

ΙΩΝΙΑ

Α. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ
ΝΙΚΑΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ
ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΗΡΚΟΣ Ρ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

ΙΟΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

ISBN: 960-85565-0-3

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ
ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΣΕΙΡΑ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

I

ΙΩΝΙΑ

Α. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ
ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗ
ΕΜΠΛΟΥΤΙΣΜΕΝΗ ΜΕ ΕΙΣΑΓΩΓΗ,
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ, ΧΑΡΤΗ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΗΡΚΟΣ Ρ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

ΙΟΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ • ΑΘΗΝΑ 1994

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ

ΚΑΙ

ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

(1204-1261)

ΥΠΟ

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΜΗΛΙΑΡΑΚΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ
ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΣΔΟΝΗ

LEIPZIG

IN COMMISSION BEI M. SPIRGATIS

1898

ΤΗ ΓΕΡΑΡΑ ΜΝΗΜΗ

ΜΑΡΚΟΥ ΡΕΝΙΕΡΗ

ΑΝΔΡΟΣ ΠΟΛΥΪΣΤΟΡΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΔΟΣ

ΕΥΓΝΩΜΟΝΩΣ

ΑΝΑΤΙΘΗΜΙ

Digitized by the Internet Archive
in 2025

Ο ΤΙΤΛΟΣ

ΙΩΝΙΑ σημαίνει: τόπος γεμάτος ἱα, κήπος με βιόλες. Μὰ ἡ ἴδια λέξη χρησιμοποιήθηκε καὶ μ' ἄλλο νόημα ἀπὸ τοὺς ὀψιμοὺς Βυζαντινοὺς λογίους. Χαρακτήριζε τὰ ἐκλεκτά, τὰ διαλεγμένα, τὰ ὁμορφότερα, ἐρρανισμένα καὶ συγκεντρωμένα ἔτσι πὺ νὰ εἶναι πραγματικὸς κήπος με λουλούδια... Ἀνθολόγιο λοιπόν!

ΓΙΑ ΤΗ ΣΕΙΡΑ

Ο τίτλος *ΙΩΝΙΑ* χαρακτηρίζει κατεξοχήν τις εκδόσεις που ξεκινάει η Ιονική Τράπεζα. Σκοπός της είναι να περιλάβει έργα επιλεγμένα με τ' αυστηρότερα κριτήρια, ὥστε καθένα τους ν' αποτελεί καίρια συμβολή στη γενικότερη Παιδεία του Τόπου μας.

Αρχίζοντας ἀπὸ ανατυπώσεις παλιῶν καὶ κλασσικῶν πια συγγραμμάτων, θὰ προχωρήσει σε μεταφράσεις νέων, ἐγκυρων ξένων ἐργων, μα σιγά-σιγά καὶ στην ἐκδοση πρωτοτύπων ἐλληνικῶν μελετῶν, ἀριστων δειγμάτων της ἐλληνικῆς καὶ διεθνούς ἐπιστημονικῆς σκέψης. Ὅλοι οἱ τόμοι, σε ἐνιαίῳ σχῆμα καὶ στην καλύτερη ἐκδοτικὴ ποιότητα, θὰ φέρουν τὴ σφραγίδα της ἐπιμέλειας ἀπὸ τοὺς κράτιστους κατὰ τομέα ἐιδικοὺς. Οἱ

ανατυπώσεις θα συνοδεύονται πάντοτε από κριτικές εισαγωγές, και θα εμπλουτίζονται με το αναγκαίο εποπτικό υλικό (χάρτες, σχέδια, φωτογραφίες), που έλειπε συνήθως απ' τα παλιότερα βιβλία, ενώ τα ίδια ισχύουν και για τις μεταφράσεις, που θα είναι θεωρημένες από τους καθ' ύλην αρμόδιους επιστήμονες, για να μην ξεπέφτουν σε απλές μεταγλωττίσεις.

Επιλέγονται μόνον βασικά έργα και δοκιμασμένα εγχειρίδια, κατάλληλα για να στηθεί η απαραίτητη βάση, απ' όπου θα πρέπει να ξεκινήσει κ' η αντίστοιχη — κρίσιμα κιόλας καθυστερημένη — ελληνική έρευνα...

Η ΙΩΝΙΑ δεν είναι σειρά για να μπει στο ράφι, αλλά κυριότατα για να διαβάζεται, να ξεφυλλίζεται, ν' ανατρέχει κανείς διαρκώς σ' αυτήν. Θα περιέχει βιβλία αναφοράς για το μελετητή, μα κ' εύληπτα και γλαφυρά, κατά το δυνατόν, για τον μέσο καλλιεργημένο. Αποσκοπεί στην πραγμάτωση ακριβώς της ιδέας πως η Επιστήμη δεν είναι κατ' ανάγκην βλοσυρή και δύσπεπτη, πως το επιστημονικό πόνημα δεν είναι υποχρεωτικά δυσπρόσιτο στον μη ειδήμονα.

Η Ιονική Τράπεζα παίρνει την πρωτοβουλία τούτη σε χρόνο κατάλληλο και χώρο πρόσφορο. Μέρα τη μέρα γίνεται πιο αισθητό πως η εγκύκλιος παιδεία δυστυχώς δεν επαρκεί, και πολλοί, ένας-ένας μόνος του, προσπαθούν να βρουν τα κατάλληλα μέσα να συμπληρώσουν κενά, ν' αυτομορφωθούν, πολλαπλασιάζοντας το μοναδικό εκείνο κληροδοτημένο τάλαντον της Παραβολής. Συγχρόνως, όλο και περισσότεροι νέοι συνειδητοποιούν πως τα πανεπιστημιακά πτυχία δεν σφραγίζουν το τέλος της επιστήμης τους, αλλά ίσα ίσα την αρχή της. Όσα έμαθαν, τους κατέστησαν απλώς ικανούς να μπορούν να κινούνται, κατά βάση, στον επιστημονικό χώρο. Από κει και πέρα όμως αρχίζει η πραγματική σπουδή κ' η έρευνα.

Τέλος, οι καιροί δεν αφήνουν περιθώρια αναβολών... Σε μίαν εποχή που ο Ελληνισμός απειλείται από παντού, η απαιτούμενη συσπείρωση πετυχαίνεται μόνο με τη μόρφωση, τη γνώση, την εξειδίκευση, την εμβάθυνση σ' αυτά που συνιστούν το Ελληνικό. Και χρειάζεται βέβαια κι οπλισμός. Και όπλα δραστικότερα απ' τα βιβλία (τα τόσο αθώα αυτά βιβλία!..) δεν υπάρχουν.

Η ΙΩΝΙΑ λοιπόν έρχεται να παράσχει σωστά και γενναία βοηθήματα σε κείνους που διψούν για περισσότερα, για σταθερότερες βάσεις, για στερεότερη Παιδεία, για ευρύτερους ορίζοντες.

Ο Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου
της Ιονικής Τράπεζας
Καθηγητής Παναγιώτης Κορλίρας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

I

Η ΕΠΟΧΗ

Ἡ ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους κ' ἡ ἀπόπειρα ἱδρύσεως Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας στὴν Ἀνατολὴ ἐπενέργησαν καταλυτικὰ στὶς ἐγγενεῖς ὀργανικὲς ἐξελίξεις τοῦ ὅλου βαλκανικοῦ, αἰγαιικοῦ καὶ μικρασιατικοῦ χώρου, ἐπιταχύνοντας τὶς ἐθνικοθηρησκευτικὲς ἐξεργασίες ποὺ καταλήξανε στὴ συγκρότηση ἐν τέλει καθαυτὸ ἐθνικῶν μονάδων, ποὺ δροῦν παραπέρα ὅλο καὶ πιὸ συγκροτημένα, προσδιορίζοντας τὴν ἱστορία τῆς Βαλκανικῆς, τοῦ ἐγγύς εὐρασιατικοῦ χώρου πάνω ἀπ' τὴ Μαύρη Θάλασσα κι ὡς πέρ' ἀπ' τὴν Κασπία, τῆς Μικρασίας κ' ἐν πολλοῖς τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ τῶν παραλίων της ὡς τὴν Αἴγυπτο.

Δὲν ἦταν ὅμως μόνο μηχανικὴ-δυναμικὴ, ὅπως χτυπητότερα φαίνεται στὸ πρῶτο κοίταγμα, ἡ ἱστορικὴ παράγουσα ποὺ ἀπελευθέρωσε τὶς ἐγγενεῖς καὶ φυγόκεντρες αὐτὲς δυνάμεις καὶ σύστησαν τὰ πρῶτα ἐπιμέρους ἐθνικὰ μορφώματα. Κατὰ βάθος οἱ ἐξεργασίες ἀνάγονται πολὺ παλιότερα. Συμπαγῆς κατ' οὐσίαν δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία, καὶ μάλιστα ἡ Ἀνατολική, τοῦ ὀρθοδόξου Βυζαντίου.

Στὴν περίπτωσι τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας καὶ τοῦ λεγόμενου «Δεσποτάτου» τῆς Ἠπείρου ἐπιβεβαιώνεται ἄλλη μιὰ φορὰ ἡ ἰσχὺς τοῦ ἱστορικοῦ νόμου τῶν πολιτισμικῶν ἐντοπισμῶν. Εὐρύτερα γεωγραφικὰ συνονθυλεύματα κ' ἐντάξεις λαῶν ἄσχετων μετα-

ξύ τους ἢ ἔστω μὴ συμβατῶν, ποὺ δὲ συντήκονται, δὲ δένουν ὀργανικὰ σὲ καμμιὰ συμπάγεια, ὑπὸ μιὰν ἀρχή, ὅταν αὐτὴ πληγῇ, περιοριστῇ, βρεθῇ στὰ στενὰ κι ἀναγκαστῇ νὰ προσφύγῃ σὲ ἀντλησὴ δυνάμεων «ἐξ ιδίων», μὲς ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς ἔδρας της, τὰ ντόπια στοιχεῖα μπαίνουν κυριαρχικὰ στὸ στίβο τῶν ἐξεργασιῶν καὶ τῶν ἐξαλλάξεων, προσδιορίζοντας ὅλο καὶ πιὸ ἀποφασιστικὰ παραπέρα τὶς ἱστορικὲς καὶ πολιτισμικὲς ἐξελίξεις. Αὐτὸς εἶναι ὁ σταθερὸς τύπος, σ' ὅλη τὴν Ἱστορίαν, τῶν ἐθνικῶν διαμορφώσεων: ἓνας ἐντοπισμός, κατὰ βάση, κάποια κατ' ἀνάγκην προσφυγὴ στὸ ντόπιο, τὸ ἄμεσα καὶ φυσικὰ προσφερόμενο, σὰν ἀπ' τοὺς γηγενεῖς *Δράκοντες* τοῦ ἐδάφους θάλεγε ὁ προσφυέστερος μῦθος, ποὺ ἀκριβῶς σὰ δράκοντες καιροφυλαξίας ὑπὲρ τοῦ ἰθαγενοῦς ἐν γένει καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἐκδοχὴ του ἢ ἔκφανσή του, παρεκτρέπουν ὅλους τοὺς ἄξονες τῶν μεταβολῶν — πολιτικῶν, πνευματικῶν, πολιτιστικῶν — πρὸς τὸ ταυτοτικώτερο τοῦ κυρίου λαοῦ, τὸ ἐκφραστικώτερό του, τὸ ἐθνικώτερό του, καὶ μὲ τὴ σφραγίδα του αὐτὴ ἐντέλει χαραγμένη βαθιὰ σ' ὅλη τὴν παραπέρα ζωὴ του καὶ τὰ δημιουργήματά της.

Τοῦτο ἀκριβῶς συνέβη καὶ μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης ἀπ' τοὺς Φράγκους: οἱ φυγάδες τῆς κεντρικῆς κυριαρχικῆς κυψέλης, ἀλλὰ κ' οἱ ὅποιοι ἄλλοι ἀπόκεντροι, μετὰ τὴν κατάλυσή της, ἀπευθύνονται κατ' ἀνάγκην στὸ ἐκασταχοῦ ἐντόπιο, τὸ παραμελημένο κι ὀσοδῆποτε ὑποτιμημένο, περιφρονημένο χτές, μὰ μόνη πιὰ πηγὴ δυνάμεων. Ἡ, κι ἂν δὲν ἔχουν καὶ τὴν ἱκανότητα ἢ τὴν ἐπίνοια ν' ἀπευθυνθοῦν, ἀναδύεται αὐτὸ μόνον του, ἐνεργὸ καὶ ζωτικώτερο — ἀσφαλῶς καὶ λόγῳ ὑπαναπτύξεων παντοίων, σ' ὅλους τοὺς τομεῖς, ποὺ τόχουν ὅμως κρατήσῃ ἀκμαιότερο (εἶναι νόμος βιολογικός, ὑποκείμενος ὅλων τῶν ἱστορικῶν) — καὶ παίρνει τὰ ἡνία, καὶ προσδιορίζει κρίσιμα.

Γι' αὐτὸ κι ὅταν ἀνασυνιστᾶται γιὰ λίγο ἡ κεντρικὴ πάλι αὐτοκρατορία, γιὰ νὰ καταλυθῇ ὀριστικὰ σὲ δυὸ αἰῶνες ἀπ' τοὺς Τούρκους, ὁ Ἑλληνισμὸς πλέον εἶναι κυρίαρχος μέσα της, καὶ σ' ὅλα της τὰ τμήματα καὶ τὰ κλιμάκια.

*

Ἄλλ' ἄς δοῦμε τὸν καμβά, τὸ σκηνικὸ τῶν δρωμένων τῆς περιόδου 1204-61, καὶ τίς δυνάμεις ποὺ ἔπαιζαν βασικὸ ρόλο στὶς ἐξελίξεις.

Ἡ κατάληψη τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους, Φράγκους καὶ Βενετούς, καταλήγει στὴ μοιρασιὰ τῆς βυζαντινῆς ἐπικράτειας — περιορισμένης βέβαια κιόλας, ὅχι ἐκτεταμένης ὅσο στὴν ἀκμὴ της — σὲ τέσσερεις λατινικὲς ἡγεμονίες (:Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης, Βασίλειο τῆς Θεσσαλονίκης, Πριγκιπάτο τῆς Ἀχαΐας, Δουκάτο Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν), ποὺ ὀργανώθηκαν κατὰ τὰ δυτικὰ φεουδαρχικὰ πρότυπα.

Ἡ Βενετία, ἐκτὸς τῶν ἐμπορικῶν προνομίων ποὺ ἀπολάμβανε ἤδη ἐπὶ Βυζαντίου, μὲ τὴ συνθήκη διανομῆς τῶν ἐδαφῶν παίρνει στὰ χαρτιά καὶ διεκδικεῖ τὴν Ἠπειρο, τὴν Αἰτωλοακαρνανία (μαζὶ μὲ Δυρράχιο, Ἄρτα κ.λ.), τὰ Ἰόνια, τμήματα τῆς Πελοποννήσου (Μεθώνη, Κορώνη κ.ἄ.), τίς Κυκλάδες, τὴν Εὐβοία, τὴν Κρήτη, ὠρισμένα σημεῖα στὰ Δαρδανέλλια, στὴ θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ, καθὼς καὶ θρακικὲς πόλεις, μὲ κυριώτερη τὴν Ἀδριανούπολη. Ἔτσι, οἱ μὲν Φράγκοι πῆραν τίς περιοχὲς τῆς ἐλληνικῆς ἐνδοχώρας μὲ τὰ καλλιεργήσιμα ἐδάφη, ἐνῶ οἱ θαλασσοκράτορες Βενετοὶ ἀπόκτησαν ἐμπορικὲς ἀποικίες σὲ καίρια σημεῖα, λιμάνια, παραθαλάσσιες πόλεις, ναυτικὲς βάσεις καὶ νησιά. Σ' ἀντίθεση μὲ τοὺς Φράγκους, ἡ Βενετία κράτησε τίς κτήσεις της γιὰ πολὺν καιρό, ἀφήνοντας ἀνεξίτηλα μάλιστα τὰ ἴχνη καὶ τὴ σφραγίδα της. (Ὅχυρά, κτήρια,

γλωσσική καὶ γενικώτερη ἐπίδραση στὴν πρῶμην νεο-ελληνική λογοτεχνία — ποίηση, θέατρο κ.λ. — τῆς Κρήτης ἰδιαίτερώς.)

Ἡ φραγκικὴ κατάκτηση συμπίπτει χρονικὰ καὶ μὲ τὴν ἄνοδο τοῦ πρόσφατα (1186) ἀνασυσταθέντος βουλγαρικοῦ βασιλείου. Ὁ βασικὸς ἄξοντας τῆς πολιτικῆς του εἶν' ἡ διεκδίκηση ὅχι μόνο ἡγεμονίας στὴν περιοχὴ, ἀλλ' ἡ διαδοχὴ καθ'αυτὸ τοῦ Βυζαντίου, ποὺ διευκολύνεται κατεξοχὴν μὲ τὴν καταδιάσπασιν καὶ τὶς ἔριδες τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Παραταῦτα, οἱ ἐπιδρομὲς τῶν Βουλγάρων στὴ Θράκη, ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης, ἀνακουφίζουν ἀπ' τὴν πίεσιν τῶν Σταυροφόρων τῇ νεοσύστατῇ Νίκαια ἐπιτρέποντάς της νὰ ὀρθοποδήσῃ. Ἀλλὰ κυρίως περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου, ἡ Βουλγαρία παρέχει στήριξιν στὴν παραπαίουσα λατινικὴ ἡγεμονία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μὲ τὴν προφανῆ ὑστεροβουλία νὰ μὴν πέσῃ στὰ χέρια τῆς Νίκαιας καὶ χαθῇ ἡ εὐκαιρία προσάρτησός της ἀπ' τοὺς Βουλγάρους. Τὸν καιρὸ τοῦτο αὐτονομεῖται κ' ἡ βουλγαρικὴ ἐκκλησία (καθὼς κ' ἡ σερβικὴ), ἐκμεταλλευόμενῃ τὴν ἀδυναμία καὶ τὸν ἀλληλοσπαραγμὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὰ καὶ τὴν ἰσχυροποίησιν τοῦ Πάπα στὴν περιοχὴ.

Οἱ Σέρβοι, ἐξ ἄλλου, εἶναι μιὰ ἀναδυόμενη δύναμις, χωρὶς ὅμως νὰ παίξῃ ἀκόμη πρῶτο ρόλο. Οἱ Κουμάνοι, καὶ πολὺ περισσότερο οἱ συχνὰ μνημονευόμενοι Βλάχοι, γενικὰ μένουν ὑποχείριοι τῶν Βουλγάρων.

Στὴν ἄλλη πλευρά, τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων, τὶς τελευταῖες ὥρες πρὶν πέσῃ στὰ χέρια τῶν Σταυροφόρων ἡ Πόλις, μετὰ τὴν κατάρρευσιν καὶ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Μούρτζουφλου, ἐκλέγεται σὲ σύσκεψιν στὴν Ἀγία Σοφία αὐτοκράτωρ ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις, χωρὶς καὶ νὰ στεφθῇ, βέβαια, ἐπίσημα. Μὴ καταφέροντας πιά νὰ περισώσῃ τὴν κατάστασιν, ἐγκαταλείπει τὴν Κωνσταντινούπολιν, δίχως θρόνον, σύμβολα καὶ κράτος, κ' ἐγκαθίσταται στὴ Νίκαια, σὲ μιὰ περιοχὴ

διαλυμένη και κατακερματισμένη ἀπ' τοὺς διάφορους αὐτόνομους Βυζαντινοὺς τοπάρχες. Ἀπ' τῇ στιγμῇ αὐτῇ ξεκινᾷ ὁ Λάσκαρις ἕναν ἀμυντικὸ κατ' οὐσίαν ἀγῶνα, ἀντιμετωπίζοντας ἄλλεπάλληλες ἐχθρικὲς ἐπιθέσεις. Ἡ ἀμυντικὴ του ἀρχικὰ στάση τὸν ἐδραιώνει σιγὰ-σιγὰ στὴ Βιθυνία, ὥσπου βάζει μπρὸς κ' ἐπεκτατικὲς ἐπιχειρήσεις. Ὁ ἀγῶνας τῆς Νίκαιας εἶναι πολυμέτωπος: Στὰ δυτικὰ οἱ Φράγκοι, μὲ στρατὸ πολὺ πιὸ ὀργανωμένο καὶ πειθαρχημένο, ποὺ εὐκαιρία δὲν παραλείπαν νὰ καταλάβουν τ' ἀνατολικώτερά τους ἐδάφη· ἐξίσου ἀνταγωνιστικὲς δυνάμεις εἰν' οἱ Βούλγαροι, καθὼς καὶ τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου. Στ' ἀνατολικά οἱ Σελτζούκοι Τοῦρκοι τοῦ Ἰκονίου, ἄλλοτε ἰσχυροὶ κ' ἐπιθετικοί, κι ἄλλοτε διαλλακτικώτεροι κ' ἐπιδιώκοντας φιλικὲς σχέσεις, ὅταν λ.χ. τὰ ἔσχατα κινδυνεύουν ἀπ' τοὺς Μογγόλους (Τάταρους) εἰσβολαῖς. Πιὸ ἀνατολικά, ἡ σύμμαχος τῶν Φράγκων Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντας, περικυκλωμένη κι ἀπὸ τοὺς Σελτζούκους, οἱ ὁποῖοι, μὲ τὴν κατάληψη τῆς Σινώπης, παρεμβάλλονται ἀνάμεσα στὴ Νίκαια, καὶ τὴν Τραπεζοῦντα. Τέλος, ἃς προστεθοῦν κ' οἱ διαμάχες μὲ τοπικοὺς ἡγεμόνες, σὰν τὸν Γαβαλᾶ τῆς Ρόδου. Ἀγκάθι ἐπίσης τὸ ὅλο ἐκκλησιαστικὸ θέμα, ἡ «κανονικὴ» ἐκλογὴ πατριάρχη γιὰ τὴ νόμιμη στέψη τοῦ Λάσκαρι (1208), καὶ τὸ σχίσμα Ἡπείρου-Νικαίας. Παρὰ τίς ἀντίξοες συνθήκες ὅμως, ἡ καλὴ δημοσιονομικὴ κατάσταση τῆς Νικαίας, κυρίως ἐπὶ τοῦ ἱκανοῦ διαδόχου τοῦ Λάσκαρι, Ἰωάννη Βατάτζη — ἀποτέλεσμα ἐνὸς αὐστηροῦ οἰκονομικοῦ προστατευτισμοῦ, ἂν κρίνουμε ἀπὸ μιὰ χαρακτηριστικὴ περιγραφὴ τοῦ Γρηγοῤᾤ — στερεώνει τὴ δομὴ τοῦ νέου κράτους, ποὺ βρίσκεται σὲ πλεονεκτικὴ πιά θέση, κυρίως ἔναντι τῶν Σελτζούκων μετὰ τὴ μογγολικὴ ἐπιδρομή, καὶ τοῦ «Δεσποτάτου» μετὰ τὸ 1230, ἔτσι ὥστε νὰ μείνῃ ὁ μόνος οὐσιαστικὸς διεκδικητὴς τῆς Πόλης.

Στοὺς ἀντίποδες, στὴ Δύση, τὸ ἄλλο τμῆμα τοῦ Ἑλ-

ληνισμού: τὸ κενὸ ἐξουσίας μετὰ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης προσφέρει τὴν εὐκαιρίαν στὸ Μιχαήλ Ἀγγελο, νόθο τῆς γενιᾶς τῶν Κομνηνῶν, νὰ προφτάσῃ νὰ καταλάβῃ μιὰν εὐρεῖαν περιοχὴ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδας, ἐμποδίζοντας τοὺς Βενετοὺς νὰ ἐγκατασταθοῦν στὰ παράλια τοῦ Ἰονίου, ὅπως πρόβλεπε ἡ συμφωνία διανομῆς μὲ τοὺς Φράγκους. Τὸ νεοσύστατο αὐτὸ κράτος, γνωστὸ συνήθως ὡς «Δεσποτᾶτο» τῆς Ἡπείρου, ἔπιανε ἀρχικὰ βόρειο καὶ κυρίως Ἡπειρο, Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία, μὲ πρωτεύουσα τὴν Ἄρτα — τὰ ἐδάφη ποῦ ἔχοντο δοθῇ στὴ Βενετία δηλαδὴ —, ἀλλὰ πολὺ σύντομα διεκδικεῖ καὶ τὴ Θεσσαλία, μὰ καὶ ἄλλες γειτονικὲς περιοχάς. Μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Μιχαήλ, τὸ 1214, ἀναλαμβάνει ὁ ἀδελφός του, ὁ Θεόδωρος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου φτάνει τὸ Δεσποτᾶτο στὴ μέγιστη ἀκμὴ του, περιλαμβάνοντας πιά ὅλη τὴ Θεσσαλία ὡς τὶς Νέες Πάτρεις (Ὑπάτη), τὴν Κέρκυρα, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Μακεδονίας, καὶ τέλος τὴ Θεσσαλονίκην, τὸ 1224. Μὲ τὴν καταπληκτικὴ αὐτὴ αὔξησιν τῆς ἑκτασῆς καὶ τῆς δύναμης τοῦ Δεσποτάτου, πρόσβλεπαν ὅλοι πλέον στὸ Θεόδωρο σὰ λυτρωτὴ καὶ ἀπελευθερωτὴ ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Φράγκων, σὰ βέβαιον ἀναστηλωτὴ τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας· ἀνακηρύσσεται «βασιλιάς τῶν Ρωμαίων», συμμαχεῖ μὲ τὸ Φρειδερίκο Β' τῆς Γερμανίας καὶ ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Ἀσάν Β' τῶν Βουλγάρων, ἀλλὰ νικιέται τὸ 1230, στὴ μάχην τῆς Κλοκοτινίτζας, συλλαμβάνεται καὶ τυφλώνεται. Οἱ Βούλγαροι προελαύνουν, πατῶντας τὶς περιοχὰς ὡς τὴ Θεσσαλία. Παρὰ τὶς μετέπειτα προσπάθειες, τὸ Δεσποτᾶτο τῆς Ἡπείρου χάνει τὴ βαρύνουσα σημασίαν ποὺ εἶχε ἀποκτήσῃ, περιπλεκόμενον καὶ σ' ἐσωτερικὰς διαιρετικὰς ἔριδες - ἂν καὶ ἡ πτώση του δὲν ἦταν εὐθύγραμμα ὡς τὴν καίρια ἤττα στὴ μάχην τοῦ Βορίλλα Λόγγου τῆς Πελαγονίας, τὸ 1259, ἀπὸ τὸ στρατὸ τῆς Νικαίας, ἡ ὁποία κρίνει ὀριστικὰ τὴν τύχην τοῦ Δεσποτάτου, ποῦ

χάνει μεγάλο μέρος τῶν ἐδαφῶν του καὶ μαζὶ τὶς ἐλπίδες νὰ καταλύσῃ τὴν ἐτοιμοθάνατη φραγκικὴ κυριαρχία στὴν Κωνσταντινούπολη.

Δυὸ κρατικὰ μορφώματα, στημένα «ἐκ τῶν ἐνόντων» στὶς στάχτες τοῦ Βυζαντίου, μὲ κοινὸ — ἀλλ' ὄχι ἀπὸ κοινοῦ ὑπηρετούμενο — σκοπὸ: τὴ *Βασιλεύουσα*! Ἕνας «μεγαλοϊδεατισμός», μιὰ κυρίαρχη πίστη διεῖπε τὰ χρόνια ἐκεῖνα καὶ τὶς δυὸ ἑλληνικὲς δυνάμεις. Ἐπικλήσεις τίτλων βασιλικῶν, «δικαιωμάτων» στὸν ἀνύπαρκτο κατ' οὐσίαν θρόνο, συγκροτήσεις στρατιωτικῶν σωμάτων, θεμιτὲς ἢ κι «ἄνιερές» συμμαχίες, ὅλα γιὰ τὴ *Διαδοχή*! Ἰδια γλῶσσα, πίστη κ' ἰδανικά· πλήν, σ' ἐποχὴ ποὺ δὲν ἔχει ὠριμάσει ἀκόμη συνειδητὸς *ἐθνικισμός*, δὲν ἐξήρκεσαν νὰ φέρουν σὲ συνένωση δυνάμειν. Πιὸ «ἐλλαδικὸ» — λόγῳ γεωγραφικῆς του θέσης — τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου, «βυζαντινότερη» ὅπωςδὴποτε ἡ Νίκαια, ἐνῶ ἀπομονωμένη μοιραῖα ἢ δορυφορικὴ Τραπεζοῦντα.

*

Τί σημαίνει ὅμως σήμερον, γιὰ μᾶς, ἡ περίοδος αὐτῇ, τῆς ἀναμφισβήτητης «παρακμῆς» — κατὰ τὰ συνήθη κριτήρια —, μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης ἀπ' τοὺς Φράγκους τὸ 1204;

Ἀλλ' ἄς ἀπαλλαγοῦμε κάποτε ἀπ' τὶς ἐτικέττες (*ἀκμή, παρακμή*, κ.τ.τ.), ποὺ κολλᾶνε σ' ἐποχὲς ὀλάκερες, παρασύροντας σὲ ἀντι-ιστορικὲς γενικεύσεις.

Περίοδος, λοιπόν, βαθειῶν ἐσωτερικῶν μεταλλαγῶν ξεκινάει μὲ τὴν ἀναγκαστικὴ «συσπείρωση» καὶ «συμπύκνωση» τοῦ φυγᾶ Ἑλληνισμοῦ στὰ ἐκ τῶν πραγμάτων στενὰ ὅρια τῆς Νίκαιας καὶ τῆς Ἡπείρου — κι ἀκόμα περισσότερο, φυσικά, τῆς Τραπεζοῦντας —, ποὺ χαράζει τὴν ἀπαρχὴ τοῦ *Νεοελληνικοῦ*.

Ἀπ' τὴν «παρατακτικὴ» ἀναλυτικὴ δομὴ τῆς γλώσσας τοῦ Δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, ὥς τὴ λαϊκὴ οἰκοδομι-

κὴ τοῦ ἀνώνυμου μάστορα τῶν ξωκκλησιῶν — μὲ πέτρες καὶ κεραμίδια, ὑλικά λογῆς-λογῆς ἀπ' ἀρχαίους ναοὺς, ξυλοδεσιᾶς στοὺς τοίχους, ἐπιτύμβιες πλάκες γι' Ἀγίες Τράπεζες, καὶ ξυλόγλυπτο τέμπλο, μ' ὅλη τὴ χαρὰ τῆς φύσης σκαλισμένη ἐκεῖ, ζῶα, λουλούδια, καρπούς, περιπλοκάδες, δεμένα ὅλα σὰν ἓνα, σμιχτό, σφριγηλό, ζωογόνο — ξεπηδάει μιὰ θέρμη τοῦ λαϊκοῦ δημιουργοῦ, αὐτὸ τὸ χειροπιαστὸ καὶ τόσο οἰκεῖο, ποῦ «ρήμαγμα» μαρτυρεῖ βέβαια καὶ φτώχεια, μὰ καὶ καρδιὰ παλλόμενη, καὶ συναισθημα - κόσμος ἄλλος ἀπὸ κεῖνον τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τῶν ἀγέρωχων τειχῶν τῆς *Βασιλεύουσας*... Ἐκφυλισμὸς τοῦ «αὐτοκρατορικοῦ», βαθμιαία προσαρμογὴ σὲ συνθῆκες τοῦ κόσμου τούτου, ἢ καὶ βιολογικὴ συρρίκνωση, μ' ἀποτέλεσμα: τὸ θαρρετὸ ξεπέταγμα ἐνὸς καινοῦργιοῦ βλασταριοῦ!..

Κ' ἡ αἴσθησις αὐτὴ μεταδίδεται κι ἀπ' τὰ Δημοτικά μας τραγούδια, φτάνει κανεὶς ν' ἀντιπαραβάλλῃ Δημοτικά μας ἀναγόμενα σὲ παλιότερους βυζαντινοὺς καιροὺς (ποῦ σώζουν ὅλη τὴ σκευὴ τοῦ «αὐτοκρατορικοῦ» ἐκείνου κόσμου, τὰ ἦθη καὶ συναισθήματα τῶν ἀρχόντων του, μὲ πολὺ μεγαλύτερο κι ἀρχαιοτρόπο ἐκφραστικὸ πλοῦτο καὶ σύνθεσις) πρὸς καταγόμενα σαφῶς ἀπὸ χρόνους μεταγενέστερους, ὅπου καὶ τὸ «ρήμαγμα» φαίνεται, σὲ ὅλα, μὰ κ' ἡ νέα, λαϊκότεροισι καὶ πολὺ πιὸ «δικιά μας» βλάβη, βιωμάτων ἄλλων, παθῶν κοινότερων, ἀντιδράσεων διαφορετικῶν, ποῦ ὀλοφάνερα βγάζουν ἀπ' τὸ Μεσαίωνα καὶ μπάζουν στὴ νεώτερη ἐποχὴ.

Κυνηγῶντας λοιπὸν τὶς ρίζες τῆς τρίτης αὐτῆς φάσης τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ποῦ ξαναμαζεύεται σὰν τὸ σαλιγκάρι, θὰ βρεθοῦμε ἀσφαλῶς μπροστὰ στὴν πηγαία κι ἀφτιασίδωτη γλῶσσα τοῦ «φραγκολεβαντίνου» ἐκείνου ἀνώνυμου πλάστη τοῦ *Χρονικοῦ τοῦ Μορέως*, κι ἀπὸ πλευρᾶς καθ'αὐτὸ Ἱστορίας, στὴν περίπτωσι τῆς Νίκαιας, ποῦ — παρὰ τὴν ἀπεγνωσμένη πάλῃ τῆς γιὰ

τὸ ἐπίσημο «χρῖσμα», τὴ «βοῦλλα» τοῦ Βυζαντίου, μὲ τὴ φαινομενικὴ «δικαίωση» τὸ 1261 — εἶναι κι αὐτὴ ἔδαφος τῶν διεργασιῶν πρὸς οὐσιαστικὴ κατάλυση τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ της. Εἶν' ἡ πραγμάτωση μιᾶς αὐτόνομης νέας κρατικῆς ὀντότητας, ποὺ στέκεται ὀρθὰ στὶς πενιχρὲς ἀλλ' ὅπωςδῆποτε δικές της δυνάμεις. Καὶ τὰ σπέρματα αὐτά, ποὺ καρποφόρησαν καὶ στὴν Ἡπειρὸ, βρῆκανε τὴ συνέχειά τους στὸ Δεσποτᾶτο τοῦ Μυστρᾶ, μὲ τοὺς Παλαιολόγους καὶ τὸν Πλήθωνα, ὅπου ὁ Ἑλληνισμὸς κατακτᾶ κι ἄλλες διαστάσεις, ἀπελευθερώνεται ἀπ' τὴν «ὑποχρεωτικὴ» σύνδεσή του μὲ τὴν ἀποστεωμένη καὶ φανατικὴ Ὁρθοδοξία...

Κύρια χαρακτηριστικὰ βέβαια τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας, τὰ γνωστὰ καταφθαρτικά: τὸ ἀνεπέριστο τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δραστηριότητος, αὐτοκρατόρων, δεσποτῶν (ἐστεμμένων εἴτε μὴ), πατριαρχῶν εἴτε ὁποίων ἄλλων, ποὺ μοναχὰ στὴ *βάση* δὲν ἔφτανε, μόνο τὴ *βάση* καὶ τὸ λαὸ δὲν ἀφωροῦσε, μόνο τὰ προβλήματα του ποτὲ δὲν ἀντιμετώπιζε, καθὼς κι ὅλ' οἱ τσακωμοὶ καὶ οἱ συγκρούσεις, οἱ ὅποιες μάχες καὶ συμπλοκὲς καὶ πόλεμοι, συμμαχίες μὲ τοὺς ὡς χτὲς ἐχθροὺς κι ἀντιθέσεις ἐν γένει, γιὰ τὰ *ἐμὰ* καὶ τὰ *σά, τ'* ἀναμεταξύ τους *ἀξιώματα* κι ἀνταπαιτήσεις, τὰ προσωπικὰ συμφέροντα... Καὶ παράλληλα ὅμως, ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις γυρεύει ἀπ' τὸ γέρο πιά μητροπολίτη Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτο, ἀδερφὸ τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα Χωνιάτη, ἀποτραβηγμένο ἀπ' τὴ μητρόπολή του στὴν Κέα, νάρθη κοντά του, στὴ Νίκαια: *Δεῦτε πρὸς με πάντες, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς*, τοῦ παραγγέλλει, καθὼς γράφει ὁ σεβάσμιος στὴν ἀπαντητικὴ του ἐπιστολή. Καὶ τί γενναῖο ἐλληνικὸ πνεῦμα ὁ Ἀκομινᾶτος, ἀπ' τὴν ἄλλη, ποὺ «ριγμένος» γιὰ χρόνια στὴν Ἀθῆνα, μᾶς δίνει τόσο ἐκφραστικὰ τὸ σπαραγμὸ του γιὰ τὴν κατάντια της:

ΣΤΙΧΟΙ

ΚΥΡΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΧΩΝΙΑΤΟΥ

ἐπὶ τῇ ἀρχετύπῳ ἀνιστορήσει αὐτῶν,
τουτέστι τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐρως Ἀθηνῶν τῶν πάλαι θρυλουμένων
ἔγραψε ταῦτα ταῖς σκιαῖς προσαθύρων
καὶ τοῦ πόθου τὸ θᾶλπον ὑπαναψύχων.
Ἐπεὶ δ' ἔτ' οὐκ ἦν οὐδαμοῦ φεῦ! προσβλέπειν
αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἀοίδιμον πόλιν
τὴν, δυσσαρίθμου καὶ μακραίωνος χρόνου
λήθης βυθοῖς κρύψαντος, ἠφαντωμένην,
ἔρωτολήπτων ἀτεχνῶς πάσχῳ πάθος·
οἱ τὰς ἀληθεῖς τῶν ποθομένων θέας
ἀμηχανοῦντες ὡς παρόντων προσβλέπειν,
τὰς εἰκόνας ὀρῶντες αὐτῶν, ὡς λόγος,
παραμυθοῦνται τῶν ἐρώτων τὴν φλόγα.
Ὡς δυστυχῆς ἔγωγε, καινὸς Ἰξίων,
ἐρῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐκεῖνος τῆς Ἥρας,
εἶτα λαθὼν εἰδωλον ἠγκαλισμένος.
Φεῦ! οἷα πάσχῳ καὶ λέγω τε καὶ γράφω.
Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω,
κόνιν δὲ λυπρὰν καὶ κενὴν μακαρίαν.
Ποῦ νῦν τὰ σεμνά, τλημονεστάτη πόλις;
Ὡς φροῦδα πάντα καὶ κατάλληλα μύθοις,
δίκαι, δικασταί, βήματα, ψῆφοι, νόμοι,
δημηγορίαι <τε> πειθανάγκη ῥητόρων,
βουλαί, πανηγύρεις τε καὶ στρατηγίαι
τῶν πεζομάχων ἅμα καὶ τῶν ναυμάχων,
ἢ παντοδαπὴ Μοῦσα, τῶν λόγων κράτος.
Ὅλωλε σύμπαν τῶν Ἀθηνῶν τὸ κλέος·
γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἀμυδρόν τις ἴδῃ.
Συγγνωστός οὐκοῦν, εἶπερ οὐκ ἔχων βλέπειν
τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀοίδιμον πόλιν,
ἵνδαλμα ταύτης γραφικὸν ἐστησάμην.

Δὲν εἶναι τυχαῖο πὼς κά τι ἄλλο γεννιέται λοιπόν. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, στὴ Δύση, στὴν Ἰταλία, στὴν Ἰσπανία, στὴν Προβηγκία, ξεφυτρώνουν σὲ «δημώδη» πιά γλῶσσα ποιήματα ἐρωτικά, ἀποτινάζοντας τὸ ζυγὸ τῆς οὐσιαστικῆς νεκρῆς, ἀλλὰ καταδυναστευτικῆς ἀκόμη Λατινικῆς. Κοινὴ λοιπὸν ἡ ζύμωση σ' ὅλο τὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο, καὶ στὰ χνάρια αὐτοῦ τοῦ κοχλασμοῦ πρὸς κόσμον νέο διαμορφώνεται τὸ *Νεοελληνικό*.

II

A. ΤΟ ΕΡΓΟ

Ὁ ἐρευνητὴς τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας καὶ γεωγραφίας Ἀντώνιος Μηλιαράκης (1841-1905), ἔχει ἐπισταμένως μελετήσῃ τις βασικὰς πηγὰς, τὸ Γεώργιο Ἀκροπολίτη¹ δηλαδή, τὸ Γεώργιο Παχυμέρη, τὸ Νικηφόρο Γρηγορᾶ, ἐπιστολικὸ ὕλικό, καθὼς καὶ πλειάδα Δυτικῶν χρονογράφων. Χρησιμοποιῶντας κυριώτατα τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς, ποὺ τόσο συχνὰ ὅμως μεροληπτοῦν, ἀσχολεῖται κατὰ βάσιν μὲ τὸ βασίλειο τῆς Νικαίας καὶ δευτερευόντως μόνον μὲ τὸ Δεσποτᾶτο τῆς Ἠπείρου, γιατί ἀκριβῶς ὁ,τιδήποτε ἐλλαδικὸ ἐν παρόδῳ μόνον ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς. Ἀντίστοιχα, κ' ἡ ὅλη θεώρηση τῆς ἐποχῆς ἐκ μέρους τοῦ εἶναι ἀνατολικό-κεντρικὴ, ὅσο ἡ «*Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι*» τοῦ Μίλλερ εἶναι Λατινο-κεντρικὴ.

Στὸν ἕναν αἰῶνα ποὺ μεσολάβησε ἀπ' τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἔργου, νεώτερες κ' ἐγκυρότερες ἐκδόσεις πηγῶν

1 Ὁ Ἀνώνυμος — κατὰ Μηλιαράκη — χρονογράφος, δὲν εἶναι, καθὼς ἀπέδειξε πειστικὰ ὁ Α. Heisenberg (*Analecta. Mitteilungen aus italienischen Handschriften byzantinischer Chronographen*, München, 1901, 3-18), παρὰ μιὰ ἐπιτομὴ ἐνὸς Θεόδωρου Σκουταριώτη. Βλ. καὶ H. Hunger, *Βυζαντινὴ Λογοτεχνία*, Β', Ἀθήνα, 1992, 328-9.

ἐγιναν², μορφές τῆς ἐποχῆς ἔχουν πληρέστερα ἀναδειχθῇ, καί σημαντικώτατες ἀναλύσεις ἔχουν περιληφθῇ στὰ σχετικὰ κεφάλαια γενικῶν βυζαντινῶν Ἱστοριῶν· ἀλλὰ κ' οἱ βοηθητικὲς ἐπιστῆμες — Νομισματική, Ἐπιγραφική, κ.ἄ. — πολλὰ ἔχουν εἰσφέρει, μὰ καὶ νέα ἱστορικὰ στοιχεῖα ἤρθαν στὸ φῶς. Τίθεται ἐπομένως τὸ ἐρώτημα: ποιά ἡ πραγματικὴ ἀξία τοῦ συγκεκριμένου βιβλίου, ὅπου ἡ ἐξιστόρηση τῆς κρίσιμης αὐτῆς περιόδου ἐπιχειρεῖται μὲς ἀπὸ ἀναρίθμητες λεπτομέρειες, παραθέσεις ἀνούσιων ἐνίοτε ἐπιστολῶν καὶ μυριάδων ἄλλων μικροστοιχείων ποὺ κουράζουν συχνὰ τὸν ἀναγνώστη; Θάταν ἄδικο βέβαια νὰ κρίνουμε τὸ Μηλιαράκη βάζοντάς τον πλάι στοὺς ἐμπνευσμένους δημιουργοὺς-ἱστορικοὺς, τοὺς ρομαντικοὺς ἐκείνους καθ'αυτὸ «ἀνασυνθέτες» ἐποχῶν, ποὺ ἱστοροῦν μαζὶ καὶ μυθιστοροῦν καὶ πλάθουν, ἀναπληρώνοντας τὰ κενὰ καὶ τὶς ἀνεπάρκειες τῆς παράδοσης, φωτίζοντας τὶς σκοτεινὲς ἀτραποὺς τῆς Ἱστορίας... Στὶς μέρες μας βέβαια πολὺ εὐκόλα ἀνακηρύσσονται πολλοὶ «μεγάλοι»... Ἄς τηρηθῇ ὅμως τὸ μέτρο: Ἕνας λόγιος εἶναι, μὲ τὴν εὐρεῖα καὶ τὴν καλὴ ἔννοια, ἓνας ἱστοριοδίφης καὶ γεωγράφος ἀποδίπλα — καθὼς δὲν παραλείπει νὰ προσδιορίξῃ διαρκῶς τοὺς τόπους τῶν γεγονότων.

2 Λ.χ. Ἀκροπολίτης (*Georgii Acropolitae Opera. Recensuit Augustus Heisenberg. I-II, Lipsiae, 1903/Stuttgartiae, 1978*), Παχυμέρης (*Georges Pachymérès. Relations historiques. Édition, introduction et notes: Albert Failler. Traduction française: Vitalien Laurent. I-II, Paris, 1984*) κ.ἄ. Ἄς ἀναφερθῇ, ἐξ ἄλλου, ὅτι οἱ παραπομπὲς τοῦ Μηλιαράκη — καθὼς κι ὅλων τῶν πρὸ τοῦ 1935 ἱστορικῶν — στὸ Σφραντζῆ (ποὺ εἶναι ὁ ὀρθὸς τύπος, κι ὄχι: *Φραντζῆς*) γίνονται ἀποκλειστικὰ στὸ λεγόμενο *Χρονικὸ Μαΐου* τοῦ Ψευδο-Σφραντζῆ - ἀπλὸ συμπῆλημα, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τοῦ μητροπολίτη Μονεμβασίας Μακάριου Μελισσηνοῦ, σκαρωμένο λίγο μετὰ τὸ 1570 (βλ. καὶ Ν. Τωμαδάκη, *Σύλλαβος βυζαντινῶν μελετῶν καὶ κειμένων*, ἐν Ἀθήναις, 1961, σελ. 653-81).

Μᾶς παρέχει τὴν πρώτη ὕλη ἐπεξεργασμένη, ὑπομονε-
 τικά ἐρανισμένη. Κ' ἡ δουλειά του εἶναι πιὸ δύσκολη
 γιατί πρέπει ν' ἀντλή ἀπὸ ἥσσονες χρονογράφους τῆς
 παρακμῆς, πού, λιγώτερο ἢ περισσότερο ἀξιόπιστοι ἢ
 ἀκριβεῖς, λιγώτερο ἢ περισσότερο εὐπιστοι ἢ μυθολό-
 γοι, ἐξιστοροῦσαν δίχως νὰ πολυβαθαίνουν. Καὶ ἐπι-
 κρίνει βέβαια τὸν Ἀκροπολίτη, ἃς ποῦμε, ὅταν παρα-
 μένη προσκολλημένος στὴν τροχιά καὶ τὶς ἐπιταγὰς
 τῶν στενὰ νοούμενων «συμφερόντων» καὶ σκοποyme-
 νων τῆς αὐτῆς τῆς Νικαίας, πλὴν κι ὁ ἴδιος ἀποδίδει
 περίπου «εὐθύνες» γιὰ τὴν ἀπουσία «ἐθνικῆς συνειδή-
 σεως» κ' «ἐνότητος» τῶν «Ἑλλήνων» κατέναντι τοῦ «ἐ-
 χθροῦ»... Ἀλλὰ ποιοῦ ἐχθροῦ - καὶ ποιοῦ φίλου ἄλλω-
 στε; Τῶν Ἑνετῶν, ἢ τῶν Γενουατῶν, ἢ τῶν Βουλγάρων,
 ἢ ποιῶν; Ἰσχύει τοῦ Κικέρωνα μᾶλλον ἐκεῖνο: «Ποιόν
 ν' ἀποφύγω ξέρω, σὲ ποιόν νὰ προσφύγω δὲν ξέρω...»

Κατασκευὰς εἶν' ὅλα αὐτά, μὴ ἔχουσες σχέση μὲ
 τὴν πραγματικὴ Ἱστορία, καὶ σὲ τέτοια δὲν παρασύρε-
 ται βέβαια μόνον ὁ Μηλιαράκης, παρὰ καὶ ἱστορικοὶ
 πρώτου μεγέθους. Ἐγκλωβίζεται ὅμως ἐντέλει σ' ἐπὶ
 μέρους σχήματα, χάνοντας τὴ δυνατότητα καθολικῆς
 κι οὐσιαστικώτερης θέασης τῆς ἐποχῆς.

Στὴ μέθοδό του, πάλι, ὁ Μηλιαράκης δὲν εἶχε τὴ
 συνέπεια καὶ τὸ κριτικὸ πνεῦμα ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ σημερι-
 νὴ ἐπιστημονικὴ δεοντολογία: Ἀκολουθῶντας, γιὰ πα-
 ράδειγμα, πιστὰ κάποιες φορὲς τοὺς Βυζαντινοὺς ἱστο-
 ρικούς, παρασύρεται κ' ἐπαναλαμβάνει μαζί τους κι
 αὐτός, τὶς γνωστὰς ἐκεῖνες μετονομασίες λαῶν καὶ
 τόπων ἐπὶ τὸ «ἀρχαϊκώτερον», μ' ὅλες βέβαια τὶς παρε-
 πόμενες συγχύσεις: Ἔτσι, στίς σελ. 504 καὶ 512, ἀπὸ
 Παχυμέρη ἀρνούμενος, μιλάει γιὰ «Κέλτες», ἐνῶ πρό-
 κειται βέβαια περὶ Φράγκων· ἢ στίς σελ. 501, 563 καὶ
 566-8, πάλι, βαφτίζει «Πέρσες», «Περσία», καὶ «σουλτᾶ-
 νο(!) τῶν Περσῶν» τοὺς Σελτζούκους Τούρκους τοῦ
 Ἰκονίου καὶ τὸ σουλτᾶνο τους - τὴ στιγμή ποὺ ὡς κι ὁ

ἴδιος ὁ Γρηγοράς (ἔκδ. *Βόννης*, σελ. 82) τοὺς ὀνομάζει «*Τούρκους*»!³ Ἐνίοτε παίρνει φόρα ἀπ' τοὺς Βυζαντινοὺς κι ἀναφέρει λ.χ. τὸ Γάλλο Lebeau, τοῦ 18^{ου} αἰῶνα, ὡς «*Γαλάτη* (sic!) *ἱστορικὸς*» (βλ. σελ. 633). Ἀρκετὲς εἶναι κ' οἱ διπλοτυπίες ξενικῶν ὀνομάτων: Πέτρος ἢ Πιέρ, Γιούδιτσε ἢ Giudice κ.ἄ.

Παραταῦτα, καὶ παρ' ὅλες τὶς ἄλλες μικροατέλειές του, τὸ ἔργο ἀποτελεῖ λαμπρὸ ἔναυσμα γιὰ μιὰ θεώρηση τῆς περιόδου, προσφέροντας ἐξιστόρηση τεκμηριωμένη, ποὺ ὁ ἀναγνώστης θὰ γευτῇ ἀκόμα περισσότερο, ὅταν ἐπιστρατεύσῃ καὶ τὴ δική του δημιουργικὴ φαντασία - ἀπαραίτητη πάντα γιὰ τὴ μετουσίωση καὶ τὴν ἐπαγωγικώτερη κάρπωση ὁποιουδήποτε κειμένου.

Τὸ βιβλίον ἦταν ἀπὸ καιρὸ ἀνεύρετο, κ' ἡ αὐλή μας διψᾷ τόσο γιὰ μελέτη θεμάτων κρισίμων κι ἀναγνώριση τῆς ταυτότητάς μας καὶ οἰκείωση μὲ τὶς ἄγνωστες πτυχὲς τῆς ἱστορίας μας, ποὺ οἱ ἀρετές του ἄξιζαν ν' ἀναδειχθοῦν μὲ τὴ φροντισμένη αὐτὴ ἐπανέκδοση.

Β. ΕΚΔΟΤΙΚΑ

Ἡ βιβλιογραφία ποὺ χρησιμοποιοῖ ὁ Μηλιαράκης δείχνει ὅτι ἔχει ἀντλήσει ἀπ' τὰ βασικὰ συγγράμματα τῆς ἐποχῆς του· πλὴν, οἱ παραπομπὲς εἶναι κάπως πρόχειρες, οἱ τίτλοι συχνὰ ἐλλιπεῖς, συντομογραφίες στα-

3 Ἀλλὰ καὶ σὲ ἀπόσπασμα τοῦ Γρηγορά, ποὺ τὸ ἐντάσσει σχεδὸν ἐπὶ λέξει στὴ διήγησή του, ἀλλάζει τὴν ὀνομασία *Ῥωμαῖοι*, σέ: *Ἕλληνες* - ἐνῶ τοῦτο συνιστᾷ βεβαίως ἀλλοίωση τοῦ Βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ, ἀφοῦ μεταγενέστεροι, ὅπως ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης (*Ἀπόδειξις Ἱστοριῶν*, σελ. 6 κ.ἄ.) ψέγουν τὴ χρῆση τοῦ ἐθνικοῦ: *Ῥωμαῖοι*, προκρίνοντας τὸ *Ἕλληνες*, ἐνῶ γιὰ τὸ Γρηγορά, *Ἕλληνες εἶν'* οἱ *Ἀρχαῖοι*. (Πρὸβλ τὴν ἐπιστολὴ ἀρ. 47, στὴν ἐκδοσὴ τῆς ἀλληλογραφίας του ἀπ' τὸν R. Guiland, *Belles-Lettres*, Paris, 1927, 167: *Ἑλλήνων παῖδες*...)

θερὲς δὲν ὑπάρχουν, ἐνῶ ἀνεπίτρεπτα ἔλλιπῃ κι ἀτημέ-
λητα εἶναι τὰ εὐρετήρια πούχε - κι ὅλα τοῦτα δυσκο-
λεύουν γενικὰ τὸ μὴ ἐξοικειωμένο ἀναγνώστη. Κρίθηκε
λοιπὸν ἀναγκαῖος ὁ ἐπανέλεγχος ὅλων τῶν λημμάτων,
ἡ ἀνεύρεση τῶν παραλείψεων καθὼς κ' ἡ βελτίωση
ὑπαρχόντων λημμάτων. Τὴν ἐργασία αὐτὴ ἀνέλαβαν ἡ
Τίνα Πολυμερίδου κ' ἡ Κατερίνα Παναγοπούλου, συν-
τάσσοντας συμπληρωματικὰ *Εὐρετήρια*, προσώπων καὶ
τοπωνυμίων ἀντίστοιχα, ἐνῶ στὶς *Διορθώσεις - Προσθή-*
κες καταχωρίστηκαν τὰ λάθη τῶν παλιῶν εὐρετηρίων,
μὰ καὶ τοῦ κειμένου — πλὴν συλλαβισμῶν —, κι ὅ,τι
ἀκόμα ἐκ περισσείας εἶχαμε νὰ προσθέσουμε.

Στὸ *Εὐρετήριο προσώπων* ἔγινε προσπάθεια, μὲ τὴ
φροντίδα τοῦ ἐπιμελητῆ, νὰ διευκρινιστοῦν κάποια
ξενικὰ (κυρίως φραγκικὰ) ὀνόματα, ἀλλοιωμένα ἐξαι-
τίας τῆς σύμφωνης μὲ τὶς ἐπιταγὲς τῆς ἐποχῆς ὑπερ-
καθαρευουσιάνικης μεταγραφῆς τοῦ Μηλιαράκη, πα-
ραθέτοντας τὴν πρωτότυπη μορφή, ὅπως π.χ.: Καγιὼ
(=Anseau de Cayeux). Σὲ κάποιες πάλι περιπτώσεις
τουρκικῶν σελτζουκικῶν ὀνομάτων, κρίθηκε σκόπιμο
νὰ μπῇ ἐν παρενθέσει τὸ πλήρες ὄνομα, ἀντὶ μόνης τῆς
ἐξελληνισμένης ἀπ' τοὺς Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς μορ-
φῆς του, κάποτε δὲ κ' ἡ σχετικὴ χρονολογία τῆς βασι-
λείας, πρὸς ἀποφυγὴ συγχύσεως ὁμώνυμων ἡγεμόνων
(βλ. τὰ λήμματα: Ἰαθατίνης / Ἀζατίνης). Στὸ *Εὐρετήριο*
Τοπωνυμίων-Ἐθνικῶν ἔγιναν κάποιες ἀναγκαῖες ταυ-
τίσεις βυζαντινῶν ὀνομάτων μὲ τ' ἀντίστοιχα ἀρχαῖα ἢ
τὰ σημερινά, ἀλλὰ καὶ προστέθηκαν ἀπ' τὸν ἐπιμελητὴ
ἐντὸς μαύρων ἀγκυλῶν ἀπαραίτητες διευκρινήσεις,
ἢ τυχὸν νέες γραφὲς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐγκυρότερων
ἐκδόσεων (βλ. *Σημείωση* στὸ τέλος τοῦ *Εὐρετηρίου*).

Ἀπ' τὴν ἄλλη, ὁ Μηλιαράκης δὲν φρόντισε νὰ ἐφο-
διάσῃ τὸ ἔργο μ' ἓνα χάρτη ποὺ θὰ δικαίωνε τὸ τόσο
του μεράκι γιὰ τὴν ἱστορικὴ Γεωγραφία. Ἔτσι, ὁ ἀνα-
γνώστης μένει ἐν τέλει στὸ σκοτάδι, γιὰτὶ δὲν θυμᾶται

ποῦ βρίσκεται ἡ Κύζικος, ἡ Μεσημβρία ἢ οἱ Τράλλεις... Πέραν τούτου, ἀναφέρονται συχνὰ στὶς ὑποσημειώσεις του τοπωνύμια τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας γιὰ πόλεις τῆς Βαλκανικῆς — γνωστότατες πιά μὲ ἄλλο ὄνομα (ὅπως «Γκιουμουλτζίνα» ἡ Κομοτηνὴ, «Νιάουστα» ἡ Νάουσα κ.λ.), καὶ χάρτες βέβαια, ποὺ θάχαν τὰ παλιὰ αὐτὰ ὀνόματα, λείπουν ὁλότελα. Ὅσοι πάλι χάρτες, γιὰ τὴ συγκεκριμένη περίοδο τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, βρίσκονται σὲ γενικὲς Ἱστορίες, εἶναι δυστυχῶς ἑλλιπεῖς καὶ δὲ βοηθοῦν. Γι' αὐτὸ καὶ καταρτίστηκε εἰδικὸς ἱστορικὸς χάρτης ἀπὸ τὸν Στάντη Ρ. Ἀποστολίδη, μὲ βάση τὰ πιὸ ἔγκυρα νεώτερα βοηθήματα, μ' ὅλα τὰ σημαντικὰ βυζαντινὰ τοπωνύμια τῆς περιόδου, ἰδιαίτερα μάλιστα ὅσα ἀναφέρει ὁ Μηλιαράκης.

Τέλος, μετὰ τὰ *Εὐρετήρια* προστέθηκε καὶ *Πίναξ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Νικαίας*.

Εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸ φίλο Σπύρο Γεωργαντᾶ, ποὺ προσέφερε τὸ δυσεύρετο ἀντίτυπο γιὰ τὴν φωτογράφηση, καὶ στὸν πάντοτε πρόθυμο φίλο Ἀναστάσιο Τζαμαλῆ, καὶ τὸν Πέτρο Πρωτονοτάριο γιὰ τὰ σπανιώτατα νομίσματα τῆς συλλογῆς του ποὺ ἔθεσε εὐγενῶς στὴ διάθεσή μας.

Συμπερασματικά, ἡ ἐδῶ ἐπεξεργασία, ἡ ἐξακρίβωση τῶν χωρίων, ὁ ἔλεγχος τῶν λαθῶν, ἡ βιβλιογραφικὴ ἔρευνα, οἱ προστιθέμενοι πίνακες καὶ τὰ νέα εὐρετήρια, μαζί μὲ τὶς συμπληρώσεις τους, ἐλπίζεται ν' ἀποτελέσουν κ' ἓνα μέτρο συγκρίσεως τοῦ πρωτότυπου ἔργου πρὸς τὶς ἀπαιτήσεις τῶν σύγχρονων ἐπιστημονικῶν ἐκδόσεων, κάτι ποὺ δυστυχῶς στὸν Τόπο μας ξεχνοῦν πολλοί, προχωρῶντας ἄκριτα σὲ βιαστικὲς ἀνατυπώσεις, μὲ μοναδικὸ κριτήριον τὴν ἀνυπαρξία «δικαιωμάτων», κληρονόμων κ.λ. Ἔτσι ὄχι μόνο προσφέ-

ρουν ἐλάχιστα, παρὰ καὶ σὰ νὰ ὑποδηλώνουν, στήν οὐσία, πὼς τὸ «ἐπιστημονικὸ ρολόι» μας ἔχει σταματήσει δεκαετίες πίσω... Σὰν ἔναυσμα λοιπὸν γιὰ σοβαρὸ πνευματικὸ ἀνασκούμπωμα, κι ὄχι γιὰ ἐπαναπαύσεις ἢ γέμισμα ραφιών μὴ διαβαζόμενων βιβλιοθηκῶν, ἃς θεωρηθῇ ἐν προκειμένῳ ἢ συμπληρωμένη ἐπανεκδοσι αὐτῇ τοῦ ἔργου τοῦ Μηλιαράκη.

Ἦρκος Ρ. Ἀποστολίδης

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εἰσαγωγή	Σελ. 1- 4
--------------------	-----------

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ἀνατολικὸν Βαδίλειον

Θεόδωρος Α' Λάσκαρις. Κεφάλαιον Α', Β', Γ'	» 5- 26
» » » » Ε'	» 34- 45
» » » » Η', Θ', Ι'	» 67- 94
» » » » ΙΔ', ΙΕ', ΙΖ'	» 130-154

Δυτικὸν βαδίλειον

Μιχαήλ Α' Ἀγγελος. Κεφάλαιον Ζ'	» 48- 66
Θεόδωρος Ἀγγελος » ΙΓ'	» 124-129
Βούλγαροι » Δ'	» 27- 33
Λατινικὸν βασίλειον Θεσσαλονίκης. Κεφάλαιον Ϛ'	» 46- 47
Λατινικὸν βασίλειον Κωνσταντινουπόλεως. Κεφάλαιον ΙΒ'	» 120-123
Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία. Κεφάλαιον ΙΑ'	» 95-119

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἀνατολικὸν βαδίλειον

Ἰωάννης Α' Βατάτσος. Κεφάλαιον Α'.	» 155-158
» » » » Δ'.	» 234-236
» » » » Η', Θ'	» 256-284
» » » » ΙΔ', ΙΕ'	» 340-353
» » » » ΙΖ'	» 357-370
» » » » ΙΘ'	» 378-387
» » » » ΚΑ'	» 392-396
» » » » ΚΓ', ΚΔ'	» 402-421

Δυτικὸν βαδῖλειον

Θεόδωρος Ἄγγελος Κομνηνός. Κεφάλαιον Β'	Σελ. 159-170
» » » » Ε'	» 237-243
» » » » Ζ'	» 251-255
Μανουήλ Ἄγγελος Κομνηνός. » ΙΑ'	» 321-324
Μιχαήλ Β' Ἄγγελος } Μανουήλ Ἄγγελος } Κεφάλαιον ΙΒ'	» 325-333
Ἰωάννης Ἄγγελος } Δημήτριος Ἄγγελος, δεσπότης Θεσσαλονίκης } Μιχαήλ Β' Ἄγγελος, δεσπότης Ἡπείρου. }	Κεφάλαιον ΙΓ' . . » 354-356
Δημήτριος, δεσπότης Θεσσαλονίκης } Μιχαήλ Β', δεσπότης Ἡπείρου } Κεφάλαιον ΙΗ' . . . »	371-377
Θεόδωρος Ἄγγελος, δεσπότης Βοδενῶν. }	
Λατινικὸν βασίλειον Κωνσταντινουπόλεως. Κεφάλαιον Γ'	» 244-250
» » » » ΙΓ'	» 334-339
» » » » Κ'	» 388-391
Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία. Κεφάλαιον Γ'	» 171-233
» » » Ι'	» 285-320
» » » ΚΒ'	» 397-401

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ἀνατολικὸν βαδῖλειον

Θεόδωρος Β' Λάσκαρις. Κεφάλαιον Α'	» 422-433
» » » Γ', Δ', Ε', Ϛ', Ζ'	» 445-490
Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία » Β'	» 434-444

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ἀνατολικὸν βαδῖλειον

Ἰωάννης Β' Λάσκαρις. Γεώργιος Μουζάλων ἐπίτροπος. Κεφάλ. Α'	» 491-498
» » » Μιχαήλ Παλαιολόγος. Κεφάλαιον Β'	» 499-509
» » » » Δ'	» 522-528

Δυτικὸν βαδῖλειον

Μιχαήλ Β' Ἄγγελος. Κεφάλαιον Γ'	» 510-521
» » » Ε'	» 529-535

BIBAIION ΠΕΜΠΤΟΝ

Ἀνατολικὸν βασιλεῖον

Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος. Κεφάλαιον Α', Β'.	Σελ. 536-554
» » » » Δ'	» 563-568
» » » » Ζ', Ζ'.	» 577-598
Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία	» Γ' » 555-562
» »	» Ε' » 569-576

BIBAIION ΕΚΤΟΝ

Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία

Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος. Κεφάλαιον Α', Β', Γ'.	» 599-627
Παράρτημα Α'. Ἑλλησπόντιοι Πηγαί.	» 628-629
Παράρτημα Β'. Τὸ νόσημα μιᾶς βασιλείσης παραμορφούμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ	» 630-640
Παράρτημα Γ'. Ἱστορία τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Σερδικῆς Ἐκκλησίας	» 640-651
Παράρτημα Δ'. Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς προσωυμίας Δεσπότης.	» 551-653
Παράρτημα Ε'. Πρᾶξις συνοδικὴ περὶ τῆς τοῦ δεσπότη Θεοδώρου Ἀγγέλου εἰς βασιλέα ἀναγορεύσεως.	» 653-654
Παράρτημα Ζ'. Χρονογράφοι τῆς Δύσεως διαλαμβάνοντες περὶ τῆς εἰς τὸν Παλαιολόγον δοθείσης βοήθειας ὑπὸ τῶν Γενουησίων.	» 655-658
Πίναξ Κυρίων ὀνομάτων	» 659-667
Πίναξ Γεωγραφικῶν ὀνομάτων	» 668-676
Παροράματα.	» 676

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1204 ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων τῆς τετάρτης σταυροφορίας, ἣτις ἐπήνεγκε τὴν ὀλοσχερῇ κατάλυσιν τοῦ ἐπὶ ἑκατονταερίδας ὅλας βιώσαντος Βυζαντινοῦ κράτους, προέκυψεν ἐν ταῖς χώραις, ἐφ' ὧν τοῦτο ἐξετείνετο, νέον πολιτικὸν καθεστῶς, διάφορον τοῦ τέως ὑφισταμένου. Πᾶσα ἡ εὐρυτάτη ἐνιαία ἐπικράτεια τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας κατεκερματίσθη εἰς κράτη, καὶ ἡγεμονίας, καὶ δεσποτᾶτα ὑπὸ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας καὶ δεσπότας ἀλλαχοῦ μὲν Φράγγους, ἀλλαχοῦ δ' Ἑλλήνας. Ἐκ τῆς καταπεσοῦσης τότε γεγηρακυίας δρυὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἐζήτησε πᾶς ὁ δυνάμενος νὰ ξυλευθῇ, ἀρπάζων ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἓνα κλάδον μικρὸν ἢ μέγαν, μηδενὸς ἐν τῇ ἐπελθούσῃ ἐκείνῃ ἀνατροπῇ καὶ ἀναρχίᾳ ὑπάρχοντος τοῦ φυλάττοντος.

Ἐκ τῶν σχηματισθέντων δὲ τότε κρατῶν καὶ ἡγεμονιῶν ἑπτὰ εἶνε τὰ κυριώτατα, τὰ καὶ πλείοτερον βιώσαντα καὶ δράσαντα ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου. Τέσσαρα μὲν ὑπὸ Φράγγους ἡγεμόνας, ἡ αὐτοκρατορία Κωνσταντινουπόλεως, τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ κράτος τῶν Ἑνετῶν ἐπὶ τῶν νήσων τῆς Ἑλληνικῆς θαλάσσης, καὶ ἡ Φραγγικὴ ἡγεμονία τοῦ Μορέως, τρία δὲ ὑπὸ Ἑλλήνας, τὰ βασιλεία Νικαίας καὶ Τραπεζοῦντος ἐν τῇ ἀσιατικῇ, καὶ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι.

Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Σταυροφόρων μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου θεωροῦντες ἑαυτοὺς κυρίους ἤδη παντὸς τοῦ καταλυθέντος Βυζαντινοῦ κράτους διένειμαν πρὸς ἀλλήλους τὰς ἐπαρχίας αὐτοῦ· καὶ ὁ μὲν Βαλδουῖνος κόμης τῆς Φλάνδρας ἀνεγνωρίσθη αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ κύριος μεγάλου μέρους τῆς Θράκης, ὁ δὲ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς βασιλεὺς

Θεσσαλονίκης, ἐπεκτεινομένου τοῦ κράτους του ἐπὶ τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, οἱ Ἑνετοὶ δ' ἐγένοντο κύριοι πασῶν τῶν νήσων τῶν Ἑλληνικῶν θαλασσῶν, ὁ Βιλλαρδουϊνὸς δέ, εἷς τῶν ἀρχηγῶν τῶν Σταυροφόρων, μὴ τυχὼν μεριδίου, κατέλαβε τὸν Μορέαν, ἰδρύσας αὐτόθι ἰδίαν ἡγεμονίαν.

Ἄλλ' ἐνῷ ταῦτα ὑπὸ τῶν Φράγγων διεπράττοντο, ἰδρύνοντο συγχρόνως τὰ τρία Ἑλληνικὰ κράτη, τὸ τῆς Νικαίας ἐν Βιθυνίᾳ ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Α' Λάσκαριν, τὸ τῆς Τραπεζοῦντος ὑπὸ τὸν Ἀλέξιον Κομνηνόν, καὶ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Α' Ἀγγελὸν Κομνηνὸν Δούκαν.

Οἱ Ἕλληνες ἡγεμόνες τῶν ἀρτισυστάτων τούτων κρατῶν, αὐτόνομοι κατὰ μέρος διατελοῦντες, ἐπεζήτησαν εὐθὺς μετὰ τὴν παγίωσιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς τὴν ἐπέκτασιν καὶ κραταίωσιν τῶν κτήσεών των, καταπολεμοῦντες τοὺς ἐπιδρομεῖς Φράγγους καὶ ἄλλα ὄμορα βάρβαρα ἔθνη. Ἐπεχείρησαν δὲ τοὺς πολέμους τούτους κατὰ μέρος ἕκαστος, ἄνευ κοινῆς καὶ ἀμειβαίας συμπράξεως, καὶ ἐν ἀντιζηλίᾳ διηνεκεῖ πρὸς ἀλλήλους διατελοῦντες· τὸ δὲ χερίστον ὅτι τοῦ χρόνου προϊόντος ἐτράπησαν καὶ εἰς πολέμους πρὸς ἀλλήλους, Ἕλληνες καθ' Ἑλλήνων, ὁμόθηρσκοι κατὰ ὁμοθήρσκων. Γεννήματα καὶ θρέμματα ὄντες τοῦ Βυζαντίου, φέροντες νωπὰς ἔτι τὰς ἀναμνήσεις τοῦ μεγαλείου τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τοῦ γοήτρου καὶ τῆς λάμπσεως τῆς αὐλῆς αὐτῆς, ἠτένιζον ἀδιαλείπτως καθ' ὅλας αὐτῶν τὰς πράξεις, κατ' ἰδίαν ἕκαστος, πρὸς τὸν θρόνον τῶν Καισάρων, ἐπιζητοῦντες τίς πρῶτος ὑποσκελίζων τὸν ἕτερον νὰ ἀνυψώσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, κύριος γενόμενος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ καταπεσὸν λάβαρον τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ῥωμαίων.

Ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ τῶν εἰρημένων τριῶν Ἑλληνικῶν βασιλείων πρωταγωνιστοῦσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ βασιλείον τῆς Νικαίας καὶ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου· τὸ τρίτον δὲ τὸ τῆς Τραπεζοῦντος μετὰ δύο ἀτυχεῖς ἀποπείρας τῶν πρώτων βασιλέων αὐτοῦ πρὸς κατάλυσιν τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας, ἀπεμονώθη ἐν τῇ ἀνατολικωτάτῃ Ἑλληνικῇ ἐσχατιᾷ τῆς Μικρᾶς

Ἀσίας, ἔνθα ἰδρύθη, κατατταθὲν αὐτόθι προπύργιον τοῦ ἐλληνισμοῦ καὶ τῆς πίστεως ἐπὶ 258 ἔτη.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν δύο πρωταγωνιστούντων κρατῶν προεξέχει τὸ τῆς Νικαίας, ὅπερ ἐν πολλοῖς ὑποκατέστησε τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, διότι καὶ ὁ ἰδρυτὴς τούτου Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις ἐξελέχθη βασιλεὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ διότι εἰς αὐτὸ προσέφυγε τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, εἰς αὐτὸ δὲ συνέρρευσαν ὅπως σωθῶσιν ἐκ τοῦ χειμάρρου τῶν Σταυροφόρων οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων τοῦ Βυζαντίου, πολλοὶ τῶν λογίων καὶ τῶν λογάδων τῆς ἐκκλησίας, φυγάδες ἀνέστιοι τῆς δούλης πατρίδος των, κομίζοντες ὡς ἐν κιθωτῇ τὰ σπέρματα τῆς ἀναγεννήσεως αὐτῆς, ἅτινα ἐκαλλιέργησαν ἐν Βιθυνίᾳ καὶ διετήρησαν ὡς ἱερὰν παρακαταθήκην τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους.

Εἰς τοῦτο δὲ τέλος τὸ κράτος τῆς Νικαίας μετὰ παρέλευσιν ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του, καὶ μετὰ ἀγῶνας ἀδιαλείπτους κατὰ Φράγγων, Μουσουλμάνων καὶ τῶν Ἑλλήνων Τραπεζοῦντος καὶ Ἡπείρου, ἔλαχεν ἡ εὐτυχὴς μοῖρα τῆς ἀποδιώξεως τῶν Φράγγων ἐκ τοῦ Βυζαντίου, καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς τέως θεωρουμένης ὡς ἐκλιπούσης Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ ἱστορία τοῦ βασιλείου τούτου ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του τῇ 1204, μέχρι τῆς ἐκλείψεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς τῇ 1261 διὰ τῆς ἀνακτήσεως τοῦ Βυζαντίου, ἀποτελεῖ τὸ ὑποκείμενον τοῦ παρόντος ἡμῶν πονήματος.

Ἐκ παραλλήλου δὲ πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ βασιλείου τούτου τῆς Νικαίας, πραγματευόμεθα καὶ περὶ τῆς ἀναποσπάστως πρὸς αὐτὸ συνδεομένης τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου. Πρὸς διάκρισιν δὲ τῶν δύο τούτων κρατῶν ἐν τῇ ἱστορικῇ ἡμῶν ἀφηγήσει ἀποκαλοῦμεν *Ἀνατολικὸν* μὲν τὸ τῆς Νικαίας, *Δυτικὸν* δὲ τὸ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου.

Μετὰ τῆς πολιτικῆς δὲ ἱστορίας τῶν δύο τούτων Ἑλληνι-

κῶν κρατῶν πραγματευόμεθα ἐν ἰδίῳι κεφαλαίοις καὶ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς, σπουδαίαν θεωροῦντες τὴν ἔρευναν τῆς στάσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντιζήλων Ἑλληνικῶν βασιλείων Ἀνατολικοῦ καὶ Δυτικοῦ, ἐφ' ὧν τέως ἐξετείνετο ἡ ἐνορία αὐτοῦ, ὅτε εἶχε τὴν ἔδραν του ἐν Βυζαντίῳ, καὶ τῆς δράσεως, ἣν ἤσκησεν ἐπὶ τοῦ Γένους, ἐν χρόνοις καθ' οὓς τὰ δύο ταῦτα Ἑλληνικά αὐτόνομα κράτη, διοικούμενα ὑπὸ ὀρθοδόξων ἡγεμόνων, λυσσωδῶς ἡγωνίζοντο ὅπως καθυποτάξῃ τὸ ἐν τὸ ἕτερον, ἡ δ' ἐνιαία πρὶν διοίκησις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατετεμήθη εἰς δύο αὐτοκεφάλους ἐκκλησίας, ὧν ἡ μία μὲν ἐτάχθη ὑπὸ τὸ βασιλεῖον τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ἐτέρα δ' ὑπὸ τὸ βασιλεῖον τῆς Δύσεως.

Περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας μέχρι τοῦδε, καθ' ἃ γινώσκομεν, οὐδεὶς ἐπραγματεύθη ἐν εἰδικῇ μονογραφίᾳ¹ τὰ περὶ ταύτης δὲ συντόμως ἱστοροῦνται ἐν τῇ καθόλου Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ. Εἰδικαὶ μόνον πραγματεῖαι ἐγράφησαν ὑπ' ἄλλοδαπῶν καὶ Ἑλλήνων περὶ τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου τῷ 1261. Τούτου ἕνεκα πρὸς οἰκοδομίαν τοῦ ἱστορικοῦ μνημείου, ὅπερ ἐφιλοπονῆσαμεν, ἡρύσθημεν τὴν ὕλην ἐξ αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν πηγῶν ἀπ' εὐθείας, ἃς καὶ παραθέτομεν καθ' ὅλην τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ χρονικοῦ διαστήματος, ὅπερ τὸ ἔργον ἡμῶν περιλαμβάνει.

¹ Ἐν Βρεσκίᾳ τῷ 1660 ἐξεδόθη βιβλίον ὑπὸ τοῦ ἱερέως P. Andrea Manente φέρον τίτλον «Le Glorie tradite dell' Asiatico impero nel Triumvirato di Casa Lascari. L' arme Pietose de Veneti, e Collegati nel glorioso acquisto di Constantinopoli. Le Magnanime Imprese de Veneti medemi, al mantenimento di quel Europeo Impero. La Ricaduta di quella Tradita Regia nelle publiche turbolenze d' Italia. Consacrate all' illustris. e Eccellentiss. Sig. Francesco Capello nobile Veneto, Podestà, e Capitano di Crema. Del P. Andrea Manente di Cocalglio, de Minori Osserv. Lettore Generale di Sac. Theol. Τὸ ἔργον τοῦτο στερεῖται πάσης ἱστορικῆς ἀξίας.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΤΗΣ
ΝΙΚΑΙΑΣ
ΚΑΙ
ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις.

Ἐκλογὴ Θεοδώρου Α΄ Λασκάρεως ὡς βασιλέως Βυζαντίου. — Πρώτη πράξις αὐτοῦ. — Ἀναχώρησις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. — Γυνή, τέκνα καὶ ἀδελφοὶ Λασκάρεως. — Ἀγῶνες αὐτοῦ προγενέστεροι. — Ἀφίξις εἰς Νίκαιαν Βιθυνίας. — Ἀρνήσις τῶν Νικαέων νὰ δεχθῶσιν αὐτόν. — Λατινικαὶ ἱστορικαὶ πηγαὶ περὶ προσελεύσεως Λασκάρεως εἰς Βαλδουῖνον αὐτοκράτορα Βυζαντίου. — Λόγοι ἀρνήσεως Νικαέων. — Ἀναγνώρισις Λασκάρεως ὡς δεσπότη. — Συνθήκη μεταξὺ Λασκάρεως καὶ Περσῶν. — Εἴσοδος Λασκάρεως εἰς Νίκαιαν, καὶ ἀναγνώρισις αὐτοῦ ὡς δεσπότη ὑπὸ τῶν Νικαέων.

Κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου, ὅτε ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ αὐτοῦ Ἀλέξιος Ε΄ Δούκας ὁ Μούρτζουφλος μετὰ ματαίαν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Φράγγων ἐτράπη εἰς φυγὴν, καταλιπὼν καὶ θρόνον καὶ λαὸν καὶ στρατὸν εἰς τὴν τύχην των, πολλοὶ τῶν ἀρχόντων τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἄλλος λαὸς συνῆλθον ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὅπως συσκεφθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου, καὶ περὶ ἐκλογῆς νέου βασιλέως. Τότε δύο νέοι νηφάλιοι καὶ δεξιὸι πολεμισταί, καλούμενοι Θεόδωροι, ὁ Θεόδωρος Δούκας, καὶ ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις παρέστησαν ἐν τῇ ὑστάτῃ ἐκείνῃ στιγμῇ ἀπαιτηταὶ τοῦ χηρεύοντος

θρόνου. Οἱ ἐν τῷ ναῷ δὲ συνηγμένοι ἀνεγνώρισαν ἀμφοτέρους ἱκανούς, οὐδ' ὑπῆρχεν ὁ προκρίνων τὸν ἕνα τοῦ ἐτέρου, δι' ὃ καὶ ὠρίσθη ὅπως ἡ ἐκλογὴ γίνη διὰ κλήρου· ἔλαχε δ' ὁ πρῶτος ἐπὶ τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν γαμβρόν τοῦ φυγάδος καὶ τούτου αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ' ¹.

Τὴν τοιαύτην ἐκλογὴν τοῦ Λασκάρως γενομένην ἐν μέσῳ τῶν φλογῶν τῆς πυρπολουμένης πόλεως, τῆς ἀτάκτου φυγῆς τῶν πολιτῶν, τῆς συγχύσεως, τοῦ τρόμου καὶ τῆς πλήρους ἀναρχίας, ἀναφέρει μόνος ὁ Χωνιάτης διὰ φράσεων ἐνεχουσῶν ἔννοιαν ὁδύνης καὶ οἴκτου. «Τοῦ δὲ βασιλέως (Ἀλεξίου Ε') » μεταναστεύσαντος», γράφει, «νεανιῶν ξυνωρὶς νηφαλίων τε » καὶ ἀρίστων τῇ κατὰ πόλεμον δεξιότητι (ὁ Δούκας οὗτοι καὶ » ὁ Λάσκαρις, ἀμφοῖν δ' ἡ κλῆσις ὁμώνυμος τῷ ἀρχηγῷ τῆς » πίστεως βασιλεῖ) ὥς περὶ νηὸς χειμαζομένης διαφέρονται » τῆς ἀρχῆς, τύχης βράβευμα καὶ φορᾶς ἀλογίστου πέττευμα, » τὸ μέγιστον ὁμοῦ καὶ περίπυστον χρῆμα τὴν τῶν Ῥωμαίων » βασιλείαν ὀρῶντες προκείμενον». Ἡ μεγάλη περὶ βασιλείας δόξα τοῦ συγγραφέως τούτου καὶ τῶν συγχρόνων του δὲν ἠδύνατο νὰ πείσῃ αὐτὸν ὅτι σοβαρῶς ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐτελέσθη νόμιμος ἐκλογὴ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων.

Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης καὶ Νικηφόρος Γρηγοράς, οἱ ἕτεροι δύο τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων τῶν χρόνων, οὓς ἐξιστο-

¹ Νικηφ. Γρηγοράς Α', σ. 13. Γεώργ. Ἀκροπολίτης σ. 12. Ὁ Νικήτας Χωνιάτης Α', 756 τὸ ὄνομα τῶν δύο ἀπαιτητῶν τοῦ θρόνου ἀναφέρει διὰ τῶν ἐξῆς «ἀμφοῖν δ' ἡ κλῆσις ὁμώνυμος τῷ ἀρχηγῷ τῆς πίστεως βασιλεῖ». Ἐν ἐπεξηγηματικῇ δὲ ὑποσημειώσει τοῦ κειμένου φέρεται «ἀμφοῖν] καὶ ἀμφότεροι Θεόδωροι καλούμενοι». Ἀλλ' ὁ Ἀνώνυμος Βυζαντινὸς ὁ γράψας Σύνοψιν Χρονικὴν, ἐν ἣ παραφράζει τὸν Χωνιάτην καὶ Ἀκροπολίτην (ἐξεδόθη ὑπὸ Κ. Σάθα ἐν Ζ' τόμῳ τῆς Μεσαιωνικῆς βιβλιοθήκης), γράφει σ. 448 «δύο νεανία ἄριστοι κατὰ πόλεμον ὁ Δούκας οὗτοι καὶ Λάσκαρις, Κωνσταντῖνος δ' ἦν ἀμφοτέροις ἡ κλῆσις». Οὗτος παραλείπει τὸ ὑπὸ Χωνιάτου ἱστορούμενον ὅτι ἡ ἐκλογὴ τοῦ Λασκάρως ἐγένετο ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ.

ροῦμεν, παραλείπουσιν ἐντελῶς τὰ περὶ τῆς ἐκλογῆς ταύτης, ἀναγράφουσι δ' ὁ μὲν πρῶτος ὅτι ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις ἀπελθὼν εἰς Νίκαιαν ἐγένετο δεσπότης, ὁ δὲ δεύτερος ὅτι καθ' ἥν στιγμὴν ἡ ἡγεμονία τῶν Ῥωμαίων συντριβεῖσα ὑπὸ τῶν ἀγρίων ἀνέμων διεμελίσθη εἰς πλεῖστα τεμάχια καὶ μέρη, διανεμηθέντα μεταξὺ πολλῶν ἀρχηγῶν, εἰς τὸν Λάσκαριν ἔλαχεν ἡ ἀναγορευθῆ βασιλεὺς Νικαίας¹.

Ὁ Λάσκαρις μετὰ τὴν ἐκλογὴν του δὲν περιεβλήθη τὰ σήματα τῆς βασιλείας, ἥτις ἄλλως τότε ἐστερεῖτο θρόνου, συντριβέντος ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων, ἀλλὰ μετὰ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Καματηροῦ τῇ 13 Ἀπριλίου, ἥτις ἦτο ἡ ἐπομένη τῆς κυρίως ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου, ἀπῆλθεν εἰς Μίλιον², ἔνθα ἀπεπειράθη ὑστάτην τινὰ ἀντίστασιν κατὰ τῶν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης εἰσρεόντων εἰς τὴν βασιλεύουσαν Σταυροφόρων, παροτρύνων τὸν λαὸν καὶ τοὺς πελεκυφόρους μισθοφόρους εἰς ἄμυναν. Εἰς τοὺς τελευταίους δὲ τούτους, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν συνήθη φυλακὴν τῶν αὐτοκρατόρων, ὑπέμνησεν, ὅπως ἐμψυχώσῃ ἐκ τοῦ φόβου καὶ τῆς ταραχῆς ὑφ' ἧς κατελήφθησαν, τὰς ζημίας, ἃς ἤθελον ὑποστῆ εἰς τὸ κράτος τῶν Ῥωμαίων περιήρχετο εἰς χεῖρας ξένων κατακτητῶν. Ἀλλ' εἰς τὰς εὐτόλμους προτροπὰς τοῦ γενναίου μαχητοῦ πάντες ἐκώφευσαν. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον ἀνεφάνησαν πυκναὶ εἰσερχόμεναι καὶ διασπειρόμεναι ἀνὰ τὴν πόλιν αἱ λατινικαὶ φάλαγγες, ἀπῆλθε τοῦ Βυζαντίου μετ' ἄλλων ἐγκρίτων πολιτῶν, σφύζων ἑαυτὸν διὰ τῆς φυγῆς, βασιλεὺς ἤδη ὢν ἄνευ θρόνου καὶ ἄνευ κράτους, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ τὴν σύζυγόν του Ἄνναν, καὶ τρία θυγάτριά του Εἰρήνην, Μαρίαν καὶ Εὐδοκίαν³.

¹ Ἀκροπολ. 12. Γρηγορ. Α', 13.

² Μεγάλη πλατεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως κειμένη ἔνθα νῦν τὸ σεράγιον τοῦ Σουλτάνου. Οὕτως ὠνομάζετο καὶ κτίριον πρὸς Μ τῆς Ἀγ. Σοφίας. Πασπάτη, Τὰ Βυζαντινὰ ἀνάκτορα σ. 102. Ὅρα καὶ Σκαρ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις Τόμ. Α', 441.

³ Ἀκροπολίτης, σ. 10 καὶ 12.

Οἱ ἱστορικοὶ τοῦ Βυζαντίου σιωπῶσι περὶ τῆς πατρίδος καὶ τοῦ γένους τοῦ Λασκάρως· γνωστὸν μόνον ὅτι κατήγετο ἐκ περιφανοῦς οἴκου τοῦ Βυζαντίου, δι' ὃ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Γ' ἔδωκεν εἰς γάμον τὴν Ἄνναν, τὴν δευτέραν θυγατέρα του ἐπὶ κάλλει διακρινομένην, χήραν πρὶν τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, ἐξ οὗ πιθανῶς εἶχε καὶ τὸ προσεπώνυμον Κομνηνός¹. Ἐπίσης δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ Λάσκαρις εἶχε πέντε ἀδελφοὺς Ἀλέξιον, Ἰσαάκιον, Μανουήλ, Μιχαήλ καὶ Κωνσταντῖνον, οὓς θέλομεν συναντήσῃ κατωτέρω².

Περὶ τοῦ προτέρου δὲ βίου τοῦ Λασκάρως γινώσκουμεν ὅτι διέπρεψε, βασιλεύοντος ἔτι τοῦ πενθεροῦ του Ἀλεξίου Γ', ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τοῦ ἀντάρτου Ἰσαακοῦ, καθὼς καὶ κατὰ τὴν πολύμηνον ὑπὸ τῶν Φράγγων πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς ἣν μετέσχε καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος³. Διὰ τῶν ἀγώνων δὲ τούτων καὶ τοῦ εὐτόλμου αὐτοῦ ἤθους καὶ ἐπιρρεποῦς πρὸς τὰ πολεμικὰ ἐγένετο γνωστός, καὶ ἐθεωρήθη ἄξιος νὰ διαδεχθῇ τοὺς τελευταίους ἀνικάνους βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου, ὅπως περιώψῃ ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ περισωθῇ ἐκ τῆς ἐνσκηψάσης πανωλεθρίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

¹ Ἐκ τῶν τριῶν θυγατέρων τοῦ Ἀλεξίου Γ' ἡ μὲν πρώτη Εἰρήνη συνεζεύχθη τὸν Ἀλέξιον Παλαιολόγον, ἡ δευτέρα Ἄννα τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν, εἶτα τὸν Θεόδωρον Α' Λάσκαριν, ἡ τρίτη δὲ Εὐδοκία τὸν κρᾶλὴν τῆς Σερβίας Στέφανον Νεμάνια, κατόπιν δὲ διαζευχθεῖσα ἀπὸ τούτου, ἔλαβε τὸν Ἀλέξιον Ε' Δούκαν Μούρτζουφλον, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου τὸν Λέοντα Σγουρόν. Χωνιάτης 660.

² Γρηγορ. σ. 24. Τὸν Κωνσταντῖνον ἀναφέρει μόνος ὁ Ville-Hardouin, Histoire de la Conquête de Constantinople (ἐκδ. Natalis de Wailly) § 322. Ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 31 ἐν ἱστορικῷ γεγονότῳ, ἔνθα μνησὶν κάμνει τούτου, ἀπλῶς γράφει «ὁ τοῦ βασιλέως αὐτάδελφος», παραλείπων τὸ ὄνομα Κωνσταντῖνος. Lebeau, Histoire de Bas Empire Τόμ. ΙΖ', 298.

³ Χων. Α', σ. 674. 720. 721. Ὁ Ville-Hard. 167 τὸ ὄνομα Λάσκαρις γράφει Li Ascres.

Ὁ Λάσκαρις φυγὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπορεύθη εἰς Μικράν Ἀσίαν, ὠρισμένως δὲ εἰς Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας, αὐτόθι προτιμήσας νὰ θέσῃ τὰ πρῶτα θεμέλια τοῦ κράτους, ὅπερ ἐσχόπει νὰ ιδρύσῃ, ἀλλ' οἱ Νικαεῖς ἡρνήθησαν νὰ δεχθῶσιν αὐτὸν ἐντὸς τῆς πόλεώς των καὶ ἀναγνωρίσωσι βασιλέα καὶ ἄρχοντα, καίτοι ἰδίᾳ πρὸς τοῦτο παρ' αὐτοῦ παρεκλήθησαν. Μὴ δυνάμενος δὲ νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν ἄρνησίν των, ἐξελιπά-ρησεν αὐτοὺς νὰ δεχθῶσι καὶ τὴν γυναικὰ του καὶ τὰς θυγατέρας, θέλων οὕτω νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν οἰκογένειάν του ἐξ ἐνδεχομένου κινδύνου, καὶ ἀπαλλαγῇ πρὸς καιρὸν οἰκογενειακῶν φροντίδων ἐν τῷ ἔργῳ, ὅπερ ἀνελάμβανεν. Ἀποδεχθέντων δὲ τοῦτο τῶν Νικαέων κατέλιπεν ἐν Νικαίᾳ τὴν οἰκογένειάν του, αὐτὸς δ' ἀπῆλθεν εἰς τὰς περὶ τὴν Βιθυνίαν χώρας ἐπιζητῶν νὰ ἀναγνωρισθῇ βασιλεὺς ἀντὶ τοῦ δραπέτου πενθεροῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου Γ' ¹.

Ἐκ Λατινικῶν πηγῶν μαρτυροῦμεν ὅτι ὁ Λάσκαρις δὲν ἀπῆλθεν εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ προσῆλθεν εἰς τὸν ἀναγορευθέντα αὐτοκράτορα Βαλδουῖνον Α', εἰς ὃν ἐπρότεινε νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν κατὰκτησιν τῶν ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ χωρῶν καὶ τὴν προσάρτησιν αὐτῶν εἰς τὸ Λατινικὸν κράτος τοῦ Βυζαντίου εἰς ὃ ἐκκληρώθησαν ². Ἡ ἱστορικὴ αὕτη εἰδησις, καίτοι δὲν φαίνεται ὅλως προσκρούουσα εἰς τὰς ἔξεις τῶν τοῦ Βυζαντίου προϋχόντων, οὐδ' εἶνε ἐστερημένη ἢ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ τοιούτων παραδειγμάτων ἐλλείψεως ἐθνικοῦ

¹ Ἀκροπ. σ. 12. Ἀνώνυμος σ. 851. Χωνιάτης σ. 828. Ὁ Ducange, Hist. de l'Empire de Constantinople Α', 45 ἱστορεῖ, παραπέμπων εἰς Ἀκροπολίτην, ὅτι ὁ Λάσκαρις ἐζήτηε νὰ καταλάβῃ χώρας ὅπως παραδῶσῃ εἴτα εἰς τὸν πενθερόν του· ἀλλ' ὁ Ἀκροπολίτης οὐδὲν περὶ τούτου ἀναγράφει.

² Τὸ γεγονός τῆς παραμονῆς τοῦ Λασκάρεως παρὰ τῷ Βαλδουίνῳ ἀναφέρει ὁ χρονογρ. Albericus Fontanalensis εἰς ὃν παραπέμπουσιν ὁ Ducange Α', 45, καὶ ὁ Muralt, Essai de chronographie byzantine Α', 283.

φρονήματος καὶ συνειδήσεως, ὡς θέλομεν καὶ ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ μικρᾷ περιόδῳ, ἣν ἐξιστοροῦμεν, ἀπαντήσῃ, εἶνε ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀνυπόστατος, ἀναιρουμένη ὑπὸ τοῦ Χωνιάτου, ἱστοροῦντος ὅτι ὁ Λάσκαρις εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ πατριάρχου ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλως δ' ὁ Λάσκαρις φέρων ἤδη τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως, κατειλημμένος δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ κατὰ τῶν Φράγγων μίσους, καθ' ὧν ἡγωνίσθη ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐκτεθειμένος εἰς αὐτοὺς ὡς ἀντίπαλος, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προβῇ εὐθὺς ἀμέσως εἰς τοιαύτας προτάσεις.

Ἄλλ' ὅποιον τὸ αἷτιον τῆς ἀρνήσεως τῶν Νικαέων οὐ μόνον νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν βασιλέα, ἀλλὰ καὶ νὰ δεχθῶσιν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεώς των;

Καθ' ἡμᾶς αἷτιον ἦτο ὅτι ἔζη ὁ φυγὰς αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἀλέξιος Γ', ὁ πενθερὸς τοῦ Λασκάρεως, ὅστις ἐθεώρει, ὡς θέλομεν ἱστορήσῃ παρακατιόντες, τὸν Λάσκαριν ἄρπαγα τοῦ συντετριμμένου ἤδη θρόνου του, οἱ δὲ Νικαεῖς ἐφοβήθησαν μή, τούτου ἐπερχομένου νομίμου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, ὑποστῶσι τὴν ἀπηνῆ τιμωρίαν, ἣν πρὸ εἰκάδος ἐτῶν ὑπέστησαν ὑφ' ἐτέρου αὐτοκράτορος, τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ (1184) πολιορκήσαντος τὴν πόλιν των καταληφθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἀποστατῶν Θεοδώρου Καντακουζηνοῦ καὶ Ἰσαὰκ Ἀγγέλου, καὶ κυριεύσαντος μετὰ μακρὰν ἀντίστασιν.

Κατὰ τὰς ἀνὰ τὴν Βιθυνίαν περιπλανήσεις του ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις πολλὰς δυσκολίας ἀπῆντησεν ὅπως ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τῶν κατοίκων δεσπότης, μὴ ἀποδεχομένων πολλῶν τὴν εἰς αὐτὸν ὑποταγὴν, οὐδὲ τὸ νόμιμον τῆς ἐκλογῆς του ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπερ διαρκῶς ἄλλως κατόπιν διημφισβήτουν οἱ δεσπότες καὶ βασιλεῖς τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, μὴ ἀναγνωρίζοντες πρωτεῖα εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νικαίας¹.

¹ Ταῦτα μανθάνομεν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Γεωργ. Βαρδάνη, συγχρόνου τοῦ Λασκάρεως, παρ' ᾧ διέτριψε καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον, εἴτα δὲ

Ἄλλ' ὁ Λάσκαρις οὐδαμῶς ὑποχωρήσας πρὸ τῶν κωλυμάτων τούτων, ὑπερεπήδησε πᾶν τὸ ἐπιπροσθοῦν καὶ κατώρθωσεν ἐν βραχεῖ νὰ συμπήξῃ περὶ αὐτὸν δύνάμιν ικανὴν καὶ ἀναγνωρισθῇ δεσπότης παρὰ πολλῶν πόλεων τῆς Βιθυνίας, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου, ἀδελφοῦ τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου τοῦ πρώτου ἰδρυτοῦ ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου. Συνῆψε δὲ καὶ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Περσῶν, φίλον αὐτοῦ τυγχάνοντα, συμμαχίαν ὅπως ἀποφύγῃ προσεχεῖς ἐπιδρομὰς τούτου εἰς Βιθυνίαν, καὶ ὅπως ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς τὴν πεποίθησιν ὅτι μόνον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ ἡδύναντο νὰ τύχωσιν ἀσφαλείας καὶ προστασίας κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ὁμόρων Περσῶν καὶ Τούρκων, οἵτινες πολλὰ δεινὰ ἐπήνεγκον αὐτοῖς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ¹.

Τούτων ἔνεκα ἀνεγνωρίσθη ἐπὶ τέλους καὶ ὑπὸ τῶν Νικαέων δεσπότης, καὶ εἰσῆλθεν ὑπὸ τὸ ἄξιωμα τοῦτο εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, ἣν κατέστησεν ἔδραν τοῦ ἀρτισυστάτου κράτους του.

χειροτονηθέντος μητροπολίτου Κερκύρας, ἣν ἔγραψε τῷ 1223 πρὸς τὸν πατριάρχην Γερμανὸν Β' καὶ περὶ ἧς πλείότερα κατωτέρω διαλαμβάνομεν. Mustoxidi, Delle cose Corcyrese. Appen. LV.

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 12. Γρηγοράς, σ. 13.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις.

Πολιτικὴ κατάστασις Μικρᾶς Ἀσίας. — Πολυαρχία. — Θεόδωρος Μαγκαφᾶς. Σάββας. Μιχαὴλ Μαυροζώμης. Ἐμποροὶ Ἑνετοί. Ἀλδεμβραντίνος. Γαβαλᾶς. — Αὐτοκρατορία Τραπεζοῦντος. — Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις δεσπότης. — Κρίσεις Κ. Παπαρρηγοπούλου. — Νίκαια. Ἐγκώμιον αὐτῆς. — Νυμφαῖον.

Ὅτε ὁ Λάσκαρις ἔθετε τὰ θεμέλια τοῦ νέου κράτους ἐν Βιθυνίᾳ, παρὰ τὰ πρόθυρα αὐτὰ τοῦ Βυζαντίου, ἡ Μικρὰ Ἀσία διετέλει ὑπὸ χειρίστην πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν· οἱ Μουσουλμάνοι ἤρχον τοῦ πλείστου τῶν εὐφόρων χωρῶν αὐτῆς, ἰδίως τῶν μεσογείων καὶ τῶν παραλίων μεσημβρινῶν· μόλις δ' αἱ παράλαιοι δυτικαὶ καὶ βορειοδυτικαὶ διετέλουν τέως ὑπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς. Αἱ πόλεις ἐν γένει τῆς εὐφορωτάτης ταύτης Ἑλληνικῆς χερσονήσου ἦσαν κατεστραμμέναι, ἔρημος δὲ ἡ ὑπαιθρος χώρα ἐκ τῶν ἀδιαλείπτων προηγουμένων πολέμων τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Περσῶν, τῶν Ἀράβων, τῶν Μουσουλμάνων, καὶ τῶν Σταυροφόρων τῆς τρίτης σταυροφορίας· πολλαὶ δὲ χιλιάδες Ἀρμενίων, μὴ φίλα πρὸς τοὺς Ἑλληνας φρονούντων, κατῴκουν τὴν Τρωάδα καὶ τὴν περὶ ταύτην χώραν.

Ἡ κατάστασις αὕτη δὲν ἦτο πρόσφορος καὶ ἐπιτηδεῖα εἰς ταχεῖαν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τοῦ ἀρτιπαγοῦς κράτους τῆς Νικαίας. Ἀλλὰ πλὴν ταύτης τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐλυμαίνετο τότε καὶ πολιτικὴ τις πολυαρχία, διότι ἀλλαχοῦ μὲν τοπάρχαι τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ὠφελούμενοι ἐκ τῆς ἐπελθούσης μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀναρχίας, ἀνεκλήρουζαν ἑαυτοὺς ἡγεμόνας τῶν πόλεων καὶ χωρῶν, ὧν ἦσαν ἐπιτετραμμένοι τὴν διοίκησιν, ἀλλαχοῦ δὲ προὔχοντες πόλεων κατέλαβον αὐτάς

τυραννικῶς, τινὲς δὲ καὶ προσεκλήθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων πρὸς σωτηρίαν καὶ ὑπεράσπισιν. Πάντες οὗτοι, πᾶν ἄλλο σκοποῦντες ἢ τὴν προστασίαν τῶν ὁμοφύλων, ἦσαν διηρημένοι κατὰ δήμους καὶ φατρίας, ὡς λέγει ὁ Χωνιάτης¹, καὶ ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλους, γεννήσαντες ἐν τῇ χερσονήσῳ ὀλεθρίαν πολυαρχίαν, ἥκιστα μὲν ἐπίφοβον εἰς τὸ κράτος τῆς Νικαίας, ἀλλ' ὅπωςδὴποτε δυναμένην νὰ παρεμβάλη δυσχερείας εἰς τὴν ταχυτέραν αὐτοῦ σύμπηξιν καὶ ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδρύσεώς του.

Αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ διεφύλαξαν τὰ ὀνόματά τινων τῶν δυναστῶν τούτων. Ὁ Θεόδωρος Μαγκαφᾶς, ὁ καὶ Μωροθεόδωρος ἐπικαλούμενος, κατεῖχε τὴν Φιλαδέλφειαν, ἀνακτήσας αὐτὴς αὐτὴν ἤδη, ἀφ' ἧς εἶχεν ἐκβληθῇ τῷ 1189, ὅτε εἶχεν ἀναγορευθῇ καὶ αὐτοκράτωρ, κόψας καὶ ἴδιον νόμισμα². Σάββας τις ἦτο κύριος τῆς Σαμψούντος. Ὁ Μιχαὴλ Μαυροζώμης, προσελθὼν εἰς τὸν Σουλτάνον Καϊχσρόην, δοὺς αὐτῷ καὶ τὴν θυγατέρα του εἰς γάμον, ἐληΐζετο πᾶσαν τὴν περὶ τὸν Μαϊάνδρον χώραν. Ὁ Θεόδωρος Γαβρᾶς ἤρχεν ἐν Ἀμισῷ, ἧς ἦτο τοπάρχης ἐπὶ Βυζαντινῶν³.

Ἐν Λαμψάκῳ δ' ἦσαν ἐγκατεστημένοι οἱκοὶ ἐμπορικοὶ Ἐνετικοὶ ἔχοντες αὐτόθι τιμάρια, καὶ λαμβάνοντες φόρους ἐκ τῶν ὑποτελῶν αὐτῶν διηρημένων εἰς ζευγαράτους, εἰς βοιδάτους, εἰς ἀκτήμονας καὶ εἰς ἀπόρους· μνημονεύονται δὲ τούτων οἱ Γ. Κουϊρίνης, Ζ. Σουκουγούλος, Ἰωάν. Κουϊρίνης, υἱὸς τοῦ Π. Κουϊρίνη, οἵτινες διετήρουν ἔτι τὴν κατοχὴν των ἐν Λαμψάκῳ τῷ 1219. Πιθανὸν δὲ νὰ ἐξεδιώχθησαν ἐντεῦθεν ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Θ. Λασκάρεως Ἰωάννου Βατάτση, ὅστις ναυπη-

¹ Χωνιάτης, 826. 842. Γρηγορ. 13. Ἀκροπολ. 13.

² Χων. 522. Ἀνώνυμ. σ. 387. Ὁ Εὐστάθιος ὀνομάζει αὐτὸν « ἄνθρωπον πολυμεμφῆ ». Tafel, Eustathii opuscula 278.

³ Ἀκροπ. 14. Ἀνών. 453. Χωνιάτης, 842. Ὁ Hopf, Griech. Gesch. 178, σημ. 61, ἐκφέρει γνώμην διορθώσεως τοῦ ὀνόματος « Σάββας » εἰς « Γαβρᾶς ».

γήσας πλοῖα κατέστησεν ὀρμητήριον αὐτῶν τὴν Λάμφακον¹.

Εἰς τὰ μεσημβρινὰ δὲ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατεῖχεν ὁ Ἀλδεμβραντῖνος τὴν Ἀττάλειαν, ἐξ Ἰταλῶν μὲν καταγόμενος, ἀνατεθραμμένος δ' εἰς τὰ ἥθη τῶν Βυζαντινῶν². Τῆς Ῥόδου δὲ ἦτο κύριος ὁ Λέων Γαβαλᾶς.

Ἀλλὰ πλὴν τούτων τῶν ἀνισχύρων μικρῶν δυναστῶν, εἶχεν ἰδρυθῆ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ κράτους τῆς Νικαίας ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, αὐτοκαλουμένου Ἀλεξίου Α' Μεγάλου Κομνηνοῦ, βοηθουμένου καὶ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Δαβίδ, ἄρχοντος τῆς Παφλαγονίας, τὸ κράτος τῆς Τραπεζοῦντος, οὗ οἱ βασιλεῖς ἐπεδίωκον τὴν κατάληψιν πάσης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· ὑπῆρξαν δ' εὐθύς ἐξ ἀρχῆς πολέμιοι εἰς τὸ κράτος τῆς Νικαίας³.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅτε ὁ Λάσκαρις κατέλαβε τὴν Νίκαιαν ὡς δεσπότης καὶ κατέστησε ταύ-

¹ Tafel u. Th. Urkunden zur aelter. Handels-und Staatsgesch. der Republ. Venedig, T. B', 208-210. Heyd, Hist. du Commerce du Levant T. A', 301. Hopf, Chroniques Gréco-Romaines 489.

² Ὁ Χωνιάτης 842 καὶ 843 ἀποκαλεῖ τὸν Ἀλδεμβραντῖνον «πολύαρχον». Ὁ ἐκ Πίζης ἢ Λούκας οἶκος τῶν Ἰλδεβρανδίνων ἀπὸ προηγούμενων χρόνων ἀποκατέστη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ δὴ ἐν Ἀδραμυττίῳ. Ἐν συνθήκῃ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου καὶ τῆς κοινότητος Πίζης ἐν ἔτει 1192 ἀναφέρεται ἐν ἄλλοις ἀπεσταλμένοις τῆς Πίζης καὶ Ἰλδεβράνδος τις. Ἐπίσης τῷ 1199 (Ἀπρίλ. 8) μνημονεύεται Ἰλδεβράνδος *scalaris*, δηλ. λιμενάρχης τοῦ ἐν Κων/λει ὄρμου τῶν Πιζατῶν. G. Müller, Documenti sulle relazioni delle città Toscane coll Oriente κτλ. σελ. 43. 74. 75. Miklosich et Müller, Acta et diplomata Γ', σ. 10. Heyd, Hist. du com. T. A', σ. 265 καὶ 305 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς.

³ Ἦτο υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, καὶ ἑγγονος τοῦ Ἀνδρόνικου Κομνηνοῦ. Ἀνέλαβε δὲ τὴν ἀρχὴν τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1204. Παναρέτου, Χρον. Τραπεζοῦντος σ. 362.

την καθέδραν τοῦ ἀρτισυστάτου κράτους του, ὅπερ ἐθεώρει συνέχειαν τῆς ἐκλιπούσης Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ ἱστορικὸς Κ. Παπαρρηγόπουλος δοξάζει ὅτι ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ἐπροτίμησε τὴν προσωυμίαν τοῦ δεσπότη ἀντὶ τῆς τοῦ βασιλέως ἵνα οἰκονομήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν προειρημένων Ἑλλήνων δυναστῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας¹. Ἡ γνώμη αὕτη, νομίζομεν ὅτι δὲν εἶνε ὀρθή· διότι ὁ Λάσκαρις ἐγνώριζεν ὅτι οἱ πλεῖστοι τούτων δὲν ἦσαν ἐπίφοβοι, οὐδὲ κατήγοντο ἐκ γένους βασιλικοῦ, προσόντος ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἵνα ἀνέλθῃ τις εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. Δὲν προσέλαβε καθ' ἡμᾶς τὴν προσωυμίαν τοῦ βασιλέως, διότι ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ἐξελέγη, δὲν εἶχε στεφθῇ ὡς βασιλεύς, οὐδὲ χρισθῇ δι' ἐκκλησιαστικῆς τελετῆς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, κατὰ τὰ ἐν Βυζαντίῳ κρατοῦντα πρὸ αἰώνων νόμιμα· ἦσαν δ' ἡ στέφεις καὶ ἡ χρῆσις ἀπαραίτητα συμπληρώματα τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς, ὡς θέλομεν ἐκθέσει ἐν οἰκείῳ τόπῳ. Θὰ συναντήσωμεν δ' ἐν τῇ σειρᾷ τῆς ἱστορικῆς ἀφηγήσεως καὶ τὸν ἕτερον κραταῖον δεσπότην, τὸν τῆς Ἡπείρου, τὸν καταστήσαντα τὸ κράτος αὐτοῦ μεῖζον τὴν ἔκτασιν τοῦ τῆς Νικαίας, ὅστις, μόνον ὅτε ἐστέφθη ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπὸ ἀρχιεπισκόπου καὶ ἐχρίσθη διὰ μύρου, ἀπεκάλεσεν ἑαυτὸν βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα Ῥωμαίων.

Ἡ Νίκαια, ἐν ᾗ ὁ Λάσκαρις ἔστησε τὸν θρόνον του, ἡ ἀρχαία μητρόπολις τῆς Βιθυνίας, φέρουσα τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς τοῦ κτίστου αὐτῆς Λυσιμάχου, ἦτο τότε μία τῶν σημαντικωτάτων μεσογείων πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἰδίᾳ διὰ τὸ ὀχυρὸν τῆς θέσεως ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ τοῦ Σαγγαρίου, ποταμοῦ πηγάζοντος ἐκ τοῦ Βιθυνικοῦ Ὀλύμπου. Κειμένη πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς μεγίστης τῶν λιμνῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Ἀσκανίας, ἔνθα νῦν τὸ πενιχρὸν κώμιον Ἰσνίκ, παρὰ εὐρυ-

¹ Παπαρρηγ. Ἱστ. Ἑλλ. ἔθν. Τ. Ε', σελ. 19 τῆς β' ἐκδ. καὶ σ. 6 τῆς α'.

τάτην καὶ εὐφορον πεδιάδα, καταρδευομένην ὑπὸ ρυάκων, ἣν ὁ Στράβων ἀποκαλεῖ μεγάλην καὶ εὐδαίμονα, ἀλλ' οὐχὶ ὑγιεινὴν τὸ θέρος, ἦτο ἐπιτηδαιοτάτη νὰ καταστῇ πρωτεύουσα κράτους¹.

Ἡ πόλις αὕτη ἠυνοήθη πάντοτε ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της ὑπὸ τε τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἀπέβη δὲ περιώνυμος ἐν τῇ ἱστορίᾳ διὰ τὴν αὐτόθι ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου συγκληθεῖσαν α' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Κατὰ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Σελσουκιδῶν Τούρκων, ὧν οἱ Σουλτάνοι καταστήσαντες αὐτὴν καθέδραν τοῦ κράτους των, ἐκόσμησαν διὰ πολυτελῶν οἰκοδομημάτων, δι' ἀνακτόρων καὶ τεμενῶν, ἔργων ἐξόχου ἀραβικῆς τέχνης, ἐκτελεσθέντων ὑπὸ τεχνιτῶν, οὓς ἡ μεγαλοδωρία τῶν ἡγεμόνων τούτων συνήθροισεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐκ παντὸς τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου.

Ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης Νικαεύς, εἷς τῶν λογιωτάτων ἀνδρῶν τοῦ Βυζαντίου, ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος, γράψας ἐγκώμιον εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐξαίρει τὸ εὐάερον καὶ τερπνὸν καὶ ὀχυρὸν τῆς θέσεως αὐτῆς, τὴν εὐπορίαν, τὸν πλοῦτον, τὴν ἀφθονίαν τῶν τροφίμων, τὴν πληθὺν καὶ τὸ τεχνητὸν κάλλος τῶν ναῶν. Ἀναφερόμενος δ' εἰς τοὺς χρόνους, οὓς ἐξιστοροῦμεν, γράφει ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἀντέσχεν εἰς δυσχερεῖς περιστάσεις ἢ μᾶλλον ὑπερέσχεν, ἀκρόπολις κατασταθεῖσα τῶν ὅλων Ῥωμαϊκῶν πραγμάτων, καὶ ὅτι ἀνέκοψε τὴν ὁρμὴν τῶν ἐχθρῶν θραύσασα τὰς ἀκρατεῖς αὐτῶν ἐλπίδας, καὶ συνεκράτησε τὸν παντελεῖ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ὄλεθρον, σπέρματα διασώσασα ἀναβιώσεως, μέχρις οὗ, ἀνακτηθείσης τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἀπέδωκεν εἰς αὐτὴν τὸν

¹ Στράβων 565. Michaud et Poujoulat, Correspondance d'Orient, T. Γ', 149. Poujoulat, Voyage à Constantinople T. Α', 95. Texier, Asie Mineure. Diehl, Mosaïques byzant. de Nicée, ἐν Byzantinische Zeitschr. T. Α', σ 74.

κόσμον τῆς Ἐκκλησίας, τὰ γράμματα, τὰς τέχνας, ἀφορμὴν δοῦσα δευτέρου βίου¹.

Ἐν τῇ περιωνύμφ ταύτῃ πόλει ὁ Λάσκαρις πῆξας τὴν ἡγεμονικὴν αὐτοῦ σκηνὴν κατώρθωσε μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων μηνῶν νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν του καὶ ἐπὶ τῶν γειτόνων τῆς Βιθυνίας ἐπαρχιῶν, καὶ ὀργανώσῃ στρατιωτικὰς δυνάμεις, δι' ὧν ἡδυνήθη νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῶν Φράγγων, καὶ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπέκτασιν κτήσεων αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐλληνικωτάτων χωρῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐπὶ τοῦ διαδόχου ὁμως τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρως Ἰωάννου Βατάτση ἐγκατελείφθη ἡ Νίκαια ὡς πρωτεύουσα τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, καὶ ὠρίσθη ὡς τοιαύτη ἡ πόλις Νύμφαιον, κειμένη μεταξὺ Σμύρνης καὶ Σάρδεων, ἔμεινε δὲ ἡ Νίκαια ἔδρα μόνον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου².

¹ Θεόδ. Μετοχίτης ἐν Μεσαιων. βιβλ. Κωνστ. Σάθα, Τόμ. Α', 139. Ἐκ τοῦ ἐγκωμίου τούτου μανθάνομεν ὅτι μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων παρέμεινεν ἐν Νικαίᾳ ἡ τέχνη τῆς ἱστοργικῆς τῶν ἀρίστων σηρικῶν ὑφασμάτων, ἐξ ὧν ἐπρομηθεύετο ἡ αὐλὴ τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Χωνιάτης, σ. 318, γράφει ὅτι ἡ Νίκαια ἦτο μεγίστη πόλις. Καὶ οἱ Φράγγοι δ' ἐθεώρουν ταύτην πλουσιωτάτην πόλιν τῆς Ῥωμανίας. Ville-Hard. § 304. 359. 370. Ῥωμανία δ' ἐκαλοῦντο τότε αἱ χῶραι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Κατὰ παραδρομὴν ἔγραψα ἄλλοτε ἐν τοῖς προλεγομένοις τῆς ἐκδόσεως τοῦ ποιήματος «Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας» (σελ. θ') ὅτι Ῥωμανία ἐκαλοῦντο μόνον αἱ εἰς τὴν Εὐρώπην ἀνήκουσαι χῶραι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

² Ν. Βλεμμύδου, Διήγησις μερικὴ 7 (ἐκδ. Aug. Heisenberg) «ὁ τότε κρατῶν Ἰωάννης — τὴν ἀνακτορικὴν σκὴνῶσιν ἔχειν ἐν Νυμφαίῳ προεῖλετο».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Θεόδωρος Α' Λάσκαρις.

Παραχώρησις τιμαρίων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὑπὸ τοῦ Βαλδουίνου. — Ἐναρξίς πολέμων μεταξὺ Φράγγων καὶ Λασκάρεως. — Κατάληψις Ποιμανηνοῦ, Λοπαδίου καὶ Ἀπολλωνίας ὑπὸ τῶν Φράγγων. — Πολιορκία Προύσης. — Ἐκστρατεία Ἐρρίκου, ἀδελφοῦ Βαλδουίνου, εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. — Κατάληψις Ἀδραμυττίου. — Ἀρμένιοι Τρωάδος. — Ἐκστρατεία Λασκάρεως κατὰ Ἐρρίκου. — Ἡττα Λασκάρεως καὶ Θεοδώρου Μαγκαψᾶ. — Χῶραι Μικρᾶς Ἀσίας καταληφθεῖσαι ὑπὸ Φράγγων. — Τακτικὴ ἐν πολέμῳ τῶν ἵπποτῶν. — Δεινὴ θέσις Λασκάρεως. — Ἐπιδρομὴ Ἰωαννικίου ἡγεμόνος Βουλγάρων κατὰ τῶν Φράγγων. — Ἐπάνοδος Ἐρρίκου εἰς Βυζάντιον.

Ἡ ἐμφάνισις κράτους Ἑλληνικοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ γείτονος τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας, ἀφ' ἧς ἐχωρίζετο διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου, τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Βοσπόρου, ἦτο γεγονὸς ὅλως ἀπαρέσκον εἰς τοὺς Φράγγους κατακτητὰς τοῦ Βυζαντίου· ὁ ἐκ τούτου κίνδυνος ἦτο δι' αὐτοὺς προφανὴς καὶ παρίστατο ἔτι φοβερός, διότι ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἣν οἱ Σταυροφόροι εἶχον συμπεριλάβει εἰς τὴν διανομὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, περιῆλθε, πρὶν ἢ πράγματι σπεύσωσι νὰ καταλάβωσιν αὐτήν, εἰς τὴν ἐξουσίαν Ἑλλήνων ἡγεμόνων ὀρθοδόξου, ἡγουμένου ὁμοφύλου λαοῦ, οὗ εἶχε τὰς συμπαθείας. Τούτου ἕνεκα μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Βαλδουῖνος ἀμείβων κατὰ τὰ τιμαριωτικὰ ἔθιμα τοὺς ἐπιφανεῖς ἀρχηγοὺς τῆς σταυροφορικῆς στρατιᾶς παραχωρεῖ εἰς τὸν Λουδοβίκον δὲ Βλοᾶ καὶ δὲ Σᾶρτρ (Louis de Blois et de Chartres) τὴν Νίκαιαν, θεωρουμένην τότε ἐν τῶν μεγίστων καὶ πλουσιωτάτων τιμαρίων, εἰς τὸν Πέτρον δὲ Βρασιέ (Pierre de Braecieux) τὴν Κύζικον, εἰς τὸν Θιερρί δὲ Λὸς (Thierri de Loos) τὴν Νικομήδειαν, εἰς τὸν Μακάριον δὲ Σαῖντ-Μενεχούλτ (Macaire

de Sainte Menehould) τὸν Χάρακα, καὶ εἰς τὸν Γουλιέλμον δὲ Σαῖνς (Guillaume de Sains) τὴν Κίον¹.

Οἱ λαβόντες τὰ τιμάρια ἱππóται ἔσπευσαν νὰ καταλάβωσι ταῦτα ἰδίᾳ χειρὶ καὶ δαπάνῃ, ἀμοιβαίως βοηθούμενοι, κατὰ τὰ κρατοῦντα ἐπὶ ἀπονομῆς τιμαρίων ἔθιμα ἐν τῇ Δύσει. Ἐντεῦθεν δ' ἄρχονται αἱ πρῶται συγκρούσεις τοῦ Ἀνατολικοῦ Βασιλείου πρὸς τὴν ἐν Βυζαντίῳ ἄρτι καθιδρυθεῖσαν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν.

Ἐναρξίς τῶν ἐκστρατειῶν τῶν τιμαριούχων ἐγένετο τῇ α' Νοεμβρίου 1204². Ὁ τιμαριοῦχος Νικαίας Λουδοβίκος δὲ Βλοᾶ ἀπέστειλεν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν τὸν Πέτρον δὲ Βρασιέ, ἡ ἐκ Πλάντζης, κατὰ Χωνιάτην, ἓνα τῶν ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ πολεμικῇ ἀρετῇ φημιζομένων ἀρχηγῶν τῶν Σταυροφόρων³, καὶ τὸν Πα-

¹ Ville-Hard. § 304 ἐπ. Robert de Clary (ἐν Hopf Chron. Gréco-Romanes) σ. 82. — Ὁ Χάραξ, νῦν Χέρεκε, κεῖται πρὸς Δ τῆς Νικομηδείας, ἐνθα νῦν σταθμὸς σιδηροδρόμου. Βιθυνοῦ, Ἡ ἐν Ἀσίᾳ Ἑλλάς 13. Μ. Κλεωνύμου καὶ Παπαδοπούλου, Βιθυνικά, σ. 85. (Ι. Μηλιοπούλου), Σιδηροδρομικαὶ ἀναμνήσεις, σ. 43.

² Ville-Hard. § 305. Περὶ τὸν μῆνα φυλλοχόον, γράφει ὁ Χωνιάτης, 796, καὶ ἐν ὑποσημειώσει ὁ σχολιαστὴς τούτου «κατὰ γοῦν τὸν Ὀκτώβριον μῆνα».

³ Τοῦτο βεβαίῳ καὶ ὁ Ville-Hardouin καὶ ὁ Χωνιάτης, σ. 846 «Μεγέθει γὰρ οὗτος σώματος θαυμασίῳ ἐκέκαστο καὶ ψυχῆς γενναίῳ περιεβλέπετο παραστήματι». Καὶ ἐν σελ. 796 «ἀνὴρ ἡρωϊκὸς τὴν ἰσχύν». Καὶ ἐν σελ. 823 «ὁ κράτιστος ἅμα πάντων καὶ εἰς ἀνδρείαν ὀνομαστότατος». Ὁ Πέτρος δὲ Βρασιέ ἐπίστευεν ὅτι οἱ πρόγονοι τῶν Φράγγων κατεῖχόν ποτε τὰς χώρας ταύτας τῆς Τρωάδος καὶ ὅτι δικαίωματι προγονικῶ καὶ νομίμῳ ἐγκαθίσταντο ἡδὴ! Robert de Clary, σελ. 80. Ἡ περὶ τῆς Τρωάδος δὲ γνώσις ἀμυδρῶς ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς Σταυροφόρους. Guntheri Alemanni, Historia Constantinopolitana, (ἐκδ. Riant), σελ. 57 καὶ 85.

Τὸ ὄνομα τοῦ Pierre de Bracieux ὁ Ville-Hard. γράφει Pieres de Braie-Escuel, ἀπαντῶσι δὲ καὶ ἄλλαι γραφαὶ εἰς ἄλλους χρονογράφους. Ὅρα Buchon, Rech. et mat., Β', σ. 35.

γέν δ' Ὀρλεάνς (Payen d'Orléans) ἐπὶ κεφαλῆς 120 ἵπποτῶν, οἵτινες κατέλαβον τὴν παραλίαν πόλιν τῶν Ἑλλησποντίων Πηγῶν, κατοικουμένην ὑπὸ ἀποίκων Ἑνετῶν, ἀφετηρίαν καταστήσαντες τῶν κατακτητικῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν¹. Ἐντεῦθεν δὲ μετ' ὀλίγον ὁρμηθέντες κατέλαβον τὸ Πάνορμον, φρούριον παρὰ τὴν Κύζικον, ἔνθα κατέλιπον φρουράν.

Ὁ Λάσκαρις, ἐνωρὶς παρασκευασθεὶς ὅπως ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἀναμενομένην ἄλλως ἐπίθεσιν τῶν Φράγγων, ἀντεπεξῆλθε καὶ συνήντησεν αὐτοὺς περὶ τὸ Ποιμανηνόν², ὁδεύοντας ἐκ τῶν νοτίων τῆς λίμνης Ἀφνίτιδος, πρὸς τὸ Λοπάδιον³, αὐτόθι δὲ παρέταξε τὸν στρατόν του, οὗ ἡ θεὰ ἐξέπληξε τοὺς Φράγγους, συμποσουςμένους ἐν ὄλῳ εἰς 140 ἵπποτας μετὰ ἰσαριθμῶν ἐφίππων δορυφόρων ἢ σεργεντῶν⁴. Κατὰ τὴν πρώτην συμπλοκὴν, γενομένην τῇ 6 Δεκεμβρίου 1204, ἀνδείχθη νικητὴς, ἀλλὰ κατὰ τὴν δευτέραν ἐτράπη εἰς φυγὴν. Οἱ Φράγγοι νικηταὶ κατέλαβον τότε τὸ Λοπάδιον, περὶ οὗ ὁ Βιλλαρδουῖνος γράφει ὅτι ἦτο μία τῶν ἀρίστων πόλεων τῆς γῆς. Ἀλληλοδιαδόχως δ' ἔπειτα ἐκυρίευσαν τὰς ὀχυρὰς πόλεις Ποιμανηνόν καὶ Ἀπολλωνίαν, κειμένην ἐπὶ νησίδος τῆς Ἀρτυνίας λίμνης, ἔνθα ἐγένοντο δεκτοὶ ὑπὸ τῶν κατοίκων μετὰ σταυρῶν καὶ θείων λόγων,

¹ Περὶ τῆς πόλεως ταύτης τῶν Ἑλλησποντίων Πηγῶν, ἥτις συγχέεται πρὸς τὰς μεσογείους Πηγάς, νῦν Πήγας, ὅρα ἐν τέλει Παράρτημα Α'.

² Πόλις πρὸς Μ τῆς λίμνης Ἀφνίτιδος.

³ Τὸ Λοπάδιον ἔκειτο ἔνθα νῦν ἡ κώμη Λουπάτ ἐν Βιθυνίᾳ, παρὰ τὴν Ἀρτυνίαν λίμνην. Ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ ὡς προπύργιον τῆς Προύσης κατὰ τῶν Σαρακηνῶν. Texier, *Asie Mineure*, σ. 142. Πρβ. καὶ Tournefort, *Voyage*, Τόμ. Β', σ. 192.

⁴ Ὁ Ville-Hard. § 319, γράφει ὅτι ὁ Λάσκαρις εἶχε τόσον πολυάριθμον στρατόν, ὥστε ἦτό τι ἀξιοθέατον «et si en fu bataille, à mult grant meschief à la nostre gent. que cil avoient tant de gent que n'ere se merveile non, et li nostre n'avoient mie plus de sept vins chevaliers, sans les serjanz à cheval».

κατὰ τὸν Χωνιάτην¹. Ὁ Πέτρος δὲ Βρασιὲ στρατοπεδεύσας ἐν Λοπαδίῳ, ἔνθα ὑπῆρχον πάντα τὰ χρειώδη πρὸς πόλεμον μακρόν, ἐτράπη ἐντεῦθεν εἰς πολιορκίαν τῆς Προύσης, ἀλλ' ἠναγκάσθη ἐνωρίς νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν ἕνεκα τῆς γενναίας ἀντιστάσεως τῶν κατοίκων, καὶ τοῦ δυσπορθήτου τοῦ φρουρίου. Οἱ Προυσαεῖς δ' ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τούτου ἐξῆλθον εἰς καταδίωξιν τῶν ὑποχωρούντων Φράγγων, ἔχοντες συνεπικούρους καὶ πολλοὺς τούτων λιποτάκτας, ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνθέξωσιν ἐν ὑπαίθρῳ χώρᾳ εἰς τὴν ἐκ τοῦ συστάδην προσβολὴν τῶν ἵππων ὑπεχώρησαν μεγάλην ὑποστάντες φθοράν. Ὁ Πέτρος δὲ Βρασιὲ κατὰ τὴν ὑποχώρησιν κατέστρεψε καὶ πόλισμά τι καλούμενον Καισάρειαν.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἐπιτυχῇ ταύτῃ ἐκστρατείᾳ, ὁ ἀδελφὸς

¹ Ὁ Ville-Hard. § 320, τὴν Ἀπολλωνίαν ὀνομάζει Pulinach. Ἡ πόλις αὕτη πρὸς διάκρισιν ἄλλων ὁμωνύμων ἐκαλεῖτο « Ἀπολλωνία ἡ ἐπὶ Ῥυνδάκῃ ». Στράβων, 575. Ὁ Χωνιάτης, 796, δὲν μνημονεύει τῆς Ἀπολλωνίας, ἀλλὰ μόνον τοῦ Ποιμαννηοῦ.

Ὡς πρὸς τὴν ὑποδοχὴν δὲ τῶν κατοίκων διὰ τελετῆς, προπορευομένων ἱερέων καὶ ἀρχόντων, παρατηροῦμεν ὅτι τὸ τοιοῦτον ἦτο σύνηθες κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· διότι καὶ ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἐρρίκος ἔφθασεν εἰς Θήβας τῷ 1208, ὑπεδέχθησαν αὐτὸν οἱ ἱερεῖς μετὰ πολυχρονίων, καὶ οἱ ἄρχοντες καὶ ὁ λαὸς μετὰ κυμβάλων καὶ τυμπάνων. Henri de Valenciennes, § 672. Ἐπίσης καὶ κατὰ τὴν ἄφιξιν τῶν Φράγγων εἰς Ἀνδραβίδα τοῦ Μορέως. Βιβλίον τῆς κουγκέστας, στίχ. 100.

Καὶ ἀφοῦ ἐπλησιάσασιν ἐκεῖ εἰς τὴν Ἀνδραβίδα καὶ ἐμάθασιν οἱ Ἀνδραβιδαῖοι ὅτι ἔρχονται οἱ Φράγγοι, ἐξέβησαν μὲ τοὺς σταυροὺς, ὁμοίως μὲ τὰς εἰκόνας.

Καὶ κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγγων οἱ κάτοικοι καταλιπόντες πᾶσαν ἄμυναν ἑνοπλον προϋπήντων τοὺς εἰσβάλλοντας Φράγγους διὰ σταυρικῶν σημείων καὶ εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ, οἷονεὶ ἐπικαλούμενοι τὴν φιλανθρωπίαν των. Καὶ ὅταν ὁ Ἀνδρόνικος ἐκυρίευσεν τὴν Νίκαιαν ὁ ἀρχιερεὺς Νικόλαος ὑπεδέχθη αὐτὸν ἐν στολῇ καὶ μετὰ θρησκευτικῆς πομπῆς. Χων. 370 καὶ 757.

τοῦ αὐτοκράτορος Βαλδουίνου Ἐρρίκος, κατὰ προτροπὴν τῶν τὰς Ἑλλησποντίους Πηγὰς οἰκούντων Λατίνων καὶ τῶν ἀποίκων Ἀρμενίων τῆς Τρῳάδος, ἄσπονδον τρεφόντων κατὰ τῶν Ἑλλήνων μῖσος, διεπεραιώθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἄβυδον, ὅπου κατέλιπε φρουρὰν καὶ ἐνίσχυσε τὸν στρατὸν τοῦ διὰ τῆς προσλήψεως στιφῶν Ἀρμενίων, ἐντεῦθεν δ' ἔφθασε διελθὼν τὰ στενὰ τῆς Ἰδῆς καὶ φθείρων τὰς ἐν τῷ μεταξύ πόλεις εἰς Ἀδραμύττιον, πόλιν πλουσίαν, ἀφθονοῦσαν πάντων τῶν ἐπιτηδείων, ἔνθα ἔστησε τὸ στρατηγεῖόν του¹.

Πότε οἱ ἄποικοι οὗτοι Ἀρμένιοι, οἵτινες ἀνῆρχοντο εἰς 20 χιλιάδας, ἐγκατεστάθησαν ἐν Τρῳάδι, δὲν μνημονεύουσιν εἰδικῶς αἱ ἱστορικαὶ Βυζαντιναὶ καὶ Ἀρμενικαὶ πηγαί. Φαίνεται δ' ὅτι ἦσαν ἀρχαῖοι ἄποικοι εἴτε ἐξ ἐκείνων, οὓς αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τῶν χρόνων ἔτι τοῦ Ἰουστινιανοῦ μετώκισαν εἰς Ἑλληνικὰς χώρας πρὸς αὔξησιν τοῦ μειωθέντος πληθυσμοῦ, εἴτε ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἀφ' ἐαυτῶν μετενάστευσαν, ὅπως ἀποφύγῃσι τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Περσῶν, τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Μογγόλων. Ἄποικοι δὲ Ἀρμένιοι ἀναφέρονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ οὐ μόνον ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Θράκῃ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Μετέσχον δὲ τούτων πολλοὶ εἰς τὰ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας πράγματα, ὡς διοικηταὶ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοί· καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Λέων Ε' ἦτο Ἀρμένιος.

Οἱ Ἀρμένιοι οὗτοι ἐμίσουν τοὺς Ἕλληνας καὶ λόγῳ φυλετισμοῦ, καὶ λόγῳ πιθανῶς θρησκευτικῆς ἐχθρότητος· διότι ἡ προσέλευσις αὐτῶν εἰς ἐπικουρίαν τῶν Λατίνων τοῦ Βυζαντίου εἶνε ἀψευδὲς μαρτύριον ὅτι ἀνῆκον εἰς τὴν μοῖραν τῶν Ἀρμενίων, ἥτις ἀπὸ τῶν πρώτων σταυροφοριῶν προσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης.

Ὁ Λάσκαρις ἰδὼν ὅτι ἡ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐγκατάστασις

¹ Ville-Hard. § 321. Χωνιάτης, σ. 796. Ἐπιστολὴ Ἐρρίκου πρὸς Πάπαν, ἐν ἐπιστολαῖς Ἰννοκεντίου, Lib. VIII, 131, καὶ Buchon Rech. et mat. B', 130. Ἀνώνυμ. 452.

τῶν Φράγγων ἤθελε παράσχει αὐτῷ πράγματα ἐν τῷ μέλλοντι, ἀπεφάσισε τὴν παντὶ σθένει ἔξωσίν των. Δι' ὃ συλλέξας νέον πολυάριθμον στρατὸν ἐκ πεζῶν καὶ ἱππέων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου, ἐμπειροτάτου στρατηγοῦ, ὠδευσε τῇ 19 Μαρτίου τοῦ 1205 εἰς συνάντησιν τοῦ Ἑρρίκου, ὅστις ἀντεπεξῆλθεν ἀμέσως μὴ θεωρήσας ὀρθὸν νὰ κλεισθῇ ἐντὸς τοῦ φρουρίου τοῦ Ἀδραμυττίου, ἡγούμενος ἀρίστου στρατοῦ, ἔχων δὲ καὶ συμβοηθοὺς τοὺς ἱππότες Βαλδουῖνον δὲ Βωβοάρ (Baudouin de Beauvoir), Νικόλαον δὲ Μαλλύ (Nicolas de Mailly), Ἀνσώ δὲ Καγιώ (Anseau de Cayeux), Θιερρί δὲ Λός, καὶ Θιερρί δὲ Τενρεμόνδ (Thierri de Tenremonde). Γενομένης δὲ συμπλοκῆς κατενικήθη ὁ Λάσκαρις αὖθις ὑπὸ τῶν καλῶς συντεταγμένων Φράγγων, πολλοὺς ἀπολέσας τῶν ἰδίων φονευθέντας καὶ αἰχμαλωτισθέντας, καὶ πολλὰ πλούσια λάφυρα καταλιπὼν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης.

Τὴν τύχην τοῦ Λασκάρεως ὑπέστη καὶ ὁ ἐκ Φιλαδελφείας Θεόδωρος Μαγκαφᾶς ἡ Μωροθεόδωρος (σελ. 13), ἀπροσδοκῆτως ἐμφανισθεὶς καὶ οὗτος πρὸ τοῦ Ἀδραμυττίου μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ. Ὁ Ἑρρίκος πρὸ τοῦ νέου τούτου πολεμίου παρέταξε τοὺς ἱππεῖς ὀρθὰ φέροντας τὰ δόρατα, ἀναμένων παρ' αὐτοῦ πρώτου τὴν ἐναρξίν τῆς μάχης. Ἀλλ' ὁ Μαγκαφᾶς ἀποφεύγων τοῦτο ἀντιπαρέταξε τὸν στρατὸν του ἐν σχήματι δράκοντος χαίνοντος καὶ φρίσσοντος ἐκ φολίδων ὅπλων ἀναμένων τὴν ἔφοδον τῶν Φράγγων. Ἐν τῇ στάσει ταύτῃ τῶν διαμαχομένων οἱ ἱππεῖς τοῦ Ἑρρίκου ὀρμήσαντες πρῶτοι μετὰ προτεταμένων δοράτων καὶ ἐν ἀλαλαγμῷ, αὐτοῦ τοῦ Ἑρρίκου ἡγουμένου, ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τὸν στρατὸν τοῦ Μαγκαφᾶ, καταλιπόντος τὴν χώραν, ἣν τέως εἶχε καταλάβει¹.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τῶν πρώτων μαχῶν τοῦ Λασκάρεως πρὸς τοὺς Σταυροφόρους, οἵτινες οὕτως ἐγένοντο κύριοι τοῦ θέματος Ὀψικίου² ἀπὸ τοῦ Ἀδραμυττίου, καθὼς καὶ τῶν

¹ Ville-Hard. § 322 καὶ 323. Χωνιάτ. 795-798.

² Ἀχροπ. σ. 13. Τὸ θέμα Ὀψικίου περιελάμβανε τὴν Μυσίαν,

ἐγγύς κειμένων πόλεων Βάρεως καὶ Αὐλωνίας, τῶν μεσογείων Πηγῶν, τοῦ Ποιμανηνοῦ, Λεντιανῶν¹, Λοπαδίου, Ἀπολλωνίας καὶ Νικομηδείας. Εἰς τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην ὅπου παρέμεινεν ὁ τιμαριοῦχος αὐτῆς Μακάριος δὲ Σαῖντ-Μενεχούλδ, ὁ Ματθαῖος δὲ Βαλινκούρτ (Mathieu de Walincourt) καὶ ὁ Ῥοβέρτος δὲ Ῥονσοῦ (Robert de Ronsoi) μετὰ 100 ἄλλων ἱπποτῶν κατέλιπεν ὁ Ἑρρῖκος καὶ πρόσθετον φρουράν².

Ἐνταῦθα ἀνάγκη δι' ὀλίγων νὰ διαλάβωμεν περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν ἱπποτῶν, καὶ τῶν ἐφίππων δορυφόρων αὐτῶν (sergents à cheval), ὅπως κατανοηθῇ ἡ ἐν ταῖς ἐκ

Βιθυνίαν, Φρυγίαν. Ὁ Ἀνών. σ. 453 ἔχει «Ὁψικίου καὶ Αἰγαίου». Διὰ τοῦ θέματος Αἰγαίου, ἀποτελουμένου ἐκ τῶν νήσων, ἐννοεῖ ὑπὸ καθολικὴν ἔκφρασιν τοὺς Ἑνετοὺς κυρίους ὄντας τοῦ θέματος τούτου.

¹ Ἡ θέσις τῶν πόλεων Βάρεως καὶ Αὐλωνίας δὲν εἶνε ἀκριβῶς γνωστή. Ἐκ τοῦ Ἀκροπολίτου σ. 13 «τό τε ἅπαν θέμα Ὁψικίου καὶ Αἰγαίου καὶ . . . τὸ Ἀδραμύττιον τῶν Ἰταλῶν ἐγεγόνει, Βάρις τε καὶ Αὐλωνία, Ποιμανηνόν τε καὶ Λεντιανὰ μέχρι τοῦ Λοπαδίου . . . ἀλλὰ γε δὴ καὶ τῆς Βιθυνίας πάντα μέχρι καὶ Νικομηδείας» (κατὰ τὸν Ἀνώνυμον δὲ (σελ. 452) «καὶ τὰ τῆς Θυνίας ἕως Νικομηδείας»), ἐμφαίνεται ὅτι ἡ Βάρις καὶ ἡ Αὐλωνία ἦσαν πόλεις γείτονες, παρὰ τὸν Ἑλλησποντον κείμεναι. Ἡ Βάρις ἀναφέρεται καὶ ὡς ἐπισκοπὴ τῆς ἐπαρχίας Ἑλλησπόντου. Parthey, Notitia 1, 152. 3, 84. 8, 163. 9, 70. 10, 211. 13, 71. Ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ Ἐπιφανίου ἀρχιεπισκόπου Κύπρου τῶν πρωτεκκλησιῶν, πατριαρχῶν τε καὶ μητροπολιτῶν, (Not. 7, 138) φέρει τὸ ὄνομα Σασάβαρις. Ὁ Ἱεροκλῆς δίδει αὐτῇ τὸ ὄνομα Βαρίσπη. Ὁ Ramsay, The historical geography of Asia Minor, ὑποθέτει ὅτι ἡ πόλις ἔκειτο πρὸς Δ τῆς Κυζίκου, καὶ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰρανικοῦ ποταμοῦ, εἰς Καραμπόγα, ἐνθα ἡμεῖς τοποθετοῦμεν τὴν πόλιν τῶν Ἑλλησποντίων Πηγῶν. (Ὅρα Παράρτ. Α').

Τὰ Λεντιανὰ ὁ Ἀνώνυμος, σελ. 452, ὀνομάζει Οὐαλεντινιανὰ. Δὲν διακρίνεται δὲ ἂν εἶνε ὄνομα πόλεως ἢ περιοχῆς. Ὁ Ramsay, σελ. 154, τοποθετεῖ ταῦτα πρὸς Μ τῆς Ἀφνίτιδος λίμνης.

² Ἀκροπ. σ. 13. Ἀνών. σ. 452. Ville-Hard. § 347. Albericus παρὰ Buchon, Rech. et m. B', 121.

τοῦ συστάδην μάχαις ὑπεροχὴ αὐτῶν, καίτοι διέθετον πραγματικὸν ἀριθμὸν ὀπλιτῶν ἐλάσσονα τῶν τοῦ Λασκάρεως.

Οἱ ἱππόται πάντες ἐκ τῶν τιμαριούχων τῆς Εὐρώπης καταγόμενοι, ἦσαν ἄνδρες ἐκ παίδων εἰθισμένοι εἰς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις καὶ εἰς τοὺς περὶ τὸν πόλεμον κόπους· διότι κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα εἰς τοὺς εὐγενεῖς ἐπεβάλλετο τὸ ὑψηλὸν καθῆκον τῆς προστασίας τοῦ ἐδάφους τῆς ἰδίας χώρας, τὸ λοιπὸν δὲ τῶν κατοίκων ἐνησχολεῖτο εἰς τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν γεωργίαν. Οἱ ἱππόται μετεχειρίζοντο ἵππους μεγάλης ἀξίας, ὧν περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο τὴν ἐκγύμνασιν· ὅπως ἔχωσι δὲ τούτους ἀκμαίους ἐν ὥρᾳ μάχης, καὶ μὴ καταναλίσκωσιν ἀσκόπως τὰς δυνάμεις αὐτῶν, μετεχειρίζοντο καὶ δεύτερον ἵππον διὰ τὴν ὁδοιπορίαν καὶ τὰς ἄλλας ἀνάγκας. Ἡ ἐνδυμασία ἢ πρὸς πόλεμον τῶν ἱπποτῶν ἦτο σιδηρᾶ, ἔφερον δ' ὅπλα μέγα ἀκόντιον, σπάθην καὶ ἀπελατίκιον ἢ ματσοῦκαν (massue).

Ἐκαστος τούτων παρηκολουθεῖτο ὑπὸ ἐφίππου δορυφόρου (sergent à cheval), οὕτως ὥστε ἡ δύναμις αὐτῶν ἐδιπλασιάζετο κατὰ τὸν ἀριθμὸν ¹.

¹ Οἱ écuyiers ἢ escuyiers, scutarii armiger ἦσαν εὐγενεῖς ἀκολουθοῦντες ἕκαστον ἱππότην ἐν πολέμῳ, καὶ ἐκγυμναζόμενοι ἵνα ἀνέλθωσιν εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἱππότου. Οὗτοι ἀπετέλουν σῶμα, ὅλως διακεκριμένον τῶν ἱπποτικῶν λόχων. Ἐφερον θώρακα ἀλυσιδωτὸν ὡς οἱ ἱππόται, ὑπεχρεοῦτο δ' ἕκαστος νὰ ἀκολουθῇ ἐφιππος ὅπισθεν τὸν ἱππότην του, καὶ παρέχῃ αὐτῷ κατὰ τὴν μάχην ἐν ἀνάγκῃ ὅπλα νέα καὶ ἵππον. Οἱ écuyiers ἀπετέλουν μέρος ἀναπόσπαστον τοῦ ἱππικοῦ τῶν εὐγενῶν κατὰ τὴν ΙΓ' ἑκατονταετηρίδα, κατέχον τὴν δευτέραν τάξιν. Περὶ τῶν écuyiers, ὡς καὶ περὶ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν sergents à cheval ὡς ἐπικούρων τῶν ἱπποτῶν καὶ τῆς ἐξελίξεως αὐτῶν εἰς ἴδιον στρατιωτικὸν σῶμα, καὶ περὶ ἄλλων παρομοίων θεμάτων τῆς τακτικῆς τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος ὄρα Delpeche, La tactique au XIII siècle. Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν οἱ sergents ἐκαλοῦντο «παλληκάρια». Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως καλεῖ αὐτοὺς «σεργέντας», ἐπίσης καὶ ἡ Ἄννα Κομνηνή.

Μετεχειρίζοντο δὲ τακτικὴν ἰδίαν παρατασσόμενοι κατὰ στοίχους ἄλλεπαλλήλους, ἀποτελοῦντας κάθετον γραμμὴν ἐπὶ τοῦ κατὰ μέτωπον παρατεταγμένου ἐχθροῦ, οὕτως ὥστε ἡ οὐραγία αὐτῶν δὲν ἐφαίνετο ὑπ' αὐτοῦ· προσέβαλον δὲ μεθ' ὀρμῆς καὶ σφοδρότητος οἱ ἐν τῷ πρώτῳ στοίχῳ, οὓς ἐβόηθουν ἄλλεπαλλήλως οἱ κατόπιν ἐρχόμενοι· ἔστιν ὅτε δὲ ἡ ἐν τῇ καθέτῳ ταύτῃ γραμμῇ τάξις ἐδιχάζετο κατὰ μῆκος περὶ τὸ πρὸς τὴν οὐρὰν ἄκρον αὐτῆς, καὶ προσέβαλλε τήν τε δεξιὰν καὶ ἀριστερὰν πτέρυγα τοῦ ἐχθροῦ, ἐνῶ οἱ πρόσθιοι λόχοι ἔπληττον τὸ μέτωπον.

Ἡ ἔκβασις τοῦ ἀγῶνος τούτου ὑπὲρ τῶν Φράγγων ἐδείνωσε τὴν θέσιν τοῦ Λασκάρεως, περιορισθέντος τοῦ κράτους του μόνον ἐν Νικαίᾳ καὶ Προύσῃ· ἀλλ' ἡ κατάστασις αὕτη δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν, διότι ὁ Ἰωαννίκιος, ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων, εἰσέβαλεν ἀπὸ βορρᾶ καὶ κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν ὑποβοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων αὐτῆς, καὶ ὑπὸ 14,000 Κουμάνων. Τοῦτο δ' ἠνάγκασε τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Βαλδουῖνον νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἑρρίκον καὶ τοὺς ἐν Νικομηδεῖᾳ μέιναντας μετὰ τῶν 100 ἱπποτῶν· ὁ δὲ κόμης Λουδοβίκος ἐπίσης προσεκάλεσε τὸν Παγὲν δ' Ὀρλεάνς καὶ τὸν Πέτρον δὲ Βρασιεῖ διατρίβοντας ἐν Λοπαδίῳ, οἵτινες ἀπελθόντες κατέλιπον πάσας τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ κτήσεις των, πλὴν τῆς τῶν Ἑλλησποντίων Πηγῶν¹. Ὁ Ἑρρίκος δ' ἀπερχόμενος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας παρέλαβε καὶ πάντας τοὺς Ἀρμενίους τῆς Τρωάδος εἰς Κωνσταντινούπολιν σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις συμποσομένους εἰς 20,000, διότι, μεθ' ὅσα διέπραξαν ὡς σύμμαχοι τῶν Φράγγων, ἐφοβοῦντο μένοντες ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ τὰς ἀντεκδικήσεις τῶν Ἑλλήνων².

¹ Ville-Hard. § 340-387. Robert de Clary, σελ. 81.

² Ville-Hard. § 380. 381. Ἄλλος Φράγγος χρονογράφος ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμὸν τῶν Ἀρμενίων εἰς 30,000. Recueil des histor. des Croisades. Hist. Occidentaux. T. B', σ. 285.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Βούλγαροι.

Ἰωαννίκιος ἡγεμὼν Βουλγάρων. — Ὑποταγὴ τοῦτου εἰς τὸν Πάπαν. — Ἐπιδρομὴ Ἰωαννικίου εἰς Θράκην. Αἰχμαλωσίᾳ Βαλδουίνου. — Ἐκστρατεία Ἑρρίκου κατὰ Ἰωαννικίου. — Θάνατος Ἰωαννικίου. — Διαδέχεται αὐτὸν Βορίλλας. — Συνθήκη εἰρήνης μεταξύ Ἑρρίκου καὶ Βορίλλα. — Ἰωάννης Ἀσάν Β' διάδοχος Βορίλλα. — Καλλιμᾶνος Α'. Μιχαὴλ Ἀσάν. Καλλιμᾶνος Β'. Μυτζῆς. Τοῖχος ἡ Τέχ. — Σθλάβος δεσπότης Ῥοδόπης. — Στράτιος ἢ Στρέζας ἄρχων Προυσάκου.

Μνημονεύσαντες ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ τοῦ Ἰωαννικίου ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων, ἀνάγκη ἐν συντόμῳ νὰ διαλάβωμέν τινα ειδικῶς περὶ τοῦτου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον ἡ ἱστορία των συνδέεται πρὸς τὸ βασίλειον τῆς Νικαίας καὶ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου.

Ὅτε οἱ Φράγγοι ἐγένοντο κύριοι τοῦ Βυζαντίου, ἤρχεν ἐν Βουλγαρίᾳ ὁ Ἰωάννης ἢ Ἰωαννίκιος, ὡς ὠνόμαζεν ἑαυτὸν, ἢ Σκυλλογιάννης, ὡς σκωπτικῶς ἀπεκάλουν αὐτὸν οἱ Βυζαντινοί, ἔδραν ἔχων τοῦ κράτους του, ἐκτεινομένου πέραν τοῦ Αἵμου, τὸν Τύρνοβον· ἐκ τῶν ἐντεῦθεν δὲ τοῦ Αἵμου πόλεων κατεῖχε τὴν Κωνσταντίαν, τὴν νῦν Κωστανέκ, ἐν ταῖς στενοπορίαις μεταξύ Ῥοδόπης καὶ τῶν δυτικῶν ἄκρων τοῦ Αἵμου, καὶ τὴν Βάρναν.

Ὁ ἡγεμὼν οὗτος λόγῳ πολιτικοῦ συμφέροντος ὑπέταξε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Βουλγαρίας εἰς τὴν τῆς Ῥώμης τῷ 1203, καὶ ἐζήτησε μετ' ὀλίγον παρὰ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ' νὰ στέψῃ αὐτὸν βασιλέα. Ὁ Ἰννοκέντιος δὲ προθύμως ἀποδεχθεὶς τοῦτο, ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν σχῆπτρον, διάδημα, καὶ παπικὴν σημαίαν (vexillum)¹ διὰ τοῦ καρδινάλιου Λέοντος. Παρεχώρησε δὲ καὶ

¹ Τὸ vexillum ἦτο σημαία φέρουσα τὸ σύμβολον τοῦ σταυροῦ καὶ

τὸ δικαίωμα ἐκκοπῆς ἰδίου νομίσματος, φέροντος τὴν εἰκόνα του, σύναμα δ' ἀνεκήρυξε τὸν ἐπίσκοπον Τυρνόβου ἀρχιεπίσκοπον πάσης Βουλγαρίας καὶ ἑξαρχον τοῦ Πάπα μετὰ τοῦ δικαίωματος τοῦ χρίειν τοὺς βασιλεῖς τῆς Βουλγαρίας. Οὗτος δὲ καὶ ἔχρισε τὸν Ἰωαννίκιον ἐν Τυρνόβῳ τῇ 8 Νοεμβρίου 1204 βασιλέα Βουλγαρίας καὶ Βλαχίας.

Ὁ Ἰωαννίκιος μετὰ τοῦτο μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς μόνην τὴν φιλίαν τοῦ Πάπα ἐζήτησε καὶ τὴν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Βαλδουίνου, ἀλλ' ἀποκρουσθεὶς κατέρχεται πρὸς ἐκδίκησιν ἄγων στίφη Βουλγάρων, Κουμάνων καὶ Βλάχων καὶ κυριεύει τὴν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Φράγγων τελοῦσαν Ἀδριανούπολιν, συνεννοηθεὶς προηγουμένως καὶ μετὰ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων αὐτῆς, προτιμώντων τὸν Βουλγαρικὸν ζυγὸν τοῦ Λατινικοῦ. Ἐν τῇ πόλει δὲ ταύτῃ συνέλαβε καὶ τὸν αὐτοκράτορα Βαλδουῖνον, τὸν κατ' αὐτοῦ ἐκστρατεύσαντα, ὃν ἐφόνευσεν. Ἰστορεῖται δ' ὑπὸ τοῦ Ἀκροπολίτου ὅτι τὸ κρανίον τοῦ Βαλδουίνου μεταβαλὼν εἰς κύπελλον μετεχειρίζετο πρὸς πόσιν ὕδατος¹. Ἐντεῦθεν ὥρμησε κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης

διπλᾶς κλειδας, ἣν οἱ πάπαι ἀπέστελλον συνήθως εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας, οἵτινες ἡγωνίζοντο κατὰ ἐθνικῶν ἢ κατὰ σχισματικῶν καὶ αἰρετικῶν. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ (Ἀλεξιάς, σελ. 38) ὀνομάζει ταύτην « χρυσὴν τοῦ Ἁγίου Πέτρου σημαίαν ». Τοιαύτην δ' ἔδωκεν ὁ Ἰννοκέντιος καὶ πρὸς τὸν Ἰωαννίκιον ἕνεκα τῶν ἀγώνων τούτου κατὰ τῶν Ἑλλήνων, τὸ αὐτὸ δ' ἔπραξε καὶ ὁ πάπας Βίκτωρ Γ' δώσας vexillum εἰς τὸν Ροβέρτον Γκυσκάρδον, πορευόμενον κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Du Cange, Gloss. med. et inf. lat. ἐν λέξει Vexillum. Martigny (Abbé), Dictionnaire des antiquités chrétiennes, ἐν λ. Draconarius. Περὶ τῆς σταλείσης σημαίας εἰς τὸν Ἰωαννίκιον ὄρα καὶ Raynaldum, Annales 1204. 25. Sozomeni Pistoriensis, Historia (ἐν Tartini, Rerum italicar. script. T. A') σ. 87.

¹ Ἀκροπ. σ. 24. Ὁ τότε θεωρηθεὶς μυστηριώδης θάνατος τοῦ Βαλδουίνου καὶ ἡ ἄλωσις τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐνεποίησε ζωηρὰν ἐντύπωσιν εἰς τὴν Δύσιν, καὶ πολλοὶ ἐπίστευον ὅτι ὁ Βαλδουῖνος ἦτο

Βονιφατίου, καὶ καταλαβὼν τὰς Σέρρας, ἐπροχώρησε μέχρι Στρουμνίτζης, ἐξ ἧς τραπείς πρὸς ἀνατολὰς ἔφθειρε τὸ πλεῖστον τῆς Θράκης, φονεύων καὶ καταστρέφων Φράγγους καὶ Ἑλλήνας πρὸς ἐκδίκησιν, ὡς ἔλεγε, δι' ὅσα κακὰ ἔπραξε κατὰ τῶν Βουλγάρων ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος, δι' ὃ καὶ ὠνόμαζεν ἑαυτὸν Ῥωμαιοκτόνον.

Κατὰ τούτου ἐξεστράτευσεν ὁ διάδοχος τοῦ φονευθέντος αὐτοκράτορος Βαλδουίνου Ἑρρίκος τῷ 1206 καὶ 1207, καὶ κατάρθωσε μὲν νὰ ἀποδιώξῃ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ τῆς λοιπῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, στερούμενος δυνάμεως. Τούτου ἔνεκα ὁ Ἰωαννίκιος ἐτράπη εἰς πελιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης, οὐδόλως ὑπακούσας εἰς τὰς παρακλήσεις τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ' νὰ καταλίπῃ τὸν κατὰ τῶν Λατίνων πόλεμον. Ὁ ἡγεμὼν δὲ τῆς Θεσσαλονίκης Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς σπεύδων εἰς βοήθειαν τοῦ Ἑρρίκου, καὶ συναντηθεὶς περὶ τὴν Ῥοδόπην πρὸς τὸν βουλγαρικὸν στρατὸν φονεύεται ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰωαννίκιος μετ' ὀλίγον ἀποθνήσκει κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης, τῷ 1207, κατὰ τινὰς μὲν ἐκ φυσικοῦ θανάτου, κατ' ἄλλους δὲ φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Κουμάνου στρατηγοῦ Μαναστρᾷ¹. Χαρακτηρίζεται δὲ ὑπὸ τῶν χρονογράφων ὡς ἡγεμὼν βάρβαρος καὶ ὠμός. Ὁ Ἑρ-

ἐν τῇ ζωῇ. Τοῦτο δ' ἔδωκεν ἀφορμὴν τῷ 1225 εἰς ἐπισόδιον ἀρκετὰ περιέργων ἐν Γαλλίᾳ τοῦ νὰ ἐκληφθῇ μοναχὸς τις ὡς ὁ Βαλδουῖνος, καὶ ἀναγορευθῇ βασιλεὺς ἐκὼν ἄκων. Lebeau, T. IZ', σ. 339. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἑρρίκος, ἀδελφὸς τοῦ Βαλδουίνου, ὁ διαδεχθεὶς αὐτόν, γράφων πρὸς τὸν Πάπαν κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον τοῦ 1206 ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἀναφέρει «*Balduinus, frater et prodecessor noster . . . a Commanis in bello ante Adrianopolim captus fuerit et detentus et a Iohannicio, sanete crucis inimico, crudeliter incarcerationatus*». Tafel u. Thomas Urk. μέρος Β', σ. 38 Vitae Pontif. Romanorum (ἐν Muratori, Τόμ. Γ') σ. 548 C.

¹ Ὅρα καὶ λόγον Κωνστ. Ἀκροπολίτου ἐν Ἀναλέκτοις Ἱεροσολ. σταχυολογίας Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, T. Α', σ. 212.

ρῆκος ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Ἰννοκέντιον Γ' ἀποκαλεῖ αὐτὸν ληστήν τῆς Ἑλλάδος.

Τὸν Ἰωαννίκιον διεδέχθη ὁ ἀνεψιὸς του Βορίλλας, βία καταλαβὼν τὸν θρόνον, τοῦ Ἰωάννου υἱοῦ τοῦ Ἀσάν Α' εἰς δὲ ἀνῆκεν ἡ διαδοχὴ ἀπόντος φυγάδος εἰς Ῥωσσίαν. Ὁ Βορίλλας κατ' οὐδὲν ὑπολειπόμενος ὡς πρὸς τὴν ὠμότητα καὶ θηριωδίαν τοῦ προκατόχου του, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Θράκην, ἀλλὰ κατενικήθη περὶ τὴν Φιλιππούπολιν ὑπὸ τοῦ Ἑρρίκου, καὶ ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ συνθήκην εἰρήνης τῷ 1209. Τὸ χεῖριστον δ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶνε ὅτι ὁ Ἑρρίκος ἔλαβεν εἰς δεύτερον γάμον γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰωαννικίου, αὐτοῦ τοῦ θανατώσαντος τόσον σκληρῶς τὸν ἀδελφόν του Βαλδουῖνον, οὗσαν καὶ ἀνεψιάν τοῦ Βορίλλα ἀσπόνδου ἐχθροῦ τῶν Φράγγων, μόνον καὶ μόνον ὥπως προσελύσῃ εἰς τὴν φιλίαν του τοὺς Βουλγάρους καὶ ἀποφύγῃ τὰς εἰς τὸ μέλλον ἐπιθέσεις των. Τοιαῦται κηδεστίαι ἐπὶ πολιτικῶ λόγῳ μετὰ ἡγεμόνων βαρβάρων λαῶν ἦσαν συνήθεις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τε τοὺς Φράγγους καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡγεμόνας. Θέλομεν δὲ συναντήσῃ κατωτέρῳ τοιαύτας καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἱστορικῇ ἡμῶν ἀφηγήσει.

Τὸν Βορίλλαν ἀπέδιώξε τοῦ θρόνου ὁ Ἰωάννης Ἀσάν Β', καὶ κατέλαβε τὴν ἀρχὴν τῷ 1220, ὅτε καὶ ἐνυμφεύθη τὴν Μαρίαν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Ἀνδρέου Β'.

Τὸν ἡγεμόνα τοῦτον θέλομεν πολλάκις συναντήσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας, ἄλλοτε μὲν ἐχθρόν, ἄλλοτε δὲ σύμμαχον τῶν Ἑλλήνων καὶ Φράγγων, ἐπίφοδον ἀποβάντα διὰ τῶν κατακτήσεων αὐτοῦ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ εἰς τε τὴν Λατινικὴν καὶ εἰς τὴν τῆς Νικαίας αὐτοκρατορίαν.

Τὸν Ἀσάν Β' ἀποβίωσαντα τῷ 1241 διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Καλλιμᾶνος ἐκ τῆς πρώτης συζύγου του τῆς Μαρίας, καὶ τοῦτον ἀποθανόντα ὁ ἐν νεαρᾷ ἔτι ἡλικίᾳ ὢν Μιχαήλ, γεννηθεὶς ἐκ τῆς δευτέρας συζύγου του Εἰρήνης. Ὁ Μιχαήλ ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Οὔρου Ῥώσσου, γαμβροῦ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Βέλλα.

Τὸν Μιχαήλ ἐφόνευσεν ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ Καλλιμᾶνος Β' τῷ 1258, νυμφευθεὶς καὶ τὴν χήραν τούτου, ὅπως καταλάβῃ τὴν ἀρχήν. Ἄλλ' ὁ Οὖρος ἐκστρατεύσας κατ' αὐτοῦ, ὅπως σώσῃ τὴν θυγατέρα του, ἐξεδίωξε τῆς Βουλγαρίας. Τότε δ' ἐξελέχθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς ὁ Μυτζῆς, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ Μιχαήλ· οὗτος δ' ἐγερθείσης στάσεως ἐναντίον του ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Τοίχου ἡ Τεχ ἀνεχώρησε καὶ προσῆλθεν εἰς Θεόδωρον Β' Λάσκαριν εἰς Νίκαιαν, οὗ ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα Εἰρήνην διαζευχθεὶς τὴν πρώτην αὐτοῦ γυναῖκα, ὅπως ἀποκτήσῃ διὰ τῆς ἐπιγαμίας ταύτης δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Βουλγαρίας, διότι ἡ Εἰρήνη αὕτη ἦτο ἐγγόνη τοῦ Ἀσάν Β'.

Οὗτοι εἶνε οἱ βασιλεῖς τῆς Βουλγαρίας οἱ σύγχρονοι τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας, οὓς θέλομεν κατωτέρω συναντήσῃ, ἔνθα λεπτομερέστερον θέλομεν ἀναπτύξει τὰς πολιτικὰς σχέσεις μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων βασιλέων τῆς Νικαίας.

Πλὴν τῶν ἡγεμόνων τούτων τῆς Βουλγαρίας, ἐν τῇ χρονικῇ ταύτῃ περιόδῳ, ἦν ἐξιστοροῦμεν, ἀπαντᾷ καὶ συγγενής τις τοῦ Ἀσάν, κύριος τῶν χωρῶν τῆς Ῥοδόπης τῶν καλουμένων Ἀχριδῶς¹ καὶ τοῦ Μελενίκου, ὁ Σθλάβος, εἰς ὃν ὁ αὐτοκράτωρ

¹ Τὸ ὄνομα Ἀχριδῶς, περιοχῆς τοπικῆς, ἀνηκούσης εἰς τὴν Ῥοδόπην, θέλομεν ἀπαντήσῃ καὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις. Ὁ Ἀκροπολίτης, σελ. 42, οὕτως ἀποκαλεῖ ὁλόκληρον τὸ ὄρος τῆς Ῥοδόπης· ἐξ ἄλλων ὁμως χωρίων τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἐξάγεται ὅτι οὕτως ἐκαλοῦντο τὰ βόρεια καὶ τὰ ἀνατολικά τῆς Ῥοδόπης. Ὁ Tafel, *De viae Romanorum militaris Egnatiae etc. Parte oriental*, σ. 47, παραδέχεται μόνον τὰ βόρεια, ὁ Jirecek, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel, und die Balkanpässe*, σ. 97, ὁ αὐτὸς *Das Fürstenthum Bulgarien*, σ. 442, θεωρεῖ ὅτι οὕτως ὠνομάζετο ἡ κεντρικὴ Ῥοδόπη, ἐξ ἧς ἄρχεται ἡ κοιλάς τοῦ ποταμοῦ Ἄρδα.— Μετὰ τοῦ ὀνόματος Ἀχριδῶς ἀπαντᾷ καὶ τὸ ὄνομα Μόρρα ὡς μέρος τῆς Ῥοδόπης (Καντακουζηνός). Ὁ Jirecek δὲ θεωρεῖ τὸ ὄνομα τοῦτο ὡς ταυτόσημον τοῦ Ἀχριδῶς. Το καθ' ἡμᾶς ἐκ τοῦ χω-

Ἐρρίκος ἀπένειμε τὸ ἀξίωμα τοῦ δεσπότη, ἔδωκε δ' αὐτῷ καὶ σύζυγον τὴν θυγατέρα του, ἣν ἀπέκτησεν ἐκ παλλακῆς. Καὶ οὗτος δὲ ἀλληλοδιαδόχως ὑπῆρξε φίλος ἄλλοτε μὲν τῶν Φράγγων, ἄλλοτε δὲ τῶν Βουλγάρων καὶ τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Κομνηνοῦ. Μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης γυναικὸς αὐτοῦ ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Πετραλείφα, οὗ τὴν ἀδελφὴν εἶχε σύζυγον ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος Κομνηνός¹.

Μνημονεύεται δ' ἔτι ὁ Στράτιος, ἡ Στρέζας, ἡ Στρεάζος, κατὰ τὸν Χωματηνόν, ἀνεψιὸς τοῦ Ἰωαννικίου, κύριος χωρῶν τινων τῆς Μακεδονίας, ἔδραν ἔχων τὴν εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ἀξιοῦ πόλιν Προύσακον². Ὁ τοπάρχης οὗτος ὑπῆρξεν εἰς τῶν φοβερῶν ἐπίσης ἐχθρῶν τῶν Φράγγων, δι' ὃ καὶ ὁ Ἐρρίκος ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἰννοκέντιον ἐπιστολῇ του (1212), θεωρεῖ ἓνα τῶν τεσσάρων πολεμίων τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας· πρῶτον δὲ καὶ μέγιστον (primum et maximum) ἀναγράφει τὸν Λάσκαριν, δεῦτερον τὸν Βορίλλαν, τρίτον τὸν Μιχαὴλ Α' Ἀγγελον δεσποῦ τοῦ Ἀκροπολίτου, σ. 114, ἐξάγομεν ὅτι τὸ βόρειον καὶ κεντρικὸν τῆς Ῥοδόπης ἐκαλοῦντο Ἀχριδῶς. Περὶ τῶν αὐτόθι δὲ φρουριῶν θέλει γίνεαι λόγος κατωτέρω ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἔτους 1255.

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 42.

² Τοῦ φρουρίου Προυσάκου ἀγνοεῖται ἡ θέσις. Πιθανὸν οὕτω νὰ ὠνομάζετο τὸ Δεμίρ-Καποῦ. Ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος γράφων τῷ Θεοδώρῳ Κομνηνῷ Ἀγγέλῳ, μαθὼν τὴν ἄλωσιν τοῦ Προυσάκου παρὰ τούτου, λέγει ὅτι αὕτη θέλει συνεπιφέρει καὶ τὴν τῆς Θεσσαλονίκης (Βυζαντινὰ Χρονικά, Τ. Γ', σελ. 244). Ὁ Χωνιάτης, σελ. 665, λέγει ὅτι τὸ φρούριον τοῦτο ἀπετέλουν πέτραι ἀπορρῶγες «δισχιδεῖς συνεπτυγμέναι ἀλλήλαις, μία δ' εἰς αὐτὰς ἄνοδος στενὴ καὶ βίαιος καὶ ἀμφίερημος, ἡ δὲ λοιπὴ περίμετρος τῶν πετρῶν αἰγίλιψ ἅπασα καὶ ἀπρόσβατος, καὶ ποταμὸς βαθυδίνης ὁ Ἀξιὸς ἀμφιπερικλόμενος ἐπιτειχίζει ταύτας παραλογώτερον. Ἐλθοῦσα δ' εἰς ὕστερον ἡ τέχνη ἀθαμιλλήτρια τῇ φύσει ἀναλώτους αὐτὰς μικροῦ ἔτεκτῆνατο . . .». Ὅρα καὶ Tafel, De Thessalonica, σ. 295. Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar, σ. 160. Δήμιτσα. Ἀρχ. γεωγρ. Μακεδ. 192.

σπότην τῆς Ἡπείρου, ὃν ὀνομάζει Μιχαλήτσιον, τέταρτον δὲ τὸν Στράτιον¹.

Κατὰ τὸ Σερδικὸν συναξάριον τοῦ Ἀγίου Σάββα ὁ Στρέζας οὗτος, καταδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς του Ἰωαννικίου ἐκ φόβου μὴ ἀρπάσῃ τὸν θρόνον του, κατέφυγεν εἰς τὸν Στέφανον τῆς Σερβίας, ὅστις ἔδωκεν αὐτῷ εἰς ἐπικαρπίαν τὴν πόλιν Προύσακον παρὰ τὸν Ἀξιόν. Ἀλλ' οὗτος πλουτήσας καὶ ἀλαζονευθεὶς ἀνήγειρε φρούριον αὐτόθι ἀπρόσιτον, ἐξ οὗ διέπραττε μύρια κακὰ εἰς τὰς ὁμόρους χώρας. Ὁ Στέφανος δὲ ἀπεφάσισε νὰ καταπολεμήσῃ αὐτὸν καὶ καταστρέψῃ· ἀλλ' ὁ ὁσιος Σάββας ἀδελφὸς τοῦ Στεφάνου ἀντέτεινεν, ἐλπίζων νὰ φέρῃ διὰ παραινέσεως εὐαγγελικῆς τὸν Στρέζαν εἰς τὴν εὐθεϊαν ὁδόν. Προσελθὼν δὲ πρὸς αὐτὸν οὐδόλως ἴσχυσε νὰ μεταπέισῃ καὶ ἀποτρέψῃ τῶν θηριωδῶν πράξεών του. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν δὲ τοῦ Σάββα φαίνεται ὅτι οὗτος ἐδολοφονήθη ὑπὸ τινος τῶν ὑπηρετῶν του. Κατὰ τὸ συναξάριον δὲ καθ' ὕπνους φανεὶς αὐτῷ ἀπεσταλμένος τοῦ Σάββα, ἀφῆρσε τὸ ξίφος του καὶ ἐνέπηξεν αὐτὸ εἰς τὸ στῆθος του².

¹ Ἰννοκεντίου Γ', VI, ep. 142. 143. 144. VII, ep. 1-13 καὶ 213. Ἀχροπολ. 24. 35. 42. Ἐπιστολὴ Ἑρρίκου ἐν Buchon, Recherches et mat. B', 211, ἐνθα καλεῖται ὁ Ἰωαννίκιος magnus populator Graeciae. Ἰννοκεντίου Γ', VIII, ep. 129 καὶ 131 (ἔτος 1205), 132. X, ep. 65 (ἔτος 1207). Χωνιάτης, 706. Henri de Valenciennes, 555. Ὁ Σθλάβος καλεῖται ὑπὸ τῶν χρονογράφων Φράγγων Esclas καὶ Wenceslas. Lebeau, Τόμ. IZ', σελ. 250. 260. 264. 267. 270. 276. 282. Ν. Ι. Κοκκῶνη, Ἱστορία τῶν Βουλγάρων.

² Godzko, Légendes Slaves du Moyen-âge (1169.1237). Le Nemanian. Vies de St Syméon et de St Sabba, σελ. 49.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις.

Ὁ Ἑρρίκος καταλείπει τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ κτήσεις. — Ἀδυναμία Λατινικοῦ κράτους. — Απόφαισις πρὸς στέψιν Λασκάρεως. — Ἡθικὸν καὶ πολιτικὸν ὄφελος ἐκ τῆς στέψεως. — Ἱμπεριουμ. — Σελέντιον ἐκδοθὲν ἐπὶ τῇ στέψει. — Ἀνασύστασις ἐν Νικαίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχεῖου Κωνσταντινουπόλεως. — Ἰωάννης Καματηρὸς πατριάρχης. Ἀρνέϊται νὰ στέψῃ τὸν Λάσκαριν. — Παρατείνεται τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. — Αἷτια ἀρνήσεως Ἰωάννου Καματηροῦ. — Πρόσκλησις Μιχαὴλ Ἀκομινάτου εἰς Νίκαιαν. — Ἐκλογή πατριάρχου Μιχαὴλ Αὐτωρειανοῦ. — Στέψις Λασκάρεως. — Ἐκτασις κράτους Θεοδώρου Λασκάρεως. — Συνθήκη μεταξὺ Λασκάρεως καὶ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου. — Κατατρόπως Θεοδώρου Μαγκαφᾶ, Σάββα καὶ Μαυροζώμῃ. — Συνθήκη πρὸς τὸν Σουλτάνον Καϊχσρὸν. — Ἐπιδρομὴ Δαβὶδ εἰς Βιθυνίαν. Κατατρόπως τούτου. — Ὁ Λάσκαρις κατασκευάζει στόλον.

Ὁ Ἑρρίκος μετὰ τῶν ἵπποτῶν τιμαριούχων ἀποχωρήσας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μεθ' ὅλων τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ἕνεκα τοῦ πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἀγῶνος, ἐγκατέλειπεν ὅ,τι τέως ἀπέκτησεν ἐν αὐτῇ· οὕτω δ' ὁ Λάσκαρις ἀνέκτησεν αὖθις πάσας τὰς χώρας, αἷς ἀπώλεσε, καὶ ἐπεδόθη ἡσυχίαν ἄγων εἰς ὀργάνωσιν τοῦ ἀρτισυστάτου κράτους του.

Ὁ κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀγὼν τῶν Φράγγων ἐδείνωσε τὰ μέγιστα τὴν κατάστασιν αὐτῶν, διότι κατ' αὐτὸν ἐφονεύθησαν ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος καὶ ὁ κόμης Λουδοβίκος, ὁ κατ' ὄνομα τιμαριοῦχος τῆς Νικαίας, ὁ δὲ διαδεχθεὶς τὸν Βαλδουῖνον Ἑρρίκος ἀδελφὸς αὐτοῦ τῷ 1206 περιῆλθεν εἰς τοιαύτην ἔλλειψιν στρατιωτικῆς δυνάμεως, ὥστε ἐστερεῖτο καὶ ἐπαρκοῦς ἔτι φρουρᾶς πρὸς φύλαξιν αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι ἐκ ταύτης εἶχον ἀπέλθαι ἀθρόοι εἰς τὰς πατρίδας των 7,000 Σταυροφόροι· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ἀρμένιοι, οὓς ὁ Ἑρρίκος μετήνεγκεν

εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐφθάρησαν πάντες βαθμηδὸν ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, καὶ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ¹.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τῷ Λατινικῷ βασιλείῳ, ὅτε οἱ συρρεύσαντες ἐκ Βυζαντίου εἰς Νίκαιαν λογάδες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπιφανεῖς ἄνδρες, συνελθόντες ἐν συμβουλίῳ, ἀπεφάσισαν νὰ ἀναγορεύσωσι βασιλέα Ῥωμαίων τὸν τέως ὡς δεσπότην φημιζόμενον Θεόδωρον Λάσκαριν, καὶ τελέσωσι τὴν συνήθη στέψιν.

Ὁ Λάσκαρις, οὕτινος ἐν ἀγνοίᾳ ἀναμφιβόλως δὲν ἐλαμβάνετο τοιαύτη ἀπόφασις, ἤθελε διὰ τῆς στέψεως αὐτοῦ εἰς βασιλέα καὶ τῆς κρίσεως δι' ἁγίου μύρου, περιβαλλόμενος ὅλον τὸ γόητρον τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς, κατὰ τὰ ἐν Βυζαντίῳ τέως κρατοῦντα, νὰ ἐμφανισθῇ καὶ ἀναγνωρισθῇ αὐτὸς ὡς αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, ἀποκτῶν ἡθικὸν κύρος πρὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηκόων καὶ τῶν ξένων ἡγεμόνων. Μόνον δ' οὕτως ἡδύνατο νὰ ἀναλάβῃ πᾶσαν τὴν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν, τὸ ἱμπερίουμ (imperium), δι' οὗ περιεβάλλοντο οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, παραλαβόντες αὐτὸ ἐκ τῶν Ῥωμαίων, καὶ δυνηθῇ νὰ ἐκτελέσῃ ὑπὸ τὴν λάμψιν τῆς βασιλείας τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ, τοῦ νὰ θεωρηθῇ ἢ ἐν Νικαίᾳ βασιλεία συνέχεια τῆς πρῶν Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ αὐτοκράτωρ δ' ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐθεωρεῖτο ἐκλεκτὸς τοῦ λαοῦ, εἰκὼν τοῦ Θεοῦ· εἶχεν εἶδος ἱερατικοῦ χαρακτῆρος, παραμείναντος ἐκ τῆς εἰδωλολατρείας, ὃν ἐλάμβανε διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου στέψεως καὶ τῆς δι' ἁγίου μύρου κρίσεως. Ἦτο ἱερεὺς ἅμα καὶ βασιλεὺς. Πᾶν ὅ,τι ἐξεπορεύετο ἐξ αὐτοῦ, πᾶς λόγος του, πᾶσα γραφὴ εἶχεν ἱερὸν χαρακτῆρα· αἱ ἐπιστολαὶ του ὠνομάζοντο θεῖαι, καὶ αὐτὸς προσηγορεύετο ἅγιος, θεῖος, θεϊότατος. Πᾶσα κατ' αὐτοῦ προσβολὴ ἐθεωρεῖτο ἱεροσυλία. Τὸ ἄγαλμά του ἐτίθετο ἐν αὐτοῖς τοῖς ναοῖς. Ἐν τῇ τέχνῃ καὶ ἐν τοῖς νομίσμασιν οἱ αὐτοκράτορες εἰκονίζοντο ὡς

¹ Ville-Hard § 385. Recueil des hist. Τόμ. Β', σελ. 285. 286.

αγιοι, ἔχοντες τὸ πρόσωπον περιβεβλημένον ὑπὸ τῆς φωτεινῆς δόξης, ὡς αἱ τῶν ἁγίων εἰκόνες ¹. Ὡς πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικά εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ συγκαλεῖν συνόδους, ὧν καὶ προήδρευον πολλάκις ὡς ἐπίσκοποι, τοῦ ὀρίζειν τὰ ὅρια τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν, τοῦ καθιεροῦν ἐπισκοπὰς καὶ ἀρχιεπισκοπὰς, ὡς ὁ Ἰουστινιανὸς ἔπραξε διὰ τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς. Ὁ Δημ. Χωματηνὸς καλεῖ τὸν βασιλέα κοινὸν τῶν ἐκκλησιῶν ἐπιστημονάρχην, πᾶν ἔχοντα δικαίωμα πλὴν μόνου τοῦ ιερουργεῖν ². Ὁ ξθ' κανὼν τῆς 5' οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐπέτρεπεν εἰς τὸν βασιλέα τὴν εἴσοδον εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ ναοῦ. Ἡδύνατο δέ, κατὰ τοὺς ἐρμηνευτάς τῶν κανόνων, νὰ θυμιᾷ καὶ σφραγίζῃ διὰ τρικερίου, ὡς οἱ ἀρχιερεῖς. Καὶ αὐταὶ δ' αἱ πρά-

¹ Δόξα ἐν τῇ ἀγιογραφίᾳ καλεῖται ὁ περὶ τὴν κεφαλὴν τῶν ἁγίων φωτεινὸς κύκλος. (auréole καὶ nimbe, ὑπὸ τῶν Λατίνων δὲ gloria). Ὅρα Didron, Études sur les nimbes ἐν ταῖς Annales archéologiques T. A', σ. 1. Martigny, Diction. ἐν λ. Nimbe.

² « Καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν πλὴν μόνου τοῦ ιερουργεῖν τὰ λοιπὰ ἀρχιερατικά προνόμια σαφῶς εἰκονίζει ὁ βασιλεὺς, ἐφ' οἷς πράττει νομίμως τε καὶ κανονικῶς ». Ὁ ἐκδότης τῶν ἀπάντων τοῦ Χωματηνοῦ Jean. Bapt. Cardinalis Pitra, Analecta sacra et classica, σ. 631, ἔχει ὑπὸ τὰς ἄνω λέξεις τοῦ Χωματηνοῦ τὰ ἐξῆς « Heu! piget pro decore Graecorum non plura variari, sed de sequentibus magis pudendum ». Μὴ ἀποδεχόμενος ὁ Πίτρα, ὡς ὀπαδὸς τῆς ἀρχῆς ὅτι τὸ imperium δὲν ἔχουσιν οἱ βασιλεῖς ἀλλὰ μόνος ὁ πάπας, τοιαύτας δοξασίας, λυπεῖται ὅτι τὸ κείμενον τοῦ Χωματηνοῦ δὲν ὑπέστη πρὸς τιμὴν τῶν Ἑλλήνων μεγαλειτέρας ἀλλοιώσεις. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, T. E', σ. 429. Ὅρα καὶ Χωματηνοῦ σελ. 473, ἔνθα ἀπαντῶν εἰς ἐρώτησιν τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου, δεσπότη τῆς Ἡπείρου, γράφει ὅτι αἱ παρὰ τοῦ βασιλέως ἐπιβαλλόμεναι ποιναί, ὑπὲρ ὠφελείας τοῦ κοινοῦ γινόμεναι, οὐ λογίζονται αὐτῷ εἰς ἁμαρτίαν. Ἡρώτησε δ' ὁ Θεόδωρος τὸν Χωματηνὸν ἂν ἤμαρτε φονεύσας τὸν ληστὴν Πετρίλον

ξεις τῶν Συνόδων μόνον διὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ βασιλέως ἐλάμβανον κύρος καὶ ἰσχύν¹.

Τοιούτων οὐσῶν τῶν ἀρχῶν, ἃς ἐπρέσβευον οἱ τε αὐτοκράτορες καὶ οἱ λαοὶ τῶν χρόνων ἐκείνων περὶ τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς, ὁ Λάσκαρις οὐδὲν ἕτερον ἔπραξεν ἐπιζητήσας τὴν εἰς βασιλεία διὰ τῆς ἐκκλησίας ἀναγόρευσίν του ἢ νὰ πραγματώσῃ ταύτας ὑπὲρ ἑαυτοῦ, πιστεύων ὅτι αὐτὸς μόνος εἶχε τὸν νόμιμον τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ῥωμαίων, καὶ ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ βασιλεία, ἣν αὐτὸς ἱδρυσεν, ἦτο συνέχεια τῆς τοῦ Βυζαντίου. Τούτου δ' ἐνεκεν οὐδαμῶς ἀνεγνώριζε τὴν αὐτονομίαν τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Τραπεζούντος, σείων πρὸ αὐτῶν τὸ ὄνομα βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, ἐπομένως κλητὸς τοῦ Θεοῦ, ἀπαιτῶν τὴν ὑποταγὴν πάντων εἰς τὴν θέλησίν του.

Ἔχομεν δὲ τῶν σκέψεων τούτων καὶ φρονημάτων τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρεως καὶ τῶν συγχρόνων του, γραπτὸν μνημεῖον, σελέντιον, γραφὲν ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα Χωνιάτου ὅπως ἀνακοινωθῇ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λασκάρεως πρὸς πάντας τοὺς ὑπηκόους του². Ἐν τούτῳ προτρέπων τὸ «φιλόχριστον πλήρωμα» εἰς προσευχὴν καὶ νηστείαν, πολλὰ περὶ νηστείας ἰδίως παραγγέλλων, ἐπιφέρει περὶ ἑαυτοῦ ὡς βασιλέως «ἡ ἐκ Θεοῦ βασιλεία μου». «Εἰς πατέρα γὰρ θεόθεν ἡ βασιλεία μου τέτακται». «Δεξιὰ γὰρ Κυρίου ἐπ' ἐμοὶ ποιήσασα δύναμιν καὶ πρὸς τόδε τὸ βασίλειον ὕψος ἄρασα ταυτηνί μοι τὴν προσωνομίαν εἰκότως παρέσχετο». «Μηδεὶς οὖν ἔστω τῆς τοῦ πατρὸς ἐμοῦ καὶ βασιλέως ἀνήκοος παραιφάσεως, ἀλλὰ κλίνατε τὸ οὖς

¹ Ὅρα περὶ τούτων τὸ σύγγραμμα τοῦ Am. Gasquet, De l'autorité impériale en matière religieuse à Byzance, καὶ Pichler, Gesch. der kirchliche Trennung, Τόμ. Α'.

² Σελέντια ὠνομάζοντο οἱ κατηχητήριοι λόγοι. Χωνιάτης, σελ. 275 καὶ Glossarium τοῦ χειμένου 925. Ἀνών. σ. 302. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σελέντιον ἐδημοσιεύθη ἐν Α' τόμ. σ. 97-107 τῆς Μεσ. Βιβλ. Κωνστ. Σάθα.

ὑμῶν εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου » . . . « Δικαιοσύνη μὲν ἔθνος ὑψοῖ, ἐλαττονοῦσι δὲ φυλὰς ἁμαρτίαι, . . . καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ, πάντες καὶ τὰ κατὰ τὸ γένος¹ ἡμῶν οὐκ ἄλλως ὑπέστη ταπεινώσιν, εἴτε μὴν ἐλάττωσιν καὶ ὑπόπτωσιν· καὶ ἡ παμβασιλεία πόλις ἡμῶν πυρὶ κατηθάλωται καὶ πᾶν ὅ,τι χεῖριστον ἀνθρώποις πέπονθεν, ἐς δεῦρο πατουμένη ἀλλοφύλων αἰμοχαρῶν ».

Ἦθελον δὲ συμβῆ, γράφει, χείρονα εἰς τὴν Ἀνατολήν, « ὧν ἡ δυσμὴ δεδυσπεπράγηκε καὶ πολλῶν δυσαχθέστερα τῶν ἐκεῖ συμπεπτώκασιν, εἰ μὴ Θεὸς ἐγκατέλιπε σπέρμα τὴν βασιλείαν μου ». Καὶ ἐὰν θέλω νὰ καυχηθῶ, ἐπιλέγει, « οὐκ ἔσομαι ἄφρων κατὰ Παῦλον φθέγγασθαι τὸν πνευματορρήτορα ».

Γνωρίζετε, φωνεῖ πρὸς τοὺς ὑπηκόους του, γνωρίζετε πάντες « τοὺς κόπους, τὰς ἀγρυπνίας, τὴν ἐκ τῶνδε τῶν τόπων εἰς ἐτέρους ἄμειψιν, τὰ ἔνεδρά τινων καὶ πονηρὰ διαβούλια, τὴν εἰς ἔθνη τὰ πρόσσικα πολλάκις ἄφισιν, τὴν ἐκεῖθεν σύναρσιν, τὰς ἐν ταῖς Ἑλλησποντίοις Πηγαῖς² τῶν ἰδρώτων πηγᾶς· ἃ δὲ πάντα συνηνέχθη τε καὶ κατεπράχθη τῇ βασιλείᾳ μου, οὐχ ἵνα κέρδος καρπώσωμαι ἴδιον· οὐχ οὕτως ἐγὼ πλέον φίλαρχος ἢ περ φιλόπατρις, ἀλλ' ἵνα τῶν ἐφ' ὧν ἀποσοδήσαιοι πόλεων τὸ κατὰ πᾶσαν εὐπέτειαν τὴν Ῥωμαϊκὴν ὑπεισιδὼν ἐπικράτειαν . . . καὶ στήσαιμι τῆς πρόσω φορᾶς τὴν κατὰ γάγγραιναν νόσον ἀεὶ τὰ σύνεγγυς νεμομένην ἀγγέμαχον λατινικὴν στρατιάν. Μετὰ τοιαύτης προθέσεως καὶ πεποιθήσεως τῇδε κάκεῖσε κατὰ δίαυλον ἡ βασιλεία μου περιήρχετο » « Ὁ δ' ἐντελὴς μισθαποδότης Θεὸς καὶ τὰς ἐπὶ στήθους ἐννοίας ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων ζυγοστατῶν τὴν θερμὴν ὁρμὴν καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ ζῆλον τῆς βασιλείας μου προσδεξάμενος εἰς τὴν βασιλείον ταύτην ἀνηρπάκει περιωπὴν. Δαβίδειον τὸ

¹ Ἡ λέξις Γένος ἐν χρήσει καὶ νῦν περιλαμβάνει τὸν Ἑλληνισμόν ὁλόκληρον.

² Ἐννοεῖ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Φράγγων εἰς τὰς Πηγᾶς.

χρῶμα καὶ τὴν ἀρχαιρεσίαν ταυτίζουσιν δωρησάμενος. Ὡς ἐκεῖνος τῆς Ἰούδα πρῶτος ἐπέβη φυλῆς, εἶτα καὶ τοῦ παντός Ἰσραήλ, καὶ ἡ βασιλεία μου, ἐς δεῦρο τῶν πρὸς ἀκτῖνα ῥωμαϊκῶν ὑπεριζάνουσα πόλεων, πέποιθεν ὡς ὁ πρωτότυπον θέμενος τὸν Δαβὶδ ὑψηλὸν παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς . . . αὐτὸς καὶ τὰ τῆς βασιλείας μου κατευθύνων διαβήματά τε καὶ διαβούλια πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων ἐξουσίαν χαρίσαιτο»

Ἐπιφέρει ἐπ' ἴσης ὅτι θέλει ἐπιτευχθῇ τὸ προσδοκώμενον, ἐὰν διὰ νηστείας καὶ προσευχῆς καὶ τῆς τῶν καλῶν ἐργασίας. «εἶπω δὲ καὶ τῆς εἰς τὴν βασιλείαν μου εὐπειθείας τὸν Θεὸν θεραπεύσωμεν. Βούλεται γὰρ τὸ θεῖον τοῖς δι' αὐτοῦ βασιλεύουσιν ὑπέκτειν εὐμαρῶς τὸ ἀρχόμενον, καὶ ῥαδίως ὑπερδιδόναι καὶ μηδαμῶς ἐτεροζυγεῖν τοῖς τὰ κοινὰ χειρίζουσι πράγματα Εἰ τοίνυν οὕτω πολιτευόμεθα, ἐροῦμεν ἄρθητι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν τῷ λιθοκαρδίῳ γένει τῶν Ἰταλῶν¹, . . . ὅπερ κατέδραμε τὴν ἡμετέραν καὶ πλατὺ κατ' αὐτῆς ἐπικέχυκε· καὶ τῶν πατρίδων αὖθις λαβώμεθα, ὧν ἀμαρτόντες ἀπεσφαιρίσθημεν. Αὗται δὲ εἰσι τὸ ἀρχαῖον καὶ πρῶτον ἡμῶν ἐνδιαίτημα, ὁ παράδεισος καὶ ἡ πρὸς Ἑλλησπόντῳ πόλις τοῦ Κυρίου τῶν δυνάμεων, ἡ πόλις τοῦ θεοῦ ἡμῶν, τὸ εὖριζον ἀγαλλίαμα πάσης τῆς γῆς, ἡ παρὰ πᾶσιν ἔθνεσι περιμάχητός τε καὶ περιώνυμος» (Κωνσταντινούπολις).

Χαρακτηριστικὴ δ' ἡ ἐν τέλει εὐχὴ πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐν ᾗ ἐπιλέγει ὅτι, ἐὰν ἐορτάσῃ τὰ εἰσιτήρια αὐτοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τότε «καὶ τὰ λοιπὰ θρέμματα τῆς φωνῆς ἀκηκοῦσα τῆς βασιλείας μου, ὡς εἰς μάνδραν μίαν τὴν προτέραν ἀρχὴν ἀλισθήσονται, ἃ τῶν ἕως οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν». Θρέμ-

¹ Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς πολιτικοὶ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ ἐν γένει τοὺς Φράγγους τοῦ Βυζαντίου καλοῦσιν Ἰταλοὺς.

ματα δ' ἀποκαλεῖ ἐνταῦθα τὸν δεσπότην τῆς Ἡπείρου καὶ τὸν βασιλέα τῆς Τραπεζούντος, οὓς ἐθεώρει ἀποστάτας.

Τὸ σελέντιον τοῦτο πρὸς ἅπαν τὸ ὑπήκοον περιέχει ὅλας τὰς ἀρχάς καὶ τὰς δοξασίας, ἃς ὁ Λάσκαρις ἐπρέσβευε καταθέτων τὰ θεμέλια τοῦ νέου κράτους, αἵτινες καὶ ὑπῆρξαν τὸ ἐλατήριο τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς δράσεως αὐτοῦ καὶ τῶν διαδόχων του κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη. Κρηπίδα δὲ τῶν πράξεών του ἐθεώρει τὴν τυφλὴν ὑποταγὴν τῶν ὑπηκόων του εἰς τὰς θελήσεις αὐτοῦ καὶ ἀποφάσεις, μόνου βασιλέως Ῥωμαίων ὄντος καὶ σκοπὸν τῆς βασιλείας του ἔχοντος τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὅπως ὅμως ὁ Λάσκαρις φημισθῇ βασιλεὺς καὶ περιβληθῇ τὰ σήματα τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος, ἀπητεῖτο, κατὰ τὰς ἐπικρατούσας συνηθείας ἐν Βυζαντίῳ, ἐγκατάστασις ἐν Νικαίᾳ νομίμου ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, καὶ δὴ Πατριαρχείου, ἀλλὰ τοιοῦτο δὲν ὑπῆρχε, διότι ὁ κατὰ τὴν ἄλωσιν πατριάρχης Ἰωάννης Καματηρὸς διέμενεν ἐν Διδυμοτείχῳ ἀπρακτῶν, ἐπὶ διετίαν δὲ ἡ ἐκκλησία διετέλει οὕσα ἄνευ ποιμενάρχου¹.

Οὕτω διακειμένων τῶν τῆς ἐκκλησίας ὁ Λάσκαρις ἀνέλαβενὰ διευθετήσῃ τὰ κατ' αὐτὴν καὶ ἐπαναφέρει τὴν διασαλευθεῖσαν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν καθιστῶν τὴν Νίκαιαν ἔδραν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, στερηθέντος τὴν οἰκείαν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Δι' ὃ καὶ προσεκάλεσε τὸν τέως πατριάρχην Ἰωάννην Καματηρὸν ὅπως ἐγκατασταθῇ εἰς Νίκαιαν καὶ σύναμα στέψῃ αὐτὸν βασιλέα, οὗτος ὅμως οὐ μόνον ἡρνήθη, ἀλλὰ καὶ ἔπεμψεν ἔγγραφον τὴν παραίτησίν του.

Αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ δὲν ἀναγράφουσι τὰς αἰτίας τῆς παραίτησεως τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς μὴ μεταβάσεως αὐτοῦ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ εἰς Νίκαιαν μετὰ τῶν λοιπῶν λογάδων τῆς ἐκκλησίας.

¹ Ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος «Διήγησις περὶ τῶν ἐπισκόπων Βυζαντίου» (Ἑλλ. Πατρ. Τ. PMZ', σελ. 464) λέγει ὅτι ὁ Ἰωάννης Καματηρὸς ἔζησεν ἐν Ἀδριανουπόλει μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Τὸ ἐφ' ἡμῖν νομίζομεν ὅτι ἡ ἀποχὴ τῆς ἀναμίξεως τοῦ Ἰωάννου Καματηροῦ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά τῆς Νικαίας ἓνα καὶ μόνον εἶχε λόγον, ὅτι ἦτο συγγενής, κατὰ τινας δὲ ἀδελφός, τῆς Εὐφροσύνης, συζύγου τοῦ τέως αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ', τοῦ πενθεροῦ τοῦ Λασκάρεως, ἐφ' ᾧ καὶ ἀπέφευγε νὰ ἀναγνωρίσῃ ἕτερον βασιλέα, ζῶντος τοῦ Ἀλεξίου Γ', τοῦ καὶ ἐργαζομένου πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου του¹.

Ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας φέρει ὡς λόγον τῆς ἀρνήσεως τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Καματηροῦ εἰς τὸ νὰ στέψῃ τὸν Λάσκαριν ὅτι ἐθεώρει τοῦτον ὡς πρεσβεύοντα τὰ τῶν Ἑλλήνων, οὓς ἀνέκαθεν ἡ ἐκκλησία τοῦ Βυζαντίου κατεδίωκεν, ὥστε καὶ τὸ ὄνομα Ἑλλήν διεγράφη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων ὡς συνώνυμον τοῦ εἰδωολάτρης. Προσθίεται δ' ὅτι, ἔταν οἱ κήτοικοι τοῦ Βυζαντίου κατέστρεψαν τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Κωνσταντινουπόλει, θεωροῦντες αὐτὸ αἵτιον τῆς ἀλώσεως, ὡς

¹ Ὅτε κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1204 ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθήρσε τὸν Ἀλέξιον Δ', καὶ ἀνεκήρυξε βασιλέα τὸν Νικόλαον Κανὰβὸν (28 Ἰανουαρίου), ὁ Ἰωάννης Καματηρὸς δὲν φαίνεται μετασχὼν τῆς στέψεως, ὅπερ ἐπίσης μαρτυρεῖ τὴν πρὸς τὸν βασιλεύοντα οἶκον συμπάθειάν του. Χων. 744. Ἀνών. 444.

Τὴν συγγένειαν τοῦ πατριάρχου Καματηροῦ πρὸς τὴν Εὐφροσύνην, συζυγον τοῦ Ἀλεξίου Γ', εἰκάζομεν ἐκ τοῦ ἐπωνύμου, διότι ἡ Εὐφροσύνη ἦτο τὸ γένος Καματηροῦ, ἔχουσα ἀδελφὸν τὸν Βασίλειον Καματηρὸν λογοθέτην τοῦ δρόμου, τυφλωθέντα κατόπιν, φυγόντα δὲ καὶ τοῦτον εἰς Νίκαιαν. Χωνιάτης, σ. 641. Τὸν Βασίλειον τοῦτον ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ἐλθόντα εἰς Ἀθήνας προσεφώνησεν. Ἐπεμπε δ' αὐτῷ ἐπιστολὰς εἰς Νίκαιαν ἀποκαλῶν γυναικοθεῖον τοῦ βασιλέως Λασκάρεως, διότι ἦτο θεῖος τῆς γυναικὸς τοῦ Ἄννης θυγατρὸς Εὐφροσύνης καὶ Ἀλεξίου Γ'. Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος, Α', σ. 312. Β', 62 καὶ 257. Miller, *Poèmes astronomiques de Théodore Prodrome et de Jean Camatère* (Tom. XXIII, 2 part. des notices des manuscrits), σελ. 40. Ὁ Muralt, *Chron. Byz. T. A'*, σελ. 262, θεωρεῖ τὸν πατριάρχην Καματηρὸν ἀδελφὸν τῆς αὐτοκρατορίσεως. Τοῦτον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ ἡμέτερος Κωνστ. Παπαρρηγόπουλος.

στοιχειωμένον, ὁ Καματηρὸς ἀνέκραξεν οἶονεὶ συμφωνῶν « ἡ σκύλλα μᾶς ἔφαγε »¹.

Πλὴν τοῦ Καματηροῦ ὁ Λάσκαρις καὶ ἄλλους κληρικοὺς προσεκάλεσεν εἰς Νίκαιαν, ἐν οἷς καὶ τὸν μητροπολίτην Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτον, διευκολύνων τὴν μετάβασιν αὐτῶν διὰ τοῦ στόλου του. Τούτου δ' ἕνεκεν ὁ Ἀκομινᾶτος ἐπιστέλλων αὐτῷ γράφει ὅτι ὡς ἡ ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία αὐτῆς, οὕτω καὶ αὐτὸς τὰ τέκνα τῆς ἐκκλησίας, ἄλλα ἄλλοι διεσκεδασμένα, παραλαμβάνων τὴν παρομοίωσιν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ του δὲ προσαγορεύει τὸν Λάσκαριν « Βασιλέα τῆς Ἀνατολῆς » καὶ τὸ κράτος του ἀποκαλεῖ ἔνθεον καὶ ἀγίαν τὴν βασιλείαν του. Ἀπεποιήθη δὲ νὰ μεταβῇ εἰς Νίκαιαν ἕνεκα γήρατος καὶ ἀσθενείας².

Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Καματηροῦ οἱ ἐν Νικαίᾳ κληρικοὶ ψηφίζουσι πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως τὸν Μιχαὴλ Αὐτωρειανὸν τῇ 20 Μαρτίου 1206, ἄνδρα λόγιον καὶ πάσης γραφῆς ἔμπειρον, ὅστις καὶ ἔστεψε τὸν Θεόδωρον ὡς βασιλέα καὶ ἔχρισε διὰ μύρου περὶ τὰ τέλη Μαρτίου τοῦ 1206, ἥτοι δύο ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἄγοντος τοῦ Θεοδώρου τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του³.

¹ Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, Τόμ. Ζ', σελ. ρλε'. « Αὐτὸς ὁ πατριάρχης Ἰωάννης ὁ Καματηρὸς ἀνακράξας ἡ σκύλλα μᾶς ἔφαγε, δὲν ἐτόλμησε νὰ μεταβῇ ἐν Νικαίᾳ, καίτοι ἐπανειλημμένως ζητηθεὶς, ἀλλ' ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Σταυροφόρων ἐγκαταστάς ἐν Διδυμοτείχῳ διεβίωσεν ἀνερυθριάστως τρώγων τὸν ἄρτον τῶν Λατίνων, καθ' ὧν πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐξεσφενδόνιζεν ἀσυνειδήτους φλυαροκοπίας περὶ διαφορᾶς δόγματος ». Ὁ κ. Σάθας ἐκ παραδρομῆς δὲν ἐσημείωσε παραπομπὴν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, ὥστε ἀγνοοῦμεν τὴν ἱστορικὴν πηγὴν, ἐξ ἧς ἦντλησε τὰς εἰδήσεις ταύτας.

² Μ.χ. Ἀκομ. Β', σ. 150 καὶ 159 « Ἰδοὺ γὰρ ὁ βασιλεὺς Λάσκαρις ἀπέσταλκε διὰ τοῦ πανευγενεστάτου Στειριόνου ὀρισμὸν πρὸς ἡμᾶς μετακαλούμενον πρὸς ἑαυτὸν καὶ τιμὴν ἐπαγγελῶμενον καὶ ἀνάπαυσιν ».

³ Ἀκροπολ. 13. Γρηγοράς, 13 Ὁ Δωρόθεος Μομεβασίας, Βι-

Πιθανόν δὲ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἀνενεώθη καὶ τὸ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπάρχον ἔθιμον τοῦ νὰ κεῖται παρὰ τὰ βασιλικά δώματα ἢ τὰς σκηναὶς διαρκὲς ναὸς πρὸς χρῆσιν τοῦ βασιλέως. Σφύζεται δὲ περὶ τούτου ῥητὸν ἔγγραφον διαλαμβάνον περὶ τῆς κατασκευῆς τούτου¹.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Λάσκαρις ἐν Νικαίᾳ ἐστέφετο καὶ ἀνευφημεῖτο βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, τὸ κράτος αὐτοῦ περιελάμβανε τὴν Νίκαιαν, Προῦσαν, Σμύρνην, Φιλαδέλφειαν, Ἔφεσον, Νεόκαστρα καὶ τὸ Κιλικιανὸν πεδίον· δηλὰ δὴ ὅλην τὴν Βιθυνίαν πρὸς Β, πρὸς Δ τὴν χώραν, τὴν ἀρχομένην ἀπὸ Καρίας καὶ Μαιάνδρου, πρὸς Α δὲ τὴν μέχρι Γαλατίας καὶ Καππαδοκίας². Δὲν συμπεριελάμβανε δὲ τὴν δυτικὴν πρὸς

βλῖον ἱστορικόν, σ. 398 καὶ 481, ἄγνωστον ἐκ τίνος χειρογράφου ἀρυσθεὶς τὴν εἰδησιν ὀνομάζει τὸν Λάσκαριν γέροντα, καὶ ὅτι οἱ ἐκλέξαντες αὐτὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπῆραν «καὶ ὅλα τὰ φορέματα καὶ τὴν κορῶναν καὶ παλάτιον βασιλικὸν ἔκτισαν, καὶ ἐπῆγαν εἰς μητρόπολιν Φιλαδελφείας, καὶ ἐκεῖ ἐφόρεσε τὴν βασιλικὴν κορῶναν καὶ τὰ βασιλικά φορέματα καὶ ἐστέφθη ἀπὸ αὐτὸν τὸν μητροπολίτην Φιλαδελφείας βασιλεὺς Ῥωμαίων». Ἐπιπροσθέτει δ' ὅτι κατ' αὐτοῦ ἐμάχοντο οἱ Φράγγοι 13 χρόνους.

¹ Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας, Α', σελ. 464.

² Ἀκροπολ. 13. Γρηγοράς, 16. Νεόκαστρα ἐλέγοντο τὰ φρούρια Χλίαρα, Πέργαμον καὶ Ἀδραμύττιον. Tafel, Symbolarum critic. geograph. Ryzantinam spectantium, Α', 102. Τὰ Χλίαρα ἔκειντο πρὸς Α τῆς Περγάμου. Ramsay, 106. 209. Χωνιάτ. 842 «Προυσαῖοι — Νικαεῖς — Λυδοὶ τε καὶ οἱ Φιλόμολποι (;) καὶ Σμύρνη καὶ Ἔφεσος καὶ τὰ μεταξὺ τούτων προσανείχον τῷ Λασκάρει». Ἡ Chronique du Royaume de la petite Arménie τοῦ χρονογράφου Ἀρμενίου Σαμπάτ (Recueil des hist. des Croisades. Documents armén. Α', σ. 643, διαλαμβάνει ὅτι ὁ Λάσκαρις κατέσχε Νίκαιαν, Ἀδραμύττιον, Ἔφεσον, Σμύρνην, Φιλαδέλφειαν, Πηγάς, ἐννοῶν βεβαίως διὰ τῆς τελευταίας πόλεως τὰς μεσογειοὺς Πηγάς.

τὸν Ἑλλήσποντον χώραν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὴν Τρωάδα¹.

Ὁ Λάσκαρις μικρὸν μετὰ τὴν στέφιν του συνῆψε συνθήκην ἀνακωχῆς ὅπλων πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἑρρίκον, τὸν διαδεχθέντα κατὰ τὸν Αὐγούστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους τὸν φονευθέντα Βαλδουῖνον. Εἴτα δ' ἐκστρατεύσας ἀπεδίωξεν ἐκ τῆς Φιλαδελφείας τὸν Θεόδωρον Μαγκαφᾶν, καὶ ἐκ τῆς Σαμφούντος τὸν Σάββαν², ἡλευθέρωσε δὲ καὶ τὴν περὶ τὸν Μαϊάνδρον χώραν ἐκ τοῦ Μιχαὴλ Μαυροζώμη, ὃν ἔτρεψεν εἰς φυγὴν, φθορὰν μεγίστην ἐπενεγκὼν εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν Τούρκους, ὧν ἄλλους μὲν ἐφόνευσεν, ἄλλους δ' ἐζώγησεν. Ἀλλὰ κατόπιν συνῆψε συνθήκην πρὸς τὸν Σουλτάνον Καϊχσρόην, γαμβρὸν τοῦ Μαυροζώμη, δι' ἧς κατέλιπεν εἰς τὸν τελευταῖον τοῦτον, λόγῳ τῆς μετὰ τοῦ Σουλτάνου συγγενείας του, μέρος τῶν καταληφθεισῶν χωρῶν, ἵνα μὴ διαταράξῃ τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Σουλτάνου τούτου φιλίαν.

Μόλις δμῶς ἐξησφάλισε τὰ πρὸς νότον τοῦ κράτους του ὄρια, νέος πολέμιος ἀνεφάνη ἐκ τῶν βορειανατολικῶν, ὁ Ἀλέξιος Α' Μέγας Κομνηνὸς τῆς Τραπεζοῦντος, βασιλεὺς Ῥωμαίων καὶ οὗτος προσαγορευόμενος. Ὁ ἀδελφὸς τούτου Δαβὶδ στρατολογήσας Παφλαγόνας, ὧν εἶχε τὴν διοίκησιν, καὶ Ἰθηρας, οἰκοῦντας περὶ τὸν Φᾶσιν ποταμόν, καὶ ἄλλους περὶ τὴν Ποντικὴν Ἡράκλειαν, ἔφθασε μέχρι Νικομηδείας ὑποτάσσων πόλεις καὶ κώμας ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξίου Α', μὴ ἀνεχομένου ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἕτερον βασιλέα Ῥωμαίων. Ὁ Λάσκαρις ἀντεπεξῆλθε ταχέως, καὶ πορευθεὶς διὰ τραχείας καὶ δυσβάτου ὁδοῦ, ὅπως ἀποπλανήσῃ τοὺς πολεμίους, ἀναμένοντας αὐτὸν εἰς τὴν βατὴν καὶ τετριμμένην, ἐπιτίπτει αἰφνιδίως περὶ τὴν Νικομήδειαν κατὰ τοῦ Δαβὶδ καὶ διασκορπίζει τὸν στρατὸν αὐτοῦ, αἰχμαλωτίσας καὶ τὸν στρατηγὸν του Συναδηνόν. Διέταξε δὲ

¹ Βλεμμύδης, Διήγησις μερική, σ. 4, «οὐ γὰρ ὑπὸ τὰ τῶν Ἑλλήνων τῷ τότε σκῆπτρα ἢ Σκάμανδρος».

² Ἀκροπ. σ. 14. Ἐφραίμιος, 7520 ἐπ. Ville-Hard. § 453.

τόν Δαβίδ νά μή προβῇ τοῦ λοιποῦ ἐντεῦθεν τῆς Ἡρακλείας τοῦ Πόντου¹.

Κατὰ τὸ ἔτος δὲ τοῦτο ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις κατεσκεύασε στόλον, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ναυτικὴν ἔτι δύναμιν μὴ ὑστερῇ τῶν θαλασσοκρατούντων Φράγγων, ἐχόντων τὴν ἐπικουρίαν τῶν πλοίων τῶν Ἑνετῶν καὶ Πισατῶν καὶ ἄλλων ναυτικῶν τῆς Δύσεως λαῶν. Ἄλλως δ' ἦτο αὐτῷ ἀπαραίτητος στόλος ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τοῦ κράτους του, χωριζομένου ἀπὸ τοῦ Λατινικοῦ διὰ θαλάσσης. Ναύαρχον τοῦ στόλου κατέστησε τὸν Στειριόνην ἢ Ἐστουρίωνα, Καλαβρὸν πειρατὴν τῶν χειρίστων, ὡς γράφει ὁ Χωνιάτης, χρηματίσαντα καὶ ναύαρχον τοῦ Ἀλεξίου Β'. Φαίνεται δ' ὅτι ἐν ἀρχῇ ἀπέστειλε τὸν στόλον ἀνά τὸ Αἰγαῖον καὶ πρὸς παρενόχλησιν τῶν Φράγγων, καὶ πρὸς λείαν, καὶ πρὸς ἐπίδειξιν τῆς δυνάμεως τοῦ βασιλείου του. Τότε δὲ διὰ τοῦ στόλου ἐκυρίευσε καὶ τινας τῶν νήσων. Ἐξ ἐπιστολῶν δὲ τοῦ Μιχαὴλ Ἀχομινάτου, μητροπολίτου τέως Ἀθηνῶν, γνωρίζομεν ὅτι ὁ Στειριόνης κατέπλευσε καὶ εἰς τὴν νῆσον Κέω κομιστῆς τῆς παρακλήσεως τοῦ Λασχάρεως πρὸς αὐτόν, ἧς ἐμνήσθημεν, ὅπως μεταβῇ εἰς Νίκαιαν².

¹ Χωνιάτης, 828. 842. Ἐφραίμιος, 7534.

² Μιχαὴλ Ἀχομινᾶτος, Β', σ. 159.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5'

Λατινικὸν βασίλειον Θεσσαλονίκης.

Κατακτητικὴ πορεία Βονιφατίου βασιλέως Θεσσαλονίκης. — Λέων Σγουρός. — Φόδος Βονιφατίου ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. — Ὁ Δημήτριος υἱὸς τοῦ Βονιφατίου διδέχεται αὐτόν. — Λομβαρδοὶ μεγιστᾶνες. — Ἐκστρατεία Ἐρρίκου κατὰ Λομβαρδῶν. — Δημήτριος στέφεται βασιλεὺς Θεσσαλονίκης. — Ὑποταγὴ Λομβαρδῶν.

Καταλείποντες τὸν Θεόδωρον Α' Λάσκαριν κύριον τῶν ἁσιατικῶν ἐπαρχιῶν ἐξετάσωμεν ἐν συντόμῳ τὰ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις τῆς Ἑλλάδος συμβάντα κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα.

Ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς καταλαβὼν τὴν Θεσσαλονίκην ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ καταλιπὼν ἐν αὐτῇ τὴν σύζυγόν του Μαρίαν, καὶ Μαργαρίταν καλουμένην, τὴν Οὐγγαρικὴν, χήραν τοῦ Ἰσακίου Ἀγγέλου Μουρτζούφλου, ἀπῆλθεν εὐθὺς ἀμέσως εἰς κατὰ κτησιν τῆς λοιπῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Εὐβοίας· ἐπροχώρησε δὲ μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τοῦ Ἄργους, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ πλὴν τῶν ἵπποτῶν Λομβαρδῶν, Γερμανῶν καὶ Γάλλων καὶ πολλοὺς τῶν ἐπισήμων Ἑλλήνων, οἵτινες ἐξωμάλυνον τὰ τῆς πορείας του, ἐξαπατώντες τὸν παρακολουθοῦντα πρόγονον αὐτοῦ Μανουήλ, πρωτότοκον υἱὸν τῆς Μαρίας ἐκ τοῦ πρώτου αὐτῆς γάμου, ὅτι δῆθεν ἐργάζονται ὑπὲρ τῆς ἀναρρήσεώς του εἰς τὸν θρόνον τῆς Θεσσαλονίκης, πράγματι δὲ βοηθοῦντες τὸν Βονιφάτιον καὶ τοὺς Λατίνους, προαγωγοὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος γενόμενοι, κατὰ τὸν Χωνιάτην¹.

Κατὰ τὴν πορείαν ταύτην τοῦ Βονιφατίου ἀναφαίνεται καὶ ὁ Λέων Σγουρός, ἄρχων Ἄργους καὶ Κορίνθου, περὶ τὰς Θερμοπύλας ἐσκηνωμένος ὥπως ἀποκρούσῃ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Βονιφατίου, ἀλλ' ὅστις μὴ δυνηθεὶς νὰ ἀντιστῇ ὑπεχώρησεν. Ἐν

¹ Χωνιάτης, 795. 799-807.

Θερμοπούλαις δ' ὧν ὁ Σγουρός συνήνητσε τὸν φυγάδα αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Γ', τὸν πενθερὸν τοῦ Λασκάρεως, καὶ ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Εὐδοκίαν¹.

Ὁ Βονιφάτιος κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἐφονεύθη τῷ 1207 ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ὧν ἡγεῖτο ὁ Ἰωαννίκιος (ὄρα ἄνω-τέρω σελ. 29), ἀνηγορεύθη δὲ βασιλεὺς Θεσσαλονίκης ὁ Δημήτριος, πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Βονιφατίου ἐκ τῆς Μαρίας, ὅστις ἀνήλικος ὧν ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐπιτροπίαν τῆς μητρός του, καὶ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Ἑρρίκου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἢ Μαρία ἐξήσκει ὀνόματι μόνον τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, πράγματι δὲ τὴν ἀρχὴν εἶχον οἱ Λομβαρδοὶ μεγιστᾶνες, οἵτινες καὶ ἡρνήθησαν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Ἑρρίκου. Τούτων δ' ἐπιφανέστεροι ἦσαν ὁ Ὁδέρτος Βιανδράντε, ὁ Ἀμεδαῖος Βούφφα, ὁ Γουίδας Παλατιτζίνης καὶ ἄλλοι. Ὁ Ἑρρίκος ὅπως ἐξαναγκάσῃ τούτους εἰς ἀναγνώρισιν τῆς ἐπικυριαρχίας του μετέβη εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου τῇ 6 Ἰανουαρίου 1209 ἀνεκήρυξεν ἱππότην τὸν Δημήτριον καὶ ἔστειλε βασιλέα Θεσσαλονίκης, εἶτα δὲ στραφεὶς εἰς καταδίωξιν τῶν Λομβαρδῶν στασιαστῶν, κατενίκησεν αὐτοὺς ἐν Λαρίσῃ. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἦλθεν εἰς νέας πρὸς αὐτοὺς διαπραγματεύσεις, καὶ συνεκρότησε τὴν ἐν Ῥαυενίᾳ παρὰ τὰς Θερμοπούλας σύνοδον, περὶ ἧς κατωτέρω. Πρὶν δ' ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἑῶραν του, κατεπολέμησεν ἄλλους τινὰς τῶν Λομβαρδῶν μεγιστάνων, ὡς τὸν Γουίδωνα τῆς Βοδενίτσης καὶ τὸν Ῥαβάνο τῆς Εὐβοίας, οἵτινες ἐπέμενον ἀρνούμενοι πίστιν εἰς αὐτόν. Καθυπέταξε δὲ τούτους πολιορκήσας ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Θηβῶν.

¹ Ὁ Χωνιάτης, σ. 804, ἱστορεῖ ὅτι ἐνυμφεύθη ὁ Λέων Σγουρός τὴν Εὐδοκίαν ἐν Λαρίσῃ, ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 15, ἐν Κορίνθῳ. Ὁ Σγουρός, ὡς εἶπομεν ἐν σημειώσει 1 τῆς σελ. 7, ἦτο τρίτος σύζυγος τῆς Εὐδοκίας. Περὶ τοῦ λόγου τῆς ἀποπομπῆς τῆς Εὐδοκίας ὑπὸ τοῦ πρώτου αὐτῆς ἀνδρὸς Στεφάνου Νεμάνια ὄρα ἐν Παραρτήματι Β' μελέτην μου, δημοσιευθεῖσαν τὸ πρῶτον ἐν «Ἐστίᾳ» ἔτος 1895, ἀριθ. 1 καὶ 2, «Το νοσημα μιᾶς βασιλίσσης παραμορφούμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Δυτικὸν βασίλειον.

Μιχαήλ Α΄ ᾽Αγγελος Κομνηνὸς Δούκας.

Μιχαήλ Α΄. — Γένος αὐτοῦ. Βίος προγενέστερος. — Ἀρχαὶ τῆς ιδρύσεως καὶ ἀρχικῇ ἔκτασις τοῦ δεσποτάτου. — Σχέσεις μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ δεσποτάτου καὶ τοῦ Μιχαήλ Α΄. — Κρίσεις χρονογράφων Ἀκροπολίτου, Γρηγοῤ᾽ καὶ Χωνιάτου. — Πολιτικαὶ σχέσεις μεταξὺ Μιχαήλ Α΄ καὶ Θεοδώρου Α΄ Λασκάρεως. — Ὁ Μιχαήλ ζητεῖ παρὰ Λασκάρεως τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Θεόδωρον. — Ἀτυχὴς ἐκστρατεία Μιχαήλ Α΄ εἰς Πελοπόννησον. — Κατοχὴ Κερκύρας καὶ Δυρραχίου ὑπὸ Ἑνετῶν. — Χρυσόδουλλον Μιχαήλ ἐπικυρωτικὸν προνομίων τῶν Ῥαγουζαίων. — Κατοχὴ Ναυπλίου, Ἀργους καὶ Κορίνθου. — Ἀνάκτησις Δυρραχίου ὑπὸ Μιχαήλ Α΄ καὶ ὑποταγὴ τούτου εἰς τὸν πάπαν. — Σύναψις συνθήκης εἰρήνης μεταξὺ Μιχαήλ καὶ Ἑρρίκου. — Σύναψις συνθήκης μεταξὺ Μιχαήλ καὶ Ἑνετῶν.

Καθ' ὃν χρόνον ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις ἔθετε τὰ θεμέλια τοῦ νέου Ἀνατολικοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους τῆς Νικαίας, ἕτερος Ἕλληγ, ἐξέχων ἐπὶ βασιλικῷ γένει καὶ ἀνδρείᾳ, ὁ Μιχαήλ Α΄ ᾽Αγγελος Κομνηνὸς Δούκας ὑπὸ τὸ ἀξίωμα καὶ οὗτος τοῦ δεσπότη, ἵδρυνεν εἰς τὰς δυτικὰς εὐρωπαϊκὰς Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας ἕτερον κράτος, τὸ Δυτικὸν Ἑλληνικόν, τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου ἢ τῆς Ἑλλάδος, οὗ πρωτεύουσαν κατέστησε τὴν Ἄρταν¹. Ὅπως δ' εἰς Νίκαιαν περὶ τὸν Λάσκαριν μετὰ τὴν ἄλωσιν συνέρρευσαν πολλοὶ μεγιστᾶνες τοῦ Βυζαντίου καὶ διαπρεπεῖς κληρικοί, οὕτω καὶ περὶ τὸν Μιχαήλ μεγάλη μερὶς τούτων προσῆλθεν, ἀναγνωρίσασα αὐτὸν ἀρχηγόν.

Ὁ Μιχαήλ Α΄ ᾽Αγγελος ἦτο νόθος υἱὸς τοῦ σεβαστοκράτο-

¹ Ἐκ παραδρομῆς ὁ Pichler, *Gesch. der Trennung*, Α΄, σελ. 321, ὀνομάζει τὸν θεμελιωτὴν τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου Θεόδωρον.

ρος Ἰωάννου, ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου. Γνωστὸν δ' ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος οὗτος εἶχε τέκνα τὸν Ἰσαάκιον Β' καὶ Ἀλέξιον Γ', ὧν ὁ πρῶτος ἀνελθὼν ἐπὶ τὴν βασιλείαν τῷ 1185 ἐξεβλήθη τῷ 1195 ὑπὸ τοῦ δευτέρου, τυφλωθεὶς σὺν ἅμα ὑπὸ τούτου καὶ φυλακισθεὶς. Υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου ἦτο ὁ Ἀλέξιος Δ', ὁ τῶν Σταυροφόρων τὴν ἐπικουρίαν αἰτήσας πρὸς ἀνάληψιν τοῦ θρόνου. Ἦτο ἐπομένως ὁ Μιχαὴλ Α' πρῶτος ἐξ ἀδελφῶν τοῦ Ἰσαακίου Β' καὶ δεύτερος τοῦ Ἀλεξίου Δ' τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Ὁ πατὴρ τοῦ Μιχαὴλ εἶχε σύζυγον τὴν Ζωὴν Δούκαιναν, ἐξ ἧς ἀπέκτησε τρεῖς υἱοὺς Κωνσταντῖνον, Θεόδωρον καὶ Μανουήλ, οἵτινες ἐκ τῆς νομίμου μητρὸς τῶν προσέλαβον καὶ τὴν προσωνομίαν τοῦ Δουκός, ἣν διετήρησε καὶ ὁ Μιχαὴλ Α', καίτοι νόθος. Εἶχε δὲ καὶ θυγατέρα, ἣν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ καὶ κατωτέρω, ἔδωκε σύζυγον εἰς τὸν Κόμητα Παλατῖνον Ματθαῖον Οὐρσῖνον ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Θεόδωρος¹.

Περὶ τοῦ προτέρου βίου τοῦ Μιχαὴλ γνωστὸν ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου ἐδόθη ὁμηρος εἰς τὸν Φριδερίκον Α' αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, μεταβαίνοντα τῷ 1190 εἰς Παλαιστίνην, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα ἀπεστάλη εἰς Μυλασηνὴν καὶ Μελανούδιον τῆς Καρίας² ὡς φορολόγος, ἀλλ' αὐτόθι,

¹ Ἰ. Ῥωμανός, Περὶ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, σελ. 3 καὶ 34, τοῦ αὐτοῦ Γρατιανὸς Ζώρζης, σελ. 129. Ὁ Ῥωμανός, ἐν σελ. 34 τῆς ἱστορίας τοῦ δεσποτάτου, γράφει ὅτι ὁ Θεόδωρος ἔδωκε σύζυγον εἰς τὸν Οὐρσῖνον Ματθαῖον τὴν ἰδίαν θυγατέρα, ἐν δὲ τῷ περὶ Γρατιανοῦ Ζώρζη, σελ. 129, τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν, ὅπερ ὀρθότερον· παραπέμπει εἰς Albericum, σελ. 578.

² Χωνιάτης, 700, «τῆς ἐπαρχίας Μυλάσης φορολόγος ἀποσταλεῖς». Μύλασα, πόλις τῆς Καρίας, νῦν καλουμένη Μελασός. Texier, Asie Mineure, σελ. 648. Τοῦ Μελανουδίου, πόλεως τῆς Καρίας, τοῦ θέματος τῶν Κιθυραιωτῶν, ἄγνωστος ἡ θέσις. Ὁ Παχυμέρης, Β' 211, νομίζει ὅτι τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο Διδύμιον. «Πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις καὶ τι φρούριον πρὸς τὸ Μελανούδιον τῶν δύο βουνῶν. . .

ἀποστατήσας κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ', κατεδιώχθη καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν Σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου Ῥουκρατῖνον, παρ' ᾧ ἀνέλαβε στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὰς παρὰ τὸν Μαϊάνδρον πόλεις, ὅπου, κατὰ Χωνιάτην, διέπραξε χεῖρονα τῶν ἀλλοφύλων. Ὅπως τιμωρήσῃ δὲ τοῦτον ὁ Ἀλέξιος Γ' ἐστράτευσε κατ' αὐτοῦ ἀνωφελῶς τῷ 1201¹. Ὁ Μιχαὴλ μνημονεύεται ὅτι ἐνυμφεύθη γυναῖκα ἐκ τοῦ γένους τῶν Μελισσηνῶν, ἐξ ἧς ἀπέκτησε δύο θυγατέρας.

Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ιδρύσεως τοῦ δεσποτάτου ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Α' οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι Ἀκροπολίτης, Γρηγορᾶς καὶ Χωνιάτης σιωπῶσιν, ἀρκοῦμενοι μόνον εἰς τὴν μνηαίν ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἐγένετο δεσπότης τῆς Ἠπείρου. Ἐκ τοῦ βίου δὲ τῆς ὁσίας Θεοδώρας, γραφέντος ὑπὸ τοῦ Ἰωβ², ἐν ᾧ ἄλλως ὑπάρχει σύγχυσις καὶ χρόνων καὶ προσώπων, καὶ περὶ οὗ κατωτέρω πλείοτερα θέλομεν διαλάβει, μανθάνομεν ὅτι ὁ Μιχαὴλ Α' ἦτο τοπάρχης Πελοποννήσου, ὅπερ δὲν εἶνε ἄλλοθεν γνωστόν, καὶ ὅτι εἶχε πρὸς γυναικὸς συγγενῇ τὸν Σεναχειρῆμ (διότι εἶχον ἀμφοτέροι γυναικας δύο πρωτεξαδέλφας, τὸ γένος Μελισσηνοῦ) τοπάρχην Αἰτωλίας καὶ Νικοπόλεως³.

ὁ πάλαι οἶμαι τὸ Μιλησίων Διδύμιον ἐφημιζέτο». Στέφανος ὁ Βυζάντιος μνημονεύει Διδύμου τείχους πόλεως Καρίας. Αὐτόθι ὑπῆρχε καὶ ὁ ναὸς τοῦ Διδυμαίου Ἀπόλλωνος, ὁ ἐν Βραγχίδαϊς. Στράβ. 634. Texier, *Asie Mineure*, 337. Tafel, *Symb.*, 1, 99. Κοινῶς φαίνεται ἐκαλεῖτο τότε τὸ Διδύμιον Δύο Βουνά, ὡς εἰκάζομεν ἐκ τοῦ Βλεμμύδου, Διήγησις μερική, 22, «πρὸς δὲ τὸ Λάτρον χωρήσαντες ἐν τοῖς Δυσὶ Βουνοῖς ἡσυχάζομεν».

¹ Ὁ Χωνιάτης, σ. 700, ἱστορῶν τὰ περὶ τούτων ἀποκαλεῖ τὸν Μιχαὴλ αὐθάδη, χεῖρονα τῶν ἀλλοφύλων καὶ νηλεῆ ἀνδροφόνον· ἐξυθρίζει δ' εἶτα τοὺς Κομνηνοὺς, θεωρῶν τούτους αἰτίους πάσης εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος κακοδαιμονίας.

² Μουστοζύδου, Ἑλληνομνήμων σ. 42. Buchon, *Nouv. rech. T. B'*, σ. 401.

³ Ἡ ἐπαρχία Νικοπόλεως περιελάμβανε πᾶσαν τὴν παλαιὰν Ἠ-

Μετά τὴν ἄλωσιν δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων ὁ Συναχειρῆμ ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ τῶν Νικοπολιτῶν προσκαλεῖ τὸν Μιχαήλ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ πρὶν ἢ φθάσῃ δολοφονεῖται ὁ Συναχειρῆμ ὑπὸ τούτων. Ὁ Μιχαήλ δ' εἰσελθὼν εἰς Νικόπολιν τιμωρεῖ τοὺς φονεῖς τοῦ Συναχειρήμ, καὶ ἐντεῦθεν εἴτα ὁρμηθεὶς γίνεται κύριος τῶν Ἰωαννίνων, Βελεγράδων, Βονίτσης, Κερκύρας, Δυρραχίου καὶ Ἀχρίδος, καὶ μετ' ὀλίγον λαμβάνει σύζυγον τὴν χήραν τοῦ Συναχειρήμ, ἣ μᾶλλον ὡς παλλακὴν, μὴ δυνάμενος νὰ νυμφευθῇ τὴν πρωτεξαδέλφην τῆς πρώτης αὐτοῦ γυναικός.

Ὁ Φράγγος χρονογράφος Βιλλαρδουῖνος ἱστορεῖ ὅτι ὁ Μιχαήλ μετὰ τὴν ἄλωσιν προσῆλθεν εἰς τὸν Βονιφάτιον, ἀλλὰ κατόπιν ἀπῆλθεν εἰς Ἄρταν κρυφίως, ὅπου νυμφευθεὶς τὴν κόρην πλουσίου Ἑλλήνος, κατέλαβε τὴν χώραν ὡς ἄρχων αὐτῆς καὶ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Βονιφατίου¹.

Ἐκ τῶν ἱστορουμένων τούτων τῶν Ἑλλήνων καὶ Φράγγων χρονογράφων καταδηλοῦται ὅτι ὁ Μιχαήλ ἀρχικῶς προσῆλθεν εἰς τοὺς Φράγγους, ἀλλ' ἐνωρὶς κατανοήσας τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν, καὶ ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἐξουσία των δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραταθῇ ἐπὶ πολὺ, ἀπῆλθεν εἰς Ἡπειρον, ὅπου ἐν βραχεῖ, ἐπωφελοῦμενος ἐπιτηδείως ἐκ τῶν περιστάσεων, ἱδρύσει τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου, περιλαμβάνον τὰς ἀπὸ Δυρραχίου μέχρι Ναυπάκτου χώρας, ὧν κύριοι ἦσαν φιλῶ τῷ ὀνόματι οἱ Ἑνετοί, εἰς οὓς ἐκληρώθησαν κατὰ τὴν διανομὴν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἐγένετο δὲ καὶ κατόπιν κύριος ἐναλλάξ τῆς Κερκύρας καὶ αὐτοῦ τοῦ Δυρραχίου, ἀφαιρέσας ἀπὸ τῶν Ἑνετῶν².

πειρον, ἥτις ἐξετείνετο ἐν τῇ νῦν κυρίως καλουμένῃ Ἡπείρῳ. Ἱεροκλέους Συνέκδημος, 651.

¹ Ville-Hard. § 301. Ἰννοκεντ. Γ', X. epist. 65.

² Ἀκροπολ. σ. 15. Γρηγορ. 13. Ἀνών. σ. 454. Χωνιάτης, 841.
« Αἰτωλίαν δὲ καὶ τὰ τῇ Νικοπόλει προσοριζόμενα καὶ ὅσα πρόεισιν

Πρὸς τὰς ἡπειρωτικὰς δὲ ταύτας χώρας ὁ Μιχαήλ Α΄ ἦτο οἰκεῖός πως καὶ γνωστός, διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὁ σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης διώκῃσε τὸ θέμα Ἠπειρίου καὶ Θεσσαλίας ὡς δούξ, εἶχε δὲ παραχωρήσει καὶ δικαιώματα ἐμπορίας διὰ χρυσοβούλλου εἰς τοὺς Ῥαγουζαίους¹, ἐκ τούτου δὲ καὶ οἱ κάτοικοι τῶν Ἑλληνικῶν τούτων χωρῶν προθύμως ὑπετάγησαν εἰς τὸν Μιχαήλ, ἀναγνωρίσαντες τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ ἐμπειρίαν καὶ πολιτικὴν ἱκανότητα. Ὡνόμαζον δ' αὐτὸν κοινῶς ἐν τῇ δημῳδεὶ «Κύρ Μιχάλην»².

Ὁ δεσπότης Μιχαήλ ἐθεώρει ἑαυτὸν ὅλως αὐτόνομον, οὐδόλως ἀναγνωρίζων τὸν Θεόδωρον Α΄ Λάσκαριν ἐπικυρίαρχον. Ἀναμφιδόλως δὲ θὰ διήγειρε τὴν χολὴν αὐτοῦ ἡ ἀνακήρυξις καὶ στίψις τοῦ Λασκάρεως ὡς βασιλέως Ῥωμαίων· διότι εἰς τὴν ιδιότητα ταύτην συνεκρούοντο οἱ πόθοι καὶ ἡ φιλοδοξία ἀμφοτέρων. Αὕτη δὲ ἡ ὑπολανθάνουσα ἐπιθυμία, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες, τῆς ὑπεροχῆς ἐκανόνισε καὶ τὰς εἰς τὸ μέλλον σχέσεις καὶ τὴν συμπεριφορὰν οὐ μόνον τῶν δύο τούτων ἀντιζήλων ἡγεμόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν.

Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς Ἀκροπολίτης, Γρηγορᾶς καὶ Νικήτας Χωνιάτης, ὄντες ἡ κυριωτάτη ἱστορικὴ πηγὴ τῶν χρόνων τούτων, δυσμενῶς γράφουσιν, ἰδίᾳ ὁ Χωνιάτης, περὶ τοῦ Μιχαήλ Α΄ καὶ τῶν διαδόχων του, οὓς ὑβρίζουσι, θεωροῦντες μόνον διάδοχον βασιλείαν Ῥωμαίων τὴν τῆς Νικαίας, ἀποστάτας δὲ τοὺς δεσπότας καὶ βασιλεῖς τῆς Ἠπειρίου. Αἱ κρίσεις αὗται δὲ δὲν εἶνε ἄσχετοι καὶ πρὸς τὸ ἰδιάζον ἐκεῖνο μῖσος τῶν

ἐς Ἐπίδαμνον ὁ Μιχαήλ ἰδιώσατο, ὃν ἐκ σπερμάτων σκοτίων ὁ σεβαστοκράτωρ ἐφύτευsen Ἰωάννης».

¹ Acta et diplomata, Γ' 58.

² Ὁ Ville-Hard. § 301. 328, καὶ ὁ Henri de Valenciennes, § 584 ἐπ. ὀνομάζουσι τὸν Μιχαήλ Michalis, ἤτοι Μιχάλην, ὅπερ ἐμφαίνει ὅτι οὕτως ἐκαλεῖτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ὑπὸ τῶν δυτικῶν χρονογράφων λέγεται καὶ Michalicus. Buchon, Nouv. rech. Α', σελ. 403.

ἐν Βυζαντίῳ τραφέντων κατὰ τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, τῶν Ἑλλαδικῶν καλουμένων, ὅπερ ὑπέθαλπε καὶ ἡ ἐκκλησία.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς ιδρύσεως τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, ὅπερ διετήρησεν ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις τῆς Ἑλλάδος ἀκμαῖον τὸ ἐλληνικὸν φρόνημα καὶ ἀκλόνητον τὴν πίστιν, διέσωσε δὲ τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐκ τοῦ κινδύνου τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Φράγγων καὶ τῶν Βουλγάρων.

Καίτοι ὅμως ὁ Μιχαὴλ δὲν ἀνεγνώριζε τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Θεόδωρου Α΄ Λασκάρεως, δὲν διέκειτο πρὸς αὐτὸν ἐχθρικῶς. Τούλάχιστον μέχρι τοῦ 1205 ἡ ὑποδόσκουσα ἐκατέρωθεν ἀντιζηλία δὲν εἶχεν ἐκραγῇ εἰς φανεράν ἐχθρότητα. Περὶ τὸ ἔτος δὲ τοῦτο ἐζήτησε παρὰ τοῦ Λασκάρεως νὰ ἀποστείλῃ εἰς αὐτὸν τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφόν του Θεόδωρον, τὸν ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Νικαίας ὑπηρετοῦντα, καὶ μεγάλην παρασχόντα εἰς τὸν Θεόδωρον Α΄ Λάσκαριν βοήθειαν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ιδρύσεως τοῦ κράτους του (Ὅρα ἄνωτ. σελ. 11). Ἐζήτησε δὲ τοῦτον, διότι μὴ ἔχων ἄρρεν τέκνον ἐν ἡβῃ, ἀλλ' οὐδὲ γνήσιον, τοῦ ὑπάρχοντος τεχθέντος ἐκ παλλακῆς, ἀπεφάσισε νὰ καταλίπῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχήν, θεωρῶν τοὺς λοιποὺς ἀδελφούς του Κωνσταντῖνον καὶ Μανουὴλ μὴ ἱκανοὺς πρὸς διαδοχήν.

Ὁ Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις ἀποδεχθεὶς τὴν αἴτησιν ἀπέστειλε τὸν Θεόδωρον εἰς τὴν Ἡπειρον λαβὼν παρ' αὐτοῦ ἔνορκον ὑπόσχεςιν πίστεως καὶ ὑποταγῆς εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς διαδόχους του βασιλεῖς Ῥωμαίων.

Ἐκ τοῦ Ἀκροπολίτου, γράφοντος «Τοῦτον δὲ τὸν Θεόδωρον ὁ βασιλεὺς (Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις) πέμπει τῷ ἀδελφῷ Μιχαήλ», ἐξάγεται ὅτι ὁ Θεόδωρος Δούκας Ἀγγελος ἐστάλη εἰς τὸν ἀδελφόν του κεχρισμένου ἤδη ὄντος τοῦ Λασκάρεως βασιλέως Ῥωμαίων. Τούτου δ' ἕνεκα μέμφονται αὐτοῦ ὁ Ἀκροπολίτης, Γρηγορᾶς καὶ λοιποὶ ὡς ἀποστάτου καὶ παραβάτου τῶν ὅρκων του. Ἐξ ἐπιστολῆς ὅμως μικρὸν μεταγενεστέρας τῶν χρόνων τούτων τοῦ μητροπολίτου Κερκύρας Γεωργίου Βαρδάνη τοῦ Ἀτ-

τικοῦ πρὸς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γερμανόν, ἥς ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, ἐν ᾗ ὑπερασπίζει τὸν ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ ὑβριζόμενον Θεόδωρον Ἀγγέλων Δούκαν Κομνηνόν, βασιλέα Ῥωμαίων χρισθέντα, μανθάνομεν ὅτι, ὅταν οὗτος ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ἀσίας, ὁ Λάσκαρις δὲν εἶχεν ἔτι στεφθῆ βασιλεὺς «οὐδὲ πορφυρίδα περιεβάλλετο», «ἀλλ' ἦν τόπους τόπων ἀμείβων, μὴδὲ τοῖς ποσὶν εὐρίσκων ἀνάπαυσιν, πρὸς δὲ καὶ καταστασιαζόμενος ὑπὸ τῶν πολλῶν δυσηγίων διακειμένων καὶ ἀποπτυόντων τὰ τῆς κυριότητος σημεῖα». Ἐπιπροσθέτει δ' ὁ Βαρδάνης ὅτι ὁ Θεόδωρος Δούκας, ἡ Κομνηνοδούκας, ὡς ἐπονομάζει αὐτόν, τὰ μέγιστα ἐβοήθησε τὸν Θεόδωρον Α' Λάσκαριν, προκινδυνεύων ὑπὲρ ἐκείνου καὶ πολεμίων φρούρια παρασπώμενος καὶ ἀνδραγαθίζόμενος ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς¹. Ἐν τῇ ἀντιφάσει ταύτῃ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων ἀξιοπιστότερος εἶνε τοῦ Ἀχροπολίτου ὁ Βαρδάνης, ὁ τὸν Θεόδωρον ὑπερασπίζων καὶ μὴδένα ἔχων λόγον νὰ ἀλλοιωσῇ τὴν ἀλήθειαν. Κατὰ ταῦτα δ' ὁ Θεόδωρος ἀνεχώρησεν ἐκ Νικαίας πρὸ τοῦ 1206, χρόνου τῆς στέψεως τοῦ Λασκάρεως· εὐρίσκετο δ' ἐν Πελοποννήσῳ τῷ 1205 μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Μιχαήλ.

Ὁ Μιχαήλ Α' ἀναγνωρισθεὶς δεσπότης τῶν μνημονευθεῖσων χωρῶν ἀπεφάσισεν εὐθύς ἀμέσως παράτολμον καὶ μέγα πολεμικὸν ἔργον, τὴν ἑξωσιν τῶν Φράγγων ἐκ Πελοποννήσου, πρὶν ἢ συμπληρώσῃ πᾶσαν τὴν κατάκτησιν αὐτῆς, ἐρχόμενος καὶ ὡς ἐπίκουρος τοῦ ἐν ταύτῃ ἀγωνιζομένου τὸν αὐτὸν ἀγῶνα κατὰ Φράγγων Λέοντος Σγουροῦ, ἄρχοντος Ναυπλίου, Ἀργους καὶ Κορίνθου, οὗτινος ἠπειλεῖτο ἡ ἐκδίωξις. Δι' ὁ τῷ 1205 ἡγούμενος 5,000 ἰππέων ἐστρατοπέδευσε περὶ τὴν Μεθώνην, πεποιθὼς ὅτι ἤθελε κατανικήσει τοὺς Φράγγους, στερουμένους μεγάλων δυνάμεων. Οἱ ἀρχηγοὶ τότε τῶν ἐν Μορέᾳ Φράγγων Γουλιέλμος Σαμπλῖτης καὶ Γοδοφρέδος Βιλλαρδουῖνος συγκεντρώσαντες 500 ἰππότας, καὶ ἱκανὸν ἀριθμὸν ἄλλων ἰππέων

¹ Mustoxidi, Delle cose Corciresi, Appen. σ. LV.

ἀντιπαρετάχθησαν, ἀφοῦ καλῶς ὠχύρωσαν τὴν Μεθώνην, ἐν τόπῳ καλουμένῳ Ἑλαιῶνι τοῦ Κουντούρου, ὅπου γενομένης συρράξεως ἠττήθη ὁ Μιχαὴλ πολλοὺς ἀπολέσας τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν ἐφοδίων¹.

Ἐνῷ δὲ ταῦτα συνέβαινον ἐν Πελοποννήσῳ οἱ Ἑνετοί, ὠφελούμενοι ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Μιχαήλ, ἀφῆρσαν ἀπὸ τοῦ δεσποτάτου τὴν Κέρκυραν περὶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1205, καταλαβόντες αὐτὴν διὰ τοῦ στολίσκου, ὅστις συνῴδευε τὸν Ἑνετὸν πατριάρχην Θωμᾶν Μοροζίνην εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐπίσης δὲ κατέλαβον καὶ τὸ Δυρράχιον, θεωροῦντες ὡς ἀνῆκον αὐτοῖς, ὅπερ ὁμῶς ἐπανεκτήσεν ὁ Μιχαὴλ μετ' οὐ πολὺ².

Ἐπανελθὼν ὁ Μιχαὴλ εἰς τὴν Ἑπειρον μετὰ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἀτυχῇ ἐκστρατείᾳ ἐξέδωκε κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1206 πρόσταγμα ἀργυρόβουλλον, δι' οὗ ἐπεκύρου τὰ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰωάννου ἀπονεμηθέντα εἰς τοὺς Ῥαγουζαίους πρόνομια (Ὅρα ἀνωτ. σ. 52), ἐν ᾧ διεκελεύοντο τὰ ἐξῆς· α')

¹ Ville-Hard. § 328. 329. Τοῦ πολέμου τούτου ἄνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ Μιχαήλ μνημονεύει καὶ τὸ ἐλληνικὸν χρονικὸν τοῦ Μορέως ἐν στίχ. 350-406, οὐχὶ ὁμῶς καὶ τὸ γαλλικὸν κείμενον, οὐ τὸ ἐλληνικὸν εἶνε μετάφρασις. Ὅρα Hopf, Gesch. Griech. σ. 213. Ἐπίσης παραλείπει τὸ ὄνομα τοῦ Μιχαήλ ὁ Δωρόθεος Μονεμβασίας, Buchon, Chron. Étrang. σ. XX. Κατὰ τὸν Ville-Hardouin ὁ στρατὸς τοῦ Σαμπλίτου καὶ Βιλλαρδουίνου ἀπετελεῖτο ἐκ 500, κατὰ τὸ χρονικὸν δὲ τοῦ Μορέως ἐξ 700 ἵπποτων, ὁ δὲ τοῦ Μιχαήλ ἐκ πλείον τῶν 5,000.

² Ῥωμανοῦ, Περὶ τοῦ δεσπ. σελ. 9. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ποτεστᾶτος τῆς Βενετίας Μαρῖνος Ζένος τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1205 δι' ἐπισήμου πράξεως αὐτοῦ παρεχώρησεν εἰς τὸ κομούνιον τῆς Βενετίας τὴν Κέρκυραν, τὸ Δυρράχιον, τὰ Σφηνάρτσα μετὰ τοῦ χαρτουλαράτου τῆς Γλαβινίτισης, τὸν Αὐλῶνα, καὶ τὸ καπετανίκιον τῆς Βαγενετίας, μετὰ τοῦ χαρτουλαράτου τοῦ Γλυκέως. Tafel und Thomas, Urk. A', σελ. 569. Τὴν Κέρκυραν οἱ Ἑνετοὶ κατεῖχον καὶ τῷ 1207. Tafel und Thomas, B', σ. 54.

ρεύετο ἡ δήμευσις ὑπὸ τῶν πρακτόρων τοῦ δεσποτάτου τῶν πραγμάτων τῶν ἀποθνησκόντων ἐν Ἡπείρῳ Ῥαγουζαίων, καὶ διετάσσετο νὰ διατίθενται κατὰ τὰς διατάξεις τῆς διαθήκης τοῦ ἀποθανόντος· ἐὰν δ' οὗτος ἀπέθνησκειν ἀδιάθετος, νὰ παραδίδωνται εἰς τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ, ἄλλως ὁ παραβάτης νὰ τιμωρῆται διὰ καταβολῆς τοῦ τριπλασίου τῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων· β') παρεχωρεῖτο ἐλευθέρᾳ καὶ ἀδασμολόγητος ἐμπορία εἰς τοὺς Ῥαγουζαίους ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ τοῦ δεσποτάτου πλὴν τῶν ἵππων καὶ τῶν ὄπλων (φαρίων καὶ ἀρμάτων), ὀρίσθειας καταβολῆς 3 ὑπερπύρων ἐπὶ ἀξίας 100 ὑπερπύρων τῶν εἰδῶν τούτων· γ') ὠρίζετο ἐπὶ ναυαγίου πλοίου Ῥαγουζαίου νὰ φυλάσσωνται τὰ ναυάγια καὶ ἀποδίδωνται εἰς τὸν κύριον αὐτῶν¹.

Ὁ Μιχαήλ διὰ τῆς ἀναγνώρισεως τῶν παλαιῶν προνομίων τῶν Ῥαγουζαίων σκοπὸν προέθετο νὰ παραβλάβῃ τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα τῶν Ἑνετῶν, διατηρήσῃ δὲ ἀνοικτοὺς τοὺς λιμένες τῆς Ἡπείρου εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἐπιμιξίαν μετὰ τῆς ἐμπορικωτάτης πόλεως Ῥαγούζης. Ἀλλὰ μετὰ τέσσαρα ἔτη ἡναγκάσθη αὐτὸς οὗτος νὰ ζητήσῃ τὴν συμμαχίαν τῶν ἰσχυρῶν τότε Ἑνετῶν, θεωρήσας τὴν συμμαχίαν αὐτῶν ὡφέλιμον εἰς τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ σχέδια.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Σγουροῦ τῷ 1208 τὸ Ναύπλιον, τὸ Ἄργος καὶ ἡ Κόρινθος περιῆλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Μιχαήλ, ὅστις κατέστησε διοικητὴν αὐτῶν τὸν ἀδελφόν του Θεόδωρον, ἐκβληθέντα κατόπιν διαδοχικῶς ἐκ τοῦ Ναυπλίου καὶ Κορίνθου, ἐξ ἧς ἀπερχόμενος παρέλαβε τὸν θησαυρὸν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μετένεγκεν εἰς Ἄργος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτου εἴτα ἐξεβλήθη διὰ προδοσίας².

¹ Acta et diplom. T. Γ', σελ. 58. Tafel und Thomas, Griechische Original Urkunden zur Gesch. des Freistaates Ragusa, σελ. 20, (ἐν Sitzung. der phil. histor. Clas. der Akad. der Wissensch. Τεῦχος Μαΐου 1851).

² Ἐν τῶν γνωστῶν χειρογράφων τοῦ Henri de Valenciennes, νῆ

Ὁ Μιχαήλ, καθ' ἃ μανθάνομεν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Ἰννοκεντίου Γ', ἐγένετο αὖθις τῷ 1209 κύριος τοῦ Δυρραχίου, καὶ ὑπεσχέθη ὑποταγὴν εἰς τὸν Πάπαν, ἵνα ἔχῃ τὴν ὑποστήριξίν του καὶ ἐξευμενίσῃ τοὺς Ἑνετούς. Ὁ Ἰννοκέντιος περὶ τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας, ὡς εἰκός, μᾶλλον μεριμνῶν, δι' ἐπιστολῆς του παρεκάλεσε τὸν Μιχαήλ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν Λατῖνον ἐπισκοπον Δυρραχίου τὰ κτήματα, ἅτινα ἤρπασε καὶ πάντα τὰ εἰσοδήματα, διότι, ἀφοῦ ἀναγνωρίζει ἐαυτὸν δούλον αὐτοῦ (οὕτω, φαίνεται, ὁ Μιχαήλ γράφων πρὸς τὸν Πάπαν ἀπεκάλει ἐαυτόν), ὅστις τοὺς δούλους αὐτοῦ υἱοθετεῖ καὶ στέφει βασιλεῖς, ὀφείλει πρὸς τὴν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ καθημένην ἐν χρυσοῦφάντῳ στολῇ σύζυγόν του νὰ ἀποτείνῃ οὐχὶ προσβολάς, ἀλλὰ τιμὴν. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ δὲ προσφωνεῖ τὸν Μιχαήλ οὐχὶ δεσπότην ἢ βασιλέα, ἀλλὰ ἀπλῶς *Nobile viro Michalicio Cuminiano Romaniae*¹.

Ὁ Μιχαήλ ἀποκτήσας ὁπωσδήποτε τὴν εὐνοίαν τοῦ Πάπα, καὶ θέλων νὰ ἀπαλλαγῇ πρὸς καιρὸν τῶν φροντίδων μέλλοντος πολέμου, εὐθύς ὡς ἔμαθεν ὅτι ὁ Ἑρρῖκος εἶχε καταβάλει τοὺς

παραγράφῃ 688, μετὰ τὰς λέξεις τοῦ 6' ἐδαφίου «ains dirai de Michalis» ἐπιφέρει «le signour de Chorynte»· ἀλλὰ ταύτας παραλείπει ὁ ἐκδότης τοῦ Ville-Hardouin καὶ τοῦ Henri de Valenciennes, Natalis de Wailly, θεωρῶν ὡς παρεισάκτους. Ὅρα σημείωσιν του ὑπὸ τὴν παράγραφον 688. Τὸ ἐφ' ἡμῖν αἱ λέξεις *le signour de Chorynte* δὲν παρέλκουσιν, εἴτε ὑπῆρχον ἀρχικῶς, εἴτε παρενεβλήθησαν κατόπιν.

¹ Περὶ τῶν ἐκστρατειῶν τούτων τοῦ Μιχαήλ εἰς τὸν Μορέαν σιωπῶσιν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς. Γνωρίζομεν δὲ ταύτας ἐκ τοῦ χρονογράφου Henri de Valenciennes § 584. 688 ἐπ. καὶ ἐξ ἐπιστολῆς Ἰννοκεντίου Γ', ζητήσαντος νὰ φυλάξῃ ὑπὲρ τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας τὸν ἐκκλησιαστικὸν θησαυρὸν τῆς Κορίνθου, ὃν ὁ Θεόδωρος ἐκόμισεν εἰς Ἄργος, διήρπασαν δὲ οἱ πολιορκήσαντες τοῦτον καὶ ἐκδιώξαντες ἐκεῖθεν, ὅπερ ἐξώργισε τὸν Πάπαν. Ἰννοκ. III, Lib. XV. 77. Ὅρα καὶ Buchon, Rech. et mat. A', σελ. 330, καὶ Ἐπιστολὴν Ἰννοκεντίου πρὸς Μιχαήλ, Lib. XII, ep. 96.

Λομβαρδούς, ἀρνούμενους τὴν εἰς αὐτὸν ὑποτελείαν, καὶ νικηφόρος εὐρίσκετο εἰς Θήβας, ἐζήτησε τὴν φιλίαν αὐτοῦ καὶ συμμαχίαν, γνωρίζων ἄλλως τὰς πρὸς αὐτὸν διαθέσεις τοῦ αὐτοκράτορος τούτου. Ὁ Ἑρρίκος μαθὼν τὸ ἄγγελμα τῆς εἰρήνης ἐν Θήβαις, προσεκάλεσε τοὺς Κονὼν δὲ Βεθοῦμ (Conon de Bethume) καὶ Πέτρον δὲ Δοναί (Pierre de Donai) ἐντὸς ἐλαιῶνος καὶ ἀνεκοίνωσε τὰ ἐξῆς· «Ὁ Μιχαὴλ ζητεῖ συνέντευξιν μεθ' ἡμῶν, ἀλλ' οὗτος εἶνε μέγας κακοῦργος καὶ κίβδηλος· οἱ λόγοι του εἶνε ἀπατηλοὶ καὶ δηκτικοί. Δὲν πρέπει οὗτ' ἐγώ, οὐδέ τις ὑμῶν νὰ δελεασθῇ ἐκ τῶν δώρων του, διότι οὐδεὶς ἔντιμος ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἐπιθυμῇ ὅ,τι ἤθελε φέρει αὐτῷ ἀτιμίαν. Διὰ τοῦτο ἰδοὺ τί θέλετε πράξει. Ἀναγγεῖλατε ὅτι ἀναγνωρίζω αὐτὸν κύριον τῶν χωρῶν, ἃς κατέχει, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ὑποτελείας εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐὰν τοῦτο ἀποδεχθῇ, θέλω ἀπονέμει αὐτῷ τὰς τιμάς, ἃς ἤθελον ἀποδίδει εἰς ἀδελφόν μου, ἄλλως θέλω ἐκστρατεῦσαι κατ' αὐτοῦ μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεών μου».

Οἱ ἀπεσταλμένοι μετὰ μακράν πορείαν εὔρον τὸν Μιχαὴλ ἐντὸς μονῆς, εἰς ὃν ἐνεχείρισαν ἐπιστολὰς τοῦ αὐτοκράτορος διαλαμβανούσας ὅ,τι ἤθελον εἰπεῖ πρὸς αὐτὸν καὶ προφορικῶς. Ἡ συνέντευξις διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν, πολλῶν λόγων διαμειφθέντων ἐκατέρωθεν. Προσθέτει δ' ἐν ἀπλότῃτι ὁ χρονογράφος Ἑρρίκος δὲ Βαλανσιὲν ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀκόλουθοι τοῦ Μιχαὴλ ἀπεδέχθησαν τοὺς λόγους τῶν Φράγγων ἀπεσταλμένων. Ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ ἀντὶ πάσης ἄλλης ὀριστικῆς ἀπαντήσεως εἶπεν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους ὅτι ἐπεθύμει νὰ δώσῃ τὴν θυγατέρα του εἰς γάμον εἰς τὸν Εὐστάθιον, ἀδελφὸν τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἂν οὗτος συνήνει εἰς τοῦτο, ἡ εἰρήνη εὐκολώτερον ἤθελε συναφθῇ μεταξὺ ἀμφοτέρων. Προσέθηκε δ' ἔτι ὅτι προσφέρει ὡς προῖκα τὸ τρίτον τῶν παρ' αὐτοῦ κατεχομένων χωρῶν· προσέτι δὲ παρήγγειλε νὰ δηλώσωσιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι οὗτος εἶνε ὁ μόνος ἐν Ἑλλάδι δυνάμενος νὰ χρησιμεύσῃ αὐτῷ κατὰ

γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Διὰ τῶν προτάσεων δὲ τούτων ὁ Μιχαὴλ ἀπέφυγε νὰ θίξῃ τὸ θέμα τῆς ὑποτελείας.

Ὁ Ἐρρίκος μεθ' ὅλους τοὺς κομπορρήμονας λόγους πρὸς τοὺς ἀπεσταλμένους του περὶ τοῦ Μιχαήλ, καὶ τὴν περιφρόνησιν, τὴν προσποιητὴν, ἣν ἔδειξεν, ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις τούτου, καὶ συνωμολόγησε συνθήκην εἰρήνης, ἥς μνημονεύει ἐν τῇ ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Πάπαν Ἰννοκέντιον Γ'. Μετ' ὀλίγον δ' ἐτελέσθησαν καὶ οἱ γάμοι τῆς θυγατρὸς τοῦ Μιχαήλ, ἥς ἀγοροῦμεν τὸ ὄνομα, μετὰ τοῦ Εὐσταθίου¹.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1210 ὁ Μιχαήλ ἔνεκεν ἄλλων συμφερόντων συνῆψε συνθήκην πρὸς τὴν Ἑνετίαν, ἥς ἦτο Δόγης ὁ Πέτρος Ζιάνης, ἐπιζητήσας αὐτὸς ταύτην δι' ἀπεσταλμένων του, τοῦ Θεοδώρου ἐπισκόπου Τζερνίκου, καὶ Συμεῶνος Κουνάλη, δι' ἧς ἀνεγνώριζε τὴν ἐπικυριαρχίαν αὐτῆς ἐπὶ κτήσεων αὐτοῦ ἐν Ἡπείρῳ, Ἀχαρνανίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ, αἵτινες ἀνῆκον τῇ Ἑνετίᾳ κατὰ κλῆρον λαχόντα αὐτῇ ἐν τῇ διανομῇ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων. Τοιαύτας δὲ πολιτικὰς καὶ ἐμπορικὰς συνθήκας εἶχε συνάψει, ὡς εἶδομεν, ὁ τολμηρὸς οὗτος καὶ πολυμήχανος ἀνὴρ καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη πρὸς τοὺς Ῥαγουζαίους. Ἡ Ἑνετία δὲ προθύμως ἐδέχθη τὰς προτάσεις του, διότι συνετέλουν εἰς προαγωγὴν καὶ βελτίωσιν τῶν πολιτικῶν καὶ ἐμπορικῶν αὐτῆς συμφερόντων.

Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ συνθήκῃ τῆς 20 Ἰουλίου 1210 ὁ Μιχαήλ ἀναγνωρίζει ἔτι τὴν διὰ χρυσοβούλλου παραχωρηθεῖσαν αὐτῷ καὶ τοῖς κληρονόμοις του ὡς τιμάριον χώραν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἀργέντου, τοῦ Ἀψου τῶν ἀρχαίων², ἀνήκοντος εἰς

¹ Henri de Valenciennes, § 688-694. Εἰς τὸ γεγονός τοῦτο τοῦ γάμου τελευτᾷ τὸ χρονικὸν τοῦ χρονογράφου τούτου. Ἰννοκεντ. Γ', Lib. XIII. epist. 184.

² Ἐν τῇ συνθήκῃ ὁ ποταμὸς καλεῖται Vrecus, ὁ δὲ Laurentius de Monacis, σ. 144, ὀνομάζει αὐτὸν Ursus. Ὑποθέτομεν ὅτι πρόκειται περὶ Ἀψου ποταμοῦ ἢ Ἀργέντου ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Δυρραχίου. Ὁ

τὸ δουκᾶτον Δυρραχίου μέχρι Ναυπάκτου χώραν, περιλαμβά-
νουσαν τὸ δουκᾶτον Νικοπόλεως (Nicopola), μετὰ τῆς περιο-
χῆς τῆς Ἄρτης (Larta), Ἀχελώου (Achilo) καὶ Ναυπάκτου
(Natolico), καὶ ἄλλους τόπους ἄρχοντικούς καὶ μοναστηρια-
κούς. Ἐπίσης ἐλάμβανεν ὡς τιμᾶριον τὰ Ἰωάννινα, Γράνδην
(Grandis) καὶ τὰς ἐπαρχίας Βαγενετίας, Δρυϊνουπόλεως καὶ
Κολωνείας καὶ τὸ χαρτουλαρᾶτον Γλαβινίτσης¹.

Ὑπέσχετο δὲ ἀσφάλειαν καὶ προστασίαν εἰς τοὺς ἐμπορευο-
μένους Ἐνετοὺς καὶ τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν, καὶ ἀπαλλαγὴν
ἀπὸ πάσης εἰσφορᾶς καὶ δόσεως. Παρεχόμεναι τὴν ἄδειαν νὰ
ἔχωσιν εἰς τὰς χώρας αὐτοῦ ἰδίαν ἐκκλησίαν, βουλευτήριον
(curiam) καὶ ἐμπορικὸν ἐπιμελητήριον (fondicum), καὶ πᾶν
ὅ,τι ἐκέκτηντο ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ. Ὑπέσχετο
δ' ἔτι ὅτι ἐν Δυρραχίῳ ἡδύναντο ἐλευθέρως νὰ ἐμπορεύωνται,
καὶ ὁδεύωσι διὰ ξηρᾶς, ἄνευ παρακωλύσεώς τινος καὶ δόσεως
οἰασδήποτε. Ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν ἤθελέ τις προξενήσει
ζημίαν τινὰ εἰς Δυρραχινὸν ἢ Κερκυραῖον, ἀνελάμβανεν ἀνόρ-
θωσιν αὐτῆς ἐντὸς 15 ἡμερῶν, ἐπὶ ποινῇ καταβολῆς τοῦ διπλοῦ.

Ὑπέσχετο ἔτι νὰ θεωρῇ καὶ ὡς ἰδίους τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ἐνε-
τίας, καὶ νὰ μὴ δέχεται τούτους εἰς τὴν χώραν του.

Andrea Dandolo, Chronicon (παρὰ Muratori, T. IB'), σ. 336,
τὸν ποταμὸν καλεῖ Urceus.

¹ Τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων τούτων ἐν τῇ συνθήκῃ εἶνε λίαν παρα-
μορφωμένα. Ὁ Tafel καὶ Thomas, Urk. B', σ. 121, ἐν ὑπο-
σημειώσει τοῦ κειμένου τῆς συνθήκης ἀποκατέστησαν τὸ περὶ τούτων
χωρίον τῆς συνθήκης. — Δρυϊνούπολις, πόλις τῆς μεσημβρινῆς Ἠπεί-
ρου, πιθανῶς περὶ τὸ Ἀργυρόκαστρον. — Βαγενετία, ἐπαρχία τῆς
Ἠπείρου ἢ καὶ θέμα περιλαμβάνον τὴν Θεσπρωτίαν, Κεστρίναν καὶ
μέρος τῆς Κασσιωπαίας χώρας. — Γλαβινίτζα, πόλις παρὰ τὸ Δυρ-
ράχιον. — Γράνδη, ἀγνωστοῦμεν τὴν θέσιν αὐτῆς· ἴσως τὸ ὄνομα εἶνε
γεγραμμένον ἐσφαλμένως. — Κολώνεια. Περὶ ταύτης γράφομεν κατω-
τέρω. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογρ. Ἠπείρου, B', σ. 29. Tafel, Sym-
bol. Μέρ. B', σελ. 95.

Ἐν περιπτώσει δὲ ναυαγίου Ἑνετικοῦ πλοίου ὑπέσχετο πᾶσαν συνδρομὴν πρὸς διάσωσιν τοῦ φορτίου, καὶ πᾶσαν ἐλευθερίαν εἰς ἐξαγωγὴν σιτηρῶν δι' Ἑνετίαν ἐκ τῆς Ἡπείρου. Ἐπ' ἴσης ὅτι ἤθελεν ἀπέχει πάσης κακοποιήσεως τῶν Κερκυραίων. Ἐὰν δέ ποτε οὗτοι ἢ οἱ Ἀλβανοὶ ἤθελον δεῖξει σημεῖα μὴ ὑποταγῆς εἰς τὴν Ἑνετίαν, ἤθελε δώσει τὴν συνδρομὴν του εἰς αὐτήν.

Τέλος δ' ὑπέσχετο καθ' ἕκαστον ἔτος νὰ δίδῃ εἰς ἀπεσταλμένον τῆς Ἑνετίας εἰς Δυρράχιον, ἢ εἰς τὸν Δοῦκα αὐτοῦ, ἢ εἰς ἄλλον 42 λίτρας ὑπερπύρων (51,595 δραχμάς), τὸ ἥμισυ μὲν κατὰ Μάιον, τὸ ἕτερον δ' ἥμισυ κατὰ Σεπτέμβριον, καὶ ὕψισμα χρυσοκέντητον διὰ τὴν ἀγίαν τράπεζαν τοῦ Ἀγίου Μάρκου, καὶ ἕτερον ὅμοιον διὰ τὸν Δόγην. Ὡμνυε δὲ πίστιν ἄδον εἰς τὸν Ἅγιον Μάρκον, ἣν ἤθελε τηρήσει, ὡς γράφει, καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος υἱὸς του¹.

Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ὁ Μιχαὴλ Α' καθίστατο μὲν ὑποχείριος καὶ ὑποτελὴς τῆς Ἑνετίας, ἐξησφάλιζεν ὅμως εἰς ἑαυτὸν τὴν δεσποτείαν τῶν μεσογείων Ἡπειρωτικῶν χωρῶν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς ἐπὶ τινα χρόνον εἰρήνην, οὓς ἐφοβεῖτο πλείότερον τῶν Φράγγων.

Μικρὸν μετὰ τὴν σύναψιν τῆς εἰρημένης συνθήκης ἐπῆλθε

¹ Tafel und Thomas, Urk. B', 69. 119 - 123. Laur. de Monacis, σελ. 144. Muralt, A', σ. 309. Hopf, Griech. 224. Innocent. III, Lib. XIII, ep. 188. Buchon, Rech. et m. 210. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1210 διώρισαν οἱ Ἑνετοὶ ἐπίσκοπον Δυρραχίου, δόντες αὐτῷ τὴν πόλιν ἐν εἰδει τιμαρίου ἐπὶ καταβολῇ 12 λιτρῶν μανωλάτων ἀρχαίων. Schafarik, Acta archivi Veneti, Fascic. II, σελ. 560. Ἰ. Ῥωμανοῦ, Περὶ δεσποτ. σ. 18. Romainin, Storia documentata di Venezia, B', σ. 207. — Μόνον ἐκ τῆς συνθήκης ταύτης μαθάνομεν ὅτι ὁ Μιχαὴλ Α' εἶχεν υἱὸν Κωνσταντῖνον «Et post decessum meum filius meus Constantinus etc.». Tafel, αὐτόθι, σ. 123. Πιθανὸν ὁ υἱὸς του οὗτος νὰ ἀπέθανε προῶτως, ἐφ' ᾧ καὶ αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ σιωπῶσι.

νέα ῥῆξις σχέσεων μεταξύ Μιχαήλ καὶ Ἑρρίκου, κατ' οὐδέν συντελέσαντος τοῦ συναφθέντος γάμου καὶ τῆς συνθήκης εἰς διατήρησιν μακρὰν τῶν φιλικῶν σχέσεων ἀμφοτέρων. Ὁ Μιχαήλ ἐπανέλαβε τὸν κατὰ τῶν Φράγγων ἀγῶνα, ὅστις ἦτο ὁ κύριος αὐτοῦ σκοπός, ἔχων ἤδη ἠσφαλισμένας τὰς πρὸς δύσιν κτήσεις τοῦ ἀπὸ τῆς ἐπιθέσεως τῶν Ἑνετῶν. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ περὶ τὸν Δεκέμβριον ἡγούμενος μισθοφόρων Λατίνων, συλλαβὼν ἐν ἐνέδρῳ τὸν κοντόσταυλον τοῦ Ἑρρίκου Βούφαν, τοὺς μὲν παρακολουθοῦντας αὐτὸν 100 ἰππότητας ἐφόνευσεν, αὐτὸν δὲ μετὰ τριῶν ἄλλων εὐγενῶν καὶ τοῦ ἱερέως τοῦ ἐσταύρωσεν. Ἡ πρᾶξις αὕτη, εἰς ἣν συνετέλεσαν καὶ οἱ Λατῖνοι μισθοφόροι, παρώργισε τὰ μέγιστα τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Γ', ὥστε ἔγραψεν εἰς τὸν Λατῖνον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως νὰ ἀφορίζῃ τοὺς μισθοφόρους Λατίνους, οἵτινες παρεῖχον συνδρομὴν εἰς τὸν Μιχαήλ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέπη εἰς αὐτοὺς νὰ προσέρχωνται εἰς τὰς τάξεις του, ἀφωρισμένου ὄντος δι' ὅσα διέπραξε κατὰ Λατίνων πρεσβυτέρων¹.

Ὁ Μιχαήλ ἔκτοτε ἐξηκολούθησε συχνὰς κατὰ τῶν Φράγγων ἐπιδρομάς, περὶ ὧν δὲν ἔχομεν ῥητὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας, διότι οἱ ἱστορικοὶ Βυζαντινοὶ ἐκ μίσους πρὸς αὐτὸν δὲν ἀναγράφουσι τὰς νίκας του. Ἐκ μαρτυρίας μόνον τοῦ Βαρδάνη, ἀρχιεπισκόπου Κερκύρας, μανθάνομεν ὅτι ὁ Μιχαήλ μετὰ τῶν ἐτῶν 1212 καὶ 1214 περιελθὼν εἰς νέαν ῥῆξιν πρὸς τοὺς Ἑνε-

¹ Ἐπιστολὴ Ἰννοκ. Γ', L. XIII, 188. Οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰννοκεντίου ὀρμώμενοι, ἡγουμένου τοῦ Lebeau, ἐκτραγωδοῦσι τὴν ἀγριότητα καὶ ὠμότητα τοῦ Μιχαήλ Α' κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην, λησμονοῦντες ὅτι αἱ πράξεις αὗται ἦσαν ἀντίποινα ὁμοίων καὶ ἔτι χειρόνων πράξεων τῶν Φράγγων καὶ τοῦ κλήρου αὐτῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Ἑρρίκου πρὸς τὸν πάπαν (1212) ὁ Μιχαήλ ἀποκαλεῖται *traditor potentissimus*. Buchon, Rech. et m. B', σ. 211.

τούς ἀφήρπασε μετὰ κρατερόν κατ' αὐτῶν ἀγῶνα τὸ Δυρράχιον, εἶτα δὲ τὴν Κέρκυραν¹.

Μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα ὁ Μιχαὴλ συνῆψε συμμαχίαν πρὸς τὸν Στρέξαν ἢ Στράτιον (ὄρα ἄνωτ. σελ. 32), μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ ἐπεχείρησε νέους ἀγῶνας κατὰ τῶν Φράγγων. Ἀλλ' ὁ Ἑρρίκος, ὡς αὐτὸς οὗτος ἀφηγεῖται ἐν ἐπιστολῇ του τῆς 8 Ἰανουαρίου 1212 πρὸς τοὺς ἐν τῇ δύσει φίλους του, ἡτις ἄλλως εἶνε καὶ ἡ μόνη ἱστορικὴ πηγὴ τοῦ προκειμένου γεγονότος, ἀντεπεξελθὼν κατετρόπωσεν ἀμφοτέρους, καὶ κατέστησεν ἀνικάνους εἰς νέαν ἐπίθεσιν, δεσμεύσας ἀμφοτέρους δι' ὀρκων, οὓς οὐδέτερος ἠδύνατο νὰ διανοηθῇ νὰ παραβῇ, συγχρόνως δ' ἀφῆρσε παρ' αὐτῶν καὶ μέγα μέρος τῶν εὐρυτάτων κτήσεών των².

¹ Mustoxidi, Delle Cose Corcir. σελ. LIV, Append. Τὰ περὶ Κερκύρας γνωρίζομεν ἐκ χρυσοβούλλου τοῦ ἐν Νεαπόλει ἀρχείου. Nicola Barone, Noticie storiche di Re Carlo III di Durazzo, σελ. 61. I. Ῥωμανοῦ, Περί δεσποτ. 22 καὶ 23.

Εἰς τὸν Μιχαὴλ ἡ παράδοσις ἀποδίδει καὶ τὴν κτίσιν τοῦ ἐν Κερκύρᾳ φρουρίου τοῦ Ἀγίου Ἀγγέλου, ἴσως ἐκ τῆς ὁμωνυμίας. Mustoxidi, αὐτόθι, σ. 401.

² Ἐπιστολὴ Ἑρρίκου παρὰ Buchon, Rech. et mat. B', σ. 211. Ὁ Ῥωμανὸς Περί δεσποτ. σ. 21, γράφει ὅτι ὁ Μιχαὴλ συνεμάχησε κατόπιν μετὰ τῶν Φράγγων, καὶ συνετάχθη μετὰ τοῦ Εὐστάθιου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἑρρίκου, καὶ Βερθόλδου κατὰ τοῦ Στρέξα κα κατετρόπωσαν αὐτὸν ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Παφλαγονίας (γρ. Πελαγονίας). Τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς ἱστορίας του ὑπολαμβάνομεν ὡς ἀνεπεξέργαστον, διότι τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ μακαρίτου Ῥωμανοῦ ἐξεδόθη μετὰ θάνατον· φαίνεται δ' ὅτι δὲν ἐπεχειρήσθη τελείως αὐτὸ ζῶν, ὡς ἐξάγεται ἐκ πολλῶν ἄλλων τεκμηρίων. Ὁ Ἑρρίκος ἀπλῶς γράφει ἐν τῇ ἐπιστολῇ του ὅτι ὁ ἀδελφός του Εὐστάθιος καὶ ὁ Βερθόλδος κατετρόπωσαν τὸν Βορίλλαν (ὅχι Στρέξαν), βοηθούμενοι οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Σθλάβου (ὄρα ἄνωτ. 31), ὃν ὀνομάζει «τὸν ἡμέτερον Ἑλληνα» (greco nostro). Buchon, αὐτόθι, σελ. 213. Ὁ Καλλιγᾶς, Μελέται Βυζαντ. ἱστορίας, σελ. 184, ὁρθῶς ἱστορεῖ.

Ὁ Μιχαήλ Α΄ Ἀγγελος δὲν ηὐτύχησε νὰ διοικήσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὸ δεσποτᾶτον, διότι ἐφρονεύθη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1216 ἐν τῇ κλίνῃ του κοιμώμενος μετὰ τῆς γυναικὸς του ὑπὸ τινος, Ῥωμαίου ὀνομαζομένου, διεδέχθη δ' αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος, ὁ ἀδελφὸς του καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἐπίτροπος αὐτοῦ¹.

Ὁ Μιχαήλ Α΄, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, εἶχεν ἓνα καὶ μόνον υἱὸν ἐκ παλλακῆς, ἴσως ἐκ τῆς χήρας Συναχειρήμ, καὶ δύο θυγατέρας, ὧν τὴν μίαν μὲν, ἧς ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα, συνέζευξεν εἰς γάμον πρὸς τὸν Εὐστάθιον ἀδελφὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου, ὡς προείπομεν, τὴν ἑτέραν δὲ Μαρίαν πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Μαλιασηνόν, ὃν θέλομεν συναντήσῃ κατωτέρω².

Ὁ εἰρημένος Μιχαήλ Α΄ Ἀγγελος Δούκας Κομνηνός, ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Δυτικοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ὑπῆρξεν ὡς καὶ ὁ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Θεόδωρος Α΄ Ἀΰσκαρις, εἰς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, οὓς κατέλειπεν ἐκπνεύσασα ἢ ἐκφυλισθεῖσα Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Κατὰ τὸ βραχὺ χρονικὸν διάστημα τῆς δεσποτείας του ἀνεδείχθη δεξιὸς στρατηγὸς καὶ συνετὸς περὶ τὴν οἰκονομίαν τῶν πολιτικῶν δυσχερειῶν. Πρὸς ἀνατολὰς ἔχων τὴν Φραγγικὴν αὐτοκρατορίαν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς ἀκμῇ, πρὸς βορρᾶν τοὺς

¹ Ἀκροπολ. σελ. 27. Ὁ Ἰ. Ῥωμανὸς ἐν Γρατ. Ζώρζη, σ. 129, ἀκολουθῶν τὸν Finlay, καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος Τ. Ε΄, σ. 69 (6' ἐκδ.) παραδέχονται ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Μιχαήλ τὸ 1214. Ὁ Lebeau, ΙΖ', σ. 302, καὶ ὁ Muralt, Α΄, σ. 317, τὸ 1216. Ὁ Σπυρ. Λάμπρος, Μιχ. Ἀκομινᾶτος, σ. κζ', τὸ 1217. Ὁ Ἀραβαντινός, Χρονογ. Ἡπείρου, Α΄, 61, θεωρεῖ ὅτι εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Μιχαήλ εἶχε τὸν δάκτυλὸν τῆς ἡ ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης. Ὅρα καὶ Ι. Λαμπρίδου, Ἡπειρωτ. μελετήμ. Ἱστορ. τῆς πόλ. Ἰωαννίνων, σ. 30. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐξήγαγον οὗτοι ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Μιχαήλ ὡμῶς ἐφέρετο κατὰ τῶν Λατίνων, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ Ἰννοκέντιος σφόδρα ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του καταφέρεται κατ' αὐτοῦ.

² Ἀκροπολ. σ. 98. Acta et dipl. Τ. Δ΄, σ. 345. Ῥωμανοῦ, Περὶ δεσποτ. 23. Hopf, Chron. σ. 529.

Βουλγάρους, καὶ πρὸς δυσμὰς τοὺς Ἐνετούς, οἵτινες κύριοι τῆς θαλάσσης ἠπείλουν τὰς παραλίας κτήσεις του, καὶ τὸ προπύργιον αὐτῶν τὴν Κέρκυραν, ἀντέσχε πάσῃ δυνάμει ἀλλαχοῦ μὲν πολεμῶν, ἀλλαχοῦ δὲ συνάπτων συνθήκας, καὶ δίδων ὑποσχέσεις, ἃς παρεβιάζεν, ἐξ ἀνάγκης, μὴ ἔχων ἀπέναντι ἀντιπάλους ἐπ' ἴσης εἰλικρινεῖς, ἀλλὰ κατακτητὰς καιροφυλακτοῦντας τὴν καταστροφήν του, ἀγωνιζόμενος ἔτι καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, ἣτις ἀπῆτει οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν ἐντελῇ ὑποταγὴν τοῦ δεσποτάτου εἰς αὐτήν. Ὡς θέλομεν δὲ κατωτέρω ἱστορήσει ὁ Μιχαὴλ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῶν οἰκούντων τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐλληνικὰς χώρας ἐθαυμάζετο καὶ μεγάλως ἐτιμᾶτο.

Ὑπῆρξε δὲ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου, ὅπερ ὁ Μιχαὴλ ἱδρυσεν εὐθύς ὡς κατέφυγεν εἰς αὐτήν, ὠφέλιμον εἰς τὴν παγίωσιν τοῦ βασιλείου τῆς Ἀνατολῆς, ἅτε τεθείσης τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας μεταξὺ δύο Ἑλληνικῶν κρατῶν, ὧν ἐκάτερον σκοπὸν προετίθετο τὴν κατάλυσίν της. Τὰ μέγιστα δὲ συνετέλεσεν εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἐλληνισμοῦ εἰς τὰς χώρας τῆς βορείου καὶ δυτικῆς Ἑλλάδος, ἀπειλουμένου ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Φράγγων.

Πάντα ταῦτα ὁμῶς οὐδαμῶς ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀνατολῆς Θεοδώρου Α' Λασκάρεως, οὐδ' ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν καὶ ἄλλων πολιτικῶν ἀνδρῶν. Ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς τῆς συστάσεως τοῦ δεσποτάτου μέχρι τέλους, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῇ ἱστορικῇ ἡμῶν διηγήσει, πάντες ἐθεώρουν τὴν σύστασιν αὐτοῦ ὡς ἀντιβαίνουσαν εἰς τὰ συμφέροντα τῆς δυναστείας τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου καὶ πάσῃ δυνάμει οἱ διάδοχοι τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρεως ἐπεδίωξαν τὴν ὑποταγὴν τοῦ δεσποτάτου εἰς αὐτούς. Μετεχειρίσθησαν δὲ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐν ἀρχῇ μὲν τὰ πνευματικὰ ὄπλα τοῦ πατριαρχείου, εἴτα δὲ προέβησαν καὶ εἰς τὸν διὰ πολέμου ἐξαναγκασμὸν εἰς ὑποταγὴν. Οὐδέποτε δ' ἐδέχθησαν οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου τὴν σύμπραξιν τοῦ Δυτικοῦ πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Φράγγων, καίτοι ἐγένοντο ἀπόπειραι παρὰ τῶν Δυ-

τικῶν ἱεραρχῶν καὶ δεσποτῶν, περὶ ὧν κατωτέρω, πρὸς τοιαύτην σύμπραξιν καὶ φιλίαν.

Περατώσαντες ἐνταῦθα τὴν βραχεῖαν ἱστορίαν τοῦ δεσποτάτου ὑπὸ τὸν Μιχαήλ Α΄, συμπληροῦμεν τὰ περὶ ταύτης προσθέτοντες ὅτι καὶ ἐν ταῖς δυτικαῖς ταύταις ἐπαρχίαις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους μετὰ τὴν πτώσιν αὐτοῦ, ἐγεννήθη, ὡς καὶ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, πολυαρχία τις. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι πάντες οἱ τοπάρχαι ὑπέκυψαν μικρὸν κατὰ μικρὸν εἰς τὸν Μιχαήλ Α΄, ὧν τινες διεκρίνοντο καὶ ἐπὶ εὐγενείᾳ καὶ ἀξιώμασι· περιεσώθη δ' ἐν ἱστορικῇ πηγῇ καὶ τὸ ὄνομα ἐνὸς τοῦ Κωνσταντίνου Μαλιασηνοῦ τοπάρχου τῆς Μακρυνιτίσσης καὶ Ὁξείας ἐπισκέψεως, δηλὰ δὴ τῆς Θετταλομαγνησίας καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ Βόλου, ἀνδρὸς μέγα δυναμένου ἐπὶ πλούτῳ παντοδαπῷ καὶ ἰσχύϊ, καταλαβόντος τὴν χώραν ταύτην μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγγων, καὶ ἀναγνωρίσαντος εἴτα τὴν κυριαρχίαν τοῦ Μιχαήλ Α΄. Οὗτος ἐκβλήθεις ὑπὸ τῶν Λατίνων κατέφυγεν εἰς τὸν Μιχαήλ, ὅστις ἔδωκεν αὐτῷ, ὡς προείπομεν, σύζυγον τὴν θυγατέρα του Μαρίαν, ἣν ἐπροίκισε διὰ πολλῶν κτημάτων· μετὰ τὴν ἀποδιώξιν δὲ τῶν Φράγγων ἐκ τῆς Θεσσαλίας ἐγκατέστησεν αὐτὸν εἰς τὰς χώρας, αἷς καὶ πρὶν κατεῖχε, τιμήσας σύναμα καὶ διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ δεσπότη. Εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μαρίαν ἢ θείαν αὐτῆς γυνὴ Ματθαίου κόμητος Κεφαλληνίας καὶ ἀδελφὴ τοῦ Μιχαήλ Α΄ ἐδώρησε τὸ μοναστήριον τοῦ Ἀγίου Ἰλαρίωνος¹.

¹ Acta et diplom. Δ΄, σ. 345 ἐπ. καὶ ἐν σελ. 349 - 430, ἐν αἷς ἀργυροβούλλον Νικηφόρου Δούκα καὶ σιγίλλια πατριαρχῶν κλπ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις.

Ὁ Ἑρρίκος ἀποστέλλει νέας ἐπικουρίας εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. Κατάληψις Κυζίκου, Νικομηδείας, Χάρακος, Κίου ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν. — Ὁ Λάσκαρις προτρέπει τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Ἰωαννίκιον εἰς ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Φράγγων. — Ὁ Ἰωαννίκιος καταλαμβάνει τὴν Ἀδριανούπολιν — Παρασκευὴ Ἑρρίκου πρὸς ἀποκρουσιν τῶν Βουλγάρων. — Πολλοὶ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἱπποτῶν ἀπέρχονται εἰς βοήθειαν τοῦ Ἑρρίκου. — Ὁ Λάσκαρις πολιορκεῖ τὴν Κύζικον καὶ Κίον. — Ὁ Ἑρρίκος μετὰ τῶν Ἑνετῶν καὶ Πισατῶν σπεύδει εἰς σωτηρίαν τῆς Κίου. — Ὑποχώρησις ἐκ Κίου τοῦ Λασκάρως. — Ὁ Ἑρρίκος καταλείπει τὴν Κίον. — Νέα πολιορκία Κυζίκου ὑπὸ Λασκάρως. — Ὑποχώρησις καὶ τοῦ στόλου τοῦ Λασκάρως. — Πολιορκία Νικομηδείας. — Ὁ Ἑρρίκος μεταβαίνει εἰς Νικομήδειαν. — Συνθήκη μεταξὺ Λασκάρως καὶ Ἑρρίκου. — Σιωπὴ χρονογράφων Βυζαντινῶν περὶ τῶν ἀγώνων τούτων. — Πόλεμος μεταξὺ Δαβίδ καὶ Λασκάρως. — Ἐγκώμιον περὶ Νικήτα Χωνιάτου ὑπὲρ τοῦ Λασκάρως. — Ὁ Πέτρος δὲ Βρασιεὶ ἀνακτᾷ τὰς Πηγάς. — Ἐπιστολὴ Λασκάρως εἰς πάντας Ἰννοκέντιον Γ΄.

Εἶδομεν ἀνωτέρω (σελ. 44) ὅτι ὁ Λάσκαρις συνῆψεν ἀναχωρῆσαι ἐπὶ τὸν Ἑρρίκον, ἀλλὰ ταύτην, κατὰ τὸν χρονογράφον Βιλλαρδουΐνον, παρεβίαζε παραβλάπτων πολυτρόπως διὰ τοῦ στόλου του τὰς κτήσεις τῶν Φράγγων. Τοῦτου ἕνεκα ὁ Ἑρρίκος περὶ τὰ τέλη τοῦ 1206 ἀπέστειλεν εἰς τὰς Ἑλλησποντίους Πηγὰς τὸν καὶ προηγουμένως κατὰ Λασκάρως ἀγωνισθέντα τιμαριούχον τῆς Κυζίκου Πέτρον δὲ Βρασιεὶ, τὸν Παγιέν δ' Ὁρλεάνς, τὸν Ἀνσῶ δὲ Καγιῶ καὶ τὸν ἀδελφόν του Εὐστάθιον μετὰ 140 ἄλλων ἱπποτῶν, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ κοντόσταυλος τιμαριούχος Νικομηδείας Θιερρὶ δὲ Λός.

Πάντες οὗτοι ὁρμηθέντες ἐκ Πηγῶν κατέλαβον τὴν χερσόνησον τῆς Κυζίκου, ἧς ὠχύρωσαν τὸν Ἰσθμὸν κτίσαντες δύο φρούρια. Ἐντεῦθεν δὲ διαρκῶς εἰσέβαλλον εἰς τὸ κράτος τῆς Νικαίας δηρῶντες τὴν χώραν, ἀρπάζοντες ζῶα καὶ ἄλλην λείαν.

Ὁ Λάσκαρις δ' ἄφ' ἐτέρου ἀντεπεξήρχετο κατ' αὐτῶν μέχρι Κυζίκου, συνάπτων αἱματηρὰς συμπλοκάς, καθ' ἃς ἄλλοτε μὲν ἐνίκα, ἄλλοτε δ' ἐνικᾶτο.

Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον καὶ ὁ Θιερρί δὲ Λός, ἄγων μέγαν ἀριθμὸν ἀνδρῶν, κατέλαβε τὴν εἰς αὐτὸν δοθεῖσαν Νικομήδειαν, ἧς τὸ μὲν κατηρειπωμένον φρούριον ὠχύρωσεν, ἐπεσκεύασε δὲ τὸν ἐν αὐτῇ μέγαν καὶ περικαλλῆ ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, καὶ ἀνέλαβε τὴν κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ὑπεράσπισιν καὶ φρούρησιν τῶν φραγγικῶν κτήσεων. Ἀναμφιβόλως δ' ὁ Θιερρί ἀπῆλθεν εἰς Νικομήδειαν διὰ θαλάσσης, διότι πορεία κατὰ ξηρὰν ἐκ Κυζίκου μέχρι Νικομηδείας, καθ' ἣν ἔμελλε νὰ διέλθῃ διὰ Προύσης καὶ Νικαίας, δὲν ἦτο εὐκόλος¹.

Ἐνῷ δὲ ὁ Θιερρί κατελάμβανε τὸ τιμάριον αὐτοῦ, τὴν Νικομήδειαν, ὁ Μακάριος δὲ Σαϊντ-Μενεχούλδ καὶ ὁ Γουλιέλμος δὲ Σαῖνς περὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 1207 ἐγένοντο κύριοι τῶν εἰς αὐτοὺς παραχωρηθέντων τιμαρίων, ἐκεῖνος μὲν τοῦ Χάρακος, φρουρίου παρὰ τὰ βόρεια παράλια τοῦ κόλπου τῆς Νικομηδείας (Ἀστακηνοῦ), οὗτος δὲ τῆς Κίου παραλίας πόλεως ἐν τῷ Κιανῷ κόλπῳ (κόλπος Μουδανιάς)².

Αἱ κατακτήσεις αὗται, δι' ὧν ἀφηρέθησαν σημαντικαὶ πόλεις ἐκ τοῦ κράτους τῆς Νικαίας καὶ δὴ ἡ Κίος, τὸ ἐπίνειον αὐτοῦ εἰς τὴν Προποντίδα, ἐξηνάγκασαν τὸν Λάσκαριν, μὴ δυνάμενον ἄλλως νὰ κατανικήσῃ ἐκ τοῦ συστάδην μαχόμενος τοὺς Φράγγους, νὰ προσφύγῃ εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Βουλγαρίας καὶ ζητήσῃ τὴν ἔμμεσον αὐτοῦ ἐπικουρίαν, ἀγγέλλων ὅτι πᾶσαι αἱ πολεμικαὶ δυνάμεις τοῦ Ἑρρίκου εὐρίσκοντο ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ ὅτι ἤδη δύναται εὐκόλως νὰ ἐκδικηθῇ τοῦτον, ἔχοντα

¹ Ville-Hard. § 453-455. Ἡ μετὰξὺ Κυζίκου καὶ Νικομηδείας ἀπόστασις διὰ θαλάσσης, μὴ συμπεριλαμβανομένου τοῦ κόλπου τῆς Μουδανιάς (Κιανοῦ), εἶνε 100 ναυτικῶν μιλίων.

² Ville-Hard. § 460. Οἱ Φράγγοι καλοῦσι τὴν Κίον Chivetot Τρ. Ε. Εὐαγγελίδης, Κιανῶν πολιτεία, σ. 43 σημ. Ὁ Ville-Hardouin θέτει ταύτην ἐκ παραδρομῆς ἐν τῷ κόλπῳ Νικομηδείας.

εὐάριθμον ἐν Βυζαντίῳ στρατόν¹. Τὸ διάθημα τοῦτο τοῦ Λασκάρεως πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τοὺς διαρκεῖς τῶν Βυζαντινῶν προῆλθεν ἐξ ἀνάγκης ἐπιβαλλομένης, ὅπως ἀπομακρύνῃ τοὺς Φράγγους ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐπίστευε δ' ἀναμφιβόλως ὅτι οἱ Βούλγαροι μόνον ἀντιπερισπασμὸν ἤθελον φέρεи, καὶ ὅτι δὲν εἶχον ἀρκούσας δυνάμεις ὅπως ἐκδιώξωσι τοὺς Φράγγους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἥς τὴν κατάκτησιν αὐτὸς ἐπεδίωκεν, ἀναμένων τὸν κατάλληλον χρόνον.

Ὁ Ἰωαννίκιος δέ, εἴτε εἰς τὰς προτροπὰς τοῦ Λασκάρεως ὑπέικων, εἴτε εἰς ἰδίαν αὐτοβουλίαν, ἐκστρατεύσας μετὰ Βουλγάρων καὶ Κουμάνων ἀνέκτησε τὴν Ἀδριανούπολιν· οἱ Κουμάνοι δ' ἔφθασαν καὶ μέχρι Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἑρρίκος, ὅστις μόλις εἶχε τελέσει τοὺς γάμους τοῦ (4 Φεβρ. 1207) μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Βονιφατίου τοῦ Μονφερρατικοῦ Ἀγνῆς, μαθὼν τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἰωαννικίου, παρεσκευάσθη πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτοῦ καὶ προσεκάλεσε τοὺς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἱππότας εἰς ἐπικουρίαν, ὧν ἔσπευσαν πολλοί, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀδελφός του Εὐστάθιος καὶ ὁ Ἀνσῶ δὲ Καγιώ. Παρέμειναν δὲ μόνον ἐν Κυζίκῳ ὁ Πέτρος δὲ Βρασιὲ πρὸς φύλαξιν τοῦ τιμαρίου του, καὶ ὁ Παγὲν δ' Ὀρλεάνς μετὰ εὐαρίθμων ἀνδρῶν.

Ὁ Λάσκαρις εὐθὺς ὡς ἔμαθεν ὅτι ἡ Ἀδριανούπολις ἐπολιορκεῖτο στενωῶς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, καὶ ὅτι ὁ Ἑρρίκος ἐν στενοχωρίᾳ εὐρεθεὶς ἐζήτει ἐπικουρίας πανταχόθεν, ἐβάδισε πανστρατιᾷ κατὰ τῆς Κυζίκου, ὅπου καταλιπὼν μικρὸν μέρος τοῦ στρατοῦ του, διότι ἡ ἐν αὐτῇ φρουρὰ τῶν Φράγγων ἦτο εὐάριθμος, μετήνεγκε τὸν ἐπίλοιπον δι' 60 πλοίων εἰς Κίον, ἣν ἐπολιόρκησεν ἀπὸ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς περὶ τὰ μέσα τῆς Τεσσαρακοστῆς 31 Μαρτίου 1207, φρουρουμένην ὑπὸ τοῦ Μακαρίου δὲ Σαῖντ-Μενεχούλδ, ἔχοντος ὑφ' ἑαυτὸν 40 μόνον ἱππότας.

Ἐκ τῶν κατὰ τῆς πόλεως ἐπανεκλημμένων ἐπιθέσεων τοῦ

¹ Ville-Hard. § 459.

Λασκάρεως, οἱ πολιορκούμενοι, μεθ' ὅλην τὴν γενναίαν ἄμυναν αὐτῶν, ὑπέστησαν μεγάλας φθοράς, ἐκ τοῦ συστάδην σχεδὸν μαχόμενοι πρὸς τοὺς πολιορκητὰς διὰ τῶν ἀγχεμάχων ὅπλων ἔνεκα τῆς κακῆς καταστάσεως τοῦ φρουρίου. Ἐκ τῶν 40 δὲ ἵπποτῶν εἷς ἐφονεύθη, οἱ λοιποὶ δέ, πλὴν πέντε, ἔφερον τραύματα ¹.

Ἡ εἶδησις τοῦ κινδύνου τῆς Κίου, ἣν ἀνήγγειλαν οἱ πολιορκούμενοι δι' εἰδικοῦ ἀπεσταλμένου εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατεθούρησε πάντας. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἑρρίκος κατελθὼν ἐκ τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, συνήθροισεν ὅσον ἡδύνατο στρατόν, ἀθρόοι δ' οἱ Βενετοὶ καὶ Πιζᾶται προσέφερον τὰ πλοῖά των πρὸς μεταφορὰν αὐτοῦ εἰς Κίον. Οὕτω δὲ ἀπέπλευσαν τὴν ἑσπέραν τῆς 31 Μαρτίου 1207, προπορευομένου τοῦ πλοίου τοῦ Ἑρρίκου, ὃν παρηκολούθουν ἐπὶ δεκαεπτὰ πλοῖον ὁ Κονὼν δὲ Βεθούμ, ὁ Γοδοφρέδος ὁ Καμπανός, ὁ Μιλὼν δὲ Βραβάντ (Milon de Brabant), οἱ Πιζᾶται καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἐφθασαν δέ, κωπηλατοῦντες ἔνεκα τῆς νηνεμίας καθ' ὅλην τὴν νύκτα, τὴν πρωΐαν τῆς 1 Ἀπριλίου εἰς Κίον, ἀπέχουσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως 60 μίλια.

Ὁ Λάσκαρις ἰδὼν τὴν ἐπικουρίαν ταύτην, προσώρμισε τὰ πλοῖά του ἐγγὺς τῆς παραλίας καὶ παρέταξε περὶ τὴν ἀκτὴν πεζοὺς καὶ ἵππεῖς, ὅπως παρεμποδίσῃ διὰ τῶν βελῶν καὶ λοιπῶν πετροβόλων μηχανημάτων τὴν ἀπόβασιν τῶν Φράγγων. Ἀλλ' ὁ Ἑρρίκος συγχρόνως παρατάξας κατὰ μέτωπον τὰ πλοῖα αὐτοῦ περιεκύκλωσε τὰ τοῦ Λασκάρεως Ἐν τοιαύτῃ δὲ τάξει ἤρχισεν ἡ μάχη, ἥτις δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ὑπῆρξεν ἀμφίρροπος. Περὶ τὴν δείλην ὁμως, ὅτε εἶδεν ὁ Λάσκαρις ὅτι καὶ ἄλλα πλοῖα καθυστερήσαντα ἔφθασαν μετ' ἐπικουριῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀνελκύσας τὰ ἴδια αὐτοῦ εἰς τὴν ξηρὰν κατέκαυσε καὶ ὑπεχώρησε μετὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ του. Τὴν ἐπομένῃν δὲ (2 Ἀπριλ.) ὁ Ἑρρίκος εἰσελθὼν εἰς Κίον ἀνενόχλητος, καὶ

¹ Ville-Hard. § 463-464.

ιδὼν ὅτι τὸ μὲν φρούριον δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνθέξῃ εἰς δευτέραν τυχὸν πολιορκίαν, οἱ δὲ φρουροῦντες ἦσαν ἐξηντλημένοι καὶ ἀσθενεῖς, παραλαβὼν αὐτοὺς ἐπανεκάμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐγκαταλιπὼν τὴν πόλιν¹.

Ἡ ἔκβασις τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐξησφάλισε τὴν κατὰ θάλασσαν συγκοινωνίαν τῆς Νικαίας διὰ τῆς ἀνακτήσεως τοῦ ἐπινείου ταύτης, τῆς Κίου, ἀπέχοντος 50 χιλιομέτρα. Ὁ Λάσκαρις δ' ἐπωφελοῦμενος τὴν εὐκαιρίαν καὶ κατιδὼν ὅτι διὰ τῆς τακτικῆς τῆς ἀδιαλείπτου παρενοχλήσεως ἐξήντλει πλείοτερον τοὺς ἀντιπάλους, περὶ τὸν Μάιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους πολιορκεῖ αὖθις τὴν Κύζικον κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν διὰ 17 πλοίων, ὧν ναύαρχος ἦτο ὁ Στειριόνης.

Ἡ νέα αὕτη ἐκστρατεία κατετάραξεν αὖθις τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει, διότι καὶ ὁ κίνδυνος ἦτο μεῖζων, ἀπειλουμένων τῶν γενναίων ἵπποτων Πέτρου δὲ Βρασιῆ καὶ Παγιέν δ' Ὁρλεάνς ἔκ τε τοῦ Λασκάρεως καὶ τῶν ἐγχωρίων κατοίκων τῆς τε Κυζίκου, καὶ τῆς ἀπέναντι νήσου τοῦ Μαρμαρᾶ, οἵτινες δὲν ἠνείχοντο τὸν φραγγικὸν ζυγόν. Δι' ὃ μετὰ τάχους παρεσκευάσθησαν ὅπως σπεύσωσιν εἰς σωτηρίαν τῶν πολιορκουμένων, τῶν Ἑνετῶν, τῶν πάντοτε προθύμων εἰς βοήθειαν τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου, προσενεγκόντων ἐπικουρίαν διὰ τῆς παροχῆς πλοίων. Ἀπέπλευσαν δ' ἀμέσως ἐπὶ 16 γαλερῶν οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν Ἑνετῶν, οἱ ἀρχηγοὶ καὶ πάντες οἱ βαρῶνοι τῆς αὐκρατορίας ὁ Κονὼν δὲ Βεθούμ, ὁ Γοδοφρέδος Βιλλαρδουῖνος, ὁ Μαχάριος δὲ Σαίντ-Μενεχούλδ, ὁ Μιλὸν δὲ Βραβάντ, ὁ Ἀνσὼ δὲ Καγιώ, ὁ Θιερρί δὲ Λός, ὁ Γουλιέλμος δὲ Περσοᾶ (Guil. de Perchoi) καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Εὐστάθιος μετὰ τῶν ὑφ' αὐτοὺς ἀνδρῶν. Ὁ Στειριόνης δὲ μαθὼν τὸν ἔκπλουν τοῦ λατινικοῦ στόλου κατέφυγεν εἰς τὸ στενὸν τοῦ Ἑλλησπόντου, μὴ τολμήσας νὰ ἀντιπαραταχθῇ, ἐξ οὗ ἐπὶ δύο ἡμέρας κατεδιώχθη πέραν τοῦ στενοῦ, ἐν τῇ ἀνοικτῇ θαλάσῃ ὑπὸ τοῦ

¹ Ville-Hard. § 465-471.

Ἐνετικοῦ στόλου, ἀλλ' ἄνευ ζημίας. Ὅτε δ' ἔφθασαν οἱ Φράγγοι εἰς Κύζικον, ὁ Λάσκαρις κατὰ τὴν πολεμικὴν τακτικὴν τοῦ εἶχεν ἀπέλθει εἰς τὰ ἴδια, ἀναμένων τὴν ἀναχώρησιν τοῦ λατινικοῦ στόλου, ὅπως ἐπιτεθῇ κατ' ἄλλης πόλεως ¹.

Ὅντως δὲ μετ' ὀλίγον ἐπολιόρησε τὴν Νικομήδειαν, ἀλλ' ἐνωρὶς ὑπεχώρησεν ἄπρακτος, διότι ὁ Ἐρρῖκος κατέφθασε μετ' ἐπικουριῶν, καὶ κατέλιπεν εἰς ταύτην μὲν τὸν Θιερρὶ δὲ Λὸς μετὰ φρουρᾶς, εἰς τὸν Χάρακα τὸν Μακάριον δὲ Σαίντ-Μενεχούλδ, εἰς τὴν Κύζικον δὲ τὸν Γουλιέλμον δὲ Περσοᾶ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν ².

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Λάσκαρις καιροφυλακτῶν ἐπήνεγκε κατὰ τῶν ἐν Νικομηδείᾳ σημαντικωτάτην καταστροφὴν, διότι ὁ τιμαριοῦχος αὐτῆς Θιερρὶ ἐξελθὼν τῆς πόλεως μετὰ τοῦ Γουλιέλμου δὲ Περσοᾶ πρὸς προμήθειαν νομῆς καὶ τροφῶν συνεπλάκη πρὸς στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα τοῦ Λασκάρεως, ἐνεδρεύοντα εἰς τὰ περίξ, ἥ, ὡς λέγει ὁ Βιλλαρδουῖνος, ὁδηγηθέντα παρ' αὐτομόλου Φράγγου. Μετὰ ἀγῶνα δὲ κρατερόν ἀμφοτέρωθεν ἐπληρώθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος ὁ Θιερρὶ καὶ πολλοὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν, οὓς ἤγαγον εἰς Νίκαιαν.

Οἱ κατακλεισθέντες δ' εἰς τὸ φρούριον τῆς Νικομηδείας, τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ἀνήγγειλαν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν νέον κίνδυνον καὶ τὴν ἔλλειψιν τροφίμων.

Ὁ Ἐρρῖκος ἔσπευσεν ἀμέσως εἰς βοήθειαν τῶν ἐν Νικομηδείᾳ, ὅπου προσελθὼν ἐστρατοπέδευσεν ἐν παρακειμένῃ πεδιάδι, ἐξ ἧς ὁρμώμενος διέτρεχε πᾶσαν τὴν περίξ χώραν, ἀρπάζων τὰ κτήνη, καὶ τιμωρῶν τοὺς κατοίκους, οἵτινες εἶχον ἀποστατήσῃ μαθόντες τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Θιερρὶ. Ὁ Λάσκαρις, φοβούμενος τὰς ἐκ τῆς παρατάσεως τῆς τοιαύτης καταστάσεως ζημίας, καλῶς δὲ γνωρίζων ὅτι ὁ Ἐρρῖκος ἐπὶ δίμηνον ἐτοίμαζόμενος ἐβιάζετο νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἀδριανούπολιν, ἔπεμψε πρέ-

¹ Ville-Hard. § 476-479.

² Ville-Hard. § 480-481.

σβεις ζητῶν ἀνακωχὴν ὀπλων ἐπὶ διετίαν, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἀφεθῇ εἰς αὐτὸν ἡ Κύζικος καὶ ἡ Νικομήδεια μετὰ τοῦ φρουρίου τῆς Ἀγίας Σοφίας, οὗτος δὲ ὡς ἀντάλλαγμα νὰ παραδώσῃ τὸν Θιερρὶ καὶ τοὺς λοιποὺς αἰχμαλώτους. Ὁ Ἑρρίκος ἔχων ἐπικείμενον τὸν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀγῶνα, καὶ ἐλπίζων ὅτι ἡ τοιαύτη συνθήκη ἡδύνατο καὶ νὰ διαρρήξῃ τὴν μεταξὺ Λασκάρως καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων φιλίαν, ἀπεδέχθη τοὺς ὅρους καὶ ἐγένοντο ἀμφοτέρωθεν αἱ ἐπικυρώσεις περὶ τὸν Μάϊον τοῦ 1207¹.

Περὶ τῶν ἀγώνων τούτων τοῦ Λασκάρως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Ἑρρίκον οὐδὲν μαθητόμεν ἐκ τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων· διότι οἱ μὲν Γρηγοῤῃς καὶ Ἀκροπολίτης, ἰδίᾳ δὲ οὗτος, ὁ ἐκτενέστερον περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας πραγματευόμενος, ὁ εἰς ἀφόρητον μικρολογίαν ἐνιαχοῦ περιπίπτων, καὶ ἐπουσιώδεις πράξεις τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας ἀναγράφων, οὐδὲν ἱστοροῦσιν, ὁ δὲ Χωνιάτης ἀποφεύγει, ὡς ῥητῶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ του γράφει, νὰ ἀναγράψῃ πράξεις καὶ μάχας, καθ' ἃς δὲν ἦσαν οἱ Ἕλληνες νικηταί². Ἡ μόνη δὲ ἱστορικὴ πηγὴ τῶν ἀγώνων τούτων εἶνε ὁ Γοδοφρέδος Βιλλαρδουῖνος, θεῖος τοῦ ὁμωνύμου Γοδοφρέδου Βιλλαρδουίνου τοῦ πρίγκιπος τοῦ Μορέως, ὁ ἀφελὴς καὶ ἀπέριτος καὶ φιλαλήθης χρονογράφος τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων, ὁ συμμετασχὼν τῶν ἀγώνων, καὶ γράψας περὶ αὐτῶν ἐξ αὐτοψίας τὸ πλεῖστον. Τὸ χρονικὸν δὲ αὐτοῦ λήγει ἐνταῦθα, εἰς τὴν σύναψιν τῆς ἀνακωχῆς ὀπλων μεταξὺ Ἑρρίκου καὶ Λασκάρως³.

Δὲν ἔμελλεν ὁμοίως ὁ Λάσκαρις ἐπὶ πολὺ νὰ ἀπολαύσῃ τῶν

¹ Ville-Hard. § 482-489.

² Χωνιάτης, σελ. 767 «οὐδ' ἐσοίμην παραπέμπων τοῖς ἔπειτα πράξεις πολεμικὰς, ἐν αἷς μὴ νικῶσιν Ἕλληνες», καὶ ἀλλαχοῦ 806 καὶ 807.

³ Ὅρα περὶ τοῦ Βιλλαρδουίνου τὰ προλεγόμενα Natalis de Wailly 1874, ἐν τῇ ἐκδόσει τούτου, καὶ Buchon, Rech. et mat. B'.

ἀγαθῶν τῆς ἀνακωχῆς ταύτης, διότι μετὰ τινας μῆνας τοῦ ἔτους τούτου, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Δαβίδ, ἀδελφοῦ τοῦ Ἀλεξίου Α΄ Μεγάλου Κομνηνοῦ τῆς Τραπεζοῦντος, καταλαβόντος, τῇ προτροπῇ βεβαίως τῶν Φράγγων, τὴν Προυσιάδα, ἐπαρχίαν οἰκουμένην ὑπ' ἀνδρῶν μαχίμων καὶ ἀρίστων τοξοτῶν. Ὑπερισχύσας δὲ καὶ αὖθις κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον κατεδίωξε τὸν Δαβίδ μέχρι τῆς Ἡρακλείας τοῦ Πόντου, ἣν μικροῦ δεῖν κατελάμβανεν, ἂν δὲν ἠναγκάζετο νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὰ ἴδια, διότι οἱ Φράγγοι κατέλαβον αὖθις τὴν Νικομήδειαν, παρὰ τὰ συμπεφωνημένα διὰ τῆς συνθήκης, ἀποβιβασθέντες εἰς Χαρταλιμένα¹. Ἰστορεῖ δ' ὁ χρονογράφος Ἑρρῖκος δὲ Βαλανσιέν, ὁ τὴν τοῦ Βιλλαρδουίνου χρονογραφίαν συνεχίζων, ὅτι ὁ Λάσκαρις ἀπώλεσε κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του χιλίους ἄνδρας, πνιγέντας εἰς τοὺς πλημμυρήσαντας ποταμούς, ἕνεκα τοῦ ἐνσκήψαντος ἐκτάκτως δριμέος χειμῶνος.

Οἱ Φράγγοι, κατὰ τὸν αὐτὸν χρονογράφον, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Λασκάρεως εἰς Νίκαιαν ἀνεχώρησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνθέξωσιν εἰς περαιτέρω ἀγῶνα, συνεμάχησαν δὲ πρὸς τὸν πολέμιον τοῦ Λασκάρεως Δαβίδ, ὅστις ὑπεσχέθη νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτοὺς πᾶσαν τὴν ὑφ' ἐαυτὸν χώραν. Εἰς τοῦτον δ' ἀπέστειλαν ἐπικουρικὸν στρατὸν καὶ ἄφθονον σῖτον, καὶ κρέατα ὕεια ταριχευτά, ἐκ συμπαθείας, διότι ἐφέρετο πρὸς αὐτοὺς ἐντίμως.

Ὁ Λάσκαρις ταῦτα μαθὼν ἐδίστασεν ἐπὶ μικρὸν περὶ τοῦ πρακτέου, διότι ἐδέσμευεν αὐτὸν ἢ πρὸς τοὺς Φράγγους συνθήκη, ἀλλ' ὥς εἶδεν ὅτι ὁ Δαβίδ διέβη τὸν Σαγγάριον ποταμὸν καὶ ἐπέδραμε κατὰ τῶν κτήσεων αὐτοῦ, καὶ ἐλήϊζε τὴν χώραν τῆς Προυσιάδος, ἐλάμβανεν ὁμήρους καὶ ἐτιμῶρει τοὺς κατοίκους ὥς ἀποστάτας, ἐξεστράτευσεν κατ' αὐτοῦ. Ὁ στρατηγὸς

¹ Henri de Valenciennes, § 551-554. Ὁ Χαρταλιμὴν, τουρ-κιστὶ Καρτάλ, εἶνε πολίχνη ἀπέναντι τῶν Πριγγιποννήσων, ἀπέχουσα τῆς Νικομηδείας 65 χιλιομ. Ἱ. Κυφιώτου, Κωνσταντινούπολις, σ. 81. Ἱ. Μ(ηλιοπούλου), Σιδηροδρομικαὶ ἀναμνήσεις, σ. 37.

δὲ τοῦ Λασκάρεως Ἀνδρόνικος Γίδος κατὰ τινὰ τῶν ἐκδρομῶν τοῦ συναντήσας ἐν Τραχειαῖς τῆς Νικομηδείας περὶ τοὺς 300 Φράγγους συμμάχους τοῦ Δαβίδ κατέστρεψεν ἐντελῶς, μηδενὸς ὑπολειφθέντος ἵνα ἀναγγείλῃ εἰς τὸν Δαβίδ τὴν πανωλεθρίαν. Μετὰ τοῦτο δ' ἀφήρσεν ἀπὸ τοῦ Δαβίδ τὴν Ἡράκλειαν τὴν Ποντικὴν καὶ τὴν Ἀμαστριν, καὶ προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος τοῦ πάσας τὰς περὶ ταύτας χώρας¹.

Ὁ Χωνιάτης ἐν ἐγκωμιαστικῷ λόγῳ πρὸς Θεόδωρον Λάσκαριν σφόδρα καταφέρεται κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ τῆς Τραπεζοῦντος, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Δαβίδ, ἀναφερόμενος εἰς τὰς εἰρημένους μάχας· ἀποκαλεῖ αὐτοὺς Πόντια μειράκια, τὸν Ἀλέξιον δ' ἰδίᾳ νεανίαν ἐσκιατραφημένον καὶ στίλβοντα τὸ σῶμα γυναικῶδαι λειότητι. Κατηγορεῖ δὲ καὶ ὡς ζυφολάτρας, καὶ ἀποστάτας, διότι ταυρόκρανον χοανεύσαντες προσεκύνουν ὡς Ἰνδαλμα θεοῦ. Μυκτηρίζει δὲ καὶ τὸν ὑπ' αὐτοὺς λαόν, ὃν ὀνομάζει μωρόν, μὴ ἀκολουθοῦντα τὸν ἀληθινὸν Δαβίδ, τὸν Λάσκαριν, ἀλλὰ τὸν ἕτερον Δαβίδ, φρεναπατῶμενον τῇ Δαβιτικῇ κλήσει. Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ἀποκαλεῖ τὸν Ἀλέξιον Κομνηνὸν «μειράκιον κατὰ Πόντον ἐκβρασθέν, ὡς ὑπὸ κύματος θαλάσσης σκύβαλον». Τὴν περὶ τὰς Τραχειὰς δὲ νίκην τοῦ Λασκάρεως ὑπονοῶν, γράφει ὅτι ὁ Λάσκαρις τὰς Τραχειὰς πορείας εἰς τροχιάς εὐθείας διέθετο².

¹ Χωνιάτ. σ. 845. Ἀκροπ. σ. 20. Ἀνών. σ. 457. Ὁ Γρηγοράς καίτοι πρόκειται περὶ τῆς πατρίδος αὐτοῦ τῆς Ἡρακλείας τοῦ Πόντου ἐντελῶς σιωπᾷ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ περὶ τῶν γεγονότων τούτων. Ἐπ' ἴσης οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ἐν τῷ ἐγκωμίῳ, ὃπερ ἔγραψεν ὑπὲρ αὐτῆς. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ *Annuaire de l'Associat. pour l'encourag. des études Grecques* 1880, σελ. 217, ὑπὸ Κ. Σάθα.

² Ὁ Χωνιάτης ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ἐν ἄλλοις μεμφόμενος τοὺς ἀκολουθοῦντας τὸν Δαβίδ λέγει ὅτι πράττουσιν ὁμοία πρὸς ἐκείνους, οἵτινες «τὸν ἀληθῶς τῶν θηρῶν βασιλεύοντα λέοντα (τὸν Λάσκαριν) παρεβλήσαντο, ζῶον δέ τι ἀνθέιλοντο λεόντειον δρᾶν (γρ. δορᾶν) περιχει-

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον, ἱστορεῖ ὁ Χωνιάτης, ὅτι ὁ Πέτρος δὲ Βρασιε ἀνέκτισε τὴν κατοχὴν τῆς πόλεως τῶν μεσογείων Πηγῶν, τῆς ἐπὶ τοῦ Γρανικοῦ, ἔχων, ὡς ἰσχυρίζετο, δικαιώματα ἐπὶ ταύτης, διότι πρῶτος ἐκυρίευσεν αὐτὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν. Ἐγένετο δὲ κύριος ταύτης διὰ δόλου, μὴ δυνηθεὶς διὰ πολέμου ἐκ τοῦ συστάδην, κατορθώσας νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν πόλιν μικρὸν κατὰ μικρὸν οἰκείους ὑπὸ τὴν φροντίδα καὶ ἐποπτείαν Σλάβου τινὸς Βαρηνοῦ, μέχρις οὗ εἰσῆλθε καὶ αὐτός, ἀποδιώξας τοὺς ἐναντίους¹. Τὸ γεγονός τοῦτο τῆς ἀνακτήσεως τῶν Πηγῶν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Χωνιάτου μεμονωμένον· δὲν ἱστορεῖται δὲ παρὰ τούτου ἢ παρ' ἄλλων πότε ὁ Πέτρος δὲ Βρασιε ἀπώλεσε τὰς Πηγάς· πιθανὸν δὲ νὰ ἀπώλεσε ταύτας κυριευθεὶς ὑπὸ τοῦ Λασκάρεως μετὰ τὴν νίκην τούτου κατὰ τοῦ Δαβίδ, καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν 300 ἱπποτῶν.

Ἡ ἱστορηθεῖσα ἀνωτέρω παρασπόνδησις τῶν Λατίνων ἠνάγκασε τὸν Λάσκαριν νὰ γράψῃ μακρὰν ἐπιστολὴν περὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 1208 εἰς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Γ', ἐν ᾗ παραπονεῖτο ὅτι, ἐνῶ οἱ Λατῖνοι ἔσπευδον εἰς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἀγίας Γῆς, ἔστρεψαν τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Χριστιανῶν, καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐν ᾗ διέπραξαν ἄπειρα κακὰ, προδοσίας, ἱεροσυλίας καὶ πᾶσαν ἀπιστίαν, ἀτιμώσεις παρθένων καὶ ἐγγάμων γυναικῶν, καὶ ὅτι, ὡς νὰ μὴ ἤρκουν ταῦτα, ἐχθρικῶς διάκεινται καὶ πρὸς αὐτὸν ἀρνούμενοι τὴν φιλίαν του. Παρεκάλει δὲ τὸν πάπαν νὰ μεσολαβήσῃ ὑπὲρ διαρκοῦς εἰρήνης μεταξύ τῶν ἐν Βυζαντίῳ καὶ αὐτοῦ. Ὁ πάπας ἀπήντησε περὶ τὸν Ἀπρίλιον ὅτι θέλει ἀποστείλῃ λεγάστον εἰς Κων-
μενον». Ν. Χωνιάτου, Λόγος ἐκδοθεὶς ἐπὶ τῷ ἀναγγελθῆναι εἰς τὸν Λά-
σκαριν Κύρ Θεόδωρον βασιλεύοντα τῶν ἐφ' ὧν Ῥωμαϊκῶν πόλεων, ἐν
Μεσαιων. βιβλιοθ. Κωνστ. Σάθα, Τόμ. Α', σ. 107.

¹ Χωνιάτης, 845. Ὁ Ville-Hardouin, εἰς ὃν παραπέμπει ὁ Muralt, T. Α', σ. 299, ὡς πρὸς τὴν κατὰληψιν τῶν Πηγῶν, ἱστορεῖ οὐχὶ περὶ τούτων τῶν ὑπὸ τοῦ Χωνιάτου μνημονευομένων, ἀλλὰ περὶ τῶν Ἑλλησποντίων Πηγῶν.

σταντινούπολιν, παρήγγειλε δὲ καὶ εἰς τὸν Λάσκαριν νὰ πέμψῃ καὶ αὐτὸς ἴδιον ἀντιπρόσωπον, ὅπως συνενοηθῶσι μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος περὶ τῆς εἰρήνης, καὶ κανονίσωσι τὰ ὅρια τῶν ἐπικρατειῶν των, ἅτινα ὑπεδείκνυεν ὅτι ὁ Θεὸς ἔθηκε μεταξύ, δῆλα δὴ τὴν θάλασσαν, ἵνα διεξαγάγωσιν ἀμφοτέροι ἐπιτυχῶς τὸν κατὰ τῶν Ἰσμαηλιτῶν ἀγῶνα. Ἐδήλου δὲ διὰ τούτου ὁ πάπας ὅτι ὁ Βόσπορος καὶ ὁ Ἑλλήσποντος ἦσαν τὸ φυσικὸν ὄριον τῶν δύο ἐπικρατειῶν. Δὲν παρέλιπε δ' ἐν τούτοις νὰ προτρέψῃ τὸν Λάσκαριν εἰς ὑπακοήν, καὶ ἀπονομὴν τιμῆς εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἑρρῖκον, τὸν ἐκ Θεοῦ ἀρθέντα εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ εἰς αὐτὸν τοῦτον, τὸν καθήμενον ἐπὶ τῆς ἑδρας τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἐπιπροσθέτων ὅτι ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν Ἑρρῖκον καὶ παρήγγειλεν ὅπως εὐμενῶς καὶ μειλιχίως φέρεται πρὸς αὐτόν¹. Γνωστὸν ὅμως εἶνε ὅτι αἱ συμβουλαι τοῦ Πάπα καὶ αἱ προτροπαί, ἃς ἀπέστελλεν εἰς τοὺς ἐν Βυζαντίῳ Φράγγους περὶ τῶν ἀνατολικῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δὲν εἰσηκούοντο πάντοτε, διότι τὰ συμφέροντα τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας συνεκρούοντο πρὸς τὰ κοσμικὰ τῆς τε λατινικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν ἄλλων φραγγικῶν ἡγεμονιῶν.

¹ Innocentius III, L. XI, ep. 47. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Λασχάρως εἶνε ἡμῖν γνωστὴ ἐκ περιλήψεως τῶν κεφαλαίων αὐτῆς, ἀναγεγραμμένων ἐν τῇ ἀπαντήσει τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Θεόδωρος Α' Λάσκαρις.

Ἀπόπειρα ἐκστρατείας τοῦ Λασκάρεως κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. — Πέτρος δὲ Βρασιέ. — Προετοιμασίαι Ἑρρίκου. — Ματαίωσις τῆς ἐκστρατείας. — Πλάναι Ἀλεξίου Γ' καὶ συμμαχία τούτου πρὸς τὸν Σουλτᾶνον Ἰκονίου Ἰαθατίνην. — Ἰαθατίνης ἐκστρατεύει κατὰ Λασκάρεως. — Νίκη Λασκάρεως. — Αἰχμαλωσία Ἀλεξίου Γ' καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Μανουήλ. — Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς νίκης. — Ἐγκώμιον Χωνιάτου. — Ἐπιστολὴ Μιχαὴλ Ἀχομινάτου πρὸς Λάσκαριν συγχαρητήριος.

Διὰ τῆς ἐκ τῶν χωρῶν τοῦ κράτους τῆς Νικαίας ἀπομακρύνσεως τοῦ Δαβίδ καὶ τῶν Φράγγων ὁ Λάσκαρις ἀπαλλαγεῖς πρὸς καιρὸν δύο ἐπικινδύνων ἐχθρῶν παρεσκευάσθη κατὰ τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν ὅπως, ἔχων ἤδη καὶ τὴν συνδρομὴν τοῦ Πέτρου δὲ Βρασιέ, ἐκστρατεύσῃ κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μεγίστην δὲ τότε παρήγαγεν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Φράγγους ὅτι εἶχε προσελκύσει εἰς ἑαυτὸν τὸν ἄνδρα τοῦτον, οὗ πολλάκις ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, θεωρούμενον ὡς τὸν ἀνδρειότερον τῶν ἱπποτῶν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Φράγγων καὶ τῶν Ἑλλήνων χρονογράφων.

Ἡ εἰδησις τῆς ἐκστρατείας ταύτης διαδοθεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει, τοῦ Ἑρρίκου ἀπόντος εἰς πόλεμον κατὰ τοῦ Βορίλλα, ἐνέσπειρε τὸν πανικὸν εἰς τοὺς κατοίκους, ὧν πολλοί, μὴ ἐλπίζοντες εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἑρρίκου, ἤτοιμᾶσθησαν νὰ φύγῃσι διὰ θαλάσσης, πλεῖστοι δὲ κατέφυγον εἰς αὐτὸν τὸν Λάσκαριν παρὰ τὰς προτροπὰς τῶν Φράγγων, ὑποσχομένων εὐόρκως αὐτοῖς πᾶσαν προστασίαν. Ἀλλ' ἡ ἐκστρατεία αὕτη τοῦ Λασκάρεως δὲν ἐπραγματώθη, διότι ὁ Βορίλλας ἀπεχώρησεν

Ἀργυρὸν τραχὺ νόμισμα Θεόδωρου Α΄ Κομνη-
νοῦ - Λασκάρεως (1208-22). Ἐμπροσθότυπος:
ὁ ἅγιος Θεόδωρος ἀριστερὰ καὶ ἡ Παναγία
δεξιὰ. Ὁπισθότυπος: ὁ Χριστὸς δεξιὰ, στέφει
τὸν αὐτοκράτορα. Σπανιώτατη κοπή, ἀναμνη-
στικὴ πιθανώτατα, τῆς ἐπίσημης στέψης τοῦ
Θεόδωρου.

εἰς τὰ ἴδια μαθὼν ὅτι ὁ Ἑρρίκος ἔφθασεν ἤδη εἰς Ῥούσιον¹, περὶ τὸ Πάσχα τοῦ 1209, ἐξ οὗ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, πρὶν ἢ ὁ Λάσκαρις ἐπιχειρήσῃ τι κατ' αὐτῆς².

Αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ σιωπῶσι περὶ τῆς περαιτέρω τύχης τοῦ ἡρωικοῦ Πέτρου δὲ Βρασιέ³. Γνωστὸν μόνον ὅτι δὲν ἔζη τῷ 1221, διότι χρονογράφος Γάλλος ἱστορεῖ ὅτι, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ῥοβέρτος ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1221, δὲν εἶχε τὴν βοήθειαν τοῦ Κωνῶν δὲ Βεθούμ, τοῦ Παγὲν δ' Ὀρλεάνς, καὶ τοῦ Πέτρου δὲ Βρασιέ, διότι εἶχον προαποβιώσει⁴.

Ἡ ματαίωσις τῆς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος καὶ χαρὰν εἰς τοὺς ἐν Βυζαντίῳ Φράγγους, διότι τὸ διάδημα τοῦτο καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ Λασκάρεως, τοῦ κυριωτάτου πολεμίου τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας, ἦτο τολμηρόν, καὶ ἡδύνατο νὰ ἐπαναληφθῇ δοθείσης εὐκαιρίας. Τούτου ἕνεκα ὁ Ἑρρίκος ἀπεφάσισεν ὅπως παρεμποδίσῃ ὁμοίαν, εἰς προσεχὲς τοῦλάχιστον μέλλον, ἐπανάληψιν, νὰ ἐπιχειρήσῃ νέον πόλεμον κατὰ τοῦ Λασκάρεως, ἂν οὐχὶ πρὸς καθυπόταξιν, ἀλλὰ τοῦλάχιστον πρὸς βλάβην καὶ

¹ Ῥούσιον πόλις Θράκης μεταξύ Μαλγάρων καὶ Κυψέλλων παρὰ τὴν κώμην Κεσιάν, ἔνθα νῦν τὸ χωρίον Ῥούσκιοι παρὰ τὴν Ἑγνατίαν ὁδόν. Tafel, Symbol. B', 121.

² Τὰ τῆς μελετηθείσης ταύτης ἐκστρατείας τοῦ Λασκάρεως κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶνε γνωστὰ ἐκ μόνης τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἑρρίκου τῆς 8 Ἰουνίου 1212, πρὸς τοὺς φίλους του. (Buchon, Rech. et m. B', σ. 211).

³ Ὁ Hopf, Griech. Τόμ. 5', σελ. 231, γράφει ὅτι ὁ Πέτρος δὲ Βρασιέ περιπεσὼν εἰς χεῖρας τοῦ Λασκάρεως ἐγδάρη παρὰ τούτου ζῶν, ἀλλὰ δὲν φέρει μαρτυρίαν τῆς πηγῆς, ἐξ ἧς παρέλαβε τὴν εἰδησιν. Παρατηρεῖ δ' ὁ Παῦλος Καλλιγᾶς, Βυζαντ. μελέται, σελ. 184, ὅτι ἂν τοῦτο ἦτο ἀληθές ἤθελεν ὁ Ἑρρίκος μνημονεῦσαι ἐν τῇ πρὸς τὸν πάπαν ἐπιστολῇ του, ἐν ἣ σφόδρα καταφέρεται κατὰ τοῦ Λασκάρεως.

⁴ Mousques, παρὰ Buchon, Collect. des chron. Γ', σ. 353.

ἐξασθένωσιν τῶν δυνάμεων αὐτοῦ. Ἀπροσδοκῆτως ὅμως τοιοῦτος πόλεμος ἐκηρύχθη κατὰ τοῦ Λασκάρεως ἄλλοθεν πρὸς χερσὶν τοῦ Ἑρρίκου ἐκ τοῦ φίλου καὶ συμμάχου τοῦ Λασκάρεως τοῦ Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου Ἰαθατίνη ἢ Καίχσρὴ, τῇ προτροπῇ καὶ ὑποκινήσει τοῦ πενθεροῦ του Ἀλεξίου Γ'.

Ὁ Ἀλέξιος Γ', ὁ ἀνάνδρως καταλιπὼν τὸν θρόνον του κατὰ τὴν πολιτορχίαν τοῦ Βυζαντίου, καὶ περιπλανηθεὶς εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Θράκης μετὰ τῆς γυναικὸς του Εὐφροσύνης καὶ τῆς θυγατρὸς του Εὐδοκίας, ἀναζητῶν συμμάχους καὶ φίλους πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου του, κατέφυγεν εἰς Θεσσαλονίκην παρὰ τῷ Βονιφατίῳ, οὗ ἡ σύζυγος Μαρία ἢ Οὐγγαρικὴ ἦτο νύμφη του ἐκ τοῦ προηγουμένου αὐτῆς γάμου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου¹. Εὗρε δ' αὐτόθι τὴν Μαρίαν μόνην ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς, τοῦ Βονιφατίου ἀπόντος ἐν ἐκστρατείᾳ πρὸς καθυπόταξιν τῶν εἰς αὐτὸν κληρωθεῖσων χωρῶν. Ἐκ τοῦ καταφυγίου του ὅμως τούτου ὁ Ἀλέξιος ἐξεδιώχθη μετ' ὀλίγον, διότι ἐφωράθη συνωμοτῶν κατὰ τοῦ καθεστῶτος, καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν Σγουρὸν τὸν ἄρχοντα τῆς Κορίνθου, ὃν συνήνητησεν εἰς Θερμοπύλας, ὅπου καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτόν, ὡς ἱστορήσαμεν, τὴν θυγατέρα του Εὐδοκίαν εἰς γάμον. Μικρὸν δὲ παρὰ τῷ Σγουρῷ διατρίψας ἀπῆλθεν εἰς τὸν πρωτεξάδελφον αὐτοῦ Μιχαὴλ Α' δεσπότην τῆς Ἠπείρου, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν συνελήφθη ὑπὸ τῶν Λομβαρδῶν τοῦ Βονιφατίου, ἐξ ὧν διέφυγεν, ἀφ' οὗ ἀπεγυμνώθη παντὸς ὅ,τι εἶχεν. Ἐντεῦθεν μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν ἀνεψιόν του Μανουήλ, πρωτότοκον υἱὸν τῆς Μαρίας τῆς Οὐγγαρικῆς ἐκ τοῦ πρώτου αὐτῆς συζύγου Ἰσαακίου Ἀγγέλου Μουρτζούφλου. Πρὸ τῆς μεταβάσεώς του δ' εἰς τὴν

¹ Ἡ Μαρία συζευχθεῖσα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰσαακίου τὸν Βονιφατίον ἐπανῆλθεν εἰς τὸ πρῶτον αὐτῆς δόγμα τὸ λατινικόν, μετονομασθεῖσα Μαργαρίτα. Ἀλλ' ὁ Ἰννοκέντιος Γ', καὶ οἱ ὑπῆκοι αὐτῆς καὶ μετὰ τοῦτο ἐξηκολούθουν ὀνομάζοντες αὐτὴν Μαρίαν. Buchon, Rech. et mat. Β', σελ. 183. Τ. Νεροῦτσος, Χριστιαν. Ἀθῆναι, σελ. 83.

Ἀσίαν ἀπώλεσε τὴν γυναῖκά του ἀποθανοῦσαν ἐν Ἄρτῃ¹. Γινώσκομεν δ' ἔτι ἐξ ἀσφαλοῦς πηγῆς ὅτι προσῆλθεν, ἀλλ' ἄγνωστον πότε, κατὰ τὰς περιπλανήσεις του ταύτας καὶ εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων².

Καθ' ὅλας αὐτὰς τὰς πενταετεῖς πλάνας ὁ Ἀλέξιος ἓνα σκόπον προετίθετο, ὡς εἴπομεν, τὴν ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου, ὃν αὐτὸς ἀστόργως κατέλιπε· πλὴν τοῦ πόθου δὲ τούτου οὐδεμία ἄλλη ἐθνικὴ σχέψις ἐνέπνεεν αὐτόν.

Εἰς Ἀσίαν καταλήξας προσῆλθεν εἰς τὸν Σουλτᾶνον τοῦ Ἰκονίου Ἰαθατίνην, ὃν ἄλλοτε καταφυγόντα φυγάδα εἰς Κωνσταντινούπολιν εἶχε βαπτίσει καὶ υἱοθετήσει, καὶ ἐξελιπάρησε τὴν ἄρωγὴν τούτου πρὸς ἀποδίωξιν τοῦ γαμβροῦ του Λασκάρως ἐκ τοῦ θρόνου, ἐκ φθόνου καὶ ζηλοτυπίας ἐλαυνόμενος. Ἀνέμνησε δὲ πρὸς τὸν Ἰαθατίνην τὴν παλαιὰν φιλίαν των, ἐκτραγωδῶν τὰ παθήματα αὐτοῦ καὶ ὑποσχόμενος χρημάτων σωρούς, ἀντί, ὡς λέγει ὁ Γρηγορᾶς, νὰ ἐκτείνῃ εὐχαριστηρίου χεῖρας πρὸς τὸν Θεόν, ὃς τῆς πολυαρχίας τὸν σάλον διεσκέδασε, καὶ εἰς λιμένα σωτήριον κατήγαγε τοὺς Ῥωμαίους, ὅσοι διέφυγον τὸν λατινικὸν χειμῶνα καὶ κλύδωνα, καὶ ζητήσῃ καὶ αὐτὸς παραμυθίας ἐλπίδα, καὶ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ πλάνης καὶ τῶν πολλῶν πόνων ἀνάπαυσιν³.

Ὁ Ἰαθατίνης, ἐνδοὺς εἰς τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Ἀλεξίου καὶ

¹ Ἀκροπολίτης, σελ. 20. Γρηγορᾶς, σ. 16. Ἀνώνυμ. σελ. 453. 454. Ὁ Ville-Hard. § 309 λέγει ὅτι ὁ Βονιφάτιος συλλαβὼν τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον καὶ τὴν σύζυγόν του ἔκλεισεν ἐν φυλακῇ ἐν Μομφερράτῳ, τὰ δὲ κοκκινοβαφῆ βασιλικά ἐνδύματα καὶ τὰ πέδιλα αὐτοῦ ἀπέστειλεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Βαλδουῖνον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Comte Riant, Guntheri Alemani, Historia Constantinopolitana, σελ. 86.

² Δημ. Χωματιανός, σ. 567.

³ Γρηγορᾶς, σελ. 16. Ὁ Ἰαθατίνης οὗτος εἶνε ὁ ἐν ἀρχῇ μετὰ τοῦ Λασκάρως συμμαχήσας, ὅστις καὶ ὠνόμαζε τὴν βασιλίδαν Ἄνναν ἀδελφὴν, ἅτε κόρην τοῦ Ἀλεξίου Γ', παρ' οὗ υἱοθετήθη.

δνειροπολήσας ὠφελήματα ἐκ τοιούτου πολέμου, παραγγέλλει τῷ 1210 δι' ἰδίου πρεσβευτοῦ εἰς τὸν Λάσκαριν ἐπὶ μεγίσταις ἀπειλαῖς, νὰ παραιτηθῇ τὸν θρόνον ὑπὲρ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου, ὡς πρόσχημα προτείνων τοῦτο, πράγματι δ' ἀποσκοπῶν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐφ' ᾧ καὶ ἡγούμενος στρατοῦ δύο μυριάδων ἐκ πεζῶν καὶ ἱππέων ἔφθασεν εἰς τὴν παρὰ τὸν Μαϊάνδρον Ἀντιόχειαν, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Ἀλέξιον Γ', καθ' ἧς ἤρξατο τακτικῆς πολιορκίας δι' ἐλεπόλεων, θεωρῶν ὅτι ἐὰν ταύτης ἐγκρατὴς ἐγίνετο εὐκόλως ἤθελε χειρώσει καὶ τὰς λοιπὰς πόλεις.

Ὁ Λάσκαρις σφόδρα ἐπὶ τῷ ἀκούσματι ταραχθεὶς ἀνεχώρησεν ἐπὶ κεφαλῆς δύο χιλιάδων ἱππέων, ὧν ὀκτακόσιοι ἦσαν μισθοφόροι Λατῖνοι, ἄνδρες ἐμπειροπόλεμοι, μὴ θεωρήσας καλὸν νὰ περιμεῖνῃ ἐν τῇ χώρᾳ του τὴν ἔφοδον τῶν βαρβάρων, καὶ μετὰ πορείαν, καθ' ἣν ὁ στρατός του δὲν ἔφερεν ἄλλην ἀποσκευὴν καὶ βάρος ἢ μόνον τροφήν, δεκατεσσάρων ἡμερῶν διαπερᾶ τὸν Κᾰῦστρον ποταμὸν καὶ πλησιάζει εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, θέλων καὶ διὰ τῆς ἀπροσδοκῆτου ταύτης ἐμφανίσεως νὰ καταπλήξῃ τὸν ἐχθρόν. Ἐγγὺς δὲ γενόμενος ἀπέστειλεν εἰς τὸν Σουλτᾶνον τὸν πρεσβευτὴν αὐτοῦ, ὃν ἤγαγε μεθ' ἑαυτοῦ, ἵνα ἀναγγείλῃ τὴν ἄφιξίν του. Ὁ Σουλτᾶνος αὐθωρεὶ ἀντιπαρέταξε κατ' αὐτοῦ τὸν πολυάριθμον στρατόν του. Γενομένης δὲ συρράξεως τῶν δύο στρατῶν οἱ μισθοφόροι Λατῖνοι τοῦ Λασκάρεως διέρρηξαν ἀνδρείως ἀγωνιζόμενοι τὰς τῶν πολεμίων φάλαγγας, προελάσαντες μέχρι τῆς οὐραγίας αὐτῶν, ἀλλ' εἰς δευτέραν σφοδροτέραν ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων περικυκλωθέντες ἀπωλέσθησαν πάντες μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν, καθ' ἣν ἐπήνεγκον μεγίστην φθορὰν εἰς τοὺς Τούρκους.

Ἐνθαρρυνθέντες οἱ Τούρκοι ἐκ τῆς νίκης ταύτης, ὥρμησαν ἀκάθεκτοι κατὰ τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες μετὰ τὴν σφαγὴν τῶν Λατίνων ἀσθενῶς ἐκαρτέρουν. Ὁ Ἰαθατίνης ἐν μέσῳ τῆς μάχης ἀναζητῶν τὸν Λάσκαριν καὶ συναντήσας αὐτὸν πλήττει διὰ κορύνης κατὰ κεφαλῆς καὶ καταρρίπτει τοῦ ἵππου. Ὁ Λά-

σκαρις δ' ἀνεγερθεὶς καὶ ἀναθαρρήσας ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἐκείνῃ στιγμῇ, ὡς ὑπὸ ἀνωτέρας δυνάμεως ἐπιρρωσθεὶς, ὁρμᾷ ὡς μαινόμενος ξιφήρης, πεζομαχῶν ἤδη, κατὰ τοῦ Σουλτάνου στραφέντος καὶ εἰπόντος ὕβριστικῶς εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν «Λάβετε τουτονί», πλήττει τοὺς ὀπισθίους πόδας τῆς ἵππου αὐτοῦ, καὶ καταρρίψας τὸν ἀναβάτην ἐκτέμνει τὴν κεφαλὴν του, ἣν μετεωρίσας ἐπὶ δόρατος ἐπέδειξεν εἰς τὸ ἀποβαλὸν τὸ θάρρος του καὶ φεῦγον προτροπάδην βαρβαρικὸν στράτευμα. Οὕτω δὲ διὰ τοῦ ἀνελπίστου τούτου κατορθώματος νικήσας ὁ νικηθεὶς Λάσκαρις τροπαιοῦχος εἰσέρχεται εἰς Ἀντιόχειαν, ὅπου οἱ Τοῦρκοι πέμψαντες πρέσβεις ζητοῦσι σπονδάς, ἀφήσαντες αὐτῷ νὰ προτείνῃ τοὺς ὅρους¹.

Συνάψας οὕτως ὁ Θ. Λάσκαρις ἄρρηκτον ἐκεχειρίαν ὅπλων πρὸς τοὺς Μουσουλμάνους ἐπανεζευξεν εἰς Νίκαιαν, ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν πενθερόν του Ἀλέξιον Γ', ὃν ἡχημαλώτισε μετὰ τῶν πολεμίων εὐρεθέντα, καὶ ὃν γενναιοφρόνως φερόμενος οὐδαμῶς ἐκακοποίησεν, ἀλλὰ περιβαλὼν τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ παρασχὼν πάντα τὰ χρειώδη ἐνέκλεισεν εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ὑακίνθου· ἔνθα καὶ κατέλυσε τὸν βίον². Συγχρόνως δ' ὁ

¹ Ἀκροπολ. σ. 18-20. Γρηγοῤῃς, σ. 18-21. Αἱ ἀρμενικαὶ πηγαὶ ἀναφέρουσιν ὅτι ἡ μάχη τοῦ Λασκάρειος κατὰ τοῦ Ἰαθατίνῃ ἐγένετο ἐν Χώναις. *Recueil des historiens des Croisades: Docum. Arméniens*. Hethoum l'historien, A', σ. 482. Ὅρα καὶ ἐν Β', σ. 86. Aboul-fedā «Ghiath ed-Din Cai-Khosrou prince de l'Asie Mineure est tué par le roi El-Asceri (Lascaris). Il eut pour successeur son fils Cai-Caous. Ἔτος Ἑγείρας 607 (1210-11). Ὁ Ἰαθατίνης εἶχε συνάψει καὶ συμμαχίαν καὶ φιλίαν πρὸς τὸν Ἐρρίκον. Ἐπιστολὴ Ἐρρίκου πρὸς πᾶπαν Ἰννοκέντιον, Buchon, Rech. et matér. B', σελ. 212: «qui (Σουλτᾶνος) nobiscum amicitiam juramento firmaverat».

² Ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 19, καὶ ὁ Γρηγοῤῃς, σ. 16-21, δὲν ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ Λάσκαρις ἐτύφλωσε τὸν πενθερόν του. Ἀλλ' ὁ Ἀνώνυμος, σελ. 457, προσθέτει ὅτι οἱ τῆς συγκλήτου τοῦ Λασκάρειος καὶ

Λάσκαρις εἶχε συλλάβει καὶ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἀλεξίου Μανουήλ, ὅστις καὶ ἐτελεύτησε κατόπιν ἐν Νικαίᾳ τῇ 17 Ἰουνίου 1212. Μόνου δὲ τούτου ἐξ ὅλων τῶν ἱστορικῶν ἀνδρῶν, οὓς συνηντήσαμεν καὶ θέλομεν συναντήσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ, περιεσώθη μέχρι σήμερον ὁ τάφος, εὕρισκόμενος ἐν Νικαίᾳ ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀρμενίων μετ' ἐπιτυμβίου ἐπιγραφῆς¹.

Ἡ ἥττα αὕτη τῶν Τούρκων, οἵτινες τοσάκις εἶχον ἀπειλήσει τὸ Βυζαντινὸν κράτος, καὶ τὸ ἀτομικὸν ἀνδραγάθημα τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρεως, ἰδίᾳ χειρὶ καταβαλόντος τὸν Σουλτᾶνον αὐτῶν, ἐνέπλησε χαρᾶς σύμπαντα τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, θεωρηθεῖσα δώρημα θεῖον. Ὁ Νικήτας Χωνιάτης, εὐθύς ὡς ὁ Λάσκαρις ἐπέστρεψεν εἰς Νίκαιαν, ἔγραψε μακρὸν ἐγκώμιον ἐν εἰδὲι προσφωνήματος πρὸς τὸν νικηφόρον Βασιλέα, ἐν

οἱ τοῦ στρατοῦ, λαβόντες αὐτὸν καὶ ἐκδικούμενοι καὶ κατηγοροῦντες ὅτι ἐπρόδωσεν εἰς τὸν Σουλτᾶνον τοὺς Ῥωμαίους, ἀπειτύφλωσαν. Ὁ Sauley, *Essai de classification des suites monétaires Byzantines*, σελ. 392, καὶ ὁ Sabbatier, *Descript. gén. des monnaies Byz.* T. A', σ. 16 καὶ T. B', σελ. 288, ἀναγράφουσιν ὅτι ὁ Λάσκαρις ἐτύφλωσε τὸν πενθερόν του. Ὁ Buchon, *Rech. et mat.* B', σελ. 75 ἄνευ παραπομπῆς ἀναφέρει τὴν τύφλωσιν.

¹ Boeckh, *Corp. inscrip. Graec.* 9262. Τὸ ἐπιτύμβιον ἔχει ὡς ἑξῆς

Ὅναρ τὰ πάντα καὶ σκιὰ κ' οὐδὲν πλέον,
τὸ γὰρ φέρον τὰ πρῶτα τοῦ λαμπροῦ γένους
καὶ βασιλικῆς ἐκ φυλῆς κατηγμένον
Κομνηνόβλαστον κληῖμα, τῶν ἐκ πορφύρας
ἐκ γῆς ἀνίσχοντ' ἦλε Σικελοκράτους,
κόνις καλύπτει καὶ θαλαμέβει σκότος,
καὶ τάφον οἰκεῖ τῆς κατάρας χωρίον
πρίγκιψ Μανουήλ τῶν χαρίτων ἡ βρύσης.
τὸ τριακοστόπεμπτον ἀνύων ἔτος
δεκάς ἔην ἐπτὰ δὲ τοῦ Ἰουνίου
φυτὸν μαραίνει τῆς ἀγαθοβρυσίας
κατὰ δισεπτάρημον ἰνδίκτου κύκλον

ᾧ διὰ πομπῶδους ἐγκωμιαστικοῦ ὕψους ἐξυμνεῖ καὶ γεραίρει τὸ κατόρθωμα τοῦ Λασκάρους, καὶ ἐξαίρει εἰς ὕψος ὑπεράνθρωπον τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τοῦ ἐγκωμίου τούτου παραθέτομεν περιχοπὰς μόνον τινάς, ὅπως ὁ ἀναγνώστης κατανοήσῃ τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἐνέπνεε καὶ τοὺς λαοὺς καὶ τοὺς λογίους τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπὲρ τῶν βασιλέων¹.

«Νῦν ἡμέραν, τὴν ἡμέραν ἀκραιφνῶς λογιζόμεθα· νῦν τὸν ἥλιον, ἥλιον, νῦν φῶς ἐλευθερίας καθαρῶς ἐδλέψαμεν ἅπαντες· ἐπανήκεις γάρ, μεγαλουργέ βασιλεῦ, ἐκ τῶν Περσικῶν σου καμάτων, φανσιβολώτερος ἡλίου, νέφος πολέμιον διεσκεδάκως, τετριγὸς καθ' ἡμῶν δεινὸν καὶ ὀλέθριον· καὶ τῷ μὲν δοκεῖν ἔν τι καταγωνισάμενος ἔθνος, τῷ δὲ ὄντι μυρίαίς πανσπερμίαίς ἐθνῶν ἀνθαμιλλησάμενος, Πέρσας ἐστρόβησας, Ἴκονιέας ἐκλόνησας, Ἀραβας ἔτρεψας Τί γοῦν καὶ φήσομεν ταυτηνί σου τὴν ἐπανάλυσιν; οὐδὲν ἄλλ' ἢ πάντως ἐξ ὕψους ἀνατολὴν καὶ θειοτέραν ἐπισκοπὴν, μᾶλλον μὲν οὖν ἐπιδημίαν Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς, εἰ καὶ μὴ τῇ φύσει, τοῖς δ' οὖν λαμπροῖς ἀριστεύμασιν Ὡς εὐδαιμόνων οὖν καὶ σώτειρα Ῥωμαίων ἡ ἱππασία σου· ὡς εὐδαιμονεστέρα δὲ καὶ ἡ στρατηγία σου· ὡς τρισμακάριστος σὺ καὶ τρισμέγιστος παρὰ βασιλεῦσιν πᾶσι καὶ ἀρχηγοῖς οὐ γὰρ οὕτω Τρῶας ἐφόβησεν Ἀχιλλεύς, ὡς σὺ τὸ Περσικὸν ἐνέκλινας μυριάνδρον στράτευμα

»Τίς ἀπ' αἰῶνος τοιοῦτον ἤκουσε τρόπαιον, τίς οὕτως ἐν ἀκαρεῖ τὰ Περσῶν καθεῖλε φρυάγματα; Σὺ μόνος ἄρα

καὶ κατὰ χιλιστὸν ἐξαπλοῦν ἔτος

προσλαβὼν ἐκτὸς καὶ χρόνου περιόδους

15 ἐπτακοσίας ἐννέα πρὸς ταῖς δέκα.

¹ Νικήτα Χωνιάτου, «Λόγος εἰς τὸν βασιλέα Κύρ Θεόδωρον τὸν Λάσκαριν, ὅτε ἐφόνευσε τὸν Σουλτᾶνον Ἰκονίου. Ἐξεδόθη σαφηνείας πληρὲς τὸ παρὸν προσφώνημα διὰ τὴν τῶν ἀκροατῶν ἀσθένειαν». Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Κ. Σάθα ἐν τῇ Μεσ. βιβλιοθ. Α', σελ. 129. Ἡ ἱστορία τοῦ Χωνιάτου τελευτᾷ ὀλίγον πρὸ τοῦ πολέμου τοῦ Λασκάρους καὶ Ἰαθατίνης, ἐπὶ τῶν ἀγώνων κατὰ τοῦ Δαβίδ.

καὶ πρῶτος, οἶμαι δὲ καὶ ὕστατος, θειότατε βασιλεῦ, τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο καὶ θεοπάροχον τετέλεκας τρόπαιον· ἔδει γὰρ ὡς Θεοῦ δωρήματι, καθὼς καὶ ἡ κλῆσις ἐπισημαίνεται¹.

» Ἀλλά, βασιλεῦ, εἰ μὲν δυνατόν εἰς αἰῶνα ζῆθι τὸν ἅπαντα, καὶ ἀθάνατον ἔστω τὸ κράτος σου· εἰ δ' ἡ φύσις ἡ βρότειος τοῦτο οὐ βούλεται, ἐς πολλὰν πολιᾶς ἐλάσαις καὶ γῆρας ἔσχατον καὶ τρισεῦδαιμον, νίκας νίκαις ἐπισυνάπτων καὶ τροπαίοις ἐπιστοιβάζων τρόπαια . . . καὶ φοβῶν καὶ νικῶν οὐ μόνον τὸ πρὸς ἑὼ βάρβαρον, ἀλλὰ καὶ τὸ δυσμόθεν ἐπεισφρῆσαν ἡμῶν πολυσπορὲς καὶ ἀλλόγλωσσον γένος· καὶ εἰς αὐτὸς ὁ προσδοκώμενος ἐλευθερωτὴς τῆς λογίμης πόλεως Κωνσταντίνου. . . Ταῦτά σοι καὶ τὸ παρεστηκὸς ἐπεύχεται, κράτος σοι θεόθεν αἰτούμενον ἄνοσον, εὖθημον, ἀήττητον, πολυχρόνιον ».

Ἐπὶ τῷ κατορθώματι δὲ τούτῳ ὁ Λάσκαρις ἔλαβε καὶ ἐπιστολὴν ἐκ Κέω συγχαρητήριον παρὰ τοῦ Μιχαὴλ Ἀχομινάτου μητροπολίτου Ἀθηνῶν, εὐχομένου ἐν ἄλλοις νὰ κατορθώσῃ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐν τῷ τόπῳ, ᾧ ἀρχῆθεν ἐξελέξατο Κύριος².

¹ Ὑπονοεῖ ἐνταῦθα τὸ ὄνομα Θεόδωρος. Ὅρα καὶ σελ. 6, σημ. 1, ἐνθα ὁ Χωνιάτης ὡς πρὸς τὸ ὄνομα Θεόδωρος μεταχειρίζεται ἄλλην περιφρασιν.

² Μιχ. Ἀχομιν. Β', σ. 353. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγγράφη τῷ 1210 ἐκ τῆς νήσου Κέω, ὅπου ὁ Ἀχομινᾶτος διέτριβεν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Προδρόμου. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, πλὴν τῶν συγχαρητηρίων ἐπὶ τῇ νίκῃ, ζητεῖ παρὰ τοῦ Λασκάρεως νὰ στείλῃ αὐτῷ θηριακὴν, καὶ δέρμα λευκὸν λαγωῦ ἐκ τῶν κομιζομένων ἐκ Ῥωσσίας. Ἔστειλε δὲ εἰς Νίκαιαν καὶ ἴδιον παῖδα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ διατελοῦντα, ἵνα παραλάβῃ τὰ ζητούμενα. Ἡ θηριακὴ ἐθεωρεῖτο τότε ὡς θερμαντικὸν καὶ ἀναζωτικὸν φάρμακον τῶν δυνάμεων τῶν γερόντων. Ὁ Ἀχομινᾶτος ταύτην ζητῶν ἐπιλέγει « ταύτην γὰρ λέγουσιν οἱ ἰατροὶ διαφερόντως θερμαίνειν ». I. Bernhard, La thériaque étude historique et pharm. σ. 29.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις.

Κρίσεις αὐτοκράτορος Ἑρρίκου περὶ τῆς νίκης τοῦ Λασκάρεως. — Ἐκστρατεία Ἑρρίκου κατὰ Λασκάρεως. — Μάχη περὶ τὸν ποταμὸν Λούπαρκον. — Ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου μεταξὺ Ἑρρίκου καὶ Λασκάρεως. — Ἄλωσις Λεντιανῶν καὶ Ποιμανηνοῦ. — Συνθήκη εἰρήνης μεταξὺ Λασκάρεως καὶ Ἑρρίκου. — Ἀνέγερσις φρουρῶν ὑπὸ Λασκάρεως.

Τὴν χαράν, ἣν ἐνεποίησεν εἰς ἅπαν τὸ Ἑλληνικὸν ἡ νίκη τοῦ Λασκάρεως κατὰ Ἰαθατίνην, ἐπροξένησε καὶ εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατίνους, ἀλλὰ δι' ἄλλον λόγον, διότι οὗτοι ἐθεώρησαν, ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος ἐξησθένεωσε λίαν τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τοῦ Λασκάρεως, ἅτε καταστραφέντος καθ' ὅλοκληρίαν τοῦ ἐκ τῶν μισθοφόρων Φράγγων στρατεύματος, ὅπερ κατὰ τὸν Ἀχροπολίτην ἔδιδε θάρρος εἰς τοὺς Ἕλληνας. Τοὺς Φράγγους δὲ τούτους κυρίως ἐφοβεῖτο ὁ Ἑρρίκος, ὧν πολλοὶ ᾔσαν ὀνημαστοὶ ἐπὶ γένει καὶ ἀνδρείᾳ. Δι' ὃ ὅταν ἔμαθε τὰ τῆς νίκης ταύτης εἶπε «*νενίκηται Λάσκαρις οὐ νενίκηκεν*», ὑπονοῶν ὅτι μετὰ τὰς ἀπωλείας, ἃς ὑπέστη κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον, εὐκόλως ἠδύνατο νὰ χειρωθῇ, μὴ δυνάμενος νὰ ἐπαναλάβῃ ταχέως ἕτερον. Ὑπὸ τοιούτων δὲ σκέψεων ὁ Ἑρρίκος ὀρμώμενος ἠθέλησε διὰ νέας κατὰ τοῦ Λασκάρεως ἐπιθέσεως, μάλιστα ἀπαλλαγέντος τοῦ Ἰαθατίνης, καὶ ἐν ἐξαντλήσει δυνάμεων διατελοῦντος, νὰ καταστρέψῃ καὶ ὑποτάξῃ αὐτόν, ἥ καὶ καταστήσῃ ἐπὶ πολὺ ἀκίνδυνον. Τὰ τῆς ἐκστρατείας δὲ ταύτης γινώσκομεν ἐκ τῆς πολλάκις μνημονευθείσης ἐπιστολῆς τοῦ Ἑρρίκου τῆς 8 Ἰανουαρίου 1212, ἐν ἣ ἐκθέτει τὰ τῶν τελευταίων πολέμων του.

Κατὰ τὸν Ἑρρίκον, αὐτὸν τοῦτον ἀφηγούμενον τὰ κατορθώματα του, ὁ Λάσκαρις μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου ἐκστρατείαν σφόδρα ἐκ τῆς νίκης ἐπαρθεὶς (*acrior et elatior factus*), ἔπεμψε γράμματα εἰς πάσας τὰς ἐλληνικὰς ἐπαρχίας ἀγγελτικὰ τῆς νίκης καὶ τοῦ ἐντεῦθεν πολιτικοῦ κέρδους, ἐν οἷς ἐδήλου ἔτι ὅτι, ἐὰν ἤθελον νὰ βοηθήσωσιν αὐτόν, θὰ ἤλευθέρου τὴν χώραν ἀπὸ τῶν σκύλων Λατίνων (*citò terram de Latinis canibus liberaret*).

Τὰ γράμματα ταῦτα καὶ ἡ φήμη τῆς νίκης ἀνεπτέρωσαν τοὺς πόθους τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων, οἵτινες ὑπεσχέθησαν ἐπικουρίαν, ἐὰν ἡδύνατο νὰ εἰσελάσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν νικητῆς. Ὁ Ἑρρίκος ἐν γνώσει τῶν τεκταινομένων γενόμενος, διέπλευσε τὸν Ἑλλησποντον προλαμβάνων πρῶτος νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὸ κράτος τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως, πρὶν ἢ οὗτος ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τῆς Θράκης. Ἀφ' ἐτέρου δ' οὗτος ἀμυνόμενος ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν τῶν Ἑλλησποντίων Πηγῶν, τὴν μόνην κτῆσιν τῶν Λατίνων ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ· ἀλλ' ἐνταῦθα καταφθάσαντος τοῦ Ἑρρίκου, καὶ συναφθείσης μάχης ὑπεχώρησεν εἰς τὰ πλησίον ὄρη, ἀπολέσας κατὰ τὴν καταδίωξιν ὑπὸ τῶν Λατίνων πολλοὺς ἄνδρας καὶ ἵππους. Οἱ Φράγγοι δ' εἶτα συνενωθέντες διήρχοντο τὴν χώραν τοῦ βασιλείου τοῦ Λασκάρεως ἀφόβως καὶ ἀκωλύτως, τούτου μὴ τολμῶντος νὰ ἀντιπαραταχθῇ ἐν τῇ πεδιάδι, ἀλλ' ἀρκουμένου νὰ παραβλάπτῃ, εἰς ὀρεινὰ μέρη ἐνεδρεῦον, τοὺς προσκόπους μόνον τῶν πολεμίων.

Ἡ κατάστασις αὕτη παρατεινομένη ἐξήγειρε τοὺς γογγυσμοὺς καὶ τὰ παράπονα τῶν ἐγχωρίων κατὰ τοῦ Λασκάρεως, ἀγνοούντων εἰς τίνα κύριον νὰ ὑπακούσωσιν, ὅπερ ἐξηνάγκασεν αὐτὸν νὰ καταρτίσῃ νέον στρατὸν ἐκ πεζῶν καὶ ἱππέων, ἐξ ἐνενήκοντα μεγάλων φαλάγγων, ὧν ὀκτὼ ἀπετελοῦντο ἐκ Λατίνων, οἵτινες διετέλουν ὑπὸ τὸν ἀφορισμὸν τοῦ πάπα, ἅτε πολεμοῦντες ἐναντίον τῶν ὁμοφύλων των, πάντα φόβον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων καταλιπόντες, ὡς γράφει ὁ Ἑρρίκος ἐν τῇ ἐπιστολῇ. Ἦτο δὲ ὁ μισθοφορικὸς οὗτος στρατὸς ὁ μᾶλλον πάγιος καὶ

στρατιωτικώτερον συντεταγμένος, ἀποτελῶν τὴν κυριωτέραν δύναμιν τοῦ βασιλέως.

Τὸν πολυάριθμον τοῦτον στρατὸν ὁ Λάσκαρις ὠδήγησε τῇ 15 Ὀκτωβρίου 1211 περὶ τὸν ποταμὸν Λούπαρκον¹, ἔνθα ὁ Ἑρρίκος εἶχε κατασκηνώσει. Ὁ Λάσκαρις δὲ δὲν παρέταξε τὸν στρατὸν τοῦ ἐν ὁμαλῷ πεδίῳ, ἀλλ' ἀπέκρυψεν ὅπισθεν παρακειμένου ὄρους πέμψας μόνον δύο φάλαγγας πρὸ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Ἑρρίκου, ὅπως ἐλκύσῃ τὸ ἵππικὸν τούτου εἰς στενὰ καὶ δύσιππα χωρία. Ὁ Ἑρρίκος δὲ παρασκευασθεὶς πρὸς μάχην ἐβάδισε κατὰ τοῦ Λασκάρεως ἐπὶ κεφαλῇς 15 φαλάγγων· ὅτε δὲ συνήντησε τὸ πρῶτον τὸν στρατὸν τούτου, κατελήφθη ὑπὸ θαυμασμοῦ καὶ ἐκστάσεως ἰδὼν τόσον λαὸν συντεταγμένον κατὰ φάλαγγας, ὧν μία μόνον περιεῖχε 1700 θωρακοφόρους, πλείους τῶν ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ εὕρισκομένων². Ἰδὼν

¹ Ὁ Ἑρρίκος ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ ὀνομάζει τὸν ποταμὸν Luparc. Εἶνε δ' οὗτος ὁ Ῥύνδακος ἢ Ῥυνδακός, πηγάζων ἐκ τοῦ Μουσικοῦ Ὀλύμπου, διαρρέων τὸ μετὰ τούτου καὶ τοῦ ὄρους Τήμνου λεκανοπέδιον, καὶ ἐκβάλλων εἰς τὸν κόλπον τῆς Μουνδανιάς. Εἰς ἱκανὸν διάστημα πρὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ δέχεται τὰ ὕδατα ἐτέρου μεγάλου ποταμοῦ τοῦ αὐτοῦ λεκανοπεδίου, τοῦ Μακίστου, περὶ τὴν πόλιν Λοπάδιον, κειμένην ἐν τῇ συμβολῇ. Ὁ Ῥύνδακος λέγεται νῦν Ἀδρανοῦς-τσαῖ, καὶ πέραν τῆς συμβολῆς τοῦ Μιχαλίτς-νεχρί. Ὁ ἀρχαῖος σχολιαστὴς τοῦ Ἀπολλωνίου Ῥοδίου γράφων στίχ. 1165 «Ῥυνδακὸς ποταμὸς Φρυγίας, ὁ νῦν Μέγητος» προφανῶς πλανᾶται (σελ. 96 ἔκδ. Brunkii). Κατὰ τὸν Πλίνιον V, 32. 40, ἀρχικῶς ὁ Ῥ. ἐλέγετο Λύκος· ἐκ τούτου δ' ὠνομάσθη Λούπαρκος ἐκ τοῦ lupus (λύκος) ὑπὸ τῶν γεωγράφων τῆς Δύσεως. Στράβ. 576. Th. Graesse, Orbis Latinus. ἐν λ. G. A. Saalfeld, Deutsch-Lateinisches Handb. der Eigennamen. M. Χαμουδοπούλου, Γεωγρ. 1892, σελ. 210.

² Διὰ τῆς λέξεως φάλαγξ ἐξηγοῦμεν τὴν ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Ἑρρίκου λέξιν acies, ἣν καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἐκ τῶν Λατίνων παραλαβόντες ἐκάλουν ἀκία, καὶ λόχον, καὶ στοῖχον, καὶ κοντουβέρνιον, καὶ δεκαρχίαν. Nicolas Regaltii Glossarium, τακτικὸν μιζοθάρβαρον, σελ. 9 καὶ 95.

ὁ Ἑρρίκος, ὡς γράφει, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ διεξαγάγῃ ἐπιτυχῶς τὸν ἀγῶνα, ἀνέθηκε τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ προπορευομένου σταυροῦ, καὶ διέταξε δώδεκα τῶν φαλάγγων αὐτοῦ νὰ χωρήσωσιν ὁμοῦ, φοβούμενος μὴ ἡ προσβολὴ δι' ὀλιγωτέρου ἀριθμοῦ γινομένη ἀποτύχῃ ἔνεκα τῆς ὑπεροπλίας τῶν ἐναντιῶν. Ἐκ τῶν ὑπολειπομένων δὲ τριῶν φαλάγγων μίαν μὲν κατέλιπεν εἰς φύλαξιν τοῦ στρατοπέδου, τὰς ἐτέρας δὲ δύο εἰς ἐφεδρείαν. Ἡ προσβολὴ ἐκατέρωθεν ὑπῆρξε κρατερά καὶ πεισματώδης, τοῦ Λασκάρεως ἐπιτεθέντος δι' ἀλλαγμῶν τῶν στρατιωτῶν καὶ ὑπὸ τὸν ἦχον σαλπίγγων· κατήντησε δὲ ἀγὼν ἐκ τοῦ συστάδην ἱππέως πρὸς ἱππέα διαξιφίζομένου. Ἡ ἔκβασις τῆς μάχης δὲν ἐβράδυνε, διότι ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ Λασκάρεως ἐτράπη εἰς φυγὴν μετὰ τὴν πρώτην προσβολὴν τοῦ ἱππικοῦ τῶν Φράγγων μετὰ παρέλευσιν οὐχὶ ἀκριβῶς ὥρας, καὶ κατεδιώχθη ἀπὸ τῆς μεσημβρίας καθ' ἣν ἤρχισεν ἡ μάχη μέχρι δύσεως τοῦ ἡλίου, οὕτως ὥστε ἐπελθούσης νυκτὸς δὲν διέκρινον οἱ τοῦ Λασκάρεως τοὺς ξένους ἀπὸ τῶν ἰδίων, καὶ πολλοὶ ἀπωλέσθησαν ἀλληλοκτονούμενοι.

Προσθέτει δὲ εἰς ταῦτα ὁ Ἑρρίκος, «θαυμαστὸν εἶνε νὰ ἀκούσῃ τις ὅτι οὐδεὶς τῶν ἰδίων στρατιωτῶν μου ἐφονεύθη ἢ ἐπληγώθη θανάσιμως (*quod tamen mirabile est in oculis omnium audientium, quia nullius de toto exercitu nostro periisae vel mortale vulnus recepissee inventus est*)», καὶ ὅτι πολλοὶ τῶν Λατίνων τοῦ Λασκάρεως ἐφονεύθησαν ἐν τῇ μάχῃ, τινὲς δὲ καὶ συνελήφθησαν ζῶντες, ἄλλοι δ' ἠυτομόλησαν εἰς αὐτόν, τυχόντες συγχωρήσεως¹.

¹ Τὰ τῆς ἐκστρατείας ταύτης γνωρίζομεν ἐκ μόνης τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἑρρίκου πρὸς τὸν πάπαν. Ὅρα Buchon, *Rech. et matériaux*. Ὁ Delpech, *La tactique au XIII siècle* T. B', σελ. 59, ὀνομάζει τὴν συναφθεῖσαν μάχην περὶ τὸν Λούπαρκον, *Bataille de l'Espriga*, δηλὰ δὴ μάχην τῶν Πηγῶν, ἀλλὰ δὲν ἐγένετο περὶ τὰς Πηγὰς, αἵτινες πόρρω ἀπέχουσι τοῦ Λουπάρκου. Ὁ Delpech ἀποδίδει τὴν ἡτταν τοῦ Λασκάρεως εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῆς τακτικῆς τῶν ἱπποτῶν,

Ἡ διαβεβαίωσις τοῦ Ἑρρίκου, ἃν εἶνε ἀληθής, ὅτι οὐδεὶς τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ ἔπαθέ τι, ἐνῷ ἡ μάχη ἐγένετο ἐκ τοῦ συστάδην, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Λάσκαρις ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀκολουθῶν τὴν συνήθη τακτικὴν τοῦ νὰ μὴ συνάπτῃ μάχας φονικὰς, ἵνα μὴ στερεῇται τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀνδρῶν, ἀπλῶς ὑπεχώρησεν εἰς τὰ ἐνδότερα, ἡττηθείσης τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς του, ἥτις ὑποστηρίζουσα τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ὅλου στρατοῦ ὑπέστη μεγάλην φθοράν.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ Λάσκαρις, ἐξακολουθεῖ γράφων ὁ Ἑρρίκος, οὐδαμοῦ ἐφάνη, πάντες δὲ οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ, οἱ μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Τουρκικῆς ἡγεμονίας, ἐτάχθησαν ὑπὸ τοῦς Φράγγους, πλὴν κατοίκων φρουρίων τινῶν, ἅτινα ἐπερχομένου καταλλήλου χρόνου ἐσχόπει νὰ πολιορκήσῃ καὶ καταστήσῃ ὑποχείρια. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι λόγοι ὑποσημαίνουν ὅτι ὁ Ἑρρίκος ἐθεώρει ἔτι τὸν Λάσκαριν ἰσχυρὸν καὶ δυσκαταγώνιστον, ἀφοῦ μετὰ τοιαύτην νίκην, καθ' ἣν οὐδεμίαν ζημίαν ὑπέστη, δὲν ἐξηκολούθησε τὸν κατ' αὐτοῦ ἀγῶνα.

Ἡ νίκη αὕτη τοῦ Ἑρρίκου, καὶ ἡ προσωρινὴ ἐξ ἀνάγκης ὑποταγὴ τῶν κατοίκων, καὶ αἱ συνήθεις ὑποσχέσεις αὐτῶν δὲν ἔφερον τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα ὑπὲρ αὐτοῦ, τῆς σταθερᾶς καταλήψεως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διότι μόλις ἀπῆλθε, μὴ καταλιπὼν φρουράς εἰς τὰς πόλεις, ὁ Λάσκαρις ἐγένετο αὖθις κύριος αὐτῶν, ὧν οἱ κάτοικοι προθύμως ὑπετάσσοντο βλέποντες ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι προστασίαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Φράγγων, στερουμένων δυνάμεων ἱκανῶν πρὸς φρούρησιν. Τούτου ἕνεκα ὁ Ἑρρίκος μετὰ διετίαν εἰσέβαλεν ἐκ νέου εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἧς διῆλθε πάσας τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας, προχωρήσας διὰ τῆς Μυσίας μέχρι Νυμφαίου, πανταχοῦ ἔρημον τὴν χώραν εὐρών. Ἐντεῦθεν στραφεὶς ἐκυρίευσεν μετὰ πολιορκίαν τὰ Λεντιανὰ καὶ τὸ Ποιμανηνόν, ἔνθα εὗρεν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν καὶ ἄνδρας μαχιμωτάτους ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Δερμοκαίτην διαπράξαντας ἔργα γενναῖα. Εἰς τὰ Λεντιανὰ ἰδίως οἱ πολιορκούμενοι ἐπέδειξαν ἀξιοθαύμαστον καρτερίαν ἐπὶ 40 ἡμέ-

ρας ἀμυνόμενοι, ἐνῶ ἔπασχον ἔλλειψιν ὕδατος καὶ τροφίμων, ὥστε ἔφαγον καὶ αὐτὰ τὰ σχύτη τῶν ἀσπίδων καὶ τῶν ἐφесτρίδων. Ἡ ἀντίστασις δ' αὐτῶν ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε καίτοι οἱ Φράγγοι διὰ τῶν ἐλεπόλεων ἀνέφξαν μέγα ῥῆγμα εἰς τὸ τεῖχος, οἱ πολιορκούμενοι ἠμπόδισαν τὴν δι' αὐτοῦ εἴσοδον εἰς τὴν πόλιν ἐπισωρεύοντες καὶ καίοντες ξύλα εἰς αὐτὸ ἀδιαλείπτως¹.

Ὁ Ἀκροπολίτης ἐξαίρων τὸ ἥθος τοῦ Ἑρρίκου, ὃν ἀποκαλεῖ ἀνδρεῖον καὶ ὀξύρροπον εἰς μάχας, λέγει ὅτι, καίπερ Φράγγος, ἐφέρετο πρὸς τοὺς Ἑλληνας μειλичίως καὶ πρᾶως, καὶ πολλοὺς τούτων εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του. Ὅτε δ' ἐκυρίευσεν τὸ Ποιμανηγὸν καὶ τὰ Λεντιανά, ἐθεώρησεν ἔρμαιον τὴν ἐκεῖ εὐρεσιν τόσων γενναίων ἀνδρῶν, δι' ὃ ἀπολύσας τὸν αὐτάδελφον τοῦ Λασκάρεως Κωνσταντῖνον, τὸν ἀρχηγὸν τῶν στρατευμάτων Δερμοκαίτην καὶ τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον, τὸν γαμβρὸν τοῦ Λασκάρεως, πάντας τοὺς λοιποὺς συνέταξε κατ' ἴλας ὑπὸ ἀρχηγοὺς ὁμοεθνεῖς, καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γεωργίου Θεοφιλοπούλου, θεωρήσας ὅτι οὕτω θέλει ἔχει αὐτοὺς μᾶλλον εὖνους ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἢ ἐὰν ἔτασεν ὑπὸ ἀρχηγοὺς Φράγγους².

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 31. Ἀνώνυμος, σελ. 463.

² Ἀκροπολίτης, σ. 32. Νεώτεροι ἱστορικοὶ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, Lebeau IZ', σελ. 298, Muralt A', σ. 315, Hopf, σελ. 244, ἀναγράφουσιν ὅτι ὁ Ἑρρίκος τὸν ἀδελφὸν τοῦ Λασκάρεως Κωνσταντῖνον, τὸν Δερμοκαίτην, καὶ τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον ἐφόνευσεν, ἐρμηνεύοντες ἐσφαλμένως τὸ χωρίον τοῦ Ἀκροπολίτου «Κρατηθέντος οὖν τοῦ ἄστεως (Λεντιανῶν), οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπολέλυται εἰ μὴ μόνος ὁ τοῦ βασιλέως αὐτάδελφος, καὶ ὁ εἰς ἡγεμόνα τοῦ στρατεύματος τεταγμένος Δερμοκαίτης καὶ ὁ Παλαιολόγος Ἀνδρόνικος». Τὸ οὐδεὶς ἀπολέλυται ἐμφαίνει ἐνταῦθα, ὅτι οὐδεὶς ἀφέθη ἐλεύθερος, ἢ μόνον οἱ ἀναφερόμενοι, οἱ λοιποὶ δ' ὀπλῖται ἐκρατήθησαν καὶ ἀπετέλεσαν στρατὸν ὑπὸ τὸν Θεοφιλόπουλον. Ἄλλως δὲ ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ἀναφαίνεται καὶ κατωτέρω ἐπὶ Βατάτση πολεμήσας κατὰ Λέοντος Γαβαλά. Ὅρα καὶ Χωνιάτην, σ. 617, ἐνθα τὸ «μηδέ ποτε προθέσθαι Ῥωμαίους ἀπολύειν ἀλλ' ἀπολλύειν» ἐξηγῇ ὁ Ἀνώνυμος,

Ἀρχεσθεῖς ὁ Ἑρρῖκος εἰς τὰς ἐκ τῆς ἐκστρατείας ταύτης κτήσεις, θέλων δὲ καὶ νὰ ἀνακουφίσῃ τὸν στρατόν του, ἐκ τῶν πολλῶν κακουχιῶν, ἐζήτησε παρὰ τοῦ Λασκάρεως ἀνακωχὴν ὅπλων, καὶ καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῶν κτήσεων ἑκατέρου. Συνεφώνησαν δ' ὅπως ὁ μὲν Ἑρρῖκος κρατήσῃ ὑπὸ τὴν δεσποτείαν αὐτοῦ πᾶσαν τὴν δυτικὴν ἄκραν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δῆλα δὴ Τρωάδα, Μυσίαν καὶ τὰ πρὸς Β τοῦ Τήμου ὄρους μέχρι Λοπαδίου, ὁ δὲ Λάσκαρις λάβῃ τὴν χώραν ἀπὸ Ἀδραμυτίου μέχρι Σμύρνης, ἔνθα ἦσαν τὰ Νεόκαστρα (Χλίαρα, Πέργαμος, Σμύρνη, Ἀδραμύτιον), τὰ φρούρια Μαγίδιον, Ὀψίκιον καὶ ἐντεῦθεν ἀπὸ τοῦ Κιλβιανοῦ πεδίου, ὅπερ ἀρδεύει ὁ Κάϋστρος μέχρι Νικαίας· ὅριον δὲ πρὸς Β ἐτίθετο ἡ κώμη Κάλαμος, ἣτις ὠρίσθη νὰ μείνῃ ἄοικος¹. Κατεῖχε δ' ὁ Λάσκαρις καὶ τὴν χώραν Λοπαδίου, Προύσης καὶ Νικαίας.

Διὰ τῶν ἐπανειλημμένων τούτων συνθηκολογιῶν, προερχομένων ἐκ τῆς ἀδυναμίας ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων, καὶ μαρτυρουσῶν τὸ ἰσόπαλον αὐτῶν, ἐπεζητεῖτο ἀναψυχὴ μόνον, ὅπως μετ' ὀλίγον παραβιάσωσιν αὐτὰς εὐθύς ὡς ἤθελε παραστῇ εὐνοϊκὴ περίστασις. Μεθ' ὅλας ὁμως ταύτας τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις οἱ Φράγγοι δὲν κατῴρθωσαν μέχρι τοῦ χρόνου τούτου νὰ ἐγκατασταθῶσιν ὀριστικῶς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἢ μόνον ἐν τῇ

σ. 416, «μηδέποτε θελήσαι Ῥωμαίους ἐλευθεροῦν, ἀλλὰ θανατοῦν». Ὅρα καὶ Ἀκροπολ. σελ. 65, 14 «ἀπελύθη τῶν δεσμῶν», σ. 41, 8 «οἱ Ἴταλοι ἀπέλυσαν», σ. 92, 14 «πάντας τοὺς εἰς φυλακὴν ἄστεως ἀπέλυσεν».

¹ Ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 30, ἐκθέτει ὡς ἐξῆς τὰ τῶν ὁρίων· «Συνεφωνήθη τὰ μὲν τοῦ Κιμιᾶ πάντα (οὕτω γὰρ τὸ ὄρος καλεῖται τὸ ἐγγὺς τῆς Ἀχυράους τυγχάνον) μετὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ἀχυράους παρὰ τοῦ τῶν Φράγγων γένους δεσπόζεσθαι, τὸν δὲ Κάλαμον (κώμη δέ ἐστίν ὁ Κάλαμος) ἐξ οὗ τὸ τῶν Νεοκάστων ἄρχεται θέμα μένειν ἄοικον. Τὰ δὲ ἐντεῦθεν παρὰ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου δεσπόζεσθαι, Νεόκαστρα δὲ ταῦτα ἦν, καὶ Κιλβιανόν, Χλίαρά τε καὶ Πέργαμος καὶ τὰ πλαγίως ἐγκείμενα Μαγίδιά τε καὶ Ὀψίκια».

πόλει τῶν Ἑλλησποντίων Πηγῶν, ἐν ᾗ κατῴκει μέγας πληθυσμός Λατίνων, χάριν ἐμπορίου ἀπὸ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος αὐτόθι ἐγκατασταθέντων, καὶ ἐν ᾗ ὑπῆρχεν ἔτι καὶ ἐπίσκοπος Λατίνος¹. Αἱ Πηγαὶ δὲ κατόπιν ἐδόθησαν τιμάριον εἰς τὸν Ἐρρίκον δὲ Γράνγεριν, ὅστις ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐξ Ἱερουσαλήμ².

Ἐκ περισωθεισῶν, ἐλαχίστων ἄλλως τὸν ἀριθμόν, ἐπιγραφῶν ἐν Προύση καὶ Ποντοηρακλείᾳ τῶν χρόνων τούτων εἰκάζομεν ὅτι ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις προέβη μετὰ τὴν ἀνακωχὴν, μὴ ἀπειλούμενος ἐκ προσεχοῦς τοῦλάχιστον πολέμου, εἰς κατασκευὴν πύργων ὀχυρῶν καὶ φρουρίων, προβλέπων ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ βασιλείου του ἐν ἀπωτέρῳ μέλλοντι. Ἐν Προύση ἐπὶ πύργου εὐρίσκεται ἡ ἐπιγραφή « Ἀνηγέρθη οὗτος ὁ πύργος παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν βασιλέως Θεοδώρου Κομνηνοῦ τοῦ Λασκάρου μηνὶ Ὀκτωβρίῳ » καὶ ἑτέρα « Πύργος Θεοδώρου ἐν Χριστῷ αὐτοκράτορος Ῥωμαίων Κομνηνοῦ τοῦ Λασκάρου »³.

¹ Heyd, *Le colonie commerciali degli Italiani etc.* Α', 87. Τοῦ αὐτοῦ, *Hist. du commerce*, Α', σ. 243.

² Hopf, *Griech.* σ. 244 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς. Ὅρα ἐν *Mas Latrie, Trésor de chronologie*, σ. 1787, γένεαλογίαν τοῦ Henri Grangerin.

³ Boeckh, *Corpus inscrip. Graec.* Δ', ἀριθ. 8744, 8745, 8746, 8747, 8748· ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ ὁ Λάσκαρις προσαγορεύεται Κομνηνοφύης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία.

Προσωρινὴ κατάλυσις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀρθοδόξου Πατριαρχείου. — Χηρεία πατριαρχικοῦ θρόνου ἐπὶ διετίαν. — Παραίτησις Ἰωάννου Καματηροῦ πατριάρχου. — Ἐκλογὴ πατριάρχου Μιχαὴλ Δ΄. — Λόγοι ἀνασυστάσεως τοῦ Πατριαρχείου ἐν Νικαίᾳ. — Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος. — Ἀπαγόρευσις θεολογικῶν συζητήσεων. — Ἀπεσταλμένοι πάπα εἰς Νίκαιαν. — Πράξεις Μιχαὴλ Δ΄. Θάνατος τούτου. — Θεόδωρος Β΄ ὁ Εἰρηνικός, Μάξιμος Β΄, Μανουὴλ Α΄ Σαραντηνός ὁ Χαριτόπουλος. — Ἐκκλησίαι δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, Σερβίας, Βουλγαρίας, Τραπεζοῦντος. — Ἐκκλησία δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου. — Χειροτονίαι ἐπισκόπων. — Ἐκκλησία Βουλγαρίας. — Χωρισμός τῶν ἐκκλησιῶν Ἀνατολικοῦ καὶ Δυτικοῦ βασιλείου. — Προσπάθειαι Μανουὴλ Α΄ πρὸς ἑνωσιν. — Σύγκλησις συνόδου ἐν Νικαίᾳ. — Ἀποποίησις τῶν ἀρχιερέων τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου εἰς συμμετοχὴν. — Ἰωάννης Ἀπόνκαυκος μητροπολίτης Ναυπάκτου. — Ὑποκεκρυμμένοι πολιτικοὶ σκοποί. — Τοπικὴ σύνοδος ἐν Νικαίᾳ. Πράξεις αὐτῆς.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Φράγγων ἐξέλιπε μετὰ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ, ἡ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου· ὁ κατὰ τὴν ἄλωσιν πατριάρχης Ἰωάννης ὁ Καματηρός, φυγὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, κατέφυγεν εἰς Διδυμότειχον, οἱ πλείστοι δὲ τῶν κληρικῶν, ἐν οἷς καὶ διάσημοι, συνέρρουσαν ἄλλοι μὲν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Ἀνατολῆς, ἄλλοι δ' ἐν Ἡπείρῳ παρὰ τῷ δεσπότη τῆς Δύσεως Μιχαὴλ Α΄ Ἀγγέλῳ, καὶ ἄλλοι εἰς Βουλγαρίαν, ὅπου ὑπῆρχε τότε ἐξουσία βασιλική· οὕτω δὲ ἡ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐκκλησία ἔμεινεν ἄνευ ἀρχιθύτου καὶ ἄνευ συνόδου ἀσκούσης τὴν διοίκησιν, διψοῦντο δ' ὑπὸ τῶν κατ' ἐπαρχίας ἀρχιερέων, καὶ τοῦτο μόνον ἐν ἐκείναις ἐν αἷς δὲν εἶχον ἐγκατασταθῇ Λατίνοι, διότι ὑπὸ τούτων οἱ Ἕλληνες ἐπίσκοποι ἐφυγαδεύθησαν.

Ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης Καματηρός εἰς Διδυμότειχον καταφυγών, ἔμεινε μακρὰν τῆς ἑδρας τῶν δύο ἀρτισυστάτων ἐλληνικῶν βασιλείων, οὐδὲν πράξας ὅπως ἀναστηλώσῃ τὸν καταπεσόντα πατριαρχικὸν θρόνον καὶ ἀνακόψῃ τὸν ροῦν τῆς πανταχοῦ εἰσχωρούσης δυτικῆς ἐκκλησίας¹. Ἐκ Διδυμοτείχου δὲ προσῆλθεν εἰς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Ἰωαννίκιον καὶ συνωμίλησε μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἄγνωστον περὶ τίνος.

Ὁ Λάσκαρις δέ, περισπώμενος ὑπὸ τῶν πολιτικῶν φροντίδων τοῦ ἀρτισυστάτου κράτους του, δὲν ἐμερίμνησεν εὐθύς ἀμέσως, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, περὶ τῆς Ἐκκλησίας, θεωρῶν τὰ κατ' αὐτὴν δευτερεῦον θέμα, καὶ ἀποφεύγων πιθανῶς, ἀφοῦ οὐδένα κίνδυνον διέτρεχεν ἡ ὀρθοδοξία τῶν ὑπηκόων του, νὰ ἐγκαθιδρύσῃ παρὰ τὸ πλευρόν του τὸ κράτος τῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ ἡδύνατο νὰ παρεμβάλλῃ προσκόμματα εἰς τὴν ἐδραίωσιν τοῦ θρόνου του. Ὅπόταν ὅμως μετὰ διετίαν οἱ ἐν Νικαίᾳ ἄρχοντες καὶ οἱ κληρικοὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀναγορεύσωσι καὶ στέψωσιν αὐτὸν βασιλέα, παρέστη ἡ ἀνάγκη, χάριν τῆς στέψεως, τῆς συμμετοχῆς τῆς ἀνωτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ἐφ' ᾧ καὶ προσεκλήθη εἰς Νίκαιαν ὁ τέως πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰω. Καματηρός, τούτου δὲ μὴ ἀποδεχθέντος (Ὅρα ἀνωτ. σ. 40) καὶ ἀποστείλαντος ἔγγραφον τὴν παραίτησίν του, οἱ ἐν Νικαίᾳ κληρικοὶ συνελθόντες ἐξέλεξαν τῇ 20 Μαρτίου 1206 τὸν Μιχαὴλ Δ' Αὐτωρειανόν, Ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης, ὅστις καὶ ἔστεψε τὸν βασιλέα. Οὕτω δὲ ἀνασυνεστάθη τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν ἑδρᾷ ἐτέρου ἐπισκόπου τοῦ τῆς Νικαίας, ὅπερ ἦτό τι ἀντικανονικόν, ἀλλὰ προελθὸν κατ' ἀνάγκην ἐκ τῆς καταλήψεως τῆς ἑδρας τοῦ πα-

¹ Ὁ Δημ. Χωματιανός, σελ. 567, θεωρεῖ ὡς μὴ ἀπίθανον ὅτι ἡ προσέλευσις τοῦ Καματηροῦ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων, καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ φυγάδος βασιλέως τῶν Ῥωμαίων Ἀλεξίου Γ', ἐπέρρωσεν εἰς τοὺς Βουλγάρους τὴν ἰδέαν συστάσεως ἰδίου ὀρθοδόξου βουλγαρικοῦ πατριαρχείου, ὅπως ἀρπάσωσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡγεμονίαν, ὑπολαβόντες ὅτι δὲν ἤθελε πλέον ἀνεγερθῇ ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία.

τριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Λατίνου πατριάρχου. Καὶ ὑπ' αὐτῶν δὲ τῶν ἐν Νικαίᾳ ἐθεωρεῖτο τότε ὁ ἐν Νικαίᾳ πατριαρχικός θρόνος ὡς ἔπηλυσ καὶ ὡς ἐπίθετος, ἐλπίζόντων εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹, ὅτε τὸ πατριαρχεῖον ἤθελεν ἐπανέλθει εἰς τὴν οἰκείαν αὐτῷ ἑδραν.

Ἡ ἀνασύστασις αὕτη τοῦ πατριαρχείου ἐν Νικαίᾳ εἶχεν, ὡς εἴπομεν, ἀφορμὴν τὴν στέψιν τοῦ Λασκάρως, δὲν ἐγένετο ὁμοῦ καὶ χάριν μόνον ταύτης, ἀλλὰ καὶ χάριν τῆς αὐτονομίας τοῦ κράτους, ἱκανῶς μετὰ διετίαν συμπαγέντος, ἥτις ἀπῆτει σὺν τῇ πολιτικῇ καὶ ἐνιαίαν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν, ἀντλοῦσαν τὸ κύρος ἐξ αὐτῆς τῆς προΐσταμένης ἀρχῆς. Κατ' ἀρχὴν δὲ τότε πρεσβευομένην κράτος ἄνευ πατριαρχείου δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ. Ὁ Ἰωαννίκιος ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων ἐν ἐπιστολῇ τοῦ πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Γ', δι' ἧς ἀνεγνώριζε τῷ 1202 τὰ πρωτεῖα αὐτοῦ καὶ ἐζήτηι τὴν διαρρύθμισιν τῆς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας, σὺν ἄλλοις ἔγραφεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπως στέψῃ αὐτοκράτορα, καὶ ὑπέσχετο ἔτι νὰ ἀναγνωρίσῃ ἐν Βουλγαρίᾳ ἴδιον πατριάρχην· διότι κράτος ἄνευ πατριάρχου δὲν ὑφίσταται².

Ὁ Λάσκαρις δὲ δὲν ἠρέκεσθη μόνον εἰς τὴν ἰδρυσιν τοῦ πατριαρχείου, ἀλλὰ προσεκάλεσεν εἰς Νίκαιαν διὰ τὴν εὐχοσμον διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἄλλους ἱεράρχας γνωστούς ἐπὶ παιδείᾳ καὶ εὐαγγελικῇ ἀρετῇ, ἰδίᾳ δὲ τὸν φήμης μεγάλης ἀπολαύοντα Μιχαὴλ Ἀχομινᾶτον μητροπολίτην Ἀθηνῶν, διατρί-

¹ Ν. Βλεμμύδης, σελ. 7.

² «Veni ad nos, coronabimus te in imperatorem et faciemus tibi patriarcham quia imperium sine patriarcha non staret». Ἐπιστολὴ Ἰωαννικίου ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰννοκεντίου Γ', Τόμ. Β', σελ. 156 (ἐν τῇ Λατιν. Πατρολογ.). Ὁ Ἰωαννίκιος δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος. Ματθαῖος Βλάσταρις «Τῆς πολιτείας . . . τὰ μέγιστα καὶ ἀναγκαϊότατα μέρη Βασιλεὺς ἐστι καὶ Πατριάρχης». Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ Σύνταγ. 5', σ. 429.

βοντα τότε ἐν Κέφ, ἔνθα κατέφυγε μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ὅστις ἀπεποιήθη νὰ προσέλθῃ λόγῳ γήρατος καὶ ἀσθενείας (Ὅρα ἄνωτ. σελ. 42).

Μία τῶν σπουδαίων διαταγῶν ἔτι τοῦ Θεοδώρου ὡς πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἦτο καὶ ἡ πλήρης ἀπαγόρευσις ἐν τῷ βασιλείῳ του τῶν θεολογικῶν συζητήσεων ἐπὶ αἱρέσεων, διακοινώσας ὅτι θέλει ἀπηνῶς τιμωρῆσαι πάντα εισάγοντα αἵρεσιν. Τότε δ' εἰς Νίκαιαν εἶχεν εισαχθῇ ἡ αἵρεσις τοῦ Σικιδίτου περὶ φθαρτοῦ καὶ ἀφθάρτου τῶν θείων δώρων, ἣτις ἀνεφάνη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Ἰωάννου Καματηροῦ πατριάρχου¹. Ὅτε δὲ ὁ πάπας ἀπέστειλεν εἰς Νίκαιαν τῷ 1210 πρεσβευτὰς «εἰρήνην ζητοῦντας, εἰρήνην ποθοῦντας, κατὰστασιν ἐκκλησιῶν ἰμειρομένους, ἀλλὰ καὶ κοσμικὴν γαληνότητα», ὁ Λάσκαρις ἔπεμψεν αὐτοὺς μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου νὰ συζητήσωσι τὰ περὶ τούτων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκεῖ δ' ὁ Ἐφέσου διελέχθη πρὸς αὐτοὺς, προεδρεύοντος τοῦ καρδινάλιου ἐπισκόπου τοῦ Ἀλαβάνου τῆς Ἰσπανίας, περὶ τῶν ἀζύμων, περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ πάπα, καὶ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος².

Ὁ ἐκλεχθεὶς νέος πατριάρχης Μιχαὴλ ὁ Αὐτωρειανὸς ἦτο ἀνὴρ λόγιος καὶ πάσης γραφῆς ἔμπειρος, ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθη νὰ πράξῃ τι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τοῦ διωγμοῦ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας³. Περὶ αὐτοῦ γνωρίζομεν ὅτι μικρὸν μετὰ τὴν ἐκλογὴν του διώρισε, καὶ τῇ συναινέσει τοῦ Λασκάρεως, τὸν Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτον εἰς τὴν χηρεύουσαν ἐπισκοπὴν τῆς νήσου Νάξου, ὑποκειμένης τότε εἰς τοὺς Ἐνετούς. Ὁ διορισμὸς ἐγένετο μετὰ τοῦ 1206 καὶ 1208 ἀναμφιβόλως, διότι κατὰ τὸ 1208 ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἀπέστειλεν εἰς Νάξον καθολικὸν ἐπίσκοπον, ὑπαγόμενον εἰς τὸν λατῖνον μητροπολίτην

¹ Ὁ Ἀνώνυμος ἐκθέτει τὰ τῆς αἱρέσεως ταύτης, σ. 466 καὶ 662.

² Δημητρακόπουλος, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς σελ. 44.

³ Ἀκροπολ. σ. 13. Τὸν Μιχαὴλ Αὐτωρειανὸν ἐτίμα διὰ τῆς φιλίας αὐτοῦ, πρὶν ἢ γίνῃ πατριάρχης, καὶ ὁ πολὺς Εὐστάθιος. Tafel, Eustathii opuscula, σ. 339.

Ἀθηνῶν¹. Ὁ Ἀχομινᾶτος δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν πατριάρχην ἀπεποιήθη τὴν θέσιν ἕνεκα γήρατος καὶ ἀσθενείας, καὶ ἰκέτευσεν αὐτὸν νὰ μὴ ἐξοργισθῇ ἐπὶ τῇ ἀρνήσει του, καὶ νὰ καταπραύνη τὴν ὀργὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ κρατίστου αὐτοκράτορος Λασκάρως, ἐὰν τυχὸν ἤθελε χαλεπῶς φέρει τὴν ἀποποίησίν του².

Μανθάνομεν δ' ἔτι περὶ τοῦ Ἀχομινάτου ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν μετέβη εἰς Θεσσαλονίκην, πιθανῶς τῇ προτροπῇ τοῦ πατριάρχου Νικαίας, εἰς τὸν ἐκεῖ λεγῶτον τοῦ Ἰννοκεντίου, ὅπως παραστήσῃ τὰ δίκαια τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀλλ' οὐδὲν δυνηθεὶς νὰ ἐπιτύχῃ ἐπανέκαμψεν ἄπρακτος³.

Ὁ Μιχαὴλ Δ' ἀρχιερατεύσας ἔτη ἑπτὰ καὶ μῆνας ἕξ ἀπέβίωσε περὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1213. Τὸ μόνον δ' ἔγγραφον, καθ' ὃ γινώσκομεν, τοῦ πατριάρχου τούτου εἶνε συνοδικὸν γράμμα τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου 1213 πρὸς τὸν ῥήγαν Ἀρμενίας, Κιλικίας καὶ Ἰσαυρίας, δι' οὗ διαβεβαιοῖ αὐτὸν ὅτι ὁ γάμος τῆς θυγατρὸς του μετὰ τοῦ βασιλέως Λασκάρως θέλει τελεσθῇ κατὰ τὰ νόμιμα τῆς ἐκκλησίας, ὅπως ἦτο καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ καὶ ἡ τοῦ Λασκάρως. Ἐκ τοῦ ἐγγράφου δὲ τούτου ἔχοντος βεβαίαν χρονολογίαν ὠρίσαμεν τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του, παρὰ τὰ ἱστορούμενα ὑπὸ τοῦ Καλλίστου ὅτι ἐπατριάρχευσεν ἔτη ἕξ, μῆνας πέντε καὶ ἡμέρας ἕξ⁴.

¹ Dugit, Naxos et les établissements latins de l'Archipel, σ. 173.

² Μιχ. Ἀχομινᾶτος, Β', 154. Πῶς οὖν, οὕτως ἔχων ψυχῆς καὶ σώματος, δύναμαι νὰ μεταβῶ εἰς Βιθυνίαν ἢ εἰς Νάξον « ἵνα τῆς ἐμῆς νύμφης (μητροπόλεως Ἀθηνῶν) ἢ συνεβίωσα ἐπὶ μακρὸν μοιχευομένης παρ' ἀσελγῶν καὶ ἱποπόρων ἐπιβητόρων, μηδ' αὐτὸς ἄγω σχολήν, κλάων τὴν ἐμὴν ταύτην ἐφύβριστον συμφορὰν, ἀλλὰ πρεσβύτες ὦν καὶ ἔξωρος νυμφίος, ξυνεύω γραί, καὶ αὐτῇ χήρᾳ παρευνάζωμαι, οὐκ εἰς παιδουργόν, ἀλλὰ ψυχρὸν καὶ ἄγονον παραγκάλισμα; ».

³ Μιχαὴλ Ἀχομ. Β', σ. 312. Νερούτσου, Χριστ. Ἀθῆναι (ἐν Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἑθν. Ἑταιρείας, Τόμ. Γ'), σ. 45 καὶ 71.

⁴ Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου, Κατάλογος πατριαρχῶν (ἐν

Τοῦ πατριάρχου τούτου καὶ τῆς ὑπ' αὐτὸν συνόδου ἐν Νικαίᾳ σφύζεται μόνον τὸ μνημονευθὲν γράμμα πρὸς τὸν ῥήγαν τῆς Ἀρμενίας, Κιλικίας καὶ Ἰσαυρίας, ὑπογεγραμμένον παρ' αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων, ὡς ἐξῆς· Μιχαήλ, ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης. Ἰωάννης ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας. Ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου Νικόλαος. Ὁ μητροπολίτης Κυζίκου Νικηφόρος. Ὁ Σάρδεων Νικηφόρος. Ὁ Λαοδικείας Θεόδωρος. Ὁ Φιλαδελφείας Νικόλαος. Ὁ θεουπόλεως Προύσης Σέργιος. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κίου Κωνστάντιος. Ὁ Λοπαδίου καὶ Μελιτουπόλεως Νικηφόρος. Ὁ Μελαγείνων Λέων. Φέρει δὲ τὸ γράμμα χρονολογίαν «Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ἰνδικτιῶνος β', ἔτους ,ψκϛ' (=6722=1213)¹.

Μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ Μιχαήλ Δ', ἔμεινεν ὁ πατριαρχικὸς θρόνος ἐν χρεΐᾳ κατὰ τὸν κατάλογον τοῦ Καλλίστου μῆνας δέκα, μεθ' οὓς ἐξελέγη περὶ τὸν Αὐγουστον τοῦ 1214 ὁ Θεόδωρος Β' ὁ Εἰρηνικός, ὁ ἐπιλεγόμενος Κωπᾶς, ὁ ὑπάτος τῶν φιλοσόφων κατὰ Κάλλιστον, ὅστις ἐπατριάρχευσεν ἔτος ἐν καὶ τινας μῆνας, ὅτε καὶ ἀπεβίωσε². Τοῦτον διεδέχθη ὁ μοναχὸς Μάξιμος Β', ἐκλεχθεὶς περὶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1215 πρῶην ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῶν Ἀκοιμήτων παρὰ τὸν Βόσπορον, χρηματίσας καὶ πνευματικὸς τοῦ βασιλέως, μόνον προσὸν ἔχων

Ἑλλ. Πατρολογία, Τόμ. PKZ', σ. 465. Ὁ Ζαχαρίας Μαθᾶς, Κατάλογος ἱστορικ. τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς πατριαρχῶν, σελ. 81 (6' ἐκδ.) γράφει ὅτι ὁ Μιχαήλ Δ' ἐπατριάρχευσεν ὅλα ἔτη ἑπτὰ καὶ μῆνας ἕξ.

¹ Βυζαντινὰ Χρονικά, Τόμ. Δ', τευχ. 1 καὶ 2, σελ. 164. Ἐδημοσιεύθη μετὰ προλεγομένων ῥωσιστὶ ὑπὸ Ἀ. Παύλωφ.

² Μ. Γεδεών, Πατρ. πίνακες, σ. 381. Ἀκροπολίτ. σ. 34. Ἐσφαλμένως ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν Πατρ. τοῦ Μαθᾶ καλεῖται Θεοδόσιος Δ', σ. 81. Ὁ Ἀκροπολίτης καίτοι σύγχρονος ἱστορεῖ ὅτι ὁ Θεόδωρος Β' ἀπεβίωσε μετὰ ἐνιαυτοῦς ἕξ. Ὅρα καὶ Muralt, Α', σελ. 316. Κατὰ Κάλλιστον ἐπεσχόπευσεν ἔτος ἐν, μῆνας ἡμέρας γ', σελ. 465.

ὅτι ἐθεράπευε τὴν γυναικωνίτιδα, διὰ τῆς ἐπιδράσεως δὲ τῶν γυναικῶν τῆς αὐλῆς ἀνῆλθεν εἰς τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα, ἀπόντος τοῦ Λασκάρως εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἰαθατίνη πόλεμον¹.

Τοῦ πατριάρχου Μαξίμου σφίζεται ἔκθεσις τῆς ὀρθοδόξου πίστεως περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος κατὰ Λατίνων². Ὁ Μάξιμος ἀπεβίωσε μετὰ πατριαρχίαν ὀλίγων μηνῶν· διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ Μανουὴλ Α΄ Σαραντηνός, ὁ Χαριτόπουλος ἐπιλεγόμενος³. Ὁ ιεράρχης οὗτος, ὁ ὑπὸ πολλῶν φιλόσοφος ὀνομαζόμενος, ὑπῆρξεν αὐστηρὸς τηρητὴς τῶν κανόνων τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἔδειξε ποιὰν τινα αὐτοβουλίαν ἐν τῇ ἐνασχήσει τῶν καθηκόντων του ἀντισταθεὶς κατὰ τοῦ ἐκθέσμου γάμου τῆς θυγατρὸς τοῦ Θεοδώρου Λασκάρως μετὰ τοῦ Ῥοβέρτου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, οὗ τὴν ἀδελφὴν εἶχε λάβει ὁ Λάσκαρις σύζυγον (Ὅρα κατωτ. Κεφ. ΙΔ'). Οὗτος δ' εἶνε καὶ ὁ στέφας εἰς βασιλείαν τὸν διάδοχον τοῦ Θεοδώρου Α΄ Λασκάρως Ἰωάννην Δούκαν Βατάτσην.

Καὶ τοιαῦτα μὲν ἦσαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐν Νικαίᾳ, ὡς πρὸς τὴν καθιερωθεῖσαν τάξιν· ἄλλως ὅμως εὐρίσκοντο ἐν τῷ δεσποτάτῳ τῆς Ἠπείρου, ἐν Σερβίᾳ, Βουλγαρίᾳ καὶ τῷ βασιλείῳ τῆς Τραπεζοῦντος, ἐφ' ὧν ἐπεξετείνετο τέως ἡ ἐνορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ὡς ἐκ τῆς νέας πολιτικῆς καταστάσεως, ἥτις προέκυψεν ἐν αὐταῖς ἐκ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐγεννήθη καὶ νέα ἐκκλη-

¹ Ἀχροπολ. σελ. 35. Περὶ τῆς Μονῆς τῶν Ἀκοιμήτων ὅρα Βυζαντίου, Κωνσταντινούπολις, Β', 218. Δοσιθέου, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, σ. 824. Ὁ Κάλλιστ. Ξανθόπουλ. σελ. 465, ἱστορεῖ ἐτι ὅτι ὁ Μάξιμος διήγειρε κατὰ τῶν Νικαέων τὸν βασιλέα· ἀλλὰ τοιοῦτόν τι δὲν γνωρίζομεν ἄλλοθεν.

² Δημητρακόπουλος, Ὅρθ. Ἑλλάς, σ. 38. Ἐσφαλμένον τὸ ὑπὸ τοῦ Μ. Γεδεῶν ἀναγραφόμενον (Πατριαρχικοὶ Πίνακες, σ. 382) ὅτι ἐπὶ τοῦ πατριάρχου τούτου τὸ Πέκιον ἀπεσπάσθη ἀπὸ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν. Περὶ τοῦ γεγονότος τούτου ὅρα ἐν Παραρτ. Γ'.

³ Ἀχροπολ. σ. 35. Ἐφραίμιος, 10,251.

σιαστική τάξις, τὸ νὰ διοικῶνται αἱ ἐκκλησίαι αὐτῶν ὡς αὐτοκέφαλοι ὑπὸ τῶν εὐρεθέντων ἐν αὐταῖς ἀρχιερέων, νὰ πληρῶνται δ' αἱ χηρεύουσαι ἐπισκοπικαὶ ἑδραὶ δι' ἐπισκόπων χειροτονουμένων οὐχὶ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τοῦ ἐν Νικαίᾳ, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων, εἰς οὓς εἶχον ἀναθέσει τὴν διοίκησιν οἱ δεσπότηαι ἢ ἡγεμόνες τῶν χωρῶν τούτων.

Καθ' ὅσον δὲ προέβαινεν ὁ χρόνος καὶ ἐκραταιοῦντο τὸ βασιλεῖον τῆς Δύσεως καὶ τὸ τῆς Τραπεζοῦντος, ἐπηύξανε δὲ ἡ ἀντιζηλία μεταξὺ τούτων καὶ τοῦ βασιλείου τῆς Ἀνατολῆς, καὶ παρετείνετο ἡ ἀνωμαλία ἐπὶ ἄλλων ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης, πᾶσα πρὸς ἐπέκτασιν τῆς δικαιοδοσίας τοῦ πατριαρχείου ἀπόπειρα ἐματαιοῦτο τῇ παρεμβάσει τῆς προϊσταμένης πολιτικῆς ἀρχῆς. Ἐχομεν δὲ παραδείγματα ἀρχιερέων χειροτονηθέντων ἐν Νικαίᾳ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου δι' ἐπισκοπὰς διατελούσας ὑπὸ ἄλλην πολιτικὴν ἀρχήν, καὶ μὴ γενομένους δεκτοῦς. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Τραπεζοῦντος Δαβὶδ Κομνηνὸς ἀπέπεμψε τὸν ψηφισθέντα Ἀμάστριδος, Παμμακαριστὴν τὸ ἐπώνυμον, λέγων ὅτι δὲν ἤθελεν εἰς τὸ κράτος του νὰ ἐγκατασταθῇ ἐπίσκοπος ψηφισθεὶς ὑφ' ἐτέραν πολιτικὴν ἀρχήν. Ἀπεδιώχθησαν ἐπίσης οἱ σταλέντες ἐπίσκοποι εἰς τὰς πόλεις Βοσπόρου, Χερσῶνος καὶ Σουγδουφούλων (Σουγδία καὶ Φοῦλαι), ὑπαγομένας πρὸ τῆς ἀλώσεως εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, εἰς οὐδένα δὲ μητροπολίτην ὑποκειμένας, μῆτε ἐχούσας ὑφ' ἑαυτὰς ἐπισκοπὰς. Ἐπίσης γνωστὸν ὅτι ὁ Ἀδριανουπόλεως προέβη εἰς χειροτονίας «τῷ καιρῷ καταναγκαζόμενος»¹.

Οὕτως ἡ πραγματικὴ διοίκησις, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου δὲν ἐπεξετείνετο ἔξω τοῦ κράτους τῆς Νικαίας, ἀλλὰ περιωρίζετο ἐν αὐτῷ καὶ μόνῳ, ἐξαίρεσει καὶ ἐν τούτῳ τῆς πόλεως τῶν Ἑλλησποντίων Πηγῶν, ἐν ᾗ εὐρίσκετο

¹ Ἐπιστολὴ Ἰωάννου τοῦ Ἀποκαύκου μητροπολίτου Ναυπάκτου πρὸς Μανουὴλ πατριάρχην, ἐν Βυζαντ. Χρον. Τ. Γ', σ. 270 καὶ ἐπ.

ἐπίσκοπος Λατίνος (episcopus Spigalensis) μνημονευόμενος ἀπὸ τοῦ 1209¹.

Ὡς πρὸς τὰς ἐκκλησίας δὲ τῆς Βουλγαρίας καὶ Σερβίας ἡ ἐξουσία τοῦ πατριαρχείου, ἡ τέως ἐκτεινομένη μέχρι αὐτῶν, διεκόπη διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ', ὅστις τὰς ἐκκλησίας τῶν ἐθνῶν τούτων εἶχε κατορθώσει νὰ ὑπαγάγῃ εἰς ἑαυτόν, διοικῶν διὰ λεγάτων.

Ἡ Ἐκκλησία δὲ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου ἀπὸ τοῦ πρώτου δεσπότη Μιχαὴλ Α' Ἀγγέλου διωκεῖτο ἀφ' ἑαυτῆς. Ὁ δεσπότης οὗτος διέταξε τοὺς ἐν τῷ δεσποτάτῳ εὐρεθέντας μητροπολίτας νὰ προβῶσιν εἰς χειροτονίας ἐπισκόπων. Οὕτω τῷ 1214 ἐχειροτονήθη Δυρραχίου ὁ Δοκλειανὸς ὑπὸ τοῦ Ναυπάκτου καὶ Ἀρτης Ἰωάννου τοῦ Ἀποκαύκου, καὶ ὁ Λαρίσης Καλοσπίτης ὑπὸ τοῦ Λευκάδος. Ἐπειδὴ δ' ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ συλλόγου τῶν ἀρχιερέων τοῦ δεσποτάτου ὅτι αἱ χειροτονίαι αὗται εἶχόν τι τὸ ἀντικανονικόν, ἔπεμψαν οἱ ἀρχιερεῖς διὰ τοῦ δεσπότη Μιχαὴλ Α' Ἀγγέλου ἀναφορὰν πρὸς τὸ πατριαρχεῖον εἰς Νίκαιαν αἰτοῦντες συγγνώμην ἐπὶ τοῖς γενομένοις, καὶ ἀναγράφοντες τὴν ἀφορμὴν, δι' ἣν προέβησαν εἰς τὰς τοιαύτας χειροτονίας. Εἰς τὸ ἔγγραφόν των τοῦτο οὐδεμία ἐδόθη ἀπάντησις ὑπὸ τῶν προκατόχων τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ, οἵτινες ἄλλως δυσηρεστήθησαν διὰ τὸ τολμηρόν τῆς πράξεως.

Καὶ ἐπὶ τῆς δεσποτείας δὲ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου Δούκα ὁ Ναυπάκτου καὶ Ἀρτης Ἰωάννης ἐχειροτόνησε τὸν Δημήτριον Χωματηνὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς α' Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας, καὶ τὸν Γεώργιον Βαρδάνην Κερκύρας, δύο ιεράρχας τῶν ἐπιφανεστάτων τῶν χρόνων τούτων, οὓς θέλομεν συν-

¹ Mas Latrie, Trésor de Chronologie, σ. 1787. Ἐννοεῖται ὅτι πρόκειται περὶ τῆς παραλίου (Ὅρα ἄνωτ. σελ. 20) καὶ οὐχὶ τῆς μεσογείου πόλεως, ἥς ὁ ὀρθόδοξος ἐπίσκοπος ἔφερεν ἀρχικῶς τὸν τίτλον Ἐπίσκοπος Παρίου, ἀπὸ δὲ τῆς Η' συνόδου Ἐπίσκοπος Πηγῶν καὶ Παρίου. Lequien, Oriens Christianus, Α', σ. 790.

αντήσει κατωτέρω¹. Κατὰ πρόσταγμα δὲ τοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου ὁ ἀρχιερεὺς Λαρίσης χειροτόνησε τὸν διάκονον Συμεῶνα ἐπίσκοπον Θαυμακοῦ² τῷ 1218.

Ἐν δὲ τῇ Βουλγαρίᾳ ὁ ἐπίσκοπος Βιδίνης, ὅστις ἦτο ἑχειροτονημένος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, προέβη, κατ' ἐντολὴν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ἰωαννικίου, εἰς χειροτονίαν ἐπισκόπου, ὃν ὁ λεγόμενος τοῦ πάπα ἀνύψωσεν ἔπειτα εἰς τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα. Οὗτος δὲ ὡς πατριάρχης τῶν Βουλγάρων ἔστεψε τὸν Ἰωαννίκιον ἡγεμόνα τῷ 1204, καὶ προέβη εἴτα εἰς χειροτονίας ἐπισκόπων τῶν μερῶν τῆς Μακεδονίας, ἅτινα κατεῖχον οἱ Βούλγαροι. Ἐκ τῶν χειροτονιῶν δὲ τούτων ἐγεννήθη τὸ ζήτημα τῶν βουλγαροεπισκόπων, ὅτε ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος κατέλυσεν ἐν Μακεδονίᾳ τὴν βουλγαρικὴν ἀρχήν, περὶ οὗ ἐν τοῖς κατωτέρω θέλομεν ἐκτενῶς διαλάβει.

Ὁ χωρισμὸς οὗτος τῆς διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ δεσποτάτου ἀπὸ τοῦ ἐν Νικαίᾳ πατριαρχείου, καίπερ μὴ ἀρεστός εἰς αὐτό, ἐγένετο, ὡς εἴπομεν, σιωπηρῶς κατ' ἀνάγκην ἀποδεκτὸς ὑπὸ τῶν πατριαρχευσάντων μέχρι τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ Α' Χαριτοπούλου. Ἀπὸ τῆς πατριαρχίας δὲ τούτου καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Δούκα Βατάτση, ἀφ' ἧς κυρίως ἄρχεται ἡ μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως φανερά ἐχθρότης, τὸ ζήτημα τοῦ κανονικοῦ ἢ μὴ τῆς χειροτονίας τῶν ἀρχιερέων τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου ὑπὸ ἀρχιερέων ἐδρευόντων ἐν αὐτῷ ἤρχισε συζητούμενον ἐν τῷ πατριαρχείῳ Νικαίας, καὶ ἐπιστολαὶ διημείφθησαν ἐκατέρωθεν, καὶ ἀπολογίαι, ὧν τινες οὐδαμῶς χαρακτηρίζει πρᾶότης γλώσσης καὶ εὐαγγελικὴ μακροθυμία.

Ὁ Μανουὴλ Α' ἀναλαβὼν τὴν πατριαρχίαν ἐθεώρησεν ἐν τῶν πρώτων μελημάτων αὐτοῦ νὰ κανονίσῃ τὰς ἐκκλησιαστικὰς

¹ Ἐπιστολὴ Ἰωάννου τοῦ Ἀποκαύκου, αὐτόθι.

² Τὸ πρόσταγμα τοῦτο σφίζεται ἀνέκδοτον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἐλ. πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἱεροσολυμ. βιβλιοθ. Τ. Α', σελ. 342.

σχέσεις καὶ προστατεύση τὰ δικαιώματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τῶν ἐνοριῶν, ἐφ' ὧν ἐξετείνετο ἡ δικαιοδοσία αὐτοῦ πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Φράγγων· μία δὲ τούτων ἦτο καὶ ἡ ἐνορία τοῦ δυτικοῦ κλίματος. Πρὸς τοῦτο δὲ συνεκάλεσε σύνοδον τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀρχιερέων, εἰς ἣν ὑπέβαλε τὴν πρὸ πολλοῦ σταλεῖσαν ἀναφορὰν ἐπὶ τοῦ δεσπότη τοῦ τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Α' Ἀγγέλου, τῆς ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, καὶ εἰς ἣν οἱ προκάτοχοι πατριάρχαι οὐδόλως ἀπήντησαν. Ἡ σύνοδος ἡπίως ἐν ἀρχῇ φερομένη ἐξέδωκε συνοδικὴν πρᾶξιν, δι' ἧς ἀπένειμε συγχώρησιν διὰ τὰς χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων Δυρραχίου καὶ Λαρίσης, ἀλλ' ἐζήτησεν ἀσφάλειαν ὥπως μὴ ἐν τῷ μέλλοντι ἐπαναληφθῇ τοιοῦτόν τι, πλὴν ἐὰν ᾔθελον καὶ οἱ χειροτονήσαντες καὶ οἱ χειροτονηθέντες νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὰ ἐκ τῶν κανόνων ἐκκλησιαστικὰ ἐπιτίμια· διότι οὐδαμῶς ἀπεδέχετο νὰ διασπᾶται τὸ καλὸν καὶ ἁμωμον σῶμα τῆς ἐκκλησίας. Ἐπεμψε δ' ὁ πατριάρχης Μανουὴλ Α' τὴν συνοδικὴν ταύτην πρᾶξιν εἰς τοὺς προϊσταμένους τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου διὰ τοῦ ρεφερενδαρίου αὐτοῦ Κωνσταντίνου Αὐληνοῦ, ὅστις καὶ ἐκόμισεν αὐτὴν εἰς τὸν Ἰωάννην Ἀπόκαυκον μητροπολίτην, ὃν συνήνησεν ἐν Βονίτση. Ἐλαβε δὲ ταύτης γνῶσιν καὶ ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος Κομνηνός.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἐν ἔτει 1220 ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος Α' Λάσκαρις ἀπεφάσισε νὰ συγκαλέσῃ ἐν Νικαίᾳ τὸ πάσχα τοῦ ἐπομένου ἔτους ἀρχιερεῖς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ὥπως κοινῇ βουλῇ καὶ ψήφῳ ἀποφασίσωσι νὰ πέμψωσι πρέσβεις εἰς τὸν πάπαν Ῥώμης πρὸς ἐπίτευξιν λύσεως τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας διαφορᾶς, καὶ ἄρσιν τῶν ἐκ ταύτης σκανδάλων, καὶ ἐπίτευξιν εἰρήνης τῆς καθόλου ἐκκλησίας. Πρὸς τοῦτο δὲ ὁ τε βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης ἔπεμψαν προσκλητήρια. Ἰδιαιτέρως δ' ἐμνήσθη ὁ πατριάρχης τοῦ δεσπότη τοῦ τῆς Ἡπείρου Θεοδώρου Ἀγγέλου, ὃν καὶ προσφωνεῖ « πανευγενέστατον κατὰ πνεῦμα υἱὸν αὐτοῦ », καὶ τοῦ μητροπο-

λίτου Ναυπάκτου προϊσταμένου τοῦ κλήρου τοῦ δεσποτάτου¹.

Ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου Ἰωάννης Ἀπόκαυκος εἰς τὸ προσκλητήριον γράμμα τοῦ πατριάρχου ἀπήντησε διὰ μακροῦ ἀντιγράμματος, ἐν ᾧ ἐκθέτει τὰς ὑπονοίας του περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐπιζητουμένης συνεννόησεως πρὸς τοὺς τῆς Ῥώμης, ἀφοῦ τοῦτο δὲν κατωρθώθη πολὺ πρότερον, ὅτε καὶ ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία εἶχε πλειότερους λογίους κληρικούς καὶ μοναστάς διαλάμποντας ἐπ' ἀρετῇ καὶ λόγῳ. Ἡ ἐπίτευξις τοιούτου τινὸς θὰ ἦτό τι μέγα καὶ ἄξιον τῶν προσευχῶν τοῦ πατριάρχου, γράφει, ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην του δυσέλπιστον. Ἀλλ' ὅπως-δήποτε ἐπειδὴ οἱ ἀρχιερεῖς τῆς δύσεως, δηλαδὴ τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, δυσκόλως ἠδύναντο νὰ μεταβῶσιν εἰς Νίκαιαν ἕνεκα τῶν κινδύνων τῆς πορείας, εὐκολώτερον ἦτο οἱ τῆς ἀνατολῆς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Θεοδώρου Κομνηνοῦ, ὅπου ἐν συνοδίᾳ μετὰ τῶν δυτικῶν ταχύτερον ἠδύναντο νὰ περαιωθῶσιν εἰς Ῥώμην. Ἀλλ' ἐνῷ ταῦτα περίπου γράφει, συγχρόνως συμβουλεύει τὸν πατριάρχην νὰ ἐμποδίσῃ τὴν τοιαύτην ἀποστολὴν, καὶ οὐδὲ κἂν νὰ γίνῃ ἔναρξις, ἢ ἂν ἔγινε νὰ ὑποχωρήσῃ προφασίζόμενος τὰς καιρικὰς περιστάσεις. Διότι πρὸς τί νὰ δυσωπήσωσι διὰ πρεσβείας τοὺς Λατίνους, πολεμίους καὶ διώκτας τῆς πίστεως, οὓς ὁ χρόνος οὐδόλως ἴσχυσε νὰ μαλάξῃ, καὶ μάλιστα ὅτε ἦσαν περιωρισμένοι εἰς τὰς χώρας των, καὶ δὲν εἶχον ἐξέλθει εἰς κατακτήσεις. Ἵνα δὲ καταδείξῃ ὅτι οἱ ἐν τῷ δεσποτάτῳ ἄλλως εἰργάζοντο κατὰ τῶν Λατίνων, ἐπιλέγει· ἡμεῖς πληθύνομεν τὰς εὐχὰς μας ὑπὲρ τοῦ παρ' ἡμῖν κρατοῦντος μεγαλουργοῦ Κομνηνοῦ, τοῦ ὁποίου τὴν ὁρμὴν οὕτε

¹ Βυζ. Χρον. Τ. Γ', σ. 264 ἐπ. Ἡ ἐπιστολὴ ἡ προσκλητήριος φέρει χρονολογίαν Μηνὶ Δεκεμβρίῳ Ἰνδικτ. η', ἥτις συμπίπτει πρὸς τὸ ἔτος 1220. Ὁ Ἰωάννης Ναυπάκτου ἀπαντῶν εἰς τοὺς λόγους τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ ὅτι δὲν ἔλαβέ ποτε ἐπιστολήν του, γράφει ὅτι ἐμιμήθη αὐτόν, ὅστις οὐδὲ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασίν του ἀνήγγειλε, καὶ οὐδ' ἐτέρας γραφῆς ἠξίωσε τοὺς ἐν τῇ δυτικῇ γωνίᾳ καθημένους. Αὐτόθι, σελ. 265.

προσφοραὶ κηδεστίας, οὔτε δόσεις χωρῶν καὶ χρημάτων παρὰ τῶν Λατίνων ἀνέκοψαν, ἀλλὰ καθ' ἐκάστην ἐξορμᾷ κατ' αὐτῶν, κοινούς ἀναιρῶν τυράννους καὶ φονεύων. Ἐὰν δὲ εἰς ἔπραξε τοιαῦτα, τί ἤθελον πράξει δύο, συμμαχοῦντες καὶ συνασπίζόμενοι ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ; ¹

Εὐνόητος εἶνε ἡ ἔννοια τῆς τελευταίας ῥήσεως τοῦ Ἰωάννου Ναυπάκτου, ἐμμέσως ὑποδεικνύοντος ὅτι διὰ πρεσβειῶν εἰς τὴν Ῥώμην δὲν ἐπετυγχάνετό τι ὑπὲρ τῆς καθόλου ἐκκλησίας, οὐδ' ἦτο πρέπον ἐκ τοιούτων διαβημάτων νὰ περιμένῃ τὸ βασιλεῖον τῆς Ἀνατολῆς προστασίαν, ἀλλ' εἰς τὴν διὰ κοινῆς συμ-πράξεως τῶν βασιλέων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καταπολέμησιν τῶν Λατίνων.

Αἱ προσπάθειαι αὗται τοῦ τε Θεοδώρου Α' Λασκάρεως καὶ τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ πρὸς συγκρότησιν συνόδου, καθ' ἃ φαίνεται, περιωρίσθησαν μόνον εἰς τὴν διάμειψιν ἐπιστολῶν· οὕτω δ' ἐναυάγησεν ἡ ἀρχικὴ πρόθεσις αὐτῶν, εἴτε διότι ἐπέ-στησαν οἱ ἐν Νικαίᾳ περὶ τοῦ μὴ ἀποτελεσματικοῦ τοιαύτης ἀποστολῆς εἰς Ῥώμην, εἴτε διότι ἡρνήθησαν νὰ προσέλθωσιν ἀρχιερεῖς, ἰδίᾳ δ' ὁ Ναυπάκτου, θεωρούμενος ὡς σοφὸς τῶν χρόνων ἐκείνων περὶ τὴν θεολογίαν, ὃν ὁ Μανουὴλ ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῇ του ἰδιαιτέρως προσεκάλεσε νὰ παρασταθῇ εἰς τὴν συνέλευσιν αὐτοπροσώπως ².

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲ πρεσβεύομεν ὅτι ἡ πρόσκλησις αὕτη συνόδου ἀρχιερέων κατὰ τὸ φαινόμενον ἐσχόπει τὴν εἰς Ῥώμην ἀποστολὴν θεολόγων, πράγματι δ' εἶχε σκοπὸν πολιτικόν, ὃν ἐξουδετέρωσεν ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰωάννου Ναυπάκτου, ἐξυμνή-

¹ «Εἰ δὲ εἰς τοιαῦτα καὶ ὅσα τὰς τῶν πολλῶν ἐπλήρωσεν ἀκοάς, τί δ' ἂν εἰργάσαντο δύο, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, συνόντες ἀλλήλοις καὶ συνασπίζοντες;» Αὐτόθι, σελ. 267.

² «Εἰ δὲ καὶ αὐτόστατος σὺ οὐκ ἐν χάρτῃ καὶ μέλανι προσομιλή-σεις ἡμῖν, ἀλλ' αὐτοψεῖ θεαθῆναι καὶ ἐν Κυρίῳ προσλαλήσεις τὰ φί-λια, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὁπόσα τοῦτο ἀποδεξόμεθα.» Αὐτόθι. 264.

σαντος τὸν δεσπότην Θεόδωρον καὶ ζητήσαντος τὴν μετ' αὐτοῦ σύμπραξιν τοῦ Ἰωάννου Βατάτση.

Οὐχ ἤττον περὶ τὸ ἔτος τοῦτο 1220 ἀποτυχούσης τῆς συγ-
κλήσεως συνόδου ἐξ ἀρχιερέων πάντων τῶν πατριαρχείων,
συνῆλθεν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μανουὴλ σύνοδος τοπικὴ ἐν
Νικαίᾳ ὀρθοδόξων ἐπισκόπων, συνεδριάσασα ἐν τῇ Μονῇ τῆς
Θεομήτορος τῶν Σωσάνδρων¹. Παρίσταντο δ' ἐν αὐτῇ ὁ Μη-
τροπολίτης Δυρραχίου Ῥωμανός, ὁ Καισαρείας Καππαδοκίας
Μητροφάνης, ὁ Σάρδεων καὶ ἑξάρχος πάσης Λυδίας Ἀνδρόνι-
κος, ὁ Φιλαδελφείας Φωκᾶς, ὁ Ποντοηρακλείας Νικηφόρος, ὁ
Σμύρνης Γεώργιος, ὁ Μηθύμνης Μιχαὴλ καὶ ὁ προϊστάμενος
τῆς ἐπισκοπῆς Ἐζεροῦ Ἰωάννης, ἥτοι δύο ἐκ τῶν πέραν τοῦ
Βοσπόρου δυτικῶν ἐπαρχιῶν ὁ τοῦ Δυρραχίου καὶ τοῦ Ἐζεροῦ
τῆς Θεσσαλίας, εἷς ἐκ τῶν νήσων ὁ τῆς Λέσβου, οἱ λοιποὶ δὲ
πάντες ἐκ μητροπόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐν ᾗ οὐδαμοῦ ἐπε-
κράτει ἡ λατινικὴ ἐκκλησία, πλὴν ἐν Ἑλλησποντίοις Πηγαῖς.

Ἡ σύνοδος αὕτη ἡσχολήθη περὶ θέματα ἀνάξια λόγου ὡς
πρὸς τοὺς κινδύνους τοὺς περικυκλοῦντας τότε τὴν ὀρθόδοξον

¹ Ὁ Ἀνών. σ. 509 ὀνομάζει τὴν Μονὴν πολύολβον, γράφει δ' ὅτι
ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Βατάτση. Τὸ αὐτὸ καὶ Γρηγοράς, σ. 50. Ἐγγραφον
τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ ἐκδοθὲν ὡς ἀπόφασις τῆς μνημονευομένης
συνόδου «περὶ μεταθέσεως ἐπισκόπων» ἀναφέρει περὶ τῆς ὀνομασίας
τῆς μονῆς «Μηνὶ Ἰουλίῳ ἡμέρᾳ α' ἐπινεμήσεως ἡ', παρακαθημένου
τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν δεσπότη τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυ-
ρίου Μανουὴλ ἐντὸς τῆς περιωνύμου καὶ πανυπερλάμπρου σεβασμίας
βασιλικῆς μονῆς τῆς ἐπ' ὀνόματι μὲν τιμωμένης τῆς ὑπεραμώμου
Θεομήτορος τῆς Γοργεπηκούου, τῶν Σάνδρων (γρ. Σωσάνδρων) δὲ
ἐπικεκλημένης». Mansi, Sacrorum conciliorum nova et amplis-
sima collectio, T. KB', σ. 1141. Ἑλλ. Πατρολ. Τόμ. ΡΙΘ', σελ.
811. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγ. Ε', σ. 116. — Ἀλλὰ κατὰ τὴν
Ἀσματικὴν ἀκολουθίαν Ἰωάν. Βατάτση, σ. ζ', περὶ ἧς κατωτέρω, ἡ
Μονὴ ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ τὰ ἐρείπια αὐ-
τῆς σφῆζονται πρὸς Δ τῆς Νικαίας, ἔνθα τὸ χωρίον Μπόζ-Κιογιοῦ.

ἐκκλησίαν καὶ τὰς πολιτικὰς περιστάσεις, ὅφ' ἂς διετέλουν τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα. Τὰ θέματα κατὰ τὰ περισωθέντα πρακτικὰ ἀνάγονται εἰς ῥύθμισιν καὶ διακανόνισιν περιστάσεων τινῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ τοῦ γάμου· ἐπρότεινε δὲ ταῦτα ἐγγράφως ὁ ἐπίσκοπος Βελλᾶς, μὴ παρὼν ἐν τῇ συνόδῳ¹. Οὕτως ἐπὶ ῥητῶν ἐρωτήσεων τούτου ἡ σύνοδος ἀπήντησεν ὅτι ἡ γυνή, ἥς ὁ σύζυγος διετέλεσεν ἀπὼν καὶ ἀγνώστου διαμονῆς ἐπὶ πενταετίαν, ἡδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς δεύτερον γάμον.

Ὅτι οἱ ἱερεῖς οἱ ἐξ ἀμελείας καταλιπόντες τὰς θύρας τοῦ ναοῦ ἀνοικτάς, ἐξ οὗ ἐπῆλθε βλάβη ὑπὸ κυνῶν εἰς τὸ ἱεροουργούμενον θεῖον σῶμα, νὰ παύωνται, νὰ μένωσι δὲ ἀνεπιτίμητοι, ἐὰν ἡ φθορὰ ἐπῆλθεν ἐκ μυῶν.

Ὅτι οἱ ὑπὸ ἀφορισμὸν ἀρχιερέως διατελοῦντες ἱερεῖς καὶ ἱεροουργοῦντες εἶνε ἄξιοι καθαιρέσεως.

Ὅτι δὲν ἡδύνατο νὰ συνάψωσι καὶ τρίτον γάμον οἱ ὑπερβάντες τὸ τεσσαρακοστὸν τῆς ἡλικίας των.

Ὅτι χρῆσις ἀντιμνησίων ἔδει νὰ γίνηται ὅπου δὲν ἦσαν καθιερωμένοι ἅγιοι τράπεζαι.

Ὅτι οἱ τελέσαντες γαμικὰς ἱερολογίας κατὰ τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστὴν ἱερεῖς, ἐὰν μὲν ἔπραξαν τοῦτο ἐξ ἀμελείας, ἄξιοι μετρίων ἐπιτιμίων, ἂν δ' ἐκ σκαιοτροπίας καὶ κρυφίως, μειζόνων ἐπιτιμίων.

Δεύτερον θέμα ἦτο τὸ περὶ μεταθέσεως ἐπισκόπων. Προεκάλεσε δὲ τοῦτο ὁ Ἰωάννης, προϊστάμενος τῆς ἐπισκοπῆς Ἐζε-

¹ Ἡ Βελλὰ ἦτο πόλις τῆς Ἠπείρου ἀκμάζουσα ἐπὶ Βυζαντινῶν, μὴ σφζομένη σήμερον. Τὰ εἰρεῖπια αὐτῆς διατηροῦνται ἐπὶ λοφίσκου 6 ὥρας πρὸς Δ τῶν Ἰωαννίνων παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Καλαμᾶ. Ἦτο ἐπὶ Βυζαντινῶν ἐπισκοπή, ἥς τὸ ὄνομα διετηρήθη καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως μέχρι τοῦ 1843, τοῦ ἐπισκόπου Βελλᾶς μεταθέντος εἰς Κόνιτζαν, ἀλλ' ἔκτοτε συνεχωνεύθη εἰς τὴν τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ Βελλὰ θεωρεῖται ὅτι κατεῖχε τὴν θέσιν τῆς παλαιότερας Βυζαντινῆς πόλεως Φωτικῆς, ἣν ἀνένεωσεν ὁ Ἰουστινιανός. Προκόπιος, Περὶ κτισμ. Γ', σ. 268. 279. Ἀραβαντινός, Χρονογρ. Ἠπ. Β', 30.

ροῦ ὑποκειμένης εἰς τὴν τῆς Λαρίσης, ὅστις μακρὰν ὁδοιπορίαν ἀναλαβὼν μετέβη ἐξ Ἐζεροῦ εἰς Νίκαιαν πρὸς τὸν κοσμικὸν φωσφόρον, ὡς γράφει, καὶ τὸν κράτιστον καὶ ἅγιον αὐτοκράτορα, ἵνα ζητήσῃ λύσιν τοῦ θέματος τούτου, ὅπερ ἐγέννησε σκάνδαλα ἐκκλησιαστικά εἰς τὴν ἐπαρχίαν του.

Ἡ σύνοδος δὲ ἀπεφάνητο ὅτι δύναται ὁ μητροπολίτης συναινέσει τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπων νὰ δώσῃ ἐτέραν ἐπισκοπὴν ὑπὸ τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ τελοῦσαν. Ἐπ' ἴσης δύναται δι' αἰτίαν ἐπαινουμένην ἢ καὶ ἀπολογίαν εὐπρόσωπον νὰ διατάξῃ μετάθεσιν χάριν τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐκοσμίας¹.

Ἡ ἐκ τῆς εἰρημένης συνόδου ἀπουσία ἀρχιερέων τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν μαρτυρεῖ τρανότερον τὴν διακοπὴν τῆς διοικητικῆς ἱεραρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν μερῶν τούτων, ὧν μέρος ἐτέλει ὑπὸ τοὺς Φράγγους, μέρος δ' ὑπὸ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου. Οἱ παρευρεθέντες δ' ἐπίσκοποι Δυρραχίου, Ἐζεροῦ τῆς Θεσσαλίας καὶ Μηθύμνης τῆς Λέσβου ἀναμφιβόλως δὲν μετέβησαν τότε ἐκεῖ, ἀλλ' εὐρέθησαν ἐν Νικαίᾳ παρεπιδημοῦντες ὡς φυγάδες. Ὁ διορισμός δ' ἐπισκόπου εἰς Νάξον, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, οὐδόλως μαρτυρεῖ ὅτι ἡ δρᾶσις τοῦ Πατριαρχείου ἦτο ἐνεργὸς καὶ σπουδαία ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δεσποτάτου.

¹ Mansi, Sacr. concil, T. KB'. 1138. Héfélé, Hist. d. conciles, H', 119. Πάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύντ. Ε', 116. Ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς συνόδου ταύτης ἀναγράφεται καὶ γ' θέμα, καὶ ἀπόφασις ἐπὶ τούτου ἀνυπόγραφος ἐπὶ κτητορικοῦ δικαίου δύο Μονῶν ἐν Θεσσαλίᾳ, ἣν οἱ ἐκδόται τῶν πρακτικῶν ἀποδίδουσιν εἰς τὸν Μανουὴλ Α', οἱ δὲ Πάλλης καὶ Ποτλῆς εἰς τὸν Μανουὴλ Β'. Ταύτην ὁ Ἀθ. Παπαδ. Κεραμεὺς ἐν τῇ Ἱεροσολ. σταχυολ. T. Α', 474, ἐκδοὺς ἐκ νέου, ἀποδίδει εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχριδῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

(Συνέχεια)

Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία.

Θωμᾶς Μοροζίνης Λατίνος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. — Ἀνάμειξις Ἰννοκεντίου Γ' εἰς τὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχου. — Καταδίωξις ὀρθοδόξων ἱερέων καὶ ἐπισκόπων ὑπὸ τοῦ λατινικοῦ κλήρου. — Ἀρπαγὴ κτημάτων τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ὀρθοδόξων. — Συνέλευσις Ῥαυενίκας. — Θάνατος Θωμᾶ Μοροζίνη καὶ ἔριδες περὶ τὴν ἐκλογὴν νέου πατριάρχου. — Ἀποστολὴ τοῦ καρδινάλιου Πελαγίου εἰς Κωνσταντινούπολιν. — Καταδίωξις ὀρθοδόξων ἱερέων ὑπὸ Πελαγίου ἐρεθισμός ἐκ τούτου. — Οἱ ὀρθόδοξοι ζητοῦσι παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου καὶ τοῦ πάπα διόρθωσιν. — Ἐκλογὴ Γερβασίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. — Σύνοδος Λατερανοῦ.

Διαλαβόντες περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ τε Ἀνατολικοῦ καὶ Δυτικοῦ βασιλείου μέχρι τῆς πατριαρχίας τοῦ Μανουὴλ Δ' Σαραντηνοῦ, ἀνάγκη, συνεχίζοντες τὸ κεφάλαιον τοῦτο, νὰ ἱστορήσωμεν καὶ τινὰ περὶ τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, θίγοντες τὸ θέμα τοῦτο μόνον ἐφ' ὅσον σχετίζεται πρὸς τὴν ἱστορίαν περὶ ἧς πραγματευόμεθα¹.

Οἱ Φράγγοι, γενόμενοι κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐφρόντισαν καὶ περὶ ἀμέσου πληρώσεως τοῦ χηρεύοντος πα-

¹ Τοὺς θέλοντας νὰ μελετήσωσι τὴν ἱστορίαν τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας ἐν Ἑλλάδι εἰδικώτερον παραπέμπομεν εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ δυνάστας Φράγγους, πρὸς τοὺς λατίνους πατριάρχας Κωνσταντινουπόλεως, πρὸς τοὺς λεγάτους αὐτοῦ, πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἄλλους κληρικοὺς τῶν πόλεων Πελοποννήσου, Θεσσαλίας, Στερεᾶς Ἑλλάδος, Εὐβοίας, Μακεδονίας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Ἀττικῆς, Θράκης, δι' ὧν κανονίζει διάφορα καὶ ποικίλα θέματα ἐκκλησιαστικά, ὑπαγόμενα εἰς τὴν ἐν αὐταῖς ἐγκαθιδρυθεῖσαν καὶ ἐπικρατήσαν Λατινικὴν ἐκκλησίαν. Ἐπίσης δὲ παραπέμπομεν καὶ εἰς τὴν μελέτην τοῦ Τάσσου Δημητρίου Νε-

τριαρχικοῦ θρόνου. Ἐξέλεξαν δὲ πατριάρχην τὸν Θωμᾶν Μοροζίνην ἐκ τῶν Ἑνετῶν, διότι κατὰ τὴν μεταξὺ αὐτῶν συνθήκην ἡ ἐκλογή τοῦ Λατίνου πατριάρχου ἐπεφυλάχθη εἰς τοὺς κληρικούς τῆς μερίδος ἐκείνης τῶν Σταυροφόρων, ἐξ ἧς δὲν ἤθελεν ἐκλεχθῇ αὐτοκράτωρ, ἐπειδὴ δ' ὁ ἐκλεχθεὶς Βαλδουῖνος ἦτο Γάλλος, ἐξελέχθη πατριάρχης Ἑνετός¹.

Ἡ ἐκλογή τοῦ Μοροζίνη ἐγέννησεν ἔριδας μεταξὺ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατίνων, αἵτινες ὁμῶς ἐξωμαλύνθησαν ἄνευ συνεπειῶν. Ἄλλ' ὁ Ἰννοκέντιος Γ', οὗ ἐζήτησεν ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος τὴν συγκατάθεσιν, ἀπεφάνητο ὅτι δὲν ἐπετρέπετο ἡ ἀνάμιξις λαϊκῶν εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς ἐκκλησίας, καὶ ὅτι τὸ ἄρθρον τῆς συνθήκης, τὸ διαλαμβάνον τὴν ἐκλογήν τοῦ πατριάρχου, ἦτο ἄκυρον, πρὸς τούτοις δ' ὅτι οἱ κληρικοὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας, οἵτινες ἦσαν πάντες Ἑνετοί, δὲν εἶχον λάβει τὴν κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς κανόνας ἐγκατάστασιν παρ' αὐτοῦ, οὐδ' ἐκ τῶν λεγμάτων του· ἐθεώρει ἐπομένως τὴν ἐκλογήν ἀπορριπτέαν· ἀλλ' ἵνα μὴ διασαλεύσῃ τὴν εἰρήνην τῆς νέας Ἐκκλησίας, καὶ ἐπειδὴ ἐξετίμα ἄλλως τὰς ἀρετὰς τοῦ νέου πατριάρχου, καὶ χάριν ἔτι φιλοφροσύνης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ τοὺς λοιποὺς ἡγεμόνας Βονιφάτιον τὸν Μομφερρατικὸν καὶ τοὺς κόμητας Λουδοβίκον δὲ Βλοῦ καὶ Ἑρρίκον δὲ Σαίντ Πῶλ (Henri de St Paul), οἵτινες δι' ἐπιστολῶν των συνίστων τὸν Θωμᾶν Μοροζίνην, διεκήρυξεν ὅτι ἀναγορεύει αὐτὸς πατριάρχην τὸν Θωμᾶν Μοροζίνην· προέτρεψε δὲ τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἀφήσῃ αὐτὸν ἀνενόχλητον εἰς τὰ δικαιώματα τῆς Ἐκκλησίας, ἧς ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν. Ἐπετίμησε δὲ τότε τοὺς Γάλλους καὶ Ἑνετούς, διότι ἐσφετερίσθησαν καὶ διένειμαν πρὸς ἀλλή-

ρούτσου «Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι», δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, Τόμ. Δ', σελ. 50-204. Ὅρα καὶ Buchon, Nouv. rech. Τόμ. Α'. Lequien, Oriens christ. Τόμ. Γ'.

¹ Tafel, Symb. B', σ. 15. Ὅρα καὶ Ἰννοκεντίου Γ', Lib. IX, epist. 130, 133, 134, 140, 142, 243.

λους τὰ κτήματα τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Εἶνε ὕβρις κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἔγραφε τῷ 1205, ἡ λεηλασία τῶν ἐκκλησιῶν, ὑπονοῶν τὸ ἄρθρον τῆς συνθήκης, ὅπερ οὐδόλως συνήνει νὰ ἀποδεχθῇ, δι' οὗ εἶχον συμφωνήσει οἱ Σταυροφόροι νὰ διανείμωσι πρὸς ἀλλήλους τὰς κτήσεις τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ὀρθοδόξων, καταλείποντες εἰς τοὺς κληρικούς μερίδα μόνον μικρὰν ἵνα ζῶσιν ἐντίμως. Ταῦτα δ' ἔγραφε, διότι ἤθελε νὰ διατηρήσῃ ἀκέραια τὰ δικαιώματά του ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹.

Τὸ περίεργον δ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶνε ὅτι ὁ Ἰννοκέντιος διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τῆς ἐπικρατήσεως ἐν αὐτῇ τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας θεώρησεν ὡς ἐκλιπὸν τὸ σχίσμα, καὶ ἐχορήγησε τὸ δικαίωμα εἰς τὸν λατινικὸν κλῆρον τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ ἐκλέγῃ τὸν πατριάρχην χηρεύοντος τοῦ θρόνου. Τότε δὲ καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετωνομάσθη Constantinopolitana ἀντὶ Bizansena, ὡς ἐλέγετο πρὶν². Διεκήρυττε δὲ ὁ Ἰννοκέντιος ὅτι ἐξέλιπεν ἡ αὐτοκρατορία τῶν Ἑλλήνων κατὰ θεϊάν τιμωρίαν, διότι δὲν ἤθελον νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν³.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Ἰννοκέντιος ἀπέστειλεν ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς εἰς τὰς κατακτηθείσας χώ-

¹ Tafel αὐτ. Ὅρα καὶ Belin, Histoire de la latinité de Const. σελ. 53. Innocent III, Lib. VIII, 15-19, καὶ Lib. VII, 208. Pichler, Gesch. d. Trennung, A', σελ. 315. Πρβλ. καὶ Vitae Pontificum Roman. (παρὰ Murat. T. Γ'), σ. 538 B.

² Innocent III, Lib. VIII, ep. 19. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπιστεύετο ὅτι αἱ σταυροφορίαι ἐγένοντο τῇ προτροπῇ τῶν παπῶν, ἵνα ὑποτάξωσι τοὺς ὀρθοδόξους ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς Ῥώμης. Δοσίθεος, σ. 786. Ὅρα καὶ Riant, Innocent III, Philippe de Souabe, et Boniface de Montferrat περὶ τοῦ θέματος τίνες ἀπέτρεψαν τοὺς Σταυροφόρους ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἀγίας Γῆς, καὶ ἔτρεψαν κατὰ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

³ Pichler, Gesch. d. Trennung, T. A', σ. 309.

ρας, οἵτινες ἔνθα ἐγκαθίσταντο ἀπεδίωκον τοὺς ὑπάρχοντας ὀρθοδόξους. Ἐξ ἐπιστολῆς δὲ πρὸς τὸν πάπαν τοῦ τότε ἐπισκόπου Κερκύρας Βασιλείου τοῦ Πεδιადίτου, ρητῶς μανθάνομεν ὅτι ἀπεδιώχθησαν οἱ ἐπίσκοποι Θεσσαλονίκης, Ἀθηνῶν, Ζαρνάτας, Βουλγαρίας, Πατρῶν¹. Πάντες δ' οὗτοι οἱ λατῖνοι ἐπίσκοποι ἐπήνεγκον, ἐκ πνεύματος καταπολεμήσεως τῶν ὀρθοδόξων ὀρμώμενοι, ἀνυπολογίστους συμφοράς κατὰ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Πολλοὶ τῶν ὀρθοδόξων τότε ἱερέων τῶν ὑπὸ τοὺς Λατίνους ἐλληνικῶν χωρῶν ἐκόντες ἄκοντες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, νὰ λειτουργῶσι μετὰ λατίνων ἱερέων, νὰ ἀνέχωνται λατινικὰ ἀλτάρια ἐν ὀρθοδόξοις ναοῖς, νὰ μνημονεύωσι τοῦ πάπα ἀντὶ τοῦ πατριάρχου κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας, καὶ νὰ πράττωσιν ἄλλα παρόμοια ἔκτροπα καὶ παράνομα παρὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις, ἅτινα συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ αὐξήσωσι τὰς διχονοίας, καὶ ἐνσπείρωσι θρησκευτικὰ μίση μεταξὺ ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἄρκει νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι ἱερεῖς οὐ μόνον ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου συνεστάθησαν Φραγγικαὶ ἡγεμονίαι, ὡσάκις ἐπρόκειτο νὰ λειτουργήσωσιν εἰς ναοὺς, ἔνθα προηγουμένως ἱερούργησε λατῖνος ἱερεὺς, ἔπλυνον δι' ὕδατος τὰς ἀγίας τραπεζάς, θεωροῦντες αὐτάς ὡς μεμολυσμένας, ἐβάπτιζον δὲ καὶ ἐκ νέου τὰ βαπτισθέντα πρότερον βρέφη ὑπὸ λατίνων.

Ὅ,τι ὅμως ἐπήνεγκε τὴν καταστροφὴν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἦτο ἡ καταπάτησις καὶ ἄρπαγὴ τῶν κτημάτων τῶν μονῶν καὶ ναῶν ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους Φράγγων δυναστῶν καὶ τῶν λατίνων ἐπισκόπων, ὅπερ ἐγέννησε καὶ μεταξὺ τούτων ἔριδας σφοδράς καὶ πολυχρονίους. Πρὸς κατάπαυσιν δὲ τούτων συνεκροτήθη τῷ 1209 ἐν τῇ παρὰ τὴν Λαμίαν πεδιάδι τῆς Ῥαυενίκας μεγάλῃ συνέλευσις πάντων τῶν ὑποτεταγμένων εἰς

¹ Δημητρακόπουλος, Ἐπιστολὴ τοῦ Κερκύρας Βασιλείου (ἐν Ἑθν. Ἡμερολογίῳ Μαρίνου Π. Βρετοῦ, 1870), σελ. 187.

τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡγεμόνων καὶ ἱεραρχῶν λατίνων, προσελθόντος καὶ αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου Θωμᾶ Μοροζίνη, ἐν ᾗ ἐκανονίσθησαν, μᾶλλον πρὸς τὸ θεαθῆναι, αἱ σχέσεις καὶ τὰ δικαιώματα τῆς ἐν Ἑλλάδι λατινικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἐκασταχοῦ Φράγγων δυναστῶν. Ἡ συνταχθεῖσα δὲ τότε σύμβασις ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ Ἰννοκεντίου τῇ 21 Δεκεμβρίου 1209 διὰ πιττακίου (breve)¹.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μοροζίνη τῷ 1211 ἀνενεώθησαν αἱ μεταξὺ Γάλλων καὶ Ἑνετῶν ἀντιζηλίας καὶ ἔριδες περὶ τοῦ νέου ὑποψηφίου πατριάρχου Ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ὅπως συνδιαλλάξῃ τοὺς δισταμένους ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν λεγάτον, τὸν καρδινάλιον Πελάγιον, κελεύσας ὅπως ἀποδοθῶσιν αὐτῷ αἱ τιμαὶ αἱ ὀφειλόμεναι εἰς ἀπεσταλμένον τῆς Ἀγίας Ἐδρας². Οὗτος ὁμως, σκαιὸς τὸ ἦθος καὶ ἀλαζών, ἀνερρίπισεν ἔτι μᾶλλον τὴν φλόγα τῶν ἐρίδων. Μὴ δυνηθεὶς δ' ἐπὶ τέλους νὰ φέρῃ συνδιαλλαγὴν ἐτράπη ἐπὶ τοὺς ὀρθοδόξους, ζητῶν νὰ ὑποτάξῃ πράγματι τούτους εἰς τὴν πρεσβυτέραν Ῥώμην.

Περὶ τοῦ Πελαγίου τούτου ἱστορεῖ ὁ Ἀκροπολίτης ὅτι ἔφερε πέδιλα καὶ ἐνδύματα ἐρυθροβαφῆ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ χρώματος ἦσαν καὶ ἡ ἐφесτρὶς τοῦ ἵππου του καὶ τὰ χαλινά³, καὶ ὅτι πολλὰ

¹ Buchon, Nouv. rech. A', σελ. XXIV. Αὐτόθι καὶ ἡ ἐπικυρωτικὴ πρᾶξις τοῦ πάπα. Νεροῦτσος, Χριστ. Ἀθῆναι. Παράβλ. καὶ περὶ τῶν ἐκκλησιῶν Κερκύρας, Ζακύνθου, Κεφαλληνίας Ἰ. Ῥωμανοῦ, Γρατιανὸς Ζώρξης, σελ. 126, καὶ Κατραμῆ, Φιολ. Ἀνάλεκτα Ζακύνθου, σελ. 73. Innocent, Lib. VII.

² Κατὰ τὸν Sabellicum, Enead. 9. b. 5, ἐζήτησεν ὁ Ἑρρίκος παρὰ τοῦ πάπα τὸν λεγάτον ἵνα ὑποτάξῃ τοὺς Ἑλληνας εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν. Ὅρα καὶ ἐν Ἀκροπολίτῃ, σελ. 242, σημειώσιν Ἀλλατίου, ὅστις κατακρίνει τὴν ἀσυνεσίαν τοῦ Πελαγίου.

³ Ἡ μνεία τοῦ Ἀκροπολίτου, σ. 32, ὅτι ὁ Πελάγιος ἔφερεν ἐρυθροβαφῆ ἐνδύματα, ἐτάραξε τὰ νεῦρα τοῦ σχολιαστοῦ αὐτοῦ Ἀλλατίου· ἐφ' ᾧ καὶ γράφει ὅτι ὁ Ἀκροπολίτης ἐξ ἀγνοίας τῶν λατινικῶν πραγμάτων ἔγραψε τοῦτο· διότι τοιαύτη ἦτο ἡ στολὴ τῶν καρδινά-

δεινὰ ἐπροξένησεν εἰς τοὺς οἰκήτορας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι προέβη εἰς φυλακίσεις καὶ δεσμεύσεις μοναχῶν, ἔκλεισε ναοὺς, καὶ ἠπειλεῖ θάνατον εἰς τοὺς μὴ ἀναγνωρίζοντας τὸν πάπαν πρῶτον ἀρχιερέα, καὶ μὴ μνημονεύοντας ἐν ταῖς ἱεροτελεστίαις. Τότε δὲ πολλοὶ τῶν μοναχῶν καὶ ἱερέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατέφυγον εἰς Νίκαιαν, ὅπου ὁ Λάσκαρις παρεχώρησεν αὐτοῖς μονὰς πρὸς διαμονήν¹. Ταῦτα δυσηρέστησαν καὶ παρώργισαν τοὺς ὀρθοδόξους κατοίκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὧν οἱ προὔχοντες ἐζήτησαν ἀπ' εὐθείας παρὰ τοῦ Ἑρρίκου θεραπείαν τοῦ κακοῦ. — Ἡμεῖς, ἔλεγον, ἀνήκοντες εἰς ἄλλην φυλὴν, καὶ ἔχοντες ἄλλον ἀρχιερέα ὑπετάχθημεν εἰς τὸ κράτος σου σωματικῶς, οὐχὶ δὲ καὶ ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς. — Ὁ Ἑρρίκος ἀναγνωρίσας τὰ δίκαια παράπονα διέταξε νὰ ἀποφυλακισθῶσι πάντες οἱ φυλακισθέντες μοναχοὶ καὶ ἱερεῖς, καὶ νὰ ἀνοιχθῶσιν οἱ ναοί.

Συγχρόνως δὲ τότε πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μὴ ὑποφέροντες τὰς καταδιώξεις τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ἔγραψαν πρὸς αὐτὸν τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Γ' ἀπ' εὐθείας ἐπιστολήν, ἐν ᾗ, ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ὠμολόγουν τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἑρρίκον ὑποταγὴν των, ἀφ' ἐτέρου ἐζήτησαν πατριάρχην Ἑλληνα ὁμόθρησκον καὶ ὁμόγλωσσον, καὶ σύγκλησιν συνόδου οἰκουμενικῆς, ὅπως διαγνωσθῇ ἡ ἀλήθεια τῶν δογμάτων².

Ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἐπὶ τέλους ἵνα καταπαύσῃ τὰς ἔριδας ταύτας μεταξὺ Γάλλων καὶ Ἑνετῶν, ἃς ἐγέννησεν ἡ ἐκλογὴ νέου πατριάρχου, ἀπεφάσισε νὰ ἐκλέξῃ αὐτὸς τοῦτον, μὴ ἀναγνωρίσιμων. Ἀλλ' ἡ μνεῖα αὕτη δικαιολογεῖται, διότι οἱ ἐν Βυζαντίῳ ἐθεώρησαν ὥς τι καινοφανὲς ἱεράρχης τῆς ἐκκλησίας νὰ φέρῃ ἐνδύματα κοκκινοβαφῆ.

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 32.

² Ἑλλην. Πατρολ. Τόμ. ΡΜ', σ. 293. Τὸν Ἑρρίκον ἐν τῇ ἐπιστολῇ των ἀποκαλοῦσι κατὰ τὸν βυζαντινὸν τύπον Σιρρερίν (sic), δηλαδὴ Κύρ Ἑρρῆν.

ζων οίανδήποτε έκλογήν γενομένην ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τῶν διαμαχομένων μερίδων, καὶ ἐχειροτόνησε τὸν Γερβάσιον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, τῷ 1215, 11 Νοεμβρίου.

Κατὰ τὸ ἔτος δὲ τοῦτο συνεκροτήθη ἐν Λατερανῷ καὶ ἡ κατὰ πρόσκλησιν τῆς 19 Ἀπριλίου 1213 συγκληθεῖσα δωδεκάτη οἰκουμενικὴ σύνοδος κατὰ Λατίνους, τετάρτη δὲ συγκροτουμένη ἐν Λατερανῷ.

Ἡ σύνοδος αὕτη συνεκλήθη διὰ τρεῖς κυρίως λόγους. Πρῶτον χάριν τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἀγίων Τόπων, δεύτερον χάριν τῆς ἀναμορφώσεως τῆς ἐκκλησίας, καὶ τρίτον χάριν εὐρέσεως τρόπου ἡθικοποιήσεως τῶν πιστῶν πρὸς ἀπόκτησιν τῆς αἰωνίου ζωῆς, ὅ ἐστι πρὸς πραγμάτων τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥή- τοῦ «Μακάριοι οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι, οὓς ἐλθὼν ὁ Κύριος εὕρήσει γρηγοροῦντας» (Λουκ. 12, 37).

Πρὸς συγκρότησιν τῆς συνόδου ταύτης ὁ Ἰννοκέντιος ἀπέ- στειλε γράμματα προσκλητήρια πρὸς πάντας τοὺς ἐπισκόπους δύσεως καὶ ἀνατολῆς, πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῶν ἱποποτικῶν ταγμάτων, πρὸς τοὺς χριστιανούς βασιλεῖς, πρὸς τοὺς προῖ- σταμένους τῶν μοναστικῶν ταγμάτων, πρὸς τοὺς συνοδικούς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (διότι τῷ 1213 ἐχῆρευεν ὁ θρόνος τοῦ πατριάρχου)¹, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινου- πόλεως καὶ τοὺς ἐν τῇ Λατινικῇ ταύτῃ αὐτοκρατορίᾳ ἐπισκό- πους καὶ ἱερεῖς Λατίνους καὶ ὀρθοδόξους Ἑλλήνας καὶ τοὺς λατίνους πατριάρχας Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀλεξαν- δρείας. Ἐγραψε δὲ καὶ εἰς τὸν Σουλτᾶνον τῆς Δαμασκοῦ καὶ Βαгдаτίου προτρέπων νὰ καταλίπη τὴν Ἀγίαν Γῆν.

Αἱ ἀποφάσεις τῆς συνόδου ταύτης ἀποτελούμεναι ἐξ 70 κε- φαλαίων ἢ καπητούλων, ὡς ἀναγράφει ταῦτα ἡ σύγχρονος ἐλ- ληνικὴ μετάφρασις, περιλαμβάνουσι, πλὴν ἄλλων δογματικῶν καὶ κανονιστικῶν διατάξεων, ἐν κεφ. ε', ὅτι ὁ θρόνος τῆς Κων-

¹ Ὁ χειροτονηθεὶς τῷ 1215 πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ πάπα Γερβάσιος μετέσχε τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου.

σταντινουπόλεως δέον νὰ θεωρῇται πρῶτος μετὰ τὸν τῆς Ῥώ-
μης, δεύτερος ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας, τρίτος ὁ τῆς Ἀντιοχείας,
τέταρτος ὁ τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ ὅτι οἱ πατριάρχαι τούτων
ἤθελον λαμβάνει ὡς σημεῖον ὑποταγῆς τὸ πάλλιον (pallium)
ἐκ τοῦ πάπα Ῥώμης¹.

Ἐν κεφαλ. δ' ἡ σύνοδος ἀπεφάνητο, θέλοντος τοῦ πάπα νὰ
καταπαύσῃσι πράξεις τινές, διατηροῦσαι ἐν διαρκεῖ ἐρεθισμῷ
τὰ μεταξὺ λατίνων καὶ ὀρθοδόξων μίσση, ὡς ἐὰν ἡδύνατο νὰ
συντελέσῃ εἰς τοῦτο ἀπλῇ ἀναγραφῇ ἐπὶ χάρτου, ὅτι ἀπηγο-
ρεύετο εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ἱερεῖς, τοὺς ὑπὸ τὴν Λατινικὴν αὐ-
τοκρατορίαν, οὓς εἶχον ἐξαναγκάσει οἱ λατῖνοι νὰ λειτουργῶ-
σιν εἰς λατινικὰς ἐκκλησίας, νὰ πλύνωσι τὰ ἀλτάρια, καὶ τὰς
ιεράς τραπέζας, ἐφ' ὧν προηγουμένως ἐλειτούργησε λατῖνος ἱε-
ρεὺς, καθὼς καὶ νὰ ἀναβαπτίζωσι τοὺς ὑπὸ τῶν λατίνων ἱερέων
βαπτισθέντας παῖδας².

Ἐπίσης δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιβολῆς τῆς λατινικῆς
ἐκκλησίας ἡ σύνοδος ἀπηγόρευσε τὴν συνύπαρξιν δύο ἀρχιε-
ρέων ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ, καὶ τοῦτο ὅπως ὑπερισχύῃ ὁ λατῖ-
νος, καὶ ἄλλα παρόμοια, ὧν ἄλλα μὲν δὲν ἐγένοντο ἀποδεκτά,
ἄλλα δὲ ἀπέμειναν γράμμα νεκρόν. Πάντα δὲ ταῦτα, ὑπὲρ
μόνης τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας ψηφισθέντα, ἀντὶ νὰ κατευνά-
σωσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὰ ὑφιστάμενα μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ

¹ «Postquam eorum antistites a Romano pontifice recepe-
runt pallium quod est plenitudinis officii pontificalis in-
signae, praestito sibi fidelitatis, et obedientiae juramento.
Cap. V. Περὶ τοῦ pallii μετὰ εἰκόνης ὄρα ἐν Martigny, Dict.
des antiq. Chrétiennes, σελ. 567.

² Mansi, T. KB', σελ. 990 ἐπ. ἔνθα καὶ τὸ ἑλλην. κείμενον.
Héféle, Hist. des conciles, Θ', σ. 124. Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ
ἀφωρίσθησαν καὶ ἀνεθεματίσθησαν οἱ παρέχοντες ἐφοδία, πλοῖα καὶ
πολεμικὰς ἀποσκευὰς εἰς τοὺς Σαρακηνούς. Mansi, αὐτ. σ. 1066.
Παράβλ. Matthieu Paris, Grande Chronique (μετάφρ. Huillard-
Breholles), T. Γ', σ. 75.

καθολικῶν μίση, τούναντίον ἐξηρέθισαν ἔτι μᾶλλον καὶ ἀνε-
ρίπισαν.

Τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου ταύτης μετεφράσθησαν εὐθὺς τότε
καὶ ἐλληνιστί, ἕνεκα τῶν Ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν τῶν
προσελθόντων ἐκεῖ¹. Ἀλλ' ἐν τῷ ἐλληνικῷ κειμένῳ, ὅπερ ἐδη-
μοσιεύθη, δυστυχῶς λείπει τὸ δ' καπῆτουλον, τὸ ἀφορῶν εἰς
τοὺς Ἑλληνας ἱερεῖς, οὗ ἄνωτέρω ἐμνήσθημεν, ὅπερ ἡ δὲν
μετεφράσθη παντάπασιν, ἢ κατεστράφη κατόπιν διὰ τὸ ἀσκαν-
δάλιστον.

Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ἐγένετο τὸ πρῶτον χρῆσις τῆς λέ-
ξεως transsubstantiatio, μετουσίωσις².

¹ Ὁ Δοσίθεος, Ἱστορία τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων,
σελ. 284, διαρρήδην ἀποφαίνεται ὅτι οὐδεὶς Ἑλλήν ὀρθόδοξος κλη-
ρικός παρευρίσκετο ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ, εἰμὴ μόνον οἱ λατινόφρονες.

² Hefele, Histoire des conciles, Τόμ. Η', σελ. 119. Ὁ Δο-
σίθεος, αὐτόθι, σελ. 808, γράφει ὅτι ἡ λέξις «μετουσίωσις» δὲν εἶνε
ἐφεύρημα Λατίνων, ἀλλὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὑπὸ ταύτης
καθιερωθεῖσα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

Λατινικὸν βασίλειον Κωνσταντινουπόλεως.

Βαλδουῖνος καὶ Ἑρρίκος αὐτοκράτορες Κωνσταντινουπόλεως. — Περιπλοκαὶ Ἑρρίκου εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς διενέξεις. — Ἐκστρατεία αὐτοῦ κατὰ Λομβαρδῶν Θεσσαλονίκης. — Θάνατος αὐτοῦ. — Διάδοχος Πέτρος Κουρτεναί. — Ἀποσίδασις τούτου εἰς Δυρράχιον. — Φονεῦται ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου. — Διάδοχος τούτου ἡ σύζυγός του Ἰολάνδα. — Θάνατος Ἰολάνδας. — Ἀναγόμεναις Ῥοβέρτου. — Τέκνα Ἰολάνδας. — Κατάστασις Λατινικοῦ κράτους. — Στέψις Ῥοβέρτου ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Εἶδομεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι ὁ πρῶτος Φράγγος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Βαλδουῖνος μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπως εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἐξαφανίσῃ τὸ εἰς τὰ πλευρὰ αὐτοῦ ἐγκατασταθὲν βασίλειον τῆς Νικαίας, διένειμε τὴν χώραν τούτου εἰς τιμάρια, ἅτινα ἀπένειμεν εἰς τοὺς διαφόρους ἀρχηγοὺς τῶν Σταυροφόρων. Ἐξιστορήσαμεν ἐπ' ἴσης τοὺς μεταξὺ τούτων καὶ τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρεως ἀγῶνας.

Ἐκτοτε ὁ Βαλδουῖνος ἐπιχειρήσας τὴν κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείαν, ἡχμαλωτίσθη ὑπὸ τούτων καὶ ἐφονεύθη. Ἡ ἐκστρατεία δ' αὕτη, καθ' ἣν κατεστράφη τὸ ἄριστον μέρος τοῦ φραγγικοῦ στρατοῦ, πρὶν ἢ ἔτι ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία ἐπεκταθῇ ἐν Θράκῃ, ἐξήντλησεν αὐτὴν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐξησθένεωσεν.

Τὸν Βαλδουῖνον διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἑρρίκος, στεφθεὶς ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τῇ 10 Αὐγούστου 1206. Οὗτος ἐνυμφεύθη τῷ 1207 τὴν Ἀγνήν, θυγατέρα τοῦ Βονιφατίου.

Ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐξιστορήσαμεν τοὺς ἀγῶνας τοῦ

Ἑρρίκου κατὰ τε τῶν Λομβαρδῶν τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ κατὰ τοῦ Λασκάρως. Μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του δ' εἰς Κωνσταντινούπολιν περιεπλάκη εἰς τὰς τότε ἀναφυείσας ἐκκλησιαστικὰς διενέξεις, αἵτινες ἐπὶ μακρὸν διετάραξαν τὴν Λατινικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θωμᾶ Μοροζίνη (1211), ἕνεκα τῆς διαφωνίας μεταξὺ Γάλλων καὶ Ἑνετῶν κληρικῶν περὶ τὴν ἐκλογὴν νέου πατριάρχου, ἥς ἐμνήσθημεν ἐν τῷ προηγούμενῳ κεφαλαίῳ.

Μετὰ τὴν ἐξομάλυνσιν δὲ τῶν διενέξεων τούτων τῷ 1215 ἀπῆλθε τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς Θεσσαλονίκην, τῇ προσκλήσει τῆς Μαργαρίτας χήρας τοῦ Βονιφατίου, ὅπως ἐξαναγκάσῃ καὶ αὐτὴς τοὺς ἐκεῖ Λομβαρδοὺς μεγιστᾶνας νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν ἐπικυριαρχίαν του, εἰς ἣν εἶχεν ὑποχρεώσει αὐτοὺς καὶ προηγουμένως τῷ 1209. Ἀλλ' αἰφνης ἀποθνήσκει αὐτόθι τῇ 11 Ἰουνίου 1216 αἰφνιδίως, κατὰ τινὰς δηλητηριασθεὶς¹.

Διάδοχος τοῦ Ἑρρίκου, μὴ καταλιπόντος τέκνα, ἐξελέχθη ὁ Πέτρος Κουρτεναί, καλούμενος καὶ κόμης τοῦ Αὐτεσιοδώρου (d'Auxerre), ἔχων σύζυγον ἐκ δευτέρου γάμου τὴν Ἰολάνδαν, ἀδελφὴν τοῦ Βαλδουίνου, τοῦ πρώτου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Πέτρος Κουρτεναί ἐστέφθη αὐτοκράτωρ μετὰ τῆς Ἰολάνδας ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Λαυρεντίου τῆς Ῥώμης, καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν ταύτης ὑπὸ τοῦ πάπα Ὀνωρίου Γ', διαδόχου τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'². Ἐκ Ῥώμης δὲ ἀναχωρήσας

¹ Μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑρρίκου ἀπεβίωσε καὶ ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ' τῇ 16 Ἰουλίου 1216, διαδεχθέντος αὐτὸν τοῦ Ὀνωρίου Γ' μετὰ τρεῖς ἡμέρας.

² Ὁ Ὀνώριος συνέστησεν ἐν ἄλλοις εἰς τὸν Πέτρον ἀναχωροῦντα ἐκ Ῥώμης τὴν προστασίαν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Δημητρίου καὶ τῆς μητρὸς τούτου Μαρίας.

Ἡ στέψις τοῦ Πέτρου ἐγένετο ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης, ἵνα καὶ κατὰ τοῦτο ὑπάρχῃ διαφορὰ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, ἥς ὁ πατριάρχης ἔστεφε τοὺς βασιλεῖς ἐντὸς τῶν τειχῶν, ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Leonis Allatii, notae in Georg. Acropolitae,

μετὰ τῆς Ἰολάνδας καὶ τῶν τέκνων του τῇ 18 Ἀπριλίου τοῦ 1217, ἔφθασεν εἰς Βρενδῆσιον, ὅπου εὔρε καὶ τὸν Ἰωάννην Κολούμνα καρδινάλιον καὶ λεγαῖτον τοῦ πάπα. Ἐντεῦθεν δ' ἀποστείλας τὴν αὐτοκράτειραν καὶ τὰ τέκνα του διὰ θαλάσσης εἰς Κωνσταντινούπολιν, αὐτὸς μετὰ τοῦ καρδινάλιου, ἡγούμενος 500 ἵπποτων καὶ 5,500 ὁπλιτῶν, ἐπιβίβασθεις ἐπὶ ἐνετικῶν πλοίων, διηυθύνθη τὸ πρῶτον εἰς Ἡπειρον, κατὰ προτροπὴν ἀναμφιβόλως τῶν Ἑνετῶν, ὅπως ἀποδιώξῃ ἐντεῦθεν τὸν δεσπότην Θεόδωρον Ἀγγελον καὶ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς Ἑνετοὺς τὸ ὑπὸ τούτου κατεχόμενον Δυρράχιον. Εἶχε δὲ συνάψει πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς τῇ 11 Ἀπριλίου συνθήκην, δι' ἧς ἀνεγνώριζε τὰ δικαιώματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἡπειρωτικῶν τούτων χωρῶν, ἅτινα εἶχον ἀναγνωρίσει πρότερον καὶ ὁ Βαλδουῖνος ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ οἱ διάδοχοι τούτου¹.

Ἀποβίβασθεις δὲ εἰς Δυρράχιον συνεπλάκη πρὸς τὸν Θεόδωρον Ἀγγελον, σπεύσαντα ὅπως προκινδυνεύσῃ τῆς ἰδίας χώρας, ἀλλὰ κατὰ τὴν συναφθεῖσαν μάχην φονεύεται, καὶ σύμπας ὁ στρατὸς αὐτοῦ καταστρέφεται.

Τοῦ Πέτρου ἐκλιπόντος ἀναλαμβάνει τὴν βασιλείαν ἐν Βυζαντίῳ ἡ Ἰολάνδα ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν ἐνὸς τῶν σωφρονεστέρων ἀρχηγῶν τῶν Σταυροφόρων, τοῦ Κονῶν δὲ Βεθούμ, ἀνδρὸς πολυειδῶς ὀδράσαντος ἐν τῇ Λατινικῇ αὐτοκρατορίᾳ. Ἀλλὰ μετὰ διετίαν, ἀποθανούσης τῆς Ἰολάνδας τῷ 1219 ὁ κατὰ νόμον διάδοχος αὐτῆς, ὁ πρωτότοκος υἱὸς τῆς Φίλιππος, κόμης τοῦ Ναμουρκίου (Namour), δὲν ἀπεδέχθη τὸν θρόνον, δι' ὃ καὶ ἀνηγορεύθη ὁ δευτερότοκος Ῥοβέρτος, ἐν Γαλλίᾳ διαμένων, ληφθείσης τότε καὶ τῆς συναινέσεως τοῦ Λουδοβίκου Θ'. Ἐτέθη δ' ὁ Ῥοβέρτος ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ αὐτοῦ ἐπιτρόπου Κονῶν δὲ Βεθούμ.

Ἡ Ἰολάνδα κατέλιπεν ἑνδεκα τέκνα, ἄρρενα μὲν τέσσαρα, τὸν Φίλιππον κόμητα Ναμουρκίου, τὸν Ῥοβέρτον, τὸν ἀναγοσελ. 236. Ὅρα καὶ Ducange, Α', σελ. 151 περὶ τῆς πορείας τοῦ Πέτρου διὰ Γαλλίας καὶ Ἰταλίας.

¹ Ὅρα συνθήκην ἐν Tafel und Thomas, Urk. Β', σ. 193-195.

ρευθέντα βασιλέα, τὸν Ἑρρίκον μαρκήσιον τοῦ Ναμουρκίου, καὶ τὸν Βαλδουϊνον ἐν τῇ κοιτίδι, γεννηθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ διαδεχθέντα τὸν ἀδελφόν του Ῥοβέρτον, θήλεα δὲ τὴν ὁμώνυμον Ἰολάνδαν, σύζυγον τοῦ Ἀνδρέου βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, τὴν Ἀγνήν ἣ ὡς κοινῶς ἐλέγετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἀνέζαν, ὑπανδρευθεῖσαν τὸν Γοδοφρέδον Β' πρίγγιπα τοῦ Μορέως, τὴν Μαρίαν, ἣν ἐπρότεινε τῷ 1218 ὡς σύζυγον εἰς τὸν Λάσκαριν, τὴν Ἰσαβέλλαν, τὴν Σιβύλλην, τὴν Μαργαρίταν καὶ ἑτέραν, ἥς ἀγνοεῖται τὸ ὄνομα, αἵτινες εἶχον μείνει ἐν τῇ δύσει ¹.

Τὸ Λατινικὸν κράτος καὶ πρότερον μὲν, ἀλλ' ἤδη κυρίως εὐρίσκετο εἰς παράλυσιν ἐντελῇ καὶ κατὰπτωσιν στερούμενον καὶ πόρων, καὶ στρατιωτικῶν δυνάμεων ἐπαρκῶν ὅπως ἀντιστῇ κατὰ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸ πολεμίων. Πλὴν ὅμως τούτων ἐσπαράσσετο καὶ ὑπὸ ἐσωτερικῶν διχονοιῶν καὶ ἐρίδων μεταξὺ τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν, διεκδικούντων ἀμφοτέρων δικαιώματα ἐπὶ τῶν κτήσεων, αἳ ἀπέκτησαν δι' ἀρπαγῆς καὶ σφετερισμοῦ. Ὁ δ' ἀντιβασιλεὺς Κονὼν δὲ Βεθούμ οὐδὲν ἄλλο ἔπραττεν ἢ νὰ ἐπιζητῇ τὴν συνδιαλλαγὴν ἀμφοτέρων.

Ὁ Ῥοβέρτος ἀνεχώρησεν ἐκ Γαλλίας τὸ ἐπόμενον ἔτος 1220, διῆλθε δὲ διὰ τῆς Γερμανίας, καὶ παρέμεινε χρόνον τινὰ παρὰ τῷ γυναικαδέλφῳ αὐτοῦ Ἀνδρέα, ῥηγὶ τῆς Οὐγγαρίας, τελοῦντι τοὺς γάμους τῆς θυγατρὸς του μετὰ τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν Β', βασιλέως τῶν Βουλγάρων. Ἐντεῦθεν δὲ συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, υἱοῦ τοῦ Ἀνδρέου τῆς Οὐγγαρίας καὶ τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν, κατῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τῇ 25 Μαρτίου 1221 ὑπὸ τοῦ λατίνου πατριάρχου Ματθαίου, τοῦ διαδεχθέντος τὸν Γερβάσιον κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο.

¹ Lebeau, Hist. T. IZ', σ. 310. 313 καὶ 314. Albericus παρὰ Buchon, Rech. et mat. A', σ. 143. Ὅτι ὁ Βαλδουῖνος ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅρα Cornutum παρὰ Riant, Exuviae sacrae Constantinopolitane, T. A', σ. 48.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄

Δυτικὸν βασίλειον.

Θεόδωρος Ἀγγελος Κομνηνὸς Δούκας.

Θεόδωρος Ἀγγελος δεσπότης Ἡπείρου. — Καταστροφή τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνουπόλεως Πέτρου Κουρτεναί ὑπὸ Θεοδώρου Ἀγγέλου. — Σύλληψις τοῦ λεγάτου τοῦ πάπα. — Φῆμαι περὶ τοῦ γεγονότος εἰς τὴν Δύσιν. — Ἐντυπώσεις τῶν Ἑλλήνων. — Προσπάθειαι πάπα Ὀνώριου πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ λεγάτου καὶ ἀπειλαὶ κατὰ Θεοδώρου. — Ἀπελευθέρωσις τοῦ λεγάτου καὶ ὑποταγὴ Θεοδώρου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης. — Ὁ Θεόδωρος ἐξακολουθεῖ τὰς κατακτήσεις του εἰς Μακεδονίαν, Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν. — Ὁ πάπας Ὀνώριος ἀφορίζει τὸν Θεόδωρον.

Ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος Κομνηνὸς Δούκας, ἀδελφὸς τοῦ Μιχαήλ Α΄ Ἀγγέλου Δούκα, ἀναλαβὼν μετὰ τὸν θάνατον τούτου τὴν ἀρχὴν τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου τῷ 1216, ἐπεδίωξε μετὰ δραστηριότητος καὶ δεξιότητος τὴν ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τοῦ κράτους του καὶ τὴν ἐδραίωσιν αὐτοῦ. Τὸ μέγιστον δὲ τῶν κατορθωμάτων του κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἡγεμονίας του, ὅπερ ἀνέδειξεν αὐτὸν μέγαν εἰς τε τοὺς ὑπηκόους του καὶ εἰς τοὺς λαοὺς τῆς δύσεως, εἶνε ἡ πληγὴ, ἣν κατήνεγκε κατὰ τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας διὰ τῆς παντελοῦς καταστροφῆς τοῦ πολυαρίθμου στρατοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Πέτρου Κουρτεναί καὶ τῆς ἀπωλείας ἔτι αὐτοῦ τούτου¹.

¹ Ἀκρ. σ. 27 καὶ 42. Ὁ συνεχίσας τὴν χρονογρ. τοῦ Guil. de Tyr γράφει ὅτι ὁ Θεόδωρος ἦτο πλουσιώτατος καὶ κύριος τοῦ Ζαγορίου (Βουλγαρίας), Ἀδριανουπόλεως, Φιλιππουπόλεως, Χριστουπόλεως, Δυρραχίου, Θεσσαλονίκης τῷ 1217 (ἐν Recueil des hist. des Croisades, T. B', 293). Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ὑπὸ τούτου λεγόμενον ὡς πρὸς τὴν κατοχὴν πολλῶν τῶν εἰρημένων χωρῶν ἀνάγεται εἰς μεταγενεστέρους τοῦ 1217 χρόνους.

Ὡς εἶδομεν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, ὁ Πέτρος Κουρ-
τεναί, στεφθεὶς ὑπὸ τοῦ πάπα Ὀνωρίου Γ' αὐτοκράτωρ τοῦ Βυ-
ζαντίου, ἀνεχώρησεν ἐκ Ῥώμης τῇ 18 Ἀπριλίου 1217 διευθυ-
νόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἄγων ἰσχυράν στρατιωτικὴν
δύναμιν ἐκ 5,500 ὁπλιτῶν, καὶ 500 ἵπποτων, φθάσας δὲ εἰς
Βρενδῆσιον, ὅπου εὗρε καὶ τὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπερ-
χόμενον λεγάτον τοῦ πάπα καρδινάλιον Ἰωάννην Κολούμνα,
ὃν παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν διὰ θα-
λάσσης πλοῦν κατ' εὐθεῖαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπεζήτησε,
κατὰ προτροπὴν τῶν Ἑνετῶν, οὓς ἠθέλησε νὰ περιποιηθῇ,
νὰ καθυποτάξῃ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου, πεποιθὼς εἰς τὸν
ἰσχυρὸν αὐτοῦ στρατόν. Δι' ὃ ἀποστείλας διὰ θαλάσσης εἰς Κων-
σταντινούπολιν τὴν σύζυγόν του Ἰολάνδαν καὶ τὰ τέκνα του,
αὐτὸς μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ του ἀπεβιδάσθη εἰς Δυρράχιον,
ὅπερ καὶ καθυπέταξεν. Ἐντεῦθεν δὲ προχωρῶν, προτιθέμενος
νὰ μεταβῇ διὰ ξηρᾶς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνέπεσεν οὐ μα-
κρὰν τοῦ Δυρραχίου περὶ τὰς στενοπορίας τοῦ Ἀλβάνου, τοῦ
νῦν Ἐλδασανίου, εἰς ἐνέδραν τοῦ Θεοδώρου, ἔνθα μάχης συνα-
φθείσης νικᾷ ὁ Θεόδωρος, παρατάξας ἐλαφροὺς καὶ κορυνοφόρους
στρατιώτας, κατὰ κράτος τὴν στρατιάν τοῦ Πέτρου, φονευθέν-
τος καὶ τούτου ἐν τῇ μάχῃ, καὶ συλλαμβάνει αἰχμάλωτον τὸν
παρακολουθοῦντα καρδινάλιον Ἰωάννην Κολούμνα, πρὸς ὃν
προσηνέχθη φιλοφρόνως καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς αἰχμαλω-
σίας¹. Ἡ καταστροφὴ δ' αὕτη τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαν-
τίου, εἰς ἣν ἀνεμίχθη καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συλληφθέντος καρδι-
ναλίου, διαδοθεῖσα εἰς τὴν Δύσιν, ἔδωκε χώραν εἰς πλείστας
τερατώδεις διαδόσεις καὶ φήμας περὶ τῆς ἀγριότητος τοῦ Θεο-
δώρου, ἃς οἱ χρονογράφοι τῆς Δύσεως ἀνέγραψαν μετ' ἀνη-
κούστου εὐπιστίας².

¹ Ἀκρ. σ. 28. Ὁ Γρηγοῤῥας, σ. 25, ἀποσιωπᾷ τὸ μέγα τοῦτο γε-
γονός. Ἐπιστολὴ Γεωργ. Βαρδάνη πρὸς πατριάρχην Γερμανόν, ἐν
Mustoxidi, Delle cose Corcirese, σ. 428.

² Τῶν χρονογράφων τούτων ἄλλοι μὲν ἱστοροῦσιν ὅτι ὁ Πέτρος συλ-

Ἡ νικηφόρος αὕτη ἐπιτυχία τοῦ Δυτικοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου, δι' ἧς κατεστράφη τηλικαύτη δύναμις στρατιωτικὴ τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας, ἐφονεύθη δὲ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ, ἐδείνωσεν ἔτι μᾶλλον τὰ ἄλλως κακῶς ἔχοντα πράγματα αὐτῆς, μέγα δὲ βοήθημα παρέσχεν εἰς ἐπίρρωσιν τῶν ἐλληνικῶν κρατῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, καὶ ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων περὶ ταχείας ἐκδιώξεως τῶν Φράγγων ἐκ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν.

Ὁ πάπας μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ αὐτοκράτορος μεγίστας κατέβαλε προσπάθειας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ λεγάτου, περὶ οὗ ἐδείκνυε πλειότερον διαφέρον, ἀπειλῶν τὸν Θεόδωρον δι' ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτιμίων καὶ δι' ἐπιστολῶν, ἃς ἀπέστειλεν εἰς τοὺς Ἑνετούς, εἰς τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας, καὶ τοὺς Φράγγους ἡγεμόνας τῆς Ἑλλάδος, προτρέπων αὐτοὺς εἰς ἐκ-

ληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακὴν, ἔνθα καὶ ἀπέβίωσεν, ἄλλοι ὅτι συνελήφθη διὰ προδοσίας, ἄλλοι δ' ὅτι προσεκλήθη δολίως ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου εἰς συμπόσιον καὶ ἐφονεύθη. Ricardus de S. Germano, (ἐν G. del Re, Chronisti, T. B', σ. 29, καὶ ἐν Murat. T. Z', σ. 991). Francis. Pipinus (ἐν Murat. T. Θ', σ. 622). Andr. Dandolus (ἐν Murat. T. IB', σ. 340) ὁ Dandolus γράφει ὅτι τὸν Πέτρον συνέλαβεν ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις Κομνηνός. Sabellius, Decad. primae, lib. VIII. Gullelmo de Nangiano, T. A', 155 καὶ 164. Ὅρα καὶ Χρονογράφον ἐν Recueil des hist. Occident. T. B', 293, καὶ ἐν Buchon, Rech. hist. T. A', σ. 506. Appendice. Stefano Magno, ἐν τοῖς Estratti degli annali Veneti ἐν Hopf Chronique, σ. 180 καὶ οὗτος τὸν Θεόδωρον συγχέει πρὸς Θεόδωρον Λάσκαριν Κομνηνόν, ὡς ὁ Δάνδολος. Ὅρα καὶ Ἀλλατίου σημειώσεις εἰς Ἀκροπολ. σελ. 238. Raynaldus, Annales 1217, 11, 12. Ὁ Ducange, T. A', σ. 155, κατακρίνει τὸν Θεόδωρον ὡς ἄπιστον καὶ δόλιον καὶ ἐν σελ. 157 ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Ἀκροπολίτου, διότι ὠνόμασε τὸ κατόρθωμα τοῦ Θεοδώρου νίκην ἀνυψώσασαν τὸ ἐλληνικὸν φρόνημα. — Τὸ ἐφ' ἡμῖν δὲν θέλομεν κατακρίνει ποτὲ ἡγεμόνα ἐργασθέντα ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος του ἐκ τῶν ξένων κατακτητῶν.

στρατείαν κατὰ τοῦ δεσπότης τούτου τῆς Ἡπείρου. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἔπεμψε καὶ πρὸς τὸν Θεόδωρον Ἀγγελοῦ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κρότωνος Θεόδωρον, καὶ ἄλλους ὅπως διαπραγματευθῶσι περὶ ἀπελευθερώσεως τοῦ λεγάτου.

Ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος, βλέπων τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον ἐν ἀρχῇ ἔτι τῆς δυναστείας του ἐξ ἐπιδρομῆς τινος τῶν ὑπὸ τοῦ πάπα προσκαλουμένων ἡγεμόνων, ἀπηλευθέρωσε τὸν λεγάτον τῷ 1218 περὶ τὸν μῆνα Μάρτιον, προσεποιήθη δὲ ὑποταγὴν εἰς τὴν Ἀγίαν Ἐδραν, ἵνα μετριάσῃ καὶπραύνη τὴν ὀργὴν τοῦ πάπα, ὅστις τυχὼν ὅπωςδὴποτε ἱκανοποιήσεως, ἀπέτρεψε τοὺς ἡγεμόνας διὰ νέας ἐγκυκλίου του ἀπὸ τῆς κατὰ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου ἐκστρατείας, ἀπηγόρευσε δὲ καὶ εἰς τοὺς Ἑνετούς, τοὺς ἐγγύτερον διαφερομένους ἕνεκα τῆς ἀπωλείας τοῦ Δυρραχίου, νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τοῦ Θεοδώρου ἐπὶ ποινῇ ἐκκλησιαστικοῦ ἐπιτιμίου· οὗτοι δὲ ὑπήκουσαν¹.

Ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Πέτρου Κουρτεναὶ καὶ τὴν συνδιαλλαγὴν του πρὸς τὸν πάπαν, ἐξηκολούθησε τὸ κατακτητικὸν αὐτοῦ ἔργον προχωρήσας εἰς Μακεδονίαν, Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν, ἔνθα κατέλαβε τὴν Ἀχρίδα, Περλεπέ, Δυρράχιον καὶ Ἐλβασάνιον, καὶ ἀπεδίωξεν ἐκ τῆς κατοχῆς τούτων τοὺς Φράγγους καὶ τοὺς Βουλγάρους. Ἀνενόχλητον δὲ μόνον ἀφῆκε τὸν Σθλάβον ἐπὶ τῆς Ῥοδόπης καὶ Μελενίκου, ἴσως διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν συγγένειαν, διότι ὁ μὲν Σθλάβος εἶχε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Πετραλείφα, ὁ δὲ Θεόδωρος τὴν ἀδελφὴν τούτου Μαρίαν². Ἐκυρίευσεν δὲ κατόπιν τὴν Ἰπάτην

¹ Muralt, A, σελ. 321. Ducange, T. A', σ. 160. Ἡ ὑποταγὴ τοῦ Θεοδώρου εἰς τὸν πάπαν εἰκάζεται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ πάπα Ὁνωρίου Γ'. Ἐκ ταύτης δὲ ὁ Giudice, *La famiglia di Re Manfredi*, σ. 10, ὁρμώμενος ἱστορεῖ ὅτι οἱ δεσπότες τῆς Ἡπείρου ὑπήγοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, ὅπερ δὲν εἶνε πραγματικόν.

² Ἐπιστολαὶ Ἰωάννου Ἀποκαύκου πρὸς κραταιὸν Κομνηνὸν (Βυζ. Χρονικά, T. Γ', σελ. 243 καὶ 246). Ὅρα καὶ σελ. 282, ἐξ ἧς μανθάνομεν τὸ ὄνομα τῆς συζύγου τοῦ Δεσπότης Θεοδώρου Ἀγγέλου.

(Νέας Πάτρας) ἀποδιώξας τοὺς Φράγγους, τὸ ἰσχυρὸν φρούριον τοῦ Προυσάκου, καὶ τὰς Σέρρας, καὶ τὸν ἐν Θεσσαλίᾳ Πλαταμῶνα¹. Πᾶσαι δ' αἱ κατακτήσεις αὐτοῦ αὐταὶ ἐκράτουν μετεώρους τὰς ἐλπίδας τῶν ὑπηκόων του, καὶ ἐκίνουν τὸν θαυμασμόν αὐτῶν, ἀναμενόντων ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης. Εἶχε δὲ καταλίπει εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Φθιώτιδα, ἀσχολούμενος αὐτὸς εἰς τὰς βορειοτέρας κτήσεις, τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, ὅστις μᾶλλον ἐπίειξε τοὺς κατοίκους ὡς τύραννος, ἢ ὑπερήσπιζεν ὡς προστάτης, δι' ὃ καὶ παραπονεῖται ὁ Ἰωάννης Απόκαυκος μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης πρὸς τὴν Δούκαιναν, σύζυγον τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου, ὅτι ὁ ἀνδράδελφος αὐτῆς παρημέλησε τὰς ἄλλας ἐλληνικὰς χώρας, καὶ ζητεῖ νὰ πείσῃ τὸν Θεόδωρον ὅπως αὐτὸς ἐπέλθῃ κατὰ τῶν πόλεων, ἃς κατέχουσιν ἔτι οἱ Φράγγοι².

¹ Ἐπιστολὴ Ἰωάννου, μητροπολ. Ἄρτης εἰς Θεόδωρον Ἀγγελον (Βυζαντ. Χρ. Τ. Γ', σ. 243 «τὴν ἐκκλησίαν Νέων Πατρῶν, ἣν ἡ σὴ (τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου) κραταιὰ χεὶρ Ἰταλικῆς χειρὸς ἠλευθέρωσε». — Ἀξιοὶ παραθέσεως εἶνε καὶ οἱ ἐν σελ. 244 λόγοι τοῦ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ χαρᾷ, ἣν ἡσθάνθη ἐπὶ τῇ ἀλώσει τοῦ Προυσάκου· «Ἐγὼ δὲ ἤδη τῇ διανοίᾳ καὶ παρὰ τῷ Προυσάκῳ εἰμί, καὶ τῆς τοῦ μύρου ἀποφορᾶς τοῦ ἐν μάρτυσι . . . Δημητρίου αἰσθάνομαι . . . καὶ κοιλαίνω χεῖρας καὶ πίνω τοῦ ὑπορρέοντος Ἀξιοῦ, ὃν δὴ Βαρδάριον ἡ ἀγγελία γλῶσσα καλεῖ, καὶ παλαιὰ τῶν ποταμῶν ἡγνοηκυῖα ὀνόματα· ποσὶ δὲ γηραιοῖς περὶ ὄχθας τούτου ὀρχοῦμαι τῷ λογισμῷ, ὡς παρὰ τῷ Ἡσιόδῳ νύμφαι ποτὲ ποσὶν ἀπαλοῖς περὶ κρήνην τινὰ βαθεῖαν. . . . κτλ.» Προσθέτει δὲ ὅτι καὶ ἡ ἄλωσις τούτου θέλει διευκολύνει αὐτῷ τὴν τῆς Θεσσαλονίκης. Ὅρα καὶ σελ. 247.

² Ταῦτα γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἰωάννου πρὸς ἐπιστολὴν τῆς συζύγου τοῦ Θεοδώρου, ἀποστειλάσης εἰδήσεις περὶ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ. Ὁ Ἰωάννης διεκτραγωδεῖ ἐν τῇ ἐπιστολῇ του τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῶν τόπων, τὴν ἐρημίαν, καὶ τὴν πενίαν τῶν κατοίκων. Βυζαν. Χρονικά, Τ. Γ', σελ. 241.

Ὁ πάπας Ὀνώριος Γ', ἰδὼν ὅτι ὁ Θεόδωρος, ὁ ὑπὲρ τῆς ἰδίας χώρας καὶ τῶν ὁμοφύλων του ἀγωνιζόμενος, δὲν κατέπαυε τὸν κατὰ τῶν Φράγγων πόλεμον, ἐξεσφενδόνισεν ἀφορισμὸν κατ' αὐτοῦ, καὶ παντὸς πολεμοῦντος τὸ Λατινικὸν βασίλειον¹. Ἀλλ' ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος ἐξηκολούθησεν ἀκράτητος τὴν πρὸς βορρᾶν πορείαν του, καθ' ἣν ἐγένετο κύριος τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ἐν αὐτῇ ἐστέφθη βασιλεὺς, καὶ ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα Ῥωμαίων.

Τὰ περὶ τούτου δὲ διεξοδικώτερον θέλομεν ἐξιστορήσει ἐν τῷ κατωτέρῳ περὶ δεσποτάτου κεφαλαίῳ. Ἦδη δ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν Θεόδωρον Α' Λάσκαριν, βασιλέα τῆς Ἀνατολῆς, ὃν εἵχομεν καταλίπει ἐν Κεφαλαίῳ δεκάτῳ.

¹ Ἐγραφεν ὁ Ὀνώριος πρὸς τὸν Ῥοβέρτον αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως. «Omnes illos qui contra te et Constantinopolitanum imperium Graecis adhaeserint, ipsisque praestiterint auxilium et favorem, excommunicationis mucrone percutimus», Raynald, 1222. Pichler, *Gesch. der Trennung*, Α', σελ. 323.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις.

Ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις συλλαμβάνεται αἰχμάλωτος ὑπὸ Καϊχσρόη. — Ἀπελευθεροῦται ἀντὶ λύτρων καὶ παραχωρήσεως χωρῶν τοῦ κράτους του. — Ἔρχεται εἰς δεύτερον γάμον συζευχθεὶς τὴν Φιλίππαν. Μετ' οὐ πολὺ ἀποπέμψας ταύτην ἔρχεται εἰς τρίτον συζευχθεὶς τὴν Μαρίαν. — Συνθήκη μεταξὺ Λασκάρεως καὶ Ἑνετῶν. — Ἀπόπειρα ἐκστρατείας κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. — Συνθήκη εἰρήνης μεταξὺ Λασκάρεως καὶ Ῥοβέρτου. — Ὁ Λάσκαρις προτείνει εἰς Ῥοβέρτον γυναικάδελφόν του νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν θυγατέρα του Εὐδοκίαν. — Ὁ πατριάρχης ἀνθίσταται εἰς τὸν παράνομον γάμον. — Τέκνα Λασκάρεως. — Θάνατος αὐτοῦ.

Ἐν Κεφαλαίῳ Ι΄ εἵχομεν καταλίπει τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου ἐν τῇ συνθήκῃ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου καὶ τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως. Μετὰ τὸ γεγονός τοῦτο μανθάνομεν ἐκ τοῦ Ἀραβος ἱστορικοῦ καὶ γεωγράφου Ἀβουλφεδᾶ ὅτι ὁ Λάσκαρις συνεπλάκη εἰς πόλεμον τῷ 1214 πρὸς τὸν Καϊχσρόην, οὗ τὸν πατέρα Ἰαθατίνην, Σουλτᾶνον τοῦ Ἰκονίου, εἶχε φονεύσει ἐν τῇ μάχῃ τῆς Ἀντιοχείας. Ὁ υἱὸς τοῦ Ἰαθατίνης, ἐκδικούμενος τὸν φόνον τοῦ πατρός του, ἐπέδραμε κατὰ τοῦ Λασκάρεως, ὃν οὐ μόνον κατετρόπωσεν, ἀλλὰ καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον· ἀπηλευθέρωσε δὲ κατόπιν λαβὼν ὡς ἀντάλλαγμα πλούσια δῶρα καὶ μέρος τῶν χωρῶν αὐτοῦ¹.

Περὶ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Λάσκαρις, ἀποθανούσης πρὸ καιροῦ τῆς βασιλίδος Ἀννης, ἦλθεν εἰς δεύτερον γάμον μετὰ γυναικὸς Ἀρμενίας, ἣν κατόπιν δυσαρεστηθεὶς, κατ' Ἀκροπολίτην, ἀπέ-

¹ Aboulféda, ἐν Recueil des hist. des Croisades, Τόμ. Α΄, σ. 87. «Ὁ Λάσκαρις συλλαμβάνεται ὑπὸ τῶν Τουρκομάνων καὶ παραδίδεται εἰς τὸν Καϊ-Κάους, ὅστις ἤθελε νὰ θανατώσῃ αὐτόν, ἀλλὰ λαβὼν πολλὰ χρήματα καὶ φρούρια καὶ πόλεις ἠλευθέρωσεν». Ἔτος Ἑγείρας 611 (1214-15). Lebeau, Hist. de Bas Empire, T. IZ', σ. 299. Muralt, T. Α΄, σ. 315.

πεμφεν εἰς Κιλικίαν. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Ἀνώνυμον, συμπληροῦντα παράλειψιν τοῦ Ἀκροπολίτου, ἡ γυνὴ αὕτη ἦτο θυγάτηρ τοῦ ῥηγὸς Ἀρμενίας Λεβούνη, πρὸς ἣν « ἀποστόργως διατεθεὶς ἀποστέλλει πάλιν πρὸς τὸν πατέρα ». Ὁ Λεβούνης δὲ οὗτος ἦτο ὁ Λέων Β' βασιλεὺς Ἀρμενίας, οὕτω καλούμενος ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἔχομεν τὸ ἔγγραφον τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ Αὐτωρειανοῦ τοῦ ἔτους 1213 πρὸς τὸν ῥῆγα Ἀρμενίας, Κιλικίας καὶ Ἰσαυρίας, ὅπερ ὁμῶς δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα, ἐξ οὗ μανθάνομεν ὅτι ἡ Ἀρμενία αὕτη ἦτο θυγάτηρ αὐτοῦ. Διαλαμβάνει δὲ τὸ ἔγγραφον ὅτι τὴν ἀσφάλειαν, ἣν ὁ ῥῆξ τῆς Ἀρμενίας ἀπήτησε διὰ συνοδικῆς πράξεως, ὅπως ὁ γάμος τελεσθῇ κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς κανόνας μετὰ ἱερολογίας, ἀπεδέχθη καὶ ὁ βασιλεὺς (Θεόδωρος Α' Λάσκαρις), καὶ ὅτι διὰ πλείονα πληροφορίαν τοῦ πράγματος καὶ ἀσφάλειαν, καίτοι ὁ πατριάρχης θεωρεῖ τὸν ῥῆγα ἀνώτερον πάσης ὑποψίας τε καὶ ἀμφιβολίας, πέμπει τὸ γράμμα ὑπογεγραμμένον δι' οἰκειοχειρῶν ὑπογραφῶν. Φέρει δὲ τὸ γράμμα τὰς ὑπογραφὰς τοῦ τε πατριάρχου καὶ δέκα ἐπισκόπων. (Ὅρα ἀνωτέρω σελ. 99)¹.

Ἀλλὰ κατὰ τοὺς Ἀρμενίους χρονογράφους ἡ γυνὴ αὕτη δὲν ἦτο θυγάτηρ Λέοντος Β', ἡ Λεβούνη, ἀλλ' ἀνεψιά, θυγάτηρ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ῥουπήνου Γ', ὀνόματι Φιλίππα, χήρα πρὶν μεγιστᾶνος Ἀρμενίου, ἀποθανόντος τρεῖς μῆνας μετὰ τὸν γάμον τοῦ². Οὐδόλως ἐπομένως ἀπίθανον ὅτι ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις ἀπέπεμφεν αὐτήν, εὐθὺς ὡς ἔμαθε τὴν ἀπάτην ταύτην, καὶ τὸν γάμον τῆς γνησίας θυγατρὸς τοῦ Λέοντος Β' Στεφανίας μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἱερουσαλὴμ Ἰωάννου Βριεννίου, τοῦ

¹ Ἀκροπολ. σ. 29. Ἀνώνυμ. σ. 462. Βυζ. Χρον. Τ. Δ', σ. 164.

² Recueil des hist. des Croisades. Docum. Arméniens, T. Α', σ. 510. 627. 629. 640 καὶ XXXIX. LXXX. Ὅρα καὶ σελ. 841 καὶ 685 περὶ τοῦ ὀνόματος Λεβούνης. Ὁ πρῶτος σύζυγος τῆς Φιλίππας ἦτο ὁ Schahenschah, κατὰ τὸν χρονογράφον Ἀρμένιον Sempad. Recueil, αὐτόθι, σελ. 629.

ὑστερον γενομένου αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως, νυμφευθέντος ταύτην μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου Μαρίας τῆς Μομφερρατικῆς. Ἡ σιωπὴ τῶν λόγων τῆς ἀποπομπῆς τῆς Φιλίππας ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν ἐμφαίνει ὅτι οἱ λόγοι ἦσαν περίπου τοιοῦτοι, καὶ ἀπεσιώπησαν αὐτοὺς πρὸς τιμὴν τοῦ Λασκάρεως¹.

Ἐκ τῆς Φιλίππας ὁ Λάσκαρις ἀπέκτησεν υἱὸν ὀνόματι Κωνσταντῖνον, ἀλλ' οὐδὲν ἕτερον γνωστὸν περὶ τῆς περαιτέρω τύχης αὐτοῦ.²

Ὁ Λάσκαρις μετ' οὐ πολὺ, ἡσυχίαν ἄγων, ἐθεώρησε τὴν στιγμὴν πρόσφορον, ὅπως ἔλθῃ εἰς τρίτον γάμον, λαβὼν τῷ 1218 σύζυγον τὴν Μαρίαν, θυγατέρα τῆς αὐτοκρατείας τοῦ Βυζαντίου Ἰολάνδας, ἀποδεχθεὶς τὰς γενομένας προτάσεις αὐτῆς· πιθανῶς ἐσκέφθη ὅτι ἡδύνατο διὰ τοῦ γάμου τούτου νὰ ἐγείρῃ ἀξιώσεις, τυχεύσης περιστάσεως, ἐν τῷ μέλλοντι ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου, ἔχων ἓνα τίτλον πλειότερον³.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1219, περὶ τὸν Αὐγούστον, συνάπτει συνηθῆκην πενταετοῦς διαρκείας πρὸς τὸν Ἰάκωβον Τιεπόλον, ποτεστᾶτον τῆς Ἑνετίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὰ μέγιστα τότε ἰσχυόντων τῶν Ἑνετῶν ἐν αὐτῇ, ἕνεκα τῆς παρακμῆς εἰς ἣν περιῆλθον τὰ τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου πράγματα, δι' ἧς παρεῖχεν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς ἀκώλυτον εἴσοδον εἰς τὸ κράτος του, ἐλευθέραν ἐμπορίαν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν παντὸς εἶδους, ἀπαλλαγὴν ἀπὸ παντὸς δασμοῦ καὶ ἄλλων δικαιωμάτων, ἐνῶ οἱ ἴδιοι αὐτοῦ ὑπήκοοι ἀπέτινον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἄλ-

¹ Τὸν λόγον τοῦτον τῆς ἀποπομπῆς, οὐχὶ ἀπίθανον, παραδέχεται ὁ Ἀ. Παύλωφ, ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ ἐγγράφου τοῦ Μιχαὴλ Αὐτωρειανοῦ πρὸς τὸν ῥήγα τῆς Ἀρμενίας. Βυζαντινὰ χρονικά, αὐτόθι, σ. 160.

² Recueil, αὐτόθι, σ. CXII. Lebeau, T. IZ', 327. Ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 34, δὲν σημειοῖ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τούτου τοῦ Λασκάρεως ἐκ τῆς Φιλίππας, ἀλλὰ μόνον ὅτι τὸ τέκνον τοῦτο ἀόκταετὲς ἦν ἡνίκα ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ αὐτοῦ ἐτεβήκει.

³ Ἀκροπ. 33. Γρηγοράς, 21.

λαχοῦ τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου τοὺς συνήθεις δασμοὺς (κου-
μέρκια). Παρεῖχε δ' ἔτι ἐγγύησιν ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας τῆς
περιουσίας τῶν εἰς τὸ κράτος του ναυαγούντων Ἑνετῶν ἢ ἀπο-
θνησκόντων ἀδιαθέτων. Συνεφώνησαν δὲ τέλος ὅπως ἀμφοτέροι
οἱ συμβαλλόμενοι μὴ κόπτωσι νομίσματα κατ' ἀπομίμησιν τῶν
τύπων τοῦ ἐτέρου. Ὁρίζοντο δὲ τὰ νομίσματα, ἅτινα φαίνεται
ὅτι ἐκόπτοντο ὑπὸ τε τοῦ Λασκάρεως καὶ τῶν Ἑνετῶν κατὰ
μίμησιν, τὰ ὑπέρπυρα, τὰ μανουελᾶτα, καὶ στάμενα¹.

Κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ ἐπομένου ἔτους, 1220, ὁ Λάσκαρις
παρήγγειλεν εἰς τὸν πατριάρχην Μανουὴλ νὰ γράψῃ ἐπιστολὰς
εἰς τοὺς λοιποὺς πατριάρχας τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, καὶ εἰς
τοὺς ἀρχιερεῖς τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, πρὸς συγκρότησιν
συνόδου, ἣτις ἤθελεν ἀσχοληθῇ περὶ ἀποστολῆς ἀπεσταλ-
μένων εἰς Ῥώμην, ὅπως αὐτόθι συσκεφθῶσι περὶ ἐξευρέσεως

¹ W. Heyd, Hist. du com. T. A', 304. Tafel und Thomas, Urk. B, 205. Depping, Histoire du commerce entre le Levant et l'Europe, B, 47. Zachariae v. Lingenthal, Novellae constit. B', σ. 566.

Ὡς πρὸς τὰ ναυαγοῦντα πλοῖα εἶχεν ἐπικρατήσῃ παρὰ Βυζαν-
τινοῖς τὸ ἀλογώτατον ἔθιμον, ὡς γράφει ὁ Χων. σ. 433. 699, νὰ
διαρπάζωνται. Πολλοὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἐπεχείρησαν, ἀλλὰ μάτην,
διὰ διαταγμάτων νὰ καταστείλωσι τὸ κακὸν τοῦτο.

Ἡ ὀνομασία τῶν νομισμάτων προήρχετο ἐκ τῆς τετυπωμένης
ἐπ' αὐτῶν εἰκόνος τοῦ αὐτοκράτορος. Τὰ μανουελᾶτα ἔφερον τὴν εἰ-
κόνα τοῦ Μανουήλ· τὰ τοῦ Μιχαήλ ἐλέγοντο Μιχαηλᾶτα (Ἄννα
Κομνηνὴ, Ἄλεξ. Β', 243), τὰ τοῦ Ῥωμανοῦ Ῥωμανᾶτα. Τὰ
στάμενα ἦσαν νομίσματα χάλκινα μικρά, μεμιγμένα μετὰ κασσι-
τέρου (stannum). Τὸ ὄνομα ἐλήφθη ἐκ τῶν δυτικῶν λατινικῶν
λαῶν. Τινὲς παράγουσι τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ «ἰστάμενα», ὅπερ θεω-
ροῦμεν ἐτυμολογίαν βεβιασμένην. Μαυροφρύδης, Μνημεῖα Ἑλλ. γλ.
σ. 527. Du Cange, Glossar. med. et inf. latinit. T. I ἐν τέ-
λει, Dissertations etc. σ. 162 cv. Heyd, αὐτ. σ. 305.

τρόπου πρὸς ἄρσιν τοῦ σχίσματος. Εἶδομεν δ' ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ (σελ. 105) ὅτι ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἀπέτυχεν.

Διὰ τῆς πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς συνθήκης ἀποκτήσας ὁ Λάσκαρις τὴν εὐνοίαν αὐτῶν, καὶ καταστήσας ἀδρανεῖς ἐν περιπτώσει νέας ῥήξεως μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου, ἐξ ἧς ἠπειλοῦντο τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμφέροντα αὐτῶν, ἅτινα ἐθεώρουν ὑπέρτερα τῆς πρὸς τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν ἀγάπης των, ἀπεφάσισε, πρὶν ἢ ὁ Ῥοβέρτος κατέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν κατ' αὐτῆς πολιορκίαν, ἀξιῶν ὅτι ἡ σύζυγός του Μαρία, θυγάτηρ τῆς αὐτοκρατεῖρας Ἰολάνδας, εἶχε δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ὁ ἀντιβασιλεὺς Κωνὼν δὲ Βεθούμ ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ προλάβῃ τὴν διὰ τοῦ Βοσπόρου διάβασιν τοῦ Λασκάρεως ἀποστείλας εἰς Μικράν Ἀσίαν κατ' αὐτοῦ στρατὸν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γιράρδου Δελὰ Τρουὶ (Girard de la Truie), ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 1221. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἀπέβη ἀτυχὴς εἰς τοὺς Φράγγους, οὐδὲν διαπραξάντας· διότι ὑπεχώρησαν εὐθύς ὡς ἔμαθον ὅτι ὁ Ῥοβέρτος ὁ αὐτοκράτωρ κατέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, σπεύσαντες ὅπως χαιρετίσωσιν αὐτόν, καὶ παρασταθῶσιν εἰς τὴν στέφιν του, ἥτις ἐτελέσθη τῇ 25 Μαρτίου 1221.

Ὁ Ῥοβέρτος, κατανοήσας ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιπαλαίσῃ κατὰ πολλῶν ἐχθρῶν, ἐπροτίμησε νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ Λασκάρεως, τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ, ἀγῶνα· δι' ὃ ἀπέστειλε πρὸς αὐτόν πρέσβεις τὸν Γιράρδον Δελὰ Τρουὶ καὶ τὸν Θιερρὶ δὲ Βαλιγκούρ, ὅπως διαπραγματευθῶσι περὶ εἰρήνης. Συνεφώνησαν δὲ τότε, μεσολαβησάσης καὶ τῆς βασιλίσσης Μαρίας, ἀδελφῆς τοῦ Ῥοβέρτου, ὅπως οὗτος ἀποδώσῃ εἰς τὸν Λάσκαριν ἕνα τῶν ἀδελφῶν του, ὃν ἐκράτει αἰχμάλωτον, ὃ δὲ Λάσκαρις ἀνταποδώσῃ πάντας τοὺς αἰχμαλώτους Γάλλους, οὓς εἶχε κατὰ καιροὺς συλλάβει¹.

¹ Philippe Mousques, σελ. 351 (ἐν Buchon, Collect. de chron. nationales françaises, T. Γ'). Lebeau, T. IZ', σ. 325.

Ἰστορήσαμεν ἄνωτέρω ὅτι ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ἦλθεν εἰς τρίτον γάμον, λαβὼν σύζυγον τὴν θυγατέρα τῆς Ἰολάνδας Μαρίας· ἀλλὰ μετὰ τὴν σύναψιν τοῦ γάμου τούτου περὶ τὰ μέσα τοῦ 1221, συνέλαβεν ἀξίαν ἐπικρίσεως σκέψιν, ἴσως ὅπως αὐξήσῃ τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου δικαίωμάτα του, ἥς ἢ ἐκτέλεσις ἀντέβαινεν εἰς τε τοὺς νόμους καὶ τοὺς κανόνες τῆς ἐκκλησίας. Ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ τὴν θυγατέρα του Εὐδοκίαν γυναῖκα εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ῥοβέρτον, νὰ εἶνε δῆλα δὴ πρὸς αὐτὴν καὶ γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ καὶ πενθερός. Εἰς τὴν πρότασιν ὅμως ταύτην ἀντίστη ὁ πατριάρχης Μανουὴλ Α' ὁ Χαριτόπουλος, θεωρῶν ἄθεσμον τὸν τοιοῦτον γάμον, καὶ παρὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνες. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς δὲν ὑπήκουσε καὶ προέβη, τοῦ Ῥοβέρτου συναινέσαντος, εἰς πᾶσαν τὴν γαμήλιον προετοιμασίαν· δὲν ἐπρόφθασεν ὅμως νὰ πέμψῃ τὴν μελλονύμφον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνεκα τοῦ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἐπεληθόντος θανάτου του¹.

Ὁ Λάσκαρις ἐκ τοῦ γάμου του μετὰ τῆς Μαρίας, μεθ' ἧς συνέζησε τρία ἔτη, δὲν ἀπέκτησε τέκνα². εἶδομεν δ' ἐν ἀρχῇ (σελ. 7) ὅτι ἐκ τῆς πρώτης συζύγου του Ἀννης εἶχε τρεῖς θυγατέρας Εἰρήνην, Μαρίαν καὶ Εὐδοκίαν. Τούτων τὴν μὲν Μαρίαν συνέζευξε μετὰ τοῦ ῥηγὸς τῆς Οὐγγαρίας Βέλλα, ὅτε οὗτος ἐπανερχόμενος ἐξ Ἱεροσολύμων διήρχετο διὰ τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας, τὴν Εἰρήνην δὲ μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου, καὶ τούτου τελευτήσαντος, μετὰ τοῦ Ἰωάννου Βατάτση,

Ὁ Mousques ὀνομάζει τὸν Λάσκαριν πρίγγιπα τῆς Τουρκίας, σ. 348.

Ἄγνωστον πότε καὶ ποῦ ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως συνελήφθη αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν Φράγγων.

¹ Ἀκροπολ. σ. 28 κ. 33. Ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 106, μνημονεύει ἄλλου πρηνόμου γάμου, λέγει «καὶ εἶωθε τὰ τοιαῦτα οὕτω πως συμβαίνειν· καὶ γὰρ τῇ ἐκκλησίᾳ κεκώλυται, ἀλλὰ τοῖς βασιλεῦσιν ἐφεῖται τῆς κοινῆς προμηθείας χάριν καὶ τοῦ συμφέροντος».

² Γρηγοράς, σελ. 21.

εἰς ὃν κατέλιπε καὶ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου¹. Ἡ Εὐδοκία δὲ ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς καὶ ποῦ συνεζεύχθη τὸν Γάλλον Ἀνσῶ δὲ Καγιώ, ἣ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς Ἀσέλ Δεκαέ, ἓνα τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου, ὃν συνηντήσαμεν καὶ θέλομεν συναντήσῃ κατωτέρω ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ². Τέκνα δὲ ἄρρενα ἀπέκτησεν ἐκ μὲν τῆς Φιλίππας ἐν καὶ μόνον, ὅπερ κατέλιπε θνήσκων ὀκταετές, δύο δ' ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου Ἀννης, ἅτινα εἶχον προαποδιώσει³.

Τινὲς τῶν χρονογράφων τῆς Δύσεως, καὶ Χρονικὰ ἀνώνυμα ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ Φριδερίκος δούξ τῆς Αὐστρίας ἐνυμφεύθη τὴν Σοφίαν, θυγατέρα τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως, κατ' ἄλλους δὲ ἀνεψιὰν τῆς συζύγου τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ὅστις εἶδομεν ὅτι ἔλαβε σύζυγον θυγατέρα τοῦ Λασκάρεως. Ὑπολαμβάνομεν ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἐτέρου Λασκάρεως συγχρόνου τῷ Θεόδωρῳ Α', διότι αἱ ἱστορικαὶ πηγαί, πλὴν τῶν ἀνωτέρω θυγατέρων τοῦ Λασκάρεως, οὐδεμίαν ἄλλην ἀναφέρουσιν⁴.

Ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος Α' Λάσκαρις ἀπεβίωσε περὶ τὸν Αὐγούστου τοῦ 1222, ἄγων τὸ τεσσαρακοστὸν ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἐτάφη δ' ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ὑακίνθου, ἐνθα ἔκειντο καὶ οἱ τάφοι τῆς συζύγου του Ἀννης, καὶ τοῦ πενθεροῦ του Ἀλεξίου Γ'⁵.

¹ Τὸ σερβικὸν συναξάριον τῶν ὁσίων Συμεῶνος καὶ Σάββα ἀναφέρει ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Σερβίας Ῥαδοσλαῦος εἶχε λάβει σύζυγον θυγατέρα τοῦ Λασκάρεως, ὅπερ δὲν εἶναι ἀληθές.

² Ἀκροπολίτης, σ. 44. 92. 185.

³ Ἀκροπολίτης, σ. 34. Γρηγοράς, σ. 24.

⁴ Muralt, Α', σελ. 337 καὶ 331, καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς.

⁵ Ἀκροπολίτης, σ. 34, «ἦν δὲ ὁ . . . Θεόδωρος Λάσκαρις ὁπότε τὸ τέλος ἔσχε τοῦ βίου τῶν μὲν τεσσαράκοντα πέντε ἐτῶν ὑπερέκεινα, ἐλάττων δὲ τῶν πενήκοντα, βασιλεύσας ἐκ τούτων ιη'». Ὅτε ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ἦτο τριακονταετής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Θεόδωρος Α' Λάσκαρις.

Διάδοχος Θεοδώρου Α' Λασκάρεως. — Χαρακτηρισμός Λασκάρεως ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων. — Κρίσεις δυσμενεῖς τῶν αὐτῶν περὶ τῶν δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου. — Κρίσεις εὐμενεῖς Μιχ. Ἀκομινάτου, Γεωργ. Βαρδάνη, Δημητρίου Χωματηνοῦ, Ἰωάννου Ἀποκαύκου περὶ τῶν δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου. — Ἡθὸς Λασκάρεως. — Πολιτικὴ αὐτοῦ δράσις. — Νομίσματα Λασκάρεως.

Ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις κατέλιπε τὴν βασιλείαν εἰς τὸν γαμβρόν του Ἰωάννην Δούκαν Βατάτσην, κατὰ μὲν τὸν Ἀκροπολίτην, διότι δὲν εἶχεν ἄρρενα παῖδα εἰς ἥβην, κατὰ δὲ τὸν Γρηγοράν, διότι οὐδόλως εἶχε τοιοῦτον. Εἶδομεν ὅμως ὅτι εἶχεν ἀποκτήσει ἄρρεν τέκνον ἐκ τῆς Φιλίππας, οὗ τὴν περαιτέρω τύχην ἀγνοοῦμεν, μηδὲν περὶ τούτου διαλαμβανουσῶν τῶν πηγῶν.

Ἡ ἐκλογὴ αὕτη τοῦ Λασκάρεως εἶνε ἐν ἔτι τεκμήριον τῆς πολιτικῆς περινοίχας του· διότι αἰσθανθεὶς τὸ τέλος τοῦ βίου ἐγγίζον, ἠθέλησε το μῆπω συντελεσθὲν ἔργον του, τὴν ἀνίδρυσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας διὰ τῆς ἀποπομπῆς τῶν Φράγγων ἐκ τοῦ Βυζαντίου, νὰ παραδώσῃ εἰς ἄνδρα νουνεχῇ καὶ δραστήριον, ὅς οἱ ἐθεωρεῖτο ὁ Ἰωάννης Δούκας Βατάτσης.

Ἡ βασιλὶς Μαρία, ἡ τρίτη, ὡς ἱστορήσαμεν, σύζυγος τοῦ Λασκάρεως, οὐδόλως μετέσχε τῶν ἀγαθῶν τῆς βασιλείας, καὶ διότι ἦτο ἄπαις, καὶ διότι μικρὸν ἐπέζησε μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ ἀνδρός της¹.

Τὸν χαρακτήρα τοῦ τελευτήσαντος βασιλέως ἀπεικονίζων ὁ Ἀκροπολίτης γράφει « ἦν δὲ τὸ σῶμα μικρός, οὐκ ἄγαν δέ, μελάγχρους ἐφ' ἱκανόν, καθειμένον ἔχων τὸ γένειον καὶ περὶ τὸ

¹ Γρηγοράς, σ. 24.

ἄχρον σχιζόμενον, ἐπ' ὀλίγον δὲ ἑτερόφθαλμος, πρὸς τὰς μάχας ὀξύς, θυμοῦ τε καὶ ἀφροδισίων ἡττώμενος¹, ἐλευθεριώτερος ἐν ταῖς δωρεαῖς· οἷς γὰρ ἂν βούλοιτο πολὺ τὸ χρυσίον ἐδίδοτο, ὥς ἐν ἀκαρεῖ τούτοις πλουτεῖν. Τεταλαιπώρηται δὲ πάμπολλα ἐν ταῖς μάχαις, ταῖς τε πρὸς Ἰταλοὺς καὶ τοὺς Πέρσας». Ἐπιλέγει δὲ ὁ αὐτὸς ὅτι ὁ Λάσκαρις «ἀρχή . . . ἐγεγόνει τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς, ὧ καὶ πολλὴν χάριν ὀφλεῖν τοῖς Ῥωμαίοις πάνυ δέον καθέστηκεν». Γράφει δὲ ταῦτα, διότι ἐπρέσβευεν ὅτι ὁ Λάσκαρις μόνος ἀνέστησε τὴν καταπεσοῦσαν βασιλείαν τῶν Ῥωμαίων, καὶ ὅτι οἱ λοιποὶ Ἕλληνες ἡγεμόνες ἦσαν σφετερισταὶ τῶν βασιλικῶν δικαίων του καὶ ἀποστᾶται, ἀρνούμενοι νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν του.

Ὁ τὸν Ἀκροπολίτην συνεχίζων Ἀνώνυμος χρονογράφος, εἷς ὢν τῶν ἐν Νικαίᾳ καταφυγόντων λογίων, ἀναγράφων ἐν παραφράσει τὰ ἀνωτέρω ῥήματα τοῦ Ἀκροπολίτου, ἐπιπροσθέτει ὅτι πρέπει νὰ τιμᾶται ὁ Λάσκαρις παρὰ πάντων τῶν μετ' αὐτὸν βασιλέων ὡς γενάρχης· διότι αὐτὸς καταστραφείσης τῆς βασιλείας τῶν Ῥωμαίων καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἐπανέστησεν αὐτάς, σπέρματα δευτέρου βίου διασώσας ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ τῆς κοσμικῆς ἐκείνης πανωλεθρίας.

Ἐπίσης δὲ παρεμβάλλει καὶ τὴν εἰδησιν, ἣτις ἀποτελεῖ νεωτερισμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, μὴ μνημονευομένην ὑπὸ τοῦ Ἀκροπολίτου, ὅτι δὲν ἐπέτρεπεν ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ θεολογικὰς ἔριδας καὶ συζητήσεις, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς αἰρέσεως τοῦ Σικιδίτου, καὶ ὅτι τοσοῦτον ἐπέμενεν εἰς τοῦτο, ὥστε ὠρκίσθη νὰ τιμωρήσῃ καὶ ἐξολοθρεύσῃ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα τυρβάζοντας, ἂν δὲν ᾔθελον σιγήσει καὶ ἀκολουθήσει τὰς παραδόσεις τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς χαρακτηρίζει τὸν Λάσκαριν διὰ τῶν ἐξῆς· «Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις ὀξύς μὲν ἦν

¹ Ἀκροπ. σ. 34. Ὁ Ἀνώνυμος, σ. 466, παραλείπει τὰς λέξεις τοῦ Ἀκροπολίτου «θυμοῦ τε καὶ ἀφροδισίων ἡττώμενος».

τὴν ὁρμὴν καὶ ἀνυπόστατος· καὶ πλείστας μὲν προκεκινδύνευκε μάχας, πλείστας δ' ἀνώρθωσε πόλεις καλλίσταις οἰκοδομαῖς καὶ πολλοῖς ἀναλώμασιν, ἀνασοβῶν καὶ ἀναχαιτίζων διὰ τούτων τὴν τῶν Λατίνων ὁρμὴν. Ἄλλ' ἐκιβδήλευεν αὐτὴν, ἁωρία πολλάκις ἐς τὰ πράγματα χρώμενος».

Ὁ Νικήτας Χωνιάτης ἐν τῷ κειμένῳ τῆς ἱστορίας του, ἔνθα ἱστορεῖ τὰ τοῦ γάμου τοῦ Λασκάρους μετὰ τῆς Ἄννης, ὀνομάζει αὐτὸν «νεανίαν τολμητίαν καὶ ὀξὺν πρὸς ἔργα πολέμια»· ἔνθα δ' ἀναγράφει τὴν εἰς βασιλέα ἀνάρρησίν του σημειοῦ «ὁ δὲ Λάσκαρις Θεόδωρος ὡς γένει εὐπρεπέστατος καὶ κήδει βασιλείῳ περιδοξος . . . τὸ ἐρυθρὸν πέδιλον ὑποδύεται καὶ βασιλεὺς Ῥωμαίων ὑφ' ὧν τῶν ἐφ' ὧν ἀναγορεύεται πόλεων»¹. Εἰδομεν δ' ἄνωτέρῳ ἐν τῷ σελεντίῳ, ὅπερ ὁ ἱστορικός οὗτος ἔγραψε, καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς προσφωνήσεσιν, ὅτι ἐθεώρει τοῦτον τὸν μόνον ἄνδρα, ὃν ὁ Θεὸς κατέπεμψεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν χώραν πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς, καὶ χαρακτηρίζει τὴν ἐμφάνισίν του ὡς Θεοῦ ἐπιδημίαν, ἐκδηλουμένην ἐκ τῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων του.

Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Χωνιάτου Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος γράφων πρὸς τὸν Λάσκαριν προσφωνεῖ αὐτὸν «Βασιλέα τῆς Ἀνατολῆς». Ἀνακηρύττει ὅτι αὐτὸς βασιλείαν πεσοῦσαν ἀνέστησε καὶ συνεχράτησεν· εὐχεται δὲ ἵνα ὁ Θεὸς διατηρῇ τὸ κράτος του πολυχρόνιον. Ἀλλαχοῦ ὀνομάζει τὸν Λάσκαριν «κράτιστον αὐτοκράτορα καὶ βασιλέων εὐσεβῶν θειότατον», ἄλλαχοῦ δὲ «ἅγιον βασιλέα Λάσκαριν», ὅπερ ἦτο τίτλος ἀπονεμόμενος τοῖς βασιλεῦσι, καὶ «βασιλέα μεγαλουργὸν καὶ κορυφαῖον ἀρχιερέα»².

Ἡ γνώμη ὅτι ὁ Λάσκαρις ἐγένετο ἀρχὴ τῆς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας ἦτο τότε ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν τῷ Ἀνατολικῷ βασιλείῳ, καὶ διότι ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ ἔφερε τύπον τινὰ νομιμότητος, καὶ

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 34. Ἀνώνυμος, σ. 466. 682. Γρηγοῤῥας, σ. 24. Χωνιάτης, σ. 828.

² Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος, Β', σ. 149. 276. 357. 337.

διότι εἰς τὸ βασίλειον τοῦτο συνέρρευσαν οἱ πλεῖστοι τῶν προῦχόντων τοῦ Βυζαντίου, κομίζοντες τὰς παραδόσεις τῆς βασιλείου τάξεως καὶ τῆς ἐκκλησίας. Τὰ μέγιστα δὲ συνετέλεσεν εἰς ἐμπέδωσιν τοιαύτης γνώμης καὶ ἡ στέφεις αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος Ῥωμαίων ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡ δι' ἁγίου μύρου χρῆσις, καὶ ἡ ἀνίδρυσις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Νικαίᾳ.

Τοιαῦτα δοξάζοντες περὶ τοῦ Λασκάρεως οἱ ἱστορικοί, ὧν ἐμνήσθημεν, οἱ ἐν Νικαίᾳ διατρίβοντες καὶ αὐτόθι γράψαντες, ἐθεώρουν ἀποστάτας τοὺς δεσπότες τοὺς ἰδρύσαντας τὸ Δυτικὸν βασίλειον, καὶ ἐμίσουν αὐτοὺς καὶ καθύβριζον, καὶ τὰς μὲν νίκας των ἐθεώρουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κακὸν διὰ τὸ βασίλειον τῆς Ἀνατολῆς, τὰς δὲ ἥττας ὡς τιμωρίαν τοῦ θείου.

Ὁ Ἀκροπολίτης δυσμενέστατα καὶ ἐκ προκαταλήψεως γράφει περὶ τῶν δεσποτῶν τῆς Ἑλλάδος. Περὶ Μιχαὴλ Α' Ἀγγέλου μόλις ποιεῖται μνεῖαν ὅτι ὑπῆρξε δυνάστης ἀπὸ Ἰωαννίνων καὶ Ἄρτης μέχρι Ναυπάκτου. Ἰστορῶν δὲ τὰ κατὰ τὴν ἀναγόμευσιν τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου, ἀδελφοῦ τοῦ Μιχαὴλ Α', ὡς βασιλέως Ῥωμαίων ἐν Θεσσαλονίκῃ, σημειοῖ ὅτι ἀφυῶς εἶχε πρὸς τοὺς θεσμοὺς τῆς βασιλείας, καὶ ὅτι βουλγαρικώτερον ἢ μᾶλλον βαρβαρικώτερον ἐπελαμβάνετο τῶν ὑποθέσεων «οὐ τάξιν γινώσκων, οὐδὲ κατὰστασιν, οὐδὲ ὅσα ἐν τοῖς βασιλείοις ἀρχαῖα ἔθιμα καθεστήκασιν». Ἐπ' ἰσης δὲ ὅτι οὐ μικρῶς ἀντεγέρετο πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ Λασκάρεως Ἰωάννην Βατάτσην· διότι οὗτος ἡξίου τὰ μετέχῃ ὁ Θεόδωρος τῶν δευτερείων τῆς βασιλείας, διατελῶν ἄλλως τε κατὰ τὰ λοιπὰ κύριος τῆς χώρας αὐτοῦ, καὶ εἰς οὐδένα ὑπακούων, ἀλλ' ὁ Θεόδωρος ἐπιμόνως ἀνθίστατο. Εἰς ἐν δὲ μόνον χωρίον τῆς ἱστορίας του, ἐν ᾧ μνημονεύει τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου κατατροπώσεως τοῦ στρατοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Πέτρου Κουρτεναί, καὶ τῆς πανωλεθρίας τοῦ στρατοῦ τούτου, προσθέτει ὅτι ἡ νίκη αὕτη «μέγα τοῖς Ῥωμαίοις ἐγεγόνει βοήθημα»¹.

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 29. 37. Ἀνώνυμος, σ. 469.

Ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς δὲν ὑπολείπεται τοῦ Ἀχροπολίτου ὡς πρὸς τὴν κατὰ τοῦ Μιχαήλ Α΄ Ἀγγέλου καταφοράν, ἀποκαλῶν καὶ οὗτος τοῦτον μὲν ἀποστάτην, τὸν δὲ ἀδελφόν του Θεόδωρον νόθον, καὶ ἄνδρα δραστήριον μὲν, ἀλλὰ πλεονέκτην καὶ δεινὸν εἰς τὸ νὰ ἐπινοῇ ἐκάστοτε νέα πράγματα. Ἐξιστορῶν δὲ τὴν ἀνάρρησίν του εἰς τὴν δεσποτείαν λησμονεῖ ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ καὶ τῷ κατὰ τοῦ Θεοδώρου μίσει, τοὺς κατὰ Φράγγων καὶ Βουλγάρων ἀγῶνάς του, καὶ μεταχειρίζεται τὰς ἐξῆς τραχείας φράσεις «ἐν τούτοις ἀνίσταται τῶν Θετταλικῶν βαρὰθρων νέον κακόν, ὃ τοῦ Ἀγγέλου Μιχαήλ ἀδελφὸς Θεόδωρος». Ἀποδίδει δὲ τὴν ὕστερον σύλληψιν αὐτοῦ καὶ τύφλωσιν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ἀσάν εἰς θεῖαν δίκην, διότι *περιεφρόνησε τὴν νόμιμον τῶν Ῥωμαίων βασιλείαν, κηρύξας ἑαυτὸν βασιλέα, καὶ δὲν ἡλέησε τοὺς ὁμοφύλους κακοπραγοῦντας ὑπὸ τῶν Φραγγικῶν καὶ Βουλγαρικῶν ἐφόδων, καὶ δακρύων ἄξια πάσχοντας, ἀλλ' εἰς τὰ δυστυχήματα προσέθετε δυστυχήματα καὶ φόνους εἰς τοὺς φόνους. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ διὰ τοῦ αὐτοῦ ὕφους γράφει ὅτι ἂν ἀπέμεινέ τι σῶον ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν Λατίνων, Βουλγάρων καὶ Σκυθῶν, τοῦτο κατέστρεψεν ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος Κομνηνός¹.*

Καὶ ὁ Χωνιάτης δὲ αὐτὸς κατακρίνει τὸν Μιχαήλ Α΄ Ἀγγελον ἐπὶ ἰδιοποιήσει τῶν ἡπειρωτικῶν χωρῶν καὶ ἐπιρρίπτει κατ' αὐτοῦ τὴν ὕβριν ὅτι ἦτο νόθος².

Ἄλλως ὅμως ἐφρόνουν περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου καὶ τῶν δεσποτῶν, περὶ τοῦ Δυτικοῦ τούτου Ἑλληνικοῦ βασιλείου, οἱ κάτοιχοι τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ

¹ Γρηγορᾶς, σ. 25. 27. 28. 47.

² Χωνιάτης, σ. 841. Ὅρα καὶ ἀνωτέρω, σελ. 51, σημ. 2. Ἐκ τῶν συγγραφέων τούτων ὁρμώμενοι καὶ μεταγενέστεροι ἱστορικοὶ ἐπικρίνουσι σφόδρα τὸν τε Μιχαήλ καὶ Θεόδωρον καὶ τοὺς διαδόχους αὐτῶν ὡς ἀποστάτας. Ὁ Δοσίθεος, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσ. πατριαρχευσ. σ. 815, ὀνομάζει τὸν Μιχαήλ παράνομον.

προϋχοντες καὶ ιεράρχαι αὐτοῦ· διότι αἱ χῶραι, ἐφ' ὧν τὸ βασίλειον τοῦτο ἐξετείνετο, διετέλουν ὑπὸ ἀλλοίας κοινωνικὰς περιστάσεις ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς ἢ αἱ τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου. Ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Σταυροφόρων καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, βαρύτατος ἐπεκάθισεν ὁ τῶν Φράγγων ζυγός, καὶ μείζων ἦτο ὁ διωγμὸς τῆς ἐκκλησίας, ἐκ τούτου δὲ καὶ μᾶλλον αἰσθητὸς ἢ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν ἣ ὁι Φράγγοι δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἀποκτήσωσι διαρκῇ μακροχρόνιον κατοχὴν. Αἱ νῆσοι τῶν ἐλληνικῶν θαλασσῶν ἦσαν ὑποχείριοι τῶν Ἑνετῶν, ἡ Μακεδονία ἐτάχθη ὑπὸ τὸ Λατινικὸν βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ Θεσσαλία, ἡ Εὐβοία, ὁ Μορέας, πολλαὶ χῶραι τῆς Βοιωτίας, καὶ λοιπῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἔκυπτον ὑπὸ Φράγγους κατακτητὰς ἀλλοφύλους καὶ ἀλλογλώσσους. Προσθετόν δ' εἰς τούτους καὶ τοὺς Βουλγάρους δηοῦντας τὴν Μακεδονίαν, καὶ τὴν ἀναρχίαν ἣτις ἐβασίλευεν ἐφ' ὅλων τούτων τῶν μερῶν.

Ἐν τοιαύτῃ πολιτικῇ καὶ κοινωνικῇ καταστάσει διατελοῦντες οἱ κάτοικοι τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου ἠγάλλοντο μὲν ὅτε ἔφθانون ἐκ τοῦ μικροῦ βασιλείου τῆς Ἀνατολῆς ἀγγέλματα, εὐαγγελιζόμενα νίκας αὐτοῦ κατὰ Φράγγων καὶ κατὰ βαρβάρων, εἶχον ὅμως τεταμένα τὰ βλέμματα αὐτῶν καὶ τὰς ἐλπίδας εἰς τὸν ἐγγύτερον διατρίβοντα Κύρ Μιχάλην, καὶ τὸν ἀδελφόν του Κύρ Θεόδωρον, οἵτινες διὰ πολλῶν κόπων καὶ μόχθων, διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς δεξιότητος, καὶ διὰ νικῶν, ἃς ἤρραντο ἀγωνιζόμενοι κατὰ Φράγγων καὶ Βουλγάρων, κατέστησαν τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἑλλάδος μεῖζον τὴν ἔκτασιν τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας. Τούτου ἕνεκα οὐδόλως ἐθεώρουν αὐτοὺς ἀποστάτας τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας, ἀλλὰ νομίμους αὐτῶν ἡγεμόνας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεμφθέντας πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν καὶ προστασίαν.

Ὁ Μιχαὴλ Ἀχομινᾶτος ὁ κατὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἀναχωρήσας ἐντεῦθεν, κατὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῶν ὑπὸ στρατοῦ τοῦ Βονιφατίου, καὶ καταφυγὼν εἰς Κέω, ἀδελφὸς ὢν τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα Χωνιάτου, τοῦ

κατακρίνοντος τὸν δεσπότην Μιχαήλ Ἄγγελον ὡς νόθον καὶ ἀποστάτην, ἐνῷ ἅφ' ἐνὸς πέμπει συγχαρητήρια εἰς τὸν Λάσκαριν, ὃν ἀποκαλεῖ « βασιλέα τῆς Ἀνατολῆς », καὶ ἐκδηλοῖ τὴν χαρὰν τοῦ ἐπὶ ταῖς κατὰ τοῦ Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου νίκαις του, ἅφ' ἐτέρου γράφων πρὸς τὸν Θεόδωρον Ἄγγελον, ὅστις καὶ προσεκάλεσεν αὐτὸν παρ' ἑαυτῷ, δὲν καλεῖ μὲν αὐτὸν δεσπότην, οὐδὲ βασιλέα, ὀνομάζει ὅμως « κράτιστον », προσηγορία ἀπονεμομένη τοῖς βασιλεῦσι, « κύριον », « θεόθεν πεπιστευμένον ὅπως διατηρῇ τοὺς ὑπ' αὐτὸν λαοὺς ἐλευθέρους ἀπὸ τῆς Ἰταλικῆς τυραννίδος ». « Ἐντείνει », ἐπιφωνεῖ, « καὶ κατευοδοῦ καὶ καθυπέρτερος γίνου παντὸς δυσμενοῦς, φανεροῦ τε καὶ ἀφανοῦς, ὃ καὶ *καλλιῶπισμα Κομνηνῶν, Δουκάδων δόξα, Ῥωμαίων καύχημα*. Ἐπὶ πᾶσι προσκυνῶ διὰ τοῦ παρόντος μου γράμματος τὴν μεγαλειότητα τῆς σῆς ἀντιλήψεως. Εἴη μετὰ σοῦ ὁ Κύριος, ὑπερασπίζων καὶ φρουρῶν καὶ διατηρῶν ἀνώτερον παντὸς πονηροῦ συναντήματος ». Ἀλλαχοῦ δὲ ὀνομάζει αὐτὸν μεγαλουργόν, ἡγαπημένον, Κύριον αὐτοῦ καὶ αὐθέντην¹.

Ὁ Γεώργιος Βαρδάνης μητροπολίτης Κερκύρας, ὅστις ἐγνώριζε καλῶς καὶ τὰ ἐν Νικαίᾳ πράγματα, μετεωρίζεται εἰς λυρικὸν ὕψος γράφων περὶ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου· ἀποκαλεῖ αὐτὸν « εὐγενέστατον καὶ ἀνδρικώτατον, νικοποῖον βασιλέα, ἀντικαταστήσαντα εἰς τὰ ἐπηρμένα τῶν ἀντιπάλων φρονήματα, φρόνημα ὑφοποιοῦ ταπεινώσεως ». Προσονομάζει αὐτὸν « θεοδυνάμωτον αὐτοκράτορα, τρόπαιον ἀναστήσαντα εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν οἰκουμένην ἐξάκουστον ». Εἰς αὐτόν, γράφει, ἐθαυμαστώθη τοῦ Ὑψίστου ἢ δεξιὰ καὶ ὁ βραχίων Κυρίου ἀπεκαλύφθη. Ἐν τινι δ' ἐπιστολῇ τοῦ ὀνομάζει « Μεγαλοκομνηνο-

¹ Μιχ. Ἀκομινᾶτος, Β', σ. 327 καὶ 350. Ἐκτενῆ βιογραφίαν τοῦ Μιχ. Ἀκομινάτου ἔγραψεν ὁ Σπυρίδων Π. Λάμπρος ἐν τοῖς προλεγόμενοις τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ τῶν ἔργων τοῦ συγγραφέως τούτου, « Μιχαήλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα ».

δούκαν, κραταιὸν Κύριον, μέγαν Κομνηνὸν θεοφρούρητον»¹.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Δημήτριος Χωματιανὸς δὲν ὑπολείπεται τοῦ θαυμασμοῦ τοῦ Γεωργίου Βαρδάνη ὑπὲρ τοῦ Θεοδώρου. Προσφωνῶν αὐτῷ ἢ ἄλλως πως μνημονεύων προσαγορεύει καὶ ἀποκαλεῖ «κράτιστον αὐτοκράτορα, μεγαλοδοξότατον, θεοστεφῆ, θεοκυβέρνητον, εὐσεβέστατον, τρισαριστέα, κραταιὸν καὶ μέγαν Κομνηνόν, ἅγιον δεσπότην, ἅγιον αὐθέντην», ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρε κέρας σωτηρίας, μὴ ζηλοῦντα δόξαν ἢ χρήματα, ἢ κτήματα, ἢ τρυφήν, ἢ χλιδὴν, ἀλλὰ ζῆλον ἔνθεον ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῶν ὁμοφύλων. Οὗτος, λέγει πού, ἡλευθέρωσε τὸ πάτριον ἔδαφος διὰ τῆς κραταιᾶς αὐτοῦ χειρὸς διὰ πολλῶν ἰδρώτων στρατηγικῶν καὶ πόνων καὶ μεριμνῶν καὶ ἀγρυπνιῶν. Ἐξαίρει δέ, γράφων πρὸς τὸν πατριάρχην Γερμανόν, τὸ ἐκ Δουκῶν καὶ Ἀγγέλων καὶ Κομνηνῶν γένος του, καὶ τὴν σύζυγον δὲ αὐτοῦ ἀποκαλεῖ «κραταιὰν Κυρίαν, μεγάλην Κομνηνήν»².

Ὁ δὲ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος μητροπολίτης Ναυπάκτου, εἴτα δὲ Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης, εἰς τῶν διασήμεων καὶ σοφῶν ἱεραρχῶν τοῦ δεσποτάτου, ὑπερηκόντισε τοὺς ἀνωτέρω κατὰ τοὺς ἐπαίνους καὶ τὰ ἐγκώμια ὑπὲρ τοῦ Θεοδώρου. Οὗτος γράφων πρὸς τὴν σύζυγον τούτου, προσφωνεῖ αὐτήν, «ἀγίαν καὶ κραταιὰν Κυρίαν του Δούκαιναν», τὸν δὲ Θεόδωρον «μεγαλουργὸν καὶ κραταιὸν Κομνηνόν», «κοινὸν εὐεργέτην», «ἥλιον Κομνηνόν, οὗ καὶ ἔργα καὶ ὁμιλία καὶ πρόσωπον τηλαυγῆ πάντα καὶ σελασφόρα τυγχάνουσι», «μεγαλουργὸν Κομνηνόν, ὃν εἰς ἥλιον ὁ λόγος ἐτροπολόγησε», «κράτιστον βασιλέα, πανευτυχέστατον», «θεόθεν ἀποσταλέντα», «θαυματουργὸν βασιλέα», «ἅγιον δεσπότην, καὶ βασιλέα θεϊότατον», «θεοφρούρητον», «θεόσω-

¹ Mustoxidi, Delle cose Core. Βυζαντ. Χρον. Τ. Γ', σελ. 219, 250, 258.

² Χωματηνός, σ. 80, 92, 109, 110, 111, 127, 135, 306, 335, 393, 446, 473, 482, 492, 525, 578.

στον». Εὔχεται δ' ἐν ἐπιστολῇ τοῦ γραφεΐση πρὸ τῆς ἀναρρή-
σεως τοῦ Θεοδώρου εἰς βασιλέα ὅπως ὁ Θεὸς μεγαλύνῃ αὐτόν,
καὶ κραταιώσῃ ἐπὶ πλεόν καὶ τὸ βασιλικὸν καὶ πάτριον ὑπο-
δήσῃ *πέδιλον*. Ἐν ἄλλῃ δὲ πρὸς τὸν αὐτὸν ἐγκωμιαστικῇ, βα-
σιλέα γενόμενον, γράφει «ὅτε μὲν γὰρ οὐκ ἔχω σε ἄντικρυς,
τελευτῶ· ὅτε δέ σε φαντάζομαι, καὶ πνεῦμα συλλέγω καὶ μετὰ
τῶν ζώντων εἰμί». Ἀλλαχοῦ ἀποκαλεῖ «θάλασσαν παντὸς
ἀγαθοῦ καὶ εὐποιίας καὶ δωρεῶν πολυχανδὲς πέλαγος»¹.

Τὰ ἐγκώμια ταῦτα ὑπὲρ τῶν δύο Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων
Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως τῶν περὶ αὐτοὺς λογίων ἦσαν βεβαίως
συνήθη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καθ' οὓς ἐδοξάζετο ὅτι ἐλέφ
Θεοῦ ἐκαλοῦντο ἐπὶ τῶν θρόνων οἱ βασιλεῖς, ὅσῃ ὁμῶς καὶ ἂν
ἐνέχουσιν ὑποταγὴν ἢ καὶ κολακείαν τῶν ἐγκωμιαστῶν, μαρ-
τυροῦσιν οὐχ ἥττον εἰλικρινῇ θαυμασμόν, ἀγάπην καὶ πεποί-
θησιν εἰς αὐτούς.

Ὑπὲρ τοῦ Θεοδώρου δὲ ὑπάρχει διασωθεῖσα μέχρι σήμερον
καὶ ἐπιγραφὴ ἐν Δυρραχίῳ, πόλει ἀγαπωμένη παρ' αὐτοῦ, ἐπὶ
πύργου, ὃν οὗτος ἦ καὶ ὑπήκοοι αὐτοῦ ἴσως ἀνήγειραν, δι' ἧς
ἐγκωμιάζονται τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ κατορθώματα καὶ αἱ ἀρεταί.

Μαθὼν θεατά, τίς ὁ πῆξας ἐκ βάθρων
τὸν πύργον, ὃνπερ καθορᾷς κτίσμα ξένον,
θαύμαζε τούτου τὴν ἀριστοβουλίαν.
Παῖς οὗτος ἀνδρὸς εὐτυχοῦς Ἴω(άννου)
σεβαστοκρατοροῦντος, ἄνθους πορφύρας
Θεόδωρος, μέγιστος ἐν στρατηγίαις
Δούκας Κομνηνός, εὐσθενής, βριαρόχειρ
ἐχθροῖς ἀπροσμάχητος, ἀκάμας πόνοις.
Ἔτους τρέχοντος, ἐξάδι μὲν χιλίων
σὺν τοῖς ἑκατὸν ἐπτὰ δέ . . . κύκλοις

¹ Βυζαντ. Χρονικά, Τόμ. Γ', σελ. 241, 243, 244, 246, 253, 283, 284, 286, 295.

τριπλῇ δεκάδι καὶ μοναπλῇ τριάδι,
 τρισκαιδεκάτην Ἰνδικτιῶνος, δρόμου,
 λῆξιν φέροντος ἐν Θεῷ παντεργάτῃ¹.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὸν Λάσκαριν παρατηροῦμεν, καθόλου εἰπεῖν, ὅτι ἦτο ἀνὴρ πνεύματος μεγαλουργοῦ καὶ δημιουργικοῦ, πλήρης συνέσεως καὶ περινοίας, δι' ὃ καὶ κατῴρθωσεν ἐν βραχεῖ νὰ διαπλάσῃ καὶ ἀναπτύξῃ τὸ νέον κράτος καὶ παραστήσῃ ὡς συνέχειαν τοῦ καταπεσόντος Ῥωμαϊκοῦ. Καίτοι δ' ἐν τοῖς πολεμικοῖς δὲν διέπραξε μεγάλα κατορθώματα, οὐδ' ἐξεδίωξε διὰ νίκης περιφανοὺς τοὺς Φράγγους ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, κατῴρθωσεν ὅμως νὰ συγκροτήσῃ μέγαν στρατὸν καὶ στόλον πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους του, δι' οὗ καὶ παρεκώλυσε τὴν μόνημον ἐγκατάστασιν τῶν Φράγγων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ².

¹ Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην, ἀντιγράψας ἰδίᾳ χειρὶ κατὰ περιήγησίν του ἐν Δυρραχίῳ, ἐδημοσίευσεν ὁ Δ. Ι. Μαυροφρύδης ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἡ Μνημοσύνη», Τ. Α', σ. 265-270, καὶ ἡρμήνευσε δι' ἱστορικῶν παρατηρήσεων. — Ὁ πύργος κεῖται ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐν τέταρτον ὥρας βορειοδυτικῶς. Ἡ ἐπιγραφὴ εὐρίσκεται καὶ ἐν Boeckh, Corp. inscr. Gr. T. Δ', ἀριθ. 8750, καὶ ἐν Hahn, Albanesich. Stud. Α', 118.

² Ὁ Ἑρρίκος ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Γ' πρῶτον καὶ μέγιστον ἐκ τῶν τεσσάρων πολεμίων τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας θεωρεῖ τὸν Λάσκαριν, *horum quidem primus et maximus fuit Lascarus, qui totam terram ultra Brachium Sancti Georgii (Ἑλλησπόντου) usque ad Turchiam tenuit, et ibidem pro imperatori se gerens, nos ex illa parte frequenter aggravavit*. Ἀναφερόμενος δὲ εἰς τὸν στρατὸν του κατὰ τὴν μάχην περὶ τὸν Λούπαρκον ποταμόν, γράφει ὅτι ἔμειναν ἔκπληκτοι, ὅταν τὸ πρῶτον εἶδον αὐτόν, *perculsi fuimus admiratione et extasi, videntes ibi tantum populum ordinatum per acies et divisum*. Πρβλ. καὶ Χρονογρ. Philippe Mousques, σ. 352.

Petit apres moru Liascres

Qui moult estoit vallans et aspres.

Εἶνε ἀληθές ὅτι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ βασιλείου του συνετέλεσε καὶ ἡ ἀδυναμία τῶν Φράγγων, αἱ διχόνοια αὐτῶν καὶ αἱ κατ' αὐτῶν ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων καὶ Κουμάνων διὰ τοῦ ἀντιπερισπασμοῦ, ὃν ἐπέφερον ἐκάστοτε εἰς τὸ Λατινικὸν βασίλειον, ἀλλ' ὅλα ταῦτα εἰς οὐδὲν ἤθελον συντελέσει, ἂν ὁ Λάσκαρις δὲν παρεσκεύαζεν ἱκανῶς καὶ ἐπιδεξιῶς πᾶσαν ἄμυναν. Ἡ παράταξις εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν εἰσοδὸν του εἰς Νίκαιαν στρατοῦ, περὶ οὗ μετὰ θαυμασμοῦ ὠμίλουν καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, ἡ παρασκευὴ στόλου, ἡ ἐπίκαιρος σύναψις πολιτικῶν καὶ ἐμπορικῶν σχέσεων μετὰ τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου, μετὰ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Μουσουλμάνων μαρτυροῦσι τὴν ἔξοχον πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν δεξιότητα τοῦ βασιλέως τούτου, ἥτις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐνέβαλεν εἰς φροντίδας τοὺς ἐχθροὺς του, προσεῖλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ, καὶ ἐνέσπειρε τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος θέλει ἀναζήσει.

Ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Νικαίας, εἰς ἣν κατέφυγον ὡς εἰς κιβωτὸν σωτηρίας οἱ πλεῖστοι τῶν διαπρεπῶν ἀνδρῶν τοῦ Βυζαντίου μία ἐξέχει κορυφή, ἡ τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρως, ὅστις, ὡς πάντες οἱ ἀναμορφωταὶ τῶν ἐθνῶν, συνεκέντρωσεν ἐν ἑαυτῷ πᾶσαν σκέψιν καὶ πᾶσαν θεωρίαν προοδευτικὴν τῶν χρόνων του καὶ ἐξεῦρε τὸν τρόπον τῆς πραγματώσεως, θέσας ὅρον εἰς πάντας τὴν ὑπακοὴν εἰς τὴν θέλησιν αὐτοῦ καὶ μόνην¹. Καὶ

¹ Ἐν τῷ σελεντίῳ, ὅπερ ἀπέστειλεν εἰς τοὺς ὑπηκόους του ὁ Λάσκαρις, πρυτανεύει ἡ γνώμη αὐτῇ (Ὅρα ἀνωτ. σ. 37-40). Χαρακτηριστικὴ εἶνε καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Λασκάρως πρὸς τινα ἐν Νικαίᾳ, ἣν ὡς ἀστείαν ἀναφέρει ὁ Ἀνώνυμος, σελ. 463. Ἐν Νικαίᾳ ἀπλοῖκός καὶ οἰονεὶ μωρὸς ἀνὴρ, διερχόμενος τὰς ἀγυῖας αὐτῆς, ἔλεγεν εἰς τοὺς διαβάτας, ὅτι μετ' ὀλίγον θὰ φανῇ ὁ ἀγαθὸς βασιλεὺς. Τοῦτο ὁ Λάσκαρις μαθὼν καὶ παραστὰς ἐρωτᾷ — Καὶ πῶς δὲν σοῦ φαίνομαι ἐγὼ καλὸς βασιλεὺς; — καὶ αὐτὸς ἀπήντησε — Μοῦ ἔδωσές ποτέ τι διὰ νὰ σὲ ἔχω καλόν; Καὶ ὁ Λάσκαρις ἀπεκρίθη — Δὲν δίδω καθ' ἐκάστην ὑπὲρ σοῦ καὶ τῶν ὁμοφύλων μέχρι θανάτου ἀγωνιζόμενος;

τὸ ἰστορούμενον δ' ὅτι ὁ Λάσκαρις ὠρκίσθη νὰ καταστρέψῃ πάντας τοὺς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ ὁμιλοῦντας καὶ κατατριβομένους εἰς ζητήματα αἰρέσεων καὶ δογμάτων θρησκευτικῶν, καταδεικνύει ὅτι ἐνεπνέετο ὑπὸ ἀρχῶν κοινωνικῶν καὶ θρησκευτικῶν ὑγιειντέρων, ἢ οἱ πρὸ αὐτοῦ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, δι' ὃ καὶ οὐδαμῶς ἠθέλησε νὰ εἰσχωρήσωσιν εἰς τὸ βασίλειόν του οἱ ἄγριοι θρησκευτικοὶ διαπληκτισμοί, καὶ διδάγματα αἰρετικά, ἅτινα ἐπήνεγκον μέγιστα δεινὰ εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

Τὸ καθόλου δὲ πολίτευμα, καθ' ὃ διωκεῖτο τὸ βασίλειον τοῦ Λασκάρως, ὅπερ ἠκολούθησαν καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, ἦτο αὐτὸ τὸ τέως ὑφιστάμενον ἐν Βυζαντίῳ, κατὰ τε τὴν διοίκησιν, τὴν τάξιν, τὴν ἐθιμοταξίαν τῆς αὐλῆς, καὶ τὴν φορολογίαν.

Ὁ Λάσκαρις ἰδρυτῆς γενόμενος καὶ βασιλεὺς κράτους αὐτονόμου ἔκοψε καὶ ἴδιον νόμισμα, ὅπως ἐκπροσωπήσῃ διὰ τῆς ἐπ' αὐτοῦ εἰκόνος του καὶ τὴν ἰδίαν μεγαλειότητα, καὶ καταφανεστέραν καταδείξῃ τὴν αὐτονομίαν καὶ αὐτοτέλειαν τοῦ κράτους του.

Γνωστὰ δὲ μέχρι σήμερον ἐν τῇ νομισματικῇ πέντε εἶδη χρυσῶν νομισμάτων αὐτοῦ, φερόντων τὸν συνήθη τῶν χρόνων ἐκείνων τύπον. Ἐμπροσθεν μὲν συνεπτυγμένης τὰς λέξεις « Θεόδωρος Δεσπότης »¹ Δούκας ὁ Λάσκαρις. Μήτηρ Θεοῦ » τὴν Θεότοκον ἀντωπὸν ἔχουσαν τὴν κεφαλὴν, περιβεβλημένην ὑπὸ δόξης, καὶ ἐν δεξιᾷ τὸν Θεόδωρον, κρατοῦντα διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς τὸ λάβαρον, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς τὸ εἰλητάριον· ὀπισθεν δὲ τὸν Χριστὸν τὴν κεφαλὴν περιβεβλημένον ὑπὸ δόξης, ἀνέχοντα τὴν δεξιὰν χεῖρα, ἐκατέρωθεν δὲ τὸ γράμμα Α, ὅπερ ὑπολαμβάνουσιν οἱ νομισματολόγοι ὡς τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ὀνόματος Ἀγγελος, δι' οὗ ὑποσημαίνεται κατὰ τὸν Sabbatier ἡ συγγένεια αὐτοῦ πρὸς τὸν οἶκον τῶν Ἀγγέλων, ὡς ἐκ τοῦ γάμου του μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀλεξίου Γ'.

¹ Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ τίτλου τοῦ Δεσπότη ἐν τοῖς νομίμασι καὶ ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν Βυζαντινῶν, ὅρα ἐν τέλει Παράρτημα Δ', ἐν ᾧ ἐκφέρομεν εἰκασίαν τινὰ ἡμῶν.

Δὲν εἶνε γνωστὸν πότε ὁ Λάσκαρις ἔκοψε νόμισμα. Οἱ διαφοροὶ τύποι τοῦ χρυσοῦ νομίσματός του ἐμφαίνουσι διαφόρους χρόνους ἐκκοπῆς. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐπῆλθε μετὰ τὴν ἄλωσιν νομισματικὴ σύγχυσις· διότι κατὰ τὴν ἐμπορικὴν συνθήκην τοῦ ἔτους 1219, μεταξὺ τοῦ πληρεξουσίου τῆς Ἑνετίας ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἰακώβου Τιεπόλου καὶ τοῦ Λασκάρεως, τὴν προμνημονευθεῖσαν, σὺν ἄλλοις ὠρίσθη ὅπως μηδεὶς τῶν συμβαλλομένων ἀπομιμῇται τοὺς νομισματικοὺς τύπους τοῦ ἐτέρου· ὅπερ ἐμφαίνει ὅτι τοιοῦτόν τι συνέβαινε τότε ἐπιφέρον ζημίαν. Ὑποθέτομεν δὲ ὅτι μᾶλλον ὁ Λάσκαρις ἐμιμήθη τοὺς ἐνετικούς τύπους κόψας νόμισμα, ἢ οἱ Ἑνετοὶ τοὺς τοῦ Λασκάρεως· διότι ὁ Λάσκαρις εἶχε χρεῖαν διὰ τὰς νομισματικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀρτισυστάτου κράτους του γνωστοῦ νομίσματος, οἷον ἦτο τὸ ἐνετικόν, ἕνεκα τοῦ ἐκτεταμένου ἐμπορίου τῶν Ἑνετῶν εἰς τὴν Ἀνατολήν, μάλιστα δὲ τῶν ἐνετικῶν νομισμάτων, τῶν λεγομένων ματαπανίων¹.

¹ I. Sabbatier, Descript. génér. des mon. Byzant. T. B', σ. 288. G. Schlumberger, Numismatique de l'Orient latin, σελ. 275. Heyd, Hist. de com. A', σελ. 304. Ματαπάνια (matapanus), ἐλέγοντο εἶδος νομισμάτων ἀργυρῶν ἐνετικῶν, φερόντων ἀφ' ἐνὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθημένου ἐπὶ θρόνου, ἀφ' ἐτέρου τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου Μάρκου καὶ τοῦ Δόγη. Ἐλέγοντο δὲ καὶ grossi Venetiani. Du Cange, Glos. inf. lat. ἐν λ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ'.

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Θεόδωρος Α' Λάσκαρις.

Νικήτας Χωνιάτης. — Βελισσαριῶται. — Δημήτριος Τορνίκης. — Βασίλειος Καματηρός. — Χαλκούτσης. — Νικόλαος ἀρχιερεὺς ἐκ Κρήτης. — Γεώργιος Βαρδάνης. — Ἐπιφανεῖς Ἑλληνικοὶ οἶκοι. — Δημήτριος Καρύτσης. — Νικηφόρος Βλεμμύδης. — Γεώργιος Ἀκροπολίτης. — Ἀνώνυμος συγγραφεὺς Χρονικῆς Συνόψεως.

Ὡς συμπλήρωμα τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς ἱστορίας ἡμῶν, ἐν ᾧ περιλαμβάνεται ἡ ἱστορία τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρως, ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον νὰ διαλάβωμέν τινα περὶ τῶν ἀναφερομένων ἐν ταῖς πηγαῖς τῆς ἱστορίας τῆς βασιλείας ταύτης ἐπισήμων ἀνδρῶν, κοσμικῶν καὶ κληρικῶν, εἴτε ὡς διατριβόντων ἀπλῶς ἐν Νικαίᾳ, εἴτε καὶ μετασχόντων ὑπουργημάτων τινῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ὧν τὸ γένος καὶ ἡ ἀξία καὶ ἡ γνώμη μετέδιδεν αἰγλήν οὐχὶ μικράν εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νικαίας.

Ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἀνδρῶν τούτων ἀναφέρομεν τὸν ἀδελφὸν τοῦ Μιχαὴλ Ἀχομινάτου Νικήταν Χωνιάτην τὸν ἱστορικόν, ὅστις ἱκανὰ ἰστόρησε καὶ περὶ τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας, καὶ ἔγραψε τὸ σελέντιον, οὗ ἐμνημονεύσαμεν, καὶ τὸ ἐγκώμιον ἐπὶ ταῖς νίκαις τοῦ Λασκάρως. Ὁ Χωνιάτης διετέλεσεν εἰς πολλὰ ὑπουργήματα δημόσια ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Νικαίας¹. Ἀπεβίωσε περὶ τὸ 1214 ἢ 1215.

Ἐν Νικαίᾳ διέτριβον ὁ Μιχαὴλ καὶ Ἰωάννης Βελισσαριῶται ἐκ τοῦ ὁμωνύμου ἐπιφανοῦς οἴκου τῶν Βελισσαριωτῶν τῆς

¹ Ἀκομιν. Α', σ. 345-366. Ὅρα καὶ Τ. Β', σ. 540, καὶ σελ. 538 περὶ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ Νικήτα Χωνιάτου.

Κωνσταντινουπόλεως, ὃν τὸ ὄνομα συνδέεται καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἀμφότεροι οἱ ἀδελφοὶ οὗτοι εἶχον ὑπερέτῃσι πολυτρόπως τὴν πρώτην Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, ἐφημίζοντο δ' ἐπ' ἀρετῇ καὶ πολυμαθείᾳ¹. Μνημονεύεται ἐπ' ἴσης ἐν Νικαίᾳ ζῶν ὁ Δημήτριος Τορνίκης λογοθέτης τοῦ Λασκάρεως, μέγα δυνάμενος παρ' αὐτῷ, ἐξ ἐπισήμου ἐπ' ἴσης οἴκου τοῦ Βυζαντίου, φημιζομένου ἐπ' ἀρετῇ, καὶ ἀριθμοῦντος πολλὰ μέλη ἐξέχοντα ἐπὶ παιδεΐᾳ. Δι' ὃ καὶ πρὸς αὐτὸν γράφων ὁ Μιχαήλ Ἀχομινᾶτος εὐχεταὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὰς πατρῶας ἀρετάς².

Τὸν Λάσκαριν ἐπ' ἴσης ἠκολούθησεν εἰς Νίκαιαν ὁ ἀδελφός, ὡς ἱστορεῖται, τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀλεξίου Γ' Βασίλειος Καματηρός, καὶ θεῖος τῆς γυναικὸς τοῦ Λασκάρεως Ἀννης, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἱκανὰ ἐγράψαμεν (σελ. 41).

Ἄλλος ἐν Νικαίᾳ μνημονευόμενος ἐπίσημος ἀνὴρ εἶνε ὁ ἐξ Εὐβοίας καταγόμενος θεματικὸς ἄρχων Χαλκούτσης, εἰς τῶν πρώτων γαιοκτημόνων τῆς Εὐβοίας, ὃν συνιστᾷ ὁ Μιχαήλ Ἀχομινᾶτος εἰς τὸν Λάσκαριν καὶ τὸν πατριάρχην Μιχαήλ, παρακαλῶν ὅπως τύχῃ οὗτος, ὁ εὐνούστατος καὶ ζηλωτὴς διάπυρος τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας καὶ γνώστης τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα πραγμάτων, πάσης τιμῆς καὶ περιθάλψεως. Οὗτος ὑποστὰς μυρίας συμφορὰς ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Φράγγων, καὶ μὴ ἀνεχόμενος τὸν τυραννικὸν ζυγόν, λάθρα ἀπῆλθεν εἰς Νίκαιαν, προτιμῶν βίον μετανάστην περὶ τὰ ἀνάκτορα Ἑλληνικῆς βασιλείας, ἣ διαμονὴν ἐν πατρίδι τυραννουμένην ὑπὸ ξένων. Προσθέτει δ' ὁ Ἀχομινᾶτος ἐν τῇ συστατικῇ του ἐπιστολῇ ὅτι ἡ γενησομένη εἰς τὸν Χαλκούτσην περίθαλψις ἐν Νικαίᾳ θέλει ἐμπνεύσει εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἄρχοντας χρηστοτέρας ἐλπίδας, καὶ καταστήσει αὐτοὺς εὐνουστέρους τῷ κρατίστῳ βα-

¹ Μιχ. Ἀχομινᾶτος, Α', σ. 356, καὶ Β', 470.

² Μιχ. Ἀχομινᾶτος, Β', 356. Ὁ Δημήτριος Τορνίκης ὑπῆρξε λογοθέτης καὶ τοῦ Ἰσακίου Ἀγγέλου αὐτοκράτορος τῷ 1191. Ἐχρημάτισε δὲ καὶ κριτὴς τοῦ βήλου. Ἀθ. Παπαδ. Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμ. σταχυολογίας, Τ. Β', σελ. 362. Χωνιάτης, σ. 344.

σιλεῖ Λασκάρει, πρὸς ὃν οἱ ἐν Ἑλλάδι «πάντες ἀποβλέπουσιν ὡς μετὰ βραχὺ σωτῆρα μόνον, σὺν Θεῷ, καὶ Ῥωμανίας πάσης ἐλευθερωτὴν ἐσόμενον».

Ἐν Νικαίᾳ εὐρίσκετο ὡς φυγὰς καὶ ἀρχιερεὺς ἐκ Κρήτης, πρὸς ὃν ἔστειλεν ἐπ' ἴσης συστατικὴν ὁ Μιχαὴλ Ἀχομινᾶτος ὑπὲρ τοῦ Χαλκούτση. Μανθάνομεν δ' ἐκ τοῦ Βλεμμύδου, ὅτι ὠνομάζετο Νικόλαος, καὶ ὅτι οἱ ἐν Νικαίᾳ ἀνέθηκαν αὐτῷ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐκκλησίας τῆς Σμύρνης λόγῳ ἐπιδόσεως. Ἐθεωρεῖτο δὲ ἀνὴρ λόγιος καὶ ἐνάρετος, μόνον μετὰ λογίων ἀναστρεφόμενος· ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ πρὸς τὸν Ἀχομινᾶτον δι' ἐπιστολῶν σχέσις, καίτοι οὐδέποτε ἀμφοτέρω ἐγνώρισαν ἀλλήλους προσωπικῶς¹.

Ὁ Ἀχομινᾶτος συνιστᾷ ἔτι εἰς τὸν πατριάρχην Μανουὴλ καὶ τὸν ἰδιαίτερον αὐτοῦ χαρτοφύλακα καὶ φοιτητὴν Γεώργιον Βαρδάνην, ὃν θέλομεν συναντήσῃ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις μητροπολίτην Κερκύρας².

Πλεῖστοι δ' ἐπ' ἴσης ἐκ τῶν ἐγκρίτων Ἑλλήνων τῆς Ἀδριανουπόλεως κατέφυγον εἰς Νίκαιαν μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ἰωαννικίου³. Ἐπ' ἴσης δ' ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ λοιπῆς Μικρᾶς Ἀσίας συνέρρευσαν αὐτόθι πολλοὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς τὸ γένος, ὧν τινες θέλομεν ἀπαντήσῃ δρᾶσαντας ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἣν διαγράφομεν. Τοιοῦτοι δ' εἶνε οἱ Τσαμάντουροι, οἱ Στρατηγόπουλοι, οἱ Ῥαούλ, οἱ

¹ Πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Κρήτης γράφει «εἰ καὶ μηδέπω σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοπροσώπως ἐθεασάμεθα τὴν σὴν πανυπέριτον κεφαλὴν . . . ἄλλ' ἡ ἀγαθὴ καὶ ἀγχοῖνος φήμη διὰ πλειόνων στομάτων τὰς ἀρετὰς τῆς σῆς καλοκάγαθίας περιαγγέλλουσα κτλ.». Μιχ. Ἀχομ. Β', σ. 276, 277, 279 καὶ 636. Βλεμμύδης, Διήγ. μερ. 12.

² Ἀχομινᾶτος, Β', σελ. 337. Τοῦ Βαρδάνη ὁ Ἀχομινᾶτος δὲν σημειοῖ τὸ ὄνομα, οὐδὲ τὸ ἐπώνυμον, ἀλλ' ἐξάγεται τοῦτο ἐκ συνδυασμοῦ ἐτέρων ἐπιστολῶν τούτου πρὸς αὐτόν, περὶ ὧν ὅρα κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ Βαρδάνη εἰδικώτερον.

³ Χωνιάτης, 830.

Παλαιολόγοι, οἱ Βατάτσαι, οἱ Φιλῆ, οἱ Καβαλλάριοι, οἱ Νεστόγγοι, οἱ Καμύτσαι, οἱ Ἀπρινοί, οἱ Λιβαδάριοι, οἱ Ταρχανειῶται, οἱ Φιλανθρωπηνοί, οἱ Καντακουζηνοί.

Ἐκ τῶν λογιωτέρων δὲ ἀνδρῶν, πλὴν τοῦ ἐν ἀρχῇ μνημονευθέντος Νικήτα Χωνιάτου ἀπαντῶμεν τὸν Δημήτριον Καρύττην κριτὴν καὶ σεβαστόν, καὶ φιλοσόφον ὕπατον ἐπιλεγόμενον, καὶ μέγαν ἐν λογισταῖς, σεμνυνόμενον ἐπὶ λόγῳ καὶ ἐπὶ ἀξιώμασιν, ἄνδρα πολυμαθῆ καὶ διδάσκαλον¹. Ἐπ' ἴσης τὸν Μοναστηριώτην ποιμενάρχην Ἐφesiών, ἔμπειρον διδάσκαλον γραμματικῆς, ὃν ὁ Ἀχομινᾶτος προσαγορεύει μεγαλεπιφανέστατον².

Ἄλλ' ἐκ πάντων τῶν μνημονευθέντων λογίων δύο κυρίως ἐξέχουσιν ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Νικαίας, οὗ ὑπῆρξαν οἰονεὶ θρέμματα, ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης, καὶ ὁ Γεώργιος Ἀχροπολίτης· ἀμφότεροι κομιδῇ νέοι εἰς Βιθυνίαν ἐλθόντες κατὰ τὴν ἰδρυσιν τοῦ βασιλείου, ἐν αὐτῷ ἀνετράφησαν καὶ ἐξεπαιδεύθησαν, καὶ μετέσχον τῶν πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων αὐτοῦ.

Ὁ Βλεμμύδης μετὰ τοῦ πατρός του, ἀσκοῦντος τὴν ἱατρικὴν, ἐπταέτης ἀπῆλθεν εἰς Βιθυνίαν, ὅπου ἐξεπαιδεύθη περὶ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ ἡσχολήθη περὶ τὴν λοιπὴν μάθησιν τῶν χρόνων ἐκείνων ῥητορικὴν, φιλοσοφίαν, γεωμετρίαν, ὀπτικὴν καὶ κατοπτρικὴν, ἱατρικὴν, ἀστρονομίαν, μεταβαίνων ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ὅπου ἤθελεν ἀκούσει ὅτι ἐδίδασκεν ἐπίσημός τις περὶ τὰ γράμματα ἀνὴρ. Εἶχε δὲ διδασκάλους Πρόδρομόν τινα, περὶ οὗ οὐδὲν ἕτερον γινώσκουμεν, πλὴν τοῦ ὀνόματος, διδάσκοντα εἰς τὴν πόλιν Σκάμανδρον. Ὁ Βλεμμύδης ἡγαπᾶτο ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ Β', ὅστις καὶ ἐχειροτόνησεν αὐτόν, καὶ ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Νικαίας, ἀλλ' ὥς ἐκ τοῦ ἀκεραίου καὶ ἡθικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος, καὶ ἀκάμπτου θελήσεως κατεδιώχθη πολλάκις ὑπὸ τῶν αὐλικῶν, καὶ ἄλλων ἀντιζήλων κληρικῶν, καὶ κατέληξε τὸν βίον ἐν Μονῇ τοῦ θαυματουργοῦ Ἰωάννου παρὰ τὴν Ἐφεσον.

¹ Βλεμμύδης, Διήγ. 55.

² Βλεμμύδης. 15. Μιχ. Ἀχομιν. Β', 19 καὶ 556.

Ὁ δὲ Γεώργιος Ἀκροπολίτης, οὗ ἡ Χρονικὴ Συγγραφὴ εἶνε ἡ κυριωτάτη πηγὴ τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, ἐν ᾧ ὑπηρέτησεν ὡς μέγας λογοθέτης, δῆλα δὴ γραμματεὺς, καὶ ἐξεπέμφθη ἀπεσταλμένος εἰς διαφόρους ἀποστολάς, τὸ πρῶτον μετέβη εἰς Νίκαιαν περὶ τὸ 16 ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐπὶ Ἰωάννου Βατάτση. Ἐμαθήτευσεν δὲ παρὰ τινι διδασκάλῳ Θεοδώρῳ Ἐξαπτερύγῳ, καὶ παρὰ τῷ Νικηφόρῳ Βλεμμύδῃ, περὶ οὗ, ὁσάκις ἐν τῇ ἱστορίᾳ του λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσῃ, γράφει μετὰ σεβασμοῦ καὶ μετ' ἐπαίνων, ἐξαίρων τὴν φήμην καὶ τὰς ἀρετάς, καὶ κατακρίνων τὸν κατ' αὐτοῦ φθόνον τῶν προϋχόντων¹.

Ἡ Χρονικὴ Συγγραφὴ τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτου ἀρχομένη ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγγων, καταλήγει εἰς τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου, βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας.

Ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Νικαίας ἀνευρίσκομεν καὶ κληρικὸν ἔξοχον ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρως, ὅστις καὶ παρηκολούθει αὐτὸν εἰς τὰς ἐκστρατείας του, ζήσαντα δὲ καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων του, καὶ γενόμενον ὁμόστεγον τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου. Οὗτος συνέγραψε Σύνοψιν χρονικὴν, ἣν ἐξέδωκε τῷ 1894 ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας ὡς Ζ' τόμον τῆς Μεσαιωνικῆς βιβλιοθήκης. Τὸ χρονικὸν τοῦ Ἀωνύμου τούτου, ἀρχόμενον ἀπὸ κτίσεως κόσμου, καταλήγει ἔνθα καὶ τὸ χρονικὸν τοῦ Ἀκροπολίτου, εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς Νικαίας. Εἶνε δ' ἡ Σύνοψις αὕτη παράφρασις πλήρης τῶν Χρονικῶν τοῦ Νικήτα Χωνιάτου καὶ Ἀκροπολίτου μετὰ τινων ἀφαιρέσεων καὶ προσθηκῶν, αἵτινες ἄλλως καθιστῶσι ταύτην πολὺτιμον πηγὴν τῶν χρόνων τούτων, ἐξ ἧς πολλὰ σκοτεινὰ τμήματα διαλευκαίνονται, καὶ πολλὰ διορθώσεις δύνανται νὰ γίνωσιν ἐπὶ τοῦ κειμένου ἀμφοτέρων τῶν εἰρημένων συγγραφέων Χωνιάτου καὶ Ἀκροπολίτου.

¹ Ἀκροπολ. 50, 53, 54, 68, 112, 195.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Ἰωάννης Α΄ Βατάτσης.

Ἰωάννης Βατάτσης διάδοχος Θεοδώρου Α΄ Λασκάρως. — Ἀγῶνες τούτου πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Θεοδώρου Λασκάρως Ἀλέξιον καὶ Ἰσαάκιον. — Νίκη Βατάτση καὶ αἰχμαλωσία ἀδελφῶν Λασκάρως. — Κατασκευὴ στόλου. — Ἀλωσις Μαδύτου, Καλλιπόλεως, Σηστοῦ, Καρδιανῶν. — Ὀλκός Λαμψάκου. — Εἰσβολὴ Βατάτση εἰς τὴν Θρακικὴν Χερσόνησον. — Κατάληψις νήσων.

Τὸν Θεόδωρον Α΄ Λάσκαριν τελευτήσαντα διεδέχθη, ὡς ἱστορήσαμεν, εἰς τὸν θρόνον ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Δούκας Βατάτσης. Περὶ τοῦ προγενεστέρου βίου τοῦ ἀνδρὸς τούτου γνωστὸν μόνον ὅτι ἦτο τετιμημένος διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρωτοβεστιάριου, καὶ ὅτι κατήγετο ἐκ Διδυμοτείχου¹, ἄγνωστον δ' ἂν εἶχε καὶ συγγενεῖάν τινα πρὸς τοὺς ἀναφερομένους ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον τοῦτο οἴκους², ἀναμφι-

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 29. Ἀνώνυμος, σ. 462.

² Τὸ ἐπώνυμον Βατάτσης ἔφερον πολλαὶ οἰκογένειαι ἐν Βυζαντίῳ, ἐκ τε τῶν εὐγενῶν καὶ ἐκ τῶν ἀσήμεν. Ἴσως δὲ τὸ ἐπώνυμον εἶχε καὶ ἔννοιάν τινα προσηγορικὴν ἐν τῇ δημῳδαί τῶν Βυζαντινῶν, ὡς καὶ τὸ Λάσκαρις, καὶ τὸ Μούρτσουφλος, ἣν ἀγνοοῦμεν. — Μνημονεύονται ἐν τῇ Βυζ. ἱστορίᾳ Θεόδ. Βατάτσης τῷ 1151, γαμβρὸς τοῦ βασιλέως Μανουὴλ (Κίνναμος, σελ. 112. 115). Λέων τῷ 1167 (Κίνν. 261, 268, 269). Ἀνδρόνικος τῷ 1177 ἀνεψιὸς τοῦ βασ. Μανουὴλ (Χων. 236. Ἀνών. 287). Ἰωάννης Κομνηνὸς τῷ 1182 γαμβρὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου, ἔχων δύο υἱοὺς Ἀλέξιον καὶ Μανουὴλ (Χων. 318, 340, 344. Ἀνών. 329]. Βασίλειος ἐκ γένους ἀσήμεν, λαβὼν τὴν ἀνεψιάν τοῦ Ἰσαακίου καὶ τιμηθεὶς δοῦξ τῆς ἐπαρχίας Θρακησιῶν (Χων. 523. Ἀνών. 388).

σθήτητον ὅμως εἶνε ὅτι κατήγετο ἐξ ἐπισήμου οἴκου, διότι καὶ ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρωτοβεστιαρίου καὶ δουκός, καὶ γαμβρός ἐγένετο ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Α' Λασκάρεως· εἶχε δὲ καὶ ἀδελφὸν τὸν Ἰσαάκιον Δούκαν σεβαστοκράτορα, οὗτινος ἐγγόνῃ ὑπῆρξεν ἡ Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, περὶ οὗ ἐν τοῖς κατωτέρω.

Τὸν Βατάτσην ἀναλαβόντα τὴν ἀρχὴν ἔσπεψε βασιλέα τῷ 1222 ὁ πατριάρχης Μανουὴλ Σαραντηνὸς ὁ Χαριτόπουλος, ὅστις καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπεβίωσε, διαδεχθέντος αὐτὸν εἰς τὴν πατριαρχίαν τοῦ ἐξ Ἀνάπλου τοῦ Βοσπόρου Γερμανοῦ Β' ¹.

Ὁ Βατάτσης μετὰ τὴν ἀνάβασίν του εἰς τὸν θρόνον δὲν ἀπέλαυσεν ἐπὶ πολὺ τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης, διότι μετ' ὀλίγον, καὶ δὴ περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ 1223, συνεπλάκη εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς ἀδελφούς τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρεως Ἀλέξιον καὶ Ἰσαάκιον, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ των ἐκ φθόνου καὶ ζηλοτυπίας ἐλαυνόμενοι, καὶ χαλεπῶς φέροντες τὴν μὴ προτίμησιν αὐτῶν εἰς τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου, κατέφυγον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Ῥοβέρτον. Προσεπάθησαν δὲ κατὰ τὴν ἀναχώρησίν των ἐκ Βιθυνίας νὰ ἀπαγάγῃσι καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Λασκάρεως Εὐδοκίαν, ἀνεψιάν των, ἵσως ὅπως πραγματώσωσι τὸν ἀποτυχόντα γάμον ταύτης μετὰ τοῦ Ῥοβέρτου, ἀλλ' ἀπέτυχον.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει συναθροίσαντες διὰ χρηματικῶν παροχῶν καὶ ὑποσχέσεων στρατὸν ἐκ μισθοφόρων Φράγγων, τῇ συνδρομῇ καὶ τοῦ Ῥοβέρτου, ἐτράπησαν πρὸς ἐκθρόνισιν τοῦ Βατάτση. Καταστήσαντες ὁρμητήριον αὐτῶν τὴν Λάμψακον, ὅπου καὶ τὸ πρῶτον κατέπλευσαν, διῆλθον ἀμαχητὶ πᾶσαν τὴν χώραν, ἣν ὁ Ἑρρίκος εἶχε πρότερον ὑποτάξει, ἀλλὰ περὶ τὸ Ποιμανηνὸν καὶ παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ὁ Βατάτσης, ἡγούμενος αὐτοπροσώπως τοῦ στρατοῦ του, κατετρόπωσεν αὐτοὺς καὶ ἠχμαλώτισε μετὰ μοίρας τοῦ στρατοῦ οὗτινος ἡγοῦντο ².

¹ Ἀκροπολίτης, σελ. 35.

² Ἀκροπολίτης, 37. Ἀνώνυμος, 469.

Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ὁ Βατάτσης κατέλαβε τὰ φρούρια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὰ κατεχόμενα τέως ὑπὸ τῶν Φράγγων, πολλὰ τούτων ἀλώσας διὰ τακτικῆς πολιορκίας καὶ πολιορκητικῶν μηχανῶν, ἐν μέσῳ χειμῶνι ἐκτελῶν τὰς ἐφόδους· ἄφινε δ' ἐλευθέρους τοὺς παραδίδοντας ἀμαχητὶ τὰ φρούρια, καὶ ἡχμαλώτιζε τοὺς ἀποστάτας. Μνημονεύονται δ' ἐκ τῶν ἀλωθέντων φρουρίων τὸ Ποιμανηρόν, τὰ Λεντιανά, τὸ Χαρίορος καὶ Βερβινιάκον¹. Θέλων δ' ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ὁ Βατάτσης νὰ φανῇ τιμωρὸς ἀπηνῆς τῶν κατ' αὐτοῦ ἐκστρατευσάντων, τοὺς μὲν αἰχμαλώτους πάντας κατέσφαξεν, ἀμφοτέρους δὲ τοὺς ἀδελφοὺς Λασκάρεις ἐτύφλωσεν.

Ἡ ποινὴ τῆς τυφλώσεως, ἣν ἐπέβαλεν εἰς τοὺς θεῖους τῆς συζύγου του, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος πολὺ μετείχε τῶν Βυζαντινῶν ἡθῶν, ἐνῷ ἄξιον μνείας εἶνε ὅτι ὁ προκάτοχος αὐτοῦ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις οὐδαμῶς ἐμίανε διὰ τοιούτων ἀπανθρώπων σωματικῶν ποινῶν τὴν βασιλείαν του.

Ἐπιτυχὼν οὕτως ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης τὴν ἀποδίωξιν τῶν Φράγγων ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ τὴν καταστροφὴν μεγάλου μέρους τοῦ στρατοῦ αὐτῶν, ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ τὸ στάδιον τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ ἐπιχειρήσεων πέραν τοῦ Ἑλλησπόντου, εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας, ἔνθα ἐπεξετείνετο ἡ φραγγικὴ κυριαρχία. Πρὸς τοῦτο δέ, δεξιὸς οἰκονόμος φανεῖς καὶ κυβερνήτης ἄριστος, κατὰ Γρηγορᾶν, ἐναυπήγησε πλοῖα, ἃ συνήθροισεν ἐν Ὀλκῷ παρὰ τὴν Λάμψακον², ἐξ οὗ ὡς ἀπὸ ἀφρητῆρας ἀσφαλοῦς πολλὰ πράγματα παρεῖχε καθ' ἐκάστην εἰς τὸ Λατινικὸν βασίλειον· διότι ἐξορμῶν ἐντεῦθεν ὁ στόλος

¹ Ἀχροπολ. σ. 39. Ἡ θέσις τῶν Χαρίορος καὶ Βερβινιάκου μὴ γνωστὴ ζητητέα οὐ μακρὰν τῶν Λεντιανῶν καὶ Ποιμανηνοῦ.

² Ὁ Ὀλκός κατὰ τὸν Ἀνώνυμον, σ. 470, ἦτο ἀπόρος περὶ τὴν Λάμψακον». Κατὰ τὸν Ἀχροπολ. σ. 39 ἔκειτο περὶ τὸν Ἑλλήσποντον. Ἐν σ. 49, ἔνθα γράφει «καὶ περὶ τὸ τῆς Λαμψάκου ἐλλιμενίζει νεώριον» ὑπονοεῖ τὸν Ὀλκόν. Ὁ Ἀνών. προσθέτει ὅτι ἐκ τοῦ Ὀλκοῦ συνελάμβανεν ὁ Βατάτσης τὰ διερχόμενα τὸν Ἑλλήσποντον πλοῖα.

αὐτοῦ συνελάμβανεν οὐ μόνον τὰ τὸν Ἑλλάσποντον διαπλέοντα πλοῖα, ἀλλ' ἐλεηλάτει καὶ τὰ δυτικά παράλια αὐτοῦ. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἀπόκτησιν στόλου ἐγένετο ἀπόλυτος κύριος τοῦ παρελλήσποντιοῦ τμήματος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τότε δ' ἐξεβλήθησαν πιθανῶς καὶ οἱ ἐγκατεστημένοι ἐν Λαμψάκῃ Ἐνετοί, περὶ ὧν ἱστορήσαμεν ἐν τοῖς πρόσθεν (Σελ. 13).

Μὴ ἄρκεσθεις ὁ Βατάτσης εἰς μόνην τὴν λεηλασίαν τῶν παραλίων, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Θρακικὴν Χερσονήσον καὶ εἰς τὴν ὁμορον ταύτη χώραν, καὶ ἀπεδίωξε τοὺς Φράγγους, ἐκπλησσομένους διὰ τὴν τόλμην του, ἐκ πολλῶν πόλεων, ὧν ἄλλας μὲν ἐκυρίευσεν διὰ τακτικῆς πολιορκίας, ἄλλας δὲ κατέσχευεν ἐκουσίως παραδοθείσας, ὡς τὴν Μάδυτον, Καλλιπόλιν, Σηστὸν καὶ τὴν τῶν Καρδιανῶν¹. Ἐπροχώρησε δὲ διὰ τοῦ στόλου του καὶ πρὸς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, καὶ ἐκυρίευσεν τὰς προσκειμένας εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν Χίον καὶ Λέσβον, ἐκ δὲ τῶν Κυκλάδων τὴν Ἀμοργόν, τὴν ἐγγύτερον πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἣν ἀφαιρέσας ἀπὸ τοῦ Ἀγγέλου Α' Σανούδου, παρέδωκεν εἰς τὸν Ἱερεμίαν Γκίζην, ὅστις ἐγκατέστησεν εἰς αὐτήν, ἔρημον οὔσαν, νέους ἀποίκους². Ὡσαύτως δὲ κατέλαβεν τὴν Σάμον, Ἰκαρον, Κῶ καὶ ἄλλας μικροτέρας παρακειμένας³. Ἐγένετο δὲ τότε καὶ κύριος τῆς Ρόδου, ἥς ἤρχεν ὁ Λέων Γαβαλᾶς· δὲν ἐκράτησεν ὁμοῦς ταύτης ὡς ἀπόλυτος κύριος, ἀλλ' ἔλαβεν ὅρκον ὑποτελείας παρὰ τοῦ Γαβαλᾶ, τηρήσαντος τούτου τὴν φιλὴν ἐπικυριαρχίαν, ὡς θέλει καταδειχθῇ ἐκ τῶν ὕστερον περὶ τῆς νήσου ἱστορηθησομένων.

¹ Πᾶσαι εἶνε πόλεις τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου. Ὅρα Παρανίκα, Περὶ Θρακικῆς Χερσονήσου, ἐν Ἑλλην. Φιλολ. Συλλόγῳ, Τόμ. Β', σελ. 226, καὶ Τ. Γ', σ. 48.

² Hopf, Veneto-Byzant. Analekten, σελ. 91. Τοῦ αὐτοῦ ἐν Allg. Encyclop. τῶν Ersch und Gruber, Τ. ΞΣ', σ. 336, ἐν λέξει Ghisi. Τοῦ αὐτοῦ Chron. Gréco-romaines, σ. 486.

³ Γρηγορ. σ. 28. Ὁ Ἀκροπολ. σ. 39 δὲν μνημονεύει τῶν νήσων· τῶν ἡπειρωτικῶν δὲ πόλεων μόνον τῆς Μαδύτου καὶ Καλλιπόλεως.

Χρυσὸ ὑπέρπυρο Ἰωάννου Γ΄ Δούκα-Βατάτζη (1222-54). Ἐμπροσθότυπος: ὁ Χριστὸς ἐν-θρονος. Ὁπισθότυπος: ἡ Παναγία δεξιὰ, στέφει τὸν αυτοκράτορα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Δυτικὸν βασίλειον.

Θεόδωρος Ἀγγελος Κομνηνὸς Δούκας.

Κατακτητικὴ πορεία Θεοδώρου Ἀγγέλου. — Ἐκστρατεία Ῥοβέρτου αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως κατὰ Θεοδώρου. — Πολιορκία Σερρών ὑπὸ τῶν Φράγγων. — Λύσις τῆς πολιορκίας. — Πορεία τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης. — Φυγὴ τοῦ ἐν αὐτῇ ἡγεμόνος Δημητρίου. — Ὁργὴ τοῦ πάπα διὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου κατὰ τῆς πόλεως τεκταινόμενα. — Ἄλωσις Θεσσαλονίκης ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου. — Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς ἀλώσεως ταύτης. — Ὁ Θεόδωρος ἀνακηρύσσει ἑαυτὸν βασιλεῖα Ῥωμαίων. — Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Κωνσταντῖνος Μεσοποταμίτης ἀρνεῖται νὰ στέψῃ αὐτόν. — Τιμωρὰ Μεσοποταμίτου κατ' Ἀκροπολὶτὴν. — Ἀφήγησις Γεωργίου Βαρδάνη μητροπολίτου Κερκύρας περὶ Μεσοποταμίτου. — Στέψις καὶ χρίσις Θεοδώρου ὡς βασιλέως ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ ἀρχιεπισκόπου Α' Ἰουστινιανῆς. — Κρίσις Ἀκροπολίτου περὶ τῆς πράξεως τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ. — Πράξις συνοδικὴ τῶν ἀρχιερέων τοῦ δεσποτάτου ἐπιτρέπουσα τὴν στέψιν. — Ἐπιστολὴ συγχαρατήριος μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἰωάννου πρὸς τὸν Θεόδωρον ἐπὶ τῇ στέψει. — Πιττάκιον τῶν ἀρχιερέων τοῦ δεσποτάτου πρὸς τὸ εἰς Νίκαιαν πατριαρχεῖον σταλέν, δι' οὗ ἀνακηρύσσουσι τὴν ἐκκλησίαν αὐτῶν αὐτοκέφαλον. — Ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωάννου Ναυπάκτου πρὸς τὸν πατριάρχην. — Δύο βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες Ῥωμαίων καὶ δύο αὐτόνομα πατριαρχεῖα. — Αὐλὴ Θεοδώρου. — Κρίσις Ἀκροπολίτου καὶ Γρηγορά. — Ἐντυπώσεις ἐν Νικαίᾳ ἐκ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Θεοδώρου. — Σύλλογος ἀρχιερέων ἐν Νικαίᾳ ζητεῖ παρὰ Θεοδώρου νὰ ἀποθέσῃ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. — Ἐπιστολαὶ Χωματηνοῦ καὶ Γερμανοῦ πατριάρχου περὶ τῆς στέψεως. — Τύχαι τοῦ πρώην βασιλέως Θεσσαλονίκης Δημητρίου.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν, ἣν ἐπήνεγκε τῷ 1217 ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Θεόδωρος Κομνηνὸς περὶ τὸ Ἐλδασάνιον, τοῦ αὐτοκράτορος Πέτρου (Ὅρα ἄνωτ. σ. 125), ἐτράπη ἀκράτητος πρὸς ἀποδίωξιν τῶν Φράγγων καὶ Βουλγάρων ἐκ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, καὶ πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ κράτους του, ἔχων κατὰ νοῦν νὰ προβῇ καὶ εἰς κατάληψιν αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μικρὸν κατὰ μικρὸν κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη καταλαβὼν τὴν Ἠπειρον, τὴν Ἀχαρνανίαν, Φθιώτιδα καὶ Θεσσαλίαν,

προέβη εἰς Μακεδονίαν, ἥς πολλάς τῶν πόλεων ἐκυρίευσεν, ἐν αἷς καὶ τὸ δυσπρόρητον Προύσακον, θεωρούμενον τὸ ἀπὸ βορρᾶ προπύργιον τῆς Θεσσαλονίκης.

Ὁ Ροβέρτος, ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου, θορυβηθεὶς ἐκ τῆς κατακτητικῆς ταύτης πορείας τοῦ Θεοδώρου, ἀπέστειλε κατ' αὐτοῦ περὶ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1223, ἀκριβῶς ἐν ᾧ χρόνῳ οἱ ἀδελφοὶ Λασκάρεις ἐπεχείρουν τὴν ἀτυχῇ ἐκείνην κατὰ τοῦ Βατάτση ἐκστρατείαν, στρατὸν ὑπὸ τοὺς Θιερρὶ δὲ Βαλιγκοῦρ (Thieri de Valincourt) καὶ Νικολάου δὲ Μαινβῶ (Nicol. de Mainvaut) στρατάρχου τῆς Ῥωμανίας, οἵτινες ἐπολιόρκησαν τὰς Σέρρας, ὧν ὁ Θεόδωρος εἶχε γίνει πρὸ πολλοῦ κύριος. Προετίθεντο δὲ διὰ τούτου νὰ παρακωλύσωσι τὴν κήθοδον αὐτοῦ εἰς Θεσσαλονίκην καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Εὐθὺς ὁμοῦ ὥς ἔμαθον οἱ πολιορκηταὶ Φράγγοι τὴν ἥτταν τῶν ὁμοφύλων των περὶ τὸ Ποιμανηνὸν ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν, καὶ ἔλαβον τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄγουσαν, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἐνέπεσον εἰς χεῖρας τοῦ Θεοδώρου, ὅτε διέφυγε μὲν ὁ στρατὸς αὐτῶν πᾶσαν καταστροφὴν, συνελήφθησαν ὁμοῦ αἰχμάλωτοι οἱ μνημονευθέντες ἀρχηγοί, οὓς ὁ Θεόδωρος κατόπιν ἀπέλυσεν· διότι ἀπαντῶμεν αὐτοὺς κατωτέρω ὡς πρεσβευτὰς τοῦ Ἑρρίκου πρὸς τὸν Βατάτσην¹.

Ὁ Θεόδωρος ἐκ Σερρῶν οὐδεμίαν ἄλλην ἔχων ἀντίστασιν, τῶν Φράγγων ἀποχωρησάντων, ἐβάδισεν εὐθὺς εἰς Θεσσαλονίκην. Ὁ ἐν τῇ μεγαλοπόλει ταύτῃ ἡγεμονεύων Δημήτριος, ὁ υἱὸς Μαρίας τῆς Οὐγγαρικῆς (Ὁρα ἀνωτ. σ. 47), μαθὼν τὴν κατὰ τῆς πόλεως προέλασιν τοῦ Θεοδώρου καὶ οὐδαμῶθεν ἐλπίζων βοήθειαν, ἐγκατέλιπε ταύτην καὶ ᾤχετο ἀπὼν εἰς Ἰταλίαν πρὸς αἰτήσεις ἐπικουριῶν.

Ἡ εἰδησις τῆς κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης πορείας τοῦ Θεοδώρου ἐξώργισε τὸν πάπαν Ὀνώριον, διότι διέβλεπε κάλλιστα ὅτι

¹ Ἀκροπολ. σ. 38. Lebeau, T. IZ', 332 καὶ 333. Ph. Mousques, σ. 35. Ducange, Hist. de l'empire de Const. A', σ. 182.

ἡ ἄλωσις ταύτης ἤθελε κατενέγκει καίριον τραῦμα κατὰ τῆς λατινικῆς κυριαρχίας, κυρίως δὲ κατὰ τῆς λατινικῆς ἐκκλησιασίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, δι' ὃ καὶ εἶχε γράψει πρὸς τὸν Θεόδωρον ἀπὸ τῆς 26 Ὀκτωβρίου 1222 ἀποτρέπων ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου ἐγγχειρήματος, καὶ ὑποδεικνύων ὅτι μόνον ἡ ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ σύμπραξις αὐτοῦ μετὰ τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν λοιπῶν ἡγεμόνων ἤθελε προσπορίσει αὐτῷ σωτηρίαν καὶ τιμὴν¹. Ἄλλ' ὁ Θεόδωρος μὴ θέλων νὰ ἀπολέσῃ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν ἐν αὐτῇ οὐδόλως δυναμένων νὰ ἀντιτάξωσιν ἄμυναν οὐδ' ἐπίθεσιν, ἐπιτεθεὶς ἐκυρίευσεν αὐτὴν περὶ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1223, καταλύσας τὴν λατινικὴν αὐτόθι ἀρχὴν καὶ ἀποδιώξας τὸν λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον Βαρῖνον².

Ἡ ἄλωσις τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ἡ ὁλοσχερὴς κατάλυσις τοῦ ἐν αὐτῇ ἰδρυθέντος Λατινικοῦ βασιλείου ἐθεωρήθη μέγιστον πολεμικὸν καὶ πολιτικὸν κατόρθωμα, οὕτινος τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα κατενόουν πάντες οἱ ἀπελευθερωθέντες κάτοικοι. Δι' αὐτῆς τὸ κράτος τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, ὅπερ ἰδρυσεν ὁ Μιχαὴλ Α' Ἄγγελος Κομνηνὸς Δούκας, ἐπεξέτεινε δὲ ὁ ἀδελφὸς τούτου Θεόδωρος ἐκδιώξας ἐκ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν Φράγγους καὶ Βουλγάρους, ἀπέκτα ἤδη πρωτεύουσιν τὴν Θεσσαλονίκην, πόλιν περικλυτὴν καὶ περιλάλητον, πρὸς ἣν συνεδέοντο ἐθνικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἀναμνήσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, δι' ὃ καὶ πρὶν ἢ ἔτι ὁ Θεόδωρος περιβλήθῃ ἐν αὐτῇ τὸ βασιλικὸν στέμμα καὶ χρισθῇ βασιλεὺς, οἱ Θεσσαλονικεῖς οἱ τε χριστιανοὶ καὶ οἱ ἐλληνίζοντες ηὔχοντο τοῦτο καὶ ἐπόθουν³.

¹ Lebeau, T. IZ', σ. 330. Muralt, A', σ. 331.

² Ἀκροπολίτης, σ. 36. Ὁ Βαρῖνος (Warinus) ἦτο τρίτος ἤδη λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Μνημονεύεται ὡς ἀποστείλας εἰς Εὐρώπην πολλὰ ἄγια λείψανα. Riant, *Exuviae sacr. Const.* A', σ. CIXX.

³ «Καὶ μεγαλυνεῖ σε Θεὸς καὶ κραταιώσοι σε ἐπὶ πλέον καὶ τὸ βασιλικὸν καὶ πάτριον ὑποδήσοι σε πέδιλον»... αἰ Ἀγκιστρον δὲ ὁ πάθος,

Ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος κύριος γενόμενος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἄρχων μεγίστου κράτους, ἐκτεινομένου ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ μέχρι τοῦ Αἰγαίου, καὶ θεωρῶν ἑαυτὸν ὑπέρτερον τοῦ βασιλέως τῆς Νικαίας, ἀπέβλεψεν εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἀντὶ τοῦ δεσποτικοῦ, δι' οὗ τέως ἦτο περιβεβλημένος, ὑπολαμβάνων ὅτι εἶχε δικαίωμα πρὸς τοῦτο καὶ ἐκ γένους καὶ ἐκ τῶν κατορθωμάτων του. Δι' ὃ περιεβλήθη πορφυρίδα καὶ ὑπεδήθη ἐρυθρὰ πέδιλα κατὰ τὴν περιβολὴν τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων¹.

Ἀλλὰ δὲν ἤρκει ἡ θέλησις αὐτοῦ καὶ μόνη ὅπως ἀναδείξῃ αὐτὸν βασιλέα εἰς τὸ ὑπάρχειν, ἀπητείτο καὶ ἡ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας στέψις καὶ χρῆσις αὐτοῦ ὡς τοιούτου. Πρὸς τοῦτο δὲ προσεκάλεσε τὸν τότε ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης Κωνσταντῖνον Μεσοποταμίτην νὰ στέψῃ αὐτὸν καὶ χρῆσῃ βασιλέα· ἀλλ' οὗτος διαρρήδην ἠρνήθη.

Ἄγνωστοι οἱ λόγοι τῆς ἀρνήσεως τοῦ ἀρχιεπισκόπου, καὶ τῆς ἐπιμόνου ἀντιστάσεως κατὰ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοδώρου, ἀναμφιβόλως ὅμως ἦσαν προσωπικοὶ κατ' αὐτοῦ, οὐδαμῶς δὲ προήρχοντο ἐκ γενικωτέρας σκέψεως ὑπερασπίσεως συμφερόντων τοῦ γένους καὶ τῆς πατρίδος. Ὁ Μεσοποταμίτης, ὃν ὁ Χωνιάτης ἀποκαλεῖ πολυτροπώτατον καὶ ποικιλώτατον, ἀνὴρ ἀσταθῆς, φιλόδοξος εἰς ἄκρον καὶ φιλοχρήματος, ὑπηρέτησεν ἀλληλοδιαδόχως πρὶν ἢ ἱερωθῇ ὀξύδυναστείας, τὴν τοῦ Ἰσαα-

ὃν σε ποθοῦσιν οἱ ἐν αὐτῇ ἐπιχώριοι, ὅσοι τῆς ἡμετέρας θρησκείας, ὅσοι τοῦ ἐλληνίζοντος». Ἰωάννου, ἐπιστολὴ εἰς Θεόδ. Κομνηνὸν ἐν Βυζαντ. Χρονικοῖς, σελ. 245 καὶ 248. Περὶ τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐλληνιζόντων, καὶ περὶ τῆς σημασίας τοῦ Ἀγίου Δημητρίου τοῦ μυροβλήτου ὅρα προλεγόμενα Κ. Σάθα, ἐν Τόμῳ Δ' τῶν Μνημείων τῆς Ἑλ. ἱστορίας, καὶ ἐν Τόμῳ Δ' τῆς Μεσαιων. Βιβλιοθήκης 45'.

¹ Ἀκροπολ. σ. 36. Τὰ πέδιλα, λέξιν, ἣν μεταχειρίζονται οἱ περὶ τὴν γλῶσσαν ἀρχαίζοντες τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων, ἐλέγοντο παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς τζαγγία κοινῶς, λέξις, ἥτις δὲν περιεσώθη εἰμὴ ὡς πρὸς τὸν κατασκευαστὴν τῶν ὑποδημάτων τζαγγάρην. Δ. Μαυροφρύδης, Ἑκλογὴ μνημ. τῆς νεωτ. Ἑλ. γλ. σελ. 534.

κίου Κομνηνοῦ καὶ τὴν τοῦ Ἀγγέλου Γ', ὅπου κυρίως εἶχε προσληφθῇ ὑπὸ τῆς συζύγου τούτου Εὐφροσύνης ὡς ἐκτελεστῆς τῶν πολιτικῶν αὐτῆς σχεδίων. Κατ' ἐντολὴν δὲ τοῦ Ἀλεξίου τούτου ἐχειροτονήθη ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσε καὶ μετὰ τὴν ἱερωσύνην ἀναμιγνύμενος εἰς τὰ πολιτικά· τούτου δ' ἔνεκα καὶ ἐξεβλήθη, ἀλλὰ φαίνεται προσκαίρως, ἐκ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. Τοιοῦτος δ' ὢν τὸ ἦθος, πιθανῶς ἠρνήθη θεωρῶν ὅτι μόνος ὁ Ἰωάννης Βατάτσης ἦτο νόμιμος βασιλεὺς Ῥωμαίων, ὑπείκων καὶ εἰς ὁδηγίας τοῦ ἐν Νικαίᾳ πατριάρχου, μεθ' οὗ εὐρίσκετο εἰς σχέσεις, καὶ ἄλλων τῆς αὐλῆς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Βατάτση, φοβουμένων τοιοῦτόν τι τοῦ Θεοδώρου διάδημα, ὅπερ ἤθελε φέρει νέας περιπλοκάς εἰς τοὺς σκοποὺς αὐτῶν καὶ τὴν ἀξίωσιν, ἣν εἶχον νὰ θεωρηταὶ μόνη νόμιμος βασιλεία τῶν Ῥωμαίων ἢ τῆς Νικαίας.

Ὁ Θεόδωρος ἐπὶ τῇ ἀρνήσει ταύτῃ ἐπέβαλε, κατὰ τὸν Ἀκροπολίτην, εἰς τὸν Μεσοποταμίτην πολλὰς τιμωρίας· τέλος δ' ἐξώρισε καὶ ἠνάγκασε νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν σχῆμα. Κατ' ἐπιστολὴν ὅμως τοῦ μᾶλλον ἀμερολήπτου Γεωργίου Βαρδάνη ἀρχιεπισκόπου Κερκύρας, περὶ ἧς κατωτέρω, ὁ Μεσοποταμίτης οὔτε ἐξεδιώχθη τῆς ἀρχιεπισκοπῆς του, οὔδ' ἐξωρίσθη, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ἀπῆλθε, πλάνητα βίον προτιμήσας, καὶ καταλιπὼν τὴν μεγίστην τῶν πόλεων ὡς ἀπλοῦν χωρίδιον, οὐδαμῶς ὑπακούσας εἰς τὰς ἐπανειλημμένας προσκλήσεις τοῦ Θεοδώρου¹.

Ὁ Θεόδωρος ἀρνηθέντος τοῦ Μεσοποταμίτου προσεκάλεσε τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Α' Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας Δημήτριον Χωματηνόν, ὡς προϊστάμενον αὐτοκεφάλου ἐκκλησίας, ὅπως στέψῃ καὶ χρίσῃ αὐτόν, ὅπερ οὗτος καὶ ἔπραξεν.

Ὁ Ἀκροπολίτης μετὰ χολῆς καὶ πικρίας ἱστορεῖ τὰ κατὰ τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ ἀρχιεπισκόπου Πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας, γράφων «ὁ δὲ Βουλγαρίας ἀρχιεπίσκοπος

¹ Βυζαντ. Χρον. Τ. Γ', σελ. 280.

Δημήτριος τὸ βασιλικὸν περιδιδύσκει τοῦτον διάδημα, ὡς ἔφασκεν, αὐτόνομος ὢν καὶ μηδενὶ εὐθύνας ὀφείλων δοῦναι, καὶ διὰ ταῦτα ἐξουσίαν ἔχειν βασιλέας κρίειν, οὓς τε ἂν καὶ ὅπου καὶ ὅτε βούλοιτο »¹.

Ἄλλ' ὁ Δημήτριος Χωματηνὸς δὲν προέβη αὐτοβούλως εἰς τὴν στέφιν, ἀλλ' εἶχε καὶ τὴν συγκατάθεσιν πάντων τῶν ἀρχιερέων τῶν δυτικῶν, οἵτινες συνελθόντες ἐν Ἄρτῃ συνέταξαν πρᾶξιν συνοδικὴν περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Θεοδώρου ὡς δεσπότη, ἐν ᾗ ῥητῶς πιστοποιοῦσιν ὅτι πράττουσιν ἔργον δικαιοσύνης, ὁμολογοῦντες προφορικῶς καὶ ἐγγράφως τὴν ἀναγόρευσιν, στεμματοφορίαν καὶ χρῆσιν τοῦ Θεοδώρου Δούκα, διότι ὑπῆρξε σωτὴρ μετὰ Θεόν τῶν δυτικῶν μερῶν, ἐλευθερώσας ταῦτα ἐκ τῶν Λατίνων καὶ Βουλγάρων, προστατεύσας τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν κλῆρον, καὶ ἔχων ἔτι βασιλικὴν καταγωγὴν παρὰ πάντων ὁμολογουμένην· ὡς ἀντιμισθίαν δὲ λαβὼν τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα δι' ἐπισκοπικῶν ὁμολογιῶν, καὶ λοιπῶν ἱερέων καὶ μοναχῶν καὶ στρατοῦ, καὶ τῇ ἐπινεύσει πάντων τῶν χριστιανῶν.

Ἀξίαι δὲ παραθέσεως αὐτολεξεῖ εἶνε αἱ τελευταῖαι λέξεις τῆς συνοδικῆς ταύτης πράξεως, ἥτις ἐν ἀντιγράφῳ ἐστάλη καὶ εἰς Νίκαιαν, δι' ὧν οἱ ἐπίσκοποι ἐπισφραγίζουσι τὴν γνώμην αὐτῶν. « Καὶ τοῦτον μόνον », γράφουσι, « βασιλέα ὁμολογοῦμεν, καὶ τοῦτον στέφομεν, καὶ τοῦτον κρίομεν, καὶ τὰ πιστευθέντα παρ' ἡμῶν καὶ ὁμολογηθέντα εἰς δικαιοσύνην, εἰς σωτηρίαν καὶ ταῖς οἰκείαις ὑπογραφαῖς βεβαιούμεθα. Ἀμήν »².

Ὁ Ἰωάννης μητροπολίτης Ναυπάκτου, εἰς τῶν τῆς συνόδου ταύτης, ὅστις δι' ἀσθένειαν καὶ γῆρας δὲν ἠδυνήθη νὰ μετὰ-

¹ Ἀκροπ. σ. 36. Ὁ Ἀνώνυμος, σ. 468, προσθέτει καὶ τὸ ἐπιθετικὸν Χωματηνός, ὅπερ παραλείπει ὁ Ἀκροπολίτης. Ὁ Γρηγοράς, σ. 26, παραλείπει καὶ τὸ κύριον ὄνομα καὶ τὸ ἐπώνυμον. Ἀνακριβῶς ὁ Παχυμέρης, σ. 81 καὶ 137, γράφει ὅτι ἐστέφθη ὁ Θεόδωρος παρὰ τοῦ Ἀχριδῶν Ἰακώβου.

² Ὅρα ἐν τέλει ἐν παραρτήματι Δ' τὴν συνοδικὴν πρᾶξιν.

σχη τῆς στέψεως, ἐν συγχαρητηρίῳ γράμματι πρὸς τὸν Θεόδωρον καὶ προτρεπτικῶ εἰς ἀγαθὰς πράξεις, εὔχεται ὅπως ὁ Κύριος ἀπονείμῃ αὐτῷ πᾶν ὅ,τι ἤθελεν ἐπιθυμήσει ἡ καρδία αὐτοῦ, ὡς δὲ ὑπελάμβανε, τοῦτο ἦτο νὰ κατανικήσῃ πάντα ἐχθρὸν καὶ νὰ πατήσῃ τὴν γῆν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὴν αὐλὴν τῶν ἐκεῖ ἀνακτόρων¹.

Μετὰ τὴν στέφιν τοῦ Θεοδώρου, ἥτις ἀνέδειξε νέον ἐν τῇ δύσει βασιλέα Ῥωμαίων, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν σύνοδον τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου ἀρχιερεῖς θέλοντες νὰ κανονίσωσι τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὸ ἐν Νικαίᾳ πατριαρχεῖον, καὶ καταδείξωσιν ὅτι ἐθεώρουν τὴν ἐκκλησίαν αὐτῶν αὐτόνομον ἐν αὐτονόμῳ κράτει, καὶ μόνον πνευματικῶς ἡνωμένην πρὸς τὸ πατριαρχεῖον, ἔπεμψαν εἰς τὸν πατριάρχην ἐν Νικαίᾳ πιττάκιον συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου, ζητήσαντος καὶ λαβόντος τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν παρὰ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου, ἐν ᾧ πληροφοροῦσιν ὅτι οὗτος δὲν δέχεται εἰς τὸ κράτος τοῦ ἀρχιερεῖς χειροτονηέντας καὶ πεμπομένους ἐκ τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου· «ὡς ἀθέλητόν ἐστι τῷ ἡμετέρῳ βασιλεῖ ἀρχιερεῖς ἐξ ἀνατολῶν πρὸς τὰς ἐν τῇ δύσει γηρευούσας ἐκκλησίας καὶ χειροτονεῖσθαι καὶ καταπέμπεσθαι». Παρακαλοῦσι δὲ τὸν πατριάρχην προβάλλοντες πολλὰ ἐπιχειρήματα νὰ ἀποδεχθῇ τοῦτο, διότι ἐφοβοῦντο μὴ ὁ Θεόδωρος πραγματώσῃ γνώμην, ἣν ἔλαβε πρό τινος νὰ ὑποτάξῃ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δυτικοῦ κλίματος εἰς τὸν πάπαν Ῥώμης. Ἐτέθη δ' ὅρος τρίμηνος, καθ' ὃν ὤφειλον νὰ κανονίσωσι τὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου ζητήματος.

Ἐν τῷ πιττακίῳ τούτῳ διατυποῦσι καὶ παράπονον κατὰ τοῦ πατριάρχου ὅτι ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του πρὸς τὸν κλῆρον τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου δὲν ἀποκαλεῖ τὸν Θεόδωρον βασιλέα², αὐτόν,

¹ Βυζαντ. Χρον. Τόμ. Γ', σελ. 286 ἐπ.

² «Θαυμάζομεν γάρ, πῶς ἡ μεγάλη ἀγιωσύνη σου ἐν ταῖς ἱεραῖς σου γραφαῖς οὐ κατονομάζει βασιλέα τὸν ἡμέτερον ἐκ Θεοῦ δεσπότην καὶ αὐτοκράτορα, καίτοι πολλὰ καὶ ἐκ πολλῶν ἔχοντα τὰ δικαιούντα τοῦτον εἰς βασιλείαν καὶ κλῆσιν βασιλικήν». Βυζ. Χρον. σελ. 291.

ὅστις ἐτάχθη τοιοῦτος ἐκ Θεοῦ, καὶ ὅστις λόγῳ γένους βασιλικοῦ καὶ πράξεων δικαιούται νὰ ἀποκαλῆται βασιλεὺς. Μνημονεύουσι δὲ καθολικῶς τῶν πράξεων τοῦ Θεοδώρου ὑπὲρ τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι οἱ οὕτω παραπονούμενοι, ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ οὐδαμοῦ ποιοῦσι μνείαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας, ὅπερ ἐμφαίνει ὅτι οὗτοι μόνον τὸν Θεόδωρον ἐθεώρουν νόμιμον βασιλέα. Ἐν τέλει δὲ τοῦ πιττακίου διὰ τραχέος ὕφους μεμφόμενοι τοῦ πατριάρχου ἐπὶ τῇ παραλείψει τῆς προσηγορίας τοῦ βασιλέως εἰς τὸν Θεόδωρον, γράφουσι—καὶ δικαιούται λοιπὸν μόνον ὁ ἐν μέσῃ τῇ Κωνσταντινουπόλει περιορίζων τὰ ὅρια τῆς βασιλείας «ὁ ἄζυμίτης, ὁ περὶ τὴν πίστιν σφαλλόμενος» νὰ ὀνομάζεται βασιλεὺς (ἐννοοῦντες τὸν Λατίνον αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως) ἢ ὁ ἄρχων τοῦ Αἵμου Σκύθης Ἀσάν, νὰ παραβλέπηται δὲ ὁ «τὸ δικαίωμα τῆς βασιλείας ἐκ προγόνων λαβὼν, καὶ εἰς αὐτὴν δικαίως καλούμενος»;

Δὲν πλανώμεθα, νομίζομεν, ὅτι ἡ παράλειψις ἐνταῦθα τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοδώρου Ἀ΄ Λασκάρεως ἢ τοῦ Βατάτση, ὅστις καὶ ἐβασίλευεν ὅτε ἐγγράφη ἡ ἐπιστολή, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ τε Θεόδωρος Ἀγγελος, βασιλεὺς τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου ἤδη, καὶ ὁ ὑπ' αὐτὸν κληρὸς ἐθεώρουν τὸν Λάσκαριν καὶ Βατάτσην ὡς καταλαβόντας τὴν βασιλείαν οὐχὶ κατὰ δικαίωμα προερχόμενον ἐκ γένους ἰδίου βασιλικοῦ, ὡς ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος. Τοῦτο δὲ θέλει καταδειχθῆ καὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις.

Πλὴν τοῦ πιττακίου δὲ τούτου, ὅπερ ὑπέγραψαν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς δυτικῆς μοίρας, ὁ Ἰωάννης Ναυπάκτου ἔγραψεν ἴδιον πρὸς τὸν πατριάρχην, ἐν ᾧ παραπονεῖται διὰ τὴν σιωπὴν του, καὶ ὑπερεκθειάζει τὰ ἔργα καὶ τὰς πράξεις τοῦ Θεοδώρου Ἀ΄ Ἀγγέλου. «Τοῦτον τὸν ἐμὸν βασιλέα» γράφει «καὶ παρακλήτορα ἐγνώρισεν ἡ καθ' ἡμᾶς γενεά, καὶ τὸ κλίμα τοῦτο τὸ δυσμικόν, δῶρον μὲν ἀναμφιλόγως Θεοῦ, σωτήριοι δὲ τῶν ἐνταῦθα χριστιανῶν, ἀνακλήτορα πόλεων, συναγωγέα τῶν σκορπισθέντων, συνδέτην τῶν διεστώτων. Δι' αὐτοῦ καὶ τῶν ἐκκλη-

σιῶν οἱ προστάται, καὶ τῶν μονῶν οἱ ἡγούμενοι καὶ ποιμαίνουσιν αὐτοῖς καὶ προστατοῦσι καὶ ἄρχουσιν. »

Δὲν ὀκνεῖ δὲ νὰ ἀναγράψῃ καὶ τὰ ἐξῆς πλήρη πολιτικῆς περινοίας. « Καὶ εὐχαίμην ἂν ἔγωγε, ὁ τῶν ἐπισκόπων πάντων ἐλαχιστότερος, καὶ τὴν ἀνατολικὴν ἐξουσίαν τῇ δυτικῇ συνελθεῖν καὶ συνασπίζειν ἀλλήλῃαις, καὶ εἰρηρικὰ φρονῆσαι καὶ ἀδελφὰ καὶ κοινὴν παροπλίαν περιβαλέσθαι κατὰ τῶν παλαμναίων ἡμετέρων ἐχθρῶν, καὶ τῆς ἀλλήλων ἀδελφικῆς ἀντιβοηθείας καὶ συγχροτήσεως ὡς πόλιν ὀχυρὰν αὐτὰς γενέσθαι, τὸ τῆς γραφῆς, καὶ τεθεμελιωμένον βασίλειον » ¹.

Ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου ἐν τῇ ἱστορικῇ ταύτῃ περιόδῳ, περὶ ἧς πραγματευόμεθα, θέλομεν ἔχει δύο βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορας Ῥωμαίων ἐστεμμένους καὶ χριστοὺς ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, τὸν Ἰωάννην Βατάτσην ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ τὸν Θεόδωρον Ἀγγελον Κομνηνὸν ἐν τῇ Δύσει, ἀμφοτέρους ἀντιποιοιμένους τὰ πρωτεῖα· ἐκεῖνος μὲν διότι ἐξελέγη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἔφερε νόμιμον τίτλον, οὗτος δὲ διότι διὰ τῶν ἀγῶνων αὐτοῦ κατὰ Φράγγων καὶ Βουλγάρων, καὶ διὰ τὴν ἐκ βασιλικοῦ γένους καταγωγὴν του, ἐκ Θεοῦ ἐκλήθη ἐπὶ τὴν βασιλείαν. Οὐδέτερος δὲ τούτων ἀνεγνώριζε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐτέρου, ἀλλ' ἀμφοτέροι ὑπέβλεπον ἀλλήλους, καραδοκοῦντες τὴν στιγμὴν τίς νὰ καταβάλλῃ τὸν ἕτερον καὶ γίνῃ κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀλλὰ πλὴν τούτων τῶν δύο Ἑλλήνων βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων, τῶν ἐχθρικῶς διακειμένων πρὸς ἀλλήλους, θέλομεν ἔχει καὶ δύο αὐτονόμους ὀρθοδόξους ἐκκλησίας, ἀντὶ τῆς ἐνιαίας πρὶν ἐξουσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μίαν μὲν ἐν τῷ Ἀνατολικῷ, ἐτέραν δ' ἐν τῷ Δυτικῷ βασιλείῳ, πλήρη δὴλὰ δὴ διχοτομίαν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν.

Ὁ Θεόδωρος βασιλεὺς γενόμενος ὠργάνωσε τὴν αὐτὴν αὐτοῦ κατὰ τὰ ἐν τῇ πρώτῃ βυζαντινῇ κρατοῦντα ἔθιμα, καὶ

¹ Βυζ. Χρ. αὐτ. 293 καὶ 294.

διώρισε δεσπότης, σεβαστοκράτορας, μεγάλους δομεστικούς, πρωτοβεστιαρίους καὶ βουλὴν συγκλητικῶν¹, καὶ λοιπὴν βασιλικὴν τάξιν. Ὁ Ἀχροπολίτης δὲ ἱστορῶν ταῦτα ἐπιχύνει τὴν χολὴν τοῦ ἀναγράφων ὅτι ὁ Θεόδωρος, ἀφυῶς ἔχων πρὸς τοὺς τῆς βασιλείας θεσμούς, τὰς τοῦ κράτους τοῦ ὑποθέσεις μετεχειρίζετο βουλγαρικώτερον ἢ μᾶλλον βαρβαρικώτερον, «οὐ τὰξιν γινώσκων, οὐδὲ κατὰστασιν, οὐδὲ ὅσα τῆς βασιλείας ἀρχαῖα ἔθιμα καθεστῆκασιν». Αἱ κρίσεις αὗται τοῦ ἱστορικοῦ τούτου, ὑπηρετοῦντος ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Νικαίας, προφανῶς μετέχουσι μεροληψίας, καὶ καταδεικνύουσιν ὁποῖά τινα ἐλέγοντο ἐν Νικαίᾳ περὶ τοῦ Ἑλλήνος τούτου ἡγεμόνος τῆς Δύσεως, ἀποκαλουμένου βαρβάρου. Ὁ Ἰωάννης Βατάτσης ἡξίου ὅπως ὁ Θεόδωρος μετέχῃ τῶν δευτερείων τῆς βασιλείας μόνον, καθ' ὅλα δὲ τὰ λοιπὰ μένη κύριος ἀπόλυτος τῶν χωρῶν, ἃς κατεῖχε, καὶ αὐτόνομος μὴ ὑπακούων κατ' οὐδὲν εἰς αὐτόν, ἀλλὰ μόνον ἀναγνωρίζων ὡς πρῶτον ἡγεμόνα Ῥωμαίων. Ἀλλ' ὁ Θεόδωρος οὐδὲν τούτων ἐδέχετο².

Ὁ Γρηγορᾶς, ὅστις δὲν ὑπολείπεται τοῦ Ἀχροπολίτου ὡς πρὸς τὰς δυσμενεῖς κατὰ τοῦ Θεοδώρου κρίσεις, ἱστορεῖ ὅτι ἡ εἰς τὴν βασιλείαν ἀνάβασις τοῦ Θεοδώρου ἦτο νέον κακὸν ἀναφυὲν διὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ βασιλείαν. Ἐξιστορῶν δὲ τὰ τῆς στέψεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ ἀναγράφει τινὰ περὶ τῆς αὐτονομίας τῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην «πλὴν οὐχ ὥστε καὶ βασιλέας χρῆναι Ῥωμαίων». Χαρακτηρίζει δὲ τὴν στέφιν ταύτην ὡς ἄτοπον, εἰς ἣν προέβη ὁ Χωματηνὸς ἐκ φόβου τοῦ τυραννοῦντος Θεοδώρου Ἀγγέλου, καὶ ἰδίας κουφότητος καὶ ἀφελείας³.

Ἡ στέφισ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου ὡς βασιλέως Ῥωμαίων,

¹ Τῆς βουλῆς συγκλητικῶν μνείαν ποιεῖται ὁ Γεώργιος Βαρδάνης ἐν τῷ ἀντιγράμματι αὐτοῦ πρὸς τὸν πατριάρχην Γερμανὸν Γ', περὶ οὗ κατωτέρω. Mustoxidi, Delle cose Corcir.

² Ἀchr. σ. 36. 37. Ἀνών. 469. Γρηγ. σ. 26.

³ Γρηγορᾶς, σ. 26.

καὶ ἡ ἐπίσημος οὕτως εἰπεῖν ἱδρυσις βασιλείου αὐτονόμου ὑπὸ κραταῖον Ἑλληνα ἡγεμόνα, τοσαύτας ἄρANTA περιφανεῖς νίκας μέχρι τοῦδε, ἀναγνωρισθέντα δὲ καὶ χρισθέντα ἐν Θεσσαλονίκη, ἣν ὁ Χωνιάτης ἀποκαλεῖ λαμπροτάτην τῶν πόλεων, ἐξήγειρε τὴν ὀργὴν τοῦ ἐν Νικαίᾳ βασιλέως, καὶ τοῦ ὁμόφρονος αὐτῷ πατριάρχου Γερμανοῦ Β', ὅστις μὴ ἀναγνωρίζων τὸ αὐτοκέφαλον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, ἢ α' Ἰουστινιανῆς, εἶδε τὸν ἀρχιεπισκοπον αὐτῆς στέφοντα βασιλέα, δικαίωμα, ὅπερ μέχρι τοῦδε ἐκέκτηντο μόνοι οἱ πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ δὲν ἔχομεν μὲν ἐκ τοῦ Ἀκροπολίτου ἢ Γρηγοῤᾤ εἰδησίην τινα τῶν ἐν Νικαίᾳ γενομένων, ὅτε διεσαλπίσθη ἐκεῖ ἡ εἰδησις τῆς στέψεως τοῦ Θεοδώρου, γνωρίζομεν ὅμως ἐξ ἄλλων πηγῶν ὅτι σύλλογος ἀρχιερέων περὶ τοὺς 40 συνηθροίσθη ἐν Νικαίᾳ πλησίον τῶν βασιλικῶν σκηνῶν, ἐν ᾧ ἀπεφασίσθη δι' ἐπιστολῆς νὰ παραγγείλωσι πρὸς τὸν Θεόδωρον Ἀγγελον νὰ ἀποθέσῃ τὴν ἀλουργίδα, διότι δὲν ἦτο συμφέρον εἰς τοὺς Ἑλληνας (τοῖς ὁμογενέσι), οὐδ' εὐπρεπὲς νὰ ὑπάρχωσι δύο αὐτοκράτορες καὶ δύο πατριάρχαι. Ταῦτα δὲ πάντα ἐπεδοκίμαζε καὶ ὁ Βατάτσης¹. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη δὲν περιεσώθη, ἔχομεν ὅμως τὸ κείμενον ἄλλων ἐπιστολῶν διαμειφθεισῶν μεταξὺ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Δημητρίου Χωματηνοῦ καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ Β', ἐν αἷς σαφῶς ἐκδηλοῦνται τὰ φρονήματα τοῦ τε πατριάρχου καὶ τοῦ Βατάτσης ἐπὶ τῶν εἰρημένων πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν πράξεων².

Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἐμφαίνεται ὅτι βαρέως ἔφερον ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Νικαίας τὴν στέψιν τοῦ Θεοδώρου ὡς βασιλέως, καὶ ὅτι ἐθεώρησαν τὴν ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου α' Ἰουστινιανῆς στέψιν τοῦ Θεοδώρου ἀντικανονικὴν καὶ παραβίασιν τῶν προνομίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἀφ' ἐτέρου δὲ οἱ ἐν

¹ Νικ. Βλεμμύδου, Διήγησις 14.

² Ὁ Παχυμέρης, Α', σ. 82, οὐδεμίαν περὶ τοῦ Θεοδώρου ἐκφέρει κρίσιν· ὀνομάζει ἀπλῶς τοῦτον εὐγενῆ καὶ μέγαν ἀναδειχθέντα ἐν τοῖς κατὰ τῶν Λατίνων ἀγῶσιν.

τῷ Δυτικῷ βασιλείῳ λογάδες ἐθεώρησαν τὴν πρᾶξιν ὅλως φυσικήν, ὑπαγορευθεῖσαν ὑπὸ τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, ἐν αἷς εὐρέθη ἡ χώρα. Διετείνοντο δὲ προσέτι ὅτι εἶχον τὸ πρὸς στέψιν δικαίωμα, καὶ ὅτι ὡς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ πατριάρχης ἔστεψε βασιλέα, καίτοι αὐτόθι δὲν μετέβη πᾶσα ἡ σύγκλητος καὶ ὁ σύλλογος τῶν ἀρχιερέων, οὕτως ἔπραξαν καὶ οἱ ἐν τῇ Δύσει, οἰκονομοῦντες τὰς περιστάσεις.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις δίδομεν περίληψιν τῶν διαμειφθεισῶν ἐπιστολῶν μεταξὺ τῶν προῖσταμένων τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ κλήρου, ἐξ ὧν ὁ ἀναγνώστης εὐχερέστερον θέλει κατανοήσει τὰς ἀφορμὰς τῶν ἐχθρικῶν σχέσεων, καὶ τὰ πάθη, ἅτινα συνετάρασσον τοὺς ιεράρχας ἀμφοτέρων τῶν βασιλείων, καὶ τὰς ἔριδας τῶν Ἑλλήνων βασιλέων, καὶ τὰς ἐκ τούτων ἐπελθούσας αἱματηρὰς σκηνάς.

Περὶ τοῦ φυγάδος δὲ τέως βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης Δημητρίου γνωρίζομεν ὅτι ἀποτυχὼν ἐν Ῥώμῃ εἰς εὕρεσιν ἐπικουριῶν καὶ συνδρομῆς ἄλλης πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ βασιλείου του, ἔνεκα τοῦ ἐπισυμβάντος θανάτου τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ του Γουλιέλμου τοῦ Μομφερρατικοῦ, ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὴν Θεσσαλίαν, ἀλλ' ἀποτυχὼν μετέβη εἰς Μομφερράτον, ἀδιαλείπτως παρασχευαζόμενος πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου του μέχρι τοῦ θανάτου του, συμβάντος τῷ 1227. Θνήσκων δὲ κατέλιπε τὰ ἐπὶ τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης δικαιώματά του εἰς τὸν Φριδερίκον Β' αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας. Τὸν τίτλον δὲ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης, ὀνομαστικὸν ἤδη καταστάντα, ἔλαβε κατόπιν ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Δημητρίου Βονιφάτιος Γ', μαρκήσιος τοῦ Μομφερράτου, προσέλαβον δὲ κατόπιν διαδοχικῶς καὶ ἄλλοι ἀπόγονοι αὐτοῦ, χάριν διεκδικήσεως τιμαριωτικῶν δικαιωμάτων ἐπὶ Ἑλληνικῶν χωρῶν.

¹ Buchon, Recherches et mat. A', 65.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία.

Ὁ πατριάρχης Μανουὴλ Α' ὑποκινεῖ τὸ ζήτημα τῆς χειροτονίας ἀρχιερέων διὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δεσποτάτου. — Γράφει περὶ τούτου εἰς Ἰωάννην Ναυπάκτου. Ἀνταπάντησις τούτου. — Ἑκκλησία Σερβίας καὶ Βουλγαρίας. — Ἐπισκοπὴ Πεκίου κηρύσσεται αὐτοκέφαλος. — Ὁ Χωματηνὸς ἀντιτάσσεται. — Ἐπιστολὴ τούτου πρὸς Σάββαν. — Ἑκκλησία Βουλγαρίας. — Ὁ πάπας ἀναγνωρίζει τὸ αὐτοκέφαλον τοῦ ἐπισκόπου Βιδίνης. — Χειροτονία βουλγαροεπισκόπων. — Ὁ Θεόδωρος Ἀγγελοῦ δὲν ἀποδέχεται τὸ ἔγκυρον τῆς χειροτονίας. — Σύγκλησις συνόδου ἐκ τῶν ἀρχιερέων τοῦ δεσποτάτου πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος περὶ τοῦ ἐγκύρου ἢ μὴ τῆς χειροτονίας τῶν βουλγαροεπισκόπων καὶ τῶν πράξεων αὐτῶν. — Σύγχυσις ἐκκλησιαστικῶν δικαιοδοσιῶν. — Πράξεις Μανουὴλ Α' πατριάρχου. Θάνατος αὐτοῦ.

Εἶδομεν ἐν Κεφαλαιῷ ΙΑ' τοῦ α' βιβλίου ὅτι ὁ πατριάρχης Μανουὴλ Α' Σαραντηνὸς μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς συγκροτήσεως συνόδου ἐν Νικαίᾳ ἐξ ἀρχιερέων πάντων τῶν πατριαρχείων τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, συνεχάλεσε τῷ 1220 τοπικὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ἐν ᾗ δὲν παρεκάθισαν ἀρχιερεῖς τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου. Ἡ διακοπὴ αὕτη τῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἑσῆς καὶ τῆς δυτικῆς μοίρας ἔδωκεν ἀφορμὴν ὅπως ὁ πατριάρχης ἀνακινήσῃ αὐθις τὸ θέμα τῆς χειροτονίας τῶν ἀρχιερέων· δι' ὃ τῷ 1222, κατὰ Φεβρουάριον, ἔγραψεν εἰς τὸν Ἰωάννην Ναυπάκτου ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ ἀναφερόμενος εἰς τὴν προγενεστέραν αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν τῆς συνόδου Νικαίας (Ὅρα ἄνωτ. 103), καὶ εἰς τὴν ἀποστολὴν τοῦ βεφερενδαρίου Αὐλῆνοῦ, διαλαμβάνει· — Ἐμαθον ὅτι ἐχειροτονήθη αὐθις νέος ἀρχιερεὺς Λαρίσης, τοῦ Καλοσπίτου ἀποβιώσαντος, καὶ θαυμάζω, καὶ δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω παρὰ τίνος καὶ πῶς τοιαῦτα τολμῶνται, μὴ βλέποντος τὸν ἐπικρεμáμενον κατ' αὐτοῦ κίνδυνον. Πῶς δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν « ἄλλοτρίαις κοινωνεῖν ἀμαρ-

ταίαις, ἵνα μὴ λέγω ὅτι καὶ τὴν φιλόχριστον τοῦ τὰ πάντα εὐ-
 τυχεστάτου μεγαλογενοῦς ἀνθρώπου, τοῦ Κομνηνοῦ, ψυχὴν
 εἰς Θεὸν προσκρούειν ποιεῖν, ἄνδρες τῆς ἐκκλησίας τρόφιμοι
 καὶ τῶν ἱερῶν ταύτης νόμων οὐκ ἄδαιεῖς;»¹. Ἀλλὰ ταῦτα
 πάντα εἶνε διατάγματα καὶ ἐνεργήματα τοῦ ἀρχιερέως Βουλ-
 γαρίας. Φοβοῦμαι δὲ ὅτι καὶ εἰς ἔτι χεῖρονα θέλει οὗτος ἐκκυ-
 λισθῇ, «ἀνθρωπος ὢν ἐξωτερικός², ὡς οὕτως εἰπεῖν, καὶ τῆς
 ἐκκλησιαστικῆς ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως ἄγευστος τὰ πολλά . . .
 μηδὲ τὰ ἐν ποσὶν εἰδῶς ἀσφαλῶς, ὥσπερ δὴ μηδὲ τὰ ἐν χεροῖν
 βεβαίως πάντῃ κρατῶν διὰ τὸ τὴν ἱεραρχικὴν αὐτοῦ κατὰστα-
 σιν πολλοῦ ἐνδέειν ἔτι τῆς ἀνέκαθεν συνηθείας». Καὶ οὗτος μὲν
 οὕτως· ἀλλ' ὑμεῖς μὴ θελήσητε νὰ φανῇτε ὑποδεέστεροι καὶ
 αὐτῶν τῶν παρὰ βαρβάρους χριστιανῶν, οἵτινες προσέρχονται
 εἰς ἡμᾶς ἐκ τοῦ βορρᾶ, καὶ ἐξ ἀνατολῶν ἀρχιερεῖς γνησίους
 ἐπιζητοῦντες καὶ λαμβάνοντες. Τὸ ἐφ' ἡμῖν ἐπιεικῶς φερόμε-
 νοι πρὸς τὰ ἤδη τετελεσμένα, καὶ μὴ ἀναστέλλοντες τὸ λυμαν-
 τικὸν τοῦτο τῆς ἐκκλησίας τόλμημα, ἐπιζητοῦμεν διόρθωσιν
 διὰ τῆς παρούσης εἰδήσεως, ἣν ἀνακοινώσατε καὶ εἰς ἄλλους—.

Ἡ εἰρημένη ἐπιστολὴ ἔφερεν ὑπογραφὴν «Μανουήλ, ἐλέω

¹ Βυζ. Χρονικά, Τ. Γ', σελ. 268. Ὁ Μανουήλ ἐν τῇ ἐπιστολῇ
 του, ἀναφερόμενος εἰς τοὺς δεσπότας τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Α' καὶ
 Θεόδωρον, οὐδόλως ἀποκαλεῖ αὐτοὺς δεσπότας, μὴ ἀναγνωρίζων τοιοῦ-
 τον τίτλον εἰς αὐτούς, ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ πρώτου γράφει «τοῦ μα-
 καρίτου ἐκείνου Κομνηνοῦ κύρ Μιχαήλ», περὶ δὲ τοῦ δευτέρου «τοῦ
 τὰ πάντα εὐτυχεστάτου μεγαλογενοῦς ἀνθρώπου τοῦ Κομνηνοῦ»
 παραλείπων τοῦτου καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα Θεόδωρος.

² Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, φαίνεται, ἐπεκράτησε καὶ παρέμεινεν ἡ ὕβριστι-
 κὴν ἔννοιαν ἔχουσα λέξις «ἐξωτερικός» κατ' ἀντίθεσιν τοῦ «ἐσωτερι-
 κός». Ἐξωτερικοὺς ὀνομάζουσι τοὺς θηρεύοντας ἐπισκοπικὴν ἔδραν
 καὶ μεταχειριζομένους ἔξωθεν τὴν μεσολάβησιν ἰσχυροῦ δυνάστου, ἢ
 ἄλλου προσώπου ὑπερέχοντος καὶ ἰσχύοντος, ἐσωτερικοὺς δὲ τοὺς ἐκ-
 λεγομένους ἐκ κληρικῶν ἄνευ ἄλλης παρεμβάσεως. Πρὸβλ. Θ. Φαρ-
 μακίδου, Συνοδ. Τόμον, σελ. 511.

Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης», εἶχε δὲ καὶ σφραγίδα ἐκ πρασίνου κηροῦ ἔκτυπον φέρουσαν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ κάτωθεν ἀπηρωρημένην βούλλαν, φέρουσαν ἐκτετυπωμένην ἐπὶ τοῦ ἐνὸς μέρους τὴν Θεοτόκον ἐπὶ θρόνου, ἐγκάρδιον ἔχουσαν τὸν Χριστόν, ἐπὶ τοῦ ἐτέρου δὲ τὰς λέξεις «Μανουήλ, ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης». Τὴν λεπτομέρειαν ταύτην, ὑπάρχουσαν ἄλλως καὶ ἐν τῷ δημοσιευθέντι κειμένῳ τῆς ἐπιστολῆς, ἀναγράφομεν, διότι γίνεται κατωτέρω περὶ ταύτης λόγος.

Πρὸς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, τὴν μετὰ στόμφου καὶ ὑπεροφίας συντεταγμένην, ὕβριστικὴν δὲ τοῦ Βουλγαρίας ἀρχιεπισκόπου, ὅστις ἦτο ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ναυπάκτου χειροτονηθεὶς διάσημος ιεράρχης Δημήτριος Χωματηνός, ἀπήντησεν ὁ Ναυπάκτου Ἰωάννης.

— Δὲν εἶμαι ἐκ τῶν προθύμως καὶ ταχέως ζητούντων νὰ χειροτονῶσιν ἀρχιερεῖς, ἀλλὰ βραδύς, καίτοι πολλοὶ ἐβιάζόν με ὑπολαμβάνοντες ὅτι οἱ ἐν Νικαίᾳ ἐγνώριζον ὅτι εἶμαι ὁ ἀρχαιότερος τῶν ἀρχιερέων τῆς μεγαλουπόλεως. Ἀλλ' ὁ Δυρραχίου ἐχειροτονήθη πρὸ ἐννέα ἐτῶν, τῇ θελήσει τοῦ αἰοιδίμου Μιχαήλ Κομνηνοῦ· εἶνε δὲ ἀνὴρ ἐνάρετος καὶ σοφός· ἐπ' ἴσης καὶ ὁ Λαρίσης ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Λευκάδος, τετελευτηκότος ἤδη. Δὲν ἤθελον δ' ἐπινεύσει εἰς τὴν χειροτονίαν τοῦ Κερκύρας, ἃν δὲν ἐγνώριζον τὰς ἀρετὰς καὶ τὸν βίον καὶ τὴν μάθησιν αὐτοῦ, ὃν αὐτὸς ὁ Βουλγαρίας (Δημήτριος Χωματηνός) εἶχεν ὀρίσει διὰ τὸν θρόνον τῶν Γρεβενῶν—.

— Ταῦτα εἶχον νὰ ἀπαντήσω, ὅτε ἔλαβον τὸ ἕτερον γράμμα, τὸ ἀπευθυνόμενον εἰς τὸν Γαρδικίου καὶ εἰς ἐμέ, σεσημασμένον καὶ διὰ τῆς σῆς ὑπογραφῆς, ἀσυνήθους καὶ ἀγνώστου τέως ἐμοί, διότι οὐδεὶς μέχρι σήμερον τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπισκοπησάντων προσέθετο εἰς τὴν οἰκίαν ὑπογραφὴν τὸ «καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης», καθ' ὅσον γνωρίζω, διότι καὶ πατριάρχας ἐγνώρισα καὶ ὑπὸ πατριαρχῶν ἐγνωρίσθην —.

— Ὁ Λαρίσης ἄπαξ ἀλγήσας τοὺς πόδας ζῇ, καὶ τὰ κατὰ τὴν οἰκείαν ἐκκλησίαν διενεργεῖ, καὶ ὑγιέστερός ἐστι Κρότωνος. Ὁ δὲ μακαριώτατος Βουλγαρίας, ὃν ἐγὼ ὑπερθαυμάζω διὰ τε τὸν βίον καὶ τὴν λογιότητα αὐτοῦ, οὐδὲν προστάσσει, οὐδὲ παραγγέλλει, ἀλλ' ἀρκεῖται εἰς τὰ ἴδια αὐτοῦ προνόμια, μὴ ὑπερπηδῶν ἀρχαίους ὅρους. Οὐδόλως δ' εἶνε τῶν ἐξωτερικῶν τις καὶ ἄγευστος ἐκκλησιαστικῆς ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως, ἀλλ' εἶνε ταύτης εἰδημονέστατος «θαυμαζόμενος τοῖς πολλοῖς καὶ αἰδέσιμος διὰ τὸ μέτριον ἦθος, διὰ τὸν ἥσυχον λόγον, διὰ τὸ ἐν ταῖς ὁμιλίαις ἀπρόσκοπον, καὶ σὺ καλεῖς αὐτὸν ἐξωτερικὸν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως ἄγευστον, τὸν ὑπερλίαν ταύτης εἰδήμονα . . . Καὶ περὶ ὧν ἀκριβῶς οὐκ οἶδας οὕτω μὴ ἀποφαίνου» —.

— Κατὰ τί ὑπολείπεται ἢ καθ' ἡμᾶς ἀρχιερατικὴ κατὰστασις, καθ' ἣ γράφεις, σαφῶς δὲν γνωρίζω. Αὕτη ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν ἄρχοντος, ὃν ἡμεῖς θεωροῦμεν ἀπεσταλμένον ἐκ Θεοῦ καὶ βασιλέα ἀναγνωρίζομεν, καὶ τὸν Θεὸν βλέπομεν ἐπιστέφοντα αὐτὸν διὰ πυκνῶν νικῶν κατὰ τῶν ἐναντίων, τὰ ὅρια αὐτοῦ ὑπερεκτείνοντα καὶ πλατύνοντα τὰ σχοινίσματα. Ὑπὸ τούτου δ' ἐξελέγη ὁ Βουλγαρίας, καὶ ἐχειροτονήθη ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ κράτους του κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν. Ἐὰν δὲ λέγῃς ὅτι δὲν ἐδέχθη τὴν βασιλικὴν προβολήν, λέγω ὅτι καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀρχιερεῖς δὲν ἐδέχθησαν ταύτην, καὶ ποῖος βασιλεὺς προεχειρίσθη τὸν κατὰ καιροῦς Ἀλεξανδρείας, ἢ τὸν Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων; Εἶνε δὲ «ἢ ἐκ βασιλέως προχείρισις, . . . μόνον γνωριστικὴ τῆς τῶν προσώπων ἐπιλογῆς, οὐδὲν δέ τι πλέον συμβαλλομένη πρὸς τὴν ἐπισκοπικὴν τελειότητα» —.

«Χωρὶς δὲ τούτων, παρακαλῶ τὴν ἱεράν σου ψυχὴν ὁ πλέον τῶν ἄλλων καὶ ποθῶν σε ἐγὼ καὶ τὴν σὴν ἱεραρχίαν ἀποδεχόμενος» νὰ μὴ πολυπραγμονῇς περὶ τὰ ἀλλότρια. «Εἰ δὲ καὶ οἰκουμενικόν σε ὀφθαλμὸν ὁ λόγος βούλεται εἶναι, καλῶς ποιεῖς ἐπεντρανίζων καὶ τοῖς μακρὰν.» — Καὶ λέγω ἀδελφικῶς ὅτι

ἔπρεπε πρῶτον νὰ μάθης οἷός τις εἶνε ὁ Βουλγαρίας, καὶ ἐξακριβώσης τὰ κατ' αὐτόν, ἵνα μὴ κατακρίνης ἄνδρα τίμιον καὶ σεμνυνόμενον ἐπ' ἀρετῇ καὶ μαθήσει —.

Διὰ μακρῶν δ' εἶτα ἐκθέτει ὅτι ἡ ἐξουσία τοῦ πατριαρχείου ἔπαυσεν ἐν Πόντῳ καὶ Ἀδριανουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ, ὅπου ἴδιαι ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι συνεστάθησαν. — Ἡμεῖς δέ, ἐξακολουθεῖ, δὲν ἠδυνάμεθα νὰ καταλίπωμεν τὸν λαὸν τοῦ Κυρίου ἀποίμαντον, καὶ τὰς ἐκκλησίας φθειρομένας, ὡς συνέβη ἐν Λευκάδι, Νῦν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδώρου Κομνηνοῦ, ὅστις ἐδίωξε τοὺς Λατίνους ἐκ Σερρῶν καὶ Νέων Πατρῶν, ἐχειροτονήθη Νέων Πατρῶν ὁ Κωστομύρης, ὃν ἡ ἀγιωσύνη σου εἰς λογοθέτην εἵχε τιμήσει, εἰς δὲ τὰς Σέρρας ὁ ἐκ Θεσσαλίας Γοριανίτης, καὶ εἰς Λευκάδα ἕτερός τις, πάντες ἄνδρες σοφοὶ καὶ εὐλαβεῖς καὶ ἐνάρετοι —.

— Ἐπειτα σύ, δὲν θαυμάζεις οὐδ' ἐπαινεῖς τὸν ἀριστοεργὸν ἡμέτερον Θεόδωρον Κομνηνόν, ὅστις οὐδόλως ἀφορᾷ εἰς χρηματισμόν, οὐδὲ θέλει νὰ κατατρώγῃ τὰ τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλ' ἅμα κυριεύσῃ πόλιν, ἀποδιώκων τοὺς Λατίνους, ἐπιθυμεῖ ἀμέσως νὰ ἐγκαταστήσῃ εἰς αὐτὴν ἐπίσκοπον, ἀντικαθιστῶν τὸ λατινικὸν δόγμα διὰ τοῦ ἡμετέρου —.

— Καὶ δὲν δύναμαι νὰ ἀρνηθῶ τὸν δίκαιον λόγον, ὅτι ἔπρεπε μία βασιλεία νὰ ὑπάρχῃ διευθύνουσα τὰ κοσμικὰ καὶ εἰς ποιμὴν διακονούμενος τὰ ἱερατικά. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐμερίσθημεν «ὁ δὲ εἶς καὶ πρῶτος ποιμὴν ἱερὸς καὶ αὐτὸς ἔξω τῆς οἰκείας πλάζεται μάνδρας, καὶ ἡμεῖς πρόβατα ἄλλος ἄλλαχοῦ διεσπάρημεν», εἰς ταύτας ἀναγκαίως, τοῦ Θεοῦ κελεύοντος, ὀφείλομεν ὑποταγὴν, ἡνωμένοι «κατὰ μόνην τὴν χριστιανικὴν κλῆσιν καὶ πολιτείαν», ἀλλὰ κατὰ τὰ ἄλλα διυστάμενοι «ὅσα περὶ στρατηγίαν, ὅσα περὶ πολέμους, ὅσα περὶ πολιτικὰς διεξαγωγὰς τε καὶ διοικήσεις». Ἐνθα δὲ ὑπάρχουσι ταῦτα, νομίζω ὅτι δὲν εἶνε εὐλόγον νὰ ἐπιχειρῇ τις νὰ βιάσῃ ὅπως ὑπὸ *μίαν* τεθῶσιν ἀρχὴν διὰ τῆς «εὐλογοφανοῦς τῶν ἀρχιερέων προ-

φράσεως»¹. Νομίζω λοιπόν, τίμιε δέσποτα, ὅτι ὅπως εἶνε αἱ κοσμικαὶ ἀρχαὶ ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένοι παρ' ἡμῖν ἀνάγκη νὰ εἶνε καὶ αἱ ἱερατικάι. Ὅσον θέλῃς δὲ γράφε καὶ ἀγωνίζου περὶ τοῦ ἐναντίου. Ὡς πρὸς τὴν πίστιν δὲ καὶ τὴν ἐν πνεύματι ἔνωσιν καὶ ἡρωμένοι εἴμεθα, καὶ ἕως θανάτου συνημμένοι ἐσόμεθα —.

Ἀπαριθμεῖ εἴτα τὰ δεινά, ἅτινα ἤθελον ἐπέλθῃ εἰς τοὺς χριστιανούς τῶν δυτικῶν μερῶν, ἂν κατέλιπον αὐτοὺς ἀποιμάντους, μὴ ὄντος δυνατοῦ νὰ μεταβαίνωσιν εἰς Νίκαιαν οἱ χειροτονηθόμενοι.

— Ἐὰν δὲ σκοπῇς, ἐπιφέρει, νὰ καθαιρέσῃς καὶ τοὺς χειροτονήσαντας καὶ χειροτονηθέντας, σημαίνει ὅτι θέλεις νὰ καταστήσῃς μεῖζον τὸ σχίσμα, καὶ οὐχὶ νὰ ῥάψῃς αὐτό, ἀναρριπίζων πόλεμον ἱερόν. —

Τελευταῖ δὲ τὴν ἐπιστολὴν προτρέπων εἰς εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας καὶ ὁμόνοιαν.

Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον μεταξὺ τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ καὶ τοῦ κλήρου τοῦ δυτικοῦ κλίματος. Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας Σερβίας καὶ Βουλγαρίας.

Τὸ πνεῦμα τῆς αὐτονομίας τῆς ἐκκλησίας ἐν αὐτονόμῳ κράτει, κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον, ὅπερ ἐπεκράτησεν, ὡς εἶδομεν, μεταξὺ τῶν δύο Ἑλληνικῶν κρατῶν τῆς τε δυτικῆς καὶ τῆς ἑώας λήξεως, κρατῶν ὁμοφύλων ἄλλως τε, ὁμογλώσσων καὶ ὁμοθρήσκων, ἀνεφάνη καὶ μεταξὺ τῶν ξένων ὁμόρων ἀλλοφύλων βασιλευομένων λαῶν, οἵτινες ἀπέσεισαν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, τοῦ Σερβικοῦ καὶ Βουλγαρικοῦ, διότι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρεως ἀνεγνωρίσθη αὐτοκέφαλος ἡ Σερβικὴ ἐκκλησία, ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ Ἰωάννου Βατάτση ἡ Βουλ-

¹ Τὸ κείμενον ἔχει «ἐνθα ταῦτα, ἐκεῖ εὐλογον οἶμαι ἐνοῦν ἐπιχειρεῖν τὰ μὴ συνερχόμενα, καὶ ὑπὸ ταύτην βιάζειν ταύτη ὥς φασι τιθέναι ἀρχήν, διὰ τῆς δῆθεν εὐλογοφανοῦς τῶν ἐπισκόπων προφάσεως.» Νομίζω ὅτι ὁ νοῦς ἀπαιτεῖ τὴν διόρθωσιν ἀντὶ «ἐκεῖ εὐλογον οἶμαι κλ.» «ἐκεῖ οὐκ εὐλογον». Βυζ. Χρον. αὐτ. σ. 277.

γαρική. Ἡ ἀναγνώρισις δὲ τούτων ἐγένετο οὐχὶ τῇ οἰκείᾳ θελήσει τοῦ πατριαρχείου, ἀλλὰ τῇ αἰτήσει τῶν ἡγεμόνων τῶν λαῶν τούτων, καὶ τῇ θελήσει τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Νικαίας, ἵνα προσεταιρισθῶσι τὴν φιλίαν αὐτῶν καὶ εὐχερέστερον ὑποδουλώσωσι τὸ κράτος τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου.

Ἐν τοῖς κατωτέρω θέλομεν ἱστορήσει περὶ τοῦ πῶς καὶ πότε ἀνεγνωρίσθη ἡ ἐπισκοπὴ Τυρνόβου τῆς Βουλγαρίας αὐτοκέφαλος, ἐνταῦθα δὲ ἀκολουθοῦντες τὴν χρονολογικὴν σειρὰν θέλομεν ἀσχοληθῆ περὶ τῆς Σερβικῆς.

Ἐπὶ τοῦ εἰρημένου πατριάρχου Μανουὴλ Α΄, καὶ τῇ ἐπινεύσει τοῦ Θεοδώρου Λασκάρως ἡ ἐπισκοπὴ Πεκίου τῆς Σερβίας ἀνεκηρύχθη αὐτοκέφαλος τῷ 1219, τέως ὑπαγομένη εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀποδοθέντος εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτῆς τοῦ τίτλου Ἀρχιεπισκόπου Πεκίου καὶ πάσης Σερβίας, καὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ἐπισκόπους τῶν εἰς αὐτὴν προσαρτηθεισῶν ἐπισκοπῶν Πρισρένης, Σκοπίων, Ἑρσεκίου, Σταριβλάχας ἢ Ῥάσκας, Μπόσνας καὶ Σαραγίου, Μπελιγραδίου, Τεμισβαρίου, Βαλιόβου, Σαμακοβίου (Σαμικοῦ), Κεστεντηλίου (Οὐλπιανῶν ἢ Ταυρησίου), Νύσσης, Σεμπεσίου, Τζετίνης (Μαυροβουνίου ἢ Ὀλμίας)¹. Ἐχειροτονήθη δὲ τότε ἀρχιεπίσκοπος Πεκίου ὁ Σάββας ὁ ἀδελφὸς τοῦ Στεφάνου Β΄ ζου πάνου τῆς Σερβίας, μεταβὰς εἰς Νίκαιαν καὶ γενόμενος δεκτὸς διὰ πολλῶν τιμῶν ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Α΄ Λασκάρως καὶ τῆς αὐλῆς του. Ὁ Σάββας ἐπανακάμψας εἰς Σερβίαν ἀναδιωργάνωσε τὴν ἐκκλησίαν αὐτῆς ὡς αὐτοκέφαλον. Μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του ἀνεγνωρίσθη ἅγιος, τιμώμενος ὡς πολιούχος τῶν Σέρβων. Ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία τιμᾷ τὴν μνήμην αὐτοῦ τῇ 14 Ἰανουαρίου. Ἐπίσης καὶ ἡ δυτικὴ².

Ἡ χειροτονία τοῦ Σάββα, ἡ ἀνάρρησις του εἰς αὐτοκέφαλον

¹ Γρηγορίου, Πραγματεία περὶ τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἴκουμ. Πατριαρχ. Θρόνου ἐπὶ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ ἐκκλησιῶν, σ. 143.

² Διατί καὶ ἡ δυτικὴ ἱστοροῦμεν ἐν τέλει, ἐν τῷ Παραρτήματι Ε΄ περὶ τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας.

ἀρχιεπίσκοπον, καὶ ἡ προσάρτησις εἰς τὴν Σερβικὴν ἐκκλησίαν ἐπαρχιῶν, ὑπαγομένων ἀρχικῶς εἰς τὸν θρόνον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς, ὅτε ἦτο αὐτοκέφαλος, ἐθεωρεῖτο δὲ καὶ ἤδη ἐπὶ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου καὶ Χωματηνοῦ ὡς τοιαύτη, ἐξηρέθισε τὸν θεωροῦντα ἑαυτὸν προϊστάμενον τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας Χωματηνόν, τὸν ἄλλως ἔχοντα καὶ μετὰ τοῦ Στεφάνου Β' τῆς Σερβίας ἀλληλογραφίαν, καὶ προσεκάλεσε τὸν Σάββαν εἰς ἀπολογίαν δι' ἐγγράφου προσκλήσεως τῷ 1220, ἣν ἀπέστειλε διὰ τοῦ ἐπισκόπου Σκοπίων, ἐντεταλμένου καὶ διὰ ζώσης νὰ διασαφήσῃ τὰ γεγραμμένα¹.

Ἐν τῇ ἐγγράφῳ προσκλήσει ὁ Χωματηνὸς ἐπιτιμᾷ τὸν Σάββαν ὅτι ἐκ μοναχοῦ ἐπροτίμησε, καταλιπὼν τὸν ἀσκητικὸν βίον, τὴν ἀνάμιξιν εἰς τὰς φροντίδας τοῦ κόσμου, καὶ ἐπεθύμησεν ἱεραρχικὴν ἀξίαν. Ἐρωτᾷ εἴτα πῶς προεχειρίσθη ἀρχιερεὺς καὶ ὑπὸ τίνος, διότι μὴ ὑπαρχούσης βασιλείας σήμερον, «πολλῶν ἄρτι κατὰ τόπους ἐξουσιαζόντων καὶ μηδενὸς ἀποσφύζοντος ἀπέραιοι» τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναγνωρισθῇ. Ἀναφέρει ἔτι ὅτι ἡ Σερβία τελεῖ ὑπὸ τὸν θρόνον τῆς Βουλγαρίας, καὶ ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Σερβίας χειροτονεῖται παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας. Ἐπομένως παρὰ τοὺς κανόνας περιεβλήθη τὴν ἀρχιερατικὴν ἀξίαν, καὶ ὅτι ἐπεπῆδησε τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα, οὐχὶ ἐξ εὐαγγελικοῦ ζήλου, ἀλλ' ἐκ δοξομανίας.

Δὲν γνωρίζομεν ἐκ συγχρόνου καὶ βεβαίας πηγῆς ἂν ὁ Χωματηνὸς ἐξηκόντισε κατὰ τοῦ Σάββα ἀφορισμόν. Φαίνεται ὅμως ὅτι κατὰ τοῦ Σάββα ἢ κατὰ τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας ἀπηγγέλθη τοιοῦτος, διότι ὁ Δοσίθεος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, ἐν ᾗ καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων ἱστορεῖ, γράφει ὅτι φήμη ὑπῆρχεν ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Πεκίου ἦτο ἀφωρισμένη, κατὰ τινὰς ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος, διότι ἀφη-

¹ Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔγγραφον ἐδημοσιεύθη μετὰ τῶν ἀπάντων τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ, ἐν σελ. 382.

ρέθη τὸ Πέκιον ἀπὸ τῆς ἐνορίας του, κατ' ἄλλους δὲ ὅτι ἀφωρίσθησαν καὶ ἀνεθεματίσθησαν ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ ὅλοι οἱ Σέρβοι. Ὁ Δοσίθεος παραδέχεται τὸ δεύτερον ὡς ἀληθές, μὴ θέλων πιθανῶς νὰ ἀποδώσῃ τοιοῦτον δικαίωμα εἰς τὸν Χωματηνόν, ὃν ὑβρίζει καὶ αὐτὸς μετὰ 3 ἑκατονταετηρίδας γράφων, καὶ ἀποκαλεῖ ἐναγῇ καὶ ἐπάρατον, διότι ἔστεψε βασιλέα τὸν Μιχαήλ, συγχέων τὰ ὀνόματα καὶ τοὺς χρόνους, διότι ὁ Χωματηνὸς ἔστεψεν οὐχὶ τὸν Μιχαήλ ἀλλὰ τὸν Θεόδωρον. Ὑστερον δέ, γράφει ὁ Δοσίθεος, ὁ Κνάζης Λάζαρος τῆς Σερβίας ἡγεμονεύσας ἐδεήθη τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμαίων καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ συνεχώρησαν¹.

Ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν δὲ τῆς Βουλγαρίας γινώσκομεν ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐξαφανισθείσης τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τοῦ πατριαρχείου, ὁ ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας τότε Ἰωαννίκιος, μόνος ἀπομείνας ὀρθόδοξος ἡγεμὼν ἐν τῇ Δύσει, ὠρέχθη νὰ καταστήσῃ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Βουλγαρίας αὐτοκέφαλον καὶ ἀναδείξῃ πατριάρχην. Δι' ὃ καὶ κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ ὁ ἀρχιερεὺς Βιδίνης ἐχειροτόνησεν ἐπίσκοπον ἱερέα τινά, ὃν ὁ λεγῶν τοῦ πάπα ἀνήγαγεν εἰς τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα· εὐρίσκετο δὲ ὁ λεγῶν οὗτος ἐν Βουλγαρίᾳ κατ' ἐντολὴν τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ', εἰς ὃν εἶχε γράψῃ ὁ Ἰωαννίκιος ζητῶν νὰ ἐπικυρώσῃ τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος, προσφέρων ἀντὶ τούτου τὴν ὑποταγὴν τῆς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Ἀγίαν ἔδραν, ὅπερ ὁ πάπας καὶ ἔπραξεν. Οὗτος δὲ ὁ νέος πατριάρχης τῶν Βουλγάρων εἶνε καὶ ὁ στέφας τὸν Ἰωαννίκιον βασιλέα Βουλγαρίας καὶ Βλαχίας. (Ὅρα ἄνωτ. σ. 27).

Ἐνεθάρρυνε δ' ἔτι μᾶλλον τοὺς Βουλγάρους εἰς τὴν καινοτομίαν ταύτην καὶ ἡ σκέψις ὅτι ὀριστικῶς κατελύθη ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, καὶ ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον συμ-

¹ Δοσίθεος, Περὶ τῶν ἐν Ἱερ. σελ. 816. Τοιοῦτόν τι ἀναφέρει καὶ ὁ Μελέτιος, Ἐκκλ. Ἱστορία, Τόμ. Γ', σελ. 78, ὡς λόγον φέρων, διότι ἔστεψε βασιλέα τῆς Σερβίας τὸν Βουλκᾶνον!

παρασυρθέν ἐν τῇ καταστροφῇ ἡδύνατο νὰ ἀνασυσταθῇ ἐν Βουλγαρίᾳ, ὅπου ὑπῆρχεν ὀρθόδοξος βασιλεύς. Συνετέλεσε δ' ἔτι εἰς ἐπίρρωσιν τοιαύτης ἐλπίδος καὶ ἡ μετὰ βασις τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ', καὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Καματηροῦ εἰς Βουλγαρίαν, ὅπου ὁ τελευταῖος καὶ εἰς ὁμιλίαν ἦλθε πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων, ἀλλ' ἄγνωστον τί ἐλέχθη τότε μεταξὺ αὐτῶν¹.

Ὁ νέος πατριάρχης τῶν Βουλγάρων χειροτόνησε τότε ἀρχιερεῖς Βουλγάρους εἰς πάσας τὰς ἐπαρχίας, τὰς τελούσας ὑπὸ τὴν βουλγαρικὴν ἀρχήν, οἵτινες καὶ προέβησαν εἰς χειροτονίας ἱερέων καὶ διακόνων, ἐκδιωχθέντων ἢ φυγόντων τῶν τέως ὑπαρχόντων ἐννόμων ἐπισκόπων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἀλλ' ὅτε ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος ἐξεδίωξε τοὺς Βουλγάρους ἐκ τῆς Μακεδονίας, ἐγεννήθη τὸ ζήτημα τῆς νομίμου ὑπάρξεως τῶν βουλγαροεπισκόπων, παρανόμως χειροτονηθέντων, καὶ τοῦ νομίμου τῶν πράξεων αὐτῶν².

¹ Δημ. Χωμ. 44. 567. Ὅρα καὶ Rattinger, Der Patriarchat- und Metropolitansprengel etc. und die bulgarische Kirche. (ἐν τῷ Historisch. Jahrb. A' Τόμ. τευχ. 1 καὶ Τόμ. Β', τευχ. 1, τῆς Görres-Gesellsch. Münster 1880).

² Δημ. Χωματηνός, 39 ἐπ. 563. Ὁ Χωματηνός ἀποκαλεῖ τοὺς Βουλγάρους βάρβαρον ἔθνος, σ. 40, 264, 361. Περὶ τῆς γλώσσης δ' αὐτῶν λέγει ὅτι ἦτο τόσον ἀτελής, ὥστε δὲν εἶχε λέξεις ἵνα ἐκφράσῃ αὐτὴ λέγεται οὐσία καὶ φύσις καὶ μονάς, καὶ τί λέγεται ὑπόστασις καὶ πρόσωπον, καὶ τί λέγεται ὅλον καὶ τί μερικόν», σελ. 701. Καὶ ὁ κατὰ τὴν 11^{ην} ἐκατ. ἀκμάσας Θεοφύλακτος Βουλγαρίας γράφων εἰς τινὰ Μιχαὴλ Παντεχνῇ περὶ τοῦ πῶς διάγει ἐν Ἀχρίδι, σὺν ἄλλοις ἀναφέρων καὶ τὰ ὀνόματα Ἀχρίς, Γλαβινίτσα, Βοδενά, Σθλάνιτζα, ἐπιλέγει ὅτι ταῦτα εἶνε βαρβαρικά, δυσήχως ἡχοῦντα εἰς τοὺς ἐντροφῶντας ἐν τοῖς ἐλληνοῖς. Ἐλ. Πατρολογία, Τόμ. PK5', σελ. 321 καὶ 415. Ὁ Χωματ. ἀποκαλεῖ Δραγουβίτας τοὺς Βουλγάρους, οἵτινες κατεῖχον τὴν Μακεδονίαν, σ. 355, 410. Ὁ Jirecek, Das Fürstent. Bulgarien, ἐν σ. 441, σημ. 2, γράφει ὅτι εἶνε ἄγνωστον εἰς τὰς ἱστορικὰς πηγὰς τὸ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀναφερόμενον ὅτι ἡ φυλὴ τῶν Δραγουβιτῶν κατῴκει ἐν Ῥοδόπῃ.

Ὁ ἀρχιερεὺς Βιδίνης ὁ χειροτονήσας τὸν ἐπίσκοπον Βουλγάρων, τὸν εὐθὺς ἔπειτα πατριάρχην ἀναγορευθέντα παπικῇ κελύσει, κεχειροτονημένος ὢν ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ἐμισήθη κατόπιν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, διότι ἀπεπειράθη νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν Βουλγαρικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸ ἀνασυσταθὲν πατριαρχεῖον ἐν Νικαίᾳ, καὶ ἐφονεύθη παρ' αὐτῶν¹.

Ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος ἐθεώρησε παράνομον τὴν ἐν τῷ κράτει του θέσιν τῶν βουλγαροεπισκόπων, ὡς ἀντικανονικῶς χειροτονηθέντων. Τούτου δ' ἕνεκα συνεκλήθη σύνοδος τοπικὴ, ἵνα ἀποφασίσῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος, συγκροτηθεῖσα ἐξ ἀρχιερέων τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου.

Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ, συγκροτηθεῖσα μετὰ τῶν ἐτῶν 1217 καὶ 1220, οἱ συνελθόντες ἀρχιερεῖς διηρέθησαν εἰς δύο γνώμας, καὶ πολλοὶ μὲν τούτων, ὧν ἡγεῖτο ὁ Καστορίας, ὑπεστήριζον ὅτι οἱ βουλγαροεπίσκοποι πρέπει νὰ ἀποβληθῶσιν ὡς μοιχοὶ καὶ ἐπιβήτορες, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ οἱ ὑπὸ τούτων χειροτονηθέντες, ἄλλοι δέ, ὧν ἡγεῖτο ὁ ἐπίσκοπος Μογλενῶν, διετίνοντο ὅτι τὸ τοιοῦτον ἀπάδει εἰς τὸ φιλάνθρωπον ἥθος τῆς ἐκκλησίας. Ἄλλως δ' ἔλεγον ὅτι οἱ βουλγαροεπίσκοποι δὲν ἀντιδοξοῦσιν, ἀλλ' εἶνε τέκνα τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἧς τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία μετεγλώττισαν εἰς τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν. Ἄν δ' ὁ ἐπίσκοπος αὐτῶν ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦ πατριάρχου ὑπὸ τοῦ πάπα, ἐχειροτονήθη ὅμως ὑπὸ ἐπισκόπου ἐννόμου, τοῦ τῆς Βιδίνης, συλλειτουργούντων καὶ ἐτέρων δύο ἐπισκόπων. Καὶ ναὶ μὲν οὗτος ἐσφάγη μισηθεὶς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, διότι ἐζήτησε τὴν εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐπάνοδον, ἀλλ' ὁ χειροτονῶν δὲν μεταδίδει εἰς τὸν χειροτονούμενον τὴν ἰδίαν νόσον εἴτε σωματικὴν, εἴτε ἠθικὴν, ἀλλὰ τὴν χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος. Προέβησαν δ' εἰς χειροτονίας, διότι, ὅτε κατεστράφη ἡ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων, ὅτε Πατριάρχης ὁ Οἰκουμενικὸς καὶ ὁ φυγὰς αὐτοκράτωρ προσῆλθον εἰς τὸν βα-

¹ Χωματηνός, 43.

σιλέα τῶν Βουλγάρων, ὅστις ἠθέλησε νὰ ἔχη καὶ ἀρχιερεῖς· ἐπομένως οἱ ἐπίσκοποι οὗτοι δὲν δύνανται νὰ ὀνομασθῶσιν ἐπι-
βήτορες οὐδὲ μοιχοί, οὐδ' ἡ χειροτονία αὐτῶν εἶνε ἄκυρος, διότι
δὲν ἐγένετο παρ' αἰρετικῶν. Ὑπέμνησαν δ' ἔτι ὅτι παρόμοιαι
χειροτονίαι καὶ ἄλλαι ἐν τῷ κατὰ τὴν δύσιν θέματι ἐγένοντο,
ἐνεκα τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, ἄνευ εἰδήσεως τοῦ πατρι-
άρχου, ὅπερ ἀπαγορεύεται πάντως ὑπὸ τῶν ἱερῶν κανόνων.
Ἀνάγκη ἐπομένως νὰ παροραθῇ ἡ ἀκριβὴς τήρησις τῶν κανό-
νων, ἵνα μὴ συμβῇ τι παρακεκινδυνευμένον· διότι τότε τὰ παρὰ
τῶν ἐπισκόπων τῶν βουλγάρων γενόμενα βαπτίσματα καὶ εὐ-
χαὶ καὶ λοιπαὶ ἱεροτελεστίαι, αἱ ὅσιῦσαι τὴν χριστιανικὴν
πολιτείαν καὶ συνέχουσai, θὰ συνανατραπῶσιν, οἱ βαπτισθέντες
θὰ ἀναβαπτισθῶσι, καὶ οἱ ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντες θὰ θεω-
ρῶνται ἀφώτιστοι, καίτοι βαπτισθέντες.

Ἡ σύνοδος οὕτως ἐν ἀμφιρρόπῳ γνώμῃ διαχειμένη ἀπεφά-
σισε νὰ ἀκολουθήσῃ μέσῃν ὁδόν, ὅπως μὴτε τὸ σαφὲς ῥῆμα
τῶν κανόνων περιφρονηθῇ, μὴτε εἰς τοὺς βουλγαροεπισκόπους
δώσῃ ἀφορμὴν νὰ πιστεύσωσιν ὅτι ἦτο ἔννομον καὶ κανονικὸν
ὅ,τι ἔπραξαν. Ὁ βασιλεὺς δὲ Θεόδωρος Ἀγγελος δὲν ἠδύνατο
νὰ μεῖνῃ ἀμέτοχος εἰς τὸ θέμα τοῦτο, τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν ἐκ-
κλησίαν τοῦ κράτους του, διότι ἠδύνατο τοιαύτη ἢ τοιαύτη
λύσις νὰ γεννήσῃ ἀνωμαλίας καὶ ἐχθροὺς κατ' αὐτοῦ καὶ σκάν-
δαλα, δι' ὃ καὶ ἔπεμψε μήνυμα εἰς τὴν σύνοδον διὰ τοῦ ἐπι-
σκόπου Ἰλλυριῶν (Ἰωαννίνων), δι' οὗ ὑπεδείκνυεν εἰς αὐτὴν
νὰ δείξῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου συγκατάβασιν καὶ λόγῳ φιλαν-
θρωπίας, καὶ λόγῳ τῆς ἀνωμαλίας τῶν πολιτικῶν περιστάσεων,
ἣτις ἐπροκάλεσε τὸ θέμα τοῦτο.

Ἡ σύνοδος πάντα ταῦτα ἔχουσα πρὸ αὐτῆς καὶ βασισθεῖσα
ἐπὶ τῶν κανόνων ιβ' καὶ ιγ' τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου,¹ ἀπε-
φάσισεν ὅπως οἱ ἐν τῇ Ζαγορᾷ² (Βουλγαρία) χειροτονηθέντες

¹ Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγ. Τόμ. Β', σελ. 216.

² Τὸ βουλγαρικὸν βασίλειον Τυρνόβου ἐκάλουν οἱ Βυζαντινοί, οἱ

βουλγαροεπίσκοποι μετακινήθῃσι τῶν ἐδρῶν των ἄνευ ἐλπίδος ἀνακλήσεως, διότι προήχθησαν παρὰ τοὺς κανόνας καὶ τὰς παραδόσεις τῆς ἐκκλησίας, καὶ τῆς ἐπιβολῆς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀποκατασταθῇσι δ' εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτῶν οἱ ζῶντες ἔννομοι ἀρχιερεῖς. Οἱ χειροτονηθέντες δ' ὑπὸ τῶν βουλγαροεπισκόπων ἱερεῖς, διάκονοι καὶ ὑποδιάκονοι νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐννόμως χειροτονηθέντες, καὶ νὰ δύνανται ἀκωλύτως νὰ ἐκτελῶσι τὰ ἱερά αὐτῶν καθήκοντα.

Ὁ Δημήτριος Χωματηνός, ὁ ἐξιστορῶν ταῦτα ἐν ἰδίᾳ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Πεδιადίτην ἐπίσκοπον Κερκύρας, μνημονεύει καὶ προηγουμένων ἀρχαίων παραδειγμάτων παρομοίων χειροτονιῶν, ἐφ' ὧν αἱ σύνοδοι, ἐν ἀμφιβολίᾳ εὐρεθεῖσαι, ἀπεφάναντο νεύουσαι πρὸς τὸ φιλάνθρωπον¹.

Ἵπῃρξε δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν τῷ Δυτικῷ βασιλείῳ, πρὸς ὃ ἐγειννιάζε τὸ Σερβικὸν καὶ Βουλγαρικόν, σύγχυσις

Σέρβοι καὶ οἱ Ἱταλοὶ Ζαγοράν. C. Jirecek: Das Fürst. Bulgarien, σελ. 55. Τοῦ αὐτοῦ Gesch. d. Bulgaren. Ὁ Χωματηνός, σ. 496, τοὺς ἐπισκόπους καλεῖ Ζαχαρηνοὺς βουλγαροεπισκόπους, 563. Ὁ Dandolus (Muratori T. II') γράφει imperator del Zagora Ioanini Vitacio, ἐκλαμβάνων τὸν Βατάτσην ὡς βασιλέα Βουλγαρίας. Καὶ παρὰ Riant, Exuviae, T. B', σ. 255. Οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι τὸν ἡγεμόνα Βουλγαρίας ὀνομάζουσιν Imperator de Zagora. Heyd, T. A', σ. 531. Καὶ τὴν περὶ τὸ Μελένικον χώραν οἱ Βυζαντινοὶ ἐκάλουν Ζαγόρια. Tafel, Symbol. A', σελ. 46. Πρὸς. A. Rambaud, L'empire Grec, σ. 327 Ὁ χρονογράφος Laurentius de Monacis, ὀνομάζει τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Imperatorem Exagororum, σ. 146.

¹ Δημ. Χωμ. 39 καὶ 563. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ Χωματηνός ἐκθέτων ἱστορικῶς τὸ ζήτημα τῶν βουλγαροεπισκόπων, παραθετεὶ τὰς ὑπὲρ καὶ κατὰ γνώμας, ὧν ἐν τῷ κειμένῳ ἐμνημονεύσαμεν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζῆτεῖ δ' ἔγγραφον καὶ τὴν γνώμην τοῦ Πεδιადίτου καὶ ἐνυπόγραφον. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐν τῇ συνοδικῇ πράξει, ἣν συνέταξεν ἀναμφιβόλως αὐτός.

δικαιοδοσιῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ διότι τὰ ὅρια τῶν ἐπικρατειῶν τούτων συνεχῶς μετεκινούντο, καὶ διότι ἐπέδρα ἡ Ῥώμη διὰ λεγάτων καὶ τοῦ λοιποῦ κλήρου αὐτῆς. Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματι, γινώσκομεν ὅτι ὁ ζουπᾶνος τῆς Σερβίας Στέφανος Β' ἠρώτησε τὸν Χωματηνὸν ποῖον ἀρχιερέα πρέπει νὰ μνημονεύῃ ὁ ἀκολουθῶν τὸν ῥῆγα ἱερεὺς τὸν ἐγχώριον, οὗ τὴν ἐνορίαν συμβαίνει ὁ βασιλεὺς νὰ διέρχεται, ἢ τὸν χειροτονήσαντα αὐτόν; Ὁ δὲ Χωματηνὸς ἀπήντησε τὸν ἐγχώριον, ἵνα ἡ ἱερατικὴ εὐταξία τε καὶ κατὰστασις μένῃ ἀσύγχυτος¹.

Μετὰ τὴν παρέκθασιν ταύτην περὶ τῶν ἐκκλησιῶν Σερβίας καὶ Βουλγαρίας ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν πατριάρχην Μανουήλ.

Πλὴν τῶν ὧσων ἐμνημονεύσαμεν περὶ αὐτοῦ, ἐκ τῶν λοιπῶν ἔργων τοῦ πατριαρχικοῦ βίου τοῦ ἀνδρὸς τούτου γνωρίζομεν ὅτι τῷ 1222 ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον, δι' ἧς ἀπέδιδε τὸ ἀρχιμανδριτᾶτον εἰς τὴν ἐν Λάτρῳ Μονὴν τοῦ Ἀγίου Παύλου², ὅπερ εἶχεν ἐκπέσει εἰς τὴν τῶν Καλλιβάρων, καὶ ὑπέβαλεν εἰς ἐποπτεῖαν αὐτοῦ τὰς ἐν Λάτρῳ Μονὰς τῶν Καλλιβάρων, Δυσικοῦ, Εἰρηγούντων, Κισσῶν, Φαλακροῦ Βουνοῦ, Ἀγίου Ἰωάννου, Ἀσωμάτου ἢ Βάτιν, Ἀσωμάτου ἢ Περιστερίου³.

¹ Χωματηνός, 691.

² Λάτρος εἶνε τὸ παρὰ τὴν Μίλητον ὄρος Λάτμος τῶν ἀρχαίων, σήμερον καλούμενον Μπὲς-παρμὰκ (= Πενταδάκτυλον). Στράβων, 635. Ἐκ τούτου ἐκλήθη καὶ ὁ παρακείμενος κόλπος Λατμιακός, νῦν Νεκροθάλασσα, ἔνεκα τῶν προσχώσεων, ἃς ὑπέστη ἐκ τοῦ ποταμοῦ Μαιάνδρου. Ὁ γράψας τὸν βίον τοῦ Ἀγίου Χριστοδούλου Ἰωάννης, μητροπολίτης Ῥόδου, λέγει οὐκ ὀρθῶς ὅτι τὸ ὄρος ὠνομάσθη Λάτρος, ἔνεκα τῶν πολλῶν ἐπ' αὐτοῦ μοναχῶν τῶν ἀφιερωμένων εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ. Ἀκολουθία ἱερὰ τοῦ ὁσίου . . . Χριστοδούλου, ὑπὸ Κυρίλλου Βοΐνη, σελ. 66 καὶ 118. Ὅρα περὶ τῆς Μονῆς Ἀγίου Παύλου, ἐξ ἧς ἀνεχώρησεν ὁ Ἅγιος Χριστόδουλος μεταβὰς εἰς Πάτμον, καὶ H. Omont, Note sur un manuscrit grec copié en 1050 au mont Latros, (ἐν τῇ Rev. des études grecques,) Α', σ. 336.

³ Miklosich et Müller, Acta, Δ', σ. 295. Ἐν τῷ ὄρει Λάτρῳ

Ὁ Μελέτιος ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ γράφει ὅτι ὁ Μανουὴλ τὸν Ἡσαΐαν ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου, ὑποταχθέντα εἰς τὸν πάπαν Ῥώμης, καὶ ἔπειτα μετανόησαντα, ἐδέχθη παρ' αὐτῷ καὶ συνελειτούργησεν¹.

Ὁ Μανουὴλ ἀπεβίωσε τῷ 1222, διεδέχθη δ' αὐτὸν ὁ Γερμανὸς Β'².

φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε Μονὴ φέρουσα τὸ ὄνομα Κελλιθαρα, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ μοναχῶν τῆς Μονῆς τῶν Κελλιθάρων, πόλεως κειμένης πλησίον τῆς Ναζιανζοῦ, εἰς ἀπόστασιν ὥρας πρὸς τὸ ΝΔ αὐτῆς. Ὅρα Ἰω. Παντελεημονίδου, ἀρχιμ. «Τὰ Κελλιθαρα (Κέλβερι)» (ἐν Νεολόγου Ἑβδομαδιαίᾳ Ἐπιθεωρήσει 1892, ἀριθ. 26), σελ. 406.

¹ Μελέτ. Ἑκκλ. ἱστ. Τ. Γ', σ. 79. Δοσιθέου, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσ. σ. 824. Φ. Γεωργίου, Εἰδ. ἱστορ. σ. 50. Ὁ Μελέτιος ἔτι ἱστορεῖ ὅτι ὁ Μανουὴλ ἐδέχθη καὶ τοὺς ἀπὸ Σικελίας τρεῖς ἱερομονάχους Μάρκον, Νεκτάριον καὶ Ἰσαάκιον, ἐλθόντας μετὰ τῆς δεσποίνης τῆς Ἀλαμανίας, δηλὰ δὴ τῆς Ἄννης, συζύγου δευτέρας τοῦ Βατάτση, καὶ θυγατρὸς τοῦ Φριδερίκου Β' αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, χειροτονημένους ὑπὸ ἐπισκόπων λατίνων, καὶ ἔδωκε τὴν ἄδειαν νὰ μονάσωσιν ἐν Μονῇ κατὰ τὴν Νίκαιαν, καὶ νὰ λειτουργῶσιν. Ἀλλὰ τὸ ἱστόρημα τοῦτο κατ' ἀναχρονισμόν ἀναγράφεται εἰς τὴν πατριαρχίαν τοῦ Μανουὴλ Α', διότι ἡ Ἄννα ἦλθεν εἰς Νίκαιαν τῷ 1244, ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ Β'.

² Ὁ κατάλογος τοῦ Καλλίστου Ξανθοπούλου σελ. 465, μνημονεύει ὅτι ἡρχιεράτευσεν ἔτη ε', καὶ μῆνας ζ', ὅπερ δὲν εἶνε ἀκριβές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

(Συνέχεια)

Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία.

Ιεράρχαι Δυτικοῦ βασιλείου. — Βασίλειος Πεδιادίτης. — Ἰωάννης Ἀπόκαυκος. —
Δημήτριος Χωματηνός. — Γεώργιος Βαρδάνης ὁ Ἀττικός. — Ἐπίσκοποι Γαρ-
δικίου, Δρυϊνουπόλεως, Θασμακοῦ, Νέων Πατρῶν, Σερρών.

Ἐξιστορήσαντες τὰ κατὰ τὴν πατριαρχίαν τοῦ Μανουὴλ Α' καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, Βουλγαρίας καὶ Σερβίας, ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δεσποτάτου, ἵνα εἰδικώτερον βιογραφήσωμεν ἐν συντόμῳ τοὺς διαλάμπαντας ἐν αὐτῇ πολυμαθεῖς καὶ σοφοὺς ιεράρχας.

Ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἐν ἐπισκοπαῖς τῆς Ἡπείρου ιεραρχῶν κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων μνημονεύονται ὁ Κερκύρας Βασίλειος Πεδιادίτης, καὶ ὁ Ναυπάκτου Ἰωάννης Ἀπόκαυκος.

Ὁ Βασίλειος Πεδιادίτης, κατέχων τὸν θρόνον τῆς Κερκύρας κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἐξόχων ιεραρχῶν τῶν χρόνων τούτων, κάτοχος μεγάλης θεολογικῆς παιδείας, καὶ μεστὸς οὐ μόνον θεωρητικῆς ἀλλὰ καὶ πρακτικῆς σοφίας. Ὁ ιεράρχης οὗτος εἶνε εἰς τῶν πολλῶν, οἵτινες ἐρρωμένως ἀντετάχθησαν κατὰ τῶν δογμάτων καὶ τῶν καινοτομιῶν τῆς Ἀγίας Ἐδρας μετὰ δυνάμεως λόγου καὶ μαθήσεως. Σφίζεται δὲ καὶ ἀνέχδοτος ἐπιστολὴ τούτου πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Γ' περὶ τῶν προνομίων τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ ἀντίρρησις αὐτοῦ πρὸς συγχρότησιν συνόδου οἰκουμενικῆς ἅνευ

τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὑπονοοῦντος τὴν ἐν Λατερανῷ συγκροτηθεῖσαν ¹.

Ὁ Ἰωάννης Ναυπάκτου δι' ἐλεγειακοῦ ὕφους γράφει περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου εἰς τὸν Θεόδωρον Ἀγγελον, ἐκφωνῶν τὸ τοῦ Εὐριπίδου (Ἰππόλ. 601)

ὦ γαῖα μήτερ ἡλίου τ' ἀναπτυχαί,
οἶων λόγων ἄρρητον εἰσήκουσ' ὅπα.

«Ποῖον δυστύχημα», ἐπιλέγει, «μεῖζον ταύτης τῆς ἀκοῆς! ποίαν τῶν συμφορῶν οὐχ ὑπερβάλλει τοῦτο τὸ πάθος! φεῦ, ὁ τῆς σοφίας ἥλιος ὑπὸ τὴν γῆν, ἡ τοῦ λόγου λαμπράς ἐσβέσθη, ἡ τρανὴ καὶ περιττὴ σεσίγηκε γλῶσσα, ἴσασι τὰς ἐκείνης προσβολὰς ἱερεῖς ὑψάχενες Ἰταλῶν, ὅπως ὡς ἀπὸ σφενδόνης τὰς διαλέξεις πέμπουσα ἅπαν ὕψωμα δογμάτων καθήρει ἀντίθετον, καὶ εἰς χοῦν ἐλέπτυνε τὰς ἐκείνων οἰκοδομάς τρις μὲν οὖν σεισθῆναι τὴν οἰκουμένην τὰ ἱερά διδάσκουσι λόγια, (Παροιμ. 24, 56) καὶ τέταρτον τοῦτο τοῦ Βασιλείου πεσόντος. Τοῦτον θρηγείωσαν μὲν ἐπίσκοποι, ὡς ἀπολωλεκότες τὸν πρόβολον, οἱ ἐν ἐξουσίᾳ τὸν στηριγμόν, οἱ στρατιῶται τὸν ταῖς εὐχαῖς αὐτοὺς ὀπλίζοντα καὶ κρατύνοντα, οἱ βοηθείας ἐπιδεεῖς τὸν ἰλαρὸν μεσίτην καὶ τὸν ταχύ, οἱ πάντες τὸν πάντα γενόμενον ἀποστολικῶς» ².

Ὁ Δημήτριος Χωματηνὸς εἰς τὸν Πεδιადίτην ἀνέθηκεν, ὡς εἰς ἓνα τῶν σοφῶν τῶν χρόνων τούτων, νὰ ἐξενέγκῃ γνώμην, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, περὶ τῶν Βουλγαροεπισκόπων. Ἐν ἄλλαις δὲ ἀποκρίσεσιν αὐτοῦ ὡς δικαστοῦ μνημονεύει τοῦ Πεδιαδίτου

¹ Δημητρακόπουλος, Ἐπιστ. τοῦ Κερκύρας Βασιλείου, (ἐν τῷ Ἐθν. Ἡμερολ. τοῦ Μ. Π. Βρετοῦ, ἔτ. 1870), σ. 187. Κατὰ παραδρομὴν ὁ Δημητρακόπουλος ἐν τῷ συγγράμματί του «Ὁρθόδοξος Ἑλλάς», σ. 96, κατατάσσει τὸν Βασίλειον μεταξὺ τῶν Ἑλ. θεολόγων τῆς ΙΕ' ἑκατοντ.

² Ἐπιστολὴ Ἰωάννου Ναυπάκτου πρὸς Κομνηνόν, Βυζαντ. Χρον. Τ. Γ', σελ. 253.

ὡς τεθνεώτος, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν κρίσεις καὶ ἀποφάσεις του ἐπὶ διαφορῶν ὑποθέσεων τοῦ κανονικοῦ δικαίου¹.

Ἄγνωστον πότε ὁ Βασίλειος Πεδιαδίτης ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον· κατεῖχε δὲ τοῦτον τῷ 1215, ὡς ἐμφαίνει ἡ πρὸς τὸν Ἰννοκέντιον Γ' ἐπιστολὴ του. Ἀπεβίωσε πιθανώτατα τῷ 1220, ἔτος καθ' ὃ ἐκλήθη ὡς διάδοχος αὐτοῦ ὁ Γεώργιος Βαρδάνης².

Ὁ ἕτερος τῶν ἱεραρχῶν ὁ κατέχων τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῆς Ναυπάκτου ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Φράγγων εἶνε ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος. Οὗτος μετὰ τὴν ἰδρύσιν τοῦ δεσποτάτου προσεκλήθη εἰς Ἄρταν ὑπὸ τοῦ δεσπότη Μιχαήλ Α', τότε δὲ προσέλαβε καὶ τὸν τίτλον « ὑπέρτιμος Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου καὶ ἑξαρχος Αἰτωλίας »³. Ὁ ἱεράρχης οὗτος ἐκ τῶν περισθωθισῶν ἐπιστολῶν του καταφαίνεται ἀνὴρ τρίβων τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς θεολογίας· εἰς αὐτὸν δὲ πολλοὶ καὶ ἀπηυθύνοντο αἰτοῦντες λύσεις ἀποριῶν⁴.

¹ Δημ. Χωματ. σελ. 155, 399, 400, 430. Ὁ Χωματ. μνημονεύει καὶ ἐτέρων ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον Πεδιαδίτης, Γεωργίου τινὸς συνεργαζομένου μετ' αὐτοῦ πρὸς ἐκδίκασιν ὑποθέσεων ἐν δικαστηρίῳ, μετὰ τῶν διοικητῶν ἀρχόντων Ἰωάννου Πλυτοῦ, Ἀνδρ. Σκουταριώτου, καὶ τοῦ δουκὸς τῆς Βερροίας Βάλου τοῦ Τζαμαῖ, σελ. 105, καὶ ἐτέρου πανσεβαστοῦ σεβαστοῦ Ἀλεξίου, σ. 177.

² Ὁρα Σπυρ. Λάμπρου, Κερκυραϊκὰ ἀνέκδοτα, ἐν οἷς δημοσιεύει ἀνέκδοτον ἐπιστολὴν τοῦ Πεδιαδίτου πρὸς τινὰ Στιλβὴν.

³ Κ. Σάθα, Χρονικὸν Γαλαξειδίου, σ. 15.

⁴ Ὁ ἐπίσκοπος Κορώνης Ἀθανάσιος ἐζήτησε παρὰ τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου λύσεις νομικῶν περὶ γάμου ἀποριῶν, καὶ περὶ τινῶν λατινικῶν καινοτομιῶν. Τὸ περὶ τούτων χειρόγραφον σφύζεται ἀνέκδοτον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἱερ. συνόδου Μόσχας, ἀριθ. 208. Δημητράκοπουλος, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς. σ. 44.

Ἐπιστολὰς τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου ἐδημοσίευσεν ὁ Β. Βασιλιέφσκη ἐν τῷ ῥωσικῷ περιοδικῷ Βυζαντ. Χρον. Τ. Γ', σ. 240-299, αἵτινες διαχέουσι μέγα φῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς περιόδου ταύτης.

Ἦτο δὲ καθ' ὃν χρόνον ιδρύθη τὸ δεσποτᾶτον γέρων, πάσχων ἐκ ποδάγρας καὶ λιθιάσεως, ἀλλ' εἶχεν ἀκμαίαν τὴν διάνοιαν καὶ νευρώδη τὴν γραφίδα. Πρὸς αὐτὸν δ' ἔγραφεν ἡ σύζυγος τοῦ Θεοδώρου Δούκα Ἀγγέλου, ἀνακοινοῦσα τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τοῦ συζύγου της, καὶ αὐτὸς δ' ἔγραφε πρὸς αὐτήν, ἣν προσεφώνει « ἀγίαν κραταιὰν Κυρίαν Δούκαιναν ».

Εἰς τὸν μητροπολίτην τοῦτον εἶχον ἀναθέσει οἱ δεσπότες Μιχαήλ Α' καὶ ὁ διάδοχος τούτου Θεόδωρος τὰ τῆς διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας τοῦ δεσποτάτου. Εἰς αὐτὸν δὲ παρηγγέλθη ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου Δούκα καὶ ἡ χειροτονία τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ ὡς ἀρχιεπισκόπου α' Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας, καὶ ἡ τοῦ Γεωργίου Βαρδάνη ὡς μητροπολίτου Κερκύρας¹. Φαίνεται δ' ὅτι, ὅτε ἐπληρώθη ἡ χηρεύουσα ἐπισκοπὴ τῆς α' Ἰουστινιανῆς ἢ Ἀχρίδος, ἀνετέθη, ἴσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Ναυπάκτου καὶ Ἀρτης, ἡ διοίκησις τῆς ἐκκλησίας τοῦ δεσποτάτου εἰς τὸν Δημήτριον Χωματηνόν, ὡς προϊστάμενον αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς.

Ὁ Ἀχομινᾶτος ἐκ τοῦ ἐν Κέφ καταφυγίου του συχνὰ διήμειβε γράμματα πρὸς τὸν Ἰωάννην Ἀπόκαυκον, ἐν οἷς εἰς ἄλλα μὲν μακαρίζει τοὺς ἐν τῷ δεσποτάτῳ βιοῦντας μακρὰν τῶν Φράγγων, εἰς ἄλλα δὲ συνιστᾷ τὴν φροντίδα μονοδρίου τινὸς

¹ Βυζ. Χρον. Τόμ. Γ', σ. 241-246 καὶ 255. Ὅρα καὶ ἐν σελ. 248 ἐπιστολὴν Γεωργίου Βαρδάνη χαρτοφύλακος τῆς ἐπισκοπῆς Γρεβενῶν, ἀπαντῶντος εἰς τὸν Ναυπάκτου Ἰωάννην, προσκαλέσαντος αὐτὸν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Βουδιτζης. Ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ ἐπιστολῇ του φαίνεται ὅτι ἔγραφε καὶ περὶ τῆς χειροτονίας τοῦ Βαρδάνη, δι' ὃ ἐν τῇ εἰρημένῃ ἀπαντήσῃ του γράφει τὰ ἐξῆς σημαίνοντα ὅτι προϊστατο τῆς κατὰ τὴν δύσιν ἐκκλησίας ὁ Ἰωάννης Ναυπάκτου. « Εἵπερ οὖν καὶ ὁ δεσπότης μου, ὁ μέγας Ναυπάκτιος . . . ἂν τὴν ὀρφανισθεῖσαν καταγωγὴν ἱερὰν ὡς δῶρον ἀπονέμῃ ἐμπρόθεσμον, οὐ βραδυνῶ πρὸς τὴν ἔνθεν αὐτόθι μετὰκλησιν . . . κελεύσει μὲν τοῦ θεοφρουρήτου Κομνηνοῦ, θελήσει δὲ καὶ πρὸς τὴν δηλωθεῖσάν μοι ἐκκλησίαν εἰσαγωγὴν παρὰ τῆς μεγαλοδώρου ἀγιωσύνης σου ».

παρά τὴν Ναύπακτον τοῦ Ἀγίου Νικολάου τοῦ Σώζοντος, ὅπερ ἐδώρησεν ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς εἰς τοὺς μοναχοὺς τῆς ἐν Κέφ μονῆς τοῦ Προδρόμου, ἐν ᾗ διέτριβεν ὁ Ἀχομινᾶτος· ἐν ἄλλῃ δ' εὐχαριστεῖ αὐτὸν διὰ τὴν ἀποστολὴν φωταρίχων, καὶ ἐν ἄλλῃ συνιστᾷ μαθητὴν αὐτοῦ, ὃν ἀξιοῖ νὰ συστήσῃ εἰς τὸν μεγάλουργον Θεόδωρον Δούκαν¹. Πιθανὸν δὲ οὗτος νὰ εἴνῃ ὁ Γεώργιος Βαρδάνης, περὶ οὗ εἰδικῶς ἔγραψε συστατικὴν ἄλλην εἰς τὸν Ἰωάννην Ναυπάκτου, ἥτις ῥητῶς μνημονεύεται ὡς ληφθεῖσα ὑπ' ὅψιν ἐν τῇ συνοδικῇ πράξει τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βαρδάνη ὡς μητροπολίτου Κερκύρας².

Ἄγνωστον τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ ἱεράρχου τούτου, γνωστὸν μόνον ὅτι ἔζη κατὰ τὸ 1223, ἔτος τῆς στέψεως τοῦ Θεοδώρου Δούκα Ἀγγέλου ὡς βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος ἐν Θεσσαλονίκῃ, πρὸς ὃν ἀπέστειλε συγχαρητήριον καὶ φιλόφρονα ἐπιστολὴν βασιλέα ἀναγορευθέντα. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπεβίωσε πρὸ τοῦ 1228, διότι οὐδαμῶς μνημονεύεται ἐν χρυσοδούλλῃ τοῦ ἔτους τούτου τοῦ βασιλέως Θεοδώρου, δι' οὗ ἀπένειμε προνόμια εἰς τὴν μητρόπολιν Ναυπάκτου³.

Πλὴν τῶν ἐκδοθεισῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰωάννου ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι ἀνέκδοτοι, ἐν αἷς μία πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Κορώνης Ἀθανάσιον, ζητήσαντα παρ' αὐτοῦ λύσιν ζητημάτων τινῶν. Ὡσαύτως «Πρᾶξις περὶ τῆς προικὸς Ἄννης θυγατρὸς τοῦ πανσεβάστου πρωτοκεντάρχου Ἰωάννου τοῦ Κασταμονίτου, συζευχθείσης τῷ μεγαλοδοξοτάτῳ Ἀλεξίῳ τῷ Πυρρῷ, καὶ περὶ τῆς προικὸς Ἑλένης Μελισσηνῆς, τῆς συζευχθείσης τῷ πανσεβάστῳ Ἰσαακίῳ τῷ Ταρωνᾷ, καὶ κατὰ διαθήκην μέρος τῆς προικὸς αὐτῆς καταλιπούσης τῇ μητροπόλει Ναυπάκτου». Ἐπ' ἴσης

¹ Ἀχομινᾶτος, Β', σ. 281. 330. 332. 350.

² Βυζαντ. Χρονικά, Τ. Γ', σ. 254, 261.

³ Βυζαντ. Χρον. Γ', σ. 295-299. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πιθανὸν ἔζη καὶ ὁ Μιχαὴλ Πλαστηρὸς χαρτοφύλαξ Ναυπάκτου, περιπεσὼν εἰς παρανομίας. Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἱεροσ. βιβλιοθ. Α', σ. 341.

ἐπιστολή αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀθηνῶν Μιχαήλ Ἀκομινᾶτον Χωνιάτην καὶ ἄλλαι¹.

Τοῦ Ἰωάννου ἐδημοσιεύθη τελευταῖον καὶ γράμμα, πιθανῶς τοῦ ἔτους 1216 «τῇ εὐγενεστάτῃ κυρᾷ Θεοδώρα Μακροδοῦ-καίνῃ», γυναικὸς εὐσεβῶς βιούσης ἐν ταῖς χώραις τοῦ δεσπο-τάτου, δι' οὗ λύει τὸν ὄρκον ὃν αὕτη ἔδωκεν, ὑποσχεθεῖσα τῷ Θεῷ νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς προσκύνησιν, καὶ ὃν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ².

Οἱ ἕτεροι δύο ἱεράρχαι Δημήτριος Χωματηνός, ἀρχιεπίσκο-πος α' Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας, καὶ ὁ Γεώργιος Βαρδάνης, μητροπολίτης Κερκύρας, ἐχειροτονήθησαν, ὡς προ-εῖπομεν, ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ναυπάκτου. Ἡ χειροτονία δὲ αὐ-τῶν διήγειρε τὴν μῆνιν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μανουὴλ καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ, θεωρησάντων τὴν πρᾶξιν ὡς σφετερισμὸν πατριαρχικῶν δικαιωμάτων. Ἐρρωμένως δὲ ἠγωνίσθησαν διὰ τοῦ λόγου ὅτε Βαρδάνης καὶ ὁ Χωματηνός πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς θέσεώς των, καὶ ἀπόδειξιν τοῦ νομίμου καὶ κανονικοῦ τῆς χειροτονίας των, διαμφισβητήσαντες ἐπὶ τέ-λους καὶ αὐτὴν τὴν νομιμότητα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντι-νουπόλεως, ἐδρεύοντος ἐν Νικαίᾳ, καὶ τὴν τοῦ βασιλέως Θεο-δώρου Α' Λασκάρεως.

Ὁ Δημήτριος Χωματηνός ὑπῆρξε χαρτοφύλαξ³ τῆς Μεγά-

¹ Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, Τ. Α', σελ. 338. 441 ἐπ. Ἡ ἔκδοσις τῶν ἀνεκδότων τούτων ἐπιστολῶν, τῶν ἀποκειμένων ἐν τῇ ἱεροσολυμιτικῇ βιβλιοθήκῃ, εἶναι τι εὐκταῖον, διότι θέλει διαφωτίσει ἱκανὰς σελίδας τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τοῦ δεσποτάτου.

² Ἱεροσολ. βιβλ. Τ. Β', σ. 361. Τὴν χρονολογίαν τοῦ γράμματος ὀρίζει ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς τῷ 1216 ἐκ τοῦ μνημονευο-μένου ἐν τῷ γράμματι γεγονότος ὅτι τότε εἶχε καταπλεύσει εἰς Συ-ρίαν ὁ λατινικὸς στόλος πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅπερ ἦτο κώλυμα εἰς τὴν ἐλευθέραν μετάβασιν τῶν προσκυνητῶν.

³ Χωματηνός, σ. 1-2. Περὶ τοῦ ὀφικίου τοῦ χαρτοφύλακος ὄρα

λης Ἐκκλησίας πρὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ εἰς ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον, εὐρέθη δὲ κατὰ τὴν ἄλωσιν ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις, ὅπου καὶ παρέμεινεν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοδώρου Δούκα Ἀγγέλου, καὶ τῇ προσταγῇ τούτου, πρὸ τοῦ χρόνου τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, πιθανῶς τῷ 1220, χειροτονήθη ἀρχιεπίσκοπος Πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας.

Ὁ Ἰωάννης Ναυπάκτου ὑπερεκθειάζει τὴν παιδείαν, τὸν βίον καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ προσφωνεῖ «μακαριώτατον», προσφώνησις μόνον εἰς πατριάρχας ἀπειθυνομένη¹.

Περὶ τοῦ καθόλου βίου τοῦ Χωματηνοῦ, πλὴν τῶν συγγραφῶν του, ὀλίγα γνωρίζομεν. Ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ἐθεωρεῖτο ὡς ἔξοχος θεολόγος καὶ ἐρμηνευτὴς δεινὸς οὐ μόνον τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀστικοῦ βυζαντινοῦ δικαίου. Τὰ πονήματα αὐτοῦ καὶ τὰς ἐπιστολάς διαπνέει εὐσέβεια, ὕφος σεμνὸν καὶ ἀξιωματικόν, ἐλληνοπρεπεῖς φρόνημα, φιλοπατρία καὶ γλώσσης ἐγκράτεια κατὰ τῶν ἐχθρῶν του. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ σύμβουλος ἐπὶ θεμάτων τοῦ τε κανονικοῦ καὶ ἀστικοῦ δικαίου, καὶ οἶονεὶ ὁ νομοδιδάσκαλος τοῦ δεσπότη Θεοδώρου Δούκα καὶ τοῦ ζουπάνου τῆς Σερβίας καὶ Διοκλείας Στεφάνου Β' Νεμάνια, καὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἱερέων τῆς δικαιοδοσίας του, καὶ ἄλλων ἀρχόντων κοσμικῶν, οἵτινες πρὸς αὐτὸν ἀπετείνοντο ζητοῦντες λύσιν ἀποριῶν καὶ νομικὰς συμβουλάς. Μνημονεύονται δ' ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του οἱ ἐπίσκοποι Στρουμνίτης, Βουθρωτοῦ, Ἀνακτοριουπόλεως², Πελαγονίας,

Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγ. Τ. Ε', σ. 535. 537. "Ορα καὶ I. Nicole, Une ordonnance inédite ἐν Byzant. Zeitschr. Τ. Γ', σ. 19.

¹ Βυζ. Χρον. σελ. 235. Συγχρόνως δὲ γράφων ὁ Ἰωάννης καὶ περὶ τοῦ τότε χειροτονηθέντος Κερκύρας Βαρδάνη λέγει ὅτι ἀμφοτέρωι ἦσαν ἄνδρες «οὐδαμῶς εἰς βίον, εἰς λόγον τινὸς δευτερεύοντες». Ὑπερεπαινεῖ δὲ τὸν Θεόδωρον "Αγγελον ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ τούτων, καὶ θεωρεῖ ἑαυτὸν ἀνάξιον, διότι ὠρίσθη νὰ χειροτονήσῃ τοιοῦτους ἱεράρχας.

² Πόλις τῆς Χαλκιδικῆς, νῦν καλουμένη Λεύτερο ἢ Ἐλευθερόπολις, πρὸς Μ τοῦ Παγγαίου ὄρους.

Σκοπίων, Σερβίων, Καστορίας, Ἰωαννίνων, Γρεβενῶν, Δεβρῶν, Βερροίας, Μογλενῶν, Κρόιας, Μαλεσόβης¹, Κερκύρας, Δυρραχίου, οὗ μητροπολίτης ἦτο τότε ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Καβάσιλας. Σφύζονται δὲ καὶ γνωμοδοτήσεις αὐτοῦ ἐπὶ διαφορῶν τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου μεταξύ τοῦ δεσπότη Πελοποννήσου Ἰωάννου Χαμαρέτου καὶ Γεωργίου Δαιμονογιάννη.

Ὁ Χωματηνός, οὗ ἡ πατρίς ἄγνωστος ἡμῖν², ἔδρασε κυρίως μεταξύ τῶν ἐτῶν 1219 καὶ 1235³· ἦτο δὲ γνωστὸς ἀπὸ τοῦ 1203 εἰς τοὺς θεολόγους τῆς Δύσεως. Τὰ σφύζόμενα αὐτοῦ ποινήματα, ἀποτελούμενα ἐξ ἐπιστολῶν πρὸς διαφόρους ἐρμηνευτικῶν τῶν κανόνων, πολλαχοῦ δὲ καὶ τῶν πολιτικῶν νόμων τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου, εὐρισκόμενα ἐν διαφόροις βιβλιοθήκαις τῆς Εὐρώπης ἐν χειρογράφοις, συλλέξας ὁ πολυμαθὴς καὶ τρίβων τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καρ-

¹ Μαλεσόβα κωμόπολις κειμένη μεταξύ Τεπελενίου καὶ Πρεμετῆς.

Ὑπάγεται εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κοριτσᾶς, τμήμα Πρεμετῆς.

² Τὸ ἐπώνυμον Χωματηνός ἢ Χωματιανός, ὡς λέγεται σήμερον, ἐμφαίνει ἐκ τῆς καταλήξεως ὅτι ὁ φέρων τοῦτο κατάγεται ἐκ πόλεως καλουμένης Χώματα· καὶ ἀναφέρεται μὲν πόλις καὶ ἐπισκοπὴ ἐν Λυκίᾳ τοιαύτη, ἀλλ' οὐδὲν διδόμενον ἔχομεν ὅτι ὁ Δημήτριος Χωματηνός κατήγετο ἐκ ταύτης. Σήμερον τὸ ἐπώνυμον τοῦτο, καθ' ὃ γνωρίζομεν, ἀπαντᾷ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κέῳ. Οἱ Χωματιανοὶ δὲ τῆς Κέῳ γνωστὸν ὅτι εἶνε μέτοικοι τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ μνημονεύονται καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι ἄνδρες ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον τοῦτο. Κ. Παπαρρηγόπουλος, Ἑλ. Ἱστορία, Τ. Ε', σ. 161. Ὅρα καὶ Ἀννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάδα, Α', 29.

³ Ὁ Χωματηνός ἐζη ἔτι ἐπὶ Μανουὴλ Δούκα (1230) δεσπότη Θεσσαλονίκης. Χωματ. 456 «Ἐδει τοίνυν τοὺς ἀμφιπονυμένους τὸ τοῦ κρατίστου δεσπότη καὶ βασιλέως τοῦ Δούκα Κυροῦ Μανουὴλ δικαστήριον». Ὅρα καὶ σ. 135, ἐνθα ἀπόφασις τοῦ Χωματηνοῦ ἐπὶ ὑποθέσεως τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου, ἐν ᾗ παραθέτει καὶ ἔγγραφον ἐνυπόγραφον Γεωργίου Βαρδάνη φέρον χρονολογίαν «Μηνὶ Μαίῳ, Ἰνδικτιῶνος η'», ἥτις συμπίπτει πρὸς τὸ ἔτος 1235.

δινάλιος Ἰωάννης Βαπτιστῆς Πίτρα ἐξέδωκεν ἐν ἐνὶ τόμῳ τῷ 1891 ¹.

Ἡ ὑπαρξίς τοῦ σοφοῦ τούτου ποιμενάρχου εἰς τὸ δυτικὸν βασίλειον τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπίρρωσιν τῆς ὀρθοδόξιας ἐν ταῖς χώραις αὐτοῦ, διότι ἐν ταύταις μᾶλλον ἢ λατινικῇ ἐκκλησίᾳ ἔδρασεν ἕνεκα τῶν φραγγικῶν κατακτήσεων. Πλὴν τῶν ἐπιστολῶν δ' αὐτοῦ, δι' ὧν λύει διάφορα νομικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ θέματα ὑποβλήθέντα αὐτῷ, ἔγραψε καὶ πολλὰς ἄλλας, δι' ὧν ἀπαγορεύει τὴν στέψιν τῶν ὀρθοδόξων ὑπὸ λατίνων ιερέων, παραγγέλλει εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ἱερεῖς τῶν χωρῶν, ἐν αἷς οἱ Λατῖνοι βία ἐπεβλήθησαν καὶ ἐξηνάγκαζον νὰ ἱεουργῶσιν ἐν λατινικοῖς ναοῖς, νὰ μὴ θεωρῶσι κοινὰ μήτε τὰ ἱεουργούμενα ἄζυμα, μήτε τὰ σκεύη τῆς ἱεουργίας, μηδὲ τὰς ἱερατικὰς στολὰς. Ἐπιτρέπει δὲ εἰς ἀρχιερεῖς ὀρθοδόξους νὰ ἱεουργῶσι, τυχὸν προσκαλούμενοι, εἰς λατινικὰς ἐκκλησίας, καὶ τοῦτο ὅπως προσελκύωσι καὶ ἐπαναφέρωσιν εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν τοὺς τυχὸν ἀποπλανηθέντας τῶν ὀρθοδόξων ².

¹ *Analecta sacra et classica. Spigilegio Solesmensi parata. Edidit Ioannes Baptista Cardinalis Pitra. Juris Ecclesiastici Graecorum selecta paralipomena. 1891.* Τὰ τέως γνωστὰ ἐκδεδομένα πονήματα τοῦ Χωματ. Περὶ βαθμῶν συγγενείας. Ἀποκρίσεις ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων εἰς ἐρωτήσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου Καβάσιλα, ὅρα ἐν Ῥάλλη καὶ Ποτλῇ, Συντ. Τόμ. 5', σ. 421.

Περὶ τῆς εἰρημένης ἐκδόσεως τῶν ἔργων Δημητρίου Χωματηνοῦ ὑπὸ Πίτρα, καὶ περὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν ἔγραψεν ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ νομομαθὴς Ἀντώνιος Μομφερράτος ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς Πετροπόλεως «Βυζαντινὰ Χρονικά», ἑλληνιστὶ μακρὰν μελέτην. Τ. Β', Τεύχ. 3, 1895, καὶ ἐν ἐπιφυλλίδι τῆς «Ἐφημερίδος» 1892, ἀριθ. 56-60.

Τοῦ Χωματηνοῦ μνημονεύει καὶ ὁ Ἀλλάτιος, *De utriusque ecclesiae etc.* εἰς τὸ περὶ ἁζύμων, καὶ ὁ Δοσίθεος, Περὶ τῶν ἐν Ἱερ. πατριαρχευσ. σ. 90, εἰς τὸ περὶ σάκκου τοῦ ἀρχιερέως.

² Δ. Χωματηνοῦ, σελ. 626 ἐπ. 695, 707, 712, 713, 745-784. Ἐγραψε δὲ καὶ λύσεις μαθηματικὰς εἰς Βαρδάνην, σελ. 467, καὶ ἐρμηνείας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὀφικίων, σ, 659, 662.

Ἦσυχολήθη δ' ὡσαύτως εἰς κανονισμόν πλείστων ὄσων ζητημάτων τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως καὶ τάξεως, διαφωτίζων τοὺς τε κοσμικοὺς καὶ κληρικοὺς τοῦ ποιμανίου του. Ἀπέστειλεν ἔτι ὑπομνήματα ἀναιρετικὰ τῶν δογμάτων περὶ ἀζύμων καὶ νηστείας τῶν σαββάτων τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν πάπαν καὶ τοὺς καρδινάλιους εἰς Ῥώμην¹.

Ὅτε ὁ ἀνὴρ οὗτος ἤκμαζε, συνέβη οἱ Λατῖνοι νὰ εἰσχωρήσωσι καὶ εἰς αὐτὸ τὸ Ἅγιον ὄρος, καὶ καταπέισωσι τοὺς ἐν τῇ Μονῇ τῶν Ἰβήρων μονάζοντας Ἰβηρας (Γεωργιανούς) νὰ ὑποταχῶσιν εἰς τὴν Ἀγίαν Ἐδραν δίδοντες ἀπλῆν διὰ χειραψίας ὑπόσχεσιν εἰς τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ λατῖνον ἐπίσκοπον. Ἐκ τούτου δ' ἐπῆλθε διάστασις ἐν τῇ χορείᾳ τῶν Ἰβήρων μοναχῶν, καὶ συμμοναζόντων Ἑλλήνων, μὴ ἀποδεχομένων τούτων τὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν. Οἱ Ἕλληνες δὲ μοναχοὶ ὅπως μὴ πράξωσιν τι ἀντικανονικὸν ἀπέστειλαν εἰς τὸν Χωματηνὸν μοναχόν, ὀνόματι Οἰκοδομόπουλον, καὶ ἠρώτησαν ἂν δύνανται νὰ κοινωνῶσι τοῦ λοιποῦ πρὸς τοὺς ἀποσχιστήσαντας Ἰβηρας τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ὁ Χωματηνὸς δὲ προέτρεψε τούτους νὰ παύσωσι πᾶσαν μετ' ἐκείνων κοινωνίαν, καὶ διεφώτισε συγχρόνως αὐτοὺς περὶ τῶν δογμάτων καὶ τῆς διαφορᾶς τῶν δύο ἐκκλησιῶν².

Ἀναγκαῖον κρίνομεν ἐνταῦθα πρὸς διαφώτισιν τοῦ ἀναγνώστου νὰ προσθέσωμεν βραχεία τινὰ περὶ τῶν εἰς τὴν φήμην « Ἀρχιεπίσκοπος Πρώτης Ἰουστινιανῆς ἢ Ἀχρίδος » προστιθεμένων λέξεων « καὶ πάσης Βουλγαρίας ».

Ἡ φήμη αὕτη, καθ' ὃν χρόνον τὰ γεγονότα ταῦτα συνέβαινον, καὶ πολὺ ἔτι πρότερον εἶχεν ἱστορικὴν μόνον ἔννοιαν, οὐχὶ δ' ἐθνογραφικὴν ἢ γεωγραφικὴν, ἢ ῥῆσις δῆλα δὴ « καὶ πάσης

¹ Δ. Χωμ. σ. 727 ἐπ. Μνημονεύει ἐνταῦθα ὅτι εἰς τὸν ἐν Ῥώμην αὐτὸν τοῦ Ἀγίου Πέτρου προσήρχοντο ὀρθόδοξοι ἱερεῖς καὶ λαϊκοὶ καὶ προσήυχοντο.

² Χωματηνός, σελ. 246.

Βουλγαρίας» δὲν ἀνεφέρετο εἰς τὴν κυρίως Βουλγαρίαν, τὴν παρὰ τὸν Ἰστρον, ἀλλ' εἰς τὴν περὶ τὴν Ἀχρίδα χώραν τῆς Μακεδονίας, κληθεῖσαν Βουλγαρίαν, ὅτε οἱ Βούλγαροι κατελθόντες ἐκ τοῦ Βόλγα κατέλαβον καὶ ταύτην μετὰ τῆς ἐπέκεινα Ἰλλυρίδος. Μετὰ τὴν ἔξωσιν δὲ αὐτῶν ἐκ τῆς Μακεδονίας ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἐναπέμεινε τὸ ἐπώνυμον εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν ὡς ἔχνος τῆς πάλαι διαμονῆς τῶν Βουλγάρων¹.

Εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν δὲ ταύτην τῆς α' Ἰουστινιανῆς ὑπῆγοντο κατὰ τὴν περὶ ταύτης νεαράν² τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ Δακία Μεδιτερράνεα, ἡ Δακία Ῥιπενσία, ἡ Πρεβαλία, Δαρδανία, Μυσία ἡ ἀνωτέρα (Σερβία), καὶ ἡ Παννονία³. Εἶχε δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ταύτης τὸ δικαίωμα νὰ χειροτονῇ τοὺς ἐπισκόπους τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, αὐτὸς δὲ νὰ χειροτονῇται ὑπὸ τῆς οἰκείας συνόδου, ἐπέχων ἐν αὐταῖς, ταῖς ὑποκειμέναις αὐτῷ ἐπαρχίαις τὸν τόπον τοῦ ἀποστολικοῦ τῆς Ῥώμης θρόνου, κατὰ τὰ ὀρισθέντα ὑπὸ τοῦ ἀγίου πάπα Βιγιλίου⁴.

¹ Γρηγορ. σ. 27 «Χρόνοις μέντοι ὕστερον ὁ βασιλεὺς Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος μετὰ πολλὰς τὰς μάχας τέλος ἐξέτριψε καὶ ἐδουλώσατο τούτους (τοὺς Βουλγάρους)· καὶ τῆς μὲν χώρας τοὺς ἐναπολειφθέντας ἐξορίστους πεποίηκεν ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἰστρον κάτω Μυσίᾳ· τὸ δὲ ὄνομα, καθάπερ ἄλλο τι μνημεῖον ἐκείνων, ἐναπολέλειπται τῇ ἀρχιεπισκοπῇ». Παρβλ. καὶ Γρηγορίου ἀρχιεγγραμμάτ. τῆς Ἰ. Συνόδου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγ. Ἐκκλησίας, Πραγματεῖαν περὶ τῆς κανονικῆς δικαιοδ. τοῦ Οἴκου. Πατριαρχικοῦ Θρόνου ἐπὶ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ ὀρθοδ. ἐκκλησιῶν, σελ. 40.

² Νεαρά, 11 καὶ 131. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγ. Τ. Ε', 219. Ὅρα αὐτόθι καὶ ἐν σελ. 266 νεαράν Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου περὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Βουλγαρίας.

³ Περὶ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ὅρα Boeknig, Notitia Dignitatum. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγ. Ε', σ. 268, Zacharia v. Ling. σ. 319.

⁴ Τὴν φράσιν τῆς νεαρᾶς «κατὰ τὰ ὀρισθέντα ὑπὸ τοῦ πάπα Βιγιλίου» ὁ Γρηγόριος ἐν τῇ παρατεθείσῃ πραγματείᾳ του θεωρεῖ παράγγραπτον, σελ. 58 ἐπ. Ὁ Δοσίθεος, Ἱστορ. τῶν ἐν Ἱεροσ. σελ. 508

Ἐθέσπισε δὲ τότε προσέτι ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ τὰ τῆς τάξεως τοῦ θρόνου τῆς α' Ἰουστινιανῆς τάξας αὐτὸν τρίτον. Τὴν πρῶτην τάξιν ἐπεῖχεν ὁ ἀγιώτατος τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης πάπας, τὴν δευτέραν ὁ μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως καὶ Νέας Ῥώμης, τὴν τρίτην δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰουστινιανῆς. Τὸ Οἰκουμενικὸν ὁμῶς Πατριαρχεῖον οὐδέποτε ἀνεγνώρισε τὴν τάξιν ταύτην, οὐδὲ τὸ αὐτοκέφαλον, οὐδὲ τὰ προνόμια· ἠνέχθη μόνον τὸ γεγονὸς χάριν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διότι περὶ τοῦ αὐτοκεφάλου οὐδεμία σύνοδος ἀπεφάνετο οὔτε οἰκουμένη, οὐδὲ τοπική¹. Δι' ὃ καὶ εἰς τὰς κατόπιν συγκροτηθείσας συνόδους ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος εἶχε θέσιν ἑκατοστοῦ ἐπισκόπου. Καὶ ὁ τίτλος δὲ αὐτὸς « Ἀρχιεπίσκοπος Πρώτης Ἰουστινιανῆς » ἐξέλιπε σὺν τῷ χρόνῳ ἀντικατασταθεὶς διὰ τοῦ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος ἢ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας².

ἱστορεῖ ὅτι ἐπὶ τῆς Ε' οἰκουμ. Συνόδου, ἥτις ἐβεβαίωσε τὸ αὐτοκέφαλον ἦτο παρὼν ὁ πάπας Βιγίλιος.

¹ Περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἐπισκοπῆς Ἀχρίδος ἐπραγματεύθη ἐν ἐκτάσει ὁ Γρηγόριος, ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἱερ. Συνόδου τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας τῷ 1860 ἐν τῇ Πραγματείᾳ του περὶ τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἐπὶ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν. Ὅρα καὶ Μ. Γ. Δήμιτζα, Τὰ περὶ τῆς αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς, Ἀχρίδος καὶ Βουλγαρίας 1859. Ὁ L. Duchesne, *L'Illyricum ecclesiastique ἐν Byzant. Zeitsch.* παραδέχεται ὅτι ἡ Α' Ἰουστινιανὴ ἦτο τὰ Σκόπια καὶ οὐχὶ ἡ Ὁχρίς, σελ. 535. Ὁ H. Gelzen ἐδημοσίευσε ἐν *Byzant. Zeitsch.* Β', σ. 42, κατὰ ἀντίγραφον τοῦ Uspenski, σιγίλλιον τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου κανονιστικὸν τῶν εἰς τὴν Ἀχρίδα ὑποκειμένων ἐπισκοπῶν. Ὡστε καὶ ἐνταῦθα κανονίζει τὰ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Βουλγαρίας ὁ αὐτοκράτωρ, οὐχὶ ἡ ἐκκλησία.

² Γρηγορ. Πραγματ. σελ. 72. Ἐν ἐγγράφῳ συστατικῷ πρὸς συλλογὴν συνδρομῶν διὰ θεραπείαν χρηματικῶν ζημιῶν, ἃς ὑπέστη ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος, πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀχρίδος Γαβριήλ, φέροντι τὰς ὑπογραφὰς τοῦ Γαβριήλ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως,

Ὁ Δημήτριος Χωματηνὸς γενόμενος ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος ἐθεώρησεν ἑαυτὸν αὐτοκέφαλον, ἔτι μᾶλλον ἐπιμένων εἰς τὸ πρόνομιον τοῦτο, διότι καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ἤδη διετέλει ὑπὸ αὐτόνομον κράτος, καὶ αἱ πολιτικαὶ περιστάσεις δὲν ἐπέτρεπον τὴν ἐκ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐξάρτησιν, πρὸς ὃ ἄλλως δὲν ἔπαυσε πνευματικῶς ἡνωμένη ἡ ἐκκλησία τοῦ δυτικοῦ κλίματος. Ὡχοντο δὲ οἱ ιεράρχαι τούτου εἰς τὰς πρὸς τὸν πατριάρχην ἐπιστολὰς καὶ τὴν πραγματικὴν ἔνωσην, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω¹.

Ὁ Διονύσιος Θερειανὸς γράφας μακρὰν μελέτην ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ὁ ἑλληνισμὸς κατὰ λεκτικὴν καὶ πραγματικὴν ἔννοιαν», οὐχὶ μετὰ πολλῆς φροντίδος γεγραμμένην, ἐν τῷ τμήματι, ἐν ᾧ ἐρευνᾷ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, ἀποφαίνεται ὅτι οἱ τε αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου καὶ ἡ ἐκκλησία οὐδαμῶς ἐνεφοροῦντο αἰσθημάτων ἑλληνικῶν, καὶ ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν ἦτο γνώρισμα τῶν ἑλληνικῶν αὐτῶν φρονημάτων. Μεταξὺ δὲ τῶν ὀλίγων καὶ μονομερῶν παραδειγμάτων, ἅτινα σταχυολογεῖ ἐκ τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων πρὸς ὑποστήριξιν

Σιλβέστρου πάπα καὶ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, καὶ Ἰωακείμ πατριάρχου τῆς μεγάλης πόλεως Ἀντιοχείας καὶ πάσης Ἀνατολῆς, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος προσαγορεύεται ἀρχιεπίσκοπος καὶ πατριάρχης τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας, Σερβίας, Μακεδονίας, Ἀλβανίας, Μολδοβλαχίας, Οὐγγροβλαχίας καὶ λοιπῶν. Ἐγράφη τῷ 1585. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Legrand, ἐν τῇ *Revue des études grecques*, T. B', σελ. 182 ἐπ.

¹ Δημ. Χωματ. σ. 487, 494. Καὶ πρὸ τοῦ Χωματηνοῦ ὁ Θεοφύλακτος (1070-1100) ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας ἔδειξε τοιαύτας τάσεις μὴ θέλων νὰ ἀναμειγνύηται τὸ πατριαρχεῖον εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ θρόνου τῆς Βουλγαρίας. Θεοφυλ. ἐπιστολ. 24 (ἐν T. PK⁵, Ἑλλην. Πατρολογ.) σελ. 117. Gelzer, *Ungedruckte u. wenig bekannte Bisthümverzeich. d. orient. Kirche* (ἐν *Byzant. Zeitschrift*. T. B'), σ. 59.

τῆς γνώμης του, ἀναφέρει καὶ ὅτι ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος ὁ δεσπότης τῆς Ἡπείρου ἐστέφθη ὑπὸ Βουλγάρου ἀρχιερέως καὶ οὐχὶ Ἕλληνας, οὗτος δὲ ὁ Βούλγαρος εἶνε ὁ Δημήτριος Χωματηνός, ὃν γνωρίζει ἤδη καλῶς ὁ ἀναγνώστης, ὥστε δύναται νὰ φέρῃ οἰανδήποτε κρίσιν ἐπὶ τῆς ῥήσεως ταύτης τοῦ Θερειανοῦ περὶ τοῦ ιεράρχου τούτου, ὅστις τοσάκις μνημονεύων ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του τὸ ὄνομα Πατρίς, ἐνόει αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα, καὶ οὐχὶ τὴν Βουλγαρίαν καὶ τοὺς Βουλγάρους, οὓς ἀποκαλεῖ βαρβάρους¹.

Ὁ τέταρτος τῶν διαπρεπῶν ιεραρχῶν τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου εἶνε ὁ Γεώργιος Βαρδάνης, ὁ ἐπονομαζόμενος Ἀττικός, ὡς ἐκ τῆς γλαφυρότητος τῆς γλώσσης του.

Τὰ πρῶτα ἔχνη τοῦ ἀνδρὸς τούτου κομιδῇ νέου ὄντος ἀνευρίσκομεν ἐν Ἀθήναις, ὅπου εἶχε μητέρα καὶ ἀδελφούς, καὶ μαθητῆς ὑπῆρξε μετ' ἄλλων ἡλικιωτῶν τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀχομινάτου, ὅστις καὶ μετὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν φυγὴν του, δὲν ἔπαυσε πέμπων πρὸς αὐτὸν ἐπιστολάς².

¹ Δ. Θερειανός, Φιλολογικαὶ ὑποτυπώσεις, σελ. 90. «Τὸ σλαυικὸν στοιχεῖον εὗρηται καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς μοναστηρίοις τοῦ Ἀθω ἡδὴ ἀπὸ τοῦ IB' αἰῶνος» (Ναί, ἀλλ' εἶχον κεχωρισμένα μοναστήρια οἱ Σλαῦοι), «Βούλγαροι ἄποικοι μνημονεύονται σποράδην κατὰ τὸν I' αἰῶνα ἐν αὐτῇ τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι, βούλγαρος δὲ πατριάρχης χρεῖ ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸν δεσπότην τῆς Ἑλλάδος Θεόδωρον». Τοιαῦτα ἐπιτόλαια ἀποφθέγματα προερχόμενα ἐξ ἀναγνώσεων νεωτέρων ἱστορικῶν τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἐξ ἰδιαζούσης ἀποστροφῆς τοῦ ἀνδρὸς, ἀσχοληθέντος, εὐδοκίμως ἄλλως, ἐν τῇ μελέτῃ τῶν κλασικῶν συγγραφέων καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, εὗρηται πολλὰ ἐν τῷ εἰρημένῳ φροντισματι τῶν φιλολογικῶν ὑποτυπώσεων.

² Ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Ἀχομινάτου, Β', σ. 282, φαίνεται ὅτι ὁ Βαρδάνης ἦτο Ἕλληνας ἐξ Αἰγύπτου. «Ἐπεὶ δὲ τὴν φίλην πατρίδα Αἴγυπτον καταλιπὼν φευκτέαν ἐνόμισας». Ἐν Κερκύρᾳ ἀνευρίσκομεν τὸ ἐπώνυμον Βαρδάνης καὶ ἐπὶ ἐτέρου Δημητρίου καλουμένου, γαμβροῦ Κωνσταντίνου τινὸς Κρατεροῦ (Χωματ. σ. 310). Εἰς Ἀθήνας ὁ Γ.

Ὁ Ἀκομινᾶτος ἐπιστέλλων πρὸς αὐτὸν προσφωνεῖ λογιώ-
τατον καὶ θεοφιλέστατον υἱόν, φίλον τέκος καὶ παῖδα. Ἐψυχα-
γωγεῖτο δὲ σφόδρα λαμβάνων ἐπιστολὰς τοῦ Βαρδάνη, ἕνεκα
τῆς γλαφυρότητος τοῦ ὕφους καὶ τῆς ἁρμονίας τῶν λέξεων.
ἔπινεν, ὡς ἔγραφεν, ἀναγινώσκων ταύτας, «ἀπτικὸν πόμα».
Δὲν παρέλειπε δὲ καὶ μακρόθεν νὰ διδάσκη αὐτὸν καὶ διορθοῖ τὰ
γλωσσικὰ ἀμαρτήματα¹. Ἐζήτει δὲ παρ' αὐτοῦ βιβλία, ἅτινα
οὗτος καὶ ἔπεμπεν. Ἐχάρη δέ ποτε σφόδρα, ὅτε ὁ Βαρδάνης
ἔστειλεν αὐτῷ βιβλία ἐκ τῆς ἀρπαγείσης ὑπὸ τῶν Φράγγων
βιβλιοθήκης του κατὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἐσκοπεῖ δὲ
τὰ βιβλία αὐτοῦ νὰ καταλίπη ἐν βαθεῖ γήρατι διατελῶν ἤδη
εἰς τὸν Βαρδάνην καὶ ἄλλους φοιτητάς του².

Ὁ Βαρδάνης ἐπεσκέφθη τὸν Ἀκομινᾶτον ἐν Κέφ, ἐξ ἧς
ἐπανελθὼν, καὶ διατρίψας μικρὸν ἐν Ἀθήναις, ἀπεδήμησεν εἰς
Νίκαιαν μικρὸν πρὸ τοῦ 1220. Ἡ ἐν τῷ Δυτικῷ δὲ βασιλείῳ

Βαρδάνης ἦλθε πανοικεῖ χάριν σπουδῆς. Τότε δ' ἐν Ἀθήναις, ἐν Θεσ-
σαλονίκη καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐτηρεῖτο καὶ τὸ τελειότερον τυ-
πικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας (Χωματ. σ. 619). Ἴσως δ' ὁ
Βαρδάνης μὴ δυνάμενος νὰ μεταβῇ εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Κωνσταντι-
νούπολιν ἦλθεν εἰς Ἀθήνας.

¹ Ἀκομ. Β', σελ. 284 «τὸ δ' αὖ γε μητρὸς φίλτρον καὶ ἀδελφῶν
ὡς ἄλλος δεσμὸς ἀτεχνῶς ἀδαμάντινος οἴκοι μένων βιάζεται».

Ὁ Βαρδάνης εἶχε γράψει ἐν ἐπιστολῇ του «λόγοις ἐπιμήκοις»
καὶ «δεδίδτειν» ἐνεργητικῶς. Ὁ Ἀκομινᾶτος διορθοῖ ὅτι παρὰ ὀρθο-
λεκτικὴν ἀκρίβειαν ἔγραφεν ἀντὶ «ἐπιμήκεσιν» «ἡ γὰρ εὐθεῖα οὐκ
ἔστιν ὁ ἐπίμηκος, ἀλλ' ἐπιμήκης» καὶ «δεδίδτεσθαι» ὥφειλε νὰ γράψῃ
καὶ οὐχὶ ἐνεργητικῶς «δεδίδτειν». Αὐτόθι σελ. 289.

² Ἀπέστειλεν ἐπίσης εἰς Ἀκομινᾶτον ὁ Βαρδάνης καὶ φελλωτὰ εὐ-
ρύχωρα σανδάλια, περὶ ὧν γράφει αὐτῷ «Ἐπλάτυνας τὰ διαδήματά
μου ὑποκάτω μου ἀποστείλας μοι φελλωτὰ καὶ εὐρύχωρα σανδάλια.
Οὐκουν ἀσθενήσουσι τοῦ λοιποῦ τὰ ἔχνη μου τῇ στενότητι πλέον τῶν
ἐμβάδων ἢ τῇ ψυχρότητι τῆς ὥρας πιεζόμενα καὶ συμπιλούμενα».
Αὐτ. σελ. 317.

διαμονή του κατέστησεν αὐτὸν γνώστην τῶν κατὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς αὐτόθι βασιλείας συμβάντων, ὧν μνημονεύει ἐν τῇ πρὸς τὸν Γερμανὸν πατριάρχην ἐπιστολῇ του. Ἐξάγομεν δὲ τὴν εἰς Νίκαιαν ἀποδημίαν του ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Ἀχομινάτου πρὸς αὐτόν, γραφείσης πρὸ τοῦ ἔτους 1220, ἐν ᾗ ἐκφράζει τὴν ἀπορίαν του, πῶς ἐν ὥρᾳ χειμῶνος ἀπεφάσισε νὰ πλεύσῃ ἐξ Ἑλλάδος μέχρι Προποντίδος. Παρὰ τὰ παράλια δὲ ταύτης εὕρισκοντο τὰ ἐπίνεια τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας. Εἶχε δ' ἄλλως κατασταθῇ καὶ γνωστὸν ὅτι ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις προσεκάλεσεν εἰς Νίκαιαν τοὺς ἀπανταχοῦ σοφοὺς θεολόγους καὶ λογίους, ἐν οἷς τὸν Ἀχομινᾶτον¹.

Ὁ Βαρδάνης εἶχε πιθανῶς ἱερωθῇ ἐν Ἀθήναις ἔτι εὕρισκόμενος, διότι ἐνταῦθα ἔφερε τὸ ὀφίκιον τοῦ ὑπομνηματογράφου καὶ χαρτοφύλακος².

¹ Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ Ἀχομινᾶτος (σελ. 318) ἀγνοῶν τὴν αἰτίαν δι' ἣν ὁ Βαρδάνης ἀπεδήμει, γράφει «Βαβαί τῆς τόλμης ὅτι καὶ νῦν χειμῶνος ἦδη προσέρποντος . . . αὐτὸς καταθαρσεῖς καὶ τὸν ἐξ Ἑλλάδος ἄχρι καὶ Προποντίδος ἀνάπλουν οὔμενον οὐκ ὀκνεῖς. Τίς σοι τοσοῦτον μένος καὶ θάρσος ἐνέπνευσεν ; . . . Πότερον ἔρως τις θερμότερος, ᾧ πάντα τολμητέα . . . ἢ ἡ κατὰ τὸν παριόντα χειμῶνα ἐπὶ τὸ Βυζάντιον ἄνοδος, πολλοῖς καὶ ποικίλοις ἐγγυμνάσασα ναυαγίοις ἐμπειρόπλουν τινὰ καὶ θαλάττιον ἀπέτέλεσε ; κτλ.». Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἶχεν ἀπέλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ οὐχὶ ἤδη, ὅτε ἀνεχώρησε μέχρι Προποντίδος. Ὁ Σπυρ. Λάμπρος ἡρμήνευσεν ἄλλως τὸ χωρίον τοῦτο· Μιχαὴλ Ἀχομιν. Β', σελ. 643.

Ἐν τοῖς περὶ Βαρδάνη δὲν ἀποδεχόμεθα τὴν, ἄλλως κατὰ πιθανότητα, ἐκφερομένην γνώμην τοῦ Σ. Λάμπρου, ὅτι οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ ἐπισκόπου Καρύστου Δημητρίου, ἔχοντος υἱὸν Γεώργιον, μαθητὴν τοῦ Ἀχομινάτου καὶ γράφοντα χειρόγραφα, ἅτινα ἔπεμπε πρὸς αὐτόν. Μ. Ἀχομινᾶτ. πρὸς Δημήτριον, σελ. 205. 209. 241. 624.

² Ὁ ὑπομνηματογράφος ἦτο ὀφίκιον ἐκκλησιαστικὸν διάφορον τοῦ χαρτοφύλακος καὶ νοταρίου, Δημ. Χωματηνός, σ. 654. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγ. Ε', σ. 409, 532, 537.

Ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀχομινάτου συνιστώμενος τῷ πατριάρχῃ Μανουὴλ

Ἐν Νικαίᾳ μικρὸν διαμείνας μετέβη εἰς Ναύπακτον παρὰ τῷ Ἰωάννῃ μητροπολίτῃ Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης, ὅπου μεγάλως ἐξετιμήθη ἡ παιδεία αὐτοῦ καὶ αἱ ἀρεταὶ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ τούτου ἱεράρχου, καὶ ὑπὸ τοῦ δεσπότη τῆς Ἠπείρου Θεοδώρου Δούκα, ὡς ἐμφαίνουσιν αἱ μεταξὺ τούτων διαμειφθεῖσαι ἐπιστολαί¹.

Ἐν τῷ δεσποτάτῳ ὠρίσθη ὡς χαρτοφύλαξ, διάκονος ὢν, τῆς ἐπισκοπῆς Γρεβενῶν, ἔπειτα δὲ μετεκλήθη ὑπὸ τοῦ Ναυπάκτου εἰς τὴν τῆς Βονδιτζῆς², ἀλλὰ φαίνεται ὅτι δὲν μετέβη, διότι

Χαριτοπούλῳ χαρτοφύλαξ (Ὁρα ἀνωτέρω, σ. 152), οὗ δὲν σημειοῖ τὸ ὄνομα, εἶνε ὁ Γεώργιος Βαρδάνης «καὶ ὁ ἡμέτερος φοιτητὴς καὶ χαρτοφύλαξ . . . περὶ τὸ πάμμεγα φῶς τῆς μεγίστης ἀγιοσύνης σου κατὰ γνώμην ἡμετέραν ἀνέδραμεν», Ἀκομινᾶτος, Β', σ. 337. Περὶ ἄλλου δὲ χαρτοφύλακος ὁμιλεῖ ἐν ἄλλαις ἐπιστολαῖς, Β', σ. 243 καὶ 334. Περιέργον εἶνε ὅτι ὁ Ἀκομινᾶτος εἶχε συμβουλεύσει τὸν Βαρδάνην, ἔγραψε δὲ περὶ τούτου πιθανῶς καὶ εἰς τὸν Ἰωάννην Ναυπάκτου, νὰ μὴ ζητήσῃ ποτὲ νὰ γίνῃ ἐπίσκοπος· (Ἐπιστολὴ Βαρδάνη πρὸς Ἰωάννην Ναυπάκτου ἐν Βυζ. Χρονικοῖς, Τ. Γ', σελ. 250) ἀλλ' ὅτε ἔμαθε τὴν ὑποψηφιότητα αὐτοῦ διὰ τὴν Κέρκυραν, ἔγραψε πρὸς τὸν Ναυπάκτου ἐπινεύων καὶ παρακινῶν εἰς τὴν χειροτονίαν τοῦ πνευματικοῦ του υἱοῦ κυρ Γεωργίου τοῦ χαρτοφύλακος. Ἐπιστολὴ Ἀκομινάτου ἐν Βυζαντ. Χρον. σελ. 254.

¹ Βυζ. Χρον. Τ. Γ', σελ. 245 καὶ 252, ἐνθα ἡ ἐπιστολὴ Θεοδ. Κομνηνοῦ πρὸς Ἰωάννην Ναυπάκτου περὶ τῆς πληρώσεως τοῦ χηρεύοντος θρόνου Κερκύρας.

² Ἡ πόλις Βόνδιτζα ἀντικατέστησε τὸ ὄνομα τῶν Δωδωνῶν ἢ Δωδώνης μιᾶς τῶν 12 πόλεων τῆς ἐπαρχίας Παλαιᾶς Ἠπείρου κατὰ τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους, 651. Ὑπὸ τὸ ὄνομα δὲ Βόνδιτζα, μὴ ἑλληνικόν, ἀναφέρεται καὶ ἐπισκοπὴ (Parthey Not. 3, 524, 10, 616, 13, 467 καὶ σελ. 313, Appendix, 1, 48 «Δωδώνη ἢ Βόνδιτζα». Κατὰ γενικὴν δὲ συνεκδοχὴν ἡ πόλις αὕτη εἶνε ἡ σημερινὴ Βόνιτσα ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ. Τὸ λεγόμενον δὲ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ὅτι ἀντικατέστησε τὸ ὄνομα τῆς Δωδώνης προέρχεται ἐξ ἀγνοίας τούτων περὶ τῆς θέσεως τοῦ μαντείου. Ἐν γένει δὲ τὰ τοῦ θέματος τῆς Ἠπείρου

ἐκ Γρεβενῶν προσεκλήθη εἰς Ἄρταν διὰ τὴν χειροτονίαν του ὡς ἀρχιερέως Κερκύρας, ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ ἰδίας συστάσεις πρὸς τὸν Ναυπάκτου τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, καὶ τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου Θεοδώρου Ἀγγέλου Κομνηνοῦ, αἵτινες καὶ μνημονεύονται ἐν τῇ συνοδικῇ πράξει τῆς χειροτονίας του, ὡς ληφθεῖσαι ὑπ' ὄψιν μετὰ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ πλεονεκτημάτων, σοφίας, ἀρετῆς καὶ βίου ἀμέμπτου¹.

Ἡ Νικοπόλεως εἶνε συγκεχυμένα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς. Ὅρα Tafel, Const. Porphy. σ. X, XXXV, καὶ σελ. 26, ἔνθα ἡ σημειουμένη ὑπὸ τοῦ Edrisi πόλις Bendesa εἶνε ἡ Βόνιτσα.

Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν Ἰωάννου μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Γεωργίου Βαρδάνη μανθάνομεν ὅτι ἐν ΓρεβENOῖς δὲν ὠμιλεῖτο ἡ καθαρεύουσα ἑλληνικὴ, ὅτι ἦτο πόλις ἀξία λόγου, ἔχουσα κληρὸν εὐπαίδευτον καὶ πᾶν ὅ,τι ἡδύνατο νὰ θέλῃ τὴν ψυχὴν «ἄνευ μόνης τῆς ἑλληνικῆς εὐομιλίας καὶ περιττότητος». Ὁ Ναυπάκτου δὲ γράφων τῷ Βαρδάνη σύγκρισιν τῶν δύο ἐπισκοπῶν Βονδίτζης καὶ Γρεβενῶν, ἃς πάσας ἡχρεώσεν ἡ καιρικὴ ἀνωμαλία, θεωρεῖ ὑπερτέραν τὴν τῆς Βονδίτζης, διότι εἶνε κατὰ πάντα ἑλληνικὴ καὶ ἐν μέσῳ κείται Γραικῶν. Αὐτ. σελ. 252, 259. Καὶ ὁ Βαρδάνης ἀπαντῶν ἐκ Γρεβενῶν γράφει «Ἰλλυριοθέν τὸ γράμμα εἰ καὶ μὴ πρὸς Ἰλλύριον ἀλλ' ὄν (οἱ) ἑλληνίζοντες πάντες . . . τῆς μελιχίμου λαλιᾶς ἀποθαυμάζομεν». (Γράφει Ἰλλυριοθέν, διότι τὰ Γρεβενὰ ὑπήγοντο εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἰλλυρίαν). Ὀνομάζει δὲ τοὺς κατοίκους βαρβαροφώνους, καὶ χαίρει ὅτι μεταβαίνει «ἐπὶ τοὺς καθαρῶς μετιόντας τὴν εὐγενῆ καὶ ἑλληνίδα φωνήν».

¹ Βυζ. Χρ. σ. 258. Ὁ δεσπότης Θεόδωρος Κομνηνὸς δι' ἰδίας ἐπιστολῆς συνιστᾷ τῷ Ναυπάκτου τὸν Βαρδάνην διὰ τὸν θρόνον Κερκύρας, ἐν ᾗ σημειοῖ καὶ τὸ ἐξῆς «Σύνελθε οὖν, ὦ σεβασμία μοι κεφαλὴ, μετὰ τῶν ὑπὸ σέ ἀδελφῶν εἰς τὴν ὑφ' ἡμᾶς χώραν τὴν Ἄρταν κατὰ τὴν ιε' τοῦ μέλλοντος Ὀκτωβρίου μηνός, καὶ καθίσαντες τὸν οὐκ ἀδόκιμον προχειρίσασθε τῷ Θεῷ. Ἄν δὲ τὸ ἐμὸν οὐκ ἀπόβλητον παρ' ὑμῖν, εἰ δὲ καὶ τὰ κοσμικὰ τοῖς ἱεροῖς παραμυγνύειν οὐκ ἀπηγόρευται, συνεισφέρω βουλὴν παρ' ὑμῖν, ἀλλ οὐ τυραννικὴν, ὅτι τέως ἐμοὶ πρόσφορος παρὰ τῇ τοιαύτῃ ψήφῳ λελογίσταί ὁ ἐντιμότητος χαρτοφύλαξ Ἀθηνῶν, καὶ ἡμῖν ἀγαπώμενος Βαρδάνης». Ἐγγραφε

Ἡ ἐκλογή τοῦ Βαρδάνη διὰ ψηφοφορίας, καὶ τοῦ συνήθους μηνύματος ἐγένετο ἐν Ἄρτῃ κατὰ Δεκέμβριον μῆνα τοῦ 1220. Ῥητῶς δ' ἐν τῷ συνοδικῷ πρακτικῷ γέγραπται ὅτι οἱ ψηφίσαντες καὶ ἀναγορεύσαντες τὸν Βαρδάνην ἀρχιερέα τῆς τῶν Κερκυραίων ἐκκλησίας δὲν ἐσφραγίσθησαν πατριαρχικὰ δίκαια, ἀλλὰ ἀκολουθήσαντες τὴν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων κατάστασιν, καὶ τὸ πρόσφορον τοῦ ἀνδρός, ὅπως ἀναδειχθῇ ἀρχιερεὺς τῆς νήσου ταύτης, εἰς ἣν ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως κατέπλεον πολλοὶ λόγῳ ἐμπορίας ἐξ Ἰταλίας, οἵτινες συνεζήτουν περὶ τῶν δογμάτων μετὰ πείσματος. Τοιοῦτος δὲ ἀρχιερεὺς ἐκεῖ ἦτο ἡ ἐλέπολις κατὰ τῶν σοφισμάτων τῶν ἀλλοτρίων «οὕτω τῶν πραγμάτων, οὕτω τοῦ καιροῦ καὶ τῆς οἰκονομίας οὕτως ἀπαιτησάντων».

Ὁ Χωματηνὸς ἦτο ἐπ' ἴσης εἰς τῶν φίλων τοῦ Βαρδάνη, οὗ ἐξετίμα τὴν φιλίαν καὶ τὴν μάθησιν, ἔγραφε δ' αὐτῷ μετὰ περισσῆς φιλοφροσύνης καὶ ἐπαινετικῶν ἐκφράσεων.

Ὁ Γεώργιος Βαρδάνης ἱστορεῖται ὅτι ἀπῆλθεν εἰς Ἰταλίαν σταλείς ὑπὸ τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου Μανουήλ, τοῦ διαδεχθέντος τὸν Θεόδωρον Ἀγγελον, ἀλλ' ἀσθενήσας ἦλθεν εἰς τὴν Μονὴν Κάζολι τῆς ἐπαρχίας Ὑδροῦντος, ὅπου καὶ συνεζήτησε περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς καὶ περὶ ἀζύμων μετὰ τῶν ἐλασσόνων ἀδελφῶν (φρατρομινουρίων *fratrum minorum*), ἀπαντήσας εἰς ἐρωτήματα Λατίνου τινὸς Βαρθολομαίου¹.

δὲ Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ Ἰνδικ. η' (1220) ὑπογράφεται «Θεόδωρος Δούκας». Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ γράμματος εἶχε «Τῷ παναγιωτάτῳ δεσπότη καὶ ἐν Κυρίῳ πατρί μου, τῷ μητροπολίτῃ Ναυπάκτου, Θεόδωρος Κομνηνὸς ὁ Δούκας». Αὐτόθι, σ. 252. Ὅρα καὶ ἐπιστολ. σ. 259, καὶ σ. 254 καὶ 260 «Συνοδικὸν ἐπὶ προβολῇ τοῦ Βαρδάνου χαρτοφύλακος Ἀθηνῶν εἰς ἀρχιερέα Κερκυραίων».

¹ Δ. Χωματ. σ. 138, 139, 463. Τὰ περὶ Γεωργίου Βαρδάνη εἰς Ἰταλίαν διελεύκανεν ἱκανῶς ὁ Ἄνδρ. Μουστοζύδης ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ *Delle cose Corcirese*, σ. 413, ἐνθα κριτικώτατα διαχωρίζει

Ἄγνωστος ὁ χρόνος τοῦ θανάτου τοῦ ιεράρχου τούτου. Γνωστὸν μόνον ὅτι ἔζη τῷ 1235¹.

Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους γινώσκομεν καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γαρδικίου Ἰωάννου, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ τέως ὑπὸ τὸν Ναυπάκτου Μονὴ τῆς Ἀγίας Τριάδος, καὶ τοῦ Θωμᾶ Δρυϊνουπόλεως, καθ' οὗ εἶχον ἐγερθῆ αἰτιάσεις ὑπὸ τῶν ὑπ' αὐτὸν κληρικῶν, καὶ τοῦ Συμεῶνος Θαυμαχοῦ², τοῦ Κοστομύρη Νέων Πατρῶν, τοῦ Γοριανίτου Σερρών. (Ὅρα ἄνωτ. σελ. 175).

τοὺς βίους τριῶν ἐπισκόπων Κερκύρας φερόντων τὸ ὄνομα Γεώργιος. Ὁ Δημητρακόπουλος, Ὁρθόδ. Ἑλλάς, σελ. 31, ἀποδίδει εἰς Γεώργιον μητροπολίτην Κερκύρας ἀκμάσαντα περὶ τὸ 1178 σύγγραμμα γραφέν ὑπὸ Γεωργίου Βαρδάνη, παραλαβὼν τὴν εἰδησιν ἐκ τοῦ Ἀλλατίου. Πιθανῶς ἠγνῶει τὸ βιβλίον τοῦ Μουστοξύδου. Τὰ αὐτὰ ἀναφέρει καὶ ὁ Π. Χιώτης, Ἱστορ. ἀπομνημ. Ἐπτανήσου, Τόμ. 5', σελ. 19 ἐπ. μὴ ἀποδεχόμενος τὴν γνώμην τοῦ Μουστοξύδου, ὃν εἶχεν ὑπ' ὄψιν. Ἐν γένει ὁμῶς εἰπεῖν τὰ περὶ Βαρδάνη μένουσιν ἔτι σκοτεινὰ, μὴ ὑπαρχουσῶν περὶ τούτου ἱκανῶν πηγῶν. Hopf, Griech. σ. 258. Ἰ. Ῥωμανός, Περὶ δεσποτάτου, 41.

¹ Ὁ Δημ. Χωματ. σ. 138 παραθέτει ἔγγραφόν τι τοῦ Γεωργίου Βαρδάνη ἔχον ἐν τέλει «Μηνὶ Μαίῳ, Ἰνδικτ. η'» ἢ ὑπογραφὴν «Ὁ Κερκύρας Γεώργιος». Ἡ Ἰνδικτιῶν συμπίπτει πρὸς τὸ ἔτος 1235.

² Α. Παπαδοπ. Κεραμείως, Ἱεροσολ. βιβλιοθ. Τ. Α', σελ. 341 καὶ 342.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

(Συνέχεια)

Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία.

Εἰριδες τῶν προΐσταμένων τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. — Ἐπιστολὴ Δημ. Χωματηνοῦ πρὸς Γερμανὸν Β' συγχαρητήριος ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει αὐτοῦ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. — Ἀπάντησις Γερμανοῦ. — Ἀνταπάντησις Χωματηνοῦ. — Διαμφισθητήσεις περὶ τῆς μὴ κανονικῆς χειροτονίας ἐπισκόπου Σερβίων μεταξὺ Γερμανοῦ Β' καὶ Δημητρίου Χωματηνοῦ. — Ἀπολογία Χωματηνοῦ. — Θάνατος Χωματηνοῦ. — Ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος ζητεῖ ὡς διάδοχον τοῦ Χωματηνοῦ τὸν Νικηφόρον Βλεμμύδην. — Ἀποποίησις τούτου. — Λόγοι Βλεμμύδου περὶ τοῦ αὐτονόμου καὶ αὐτοβούλου τῆς ἐξουσίας τῶν ἐν τῇ Δύσει ἀρχόντων.

Ἐν τοῖς προηγουμένοις ἱστορήσαμεν (σελ. 185) ὅτι τὸν πατριάρχην Μανουὴλ ἀποθανόντα, διεδέχθη ὁ Γερμανὸς Β'. Οὗτος υἱὸς ἀλιέως ὦν, καὶ καταγόμενος ἐξ Ἀνάπλου τοῦ Βοσπόρου¹,

¹ Ὁ Ἀνάπλους ἔκειτο παρὰ τὸν Βόσπορον, ἔνθα νῦν τὸ χωρίον Ἀρναούτ-κιοῖ, καὶ Μέγα Πεύμα λεγόμενον, ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ὁχθῆς τοῦ Βοσπόρου, ὅπου καὶ τὸ ἀκρωτήριον Ἑστία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, νῦν Ἀκιντί. Gyllii, de Bosporo Thracio, σελ. 168 (ἐκδ. 1632). Τὸ ὄνομα Ἀνάπλους τινὲς ἐταύτισαν πρὸς τὸ τοῦ Ναυπλίου (Ἀνάπλι)· οὕτως ὁ Muralt, T. A', σ. 329, γράφει Germain II Nauplius. Τὸ αὐτὸ Ζαχαρ. Μαθᾶς, Κατάλ. ἱστορ. σελ. 81 (6' ἐκδ.) Σπυρ. Λάμπρος, Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος, T. B', σ. 649. Ὁ Μ. Γεδεών, Πατρ. Πίνακ. σ. 384, μνημονεύει τοῦ Μαθᾶ (Κ. Οἰκονόμου) καὶ τοῦ Muralt, ὡς παρερμηνευσάντων τὸ Ἀνάπλους εἰς Ναύπλιον, παρέλιπεν ὁμῶς νὰ προσθήσῃ ὅτι καὶ αὐτὸς οὗτος ἐν τῷ πονήματί του «Χρονικὰ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου» ἐν σελίδι 21, τῷ 1884, μικρὸν πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν Πατριαρχικῶν πινάκων ἔγραψε «Γερμανοῦ Β' τοῦ Πελοποννησίου». — Τὸ ὄνομα Ἀνάπλους οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον εἰς ὅλον τὸν

ἦτο πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου διάκονος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, μετὰ τὴν ἄλωσιν δὲ ἡσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον, ἐγκατασταθεὶς ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἀχυράνην μονῇ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Πανευμόρφου, ἐν ᾗ καὶ διέτριβεν, ὅτε τῷ 1220 ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου Βατάτση ἐκλήθη εἰς τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα.

Ὁ Νικηφ. Κάλλιστος Ξανθόπουλος γράφει περὶ Γερμανοῦ ὅτι ἦτο σοφώτατος καὶ ἀγιώτατος, καὶ ὅτι ἐθεωρεῖτο εἰς τῶν ἐξοχωτέρων κληρικῶν τῶν χρόνων τοῦ ἐν Ἀνατολῇ διὰ τε τὴν σοφίαν καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἀρετὴν¹. Ἐγένετο δ' ἀποδεκτὴ ἡ ἀνάβασίς του εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον εὐφροσύνως κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τοῦ διωγμοῦ τῆς ἐκκλησίας, καὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων. Δυστυχῶς τὴν χαρὰν ταύτην τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος παριδὼν ὁ Γερμανὸς καὶ γενόμενος ὑπηρέτης τῶν θελήσεων τῆς προισταμένης αὐτοῦ πολιτικῆς ἀρχῆς, δὲν ἐξεμεταλλεύθη προσηκόντως ἐθνικῶς. Σενετέλεσε δὲ εἰς τὸ νὰ ἐπιτείνῃ ἔτι μᾶλλον τὴν διάστασιν μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου.

Ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἡ ἐκκλησία τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου διετέλει αὐτοκέφαλος, διοικουμένη ὑπὸ τοῦ

πορθμὸν τοῦ Βοσπόρου, περιεσώθη δὲ καὶ περιγραφὴ τῶν ἐκατέρωθεν μερῶν Διонуσίου τοῦ Βυζαντίου, Ἀνάπλους Βοσπόρου. Κατόπιν δ' ἐπὶ Βυζαντινῶν ὠνομάσθη οὕτως ἡ θέσις αὕτη τοῦ Ἀρναούτ-κιοῦ, ὅπου καὶ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος εἶχε κτίσει ναὸν εἰς τὸν ἀρχάγγελον Μιχαὴλ κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων. Ὁ Σφῆζόμενος (Ἑλ. Πατρολ. *EX* σελ. 1564) γράφει Ἀνάπλους κόλπος καὶ λιμὴν ἐν τοῖς προαστείοις Κωνσταντινουπόλεως. Ὅρα καὶ Στέφ. Βυζάντιον ἐν λ. Γυναικόπολις. «Ἔστι καὶ Γυναικῶν λιμὴν παρὰ τὴν λεγομένην Φιδάλειαν, τὸ μεταξὺ Ἀνάπλου καὶ τοῦ Λεωσθενείου». Ὅρα Luca Ingigi, *Villegiature de' Bizantini sul Bosporo etc.*, σ. 94 καὶ 184.

¹ Ν. Κάλλιστος Ξανθόπ. σ. 465. Ὁ Βλεμμύδης ἀποκαλεῖ «σοφὸν περὶ τὰ θεῖα», σ. 6.

Δημητρίου Χωματηνοῦ, καὶ τῆς ὑπ' αὐτὸν ἱερᾶς συνόδου, αἱ δὲ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὸ ἐν Νικαίᾳ πατριαρχεῖον ἦσαν μᾶλλον τεταμέναι ὥς ἐκ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου εἰς βασιλέα Ῥωμαίων. Ὑπέκειτο δὲ μόνον εἰς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως ἡ ἐκκλησία τῆς ἰδίως Βουλγαρίας, ἥς οὗτος ἐχειροτόνει τοὺς ἐπισκόπους, ὡς ῥητῶς γνωρίζομεν ὅτι ἐχειροτόνησε τὸν τοῦ Τυρνόβου¹.

Δέον ὅμως νὰ προσθέσωμεν ὅτι ὁ προϊστάμενος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου Δημήτριος Χωματηνός, ὡς καταφαίνεται ἐξ ἐπιστολῶν του πρὸς τὸν Γερμανόν, περὶ ὧν ἀμέσως ἐν τοῖς ἐπομένοις διαλαμβάνομεν, ἐθεώρει τὴν τοιαύτην κατάστασιν τῆς ἐκκλησίας προσωρινήν, ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς καταστάσεως, εἰς ἣν εἶχον καταντήσει τὰ πράγματα τῶν Ῥωμαίων, ἥς ἕνεκα ἔπρεπε νὰ σιγήσωσιν οἱ κανόνες περὶ διοικήσεως καὶ ἐνοριῶν πατριαρχῶν καὶ ἀρχιερέων, ἐφ' ὅσον ἐθίγοντο τὰ ὅρια τῶν δύο ἀντιζήλων ἐλληνικῶν κρατῶν, Ἀνατολικοῦ καὶ Δυτικοῦ. Ἀνεγνωρίζετο ὅμως καὶ ἐν τῇ ἐκνόμῳ ταύτῃ καταστάσει ἡ πνευματικὴ ἱεραρχία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, καὶ ἐμνημονεύετο τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου ἐν ταῖς ἱεροτελεστίαις. Ἀλλ' ὁ Γερμανός, ἀκολουθῶν τὴν πολιτικὴν τοῦ προκατόχου του, καὶ ὑπείκων εἰς τὰς κελεύσεις ἀναμφιβόλως τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Βατάτση, ὃν ἐξώργισεν ἡ στέψις τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου Δούκα εἰς βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα Ῥωμαίων, βαρέως ἔφερε τὸν χωρισμὸν καὶ τὴν μείωσιν τῶν προνομίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἐκ τούτου δὲ ἡ μετὰ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου ἔρις ἐδεινώθη ἐπὶ τῆς πατριαρχίας του ἔτι μᾶλλον· συνετέλεσε δὲ εἰς τὴν ἐπιδείνωσιν ταύτην τὸ ἐπόμενον γεγονός.

Ὅτε ἡ εἰδήσις τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Γερμανοῦ Β' ὡς πατριάρχου ἔφθασεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, ὁ

¹ Χωματ. σ. 496.

προϊστάμενος ταύτης Δημήτριος Χωματηνός απέστειλεν αὐτῷ συγχαρητήριον γράμμα εὐσχημον, πλήρες φιλοφροσύνης, ἐν ᾧ οὐδαμῶς ἔθιγε ζητήματα διαιρέσεως τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐνοριῶν, συγχαίρων αὐτῷ ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει του εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ὁ Γερμανὸς Β' εἰς ἀπάντησιν ἀπέστειλεν ἀντίγραμμα, ἐν ᾧ δι' ὑβριστικοῦ καὶ τραχέος ὕφους ἐπετίμησεν αὐτὸν ὅτι ἐτόλμησε νὰ στέψη βασιλέα, οὐδὲν κεκτημένος πρὸς τοῦτο δικαίωμα, καὶ προσεκάλεσεν εἰς ἀπολογίαν. Τὰς διαμειφθείσας ἐπιστολάς, τὴν τε συγχαρητήριον τοῦ Χωματηνοῦ καὶ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Γερμανοῦ Β', παραθέτομεν ἐν περιλήψει.

«Τῷ παναγιωτάτῳ δεσπότῃ καὶ πνευματικῷ κυρίῳ μου καὶ πατρί, τῷ θεοτιμῆτῳ Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ, Δημήτριος, ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας, χάριν ἀπὸ Θεοῦ καὶ εἰρήνην καὶ τὸν ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀσπασμόν».

«Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ δοὺς ἡμῖν ἄρτι διὰ γράμματος προσκυνῆσαι τὸ μεγαλεῖον τῆς σῆς ἀγιότητος, καὶ προσφθέγξασθαι τὰ ὅσια καὶ καθήκοντα . . . Τί γὰρ καλὸν δαυιτικῶς εἰπεῖν, ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ καὶ ὁράσει καὶ γράμμασι βλέπειν ἀλλήλους, οὓς ἡ ἱερωσύνη καὶ ἡ ὀρθοτομία τῆς πίστεως ἐκάλεσεν εἰς ἐνότητά;» — Ἡ ἀνωμαλία ὅμως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ ἡ ἐπισυμβᾶσα σύγχυσις ἐκώλυσεν ἡμᾶς νὰ γράψωμεν πρὸς τὸ ἀγιώτατον ὑμῶν ὕψος. Νῦν δὲ τυχόντες καιροῦ διὰ γραμμάτων ἀφοσιοῦμεν τὸ ἡμέτερον σέβας πρὸς τὸ σὸν μεγαλεῖον, εὐχόμεθα δὲ ὅπως τὸ γράμμα τοῦτο καὶ ὁ τούτου κομιστῆς (διαγωγεὺς) σωθῶσι καὶ περιέλθωσιν εἰς τὸ σὸν ἱερὸν βῆμα —.

«Σὺ δέ, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, δέξαι ἡμᾶς διὰ τῶν πενιχρῶν τουτωνι συλλαβῶν, νοερῶς τὸ σὸν μεγαλεῖον ἀσπαζομένους, τῶν σῶν τιμίων ἀπτομένους ἰχνῶν, καὶ σοι τὴν ἀρμόζουσαν προσκύνῃσιν ἀπονέμοντας, καὶ ἅμα δεομένους ἐλθεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὴν σὴν εἰρήνην καὶ εὐλογίαν».

— Γνωρίζω, εξακολουθεῖ γράφων ὁ Χωματηνός, ὅτι ἡ ἐν σοὶ συμφυῆς ὑπάρχουσα μέριμνα πασῶν τῶν ἀποστολικῶν ἐκκλησιῶν, ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ πῶς ἔχουσι τὰ ἡμέτερα. — Ἐχουσι γοῦν διὰ τῶν σῶν ἀγίων εὐχῶν εἰς δεῦρο καλῶς, καὶ ὡς ὁ τῆς εὐσεβείας νόμος καὶ λόγος βούλεται, τοῦ ἐν ἡμῖν κρατίστου καὶ θεοστεροῦς αὐτοκράτορος εἰς τὴν πρώτην ὄψιν ἐπαναγαγόντος, διὰ πολλῶν ἰδρώτων στρατηγικῶν καὶ πόνων καὶ μεριμνῶν καὶ ἀγρυπνιῶν», δι' ὧν ἐξεδίωξε τῶν φωλεῶν τοὺς δίκην ἀλωπέκων ἐμφωλεύσαντας, καὶ ἐξηφάνισεν. Ἐντεῦθεν τὰ ἱερὰ ἐπισκοπεῖα διὰ ποιμένων ἐπεκοσμήθησαν, δίχα δηλονότι τῆς ἐμῆς ταπεινότητος, ἐπ' ἀρετῇ διαλαμπόντων, καὶ ἐπ' ὀρθοδοξίᾳ σεμνυνομένων, καὶ ἡ χριστιανικὴ πολιτεία ἐπανῆλθεν ἐν τῇ τάξει αὐτῆς —.

— Διὰ ταῦτα εὐχαριστοῦντες τῷ ἁγίῳ Θεῷ ὑπερεπιθυμοῦμεν τὰ αὐτὰ νὰ συμβαίνωσι καὶ εἰς τὴν πρὸς Ἀνατολὰς μοῖραν, οἷα ἐν τῇ πρὸς Δυσμᾶς, καὶ οἱ ἐν ἑκατέρᾳ βασιλεύοντες νὰ συνδεθῶσι διὰ δεσμῶν ὁμονοίας, «ἵνα καὶ ἡ τῆς ἀγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας ἔνωσις παντὶ ψόγῳ μείνῃ ἀνεπιχειρήτος, καὶ οἱ κατάλοιποι τῶν ὑπεναντίων εἰς τέλος ἀφανισθῶσιν». — Εἶθε ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὁμονοίας νὰ εἰρηνεύσῃ τοὺς βασιλεύοντας, καὶ εὐδοκήσῃ νὰ ἐμβάλλῃ αὐτοῖς ἓνα πόθον, ὥστε συνασπιζόμενοι πρὸς ἀλλήλους νὰ ἀποδιώξωσι τὴν ἰταλικὴν ἐξουσίαν. Ἀξιώσον δὲ καὶ ἡμᾶς τοὺς πρὸς τὰ δυτικὰ οἰκοῦντας τῶν σῶν ἀγίων εὐχῶν καὶ πνευματικῶν ἐπισκέψεων —.

Εἰς τὴν συγχαρητήριον ταύτην ἐπιστολὴν, τὴν τόσῳ εὐπρεπῇ, ἐν ἧ ὁ Χωματηνός ἀποκαλεῖ τὸν πατριάρχην Γερμανὸν πνευματικόν του κύριον καὶ πατέρα, καὶ ἐκθέτει τὰ τῆς καταστάσεως τῆς ἐκκλησίας ἐν τῷ δυτικῷ κλίματι, καὶ ἐκφράζει τὸν μέγαν πόθον καὶ τὴν εὐχὴν ὅπως ἀμφοτέρω οἱ βασιλεῖς τῆς τε ἑώρας μοίρας καὶ τῆς δυτικῆς ὁμονήσωσι, καὶ συνασπισθῶσιν, ὅπως καταπολεμήσωσι κοινὸν ἐχθρόν, τί ἀπήντησεν ὁ Γερμανός;

— Μακαριώτατε ἀρχιεπίσκοπε πάσης Βουλγαρίας, μὴ ἐξορ-

γισθῆς, μηδὲ συσπάσης τὰς ὀφρῦς, ἐὰν παρατρέχωμεν τὴν προσφώνησιν τῆς ἀδελφότητος καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ συλλειτουργοῦ ¹. ἡ αἰτία δὲν προέρχεται ἐκ τῆς μετριότητος ἡμῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς σῆς ἀγνοίας ἢ ἐκ τῆς σῆς ἀκαταμαχήτου ληθης. Τὴν ἀπάντησιν ἡμῶν πέμπομεν ἔγγραφον εἰς τὴν κατὰ δύοσιν ἀδελφότητα, ἵνα ἐλέγξῃ καὶ παραστήσῃ κατὰ πρόσωπον ταύτης τὴν γενομένην παρανομίαν —.

Νῦν δὲ εἰδικώτερον ἢ μετριότης ἡμῶν θέλει προσλαλήσει εἰς τὴν σὴν μακαριότητα, καὶ ἡ δεξιὰ ἡμῶν, ἡ γράφουσα ταῦτα, θὰ πλήξῃ τὴν προπέτειαν καὶ ἀκράτειαν τῆς σῆς δεξιᾶς—.

— Εἰπὲ εἰς ἡμᾶς, ἱερώτατε ἄνερ, ἐκ τίνων πατέρων ἐκληροδοτήθη εἰς σὲ τὸ δικαίωμα τῆς στεφοδοσίας, τίνες ποτὲ ἀρχιεπίσκοποι Βουλγαρίας ἔσπεψαν βασιλεῖς, πότε ἀρχιποίμην Ἀχριδῶν « πατριαρχοῦσαν προέτεινε δεξιάν, καὶ κεφαλὴν βασιλειῶσαν ἐσέμνωσε; » —

« Τῷ ὄντι γὰρ τὸ διὰ σοῦ καινοτομηθὲν βασιλικὸν χρῖσμα οὐκ ἔλαιον ἡμῖν ἐστὶν ἀγαλλιάσεως ». — Ἐκ τίνος μυρεψοῦ ἠγόρασας τὸ μύρον; Πόθεν τὸ ἔχεις, ἀφοῦ τὰ παλαιὰ δοχεῖα κατέστρεψεν ὁ χρόνος ἢ ἐκένωσεν ἐντελῶς; Τὸ σὸν χρῖσμα ἐδιχοτόμησε μετὰ θράσους τὸ ἐνιαῖον τῆς ῥωμαϊκῆς πατριαρχίας. Ὁ ὕψιστος ἐπιτιμᾷ τὸν κλύδωνα τῆς ψυχῆς μου, καὶ κατευνάζει τὸν τάραχον τῆς καρδίας « οὐ σὲ ἐξουθενήκασι, λέγων, ἀλλ' ἐμὲ τὸν φυτεύσαντα κατὰ ἀνατολὰς τὸν νέον τῆς ἐκκλησίας παράδειςον, τὸν τάξαντα φλογίνην ῥομφαίαν φρουρὸν τοῦ παραδείσου φύλακα, τὸν χαριτώνυμον αὐτοκράτορα, τὸν ἐμπύριον νοῦν, τὸν κατὰ στόμα προσαπαντώντα τοῖς ἀπίστοις Ἀγαρηνοῖς καὶ τοῖς ὅσοι ἄσημοι τῷ βαπτίσματι, εὐπρόσιτον δὲ ἄλλως τοῖς ὑπηκόοις καὶ ἰλαρόν » ².

¹ Οἱ πατριάρχαι γράφοντες πρὸς τοὺς ἀρχιεπισκόπους προσεφώνουν συνήθως ἀδελφούς καὶ συλλειτουργούς. Ἐπειδὴ δὲ τοιαύτην προσφώνησιν δὲν ἀποτείνει ὁ Γερμανὸς πρὸς τὸν Χωματηνόν, λέγει πρὸς αὐτὸν νὰ μὴ συνοφρυωθῇ καὶ ὀργισθῇ, διότι αὐτὸς εἶνε ὁ αἴτιος.

² Ὁ Γερμανὸς Β', ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Γεωργίου

Ἐξακολουθεῖ δὲ γράφων ὁ Γερμανὸς ἄλλας παραινέσεις καὶ προκαλεῖ τὸν Χωματηνὸν εἰς αἵτησιν συγγνώμης, δηλῶν ὅτι ἐξαποστέλλει εἰς Θεσσαλονίκην τὸν μητροπολίτην Ἀμάστριδος, ὅπως πληροφορηθῇ ἐὰν ἔχωσιν οἱ ἐν τῇ δύσει πόθον πρὸς ἀγάπην καὶ ὁμόνοιαν, καὶ ὅπως τῇ μεσολαβήσει τοῦ Χωματηνοῦ ἐμφανισθῇ εἰς τὸν κρατοῦντα (Θεόδωρον Ἀγγέλων) τῶν κατὰ τὴν δύσιν πόλεων καὶ χωρῶν, καὶ ποθεινότατον υἱὸν τῆς ἀγιωτάτης τοῦ Θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ λαλήσῃ πρὸς τὸ ὕψος τῆς δόξης αὐτοῦ, διότι σοφὸς ὢν τῷ λόγῳ καὶ τῷ ἤθει, θὰ λαλήσῃ καὶ θὰ πράξῃ τὰ ἀρμόζοντα πρὸς τὸ ὄνομα αὐτοῦ¹.

Τελευτᾷ δὲ τὴν ἐπιτιμητικὴν ταύτην ἐπιστολὴν τοῦ ὁ Γερμανὸς διὰ τῆς ἐξῆς εὐχῆς.

«Ναί, εἰρήνης ἄρχων Χριστέ, καὶ τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελε, ἀνάστηθι πάλιν εἰς τὴν ἡμῶν βοήθειαν· στῇθι πάλιν ἐν μέσῳ ἡμῶν, ὡς ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν σου ποτε, καὶ τὴν εἰρήνην βραβεύσας ἐπισύναψον τὰ θ' ἐῷα, τὰ θ' ἐσπέρια, εἰς δόξαν σὴν, εἰς ἔπαινον τῆς βασιλείας σου, εἰς δοξολογίαν καὶ ὕμνον τῆς ἐκκλησίας σου, καὶ δὸς ἡμῖν ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ, καὶ ὁμονοίᾳ ψυχῆς μεγαλύνειν τὸ ὄνομά σου, τὸ αἰνετὸν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν».

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ἡ σπουδαιότερα μομφὴ κατὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος εἶνε ὅτι ἔστεφε βασιλέα, μὴ ἔχων πρὸς τοῦτο δικαίωμα ἀπορρέον ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ καὶ τῆς τάξεως, καὶ ὅτι ἔλαβε μύρον ἀλλαχόθεν καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν πατριαρχείων. Ὑπολανθάνει δὲ καὶ ἡ κατὰ τοῦ Θεοδώρου καταφορά, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς προσελεύσεως αὐτοῦ καὶ ὑποταγῆς εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀνατολῆς.

Βαρδάνη, περὶ ἧς κατωτέρω διαλαμβάνομεν, κατηγορεῖ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου, ὡς φρονοῦντος τὰ τῶν Ἀγαρηνῶν. Τοῦτο δὲ κεκαλυμμένως ἐνταῦθα ὑπονοεῖ, ὅπερ κολάζει δι' ἄλλων λόγων ἐν τέλει τῆς ἐπιστολῆς ὑπὲρ τοῦ Θεοδώρου ἐκφερομένων.

¹ Διότι ἐκαλεῖτο Θεόδωρος.

Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τοῦ πατριάρχου ὁ Χωματηνὸς ἀνταπήντησε δι' ἐντόνου καὶ νευρώδους γλώσσης, ἀναιρῶν μίαν πρὸς μίαν τὰς καθ' ἑαυτοῦ αἰτιάσεις, καὶ δικαιολογῶν τὰς τυχόν γενομένας παραβάσεις τῆς ἀκριβοῦς τηρήσεως τῶν κανόνων, ὡς προελθούσας ἐκ τῶν πολιτικῶν περιστάσεων.

— Ἐπρεπε, γράφει πρὸς τὸν Γερμανὸν Β', ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, νὰ μὴ ἀπαντήσωμεν εἰς τὰ γραφέντα ἡμῖν παρὰ τοῦ μεγαλείου τῆς σῆς ἀγιότητος, ὅχι διότι δὲν ἔχομεν γλώσσαν δυναμένην νὰ ὁμιλῇ, ἢ διότι ἐφίμωσεν ἡμᾶς ἡ δύναμις τῶν γραφομένων, ἀλλὰ διότι ἄλλα μὲν ἡμεῖς προλαβόντως ἐλάλησαμεν πρὸς τὸ ὕψος τῆς σῆς ἀγιότητος, ἄλλα δὲ παρηλλαγμένα ἠκούσαμεν. Ἡμεῖς ἐπιτελοῦντες ἀδελφικὸν καὶ κοινωνικὸν ὅσιον καθήκον πρὸς τὴν σὴν τελειότητα, προεθέμεθα δι' ἐπιστολῆς νὰ ἀπευθύνωμεν προσφώνησιν καὶ προσκύνησιν, ἀλλ' αὕτη δὲν ἀντεφώνησε πρὸς ἡμᾶς ὁμοία, ἀλλ' ἔρριψε καθ' ἡμῶν ὀνειδίη καὶ τὰ ἐξ ἀμάξης κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον ἐξήνεγκε. Δὲν ἠθέλομεν δ' ἀπαντήσῃ εἰς τὸ γράμμα ὑμῶν, διότι μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῆς ὑμῶν τελειότητος οὐδὲν ἕτερον κοινὸν ὑπάρχει πλὴν μόνης τῆς εὐσεβείας καὶ τῶν ὀρθῶν δογματῶν τῆς πίστεως· ἵνα μὴ ὁμῶς φανῶμεν ἀναπολόγητοι, καὶ ἐστερημένοι εὐλόγου δικαιολογίας, γράφομεν ταῦτα πρὸς τὰς συλλαβὰς τῆς σῆς ἀγιότητος.

— Ὡνειδίσας ἡμᾶς καὶ ἔκρινας ἀξιόους ἐπιτιμήσεων ὅτι ἐχρίσαμεν βασιλέα τὸν ἐν ἡμῖν κραταῖον αὐτοκράτορα, κυρὸν Θεόδωρον τὸν Δούκαν, καὶ ἀνέγραψας τὸ πρᾶγμα ὡς μεγίστην τόλμην, καὶ ὅτι τὸ σὸν ἡρπάσαμεν δίκαιον, καὶ ὅτι οὐδέποτε ἀρχιεπίσκοπος τῆς Βουλγαρίας ἔστεψε βασιλεῖς.

— Καὶ ἐν τοῖς πρώτοις λέγομεν ὅτι δὲν προσῆκε γράμμα πατριαρχικὸν νὰ γίνῃ διερμηνεὺς γνώμης ἄλλων· ἢ μήπως δὲν ἐννοοῦμεν τί ἐπὶ τοῦ προκειμένου συμβαίνει, ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ γράμματος εἶνε φωνὴ τῆς προϊσταμένης πολιτικῆς ἐξουσίας, ἢ δὲ γράψασα χεὶρ εἶνε ἡ τῆς σῆς ἀγιότητος τοῦ ὑπογραμματέως¹.

¹ Δῆλα δὴ ὅτι τὴν ἐπιστολὴν ἔγραψε κατ' εἰσήγησιν τοῦ βασιλέως

— Δὲν εἶμεθα δὲ τόσον ἀναιδεῖς καὶ ἀπαίδευτοι, ὥστε νὰ καταπατήσωμεν ἔθνη καλῶς κείμενα. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔγινε σύγχυσις τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, οἷα οὐδέποτε ἐπῆλθεν εἰς τὴν χώραν τῶν Ῥωμαίων, ὥστε ἐκινδύνευσεν νὰ ἀκρωτηριασθῇ καὶ αὕτῃ ἡ ἀμώμητος πίστις ἡμῶν, ἐγένετο ἀπόφασις ὑπὸ τῶν περισωθέντων ἐν τῇ δύσει ἐκ τῆς συγκλήτου βουλῆς, καὶ τῆς ἱεραρχικῆς τάξεως, καὶ σύμπαντος τοῦ στρατοῦ, μυριοπληθοῦς ὄντος, νὰ προβληθῇ, χάριτι τοῦ Θεοῦ, βασιλεὺς ὁ κυρὸς Θεόδωρος Δούκας, ἅμα δὲ καὶ χρισθῇ, ἕνεκα τῶν ἐνταῦθα περιστάσεων, διότι οὐδαμοῦ ἄλλοθεν ὑπῆρχε προσδοκία συνασπισμοῦ, καθ' ὅσον ἡ ἐφ' αὐτῇ λήξις (τὸ βασιλεῖον Νικαίας) μόλις ἐπαρκεῖ εἰς αὐτήν, πολλῶν δυσχερειῶν ταύτην περικυκλουσῶν, καὶ ἵνα καὶ οἱ κύκλωθεν ἡμῶν ἐχθροί, οἱ καθ' ἐκάστην ἡμᾶς καταστρέφοντες περιστέλλωνται, ὑποχωροῦντες εἰς τὸ βασιλικὸν ὄνομα καὶ ἀξίωμα, οὓς ἄλλως, ὁ κραταιὸς καὶ ἅγιος βασιλεὺς ἡμῶν ἐξεδίωξε· πρὸς δὲ ὅπως τὸ ὑπήκοον ἀποκτήσῃ σταθεράν γνώμην καὶ ἀρρέμβαστον ὅτι δὲν διατελεῖ ὑπὸ ἀπλοῦν στρατηγὸν καὶ εὐκαταφρόνητον, ἀλλ' ὑπὸ βασιλέα κραταιότατον. Διότι εἶνε γνωστὸν ὅτι τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα εἶνε φοβερόν καὶ αἰδέσιμον, καὶ οὐ μόνον θαρρύνει καὶ ἀγάλλει τοὺς ὑπηκόους, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἐναντίον φρόνημα καταστέλλει. —

— Πρὸς χριστοὺς δὲ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκρίθημεν ἡμεῖς γνώμην πάντων νὰ ἱεουργήσωμεν, ὡς ἔχοντες τὴν ὑπεροχὴν ἀπὸ τῆς τοῦ καθ' ἡμᾶς θρόνου μεγαλειότητος, ὅχι πληροῦντες ὄρεξιν ἀνθρωπίνην, ἢ ἀλλότρια δίκαια παραβιάζοντες, ἀλλ' ἀκολουθοῦντες τοὺς καιροὺς, οἵτινες πολλάκις διδάσκουσιν ὅτι ἡ οἰκονομία τῶν πραγμάτων εἶνε προτιμότερα τῆς κατὰ νόμον ἀκριβείας. Ἐπράξαμεν δὲ τοῦτο μιμούμενοι τὸ παράδειγμα, ὅπερ προλαβοῦσα ἔδειξεν ἡμῖν ἡ Ἀνατολή· διότι παρὰ τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχαῖα ἔθιμα, καὶ βασιλεὺς ἀνη-

Ἰωάννου Βατάτση, εἰς ὃν ἐχρησίμευσεν ὁ πατριάρχης ὡς ὑπογραμματοῦς.

γορευθή καὶ πατριάρχης προεβλήθη ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῶν Βιθυνῶν. Τοῦτο δ' ἐγένετο ἕνεκα τῶν περιστάσεων· διότι ποῦ ἠκούσθη ποτὲ ὁ αὐτὸς νὰ δύναται νὰ εἴνε μητροπολίτης Νικαίας καὶ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως; —

Καὶ δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι αὐτόθι γέγονεν ὁ γέγονεν, διότι συνήνεσε πᾶσα ἡ σύγκλητος καὶ οἱ ἀρχιερεῖς· διότι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄλλοι μὲν ἔφυγον πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἄλλοι δὲ πρὸς τὴν Δύσιν, ὥστε καὶ ἐνταῦθα ἡ βασιλικὴ πρόβλησις δὲν ἡμοίρησε καὶ συγκλήτου βουλῆς καὶ ἀρχιερατικῆς συμπνοίας καὶ συνδρομῆς. Νομίζω δ' ὅτι ἐὰν μὴ τὸ πλέον, ἀλλὰ βεβαίως τὸ ἥμισυ τῆς ὑπὸ τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπαρχίας εὐρίσκεται ἐν τῇ Δύσει. —

— Βλέπεις λοιπόν, ὦ θεϊότατε καὶ μέγιστε ἀρχιερεῦ, ὅτι οἱ καιροὶ μετέστησαν τὰ τε καθ' ὑμᾶς καὶ τὰ ἡμέτερα, καὶ τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχαῖα ἔθῃ. Μόνον δὲ ὁ μὴ γνωρίζων καλῶς καὶ εὐθυβόλως καὶ μεγαλεπηβόλως νὰ κρίνῃ τοὺς καιροὺς ἐκφέρει μομφάς. Σοφαὶ φρένες τὸ πάλαι ἐγνωμολόγησαν ὅτι οἱ καιροὶ εἶνε αἱ ψυχαὶ τῶν πραγμάτων. Διὰ ταῦτα ἡ σὴ ἀγιότης δὲν ἔπρεπε νὰ ὀνειδίσῃ ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ φίλους νὰ θεωρῇ καὶ ἀγαπᾷ, διότι ἀμφοτέροι συνεμορφώθημεν πρὸς τὰς περιστάσεις.

— Τίνα δὲ διὰ τῆς κρίσεως εἰς τὴν βασιλείον περιωπὴν προηγάγομεν; Ἄρά γε ἄδοξόν τινα καὶ ἀνώνυμον, ὡς ἐὰν τινα Σαοῦλ υἱὸν Κίς, ὄνους νέμοντα πατρικὰς καὶ πονηρᾷ πνεύματι ἐνεργούμενον, ἢ Ἱεροβοάμ δυσγενῆ καὶ ἀγνώμονα; "Οχι· ἀλλ' ἄνδρα συνδεόμενον πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν λαμπρῶς ἔκ τε τῶν ἀνιόντων καὶ τῶν ἐκ πλαγίου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν κατορθωμάτων, ὧν ἡ φήμη ἐπλήρωσεν οὐ μόνον τὴν καθ' ἡμᾶς χώραν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπερόριον. Οὐδεὶς δύναται νὰ συγκαλύψῃ λόγος τοὺς μόχθους καὶ πόνους τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ· τὰς ταιπωρίας ἃς ὑπέστη, τὰς ἀγρυπνίας, τὰς ἀσιτίας, τὰ ψύχη τοῦ χειμῶνος, καὶ τὰ θάληπυ τοῦ θέρους, ἵνα κατορθώσῃ «τοὺς εἰσχωμάσαντας ἐνταῦθα θῆρας, τοὺς μὲν ἀπελάσῃ, τοὺς δὲ ἀναλώσῃ, καὶ τὴν μερίδα ταύτης τῆς Ῥωμαϊδος τῆς τούτων

κακίας ἐλευθέραν ἐργάσεται». — Τί κακὸν λοιπὸν ἀλλόκοτον, ἐὰν τὸν ἐξ αἵματος ὄντα βασιλικοῦ, ἐὰν «τὸν υἱὸν τοῦ ἐστεμμένου περικλύτου σεβαστοκράτορος», ἐὰν «τὸν τῆς πορφυρογεννητῆτος ἔγγονον», ἐὰν «τὸν τοῦ αἰοιδίμου καὶ μεγάλου βασιλέως τοῦ Κομνηνοῦ κυροῦ Ἀλεξίου δισέγγονον», ἐὰν τὸν κληρονόμον τῆς βασιλείας, ἐὰν τὸν τοιοῦτον ἀριστεά, ἐὰν τὸν ἐκ νεότητος γεγυμνασμένον εἰς στρατηγικοὺς μόχθους, ἡξιώσαμεν τοῦ ὀνόματος τοῦ βασιλέως, «τὸν πολλῶ πρότερον ἐν πράγματι βασιλεύοντα καὶ φύσει τῆς βασιλείας μετέχοντα;»

Ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν δὲ τοῦ μύρου ἀπαντᾷ ὅτι αὕτη δὲν εἶνε ἀποκλειστικὸν προνόμιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ἀλλ' ὅτι πᾶς ἱεράρχης δύναται νὰ κατασκευάσῃ.

Ἐπιλαμβανόμενος εἴτα τῆς ἀνασκευῆς τῶν ἐπιτιμήσεων τοῦ πατριάρχου ὅτι δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ χρή βασιλεῖς, ἀναγράφει τὴν ἱστορίαν τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς, τὰ δικαιώματα, ἅτινα παρεχώρησεν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ὁ πάπας Βιγίλιος διὰ τῆς νεαρᾶς 131. — Ταῦτα δ', ἐπιφέρει, τὰ δικαιώματα εἶνε παρ' ἡμῖν ὥσπερ στήλη τις λαμπρὰ καὶ περιφανής, καταδεικνύουσα τὸ τοῦ θρόνου τούτου ὑψηλὸν καὶ μακάριον, καὶ ἂν ἔτι ἐταπείνωσαν τοῦτο οἱ ἀπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας κατὰ καιροὺς προβαλλόμενοι ἀρχιεπίσκοποι, διότι τρόφιμοι ταύτης ὄντες ἔφερον σύμφυτον τὴν ὑποταγὴν πρὸς τοὺς πατριάρχας Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἀνόθευτον μετὰ τὴν ἀρχιερωσύνην. — «Εἰ γοῦν τὰ προνόμια τοῦ πάπα ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἐπαρχίᾳ κεκτήμεθα, τί καινὸν εἰ καὶ ἡμεῖς βασιλέα ἐχρίσαμεν, ὃ δὴ καὶ ὁ πάπας ποιεῖ;»

Ἐξελέγχει κατόπιν ὁ Χωματηνὸς διαφόρους πράξεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ὡς ἀντικανονικάς, ἵνα καταδείξῃ ὅτι δὲν παρεῖχεν οὗτος παραδείγματα ἀρχέτυπα πράξεων ἀγαθῶν καὶ εὐθύτητος κανονικῆς· ῥητῶς δὲ ἀναφέρει τὴν ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ γενομένην χειροτονίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σερβίας Σάββα, ἐνῶ ἡ Σερβία ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ὑπήγετο εἰς τὸν θρόνον τῆς Βουλγαρίας, ἐπ' ἵσης δὲ καὶ τὴν χειροτονίαν ἐπισκόπου τῆς

Ζαγορᾶς (Βουλγαρίας), ἐνῷ ὁ Τύρναβος ὑπήγετο εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδος.— Ὅρᾳς, ὦ θειότατε μεγαποίημην, λόγους ἀπορρήτους, οὓς εἶχομεν, ἀλλ' ἐξηναγκάσθημεν ὑπὸ τοῦ γράμματος τῆς σῆς ἀγιότητος νὰ ἀναγράψωμεν. Ἐὰν δὲ οἱ λόγοι ἡμῶν μὴ τύχωσιν ἀποδοχῆς, λέγομεν τὸ «οὐ φροντὶς Ἰπποκλείδῃ». Διότι γνωρίζομεν ἡμεῖς πῶς νὰ κυβερνώμεν ἑαυτοὺς «ἐν τοῖς παροῦσι καιροῖς, καὶ ὅπως ἀποδώσωμεν λόγον, εἴτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, τοῖς ἡμᾶς ἀνακρίνουσιν, εἴτε ἐν τῷ ἐρχομένῳ τῷ κοινῷ κριτῇ, τῷ ἀποδοῦναι μέλλοντι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ»¹.

Ἀλλὰ δὲν καταλήγουσιν ἐνταῦθα αἱ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ κατὰ τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ ἐπιθέσεις. Μετ' ὀλίγον μαθὼν ὅτι ὁ Χωματηνὸς εἶχε χειροτονήσῃ ἐπίσκοπον τῆς πόλεως Σερβίων², ὑποκειμένης εἰς τὸν θρόνον τῆς Θεσσαλονίκης, ἐκάλεσεν εἰς ἀπολογίαὺν αὐτὸν τὸν χειροτονηθέντα. Ἀντὶ τούτου ὅμως ἀνέλαβε νὰ ἀπολογηθῇ αὐτὸς ὁ Χωματηνὸς ἀπαντῶν εἰς τὴν οὐχὶ φιλόφρονα καὶ αὖθις, ὡς εἰκάζομεν ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Χωματηνοῦ, ἐπιστολὴν τοῦ Γερμανοῦ³.

«Ἐγωγε τοίνυν (ὁ Θεὸς οἶδεν), λέγει ὁ Χωματηνός, ὦ θεῖον ἀκροατήριον καὶ ἡ προκαθεζομένη τοῦ κυκλώματος τούτου πάνσεπτος καὶ ἀγγέλοις αἰδέσιμος κεφαλὴ, ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως ἱκανῆς μετασχὼν ἐν οἴκῳ Θεοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῖς εἰς ὅσον εἰκὸς ἐγγυμνασάμενος ἔθεσιν, ὁδοὺς βωμολόχων καὶ νεωτεροποιῶν καὶ φιλοδόξων, εἰ καὶ φορτικὸς ὁ λόγος διὰ τὸ φίλαυτον, *πάμπαν ἡγνόησα*· ἑμαυτῷ γὰρ ἔσπευδον ζῆν κατὰ τοὺς ἀγαθῇ χάριτι στρεφομένους εἰς ἑαυτούς, καὶ ὑφ' ᾧ ἔτατόμην ἱεράρχης φέρων ἐπαυχένιον τὸν ζυγὸν τῆς ὑπακοῆς».

Ἀρχόμενος δὲ εἶτα μετὰ τὸ προοίμιον τοῦτο τῆς ἀπολογίας

¹ Χωματηνός, σ. 487.

² Σέρβια πόλις πρὸς Μ τῆς Μακεδονίας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Ἑλασσῶνος εἰς Κοζάνην. Ὡς ἐκ τῆς στρατηγικῆς αὐτῆς θέσεως συνεχῶς ἀναφέρεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ καὶ τῇ τοῦ Μέσου αἰῶνος.

³ Χωματηνός, σ. 578.

του, λέγει ὅτι — ὅτε οἱ Λατῖνοι κατέλαβον τὰς δυτικὰς ταύτας χώρας, καὶ ἀπεδίωξαν τοὺς ἐννόμους ὀρθοδόξους ἀρχιερεῖς, καὶ ἡ ἐκκλησία τῶν Σερβιωτῶν δὲν ἔμεινε ξένη τοῦ κακοῦ τούτου. Ὁ ἀρχιερεὺς αὐτῆς ἀναχωρήσας μετ' ὀλίγον ἀπεβίωσεν, οἱ δὲ κάτοικοι κατετρύχοντο ὑπὸ τὴν σιδηρᾶν ράβδον τῆς λατινικῆς ἐξουσίας, καὶ πολλοὶ τούτων δυστυχῶς ἠκολούθησαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔθνη τῶν κατακτητῶν, μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντιστῶσιν εἰς τὴν τυραννίδα, καὶ εἰς τὰ ἐκ ταύτης ἀνιάρ. Ἄλλ' ὅτε ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ταύτης τῆς κατὰ Δύσιν χώρας τῶν Ῥωμαίων ὁ Θεόδωρος, ὁ ἐκ Δουκῶν, καὶ Ἀγγέλων, καὶ Κομνηνῶν καταγόμενος, ἠλευθέρωσε καὶ τὴν πόλιν τῶν Σερβίων, καὶ περιέλαβεν αὐτὴν εἰς τὴν ἐξουσίαν του.—

— Τί ἀπητεῖτο τότε νὰ γίνη; Τὸ σῶμα τοῦ λαοῦ εἶχεν ἀνάγκην ἀρχιεπισκοπικῆς κεφαλῆς ἵνα τὸ σεσαλευμένον στηρίξη καὶ ἀνασώσῃ τὸ πεπλανημένον, καὶ τὸ μεμολυσμένον ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀποκαθάρῃ. Ζητεῖ τὸν χρίστην τὸν πρόσφορον, ἀναζητεῖ τοῦτον ἐπιμελῶς, ἀλλ' ἐκεῖνος οὐδόλως παρῆν, δὲν εὐρίσκετο ἐν Θεσσαλονίκῃ· ἦτο ὑπερόριος. Προσῆλθε λοιπὸν εἰς ὑπερόριον σύνοδον, εἰς τὸν προκαθήμενον ἱεράρχην τῶν Ἰλλυριῶν, ἔνθα τὰ τῆς ἐκκλησίας εἶχον μείνει ἀσάλευτα. Καὶ κατ' ἀρχὰς ἀποτυχάνει εἰς τὴν πρώτην αἴτησίν του, μὴ θελούσης τῆς συνόδου νὰ παρανομήσῃ, ἀλλ' εἰς τὰς ἐπιμόνους παρακλήσεις καὶ ἰκεσίας, μεθ' ὧν προέτεινε καὶ τὴν ἐπικρατήσασαν πολιτικὴν σύγχυσιν, καὶ τὸ ἀνώμαλον τῶν πραγμάτων, ἡ σύνοδος ὁρῶσα ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ τηρήσῃ ἀκρίβειαν ὑπὸ τοιαύτην κατάστασιν πραγμάτων, βλέπουσα δὲ διακινδυνεύοντα τὰ ἔθνη τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ, ἔχουσα δ' ὑπ' ὄψιν τοὺς κανόνας δ' καὶ λζ' τῆς Α' συνόδου, ἐψήφισεν ἐπίσκοπον τῆς ἐκκλησίας ταύτης.—

— Ὁ χειροτονήσας ἡμῖν ἐγώ, καὶ παρίσταμαι σήμερον, καὶ λόγον ὑπέχω τῆς πράξεώς μου, καὶ ἐπικαλοῦμαι μάρτυρα τὸν Θεὸν καὶ τὸν τύραννον τοῦτον καιρὸν, ὃν δὲν δύναται τις ὡς ψευδομάρτυρα νὰ παραγράψῃ. Δὲν εἶμαι λοιπὸν νεωτεριστὴς

οὐδ' ἐφοδοποιός, οὐδὲ ἡ σύνοδος ἡ τοῦτο ἀποφασίσασα ἠθέλησε νὰ ἀρπάσῃ ἀλλότριον δίκαιον καὶ ἀρμόζον ἐτέρᾳ ἐπαρχίᾳ· «πόρρω γὰρ τοιαύτης γνώμης καὶ τὰ τῆς συνόδου ταύτης καὶ τὰ ἡμέτερα». — Τοιαῦτα καὶ ἄλλα παρόμοια ἔπραξαν πάντοτε οἱ τῶν μυστηρίων οἰκονόμοι, οἱ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀκρίβειαν γνωρίζοντες, συμμορφούμενοι πρὸς τοὺς καιροὺς καὶ τὰ πρόσωπα. —

Ἐπικυροῖ δὲ κατόπιν ὁ Χωματηνὸς δι' ἱστορικῶν παραδειγμάτων καὶ ῥημάτων τῶν πατέρων ὅτι δύναται πρὸς καιρὸν νὰ ἀναβληθῇ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀκρίβεια, ὅταν πρόκηται νὰ ἀποκτηθῇ μέγα ἡθικὸν κέρδος. Ἵνα καταδείξῃ δὲ ὅτι καὶ τὰ τῆς Ἀνατολῆς ἡλλοιωθήσαν, ἐπιφέρει ἐν τέλει τῆς ἐπιστολῆς του «Οἱ γὰρ ἡ τοῦ Βύζαντος πρὶν ἐλαμπρύνετο, καὶ διὰ τοῦτο καὶ πανευδαίμων ἐπωνομάζετο, τούτοις νῦν ἡ Βιθυνῶν ἐναδρύνεται, τῆς βασιλείας δῆλα δὴ καὶ τῆς ἱεραρχίας τὰς ἀκρότητας φέρουσα. Καὶ φέρει φεῦ! ὁ ἔνδοξος Βύζας τὸν εὐτελεῖ Βιθυνόν, ὁρῶν τὴν ἑαυτοῦ δόξαν μεταμπισχόμενον, καὶ τὴν τῶν πραγμάτων μεταβολὴν κόσμου βίαν ἐπιγραφόμενον».

Μετὰ τὴν ἀπολογίαν ταύτην γάνομεν δυστυχῶς τὰ ἴχνη τοῦ διαπρεποῦς τούτου ἱεράρχου, καὶ διατελοῦμεν ἐν ἀγνοίᾳ τῆς κατόπιν ἐνεργοῦ δράσεως αὐτοῦ. Τρανὴ δὲ ἀπόδειξις τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἀξίας, τῆς εὐρείας θεολογικῆς καὶ τῆς νομικῆς μαθήσεως, τῆς καλλιρρήμονος γλώσσης εἶνε ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ, αἱ ἐρμηνεῖαι τῶν κανόνων καὶ τῶν πολιτικῶν νόμων περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ἀντιγραφόμεναι ὡς θεῖα ῥήματα ὑπὸ τῶν ἐχόντων χρεῖαν αὐτῶν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις, καθ' οὓς ἐρημία διδασκάλων καὶ σχολῶν καὶ μαθήσεως ἐξετείνετο ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος.

Ἄγνωστον τίς ὑπῆρξεν ὁ διάδοχος τοῦ Χωματηνοῦ, γνωστὸν μόνον ὅτι ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος, ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, προέτεινεν ὡς τοιοῦτον τὸν Νικηφόρον Βλεμμύδην, παρεπιδημοῦντα εἰς τὰς πόλεις τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ, καὶ ἀναζητοῦντα ἐν

Ἄθω, ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ Λαρίσῃ βίβλους πρὸς σπουδὴν καὶ μελέτην, ὧν εὗρε δυσμετρήτους τὸν ἀριθμὸν, καὶ πολλὰς ἀγνοουμένας καὶ ὑπ' αὐτῶν ἔτι τῶν ἐν λόγοις βεβιωκότων. Ἄλλ' ὁ Βλεμμύδης δὲν ἐδέχθη, ἐπιθυμῶν νὰ μεταβῇ ἔνθα ἡνδρώθη καὶ ἐμόνασεν, ὑπείκων καὶ εἰς τὰς συχνὰς ἐπιστολάς, ἃς ὁ Βατάρτης ἔπεμπεν αὐτῷ πρὸς ἐπάνοδον¹.

Ἄξιον δὲ ἀναγραφῆς εἶνε καὶ τοῦτο ὅτι εἰς τὸν Βλεμμύδην περιηγούμενον τὸ Δυτικὸν βασιλεῖον παρείχοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἀρχόντων μετὰ φιλοτιμίας τὰ ἐφόδια διὰ τε τὴν διατροφὴν αὐτοῦ καὶ τὴν παιδείυσιν. Δὲν ἔπραττον δὲ τοῦτο ὑπείκοντες εἰς διαταγὰς ἢ κελεύσματα τοῦ Ἰωάννου Βατάρτη, διότι ἐθεώρουν, ὡς γράφει ὁ Βλεμμύδης, ὅτι δὲν ἀπέρρεεν ἐκ τούτου ἢ ἐξουσία των, οὐδὲ ἔνευε πρὸς αὐτόν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τούτων, ἐκ τῆς θελήσεως αὐτῶν καὶ τῆς προαιρέσεως².

¹ Βλεμμύδης, Διήγ. μερ. 36 καὶ 37.

² Λίαν κεκαλυμμένως περὶ τούτου γράφει ὁ Βλεμμύδης μὴ ἀναφέρων μὴδὲ τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Ἀγγέλου «συνήρουν δ' ἡμῖν, ἐφ' οἷσπερ ἐνδεδημήκαμεν, οἷς τὸ ἄρχειν, καὶ τὰ δέοντα παρείχον ἄφθονα καὶ φιλότιμα, τοῦ Θεοῦ πάντως κινουῦντος καὶ πείθοντος. Οὐδὲ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἀνάγκη τοῖς βασιλέως (Ἰωάννου Βατάρτη) ὑπείκειν θεσμοῖς, ὅτι μὴδ' ἐξ αὐτοῦ ἦσαν αὐτὴν αὐθέκαστοι καὶ αὐθαίρετοι» Νικηφ. Βλεμ. Διήγ. 36.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

(Συνέχεια)

Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία.

Ἐπιμονὴ Γερμανοῦ εἰς ἀναγνώρισιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ πατριαρχείου. — Ἀποστέλλει εἰς Δυρράχιον ἐπίσκοπον ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντα, ὅστις ἀποπέμπεται ὑπὸ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Ἀγγέλου. — Γράφει εἰς Γεώργιον Βαρδάνην περὶ τούτου. — Ἀνταπάντησις Βαρδάνη. — Κρίσεις περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἱεραρχῶν τοῦ δυτικοῦ βασιλείου. — Ποῖαι αἱ ἀφορμαὶ τῆς διαστάσεως. — Κρίσεις Παπαρρηγοπούλου περὶ τῆς στάσεως τῆς ἐκκλησίας. — Σκέψεις περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἂν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου μὴ περιεβάλλοντο τὸ ἱμῆριον.

Ὁ Γερμανός, μεθ' ὅλα τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ Χωματηνοῦ, οὐδόλως μετέβαλε πορείαν· ἐξηκολούθησε τοῦναντίον γράφων διαρκῶς εἰς ἄλλους ἱεράρχας τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, προέβη δὲ καὶ εἰς χειροτονίαν ἀρχιερέων δι' ἐπισκοπὰς χηρευούσας τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος Ἀγγελος καὶ ἡ σύνοδος τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου ἔμενον ἀνένδοτοι. Πείσμα δ' ἐκατέρωθεν ἐξεδηλώθη σφοδρόν, οὗ ἔχομεν νέα παραδείγματα νὰ παραθέσωμεν.

Ὁ Γερμανός ἐπίμονος εἰς τὰς ἀρχάς του ἐχειροτόνησε καὶ ἀπέστειλεν εἰς Δυρράχιον ἐπίσκοπον, κενῆς οὔσης τῆς ἑδρας τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης, ἀλλ' ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος, καίτοι οἱ ἀρχιερεῖς παρεκάλουν νὰ συγχωρήσῃ τὸ γενόμενον, ἀπέπεμψεν αὐτόν, μὴ ἀνεχόμενος ἀρχιερεὺς χειροτονηθεῖς ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου νὰ καταλάβῃ τὴν κενὴν ἑδραν ἐπισκοπῆς τοῦ κράτους του, ἐνῶ αὐτὸς εἶχεν ἐκκλησίαν αὐτοκέφαλον. Ὁ Γερμανός, μαθὼν τὴν ἀποπομπὴν καὶ περιφρόνησιν τοῦ ἀρχιερέως του, ἔγραψεν ἐπιστολὴν ἐπιτιμητικὴν πρὸς τὸν Γεώργιον Βαρδάνην μητροπολίτην Κερκύρας, ἥτις δὲν περιεσώθη μέχρις

ήμῶν, γνωρίζομεν ὅμως τὰ κατ' αὐτὴν ἐκ τῆς περισωθείσης ἀπαντήσεως τοῦ Βαρδάνη¹.

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ ὁ Γερμανὸς περιελάμβανεν ἐν γλώσσει δριμύειά καὶ ἐπιθετικῇ ὅ,τι περίπου καὶ ἐν τῇ προμνημονευθείσει πρὸς τὸν Χωματηνόν. Ἀνέμιξε δὲ περιπλέον ἐν ταύτῃ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Ἀγγέλου, κατηγορῶν τούτου εἰς πολλά, ιδίως δ' ὅτι ἐφρόνει τὰ τῶν Ἀγαρηνῶν, ὅτι παρέβη τὰς πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Νικαίας ἐνόρκους ὑποσχέσεις του, ὅστις ἐκ φιλοικτιρμοσύνης ἀφῆκεν αὐτὸν ἐλεύθερον νὰ ἀπέλθῃ, ὅτε ἐξητήθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Μιχαὴλ Α' (Ὅρα ἄνωτ. σελ. 53), καὶ ὅτι παρὰ νόμῳ φέρει τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως, καὶ ὅτι ἐπ' ἴσης παρὰ νόμῳ ἢ ἐκκλησίᾳ τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου ἐκήρυξεν ἑαυτὴν αὐτοκέφαλον. Ἐμέμφετο ἔτι τὸν Θεόδωρον ἐπὶ τῷ ὅτι ἀπεδίωξεν ἐκ Θεσσαλονίκης τὸν ἐκεῖ εὐρισκόμενον ἱεράρχην αὐτῆς, ὅτε κατέλαβε ταύτην. Τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Γερμανοῦ ἐκόμισεν εἰς Θεσσαλονίκην ὁ ἱεράρχης Ἀμάστριδος, ἐντεταλμένος νὰ ὑποβάλῃ καὶ προφορικῶς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πατριαρχείου.

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Βαρδάνη εἶνε μακρά, εὐπρεπῶς γεγραμμένη· ἀπαντᾷ δ' οὗτος εἰς ὅλας τὰς περιόδους τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Γερμανοῦ δι' ἀλληγοριῶν καὶ παροιμιῶν καὶ παραβολῶν, παρενείρων ῥητὰ τῶν Γραφῶν. Ἀλλὰ πολλαχοῦ καὶ μετὰ δηκτικότητος καυστικῆς, καὶ εἰρωνείας νυσσοῦσης κατακρίνει τὴν ὕβριστικὴν γλῶσσαν τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος· ἀντλεῖ δ' ἐνιαχοῦ τὰς παραβολὰς του καὶ ἐκ τῆς ἀρχαίας μυθολογίας.

— Πρόσεχε οὐρανὲ καὶ λαλήσω, ἄρχεται, καὶ ἀκουέτω γῆ

¹ Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἀνδρ. Μουστοξύδου ἐν τῷ συγγράμματί του *Delle cose Corciresi*, σελ. 428, καὶ *Appendice*, σ. L. Ὁ Μουστοξύδης σημειοῖ ὡς χρονολογίαν αὐτῆς τῷ 1226, ὅτε, γράφει, ἐξελέγη πατριάρχης ὁ Γερμανός. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Ἰ. Ῥωμανός, *Περὶ Δεσποτ.* σ. 35. Ἀλλ' ὁ Βαρδάνης ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος τῷ 1220. Ὁ δὲ Γερμανός δὲν ἐγένετο πατριάρχης τῷ 1226, ἀλλὰ τῷ 1222. Καθ' ἡμᾶς ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη περὶ τὸ 1224, μετὰ τὴν τοῦ Χωματηνοῦ.

ρήματα ἐκ στόματός μου, εἶπεν ὁ Μωϋσῆς, ἀκροατήριον ἔχων τὸ ἄξιοπρεπέστερον τῶν ὄσων ὑπῆρξάν ποτε, καὶ ἡμεῖς, ὁ ὑπὸ σὲ ἱεραρχικός σύλλογος, ὦ πατριαρχῶν ἀκρότης, ὑψοῦμεν τὴν φωνὴν πρὸς τὴν ὑπερνέφελόν σου περιωπὴν, διότι εἶδομεν πρὸ ὀλίγου οὐχὶ ἐν ὀνείρῳ, ἀλλ' ἐγρηγορότες γράμμα δεσποτικόν, ὅπερ ἐξ Ἀνατολῆς ἐρχόμενον, ἐγράφη παρὰ τοῦ ἐπισκοποῦντος τὴν καθ' ἡμᾶς *δυτικὴν ἐκκλησίαν*, καὶ διελάμβανεν ὅτι νοσηρῶς αὕτη διέκειτο καὶ πονήρως. Τὸ προοίμιον καὶ αἱ προσφωνήσεις τῆς ἐπιστολῆς ἀνέβησαν ἐπὶ τὰς καρδίας ἡμῶν, καὶ ὡς νεοσσοὶ ἀκούσαντες τῆς φωνῆς τῆς μητρὸς αὐτῶν, διηγωνιζόμεθα ἄλλος ἄλλον νὰ δράμωμεν ὑπὸ τὰς πτέρυγας τῆς μητρὸς ἐκκλησίας, καὶ εὖρωμεν τὴν προσήκουσαν θάλψιν, νόμον φυσικὸν ἀκολουθοῦντες τῆς ἀγάπης τῶν τέκνων πρὸς τὴν μητέρα. —

— Ἄλλ' ὦ τοῦ πάθους, ὦ τοῦ κοινοῦ δυστυχήματος, ὁ νόμος οὗτος ἀνετράπη, διότι τὸ ὠδίκον ἐκεῖνο γράμμα, πτέρυγας ἱερῶς περιθέμενον περιστερᾶς πεμφθὲν ἐκ Βιθυνίας εἰς τὴν τῶν Μακεδόνων χώραν, ἀντὶ νὰ συναγάγῃ τὰ γνήσια τέκνα ὑπὸ κοινὴν μητέρα, διεσκόρπισεν αὐτὰ καὶ συνετάραξεν. Ὁ φθόγγος ὁ διὰ πασῶν, ὃν ἐξέπεμψε, καίτοι διῆλθε τὴν Λυδίαν, δὲν ἦτο Λύδιος, ἀλλ' ἀντικρυς Φρύγιος, μὴ ἀπαλῶς καθαπτόμενος τῆς ἀκουστικῆς ἡμῶν, ἀλλὰ τραχύνων αὐτήν. Διὸ καὶ ὁ ἱεραρχικός παρ' ἡμῖν σύλλογος ἀκούσας αὐτοῦ, εἶπεν «ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ ἤχον ὠδῶν σου καὶ φωνὴν ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι». —

Ἐὰν ἡμεῖς αὐτοί, ὡς ἀτημέλητα πρόβατα ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἤδη, ἐποθήσαμεν νὰ δράμωμεν εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ιδίου ποιμένος, καὶ ἀδελφικῶς νὰ προσφωνήσωμεν ὑμᾶς, πόθεν σεῖς ὀρμώμενοι ἐπερρίψατε καθ' ἡμῶν φόγους καὶ ὀνειδισμούς, ξέοντες τὰς πληγὰς ἡμῶν, ἀντὶ νὰ ἐπιθέσῃτε μάλαγμα καὶ ἔλαιον καὶ ἐπιδέσμους, παραβαίνοντες τὰ θεῖα προστάγματα τῆς ἀγάπης καὶ φιλανθρωπίας;

Πρὸς τί δ' ἐν τῷ γράμματι ὑμῶν ἄνευ ἀφορμῆς κακίζετε τὸν *παρενσεβῆ* καὶ *θεοστεφῆ* αὐτοκράτορα ἡμῶν; Οὗτος ζη-

λωτῆς τῆς Δαυιδικῆς πραότητος, ἄκακος μισεῖ, ἐν μέσῳ τῶν βασιλείων αὐτοῦ καθήμενος, τοὺς παραβάτας, ἀπωθεῖ τὸν καταλαοῦντα λάθρα τὸν πλησίον, ἔχει τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστραμμένους πρὸς τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς. Δὲν εἶνε δὲ οὔτε ὑπερήφανος, οὔτε δυσέντευκτος, οὐδ' ἀγαπᾷ τὴν ἀνάπαυσιν, ἀλλ' ἰσομοίρως ἀνατέλλει ἐπὶ πάντας μεθ' ἡμερότητος λύων τὴν νύκτα τῶν λυπηρῶν· φωνὴ ἀγαλλιάσεως καὶ σωτηρίας ἀκούεται ἐν τοῖς σκηνώμασι τοῦ δικαίου βασιλέως ἡμῶν. Τίνα οὗτος τῶν ἐναντίων δὲν ἐξωλόθρευσε, τίνα δεδιωγμένον δὲν ἔσωσε; Τοῦτον τὸν βιοῦντα ἐνταῦθα ἐπ' ἐλπίδι κρείσσονος καταστάσεως, τὸν διὰ τῆς ὠρυγῆς αὐτοῦ ὡς λέοντος καταπλήξαντα πάντα ἐχθρόν, διατὶ ἢ ἐπιστολῇ ὑμῶν ἢ ἐξ ὕψους ἀνατολῆς πεμφθεῖσα καθυβρίζει διὰ ληρώδους γλώσσης, σκάνδαλα συνεστῶσα διὰ μέσου εὐθείας τρίβου; Οἱ τὰ κομψὰ σοφιζόμενοι ἐν ὑμῖν καὶ θεωροῦντες ἡμᾶς εὐήθεις, οἱ φορυτὸν ἐφύβριστον καθ' ἡμῶν ἐκτοξεύσαντες ἄς μάθωσιν ὅτι ὑπάρχουσι καὶ παρ' ἡμῖν ἄνδρες δεινοὶ περὶ τὸ λέγειν καὶ γράφειν. —

— Ἄς διαγραφῶσι λοιπόν, ὦ θειοτάτῃ κεφαλῇ, ὧ ὑμεῖς, ὁ σύμπνους τῶν ἀδελφῶν χορός, ἐὰν οὐχὶ πάντα, τινὰ ὅμως τῶν γεγραμμένων ἐν τῇ ἐπιστολῇ, ἄς μεσολαβήσῃ ἡ μακροθυμία¹.

Προβαίνει δ' ὁ Βαρδάνης κατόπιν εἰς ἀναίρεσιν τῶν περὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης γεγραμμένων ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ. Καὶ δὲν μνημονεύει μὲν τὸ ὄνομά του, ἀλλὰ πάντως εἶνε ὁ Κωνσταντῖνος Μεσοποταμίτης, ὁ μὴ θελήσας νὰ στέψῃ τὸν Θεόδωρον Ἀγγελον εἰς βασιλέα. ("Ὅρα ἄνωτ. σ. 162).

— Ὁ ἀρχιποίμην Θεσσαλονίκης, λέγει ὁ Βαρδάνης, δὲν ἀπε-

¹ Γινώσκοντες τὴν τραχύτητα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Γερμανοῦ πρὸς τὸν Χωματηνόν, φανταζόμεθα οἷα διελάμβανεν ἡ πρὸς τὸν Βαρδάνην, ἵνα οὗτος ἐπικαλῆται τὴν διαγραφὴν καὶ τὴν μακροθυμίαν. Βεβαίως δὲ φιλοθρησκός τις καὶ φιλόπατρις ἀνὴρ κατέστρεψε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Γερμανοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ὁρθοδοξίας τεταγμένου τούτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου.

διώχθη ἐκ τοῦ ποιμνίου του, ὡς ἤθελέ τις νομίσει, δὲν ἐξωρίσθη παρὰ βασιλέων ἢ ἱερέων ἢ δήμου ἐκμανέντος, ἢ μεγιστάνων, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ἀπῆλθε πλάνητα βίον προτιμήσας, καὶ καταλιπὼν τὴν μεγίστην τῶν πόλεων ὡς ἀπλοῦν τι χωρίδιον. Ὁ θεοστεφὴς ἡμῶν αὐτοκράτωρ ἐβαρύνθη προσκαλῶν τὸν ἄνδρα, ἄλλοτε μὲν αὐτοπροσώπως, ἄλλοτε δὲ διὰ προσηκόντων μηνυμάτων. Ἄλλ' οὗτος ἔμεινεν ἀμετάπειστος. —

— Ἐπίσης δὲ περὶ τοῦ εἰς Ἐπίδαμον (Δυρράχιον) πεμφθέντος ἐπισκόπου, γράφομεν ὅτι ἡμεῖς δὲν ἐπρομνηστεύσαμεν αὐτὸν μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης, οὐδ' ἀντέστημεν εἰς τὴν συνάφειαν αὐτῆς μετὰ τῆς ἐνταῦθα πνευματικῆς τεκνώσεως. Ὑπερεπονήσαμεν τοῦ ἀδελφοῦ· εἵπομεν εἰς τὴν βασιλικὴν γαληνότητα, ἄφες αὐτῷ τὴν τῆς παραπροσθεύσεως ἀμαρτίαν¹, ἀλλ' ἠκούσαμεν παρ' αὐτοῦ ὅ,τι καὶ ὁ Μωϋσῆς, « μὴ δέησιν προσάγετε ὑπὲρ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, οὐ γὰρ εἰσακούσομαι ὑμῶν ». Διότι ἀγαπᾷ ὁ κραταῖος βασιλεὺς ἡμῶν τὴν πόλιν τοῦ Δυρραχίου ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ὑπήκοον, διότι δὲν κατέκτησαν ταύτην ἀπόνως οὔτε ὁ πρῶν μακαριστὸς ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως ὁ τρισαριστεὺς Κομνηνὸς (Μιχαὴλ Α'), οὐδ' αὐτὸς οὗτος ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις ἐκεῖ καταλαβὼν τὸν στρατὸν τῶν Φράγγων συνέτριψεν. Ἐκεῖ ἐθαυμαστώθη τοῦ Ὑψίστου ἡ δεξιὰ, καὶ ἀπεκαλύφθη ὁ βραχίον Κυρίου εἰς τὸν νικοποιὸν αὐτὸν βασιλέα, τὸν ἀντικαταστήσαντα εἰς τὰ ἐπηρμένα φρονήματα τῶν ἀντιπάλων φρόνημα πλήρες ὑποποιοῦ ταπεινώσεως, ἀντιτάξαντα δὲ κατὰ τῆς πανστρατιᾶς ἐκείνων ἐλαφροὺς καὶ κορυνοφόρους στρατιώτας, οἵτινες γενναίότεροι λεόντων ἀνεφάνησαν, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ θεοδυνάμωτος αὐτοκράτωρ τρόπαιον ἀνέστησε καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην ἐξακουστον. Τί λοιπὸν καινὸν ἂν ἀγρύπνους ἔχη τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τὴν πόλιν ταύτην, ἐν πάσῃ φυλακῇ τηρῶν αὐ-

¹ Ἐννοεῖ ὅτι ὠμίλησαν εἰς τὸν βασιλέα Θεόδωρον Ἀγγελοῦ Κομνηνόν, ἀσκούντα τὴν πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν, ὅπως συγχωρήσῃ τὸν παράνομον διορισμόν.

τήν, δι' ἣν πολλὰ ἐμόχθησε καὶ ἐδαπάνησεν ἵνα μὴ πάθῃ τι ἐκ νέας ἐπιδρομῆς ἐκ τῆς Σικελίας ἢ ἐκ τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἀδρίας; Ἴσως δὲ ὑπέβλεπε καὶ ἀσιανὴν ῥαδιουργίαν¹ μὴ θέλων νὰ ἐγκαθιδρύσῃ εἰς τὴν Δυρραχιτικὴν ἐκκλησίαν ἄνδρα, ὅστις οὐδόλως ἐράτευσεν ἐν τῇ βασιλευούσῃ Θεσσαλονίκῃ ἢ καὶ ἐν Δυρραχίῳ. Ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς ἄλλος χειροτονηθεὶς ἐν Νικαίᾳ ἔτυχεν ἐπισκοπῆς οἰασθῆποτε ἐν ταῖς χώραις, ὧν δεσπόζει αὐτοκρατορικῶς ὁ ἡμέτερος βασιλεὺς. Ἐκεῖνοι δὲ μόνον εἶνε δεκτοὶ πρὸς ἱερουργίαν, οἵτινες τῶν συνιερουργῶν ἡμῶν τῶν δυτικῶν ἐγγὺς ὄντες ἀνεκηρύχθησαν καὶ ἐχειροτονήθησαν. Καὶ τοῦτο μὲν ἀναγνωρίζομεν ὡς καινοτομίαν, ἀλλ' εἶνε ἀποτέλεσμα τῶν καιρικῶν περιστάσεων. «Οὐχ ὁ θέλομεν ἀγαθὸν ἐξ ὑποτυπώσεως κανονικῆς κρατυνθὲν τοῦτο ποιοῦμεν, ἀλλ' ὁ οὐ θέλομεν ἀντάξιον ἔθει ἀρχαίῳ τοῦτο πράττομεν». Ἴνα δὲ καὶ πάλιν εἴπωμεν, αἱ περιπέτειαι τῶν καιρῶν, ὥσπερ τις νόμος ἔμφυτος ἀντιστρατεύεται εἰς τὸν νόμον τῆς διανοίας ἡμῶν, κρατοῦσαι ἡμᾶς ὡς διὰ χαλινοῦ, ὅπερ εἶνε μικρόν, Χριστοῦ χάριτι, διότι «οὐ παρατιτρώσκει δόγματα εὐσεβείας τῆς πατροπαράδοτου, οὐ παραλλαγὴν βαπτίσματος κατεργάζεται, οὐ σβέννυσι τὸ πνεῦμα, προφητείας οὐκ ἐξασθενεῖ· πρὸ πάντων τούτων οὐ² καταβιβάζει τὸ ὕψος τῆς πατριαρχικῆς μνημοσύνης καὶ τοῦ τιμίου ὀνόματος, μᾶλλον μὲν οὖν ἐκपुरσεύει». Οὗτος ὁ καλὸς ἀγὼν ἡμῶν, ὃν πολλάκις ἠγωνίσμεθα καὶ νῦν ἀγωνιζόμεθα, ὅπως μὴ ὀλοτελῶς ἀπορραγῶμεν τοῦ ὅλου συμφυοῦς σώματος, καὶ γίνωμεν φυλὴ, φυλὴ· διότι τίς θέλει τοῦ λοιποῦ συναρμολογήσει

¹ Ὑπαινίσσεται τὴν ἐκ τῆς αὐλῆς τοῦ Βατάτση ῥαδιουργίαν, δι' ἐπισκόπου χειροτονηθέντος ἐν Νικαίᾳ, καὶ πεμπομένου εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Θεοδώρου, ὅπως γεννήσῃ πράγματα κατ' αὐτοῦ.

² Ἐν τῷ κειμένῳ τῆς ἐπιστολῆς λείπει ἐν τῇ φράσει ταύτῃ τὸ μόριον οὐ, ὅπερ ἡμεῖς παρεθέσαμεν, διότι τοιαύτη εἶνε ἡ σειρὰ τῆς ἐννοίας. Πολλαχού δὲ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς φαίνεται προφανῶς κακῶς ἀντιγεγραμμένον, ἀπαιτοῦν νέαν παραβολὴν πρὸς τὸ χειρόγραφον.

τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ὅσπουν πρὸς ὅσπουν συναγάγει, καὶ ἀναπλάσει τὰ τοιαῦτα συντρίμματα; Τὸ κακὸν τοῦτο ὁρῶντες κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀνεκοινώσαμεν ὑμῖν. Ἀλλὰ ταῦτα ὑπὸ τῆς ἀγιωσύνης σου, δέσποτα, καὶ τῆς αὐτόθι ἱερᾶς συνόδου ἐπικρίνονται, καὶ ἐμένετε εἰς τὸ μονότονον καὶ ἀνένδοτον, ὡς ἐὰν ἦτο δυνατὸν τὰ παρακωλύσητε τὴν δύναμιν τῶν περιστάσεων.—

Ἀπαντῶν δ' ἔπειτα εἰς τὰ γραφόμενα τοῦ Γερμανοῦ περὶ τοῦ μὴ νομίμου τίτλου τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ περὶ τοῦ μὴ νομίμου, καὶ τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἐν τῷ Δυτικῷ βασιλείῳ ἐκκλησίας, δι' ἀλληγοριῶν ἀπαντᾷ ὅτι καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμβάντα δὲν εἶνε νόμιμα. Μάθετε σεῖς, οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ, ὅτι ἡ πόλις τοῦ Βύζαντος ὑπὸ βαρβάρων ἀλωθεῖσα καὶ πορθηθεῖσα, πολλοὺς ἔσχε τοὺς ἐπιδήτορας, ὡς δὲ δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, καὶ ἔτι πλείονας θὰ ἔχῃ σπερματιζομένη μοιχικῶς, διότι ἐκεῖνον, ὃν νομίζει ὅτι ἔχει νῦν σύνοικον, θεωροῦσι ξένον οἱ ἀντιλέγοντες, καὶ ζητοῦσι νὰ ἐκβάλωσι τῆς συζυγίας, καὶ διακηρύξωσι ψυχρὸν καὶ ἄγονον τὸ τῆς νύμφης καὶ νυμφίου παραγκάλισμα¹. Ποῖον τέκνον γνήσιον θέλει γεννηθῇ ἐκ τοιαύτης συζυγίας; Δύναται τις ἐνταῦθα νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν μῦθον τοῦ Ἰξίονος, ὅστις ἐρῶν τῆς Ἥρας, ἐμίγη πρὸς νεφελοειδὲς ὁμοίωμα αὐτῆς· τῆς δὲ μίξεως ταύτης καρπὸς παρήχθη κενταυρικόν τι τέρας.—

— Δείξατε ἡμῖν τὸν χαρακτῆρα τοῦ γνησίου πατρός, τοῦ κατὰ νομίμους θεσμοὺς συναφθέντος πρὸς τὴν τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν τοῦτο· ἄλλως εἶνε παρακεχαραγμένον τὸ

¹ Ὅρα ἄνωτέρω, σελ. 99, σημείωσιν 2, ἐνθα ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος τὴν αὐτὴν περίπου παραβολὴν μεταχειρίζεται.

Ὁ Βαρδάνης δ' ἐνταῦθα ὁμιλῶν περὶ τῆς πόλεως τοῦ Βυζαντίου, ὑπονοεῖ ἔχουσιν ἐπιδήτορας ξένους, καὶ ὅτι ὁ θεωρούμενος σύνοικος αὐτῆς δὲν εἶνε νόμιμος, ἐννοῶν τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως ἐδρεύοντα ἐν Νικαίᾳ, μὴ οὕτῃ νομίμῳ ἔδρῳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὅρα ἄνωτέρω τὰ αὐτὰ ἐπιχειρήματα προτεινόμενα καὶ ὑπὸ Χωματηνοῦ (σελ. 214).

δλοσχερές τῆς ἐκκλησίας πνευματικὸν συνοικέσιον, καὶ τότε ᾧ συγχωρήσωμεν ἀλλήλους ἐπὶ τῷ παθήματι, καὶ ᾧ ἐξιλεώσωμεν τὸ θεῖον ὅπως ἐπιτρέψῃ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον, ὅπως ποτὲ ἐπέτρεψε τὴν ἐκ Βαβυλῶνος. Ἀρμύζει δὲ ἡ δέησις τῶν ἀγγέλων, ἡ ὑπὲρ τῆς Βαβυλῶνος προσενεχθεῖσα, καὶ εἰς ταύτην τὴν πρὶν εὐδαίμονα Βυζαντίδα, ὅπως ἴδῃ τὰ τέκνα αὐτῆς, τὰ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ τὰ ἐν τῇ δύσει, τὰ ἀπὸ μεσημβρίας (ἀπὸ θαλάσσης) καὶ τὰ ἀπὸ βορρᾶ ἐπισυνηγμένα ἐν τῷ αὐτῷ. Καὶ τότε δὴ τότε ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι, οἱ ἐξ ὀθνείων ὀθνεῖοι, οἱ παρέγγραπτοι καὶ ἐπείσακτοι θὰ κομίσωμεν ἐναργῇ τὰ γνωρίσματα τῆς πατρότητος καὶ μητρότητος—.

— Καὶ περὶ μὲν τούτων ἄρκετά. Φέρωμεν ἤδη τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ κρατίστου βασιλέως ἡμῶν. Ἄκουσον οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου ἡ γῆ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἤλιε κρύφον σου τὰς ἀκτῖνας ἀναβοῶμεν πρὸς τὴν τοσαύτην περὶ αὐτοῦ ψευδηγορίαν. Εἶδές ποτε τὸν ἐν βασιλεῦσιν εὐγενέστατον καὶ ἀνδρικώτατον, τὸν Δούκαν κυρὸν Θεόδωρον παρασκηνοῦντα μετὰ τῶν Ἀγαρηνῶν καὶ συμμετέχοντα τῆς ἀλίσγηματώδους αὐτῶν διαίτης; Ἐγνώρισας ὅτι ἐκ φιλοικτιρμούσης ἀνεκλήθη ἐκεῖθεν ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Λάσκαρι; Πῶς διέλαθόν σε ἡ εὐποιία, ἡ εὐμένεια, μεθ' ὧν οὗτος περιέβαλεν αὐτόν; Δὲν εἶχεν ἔτι περιβληθῇ τὸ βασιλικὸν στέμμα, οὐδὲ πορφυρίδα ἔφερεν ὁ τῆς Ἀσίας ἄρχας τότε Θεόδωρος Λάσκαρις, ἀλλ' ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετέβαινεν ἀδιαλείπτως· πρὸς δὲ τούτοις ὑπὸ πολλῶν κατεστασιάζετο, δυσηνίως διαχειμένων πρὸς αὐτόν καὶ ἀποπτυόντων τὴν ἡγεμονίαν του — (Ὅρα ἄνωτ. σ. 10).

— Μανθάνομεν δέ, καὶ δὲν εἶνε αἰδῶς νὰ ἀποκρύψωμεν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ὁ Κομνηνοδούκας Θεόδωρος κατὰ τοὺς τότε χρόνους τὰ μέγιστα ἐβοήθησε τὸν Λάσκαριν, καὶ προεκινδύνευσεν ἐκεῖνου, πολεμίων φρούρια κατακτῶν καὶ ἀνδραγαθιζόμενος ὑπὲρ τοὺς πολλούς. Ἐὰν δὲ τοσοῦτον ἰδρώσας καὶ αἱματηρὰς ἡμέρας διελθὼν, κατέλαβέ τι χάριν ἀμοιβῆς, τί εἶνε τοῦτο; Ἐπειτα δ' ὁ ἡμέτερος βασιλεὺς μητέρα μὲν θεωρεῖ τὴν προσ-

γενομένην αὐτῷ πρότερον χάριν, θυγατέρα δὲ τὴν ἀντίχαριν· καὶ τοῦ σοφοῦ τούτου γνωμικοῦ οὐδόλως ἐπελάθετο, ἀλλ' ἔχων παρ' αὐτῷ συγγενεῖς ἐκείνου (Λασκάρως), ὅστις, ὡς λέγετε, φιλοτίμως εὐηργέτησεν αὐτόν, καὶ ὑπερέβη τοῦτον κατὰ τὰς μεγαλοδωρίας¹.

Τὸ νὰ λέγητε δ' ὅτι ὁ παρ' ἡμῖν αὐτοτελῶς ἀνάσσων εἶνε ὑπόχρεως δι' ὅρκων καὶ ἐμπεδώσεων πρὸς τὴν γενεάν τὴν ἐπερχομένην τοῦ Λασκάρως, ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἐνθύμησις ἀνοηταίνοντος, διότι τίς συμφωνία δύναται νὰ γίνῃ μεταξύ λέοντος καὶ χαμαιλέοντος; Τὸ Δυτικὸν ἡμῶν βασιλεῖον εἶνε κῆπος κατὰ μεστος ῥόδων καὶ κυπαρίσσων, εἰς ὃν εὐκόλως δύναται τις νὰ εἰσέλθῃ καὶ ἀπολαύσῃ τῆς θεάς, καὶ περιπατήσῃ καὶ δρέψῃ ἄνθη καὶ καθίσῃ ὑπὸ σκιάν· καὶ τὸ πρὸς Ἀνατολὰς βασιλεῖον ἐπ' ἴσης εἶνε παράδεισος, ἀλλ' εἰς οὐδὲν ὠφέλησε τοὺς πρώτους καρπωθέντας, μᾶλλον δὲ κατεδίκασεν εἰς θάνατον, καταστήσας τὴν εἰσοδὸν σκυθρωπὴν καὶ δυσάντητον. Τίς λοιπὸν εὖ φρονῶν θέλει σπεύσει νὰ εἰσέλθῃ εἰς τοιοῦτον παράδεισον, τίς θέλει ἀναπετάσει τὰ ὄμματα πρὸς ἀνατολὰς, ἐξ ὧν ἐκπορεύονται νεφελώδεις ἀπειλαί, καὶ ἀποπαταγοῦνται βροντοχηρῇ ἀπηχήματα; θὰ προτιμήσῃ τὴν Δυτικὴν ταύτην βασιλείαν,—«ὅτι ἐπέγνω τὸν ἑαυτῆς ἥλιον βασιλείας».

Καταλήγει εἴτα τὸ ἀντίγραμμα ὁ Βαρδάνης ἐκφέρων συμβουλάς,—Θὰ συμφωνήσῃς, λέγει, ἐν τούτοις ὅτι πρέπει τις νὰ ἀγαπᾷ τὴν Σπάρτην, ἣν ἔλαχεν, καὶ ἃς μὴ ἀποσκοπῇ εἰς τὰ ἄκρα τῆς γῆς, ἀλλ' ἃς ἀρκεσθῇ εἰς τὰ ἴδια, τὸν Θεὸν φοβούμενος, τὸν οἰκεῖον βασιλέα τιμῶν, τὴν ἀδελφότητα ἀγαπῶν—.

— Τοσαῦτα εἶχομεν νὰ ἀπαντήσωμεν ἐν ὑπερβαλλούσῃ δόλυνῃ εἰς τὰ πρὸ ὀλίγου γραφέντα παρ' ὑμῶν, ἅτινα ἐκόμισεν ὁ πανηγιασμένος ἱεράρχης Ἀμάστριδος, ὃν εἶδομεν ὡς ἄγγελον

¹ Ἀγνοοῦμεν τίνας χάριτας ἀνταπέδωκεν ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος Ἀγγελος Δούκας εἰς τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. Οἱ Βυζαντινοὶ χρονολογοῦν ἐκ προθέσεως ἀπηξίωσαν νὰ μνημονεύσωσι τούτων.

Θεοῦ, ὡς ὑπηρέτην Χριστοῦ, ὡς ἀποσφράγισμα τοῦ μεγάλου πατριάρχου. Ἄλλ' ἡ χαρὰ ἡμῶν ὑπῆρξε βραχεῖα, διότι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς συνελεύσεως παρῶν ἐν αὐτῇ, ὁρῶν καὶ ὁρώμενος, λαλῶν καὶ ἀκούων, δὲν ἡδυνήθη οὔτε νὰ πείσῃ ἡμᾶς οὔτε νὰ πεισθῇ. Ἐπροτίμησε νὰ ἀπέλθῃ ἄπρακτος μᾶλλον, ἢ νὰ κομίσῃ ὠρισμένην προᾶξιν, ἣτις ἤθελε γίνεῖ ἀποδεκτὴ καὶ παρὰ τῆς μεγάλης ἀγριωσύνης σου, ἐπικυροῦσαν τὸ καθ' ἡμέραν μνημόσυνόν σου, καὶ τὴν παρὰ πάντων ἀνακήρυξίν σου¹ —.

Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἐν αἷς ἐπιφανεῖς ποιμενάρχαι τῆς ἐκκλησίας λαλοῦσιν ἐν ὀνόματι μᾶλλον τῶν προϊσταμένων αὐτῶν βασιλέων, ὧν διερμηνεύουσι τὰ φρονήματα, καταδηλοῦται διαυγῶς, τίνες ἦσαν αἱ ἀφορμαὶ τῆς ἀντιζηλίας καὶ τῶν ἐρίδων ἀμφοτέρων τῶν ἐλληνικῶν τούτων βασιλείων Ἀνατολικοῦ καὶ Δυτικοῦ, τίνες σκέψεις καὶ φρονήματα κατεῖχον τοὺς ἱεράρχας αὐτῶν ἐν τῷ κλυδωνισμῷ ἐκείνῳ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναγνωρίζομεν ὅτι αἰσθημα ἄγνόν φιλοπατρίας, πολιτικώτεραι σκέψεις, σύνεσις βαθυτέρα πρὸς διοίκησιν τῆς πασχούσης ἐκκλησίας, εὐβουλία, εἰλικρίνεια, παίδευσις καὶ ἐλληνοπρεπεὲς φρόνημα ἐνυπῆρχον πλειότεραι παρὰ τῷ Ἰωάννῃ Ἀποκαύκῳ, τῷ Δημητρίῳ Χωματηνῷ καὶ τῷ Γεωργίῳ Βαρδάνῃ ἢ παρὰ τῷ πατριάρχῃ Γερμανῷ Β'.

Ὁ πατριάρχης Γερμανὸς διὰ τῆς πολιτικῆς, ἣν μετῆλθε πρὸς τὸ Δυτικὸν βασίλειον, φαίνεται μόνον ἔνθερμος ὑπερασπιστὴς τῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἅτινα αἱ καιρικαὶ περιστάσεις κατέστησαν ἀργά· ἀλλ' οὐδόλως ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς πολιτικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς περιστάσεις, τὰς περικυκλούσας τὸ Γένος, οὐδόλως μετεωρίσθη ὑπεράνω τῆς κοινοτέρας φιλοδοξίας κληρικοῦ ἄρχοντος. Αἱ λέξεις

¹ Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου ἐμνημονεύετο διαρκῶς τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου.

πατρίς καὶ γένος, οὐδαμοῦ τῶν ἐπιστολῶν του μνημονεύονται, ὡς ἐν ταῖς τοῦ Χωματηνοῦ καὶ Βαρδάνη, οὐδὲ φαίνεται ὅτι εἶχε ποτε ἐμπνευσθῇ ὡς οὗτοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος. Αἱ νῆκαι τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου κατὰ Βουλγάρων καὶ Φράγγων, κοινῶν ἐχθρῶν τῶν Ἑλλήνων, οὐδόλως συνεκίνησαν αὐτόν, οὐδ' ἐπέδειξε σεβασμὸν πρὸς τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἱεραρχῶν, τῶν κοσμοῦντων τοὺς θρόνους Ναυπάκτου καὶ Ἀρτης, Πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ Κερκύρας, οὐδ' ἀπησχόλησε τὸν νοῦν αὐτοῦ ἢ ἀβεβαιότης τοῦ μέλλοντος τῆς πατρίδος, ἣν οὗτοι κατεδείκνυον. Δὲν παρενέβη ὡς ἀπόστολος εἰρήνης καὶ ὁμονοίας ὅπως προλάβῃ τὸν προσιωνιζόμενον ἐμφύλιον πόλεμον μεταξὺ δύο χριστιανῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων βασιλέων. Ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ εὐαγγελικὴ ἀγάπη δὲν ἐπρυτάνευσεν εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, οὔτε ἡ πραότης, οὐδ' ἡ οἰκονομία τῶν περιστάσεων. Οἱ ἀρχιεπίσκοποι Ναυπάκτου καὶ Ἀχρίδος ἐξυθρίζοντο ὑπὸ τοῦ πατριάρχου εἰς τὰ πρὸς αὐτοὺς στελλόμενα γράμματα ὡς ποταποί τινες καλόγηροι, ἐνῶ οὗτοι οὐδαμῶς ἔπαυσαν μελιχίως ἀπαντῶντες καὶ μετὰ περινοίας καὶ φιλοφροσύνης πρὸς τὴν κεφαλὴν τῆς ἐκκλησίας. Ἀντὶ δὲ νὰ προτείνῃ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, πρὸς ὃ οἱ ἱεράρχαι τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου διαρκῶς ἠτένιζον, καὶ ὡς μητέρα ἐθεώρουν καὶ ἐτίμων, καὶ ἐν ταῖς ἱεροτελεστίαις ἐμνημόνευον, προσωρινήν τινα λύσιν, ἐπέτεινε τὴν ἔριδα καὶ παρῶξυνεν ὁσημέραι, καὶ συνετέλεσεν οὕτως εἰς τὸ νὰ παραταθῇ τὸ σχίσμα μέχρι τοῦ 1232.

Ὁ πόλεμος οὗτος, ὃν ἐκήρυξε τὸ πατριαρχεῖον κατὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, δὲν εἶχεν ἀφορμὴν τὸ δόγμα, διότι οὐδένα τοῦτο διέτρεχε κίνδυνον, οὐδ' ὁ Χωματηνὸς ἢ Βαρδάνης ἦσαν αἰρεσιάρχαι τινὲς ἢ νεωτεροποιοί· τοῦναντίον ἦσαν φύλακες πιστοὶ τοῦ τε δόγματος καὶ τῶν κανόνων τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἀφορμὴν εἶχε μίαν καὶ μόνην τὴν ἐπελθοῦσαν μείωσιν τῶν προνομίων τοῦ πατριαρχείου. Ὁ πατριάρχης ἐσκέπτετο καὶ ἐνῆργει ὡς τις ἀρχηγὸς ἰδίου κράτους, οὐχὶ

δ' ὡς ἐθνάρχης πρὸς σωτηρίαν τοῦ κλυδωνιζομένου γένους. Διὰ τοῦτο βλέπομεν αὐτὸν τὸν Γερμανὸν πρᾶυνθέντα, ὅτε ὁ δεσπότης τῆς Ἡπείρου Μανουήλ, περὶ οὗ κατωτέρω, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν ἑνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Δυτικοῦ καὶ Ἀνατολικοῦ βασιλείου τῷ 1232, καὶ ἀποδεχόμενον ταύτην, ἀλλ' οὐδὲν εἰδικῶς ἀπαντῶντα εἰς τοὺς λόγους τοῦ Μανουήλ ὅτι ἐπιθυμεῖ τὴν ἐν ὁμοιοίᾳ μετὰ τοῦ Βατάτση σύμπνοian καὶ ὁμοιοπραξίαν, καὶ ἀδιάλυτον καὶ βαθεῖαν εἰρήνην, καὶ ὅτι ζητεῖ τὴν μεσολάβησίν του· τούναντίον ἐν τῇ ἐπιστολῇ του χαίρων διὰ τὴν ἀνάκτησιν μόνον τῶν προνομίων, οὐδόλως μνημονεύει τοῦ βασιλέως Βατάτση, ἀλλ' εὔχεται τῷ Μανουήλ μακροχρόνιον ζωὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ του, νίκην κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ πλατυσμὸν χωρῶν, ὅπερ ἄλλως ὁ Βατάτσης οὐδέποτε ἤθελε συγχωρήσει αὐτῷ νὰ εὐχθῇ.

Ὁ ἱστορικός Κωνστ. Παπαρρηγόπουλος ἐν τῇ α' ἐκδόσει τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐξιστορῶν τὰ τῆς ἀρνήσεως τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Μεσοποταμίτου πρὸς στέψιν τοῦ Θεοδώρου ὡς βασιλέως Ῥωμαίων, καὶ θεωρῶν ὅτι ἡρνήθη διότι ὑπῆρχεν ἤδη τοιοῦτος, ὁ ἐν Νικαίᾳ, λέγει ὅτι ἡ ἄρνησις αὕτη μαρτυρεῖ ὅτι ὁ κληρὸς τοῦλάχιστον παρ' ἡμῖν εἶχε πλειότερον τὸ αἶσθημα τῆς ἐνότητος ἢ οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες. Ἐν τῇ β' ὁμως ἐκδόσει ἀφῆρσε τὴν περικοπὴν ταύτην, πεισθεὶς ἀναμφιβόλως ἐκ δευτέρας φροντίδος σοφωτέρας, ὅτι ἡ πρώτη ἐκείνη γνώμη πόρρω ἀπεῖχε τῆς ἀληθείας¹.

Τὸ ἐφ' ἡμῖν ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἐπὶ τῶν τοιούτων θεμάτων ἱστορίαν τῶν πατριαρχῶν, καὶ τὴν ἀντίστασιν, ἣν ἐκάστοτε ἐπεδείκνυνον εἰς ἀναγνώρισιν αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν ἐν αὐτονόμοις κράτεσι, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν τελευταίων χρόνων, φερόμεθα φυσικῶς εἰς τὸν ἐξῆς συλλογισμόν ὅτι ἐὰν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου δὲν διετήρουν τὸ imperium τῶν αὐτοκρατόρων τῆς

¹ Παπαρρηγ. Ἱστορ. Τ. Ε', σ. 54 (α' ἐκδ.), καὶ Τ. Ε', σελ 62 (β' ἐκδ.).

Ῥώμης, ὅπερ ἔτασεν αὐτοὺς ὑπεράνω τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἐν ἀρχῇ διὰ μακρῶν ἐξεθέσαμεν (Ὅρα ἄνωτ. σελ. 35), καὶ καθίστα βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς, ἤθελε περιβληθῇ τοῦτο ὁ πατριάρχης, ὅστις πρὸς τήρησιν αὐτοῦ ἤθελεν ἀναγκασθῇ νὰ ἀναλάβῃ μετὰ τῆς πνευματικῆς καὶ κοσμικῆν ἐξουσίαν, ἵνα διὰ τῶν ὅπλων ὑποστηρίξῃ ἐκάστοτε τὰ δικαιώματά του, ὡς συνέβη ἐν τῇ δύσει, ἔνθα τὸ imperium τοῦτο ἀνέλαβεν ὁ πάπας, ἐγκαταλειφθὲν ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τῆς δύσεως, περιβληθεὶς καὶ κοσμικῆν ἐξουσίαν μετὰ τῆς προσωνομίας τοῦ Pontifex maximus, ἣν εἶχον οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης, ὡς ἡγεμόνες ὄντες καὶ παντὸς ἱεροῦ. Ἔσωσε δὲ καθ' ἡμᾶς ἡ ἀρχὴ αὕτη τοῦ ἱμπερίου, ἣν περιεβλήθησαν οἱ βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου, τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, τηροῦσα ταύτην πάντοτε ὑποτεταγμένην εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, καὶ τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἀπηλλάγη ἐκ μεγαλειτέρων συμφορῶν, αἵτινες ἀφεύκτως ἤθελον ἐνσκήψει, ἂν περιεβάλλοντο αὐτὴν οἱ πατριάρχαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Ἰωάννης Α΄ Βατάτσης.

Συνωμοσία κατὰ Βατάτση. — Σύλληψις τῶν συνωμοστῶν. — Κατάληψις Ἀδριανουπόλεως ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τοῦ Βατάτση Ἰσῆ καὶ Ἰωάννου Καμύτση.

Μετὰ τὴν μακρὰν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τοῦ τε Ἀνατολικοῦ καὶ Δυτικοῦ βασιλείου τῶν χρόνων, οὓς διερχόμεθα, περὶ ἧς διελάβομεν κατὰ συνεχείας ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, ἐν ᾗ ὑπολανθάνει καὶ ἡ πολιτικὴ, ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, συνεχίζοντες τὸ Α΄ Κεφάλαιον τοῦ Βιβλίου Β΄.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἰωάννης Α΄ Βατάτσης ἐμάχετο ἐπιτυχῶς πόρρω τοῦ κράτους του ἐπὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν κατὰ τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου, καὶ τῶν νήσων τῷ 1225, ἐξυφαίνετο ἐν Νικαίᾳ συνωμοσία πρὸς ἐκθρόνισιν αὐτοῦ, ἧς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Ἀνδρόνικος Νεστόγγος, πρωτεξάδελφος τοῦ βασιλέως, συνεργοὶ δὲ ὁ ἀδελφὸς τούτου Ἰσαάκιος, ὁ Φλαμούλιος, ὃν ὁ Βατάτσης εἶχε τιμήσει διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ μεγάλου ἐταπειάρχου¹, ὁ Συναδηνὸς Ταρχανειώτης, ὁ ἐπ' ἀδελφῇ τούτου γαμβρὸς Στασηνός, ὁ Μακρηνός, δοῦξ τοῦ θέματος τῶν Θρακησίων καὶ ἄλλοι τῶν ἐπιφανῶν². Πρὸς ἐξύφανσιν δὲ τῆς συνω-

¹ Ἐταιρειάρχης ἐκαλεῖτο ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ πρώτου τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τμήματος. Οὗτος ἠδύνατο νὰ φέρῃ καὶ ἄλλους τίτλους ὡς τὸν τοῦ πατρικίου, πρωτοθεστιαρίου. Περὶ τοῦ τίτλου τοῦ ἐταρειάρχου πρβ. Κ. Πορφυρογ. Α΄, 466-468. Κωδινὸν 36. Παχυμ. Α΄, 321 καὶ 563. Κ. Παπαρρηγ. Ἰστ. Ἑλλ. (β' ἐκδ.) Τ. Δ΄, 692.

² Acta et dipl. Τ. Δ΄, σ. 211. 224. Ὑποθέτομεν ὅτι ὁ Γεώργιος Μακρηνός, ὁ ἀναφερόμενος ἐν τῷ ἐγγράφῳ τῆς σ. 211 ἄνευ σημειώσεως τοῦ ἔτους, ἀλλὰ μόνον τοῦ μηνὸς Μαΐου καὶ Ἰνδικτ. ιδ΄, ἥτις συμπίπτει πρὸς τὸ 1225, εἶνε αὐτὸς ὁ ἱστορούμενος ὡς συνωμότης.

μοσίας ταύτης ἀφορμὴν ἔδωκεν αὐτὸς ὁ Βατάτσης διὰ τῆς συμπεριφορᾶς αὐτοῦ, διότι, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ παντὸς τοῦ βίου του, δυσμενῶς καὶ ὑπόπτως εἶχε πρὸς τοὺς ἐν τῷ βασιλείῳ του κατὰ γένος ὑπερέχοντας.

Μαθὼν ὁ Βατάτσης, ἐν Λαμφάκῳ εὕρισκόμενος, τὰ τῆς ἐπιβουλῆς ταύτης, ἥς τὴν ἐκτέλεσιν οἱ συνωμόται πρὸ πολλοῦ ἐμελέτων, συνερχόμενοι ἐν μυστικαῖς συνδιασκέψεσι, πυρπολεῖ τὸν στόλον τοῦ ἵνα μὴ περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν Φράγγων, καὶ σπεύδει εἰς καταστολὴν τῆς συνωμοσίας καὶ καταδίωξιν τῶν ἐνόχων, θεωρήσας, ὡς εἰκός, σπουδαιότερον τοῦτο τοῦ ἔξω τοῦ κράτους τοῦ πολέμου. Φθάσας εἰς τὴν πόλιν Ἀχυράους¹ καὶ ἐξετάσας λεπτομερέστερον τὰ τῆς συνωμοσίας, τάχιστα συλλαμβάνει τοὺς συνωμότας καὶ ὑποβάλλει εἰς δίκην. Γράφει δ' ὁ Ἀχροπολίτης ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπέβαλεν εἰς αὐτοὺς τιμωρίαν φιλάνθρωποτέραν τῆς διαγραφομένης ὑπὸ τῶν νόμων· ἦτο δὲ αὕτη ἡ φιλάνθρωπος τιμωρία, ὅτι τοὺς μὲν Ἰσαάκιον Νεστόγγον καὶ Μακρηρὸν κατεδίκασεν εἰς τύφλωσιν καὶ ἐκκοπὴν τῶν χειρῶν των!, διότι ἐκ μαρτυριῶν ἀπεδείχθη ὅτι ὁ Νεστόγγος οὗτος πολλάκις ἐφώρμησε ξιφῆρης ὅπισθεν τοῦ βασιλέως εὕρισκόμενος, ὅπως πλήξῃ αὐτὸν καιρίως, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς ἐπέβαλεν ἐλαφροτέρας ποινάς, πολλοὺς ἐγκλείσας εἰς εἰρκτάς. Τὸν πρωτοεργὸν δὲ τῆς συνωμοσίας Ἀνδρόνικον Νεστόγγον καθεῖρξεν εἰς τὸ φρούριον τῆς Μαγνησίας, μὴ θελήσας νὰ ἐπιβάλλῃ μείζονα τιμωρίαν ἐκ τῆς ἀγάπης, ἣν ἔτρεφε πρὸς αὐτόν. Ἀλλ' οὗτος ἐκ τοῦ φρουρίου τούτου ἀπέδρα μετ' ὀλίγον καὶ μετέβη εἰς τοὺς Μουσουλμάνους, ὅπου καὶ ἔμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐλεγον δὲ τινες ὅτι ἡ ἀπόδρασίς του ἐγένετο τῇ ἐπινεύσει αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, θέλοντος τὴν σωτηρίαν του.

Ἔνεκα τοῦ γεγονότος τούτου ὁ βασιλεὺς μετὰ πλειοτέρας προσοχῆς ἔβαινεν ἐν τῷ μέλλοντι καὶ μετὰ ὀλιγωτέρας ἐλευθεριότητος ἐφέρετο εἰς τοὺς περὶ ἑαυτόν, προσέλαβε δὲ καὶ σω-

¹ Περὶ τῆς πόλεως ταύτης διαλαμβάνομεν ἀλλαχοῦ.

ματοφύλακας, οἵτινες νυχθημερὸν ἐφύλασσον αὐτόν. Εἰς τὰς προφυλάξεις δὲ ταύτας συνέτεινε μεγάλως καὶ ἡ βασιλὶς Εἰρήνη, ἔχουσα ἄρρενωπότερον τὸ ἥθος καὶ βασιλικώτερον¹.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, 1225, οἱ κάτοικοι τῆς Ἀδριανουπόλεως πέμπουσι πρεσβείαν εἰς Βατάτσην, παρακαλοῦντες ὅπως ἀποστείλῃ στρατὸν καὶ ἐλευθερώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν Φράγγων, οὗτος δὲ ἀπέστειλε μετὰ δυνάμεων τὸν πρωτοστράτορα, ἡ ἀρχιστράτηγον καθ' ἡμᾶς, Ἰσῆν καὶ τὸν Ἰωάννην Καμύτσην, θεωρήσας τὴν εὐκαιρίαν πρόσφορον, διότι γενόμενος κύριος τῆς Ἀδριανουπόλεως ἠδύνατο εὐκόλως νὰ καταστήσῃ ὑποχείρια τὰ πέριξ αὐτῆς, καὶ ἀπειλήσῃ ἐντεῦθεν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἣς προπύργιον πρὸς δυσμὰς εἶνε ἡ πόλις αὕτη. Ὁ Ἀκροπολίτης ἱστορεῖ ὅτι ὁ ὑπὸ τὸν Ἰσῆν στρατὸς ἔφθασεν εἰς Ἀδριανούπολιν διὰ τῆς Μακεδονίας· ἀλλὰ τοῦτο εἶνε παραδρομή, διότι τὴν Μακεδονίαν κατεῖχεν ὁ βασιλεὺς τῆς Δύσεως Θεόδωρος Α΄ Ἀγγελος. Δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ διαβῇ οὐδὲ διὰ τῶν στενοποριῶν τῆς Ῥοδόπης, διότι ταύτας κατεῖχεν ὁ Σηλάβος (Ὅρα σελ. 31). Ἐνεκα τῶν κωλυμάτων τούτων, ὁ στρατὸς ἐπορεύθη εἰς Ἀδριανούπολιν διὰ τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Βατάτση διατελούσης, ἡ διὰ τοῦ Ἑβρου (Μαρίτσας), ἀποδιβασθεὶς εἰς τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ. Κατέλαβε δὲ τὴν Ἀδριανούπολιν πιθανῶς ἀμαχητί, διότι δὲν μνημονεύουσιν αἱ πηγαὶ ὅτι ἐγένετο πολιορκία, ἀποχωρησάντων τῶν Φράγγων. Δὲν ἔμελλεν ὁμως ἡ κατοχὴ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ, διότι οἱ καταλαβόντες τὴν πόλιν στρατηγοὶ τοῦ Βατάτση ἐξεβλήθησαν ἐκεῖθεν, ἐπ' ἰσῆς ἀμαχητί, ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου Θεοδώρου Ἀγγέλου². Τὰ περὶ τῆς ἐξώσεως δὲ ταύτης ἐξιστοροῦμεν ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ.

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 39. Ἀνώνυμος, σ. 471. Ὁ Γρηγοράς περὶ τῆς συνωμοσίας ταύτης σιωπᾷ.

² Ἀκροπολίτης, σ. 41. Ἀνώνυμος, σ. 472.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Δυτικὸν βασίλειον.

Θεόδωρος ᾽Αγγελος Κομνηνὸς Δούκας.

Ὁ Θεόδωρος ᾽Αγγελος λεηλατεῖ τὰς Μακεδονικὰς καὶ Θρακικὰς πόλεις. — Κρίσεις Γρηγοῤῥ. — Ὁ Θεόδωρος καταλαμβάνει Μοσυνόπολιν, Ξάνθην, Γρατζιανὰ, Ἀδριανούπολιν. — Ἐπιδρομαὶ αὐτοῦ κατὰ τῶν Λατίνων τοῦ Βυζαντίου. — Ἐκτασις τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου. — Ἐκδοσις χρυσοδούλλου παραχωρητικοῦ προνομίων μητροπόλεως Κερκύρας. — Διάρρηξις σχέσεων Θεοδώρου ᾽Αγγέλου καὶ Ἐνετῶν. — Συνθήκη εἰρήνης μεταξὺ Θεοδώρου ᾽Αγγέλου καὶ τοῦ ἀντιβασιλεύοντος ἐν Βυζαντίῳ. — Σχέσεις Θεοδώρου καὶ αὐτοκράτορος Γερμανίας Φρειδερίκου Β΄. — Ἀφορισμὸς πάπα κατὰ Θεοδώρου καὶ Φριδερίκου Β΄. — Διοικητὰι τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν ὑπὸ Θεοδώρου ᾽Αγγέλου. — Στόλος Θεοδώρου.

Ὁ Θεόδωρος ᾽Αγγελος ἀναγορευθεὶς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ἐν Θεσσαλονίκῃ, πρὶν ἢ ὀργανώσῃ τὰς ἤδη κηθείσας χώρας, ἐτράπη ἀμέσως πρὸς ἀνατολὰς καταλαμβάνων καὶ λεηλατῶν τὰς πόλεις τῆς Θράκης. Ὁ Γρηγοῤῥας, ἐν μεροληψίᾳ γράφων, ἱστορεῖ ὅτι αἱ Θρακικαὶ καὶ Μακεδονικαὶ πόλεις ἐκ τῶν ὀηώσεων καὶ λεηλασιῶν τῶν Λατίνων, Βουλγάρων καὶ Κουμάνων (Σκυθῶν) ἐξέκαμαν ἰδίᾳ δὲ αἱ ὑπὸ τῶν Λατίνων ἐπενεχθεῖσαι ζημίαι ὑπερέβησαν τὰς τῶν Σκυθῶν, ἀλλ' ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη τοῦ Θεοδώρου κατέστρεψεν ἐὰν ἀπέμεινέ τι σῶον, ὥστε πανταχοῦ τις ἀπὴντα οἰκίας κατεσκαμμένας, τείχη κατερριμμένα, Λήμνια κακὰ, θρήνους Τρωϊκοὺς, πανήγυριν πολλῶν καὶ παντοδαπῶν κακῶν¹.

Ὁ Θεόδωρος νικηφόρος προχωρῶν ἀδιαλείπτως κατέλαβε σχεδὸν τὰ πλεῖστα τῆς Θράκης, πλὴν τῶν περὶ τὴν Ῥοδόπην μερῶν (Ἀχριδῶς), κατεχομένων ὑπὸ τοῦ Σηλάβου, ἔδραν ἔχον-

¹ Γρηγοῤῥας, σ. 28.

τος τὸ Μελένικον. Οὕτω δ' ἐγένετο κύριος τῆς Μοσυνοπόλεως, τῆς Εἰάντης, τῶν Γρατζιανῶν· ὑπερβάς δὲ τὸ ὅρος τῆς Σταγείρας¹, κοινῶς ὀνομαζόμενον Μάκρην, ἐπέδραμεν εἰς τὰς πέραν τοῦ Ἑβρου χώρας, παρ' οὐδενὸς φυλασσομένης, καὶ προέβη μέχρι Διδυμοτείχου, πανταχοῦ ἐπιφημιζόμενος ὡς βασιλεύς. Ἐκ Διδυμοτείχου δ' ὁρμηθεὶς ἔφθασεν εἰς Ἀδριανούπολιν, ἣν κατεῖχον ἤδη ὁ ἀρχιστράτηγος τοῦ Βατάτση Ἰσῆς μετὰ τοῦ Ἰωάννου Καμύτση. Ἐνταῦθα γενόμενος ἔπεισε τοὺς κατοίκους δι' ὑποσχέσεων ὅτι θέλει πλουτίσει αὐτοὺς καὶ καταστήσει ἰσχυροτέρους τῶν λοιπῶν Ῥωμαίων, ἐὰν ἀπέπεμπον τὸν στρατὸν τοῦ βασιλέως Βατάτση, εἰσῆγον δ' αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν ὡς κύριον. Ὑπεσχέθη δ' ἐνόρκως ὁ Θεόδωρος εἰς τοὺς κατοίκους ὅτι οὐδὲν κακὸν θέλει διαπράξει κατὰ τοῦ στρατεύματος τοῦ Βατάτση, οὐδὲ θέλει κἄν συναντηθῇ πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τούτου. Οἱ

¹ Τῆς Μοσυνοπόλεως, τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων Μαξιμιανουπόλεως καλουμένης, ἡ θέσις δὲν εἶνε ἀκριβῶς γνωστὴ· κατὰ τινὰς τίθεται ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Γκιουμουλτζίνας, ἐνθα νῦν τὸ χωρίον Μοσνίκ Καλασσί. Jirecek: Das Fürst. Bulgarien, 441. Tafel, De viae Roman. milit. Egnatiae, 24. Τοῦ αὐτοῦ, Komnenen und Normanen, 219. Malkovic, Reisen durch die Balkan-Halbinsel, 52. Ὁ Ἰωάνν. Ἀφθονίδης (Παρνασσός, Τόμ. ΙΕ', σ. 462 « Ἀκριβὴς τοποθέτησις πόλεων τινων τῆς Μακεδονίας ») τοποθετεῖ αὐτὴν ἐν τῇ κώμῃ Μεσορῶπῃ, ἢ Μουσουρῶπῃ, ἢ Μοσυρόπολι καὶ Μισυρόπολι, ἐν ταῖς νοτιαῖς ὑπωρεῖαις τοῦ Παγγαίου. Τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀποδεχόμεθα τὴν γνώμην τοῦ Tafel καὶ Jirecek ὡς ὀρθοτέραν καὶ μᾶλλον σύμφωνον πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως.

Τὰ Γρατζιανὰ ἔκειντο ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Μοσυνοπόλεως, πιθανῶς ἐνθα νῦν τὸ χωρίον Γριτζάν-Ἀσάρ, ἀπέχον 3 ὥρας τῆς Γκιουμουλτζίνας. Παρὰ τὸ εἰρημένον χωρίον, ὑπάρχει ὑπερκείμενος βουνός, ἐφ' οὗ λείψανα ἀρχαίων τειχῶν. Μ. Μελιρρύτου, Περιγραφή . . . τῆς ἐπαρχ. Μαρωνείας, σελ. 45. Τὰ Γρατζιανὰ ἐκαλοῦντο Γρατιανόπολις, καὶ ἔκειντο ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, Tafel, De viae, σ. 38.

Στάγειρα ὀνομαζέτο τὸ ὅρος Ἰσμαρος, ἔχον πρὸς Μ τὴν πόλιν Μάκρην, Χωνιάτης, 595, « Κατὰ Στάγειρα, ἥτις καὶ Μάκρη λέγεται ».

κάτοικοι τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις τῶν εἰδήσεων περὶ τοῦ νικηφόρου τούτου βασιλέως τῶν Ῥωμαίων διατελοῦντες, ἀπεδέχθησαν τὰς προτάσεις καὶ ἀπέπεμψαν τὸν στρατὸν τοῦ Βατάτση. Οὕτω δ' ἐξῆλθεν ὁ πρωτοστράτωρ Ἰσῆς μετὰ τοῦ στρατεύματος, οὐδαμοῦ συναντήσας τὸν Θεόδωρον, ἀλλ' ὁ Καμύτσης συναντηθεὶς δὲν ἀφίππευσεν ὥς εἶδεν αὐτόν, οὐδὲ προσεκύνησεν ὥς βασιλέα· ὁ δὲ Θεόδωρος θυμωθεὶς ἐξέβρισε τοῦτον καὶ μικροῦ δεῖν ἐκακοποιεῖ.

Ἡ διὰ τοιούτου τρόπου κατοχὴ τῆς Ἀδριανουπόλεως ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου, καὶ ἡ μὴ ἀντίστασις τῶν στρατηγῶν τοῦ Βατάτση πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς ἐμφαίνει ὅτι οὔτε ὁ στρατὸς τοῦ Βατάτση ἦτο ἀξιόμαχος, οὐδ' οἱ ἀρχηγοὶ οἱ σταλέντες ἄξιοι τοῦ ὀνόματος τούτου· ταῦτα δὲ γινώσκοντες οἱ κάτοικοι προσῆλθον εἰς τὸν νικηφόρον Θεόδωρον, μὴ ἐλπίζοντες καὶ ταχεῖαν ἔλευσιν ἄλλου στρατοῦ ἐκ τοῦ πέραν τοῦ Ἑλλησπόντου Ἑλληνικοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ βλέποντες ἑαυτοὺς μόνους ὑπολειφθέντας ἐν μέσῳ χώρας, ἣτις εἶχεν ὑποκύψει πᾶσα σχεδὸν εἰς τὸ κράτος τοῦ Θεοδώρου.

Ὁ Θεόδωρος Ἄγγελος κύριος γενόμενος τῆς Ἀδριανουπόλεως τῷ 1225, μεγίστην ἐπήνεγκε διὰ τῶν ἐπιδρομῶν του φθορὰν εἰς τὸ Λατινικὸν βασίλειον· διότι μέχρι τῆς Βιζύης ἐπροχώρησε, πολλὴν ἀποκομίσας λείαν, καὶ μέχρις αὐτῶν ἔτι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν τινι δὲ τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ ἐπληγώθη εἰς τὸν τράχηλον διὰ δόρατος ὑπὸ στρατιωτῶν αὐτοῦ ὁ Γάλλος Ἀνσῶ δὲ Καγιώ, ὅστις καὶ μετὰ τὴν θεραπείαν του ἀπέκτησεν ἕνεκα τῆς πληγῆς τραχεῖαν φωνὴν καὶ δυσκινήσιαν περὶ τοὺς σπονδύλους τοῦ τραχήλου. Εἶχε δ' ὁ Ἀνσῶ οὗτος, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Θεοδώρου Ἀ' Λασκάρως Εὐδοκίαν, σύγγαμβρος ὦν τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Βατάτση¹.

Τὸ κράτος οὕτω τοῦ Θεοδώρου διὰ τῆς καταλήψεως τῆς

¹ Ἀκροπ. σ. 41 ἐπ. Ἀνών. 473. Ὁ Γρηγοῤῥᾶς περὶ τούτων σιωπᾷ.

Ἀδριανουπόλεως ἐπέξετείνετο ἐκ δυσμῶν ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ καὶ Ἰονίου πελάγους μέχρι τοῦ Ἑβρου ποταμοῦ πρὸς ἀνατολάς, περιλαμβάνον τὴν ἐν τῷ μέσῳ περίπου τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου πλατεῖαν λωρίδα, ἐν ᾗ κεῖνται ἡ Ἑπειρος, Ἰλλυρία, Ἀκαρνανία, Φθιώτις, Θεσσαλία, Μακεδονία καὶ Θράκη. Ἐκ τῶν νήσων δὲ κατεῖχε τὴν Κέρκυραν.

Κατὰ τὸ 1228 ἐξέδωκε χρυσόβουλλον, δι' οὗ ἐπικυροῖ κατ' αἴτησιν τοῦ μητροπολίτου Κερκύρας Γεωργίου Βαρδάνη τὰ προνόμια καὶ τὰς παραχωρήσεις πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῆς μητροπόλεως τῶν προηγουμένων αὐτοκρατόρων Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, Μανουῆλ, Ἰσαακίου καὶ Ἀλεξίου. Ἐν τούτῳ δὲ ὑπογράφεται «Θεόδωρος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, Κομνηνὸς ὁ Δούκας¹».

Κατὰ τὸ αὐτὸ δ' ἔτος ἐξέδωκεν ἕτερον χρυσόβουλλον, δι' οὗ ἀπήλλαξε τὴν μητρόπολιν Ναυπάκτου, περιεληοῦσαν εἰς ἔνδειαν ἕνεκα δημοσίων εἰσφορῶν ἐπιβληθεῖσων αὐτῇ καὶ πειρατικῶν ἐπιδρομῶν, παντὸς βάρους καὶ πάσης ἐν τῷ μέλλοντι εἰσφορᾶς. Ἀπέδωκε δὲ αὐτῇ ὅσα κτήματα εἶχε πρὶν ἐπὶ τοῦ προπάππου τοῦ Θεοδώρου Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, ἅτινα ὁ ἐπὶ τούτου ἀρχιεπίσκοπος ἔδωκεν αὐτῷ ἀντὶ πληρωμῆς τῶν χρεῶν αὐτῆς πρὸς τὸ δημόσιον. Ἦτο δὲ τὸ πρὶν ἡ μητρόπολις αὕτη, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου, πολύολβος καὶ εὐδαίμων

¹ Ὅρα χρυσόβουλλον ἐν Mustoxidi, Delle cose Corcirese. Append. LVI, ὅπερ παρέλαβεν ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Clem. Biagi. Φέρει χρονολογίαν 'ςφλθ', ἣν ὁ Μουστοξύδης δὲν ἀποδέχεται, σ. 423, καὶ LVI. Ἡ ἀναδημοσίευσίς τοῦ χρυσοβούλλου ἐν τοῖς Acta, E', σ. 14 φέρει χρονολογίαν 'ςψλς', 6736 = 1228 Τελευταῖον ἐξέδωκε τοῦτο ὁ Φριδ. Ἀλβάνα, ἐν σ. 25, τοῦ πονήματος αὐτοῦ «Περὶ τῶν ἐν Κερκύρᾳ τίτλων εὐγενείας», ἐνθα γράφει ἱκανὰ περὶ τῶν διαφορῶν ἐκδόσεων. Πλανᾶται ὁμως λέγων ἐν σ. 28 σημ. ζ' ὅτι ἐξ ἀλαζονείας ὁ Θεόδωρος ὑπογράφεται «Βασιλεὺς καὶ Αὐτοκράτωρ, καίτοι ὦν ἀπλοῦς Δεσπότης, διότι ὅτε ὁ Θεόδωρος ἐξέδιδε τὸ χρυσόβουλλον ἦτο ἐστεμμένος βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ.

διατρέφουσα περὶ τοὺς 100 μοναχοὺς· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου δὲν εἶχεν οὔτε δέκα. Ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τούτῳ ἐκδοθέντι Μηνὶ Ματίῳ Ἰνδικτιῶνος α΄, ἔτους, ςςλς' (1228) ὑπογράφεται «Θεόδωρος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων Δούκας»¹.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὴν Ἑνετίαν, διότι ὁ ἐν Κερκύρᾳ διοικητὴς τοῦ Θεοδώρου, κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἐν Βυζαντίῳ ἔθιμον, ἐδήμευσε τὰ ἐμπορεύματα Ἑνετοῦ τινος Μάρκου Μινόττου, ἐπανερχομένου εἰς Ἑνετίαν ἐξ Ἀνδραβίδος. Ἐφ' ᾧ καὶ ἡ Ἑνετικὴ κυβέρνησις διέκοψε πᾶσαν ἐμπορικὴν μετὰ τοῦ κράτους τοῦ Θεοδώρου συναλλαγὴν. Ἐπειδὴ δ' ἐκ τῆς διακοπῆς ταύτης ἐζημιοῦντο τὰ μέγιστα τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα τῆς χώρας του, συνεβιάσθη πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς περὶ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1228 καὶ οὕτως ἐπανελήφθησαν αἱ μεταξὺ φιλικαὶ σχέσεις².

Τῇ 11 δὲ Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ῥοβέρτου διοικῶν ὡς ἀντιβασιλεὺς συνῆψε πρὸς αὐτόν, ὁμοφωνούντων καὶ τῶν λοιπῶν βαρῶνων, ἐνιαύσιον συνθήκην εἰρήνης³.

¹ Βυζαντ. Χρονικά, Τ. Γ', σ. 296-299. Ἡ μονὴ αὕτη θὰ ἐζημιώθη καὶ ἐκ τῆς διοικήσεως τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου Κωνσταντίνου, ἐξ ἧς ὁ Ἰωάννης μητροπολίτης Ναυπάκτου, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐπιστολῶν του, δὲν ἦτο ἡὺχαριστημένος (Βυζ. Χρον. σ. 242)· ἐπῆλθε δὲ καὶ ῥῆξις μεταξὺ τῶν δύο, ὡς εἰκάζομεν, ἐξ ἐπιγραφῆς ἀνεκδότου σημειώματος, εὕρισκομένου ἐν τῇ βιβλιοθ. Ἱεροσολ. «σημείωμα κρисиμόγραφον περὶ τῆς μεταξὺ Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα καὶ τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου ἀποκαταστάσεως εἰρήνης, συνταχθέν ἐπὶ παρουσίᾳ ἀρχιερέων, ὡς τοῦ Θερμοπυλῶν Μιχαὴλ καὶ ἐτέρων». Τὸ σημείωμα περιέχει διαιτητικὴν ἀναμφιβόλως κρίσιν τῶν εἰρημένων ἀρχιερέων. Ἀθανασίου Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἱεροσολυμ. βιβλιοθ. Τ. Α', σ. 340.

² Hopf, Griechh. σ. 252.

³ Hopf, 252. Ῥωμανός, Περὶ δεσποτάτου, 37.

Τὸ ἐπόμενον δ' ἔτος ὁ Θεόδωρος μαθὼν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Φριδερίκος Β', ἀπερχόμενος εἰς Παλαιστίνην, διῆλθεν ἐκ Κεφαλληνίας, ἔπεμψεν εἰς αὐτὸν πολλοὺς τῶν μεγιστάνων του μετὰ δώρων, καὶ κατῴρθωσε διὰ τοῦ κόμητος Ματθαίου Οὐρσίνου, διοικητοῦ τότε τῆς Κεφαλληνίας, καὶ γαμβροῦ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ Ἄννα, νά συνάψῃ πρὸς αὐτὸν συνθήκην φιλίας καὶ συμμαχίας, ὅτε οὗτος ἐπανέκαμπεν εἰς Ἰταλίαν περὶ τὸν Μαῖον τοῦ 1229. Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀπέστειλεν εἰς τὸν Φριδερίκον ἀπεσταλμένον τὸν αὐτὸν κόμητα Ματθαῖον μετὰ στρατιωτῶν καὶ ἀφθόνων δώρων, ὅπως ἐλκύσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν εὐμένειάν του. Πρῶτος δ' ὁ Θεόδωρος ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων τῶν χρόνων τούτων συνῆψε διπλωματικὰς σχέσεις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον, ὃν θέλομεν συναντήσῃ παρακατιόντες ὡς πενθερόν τοῦ Βατάτση¹. Ἐνεκα δὲ τῆς φιλίας ταύτης πρὸς τὸν Φριδερίκον ὁ πάπας Γρηγόριος Θ' ἀφώρισεν ἀμφοτέρους².

Ὁ Θεόδωρος εἰς πάσας τὰς πόλεις, ἃς ἐκυρίευσεν κατὰ τὴν κατακτητικὴν πορείαν του, κατέλιπε πρὸς διοίκησιν ἐπιτρόπους καὶ δοῦκας. Εἰς Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν εἶδομεν ὅτι κατέστησεν ἐπίτροπον αὐτοῦ μετὰ στρατοῦ τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, φέροντα τὸν τίτλον τοῦ δεσπότη. Ἀλλαχοῦ δ' ἐγκατέστησεν ἄλλους, ἐξ ὧν γνωρίζομεν τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννου Πλυτᾶ, ἐπιτρόπου Κερκύρας, καὶ τὸ τοῦ δουκὸς Σκοπίων

¹ Riccardus de S. Germano (ἐν Cronisti etc. σελ. 72 καὶ Muratori T. Ζ', σελ. 1015). «Tunc quidam comes Maio de Romania cum nonnnlis Graecis militibus ex parte Comiano ad imperatorem cum magnis muneribus nuncius venit». Ὁ Ματθαῖος ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν χρονογράφων τῆς Δύσεως καὶ Mahius, Maio, Maiou καὶ Madius καὶ Caio ἢ Gaio καὶ Gallus καὶ Gallicus. Ῥωμανός, Γρατιανός Ζώρζης, σελ. 121 καὶ 131. Buchon, Rech. hist. T. Β', σ. 478 καὶ 481.

² Ὁ Ducange, Α', 204 παραπέμπει εἰς ἐπιστολὴν 3, 46 Γρηγορίου Θ'. Ῥωμανός, Περὶ δεσποτ. 38.

Κωνσταντίνου Κομνηνοῦ. Τὰ καθήκοντα τῶν ἐπιτρόπων τούτων καὶ δουκῶν ἦσαν ποικίλα καὶ διάφορα ἐπὶ τῶν ὑπὸ τὴν διοίκησιν αὐτῶν ὀρισθεισῶν πόλεων· ἦσαν φύλακες, προστάται, φύλακες τῶν πατρίων ἐθῶν καὶ τῶν νόμων τῆς πολιτείας, προστάται τῶν ἀδικουμένων, ἀντιλήπτορες τῶν καταπονουμένων, κηδεμόνες ὀρφανῶν καὶ χηρῶν, δικασταὶ καὶ ἀστυνόμοι¹.

Ὁ Θεόδωρος ἔτι διετήρει καὶ στόλον εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τοῦ κράτους του, ἔν τε τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ καὶ τοῖς παραλίοις τῆς Ἠπείρου, συντηρούμενον δι' εἰδικῆς φορολογίας, ἧς μέγα μέρος κατέβαλλεν ἡ μητρόπολις Ναυπάκτου. Ἀπετελοῦντο δὲ τὰ πληρώματα ἐκ ναυτῶν τῶν παραλίων πόλεων, ἀναγκαστικῶς προσκαλουμένων εἰς τὴν ναυτικὴν ταύτην ὑπηρεσίαν².

Τὸ μέγα ὅμως τοῦτο κράτος τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου κατέπεσεν εὐθὺς ὥς ἤχμασεν· ὁ βίος του ὑπῆρξε πρόσκαιρος, διότι ὁ ἡγεμὼν αὐτοῦ, ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος Κομνηνὸς Δούκας ἔστειρεῖτο πολιτικῆς καὶ διοικητικῆς ἱκανότητος, ἀρετῶν ἀπαραιτήτων πρὸς συντήρησιν καὶ ὀργάνωσιν μεγάλου κράτους, μὴ ἀρκούσης μόνον πρὸς τοῦτο τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς πολεμικῆς δεξιότητος.

Τὰ περὶ τῆς αἰφνιδίου δὲ πτώσεως αὐτοῦ θέλομεν ἐξιστορήσει ἐν τῷ μεθεπομένῳ κεφαλαίῳ.

¹ Χωματηνός, σ. 126, 127, 662. Βυζαντ. Χρον. Τ. Γ', σ. 242 καὶ 298.

² Βυζ. Χρον. σ. 297.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Λατινικὸν βασίλειον Κωνσταντινουπόλεως.

Συνθήκη εἰρήνης μεταξύ Βατάτση καὶ Ῥοδέρτου. — Οἰκτρά κατάστασις Λατινικοῦ βασιλείου. — Προσπάθειαι τοῦ πάπα Ὀνωρίου πρὸς ἀνθρώπων. — Ἀναχώρησις Ῥοδέρτου βασιλέως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. — Θάνατος αὐτοῦ τῷ 1228. — Χρονογράφος Ματθαῖος Παρίς. — Διάδοχος Ῥοδέρτου ὁ ἀνήλικος Βαλδουῖνος. — Πρότασις Φράγγων νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐπιτροπείαν ὁ Ἰωάννης Ἀσάν ἡγεμὼν Βουλγάρων. — Ἐπίτροπος Βαλδουίνου Ἰωάννης Βριέννιος. — Σύναψις συνθήκης ἐπιτροπείας. — Ἀφιξις Βριεννίου εἰς Κωνσταντινούπολιν. — Σεισμός ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἐπὶ τῶν ἀρχῶν ἔτι τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Βατάτση ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία τοῦ Βυζαντίου περιῆλθεν εἰς κρισιμωτάτην θέσιν ἕνεκα τῆς ἀνικανότητος τοῦ αὐτοκράτορος Ῥοδέρτου, καὶ τῆς ἀπωλείας τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἣν κατέλαβεν, ὡς εἶδομεν, ὁ Βατάτσης, εἴτα δὲ ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος. Σχεδὸν εἰπεῖν, ἡ αὐτοκρατορία περιορίζετο ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, πιεζομένη ἐκατέρωθεν ὑπὸ δύο φοβερῶν πολεμίων, τῶν βασιλέων τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Δυτικοῦ κράτους.

Ὁ Ῥοδέρτος, ὅπως προλάβῃ ἐνδεχομένην αἰφνίδιον κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, αἰσθανόμενος τὴν ἀνίσχυρον θέσιν αὐτοῦ, διότι μόνον στήριγμα εἶχε τοῦ θρόνου του τοὺς μισθοφόρους Φράγγους καὶ τοὺς Ἑνετούς, ἐζήτησε τὴν συνομολόγησιν εἰρήνης μετὰ τοῦ Βατάτση, ὑπὸ τὸν ὅρον οὗτος νὰ παραδῶσῃ αὐτῷ τὴν πόλιν τῶν Ἑλλησποντίων Πηγῶν καὶ πάσας τὰς πρὸς νότον κτήσεις τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, αὐτὸς δὲ τηρήσῃ τὰς πρὸς βορρᾶν, τὰς κειμένας πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ περὶ τὴν Νικομήδειαν¹.

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 41 Muralt, A', 335.

Πρὸς σύναψιν τῆς συνθήκης ταύτης ἀπεστάλησαν παρὰ τῷ Βατάτῃ οἱ καὶ προηγουμένως μνημονευθέντες ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῶν Σερρῶν Θιερρί δὲ Βαλιγκοῦρ καὶ Νικόλαος δὲ Μαινβώ. Ἐν ταῖς διαπραγματεύσεσι ταύταις ἐγένετο καὶ λόγος περὶ τοῦ ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδώρου Α΄ Λασκάρεως ἀποτυχόντος γάμου τῆς θυγατρὸς του Εὐδοκίας μετὰ τοῦ Ῥοβέρτου. Ἀλλὰ καὶ αὖθις ἡ πραγμάτωσις τοῦ γάμου τούτου ἐναυάγησε· τὴν Εὐδοκίαν δ' ἐνυμφεύθη κατόπιν ὁ Ἀνσῶ δὲ Καγιώ¹.

Ὁ Ῥοβέρτος, ἐν ἐσχάτῃ περιελθὼν ἀδυναμίᾳ, καὶ πανταχόθεν ἀπειλούμενος, ἐζήτησε παρὰ τοῦ πάπα Ὀνωρίου ἐπικουρίας καὶ χρήματα, ἔπεμψε δ' αὐτῷ καὶ ἀπεσταλμένους, ὅπως παραστήσωσι καὶ προφορικῶς τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τοῦ κράτους του. Ὁ πάπας συνεκινήθη βλέπων τὸν ἐπικρεμáμενον κίνδυνον καὶ εἰργάσθη ὅσον ἡδύνατο ἵνα προσπορίσῃ τι ὑπὲρ τοῦ κινδυνεύοντος Ῥοβέρτου καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐκθρονισθέντος βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης Δημητρίου (Ὁρα ἀνωτ. σ. 170), ἀλλὰ πᾶσαι αἱ προσπάθειαι του ἀπέτυχον².

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, ὅτε ἐπῆλθεν εἰς ἐπιδείνωσιν τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἡ φυγὴ τοῦ Ῥοβέρτου, ἐγερθείσης κατ' αὐτοῦ πανδήμου κατακραυγῆς διὰ τὸν ἄσωτον αὐτοῦ βίον, κυρίως δὲ διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν, ἣν ἀναγράφουσιν οἱ χρονογράφοι τῶν Φράγγων. Ὑπῆρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει χήρα ἐνὸς τῶν ἀρχηγῶν Φράγγων Βαλδουίνου δὲ Νεβίλ (Baudouin de Neuville), ἥς ἡ κόρη ἦτο μεμνηστευμένη πρὸς ἄρχοντά τινα τῆς Βουργουνδίας. Ὁ Ῥοβέρτος δὲ δειλεάσας τὴν τε μητέρα καὶ τὴν κόρην προσέλαβεν ἀμφοτέρας εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ μνηστήρ τῆς κόρης καὶ οἱ συγγενεῖς του, καὶ

¹ Διαπραγματεύσεις περὶ τοῦ γάμου τῆς Εὐδοκίας ἀναφέρει μόνος ὁ Ph. Mousques, σ. 354.

² Ὁ πάπας Ὀνώριος ἔτι ἀπὸ τῆς 20 Μαΐου τοῦ 1224 ἔγραφε πρὸς τὴν βασίλισσαν τῆς Γαλλίας παρακαλῶν καὶ καθικετεύων αὐτὴν νὰ συνεργήσῃ εἰς σωτηρίαν τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου. Buchon, Rech. et matériaux, Α', σ. 19.

ἄλλοι ἀκόλουθοι ἐξοργισθέντες ἐπὶ τῇ προσγενομένη αὐτῷ ὕβρει ὀρμῶσιν ἔνοπλοι νύκτωρ εἰς τὰ ἀνάκτορα ζητοῦντες νὰ ἀποπλύνωσι τὴν ὕβριν, καὶ θραύσαντες τὰς πύλας εἰσορμῶσιν εἰς αὐτά, ἔνθα τὴν μὲν χήραν συλλαμβάνουσι καὶ πνίγουσιν εἰς τὸν Βόσπορον, τῆς δὲ κόρης ἀποκόπτουσι τὴν ῥίνα καὶ τὰ χεῖλη. Ὁ Ῥοδέρτος οὐδεμίαν δυνάμενος νὰ προτάξῃ ἀντίστασιν ἐκρύβη περίφοβος, καὶ κατόπιν ἀνεχώρησε λάθρᾳ εἰς Ἱταλίαν παρὰ τῷ πάπᾳ Γρηγορίῳ Θ', τῷ διαδεχθέντι τὸν Ὠνῶριον τῷ 1227, ὅστις ἀκούσας τὰ κατ' αὐτόν, παρεκίνησε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἀλλάσσω βίον. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ὁ Ῥοδέρτος ἀπέθανε τῷ 1228 ἐν Εὐρίπῳ¹.

Ὁ χρονογράφος Ματθαῖος Παρίς (Matthieu Paris), σφόδρα καταφερόμενος κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὡς πάντες οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι, συγχέων χρονολογίας καὶ γεγονότα, ἱστορεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἄλλα ἄντ' ἄλλων, γράφων ὅτι ἡ συνήθης προπέτεια τῶν Ἑλλήνων ἐξεγερθεῖσα κατὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀποδιώξιν τούτου, ὅστις κατέφυγεν εἰς τὸν πάπαν, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν μανιώδη καταδίωξιν τῶν ὑπηκόων του. Ἐπιφέρει δ' ὁ αὐτὸς ὅτι ὁ πάπας καὶ ἡ λατινικὴ ἐκκλησία τοσοῦτον ἐξωργίσθησαν, ὥστε πολλοὶ ἐξέφρασαν γνώμην νὰ στραφῇ κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἡ παρασκευαζομένη διὰ τὴν Παλαιστίνην σταυροφορία². Ἐκ τῶν ἱστορουμένων ὑπὸ τοῦ χρονογράφου τούτου καταφαίνεται ὅτι τοιαύτη τις δικαιολογία διεδόθη εἰς τὴν δύσιν περὶ τῆς φυγῆς τοῦ αὐτοκράτορος³.

¹ Ὁ Ἀκροπολ. σ. 47 γράφει ὅτι ἀπεβίωσεν ἐν Εὐρίπῳ. Ὁ Lebeau, ἀγνοῶ ποῦ εὐρὼν, σημειοῖ ἐν Ἀχαΐᾳ, Τόμ. ΙΖ', σ. 347.

² Matthieu Paris, T. Δ', σ. 206, καὶ ὑποσημειῶσιν ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι, ἐν ἣ ὁ μεταφραστὴς Huillard-Breholles διορθοῖ τὸ χρονολογικὸν λάθος καὶ τὸ γεγονὸς κατὰ τὰς ἀληθεῖς πηγάς. Ὅρα καὶ σελ. 295. Ὁ M. Paris ἀνάγει τὸ συμβάν εἰς τὸ 1237.

³ Ὅρα καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἀκροπολίτου, σελ. 245, σημειώσεις τοῦ ὑπομνηματιστοῦ Dousa εἰς Paulum Aemilium.

Τοῦ Ῥοδέρτου ἀγάμου τελευτήσαντος ἡ διαδοχὴ τοῦ θρόνου περιῆλθεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Βαλδουῖνον, ἀνήλικον ὄντα, καὶ ἔχοντα ἀνάγκην ἐπιτρόπου· ἀλλὰ τοιοῦτος δὲν εὑρίσκετο, διότι ὁ Κονὼν δὲ Βεθούμ, ὁ Πέτρος δὲ Βρασιὲ καὶ οἱ λοιποὶ ἱππῶται, οἱ διακριθέντες ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει, εἶχον ἐκλίπει, ἄλλοι μὲν διὰ φυσικοῦ θανάτου, ἄλλοι δὲ πεσόντες ἐν πολέμῳ. Ἐν τῇ ὑπερτάτῃ ταύτῃ ἀνάγκῃ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιτετραμμένοι τὰ τῆς ἀρχῆς ἀπετάθησαν εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Ἰωάννην Ἀσάν, υἱὸν τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου διώκτου τῶν Φράγγων Ἰωαννικίου, προτείναντες αὐτῷ νὰ δώσῃ τὴν θυγατέρα του εἰς γάμον πρὸς τὸν Βαλδουῖνον καὶ ἀναλάβῃ τὴν ἐπιτροπείαν. Ὁ Ἀσάν, κατανοήσας κάλλιστα ὅτι ἂν ἀπεδέχετο τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ βασιλέως, θὰ περιήρχετο εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἀναιμωτὶ αὐτὴ ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀσμένως ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν. Πρὸς τοῦτο δὲ συνήφθη καὶ συνθήκη, καθ' ἣν οὗτος ἀνελάμβανε τὰς δαπάνας τοῦ Λατινικοῦ κράτους, καὶ ὑπέσχετο νὰ προσαρτήσῃ εἰς αὐτὸ πάσας τὰς ὑπὸ τὸν βασιλέα Θεόδωρον Ἀγγελον τελούσας χώρας. Εἰς τὰς προτάσεις ὁμοῦς ταύτας ἐπιμόνως ἀντετάχθησαν οἱ ἄρχοντες ἐκεῖνοι τῶν Φράγγων, οἱ συντελέσαντες εἰς τὴν ἀποδίωξιν τοῦ Ῥοδέρτου, ἀρνηθέντες νὰ παραδώσωσι τὸ κράτος εἰς ἐχθρὸν θανάσιμον τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου, καὶ ἀπήτησαν ὁ ἐπίτροπος νὰ εἶνε Γάλλος· ὡς τοιοῦτον δ' ἐπρότειναν τὸν Ἰωάννην Βριέννιον.

Ἡ τοιαύτη παραγνώρισις τοῦ Βουλγάρου ἡγεμόνος Ἰωάννου Ἀσάν ἐξώργισε τοῦτον καὶ ἐκηρύχθη ἐχθρὸς αὐτῶν, συμμαχήσας πρὸς τὸν Βατάτσην¹.

¹ Ὁ Ματθαῖος, μητροπολίτης Μυρέων, γράψας τὸν βίον καὶ πολιτείαν τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς τῆς νέας, κατὰ τὸ πλεῖστον μεταφράσας αὐτὸν ἐκ παλαιότερου βουλγαρικοῦ συναξαρίου, γράφει ὅτι ὁ Ἀσάν ἐξωργίσθη κατὰ τῶν Φράγγων, διότι ζητήσας τὸ λείψανον τῆς Ἀγίας ἔλαβεν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν. Ἐν τῷ συναξαρίῳ τούτῳ ὑπάρχει ὡς συνήθως ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἱστορικῇ ἀνακρίβεια, καὶ σύγχυσις προσώπων καὶ χρόνων. Α. Π. Κεραμέως, Ἀνάλ. Ἱεροσολ. σταχυολ. Γ.Α', σ. 447.

Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει βαρῶνοι συμφωνήσαντες ὡς πρὸς τὸν ἐπίτροπον τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως, καὶ τυχόντες ἔτι τῆς συναινέσεως τοῦ πάπα Γρηγορίου Θ', συνῆψαν τὴν συνθήκην τῆς ἐπιτροπείας τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1229 ἐν Περουγίᾳ πρὸς τὸν Ἰωάννην Βριέννιον¹, παρόντων τῶν ἀντιπροσώπων τῶν βαρῶνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ πάπα Γρηγορίου, καθ' ἣν ὁ Βριέννιος ἔλαβε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος, διότι συνεφώνησαν ὅπως ὁ Βαλδουῖνος λάβῃ σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Βριεννίου Μάρθαν, οὗτος δ' ἕνεκα τῆς ἀνηλικότητος τοῦ Βαλδουίνου νὰ θεωρῇται ὁ βασιλεὺς καὶ νὰ στεφθῇ αὐτοκράτωρ, ἔχων πᾶσαν ἐξουσίαν ἐφ' ὅρου ζωῆς, πρὸς τούτοις δ' ὅπως μετὰ θάνατον οἱ κληρονόμοι τοῦ λάβωσι τὰ προνόμια, ἅτινα αὐτὸς κατεῖχεν, καὶ ὅτι ὁπόταν ὁ Βαλδουῖνος ἤθελεν ἐνηλικιωθῇ, θὰ ἀνηγορεύετο βασιλεὺς τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας, καὶ ὅλων τῶν χωρῶν, ἃς πέραν τοῦ Ἑλλησπόντου (*ultra Brachium*) κατεῖχόν ποτε οἱ Λατῖνοι, μετὰ τοῦ δουκάτου τῶν Νεοκάστρων. Πλὴν τούτων δ' ἔτι συνωμολόγησαν ὅτι ἀπόκειται εἰς τὴν θέλησιν τοῦ βασιλέως νὰ καταλάβῃ οἷαν χώραν ἤθελεν ὑπὲρ τῶν κληρονόμων αὐτοῦ, εἴτε τὴν πέραν τοῦ Ἑλλησπόντου, ἣν κατεῖχον οἱ Ἕλληγες ἢ οἱ Λατῖνοι, ἢ τὰς χώρας, ἃς κατεῖχεν ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος Κομνηνὸς μέχρι Διδυμοτείχου καὶ Ἀδριανουπόλεως, καὶ ὅλον τὸ δουκάτον τῆς Φιλιππουπόλεως, καὶ τὴν Σκλαβουνίαν²,

¹ Lebeau, T. IZ', σ. 349. Ὁ Ἰωάννης Βριέννιος ὑπῆρξε πρὶν βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ συζευχθεὶς τὴν Μαρίαν ἐγγόνην τοῦ Ἀμαλρίχου Β'. Ἐπὶ τινὰ χρόνον δὲ βασιλεύσας, ἐξεβλήθη ὑπὸ τοῦ Φριδερίκου Β' αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, καὶ ἐγένετο ἀρχιστράτηγος τοῦ πάπα Γρηγορίου Θ'. Ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 48, ὀνομάζει τοῦτον Ἰωάννην τῶν Ἱεροσολύμων. Λέγει δὲ περὶ τούτου, ὃν εἶδεν ἰδίους ὄμμασιν, ὅτι ἐφημίζετο διὰ τὰ στρατιωτικὰ αὐτοῦ κατορθώματα καὶ τὴν σωματικὴν ῥώμην. Ὑπερεξεπλάγη δέ, ὁμολογεῖ, ὅτε εἶδε τὸ ὕψος τοῦ σώματός του καὶ τὸ πλάτος, ὑπερέχοντος πάντων τῶν ἄλλων.

² Σκλαβουνία ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἐκαλεῖτο τὸ μεταξὺ τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου καὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου τμήμα τῆς Βαλκανικῆς Χερ-

καὶ τὰς χώρας τοῦ Στατίου πλὴν τῶν κατεχομένων ὑπὸ τοῦ Ἀσάν, καὶ πλὴν τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης¹. Ἡ συνθήκη ὁμῶς αὕτη, καθ' ἣν διένειμαν οἱ Φράγγοι πρὸς ἀλλήλους ὡς ἀδεσπότους ξένας χώρας, ὅπως πρὸ πέντε καὶ εἴκοσιν ἐτῶν, δὲν ἐξετελέσθη ἢ μόνον ὡς πρὸς τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ Βριεννίου, αἱ λοιπαὶ δὲ διατάξεις αὐτῆς ἔμειναν γράμμα νεκρόν.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ πάπας ἐπεκύρου τὴν ἐκλογὴν τοῦ Βριεννίου, ἐξετόξευε συγχρόνως καὶ τὸν προμνημονευθέντα ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου καὶ Φριδερίκου Β', καὶ πάντων τῶν ὑποστηρίζόντων αὐτούς².

Ὁ Βριέννιος δὲν μετέβη ἀμέσως εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη ἀπὸ τῆς συνάψεως τῆς συνθήκης· ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἡ ἐπιτροπεία τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως ἀνετέθη εἰς τὸν Ναργιώ δὲ Τουσί (Nariot de Toucy) σύζυγον τῆς θυγατρὸς τοῦ Θεοδώρου Βρανᾶ, γαμβροῦ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῇ θυγατρὶ τούτου Ἀγνῇ ἢ Ἀνέζα (Agnès), χήρᾳ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ³.

Ὁ Ἰωάννης Βριέννιος συναθροίσας ἱκανὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, συνῆψε πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς συνθήκην διὰ τοῦ πληρεξουσίου αὐτοῦ Πέτρου Ἀλτομάννου (Altomanno), τὸν Ἀπρίλιον

συνήσου. Τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο, μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν Βουλγάρων εἰς τὰ βόρεια τῆς χερσονήσου ταύτης, περιωρίσθη εἰς τὰς πρὸς Δ αὐτῆς καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ βρεχομένης χώρας. Σήμερον Σκλαβόνους καλοῦμεν τοὺς Μαυροβουνίους καὶ Δαλμάτας. Εἰδικώτερον περὶ τοῦ ὀνόματος ὄρα C. Jirecek, Die Handelstrassen, σελ. 19 καὶ Die Heerstrasse, σελ. 70.

¹ Tafel u. Thomas, Urk. Β', σ. 256. Buchon, Rech. et mat. T. Α', σ. 21. Παρβλ. καὶ Andr. Dandolo (ἐν Murat. T. IB'), σ. 346.

² Ducange, Α', σ. 204. Lebeau, IZ', σ. 351.

³ Τὴν κόρην τοῦ Nariot de Toucy ἔλαβε σύζυγον τῷ 1236 ὁ Γουλιέλμος Α' Βιλλαρδουῖνος πρίγκιψ Ἀχαΐας. Buchon, Recherches histor. Α', σελ. 83, καὶ τὴν αὐτόθι παραπομπὴν εἰς Albericum.

τοῦ 1231, δι' ἧς παρεχώρει εἰς αὐτοὺς πάντα τὰ προνόμια, ἅτινα ἐν ἀρχῇ ἐκέκτηντο ἐν τῷ Λατινικῷ κράτει καὶ τὰ $\frac{3}{8}$ αὐτοῦ, ὡς ἀντάλλαγμα δὲ ἀνελάμβανον οὗτοι νὰ μεταφέρωσι τὸν Αὐγούστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἢ εἰς τὸ βασιλείον τῆς Νικαίας ὠρισμένον ἀριθμὸν ἵππων καὶ στρατιωτῶν μετὰ τῶν τροφίμων καὶ λοιπῶν ἐφοδίων¹. Τῆς συνθήκης ὑπογραφείσης ὑπὸ τοῦ Πέτρου Ἀλτομάννου καὶ τοῦ Δόγη Ἰακώβου Τιεπόλου, ὁ Βριέννιος ἀπέπλευσεν ἐκ Βενετίας τὸν Αὐγούστον τοῦ 1231, καὶ φθάσας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ.

Ἐκ Λατίνων χρονογράφων μαθητόμεν ὅτι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο συνέβη ἐν Κωνσταντινουπόλει καταστρεπτικὸς σεισμὸς μεγάλας καταστροφὰς ἐπενεγκών, ἐξ οὗ κατέπεσον πολλοὶ ναοὶ καὶ ἄλλαι οἰκοδομαί².

¹ Tafel und Thomas, Urk. B', σ. 277 ἐπ. Riccardo di S. Germano, σελ. 72.

² Riccardo di S. Germano, σ. 71.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Δυτικὸν βασίλειον.

Θεόδωρος Ἀγγελος Κομνηνὸς Δούκας.

Συνθήκη εἰρήνης μεταξύ Θεοδώρου Ἀγγέλου καὶ Ἰωάννου Ἀσάν. — Ὁ Θεόδωρος ζητεῖ τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀσάν Μαρίαν ὡς σύζυγον τοῦ ἀδελφοῦ του Μανουήλ. — Ὁ Θεόδωρος παρὰ τὴν συνθήκην ἐκστρατεύει κατὰ τῶν Βουλγάρων. — Ἡτᾶται κατὰ κράτος ἐν Κλοκοτινίτσα καὶ αἰχμαλωτίζεται. — Ὁ Ἀσάν κυριεύει πολλὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας, Ἡπείρου καὶ Ἀλβανίας. — Ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος φωραθεὶς ὡς συνωμότης κατὰ τοῦ Ἀσάν τυφλοῦται ὑπὸ τούτου. — Τὸ Δυτικὸν βασίλειον περιέρχεται εἰς τὸν ἀδελφόν τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου Μανουήλ γαμβρόν τοῦ Ἀσάν.

Ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος γενόμενος κύριος τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῶν περὶ αὐτὴν τόπων, κατέστη ὁμορος τοῦ βουλγαρικοῦ βασιλείου· ἐπιθυμῶν δὲ νὰ διατελῇ ἐν εἰρήνῃ πρὸς αὐτό, συνῆψε πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Ἰωάννην Ἀσάν συνθήκην εἰρήνης, καὶ πρὸς πλειοτέραν ἐδραίωσιν ταύτης ἐζήτησε τὴν ἐκ παλλακῆς θυγατέρα τούτου Μαρίαν σύζυγον διὰ τὸν ἀδελφόν του Μανουήλ, ὅπερ ὁ Ἀσάν ἐδέχθη, πιθανὸν τρέφων ἐνδομύχως ἐκδίκησιν κατὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, οἵτινες ἠμπόδισαν τὸν γάμον τῆς θυγατρὸς του ταύτης μετὰ τοῦ Ῥοβέρτου. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Θεόδωρος παρασπονδῶν καὶ εἰς οὐδὲν λογιζόμενος τὴν κηδεστίαν, συναθροίσας στρατὸν ἐξ Ἑλλήνων καὶ Φράγγων ἐκήρυξε πόλεμον κατὰ τῶν Βουλγάρων¹.

¹ Ἀχροπολ. σ. 44. Ὁ Ἱ. Ῥωμανός, Περὶ δεσποτ. σελ. 39, γράφει ὅτι ὁ στρατὸς τοῦ Θεοδώρου συνέκειτο ἐξ Ἑλλήνων καὶ Γερμανῶν, οὓς ἔστειλεν αὐτῷ ὁ Φριδερίκος Β', πρὸς ὃν εἶχε συμμαχήσει. Ὁρα καὶ Hopf, Griech. σελ. 257 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς. Ducange, A', σ. 208.

Ὁ Ἀκροπολίτης ἀφορμὴν ζητῶν, ὅπως ἐξακοντίσῃ καὶ αὐθις τὰ βέλη αὐτοῦ κατὰ τοῦ Θεοδώρου, γράφει ὅτι ἐκ τοῦ θράσους αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀτάκτου βίου, οὐ μόνον ἐν τοῖς πολιτικοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς τοῦ βίου παρέβαινεν εὐκόλως τοὺς ὅρκους, τοῦτο δ' ἐπήνεγκε τὸν ὄλεθρόν του. Αἱ κρίσεις αὗται προερχόμεναι ἐκ λίαν μεροληπτικῆς γραφίδος, δίδουσι τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἀπεισιωπήθησαν ὑπὸ τοῦ χρονογράφου τούτου οἱ λόγοι τῆς ῥήξεως τῆς συνθήκης μεταξὺ Θεοδώρου καὶ Ἀσάν.

Ὁ Θεόδωρος καταλιπὼν τὴν Ἀδριανούπολιν τῷ 1230 ἐπορεύθη πρὸς τὰ ἄνω τοῦ Ἑβρου εἰς συνάντησιν τῶν Βουλγάρων, ὑπολαμβάνων κατ' Ἀκροπολίτην ὅτι ἐπὶ τῇ θεᾷ καὶ μόνῃ τοῦ στρατοῦ του ἤθελον οὗτοι τραπῇ εἰς φυγὴν, πράγματι δ' ἀναζητῶν τὸν ἴδιον ὄλεθρον. Ὁ Ἀσάν ἡγούμενος χιλίων Κουμάνων, εἰς ὧν τὴν σημαίαν ἀνήρτησε τὴν μετὰ τοῦ Θεοδώρου συναφθεῖσαν συνθήκην, ὥς ὁ αὐτὸς Ἀκροπολίτης ἱστορεῖ, συναντᾷ αὐτὸν περὶ τὴν Κλοκοτινίτσαν παρὰ τὸν Ἑβρον¹, ὅπου γενομένης μάχης νικᾷται κατὰ κράτος ὁ τέως ἀήττητος Θεόδωρος Ἀγγελος, καὶ συλλαμβάνεται αἰχμάλωτος αὐτός τε καὶ πολλοὶ τῶν συγγενῶν του, πᾶσα δὲ ἡ ἀποσκευὴ τοῦ στρατοῦ του γίνεται λεία τῶν Βουλγάρων.

Ἡ νίκη αὕτη παρέλυσεν τὸ Δυτικὸν βασιλεῖον, ὅπερ ἐπηύξησε μὲν διὰ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ καὶ τῆς στρατηγικῆς ἱκανότητος ὁ Θεόδωρος, ἀπώλεσε δ' ἐκ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἀσυνεσίας, σπεύδων ἀδιαλείπτως πρὸς νέας κατακτήσεις, ἀλλὰ μὴ φροντίζων νὰ ὀργανώσῃ τὰς ἤδη κτηθείσας. Τὸ μέχρι τοῦδε ἔργον του ὑπῆρξεν ἀληθῶς μέγα καὶ σωτήριο διὰ τὸν ἐλληνισμόν, διότι κατάρθωσε τόσον οὗτος, ὅσον καὶ ὁ προκατόχος ἀδελφός του Μιχαὴλ Α', νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας,

¹ Κλοκοτνίκα, περιοχὴ ἐν δεξιᾷ τοῦ Ἑβρου μεταξὺ Ἀδριανουπόλεως καὶ Φιλιππουπόλεως, ἔνθα νῦν τὸ χωρίον Σέμιτζε. Jirecek, Die Heerenst. σ. 98. Ἐν τῷ Δρομοδείκτῃ τῆς Ἑλλάδος, σελ. 38 (ἐκδ. Βενετίας 1829), τὸ χωρίον καλεῖται Σεμιζίτζα.

νά ταπεινώσῃ τοὺς Βουλγάρους καὶ ἀποδιώξῃ, καὶ νά ἐκκαθάρῃ πᾶσαν τὴν Ἑπειρον, Μακεδονίαν, Στερεάν Ἑλλάδα καὶ Θεσσαλίαν ἀπὸ τῶν Φράγγων, καταλύσας τὸ Λατινικὸν βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ στερήσας οὕτω τὴν ἐν Βυζαντίῳ Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν σπουδαίου ἐρείσματος τοῦ μέλλοντος. Ἐὰν ἡ νίκη ἔστεφε τὰ ὅπλα αὐτοῦ ἐν Κλοκοτινίτσᾳ, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι οὗτος ἤθελε καταλάβει τὴν Κωνσταντινούπολιν, προλαμβάνων τοὺς βασιλεῖς τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου. Ὅπως δὲ ποτε δυνάμεθα νά εἰπωμεν ὅτι οὗτος προελείανε τὴν ὁδὸν εἰς τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ στρατοῦ τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, οὕτινος οἱ ἡγεμόνες σωφρονέστερον καὶ πολιτικώτερον ἐπολιτεύοντο, περιορίσας τὰς κτήσεις τῶν Φράγγων ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ Βυζαντίου, ὅπου ὡς ἐν σφηκιᾷ κατακλεισθέντες δὲν ἠδύναντο ἐπὶ πολὺ νά παραμείνωσιν.

Ὁ Ἰωάννης Ἀσάν, οὐδὲν ἔχων ἤδη κώλυμα πρὸ ποδῶν, ἐκυρίευσεν τὸ Διδυμότειχον, ὅλον τὸ Βολερόν¹, Σέρρας, Πελαγονίαν² καὶ Πρίλαπον· ἐπέδραμε δ' εἶτα εἰς τὴν Μεγάλην Βλαχίαν, οὕτω καλουμένης τότε τῆς Θεσσαλίας, εἶτα προχωρήσας εἰς Ἑπειρον ἐκυρίευσεν τὸ Ἐλθασάνιον, τραπείς δ' ἐντεῦθεν πρὸς βορρᾶν ἐλεηλάτησεν τὴν Ἰλλυρίαν, μεθ' ἧς ἐπανέζευξεν εἰς τὰ ἴδια τάξας εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας στρατηγούς διοικητάς, καὶ εἰσπράκτορας τῶν φόρων. Εἰς πολλὰ δὲ φρούρια κατέστησεν διοικητάς αὐτοὺς τοὺς προϋπάρχοντας Ἑλλήνας, μετὰ πραότητος προσενεχθεὶς πρὸς αὐτούς. Ἡ πραότης δὲ καὶ ὁ μειλίχιος τρόπος, ὃν μετεχειρίζετο, οὐδαμῶς μιάνας τὸ ξίφος του, κατὰ Ἀχροπολίτην, διὰ φόνου Ἑλλήνων, κατέστησεν αὐτὸν εἰς τοὺς

¹ Βολερόν ἐκαλεῖτο ἡ Θρακικὴ χώρα, ἡ ἐκτεινομένη ἐκατέρωθεν τοῦ Ἑβρου καὶ παρὰ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ. Tafel, Symb. A'. 52.

² Διὰ τοῦ ἀρχαίου τούτου ὀνόματος οἱ Βυζαντινοὶ ὠνόμαζον τὰ Βιτώλια, οὕτω κληθέντα ἐκ τοῦ σλαυικοῦ ὀνόματος Βούτελη, σημαίνοντος Μοναστηρίου. Καλοῦνται δὲ τὰ Βιτώλια καὶ νῦν Μοναστηρί. Δήμιτσα, Μακεδ. Β', 133. Gelzer, σ. 42, 51.

λαούς, οὓς προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του, θαυμαστὸν καὶ μακάριον, ἀγαπώμενον ὑπὸ τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Βουλγάρων. Τοὺς αἰχμαλώτους δ' οὓς ἔλαβε κατὰ τὴν ἐν Κλοκοτινίτσα μάχην μετεχειρίσθη φιλανθρώπως, πέμφας τοὺς χυδαιοτέρους τούτων καὶ σύγκλυδας τῶν τοῦ στρατοῦ εἰς τὰς πατρίδας των, διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὑπηρετῶν καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ πολιτικὸν συμφέρον, καὶ προσελκύων αὐτοὺς πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἀποσπῶν ἐκ τῶν Ῥωμαίων¹.

Πρὸς τὸν Θεόδωρον Ἄγγελον καὶ τοὺς λοιποὺς εὐγενεῖς αἰχμαλώτους, οὓς εἶχεν ἄλλως ὑπὸ φρουράν, προσηνέχθη ἐπ' ἴσης φιλοφρόνως. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεόδωρος Ἄγγελος ἀνεκαλύφθη μετ' ὀλίγον συνωμοτῶν κατὰ τοῦ Ἀσάν, οὗτος συλλαβὼν αὐτὸν τιμωρεῖ διὰ τυφλώσεως, στερήσας πάσης ἐν τῷ μέλλοντι ἐλπίδος ἀνακτήσεως τῆς βασιλείας. Ὁ Γρηγοῤῥᾱς, ὁ συντόμως διερχόμενος τὰ κατὰ τὸν πόλεμον μεταξύ Ἰωάννου Ἀσάν καὶ Θεοδώρου, ἐκφράζει, ὡς εἰκός, τὴν χαρὰν του ἐπὶ τῇ τυφλώσει τοῦ Θεοδώρου, θεωρῶν ταύτην τιμωρίαν τῆς θείας δίκης, διότι περιεφρόνησε τὴν νόμιμον βασιλείαν τῶν Ῥωμαίων, δῆλα δὴ τὴν τῆς Νικαίας, καὶ ὠνόμασεν ἑαυτὸν βασιλέα, καὶ διότι βλέπων τοὺς ὁμοφύλους κακοπραγοῦντας ὑπὸ τῶν Φραγγικῶν καὶ Βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν, καὶ δακρύων ἄξια πάσχοντας, δὲν ἠλέησεν ἄλλ' εἰς τὰ δυστυχήματα προσέθετε δυστυχήματα, καὶ εἰς τοὺς φόνους φόνους².

Μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Θεοδώρου τὸ κράτος αὐτοῦ, ἐξ οὗ ἀφηρέθησαν αἱ Θρακικαὶ χῶραι, περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ ἀδελφοῦ του Μανουήλ, ὅστις μετὰ τὴν ἐν Κλοκοτινίτσα μάχην,

¹ Ἀκροπολ. 44-46. 69. Τοὺς ὑπὲρ τοῦ Βουλγάρου Ἀσάν ἐπαίνους ὁ Ἀκροπολίτης ἔγραψε καθ' ὑπερβολήν, ἵνα δώσῃ πλεῖον ἐντασιν εἰς τὰς κατὰ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου μομφάς του.

² Γρηγρ. 28. Ὁ R. S. Germano ἀναφέρει ὅτι ὁ Θεόδωρος συνελήφθη τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1230, καὶ ὅτι ἀμέσως ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ Ἀσάν.

σωθείς διὰ φυγῆς, κατέφυγεν εἰς Θεσσαλονίκην, φέρων τὸν τίτλον τοῦ δεσπότη, ὃν εἶχεν ἀπονείμει αὐτῷ προηγουμένως ὁ Θεόδωρος. Ὁ Ἀσάν δὲ δὲν παρηνώχλησεν αὐτὸν ἐν Θεσσαλονίκη διαμένοντα, τοῦναντίον καὶ φιλίως πρὸς αὐτὸν εἶχεν ἔνεκα τῆς κηδεστίας, διότι, ὡς ἱστορήσαμεν, εἶχε σύζυγον τὴν ἐκ παλαιᾶς θυγατέρα αὐτοῦ Μαρίαν.

Ὁ Μανουήλ, καίτοι ὡς δεσπότης διεδέχθη τὸν ἀδελφόν του Θεόδωρον, βασιλέα ὄντα, διεχειρίζετο τὴν ἀρχὴν βασιλικῶς καὶ ὑπέγραφε δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἔθος τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου. Ἐν τινι μάλιστα συνεντεύξει πρὸς πρέσβεις τοῦ Ἀσάν εἰς τούτων ἰδὼν αὐτὸν ὑπογράφοντα δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, ἔσκωψεν εἰπών — εἰς σὲ ἀρμόζει τὸ εἰς Χριστὸν ψαλμωδούμενον «σὲ τὸν βασιλέα καὶ δεσπότην»¹.

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 67. Γρηγοράς, σ. 28 ἐπ. Τὸ λόγιον ἐλήφθη ἐκ τοῦ γνωστοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὕμνου «Σὲ τὸν Βασιλέα καὶ Δεσπότην, ἀπαύστως ὕμνουσιν· ἐγὼ δέ σοι προσπίπτω ὡς ὁ Τελώνης κράζων, ὁ Θεὸς ἰλάσθητί μοι καὶ σῶσόν με». Παρακλητικὴ. Περίοδος τοῦ πлагίου Δ' ἤχου. Κυριακὴ ἐσπέρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Ἰωάννης Α' Βατάτσης.

Ὁ Βατάτσης καθιστᾷ τὸν Καμύτσην μέγαν ἑταιρειάρχην. — Ἀνακαίνιζει μονὴν ἐν Λέμβῳ. — Σχέσεις Βατάτση καὶ Γενουησίων. — Ὁ ὅσιος Σάββας τῆς Σερβίας ἐπισκέπτεται τὸν Βατάτσην. — Ὁ Βατάτσης ζητεῖ παρὰ τοῦ πάπα τὴν ἔνωσιν τῶν Ἑκκλησιῶν. — Σύνοδος ἐν Νυμφαίῳ. — Ἀγῶνες Βατάτση κατὰ Λέοντος Γαβαλᾶ τοπάρχου Ῥόδου. — Παθήματα ἐν Ῥόδῳ Νικηφόρου Βλεμμύδου. — Συνθήκη μεταξὺ Λ. Γαβαλᾶ καὶ Ἑνετῶν. — Γεωγραφικὴ σπουδαιότης Ῥόδου. — Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Ἰωάννης Βριέννιος ἐκστρατεύει κατὰ τοῦ Βατάτση. — Ἐπανάστασις Κρητῶν κατὰ τῆς Ἑνετίας. — Ὁ Βατάτσης κατὰ πρόσκλησιν τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐπανάστατῶν μεταδαίνει εἰς Κρήτην μετ' ἐπικουριῶν. — Ὑποχώρησις Βατάτση καὶ καταστροφή τοῦ στόλου του ὑπὸ τρικυμίας.

Ὁ Βατάτσης μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἣν ἀφῆρεσε παρ' αὐτοῦ ὁ Θεόδωρος (Ὅρα ἄνωτ. σελ. 238) καὶ τὴν καταστολὴν τῆς συνωμοσίας τοῦ Ἀνδρονίκου Νεστόγγου, ἐν εἰρήνῃ διατελῶν πρὸς τὸ Λατινικὸν βασίλειον, ἔμεινεν ἐπὶ πολὺ ἀπρακτῶν, ἀσχολούμενος εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διαρρύθμισιν τοῦ κράτους του. Ἡ ἐπελθοῦσα δὲ καταστροφή τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου ὑπὸ τῶν Βουλγάρων θὰ ἐνέπλησεν ἀναμφιδόλως αὐτὸν χαρᾶς, διότι ἐξέλιπεν ὁ ἰσχυρὸς αὐτοῦ ἀντίζηλος βασιλεὺς Ῥωμαίων, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου ἢ ἐπαύξησις τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους διὰ τῆς κατακτήσεως Ἑλληνικῶν χωρῶν θὰ ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς μερίμνας περὶ τοῦ μέλλοντος.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐτίμησε τὸν Καμύτσην διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ μεγάλου ἑταιρειάρχου, οὐχὶ διότι οὗτος ἡνδραγάθησέ που, ἀλλὰ διότι κατὰ τὴν ἐξοδὸν του ἐξ Ἀδριανουπόλεως δὲν ἀφίππευσεν εὐθύς ὡς εἶδε τὸν βασιλέα Θεόδωρον, οὐδὲ προσεκύνησεν αὐτόν, πρᾶξις ἄλλως μετρία ὅπως ἀμειφθῇ δι' ἀξιώματος, λίαν ὅμως κολακευτικὴ τοῦ φρονήματος τοῦ Βα-

τάτση, ὅτι μόνος οὗτος ἦτο ὁ γνήσιος βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων, εἰς ὃν ὠφείλετο προσκύνῃσις¹.

Ἐν ἔτει 1228 κατὰ μῆνα Αὐγούστου ἀνεκαίνισε τὴν ἐν τῷ ὄρει Λέμβῳ μονὴν ἰδίαις δαπάναις, παραχωρήσας αὐτῇ μετόχια καὶ ἄλλας δωρεάς, περὶ ὧν κατωτέρω ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ θέλομεν διαλάβει². Ἀπασχόλουν δὲ αὐτὸν ἰδιαζόντως τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα· οὕτω τὸν Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους διὰ νεαρᾶς ἀπηγόρευσεν εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς τὰς κληρονομίας τῶν κληρικῶν³.

Οἱ χρονογράφοι τῆς Γενούης ἀναφέρουσιν ὅτι ἐν ἔτει 1231 ὁ Βατάτσης ἐπεχείρησε νὰ στερήσῃ τοὺς Γενουηνσίους τῶν ἀτελειῶν καὶ προνομίων, ἅτινα ἀπελάμβανον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ὅτι ἀπεστάλησαν ἐκ Γενούης ὁ Νικόλαος Ἐμβριάκος καὶ Γουῆς Πολιτσίνο (Gui Polizino), βαίνοντες ἐφ' ὠπλισμένης γαλέρας πρὸς σύναψιν συνθήκης. Ἀλλὰ νεώτεροι ἱστορικοὶ τῆς Γενούης θεωροῦσιν ὅτι τὸ γεγονός τοῦτο μᾶλλον ἀναφέρεται εἰς τὰς ζημίας, ἃς ἐπὴνεγκεν εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν Γενουηνσίων ὁ Φριδερίκος Βαρβαρόσσας, διότι καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τότε Λατίνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὁ τῆς Νικαίας ἐστεροῦντο δυνάμεων ὅπως ἐγείρωσι τοιοῦτον ζήτημα ἐπιβολῆς νέας φορολογίας εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν Γενουηνσίων, καὶ δημιουργήσωσιν ἐχθρούς⁴. Φαίνεται ὅμως ὅτι βραδύτερον, τῷ 1233, ὁ Βατάτσης ἐπεχεί-

¹ Ἀχροπολ. σ. 43. Κατὰ τὸ ἔτος 1228 ἀνευρίσκομεν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ διοικητοῦ τοῦ θέματος Θρακησίων, καλουμένου Κυριακούτσικου. Acta, T. Δ', σ. 188. Ὅρα αὐτ. ἐν σ. 215 τὸ ὄνομα καὶ ἐτέρου μνημονευομένου δουκὸς τοῦ εἰρημένου θέματος, τοῦ Θεοδώρου Ἰκανάτου.

² Acta, Δ', σ. 1. Zachar. σ. 568. Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Μονῆς ταύτης τοῦ Λέμβου ὑπάρχουσι πλεῖστα ἔγγραφα, δημοσιευθέντα ἐν τῷ Δ' τόμῳ τῶν Acta et diplomata graeca.

³ Περὶ τῆς νεαρᾶς ταύτης κατωτ. πλείοτερα ἐν τῇ ἐκκλ. ἱστορίᾳ.

⁴ Lodov. Sauli, Della colonia dei Genovesi in Galata, Α', σ. 50, σημ. Muralt, Α', σ. 344, Canale, Nuova istoria della rep. publ. di Genova, T. Β', σ. 380.

ρησε νὰ ἐφαρμόσῃ τοιαύτην περικοπὴν τῶν προνομίων τῶν Γενοουηνσίων, ἀλλὰ πάλιν ἀπετράπη ἐκ φόβου μὴ διεγείρῃ καθ' ἑαυτοῦ νέους πολεμίους¹.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, 1231 ἢ τὸ ἐπόμενον, διέβη ἐκ Νικαίας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σερβίας Σάββας, ἐπιστρέφων τὸ δεύτερον ἤδη ἐξ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐπισκεπτόμενος τὸ βασιλεῖον τῆς Νικαίας, ἐν ὃ βασιλεὺς Ἰωάννης Βατάτσης καὶ ἡ βασιλὶς Εἰρήνη ὑπεδέχθησαν μετ' ἐξαιρετικῶν τιμῶν καὶ φιλοφροσύνης, καὶ μετ' εὐλαθείας ἡσπάσθησαν ἀγίων λείψανα, ἅτινα ἔδωκεν αὐτοῖς εἰς προσκύνησιν. Κατὰ τὴν ἀναχώρησίν του δ' εἰς Ἀθῶνα προσήνεγκον αὐτῷ δῶρα, ἱερὰ ἄμφια, σκεύη ἐκκλησιαστικά, τεμάχιον τιμίου ξύλου περιβεβλημένον ὑπὸ λίθων πολυτίμων καὶ μαργάρων, λείψανα ἀγίων καὶ χρήματα ἵνα διανείμῃ εἰς τοὺς ἐν Ἀθῶνι μοναχοὺς. Ὡσαύτως δὲ ἰδίων πλοῖον ἐξωπλισμένον, καὶ συνοδὸν ἓνα τῶν τῆς αὐλῆς ἀξιωματικῶν. Ὁ Σάββας ἀπελθὼν εἰς Ἀθῶνα ἔγραψε τῷ Βατάττῃ ἐπιστολὴν, ἣν ἀπέστειλε διὰ τοῦ ἰδίου πλοίου².

Ὁ Βατάτσης ἐπὶ πολὺν χρόνον οὐδεμίαν ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὴν κατὰ τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου, οὗ ἡ κατὰλυσις ἦτο τὸ κύριον αὐτοῦ μέλημα, καίτοι ἐγνώριζεν ὅτι τὰ κατ' αὐτὸ εὐρίσκοντο ἐν τελείᾳ παρακμῇ καὶ ἀποσυνθέσει. Ἐφοβεῖτο ἴσως μὴ ἐπιδρομὴ τις αὐτοῦ κατὰ τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου, πρὸς ὃ εἶχε συνάψῃ συνθήκην εἰρήνης, ἥθελε διεγείρει ἔτι μᾶλλον τὴν κατ' αὐτοῦ δυσμένειαν τοῦ πάπα Γρηγορίου Θ', ὅστις, πανίσχυρος ὢν τότε καὶ ἀκολουθῶν τὴν πολιτικὴν τῶν προκατόχων του ἐν τῇ Ἀνατολῇ, προέτρεπε τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως νὰ πέμψωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν στρατὸν εἰς προστασίαν τοῦ Λα-

¹ Muralt, A', σ. 347.

² Ὁ Godzko, *Légendes Slaves*, σελ. 67, θεωρεῖ ἔτος μεταβάσεως τοῦ Σάββα εἰς Νίκαιαν τῷ 1234. Κατὰ τὰ ὁδοιπορικὰ δὲ τοῦ Σάββα, τὰ δημοσιευθέντα ἐν ἀρχαίᾳ ῥωσικῇ ἐν τῇ «Ὁρθόδοξῃ Παλαιστίνῃ Συναγωγῇ», τεύχος 5, τῷ 1886, ἐξάγεται μᾶλλον τὸ ἔτος 1231.

τινικοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας. Τοιαῦτα διαλογιζόμενος καὶ θέλων νὰ προσοικειωθῇ τὸν πάπαν, ἀπέστειλεν αὐτῷ αἴτησιν διὰ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν.

Μετὰ τὰς προκαταρκτικὰς περὶ τούτου συνεννοήσεις τοῦ τε Βατάτση καὶ τοῦ πάπα συνῆλθε σύνοδος πατριαρχῶν καὶ ἄλλων θεολόγων ἐν Νυμφαίῳ, τῷ 1232, εἰς ἣν παρεκάθισαν καὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα· ἀλλ' ἡ σύνοδος μετ' ὀλίγον διελύθη ἄπρακτος, ὡς ἐν ἐπομένῳ κεφαλαίῳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας θέλομεν ἐκτενῶς διαλάβει, διότι ὁ Βατάτσης δὲν συνῆγει νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐνώσεως, εἰμὴ μόνον ἐὰν ὁ πάπας ὑπέσχετο τὴν μὴ ἀποστολὴν βοηθειῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπερ οὗτος, ὡς εἰκός, ἀπέκρουσε¹. Σημειωτέον δὲ ὅτι εἰς τὰ τῆς συνόδου ταύτης, καὶ ἐν γένει εἰς τὰ περὶ τοῦ θέματος τῆς ἐνώσεως δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος καὶ ὁ ἐν Βυζαντίῳ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Βριέννιος, προσπαθὼν τὸ καθ' ἑαυτὸν νὰ υποβοηθήσῃ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πάπα².

Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1233 ὁ τοπάρχης τῆς Ῥόδου Λέων Γαβαλᾶς, ὁ καίσαρα ἀποκαλῶν ἑαυτὸν, ἄρχων οὐ μόνον τῆς Ῥόδου, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων νήσων, ὃν ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις οὐδόλως ἠνώχλησε, φαίνεται ὅτι διέρρηξε τὰς πρὸς τὸν Βατάτσην σχέσεις, ὅστις ᾔθελεν οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Γαβαλᾶ νὰ χαίρῃ τὰ πρωτεῖα καὶ θεωρῇται ὡς ἐπικυρίαρχος. Ὁ Ἀκροπολίτης ἱστορῶν τὰ περὶ τούτου γράφει ὅτι ὁ Βατάτσης ἐπολέμησε τὸν Γαβαλᾶν ὡς στασιαστὴν «διὰ νεωτερισμὸν ἐμαχέσατο», ἀλλ' ὁ Βλεμμύδης, φίλος ὢν τοῦ τε Βατάτση καὶ τοῦ Γαβαλᾶ, μᾶλλον ἀμερολήπτως γράφει, ὅτι ὁ Γαβαλᾶς εἶχε τὴν ἀρχὴν τῆς νήσου ταύτης καὶ ἄλλων οὐχὶ ἐκ τῆς ἐξουσίας (κράτους) τοῦ Βατάτση, ἀλλὰ πατρικὸν κληροδότημα, κατὰ διαδοχὰς ἐκ προγόνων εἰς αὐτὸν περιελθόν, οὐδ' ὑπέεικεν εἰς τὸ κράτος τοῦ Βατάτση,

¹ Héféle, T. H', 287. Lebeau, T. IH', 356.

² Lebeau, σ. 354.

ἀλλ' αὐτόνομος ὢν, εἶχε τὸ δικαίωμα ἐλευθέρως νὰ διαθέτῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν καὶ κυβερνᾷ κατ' ἰδίαν βούλησιν, καὶ οὐχὶ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Βατάτση, καὶ νὰ συνάπτῃ πρὸς οἷους ᾗθελε συνθήκας¹. Ταῦτα ὁ Βατάτσης μὴ ἀνεχόμενος ἐξεστράτευσεν κατ' αὐτοῦ μεθ' ὅλου τοῦ στόλου του, ἄγων καὶ παμπληθῇ στρατιάν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ καθυποτάξῃ αὐτόν. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὰ ἴδια κατεσχένησεν ἐν Σταδίᾳ², ἐξ ἧς ὀργανώσας ἐκ νέου τὸν στρατὸν του ἀπέστειλε κατὰ τοῦ Γαβαλᾶ τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον, ὃν εἶχε προβιάσει μέγαν δομέστικον, τὸν ἐπὶ Λασκάρως ἀγωνισθέντα ἐν Λεντιανοῖς κατὰ τοῦ Ἐρρίκου, διορίσας αὐτὸν ἀρχιστράτηγον, ἐπὶ τῇ ἐντολῇ νὰ προσβάλῃ τὸν Γαβαλᾶν κρατερῶς καὶ βλάβῃ ἐκ παντὸς τρόπου, πρὸς δὲ νὰ συλλάβῃ καὶ φέρῃ ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ καταλύσῃ τὴν ἐπὶ τῆς νήσου ἀρχήν του. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος μὴ δυνηθεὶς νὰ κυριεύσῃ τὴν ὀχυρὰν πόλιν τῆς Ῥόδου, ἠρκέσθη εἰς δῆωσιν τῆς ἔξω τῶν τειχῶν ὑπαίθρου χώρας, καὶ εἰς αἰχμαλωσίαν κατοίκων, οὓς εὔρεν ἐκτὸς τῆς πόλεως.

Ὁ Ἀκροπολίτης, μὴ θέλων νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἥττάν τοῦ Παλαιολόγου, ἱστορεῖ ὅτι τὰ πάντα ἀπέδωσαν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ βασιλέως³.

Καθ' ὃν χρόνον ἐγένετο ἡ ἐκστρατεία αὕτη εἰς Ῥόδον, εὐρίσκετο ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ὁ πολυπαθὴς Νικηφόρος Βλεμμύδης, μονάζων ἐν τῇ περιφανεῖ Μονῇ τοῦ ὅρους Ἀρταμύτου τῆς νήσου, ἐνθα εὔρε πληθὺν βιβλίων, εἰς τὴν μελέτην αὐτῶν ἀσχολούμενος, καὶ ἐκτελῶν τὰ λοιπὰ χρέη τῶν μοναζόντων, μακρὰν

¹ Βλεμμύδης, Διήγ. σ. 62.

² Ἀκροπ. σ. 49. Ἀνώνυμ. σ. 476. Ὑποθέτομεν, οὐδαμοῦ ἄλλοῦ εὐρόντες τὸ ὄνομα, ὅτι ὁ Ἀκροπολίτης ὀνομάζει Σταδίαν τὴν ἐπὶ τῆς χερσονήσου τῆς Καρίας Κνίδον, οὕτω καλουμένην πρότερον, κειμένην δὲ πλησίον τῆς Ῥόδου. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ῥόδος ὀνομάζετο πρότερον Σταδία. Στράβων, 653.

³ Ἀκρ. σ. 49. Ἀνών. 476. Ὁ Γρηγορᾶς σιωπᾷ περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης.

παντός θορύβου καὶ δέους, θυμηδίαν ἄκραν εὐρίσκων πόρρω τῶν διωκτῶν αὐτοῦ καὶ διαβολέων¹.

Εὐρέθη δ' ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἐκ τῆς ἐξῆς ἀφορμῆς, ἣν αὐτὸς οὗτος διηγεῖται ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του. Καταληφθεὶς, ἐν Ἐφέσῳ διατρίβων, ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἀπῆλθε διὰ πλοίου εἰς Ῥόδον, παραγγείλας εἰς τοὺς συμπλέοντας νὰ μὴ ἀνακοινώσωσιν εἰς τινα τίς ἦτο, ἵνα μὴ ὁ ἄρχων τῆς χώρας μαθὼν φέρῃ χρονοτριβήν. Ἀλλὰ μόλις εἰσῆλθον εἰς τὸν λιμένα τῆς νήσου καὶ πρὶν ἢ ἀποβιβάσθωσιν, ὁ Γαβαλάς, ὃν ὁ Βλεμμύδης οὐδέποτε εἶχεν ἰδεῖ, πέμπει πρὸς αὐτὸν τὰς φιλικὰς προσρήσεις καὶ δεξιώσεις, δηλώσας ὅτι μεγάλως ἐπεθύμει νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς αὐτὸν κατὰ πρόσωπον. Τούτου γενομένου, ἀνακόπτει τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν τοῦ Βλεμμύδου, προτείνων ὅτι εἶνε ἀρχὴ φθινοπώρου καὶ τὸ πέλαγος μέγα καὶ δυσδιάπλευστον, καὶ ὅτι ἐθεώρει καλὸν νὰ μείνῃ ἐν τῇ νήσῳ μέχρι τοῦ προσερχοῦς ἔαρος. Οὕτω δ' ὁ Βλεμμύδης ἀπέμεινεν ἐν Ῥόδῳ τυχῶν μεγάλων τιμῶν καὶ περιποιήσεων, ἀρκετῶν ὥς γράφει νὰ γίνωσι θέμα ἰδίας συγγραφῆς.

Τότε δ' ἐξέλεξεν οἰκητῆριον τὴν ῥηθεῖσαν Μονὴν τοῦ Ἀρταμύτου. Ἀλλ' ὅτε ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ἐδῆωσε τὴν ἔξω τῆς πόλεως Ῥόδου χώραν, ἐλεηλάτησε καὶ τὴν Μονὴν ταύτην· καὶ πρὸς μὲν τὸν Βλεμμύδην δὲν προσηνέχθη βιαίως, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ νῆσος ἐστερεῖτο τῶν οἰκητόρων της, ἔμεινε δὲ τὸ μέρος τοῦτο ἀφύλακτον, διατρέχον κινδύνους ἐκ τῶν πειρατῶν, ἢ περαιτέρω διαμονὴ τοῦ Βλεμμύδου κατέστη ἀδύνατος, δι' ὃ καὶ ἀναχωρήσας ἐπανῆλθεν εἰς Ἐφεσον².

Ἐπανέλθωμεν ἤδη μετὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην παρένθεσιν περὶ Βλεμμύδου εἰς τὸν καίσαρα τῆς Ῥόδου. Ὁ Λέων Γαβαλάς, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ τοῦ

¹ Ἡ μονὴ αὕτη σφίζεται ἐν Ῥόδῳ, οὕτω καλουμένη ἔτι καὶ νῦν, ἐν μέσῳ περιπόου τοῦ μήκους τῆς νήσου, εἰς τὰς ὑπώρειάς τοῦ ὄρους Ἀταβύρου, νῦν Ἀταίρου.

² Ν. Βλεμμύδου, Διήγ. 61-63.

Βατάτση ἐκ τῆς νήσου, ἔμεινεν αὖθις ἀπόλυτος κύριος αὐτῆς. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ νέας ἐπιθέσεως τοῦ Βατάτση συνῆψε τὸν Αὐγουστον τοῦ 1234 συνθήκην πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς, ὑπογραφεῖσαν ὑπὸ τούτου καὶ τοῦ Γεωργίου Μαρσιλίου, ἀπεσταλμένου τοῦ Δόγη Ἰακώβου Τιεπόλου, δι' ἧς ἀνεγνώριζε τὴν ἐπὶ τῆς Ῥόδου ἐπικυριαρχίαν τῆς Ἑνετίας, καὶ ἀπέδιδεν εἰς τοὺς ἐν αὐτῇ Ἑνετοὺς πᾶσαν ἀσφάλειαν, πλήρη ἀτέλειαν, ἐλευθερίαν ἄσκησιν τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων, κτῆσιν λατινικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἰδίας ἐμπορικῆς ἀγορᾶς (*fondaco et curiam pro habitando*), καὶ χρῆσιν τῶν ἐνετικῶν ἐμπορικῶν μέτρων. Ὑπέσχετο δὲ σὺν τούτοις νὰ παρέχῃ εἰς τὸν Ἑνετὸν δοῦκα τῆς Κρήτης ἐπικουρίαν, τρόφιμα καὶ ἐπιτήδεια τοῦ πολέμου, νὰ σπεύδῃ δὲ διὰ τοῦ στόλου του καὶ τῆς λοιπῆς κατὰ ξηρὰν δυνάμεως εἰς βοήθειαν τοῦ δουκὸς τῆς Κρήτης, ὡσάκως ἤθελε μάθει ὅτι ὁ Βατάτσης ἐπορεύετο κατ' αὐτοῦ. Τὰ αὐτὰ δ' ὑπέσχοντο καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ οἱ Ἑνετοί.

Ὡσαύτως δὲ παρέσχε πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐμπορίας καὶ πᾶσαν ἀτέλειαν εἰς τοὺς ἐν Ῥόδῳ ἐμπορευομένους ἐκ Κρήτης Λατίνους καὶ Ἑλληνας, ἀπολαμβανόντων καὶ τῶν Ῥοδίων τὰ αὐτὰ ἐν Κρήτῃ. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του, καὶ οἱ ὑπήκοοί του ὑπεχρεοῦντο νὰ καταβάλλωσιν ἐμπορευόμενοι εἰς τὰς λοιπὰς κατεχομένας ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν χώρας ὅ,τι ἔδιδον καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Τέλος δὲ ὑπέσχετο νὰ παρέχῃ κατ' ἔτος μεταξωτὸν ὕφασμα χρυσοκέντητον εἰς τὸν ἐν Ἑνετίᾳ ναὸν τοῦ Ἀγίου Μάρκου¹.

Ἡ συνθήκη αὕτη, δι' ἧς ὁ τοπάρχης οὗτος τῆς Ῥόδου παρέδιδεν ἑαυτὸν ὑποχείριον εἰς χεῖρας ξένων δεσποτῶν, χάριν μόνον τῆς διατηρήσεως τοῦ τίτλου τοῦ καίσαρος, καὶ πρὸς ἐκδί- κησιν τοῦ Βατάτση, εἶνε ἕτερον τοῦτο τρανὸν μαρτύριον τῆς

¹ Tafel u. Thomas, B', σελ. 319. Heyd, Hist. du com. A', σ. 386. Ἐν τῇ συνθήκῃ ταύτῃ ὁ Λέων Γαβαλάς φέρει τὸν ἐξῆς τίτλον «*Dominus Rhode et Cicladum insullarum Caesarus Leo Gavalla*».

ἐλλείψεως ἔθνικοῦ φρονήματος καὶ τῶν διαιρέσεων καὶ τῶν ἀντιζηλιῶν τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων καὶ ἀρχόντων τῶν τότε χρόνων. Ὁ Γαβαλᾶς προετίμησεν ἀντὶ τῆς φιλίας τοῦ ὁμοφύλου κραταιοῦ βασιλέως Βατάτση τὴν τῶν Ἐνετῶν, ὑπ' οὐδενὸς ἐτέρου λόγου ὁρμώμενος ἢ ἐξ ἀντιζηλίας ἀκαίρου καὶ παραλόγου.

Ἡ κατοχὴ δὲ τῆς Ῥόδου διὰ τε τὴν γειτονίαν αὐτῆς πρὸς τὴν Κρήτην καὶ τὴν ἐμπορίαν καθόλου τῶν Ἐνετῶν ἦτο μεγίστης σημασίας διὰ τε τοὺς Ἐνετοὺς καὶ τὸν Βατάτσην, διότι ἡ νῆσος αὕτη ἀπετέλει σημαντικὸν ἐμπορικὸν σταθμὸν μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Συρίας, Μικρᾶς Ἀρμενίας, Κύπρου καὶ Αἰγύπτου· τούτου δ' ἕνεκα ἐπωφθαλμίῳ τὴν κτῆσιν αὐτῆς οἱ ἐμπορευόμενοι εἰς τὴν Ἀνατολὴν δυτικοὶ λαοί. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς εἶδομεν (σελ. 14), τὴν νῆσον κατέλαβεν ὡς ἀπόλυτος κύριος ὁ Λέων Γαβαλᾶς, κόψας καὶ ἴδιον νόμισμα, ὃν ὁ μὲν Θεόδωρος Α' Λάσκαρις ἀφῆκεν ἀνενόχλητον, ὁ δὲ Βατάτσης ἐπιχειρήσας νὰ ὑποτάξῃ ἀπέτυχε¹.

Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου χρόνου ἀπὸ τῆς ἐκστρατείας τῆς Ῥόδου ὁ Βατάτσης περιεπλάκη αὖθις εἰς νέους ἀγῶνας πρὸς τοὺς Φράγγους τοῦ Βυζαντίου· διότι ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Βριέννιος ἀπεφάσισεν, ἐξερχόμενος τῆς ἀπραξίας ἐν ᾗ διετέλει, ἀφ' ἧς ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν, νὰ ἀνακτήσῃ τὰς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ χώρας, ὅσας εἶχεν ἀπολέσει τὸ Λατινικὸν βασίλειον, καίτοι εἶχε συναφθῇ συνθήκῃ εἰρήνης. Ἐξέλεξε δὲ τὸν χρόνον τοῦτον ἄρμοδιώτερον, διότι ὁ στρατὸς τοῦ Βατάτσης μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Ῥόδου ἐξηντλημένος καὶ κεκμηκὼς ἦτο ἀνίκανος πρὸς νέαν ἐκστρατείαν. Παρασκευασθεὶς ὁ Βριέννιος ἀπεβιβάσθη εἰς Ὀλκόν. Ὁ Βατάτσης δὲ μὴ δυνάμενος νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἀπόβασιν, ἅτε στερούμενος ἱκανῶν δυνάμεων μετέβη ἐκ Σταδίας εἰς Σιγρηνήν², ὅπου ἐστρατοπέδευσε καὶ ἐπε-

¹ Schlumberger, *Revue archéol.* XXXI, 1876.

² Ἀκροπολ. σ. 50. Σιγρηνὴ ἐκαλεῖτο ἢ πρὸς Δ τοῦ Γρανικοῦ ποταμοῦ καὶ πρὸς Α τῆς Λαμφάκου χώρα, ἢ πρὸς Β βρεχομένη ὑπὸ τῆς Προποντίδος. Πρβλ. καὶ Ἀκροπολ. σελ. 73.

ζήτησεν ἤδη διὰ στρατηγημάτων νὰ παρεμποδίσῃ τὴν πορείαν τοῦ φραγγικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν μεσόγειον χώραν. Κατώρθωσε δ' οὕτω νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν στρατὸν τοῦ Βριεννίου νὰ πορεύηται διὰ τῆς παραιγιαλίας χώρας, ἔχοντα ἄμεσον καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ παραπλέοντος ἐνετικοῦ στόλου. Ὁ Βατάτσης παρηκολούθει τοὺς πολεμίους ἐκ τῶν ὑπερκειμένων ὀρεινῶν τόπων, ἔνθα συνήθροισε πάντα τὰ ἐφόδια τοῦ στρατοῦ, τὰ ἐν ταῖς πεδιάσιν ὑπάρχοντα, ἵνα μὴ περιπέσωσιν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν ἐχθρῶν.

Ὁ Βριέννιος, τὴν παραιγιαλίαν βαδίζων, ἔφθασεν ἐκ Λαμφάκου μετὰ παρέλευσιν τεσσάρων μηνῶν μέχρι Κεγχρεῶν ¹, ἐντεῦθεν δ' ἐπιστρέψας ἐπροχώρησε πρὸς βορρᾶν καὶ ἐκυρίευσεν τὸν Κεραμιδᾶν, φρούριον κείμενον παρὰ τὴν Κύζικον. Ἐντεῦθεν δ' ἐπολιόρηκε τὰς μεσογείους Πηγάς, ὧν οἱ κάτοικοι ἐθεωροῦντο ἐκ τῶν μαχιμωτάτων τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας. Κατώρθωσε δὲ νὰ γίνῃ κύριος τῆς πόλεως λαθραίως, ὑποδείξαντος αὐτῷ ἀνδρός τινος ὁδὸν διὰ τῆς ἀκρωνυχίας ὑπερκειμένου ὄρους, δι' ἧς εἰσῆλθεν ὁ φραγγικὸς στρατὸς καὶ κατέστρεψε τὴν ἐνυπάρχουσαν φρουρὰν τοῦ Βατάτσης. Ὁ Ἀκροπολίτης δὲ λέγει ὅτι, ἂν δὲν ἐκυρίευσεν τὸ φρούριον τοῦτο, ἤθελον ἐπιστρέφει ἄπρακτοι εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔχοντες τὸν στόλον ἑτοιμον πρὸς ἐπιβίβασιν ².

Ἡ ἄλωσις τῶν Πηγῶν ἀπεθάρρυνε τοὺς Ἑλληνας, ἀλλ' ὁ Βατάτσης μετ' οὐ πολὺ διὰ τῆς δεξιότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνδρείας κατώρθωσε νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς Λατίνους νὰ καταλίπωσι τὴν πόλιν καὶ ἐπανακάμψωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν ³.

¹ Κατὰ Παχυμέρην, Α', 485 καὶ Β', 443, αἱ Κεγχρεαὶ ἦτο φρούριον περὶ τὸν Σκάμανδρον ποταμόν. Ἐκ τοῦ Ἀκροπολίτου δὲ φαίνεται ὅτι, ἀφοῦ ἐβάδισε τὴν παραιγιαλίαν ὁδὸν μέχρι Κεγχρεῶν, πορευόμενος πρὸς Μ ἐτράπη εἴτα πρὸς Β, πρὸς τὴν Κύζικον, καὶ ἐκυρίευσεν τὸ παρ' αὐτῇ κείμενον φρούριον Κεραμιδᾶν, ἐντεῦθεν δ' ἐπροχώρησεν ἐνδότερον εἰς τὰς μεσογείους Πηγάς, βαδίζων παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Γρανικοῦ.

² Ἀκροπολίτης, σ. 51.

³ Ἀκροπολίτης, σ. 50. Ἀνώνυμος, 477.

Ἄλλ' ἐνῷ ταῦτα συνέβαινον ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐξερράγη ἐν Κρήτῃ, δουκὸς αὐτῆς Ἐνετοῦ ὄντος, τοῦ Ἰωάννου Στορλάδου, ἐπανάστασις διαδοθεῖσα καθ' ὅλην τὴν νῆσον κατὰ τῆς ἐνετικῆς κυριαρχίας, ἡγουμένων τῶν Κρητῶν ἀδελφῶν Μανουὴλ καὶ Κωνσταντίνου Δρακοντοπούλων, Μιχαὴλ Μελισσηνοῦ, Σεβαστοῦ Νικολάου Δαιμονογιάννη, καὶ Μιχαὴλ Ἀρχολέου, οἵτινες ἐγένοντο κύριοι πάσης τῆς νήσου, πλὴν τῶν φρουρίων. Ὁ δοῦξ τῆς Κρήτης Στορλάδος, μὴ δυνηθεὶς νὰ καταβάλλῃ τὴν στάσιν καὶ ἐμποδίσῃ τὰς καταστροφάς, ἃς οἱ ἐπαναστάται ἐπρόξενουν εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν, προσεκάλεσεν εἰς ἐπικουρίαν τὸν δοῦκα τῆς Νάξου Ἀγγελον Β' Σανοῦδον, υἱὸν τοῦ πρώτου δουκὸς τῆς Νάξου Μάρκου Σανούδου, ὅστις ἔφθασεν εἰς τὴν νῆσον, καὶ προσωρμίσθη εἰς Σοῦδαν¹. Τοῦτο μαθόντες οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατῶν πέμπουσι πρέσβεις εἰς Ἰωάννην Βατάτσην, ἐπικαλούμενοι τὴν βοήθειαν αὐτοῦ, καὶ προσκαλοῦντες νὰ ἀναλάβῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς νήσου. Ὁ Βατάτσης, μὴ θέλων νὰ ἀπολέσῃ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, ἀμέσως ἀπέστειλε 33 πλοῖα μετὰ στρατοῦ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ μεγάλου δουκὸς.

Εὐθὺς ὥς αἱ ἐπικουρίαι αὗται ἀφίκοντο εἰς Κρήτην, ὁ Ἀγγε-

¹ Οἱ χρονογράφοι Βενετοί, οὓς συνεβουλεύθη ὁ Flaminio Cornelio, *Creta sacra*, Β', 263, γράφουσιν ὅτι ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Μάρκου Σανούδου, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἀνακριβές, διότι ὁ Μάρκος Σανοῦδος εἶχεν ἀποβιώσει τῷ 1220, διεδέχθη δ' αὐτὸν ὁ υἱὸς του Ἀγγελος. Hopf. σελ. 313. Dugit, *Naxos et les établisss. Latins*, 176. Ernest Curtius, *Naxos*, σελ. 37. Sauger, *Ἱστορία τῶν ἀρχαίων δουκῶν* (Μετὰφρ. Ἀλεξ. Καράλη) σελ. 21. Andrea Dandolo (ἐν Murat. IB', σ. 346). Ὁ Marinus Sanutus, *Vite dei Duchi di Venezia* (ἐν Murat. T. KB'), σ. 550, ὀνομάζει τὸν Βατάτσην ἄρχοντα τῆς Λέσβου, ὁ Flam. Cornelius, *Creta sacra*, Β', 263, αὐτοκράτορα Τραπεζοῦντος! Περὶ τοῦ πολέμου τούτου τοῦ κρητικοῦ ὄρα καὶ Andreae Naugerii, *Istoria Veneta* (ἐν Murat. T. KΓ'), σ. 991, Laurentii Monacis, *Chronicon*, σ. 156, Sabellici, *Decad. primae Lib. IX*.

λος Σανοῦδος μετὰ τοῦ στόλου του ἀνεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια, διαφθαρεῖς, ὡς λέγουσιν οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι, διὰ χρημάτων ὑπὸ τοῦ Βατάτση, ἀλλὰ τὸ πιθανώτερον ἐδειλίασεν ἰδὼν τὴν ναυτικὴν δύναμιν αὐτοῦ· οὕτω δὲ ὁ στρατὸς τούτου ἔχων νὰ παλαίσῃ κατὰ μόνον τῶν Ἑνετῶν, ἐκυρίευσεν τὴν Ῥεθύμνην ἀπὸ τοῦ ὑπερασπίζοντος ταύτην Μάρκου Κουιρίνου, τὸ Μυλοπόταμον ἀπὸ τοῦ Μαργαριτόνου Φόσκαρη, τὸ Καινούργιο (Castelnuovo) ἀπὸ τοῦ Κορράδου δὲ Μιλένα, ἀλλὰ πρὸ τοῦ φρουρίου Μονοφατσίου (Bonifatio) ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ Καστάλδου Ἀθονάλε, καὶ τοῦ δρομαίως ἐπελθόντος μετὰ ἰσχυρῶν δυνάμεων δουκὸς τῆς Κρήτης Στορλάδου, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὰ ἴδια. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν δ' ὁ στόλος του κατεστράφη ἐκ σφοδρᾶς τρικυμίας περὶ τὴν νῆσον τῶν Κυθήρων. Συναπωλέσθησαν δὲ τότε κατὰ χρονογράφον Ἑνετὸν καὶ ὁ Νικόλαος Μουάτζος (Mudazo) καὶ ὁ Μαρίνος Μαρίνο, οἵτινες διὰ τοῦ στόλου ἀπῆρχοντο προσκληθέντες ὑπὸ ἀρχιεπισκόπου Ἑλλήνος, ἱσως τοῦ Γερμανοῦ, πρὸς σύναψιν συνθήκης μετὰ τοῦ Βατάτση¹.

Περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης τοῦ Βατάτση εἰς Κρήτην καὶ τῆς ἥττης αὐτοῦ σιωπῶσιν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί, μὴ ἔχοντες κατὰ τὸ σύστημα αὐτῶν τοῦ ἱστοριογραφεῖν νὰ ἀναγράψωσι νίκας².

¹ Creta sacra, Β', 264. Hopf, 313. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ στόλου τοῦ Βατάτση ὁ διορισθεὶς δούξ τῆς Κρήτης Ἑνετὸς Nicolo Tonisto ἐσυνθηκολόγησε μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ οὕτω κατέπαυσεν ἡ ἐπανάστασις. Ὅρα τὰς περὶ τούτου συνθήκας ἐν Creta sacra, καὶ ἐν Tafel und Thomas, Urkund. Β', σελ. 322-328.

² Ὁ Muralt, σ. 347, μνημονεύει καὶ δευτέρας ἐκστρατείας τοῦ Βατάτση εἰς Κρήτην μετὰ 12 πλοίων, παραπέμπων εἰς Dandolum, ἀλλὰ τοιοῦτόν τι δὲν ἀναγράφει τὸ χρονικὸν τούτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Ἰωάννης Α΄ Βατάτσης.

Ὁ Βατάτσης ζητεῖ τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀσάν Μαρίαν ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ του Θεοδώρου. — Ἐκστρατεία Βατάτση εἰς Θράκην. Ἄλωσις Καλλιπόλεως. — Τέλεισι γάμων τοῦ υἱοῦ τοῦ Βατάτση Θεοδώρου καὶ τῆς Μαρίας θυγατρὸς τοῦ Ἀσάν ἐν Λαμψάκῳ. — Ἀναγνώρισις τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Βουλγαρικῆς ἐκκλησίας Τυρνόδου. — Ἐκστρατεία Ἀσάν καὶ Βατάτση εἰς Θράκην κατὰ τῶν Φράγγων. — Ἀφήγησις Λατίνων χρονογράφων περὶ τῶν ἀγώνων τούτων. — Ἥττα Βατάτση καὶ Ἀσάν. — Ὁ πάπας Γρηγόριος Θ΄ ἀφορίζει τὸν Ἀσάν καὶ συμβουλεύει τὸν Βατάτσην νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς τοὺς Φράγγους. — Ὁ Ἰωάννης Βριέννιος ζητεῖ παρὰ τοῦ πάπα συνδρομήν. — Ἐπιστολὴ πάπα εἰς Βατάτσην καὶ ἀπάντησις τούτου. — Κατάστασις Λατινικοῦ βασιλείου. — Θάνατος Βριεννίου. — Ὁ Ἀσάν διαρρηγνύει τὰς πρὸς τὸν Βατάτσην συνθήκας. — Ἀρπάζει τὴν θυγατέρα του ἀπὸ τοῦ συζύγου τῆς. — Ἀνάμιξις πάπα εἰς τὴν διάρρηξιν τῶν συνθηκῶν μεταξὺ Ἀσάν καὶ Βατάτση. — Συμμαχία Φράγγων καὶ Ἀσάν. — Ἐκστρατεία τούτων εἰς Θράκην καὶ Μακεδονίαν. Πολιορκία Τσουρουλοῦ. — Ἀποχώρησις τοῦ Ἀσάν εἰς Τύρνοδον. — Ζητεῖ ἐκ νέου τὴν φιλίαν τοῦ Βατάτση. — Ἀπόπειρα Βατάτση ὅπως ἐλκύσῃ τὴν φιλίαν τῶν Γενουησίων.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας τῆς Κρήτης καὶ τὴν ἀπώλειαν τοῦ στρατοῦ του, ὁ Βατάτσης ἐπεδίωξε τὴν φιλίαν τῶν Βουλγάρων, ἰσχυρῶν ἤδη καταστάντων μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Θεοδώρου Κομνηνοῦ. Πρὸς τοῦτο δὲ πέμπει τῷ 1234 πρεσβείαν εἰς τὸν Ἰωάννην Ἀσάν, ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων, καὶ ζητεῖ παρ' αὐτοῦ τὴν ἐννεαετῇ κόρην του Ἐλένην, ἣν ἐγέννησεν ἐκ τῆς Μαρίας τῆς Οὐγγαρικῆς, ὡς σύζυγον τοῦ δεκαετοῦς υἱοῦ του Θεοδώρου. Τοῦ Ἀσάν συναινέσαντος ἐκλείσθησαν ἀμφοτέρωθεν αἱ συμφωνίαι καὶ ἐδόθησαν οἱ προσήκοντες ὅρκοι. Καὶ οὕτω μὲν ἐκθέτει τὸ γεγονός ὁ Ἀκροπολίτης, ἀλλ' ὁ Γρηγοράς ἀντιθέτως, ὅτι ὁ Ἀσάν πρῶτος, πέμψας πρέσβεις εἰς τὸν Βατάτσην, εὐρισκόμενον ἐν Θράκῃ, ἐζήτησε γαμβρὸν τὸν υἱόν του Θεόδωρον, οὗτος δὲ ἀσμένως ἀπεδέχθη,

μή θέλων περὶ ἄλλα περισπώμενος νὰ ἔχῃ τὸν Ἀσάν ἀντίπαλον¹. Πιστευτότερος ἐν τούτοις εἶνε ὁ Ἀκροπολίτης, καὶ ὁ παραφραστὴς τούτου Ἀνώνυμος, ἅτε ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Βατάτσης διατελέσαντες, καὶ γινώσκοντες κάλλιον τὰ γεγονότα.

Διὰ τῆς ἐπιγαμίας ταύτης ὁ Βατάτσης ἀπαλλαγεῖς ἐξ ἐνδεχομένων πολέμων κατὰ τῶν Βουλγάρων, καὶ διαλύσας τὴν συμμαχίαν τούτων πρὸς τοὺς Φράγγους, διαπεραιοῦται ἐκ Λαμψάκου τὸ ἐπόμενον ἔτος 1235 ἐπὶ τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου, καὶ κυριεύει αὖθις τὴν Καλλιπόλιν μετὰ στενὴν πολιορκίαν, εἰς ἣν μετεχειρίσθη καὶ ἐλεπόλεις, κατεχομένην ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν. Ἐνταῦθα δ' ὄντος αὐτοῦ προσέρχεται ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Ἀσάν μετὰ τῆς γυναικὸς του καὶ τῆς θυγατρὸς του Ἑλένης, ἔνθα αὐτοπροσώπως συνενόηθησαν ἀμφότεροι περὶ τῆς μεταξύ των κηδεστίας. Μετὰ τοῦτο δ' ὁ Βατάτσης παραλαβὼν τὴν μελλόνυμφον καὶ τὴν σύζυγον τοῦ Ἀσάν, τούτου μείναντος ἐν Καλλιπόλει, ἤγαγεν εἰς Λάμψακον παρὰ τῇ βασιλίδι Εἰρήνῃ, ὅπου καὶ ἐτελέσθησαν οἱ γάμοι, τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ τελέσαντος τὴν ιερολογίαν. Εἴτα δὲ ἡ μὲν βασιλὶς Εἰρήνη μετὰ τῶν νεονύμφων ἀπῆλθεν εἰς Νίκαιαν, ἡ δὲ σύζυγος τοῦ Ἀσάν εἰς Τύρνοβον.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Τυρνόβου, πρωτευούσης τότε τῆς Βουλγαρίας, ἐκηρύχθη διὰ βασιλικοῦ καὶ συνοδικοῦ θεσπίσματος τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου αὐτόνομος καὶ ὠνομάσθη πατριάρχης, τέως τελῶν ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, « χάριτας », λέγει ὁ Ἀκροπολίτης, « τῶν προϋχόντων ἀποτινύντων τῷ Βουλγάρων ἄρχοντι Ἀσάν τοῦ κήδους ἕνεκα καὶ τῆς φιλίας »². Ἡ ἀνακήρυξις αὕτη τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἐκκλησίας Τυρνόβου, τέως ὑποκειμένης εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἐγένετο χάριν πολιτικῶν λόγων, ὁ δὲ πατριάρχης καὶ ἡ σύνοδος συγκατένευσαν εἰς τὴν θέλησιν

¹ Ἀκροπολίτης, σελ. 52. Ἀνώνυμος, σ. 477. Γρηγοῤῥας, σ. 29.

² Ἀκροπολίτης, σελ. 55. Γρηγοῤῥας, σ. 30.

καὶ μόνην τοῦ βασιλέως, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀνακηρύξει τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας.

Τούτων πάντων τελεσθέντων ὁ Βατάτσης καὶ ὁ Ἀσάν, σύμμαχοι καὶ συγγενεῖς ἐκ κηδεστίας ἤδη γενόμενοι, συνενώσαντες τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἐξεδίωξαν τοὺς Λατίνους ἐκ τῆς Θράκης, ἣν πᾶσαν κατέδραμον καὶ διένειμαν πρὸς ἀλλήλους τὰς ἐπαρχίας καὶ τὰ ἄσθη.

Καὶ ὁ μὲν Βατάτσης ἔλαβε τὴν Καλλιπόλιν, ἣν εἶχε προκυριεύσει, τὴν Μάδυτον, πᾶσαν τὴν Χερσόνησον τὴν Θρακικήν, καὶ τὸ φρούριον τοῦ Κισσοῦ¹, θέσας πρὸς δυσμὰς ὄρια τῆς εἰς αὐτὸν ὑπαγομένης χώρας τὸν Ἑβρον ποταμὸν (Μαρίτσαν), βαρειαντολικῶς δὲ τὸ ὄρος Γάνον, ἔνθα ἔκτισε καὶ πολίχνην ὁμώνυμον, ἔτι καὶ νῦν σφῆζομένην, τάξας εἰς φύλαξιν αὐτῆς τὸν Νικόλαον Κοτέρζην, ἀνδρα δοδοκιμασμένης πολεμικῆς ἐμπειρίας, διαπράξαντα μεγάλα κατορθώματα, ὅσα οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτόν, δούς ἐντολήν νὰ παρενοχλῇ ἀδιακόπως τοὺς ἐν Τσουρουλῷ Λατίνους. Ὁ Ἀσάν δὲ κατέλαβε τὸ πρὸς βορρᾶν τμήμα τῶν εἰρημένων χωρῶν. Ἀμφότεροι δὲ νικηταὶ ἔφθασαν μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς μέγαν φόβον ἐμβαλόντες τοὺς Λατίνους, ἀλλ' ἔνεκα τοῦ ἐγγίζοντος χειμῶνος ἐπανεκάμψεν ἑκάτερος εἰς τὰ ἴδια². Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς.

¹ Ἀκροπ. σ. 56. Τὸ φρούριον Κισσὸς ὁ Ἀκροπολίτης μνημονεύει καὶ ἐν ἐτέρῳ χωρίῳ, σ. 97, ἀλλ' ἐξ ἀμφοτέρων τούτων δὲν κατανοεῖται ἀκριβῶς ἡ τοποθεσία αὐτοῦ· τὸ μόνον ὅπερ ἐξάγεται εἶνε ὅτι ἔκειτο παρὰ τὸν Ἑβρον ποταμὸν, ἔνθα ἦτο τὸ ὄριον τοῦ κράτους τοῦ Βατάτση. Πιθανὸν νὰ ἦτο τὸ νῦν Κεσάν, μετὰξὺ Ἰψάλων καὶ Μαγγάνων. Tafel, de Viae Rom. Part. orient. 21.

² Ἀκροπολ. σ. 55 Ὁ Γρηγοράς, σ. 30, ἱστορεῖ ὅτι ὁ Βατάτσης κατέκτησε τὴν Θράκην διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων· οὐδαμῶς δὲ μνημονεύει τῆς συμμαχίας πρὸς τὸν Ἀσάν. «Ὁ δὲ βασιλεὺς, θέρους ἐπιγενομένου, τὰς Θρακικὰς τε καὶ Μακεδονικὰς περὶεσι πόλεις, ἀρξάμενος ἀπ' αὐτῶν, ὡς εἶπεν, τῶν Βυζαντινῶν πυλῶν καὶ ἐπελάσας

Οἱ χρονογράφοι ὁμῶς τῆς δύσεως ἄλλως ἐξιστοροῦσι τὰ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, γράφοντες ὅτι ἀμφότεροι οἱ σύμμαχοι Ἄσάν καὶ Βατάτσης, δύο κραταιότατοι βασιλεῖς (*duo reges potentissimi*), γενόμενοι κύριοι τῶν περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν χωρῶν, ἐπολιόρχησαν καὶ ταύτην, θαρροῦντες ὅτι ὁ Βριέννιος ἐστερεῖτο ἐπαρκῶν δυνάμεων. Ἄλλ' οὗτος κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον εἶχε λάβει ἐπικουρίας παρὰ τῶν Γενουηνσίων καὶ τῶν Πισατῶν, ἰδίᾳ δὲ παρὰ τῶν Ἑνετῶν, παρ' ὧν ἐζήτησε βοήθειαν ἰδιαίτέρως, οἵτινες ἔπεμψαν αὐτῷ 25 γαλέρας ὑπὸ τοὺς ναυάρχους Λεονάρδον Κουιρίνην καὶ Μάρκον Γουσσόνην, καὶ τὸν ὑπαρχιναύαρχον (*sopracomite*) Δομένικον Σανοῦδον, αὐτὸς δ' ἔχων μόνον 160 ἱππότητας καὶ ἰσαριθμούς ὑπασπιστάς (*écuyers, esquiers*), οὓς παρηκολούθει καὶ ἀριθμὸς τις σεργεντῶν, διέλυσε τὴν κατὰ ξηρὰν πολιορκίαν τῆς πόλεως, καὶ ἐξηνάγκασε τοὺς συμμαχοὺς Βατάτσην καὶ Ἄσάν νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια. Κατὰ θάλασσαν δὲ ὁ ἐνετικὸς στόλος συναντήσας πλοῖα τοῦ Λέοντος Γαβαλᾶ, ἀνδρὸς ἐμπείρου τῶν κατὰ θάλασσαν, συμμαχοῦ τοῦ Βατάτση, κατεναυμάχησε τὸν συμμαχικὸν στόλον αὐτοῦ, κυριευσάντων τῶν Ἑνετῶν 24 τῶν πλοίων τούτου. Ὁ διηγούμενος τοῦτο Μαρῖνος Σανοῦτος ἐπιφέρει ὅτι, ὡς ἀνέγνωσεν εἰς παλαιὸν χρονικόν, τὰ πλοῖα τῶν Ἑνετῶν πλέοντα εἰς Κωνσταντινούπολιν συνήντησαν 32 πλοῖα (*fuste*) Μαύρων, οἵτινες ἀπῆρχοντο πρὸς τὸν Βατάτσην, ἅτινα ἐξηφάνισαν, μεθ' ὃ ἐπανῆλθον εἰς Βενετίαν νικηφόρα.

Ἐνταῦθα εἰκάζομεν ὅτι καὶ ἡ περὶ Γαβαλᾶ μνεία δὲν εἶνε ἀληθής, διότι εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι τὸ προηγούμενον ἔτος ὁ Γαβαλᾶς συνῆψε συμμαχίαν πρὸς τοὺς Ἑνετούς, ἐκ μίσους πρὸς τὸν Βατάτσην, τὸν λεηλατήσαντα τὴν νῆσόν του· ἀδύνατον ἐπο-

ἄχρι Στρυμόνος καὶ οἰκιοῦται πάσας . . . καὶ οὕτω πάντα σκοπὸν διαθέμενος αὐτὸς τε εἰς Νίκαιαν ἀνεχώρησε».

Κατὰ τὸ 1236 τὴν δουκικὴν ἀρχὴν τοῦ θέματος τῶν Θρακησίων εἶχεν ὁ Ἰωάννης Δούκας Κουρτίκης. *Acta*, T. Δ', σ. 193 καὶ 214.

μένως νὰ ἦτο σύμμαχος. Μεταγενέστερον μόνον φαίνεται ὅτι ἡ Ῥόδος διετελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Βατάτση ἐπὶ τοῦ τοπάρχου ταύτης Ἰωάννου Γαβαλᾶ υἱοῦ τοῦ Λέοντος, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες¹.

Περὶ τῆς μάχης ταύτης καὶ τῆς ἥττης τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ Βατάτση καὶ Ἀσάν ὁ Γρηγορᾶς σιωπᾷ, ὁ δὲ Ἀκροπολίτης ἀρκεῖται γράφων ὅ,τι ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν ὅτι ὁ Βατάτσης καὶ ὁ Ἀσάν μέχρι καὶ « αὐτῶν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντίνου καὶ ἀμφότεροι κατηντήκεσαν, τοῦ ῥηγὸς Ἰωάννου (Βριεννίου) ἐπ' αὐτῶν καθεζομένου καὶ καθορῶντος, καὶ πτοίαν πολλὴν τοῖς Λατίνοις ἐνέβαλον, καὶ ἐν στενῷ κομιδῇ τὰ κατ' αὐτοὺς ἔθεντο. Ἐπεὶ δὲ ὁ τοῦ μετοπώρου παραρρῦει καιρὸς, καὶ ὁ χειμὼν ἤγγιζεν, ἀλλήλοις συνταξάμενοι ὅ τε βασιλεὺς Ἰωάννης καὶ ὁ Ἀσάν, ὁ μὲν εἰς τὴν οἰκίαν χώραν τῶν Βουλγάρων χωρεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς εἰς τὴν ἔω διαπερᾷ »².

Τὰ τῆς πολιορκίας ταύτης καὶ τῆς ἥττης τοῦ Βατάτση καὶ Ἀσάν γνωρίζομεν ἐκ χρονογράφων τῆς δύσεως³, οἵτινες τὰ τῆς μάχης ταύτης τοῦ Βριεννίου περιγράφοντες, ἐξογκοῦσι καὶ μεγαλύνουσι διὰ μεγαλαυχίας ἱπποτικῆς τὴν στρατηγικὴν ἱκανό-

¹ Marino Sanuto (ἐν Murat. T. KB'), σ. 549. Andr. Dandolo (ἐν Mur. T. IB'), σ. 349. Ὁ χρονογράφος Andr. Navagiero (ἐν Murat. KG'), σ. 992, ἀντὶ τοῦ Ἀσάν ἀναγράφει σύμμαχον τοῦ Βατάτση τὸν Φριδερίκον Β'.

² Ἀκρ. σ. 56. Ὁ Ph. Musques, σ. 384, ἀναμιγνύει ἐν τῇ μάχῃ καὶ τὸν Θεόδωρον Ἀγγελον, τὸν βασιλέα τῆς Θεσσαλονίκης, ἐνῶ τὸ κράτος τούτου εἶχε καταστραφῇ τῷ 1230. Muralt, σ. 350 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς.

³ Οὗτοι εἶνε ὁ Phil. Mousques γράψας ἔμμετρον χρονικόν, καὶ ὁ Alberic de Trois Fontaines, ἀκμάσαντες περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΓ' ἑκατοντ. καὶ γράψαντες χρονικὰ ἐκείνου μὲν ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι 1241, τούτου δὲ μέχρι τοῦ 1242. Περὶ τοῦ πολέμου δὲ τούτου τοῦ συμμαχικοῦ Ἀσάν καὶ Βατάτση διαλαμβάνουσι καὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Ὀνωρίου Γ' πάπα. Muralt, A', 350.

τητα τοῦ Βριεννίου καὶ τῶν Γάλλων ἱπποτῶν. Ἵνα δὲ παρ-
στήσωσι τὴν νίκην μᾶλλον περιφανῇ, ἀναβιβάζουσι τὸν μὲν
στρατὸν τοῦ Βατάτση καὶ Ἀσάν εἰς 100,000, τὸν δὲ στόλον
τοῦ Βατάτση εἰς 200 πλοῖα, ἀνήκοντα εἰς τὸν Λέοντα Γαθα-
λᾶν, τὸν στρατὸν δὲ τοῦ Βριεννίου, ὡς εἵπομεν ἀνωτέρω, εἰς
160 ἱππότας, εἰς ἰσαριθμούς ὑπασπιστάς αὐτῶν, εἰς ἀριθμόν
τινα σεργεντῶν, καὶ εἰς πεζικόν, ὅπερ ἄφῃκεν ἐν Κωνσταντινου-
πόλει. Τοιαύτην δὲ πανωλεθρίαν ἱστοροῦσιν ὅτι ὑπέστη ὁ συμ-
μαχικὸς στρατός, ὥστε ἐκ τῶν 45 φαλάγγων, ἐξ ὧν συνέκειτο,
ἐσώθησαν μόλις τρεῖς¹.

Ἐν ταῖς διηγήσεσι ταύταις κατάδηλος εἶνε ἡ ὑπερβολὴ τῶν
χρονογράφων τούτων, ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τοῦ συμμαχικοῦ
στρατοῦ, διότι οὔτε 100,000 ἄνδρας ἡδύναντο ἀμφοτέροι ἐν
ἐκείνοις τοῖς χρόνοις νὰ συγκεντρώσωσι καὶ διαθρέψωσιν, οὐδὲ
στόλον 300 πλοίων νὰ συντηρήσωσιν, ὃν εἷς ἐκ τῶν χρονογρά-
φων τούτων ὁ Μουσκέ ὀνομάζει Ἑλληνοτουρκικόν! καὶ τὸν Βα-
τάτσην ἀποκαλεῖ πρίγκιπα τῆς Τουρκίας. Ἄν ὁ Βατάτσης εἶχε
στόλον 300 πλοίων καὶ στρατὸν πολυἀριθμον, ἔστω καὶ συμμα-
χικόν, ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ πᾶσαι αἱ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν
Φράγγων δουλεύουσαι χῶραι πρὸ πολλοῦ θὰ εὐρίσκοντο ὑπὸ τὸ
κράτος αὐτοῦ. Ἔτι δὲ λέγομεν ὅτι περὶ τοιαύτης ἰσχυρᾶς ду-
νάμεως, ἃν ὑπῆρχεν, ὁ Ἀχροπολίτης καὶ ὁ Γρηγοράς, οἱ καὶ
περὶ τὰ ἐλάχιστα ἐκθειάζοντες καὶ ἐξυμνοῦντες τοὺς βασιλεῖς
τῆς Νικαίας, θὰ κατέλειπον λεπτομερεῖς περιγραφάς².

¹ Ὁ Henri Delpech, *La tactique au XIII siècle*, T. B', σ.
62, τὰ τῆς μάχης ταύτης περιγράφων, καὶ οἰονεὶ ἀποκαθιστῶν αὐτὴν
ἐκ τῆς διηγήσεως μόνον τοῦ Musques, οὐ ἀποδέχεται ὡς ἀληθῆ πάντα
τὰ λεγόμενα, γράφει ὅτι οἱ Φράγγοι ἐνίκησαν ἕνεκα τῆς τακτικῆς, ἣν
μετεχειρίζοντο ἐν πολέμῳ τοῦ νὰ ἐπιτίθενται καθέτως (*ordre perpen-
diculaire*) ἐπὶ τῆς παραλλήλου τάξεως, ἣν μετεχειρίζοντο οἱ ἐναντίοι.

² Ὁ Ducange, A', σ. 224, γράφει ὅτι εἶνε ἀκατανόητον πῶς οἱ
ἡγεμόνες ἐκεῖνοι, οἵτινες εἰς ἄλλας περιστάσεις ἔδειξαν τὴν ἀνδρείαν
αὐτῶν, κατενικήθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τοιοῦτου ἰσχυροῦ στρατοῦ ὑπὸ

Ἀποκαθαίροντες τὰς ὑπερβολὰς καὶ ἀνακριθείας τῶν μακρὰν τῶν πεδίων τῶν ἀγώνων τούτων γραψάντων ἐξ ἀκοῆς δυτικῶν χρονογράφων, ἐξάγομεν ὅτι ὅπωςδήποτε ὁ Βατάτσης καὶ ὁ Ἀσάν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ πολιορκήσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀποκρουσθέντες ὑπὸ τῶν ἵπποτῶν τοῦ Βριεννίου, καὶ τοῦ εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν δραμόντος πεζικοῦ στρατοῦ.

Κατὰ τὸν χειμῶνα δὲ τοῦ 1236 οἱ σύμμαχοι Βατάτσης καὶ Ἀσάν, προετοιμάσαντες στρατὸν καὶ νέον στόλον ἐξ 25 γαλερῶν, ἐτράπησαν εἰς νέαν πολιορκίαν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ καὶ αὐθις ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Φράγγων λαβόντων νέας ἐπικουρίας ἔξωθεν· διότι ὁ Βριέννιος, προβλέπων τὴν ἐπανάληψιν τοῦ πολέμου, εἶχε ζήτησει τὴν ἐπικουρίαν τοῦ αὐθέντου τοῦ Μορέως Γοδοφρέδου Β' Βιλλαρδουίνου, ὅστις προσῆλθε μετὰ 6 πλοίων, 100 ἵπποτῶν καὶ 300 βαλλιδιστροφόρων (arbalétriers) καὶ 500 τοξοτῶν, ὑποσχεθεὶς ἔτι καὶ ἐτησίαν δόσιν 22,000 ὑπερπύρων¹. Τότε δὲ ἐπ' ἰσῆς συνέδραμον καὶ οἱ διαρκεῖς σύμμαχοι τοῦ Λατινικοῦ

δρακὸς ὀπλιτῶν. Ἄν δὲν ἔδιδε πλήρη πίστιν εἰς τὰ χρονικά τοῦ Mousques, ἡ ἀπορία τοῦ δὲν θὰ ἐγεννᾶτο. Ὁ Γιββων, παραλαμβάνων τὰ τοῦ πολέμου τούτου τοῦ Βριεννίου ἀπὸ τοῦ Ducange, γράφει ἐν τέλει ὅτι «Οἱ σύγχρονοι ποιηταὶ (Mousques) παρομοιάζουσι τὸν Βριέννιον πρὸς τὸν Ἑκτόρα, τὸν Ῥολάνδον καὶ Ἰούδαν τὸν Μακκαβαῖον, ἀλλ' ἡ σιωπὴ τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν ἐξασθενεῖ ὀλίγον τὴν δόξαν τοῦ ἡγεμόνος τούτου, καὶ τὴν αὐθεντίαν τῶν πανηγυριστῶν του». Τόμ. Β', σελ. 738, γαλλικ. μεταφράσεως.

¹ Ἡ ἀξία τοῦ ὑπερπύρου ἦτο κατὰ πιθανοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν νομισματολόγων fr. 11 ²⁰/₁₀₀. Ὅρα Παπαρρηγ. Ἱστορ. Τ. Ε', σελ. 89-40 καὶ σελ. 990 (α' ἐκδ.) καὶ σ. 49 (β' ἐκδ.), ἐν ἣ ἐκθέτει τὴν γνώμην τοῦ Π. Λάμπρου περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ὑπερπύρου. Ὁ Riant, *Exuviae sacrae Constant. A'*, CLXXV, σημ. 5, ἀναθεωρεῖ τὴν ἀξίαν τοῦ ὑπερπύρου εἰς φράγκα 13.50. Πρβλ. καὶ Ἰ. Ῥωμανοῦ, Περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, σελ. 74, ἐν ἣ παραθέτει τὴν γνώμην του περὶ ὑπερπύρων καὶ ἄλλων νομισμάτων.

βασιλείου Ἐνετοὶ διὰ 16 πλοίων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βαΐλου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἰουλιανοῦ Μικέλη, καθὼς καὶ οἱ Γενουήνσιοι καὶ οἱ Πισᾶται. Κατὰ τὴν γενομένην δὲ τότε ναυμαχίαν ἐκυρίευσαν 10 πλοῖα ἐκ τοῦ στόλου τοῦ Βατάτση¹.

Περὶ τὸν Μάιον δὲ τοῦ ἔτους τούτου ὁ πάπας ἐξηκόντισεν ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ Ἀσάν, ἔνεκα τῶν κατὰ τοῦ Λατινικοῦ κράτους ἐπιδρομῶν του. Πρὸς τὸν Βατάτσην δ' ἔγραψεν ἐπιστολήν, ἐξορκίζων αὐτὸν νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκρατορίαν καὶ νὰ παράσχῃ τὴν συνδρομὴν του εἰς αὐτὴν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἀγίας Γῆς².

Αἱ ἐπανειλημμένοι αὗται ἐπιδρομαὶ κατὰ τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας, ἐφ' ὅσον ἀπλῶς μόνον ἀπεκρούοντο ὑπὸ τῶν Φράγγων, δὲν ἐπέφερον δὲ τὴν πραγματικὴν ὑποταγὴν ἢ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐπιδρομέων Βατάτση καὶ Ἀσάν, καθίσταντο ὁσημέραι ἔτι μᾶλλον ἐπίφοβοι διὰ τὸ Λατινικὸν κράτος. Τούτου ἔνεκα ὁ Βριέννιος ἠναγκάσθη νὰ ἐπικαλεσθῇ καὶ αὐθις τὴν συνδρομὴν καὶ μέριμναν τοῦ πάπα Γρηγορίου Θ', πρὸς τοῦτο δ' ἔπεμψε τὸν Βαλδουῖνον Β' τῷ 1236 εἰς Ῥώμην, ὅπως προφορικῶς ἐκθέσῃ εἰς τὸν πάπαν τὴν κατεπείγουσαν ἀνάγκην νέας σταυροφορίας πρὸς σωτηρίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ πάπας, κατιδὼν τὸν κίνδυνον, ἔσπευσε διὰ γραμμάτων νὰ ἐκλιπαρήσῃ τὴν συνδρομὴν τοῦ ῥηγὸς τῆς Οὐγγαρίας Βέλλα Δ', καὶ τῶν ἀρχιερέων τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας τοῦ Μορέως, καὶ τῶν ἄλλων Φράγγων ἡγεμόνων, ἀλλ' ἐλάχιστα ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ, διότι εἰς τὰς προσπαθείας του ταύτας καὶ τὰς προτροπὰς παρενέβαλλε προσκόμματα ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φριδε-

¹ Muralt, A', σ. 351. Ducange, Hist. A', 224. Marino Sanuto, σ. 550. Τὰς δύο ταύτας ἐπανειλημμένας πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολλοὶ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ἐξιστοροῦσιν ὡς μίαν καὶ μόνην, ἐνῷ φαίνεται ἐκ τῶν δυτικῶν χρονογράφων ὅτι ἦσαν δύο, καὶ ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν τῇ αἰτήσῃ τοῦ Βριεννίου προσῆλθεν ἐπίκουρος ὁ Γοδοφρέδος Β' Βιλλαρδουῖνος.

² Muralt, σ. 351. Ducange, A', 268.

ρῆκος Β', ὅστις ἀντίπαλος δεινὸς τῶν παπικῶν ἀρχῶν ἡρνήθη τὴν δι' Ἰταλίας δίοδον τῶν σταυροφόρων, εὐνοῶν μᾶλλον τὸν Βατάτσην καὶ τοὺς Ἑλληνας ἢ τὸν πάπαν¹, διότι θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω ὅτι ὁ Βατάτσης διετέλει εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον, νυμφευθεὶς βραδύτερον καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἀνναν.

Φαίνεται δ' ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἀπέστελλε γράμματα πρὸς τοὺς ἡγεμόνας, φοβούμενος μετὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Βατάτση ἐπικειμένην πτῶσιν τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας, ἀπηύθυνε καὶ ἐτέραν ἐπιστολὴν εἰς Βατάτσην δι' ἀπεσταλμένων, ἥς τὸ πρωτότυπον δὲν περιεσώθη, γινώσκομεν ὅμως ἐν μέρει τὸ περιεχόμενον ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀπαντήσεως τοῦ Βατάτση. Ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ὁ πάπας ἐπαινεῖ τοὺς Ἑλληνας, ἐν οἷς, ἔγραφεν, ἡ σοφία βασιλεύει, ἐξ ἧς καὶ ῥανίδες ἔπесον ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς σοφίας οἱ ἐν Νικαίᾳ φωτιζόμενοι δὲν πρέπει νὰ παραδλέπωσι τὴν ἀρχαιότητα τοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης, ἐξ οὗ κήρυκες ἀπελθόντες εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου τὸ τοῦ σταυροῦ διήγγειλαν κήρυγμα. Διελάμβανεν ἔτι προτροπὰς καὶ νουθεσίας πρὸς τὸν Βατάτσην, ὅπως μὴ παρενοχλῇ τὸν φίλον καὶ υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην Βριέννιον αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὅτι τὸ τοιοῦτον θέλει ἀποβῇ πρὸς ὄφελος αὐτοῦ καὶ σωτηρίαν. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ πάπας ἐν τῇ ἐπιστολῇ του διημφισβήτησε καὶ τὸν νόμιμον τίτλον τοῦ Βασιλέως εἰς τὸν Βατάτσην.

Εἰς ταῦτα ὁ Βατάτσης ἀπήντησε δι' ὕφους ὑπεροπτικοῦ καὶ δι' εἰρωνείας καταπληκτικῆς, εἰς οὐδὲν λογιζόμενος τὸ ἀξίωμα τοῦ πάπα, καὶ ὁμιλῶν περὶ ἑαυτοῦ ὡς μονάρχου κραταιοῦ, κεκλημένου εἰς τὴν βασιλείαν ἐκ Θεοῦ καὶ ἐκ βασιλικοῦ γένους παλαιοῦ. Ἐγράψε δὲ τὴν ἐπιστολὴν ἀναμφιβόλως τῷ 1237, καὶ

¹ Guil. di Nangiano, Chronicon, T. A', σ. 187. Hopf, Griech. 254. Hertzberg, Gesch. Griech. T. B'. σ. 99.

περὶ τοὺς τελευταίους μῆνας τούτου, διότι μνημονεύει τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Βριεννίου ὡς τεθνεώτος· οὗτος δ' ἀπεβίωσε τῇ 23 Μαρτίου τοῦ 1237.

« Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ Δούκας, τῷ ἁγιωτάτῳ πάπᾳ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης Γρηγορίῳ σωτηρίας καὶ εὐχῶν αἵτησιν ».

— Οἱ ἀποσταλέντες παρὰ τῆς σῆς ἀγιότητος κομισταὶ τοῦ γράμματος τούτου διετείνοντο ὅτι εἶνε τῆς σῆς ἀγιότητος, ἀλλ' ἡ βασιλεία μου ἀναγνοῦσα τὰ γεγραμμένα, δὲν ἠθέλησε νὰ πιστεύσῃ ὅτι εἶνε σόν, ἀλλ' ἀνθρώπου ζῶντος ἐν ἐσχάτῃ ἀπονοίᾳ, ἔχοντος δὲ τὴν ψυχὴν πλήρη τύφου καὶ αὐθαδείας, διότι πῶς νὰ μὴ ὑπολάβωμεν τοιοῦτον τὸν γράψαντα, ἀπευθυνόμενον εἰς τὴν βασιλείαν μου, ὡς εἰς ἓνα τῶν ἀνωνύμων καὶ ἀδόξων καὶ ἀφανῶν, μὴ διδαχθέντα ἐκ τῆς πείρας περὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἀρχῆς ἡμῶν καὶ τῆς δυνάμεως;

Δὲν εἴχομεν χρεῖαν σοφίας ἵνα διαγνώσωμεν τίς καὶ ποῖος εἶνε ὁ σὸς θρόνος. Ἐὰν ἔκειτο ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἡ μετέωρός που, ἴσως ὑπῆρχεν ἀνάγκη σοφίας μετεωρολογικῆς πρὸς ἀνεύρεσίν του, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶνε ἐστηριγμένος ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ οὐδόλως διαφέρει τῶν λοιπῶν θρόνων, ἡ τούτου γνῶσις πρόχειρος εἶνε τοῖς πᾶσι.

Καὶ ὅτι μὲν ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου γένους ἡ σοφία καὶ τὸ ἐκ ταύτης ἀγαθὸν ἦνθησε καὶ εἰς ἄλλους διεδόθη, καλῶς εἴρηται. Πῶς ὅμως ἡγνοήθη ἡ καὶ μὴ ἀγνοηθέν, πῶς ἐσιγήθη, ὅτι μετὰ τῆς σοφίας εἶνε *προσκεκληρωμένη* εἰς τὸ γένος ἡμῶν παρὰ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ἡ βασιλεία; Τίς ἀγνοεῖ ὅτι ὁ κληρὸς τῆς διαδοχῆς ἐκείνου εἰς τὸ ἡμέτερον διέβη γένος, καὶ ὅτι ἡμεῖς εἴμεθα οἱ τούτου κληρονόμοι καὶ διάδοχοι;¹

Ἐπειτα σὺ ἀπαιτεῖς νὰ μὴ ἀγνοήσωμεν τὸν σὸν θρόνον καὶ τὰ τούτου προνόμια, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἔχομεν νὰ ἀνταπαιτήσω-

¹ Ἐννοεῖ ὅτι μόνον οἱ Ἕλληνες (Ῥωμαῖοι) εἶχον δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

μεν ὅπως διαβλέψης καὶ γνωρίσης τὰ δικαιώματα ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ κράτους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπερ, ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐπὶ χιλιετηρίδα παραταθέν, ἔφθασεν ἄχρις ἡμῶν. Οἱ γενάρχαι τῆς βασιλείας μου, οἱ ἀπὸ τοῦ γένους τῶν Δουκῶν καὶ Κομνηνῶν, ἵνα μὴ τοὺς ἄλλους λέγω, τοὺς ἀπὸ γενῶν Ἑλληνικῶν ἄρξαντας ἐπὶ πολλὰς ἑκατοστίδας ἐτῶν τὴν ἀρχὴν κατέσχον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὓς καὶ ἡ τῆς Ῥώμης ἐκκλησία καὶ οἱ ἱεράρχαι προσηγόρευον Ῥωμαίων αὐτοκράτορας. Πῶς λοιπὸν ἡμεῖς φαινόμεθά σοι ὅτι οὐδαμοῦ ἄρχομεν καὶ βασιλεύομεν, ἐχειροτονήθη δὲ παρὰ σοῦ ὁ Ἰωάννης ἐκ Βριέννης (Πρετούνας); Τίνος δίκαιον ἐπρυτάνευσεν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ; Πῶς ἡ σὴ τιμία κεφαλὴ ἐπαινεῖ τὴν ἄδικον καὶ πλεονεκτικὴν γνώμην, καὶ τὴν ληστρικὴν καὶ μισοφόνον κατὰσχέσιν ὑπὸ τῶν Λατίνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν μοίρᾳ τίθεται δίκαιου;¹

Ἡμεῖς βιασθέντες μετεκινήθημεν τοῦ τόπου, ἀλλὰ δὲν παραιτούμεθα τὰ δικαιώματα ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ κράτους τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ βασιλεύων ἄρχει καὶ κρατεῖ ἔθνους καὶ λαοῦ καὶ πλήθους, οὐχὶ λίθων τε καὶ ξύλων, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὰ τεῖχη καὶ τὰ πυργώματα.

Τὸ γράμμα σου περιεῖχε καὶ τοῦτο ὅτι κήρυκες τῆς σῆς τιμιότητος τὸ τοῦ σταυροῦ διήγγειλαν κήρυγμα εἰς ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ὅτι πλῆθος ἀνδρῶν πολεμιστῶν ἔσπευσεν εἰς ἐκδίκησιν τῆς Ἀγίας Γῆς. Τοῦτο μαθόντες ἐχάρημεν καὶ ἐλπίδων μεστοὶ γεγόναμεν ὅτι οὗτοι οἱ ἐκδικηταὶ τῶν ἁγίων τόπων ἤθελον ἀρχίσει τὴν ἐκδικίαν ἀπὸ τῆς ἡμετέρας πατρίδος, καὶ ὅτι ἤθελον τιμωρήσει τοὺς αἰχμαλωτιστὰς αὐτῆς, ὡς βεβηλώσαντας ἁγίους οἴκους, ὡς ἐνυβρίσαντας θεῖα σκεύη, καὶ πᾶσαν ἀνοσιουργίαν

¹ Ὁ πάπας ἐν τῇ ἐπιστολῇ του φαίνεται ὅτι ἠμφισβήτησεν ὅτι ὁ Βατάτσης εἶχε δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως· εἰς τὸ μέρος δὲ τοῦτο τῆς ἐπιστολῆς του, ἀπαντᾷ ὁ Βατάτσης διὰ τῶν ἐν τῷ κειμένῳ.

διαπράξαντας κατὰ χριστιανῶν. Ἐπειδὴ ὁμοῦς τὸ γράμμα ὠνόμαζε βασιλέα τὸν Ἰωάννην Βριέννιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ φίλον υἱὸν τῆς σῆς τιμιότητος, ἀλλ' ὅστις πρὸ πολλοῦ ἀπεβίωσε¹, καὶ πρὸς βοήθειαν τούτου ἐστέλλοντο οἱ νέοι σταυροφόροι, ἐγελῶμεν ἀναλογιζόμενοι τὴν τῶν ἀγίων τόπων εἰρηνείαν καὶ τὰ κατὰ τοῦ σταυροῦ παίγνια.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ σὴ τιμιότης διὰ τοῦ γράμματος παρακινεῖ νὰ μὴ παρενοχλῶμεν τὸν σὸν φίλον καὶ υἱὸν Ἰωάννην Βριέννιον, καθιστῶμεν γνωστὸν εἰς τὴν σὴν τιμιότητα ὅτι δὲν γνωρίζομεν ποῦ γῆς ἢ θαλάσσης εἶνε ἡ ἐπικράτεια αὐτοῦ τοῦ Ἰωάννου. Ἐὰν δὲ περὶ Κωνσταντινουπόλεως εἶνε ὁ λόγος, δῆλον καθιστῶμεν καὶ τῇ σῇ ἀγιότητι καὶ πᾶσι τοῖς χριστιανοῖς, «ὡς οὐδέποτε πανσόμεθα μαχόμενοι καὶ πολεμοῦντες τοῖς κατέχουσι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ γὰρ ἂν ἀδικοίημεν καὶ φύσεως νόμους, καὶ πατρίδος θεσμούς, καὶ πατέρων τάφους, καὶ τεμένη θεῖα καὶ ιερὰ, εἰ μὴ ἐκ πάσης τῆς ἰσχύος τούτων ἕνεκα διαγωνισόμεθα».

— Ἐὰν δέ τις διὰ τοῦτο ἀγανακτῇ καὶ δυσχεραίνῃ καὶ ὀπλίζεται καθ' ἡμῶν, ἔχομεν πῶς κατὰ τούτου νὰ ἀμυνθῶμεν, πρῶτον μὲν διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ, ἔπειτα δὲ διὰ τῶν ὑπαρχόντων καὶ παρ' ἡμῖν ἀρμάτων καὶ ἵππων καὶ πλήθους ἀνδρῶν μαχίμων καὶ πολεμιστῶν, οἵτινες πολλάκις ἐπολέμησαν τοὺς σταυροφόρους. Σὺ δέ, ὡς Χριστοῦ μιμητής, καὶ τοῦ τῶν Ἀποστόλων κορυφαίου διάδοχος, καὶ γνώσιν ἔχων θείων τε νομίμων, καὶ τῶν κατ' ἀνθρώπους θεσμῶν, θὰ ἐπαιδέσῃς ἡμᾶς ὑπερμαχοῦντας τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐγγενοῦς αὐτῇ ἐλευθερίας.

— Καὶ ταῦτα μὲν θὰ συμβῶσι κατὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ. Ἡ δὲ βασιλεία μου πάνυ ὀρέγεται καὶ ποθεῖ νὰ διασώσῃ τὸ πρὸς τὴν ἀγίαν τῆς Ῥώμης ἐκκλησίαν προσῆκον σέβας, καὶ νὰ τιμᾷ τὸν θρόνον τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου, καὶ εἰς τὴν σὴν ἀγιότητα νὰ ἔχῃ σχέσιν καὶ τάξιν υἱοῦ, καὶ νὰ κάμνῃ ὅσα εἰς

¹ Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ πάπα, γραφεῖσα ζῶντος τοῦ Βριεννίου, ἐκομίσθη εἰς Νίκαιαν μετὰ τὸν θάνατον τούτου, συμβάντα 23 Μαρτίου 1237.

τιμήν καὶ θεραπείαν ἀφορῶσιν αὐτῆς, μόνον ἔάν καὶ ἡ σὴ ἀγίότης μὴ παρίδῃ τὰ δικαιώματα τῆς ἡμετέρας βασιλείας, καὶ μὴ γράφῃ πρὸς ἡμᾶς οὕτως ἀφερεπόνως καὶ ιδιωτικῶς. Ὅπως δὲ διακείμεθα ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὴν σὴν ἀγίότητα, τὴν τοῦ γράμματος ἀπαιδευσίαν ἀλύπως ὑπεδέχθημεν καὶ πρὸς τοὺς κομιστὰς αὐτοῦ ἡπίως προσηνέχθημεν¹ —.

Ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον νὰ παραθέσωμεν ἐν ἐκτενεῖ περιλήψει τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, διότι ἀποτελεῖ σπουδαῖον ἔγγραφον διαλαμβάνον τὰς ἀρχάς, ἃς ὁ βασιλεὺς Βατάτσης ἐπρέσβευε, καὶ τὴν γνώμην, ἣν περὶ ἑαυτοῦ καὶ περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατινικῆς αὐτοκρατορίας εἶχε.

Τὸ Λατινικὸν βασίλειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον συνετηρεῖτο μόνον διὰ τῆς ἐπικουρίας τῶν Ἐνετῶν, Γενουησίων, Πισατῶν καὶ τῶν Φράγγων δυναστῶν τοῦ Μορέως. Πάντες οὗτοι ἕνεκα τῶν ἰδίων συμφερόντων, ἅτινα εἶχον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἥτις παρεῖχεν αὐτοῖς εὐρύτατον στάδιον ἐμπορίας, καὶ ἕνεκα πολιτικῶν λόγων, συνέτρεχον πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν διατήρησιν αὐτοῦ.

Οὕτως εἶχον τὰ τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου, ὅτε τῇ 23 Μαρτίου 1237 ἀποθνήσκει ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Βριέννιος πρὶν ἢ ὁ Βαλδουῖνος ἐπανακάμψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν². Ἐξελέγη δὲ ἀντιβασιλεὺς περὶ τὸν Μάϊον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἀνσῶ δὲ Καγιῶ, γαμβρὸς τοῦ Θεοδώρου Α΄ Λασκάρεως ἐπὶ τῇ θυγα-

¹ Ἡ ἀνέκδοτος αὕτη ἐπιστολὴ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ περιοδικῷ « Ἀθηναίῳ », Τόμ. Α΄, σελ. 469 ὑπὸ Ἰωάννου Σακελλίωνος.

² Ὁ Matthieu Paris, Δ΄, 211, μνημονεύει τοῦ θανάτου τοῦ Βριεννίου διὰ τῶν ἐξῆς « Τὸ ἔτος τοῦτο (1237) μετέστη ἐξ ἀνθρώπων ὁ ἐπιφανὴς Ἰωάννης δὲ Βριέννιος, ἀνὴρ ἀθανάτου μνήμης, βασιλεὺς γενόμενος προηγουμένως τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὅστις ἀνέστησε τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν εἰς τὴν προτέραν αὐτῆς ἀκμὴν. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐτελευτήσεν ἐν ἡρεμίᾳ καὶ εὐτυχίᾳ βίου καὶ ἐν δόξῃ, μὴ προκαλέσας ἐναντίον του τὴν ἐχθρότητα τοῦ Φριδερίκου, αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας ».

τρὶ Εὐδοκίᾳ καὶ σύγγαμβρος τοῦ Βατάτση, καταγόμενος ἐξ εὐγενοῦς οἰκογενείας τῆς Πικαρδίας, ἐν ᾗ ὑπῆρχε τὸ τιμάριον τοῦ Καγιῶ (Cahieu).

Αἱ πρὸς ἀλλήλους σχέσεις τῶν δύο συγγάμβρων δὲν ἦσαν φιλικαί, διότι ὁ Ἀνσὼ διαρκῶς ὑπηρέτει τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ ἐρριψοκινδύνευσε ὑπὲρ ταύτης ἀμυνόμενος, ὡς ἀνωτέρω προΐστορήσαμεν. Ὁ Βατάτσης δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιπαραταχθῇ καὶ καταβάλλῃ πάντας τούτους τοὺς ὑποστηρίζοντας τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, οἵτινες, καίτοι συνήθως ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλους διέκειντο, συνησπίζοντο προκειμένου νὰ ἀγωνισθῶσι κατὰ τοῦ κοινοῦ αὐτῶν πολεμίου, τοῦ ἄλλως ἀγωνιζομένου ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἰδίας γῆς. Διὰ τοῦτο ἤλπισεν εἰς τὴν συμμαχίαν καὶ τὴν συγγένειαν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων, οἰκτρῶς πλανηθεὶς· διότι τὸ ἔθνος τοῦτο ἀείποτε, ἀφ' ἧς ἐγκατέστη εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου, ὑπῆρξε πολέμιον τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Δὲν ἤργησε δὲ ὁ βασιλεὺς Βατάτσης νὰ κατανοήσῃ τὴν πλάνην τοῦ ταύτην εὐθὺς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο· διότι ὁ Ἀσάν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Βριεννίου ἐλπίσας ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τοῦ Βατάτση τὴν κατάκτησιν τοῦ Βυζαντίου, καὶ μεταμεληθεὶς διὰ τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας καὶ τὴν κηδεστίαν, ἐπεζήτην τρόπον ὅπως ἀποσπάσῃ τὴν θυγατέρα τοῦ ἀπὸ τοῦ συζύγου αὐτῆς Θεοδώρου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Βατάτση, παρθένον ἔτι οὖσαν, διότι τοῦ Θεοδώρου ὄντος ἀφήλικος, τὸ ἐνδέκατον ἔτος διανύοντος, τὰ τῆς συνουσίας ἔμενον ἀτελῆ, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ἀκροπολίτου. Ἀποστέλλει λοιπὸν πρέσβεις εἰς τὸν Ἰωάννην Βατάτσην καὶ τὴν βασιλίδαν, ὅπως ἀναγγείλωσιν ὅτι ἐπεθύμει αὐτὸς καὶ ἡ σύζυγός του νὰ ἴδωσι τὸ θυγάτριον αὐτῶν καὶ ἀσπασθῶσι πατρικῶς, κατερχόμενοι εἰς Ἀδριανούπολιν, εἴτα δὲ ἀποστείλωσιν αὐτῆς πρὸς τὸν πενθερὸν καὶ τὸν σύζυγον. Ὁ Ἰωάννης Βατάτσης καὶ ἡ βασιλὶς Εἰρήνη, καίτοι διέγνωσαν τὰ βουλευματα τοῦ Ἀσάν, ἀποστέλλουσιν αὐτῷ τὴν θυγατέρα τοῦ ἐν συνοδίᾳ, παρακολουθούσης καὶ τῆς πενθερᾶς βασιλίδος Εἰ-

ρήνης. Ἀνήγγειλαν δὲ εἰς αὐτὸν ὅτι ἂν κρατήσῃ ταύτην παρ' αὐτῷ, καὶ ἀποστερήσῃ ἀπὸ τοῦ νομίμως συζευχθέντος αὐτήν, ἔστι Θεός, ὁ τὰ πάντα ἐφορῶν καὶ τιμωρίαν ἐπάγων εἰς τοὺς παραβάτας τῶν ὅρκων καὶ τῶν συνθηκῶν. Ὁ Βούλγαρος ὁμοῦς ἡγεμὼν ἀρπάσας τὴν θυγατέρα του διέταξε τὴν μὲν ἀκολουθίαν αὐτῆς καὶ τοὺς οἰκείους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια, αὐτὸς δὲ διαβὰς τὸν ΑἼμον ἐχώρει ἐπὶ τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ τὸν Τύρνοβον. Λέγεται δὲ καὶ ὅτι κατὰ τὸν ἀποχωρισμόν, τῆς θυγατρὸς του κλαιούσης καὶ ὀλοφυρομένης, καθὼς καὶ τῆς πενθερᾶς Εἰρήνης καὶ τοῦ συζύγου ὀδυρομένων, ὁ Ἀσὴν ἐπιλαβόμενος τῆς ἐφεστρίδος τοῦ ἵππου τῆς θυγατρὸς του ἔτυψεν αὐτήν κατὰ πρόσωπον καὶ ἠπέιλησε μεγαλείτερα δεινά, ἂν δὲν φέρῃ ἐν σιγῇ ὅσα αὐτὸς ἀπεφάσισεν¹.

Ἡ ἀπόφασις αὕτη τοῦ Ἀσὴν πρὸς διάρρηξιν τῆς διαρκοῦς φιλίας καὶ κηδεστίας πρὸς τὸν Βατάτσην, δὲν ἐλήφθη παρ' αὐτοῦ ἐξ ἰδίας αὐτοβουλίας, ἀλλὰ τῇ ὑποκινήσει τοῦ πάπα Γρηγορίου Θ'. Εἶχε δ' ὁ Ἀσὴν γράψει εἰς τὸν πάπαν ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἀποσπασθῇ ἐκ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ προσέλθῃ εἰς τὴν δυτικὴν· πρὸς τοῦτο δὲ ἀπέστειλεν εἰς Ῥώμην καὶ ἰδίαν πρεσβείαν, ἣν ὁ πάπας ἐδέχθη φιλοφρόνως, θεωρήσας μέγα κατόρθωμα νὰ ἀποσπάσῃ ἓνα λαὸν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ἀμέσως δ' ἐξαπέστειλεν εἰς Βουλγαρίαν λεγαῖτον τὸν ἐπίσκοπον Περουγίας μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Βοσνίας, παραγγέλλας ὅπως συντελέσωσιν ἵνα ὁ Ἀσὴν παράσχῃ βοήθειαν εἰς τὸ Λατινικὸν βασιλεῖον. Ταῦτα δ' ὁ πάπας παρήγγειλε τὴν 29 Μαΐου 1237, ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τὰς προσπαθείας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Φράγγων, οἵτινες προσηταιρίσθησαν τὸν Ἀσὴν καὶ συνῆψαν συνθήκην εἰρήνης, πάντας δὲ τοὺς ὑπ' αὐτὸν Κουμάνους « ἄνδρας ἀλήτας τε καὶ ἐπήλυδας » διὰ δώρων μικρῶν καὶ μεγαλειτέρων ὑποσχέσεων εἵλκυσαν πρὸς ἑαυτούς, καταστήσαντες συμπράκτορας τῶν ἔργων των. Τὰ μέγιστα δὲ φαίνεται

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 56.

συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ πείσῃ τὸν Ἀσάν πρὸς διάρρηξιν τῆς πρὸς τὸν Βατάτσην φιλίας καὶ ἡ σύζυγός του Μαρία, θυγάτηρ οὔσα τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Ἀνδρέου Β΄, γαμβροῦ τούτου ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ῥοβέρτου¹.

Τούτων τελεσθέντων οἱ Φράγγοι ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Ἀσάν καὶ τῶν Κουμάνων, ὁρμῶσι πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἐν Θράκῃ ὑπὸ τοῦ Βατάτση καταληφθεισῶν χωρῶν περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους 1237.

Οἱ Κουμάνοι οὗτοι, οὓς ὁ Ἀκροπολίτης ἀποκαλεῖ Σκύθας, ἦσαν λαὸς ἀνήκων εἰς μίαν τῶν πέντε ἀρχικῶν φυλῶν τῶν Τούρκων, κατοικοῦντες τὰς πρὸς Β τοῦ Εὐξείνου Πόντου εὐρείας πεδιάδας τοῦ Καυκάσου καὶ τῆς Κασπίας θαλάσσης. Τὸ ὄνομα ἀπεδόθη εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν Οὐγγρων καὶ τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τοῦ ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν, ἥτις ἐκαλεῖτο Κιπτσάχ, ποταμοῦ Κουβάν ἢ Κουμάν, τοῦ πρὸς Β τοῦ Καυκάσου ῥέοντος, καὶ ἐκβάλλοντος εἰς τὴν Ἀζοφικὴν. Οὗτοι διωχθέντες ὑπὸ τῶν Τατάρων τῷ 1223 ἐκ τῆς ἀρχικῆς κοιτίδος αὐτῶν κατέφυγον εἰς Ῥωσσίαν, καὶ ἐντεῦθεν μοῖρα αὐτῶν προέβη μέχρι Δουνάβεως, ὃν διαβάσα διεσπάρη καὶ εἰς τὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, καὶ εἰς τὴν Οὐγγαρίαν τῷ 1239. Ἐκ τούτων δ' ἐκλήθη καὶ ἡ Μολδαυία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Κουμανία².

Ἐχοντες οἱ Φράγγοι τὰς νέας ταύτας ἐπικουρίας ἐπεχείρησαν τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως Τσουρουλοῦ, ἣν ὁ Βατάτσης εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπ' αὐτῶν. Διηύθυνε δὲ τὴν πολιορκίαν αὐτοπροσώπως ὁ Ἀσάν, ἡγούμενος Κουμάνων καὶ Βουλγάρων, τῶν

¹ Ἀκροπ. σ. 59. Ducange, A', σ. 241 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπὰς εἰς ἐπιστολὰς πάπα Γρηγορίου Θ'. Muralt, A', σ. 352.

² Z. Cahun, Introduction à l'histoire de l'Asie, σ. 40 καὶ 353. D'Ohsson, Hist. des Mongols, T. A', σ. 388, καὶ T. B', σ. 135. 138. Ὁ Γρηγοῤῥας, σ. 36, ὀνομάζει τοὺς ὁμοροῦντας τῇ Μαιώτιδι καὶ τῇ παραλίᾳ τοῦ Πόντου Ζικχούς, Ἀθασγούς, Γότθους, Ἀμαξοβίους, Ταυροσκύθας καὶ Βορυσθενήτας. «Οὗνοι δὲ οὗτοι καὶ Κόμανοι ἐκαλοῦντο, ἦσαν δὲ οἱ καὶ Σκύθας αὐτοὺς κατωνόμαζον».

Λατίνων προσαγαγόντων ἐλεπόλεις καὶ ἄλλα μηχανήματα, ἀρμόζοντα μᾶλλον εἰς πολιορκίαν ὀχυρωτέρας πόλεως.

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἦτο τεταγμένος ὑπὸ τοῦ Βατάτση ὁ Νικηφόρος Ταρχανειώτης, φέρων τὸ ἀξίωμα τοῦ «ἐπὶ τῆς τραπεζίης τοῦ βασιλέως», ὦν δὲ γαμβρὸς τοῦ μεγάλου δομεστίκου Παλαιολόγου ἐπὶ τῇ πρώτῃ αὐτοῦ θυγατρὶ Μαρίᾳ, φημιζόμενος ἐπὶ στρατιωτικῇ ἱκανότητι, πολλὰς νίκας κερδήσας, ἀλλ' ἐκ τύχης μᾶλλον, ὡς ἔλεγον τότε, ἢ ἐξ ἱκανότητος καὶ στρατηγίας. Οἱ πολιορκούμενοι ἀντεμάχοντο πάσῃ δυνάμει, ἀντιτάσσοντες ἴδια μηχανήματα, ἀλλ' ἐμειονέκτουν ὡς πρὸς τὴν ἀριθμητικὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ τῶν πολιορκητῶν. Ὁ Ἰωάννης Βατάτσης, μαθὼν τὰ τῆς πολιορκίας σφόδρα ἐταράχθη καὶ ἐδυσφόρησε, καλῶς γνωρίζων ὅτι ἂν ἡ πόλις αὕτη ἤθελε περιπέσει αὐθις εἰς χεῖρας τῶν Φράγγων, ἤθελεν ἀπολέσει ὅ,τι ἀπέκτησεν ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις. Ἀλλὰ φροντίζων μᾶλλον περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτήσεών του δὲν ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν. Ἡ βοήθεια ὅμως αὕτη ἐπῆλθεν ἄλλοθεν ἀνελπίστως· διότι ἄγγελος ἐλθὼν ἐκ Βουλγαρίας εἰς τὸ στρατόπεδον, ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Ἀσάν ὅτι ἀπεβίωσεν ἡ σύζυγός του, ἐν τέκνον αὐτοῦ καὶ ὁ ἐπίσκοπος Τυρνόβου. Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ, ἀνὴρ ὦν ἀγροῖκος καὶ δεισιδαίμων, πυρπολεῖ τὰ πολιορκητικὰ μηχανήματα καὶ διαλύσας τὴν πολιορκίαν τοῦ Τσουρουλοῦ, ἀναχωρεῖ δρομαίως εἰς Τύρνοβον. Οἱ Λατῖνοι δὲ μόνοι ἐναπολειφθέντες καὶ στερούμενοι δυνάμεων ἱκανῶν πρὸς περαιτέρω διαμονὴν ἐπέστρεψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οὕτω δ' ἀπηλλάγη τὸ ἄστυ τοῦ Τσουρουλοῦ ἀπὸ τῶν κακῶν τῆς ἐνδεχομένης ἀλώσεως, καὶ ὁ Νικόλαος Ταρχανειώτης ἀπὸ περαιτέρω φροντίδων.

Ὁ Ἀσάν ἐθεώρησεν ὅτι τὰ κατὰ τοῦ οἴκου του ἐνσκήψαντα δεινὰ ἐπῆλθον ἐκ θείας δίκης, διότι παρέβη τοὺς πρὸς τὸν Βατάτσην ὅρκους, καὶ διότι ἀπέσπασε τὴν θυγατέρα του ἐκ τοῦ νομίμου συζύγου, καὶ ἐν μεταμελείᾳ γενόμενος ἀπέστειλε πρέσβεις πρὸς τὸν Βατάτσην ἐξουθενῶν ἑαυτὸν διὰ τὰς κακὰς αὐ-

τοῦ πράξεις, καὶ αἰτῶν συγγνώμην καὶ ἀνανέωσιν τῶν συνθηκῶν. Ὁ Βατάτσης δὲ καὶ ἡ βασιλὶς Εἰρήνην δέχονται τοὺς Βουλγάρους πρεσβευτὰς ἄνευ πολλῶν διατυπώσεων καὶ συνάπτουσιν αὖθις νέαν συνθήκην διὰ νέων ἐμπεδώσαντες ταύτην ἔρκων. Μετὰ τοῦτο δ' ὁ Ἀσάν ἀποστέλλει τὴν ἀρπαγεῖσαν νύμφην εἰς Νίκαιαν καὶ ἀποκαθίσταται αὖθις ἡ εἰρήνη μετὰ τὸν Ἐλλήνων καὶ Βουλγάρων¹.

Ὁ Βατάτσης κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐπεχείρησε νὰ ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τοὺς Γενουηνοὺς, καὶ ἀποσπάσῃ τὸν ναυτικὸν αὐτὸν λαὸν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Φράγγους καὶ Ἑνετοὺς φιλίας. Ἐγνώριζε δὲ ὅτι οἱ Γενουήνσιοι δὲν ἤθελον ἀποκρούσει τὰς προτάσεις του, ἔνεκα τῆς ἡττονος θέσεως ἐν ᾗ διετέλει τὸ ἐμπόριον αὐτῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Γενουήνσιοι ἀπέστειλαν πρὸς τὸν Βατάτσην τὸν Βονθασάλλο Οὐζοδιμάρε, ὅπως διαπραγματευθῇ περὶ τῶν τῆς συνθήκης, ὅστις καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Γένουαν τῷ 1239 μετὰ ἀπεσταλμένου τοῦ Βατάτσης, καὶ τοῦ Ἰωάννου Γουέρτσιο (Guerzio) πρὸς πληρεστέραν συνενόησιν καὶ ὀριστικὴν σύναψιν τῆς συνθήκης ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ μετὰ πολλὰς συζητήσεις, μὴ κατορθωθείσης συμφωνίας, ἐματαιώθησαν αἱ διαπραγματεύσεις². Οἱ δὲ Γενουήνσιοι μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην συνῆψαν συνθήκην πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς περὶ ἀμοιβαίας ὑπερασπίσεως.

¹ Ἀκροπολίτης, σελ. 60-62. Ἀνώνυμος, 481.

² Heyd, Hist. du com. A'. σ. 406. Bartholomeo Scriba (ἐν Murat. T. 5'), σ. 481. M. G. Canale, Nuova istoria della republ. di Genova, T. B', σ. 380.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία.

Ἀγῶνες πατριάρχου Γερμανοῦ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας Κύπρου. — Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Λατίνον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως. — Κανονισμὸς μοναστηριακῶν ζητημάτων. — Συγγραφαὶ Γερμανοῦ. — Καταπολέμησις τῆς αἵρέσεως τῶν Μανιχαίων. — Πιττάκιον Μανουὴλ Δούκα δεσπότης Ἡπείρου πρὸς Γερμανόν. — Ἀντίγραμμα Γερμανοῦ. — Κανονισμὸς μοναστηριακῶν ζητημάτων ἐπισκοπῆς Ἀρτης. — Νικηφόρος Βλεμμύδης. — Κανονισμὸς διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων ὑπὸ Βατάτῃ. — Τόμος Γερμανοῦ ἐπικυρωτικὸς χρυσοδούλλου Βατάτῃ. — Ἐγγραφον Γερμανοῦ πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἰκονίου. — Κανονισμὸς μοναστηριακῶν ζητημάτων ὑπὸ Γερμανοῦ. — Μητροπολίτης Σμύρνης.

Ὁ πατριάρχης Γερμανὸς πλὴν τοῦ ἀγῶνος, ὃν ἀνέλαβε πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, ὃν διεξήγαγεν οὐχὶ μετὰ περινοίας πολιτικῆς, καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου δὲν ἐξῆλθε νικητῆς, ἀντετάχθη ἐρρωμένως κατὰ τῆς Λατινικῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐκκλησίας, καὶ εἰργάσθη πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δογμάτων καὶ τήρησιν τῶν παραδόσεων τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀπειλουμένων ὑπὸ τῶν Λατίνων ἱερέων, οἵτινες ὑπέεικοντες εἰς τὰ κελεύσματα τῆς Ἀγίας Ἐδρας ἐπεχείρησαν ἀληθῆ διωγμὸν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων, διὰ τῆς βίας θέλοντες νὰ ὑποτάξωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, καὶ νομίζοντες ὅτι οὕτως ἡδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἑνωσις τῶν ἐκκλησιῶν.

Οὕτως ἐν ἔτει 1223 ἐκθύμως ὑπερήσπισε τοὺς ἐκδιωχθέντας ἐκ τῆς Κύπρου ἀρχιερεῖς ὑπὸ τῶν Λατίνων, οἵτινες γενόμενοι κύριοι τῆς νήσου πλείστας ὅσας κακώσεις ἐπὴννεγον κατὰ τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς, ἃς διὰ μακρῶν ἐκτραγωδεῖ ὁ ἐκδιωχθεὶς ταύτης Νεόφυτος, ὅστις ἀπέστειλεν εἰς τὸν πατριάρχην Γερ-

μανὸν τὸν ἐπίσκοπον Σολέας Λεόντιον καὶ τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς τῶν Ἀψινθίων ἐπ' ἴσης Λεόντιον καλούμενον, καὶ ἄλλους ιερωμένους τῆς Κύπρου ἐπιζητῶν τὴν προστασίαν καὶ ἀντίληψιν τοῦ πατριάρχου.

Τρία δὲ κυρίως ἦσαν τὰ ὑπὸ τῶν Λατίνων αἰτούμενα ἀναγκαστικῶς ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων τῆς νήσου, ἅτινα καὶ ἰδίως ἐξήγειρον τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν· α') νὰ ὑποσχεθῶσι διὰ χειραψίας ὑποταγὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, β') οἱ δι' ἐπισκοπὴν ὑποψήφιοι ὀρθόδοξοι, ἢ δι' ἡγουμενίαν ἢ ἄλλο ιερατικὸν ἀξίωμα νὰ μὴ λαμβάνωσι τοῦτο ἄνευ τῆς προηγουμένης γνώσεως καὶ ἀδείας τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου, γ') κατὰ τὰς ἐνώπιον τῶν οἰκείων ἐπισκόπων δίκας τῶν ὀρθοδόξων, ἐὰν ὁ εἷς τῶν δικαζομένων, εἴτε ιερωμένος εἴτε λαϊκός, ὡς δῆθεν ἀδικούμενος, ἤθελε νὰ ἐκκαλέσῃ τὴν δίκην ἐνώπιον τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου, νὰ ἔχῃ οὗτος τὸ δικαίωμα τῆς κρίσεως τῆς ὑποθέσεως¹.

Ὁ πατριάρχης Γερμανός, εἰς δὴν καὶ προηγουμένως εἶχον φθάσει αἱ εἰδήσεις τῶν συμφορῶν τῆς ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, συσκεφθεὶς μετὰ τῆς περὶ ἑαυτὸν ιερᾶς συνόδου, ἐθεώρησεν ἀποστολικὸν καθῆκον νὰ μὴ καταλίπη ἄνευ προστασίας ποιμαντικῆς χώραν οὕτω πλατεῖαν καὶ πολυάνθρωπον, ὡς γράφει, δι' ὃ τῷ 1223 ἔπεμψεν ἐπιστολὴν προτρεπτικὴν εἰς Κυπρίους, ὅπως ἐμμένωσιν εἰς τὸ δόγμα καὶ τὰς παραδόσεις τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Παρήγγειλε δὲ διαρρήδην νὰ μὴ δεχθῶσι τὴν διὰ χειραψίας ὑπακοήν, διότι τοῦτο ἦτο ἴσον πρὸς προδο-

¹ Ὁ Κ. Σάθας ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ Α' τόμου τῆς Μεσαιων. Βιβλ. ἐξιστορεῖ τὰ κακά, ἅτινα ὑπέστησαν οἱ ὀρθόδοξοι ἱερεῖς τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Λατίνων ἱερέων καὶ ἱεραρχῶν.

Σολέα εἶνε ἡ πόλις Σόλοι τῆς Κύπρου, κειμένη εἰς τὸν ΒΔ κόλπον αὐτῆς. Τῆς μονῆς τῶν Ἀψινθίων ἄγνωστος ἡ θέσις ἐν Κύπρῳ, μὴ περιωθέντος τοῦ ὀνόματος. Ἀθ. Σακελλαρίου, Κυπριακὰ Τ. Α' σελ. 130. Φιλίππου Γεωργίου, Εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, σ. 41.

σίαν τῆς πατροπαράδοτου πίστεως καὶ ἀποδοχὴν τῆς ὑποταγῆς τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας εἰς τὴν λατινικὴν· κίνδυνος δ' ἐκ τούτου προφανὲς ἐπέκειτο καταρρίψεως τοῦ οἰκοδομήματος τῆς ἐκκλησίας. Παραίνει δὲ νὰ μιμηθῶσι τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκόμενον ὀρθόδοξον κληρὸν, ὅστις μεθ' ἑλὰς τὰς καταδρομὰς τῶν Λατίνων διετήρησεν ἀνεπιβούλευτον τὴν σφραγίδα τῆς πίστεως.

Ὡς πρὸς τὰ ἕτερα δὲ δύο κεφάλαια τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Λατίνων, ὡς μὴ θίγοντα τὸ δόγμα, συμβουλεύει νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἐπαινέτὸν λέγων ὅτι εἶνε ἀντὶ χρηματικῆς ζημίας νὰ λαμβάνωσι ψυχικὸν κέρδος· καὶ ἴσως λαμβάνοντες χρήματα οἱ Λατῖνοι δὲν θὰ ζητήσωσι τὴν διὰ χειραφίας ὑπακοήν. Τοῦτο δὲ διότι τὰς ἀδείας πρὸς ἱερωσύνην ἐζήτουν νὰ ἀναλάβωσιν οἱ Λατῖνοι πρὸς χρηματισμόν.

Αἱ πηγαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῶν χρόνων τούτων εἶνε οὐχὶ ἄφθονοι, δι' ὃ καὶ ἀγνοοῦμεν τί ἔπραξεν ὁ Γερμανὸς ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις. Ἀλλ' ἐν ἔτει 1229 γινώσκομεν ὅτι ἔπεμψε καὶ ἑτέραν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Κυπρίους, ἐν ᾗ ὡς ὁ ὑπέρτατος ἱεράρχης ἤδη τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐκθέτει τὰς ἐπὶ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως καινοτομίας τῶν Λατίνων, κατὰ παράβασιν τῶν θεσπισμάτων τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, καὶ παραινεῖ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ὅπως μὴ ὑποτάσσεται οὐδὲ πειθαρχῇ εἰς τὰς τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἰδιορρυθμίας. Προτρέπει δὲ τοὺς ὀρθοδόξους ὅπως φεύγωσιν ὅλῳ ποδὶ τοὺς ὀρθοδόξους ἐκείνους ἱερεῖς, οἵτινες τυχὸν ὑπετάχθησαν εἰς τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν, ἀπαγορεύων νὰ ἀκούωσι τὴν λειτουργίαν αὐτῶν καὶ δέχωνται τὰς εὐλογίας των.

Τὴν δευτέραν ταύτην ἐπιστολὴν τοῦ ὁ Γερμανὸς τελευτᾷ διὰ τῆς ἐξῆς προτροπῆς πρὸς τοὺς Κυπρίους· « Ὑμεῖς δέ, λαὲ περιούσιε τοῦ Χριστοῦ, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε, τοὺς ἀτάκτους σωφρονίζοντες, ἐλέγχοντες τοὺς τὴν εὐσέβειαν παραποιούντας, μηδὲν τῶν ὀρθῶν δογμάτων καταπροδιδόντες, ὧν ἀνέκαθεν παρειλήφατε πᾶσαν θλίψιν βιωτικὴν

καὶ πᾶσαν ζημίαν, χαρὰν καὶ κέρδος ἡγούμενοι ἵνα μόνον ἐν ὑμῖν ἄσυλος διαφυλαχθεῖη ὁ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως θησαυρός, ὃν ἐν τῷ τέλει τῆς ζωῆς ἕκαστος ὑμῶν ἐπιφερόμενος ἐξέλθοι τούτου τοῦ βίου, γυμνὸς μὲν ἐξ ἀπάντων τῶν κατὰ κόσμον πραγμάτων, ἐπὶ μόνῳ δὲ τούτῳ τῷ θησαυρῷ τὰς ἐλπίδας σαλεύων, καὶ τῆς εὐκταίας ἐκείνης φωνῆς προσδοκῶν ἐπακοῦσαι ἢ πίστις σου σέσωκέ σε, πορεύου εἰς εἰρήνην, ἥς οὐκ ἔστιν ὄριον οὐδὲ τέλος». ¹

Πλὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης πρὸς τοὺς Κυπρίους, ἔγραψεν ὁ Γερμανὸς καὶ ἄλλην πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατῖνον πατριάρχην, κατακρίνων τὰς ἀδικίας καὶ καταπίσεις αὐτοῦ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ιερέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὓς ἐξηνάγκαζε νὰ μνημονεύσι τοῦ πάπα καὶ αὐτοῦ, ἐφυλάκιζε δὲ τοὺς τοῦτο μὴ πράττοντας. Δι' ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων, διὰ τῶν λόγων τῶν Ἀποστόλων, καὶ διὰ τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας καταδικάζει τὰς πράξεις ταύτας ὡς ἀντιβαινούσας εἰς τὰ διδάγματα τῆς ἐκκλησίας, καὶ καταδεικνύει τὸ ἀνωφελὲς αὐτῶν καὶ μάταιον. Ἀναγγέλλει δέ, ὅπως παραλύσῃ πᾶσαν καταδίωξιν αὐτῶν καὶ καταστήσῃ ἄσκοπον καὶ ἀνωφελῆ, ὅτι ὑπέβαλεν εἰς ἀφορισμὸν ἐκείνους τῶν Γραικῶν, οἵτινες ἤθελον καὶ προσφορὰν ἔτι λάβει παρὰ τῶν ὀρθοδόξων ιερέων, τῶν δεχθέντων ἕνεκα ψυχικῆς χαυνότητος τὴν ὑποταγὴν εἰς τὰ θελήματα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, κατὰ παράβασιν τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων καὶ πατροποθήτων ἐθῶν ².

¹ Ὅρα τὰς ἐπιστολὰς ταύτας τοῦ Γερμανοῦ ἐν Σάθα Μεσαιων. βιβλιοθήκῃ Β', σελ. 5-19. Ἡ α' φέρει χρονολογίαν, 'ςψλα' (6731=1223), ἡ β' δὲ μόνον Ἰνδικτιῶνα β', ἥτις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 1229. Ὅρα καὶ σελ. πζ' τοῦ αὐτοῦ τόμου περὶ τῆς ἐκκλ. τῆς Κύπρου. Φ. Γεωργίου, Εἰδήσεις ἱστορικαί, σ. 50 ἐπ. Α. Δημητρακοπούλου, Ὁρθ. Ἑλλάς, σελ. 39. Αἱ ἐπιστολαὶ ἐξεδόθησαν καὶ ἐν τῇ Ἑλλ. Πατρολογία τοῦ Migne T. PM'.

² Ἀπόσπασμα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἐδημοσίευσεν ὁ Δημητρακόπουλος, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, σελ. 42. Ὁλόκληρον δὲ ὁ ῥώσος Θεό-

Ἐν ἔτει 1231 ὁ Γερμανὸς ἐκανόνισε μοναστηριακά τινα ζητήματα πρὸς μᾶλλον εὐκοσμον λειτουργίαν τῶν μονῶν· οὕτω τὸ ἀρχιμανδριτᾶτον τῶν ἐν τῷ ὄρει Λάτρῳ μονῶν, ὅπερ ὁ προκάτοχος πατριάρχης Μανουὴλ εἶχε παραχωρήσει εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Παύλου, μετήνεγκεν εἰς τὴν τῶν Κελλιθάρων, ἀναθέσας εἰς τὸν ἡγούμενον ταύτης καὶ τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐν Λάτρῳ μονῶν, πλην ἐπὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Παύλου καὶ τῶν μετοχιῶν αὐτῆς¹.

Ἐπ' ἰσης τῷ 1234, περὶ τὸν Σεπτέμβριον, ἀνενέωσε τὸ ἀνενόχλητον ὑπὸ τε τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων καὶ ἐκκλησιαστικῶν τοῦ εὐκτηρίου οἴκου τοῦ ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου τῆς Στυλιωτίσσης ἐν Πορῷ, μετοχίου τῆς Μονῆς Ἁγίου Παύλου ἐν Λάτρῳ². Τῷ 1236, κατὰ Μάρτιον, ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ῥουφινιανῶν τὴν Μονὴν Ζιγρίτσαν, κειμένην κατὰ τὰ Πηλοπίθια ἐν Βιθυνίᾳ, καὶ τὰ ὑπ' αὐτὴν μετόχια Δαφναίαν καὶ Ἀξυλον³.

Ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς καθόλου ἐκκλησίας ἐμερίμνησεν ἐντό-

dore Uciensky. Ὅρα Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἀνέκδοτος Συνοδικὸς ὅρος, σ. 6 (ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ 1882). Ἀγνωστον ἀκριβῶς τὸ ἔτος τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ὑποθέτομεν ὅμως ὅτι ἐγγραφή καὶ ἐστάλη κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τοῦ Γερμανοῦ, ὅτε ὁ Πελάγιος, ὁ λεγόμενος τοῦ Πάπα, διέπραξεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἔπειτα ἐν Κύπρῳ ὅπου μετέβη τῷ 1222, τὰς μεγαλειτέρας καταδιώξεις κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἱερέων Α. Σακελλάριος, Τὰ Κυπριακά, Α', σελ. 428.

¹ Acta et diplomata, Δ', 298.

² Acta, Δ', σελ. 301.

³ Acta, Δ', 303. Γεδεών, Πατριαρχ. πίν. σ. 386. Ἡ Μονὴ τῶν Ῥουφινιανῶν ἔκειτο παρὰ τὴν Χαλκηδόνα. Σ. Βυζαντίου, Κωνσταντινούπολις, Β', 259. Γεδεών, Ἐγγραφοὶ λίθοι, σελ. 21. Κωνσταντινιάς παλαιὰ τε καὶ νεωτέρα, σελ. 154 « Μετὰ τὸ μέγα μέτωπον τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Χρυσουπόλεως ἥτό ποτε τὸ τῆς Χαλκηδόνος προάστειον, Ῥουφινιαναὶ ὀνομαζόμενον ».

νως καὶ μετ' ἀποστολικοῦ ζήλου, διότι οἱ χρόνοι καθ' οὓς ἐπα-
τριάρχευσεν ὑπῆρξαν οἱ μᾶλλον ἐπικίνδυνοι διὰ τὴν ὀρθοδοξίαν.
Τούτου δ' ἕνεκα ἐξ ὅλων τῶν πατριαρχευσάντων ἐπὶ τῶν χρό-
νων τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας τὸ ὄνομα μόνον τοῦ Γερμανοῦ
κατέστη ἀρίγνωτον ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν.

Διὰ τῆς γραφίδος αὐτοῦ κατεπολέμησε τὰ δόγματα τῆς λα-
τινικῆς ἐκκλησίας· ἔγραψε δὲ πρὸς τοῦτο πονήματα, Περὶ τῆς
ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, Περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυ-
ρός, Περὶ τοῦ βαπτίσματος, Ὁμολογίαν τῆς ἀληθοῦς πίστεως
πρὸς τοὺς μοναχοὺς, τοὺς ἐν τῇ ἁγίᾳ Μονῇ τοῦ μεγάλου ἐνδο-
ξοτάτου προφήτου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου τῆς εὐλογημένης
Πέτρας¹. Ἐν τῇ ὁμολογίᾳ δὲ ταύτῃ ὑπερεπαινῶν τοὺς μονα-
χοὺς τῆς εἰρημένης Μονῆς, διότι μεθ' ὅλας τὰς κακώσεις καὶ
διωγμοὺς τῶν Λατίνων ἐνέμειναν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, καὶ νουθε-
τῶν αὐτούς, καταφέρεται σφοδρῶς κατὰ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ
τῆς πίστεως προσθήκης, κατὰ τῶν ἀζύμων, κατὰ τοῦ καθαρ-
τηρίου πυρός καὶ ἄλλων καινοτομιῶν².

Ἦγωνίσθη ἔτι κατὰ τῆς αἰρέσεως τῶν Μανιχαίων, ἧτις, φαί-
νεται, ἐνυπῆρχεν ἐν Νικαίᾳ, περὶ ἧς ἤρχισαν συζητήσεις ἐπὶ
Ἰωάννου Βατάτση, ὅστις δὲν ἐτήρησε τὴν αὐστηρότητα τοῦ
προκατόχου τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρεως, ῥητῶς καὶ ἐπὶ αὐ-
στηρᾷ ποινῇ ἀπαγορεύσαντος τὰς ἐν τῷ βασιλείῳ του θεολο-
γικὰς συζητήσεις. Ἀφῆκε δὲ τὴν περὶ τούτου διεξαγωγὴν εἰς
τὸν κράτιστον τῶν θεολόγων τότε Νικηφόρον Βλεμμύδην.

Ἀλλὰ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου καὶ αὐτὸς ὁ ὀρθόδοξος κληρὸς
καὶ οἱ μοναχοὶ εὐρίσκοντο ἐν διαφθορᾷ καὶ ἐκλύσει ἡθῶν, ὡς
ἐμφαίνεται ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Βλεμμύδου, καθ' ἧς οὗτος,
ὁ πλήρης εὐσεβείας καὶ φρονήσεως ἀνὴρ, ἐπεχείρησε νὰ ἀντι-
σταθῇ, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη, πολλὰ παθὼν καὶ δις ὑποστὰς ἀπό-

¹ Ἡ μονὴ τῆς Πέτρας κατὰ Δημητρακόπουλον, Ὁρθ. Ἑλ. σ.
39, ἔκειτο οὐ μακρὰν τῶν Βλαχερνῶν.

² Α. Δημητρακόπουλος, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, 39.

πειραν δολοφονίας, δι' ὃ καὶ ἀπεχώρησεν εἰς Λέσβον παρὰ τὰς παρακλήσεις τοῦ πατριάρχου, εἶτα δὲ εἰς Λάτρον, καὶ ἐντεῦθεν εἰς Ἐφεσον, ἧς ἦτο ἀρχιποίμην ὁ Μανασσῆς, ὅπου καὶ πάλιν κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν φθονούντων αὐτὸν καὶ ζητούντων παντὶ τρόπῳ τὴν ἐξαφάνισίν του ¹.

Ἄλλ' ἐνῷ ταῦτα ὁ Γερμανὸς Β' διέπραττε, γράφων, νουθετῶν, κηρύττων ἀπ' ἁμβωνος, καὶ φωτίζων τὸ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ ὀρθόδοξον πλήρωμα, δὲν παρέλειπε διαρκῶς ἐργαζόμενος καὶ πρὸς ἄρσιν τοῦ σχίσματος μεταξὺ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δεσποτάτου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ Ἡπείρου. Ἐπῆλθε δὲ ἡ ποθητὴ ἔνωσις, οὐχὶ τόνον ἐκ τῶν προσπαθειῶν αὐτοῦ, ὅσον ἐκ τῶν μεταβολῶν αἰτινες ἐπῆλθον ἐν τοῖς τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου ἐκ τῆς πτώσεως τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου καὶ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ θανάτου τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ. Ὅπως δὴποτε ὅμως ὁ Γερμανὸς εἶχε προλειάνει τὴν ὁδὸν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἐνώσεως ταύτης, ἀδιαλείπτως πέμπων προτρεπτικὰ γράμματα εἰς τοὺς πολιτικούς καὶ ἐκκλησιαστικούς ἄρχοντας τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου. Οἱ λόγοι του ὁ εὗρον ἡγῶν παρὰ τῷ δεσπότη Θεσσαλονίκης Μανουὴλ Δούκα, ὅστις μᾶλλον χάριν πολιτικῶν σκοπῶν ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δεσποτάτου ἐπάνοδον τῆς δικαιοδοσίας τοῦ πατριάρχου, οὗ ἐπικαλεῖται καὶ τὴν μεσολάβησιν, ἵνα μετὰ τοῦ Ἰωάννου Βατάτση διάγῃ ἐν εἰρήνῃ βαθείᾳ καὶ ἀδιαλύτῳ.

Αὐτὸς ὁ Μανουὴλ Δούκας ὁ πρὸ μικροῦ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ, ζητήσας τὴν προστασίαν τοῦ πάπα καὶ τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, γράφει πρὸς τὸν πατριάρχην τῷ 1232 μακρὸν πιττάκιον, ἐν ᾧ ἐν ταπεινότητι καὶ συντριβῇ καρδίας ἀποκαλεῖ τοῦτον παναγιώτατον δεσπότην καὶ ἀπλανέστατον ὁδηγὸν τῶν ἐν τῇ οἰκουμένῃ χριστιανῶν. — Τὸ φλογερὸν, γράφει, καὶ πυρίμορφον ἄρμα τοῦ ἡλίου διαδέχεται

¹ Νικηφόρου Βλεμμύδου, Διήγ. μερ. 16, 19-28 ἐπ.

σκότος καὶ ἀμαύρωσις, ἀλλὰ τὰ ἀκτινοβολήματα τοῦ τοῦ ἡλίου τῶν χριστιανῶν, καὶ τὸ γλυκὺ φῶς, οὔτε τὰ νέφη τῶν κοσμικῶν πραγμάτων, οὔτε ἡ βαθεῖα νύξ τῶν εἰσβολῶν ξένων ἐθνῶν διακόπτουσιν. Ἡ διδασκαλία σου, καὶ αἱ πρὸς Θεὸν εὐχαὶ καὶ τὰ ἱλαστήρια ῥήματα περικοπὴν ἢ κατάπαυσιν οὐδέποτε γνωρίζουσιν. —

Ἀνομολογεῖ τὰς νοουθεσίας, ἃς ὁ Γερμανὸς ἐπεδαψίλευσεν εἰς τοὺς ἐν τῇ Δύσει, καὶ τὰς ὁδηγίας καὶ παραινήσεις πρὸς εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας καὶ ἑνώσιν, ὧν χάριν παραιτεῖται πολλὰ δικαιώματα, ἅτινα κέκτηται καὶ θεωρεῖ ὡς μὴ ὑπάρχοντα· ἀλλ' ἀντὶ τούτων ζητεῖ τὴν φιλίαν τοῦ Ἰωάννου Βατάτση τοῦ «γαυροῦ κυροῦ», καὶ ἀπορρίπτει πολλὰ συντρέχοντα εἰς δόξαν αὐτοῦ, ἐπιθυμῶν τὴν ἐξάλειψιν τοῦ ὀνειδίου τῆς διαστάσεως τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἐπικαλούμενος τὴν συναίνεσιν τοῦ πατριάρχου, ἵνα οὕτω τεθῇ εἰρήνη βαθεῖα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βασιλείου τῆς Ἀνατολῆς. — Καὶ ἡμεῖς μὲν, γράφει, οἱ διοικοῦντες τὰ κοσμικὰ, τοιαῦτα ἀποφασίζομεν, σὺ δὲ τὸ οἰκουμένικόν λυγναύγημα, τὸ ζωογόνον φῶς τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, μέχρι τίνος χρόνου δὲν θὰ ἐπιχέῃ ἐν ἴσῳ μέτρῳ καὶ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων τὸ σὸν φῶς;—

Οἰοῖναι δὲ δικαιολογῶν τὴν ὑφισταμένην διάστασιν τῶν ἐκκλησιῶν, προτείνει, ὅπως, ἐπειδὴ εἶνε δύσκολον νὰ μεταβαίνωσιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν οἱ ὑποψήφιοι ἀρχιερεῖς πρὸς χειροτονίαν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ἕνεκα τῶν κατὰ θάλασσαν κινδύνων ἐκ τῶν πειρατῶν, ὡς συνέβη καὶ εἰς τὸν μητροπολίτην Ναυπάκτου Χωνιάτην κατὰ τε τὸν ἀνάπλου αὐτοῦ καὶ κατάπλου, οἰκονομῶν τοὺς ἀνωμάλους καιροὺς, ἐπιτρέψῃ συνοδικῶς εἰς τινὰ τῶν ἐν τῷ Δυτικῷ βασιλείῳ ἀρχιερέων, ἢ εἰς ἕτερον τῶν ἀνατολικῶν, ἐρχόμενον εἰς τὴν δύσιν τὴν διακονίαν τῇ σπροτάσεως καὶ χειροτονίας ἀρχιερέων. Ἐὰν τὰ πράγματα τῶν Ῥωμαίων ἦσαν ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν καταστάσει, καὶ ἡ βασιλεία αὐτῶν ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὁ πατριάρχης εἶχεν ἐν αὐτῇ τὴν ἑδραν του, ἀλιτήριος λοιμὸς θὰ ἐλογίζετο ὁ

εἰς τοὺς ἱεροὺς κανόνας ἀντιτασσόμενος· ἀλλὰ δὲν πρέπει ἤδη διὰ τὸ μέρος νὰ ἀπολεσθῇ τὸ πᾶν, καὶ εὐχεται τῷ Θεῷ, τῷ εἰρήνην κηρύξαντι τοῖς ἐγγύς καὶ τοῖς πόρρω νὰ ἀποτρέψῃ τοῦτο, καὶ νὰ ἐπισυναγάγῃ ὑπὸ μίαν μάνδραν τὰ ἐν διασπορᾷ πρόβατα τῆς ἐκκλησίας¹.

Ὁ Γερμανὸς ἀπήντησεν εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τοῦ δεσπότη Μανουήλ, ὃν προσφωνεῖ πανευτυχεστάτον δεσπότην καὶ τρισαριστέα. Εὐθύς δ' ἐν ἀρχῇ ὑποδεικνύων ὅτι ἀποδέχεται τὰς προτάσεις αὐτοῦ, ὑπομιμνήσκει ὅτι ἕκ τε τῶν πατέρων καὶ τῶν νόμων φιλευσεβῶν βασιλέων τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἔχει τὰ πρεσβεῖα, καὶ ἐπὶ τούτων βασιζόμενος ἐπειρᾶτο πάντοτε νὰ προσελκύσῃ τὴν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν ἐκκλησίαν εἰς τὴν τῶν ἀνατολικῶν. Ἀναιρεῖ δὲ κατόπιν τὴν προβληθεῖσαν πρόφασιν ὅτι ἔνεκα τῶν πειρατῶν δὲν προσήρχοντο οἱ ὑποψήφιοι ἀρχιερεῖς εἰς Νίκαιαν, προβάλλων ὅτι οὐδέποτε οἱ πειραταὶ ἔλειπον ἐκ τῶν θαλασσῶν, καὶ ὅτι ὡς ὁ Χωνιάτης καὶ ἕτερός τις τῶν Ναυπακτίων ποιμὴν, ὁ Τζίρος, ὑπέστη τὰ αὐτά. Οὐχ ἤττον ἐπειδὴ ἐγνώρισε τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, καὶ τὸ φιλάγαθον τῆς ψυχῆς, ὑπακούει εἰς τὸ θέλημα τῆς βασιλείας του, δι' ὃ καὶ συσχεθεῖς μετὰ τῶν περὶ ἑαυτὸν συνοδικῶν ἀποστέλλει αὐτῷ τὸν μητροπολίτην Ἀγκύρας.

Εὐχεται δ' ἐν τέλει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ μακρόβιον ζωὴν, νίκην κατὰ τῶν ἐχθρῶν, πλατυσμὸν χωρῶν καὶ μακρυσμὸν ἐκ κακοσυμβούλων ἀνδρῶν².

Ἐν ἔτει δὲ 1235, ὁ Γερμανὸς ἐξέδωκε σημεῖωμα τῇ αἰτήσει τοῦ ἐπισκόπου Ἀρτης Ἰωάννου, δι' οὗ ἐπεκύρου τὰ δικαιώματα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ ἐπισκοπικῇ περιφερείᾳ του μονῶν, ἅτινα

¹ Acta et diplomata, Γ', σ. 59.

² Acta, Γ', σ. 62. Ὁ Γερμανὸς ἐνῷ γράφει πρὸς τὸν Μανουήλ, ὄντα δεσπότην Ἠπείρου, συνεχῶς ποιεῖται τῆς ῥήσεως «ἡ βασιλεία σου», τοῦτ' αὐτὸ δὲ μεταχειρίζεται καὶ ὁ Μανουήλ ἐν τῇ ἐπιστολῇ του.

εἶχον καταπατήσει ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ ὁ ἐπίσκοπος Λευκάδος. Ἐπ' ἱσῆς δὲ ἀπαντᾷ εἰς ἐρώτησιν τοῦ ἐπισκόπου Ἄρτης, τί ποιητέον ἐπὶ κορασίου ιερολογηθέντος πρὸ τῆς ἡδῆς καὶ παθόντος παιδοφθορίαν, καὶ πῶς τιμωρητέος ὁ ιερολογήσας ἱερεὺς; Ἡ ἀπάντησις εἰς ταῦτα ἦτο ὅτι ἡ τὴν παρθενικὴν ζώ- νην λύσασα ἐν ἁώρῳ ἡλικίᾳ τοῦ φθορέως διαζυγήσεται, καὶ ὁ ιερολογήσας αὐτοὺς ἐν γνώσει ἱερεὺς καθαιρεθήσεται ¹.

Χαρτοφύλαξ τῆς Μεγάλης τότε Ἐκκλησίας ἦτο Κωνσταντῖνος ὁ Αὐληνός ².

Ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Γερμανοῦ ἦλθεν εἰς Νίκαιαν καὶ ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης, εἰς τῶν σοφωτάτων ἀνδρῶν τῶν ἀρχῶν τῆς ἐκατονταετηρίδος ταύτης, ἐν ἡλικίᾳ 26 ἐτῶν μετὰ τὴν περάτωσιν τῶν σπουδῶν αὐτοῦ, ὧν χάριν πολλὰς διῆλθε πόλεις πρὸς ἀνεύρεσιν διδασκάλων. Ὁ Γερμανὸς συγκατέλεξεν αὐτὸν εἰς τὴν χορείαν τοῦ μεγάλου κλήρου, χειροτονήσας ἀναγνώστην, εἶτα δὲ κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Χριστουγέννων διάκονον, τὸ ἐπόμενον δ' ἔτος τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων λογοθέτην ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν. Ἐθεώρει δ' αὐτὸν ἓνα τῶν καλλιτέρων φίλων του, καὶ εἶχε παρ' αὐτοῦ συνεχῶς ὁμοτράπεζον, πάντες δὲ οἱ ἐν Νικαίᾳ αὐτόχθονες καὶ μέτοικοι ἐτίμων αὐτόν. Ἀλλὰ κατ' αὐτοῦ ὑπερέχοντος τῶν ἄλλων ἐν Νικαίᾳ κληρικῶν κατὰ τὴν εὐσέβειαν, τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀρετὴν, ἐξηγέρθησαν ἐκ φθόνου πάντες σχεδὸν οἱ κληρικοί, ὧν δύο «σκαϊότατοι καὶ ἀναιδέστατοι» Πεπαγωμένος τις ὀνόματι, γενόμενος ὕστερον Νικομηδείας, καὶ ἕτερός τις Χαλαμᾶς, γενόμενος Κυζίκου ἐπίσκοπος, ὁ Καρύκης, ὁ ὕπατος τῶν φιλοσόφων ἐπιλεγόμενος, καὶ

¹ Μέρμναι τοῦ ἐπισκόπου Ἄρτης καὶ τοῦ ἀνταπαντῶντος πατριάρχου ἀντάξια τῶν περιστάσεων!

² Migne, 'Ελ. Πατρολ. Τ. ΡΙΘ', σελ. 797. 'Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα, Ε', σελ. 106. Ἐν τούτοις εὐρηνται καὶ ἕτερα σιγίλλια πατριαρχικά τοῦ Γερμανοῦ περὶ τῶν παραλαυρίων τῶν πατριαρχικῶν μονῶν. Ὅρα καὶ Mansi, Sacr. Consil. Τ. ΚΓ', σελ. 245.

ὁ διάκονος τούτου Αὐτωρειανὸς καὶ ἄλλοι. Γενομένης ὁμοῦ ἀνακρίσεως ἀπεδείχθη ἡ ἀθωότης τοῦ ἀνδρός¹.

Πλὴν τοῦ Γερμανοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Βατάτσης διὰ σιγιλίων καὶ προσταγμάτων ἐκανόνισεν, ἀσκῶν τὸ ἱμῆριον, ἐκκλησιαστικά τινα ζητήματα. Ἐν τοῖς πρώτοις δ' ἐπροστάτευσε κατὰ παντὸς διωγμοῦ τὸν Νικηφόρον Βλεμμύδην, καὶ διηκούλυνε τὴν εἰς Ἀθῶνα μετάβασίν του πρὸς εὐρεσιν βιβλίων².

Κατὰ μῆνα δὲ Δεκέμβριον τοῦ 1228 ἐξέδωκε χρυσόβουλλον, δι' οὗ ἐκανόνισεν ὅπως οἱ δοῦκες τῶν διαφόρων θεμάτων, καὶ οἱ ὑπ' αὐτοὺς πράκτορες, καὶ οἱ ἐνεργοῦντες χρηματικὰς εἰσπράξεις μὴ παρακρατῶσι τὰ πράγματα τῶν τετελευτηκότων ἀρχιερέων μητροπολιτῶν ἢ ἐπισκόπων, μηδ' ἐξαναγκάζωσι τοὺς παρευρεθέντας συγγενεῖς αὐτῶν ἢ τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῶν τεταγμένους εἰς δόσιν χρημάτων, προφασιζόμενοι ὅτι καταλογίζουσι ταῦτα εἰς τοὺς ἐκ κοινοῦ ἐράνους, δι' ὧν θεραπεύονται ἀνάγκαι κοσμικαί. Διέταξε δὲ τὰ ἐν τοῖς κελλίοις τῶν τετελευτηκότων ἀρχιερέων εὐρεθέντα παντὸς εἶδους πράγματα νὰ παραλαμβάνῃ ὁ οἰκεῖος οἰκονόμος τῆς ἐκκλησίας ἐνώπιον παντὸς τοῦ κλήρου, καὶ διαφυλάττῃ μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ διαδόχου ἀρχιερέως³.

¹ Βλεμμύδης, Διήγησις, 6-14.

² Βλεμμύδης, Διήγησις μερική, σ. 35 ἐπ.

³ Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα, Ε', σελ. 324. Zachariae A. Lingenthal, *Novellae constitutiones imperatorum post Justinianum*, σελ. 572. Τὸ κείμενον τοῦ χρυσοβούλλου τούτου ἐδημοσίευσεν ὁ Jules Nicole ἐν τῇ *Revue des études grecques*, Τόμ. 5', N. 25, 1894 σελ. 71, ἐξ ἐτέρου κώδικος. Ἐν τέλει φέρει τὴν ἐξῆς ὁ μὴ ὑπάρχουσαν ἐν τῷ Ζαχαρίᾳ καὶ τοῖς λοιποῖς «Εἶχε τὸ «Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ Δούκας» δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων τῆς βασιλικῆς χειρός, καὶ χρυσῇ σφραγίδι βασιλικὴν ἀπηρωρήμενὴν κάτωθεν δι' ὀξείας μετὰξης, φέρουσιν ἐν μὲν τῷ ἐνὶ τὸν Χριστὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν ὄρθιον ἱστάμενον, ἐν δὲ τῷ ἐτέρῳ τὸν βασιλέα ἡμῶν τὸν ἅγιον, καὶ αὐτὸν ὄρθιον ἱστάμενον».

Τὸ θέμα τοῦτο τῆς διαρπαγῆς τῶν πραγμάτων τῶν ἀποθνησκόντων ἀρχιερέων, φαίνεται ὅτι συνετάραπτε τότε τὰ μέγιστα τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν κοινὴν συνείδησιν, ἔνεκα τῶν ζημιῶν, ἃς ἐπέφερεν εἰς τε τοὺς συγγενεῖς τῶν ἐπισκόπων καὶ εἰς τὰς κατὰ τόπους ἐκκλησίας. Διότι οἱ εἰσπράκτορες τοῦ δημοσίου, κατὰ πᾶσαν τελευτὴν ἐπισκόπου, παραμονεύοντες διήρπαζον τὴν περιουσίαν του, μὴ καταλείποντες μηδὲ κάλυμμα πρὸς ταφὴν, ὡς γράφει ὁ πατριάρχης Γερμανὸς ἐν τῷ ἐπικυρωτικῷ τοῦ χρυσοβούλλου συνοδικῷ τόμῳ, περὶ οὗ ἀμέσως κατωτέρω. Οὕτω δ' ἐστεροῦντο οἱ μὴ παρευρεθέντες κατὰ τὴν τελευτὴν τοῦ ἐπισκόπου συγγενεῖς αὐτοῦ τῆς κληρονομίας, ἐζημιοῦτο δὲ καὶ ἡ ἐκκλησία, ἥτις κατὰ τοὺς κανόνας ἦτο ὁ κληρονόμος τῶν ἐξ ἀδιαθέτου ἀποθνησκόντων ἐπισκόπων.

Τὸ ἀδίκημα τοῦτο, ὅπερ καὶ προηγούμενοι αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου προσεπάθησαν νὰ θεραπεύσωσι θεσπίσαντες βαρεῖας ποινὰς κατὰ τῶν διαπραττόντων τοιαύτας ἀρπαγὰς τῆς περιουσίας τῶν θνησκόντων ἀρχιερέων¹, ἐπεζήτησε νὰ ἐξαλείψῃ ὁ Βατάτσης διὰ τοῦ εἰρημένου χρυσοβούλλου, ἐν ᾧ οὐδεμίαν ἀναγράφει ποινὴν, ἀλλὰ μόνον προτροπὰς καὶ συμβουλὰς, προβάλλων τὸ ἀθέμιτον τῆς πράξεως. Ἐθεωρήθη δὲ ἡ πράξις αὕτη τοῦ βασιλέως μέγιστον εὐεργέτημα ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας.

Τὸ βασιλικὸν τοῦτο χρυσόβουλλον προσεπεκύρωσεν ὁ πατριάρχης Γερμανὸς διὰ συνοδικοῦ τόμου, ὑπογραφέντος παρ' αὐτοῦ καὶ τῆς ὑφ' αὐτὸν συνόδου, ἐν ᾧ διὰ λυρικοῦ πομπώδους ὕφους ἐξυμνεῖ τὸν Βατάτσην διὰ τὴν πρᾶξίν του ταύτην « Ἀκούσατε ταῦτα », ἐκφωνεῖ ἀρχόμενος τοῦ λόγου τὸ τοῦ Δαυΐδ, « πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωτίσασθε πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην,

¹ Νεαρά 65 τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ (1151 ἢ 1166). Zachariae A. Lingenthal, σελ. 457, καὶ νεαρά μεταγενεστέρα τοῦ Ἀνδρονίκου (1312) περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος, διότι τὸ κακὸν ἐξηκολούθει ὑφίσταμενον καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους. Αὐτόθι, σελ. 633. Πρβλ. καὶ Α. Γ. Μομφερράτου, Κληρονομικὸν δίκαιον τῶν κληρικῶν, σ. 64.

οἷ τε γηγενεῖς καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων»¹. — Αὐτὸς ὁ Δαυὶδ ἔταξε τοὺς λόγους τούτους ὡς προοίμιον μεγίστου βασιλείως καὶ ὑπὲρ ἐκεῖνον πρᾶου καὶ γαληνοῦ ἀναγγέλλουσι τὰ θαυμάσια οὐχ ὅσα ἐν γῇ καὶ θαλάσσῃ καὶ ποταμοῖς καὶ σταθμοῖς ὑδάτων ἐμεγαλουργήσεν, οὐδὲ ὅσα ἐν στερρῷ βραχίονι διέπραξεν ἀνὰ πᾶσαν τὴν ἡπειρον, ἔργα, ἅτινα ὕμνησαν ῥητόρων στόματα καὶ χεῖρες σοφῶν ἐκαλλιγράφησαν, ἀλλὰ ὅσα διέπραξεν ὑπὲρ τῶν ἱεραρχῶν καὶ λειτουργῶν τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ ἐκάστης ἐκκλησίας —. Καὶ ἐνταῦθα ὁ Γερμανὸς ἀναφέρει τὰς διατάξεις τοῦ χρυσοβούλλου, δι' ὧν ἐπιτάσσεται ἡ ἀπομάχρυνσις ἐν τῷ μέλλοντι τῶν ἀρπάγων ἐκ τῆς περιουσίας τῶν ἀρχιερέων.

— Διὰ ταῦτα, λέγει, τίς οὐ δοξάσει τὸν βασιλέα; — Ἀποστρεφόμενος δὲ πρὸς τοὺς Λατίνους, οὓς καὶ οὗτος ὡς καὶ ὁ Ἀκροπολίτης καὶ ἄλλοι βυζαντινοὶ ἀποκαλοῦσιν Ἰταλοῦς, γράφει «εἶδες, ἀλαζῶν Ἰταλέ, τὴν σπάθην τοῦ βασιλείως, ἐγνώρισας τὴν ἰσχύν», καὶ ἄλλα παρόμοια πομπῶδῃ ἐπισωρεύει νοήματα, ὑπερεκθειάζων τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Βατάτση, οὗ ὁ Γερμανὸς ἦτο ὁ σπουδαιότατος συναρωγός. Μνημονεύει δὲ καὶ τῆς μάχης παρὰ τὸ Ποιμανηνόν, παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἀρχαγγέλου, καὶ διὰ ῥητορικῆς προτροπῆς λέγει εἰς τοὺς λατίνους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα. Τοσοῦτον δὲ θεωρεῖ τὸν Βατάτσην μεγαλόνικον, ὥστε εἶχεν ἀνάγκην Δημοσθενῶν καὶ Σολώνων, ἐκείνων μὲν ἵνα ἀνακηρύξωσι τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ, τούτων δὲ τὴν δικαιοσύνην καὶ εὐσέβειαν, καὶ ἀφίνοντες τὸν Ἀριστείδην καὶ τοὺς ἐν Μαραθῶνι καὶ Σαλαμῖνι ἀριστεύσαντας, νὰ στρέψωσιν ἐπὶ τοῦτον τὸν ἔπαινον. «Τίς, ἐπιφωνεῖ, τὸν πώποτε βασιλέων τοσοῦτον τοὺς Περσοσχύθας ἐκλόγησε;² τίς τοσοῦτον τοὺς βριαροὺς Ἰταλοὺς κατεδίωξεν; . . .

¹ Ψαλμός, 48.

² Ὁ J. Nicole ἐν ὑποσημειώσει γράφει ὡς πρὸς τοὺς Περσοσχύθας «Allusion aux brillants exploits de Jean Vatacès sur les Grecs et les Bulgares, quand il n'était encore qu'un des généraux de l'empereur Théodore Lascaris». Νομίζομεν ὅτι τοῦτο

Ἄλλὰ πάντα γενναίως καὶ βασιλικῶς ἐξετέλεσε· μέγας ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς καὶ βασιλέων ὑπέρτερος . . . οὐ κεφαλὰς ἐκτέμνειν οἶδε μόνον ἐχθρῶν ἀνόμων ὁ ἡμέτερος βασιλεὺς, ἀλλὰ καὶ ἀδικίαν ἐκκόπτειν προθέλυμον . . . »

« Ἡμεῖς δὲ μηδὲν ἕτερον ἔχοντες ἀντιπαρασχεῖν ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνοῦμεν τοῦτον, καὶ ἐν αὐτῇ ἀγία αὐτὸν προσκυνοῦμεν . . . καὶ δεκάχορδον ψαλτήριον γενόμεθα καὶ τὰ ἐλέη τούτου ἀνακηρύσσομεν, ἃ καὶ εἰς γενεὰς γενεῶν περιλαλεῖσθαι βουλόμενοι, καὶ τὸ τοιοῦτον αὐτῶν δόγμα. »

Ἐν τέλει δὲ ἀπειλῶν τοὺς παραβάτας διὰ τοῦ ἐπιτιμίου τοῦ ἀφορισμοῦ προσκαλεῖ πάντας νὰ σεβασθῶσι τὸ «θεοφιλὲς καὶ πανάγιον δόγμα τοῦ βασιλέως».

Τὸν τόμον τοῦτον ὑπέγραψαν ἐκ τῶν παρευρεθέντων ἀρχιεπισκόπων ὁ Ἡρακλείας¹, ὁ Νικαίας, ὁ Προύσης, ὁ Φιλαδελφείας, ὁ Νικομηδείας, ὁ Κυζίκου, ὁ Λαρίσης, ὁ Τραϊανουπόλεως², ὁ Πισιδίας, ὁ Μαρωνείας, ὁ Χαλκηδόνης καὶ ἄλλοι.

Πρὸς πλειοτέραν δὲ κύρωσιν ἀντίγραφα ἴσα τοῦ χρυσοδούλου καὶ τοῦ τόμου ἀπεστάλησαν πρὸς ὑπογραφὴν καὶ εἰς ἄλλους μητροπολίτας καὶ ἐπισκόπους τῆς ἐνορίας τοῦ πατριαρχείου· φέρονται δὲ ὑπογεγραμμένοι ὁ Ἐφέσου καὶ ἑξάρχος πάσης Ἀσίας Ἰωάννης, ὁ Ὑπαίπων³ Μιχαήλ, ὁ Τράλλεων Ἰωάννης, ὁ Μα-

δὲν εἶνε ὀρθόν. Περσοσχύθας οὐδέποτε ἤθελεν ὀνομάσει ὁ Γερμανὸς τοὺς Ἑλλήνας. Διὰ τοῦ ὀνόματος ἐννοεῖ ὁ Γερμανὸς μόνον τοὺς Βουλγάρους ἢ καὶ τοὺς Κουμάνους τοὺς συμμάχους τῶν Φράγγων ἐπὶ τινὰ χρόνον.

¹ Ἐνταῦθα ἐννοητέαν τὴν Ποντικὴν Ἡράκλειαν.

² Δύο πόλεις ἔφερον τὸ ὄνομα τοῦτο, μία ἐν Θράκῃ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἐβρου ποταμοῦ, καὶ ἑτέρα ἐν τῇ Καπατιανῇ Φρυγίᾳ, ἔνθα νῦν τὸ χωρίον Ἀχάτκιοι πρὸς Μ τοῦ ὄρους Δινδύμου. Ὑποθέτομεν ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς ἐν Θράκῃ, διότι τὸ τμήμα τοῦτο τῆς Φρυγίας, ἔνθα ὁ Μαϊάνδρος ἔχει τὰς πηγὰς αὐτοῦ, κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Τούρκων.

³ Ὑπαιπα πόλις παρὰ τὸν ποταμὸν Κἀϋστρον, καὶ πρὸς Μ τοῦ Τμώλου ἐν Λυδίᾳ.

γνησίας καὶ πρωτοσύγκελλος Μιχαήλ, ὁ Καλόης¹ Θεόδωρος, ὁ Ἀτραμυττίου Γεώργιος, ὁ Πριήνης Ἰωάννης, ὁ Κύμης² Ἰωάννης, ὁ Ἀνέας³ καὶ πρωτοσύγκελλος Ἀθανάσιος, ὁ Πυργίου⁴ Νικόλαος, ὁ Περιβόλων Θεόδωρος, ὁ Λεβέδων Νικόλαος, ὁ Θεοδοσιουπόλεως⁵ Γρηγόριος, ὁ Αὐρηλιουπόλεως⁶ Γεώργιος, ὁ Βαρέττων⁷ Νικόλαος, ὁ Ἀγίας⁸ Γεώργιος, ὁ [τὸ χειρόγρ. ἐφθαρμένον], ὁ Ἀετονείας Γαβριήλ, ὁ Ἀρκαδιουπόλεως⁹ Ἰωάννης, ὁ Ἐρυθρᾶς Μιχαήλ, ὁ Ἀτάνδρων Θεοδόσιος, ὁ Θυρέων¹⁰ Θεοφύλακτος, ὁ Μελανιτζίου καὶ Κορίνθου Μανουήλ¹¹.

¹ Πόλις τῆς Λυδίας παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Καύστρου. Ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν ἐπισκοπῶν γράφεται καὶ Καλόη καὶ Κολώνη. Parthey, Hieroclis, etc.

² Κύμη ἐνταῦθα εἶνε ἢ ἐν Αἰολίδι, δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι τὸν Ἑλαιατικὸν κόλπον, οὐχὶ δὲ ἢ ἐν Εὐβοίᾳ, ἣτις δὲν μνημονεύεται ἐπὶ Βυζαντινῶν οὐδὲ ὡς ἐπισκοπῇ.

³ Ἀνέα πόλις Ἰωνίας παραλία, ἀπέναντι τῆς Σάμου, ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Καύστρου, αὐτόθι καὶ ἡ Λέβεδος.

⁴ Πυργίον πόλις κειμένη πρὸς Δ τῶν Ὑπαίπων.

⁵ Θεοδοσιούπολις ἐνταῦθα ἐννοητέα ἢ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀσίας κειμένη, ὀνόματι καὶ Πεπερίνη, πρὸς Δ τῆς Περγάμου. Parthey, Not. 1, 128. Θεοδοσιούπολις ἐκαλεῖτο καὶ τὸ Ἐρζερούμ τῆς Ἀρμενίας, ἀλλ' ἐπὶ τούτου ἐξετείνετο τὸ βασιλεῖον Τραπεζοῦντος.

⁶ Αὐρηλιούπολις ἔκειτο παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Κογάμου ποταμοῦ τοῦ ἐκβάλλοντος εἰς τὸν Ἑρμον, εἰς τὰ ἀνατολικομεσημβρινὰ κράσπεδα τοῦ Τμώλου ὄρους.

⁷ Βαρέττα πόλις τῆς ἐπαρχίας Ἀσίας, ἀγνώστου θέσεως. Ἱεροκλ. Συν. 660, 5.

⁸ Ἀγία ἀγνώστου θέσεως πόλις. Ὁ Ramsay, σ. 111, τοποθετεῖ αὐτὴν εἰς τὸ Κουσάνδασι παρὰ τὴν Ἐφεσον.

⁹ Ἀρκαδιούπολις. Ἀγνωστον ἂν πρόκειται περὶ τῆς ἐν Θράκῃ πόλεως, ἢ περὶ τῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀσίας πιθανώτερον περὶ τῆς ἐν Θράκῃ.

¹⁰ Θύρα πόλις πρὸς Β τοῦ ὄρους Μεσσηγίδος, καὶ μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Καύστρου.

¹¹ Ἀγνωστος ἢ Ἀετονεία καὶ ὁ Περίβολος καθὼς καὶ τὸ Μελανί-

Ἐξέδωκε δὲ τὸν εἰρημένον τόμον ὁ Γερμανὸς τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1229, ἤτοι μετὰ 9 μῆνας ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ Βατάτση, ἐκδοθέντος τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1228.

Ἐπ' ἴσης γνωρίζομεν πρᾶξιν τοῦ Γερμανοῦ σταλεῖσαν πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἰκονίου, δι' ἧς ἀπαγορεύει νὰ κατατεθῇ ὁ νεκρὸς φαύλου τινὸς Μιχαήλ Ξηροῦ, εἰς πρόναον ναοῦ, ἢ ἔξω τῆς ἐκκλησίας. Τοῦτο δὲ διότι οἱ συγγενεῖς τοῦ Ξηροῦ ἐζήτουν νὰ ταφῇ ἐντὸς τοῦ νάρθηκος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, ἣν ὁ Ξηρὸς ὠκοδόμησεν. Ἀλλ' ὁ Γερμανὸς ἔνεκα τῶν ἀνομιῶν τοῦ ἀνδρὸς ἀπηγόρευσε τοῦτο, καθὼς καὶ τὴν ἀπ' ἐκκλησίας μνήμην αὐτοῦ, καὶ τέλεσιν ὑπὲρ ταύτης ἱερουργίας. Ἐπέτρεψε δὲ μόνον εἰς τοὺς συγγενεῖς του, καθὼς καὶ εἰς τὴν γυναῖκά του τὴν ἐκτέλεσιν ἀγαθοεργιῶν, ἐὰν προαιρῶνται¹.

Ὁ Γερμανὸς γνωρίζομεν ἔτι ὅτι τὸν Αὐγουστον τοῦ 1227 ἀνεκαίνισε τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους Λάτρου Μονὴν τῆς Θεοτόκου καὶ προσεπεκύρωσεν αὐτῇ κτήματα, ἅτινα κατεῖχεν, ἤτοι τὸ προάστειον Βάρη ἢ Μῆλα², εὐκτήριον τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, ἕτερον

τζίον καὶ ἡ Κόρινθος, διότι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα ἀναμφιβόλως περὶ τῆς γνωστῆς Κορίνθου, ἧς τὸ ὄνομα εἶνε μοναδικόν.

¹ Αθ. Παπαδ. Κεραι. Ἀνάλ. Ἱεροσολ. σταχυολογίας Α', 464. Ἐνταῦθα δημοσιεύεται καὶ γνωμοδότησις τοῦ Γερμανοῦ περὶ τινος, ὅστις, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἐγένετο αὐτοβούλως μοναχός, εἶτα δ' ἀπεξεδύθη τὸ σχῆμα καὶ ἐζήτησε νὰ νυμφευθῇ, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος Λοπαδίου ἡμπόδισε τοιοῦτον γάμον. Ἀλλ' ὁ εἰρημένος μοναχός, Γεώργιος Πισσᾶς ὀνόματι, ἐλθὼν ἐξωμολογήθη εἰς τὸν Γερμανόν, ὅστις ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ ζῇ κατὰ λαϊκοὺς καὶ νὰ νυμφευθῇ. Αὐτόθι, σελ. 466.

² Τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου τούτου περιεσώθη εἰς τὸ χωρίον Βαρη-ακλῆ παρὰ τὴν Σμύρνην. Ἐπίσης δὲ καὶ τῶν Πρινοβαριτῶν, οἵτινες παρηνώχλουν τὴν Μονὴν τῆς Λέμβου, ὧν μνημονεῖει σημεῖωμα τοῦ μητροπολίτου Σμύρνης Γεωργίου, τοῦ ἔτους 1228 (ὄρα Acta et diplomata, Δ', σελ. 187). Οἱ Πρινοβαρίται κατῴκουν τὴν Πρινοβάρην, ἣτις εἶνε ἡ σήμερον ἐξοχικὴ κωμόπολις τῆς Σμύρνης Βουρνόβας. Ὅρα

δμώνυμον τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Ἐξωκαστρίτου παρὰ τὴν Σμύρνην, ἕτερον τόπιον, ἀποτελοῦν βιβάριον, ἐν θέσει Λαγκάδι τοῦ κατὰ τὴν Σμύρνην κόλπου, ἀρχόμενον ἀπὸ τὸ αὐλάκι τοῦ Ἀσάνη καὶ περατούμενον εἰς τὴν λάμπην τοῦ Κουρίκη, τὸ χωράφιον τὸ καλούμενον τῶν Ἀββάδων, καὶ τὸν ἐλαιόφυτον τόπον ἐν τῇ τοποθεσίᾳ Καντζουριῶνος. Πάντα δὲ τὰ προάστεια ταῦτα ἐξαιρεῖ πάσης φορολογίας, πλὴν τοῦ φόρου τῆς ἀγάπης καὶ σιταρκείας¹.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους γινώσκομεν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτου Σμύρνης Γεωργίου, οὗ σφύζεται σημείωμα, δι' οὗ κανονίζει διαφορὰν ἀναφεῖσιν ἐν τῇ Μονῇ τῶν Λέμβων, ἧς ἤρχε τότε ὁ μέγας σακελλάριος Κωνσταντῖνος ὁ Βαρυπάτης. Τὸν Γεώργιον διεδέχθη ὁ Θεόδωρος Κάλλιστος².

Κίμωνος Ι. Παπαμιχαηλῶφ, « Σκηνογραφία Πρινοβάρεως » (ἐν Ἡμερολογίῳ τῆς ἐφημερίδος « Ἀμαλθείας » τοῦ 1895 ἐν Σμύρνῃ), σ. 169.

¹ Acta, Δ', σ. 1. Τὸ κείμενον τοῦ χρυσοδούλλου τούτου ἐδημοσίευσεν πρῶτος ὁ Ζαχαρίας Α. Lingenthal ἐν ταῖς Novellae constitutiones κτλ. σελ. 568.

Τίς ὁ φόρος τῆς ἀγάπης δὲν εἶνε ἀκριβῶς γνωστόν. Ὁ Ι. Ζωναρᾶς σχολιάζων τὸν οὐδ' κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ ς' οἰκουμενικῆς συνόδου, ἀπαγορεύοντα τὰς ἀγάπας ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κτλ. γράφει ὅτι ἀγάπαι ἐλέγοντο τὰ συσσίτια καὶ συμπόσια, ἅτινα κατ' ἔθιμον οἱ πλούσιοι μετὰ τὴν κοινωνίαν τῶν θείων δώρων παρεῖχον εἰς τοὺς πτωχοὺς· ἐπειδὴ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο ἐντὸς τῶν ναῶν ἢ τῶν προτεμνισμάτων ἢ σύνοδος ἀπηγόρευσε τοῦτο. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγ. Β', 476. Χωματηνός, σ. 648. Ἐκ τῶν λόγων τούτων ὑπολαμβάνομεν ὅτι καὶ αἱ διδόμεναι τροφαὶ ὑπὸ τῶν Μονῶν ἢ τῶν μετοχιῶν αὐτῶν ὡς φόρος εἰς τὸ δημόσιον, χάριν πληρώσεως ἰσως ἀναγκῶν τοῦ στρατοῦ, ἐλέγοντο φόρος ἀγάπης. Τὴν ὑπόθεσιν δὲ ταύτην ἡμῶν ἔτι μᾶλλον ὑποστηρίζει καὶ ὁ ἕτερος φόρος τῆς σιταρκείας, ὃν ἐπίσης ὁ Βατάτσης δὲν ἐξήρесе θεωρῶν τὴν ὑπαρξιν ἀμφοτέρων ἀναγκαίαν εἰς τὸ δημόσιον.

² Acta et diplomata, Τ. Δ', σ. 187 καὶ 212. Προκάτοχος τοῦ Γεωργίου ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος Παρθένης. Αὐτόθι, σ. 190.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

(Συνέχεια)

Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία.

Ἐπιστολαὶ πατριάρχου Γερμανοῦ Β' εἰς τὸν πάπαν Γρηγόριον Θ', καὶ τοὺς καρδιναλίους τῷ 1232. — Ἀπάντησις Γρηγορίου Θ'. — Ἐντυπώσεις ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων εἰς Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν. — Ἀποκρισιᾶριοι πάπα εἰς Νίκαιαν. — Διαλέξεις τούτων πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους περὶ τοῦ δόγματος. — Λόγοι Νικηφόρου Βλεμμύδου. — Ἀνάμειξις Βατάτση εἰς τὰς δογματικὰς συζητήσεις. — Ἀῆξις τῶν διαλέξεων. — Ἐπανάληψις αὐτῶν ἐν Νυμφαίῳ τῷ 1234. — Αἰρετικοὶ ἐκ Κιλικίας. — Θεολόγοι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας μετασχόντες ἐνεργῶς τῆς συνόδου καὶ γράψαντες κατὰ Λατίνων. — Ἀνακήρυξις τοῦ αὐτονόμου τῆς ἐπισκοπῆς Ὑρνόδου τῆς Βουλγαρίας. — Θάνατος Γερμανοῦ Β'.

Ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Γερμανοῦ, πλὴν τῶν ἐν τοῖς προηγούμενοις Κεφαλαίοις ἐκτεθέντων, συνέβη σπουδαιότατον γεγονός, ἀπόπειρα πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν διὰ νέας ἐρεύνης καὶ μελέτης τῶν Γραφῶν, ἣν ἐπροκάλεσεν ὁ Βατάτσης, ὡς ἱστορήσαμεν (σελ. 252), ἀποσκοπῶν μᾶλλον εἰς πολιτικὸν κέρδος ἢ εἰς ἀληθῆ ἀποδοχὴν τῶν δογμάτων τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας.

Ἐν ἔτει 1232 ὁ Γερμανός, τῇ ἐπινεύσει τοῦ Βατάτση, ἀπέστειλεν εἰς τὸν πάπαν Γρηγόριον Θ', καὶ εἰς τοὺς καρδιναλίους διὰ φραγκισκανῶν ἱερέων, οἵτινες ἐλευθερωθέντες ἐξ αἰχμαλωσίας, ἦν ὑπέστησαν ἐρχόμενοι ἐξ Ἱερουσαλὴμ, κατὰ σύμπτωσιν τότε εὐρίσκοντο ἐν Νικαίᾳ πορευόμενοι εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πρὸς τοὺς ἱερεῖς τούτους, πέντε τὸν ἀριθμὸν ὄντας, ὃ τε πατριάρχης καὶ ὁ Βατάτσης προσηνέχθησαν φιλοφρόνως, καὶ ὡμίλησαν ἐπὶ θεολογικῶν θεμάτων κατὰ τὴν ἀναχώρησίν των δὲ

ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς καὶ προφορικῶς ὁδηγίας ἐπὶ τῇ ἐντολῇ νὰ ἀνακοινώσωσι ταύτας πρὸς τὸν πάπαν¹.

Ὁ Γερμανὸς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του πρὸς τὸν πάπαν εὐσχήμως γεγραμμέναις, ὧν μίαν γινώσκομεν ἐν τῷ ἑλληνικῷ αὐτῆς κειμένῳ, παριστᾷ τὰ ἐκ τοῦ σχίσματος δεινὰ, δικαιολογεῖ τοὺς εἰς τὰ πάτρια καὶ τὰ κελεύσματα τῶν Ἀποστόλων ἐμμένοντας Γραικοὺς, προσκαλεῖ τοὺς Λατίνους εἰς ἀκριβεστέραν μελέτην τῶν Γραφῶν πρὸς εὕρεσιν τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας, καὶ ὑπερμαχεῖ τῶν δικαίων τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

Ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ προοιμιαζόμενος ἐπικαλεῖται τὴν θείαν βοήθειαν ὑπὲρ τῆς ἐνότητος τῆς πίστεως, εἴτα δ' ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν «ἀγιώτατον πάπαν», εἰς ὃν ἔλαχεν ἡ προεδρία τοῦ ὑψηλοτάτου θρόνου, δέεται νὰ καταβῇ μικρὸν ἐκ τοῦ ὕψους τούτου, καὶ δώσῃ προσοχὴν εἰς τὰ ῥήματα αὐτοῦ τοῦ χθαμαλοῦ τὸν βίον, καὶ τὴν φωνὴν ἰσχυροφώνου.

— Οἱ ἐν Νικαίᾳ παρόντες λέγει, κατὰ Θεὸν ἀδελφοί, ἰσάριθμοι τῶν φρονίμων παρθένων, (ἐννοῶν τοὺς ῥηθέντας ἄνω πέντε λατίνους ἱερεῖς), οἱ ἐκ φόβου τῶν καταδιωζάντων αὐτοὺς ἐνταῦθα προσελθόντες, καὶ ζητήσαντες τὴν προστασίαν τοῦ πανευσεβοῦς βασιλέως καὶ κρατίστου μοι αὐτοκράτορος, ἐμφανισθέντες καὶ ἐνώπιον τῆς μετριότητος ἡμῶν, θέλουσιν ἐρχόμενοι αὐτόσε εὐαγγελισθῇ εἰρήνην καὶ ἀγαθὰ μέσου Γραικῶν καὶ Λατίνων. Τὴν παρουσίαν τῶν πέντε τούτων ἀδελφῶν, ἡνωμένων ὁμοφροσύνῃ καὶ ὁμονοίᾳ, ὡς ἀγαθὸν σημεῖον παρ' ἡμῖν ἐθεωρήσαμεν τῆς τῶν πέντε πατριαρχείων «φιλοχρίστου ἐνώσεως καὶ ὁμονοίας». Λόγου γενομένου πρὸς αὐτοὺς περὶ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, διὰ μακρῶν ἐπολυπραγμονήσαμεν ἐπὶ τοῦ πολυχρονίου σχίσματος τοῦ ἀρράφου τῆς εὐσεβείας χιτῶνος, τοῦ ἄνωθεν ὕφαντοῦ, δι' οὗ αἱ «ἀποστολικαὶ χεῖρες τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, καὶ πατέρων ἀγίων καὶ διδασκάλων

¹ Ὅρα ἐπιστολὴν Γερμανοῦ ἐν Μεσαιωνικῇ Βιβλ. Κωνστ. Σάθα, Τ. Β', σ. 39.

διάφοροι συνελεύσεις συνέσφιγξαν περιζώσασαι». Ἀλλὰ τολμηραὶ χεῖρες, οὐχὶ στρατιωτικαί, ἀλλ' ἐκκλησιαστικαὶ ἔσχισαν καὶ διέρρηξαν, καὶ οὐδεὶς ὁ ἐλεῶν τὴν νύμφην τοῦ Χριστοῦ οὕτω διερρηγμένον φοροῦσαν ἱμάτιον. Τίς δὲν αἰσθάνεται ὁδύνην καὶ θλίψιν ἐπὶ τοῖς γενομένοις, βλέπων ὡς πατήρ φιλόστοργος τὰ φίλτατα διασπώμενα ἀπ' ἀλλήλων, καὶ δίκην ἰχθύων ἀλληλοτρωγόμενα; Ἀλλ' οὕτως ἐδίδαξεν ὑμᾶς ὁ ἀλιεὺς Πέτρος; Ὡ! τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρύων, καὶ κλαύσομαι ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐπὶ τῷ συντρίμματι τῆς νέας Σιών, τῆς ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας; Πῶς ἐκλεκτὸς λαὸς εἰς Ἰούδαν καὶ Ἰσραὴλ διηρέθη, καὶ αἱ πόλεις ἡμῶν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ Σαμάρειαν; Ἄς ἀποτινάξωμεν ἀπὸ τῆς καρδίας πᾶσαν ἄλλην φροντίδα, πᾶσαν μέριμναν καὶ τυρβασμόν, καὶ ἅς ζητήσωμεν πάσῃ προθυμίᾳ νὰ ἀνεύρωμεν τίνος καθάπτεται ἡ δίστομος μάχαιρα, καὶ τίνος ἐκτέμνει ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀλομελείας, ἧς εἶνε κεφάλαιον ὁ Χριστός. Ἐὰν ἡμεῖς οἱ Γραικοὶ κινδυνεύωμεν, φάνητε ἡμῖν χρήσιμοι, ὡς ἀδελφοί· ἐφαρμόσατε τὸ τοῦ Σολομῶντος «ὁ ἐξάγων ἄξιον ἐξ ἀναξίου, ὡς στόμα μου ἔστω». Ἀλλ' ἂν ἡμεῖς εἴμεθα ἄπληγες καὶ ἀτραυμάτιστοι ἐκ τοῦ ἀναθέματος, ἡ μάχαιρα φέρεται κατὰ τῶν Λατίνων καὶ τῶν Φράγγων. Νομίζομεν δ' ὅτι δὲν θὰ θελήσητε ἕνεκα ἀγνοίας καὶ πείσματος ἐπιβλαβοὺς νὰ ἀποχωρισθῇτε τῆς μερίδος τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ οὗ μυρίους θανάτους εἰ δυνατόν ἕκαστος ἡμῶν δύναται νὰ ὑπομείνῃ. Ὅτι δὲ διαφωνία, καὶ δογματῶν ἐναντιότης, καὶ κανόνων κατάλυσις, καὶ πατροπαράδοτων ἐθνῶν ἀλλοιώσεις ἡγείρε τὸν χωρίζοντα ἡμᾶς φραγμόν, ἡ οἰκουμένη πᾶσα ἀναβοᾷ. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ὁ ἄσπονδος κατ' ἀλλήλων πόλεμος, ἐξ οὗ ἐπῆλθον πόλεων ἀφανισμοί, σφράγισμα τῶν ἐκκλησιῶν διὰ σφραγίδων ἀπηωρημένων, ἵνα μὴ ἐν γραιικῇ φωνῇ ἐν αὐταῖς δοξολογῇται ὁ Θεός. Ἐν ὑπελείπετο μόνον, καὶ τοῦτο γέγονε, τὸ μαρτύριον, καὶ τὸ τυραννικὸν βῆμα, καὶ ὁ μαρτυρικὸς θρόνος, ἐφ' οὗ νὰ ἀναβῶμεν· καὶ ἡμεῖς ἀνέβημεν· καὶ εἰς τὸ στάδιον τοῦ μαρτυρίου τὸν καλὸν ἀγῶνα ἡγωνισάμεθα. Ἡ

Κύπρος, ἡ περιώνυμος νῆσος, εἶδε τοιούτους μάρτυρας καὶ στρατιώτας τοῦ Χριστοῦ. Ταῦτα εἶνε καλὰ, « ἀγιώτατε καὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου διάδοχε; Ταῦτα παραγγέλλει ὁ τοῦ πράου καὶ ταπεινοῦ τῇ καρδίᾳ Χριστοῦ μαθητής; » ¹

— Ἀλλὰ σύγγνωθι, ἅγιε δέσποτα, καὶ τῶν πρωτίστων τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρχιερέων συμπαθέστατε καὶ πραότατε, καὶ ἀνάσχου ῥημάτων δριμύτητος μετεχόντων. Ζῶσον ὥσπερ ἀνὴρ τὴν ὁσφύν σου, καὶ ἀναψον τὸν λύχνον τῆς διακρίσεως, καὶ ζήτησον τὴν ἀπολλυμένην δραχμὴν ² τῆς ἐνώσεως ἐν τῇ πίστει, καὶ συγκαταπαθήσωμεν καὶ ἡμεῖς τῇ ἀγιότητι τῇ σῇ οὐδενὸς φειδόμενοι. Δὲν ἀγνοοῦμεν ὅτι, ὡς ἡμεῖς οἱ Γραικοὶ διισχυρίζομεθα ὅτι κατὰ πάντα ὀρθοδοξοῦμεν, καὶ εἰς οὐδὲν παρασφάλλομεν τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων καὶ πατερικῶν, οὕτω πιστεύει περὶ ἑαυτῆς καὶ ἡ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἐκκλησία. Διότι οὐδεὶς ποτε ἐν τῷ ἰδίῳ προσώπῳ ἀναγνωρίζει ἀσχημοσύνην, ἐκτὸς ἂν κύψῃ εἰς κάτοπτρον, ἢ ἀκούσῃ παρ' ἐτέρου πῶς ἔχει τὴν ὄψιν. Ἐχομεν δὲ κάτοπτρα καὶ ἡμεῖς πολλὰ τε καὶ ἐμφανέστατα, τὸ φωτοειδὲς τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον, τὰς Ἐπιστολάς τῶν Ἀποστόλων, τὰς βίβλους τῶν θεολόγων Πατέρων· ἅς παρακύψωμεν εἰς αὐτά, καὶ ταῦτα θὰ διδάξωσιν ἡμᾶς τὸ γνήσιον ἐκάστου ἢ τὸ νενοθευμένον τοῦ φρονήματος. Ὁ προσκαλούμενος δὲ εἰς τὴν τοῦ κατόπτρου δοκιμασίαν καὶ μὴ προσερχόμενος ὡμολόγησε καὶ ἄκων τὸ δύσμορφον τοῦ προσώπου του.

— Εἶθε, ἐπιλέγει, ὁ Θεὸς νὰ συντρίψῃ τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐν τάχει, τὸν μαχοποιὸν ὁ εἰρηνοποιός, τὸν

¹ Δι' ὅλων τούτων ἀπεικονίζει ὅσα κακὰ διέπραξεν ὁ λατινικὸς κλῆρος κατὰ τῶν ὀρθοδόξων. Εἰδικώτερον περὶ τοῦ ἐν Κύπρῳ μαρτυρίου ὄρα Σάθα, Μεσαιων. Βιβλ. Β', σελ. 20. « Διήγησις τῶν ἀγίων τριῶν καὶ δέκα ὁσίων πατέρων τῶν διὰ πυρὸς τελειωθέντων παρὰ τῶν Λατίνων ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ ἐν τῷ ,ςψλθ' ἔτει » (1230). Φ. Γεωργίου, Εἰδήσεις ἱστορ. περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, σ. 48. Ἀθ. Σακελλάριος, Κυπριακὰ, Α', σ. 431. Γ. Σ. Φραγκοῦδης, Κύπρις, σ. 292.

² Ἀναφέρεται εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ Χριστοῦ. Λουκᾶς, 15, 8.

μισόκαλον ὁ τῶν καλῶν αἷτιος, τὸν σκανδαλοποιὸν ὁ τῆς ἀγάπης θεός, καὶ ἀποστείλῃ πρὸς τοὺς ποιμένας ἡμᾶς τῶν λογικῶν προβάτων αὐτοῦ ἄγγελον, εὐαγγελιζόμενον χαρὰν μεγάλην, καὶ ἀξιῶσθαι νὰ ᾄσωμεν τὴν θαυμαστὴν ὁμολογίαν, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία, καὶ ἐν ἀγίῳ φιλήματι περιπτυχθῶμεν ἀλλήλους. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἀγίου πνεύματος εἴη μετὰ πάντων ἡμῶν. Ἀμήν.

Πλὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὁ πατριάρχης ἀπέστειλε καὶ ἐτέραν πρὸς τοὺς καρδιναλίους, μὴ περισωθεῖσαν ἑλληνιστί, γεγραμμένην καὶ ταύτην ἐπὶ τῇ βάσει τῶν αὐτῶν φρονημάτων. Ἐν ταύτῃ προτρέπει αὐτοὺς εἰς πνευματικὸν ἀγῶνα πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας, καὶ πρὸς ἄρσιν τῶν διαφορῶν, μεταξὺ τῆς γραιικῆς καὶ λατινικῆς ἐκκλησίας. Μνημονεύει ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν ἀνέλαβε τὸ ἔργον τῆς ἐνώσεως, γράψας εἰς τὸν ἀγιώτατον πάπαν. Ἀπαριθμεῖ δὲ σὺν ἄλλοις ἐν ταύτῃ, ὅπως δείξῃ τὴν ἰσχὺν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὰ ἔθνη, ἅτινα πρεσβεύουσι τὰ δόγματα αὐτῆς. «Πολλὰ τε καὶ μεγάλα ἔθνη εἰσὶ τὰ ὁμοφρονοῦντα ἡμῖν, καὶ ὅσοι δὲ Γραικοὶ εἰσὶ συνομολογοῦσιν ἡμῖν ἐν ᾗπασι. Πρῶτοι δὲ οἱ τὴν πρώτην μοῖραν τῆς Ἀνατολῆς ἔχοντες Αἰθίοπες, εἴτα Σύριοι, καὶ ἄλλοι δ' ἔτι τούτων ἐπιβριθέστεροί τε Ἰβηρές τε καὶ Λαζοὶ καὶ Ἀλανοὶ καὶ Γότθοι καὶ Χάζαροι καὶ τὰ ὑπὲρ ἀριθμὸν πλήθη τῶν Ῥώσων, καὶ τὸ μεγαλόνικον γένος τῶν Βουλγάρων¹ ».

Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων καταφαίνεται, ὅτι ὁ Γερμανὸς ζητεῖ παρὰ τοῦ ἀρχιεποῦ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας νέαν ἔρευναν τῶν Γραφῶν πρὸς ἄρσιν τοῦ σχίσματος, καὶ νέαν ἐξέτασιν τῶν αἰτίων, ἅτινα ἐπὴνεγκον αὐτό, οὐδαμοῦ δ' ὅτι τυφλῶς ἐπιζητεῖ

¹ Μετάφρασιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης διεφύλαξεν ὁ Matthieu Paris, Τ. Δ', σ. 515. Ζοιρνικάβιος Βαροῦσος, Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἀγ. πνεύματος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, Τ. Β', σ. 665. Ὁ Paris τὰ γεγονότα ταῦτα ἀνάγει εἰς τὸ 1254.

τὴν ἔνωσιν καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν τῆς Ῥώμης.

Εἰς τὸ γράμμα τοῦ Γερμανοῦ ἀπήντησεν ὁ πάπας Γρηγόριος Θ' δι' ἀντιγράμματος¹, ἐν ᾧ μετὰ τὴν ἐν τῷ προοιμίῳ προσφώνησιν, «Γρηγόριος ἐπίσκοπος, δοῦλος τῶν δούλων τοῦ θεοῦ, τῷ σεβασμίῳ ἀδελφῷ, τῷ ἀρχιεπισκόπῳ τῶν Γραικῶν, σωτηρίαν καὶ ἀποστολικὴν εὐλογίαν», λέγει, ὅτι μετ' εὐμενείας ἀπεδέχθη τὰς ἐπιστολάς, αἷς ἐκόμισεν αὐτῷ ὁ ἀπεσταλμένος του, καὶ ἀφοῦ ἐπισταμένως ἐμελέτησεν αὐτάς, ἀπεφάσισε νὰ ἀποστείλῃ ἐκ τῶν τοῦ κλήρου τοῦ λατινικοῦ τινας, δοκίμους περὶ τὴν θεολογίαν, κομιστὰς τῆς γνώμης καὶ τῆς θελήσεώς του. Μετὰ μακράν δὲ περὶ πράξεων καὶ λόγων Πέτρου καὶ Παύλου ὑπόμνησιν ἐπιφέρει ὅτι ὁ χιτῶν τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἔγραψεν ὁ Γερμανός, δὲν ἐσχίσθη ὑπὸ στρατιωτικῶν, ἀλλ' ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν διχογνωμούντων, καὶ μερίζεται τὴν λύπην του. Ὅταν ἡ ἐκκλησία τῶν Γραικῶν ἀπεχωρίσθη τῆς Ῥωμαϊκῆς, ἀπώλεσε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς καὶ ἐγένετο, ἐλευθέρα πρὶν οὕσα, δούλη τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας², καταδικασθεῖσα εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἕνεκα τοῦ χωρισμοῦ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης.

— Ἐὰν ἤδη προστρέχῃς δι' ἔλεον εἰς τὸν κατέχοντα τὸν ἀποστολικὸν θρόνον ὡς ἀληθὲς τέκνον τοῦ Ἰσραὴλ, συμπαθοῦμεν πρὸς τὰ αἰσθήματα ταῦτα, καὶ σπεύδομεν ἐν χάριτι νὰ

¹ Ἐγράφη ἐν Rieti τῇ 26 Ἰουλίου 1232, τὸ 6ον ἔτος τῆς ἀρχιερωσύνης τοῦ Γρηγορίου, ὅστις ἐγένετο πάπας τῇ 19 Μαρτίου 1227, ἀπέθανε δὲ τῷ 1241, 21 Αὐγούστου. Ὅρα Mansi, T. ΚΓ', σ. 55. Héfélé, T. Η', σ. 289. Matthieu Paris, T. Δ'.

² Mat. Paris, T. Δ', σ. 341. Ἐνταῦθα ὁ Huillard-Breholles, ὁ μεταφραστὴς τοῦ μεγάλου χρονικοῦ τοῦ Mat. Paris, ἔχει ὑποσημείωσιν, ἐν ἣ γράφει ὅτι ὁ πάπας διὰ τῶν ἐν τῷ καιμένῳ ὑπονοεῖ τὴν διαρκὴ ἐξάρτησιν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἵτινες προήδρευον τῶν συνόδων, καὶ ἐκανόνιζον διὰ θεσπισμάτων ἐκκλησιαστικὰ πράγματα.

ἀνοίξωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν πρὸς τὸ φῶς. Ἐπικαλούμεθα ταπεινῶς ὅπως ἡ θεία χάρις διαφωτίσῃ τὴν καρδίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡ θεία πρόνοια συναγάγῃ πάντας τοὺς πιστοὺς ὑφ' ἓνα ποιμένα. Ἀνάγνωσον τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως, κῦψον εἰς τὸ κάτοπτρον, περὶ οὗ ὁμιλεῖς, τοῦ Εὐαγγελίου, τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν βιβλίων τῶν Πατέρων καὶ θέλεις ἰδεῖ ὅτι ἡ τῆς Ῥώμης ἐκκλησία, ἡ ἐπὶ κεφαλῆς πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν, οὐδόλως παρέβη τὰ ῥήματα αὐτῶν, καὶ οὐδεμίαν νοθείαν διέπραξεν· ἐν αὐτοῖς θέλεις ἰδεῖ ὅτι ὁ Ῥωμαῖος Ποντίφηξ εἶνε τὸ πᾶν πρὸς σωτηρίαν πάντων, ὅτι ἐξελέγη κατὰ θείαν θέλησιν, καὶ κατέστη δοῦλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν ἀδελφῶν, πολεμῶν οὗτος καὶ οἱ ἐπίσκοποι αὐτοῦ καὶ οἱ εἰς αὐτὸν ὑπακούοντες κατὰ τῶν αἰρετικῶν, τῶν σχισματικῶν καὶ τῶν τυράννων. Ἐὰν ἡ ἐκκλησία τῶν Ἑλλήνων θέλῃ νὰ ἀκούσῃ καὶ ὀριμεῖς λόγους, καὶ μεταχειρίζομαι ἐνταῦθα τὰς ἐκφράσεις σου, θὰ λαλήσωμεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι πλὴν τῆς ἀπωλείας τῶν ψυχῶν, ὑφίστανται καὶ ἕτερα δεινά, καὶ πρέπει νὰ ὑφίστανται ταῦτα ἵνα συνέλθωσιν. Εἰς χεῖρας αὐτῶν ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις διεσαλεύθη, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐλευθερία καὶ ἡ ἱεραρχικὴ ἀξιοπρέπεια κατεπατήθη. Οὐδεὶς ἔρχεται παρήγορος αὐτῶν, μὴ ἐχόντων κεφαλὴν, καὶ μὴ θελόντων νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν ἀληθῆ κεφαλὴν τῆς ἐκκλησίας. —

Ὁ πάπας τελευτᾷ τὴν ἐπιστολὴν προσκαλὼν τὸν πατριάρχην εἰς μετάνοιαν καὶ ὑπακοήν, ἐπιλέγων ὅτι μόνον ὅταν ἐκφωνήσῃ τὸ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ « Πάτερ, ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου », θέλει ὁ πατὴρ προσέλθει εἰς συνάντησίν του καὶ παρὰσχει βοήθειαν.

Μετὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὁ πάπας ἀπέστειλεν ἐτέραν τῇ 18 Μαΐου 1233, ἐν ᾗ ὑποστηρίζει ὅτι ἀφορμὴ τῆς πλάνης εἶνε ἡ ἀγνωσία τῶν Γραφῶν. Τὸ ἐν αὐταῖς ἱστορούμενον ὅτι ὁ Ἱεροδοάμ ἐποίησεν ἁμαρτῆσαι τὸν Ἰσραὴλ σημαίνει προδήλως τὸ σχίσμα τῶν Γραικῶν, τὸ δὲ πλῆθος τῶν βδελυγμάτων τῆς

Σαμαρείας τὰς διαφόρους αἱρέσεις τοῦ πλήθους, ὅπερ ἀπεχωρίσθη τοῦ ἀληθινοῦ ναοῦ τοῦ Κυρίου, τῆς ἐκκλησίας δὴλα δὴ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς τιμῆς.

Ἀναφερόμενος εἶτα εἰς ὅσα ἔγραψεν ἐν προγενεστέροις γράμμασιν, ἐν οἷς ἐδήλωσε τὴν αὐθεντίαν καὶ τὸ δίκαιον τοῦ πρωτείου τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, προσθέτει τοῦτο μόνον ὅτι ἀμφότεραι αἱ μάχαιραι (πνευματικὴ δὴλα δὴ καὶ κοσμικὴ) κατέχονται ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι ἀμφότεραι δίδονται τῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις τῆς μιᾶς μόνον ποιεῖται χρῆσιν, τὴν ἑτέραν δὲ δίδει ἰδίᾳ χειρὶ εἰς τὸν κοσμικὸν ἄρχοντα.

— Τούτων ἕνεκα πέμπομεν εἰς σέ, τὸν ἐπιζητοῦντα τὴν τῆς ἀληθείας ἀνίχνευσιν, τὸν Οὐγωνα καὶ Πέτρον ἐκ τῶν κηρύκων, καὶ τὸν Ἀμμώνιον καὶ Ῥαδοῦλφον ἐκ τῆς τῶν ἐλασσόνων ἀδελφῶν τάξεως, ἵνα μετ' αὐτῶν διαλεχθῇτε ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ.

Τὴν ἐπιστολὴν του δὲ τελευτᾷ ἐκτυλίσσων τὰ περὶ τῆς τελéseως τῆς θείας εὐχαριστίας δι' ἄζύμου ἄρτου, ἀποδίδων, ὡς εἰκός, τὸ ὀρθὸν καὶ δίκαιον εἰς τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν¹.

Ἐκ τῶν διαμειφθεισῶν ἐπιστολῶν καταφαίνεται ὅτι ὁ τε πατριάρχης καὶ ὁ πάπας εἶχον ἐν νῷ νὰ συζητήσωσι κατ' ἰδίαν τὸ θεολογικὸν θέμα τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ οὐχὶ ἐνώπιον συνόδου. Ἀλλὰ τὰ ζητήματα ταῦτα ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Δύσει κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τῶν θεολογικῶν ἐρίδων ἐθεωροῦντο ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων. Προσελάμβανον δ' ἐν τῇ Ἀνατολῇ μείζονα ἔτι ἀξίαν, καὶ ἀπεδίδετο αὐτοῖς μείζων σημασία, διότι καὶ τὸ Βυζάντιον, ἔνθα εἶχε τὸν θρόνον αὐτοῦ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, ἡ κεφαλὴ τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐκτεταμέναι ἡπειρωτικαὶ καὶ νησιωτικαὶ χώραι διετέλουν ὑπὸ τὸν λατινικὸν ζυγὸν καὶ τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν. Ἡ εἰδησις ἐπομένως ὅτι πρόκειται περὶ συνεννόησεως

¹ Ἐγγράφη ἐν Λατερανῷ τὸ 7ον ἔτος τῆς ἀρχιερωσύνης τοῦ Γρηγορίου Θ'. Κ. Σάθας, Μεσ. Βιβλ. Β', σ. 46. Γεώργ. Φραντζῆς (ἐκδ. Alter 1796), σελ. 139. Mat. Paris, Δ', 325-329.

τῶν δύο ἐκκλησιῶν (ἦτο δὲ ἡ πρώτη ἐπίσημος ἀπόπειρα πρὸς ἔνωσιν αὐτῶν μετὰ τὸ σχίσμα) ἐξήγειρε τὸ διαφέρον τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πληθυσμῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν κληρικῶν καὶ τῶν θεολόγων, οἵτινες ἔδραμον, εἴτε αὐτοβούλως, εἴτε καὶ τῇ προσκλήσει τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, εἰς Νίκαιαν.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Δύσει τὸ γεγονός ἀκουσθὲν συνεκίνησε τὰ πλήθη, δι' ὃ καὶ ὁ χρονογράφος Ματθαῖος Παρίς, σύγχρονος τῶν γεγονότων τούτων, καίτοι εἰς τῶν καυστικῶν ἐπικριτῶν τῶν παπῶν καὶ τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ὧν εἰκονίζει διὰ ζωηρῶν χρωμάτων τὰς καταχρήσεις, κατεχώρισεν ἐν τῷ χρονικῷ αὐτοῦ ὁλόκληρα τὰ κείμενα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γερμανοῦ πρὸς τὸν πάπαν καὶ τοὺς καρδινάλιους, καὶ τὴν ἀπάντησιν τοῦ πάπα. Ἐπικρίνει δὲ τοὺς Ἑλλήνας μὴ ὑπακούοντας εἰς τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ὁμολογεῖ ὅτι τούτους ἀπεμάκρυνεν ἀπ' αὐτῆς ἡ ἀρπαγή, ἡ σιμωνία καὶ οἱ χρηματιστικοὶ ἐκβιασμοὶ τοῦ λατινικοῦ κλήρου. Καταδικάζουσι, λέγει, τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν δι' ὅσα πράττει μᾶλλον ἢ δι' ὅσα λέγει. Ἀναμασᾷ δὲ καὶ ὁ χρονογράφος οὗτος πάνθ' ὅσα ἐλέγοντο τότε ἐν τῇ δύσει κατὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας¹.

Οἱ ἀποκρισιάριοι τοῦ πάπα ἔφθασαν εἰς Νίκαιαν περὶ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1234², καὶ ἐνεχείρισαν τὰς ἐπιστολάς τοῦ πάπα πρὸς τὸν πατριάρχην, ὅστις ὑπεδέχθη αὐτοὺς καθὼς καὶ ὁ λοιπὸς κληρὸς μετὰ τοῦ βασιλέως ἐν περισσῇ φιλοφροσύνῃ καὶ τιμῇ, ὡς αὐτοὶ οὗτοι ὁμολογοῦσιν ἐν τῇ ἐκθέσει των.

¹ M. Paris, Δ', σ. 298 καὶ 396.

² Ἐν τῇ ἐκθέσει των περὶ τῆς ἀποστολῆς ταύτης οἱ ἀποκρισιάριοι (Mansi, T. ΚΓ', σελ. 279) γράφουσιν ὅτι ἔφθασαν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1233· μεταχειρίζονται ὁμως ἐνταῦθα τὴν χρονολογίαν τῶν Φλωρεντινῶν, οἵτινες ἤρχιζον τὸ ἔτος ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, δηλὰ δὴ τὴν 25 Μαρτίου. Hefele, σελ. 290, σημ. Mas-Latrie, Trésor, σελ. 19, σημ. Ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης, Διήγ. σ. 40, περὶ τῶν ἐλθόντων ἐκ Ῥώμης ἀποκρισιαρίων γράφει ὅτι ἦσαν σοφοὶ καὶ πολυμαθεῖς.

Κατὰ τὰς συγκροτηθείσας διαλέξεις, αἵτινες διήρκεσαν ἡμέρας δεκατρεῖς, παρίσταντο ὁ αὐτοκράτωρ Βατάτσης μετὰ τοῦ πατριάρχου, καὶ πληθὺς ἐτέρα κληρικῶν καὶ οἱ εἰρημένοι ἀποκρισιάριοι τοῦ πάπα Οὕγων καὶ Πέτρος ἐκ τῶν λεγομένων κηρύκων, καὶ ὁ Ἀμμώνιος καὶ Ῥαδοῦλφος ἐκ τῶν ἐλασσόνων ἀδελφῶν¹.

Συνελθόντων πάντων ἐπὶ τῷ αὐτῷ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν διαλέξεων, οἱ ἀνατολικοὶ ἐζήτησαν ὅπως οἱ ἀποκρισιάριοι ἀρχίσωσι πρῶτοι τὴν ὁμιλίαν, ὡς λεγᾶτο τοῦ πάπα, ἀλλ' οὗτοι ἀπήντησαν ὅτι εἶνε μόνον ἀπλοῖ νούντσιοι, καὶ οὐδόλως λεγάτοι, οὐχ ἤττον, γράφουσιν ἐν τῇ ἐκθέσει των ὅτι, θέλοντες νὰ ἀποφύγῃσι τὴν πανουργίαν τῶν κληρικῶν Γραικῶν καὶ τὸν δόλον, καὶ ἵνα μὴ καταναλίσκωσι τὸν χρόνον, εἶπον ὅτι δὲν ἤρχοντο εἰς σύνοδον, ἀλλ' ἀπλῶς εἰς τὸν πατριάρχην. Τοῦτο δ' ἐπανέλαβον καὶ κατὰ τὴν τρίτην συνεδρίαν, ὅτε αὖθις ἐζητήθη νὰ ὁμιλήσωσι πρῶτοι, προσθέσαντες ὅτι — ἡμεῖς δὲν ἤλθομεν ἐνταῦθα νὰ συζητήσωμεν μεθ' ὑμῶν ἐπὶ ἄρθρου οἰουδήποτε τῆς πίστεως, περὶ οὗ ἀμφιβάλλει ἡ Ῥωμάνᾳ Ἐκκλησίᾳ ἢ ἡμεῖς, ἀλλὰ φιλικῶς νὰ διαλεχθῶμεν ἐπὶ τῶν ἀμφιβολιῶν ὑμῶν. Ὁ πατριάρχης δ' ἀπήντησε — καὶ ποῖαι αὗται; σεῖς εἶπατε Οὕτω δὲ εἰς τὰς ἐπομένας ἐξ συνεδριάσεις συνεζητήθη ἐκατέρωθεν τὸ θέμα περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἀγίου πνεύματος, ὅτε οἱ Ἕλληνες κληρικοὶ ὑπεστήριζαν ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ προστεθῇ εἰς τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας. Ἐλαβε δὲ τὸν λόγον κριθεὶς καταλληλότερος, ιδίως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ Δημήτριος Κάρυκς, ὑπατος τῶν φιλοσόφων ὀνομαζόμενος καὶ θεωρούμενος.

¹ Κατὰ τὸν M. Paris, T. B', σ. 401, τὸ τάγμα τοῦτο τῶν ἐλασσόνων ἀδελφῶν ἀνεφάνη περὶ τὸ 1207. Διέτρεχον δ' οὗτοι πανταχοῦ καὶ διέμενον εἰς τὰς πόλεις ἀνὰ 17· δὲν ἐλάμβανον ἢ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα πρὸς τροφήν καὶ ἐνδυμασίαν. Οἱ Βυζαντινοὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος *fratres minores* ἐκάλουν αὐτοὺς φρεμενουρίους. Περὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐφ' ὧν οὗτοι διεσπάρησαν ὄρα Buchon, Rech. hist. T. A', σ. 296, σημ. 1.

οὗτος δ' εἶνε βεβαίως ὁ ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν ἀποκρισιαρίων ἀναφερόμενος μέγας φιλόσοφος (*magnus philosophus*).

Ὁ Βλεμμύδης, φίλος ἀπὸ μακροῦ χρόνου τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ ¹, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦ Δημητρίου Καρύκη, ἀφηγούμενος τοὺς λόγους καὶ τὰς ἀντιρρήσεις τῶν ἐκ Ῥώμης, λέγει ὅτι ἐπὶ τέλους ὁ ὑπατος τῶν φιλοσόφων δὲν εἶχέ τι νὰ ἀπαντήσῃ «καὶ ἦν ἀμηχανῶν καὶ σιωπῶν». Ὁ Βλεμμύδης δὲ ἰδὼν τοῦτο ἐζήτησε τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πατριάρχου νὰ ἀπαντήσῃ αὐτός, ἀλλὰ δὲν ἔτυχε ταύτης, «ἴσως», ἐπιφέρει μετὰ λεπτότητος, «διὰ τὸ τῆς ἐκβάσεως ἄδηλον». Ὁ ὑπατος ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι καταισχυνθεὶς, καὶ μὴ ἔχων τί νὰ πράξῃ, ζητεῖ νὰ δοθῶσιν αὐτῷ τὰ ῥηθέντα ἐγγράφως, ὅπερ οἱ ἐκ τῆς Ῥώμης ἔπραξαν, ὑποστηρίζοντες ὅτι τὸ *filioque* ὑπῆρχεν ἐν τῇ Βίβλῳ. Ὁ ὑπατος ἔκτοτε ἀφανὴς ἐγένετο καὶ οὐδαμοῦ που ἠκούσθη ἢ παρουσία του. Ὁ πατριάρχης ἐν ἀθυμίᾳ πολλῇ ἐκ τούτου περιπεσὼν, διότι αὐτὸς ἦτο ὁ αἴτιος τῆς διαλέξεως, πρῶτος αὐτὸς προκαλέσας διὰ τῆς πρὸς τὸν πάπαν ἐπιστολῆς του ταύτην, κατέφυγεν, ἀφοῦ ἤδη ὁ προκεκριμένος νὰ διαλεχθῇ ἀνεχώρησεν, οἱ λοιποὶ δὲ λογάδες τῆς ἐκκλησίας ἤρνουντο, εἰς τὸν Βλεμμύδην, ὅστις καὶ ἔγραψε τὴν ἀπάντησιν, ἀπολογηθεὶς ὑπὲρ τῶν δογμάτων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Οἱ λόγοι του, γράφει ὁ αὐτός, ἐγένοντο ἀποδεκτοὶ ὑπὸ τῶν παρόντων ἐκεῖ λογίων καὶ εὖ φρονούντων Ἑλλήνων, ὑπῆρξαν δὲ ἀπρόσβλητοι ὑπὸ τῶν ἀντιφρονούντων· οὕτω δὲ μετηγγίσθη ἡ ἀθυμία τοῦ πατριάρχου εἰς τοὺς προξενήσαντας αὐτήν, ὥς ἔπρεπεν εἰς αὐτούς ².

Ἐπὶ τέλους ὁ αὐτοκράτωρ, ἵνα μὴ αἱ διαλέξεις τραχυθῶ-

¹ Βλεμμύδης, Διήγ. σ. 7 καὶ 63.

² Τοῦ σοφωτάτου Νικηφόρου Βλεμμύδου ἐκ τῆς τῶν κατ' αὐτὸν διηγήσεως (ἐν Ἑκκλησιαστ. Βιβλ. Ἀνδ. Δημητρακοπούλου), σ. 380. Περιέργον εἶνε ὅτι τὸν Βλεμμύδην οἱ καθολικοὶ θεωροῦσιν ὡς φρονούντα τὰ τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας. Raynaldus, *Annales* 1233, 7. Ὅρα τὰ περὶ τούτου ἐκτενέστερον ἐν Δημητρακοπούλου, Ἑκκλησ. Βιβλ. σελ. κζ' ἐπ.

σιν, εἶπεν εἰς τοὺς ἀποκρισιάρχους νὰ ἀφήσωσι τὰς ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἀποδείξεις, καὶ φέρωσι τὰς ἐκ τῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Τὰ περὶ τούτου κατηνάλωσαν ἐξ ἑτι διαλέξεις. Κατὰ τὴν ἐβδόμην δ' ἐπελήφθησαν τοῦ θέματος τοῦ ἀζύμου ἄρτου κατὰ τὴν ἱερουργίαν τῆς θείας εὐχαριστίας. Ἀλλ' ὁ πατριάρχης ἀπήντησεν ὅτι ὡς πρὸς τοῦτο θέλει συγκαλέσει εἰς σύνοδον τοὺς πατριάρχας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων περὶ τὰ μέσα τοῦ προσεχοῦς Μαρτίου, καὶ ὅτι θέλει κάμει δήλωσιν περὶ τοῦ θέματος τούτου. Ἡδύναντο δὲ οἱ ἀποκρισιάρχιοι νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν σύνοδον. Ἀλλ' οὗτοι ἀπήντησαν ὅτι δὲν ἐστάλησαν εἰς σύνοδον, ἀλλ' εἰς τὸν πατριάρχην. Ἐλεύθερος ἐπομένως ἦτο νὰ ἀποφασίσῃ ὅ,τι ἤθελε νομίσαι πρόσφορον εἰς εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡδύνατο νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς αὐτοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἀπόφασίν του.

Προσελθόντες οἱ ἀποκρισιάρχιοι νὰ ἀποχαιρετίσωσι τὸν βασιλέα καὶ ἐρωτηθέντες πῶς ἐπὶ τέλους δύναται νὰ πραγματωθῇ ἡ ἔνωσις; ἀπεκρίθησαν — ἐὰν οἱ Γραικοὶ α') ἀσπασθῶσι τὰ δόγματα τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἥτις δὲν θὰ ἐμμείνῃ ἴσως τότε ὑποχρεοῦσα αὐτοὺς νὰ ἀποδεχθῶσι τὸ *filioque*, καὶ β') ἐὰν ὑποταχθῶσιν εἰς αὐτήν. — Ὁ αὐτοκράτωρ ἠρώτησεν, ἂν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ πάπας ἤθελεν ἀφήσει εἰς τὸν πατριάρχην τὰ δικαιώματα, ὧν ἀπελάμβανεν· οὗτοι δὲ ἀπήντησαν — ὅτι, ἐὰν ὑποταχθῇ εἰς τὴν μητέρα, θέλει τύχει παρ' αὐτῆς πάσης περιποιήσεως, ἣν οὐδὲ φαντάζεται. —

Μετὰ τοῦτο περὶ τὰ μέσα Μαρτίου ὁ πατριάρχης, καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ προσεκάλεσε τοὺς ἀποκρισιάρχους τοῦ πάπα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δι' εἰδικοῦ ἀπεσταλμένου, ἀποστείλας πρὸς τοῦτο καὶ ἴδιον πλοῖον, ὅπως παρευρεθῶσιν εἰς τὴν σύνοδον. Οὗτοι δὲ τὸ πρῶτον ἀπεποιήθησαν, ἀλλὰ τῇ προτροπῇ τοῦ αὐτοκράτορος Βατάτση, διαφερομένου εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ἀπεφάσισαν νὰ προσέλθωσιν. Εἰς τὴν ἀποδοχὴν των δὲ συνετέλεσε καὶ ἕτερος λόγος, ὃν ἀναφέρουσιν εἰς τὴν ἔκθεσίν των¹, ἡ ἐλπὶς

¹ Mansi, T. ΚΓ', σ. 33.

νά συνομολογήσωσι μεταξύ τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ τῆς Νικαίας ἀναχωχὴν ὀπλων, ἕνεκα τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου. Οὕτω δὲ ἀναχωρήσαντες μετέβησαν εἰς Νύμφαιον¹, ὅπου συνήντησαν τὸν Βατάτσην καὶ τὸν πατριάρχην. Ἐκ τῶν λοιπῶν πατριαρχῶν παρίστατο μόνον ὁ Ἀντιοχείας².

Ἡ πρώτη διάλεξις ἐν Νυμφαίῳ ἐγένετο τὴν Πέμπτην μετὰ τὸ Πάσχα τοῦ 1234· ἐξηκολούθησαν δὲ κατόπιν αἱ συζητήσεις περὶ τοῦ filioque καὶ ἀζύμου ἢ ἐνζύμου ἄρτου ἐν τῇ θείᾳ κοινωνίᾳ. Ἐν ἄλλοις δ' οἱ ἀποκρισιάριοι κατέκριναν τοὺς ἀνατολικούς ὅτι οἱ ἱερεῖς των ἔπλυνον τὰς ἀγίας τραπέζας, ἐφ' ὧν ἐλειτούργησαν προηγουμένως Λατῖνοι ἱερεῖς, ὅτι δὲν ἐμνημόνευον τοῦ πάπα, διαγράψαντες τὸ ὄνομά του ἐκ τῶν διπτύχων, καὶ ὅτι καθ' ἕκαστον ἔτος ἐξεσφενδόνιζον κατ' αὐτοῦ ἀφορισμόν. Αἱ κατηγορίαι δὲ αὗται εἶχον διαδοθῇ εἰς τὴν Δύσειν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις.

Οἱ Ἕλληνες ἀπήντησαν μετὰ τῆς προσηκούσης δικαιολογίας ἐφ' ὧν τούτων. Ἀπέκρουσαν τὴν περὶ ἀφορισμοῦ τοῦ πάπα αἰτίαν ὡς ἀνυπόστατον. Ἄν ἔπλυνον δὲ τοὺς βωμούς, τοῦτο

¹ Ἐν τῇ ἐκθέσει των οἱ ἀπεσταλμένοι ἀναγράφουσιν ὅτι εἰς Νύμφαιον μετέβησαν διὰ τοῦ *Chalongorum super mare situm*, ἔπειτα διὰ τοῦ Λοπαδίου καὶ Λασκάρων (ἀλλαχοῦ γράφουσι *Lycharam*), εἰκάζομεν ὅτι τὸ *Chalongorum* εἶνε ὁ Χαρταλιμὴν. (Ὅρα ἀνωτέρω σελ. 74). Τῶν *Lascara* ἢ *Lychara* ἡ θέσις ἄγνωστος ἡμῖν· ἴσως ἦτο ἰδιαιτέρα τις κτῆσις τοῦ Λασκάρεως.

² Ὁ Μ. Paris, T. Δ', σ. 397 ἱστορεῖ ὅτι ὁ πατριάρχης οὗτος προτρεπόμενος ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ, προέβη εἰς τοσοῦτον θρασύτητος, ὥστε νὰ ἀναθεματίσῃ τὸν πάπαν καὶ τὴν αὐλὴν αὐτοῦ. Ὁ περὶ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ πατριαρχευσάντων γράψας Κωνσταντίος Α', πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (Κωνσταντίου Α' πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Βιογραφία καὶ συγγραφαὶ αἱ ἐλάσσονες κλ. σ. 117 ἐπ.), πλὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον πατριάρχου Ἀντιοχείας Δωροθέου (1219-1245), οὐδὲν ἕτερον διαλαμβάνει.

ἐγένετο ἐν ἀρχῇ, ὅτε οἱ Λατῖνοι ἐβεβήλωσαν τοὺς ναοὺς τῶν ὀρθοδόξων. Ὡς πρὸς τὴν ἀφαίρεσιν δὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ πάπα ἐκ τῶν διπτύχων, ἀπήντησαν ὅτι πρῶτος οὗτος ἀφήρесе τὸ ὄνομα τοῦ ὀρθοδόξου πατριάρχου· εἰς τοῦτο δὲ οἱ νούντσιοι ἀπήντησαν ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου οὐδέποτε εἶχεν ἐγγραφῇ¹.

Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ διαλέξεις εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα κατέληξαν. Ὁ δὲ Βατάτσης ἐπὶ τέλους θέλων νὰ περατώσῃ ἡ σύνοδος τὸ ἔργον τῆς δι' ἀποφάσεώς τινος, προέτεινεν εἰς τοὺς ἀποκρισιάρχους ὅτι οἱ Γραικοὶ ἀποδέχονται ὡς ὀρθὴν τὴν περὶ ἁζύμων δοξασίαν², ἂν καὶ αὐτοὶ ἐξ ἐτέρου ἀπεδέχοντο τὴν ἀπάλειψιν ἐκ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως τοῦ filioque. Τοῦτο δμως οὗτοι ἀπέκρουσαν, καὶ εἶπον εἰς τοὺς ὀρθοδόξους — Πιστεύετε ναὶ ἢ ὄχι ἐπὶ τέλους ὅτι τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ; Πιστεύετε ὅτι ἡ θεία κοινωνία δύναται νὰ τελεσθῇ καὶ δι' ἁζύμου ἄρτου; Οἱ Γραικοὶ ἀπήντησαν — Ὁχι. Τότε δὲ ὁ πατριάρχης ἀπέστειλεν εἰς τοὺς ἀποκρισιάρχους διὰ τοῦ χαρτοφύλακος αὐτοῦ ἐγγραφον τὸν ὅρον τῆς συνόδου, ὅπως δώσωσιν εἰς τὸν πάπαν. Ἐζήτησε δὲ καὶ τὰς δηλώσεις αὐτῶν τὰς διαμειφθείσας ἐπὶ τοῦ filioque καὶ τῆς θείας κοινωνίας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀποκρισιᾶριοι ἠρνήθησαν, ἠπείλησεν ὅτι θέλει ἀναθεματίσει τοὺς φύλακας, οὓς ὁ Βατάτσης εἶχε τάξει πρὸς φρούρησιν αὐτῶν, ἂν δὲν ἐγκατέλειπον αὐτούς. Μετὰ τοῦτο οἱ ἀποκρισιᾶριοι καταλιπόντες τὰς ἀποσκευὰς τῶν ἀνεχώρησαν.

Ὁ Βατάτσης, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐκθέσεως τῶν ἀποκρισιᾶρίων, ἐφέρετο πρὸς αὐτοὺς φιλοφρονέστερον. Ἰσως δὲ καὶ δὲν ἐνέκρινε τὴν αὐστηρὰν γλῶσσαν τῶν κληρικῶν καὶ τοῦ πατριάρχου, διότι τὸ τῆς ἐνώσεως ζήτημα, εἰς ὃ εἰλικρινῶς ἄλλως δὲν ἐπίστευε, μετεχειρίζετο πρὸς πολιτικούς σκοπούς. Ἦθελε δὲ νὰ

¹ Héféle, T. H', σ. 292. Ὅρα καὶ Pichler, *Gesch. der Trennung*, Τόμον Α'.

² Ὁ Ἡλίας Μηνιάτης, Πέτρα σκανδάλου, σελὶς 61, λέγει, ἱστορῶν τὰ περὶ τούτου, «ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔκρινεν ὡς πολιτικός, ὄχι ὡς θεολόγος».

μὴ ἀπέλθωσιν οἱ ἀποκρισιάριοι δυσηρεστημένοι. Διὰ τοῦτο, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των, ἀπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ἓνα τῶν ἀνωτάτων μεγιστάνων, ἵνα δώσῃ αὐτοῖς τὴν διαβεβαίωσιν τῶν ἀγαθῶν διαθέσεών του, καὶ καταπέισῃ νὰ περιμείνωσιν εἰς ὠρισμένον τόπον τὰς ἀποσκευὰς των. Δύο τούτων ἐπανῆλθον, ἀλλὰ ὁ χαρτοφύλαξ τοῦ πατριαρχείου παρευρεθείς ἐκεῖ καὶ ἀνερυνήσας τὰς ἀποσκευὰς εὔρε τὴν δῆλωσιν τῶν Γραικῶν περὶ τῆς θείας κοινωνίας, καὶ ἀφήρесе ταύτην, μὴ θέλων νὰ περιέλθῃ εἰς τὸν πᾶπαν· ἀλλ' οἱ ἀποκρισιάριοι εἶχον κρατήσῃ ταύτης λατινικὴν μετάφρασιν¹, ὡς γράφουσιν. Ὁ ὁρος ὁμῶς τῆς συνόδου ὁ δογματικὸς, ὁ δοθεὶς, οὐδαμῶς πραγματεύεται περὶ θείας κοινωνίας, ἀλλὰ μόνον περὶ τῆς ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος².

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς πρώτης ἀποπεύρας περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν τε Ἑλλήνων καὶ Λατίνων ἐκατέρωθεν ἐμμεινάντων εἰς τὰ παραδεδεγμένα.

Ἐνῷ ταῦτα ἐν Νυμφαίῳ συνέβαινον, καὶ συζητήσεις ἄγονοι διεξήγοντο περὶ τῆς ἀληθείας τῶν δογμάτων τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας, συγχρόνως ἔφθασαν καὶ ἐκ Κιλικίας ἄνδρες, ἔμπειροι τῆς Γραφῆς, πρεσβεύοντες ὅτι τὸ θεῖον εἶνε παθητὸν (παθητολάτραι), καὶ τὸν τρισάγιον ὕμνον προφέροντες μετὰ τῆς προσθήκης τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅτι οὗτος ὁ ὕμνος μόνον τῷ υἱῷ προσαρμόζεται καὶ ἄλλα παρόμοια. Εἰς τούτους ἀπήντησεν ὁ Βλεμμύδης, ἀναιρέσας τὰς δοξασίας των, μὴ ἀναμένων τὴν ἄδειαν τοῦ βασιλέως, οὗ εἶχε παρέλθῃ ὁ χρόλος ὁ ἐκ τῶν περιστάσεων τούτων γεννηθείς, τόσον ὥστε καὶ ἠθέλησε νὰ ἀνταμείψῃ τὸν Βλεμμύδην χρηματικῶς, ἀλλ' αὐτὸς ἀπεποιήθη, εἰπὼν ὅτι ἡ τιμὴ τοῦ λόγου εἶνε τὸ ἀχρημάτιστον, ὅπερ

¹ Héfélé, T. H', σ. 285 ἐπ.

² Τὸν ὅρον τοῦτον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ἀνέκδοτον ὄντα, ἐξέδωκεν ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐν τῇ « Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ » ἐν Κωνσταντινουπόλει 1882, ἐκ χειρογράφου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλολ. Συλλόγου.

ὁ βασιλεὺς ἀνεγνώρισεν, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ τοῦ Βλεμμύδου εὗρον ἀφορμὴν νέας κατ' αὐτοῦ καταφορᾶς, λέγοντες ὅτι διὰ τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῆς ἀμοιβῆς ἔδειξε περιφρόνησιν εἰς τὴν φιλοφροσύνην τοῦ βασιλέως¹.

Πλὴν τοῦ Καρύκη, τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων, τοῦ Βλεμμύδου καὶ ἄλλων, μετέσχον τῶν τῆς συνόδου θεμάτων συγχρόνως ἢ εὐθὺς κατόπιν ὁ Ἀκροπολίτης, γράφας λόγον ἀναιρετικὸν τῶν ἰσχυρισμῶν τῶν Λατίνων περισωθέντα ἄχρι ἡμῶν². Ἐπίσης ὁ Μεθόδιος ὁ τὸν πατριάρχην Γερμανὸν διαδεχθεὶς γράφας πόνημα κατὰ ἀζύμων, καὶ ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου, κατ' αἴτησιν τοῦ ἐπισκόπου Κορώνης³.

Ἐπίσης ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἰωάννου Βατάτση ἔγραψε κατὰ Λατίνων εἰς τὸ θέμα περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος⁴.

Ἡ σπουδαιότερα ὅμως ἀπάντησις ἣτις ἐδόθη τότε ἦτο ἡ τοῦ Γερμανοῦ πατριάρχου γνωστὴ λατινιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν « Ἀπάντησις πρὸς τὴν ὁμολογίαν τοῦ πάπα Γρηγορίου καὶ πρὸς τοὺς ὑπ' ἐκείνου σταλέντας φρεμινουρίους περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος »⁵.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς περὶ ἐνώσεως ἀποπείρας σημαντικὸν ἐκκλησιαστικὸν γεγονὸς ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Γρηγορίου Β' εἶνε ἡ ἀνακήρυξις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Τυρνόβου, πρωτεύουσας τῆς Βουλγαρίας, διὰ βασιλικοῦ καὶ συνοδικοῦ θεσπίσματος, ὡς πατριάρχου αὐτονόμου. Ἐγένετο δὲ τοῦτο, καθ' ὃ γράφει ὁ Ἀκροπολίτης, ὡς δωρεὰ χάριτος παρὰ τοῦ βασιλέως

¹ Ν. Βλεμμύδης, Διήγ. 41 καὶ 80.

² Ἐκ χειρογράφου ἐδημοσίευσεν καὶ τοῦτον ὁ Δημητρακόπουλος, Ἐκκλ. Βιβλ. σ. 395.

³ Δημητρακόπουλος, Ὁρθόδ. Ἑλλάς, σ. 44.

⁴ Δημητρακόπουλος, Ὁρθ. Ἑλλάς, σ. 45.

⁵ Ἐδημοσιεύθη ἐν Τόμφῳ Ἀγάπης τοῦ Δοσιθέου, σελ. 367, καὶ ἐν τέλει τοῦ Χρονικοῦ Φραντζῆ (ἐκδ. Alter), σελ. 140.

Ἰωάννου πρὸς τὸν ἄρχοντα τῶν Βουλγάρων Ἀσάν, οὗ τὴν θυγατέρα ἔλαβε σύζυγον ὁ υἱὸς του Θεόδωρος¹.

Εἰς τὴν θέλησιν ταύτην τοῦ Βατάτση, τῆς ιδρύσεως ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐτέρου πατριαρχείου, ὑπέκυψεν ἐκὼν ἄκων ἀναμφιδόλως ὁ Γερμανός, ὑπέικων εἰς τὰ θεσπίσματα τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς².

Περίεργον δ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου, μαρτυροῦν τὴν ἐπελθοῦσαν σύγχυσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐνοριῶν, εἶνε ὅτι ὁ Ἀκροπολίτης καὶ ὁ Γρηγορᾶς ἀντιφάσκουσι πρὸς ἀλλήλους, περὶ τῆς ἐνορίας εἰς ἣν ὑπήγετο ἡ ἀρχιεπισκοπὴ τῆς ιδίως Βουλγαρίας, διότι ὁ μὲν Ἀκροπολίτης ἱστορεῖ ὅτι ἐτέλει ὑπὸ τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχην, ὁ δὲ Γρηγορᾶς καὶ Ἐφραίμιος ὑπὸ τὸν τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς. Εὐνόητον δ' ἀποβαίνει ἐξ ὧτων εἵπομεν περὶ Ἀκροπολίτου, ὅτι οὗτος ἐνταῦθα νοθεύει τὴν ἀλήθειαν ἐκ μίσους πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς, ὁ Γρηγορᾶς δέ, καίτοι οὐχὶ εὐμενῶς ἐπ' ἴσης περὶ αὐτοῦ ἀποφαινόμενος, εἶνε μᾶλλον σύμφωνος πρὸς τὰ διέποντα τὴν τάξιν τῶν Ἐκκλησιῶν.

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 55. Γρηγορᾶς, σ. 30.

² Ὁ Εὐφραίμιος 8179 ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει ταύτῃ τοῦ Τυρνόβου εἰς πατριάρχην ἐκφέρει τὴν ἀπορίαν του διὰ τῶν ἐξῆς

Ἐπευλόγει δὲ τοὺς γάμους ἀρχιθύτης

8180 θεῖος Γερμανός, συμπαρῶν τελουμένοις

τῷ τηνικαῦτα ποιμενάρχῃς Τρινόβου

τῷ Βουλγαρίας ὑποκείμενος θρόνῳ.

Οὐκ οἶδ' ὅπως κέκριτο συνόδου κρίσει

θεσπίσματί τε τοῦ κρατοῦντος Αὐσάνων

8185 τιμὴν πατριάρχου γε καὶ κλῆσιν ἔχιν

κῆδους τινόντων τῶν κρατούντων οἱ χάριν.

Ὁ Μελέτιος, Ἐκκλ. Ἰστ. Τ. Γ', σ. 94, θέλων νὰ δικαιολογήσῃ πως τὸ γεγονός, προσθέτει ὅτι ὁ Τυρνόβου ἔλαβεν αὐτονομίαν « βίᾳ καὶ δυναστείᾳ τῶν Βουλγάρων ». Ἀλλὰ τὸ ἐναντίον ἐξάγεται ἐκ τῶν πηγῶν. Ὁ Χωματηνός, σ. 496, θεωρεῖ τὸ Τύρνοβον ὑποκείμενον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν του, « μέρος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐπαρχίας ὁ Τύρνοβος ».

Ἦθέλομεν ἐξέλθει τοῦ ἱστορικοῦ ἡμῶν θέματος, ἂν εἰσηρχόμεθα εἰς λεπτομερεῇ ἔκθεσιν τῆς ἱστορίας τῆς Βουλγαρικῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς, ἢ ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, ἢ ὑπὸ τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦτο δὲ μόνον ἐνταῦθα παρατηροῦμεν ὅτι κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα ἐδόθη εἰς τὸν ἐπίσκοπον Τυρνόβου *συγκαταβάσεως λόγῳ*. Ἐχομεν δὲ περὶ τούτου ῥητὴν μνηεῖαν ἐν ἐγγράφῳ τοῦ πατριάρχου Καλλίστου (τοῦ 1335) πρὸς τοὺς ἐν Τρινόβῳ μοναχοὺς καὶ ἱερεῖς, ῥητῶς διαλαμβάνον «ὁ πατριάρχης Τρινόβου ἦν ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐπισκόπου ὄνομα φέρων, ὑποτασσόμενος τῇ ἀγίᾳ τοῦ Θεοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, εἴθ' ὕστερον παρακλήσεως γεγонуίας πολλῆς καὶ δεήσεως εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ταύτην μεγάλῃν καὶ ἱερὰν σύνοδον παρὰ τοῦ τότε τῆς βασιλείας τῶν Βουλγάρων διυθύνοντος σχῆπτρα, διὰ τιμὴν ἐκείνου καὶ τοῦ τοιοῦτου ἔθνους, ὑποτεταγμένου φανέντος τῇ καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτῃ τοῦ Θεοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, ἐδωρήθη *συγκαταβάσεως λόγῳ* πρὸς τὸν Τρινόβου τὸ ὀνομάζεσθαι πατριάρχην Βουλγαρίας, οὐ μέντοι εἶναι καὶ *συναρίθμιον* τοῖς λοιποῖς ἀγιωτάτοις πατριάρχαις, καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲ μνημονεύεσθαι ἐν τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις κατὰ τὸν θεῖον καὶ ἱερὸν κανόνα τῆς δ' συνόδου κτλ.»

Ἐξέδωκε δὲ ὁ πατριάρχης Γερμανὸς τόμον συνοδικόν, οὗ περικοπὴν περιεῖχε τὸ ἀνωτέρω ἐγγραφον τοῦ Καλλίστου, ἐν ᾧ ῥητῶς ἀναφέρει ὅτι ἡ τοῦ πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως σύνοδος «τὸ αὐτοκέφαλον εἶναι (τὸν Τρινόβου) ὀλόκληρον οὐκ ἐτομογράφησεν, ἀλλὰ δεσμοφορήσει πάλιν, τοῦτ' ἔστι δώσει τέλη καὶ φόρους τῷ τιμήσαντι πατριάρχῃ, καὶ τὴν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐπ' ἐκκλησίας ἀναφοράν, ὡς συνεισφοράν, ὡς εἰς τῶν ὑπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν μητροπολιτῶν καὶ εἰς λογιστεῦσεις καὶ εὐθύνας, τοῦτ' ἔστι κρίσεις ἀχθήσεται, ἐπὶ ποτέ τις παρεκτραπείς τῆς δεσμοφορίας ἐξελεγχθῇ»¹.

¹ Acta, T. A', σ. 436 ἐπ. Γρηγορίου, Πραγματεία, σ. 145. Ὁ

Τοιαῦτα εἶνε τὰ ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Γερμανοῦ γεγονότα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὅστις, ὡς ἐν ἀρχῇ εἵπομεν, ὑπῆρξεν ὁ διασημότερος τῶν ἐν Νικαίᾳ πατριαρχῶν. Ἀγνωστον ἀκριβῶς τὸ ἔτος τοῦ θανάτου αὐτοῦ, γνωστὸν δὲ μόνον ὅτι ἔζη τῷ 1235· πιθανώτατα ἀπεβίωσε τῷ 1240, διότι ὁ Κάλλιστος ἱστορεῖ ὅτι ἐπατριάρχευσεν ἔτη 18, εἰς τὸ 1240 δὲ συμπληροῦνται τὰ ἔτη τῆς πατριαρχίας, εἰς ἣν ἀνῆλθε τῷ 1222¹. Κατὰ τὸν αὐτὸν Κάλλιστον ὁ Γερμανὸς ἐτάφη ἐν τῇ Μονῇ τῆς Καρυωτίσσης τῆς Νικαίας, πολλὰ θαύματα ἐργαζόμενος· ἐπ' ἱσῆς δ' ὁ Ἐφραίμιος ἐξαίρει τὸν βίον αὐτοῦ δι' ὀλίγων². Ὁ Ἀκροπολίτης ἀναγράφει ἀπλῶς ὅτι καλῶς ἐβίωσε καὶ καλῶς ἐποίμανε τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, ὁ Γρηγορᾶς δὲ ὅτι ἦτο ἀνὴρ συνετὸς καὶ ὅτι ἐκόσμησεν ἀρετῇ καὶ λόγῳ τὸν βίον του³.

Rattinger, Die Patriarchatsprengel von Constantin. u. die bulgar. Kirche zur Zeit der Lateinerherrschaft in Byzanz, γράφει ὅτι ὁ Ἀκροπολίτης καὶ Γρηγορᾶς σιωπῶσι περὶ τοῦ γεγονότος ὅτι τὴν αὐτονομίαν τῆς ἡ Βουλγαρικῇ ἐκκλησίᾳ ἔλαβε πρῶτον ὑπὸ τοῦ πάπα. Τοιοῦτόν τι οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀναγράψωσιν, ἅτε τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μηδέποτε ἀναγνωρίσαντος τὴν τοιαύτην πράξιν. Ἡ παρατήρησις δὲ τοῦ Spiridion Gopcevic, Bulgarien und Ostrumelien, σ. 98, ὅτι τὴν πράξιν τοῦ Γερμανοῦ ἐπεκύρωσαν καὶ οἱ πατριάρχαι Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων, δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῶν πηγῶν, οὐδὲ ἦτο δυνατὴ τοιαύτη ἐπικύρωσις. Ὁ αὐτὸς γράφει ὅτι ὁ Τυρνόβου ἐλέγετο Ἰωακείμ.

¹ Ὁ Γεδεών, Πατριαρχ. Πίνακες, σελ. 386, λέγει ὅτι τῷ 1238 ἐξέδωκε τὸ σιγίλλιον περὶ τῶν παραλαυρίων μονῶν (ὄρα ἀνωτέρω, σ. 294), παραπέμπει δὲ εἰς Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγ. σ. 106 ἐπ. Ἀλλὰ τὰ δημοσιευόμενα αὐτόθι ἐγγράφα τοῦ Γερμανοῦ φέρουσι χρονολογίαν τὸ μὲν ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ, ἐπινεμήσεως η', ἣτις συμπίπτει πρὸς τὸ 1235, τὸ δ' ἕτερον μηνὶ Ἰουνίῳ, ἐπινεμήσεως ε', δηλὰ δὴ τῷ 1232.

² Κάλλιστος, σ. 465. Ἐφραίμιος, 12254. Γεδεών, Πατρ. σ. 383 ἐπ. Δημητρακόπουλος, Ὁρθ. Ἐλ. σ. 38 ἐπ.

³ Ἀκροπολίτης, σ. 77. Γρηγορᾶς, σ. 53.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

Δυτικὸν βασίλειον.

Μανουὴλ ᾽Αγγελος Κομνηνὸς Δούκας.

Μανουὴλ δεσπότης Θεσσαλονίκης συνάπτει συμμαχίαν πρὸς τὸν Βιλλαρδουῖνον καὶ ζητεῖ τὴν πνευματικὴν κυριαρχίαν τοῦ πάπα. — Παραχωρεῖ προνόμια εἰς τοὺς Ῥαγουζαίους. — Ὑποτάσσει τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας του εἰς τὸν ὀρθόδοξον πατριάρχην. — Κ. Χόπφ καὶ Ἰ. Ῥωμανοῦ ἱστορικαὶ εἰδήσεις περὶ Γεωργίου Βαρδάνη.

Ἐπανεέλθωμεν ἤδη εἰς τὸ Δυτικὸν βασίλειον, ἵνα ἐξιστορήσωμεν τὰ κατ' αὐτὸ σύγχρονα συμβάντα.

Εἶδομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις ὅτι μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Θεοδώρου ᾽Αγγέλου ἐν Κλοκοτινίτσα, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν αὐτοῦ, ὁ ἀδελφός του Μανουὴλ κατέλαβε τὸν θρόνον τῆς Θεσσαλονίκης ὡς δεσπότης, διατελέσας ἀνενόχλητος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἅτε ἔχων σύζυγον θυγατέρα τοῦ Ἀσάν, καὶ ὅτι δὲν ἐχρίσθη μὲν οὗτος βασιλεύς, ἐφέρετο ὅμως βασιλικῶς.

Ὁ Μανουὴλ ἐγκατασταθεὶς εἰς τὴν ἀρχὴν διώρισε πρὸς διοίκησιν τοῦ κράτους του ἐπιτρόπους καὶ δοῦκας, ὧν δύο γνωστά τὰ ὀνόματα, τοῦ ἐν Πελαγονίᾳ δουκὸς Κωνσταντίνου Πηγονήτου, καὶ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἀλεξίου Πηγονήτου¹. Ἐπιζητῶν δὲ νὰ συντηρήσῃ ὅ,τι ἤδη κατεῖχε, καὶ ἀσφάλισῃ ἑαυτὸν ἀπὸ ἐνδεχομένης ἐπιδρομῆς τῶν Φράγγων πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Θεσσαλονίκης, συνῆψε συμμαχίαν πρὸς τὸν Γοδοφρέδον Βιλλαρδουῖνον τοῦ Μορέως, καὶ ἀνεγνώρισε τὴν κυριαρχίαν τοῦ πάπα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους του².

¹ Δ. Χωματηνός, σ. 451 καὶ 525.

² Ἀκρ. σ. 47. Muralt, A', σ. 343. Ὁ Ducange ἱστορεῖ ὅτι ἐγέ-

Ἐν ἔτει 1234 ἰδιαζόντως περιεποιήθη τοὺς Ῥαγουζαίους, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι εὐγνώμονες ἐπεδείχθησαν πρὸς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ πρὸς τὸν ῥῆγα τῆς Σερβίας Στέφανον τὸν Δούκαν, γαμβρόν του ἐκ τῆς ἀνεψιᾶς του Ἄννης. Ἐξέδωκε δὲ πρὸς τοῦτο πρόσταγμα κατὰ Μάρτιον τοῦ ἔτους τούτου, δι' οὗ παρεχώρει αὐτοῖς ἐλευθέραν ἐμπορίαν καὶ ἀσφάλειαν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν εἰς τὸ κράτος του, καὶ προστασίαν εἰς τὰ καταφεύγοντα εἰς τοὺς λιμένας τοῦ κράτους του πλοῖα τῶν Ῥαγουζαίων ἐκ καταδιώξεως πειρατῶν. Περιορισμοὺς δὲ μόνον ὥρισεν εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐμπορίαν τῶν Ῥαγουζαίων ἐν καιρῷ σιτοδείας, ὅτε ἀπηγορεύετο ἡ ἐξαγωγή σίτου καὶ γεννημάτων ἐκ τῆς χώρας· διότι, ὡς ἀνέγραφεν εἰς τὸ πρόσταγμα, ἐν καιρῷ ἐλλείψεως γεννημάτων «ἀνάγκη πάντως ἐστὶ πρῶτον διατροφὴν τὸν ἐγγύριον λαβεῖν, καὶ τότε ἐξάγεσθαι τὸ τῆς χώρας τῆς βασιλείας μου ἀγαθὸν καὶ εἰς τὰς γειτονούσας χώρας».

Ὡσαύτως διέταξεν ὅπως οὐδεὶς Ῥαγουζαῖος προσωπικῶς κατακρατῆται δι' οἰανδήποτε πρόφασιν «εὐλογον εἴτε καὶ ἀνεύλογον»· καὶ ἂν τις ἔχῃ παράπονον κατὰ Ῥαγουζαίου, ὁφείλει νὰ ἀνατρέχῃ εἰς τὴν βασιλείαν του, αὕτη δὲ θὰ ἀναγγέλλῃ τὴν πρᾶξιν εἰς τὰς ἀρχάς τῆς Ῥαγουζῆς, ὅπως ἀποδώσῃ τὸ δίκαιον. Ἐτι δὲ προσέταξεν ὅπως, ἐν περιπτώσει θανάτου Ῥαγουζαίου ἐν τῇ χώρᾳ τῆς βασιλείας, οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων καὶ κυβερνητῶν καταλαμβάνῃ τὴν περιουσίαν του, ἀλλὰ τὰ πράγματα νὰ παραδίδωνται εἰς τοὺς ἀναζητοῦντας αὐτὰ κληρονόμους. Ὑπογράφεται δ' ἐν τῷ προστάγματι αὐτοῦ τούτῳ «Μανουὴλ Δεσπότης ὁ Δούκας»¹.

νετο ὑποτελὲς τοῦ Γοδοφρέδου Βιλλαρδουίνου καὶ ὁ κόμης τῆς Κεφαλληνίας (οὐχὶ Ζακύνθου), οὗτινος σύζυγος ἦτο ἡ ἀδελφὴ τοῦ Θεοδώρου καὶ Μανουήλ. Παραπέμπει εἰς Albericum καὶ εἰς ἐπιστολὴν τοῦ πάπα Γρηγορίου Θ', VI, 3. Ἰ. Ῥωμανοῦ, Περὶ δεσποτάτου, σ. 40.

¹ Acta et dipl. T. Γ'. σ. 66. Tafel u. Thomas Griechh. Original-Urk. Παρόμοιαν συνθήκην ἐπέτυχον οἱ Ῥαγουζαῖοι καὶ παρὰ

Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Μανουήλ ἀνεγνώρισε τὴν πνευματικὴν ἀρχὴν τοῦ πάπα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους του, ὅπως κερδήσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ κραταιοῦ τούτου τότε πνευματικοῦ καὶ κοσμικοῦ ἄρχοντος τῆς Δύσεως. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ πολιτικὴ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡγεμόνων, δι' ἧς ἀνεγνώριζον, ὡς ἔχοντες τὸ ἱμπερίουμ, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, στρεφόμενοι πρὸς αὐτήν, κατὰ τὸν πνέοντα ἄνεμον τῶν ἰδίων πολιτικῶν συμφερόντων, καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ὑπηκόων των, ἤρχισε νὰ διαλευκαίνηται ἐν Ῥώμῃ, καὶ ὁ Μανουήλ δὲν ἐπέτυχε τοῦ σκοπομένου, ἥ, ὅπερ πιθανώτερον, ἀνέστη ὁ κληρὸς τοῦ δεσποτάτου κατὰ πάσης πρὸς τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν συναφείας. Τούτου ἕνεκα ἐστράφη πάλιν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, καὶ προσήνεγκε τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀρχηγίαν του, καὶ ἐζήτησε τὴν ἑνωσιν τῶν τέως διισταμένων ἐκκλησιῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου. Ἴσως δὲ καὶ τοῦτο ἐξ ὑστεροβουλίας, ἵνα τύχῃ τῆς φιλίας τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Βατάτση, ἡσφαλισμένον ἔχων ἤδη τὸν θρόνον του ἐξ ἐπιδρομῆς τῶν Φράγγων διὰ τῆς εἰρήνης, ἣν συνῆψε πρὸς τὸν Βιλλαρδουῖνον τὸν πρίγγιπα τοῦ Μορέως, καὶ ἐκ τῶν Βουλγάρων διὰ τῆς πρὸς τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν συγγενείας. Πρὸς τοῦτο δὲ τῷ 1232 ἔγραψε τὸ πιττάκιον, περὶ οὗ διὰ μακρῶν ἐγράψαμεν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ (σελ. 294), πρὸς τὸν ἐν Νικαίᾳ πατριάρχην Γερμανόν, δι' οὗ ἰκετευτικῶς ἐζήτησε τὴν ἐπάνοδον τοῦ δεσμοῦ τῆς ἐνώσεως μεταξὺ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δεσποτάτου καὶ τῆς τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας, καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν μεσιτείαν τοῦ πατριάρχου, ὅπως καὶ οὗτος συμπράξῃ

τοῦ ἡγεμόνος τῶν Σέρβων Στεφάνου Γ' Ῥαδοσλάβου. Muralt, A', σ. 348. Ὁ Thiers, Histoire de Serbie, λέγει ὅτι ὁ Ῥαδοσλάβος εἶχε σύζυγον τὴν Ἰσαβέλλαν, θυγατέρα Θεοδώρου Λασκάρεως, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἀνύπαρκτον ἱστορικῶς. Nouvelle biographie générale, T. 41, σελ. 453. (Ἐκδ. Fir. Didot).

εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐνώσεως, καὶ ἐπέλθῃ ἐν τῷ μεταξὺ εἰρήνῃ βαθεῖα καὶ ἀδιάλυτος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Βατάτση¹.

Ὁ ἱστορικὸς Χόπφ καὶ ὁ τούτῳ ἐπόμενος Ἰ. Ῥωμανὸς ἱστοροῦσιν ὅτι ὁ Μανουὴλ ἀπέστειλε τὸν Γεώργιον Βαρδάνην εἰς Ῥώμην πρὸς σκοποὺς πολιτικούς καὶ ἐκκλησιαστικούς τῷ 1235 ἢ 1236, ἀλλὰ δὲν ἀναγράφουσι τὴν ἱστορικὴν πηγὴν, ἐξ ἧς παρέλαβον τὴν εἰδησιν ταύτην. Ὁ Βαρδάνης μετέβη ποτὲ εἰς Ἰταλίαν (Ὅρα ἀνωτ. 295), καὶ συνεζήτησεν ἐπὶ θεολογικῶν θεμάτων πρὸς τοὺς ἐν τῇ Μονῇ Κάζολι ἐλάσσονας ἀδελφούς, ἄγνωστος ὅμως εἶνε ἡ ἀφορμὴ τῆς ἀποδημίας ταύτης. Ἴσως ἐκ τούτου τοῦ γεγονότος καὶ μόνον, τῆς μεταβάσεως τοῦ Βαρδάνη εἰς Ἰταλίαν, προέβησαν εἰς τὴν σκέψιν ὅτι ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ².

Μέχρι τῶν μέσων τοῦ 1237 φαίνεται ὅτι τὰ τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μανουὴλ ἔμενον ἡρεμοῦντα, καὶ οὐδὲν ἔκτακτον γεγονός διεσάλευσεν τὴν δεσποτείαν αὐτοῦ· κατὰ τὸ ἔτος ὅμως τοῦτο ἐπῆλθεν εἰς τὸ κράτος του κλονισμός, ὅστις συνετάραξεν ἐκ βάρων τὸν θρόνον του. Περὶ τούτου δὲ θέλομεν πραγματευθῇ ἐν τῷ ἐπομένῳ Κεφαλαίῳ.

¹ Acta et dipl. T. Γ', σ. 59 καὶ 62. Muralt, 345 καὶ τὰς αὐτῶν παραπομπάς.

² Hopf, σ. 258. Ἰ. Ῥωμανοῦ, Περὶ δεσποτάτου, σ. 41.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

Δυτικὸν βασίλειον. Μιχαὴλ Β΄ Ἀγγελος. Μανουὴλ Ἀγγελος. Ἰωάννης Ἀγγελος.

Ἐμφάνις ἐτέρου δεσπότης τῆς Ἠπείρου, τοῦ Μιχαὴλ Β΄. — Βίος αὐτοῦ. — Ὅσια Θεοδώρα σύζυγός του. — Ἀπονομή προνομίων εἰς Κερκυραίους καὶ Ῥαγουζαίους. — Κέρκυρα. — Σχέσεις Μιχαὴλ Β΄ καὶ Φριδερίκου Β΄. — Ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος κυριεύει τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἀναγορεύει βασιλεῖα τὸν υἱόν του Ἰωάννην. — Ἐξορία Μανουὴλ εἰς Ἀττάλειαν. — Ὁ Μανουὴλ προσέρχεται εἰς τὸν Βατάτσην. — Καταλαμβάνει τὰ Φάρσαλα, Λάρισαν, Πλαταμῶνα. — Συνθηκολογεῖ πρὸς τὸν Μιχαὴλ Β΄. — Διανομή Θεσσαλίας, Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου, καὶ συνθήκη πρὸς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ Φράγγους. — Ἑλένη σύζυγος τοῦ Γουλιέλμου ἐκ Βερώνης καὶ ἀνεψία τοῦ Δημητρίου, ἐκπτώτου βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης, ζητεῖ νὰ ἀναγνωρισθῇ βασιλεὺς Θεσσαλονίκης ὁ σύζυγός της. — Θάνατος Μανουὴλ.

Ἐνῷ ὁ δεσπότης Μανουὴλ ἀνενόχλητος ἐβασίλευεν ἐν Θεσσαλονίκῃ, καθ' ἃ διελάθομεν ἐν τῷ προηγουμένῳ Κεφαλαίῳ, ἀναφαίνεται ἐν ἔτει 1237 ἕτερος δεσπότης τῆς Ἠπείρου, ὅστις εἶχε καταλάβει πολὺ πρότερον τὰς δυτικωτέρας αὐτῆς χώρας, ὁ ἀνεψιός του Μιχαὴλ, υἱὸς ἐκ παλλακῆς τοῦ Μιχαὴλ Α΄ Ἀγγέλου, οὗ ἐξιστορήσαμεν ἤδη τὰς τύχας. Οὕτω δ' ἔχομεν διχοτόμησιν τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου εἰς δύο αὐτοτελεῖς δεσποτᾶτα.

Περὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς δεσποτείας τοῦ Μιχαὴλ Β΄ οὐδὲν ἱστοροῦσιν οἱ ἱστορικοὶ τοῦ Βυζαντίου. Μόνη ἱστορικὴ πηγὴ, καὶ αὕτη σκοτεινὴ καὶ συγκεχυμένη κατὰ τε τὴν χρονολογίαν καὶ τὰ πρόσωπα, διαλαμβάνουσα περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ σταδίου τοῦ δεσπότης τούτου, εἶνε

συναξάριον τῆς Ὁσίας Θεοδώρας, συζύγου αὐτοῦ, γραφὲν ὑπὸ μοναχοῦ ὀνόματι Ἰώβ¹.

Κατὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην πηγὴν, ἐν ἐλλείψει πάσης ἄλλης, ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος Κομνηνός, ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Α' κατέλαβε τὴν ἀρχήν, ἐπεβουλεύθη τὴν ζωὴν τοῦ εἰρημένου ἀνεψιοῦ του Μιχαήλ, βρέφους ἔτι ὄντος. Ἡ μήτηρ τούτου, ὑπονόησασα τὸν κίνδυνον τοῦ τέκνου της, ἀπέστειλεν αὐτὸ εἰς Πελοπόννησον πρὸς σωτηρίαν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Μιχαήλ, ἀνὴρ ἤδη γενόμενος, σπεύδει εἰς ἀνάκτησιν τῆς πατρῴας κληρονομίας καὶ καταλαμβάνει τὸ φρούριον τῶν Σερβίων καὶ πᾶσαν τὴν Ἀκαρνανίαν².

Ἐν Σερβίοις ὁ Μιχαὴλ Β' ἠράσθη τῆς Θεοδώρας, θυγατρὸς τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου Πετραλεῖφα, ἣν ἐν νομίμῳ γάμῳ νυμφευθεὶς ἤγαγεν εἰς Ἀκαρνανίαν³. Ἡ γυνὴ αὕτη χαρακτη-

¹ Ἐδημοσιεύθη ἐν «Ἑλληνομνήμονι» τοῦ Ἀνδρ. Μουστοξύδου, σ. 42, μετετυπώθη ὑπὸ τοῦ Buchon ἐν Nouv. rech. T. B', σ. 401. Ἐπ' ἴσης μετὰ παραλλαγῶν εὐρίσκεται ἐν τῇ Ἀκολουθίᾳ τῆς Ὁσίας Θεοδώρας τῆς βασιλίσσης, ἐκδοθεῖσα ἐν Ἀθήναις τῷ 1841 ὑπὸ Κ.Σ. (Κωνστ. Σακελλαροπούλου). Ἡ Ἀκολουθία αὕτη, ὡς γράφει ὁ ἐκδότης, εἶχε τυπωθῇ τὸ πρῶτον ἐν Βενετίᾳ δαπάνῃ Σεληστινοῦ, τοῦ ἐξ Ἄρτης, ἐξεδόθη ἔπειτα τῷ 1812 ἐν Βενετίᾳ, δαπάνῃ Γεωργ. Σ. Μόστρα, τοῦ ἐξ Ἄρτης, τὸ τρίτον δὲ ὑπὸ Σακελλαροπούλου τῷ 1841. Αἱ ἐν Βενετίᾳ τυπωθεῖσαι εἶνε γεγραμμέναι εἰς τὴν δημῶδη. Πρὸς Buchon, Rech. hist. T. B', σ. 96, σημ. 3.

² Τὸ ἱστορικόν ὅτι ἦτο βρέφος ὁ Μιχαὴλ ὅτε ἀνέβη τὸν θρόνον ὁ Θεόδωρος εἶνε ἀπίθανον· διότι ἀπὸ τοῦ 1216, ὅτε ὁ Θεόδωρος κατέλαβε τὴν ἀρχήν, μέχρι τῆς ἐν Κλοκοτινίτση μάχης τῷ 1230, ὅτε κατεστράφη, ὁ Μιχαὴλ θὰ ἦτο μόλις 16 ἐτῶν. Ἐν τοιαύτῃ δὲ ἡλικίᾳ ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐκστρατεῖαν, καὶ θεωρηθῇ σπουδαῖος ἀρχηγός, καὶ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἠπείρου.

³ Εἰς τοῦτο συμφωνεῖ καὶ ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 98. Εἶχε δὲ ἡ Θεοδώρα καὶ ἀδελφὸν Θεόδωρον, ἔχοντα σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Δη-

ρίζεται ὑπὸ τοῦ βιογράφου Ἰῶβ ὡς ἐνάρετος καὶ εὐλαβὴς εἰς ἄκρον, πλήρης ταπεινοφροσύνης, ἀοργησίας, ἀγάπης, πραότητος, φιλελεημοσύνης. Ἀλλὰ τὰς ἀρετὰς ταύτας οὐδόλως ἐξέτιμήσεν ὁ Μιχαὴλ Β΄· διότι μετ' ὀλίγον ἐρασθεὶς ἐμμανῶς γυναικὸς τῶν εὐγενῶν, Γαγγρηνῆς λεγομένης, ἀπέπεμψε τὴν Θεοδώραν ἔγκυον οὖσαν, ἣτις ὑπέστη μετὰ γενναιότητος καὶ αὐταπαρνήσεως τὴν δεινὴν ταύτην δοκιμασίαν, καὶ ἐξηκολούθησε τὴν ἀγαθὴν πολιτείαν αὐτῆς¹. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Μιχαὴλ ματανοήσας μετεκάλεσεν αὐτήν, καὶ ἔζησε τὸ λοιπὸν τοῦ βίου του μετ' αὐτῆς ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ. Τότε ἡ Θεοδώρα ἔκτισεν ἐν Ἄρτῃ τοὺς ναοὺς τῆς Παναγίας Παντανάσσης², καὶ Μονὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, διὰ γυναικεῖον σεμνεῖον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Ἡπειρωτῶν τιμᾶται ὡς ὁσία, τελουμένης τῆς ἐορτῆς αὐτῆς τῇ 11 Μαρτίου.

Πλὴν τῶν ἐν τῷ βίῳ τῆς Ὁσίας Θεοδώρας ἀναφερομένων οὐδὲν ἕτερον γινώσκομεν περὶ τῆς προτέρας πολιτείας τοῦ Μιχαὴλ Β΄³. Πρᾶξις τις αὐτοῦ μνημονεύεται μόνον τῷ 1236 περὶ

μητρίου Τορνίκη τοῦ Κομνηνοῦ. Ὁ πατὴρ τῆς Θεοδώρας Ἰωάννης ἦτο σεβαστοκράτωρ, ἄρχων Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας καὶ γυναικάδελφος τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου. Ῥωμανός, Περί δεσπ. 41.

¹ Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριδίου Πρένιστα ἢ Μπρέντιστα, ἐν τῇ παλαιᾷ ἐπαρχίᾳ Ἄρτης, δεξιᾷ τοῦ Ἀράχθου, καὶ ἐν τῇ περιοχῇ Τσουμέρκων, ἔχουσι παράδοσιν ὅτι ἐν τῇ αὐτόθι Μονῇ τοῦ Ἁγίου Νικολάου κατέφυγεν ἡ Θεοδώρα διωχθεῖσα· δεικνύουσι δὲ καὶ τὸ καταφύγιον αὐτῆς. Σεραφεῖμ τοῦ Βυζαντίου, Δοκίμιον ἱστορικῆς τιнос περιλήψεως τῆς... Ἄρτης, σελ. 17. Ὅρα αὐτόθι καὶ σ. 139, περὶ τοῦ ὑπὸ τῆς Θεοδώρας ἀνεγερθέντος ναοῦ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, ἐν ᾧ ἐτάφη, καὶ σελ. 149.

² Καὶ ἡ παράδοσις ἐν Ἄρτῃ ἀνάγει τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ ναοῦ εἰς τὸν Μιχαὴλ Β΄. «Ἑλληνομνήμων», σ. 53. Ἀραβαντινός, Χρονογρ. Ἡπείρου, Τ. Α΄, σ. 73, καὶ Β΄, σ. 22.

³ Ὁ Ἀκρ. σ. 98 καλεῖ αὐτὸν δεσπότην, προσθέτων ὅτι ὁ Βατάτσης ἐτίμησε διὰ τοῦ ἀξιώματος τούτου αὐτὸν καὶ τὸν υἱὸν του Νικηφόρον, σελ. 99.

τὸν μῆνα Δεκέμβριον, δι' ἧς ἐπεκύρωσε τὰ προνόμια τῶν Κερκυραίων, ἅτινα ἐχορήγησαν αὐτοῖς ὁ αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος, καὶ οἱ δεσπότες Μιχαὴλ Α' ὁ πατὴρ του καὶ ὁ θεὸς του Μανουήλ· κατέστησε δὲ τοὺς Κερκυραίους (Κορφιάτας) ἀτελεῖς. Κυρίως δὲ τὴν ἀτέλειαν ἐχορήγησεν εἰς τοὺς Καστρηνοὺς τῆς Κερκύρας, εἰς τοὺς μετ' αὐτῶν δὲ οἰκοῦντας χωρικοὺς, τοὺς Ἀγράφους λεγομένους, ἔτι δὲ τοὺς Βλάχους ἐδώρησε τὸ τέλοςμα λιτρῶν δώδεκα τρικεφάλων. Τοὺς δ' Ἐξωκαστρηνοὺς ἀφῆκεν ἐλευθέρους πάσης φορολογίας¹.

Ἐν ἔτει δὲ 1237 κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον δι' ὀρισμοῦ αὐτοῦ ἀνενέωσε τὰ πρὸς τοὺς Ῥαγουζαίους ἀπονεμηθέντα διὰ σιγιλίου προνόμια παρὰ τοῦ πατρός του². ("Ορα ἀνωτ. σ. 52).

Ὡς πρὸς τὴν Κέρκυραν δὲ καὶ τοὺς Ῥαγουζαίους κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μανθάνομεν ἐξ ἐγγράφου τοῦ ἔτους 1238-40 ὅτι ἡ νῆσος διωκεῖτο ὑπὸ ἄρχοντός τινος Καλογιάννη Κομνηνοῦ Βατάτση, περὶ οὗ ὁμως σαφῶς δὲν ἐξάγεται ἂν εἶνε ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἢ δύο, Καλογιάννης Κομνηνός, καὶ Βατάτσης³.

¹ Ἰ. Ῥωμανός, Ἀνδεγαυικὸν δίπλωμα, (ἐν Δελτίῳ ἱστορ. Ἑταιρίας, Τ. Β'), σ. 587. Τοῦ αὐτοῦ, Περὶ δεσποτ. σ. 43. Τοῦ διπλώματος τούτου τοῦ Μιχαὴλ Β' σφύζεται λατινικὴ μετάφρασις, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ Nicolas Barone, *Notitiae storiche tratte dai registri di cancellaria di Re Carlo III, di Durazzo*, σ. 59-65. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Archiv. stor. per le provinc. napoletane Anno XIII, fasc. 1 καὶ 2, τῷ 1887.

² Acta et dipl. T. Γ', σ. 67. Tafel u. Thomas, Griech. Original-Urk. σ. 9 καὶ 22.

³ Konst. Jirecek, Eine Urkunde (ἐν Byzant. Zeitsch. T.A'), σ. 336. Λέγομεν ἐν τῷ κειμένῳ ὅτι δὲν ἐξάγεται ἂν εἶνε ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἢ δύο πρόσωπα, διότι τὸ ἔγγραφον ἐν ἀρχῇ μὲν σημειοῖ, Ego Kalaiani, Komiano Vatazi, ἐν τέλει δὲ et credo in deo, quia dominus Komiano et domino Vatazi, τὸ ἔγγραφον εἶνε κεκολοβωμένον ἐν τέλει, ἄνευ ὑπογραφῆς, καὶ ἀπευθύνεται εἰς τὸν Νικόλαον Tonisto, διοικητὴν Ἐνετὸν Ῥαγούζης.

Διὰ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἀναγνωρίζονται ἐν Κερκύρα τὰ ἀνέκαθεν ὑπάρχοντα προνόμια τῶν Ῥαγουζαίων καὶ ἀποδίδεται αὐτοῖς ἰσοπολιτεία πρὸς τοὺς ἐντοπίους.

Περὶ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1239 ὁ Μιχαὴλ Β΄ ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Φριδερίκον Β΄, αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, ἐπιδιώκοντα τὴν φιλίαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡγεμόνων, ἐχθρῶν τοῦ πάπα, καθ' οὗ εἶχε διαρκῆ πόλεμον, ἔπεμψε δὲ εἰς αὐτὸν καὶ εἰδικὸν ἀπεσταλμένον¹.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα γεγονότα τῶν πρώτων χρόνων τῆς δεσποτείας τοῦ Μιχαὴλ Β΄ ἀρκούντως ἐμφαίνουσιν ὅτι ἐνωρὶς εἶχεν ἀρπάσει τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Ἡπειρον μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου, καὶ ὅτι ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν δυτικῶν λαῶν ὡς ἰσχυρὸς ἡγεμὼν τῶν μερῶν τούτων, καὶ ἴσος πρὸς τὸν ἕτερον δεσπότην τῆς Θεσσαλονίκης Μανουήλ, πρὸς ὃν βεβαίως ἀπ' ἀρχῆς ἀνεφάνη πολέμιος, ἀλλὰ δὲν ἔβλαψε τόσον αὐτὸν οὗτος, ὅσον ὁ θεῖός του ὁ τυφλὸς Θεόδωρος Ἀγγελος, ὁ ἔκπτωτος τοῦ θρόνου βασιλεὺς, ὅστις ἀναφαίνεται αὐθις ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς.

Ὁ Ἀσάν, ὁ πενθερὸς τοῦ Μανουήλ, μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου αὐτοῦ Μαρίας τῆς Οὐγγαρικῆς ἔλαβε σύζυγον τῷ 1237 τὴν θυγατέρα τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου Εἰρήνην, αὐτοῦ τούτου, ὃν ἐκεῖνος ἐξέβαλε τῆς βασιλείας καὶ ἐτύφλωσεν. Ἡ προὑπάρχουσα δὲ συγγένεια ἐξ ἀγχιστείας μετὰ τὸν Θεόδωρον καὶ Ἀσάν, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ πρώτου ἔχοντος σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ δευτέρου, οὐσα κώλυμα πρὸς γάμον, ἐτέθη κατὰ μέρος. Τούτων τελεσθέντων ὁ Ἀσάν ἐξήγαγε τῆς φυλακῆς τὸν Θεόδωρον, ὅστις ἐπωφελοῦμενος ἐκ τῆς ἀγάπης, ἣν ἔτρεφεν ὁ Ἀσάν ὁ γαμβρός του πρὸς τὴν Εἰρήνην, ἐζήτησε, καίτοι τυφλός, νὰ

¹ Ῥωμανός, Περὶ δεσπ. 44, ὁ Ῥωμ. παραπέμπει εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Huillard-Breholes, Historia diplomat. Friderici II etc. ὅπερ δυστυχῶς ἡμεῖς δὲν ἠδυνήθημεν νὰ συμβουλευθῶμεν, μὴ ὑπάρχον ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις Ἀθηνῶν.

ἐπιτραπῇ αὐτῷ νὰ ἀνακτήσῃ τὸ βασιλείον του ἐν Θεσσαλονίκῃ, εἰς ὃ συνήνεσεν ὁ Ἀσάν. Οὕτω δὲ παραλαβὼν τινὰς τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ἀσάν ἐπορεύθη εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἔξωθεν αὐτῆς γινόμενος, καὶ μὴ δυνάμενος ἐκ τοῦ φανεροῦ νὰ πολεμήσῃ τὸν ἐν αὐτῇ βασιλεύοντα ἀδελφόν του, διότι ἐστερεῖτο δυνάμεως, εἰσῆλθε μετημφισμένος εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἀνήγγειλε τὴν ἔλευσίν του εἰς φίλους τού τινὰς, οὓς εἶχεν ἄλλοτε ἐν τῇ εὐτυχίᾳ του εὐεργετήσῃ, καὶ πολυειδῶς ὠφελήσῃ. Τοιοῦτοτρόπως δὲ διὰ συνωμοσίας κατάρθωσε νὰ καταρρίψῃ τοῦ θρόνου τὸν ἀδελφόν του, καὶ γίνῃ κύριος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν πέριξ αὐτῆς χωρῶν, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησεν, ἅτε τυφλὸς ὢν, νὰ ἀναγορευθῇ αὐτὸς βασιλεὺς, ἀλλ' ὁ υἱὸς του Ἰωάννης, ὃν ὑπέδῃσε δι' ἐρυθρῶν πεδίλων, καὶ παρήγγειλε νὰ υπογράψῃ δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, καὶ διοικῇ ὡς βασιλεὺς πᾶσαν τὴν ὑπ' αὐτὸν χώραν. Τὸν ἐκθρονισθέντα δὲ ἀδελφόν του Μανουὴλ ἐξώρισεν εἰς Ἀττάλειαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, κατεχομένην ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων, ἀποστείλας ἐκεῖσε δι' ἰδίου πλοίου, τὴν δὲ σύζυγόν του ἔπεμψεν εἰς τὸν πατέρα αὐτῆς Ἀσάν, ὅστις ἡγάπα μᾶλλον τὸν πενθερόν αὐτοῦ ἢ τὸν γαμβρόν, ἔνεκα τοῦ πρὸς τὴν Εἰρήνην ὑπερμέτρου ἔρωτός του.

Ὁ Μανουὴλ ἐν Ἀτταλείᾳ ἐδεξιώθη ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων πάννυ φιλοφρόνως. Μετὰ μικρὰν δὲ παρ' αὐτοῖς διαμονὴν ἐκδηλώσας τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μεταβῇ παρὰ τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ Βατάτῃ, ἔτυχε παρ' αὐτῶν ἐλευθέρας διόδου διὰ τῆς χώρας των, χορηγησάντων καὶ τὰ διὰ τὴν πορείαν του ἀναγκαῖα ἐφόδια.

Ὁ Ἰωάννης Βατάτῃς ἐπ' ἴσης ὑπεδέχθη τὸν Μανουὴλ κατ' ἀξίαν τοῦ γένους αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ δεσπότη, δι' οὗ ἦτο περιβεβλημένος· ἐπειδὴ δὲ οὐδεμίαν εὐκαιρίαν παρέλειπεν, ἐξ ἧς ἡδύνατο νὰ πορισθῇ πολιτικὸν κέρδος, ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν κατακτητικῶν αὐτοῦ προθέσεων, ἣν ὁ Μανουὴλ καὶ ἐνόρκως ὑπεσχέθη. Πρὸς τοῦτο δ' ὁ Μα-

νουήλ ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν¹ τῇ ἐντολῇ τοῦ Βατάτση, λαβὼν ἄφθονα χρήματα καὶ ἐξ πλοῖα πρὸς μεταφορὰν στρατοῦ καὶ ἄλλων ἐφοδίων, καὶ κατέλαβε τὴν χώραν τῆς Δημητριάδος, ἐξ ἧς ὡς ἀπὸ ἀφετηρίας ὀρμώμενος, δελεάσας πολλοὺς δι' ὑποσχέσεων, ἐκυρίευσεν τὰ Φάρσαλα, Λάρισαν καὶ Πλαταμῶνα, καὶ πᾶσαν τὴν περὶ ταύτας χώραν. Περὶ τῆς διοικήσεώς του δὲ περιεσώθη ἀπλή μνεία ἀσημάντου γεγονότος ὅτι ἐκανόνισε τὰ τῆς διοικήσεως Μονῆς τινος ἐν Θεσσαλίᾳ τῶν ἁγίων Θεοδώρων εἰς Κρομποὺς εὕρισκομένης, ἀφαιρέσας αὐτὴν ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς Δομενίκου², καὶ ὑπαγαγὼν εἰς τὴν πατριαρχικὴν Μονὴν τῶν Ἀγίων Θεοδώρων τῶν Σερβίων³.

¹ Ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 66, γράφει Μεγάλης Βλαχίας, ὡς ὠνομάζετο τότε ἡ Θεσσαλία.

² Χωρίον ΜΔ τῆς Ἑλασσῶνος καὶ ΒΔ τοῦ Τυρνάβου ἐν Θεσσαλίᾳ. Ὑπῆρξε κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα πόλις πολυάνθρωπος καὶ ἐπισκοπή· ἤδη οἰκεῖται ὑπὸ 20 Τουρκικῶν οἰκογενειῶν. Κατέχει τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Κυρετιῶν ἢ Χυρετιῶν, καὶ ἀπέχει τοῦ Τυρνάβου 5 ὥρας. Α. Λεονάρδου, Νεωτάτη τῆς Θεσσαλίας χωρογραφία 1836, σελ. 88. Γεωργιάδου, Θεσσαλία (6' ἐκδ.), σ. 184. Οἱ ἐκδότης τοῦ Συντάγ. τῶν θείων καὶ ἱερ. καν. Τ. Ε', σ. 119, ἐκ πλάνης διώρθωσαν τὸ Δομενίκου εἰς Δομοκοῦ.

³ Ἡ μνεία τῆς πράξεως ταύτης τοῦ Μανουὴλ εὐρίσκεται ἐν ἐγγράφῳ περιλαμβανόντι διάταξιν ἐπισκοπικὴν καὶ πατριαρχικὴν, δημοσιευθεῖσαν ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθείσης τοπικῆς συνόδου τῇ 1220, ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ Α' (Mansi, T. KB', σελ. 1138-1146. Héféle, Hist. des conciles, T. H', σελ. 119. Ὅρα καὶ ἀνωτέρω σελ. 110 σημ. 1). Οἱ Ῥάλλης καὶ Ποτλῆς, ἐν τῇ Συντάγματι τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, Τ. Ε', σελ. 119, ταύτην, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου, τὰ ὑπὸ τοῦ Mansi ἀναφερόμενα εἰς Μανουὴλ Α', ἀνάγουσιν εἰς Μανουὴλ Β' (1243-1254). Ὁ Ἀθαν. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, ἐν τοῖς Ἀναλέκτοις τῆς Ἱεροσολ. Σταχυολογίας, Τ. Α', σ. 474, ἀναδημοσιεύει τὴν πράξιν ταύτην ἐκ χειρογράφου τοῦ 83 κώδικος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις

Μετ' ὀλίγον δ' ὁ Μανουὴλ ἐσυνθηκολόγησε πρὸς τὸν Μιχαὴλ Β', καὶ τὸν ἀδελφόν του Θεόδωρον, αὐτὸν τοῦτον, τὸν ἐξορίσαντα αὐτὸν εἰς Ἀττάλειαν, καὶ ἀρπάσαντα τὸν θρόνον του¹.

συλλογῆς τοῦ τιμίου Σταυροῦ, ὡς ἐγγράφον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδων, πιθανῶς γράφων τοῦ Κωνστ. Καβάσιλα (1259).

Τὸ ἐγγράφον δὲν φέρει τὴν συνήθη χρονολογίαν ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἀλλὰ μόνον ἐν τέλει τὰ ἐξῆς «Εἶχε τὸ μὲν Ἰουλίῳ Ἰνδικτιῶνος η', διὰ τῆς πατριαρχικῆς χειρὸς καὶ τὴν κηρίνην πρασίνην σφραγίδα. Αἱ προηγούμεναι ἐκδόσεις τοῦ ἐγγράφου ἔχουσιν ἀντὶ «Ἰνδικτιῶνος η'» τὸν ἕτερον τύπον ἀέρινεμήσεως η'».

Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ κανονίζεται ὅπως τὰ κτήματα καὶ λοιπὰ πράγματα τῆς Μονῆς Ἀγίου Δημητρίου Τοποκοβίου ἐγχωρίως ὀνομαζομένης, ἅτινα διημφισβήτουν τινές, καὶ ἐζήτουν νὰ ἀρπάσωσι, μένωσιν ἀναπόσπαστα παρὰ τῇ ἐπισκοπικῇ ταύτῃ Μονῇ, καὶ διοικῶνται καὶ διευθύνονται ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Δομενίκου.

Ἐπίσης δὲ κανονίζει τὴν ἐξάρτησιν ἐτέρας Μονῆς τῶν Ἀγίων Θεοδώρων, κειμένης εἰς Κρομπους, ἣν ὁ «δεσπότης ἐκεῖνος κύρις Μανουὴλ κατέστησε μετόχιον τῆς ὁμωνύμου πατριαρχικῆς Μονῆς τῶν Σεβρίων».

Ἡ ἐν τῷ ἐγγράφῳ μνεῖα τοῦ δεσπότη Μανουὴλ (ἐπὶ τῇ ὑποθέσει πάντοτε ὅτι πρόκειται περὶ τούτου, καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει λάθος περὶ τὸ ὄνομα), ὅστις ἀνέλαβε τὸ δεσποτάτον Θεσσαλονίκης τῷ 1230-1241, ἐμφαίνει ὅτι ἡ χρονολογία τοῦ ἐγγράφου τούτου εἶνε μεταγενεστέρα τοῦ 1241. Ἡ δὲ Ἰνδικτιῶν η', πίπτει εἰς τὰ ἔτη 1250, 1265, 1280 καὶ οὕτω καθεξῆς κατὰ προσθήκην 15 ἐτῶν. Δυσχερὲς ἐπομένως ἡ ἐξακριβωσις τῆς χρονολογίας αὐτῆς, ἐλλειπουσῶν ἐνδείξεων ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐγγράφου ἐξαγομένων ἢ ἄλλων ἐκτὸς αὐτοῦ. Τὸ ἐφ' ἡμῖν ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ πατριαρχεῖον μόνον μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου Μιχαὴλ ἀνέλαβε πλήρη διοικητικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, καὶ ταύτην οὐχὶ ἀμέσως, ὑπολαμβάνομεν, κατ' εἰκασίαν πάντοτε, ὅτι ἡ χρονολογία τοῦ ἐγγράφου εἶνε μεταγενεστέρα τῶν χρόνων, οὓς ἱστοροῦμεν.

¹ Ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 48, γράφει ἀντὶ Μιχαὴλ, Κωνσταντίνος· ἀλλ' οὐδαμοῦ ἐν τοῖς προηγούμενοις ποιεῖται μνεῖαν περὶ τούτου, ἐξ

Εὐθύς δμως ὡς ἐπῆλθεν ἡ τοιαύτη συμφιλίωσις, οὗτοι πεί-
θουσιν αὐτὸν νὰ παραβῇ τὰς πρὸς τὸν Βατάτσην σπονδάς· ὁ δὲ
Μανουὴλ ἐχὼν ἄκων, ὡς ὠμολόγουν οἱ παρατυχόντες, συνήνε-
σεν. Οὕτω δὲ καὶ οἱ τρεῖς διένειμαν τὴν χώραν τοῦ δυτικοῦ βα-
σιλείου ἕκαστος κρατήσας ὁ μέρος κατεῖχε. Κατεῖχε δ' ὁ Θεό-
δωρος τὰ Βοδενά, Σταρίδολα καὶ Στρέβον, ὧν καὶ κατωτέρω
θέλομεν μνημονεύσει. Συνῆψαν δὲ κατόπιν πρὸς μείζονα ἀσφά-
λειαν καὶ συνθήκας εἰρήνης πρὸς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ καὶ Εὐ-
βοίᾳ (Εὐρίπῳ) Φράγγους.

Σημειωτέον δ' ἐν τέλει εἰς τὰ περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς
Θεσσαλονίκης ὅτι καθ' ὃν χρόνον ὁ Βαλδουῖνος ἐπολιόρκει τὴν
Τσουρουλὸν τῷ 1240, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ ἐπομένῳ Κεφα-
λαίῳ, ἔφθασεν αὐτόθι ὁ Γουλιέλμος ἐκ Βερόνης, ἄρχων Εὐβοίας
καὶ υἱὸς τοῦ Ῥαβαῖν Καρτσέριο (Ravin Carcerio), ἄγων τὴν
σύζυγόν του Ἑλένην, ἀνεψιὰν τοῦ Δημητρίου, τοῦ τέως βασι-
λέως τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ἐζήτησε τὴν ἀναγνώρισιν αὐτοῦ
κληρονομικῶ δικαιώματι ὡς βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ
Βαλδουῖνος δὲ ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς τοιοῦτον καὶ ἐπεκύρωσε
τὴν περὶ ἀναγνώρισεως πρᾶξιν, ἥτις οὐδέποτε, ὡς εἰκός, ἐπραγ-
ματώθη¹.

Ὁ Μανουὴλ ἀπεβίωσε περὶ τὸ 1241, καταλιπὼν τὴν ἀρχὴν
εἰς τὸν δεσπότην τῆς Ἡπείρου ἀνεψιὸν του Μιχαὴλ Β'.

οὐ εἰκάζομεν ὅτι ὁ Μιχαὴλ Β' ἔφερε καὶ τὸ ὄνομα Κωνσταντῖνος.
Ὁ Ἀνώνυμος, σ. 485, τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἀκροπολίτου παραλείπει.

¹ Raynaldus, *Annales eccles.* 1243· ἐνταῦθα καταχωρίζεται καὶ
τὸ ἔγγραφον τῆς παραχωρήσεως τοῦ Βονιφατίου. Muralt, σ. 359.
Ὁ Raynaldus ἀνάγει τὸ γεγονός εἰς τὸ 1243. Ducange, *Histoire*
de Constantinople.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

Λατινικὸν βασίλειον Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀντιβασιλεὺς Ἀνσῶ δὲ Καγιώ. — Ὁ Βαλδουῖνος ὁ αὐτοκράτωρ ἐν Εὐρώπῃ συγ-
κροτεῖ σῶμα στρατιωτικόν. — Διάλυσις τούτου ἐν Βενετίᾳ. — Δεινὴ κατάστασις
τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου. — Πώλησις ἀκανθίνου στεφάνου. — Συγκρότησις νέας
στρατιᾶς ὑπὸ Βαλδουίνου. — Ἀφίξις τούτου εἰς Κωνσταντινούπολιν. — Συμμαχία
Φράγγων καὶ Κουμάνων. — Πολιορκία Τσουρουλοῦ καὶ ἄλλωσις ὑπὸ τῶν Φράγγων.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος
Ἰωάννου Βριεννίου, συμβάντα ἐν ἔτει 1237, ἕνεκα τῆς ἀπουσίας
τοῦ Βαλδουίνου εἰς τὴν δύσιν πρὸς αἵτησιν συνδρομῶν παρὰ τοῦ
πάπα καὶ ἄλλων ἡγεμόνων ὑπὲρ τοῦ καταρρέοντος Λατινικοῦ
κράτους, ἐξελέγη ἀντιβασιλεὺς ὁ πολλάκις μνημονευθεὶς Ἀνσῶ
δὲ Καγιώ. Ἀλλ' ἔκτοτε τὰ πράγματα τοῦ κράτους τούτου ἔβαι-
νον ἐπὶ τὰ χεῖρω. Διότι ἡ ἀτυχὴς ἐκστρατεία τοῦ Βριεννίου κατὰ
τοῦ Βατάτση εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα κατέληξε, καὶ ὁ ἐκ τούτου
κίνδυνος ὑφίστατο προφανής, ὁ δὲ Βαλδουῖνος ἐν τῇ Δύσει δὲν
ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Καὶ κατώρθωσε μὲν νὰ συγκροτήσῃ ἐν
Βενετίᾳ σῶμα στρατιωτικὸν ἐκ διαφόρων μερῶν, ἀλλ' ὁ Φριδε-
ρῖκος Β', κρατήσας παρ' ἑαυτῷ τὸν ταχθέντα ἀρχηγὸν τούτου
Ἰωάννην δὲ Βεθούμ, συνετέλεσεν εἰς τὴν διάλυσίν του. Οἱ δυ-
τικοὶ χρονογράφοι ἱστοροῦσιν ὅτι ὁ Φριδερῖκος Β' ἔπραξε τοῦτο
κατ' εἰσήγησιν τοῦ Βατάτση, γράψαντος πρὸς αὐτὸν ὅτι προσέρ-
χεται εἰς τὴν συμμαχίαν του πρὸς ἀποδίωξιν τῶν Φράγγων ἐκ
Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὅτι, τούτου γενομένου, θὰ ἀνεγνώρι-

ζεν αὐτὸν βασιλέα τῆς Ἀνατολῆς, καὶ θὰ ἡσπάζετο τὸ καθολικὸν δόγμα¹.

Ἐννοεῖται ὅτι πάντα ταῦτα ἦσαν σκέψεις φανταστικαὶ τῶν χρονογράφων· διότι οἱ βασιλεῖς τῆς Νικαίας, σκοπὸν μόνον ἔχοντες τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Βυζαντίου, καὶ γνωρίζοντες τὴν τε ἀδυναμίαν τῶν ἐν αὐτῷ Φράγγων καὶ τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἡγεμόνων πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, δὲν ἤθελον προβῆ εἰς τοιαύτας προτάσεις, πρὸ πασῶν δὲ εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῶν δογμάτων τῆς πίστεως αὐτῶν, οὐδὲ ἤθελον ζητήσῃ ἀποδιώκοντες τοὺς Φράγγους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως νὰ ιδρύσωσιν αὐτόθι νέαν Φραγγικὴν αὐτοκρατορίαν.

Ἡ εἰδησις τῆς ματαιώσεως τῆς ἐλπιζομένης ταύτης βοηθείας ἐκ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Βαλδουίνου ἀγγελθεῖσα εἰς Κωνσταντινουπόλιν διέχυσε τὴν ἀπελπισίαν εἰς τοὺς Φράγγους, ἐν παντελεῖ ἄχρηματία εὕρισκομένους καὶ ἐξαντλήσει. Εἶχον δὲ περιέλθει εἰς τοιαύτην οἰκτρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν, ὥστε προέβησαν εἰς πώλησιν καὶ αὐτοῦ τοῦ μολύβδου τῶν στεγῶν τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν πολυτίμων ἱερῶν σκευῶν τῶν ναῶν πρὸς πορισμὸν ὀλίγων χρημάτων. Ἐπὶ τέλους δ' ἔθεσαν χεῖρα καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου, περὶ οὗ ἔλεγον ὅτι ἦτο αὐτὸς οὗτος, δι' οὗ περιεβλήθη τὴν κεφαλὴν ὁ Σωτὴρ, καὶ ἐνεχυρίασαν αὐτὸν εἰς τὸν Νικόλαον Κουρῖνον, ἔμπορον Ἐνετόν, ἀντὶ 13,134 ὑπερπύρων, ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς ἐξωνήσεως, ἂν ἐντὸς μηνὸς δυνηθῶσι νὰ καταβάλωσι τὸ ποσὸν τοῦτο².

¹ Ducange, A', σ. 254. Muralt, A', 355 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς.

² Marinus Sanutus, (ἐν Murat. T. KB'), σ. 550. Πρὸ τῆς ἐνεχυρίασεως ἐπὶ τῷ ποσῷ τῶν 13,134 ὑπερπύρων εἰς τὸν Κουρῖνον, ὁ στέφανος εἶχε προηγουμένως ἐνεχυριασθῇ εἰς τὸν Albertini Morosini, ποτεστάτον τῆς Ἐνετίας ἀντὶ 4,160 ὑπερπύρων, εἰς τὴν ἡγουμενίαν τῆς Μονῆς Περιβλέπτου ἀντὶ 4,300, εἰς τὸν Νικόλ. Κορνάρων καὶ Πέτρον Ζιάννην Ἐνετοὺς ἀντὶ 2,200, καὶ εἰς τοὺς Γενουηνοὺς ἀντὶ 4,509. Ducange, A', 257. Τὸν ἀκάνθινον στέφανον ἐνε-

Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Θ', ὁ ἅγιος, μαθὼν τὰ τῆς πωλήσεως τοῦ ἱεροῦ κειμηλίου, ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν δύο δομινικανούς ἱερεῖς τὸν Ἰάκωβον καὶ Ἀνδρέαν Λογκζουμὼ (Longjumeau), καὶ τὸν ἱππότην Νικόλαον Σορέλ (Sorel), οἵτινες ἐξηγόρασαν τὸν στέφανον ἀντὶ 10,000 ὑπερπύρων, καὶ μετέφερον εἰς Βενετίαν, ἐξ ἧς μετεκομίσθη εἰς Παρισίους¹. Ὁ Βατάτσης μαθὼν τὰ τῆς ἀγοραπωλησίας ταύτης καὶ ἐξαγωγῆς τοῦ στεφάνου ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπέστειλε πλοῖα πρὸς σύλληψιν τοῦ μεταφέροντος τὸν στέφανον πλοίου, ἀλλ' ἀπέτυχε, διαφυγόντος τούτου τὴν καταδίωξιν².

Ἐπὶ τέλους μετὰ ἐπανειλημμένας ἀποπειράς τῶν διευθυνόντων τὰ τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου πρὸς εὑρεσιν ἐπικουριῶν, καὶ μετὰ τὰς τελευταίας ἰδίως εἰδήσεις τῆς πωλήσεως τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου, αἵτινες εἰς τε τὸν πάπαν καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως, ἰδίᾳ δ' εἰς τὸν Λουδοβίκον Θ', ἐνεποίησαν ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν καὶ συγκίνησιν, κατωρθώθη νὰ συγκροτηθῇ ἕτερον μέγα στρατιωτικὸν σῶμα, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ τοῦ Βαλδουίνου. Ἀναφέρει δὲ ὁ χρονογράφος Ματθαῖος Παρίς ὅτι ὁ πάπας ἰδίᾳ ἐκ μίσους πρὸς τὸν πολεμοῦντα αὐτὸν Φριδερίκον, παρέσχεν εἰς τὸν Βαλδουῖνον πᾶσαν δυνατὴν συνδρομὴν³. Ἐπειδὴ

χυρίασεν ὁ Ἀνσὼ δὲ Καγιὼ ὁ τοποτηρητὴς τοῦ ἀπόντος βασιλέως (baiulus imperii Romanie), καὶ ὁ Nariot de Toucy. Riant, Exuviae, A', σ. clxxvj, B', σ. 119.

¹ Περὶ τῆς ἐνεχυριάσεως, ἐξαγορᾶς, κτλ. τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου ὄρα Riant, Exuviae κτλ. Πρβλ. καὶ H. Wallon, Saint Louis et son temps, T. A', σ. 109.

² Gualterius Cornutus παρὰ Riant, Exuviae, T. A', σ. 52. Ὁ Βατάτσης ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Κορνούτου ἀποκαλεῖται pessimus zelator imperii καὶ πῶς ἄλλως ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ παρ' ἐπισκόπου λατίνου; Ὅρα καὶ τὸ τῇ ἐντολῇ τοῦ Hyacinthe-Louis de Quelen, ἀρχιεπισκόπου Παρισίων, ἐκδοθὲν βιβλίον ὑπὸ κληρικοῦ τινος, Notice historique et critique sur la sainte Couronne d'épines 1828.

³ Matthieu Paris, T. Δ', σ. 395.

δὲ ἢ διὰ θαλάσσης μετάβασις τῆς νέας ταύτης ἐπικουρίας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἦτο δυσχερὲς, ἀπεφασίσθη ἢ διὰ ξηρᾶς, καμφθέντος τοῦ Φριδερίκου νὰ ἐπιτρέψῃ, τῇ μεσολαβήσει καὶ τοῦ Λουδοβίκου Θ', τὴν διὰ τῆς Ἰταλίας διάβασιν.

Κατὰ τοὺς χρονογράφους τῆς Δύσεως ἡ στρατιὰ αὕτη ἀπετελεῖτο ἐξ 60,000 ἀνδρῶν, ὧν 700 ἱππóται μετὰ τῶν ἵππων καὶ τῶν ὑπηρετῶν αὐτῶν, καὶ 30,000 βαλλιδιστροφóροι (arbalétiers) ἔφιπποι. Καίτοι ὁ ἀριθμὸς οὗτος φαίνεται λίαν ἐξωγκωμένος, θὰ ἡλαττώθῃ δὲ καὶ καθ' ὁδὸν ἐκ τῶν ταλαιπωριῶν, θὰ ἦτο δμῶς ἱκανῶς μέγας καὶ ἀνάλογος τῶν περιστάσεων καὶ τοῦ ἀπειλοῦντος κινδύνου τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν¹.

Ὁ Βαλδουῖνος ἀνεχώρησεν ἐκ Γαλλίας τὸν Αὐγούστον τοῦ 1239, διῆλθε δὲ τὴν Ἰταλίαν διὰ τῶν Ἀλπεων, τὴν Αὐστρίαν (Ὁστρικόν), τὴν Βουλγαρίαν, οὐδὲν ἀντιτάξαντος τοῦ Ἀσάν πρόσκομμα. Ὁ Ἀκροπολίτης ἱστορεῖ ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν εὔρεν ὁ Βαλδουῖνος κατὰ τὴν πορείαν του κώλυμα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἡγεμόνες τῶν χωρῶν, ἅς διήρχετο, ἐφέροντο πρὸς αὐτόν ὡς εἰς φίλον καὶ συγγενῇ, εἰς ὃ συνέταινεν οὐχ ἥττον καὶ ἡ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἔχθρα αὐτῶν. Ὡς πρὸς τοὺς Βουλγάρους δὲ ἰδίᾳ σημειοῖ ὅτι οὗτοι παρορῶντες τὰς πρὸς τοὺς Ἑλλήνας σπονδάς ἐπέτρεψαν τὴν δίοδον εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Βαλδουίνου προφασίζόμενοι ὅτι ἐξεβιάσθησαν.

Μετὰ τρίμηνον πορείαν ὁ Βαλδουῖνος εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1239, ὅπου καὶ ἐστέφθη βασιλεὺς².

Ἡ ἐπικουρία αὕτη ἐπήνεγκε προσωρινὴν τινα ἀνάρρωσιν τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας· συνετέλεσε δ' εἰς τοῦτο καὶ ἕτερον

¹ Καὶ ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 62, ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμὸν εἰς 60,000.

² Τὸν Βαλδουῖνον ἀπερχόμενον ἐκ τῆς Γαλλίας μετὰ τοῦ στρατοῦ, παρηκολούθησαν καὶ πολλοὶ Γάλλοι τῶν εὐγενῶν, ἐν ἄλλοις δὲ καὶ ὁ Βαρῖνος, ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ ἐκδιωχθεὶς ἀπὸ τῆς ἐδρας του ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου. Lebeau, Hist. IZ', σ. 390.

βοήθημα, ὅπερ ἐπῆλθεν ἀπροσδοκῆτως. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον μοῖρα Κουμάνων εἰσῆλασεν εἰς τὰς χώρας τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας, ἃς ὁ λαὸς οὗτος ἄλλοτε εἶχεν ἐν συμμαχίᾳ μετὰ τῶν Βουλγάρων λεηλατήσῃ κατὰ διαφόρους ἐπιδρομὰς. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν βαρβάρων τούτων Ἰωνᾶς καὶ Σορόνιος προσήνεγκον τὴν φιλίαν αὐτῶν καὶ τὴν συμμαχίαν εἰς τοὺς Φράγγους, μεθ' ὧν συνεδέθησαν καὶ δι' ἐπιγαμιῶν· διότι ἐκ τῶν δύο θυγατέρων τοῦ Σορόνιου ἔλαβον συζύγους τὴν μίαν μὲν ὁ Γουλιέλμος υἱὸς τοῦ Γοδοφρέδου δὲ Μαρί (de Mari), κοντοσταύλου τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου, τὴν ἑτέραν δ' ὁ Βαλδουῖνος δὲ Χαινβῶ (de Hainvaut). Τὴν δὲ τοῦ Ἰωνᾶ ὁ Ναργιῶ δὲ Τουσί διατελῶν ἐν χηρείᾳ, πρὶν ἔχων σύζυγον, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, τὴν θυγατέρα τοῦ Βρανᾶ καὶ τῆς Ἀγνῆς τῆς Γαλλίας¹.

Ὁ Βαλδουῖνος, θεωρῶν ἤδη ἐαυτὸν ἱκανῶς ἰσχυρὸν διὰ τῆς ἐπικουρίας τῶν Κουμάνων, ἐπεχείρησε νὰ ἀνακτήσῃ τὰς Θρακικὰς χώρας, ἃς ἀπώλεσε προηγουμένως, καὶ ἐπεκτείνει τὰ ὅρια τοῦ κράτους του, αἰσθανόμενος ὅτι ἄνευ ἐπεκτάσεως αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ. Δι' ὃ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1240, περὶ τὸν Μάιον, ἐκστρατεύει μετὰ τῶν Κουμάνων κατὰ τῆς πόλεως Τσουρουλοῦ, ἣν ἐπολιόρησε στενῶς καὶ καρτερῶς δι' ἐλεπόλεων. Φρούραρχος ταύτης ἦτο τότε ὁ Ἰωάννης Πετραλείφας, τετιμημένος ὑπὸ τοῦ Βατάτση μέγας χαρτουλάριος, ἀνὴρ ἀνδρεῖος καὶ παιδιόθεν ἡσκημένος περὶ τὰ πολεμικά· ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη μέχρι τέλους νὰ ἀντιστῇ κατὰ τῆς ὑπεροπλίας τῶν Φράγγων καὶ τῶν Κουμάνων, καὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιδράσεων τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, συνωμοτησάντων κατ' αὐτοῦ. Οὕτω δὲ παρέδωκε τὴν πόλιν εἰς τοὺς Φράγγους, οἵτινες ἠχμαλώτισαν τὴν ἐν αὐτῇ φρουρὰν τοῦ Βατάτση καὶ αὐτὸν τὸν Πετραλείφαν, καὶ ἀπέστειλαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐπώλησαν αὐτοὺς εἰς τοὺς οἰκείους².

¹ Ἀκροπ. σ. 63. Ducange, T. B', σ. 271. Lebeau, T. IZ', σ. 392.

² Ἀκρ. 63. Ἀνών. 482. Muralt, A', σ. 359.

Τὴν ἑναρξιν τῆς πολιορκίας τῆς Τσουρουλοῦ, ἣτις ἦτο ἡ πρώτη πολεμικὴ πράξις τοῦ ἀφικομένου στρατοῦ, ἀνήγγειλεν ὁ Βαλδουῖνος εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Ἑρρίκον Γ' καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Δύσιν δι' ἐπιστολῆς, ἣν ὁ Ματθαῖος Παρίς καταχωρίζει ἐν τῇ χρονογραφίᾳ του διὰ βραχέων¹. Ἐν ταύτῃ ἀγγέλλει ὅτι ἔφθασεν αἰσίως εἰς τὴν χώραν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ κεφαλῇς μεγάλου γενναίου σώματος ἵπποτῶν Γάλλων, ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ μόνον ἐμπνέει τρόμον εἰς τοὺς πολεμίους, καὶ ὅτι ἐπεχείρησε νὰ πολιορκήσῃ μεγίστην πόλιν, μικρὸν ἀπέχουσαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣν ἂν κατορθώσῃ νὰ κυριεύσῃ θέλει γίνεῖ κύριος ἐκτάσεως χωρῶν ἐν περιφερείᾳ τριῶν ἡμερῶν πορείας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως².

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἐν τῷ Λατινικῷ βασιλείῳ μέχρι τοῦ 1240.

¹ Matthieu Paris, T. E', σ. 68.

² Χρονογράφος δυτικὸς ἀναφέρει ὅτι, ὅτε ὁ Βαλδουῖνος διήρχετο μετὰ τοῦ στρατοῦ τὴν Βουλγαρίαν, ὁ ἡγεμὼν ταύτης εἶχεν ἀναγνωρίσει τὴν ἐπικυριαρχίαν του, καὶ ὅτι τότε ὁ Βαλδουῖνος κατεπολέμησε καὶ τοὺς Τατάρους νικηφόρως, ἐπικούρους ἔχων τοὺς Κουμάνους, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον κατετροπώθη ὑπ' αὐτῶν τῷ 1241. Τότε δὲ οἱ μὲν Κουμάνοι προσῆλθον εἰς τὸν Βατάτσην, οἱ δὲ Βούλγαροι ὑπετάγησαν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Τατάρων Βατοῦ. Ὁ πόλεμος οὗτος δέ, λέγει νεώτερος ἱστορικός, ὑπῆρξεν ἡ κυρία ἀφορμὴ τῆς ἀχρηματίας, εἰς ἣν περιῆλθεν ὁ Βαλδουῖνος, ὥστε νὰ θελήσῃ νὰ πωλήσῃ τὰς ἐν Γαλλίᾳ κτήσεις του, ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἡδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν περιελθοῦσαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἑλλήνων. Volf, Geschichte der Mongolen, σ. 369. Παραπέμπει εἰς Chronic. Australe bei Freher, I. 459. Pez, SS. Austriac. I, 460. Τὸ ἐφ' ἡμῖν ὑποθέτομεν ὅτι τοιοῦτον σημαντικὸν γεγονός θὰ ἐμνημονεύετο ὑφ' ὅλων τῶν δυτικῶν χρονογράφων, καὶ τῶν Βυζαντινῶν αὐτῶν, ἂν ἦτο πραγματικόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Ἰωάννης Α' Βατάτσης.

Ἐπιδρομὴ Μογγόλων. — Προφυλάξεις Βατάτση. — Ζητεῖ τὴν συμμαχίαν τοῦ ῥηγὸς τῆς Οὐγγαρίας, ἣν ματαιώνει ὁ πάπας. — Ὁ Βατάτσης κυριεύει τὰ φρούρια Δακιδύζης καὶ Νικητιάτου. — Καταστροφὴ τοῦ στόλου Βατάτση. — Θάνατος Εἰρήνης συζύγου Βατάτση. — Ἐπεισόδιον μεταξὺ Ἀκροπολίτου καὶ Εἰρήνης. — Ἐκλειψις ἡλίου. — Ἐγκώμιον Εἰρήνης καὶ ἀγαθοεργίαι. — Ἀκμὴ ἐσωτερικῇ τοῦ κράτους Βατάτση καὶ πλούτῃ. — Πολυτέλεια τῶν κατοίκων. — Διατάξεις Βατάτση πρὸς περιορισμὸν τῆς πολυτελείας.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Βατάτση μέγας ἠπέιλησε κίνδυνος τὸ Ἀνατολικὸν βασίλειον ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Μογγόλων, οὓς οἱ Βυζαντινοὶ ἀπεκάλουν καὶ Τατάρους καὶ Ταχαρίους. Αἱ ὀρδαὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν ἐκ τῆς Κεντρῴας Ἀσίας ὀρμηθεῖσαι εἶχον προχωρήσει πρὸς δυσμὰς καὶ καταλάβει τὴν μεσημβρινὴν Ῥωσσίαν (1223), καὶ πολλὰς χώρας τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, τὴν Πολωνίαν, τὴν Βοεμίαν, Οὐγγαρίαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν Γερμανίαν τῷ 1237 ἕως 1241. Οὗτοι δὲ εἶνε οἱ ἀποδιώξαντες προγενέστερον τοὺς Κουμάνους ἢ Κιπτσὰκ ἐκ τῆς χώρας των, ὧν μοῖρα, ὡς εἴπομεν, προσελθοῦσα εἰς τοὺς Φράγγους προσελήφθη ὡς σύμμαχος αὐτῶν¹.

Ὁ Βατάτσης, ὅπως ἀντιμετωπίσῃ τὸν κίνδυνον τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης, ἐφωδίασε καὶ ὠχύρωσε τὰ φρούρια τῆς ἐπικρατείας του διὰ παντὸς ἐπιτηδεῖου πρὸς σθεναρὰν ἀντίστασιν, διότι ὁ ἄγριος οὗτος λαὸς τῶν Τατάρων, ὅστις ὀπόθεν διήρχετο κατέ-

¹ L. Cahun, Introduction à l'hist. de l'Asie, σ. 119. D'Ohsson, Hist. des Mongols, T. A', 344.

λείπεν ὀπισθέν του ἐρείπια, τέφραν καὶ ὀστᾶ, ἐνέπνεε μέγαν φόβον εἰς τὸν Βατάτσην καὶ εἰς τοὺς ὑπηκόους του, οἵτινες δὲν ἐγνώριζον ἔτι αὐτοὺς καλῶς· ἐφαντάζοντο δὲ αὐτοὺς ὡς κυνοκεφάλους καὶ ἀνθρωποφάγους. Ὁ Βατάτσης, ὁσάκις ἤκουεν ἀνδραγαθήματα καὶ νίκας αὐτῶν, ἀπέστελλεν εἰς τὰ παρὰ τὰ σύνορα τοῦ κράτους του φρούρια ἐφόδια καὶ ὅπλα, ὧν ἰδιαιτέραν ἐτήρει καταγραφὴν, καὶ σῖτον, ὃν ἔκρυπτον εἰς ἀποθήκας ἐσφραγισμένας διὰ μολυβδίνων βουλλῶν. Εἶχε δὲ δώσει διαταγὴν ὅπως ὁ στρατὸς μὴ σιτίζεται ἐκ τούτου διὰ τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας, καὶ ὅπως διὰ πάσης ἐπιμελείας διατηρῆται μυστικὴ ἐκ τῶν Μογγόλων ἢ ὑπαρξίς τῶν ἐφοδίων εἴτε ἐν εἰρήνῃ διέκειντο πρὸς αὐτόν, εἴτε ἐν πολέμῳ¹.

Ἐν ταύτῳ δὲ μαθὼν ὅτι πολυπληθὴς στρατὸς σταυροφόρων ὑπὸ τὸν Βαλδουῖνον κατήρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐζήτησε τὴν συμμαχίαν τοῦ ῥηγὸς τῆς Οὐγγαρίας Βέλα, δηλῶν ὅτι ὑποτάσσεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ὁ πάπας ἐξωργισμένος ἐκ τῶν ἐν Νυμφαίῳ συμβάντων ἀπέτρεψε τὸν Βέλα ἀπὸ τῆς συμμαχίας ταύτης, λέγων ὅτι πᾶσα αὕτη ἢ προσχώρησις τοῦ Βατάτση εἶνε ὑπουργός, καὶ ὅτι προτείνεται, ὅπως προσωρινῶς ἀποκρούσῃ τὸν ἐπικρεμάμενον κατ' αὐτοῦ κίνδυνον².

Ἀποτυχὼν εἰς τὰς προτάσεις του ταύτας, ἐξεστράτευσεν, ἐν ᾧ χρόνῳ οἱ Φράγγοι ἐπολιόρχουν τὴν πόλιν Τσουρουλοῦ τῷ 1240 κατὰ τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ κράτους του πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν ἐγγύτερον πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν κειμένων. Ἀναχωρήσας ἐκ Νικομηδείας καὶ παρακάμψας τὸν Χάρακα, ἐκυρίευσε μετὰ μακρὰν πολιορκίαν τὰ φρούρια Δακιβύζης καὶ Νικητιάτου, πλησίον ἀλλήλων κείμενα, καὶ ἀποτελοῦντα τὸν τελευταῖον στρατιωτικὸν σταθμὸν ἐκ Βιθυνίας πρὸς τὴν

¹ Παχυμ. σ. 134. D'Ohsson, Hist. A', 351.

² Muralt, 356. Ducange, A', 270 καὶ τὴν αὐτοῦ παραπομπὴν εἰς ἐπιστολὴν XIV, 221 τοῦ πάπα Γρηγορίου Θ'.

βασιλεύουσαν ¹, ἔπεμψε δὲ καὶ τὸν στόλον αὐτοῦ πρὸς καταναυμάχησιν τοῦ Λατινικοῦ.

Ἄλλ' ἐνῷ κατὰ ξηρὰν προέβαινε νικηφόρος, κατὰ θάλασσαν ὑπῆρξεν ἀτυχής, διότι ὁ στόλος αὐτοῦ συγκεείμενος ἐκ 30 πλοίων κατεναυμαχήθη ὑπὸ τοῦ Λατινικοῦ, ἀποτελουμένου ἐκ δεκατριῶν, ἐκάστου τούτων κυριεύσαντος ἐν τῶν τοῦ Βατάτση αὐτάνδρον. Προῆλθε δ' ἡ κατὰ θάλασσαν ἀποτυχία ἐκ τῆς ἀνικανότητος τοῦ ναυάρχου αὐτοῦ· διότι ὁ Βατάτσης ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρός του προσέχων εἰς τοὺς κόλακας μᾶλλον, καὶ ἐν ὑποψίᾳ ἔχων τοὺς ἱκανοὺς ἄρχοντας τοῦ βασιλείου, εἶχε καταστήσει ναύαρχον τοῦ στόλου του ἀρχικῶς τὸν Μιχαήλ Κοντοφρέ, ἄνδρα γενναῖον καὶ ἔμπειρον περὶ τὰ πολεμικά κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ἄλλ' οὗτος ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς ναυμαχίας μετὰ παρρησίας εἶπεν εἰς τὸν βασιλέα, καυχώμενον διὰ τὸν στόλον του, ὅτι ἐν γνώσει διατελῶν τῆς καταστάσεως ἐθεώρει αὐτὸν καὶ ἂν ἦτο ἔτι πολλαπλάσιος ἀνίσχυρον καὶ νὰ ἀντιμετωπίσῃ καὶ τὸν Λατινικόν, οὗ ἐγνώριζε τὸ ἀξιόμαχον. Ὁ Βατάτσης ἐκ τῶν λόγων τούτων τῶν εἰλικρινῶν ὀργισθεὶς ἀφῆρεσεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀρχηγίαν καὶ ἀνέθηκεν εἰς Ἀρμένιον τινα Ἰσφρέ, ὅπως ἀδαῇ περὶ τὸ ὑπουργήμα τοῦτο· ὑπὸ τούτου δὲ ὁ στόλος διοικούμενος, ὑπέστη τὴν πανωλεθρίαν ².

¹ Τὰ φρούρια ταῦτα εὕρισκοντο πρὸς τὴν βόρειον παραλίαν τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου. Ἡ Δακιβύζα ἔκειτο ἔνθα τὸ χωρίον Γκέπζε, νῦν σταθμὸς σιδηροδρομικός. Πρὸς Α τῆς Δακιβύζης ἔκειτο ἡ ἀρχαία Λιβύσσα, πλησίον δ' αὐτῆς κεῖται καὶ τὸ φρούριον τοῦ Νικητιάτου, ἔνθα νῦν παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Ἀκρίτας ἡ σημερινὴ κώμη Τοῦζλα. Μ. Γεδεών, Ἀκρίτας καὶ Τοῦζλα (ἐν Εἰκονογρ. ἡμερολ. τοῦ 1896 τοῦ Ι. Ἰωαννίδου ἐν Κων/πόλει) σ. 184. Κλεωνύμου καὶ Χρ. Παπαδοπούλου, Βιθυνικά, σ. 39, 42, 58. (Ι. Μηλιοπούλου), Σιδηροδρομικαὶ ἀναμνήσεις ἀπὸ Χαϊδάρ-πασσᾶ εἰς Ἑσκι-Σελίρ, σ. 38.

² Ἀκρ. σ. 64. Ἀνών. 483. Ἐκ τοῦ ὀνόματος Κοντοφρέ, ὅπερ εἶνε ἡ δημώδης προφορὰ τοῦ Γοδοφρέδου, εἰκάζομεν ὅτι ὁ ναύαρχος οὗτος ἦτο Φράγγος ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Βατάτση.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1241 ἀπέθανεν ἡ βασιλὶς Εἰρήνη, ἥς ὁ Ἀκροπολίτης πλέκει τὸ ἐγκώμιον γράφων ὅτι ἦτο «γυνὴ σωφρονική τε καὶ ἀρχικὴ καὶ πολὺ τὸ μεγαλεῖον ἐπιδεικνυμένη τὸ βασιλείον. Ἐχαιρε δὲ καὶ λόγοις καὶ σοφῶν ἡκροᾷτο μεθ' ἡδονῆς· ἐτίμα δὲ τούτους ὑπερβαλλόντως». Ὅπως δὲ καταδείξη τὴν τιμὴν, ἣν πρὸς τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς λογίους ἐπεδείκνυεν ἡ βασιλὶς, ἀφηγεῖται μετ' ἀφελείας τὸ ἐξῆς ἀνέκδοτον. Εὐρισκόμενος ὁ Ἀκροπολίτης εἰς τὰ Περίκλυστρα¹, ἔνθα ἦτο κατεσκηνωμένος ὁ βασιλεὺς, ἠρωτήθη, συμβάσης ἐκλείψεως ἡλίου (3 Ἰουνίου 1239), παρὰ τῆς βασιλίδος παρούσης ποία ἡ αἰτία τῆς ἐκλείψεως· οὗτος δὲ καίτοι ἐν ἀγνοίᾳ διατελῶν, διότι μόλις εἶχεν ἀρχίσει διδασκόμενος μαθηματικά (φιλοσοφικὰ μαθήματα) παρὰ τοῦ Βλεμμύδου, ἀπήντησεν ὅτι αἰτία ἦτο ἡ μεταξὺ ἡλίου καὶ γῆς ἐπιπρόσθεσις τῆς σελήνης. Ἐπὶ τούτου προέκυψε μακρὰ ὁμιλία, ἥς μετέσχε καὶ ὁ ἱατρὸς τοῦ βασιλέως, ἀκτουάριος τὸ ἀξίωμα, Νικόλαος ὀνόματι, ἀνὴρ ἥκιστα παιδείας μετέχων, ἀλλὰ δεινὸς περὶ τὴν τέχνην τοῦ αὐλοκόλακος, καὶ ἀγαπητὸς τῇ βασιλίδι, ὅστις ἀντέλεγεν, ὁ δὲ Ἀκροπολίτης ἐπέμενεν². Ἐν τῇ φιλονικίᾳ δὲ ταύτῃ ἡ βασιλὶς Εἰρήνη ἀπεκάλεσε τὸν Ἀκροπολίτην μωρόν, ἀλλ' εὐθὺς συναισθανθεῖσα τὸ μὴ προσῆκον τῆς λέξεως, καὶ στραφεῖσα πρὸς τὸν βασιλέα εἶπεν

¹ Ἀκρ. σ. 68. Περίκλυστρα ἦτο τόπος ἐγγὺς τῆς Σμύρνης ὕδασι πολλοῖς περικλυζόμενος, ὡς λέγει παρακατιῶν ὁ Ἀκροπολίτης, σελ. 110. Ὑπὸ τῶν περὶ Σμύρνης γραφάντων θεωρεῖται ὅτι εἶνε τὸ πρὸς Β τῆς Σμύρνης ἐξοχικὸν χωρίον Βουνάρ-Μπασί. Κ. Οἰκονόμου, Αὐτοσχέδιος διατριβὴ περὶ Σμύρνης, σ. 7. Ὅρα καὶ Bonaventure F. Slaars, *Étude sur Smyrne* par Const. Iconomos, σ. 8, σημ. 16. Φαίνεται ὅτι καὶ τὸ πάλαι ὡς καὶ νῦν ἐχρησίμευεν ὡς θερινὸν ὑγιεινὸν ἐνδιαίτημα, Χαμουδópουλος, Γεωγρ. σελ. 209.

Περὶ τῆς ἐκλείψεως ταύτης θεωρηθείσης ὡς κακοῦ οἰωνοῦ, ἐπαυξήσαντος τοὺς ἐκ τῶν Τατάρων φόβους, ὅρα L. Cahun, *Introduction à l'hist. de l'Asie*, σελ. 352.

² Ἀκροπολίτης, σ. 68.

« ἀπρεπῶς ὠνόμασα τοῦτον μωρόν », ὁ δὲ βασιλεὺς ἀνταπήντησεν, « εἶνε μειράκιον ἀκόμῃ καὶ δὲν εἶπές τι κακόν » (ἦτο δὲ τότε ὁ Ἀκροπολίτης 21 ἔτους τὴν ἡλικίαν). Ἡ δὲ βασιλὶς ἀπήντησε « δὲν προσήκει ὁ φιλοσόφους λόγους προφέρων νὰ προσαγορεύηται οὕτως ».

Ἡ εἰρημένη ἔκλειψις τοῦ ἡλίου, καθὼς καὶ ἡ τότε ἐμφάνισις κομήτου πρὸς βορρᾶν, ἐπὶ τρεῖς μῆνας φαινομένου εἰς τὸν οὐρανόν, ἐν ἄλλῃ καθ' ἡμέραν θέσει, ἐμφανισθέντος δ' ἑξ μῆνας πρὸ τοῦ θανάτου τῆς βασιλίσσης, ἐξηγήθησαν ὑπὸ τῶν μετεωροσκόπων καὶ τοῦ λαοῦ ὡς προάγγελοι τοῦ θανάτου αὐτῆς¹.

Ἐκ τῆς Εἰρήνης ὁ Ἰωάννης ἀπέκτησεν ἓν μόνον τέκνον, τὸν Θεόδωρον. Ὁ Γρηγορᾶς δὲ ἀναγράφει ὅτι ἀπέκτησεν ἓν, διότι συνέβη ποτὲ ἡ βασιλὶς, ἐλθοῦσα ἔφιππος μετὰ τοῦ βασιλέως εἰς θεῶν κυνηγίου, νὰ καταπέσῃ τοῦ ἵππου καὶ συρθῇ ἱκανὸν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐντεῦθεν δὲ παθοῦσα βλάβην εἰς τὴν μήτραν δὲν ἔτεκε τοῦ λοιποῦ. Πλέκει δὲ καὶ ὁ Γρηγορᾶς ἐγκώμιον τοῦ τε Βατάτση καὶ τῆς Εἰρήνης, γράφων ὅτι διεῖπον τὰ τῆς βασιλείας πάνυ σεμνῶς καὶ κοσμίως, πλείστην ποιούμενοι πρόνοιαν ὅπως ἀνθῇ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ εὐνομία εἰς τὸ κράτος των, καὶ πᾶσαν λαμβάνοντες φροντίδα πρὸς καταδίωξιν παντὸς σφετεριστοῦ. Ἐκτισαν δὲ ἀμφοτέροι διὰ πολλῶν ἀναλωμάτων περικαλλεῖς ναούς, ὁ μὲν βασιλεὺς τὸν ναὸν τὸν περὶ τὴν Μαγνησίαν ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεομήτορος, καλούμενον Σώσανδρα², καὶ

¹ Ἀκροπολ. σ. 67. Ὁ Ἀνώνυμος, σ. 485, εἰς τοὺς λόγους τοὺς ἐγκωμιαστικούς τοῦ Ἀκροπολίτου περὶ τῆς βασιλίδος Εἰρήνης προσθέτει « ἀρετὴν ἐτίμα ὑπερβαλλόντως, ἀρχιερεῖς τε καὶ ἱερεῖς ὡς θεοῦ δεχομένη ἀπεικονίσματα, καὶ τὸ μοναχικὸν τάγμα ἔστεργεν ». Ὁ Παχυμέρης, Α', σ. 70, ἀποκαλεῖ αὐτὴν « θαυμασίον ὄνομα ».

² Περὶ τῆς Μονῆς ταύτης ἐγράψαμεν ἐν σημειώσει 1, σελ. 108. Φαίνεται δ' ὅτι ὁ Βατάτσης προϋπάρχουσαν ταύτην ἀνεκαίνισε· δὲν ἔκτισε δὲ ἀπ' ἀρχῆς, ὅπως διαλαμβάνει τὸ περὶ τούτου ὡς ἀγίου συναξάριον. Ὅρα καὶ Boeckh, Corp. inser. graec. T. Δ', σελ. 345 ἐπιγρ. 8749.

τὸν ἐντὸς τῆς Νικαίας τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου, ἡ δὲ βασιλὶς τὸν ἐν τῇ Προύσῃ ναὸν τῆς μητροπόλεως ἐπ' ὀνόματι τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου. Κατέστησαν δὲ τοὺς ναοὺς τούτους διὰ τῆς χορηγίας κτημάτων πολλῶν καὶ προσόδων ἐτησίων ἐνδiciaτῆματα μοναζόντων «πλήρη χάριτος καὶ θυμηδίας πνευματικῆς». Ἰδρυσαν δὲ καὶ νοσοκομεῖα, καὶ πτωχοκομεῖα, ἐμπορούμενοι ὑπὸ φιλανθρώπων καὶ θεοσεβῶν αἰσθημάτων¹.

Καθόλου δ' εἰπεῖν, ὁ Βατάτσης μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας τοῦ κράτους του, καὶ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ κατέπαυσε τὸ ἐπικρατῆσαν πρότερον ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου ὀλέθριον σύστημα τῆς νοσφίσεως κτημάτων ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους τοπαρχῶν. Ἡ γῆ ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ ἦτο διανενημεγμένη ἐν δικαιοσύνῃ· αὐτὸς δ' οὗτος ἐκέκτητο τόσον μέρος γῆς ἀροσίμου καὶ πρὸς φυτεῖαν ὅσον ἤρκει πρὸς ἰδίαν αὐ-

¹ Γρηγορ. σ. 44. Ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς ἐν Ἀθωνι Μονῆς τῶν Ἱερώρων (κῶδ. 593), ἐν ἄλλοις εὐρέθη καὶ τεμάχιον τυπικοῦ κτητορικοῦ ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν «Ἐκ τοῦ τυπικοῦ τῆς σεβασμίας Μονῆς τοῦ φιλανθρώπου Σωτῆρος Χριστοῦ, τῆς ἐκ βάθρων ἀνακαινισθείσης παρὰ τε τῆς εὐσεβοῦς βασιλίδος Εἰρήνης Λασκαρίνης Παλαιολογίνης, τῆς διὰ τοῦ θείου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος μετονομασθείσης Εὐλογίας, καὶ τῶν ταύτης γονέων ἐκδοθέντος καὶ ἐκτεθέντος παρ' αὐτῆς». Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ὅτι ἐξεδόθη ὑπὸ τῆς Εἰρήνης τῆς γυναικὸς τοῦ Βατάτση, θυγατρὸς τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρεως, ἥτις εἶχε νυμφευθῇ πρότερον τὸν Παλαιολόγον. Ὁρθῶς ὁμως παρατηρεῖ ὁ ἐκδότης καὶ ὑπομνηματιστὴς αὐτοῦ P. Meyer (Byzant. Zeit. T. Δ', 46-58), ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ταύτης, ἥτις δὲν περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ἀλλὰ περὶ ἄλλης καὶ ὅτι τὸ τυπικὸν τοῦτο, ὅπερ εἶνε καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει κατὰ λέξιν ἀντιγεγραμμένον ἐκ τοῦ κεφαλαίου β' τοῦ ὑπὸ τῆς Εἰρήνης Δουκαίνης ἐκδοθέντος τυπικοῦ τῷ 1118 (Acta et diplomata E', σ. 327), δὲν ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῆς Εἰρήνης συζύγου τοῦ Βατάτση, ἀλλ' εἰς μεταγενεστέρους. Εἶνε δὲ ἡ Εἰρήνη αὕτη ἡ Λασκαρίνα ἀδελφὴ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ἡ μετονομασθεῖσα Εὐλογία, ἣν θέλομεν συναντήσῃ κατωτέρω.

τοῦ χρήσιν, καὶ πρὸς τὰς δαπάνας τοῦ βασιλικοῦ ταμείου, δι' ἀγαθοεργὰ ἔργα καὶ χορηγίας εἰς οἴκους εὐαγεῖς. Εἶχε δὲ κτήματα ἱκανὰ καὶ βόας καὶ ἵππους, ποίμνια προβάτων καὶ χοίρων καὶ παντοίων εἰδῶν πτηνά.

Ὑπὸ τοιαύτην δὲ πατρικὴν διοίκησιν καὶ συνετὴν οἱ πολῖται μετεῖχον ἀληθοῦς εὐδαιμονίας. Αἱ ἀποθῆκαι ἔβριθον παντοειδῶν καρπῶν, ἐστενοχωροῦντο δ' αἱ ἀγυαὶ καὶ ὁδοί, καὶ πᾶσα μάνδρα καὶ σηκὸς ἐκ τῆς πληθύος τῶν κτηνῶν καὶ τῶν πτηνῶν. Συνέπεσε δὲ τότε πρὸς εὐτυχίαν τῶν Ῥωμαίων νὰ ἐνσκήψῃ εἰς τοὺς ὁμόρους Μουσουλμάνους λιμὸς ἰσχυρὸς καὶ σπάνις μεγίστη τροφίμων, ὥστε προσήρχοντο σωρηδὸν εἰς τὸ κράτος τῆς Νικαίας ἀγορασταὶ τούτων, δίδοντες χρήματα ἢ εἰς εἶδος ὑφάσματα πολυτίμα καὶ ἄλλα ποικίλα κομψοτεχνήματα, ἀντικείμενα τρυφῆς καὶ τέρψεως.

Ἡ κατάστασις αὕτη καὶ ἡ αὔξησις τῆς καταναλώσεως τῶν ἐγχωρίων προϊόντων τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας ἐπήνεγκεν, ὡς εἰκός, τὴν ὑπερτίμησιν αὐτῶν, ὥστε καὶ ὁ βοῦς, καὶ ὁ ἔριφος, καὶ ἡ ὄρνις αὐτὴ ἐτιμῶντο ἀντὶ πολλοῦ. Ὁ πλοῦτος εἰσέρρουσεν εἰς πάσας τὰς τάξεις τῶν πολιτῶν, ἔβριθον δὲ χρημάτων τὰ βασιλικά ταμεῖα. Ἰνα δὲ παραστήσῃ ὁ Γρηγορᾶς διὰ παραδείγματος τὴν δαψίλειαν τῶν βασιλικῶν προσόδων, ἀναφέρει ὅτι ἐκ χρημάτων εἰσπραχθέντων ἀποκλειστικῶς ἐκ πωλήσεως τῶν ψῶν μόνον τοῦ βασιλικοῦ πτηνοτροφείου, ὁ Βατάτσης κατεσκεύασε στέφανον, ὃν ἔδωκε δῶρον τῇ βασιλίδι Εἰρήνῃ, κεκοσμημένον καὶ διηνητισμένον διὰ μαργάρων καὶ ἄλλων πολυτίμων λίθων, ὃν ὠνόμασεν ὦατον.

Ὁ πλοῦτος οὗτος, ὁ συσσωρευθεὶς ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ τῆς Νικαίας μικρὸν κατὰ μικρόν, ἐγέννησε τὴν εὐμάρειαν περὶ τὸν βίον, καὶ διέδωκε τὴν τρυφὴν εἰς λαὸν τέως διάγοντα ἐν αὐταρχείᾳ. Εὗρε δὲ τότε στάδιον εὐρὺ τὸ ἐμπόριον τῶν δυτικῶν καὶ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, κομίζον εἰς Νίκαιαν ποικίλα εἶδη πολυτελείας, ἰδίως ὑφάσματα. Τὰ πολυτελεῖ ὑφάσματα τῶν Σινῶν, τῶν Βαβυλωνίων, τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὰ τῶν βιομηχανικῶν πό-

λεων τῆς Ἰταλίας ἐπωλοῦντο εἰς Νίκαιαν εὐωνότερον ἢ ἐν ἄλλαις χώραις, ἔνεκα τῶν ἐμπορικῶν συνθηκῶν, ἃς ὁ Λάσκα-
ρις καὶ ὁ Βατάτσης εἶχον συνάψει μετὰ τῶν Ἑνετῶν καὶ Γε-
νουηνσίων. Ὑπῆρχον δ' ἐν Ἀδραμυττίῳ πρὸ πολλοῦ ἰδρυμένοι
δύο οἵκοι ἐμπορικοὶ ἐξ Ἰταλίας, ὁ τοῦ Λαμφραγκίου καὶ ὁ τοῦ
'Αλδεμβραντίνου ἐκ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ πόλεως Λούκας, φημιζομέ-
νης διὰ τὰ πολύτιμα ὑφάσματα, ἅτινα ὑφαίνοντο ἐν αὐτῇ¹.

Ὁ Βατάτσης ἰδὼν ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη ἤθελεν ἐξαγάγει
πάντα τὸν εἰσπρεύσαντα νομισματικὸν πλοῦτον εἰς τὴν χώραν του,
ἀπηγόρευσε διὰ διατάγματος εἰς τοὺς ὑπηκόους του πασῶν τῶν
κοινωνικῶν τάξεων νὰ μεταχειρίζωνται ἐνδύματα, ἢ τρώγῃσι
τροφὰς κομιζομένας ἔξωθεν ὑπὸ τοῦ ξενικοῦ ἐμπορίου. Ῥητῶς
δὲ παρήγγειλε διὰ νεαρᾶς νὰ μεταχειρίζωνται πρὸς ἐνδυμασίαν
καὶ τροφήν μόνον τὰ εἶδη ἐκεῖνα, ἅτινα παρήγεν ἡ ἐλληνικὴ
γῆ καὶ ὑφαίνον ἐλληνικαὶ χεῖρες, κηρύξας τὸν παραβάτην ἄτι-
μον αὐτόν τε καὶ τὸ γένος του. Ὁ ἱστορῶν τὰ περὶ τούτου Γρη-
γορᾶς πιθανῶς ἀναγράφει καὶ αὐτὰς τὰς λέξεις τοῦ διατάγμα-
τος ἐπιλέγων ὅτι ὁ ἄρχων δὲν δύναται μὲν νὰ διατάξῃ ἀλλαγὴν
τῶν ἀναγκαιῶν καὶ χρησίμων περὶ τὸν βίον εἰς τοὺς πολίτας, δύ-
νεται ὅμως νὰ ἀπαγορεύσῃ τὰ περιττά· εἶνε δὲ νόμος καὶ τιμὴ
εἰς τοὺς ἀρχομένους νὰ ἀκολουθῶσι τὰς διαταγὰς τῶν ἀρχόντων².

Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς νεαρᾶς ταύτης ἔπαυσε πᾶσα ἀγορὰ
ξένων ὑφασμάτων, ἐνεδύοντο δὲ πάντες, καὶ οἱ εὐγενεῖς ἔτι ἐξ
ἐγχωρίων. Ὁρθῶς δὲ παρατηρεῖ ὁ Χάϋδ, ὁ ἱστορίαν γράψας
τοῦ κατὰ τὸν Μέσον αἰῶνα ἐμπορίου ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅτι
τοιαῦτα ὁ Βατάτσης διατάξας σκοπὸν προέθετο νὰ ζημιώσῃ τὸ
ἐμπόριον τῶν Ἑνετῶν, Γενουηνσίων καὶ λοιπῶν, μὴ δυνάμενος
ἄλλως νὰ βλάψῃ αὐτούς, οἵτινες, ἐνῶ τοσαῦτα ὠφελήματα
ἐπορίζοντο ἐκ τοῦ κράτους του, διέκειντο πρὸς αὐτὸ ἐχθρικῶς.

¹ Heyd, Hist. du commerce, A', σ. 305. Ὅρα ἄνωτ. σ. 14.

² Γρηγ. σ. 41 Zachar. A. Lingenthal, Nov. constit. σ. 574.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Ἰωάννης Α΄ Βατάτσης.

Παρασκευαί Βατάτση πρὸς κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου. — Πρόσκλησις Θεοδώρου Ἀγγέλου εἰς Νίκαιαν. — Ὁ Βατάτσης προσελκύει τοὺς Κουμάνους εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. — Πολιορκία Ῥεντίνης. — Πορεία Βατάτση εἰς Θεσσαλονίκην. — Ἀγέλημα ἐκ Νικαίας εἰσβολῆς Τατάρων. — Συνθήκη μεταξὺ Βατάτση καὶ Ἰωάννου βασιλέως Θεσσαλονίκης. — Θάνατος Ἰωάννου. — Ἐπιστροφή Βατάτση εἰς Βιθυνίαν. — Συνθήκη εἰρήνης μεταξὺ Ἰαθατίνης καὶ Βατάτση.

Ἰστορήσαμεν ἤδη ἐν τοῖς περὶ Βουλγάρων ὅτι τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν τελευτήσαντος τῷ 1241 ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ δωδεκαέτης υἱὸς αὐτοῦ Καλλιμᾶνος. Ὁ Βατάτσης τὸν χρόνον τοῦτον ἐθεώρησεν ἐπιτήδειον, ἅτε μεираκίου μὴ ἐπιφόβου διέποντος τὰ τῶν Βουλγάρων, ὅπως καταλύσῃ ὁλοσχερῶς τὸ Δυτικὸν Ἑλληνικὸν βασίλειον καὶ πραγματώσῃ οὕτω τὰ κατακτητικὰ σχέδια τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Θεοδώρου Α΄ Λασκάρως κατὰ τοῦ βασιλείου τούτου. Πρὶν ἢ ὅμως ἐπιχειρήσῃ τι διὰ τῶν ὅπλων κατὰ τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, προσεκάλεσεν, ὑπούλως φερόμενος, τὸν τυφλὸν ἤδη Θεόδωρον Ἀγγελον, πατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωάννου Ἀγγέλου, εἰς Νίκαιαν τῷ 1241. Πρὸς τοῦτον δέ, μεταβάντα ἐκεῖ ἀνυπόπτως, προσηνέχθη φιλοφρόνως λίαν, θεῖον ἀποκαλῶν αὐτόν, καὶ παρακαθίζων εἰς τὴν ἰδίαν τράπεζαν, πράγματι δὲ φυλάσσω καὶ κατέχων ὑποχείριον. Ἀφοῦ δὲ διὰ τοῦ τρόπου τούτου, τοῦ ἥμισυ ἐντίμου, κατέστησε τὸν Θεόδωρον ἀδρανῆ, οὐδόλως δυνάμενον μακρόθεν νὰ συμβουλευσῇ τὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Θεσσαλονίκης υἱόν του, ἢ ἄλλως πως δράσῃ, παρεσκευάσθη εἰς ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Ἰωάννου Ἀγγέλου.

Εἶχε δὲ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Βατάτσης ἰσχυράς στρατιωτικὰς δυνάμεις, διότι κατώρθωσε μικρὸν κατὰ μικρὸν διὰ δωρεῶν καὶ ὑποσχέσεων νὰ ἀποσπάσῃ ἐκ τῆς συμμαχίας τῶν Φράγγων στίφη Κουμάνων καὶ ἐγκαταστήσῃ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν¹, ἐξ ὧν παρελάμβανε μισθοφόρους. Εἰς τὸν ἐμπειροπόλεμον δὲ τοῦτον λαὸν μᾶλλον θαρρῶν καὶ οὐδὲν φοβούμενος ἐκ τῶν Βουλγάρων, καὶ διότι πρὸς αὐτοὺς διετέλει ἐν εἰρήνῃ, καὶ διότι μεираκιον διεῖπε τὰ πράγματα τῆς χώρας αὐτῶν, πανστρατιᾷ διαπερᾷ τὸν Ἑλλησποντον καὶ ἀποβιβάζεται εἰς τὰ παράλια τῆς Θράκης, ἔχων καὶ τὸν στόλον παραπλέοντα, οὗ εἶχε καταστήσει ναύαρχον τὸν καὶ προηγουμένως τοιοῦτον Μανουὴλ Κοντοφρέ, ὃν εἶχε καθαιρέσει τοῦ ἀξιώματος. Παρηκολούθουν δὲ τὸν βασιλέα κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἐκ τῶν ἐγκρίτων ἀνδρῶν τοῦ βασιλείου ὁ Δημήτριος Τορνίκης, ὁ τὰ κοινὰ διέπων καὶ μεσιτεύων εἰς τὰς ὑποθέσεις, ὃ ἐστὶν ἔχων τὴν ἀνωτάτην πολιτικὴν ἐξουσίαν μετὰ τὸν βασιλέα, ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος μέγας δομέστικος καὶ ἀρχιστράτηγος, ὁ Ἀλέξιος Ῥαοῦλ πρωτοβεστιάριος, ὁ ἐπὶ τῆς τραπέζης Νικηφόρος Ταρχανειώτης, ὁ πρωτοσέβαστος Κοντοστέφανος, ὁ μέγας χαρτουλάριος Πετραλεΐφας, καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἐπιφανῶν, μετὰ τούτων δὲ καὶ ὁ τυφλὸς Θεόδωρος Ἀγγελος. Ἐν Νικαίᾳ δὲ κατέλιπε τὸν υἱὸν αὐτοῦ Θεόδωρον περὶ τὰ μέρη τῶν Πηγῶν, ἀφήσας αὐτῷ συμβούλους τὸν Ἰωάννην Μουζάλωνα, μοναχὸν τότε ὄντα, πρότερον δέ, ὅτε ἦτο κοσμικὸς, μυστικοσύμβουλον, ἄνδρα ὀξύνουν καὶ δραστήριον, διαπρέψαντα περὶ τὴν διοίκησιν

¹ Ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 70, ἱστορεῖ ὅτι τοὺς Κουμάνους τούτους ὁ Βατάτσης συνήκισε μόνον εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ἀποσπάσας ἐκ τῆς χώρας τῶν Μακεδόνων· ὁ Ἀνώνυμος, σ. 486, ἐπιπροσθέτει ὅτι εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπεραιώθησαν σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις. Ἄλλ' ὁ Γρηγοράς, σελ. 37, ἱστορεῖ ὅτι ἄλλους τῶν Κουμάνων τούτων συνήκισε περὶ τὸν Μαϊάνδρον καὶ τὴν Φρυγίαν, ἄλλους δὲ εἰς τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν.

τῶν βασιλικῶν πραγμάτων, καὶ τὸν Μιχαὴλ Λιβαδάριον μέγαν ἑταιρειάρχην.

Τοιαύτην ἔχων τὴν παρασκευὴν διέβη διὰ τῆς Χριστουπόλεως¹, καὶ διελθὼν τὸν Στρυμόνα ἐπολιόρκησε τὸ φρούριον τῆς Ῥεντίνης, κείμενον εἰς τὸν καὶ νῦν ἔτι καλούμενον κόλπον τῆς Ῥεντίνης ἢ Κοντέσσης, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις δὲ Στρυμονικόν. Ἄλλ' ἢ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ φρουρὰ τοῦ δεσπότη τοῦ Ἰωάννου, ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς πολιορκίας, καταλιποῦσα αὐτήν, κατέφυγεν εἰς Θεσσαλονίκην. Ὁ Βατάτσης καταλαβὼν τὸ φρούριον ἐγκατέστησεν ἰδίαν φρουράν, καὶ ἐντεῦθεν μεθ' ὅλης τῆς στρατιᾶς ἐβάδισε κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης, κατασκηνώσας μακρὰν αὐτῆς περὶ τὰ ὀκτὼ στάδια ἐν τόπῳ καλουμένῳ Κῆπος τοῦ Προβατᾶ². Μὴ δυνάμενος δὲ τοιαύτης ὀχυρᾶς πόλεως νὰ γίνῃ κύριος δι' ἀπλῆς πολιορκίας ἠρκέσθη εἰς δῆψιν καὶ λεηλασίαν τῶν πέριξ³. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Θεσσαλονίκῃ δὲν ἔμειναν ἀπρακτοῦντες, διότι καὶ οὗτοι διὰ συνεχῶν ἐξόδων ἐπέπιπτον κατὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ βασιλέως καὶ ἐπροξένουν ἱκανὴν εἰς αὐτὸν φθοράν.

Ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν εἶνε καὶ κατὰ τοῦτο ἀξιοσημείωτος, διότι ἀπὸ τῆς συστάσεως τῶν δύο ἐλληνικῶν

¹ Χριστούπολις εἶνε ἡ σημερινὴ Νέα Καβάλλα ΒΑ τῆς παλαιᾶς Καβάλλας, ἣτις ἐκαλεῖτο ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Νεάπολις. Πράξεις Ἀποστόλ. 16, 11. Tafel, de via mil. Roman. Egnatia. Pars orientalis, σ. 12. Ν. Φιλιππίδου, Περιήγησις τῶν ἐν Μακεδ. ἐπαρχ. Ζίχνης, σελ. 289 (ἐν Παρνασ. Τ Α').

² Ἡ ἀκριβὴς τοποθεσία τοῦ Κήπου τοῦ Προβατᾶ ἄγνωστος, διότι ἀναφέρεται μὲν ἡ ἀπόστασις, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης διεύθυνσις. Ὁ Μιχ. Χ. Ἰωάννου, Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης, σελ. 49, νομίζει ὅτι πιθανῶς εἶνε ἡ σήμερον καλουμένη θέσις Χίλια Δένδρα. Tafel, De Thessalonica, σελ. 249, σημ. 69.

³ Ἀκρ. σ. 69. Ὁ Ἀνώνυμος, σ. 487, εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἀκροπολίτου «ἐλεπόλεις μὲν καὶ μηχανήματα οὐκ ἦν εὐχερὲς κατὰ τῆς τοιαύτης πόλεως στήσαι» προσθέτει «οὐδὲ ἤθελεν».

βασιλείων τοῦ τε Ἀνατολικοῦ τῆς Νικαίας, καὶ τοῦ Δυτικοῦ τῆς Ἡπείρου ἢ τῆς Ἑλλάδος, τὸ πρῶτον ἤδη μετὰ τεσσαρ-
κονταετίαν οἱ βασιλεῖς αὐτῶν, διχονοοῦντες ἀνέκαθεν καὶ ἐχθρι-
κῶς πρὸς ἀλλήλους διακείμενοι, πλὴν τοῦ ἐν Ἀδριανουπόλει
στρατιωτικοῦ ἐπεισοδίου, συνεκρούοντο εἰς πόλεμον.

Ἄλλ' ἐνῷ ὁ Βατάτσης εὐρίσκετο περὶ τὴν Θεσσαλονίκην, ὁ
υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος ἀναγγέλλει αὐτῷ ἐκ Νικαίας ὅτι οἱ Τά-
ταροι κατενίκησαν τοὺς Μουσουλμάνους ἐν τῷ τότε μεταξὺ αὐ-
τῶν ὑφισταμένῳ πολέμῳ, καὶ ὅτι κίνδυνος ἡπείλει τὸ κράτος
ἐξ ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων τούτων νικητῶν. Ὁ βασιλεὺς ἀκού-
σας ταῦτα παρήγγειλεν εἰς τοὺς μαθόντας τὴν εἶδῃσιν νὰ μὴ
κοινολογήσωσί τι, πέμψας δὲ πρεσβευτὴν εἰς τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ
βασιλέα Ἰωάννην αὐτὸν τὸν πατέρα τούτου Θεόδωρον Ἀγγε-
λον, ἐζήτησε τὴν σύναψιν συνθήκης. Μετὰ διαπραγματεύσεις δὲ
τεσσαράκοντα ἡμερῶν συνεφώνησαν εἰς τοὺς ὅρους, καὶ ἐδόθη-
σαν ἐκατέρωθεν οἱ ὅρκοι. Κυριώτατος δὲ καὶ πρώτιστος τῶν
ὄρων, ὁ καὶ πιθανὸν δοὺς ἀφορμὴν εἰς τοιαύτην βραδύτητα πρὸς
σύναψιν τῆς συνθήκης, ἦτο οὐχὶ σύμπραξις τις ἀμφοτέρων τῶν
βασιλέων κατὰ Φράγγων καὶ Βουλγάρων, οὐχὶ ὑποταγὴ δου-
λικῇ τοῦ βασιλέως τῆς Δύσεως εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀνατολῆς,
ἀλλ' ἡ κατάργησις μόνῃ τοῦ τίτλου τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων,
ὃν ἔφερεν ὁ βασιλεὺς τῆς Δύσεως Ἰωάννης, καὶ ἡ ἀντικατά-
στασις διὰ τοῦ τίτλου τοῦ δεσπότη. Τούτων συμφωνηθέντων
ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης Ἀγγελος ἀπέβαλε τὰ βασιλικά σύμβολα,
δῆλα δὴ τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα, καὶ τὴν περιμάργαρον πυραμίδα,
δι' ἧς ἐκάλυπτον οἱ βασιλεῖς τὴν κεφαλὴν, εἰς ἣν ἦτο κεκολ-
λημένος καὶ λίθος πολύτιμος κόκκινος. Μετὰ τοῦτο ὁ Βατάτσης
προσῆνεγκεν εἰς τὸν Ἰωάννην δῶρα, καὶ χρήματα εἰς τοὺς
αὐλικοὺς αὐτοῦ. Κατέλιπε δ' ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ τὸν πατέρα
Θεόδωρον Ἀγγελον, μεθ' ὃ ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια περὶ τὰ μέσα
τοῦ 1243.

Ὁ Ἰωάννης Ἀγγελος ἱστορεῖται ὑπὸ τῶν χρονογράφων ὡς
εὐσεβὴς καὶ σώφρων ἀνὴρ· οὐδεμίαν ἡμέραν τοῦ ἔτους παρέ-

λειπεν ἄνευ ἀκροάσεως τῆς θείας λειτουργίας, πλὴν ἐὰν ἡμπόδιζεν αὐτὸν νόσος· προσεῖχε δ' εἰς τὰς παννυχίδας, καὶ ἀνεγίνωσκε τὰς καθ' ἡμέραν ὑμνωδίας, καὶ ἀδιαλείπτως συναναστρέφετο μετὰ ἱερωμένων. Ἐξεδήλωσε δὲ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ καρῇ μοναχός, καὶ νὰ ἀπολαύσῃ κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του τὴν τῶν μοναχῶν ἡσυχίαν. Εὐεξήγητον δ' ἀποβαίνει πῶς ἀνὴρ τοιαύτας ἀρχὰς πρεσβεύων, ἄνευ πολιτορχίας τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἄνευ πραγματικῆς ὑποταγῆς αὐτοῦ, ὑπεχώρησεν εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ Βατάτση καὶ ἀνεγνώρισε τὰ πρωτεῖα εἰς αὐτὸν ὡς βασιλέα Ῥωμαίων, καὶ ἀπέβαλε τὴν τε βασιλικὴν προσωνομίαν καὶ τὴν ἀμφίεσιν. Ἄν δὲ τοιοῦτος ὢν δὲν ἀνέφξε τὰς πύλας τῆς πόλεως εἰς τὸν Βατάτσην, ὅπως σπεύσῃ τὸ ταχύτερον νὰ καρῇ μοναχός, ἀναμφιβόλως τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν πολυμήχανον πατέρα του Θεόδωρον, ζητήσαντα νὰ σώσῃ ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του τὴν πράγματι βασιλικὴν ἀρχήν, καὶ καταδοκῶντα τὴν πρώτην εὐκαιρίαν νὰ ἀποτινάξῃ ἔστω καὶ αὐτὴν τὴν κατ' ὄνομα ὑποτέλειαν εἰς τὸν Βατάτσην.

Ὁ δεσπότης Ἰωάννης Ἀγγελος ἀπέβίωσε τὸ ἐπόμενον ἔτος τῶν γεγονότων τούτων 1244. Περὶ τούτου δὲ πλὴν τῆς εὐσεβείας καὶ σωφροσύνης αὐτοῦ, οὐδὲν ἕτερον γνωρίζομεν¹. Διεδέχθη δ' αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀδελφός του Δημήτριος.

Εἰς Βιθυνίαν ἐπανακάμψας ὁ Βατάτσης διῆλθε τὸν χειμῶνα ἐν Νυμφαίῳ, τὸ ἐπόμενον δ' ἔτος 1244 κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας μετέβη εἰς Λάμψακον· περὶ δὲ τὸν Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀπῆλθεν εἰς τὰς μεσογείους Πηγάς, ὅπου, καταληφθεὶς ὑπὸ σφοδροτάτου χειμῶνος, τὰ μέγιστα ἐταλαιπωρήθη καθ' ὁδόν, ὥστε ἠναγκάσθη πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὰς Πηγάς νὰ κατασκηνώσῃ εἰς τὴν Σιγρηνήν. Ἀπώλεσε δὲ τότε ἐκ τοῦ δριμυτάτου ψύχους ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους ἄνδρας καταχωσθέντας ὑπὸ τῆς χιόνος².

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 75. Ἀνώνυμος, σ. 490.

² Ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 73, γράφει ὅτι ὅτε ὁ χειμὼν οὗτος ἐπῆλθεν ἡ ἄρχη τῷ τότε ὀκτωκαιδεκάτῃ μὴν ὁ Δεκέμβριος, ἔτος δὲ ἦν ἐπὶ τῷ

Παρελθόντος τοῦ χειμῶνος ἀναχωρήσας ἐκ τῶν Πηγῶν ἀνῆλθεν εἰς Νύμφαιον, ὅπου διέμεινε μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔαρος τοῦ 1245.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Σουλτᾶνος τῶν Μουσουλμάνων Ἰαθατίνης ἐζήτησε διὰ πρεσβείας τὴν συμμαχίαν τοῦ Βατάτση κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τῶν Τατάρων, προβάλλων ὅτι ἐὰν τὸ γένος τῶν Μουσουλμάνων καταστραφῇ ὑπὸ τῶν Τατάρων, οὐδὲν πλέον ἤθελεν ἐμποδίσει αὐτοὺς νὰ ὀρμήσωσι κατὰ τοῦ κράτους τῶν Ῥωμαίων· καὶ ἦτο τοῦτο πάνυ ἀληθές, κατ' Ἀκροπολίτην. Ὁ Βατάτσης κατανοήσας κάλλιστα τὰ ἐκ τῆς τοιαύτης συμμαχίας ἀγαθὰ, ἀποδέχεται τὴν πρεσβείαν καὶ ὀρίζει τόπον συναντήσεως πρὸς τὸν Σουλτᾶνον τὴν Τρίπολιν, πόλιν τῆς Λυδίας παρὰ τὸν Μαιάνδρον ποταμόν, ὅπου καὶ συνηντήθησαν καὶ ἐδεξιώθησαν ἀλλήλους φιλοφρόνως. Αὐτόθι δὲ κατεσκευάσαν οἱ τοῦ Σουλτάνου ἄνδρες καὶ γέφυραν ξυλίνην ἐπὶ τοῦ Μαιάνδρου, ἵνα διευκολύνωσι τὴν διάβασιν τοῦ βασιλέως Βατάτση. Συναφθείσης δ' ἐνταῦθα τῆς συνθήκης τῆς συμμαχίας, ἀνεχώρησαν ὁ μὲν Ἰωάννης εἰς Φιλαδέλφειαν, ὁ δὲ Ἰαθατίνης εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τοῦ Ἰκόνιον¹.

ἑξακισχιλιοστῶ καὶ ἑπτακισιοστῶ τὸ τεσσαρακοστὸν οἶμαι πρῶτον». Ἄλλ' ἡ χρονολογία αὕτη, περὶ ἧς καὶ αὐτὸς δὲν ἦτο βέβαιος, ὅπερ ἐμφαίνει ὅτι μετὰ πολλὰ ἔτη ἀπὸ τῶν γεγονότων τούτων ἔγραψε τὴν ἱστορίαν του, δὲν εἶνε ὀρθή, διότι τότε ἦτο Δεκέμβριος τοῦ 6752 = 1243.

¹ Ἀκροπολ. σ. 75. Ἡ Τρίπολις πόλις ἀρχαία τῆς Λυδίας ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ εἰς τὰ μεσημβρινοανατολικά ὅρια τῆς Λυδίας, πρὸς τὴν Φρυγίαν καὶ Καρίαν. Τὰ αὐτόθι ὑπάρχοντα Βυζαντινὰ ἐρείπια κτιρίων λέγει ὁ Weber ἐν τῇ μελέτῃ του « Ἐκδρομὴ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Λύκου καὶ μέχρι Διναίρ » (ἐν Ξενοφάνει, Τ. Α', Τεῦχ. 1^{ον}), σ. 145, ὅτι εἶνε ἔργα τοῦ Βατάτση, ἀλλὰ τοιοῦτόν τι δὲν εἶνε γνωστὸν ἐκ τῶν πηγῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ'

Δυτικὸν βασίλειον.

Δημήτριος Ἀγγελος δεσπότης Θεσσαλονίκης.
Μιχαὴλ Β' Ἀγγελος δεσπότης Ἡπείρου.

Ὁ δεσπότης Θεσσαλονίκης Δημήτριος ἀγγέλλει εἰς τὸν βασιλέα Βατάτσην τὴν ἀνά-
βασίν του εἰς τὸν θρόνον. — Ἦθος φαῦλον Δημητρίου. — Ὁ δεσπότης Ἡπείρου
Μιχαὴλ Β' ἐκδίδει χρυσόβουλλον ὑπὲρ πρεσβυτέρων τῆς Κερκύρας. — Παραχωρεῖ
τὴν Μοῖνὴν τοῦ κυροῦ Ἰλαρίωνος εἰς Κωνσταντῖνον Μαλιασηνόν. — Δῶρα Μιχαὴλ
Β' εἰς μονὰς τοῦ Ἀθωνος.

Ἐν τῷ προηγουμένῳ Κεφαλαίῳ εἶδομεν ὅτι ἐν Θεσσαλονίκῃ
ἀπέθανε τῷ 1244 ὁ δεσπότης Ἰωάννης Ἀγγελος, καὶ ὅτι διε-
δέχθη αὐτὸν ὁ ἀδελφός του Δημήτριος. Οὗτος ἀνελθὼν ἐπὶ τὴν
δεσποτικὴν ἀρχὴν ἀνήγγειλε διὰ πρεσβείας ἐπὶ τούτῳ σταλείσης
εἰς Βιθυνίαν τὸ γεγονός εἰς τὸν βασιλέα Βατάτσην, ὅστις θεω-
ρῶν ἑαυτὸν ἐπικυρίαρχον καὶ θέλων διὰ πράξεως νὰ ἀσκήσῃ τὸ
κυριαρχικὸν αὐτοῦ δικαίωμα, ἀπένειμεν εἰς τὸν Δημήτριον τὸ
δεσποτικὸν ἀξίωμα, καὶ τὴν ἄδειαν νὰ δεσπόζῃ πασῶν τῶν ὑπὸ
τὴν δεσποτείαν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπαγομένων χωρῶν¹.

Ὁ Δημήτριος ἦτο ὅλως διάφορος τὸ ἦθος τοῦ ἀποβιώσαντος
ἀδελφοῦ του Ἰωάννου, ὅστις, ἂν οὐχὶ εἰς ἄλλο τι, διεκρίνετο
τοῦλάχιστον ἐπὶ εὐσεβείᾳ καὶ ἠθικῇ. Τούναντίον οὗτος διῆγε
τὸν βίον περὶ αἰσχυρὰ καὶ φαῦλα, καὶ περὶ ἔρωτας καὶ ἀφροδί-
σια καὶ κώμους. Ἱστορεῖται δ' ὅτι ἔπαθε καὶ κατάγμα τοῦ πο-
δός ποτε, ὅτε, εὐρισκόμενος ἐν τῷ οἴκῳ γυναικὸς τινος εἰς ἐρω-
τικὰς διαχύσεις, ἐπήδησεν ἀφ' ὑψηλοῦ παραθύρου, ὅπως σωθῇ

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 75.

ἐκ τῆς ὀργῆς τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, αἰφνιδίως εἰσελθόντος εἰς τὸν οἶκον. Ἐκ τῆς πτώσεως δὲ ταύτης ἐπλήγη τὸν γλουτὸν καιρίως, διότι καὶ ἰαθεὶς κατόπιν ὑπέσκαζε τὸν ἕτερον τῶν ποδῶν δι' ὄλου τοῦ βίου¹. Προπετῆς δὲ καὶ φαῦλος ὢν δὲν ἐτήρει οὐδὲ τὸν πρὸς τὸν Βατάτσην ὀφειλόμενον σεβασμόν, δι' ὃ καὶ ἐξεβλήθη παρὰ τούτου μετὰ διετῇ δεσποτείαν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες, οὐδὲν πράξας πρὸς ἐπαύξησιν καὶ συντήρησιν τοῦ ὑπ' αὐτὸν δεσποτάτου.

Ὁ ἕτερος δὲ τῶν δεσποτῶν, ὁ τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β' (Ὁρα ἀνωτ. σ. 325), κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἰδιαίτερώς περιποιήθη τοὺς Κερκυραίους ἀπαλλάξας τοὺς 32 πρεσβυτέρους τῆς πόλεως πάσης ἀγγαρείας καὶ παραγγαρείας διὰ χρυσοβούλλου ἐκδοθέντος περὶ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1246. Περὶ τὸν Φεβρουάριον δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους δι' ἐτέρου χρυσοβούλλου ἐπεβράβευσε τὰ αὐτὰ προνόμια εἰς ἄλλους 33 πρεσβυτέρους τῆς ἐξοχῆς, τοὺς καλουμένους Λευθεριώτας².

Κατὰ Μάιον δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους προσεπεκύρωσε διὰ χρυσοβούλλου τὴν Μονὴν τοῦ κυροῦ Ἰλαρίωνος, κειμένην περὶ τὸν Ἀλμυρόν, εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Μαλιασηνόν, ἐξ οὗ εἶχον ἀφαιρέσει αὐτὴν οἱ Λατῖνοι, ἔχοντα σύζυγον τὴν Μαρίαν Κομνηνὴν Ἀγγελίνην, ἀδελφὴν αὐτοῦ τοῦ Μιχαὴλ Β' Ἀγγέλου Κομνηνοῦ, εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ Μονὴ τοῦ Ἰλαρίωνος πιθανὸν ἐκ κληρονομίας ἐκ τῆς συζύγου τοῦ κόμητος τῆς Κεφαλληνίας Ματθαίου Οὐρσίνου, θείας τοῦ Μιχαὴλ Β'³.

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 76.

² Ἰ. Ῥωμανοῦ, Ἀνδηγαυικὸν δίπλωμα, (ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. καὶ Ἑθνολ. Ἑταιρ. Τ. Β'), σελ. 587.

³ Acta et dipl. Τ. Δ', σ. 346 «οὗτος (ὁ Κωνστ. Μαλιασηνὸς) προπεριεῖπε μὲν ἀνθρωποπρεπῶς καὶ προκατεῖχε τὸ τοιοῦτον μοναστήριον ὡς ἀπὸ δωρεᾶς τοῦ Κόντου ἐκεῖνου γεγεννημένης πρὸς τὴν θεῖαν μου τὴν βασιλίσσαν».

Ὁ κ. Ν. Ι. Γιαννόπουλος, ὁ ἱκανὰ γράψας περὶ τῶν κατὰ τὴν περιφέρειαν Ἀλμυροῦ μονῶν, ἐπὶ τῇ ἐρωτῇ μου περὶ τῆς θέσεως τῆς

Τὴν Μονὴν ταύτην ὁ Μιχαὴλ Β' παρεχώρησεν εἰς τὸν Μα-
λιασηνὸν τῇ αἰτήσῃ τούτου, ἀλλὰ καὶ ἔνεκα τῆς εἰλικρινοῦς
φιλίας, ἣν οὗτος ἐπεδείκνυεν εἰς αὐτόν, καὶ τῶν στρατιωτικῶν
ἀρετῶν του, καὶ τῆς φρονήσεως καὶ ἀνδρείας, καὶ ὡς ἀμοιβὴν
τῶν πολλῶν ἀγώνων, οὓς ἀνέλαβεν ὑπὲρ τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου,
συντελέσας καὶ οὗτος ὡς ἐπίκουρος πρὸς ἐπαύξησιν αὐτοῦ, καὶ
καταπολέμησιν τῶν κατακτητῶν Λατίνων¹

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, τὸ 1246, ὁ Μιχαὴλ Β' ἀπέστειλε πλού-
σια δῶρα εἰς τὰς ἐν Ἀθωνι μονὰς τοῦ Δοχειαρίου καὶ Ἀγίου
Παύλου².

μονῆς Ἰλαρίωνος μοι ἔγραψεν ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔκειτο
ἐν τῇ θέσει Τεκὲ-Μπάς, κειμένη ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Κουρφαλίου τοῦ
δήμου Ἀλμυροῦ, ἐνθα εὐρίσκονται ἐρείπια, καὶ παράδοσις ὑπάρχει ὅτι
ἐκεῖ ἔκειτο Μονή.

¹ Ἀκρ. σ. 98. Ῥωμανός, Περὶ δεσποτ. 23 καὶ 46. Τοῦ αὐτοῦ,
Γρατιανὸς Ζώρζης, σελ. 129.

² Müller, Historische Denkmäler in der Kloster des Athos,
σ. 198.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Ἰωάννης Α' Βατάτσης.

Γάμος Βατάτση μετὰ τῆς Ἀννης θυγατρὸς τοῦ Φριδερίκου Β'. — Ἀρχικὸν ὄνομα τῆς Ἀννης. — Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Δ' ἀποδοκιμάζει τὸν γάμον τοῦτον. — Μαρκεζίνα συνοδὸς τῆς Ἀννης. — Ἐρωτες Βατάτση πρὸς τὴν Μαρκεζίναν. — Ἡ Μαρκεζίνα ἐκδιώκεται ὑπὸ τοῦ Βλεμμύδου ἀπὸ τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου, εἰς ὃν εἰσῆλθεν. — Ὀργὴ Μαρκεζίνης. — Μετάνοια Βατάτση. — Ἐπιστολὴ Βλεμμύδου περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. — Ἐπάνοδος Βατάτση εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας. — Ἐπιχειρεῖ ἀγῶνα κατὰ τῶν Βουλγάρων. — Ἀλωσις Σερρών. — Νικολάος Μαγκλαδίτης παραδίδει εἰς Βατάτσην τὸ Μελένικον. — Ὁ Βατάτσης κυριεύει κατ'ὸπιν τὴν Στενίμαχον καὶ Τζέπαιναν καὶ τὰ περὶ τὴν Ῥοδόπην χωρία, καὶ πόλεις τῆς Μακεδονίας. — Ἐγκώμιον Ἀκροπολίτου ὑπὲρ τοῦ Βατάτση. — Ὁ Βατάτσης ἀποφασίζει νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὰ ἴδια.

Ὁ Βατάτσης μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης γυναικὸς αὐτοῦ Εἰρήνης ἤλθεν εἰς δευτέρου γάμου κοινωνίαν τῷ 1244 μετὰ τῆς Ἀννης ἢ Κωνσταντίας, θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φριδερίκου Β'. Ὁ Γρηγοῤᾤς δὲν μνημονεύει τοῦ πατρὸς τῆς Ἀννης, ἀλλὰ μόνον τοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ Μαμφρέδου, ῥηγὸς τῆς Σικελίας· ὁ Ἀκροπολίτης δ' οὐδὲ τούτου· καὶ περὶ τοῦ γάμου δὲ μόλις ἐν παρόδῳ κάμνει μνείαν. Ὁ τὸν Ἀκροπολίτην δὲ συνοψίζων καὶ παραφράζων Ἀνώνυμος σιωπᾷ ἐντελῶς καὶ περὶ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ τοῦ γάμου¹.

Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦ Ματθαίου Παρὶς πρῶτος ὁ Φριδερίκος Β' προέτεινε τὸν γάμον τοῦτον μετὰ τίνος, ὡς γράφει,

¹ Ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 110, ἐν παρόδῳ μνημονεύει τοῦ γάμου, ἔνθα ἱστορεῖ τοὺς ἔρωτας τοῦ Βατάτση μετὰ τῆς Μαρκεζίνης, «τῆς (Μαρκεζίνης) ἐξ Ἰταλίας ἐλθούσης ὡς θεραπαινίδος τῆς ἐξ Ἀλαμάνων βασιλίδος... Ἀννης». Γρηγοῤᾤς, σ. 45. Ἀνώνυμος, σελ. 505.

ισχυροτάτου Ἑλληνος ἡγεμόνος, ὀνομαζομένου Βατάτση ¹. Ἡ Ἄννα ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Φριδερίκου καὶ τῆς Μπιάγκας Λαντσίας (Bianca Lancia), καταγομένης ἐκ περιφανοῦς γένους τοῦ Πεδεμοντίου ².

Ἡ παράλειψις ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων τῆς μνείας τῶν σχέσεων τοῦ Βατάτση πρὸς τὸν Φριδερίκον Β', καὶ τῶν περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἀποπειρῶν, καὶ τῆς ἀποστολῆς γραμμάτων πρὸς τὸν πάπαν, καθὼς καὶ πάσης ἄλλης μνείας τῶν Φράγγων, εἶνε καθ' ἡμᾶς μαρτύριον τῆς ἀποστροφῆς, ἣν ἔτρεφον πρὸς τοὺς δυτικούς λαοὺς ἐν γένει καὶ δι' ὅσα παρ' αὐτῶν ὑπέστησαν, καὶ διὰ τὴν διαφορὰν τοῦ πολιτισμοῦ ἐκατέρων, καὶ ἔνεκα τῶν θρησκευτικῶν διαίρέσεων. Προσθετέον δ' εἰς ταῦτα καὶ τὴν ἐσφαλμένην γνώμην, ἣν εἶχον, γράφοντες ἱστο-

¹ Matthieu Paris, Τόμ. Ε', σ. 408.

² Giudice, La famiglia di Re Manfredi, σελ. 1. Οἱ πλείστοι χρονογράφοι τῆς Δύσεως, καὶ δὴ οἱ Γουέλφοι, ἐκ μίσους πρὸς τὸν Φριδερίκον Β', καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, ὃν οἱ πάπαι εἶχον ἀναθεματίσει, ἀναγράφουσιν ὅτι ὁ Μαμφρέδος καὶ ἡ Κωνσταντία ἦσαν τέκνα νόθα αὐτοῦ καὶ τῆς ἐρωμένης του Bianca Lancia. Εἶνε ὁμως ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένον ὅτι ὁ Φριδερίκος ἐνομιμοποίησε τὰ τέκνα του ταῦτα, νυμφευθεὶς τὴν Bianca περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου του. Ῥητῶς δὲ τοῦτο ἀναγράφει ὁ Matthieu Paris, Τ. Η', σ. 216. Δι' εἰδικῆς δὲ μακρᾶς σημειώσεως ὁ μεταφραστὴς τούτου Huillard-Breholles, ἐν τέλει τοῦ τόμου Η', σελ. 494, κριτικώτατα ἀποδεικνύει τὸ γεγονὸς τῆς νομιμοποιήσεως. Ἄλλως δὲ τὸ ἄνομον τοῦ γάμου κατηγγέλλετο, οὐχὶ διότι δὲν ἐτελέσθη γάμος, διότι τοιοῦτος ἐγένετο μετὰ πολλῆς πομπῆς, μνημονεύμενος ὑπὸ αὐθεντικῶν χρονογράφων, τῷ 1232, ἀλλὰ διότι ψευδῶς ὁ Φριδερίκος εἶπεν ὅτι ἀπέθανεν ἡ προτέρα αὐτοῦ σύζυγος Iolande de Brienne. Καὶ τοῦτο ὁμως ἱστορικῶς ἀποδεικνύει ὁ Huillard-Breholles ἀνύπαρκτον, διότι ἡ σύζυγος τοῦ Φριδερίκου Ἰολάνδα, ὅτε ἐτελέσθη ὁ γάμος, δὲν ἦτο ἐν τῇ ζωῇ.

Ἐκ τῆς Bianca Lancia ὁ Φριδερίκος ἀπέκτησε καὶ ἐτέρας δύο θυγατέρας, ὧν ἡ μία ὑπανδρεύθη τὸν κόμητα di Caserta Rizzardo, καὶ ἡ ἐτέρα τὸν Tommaso d'Aquino κόμητα d'Acerra.

ρίαν τῆς πατρίδος των, ὅτι ἔπρεπε νὰ παραλείπωσι πᾶσαν περὶ τῶν δυτικῶν μνείαν.

Ἐγράψαμεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ θυγάτηρ τοῦ Φριδερίκου, ἡ τὸν Βατάτσην συζευχθεῖσα, ὀνομάζεται Ἄννα ὑπὸ τοῦ Ἀκροπολίτου καὶ Γρηγοροῦ καὶ Παχυμέρη· οἱ δυτικοὶ ὅμως σύγχρονοι χρονογράφοι ἀποκαλοῦσιν αὐτὴν Κωνσταντίαν (Constanza, Constantia). Τοῦτο δὲ ἦτο τὸ κύριον αὐτῆς ὄνομα, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐξ ἐγγράφων τοῦ ἀρχείου τῆς Νεαπόλεως¹. Τὸ ἐφ' ἡμῖν ὑποθέτομεν ἢ ὅτι ἡ Ἄννα ἐβαπτίσθη ἐν Νικαίᾳ εἰς τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, ἢ, ὅπερ πιθανώτερον, μετέβαλεν ὁ Βατάτσης τὸ κύριον ὄνομα αὐτῆς, ἵνα μὴ προσκρούῃ ὄνομα ξενικόν, ὅπερ οὐδεμία ἀγία ἔφερεν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ, εἰς τὰ ὅσα τῶν ὑπηκόων του, τοῦ ὀνόματος Κωνσταντίας ὄντος λατινικοῦ.

Ποῦ ἐτελέσθησαν οἱ γάμοι τοῦ βασιλέως Βατάτση καὶ Ἄννης, καὶ ὑπὸ τίνος ἀρχιερέως ἡ ὑλογήθησαν δὲν ἀναφέρουσιν αἱ ἱστορικαὶ πηγαί, ἐνῶ ἐπὶ ἄλλων γάμων μεταξὺ ὀρθοδόξων, ὡς τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἀσάν καὶ ἄλλων ἡγεμόνων, ῥητῶς ἀναγράφουσι καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν ἀρχιερέα. Κατὰ πᾶσαν ὅμως πιθανότητα ἐτελέσθησαν ἐν Νικαίᾳ.

Ὁ γάμος οὗτος ὀρθοδόξου βασιλέως μετὰ δεσποίνης καθολικῆς ἀπῆρσεν εἰς τὸν τότε Ἰννοκέντιον Δ', ὡς βεβαίως θὰ ἀπῆρσε καὶ εἰς τὸν πατριάρχην τῆς Νικαίας καὶ τὸν κληρον, ἀλλ' οὐδὲν οὗτος ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ κατὰ τῆς θελήσεως τοῦ αὐτοκράτορος². Τούτου δ' ἕνεκα ὁ πάπας μεταξὺ τῶν κατηγοριῶν,

¹ Ὁ χρονογράφος Bartolommeo de Neocastro (ἐν Giuseppe Del Re, *Cronisti e scrittori sincroni Napoletani 1250-1293*), σ. 414, ἱστορεῖ ὅτι ὁ Φριδερίκος ἐκ τῆς πέμπτης αὐτοῦ συζύγου Bianca εἶχεν ἀποκτήσει δύο τέκνα, τὸν Μαμφρέδον καὶ τὴν Κωνσταντίαν, ἣν ὑπᾶνδρευσε μετὰ τοῦ Βατάτση αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Matthieu Paris, *T. H'*, σ. 499. Giudice, *La famiglia*, σελ. 25.

² Ὁ M. Paris, *T. E'*, σ. 408, γράφει ὅτι ὁ γάμος οὗτος ἀπῆρσεν εἰς τὸν πάπαν καὶ τὴν αὐλὴν αὐτοῦ ὁλόκληρον, διότι ὁ Βατάτσης

ἃς ἐξήνεγκε κατὰ τοῦ Φριδερίκου Β' ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ Λυών, τῇ συγκροτηθείσῃ τῇ 25 Ἰουνίου 1245, μία ἦτο καὶ ὅτι ἔδωκε τὴν θυγατέρα του εἰς γάμον εἰς τὸν Βατάτσην, ἐχθρὸν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ αἵρετικόν¹.

Ἡ βασιλὶς Ἄννα ὅτε ἤλθεν εἰς γάμον ἦτο νέα πάνυ τὴν ἡλικίαν, ἴσως ἐνδεκαέτις ἢ ὠδεκαέτις, διότι ὁ πατὴρ αὐτῆς Φριδερίκος ἐνυμφεύθη κατὰ πιθανοὺς ὑπολογισμοὺς τῷ 1232, τούτου δ' ἔνεκα συνωδεύετο εἰς τὸ εἰς Νίκαιαν ταξειδίον της ὑπὸ πολλῶν γυναικῶν, ὧν μιᾶς ὡς παιδαγωγοῦ μνημονεύει ἡ ἱστορία, τῆς Μαρκεζίνης, ἀποκαλουμένης οὕτως ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τοῦ τίτλου, ὃν πιθανῶς ἔφερε τῆς μαρκησίας, γυναικὸς ἐξόχου κάλλους, ἐνεχούσης εἰς τε τὴν μορφὴν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄφυκτόν τινα σαγήνην².

Πρὸς τὴν γυναῖκα ταύτην ὁ Βατάτσης, καίτοι πεντηκοντού-

έθεωρεῖτο ἡ αἰτία τῆς παρατάσεως τοῦ σχίσματος μεταξὺ Ῥωμαϊκῆς καὶ Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, καὶ ὅτι ἔτι μᾶλλον ἐξήφθησαν ἐκ τοῦ γάμου τούτου τὰ μίση μεταξὺ πάπα καὶ Φριδερίκου. Καὶ ὁ συνεχίσας τὴν χρονογραφίαν τοῦ Guillaume de Tyr δυσμενῶς ἐκφράζεται γράφων ὅτι ὁ Φριδερίκος ὑπάνδρευσε τὴν θυγατέρα του μετὰ τοῦ κραταιοῦ ἡγεμόνος τῶν Ἑλλήνων (Griffons), ὃν ὁ πάπας εἶχεν ἀφορίσει. Recueil des hist. T. B', σελ. 557.

¹ Héfèle, Τόμ. Η', σ. 383.

² Γρηγορ. σ. 65. Krause, Die Byzantiner des Mittelalters, σ. 187. Ὁ Aug. Heisenberg, ὁ ἐκδοὺς τῷ 1896 διάφορα ἀνέκδοτα τοῦ Βλεμμύδου, ἐν οἷς καὶ τὴν αὐτοβιογραφίαν του, ἐκ προφανοῦς παρανοήσεως φράσεώς τινος τοῦ Βλεμμύδου «ἥς (Μαρκεζίνης) καὶ τοῦνομα φρίκην ἐνεποίει» γράφει (σ. XXI) ὅτι ἡ Μαρκεζίνα ἐκαλεῖτο Frigga· «hoc nomen, e Blemmydae verbis, ἥς καὶ τοῦνομα φρίκην ἐνεποίει, colligimus». Ἡ ἔννοια τῶν λόγων τοῦ Βλεμμύδου εἶνε τόσον προφανής, ὥστε δὲν ἀπαιτεῖται ἀνασχευὴ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Heisenberg, ὅστις ἄλλως ἐν τῷ Πίνακι τῶν κυρίων ὀνομάτων φαίνεται νὰ διστάζῃ, καὶ εἰς τὸ ὄνομα Frigga ἔθηκεν ἐρωτηματικὸν σημεῖον.

της τὴν ἡλικίαν¹, ἡσθάνθη σὺν τῷ χρόνῳ σφοδρὸν ἔρωτα, σα-
γηνευθεὶς ὑπὸ τοῦ κάλλους αὐτῆς καὶ τῶν θελγῆτρων, καὶ τοῦ
ἀνειμένου ἡθους, ὥστε παρέβλεπε τὴν βασιλίδαν Ἄνναν, ἀπο-
δίδων εἰς ἐκείνην μεῖζονα τιμὴν, ἢ εἰς ταύτην. Τόσον δὲ προέβη
ὁ ἔρωσ τοῦ, ὥστε ἐπέτρεψεν εἰς αὐτήν, ὑπέικων εἰς τὰς ὑρέξεις
της, νὰ κοσμηταὶ διὰ βασιλικῶν συμβόλων, νὰ μεταχειρίζη-
ται πέδιλα κοκκινοβαφῆ, καὶ κοκκινοβαφεῖς ἐφειστρίδας καὶ γα-
λινὰ τῶν ἵππων, καὶ νὰ συνοδεύηται ὑπὸ ἀκολουθίας πολυπλη-
θεστέρας, ἢ αὐτὴ ἡ δέσποινα βασιλὶς Ἄννα.

Ὁ Γρηγορᾶς, ἐξιστορῶν λεπτομερέστερον τὰ τῶν βασιλικῶν
τούτων ἐρώτων, γράφει ὅτι συνετὸς ὢν ὁ βασιλεὺς, ἡσθάνετο
ἐκ τοῦ πάθους τοῦ κατήφειάν τινα καὶ συντριβὴν, καὶ ὀξύ τι
κέντρον πληττον τὴν συνείδησίν του, καὶ ἀνέμενε καιρὸν μετα-
νοίας, καὶ λύσιν θεόθεν τῆς τοιαύτης παρεκτροπῆς, αὐτὸς μὴ
ἔχων τὸ σθένος νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἡ ἀναμενομένη δὲ λύσις ἐπῆλθε
μοιραίως· διότι ἡ Μαρκεζίνα ἡμέραν τινὰ μετὰ μεγάλης ἀκο-
λουθίας καὶ τρυφῆς, κεκοσμημένη διὰ βασιλικῶν συμβόλων,
ἀπῆλθεν εἰς προσκύνησιν καὶ θέαν τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Γρη-
γορίου, ἐν ᾗ τότε ἐμόναζεν ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης, καὶ εἰσῆλ-
θεν εἰς τὸν ναὸν ἐν πομπῇ καὶ περισσῇ ἀλαζονείᾳ, τελουμένης
τῆς ἱερᾶς καὶ μυστικῆς θυσίας. Ὁ Βλεμμύδης ἐπὶ τῇ ἀπροσδο-
κῇ ταύτῃ προσελεύσει τῆς Μαρκεζίνης καταπλαγείς, καὶ ἐν
γνώσει διατελῶν τῶν ἐρώτων τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἐν τῇ αὐλῇ
σκανδάλων, διέταξεν, οὐδὲν ἕτερον ἔχων νὰ πράξῃ, νὰ διακοπῇ
ἡ περαιτέρω ἱεροουργία.

Ἡ Μαρκεζίνα κατανοήσασα τὴν ἐπιτίμησιν καὶ τὴν προσβο-
λήν, ἐπὶ μικρὸν ἔστη σιωπῶσα, ἀλλ' εἴτα ἐξεχύθη εἰς γόους
καὶ στεναγμούς βαρεῖς καὶ δάκρυα· ἐξεκαύθη δὲ εἰς ὀργὴν καὶ

¹ Ὅτε ἀπεβίωσεν ὁ Ἰωάννης Βατάτσος, ἦτο ἐξηκονταετής. Γρηγορ.
σ. 50. Ὁ Παχυμέρης, Α', 181, ἀναφέρει ὅτι, ὅτε ὁ Βατάτσος ἐνυμ-
φεύθη, ἦτο «ἐν ἐσχάτῳ γήραϊ», ὅπερ δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ
Γρηγορᾶ ἱστορούμενα.

ἐξεμάνη. Τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῆς συνεμερίσθησαν καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες αὐλικοί, ὧν προεξεῖχεν ὁ Δριμύς, καὶ ἐδυσφόρουν ὅτι δὲν προβαίνει ἡ διακοπεῖσα λειτουργία. Ἐπὶ τῇ ἀρνήσει δὲ τοῦ Βλεμμύδου ὁ Δριμύς ἐπελάβετο τοῦ ξίφους τοῦ ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ, ὅπως φονεύσῃ τὸν Βλεμμύδην, ἀλλὰ τοῦτο σφηνωθὲν ἐν τῷ κολεῷ δὲν ἐξείλκετο, ὅπερ ἐξηρέθισεν ἔτι μᾶλλον αὐτὸν καὶ ἀπεθηρίωσεν. Ἐν τοιοῦτῳ δὲ παροξυσμῷ θυμοῦ καὶ ὀργῆς ἀνεχώρησαν πάντες μετὰ τῆς Μαρκεζίνης καὶ προσῆλθον εἰς τὸν Βατάτσην, παρ' οὗ ἡ Μαρκεζίνα ἔξαλλος ὑπ' ὀργῆς ἐζήτησε τὴν τιμωρίαν τοῦ Βλεμμύδου πρὸς ἱκανοποίησιν καὶ ἐκδίκησιν. Παρώξυνον δ' ἔτι μᾶλλον τὴν ὀργὴν τῆς οἱ περιστοιχίζοντες αὐτὴν κόλακες, ἄλλοι ἐξ ἄλλης ἀφορμῆς ὀρμώμενοι κατὰ τοῦ καθηγουμένου Βλεμμύδου, καὶ ὑπεδαύλιζον τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως ξύλα ἐπὶ ξύλων ἐπισωρεύοντες ἐπὶ τῆς ἀναφθείσης ἤδη πυρᾶς. Προσέθηκε δ' ὁ Δριμύς καὶ ἑτέραν κατηγορίαν, ὅτι ὁ Βλεμμύδης ἦτο τερατοποιός τις καὶ μαγγανεύς καὶ γόης, καὶ ὅτι διὰ τῶν μαγγανειῶν συνήργησεν, ὥστε τὸ ξίφος τοῦ νὰ σφηνωθῇ ἐν τῷ κολεῷ. Ἦτο δὲ φοβερά ἡ ἄδικος αὕτη κατὰ τοῦ Βλεμμύδου κατηγορία, διότι ὁ βασιλεὺς ἐπίστευεν, ὡς καὶ οἱ πλεῖστοι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, εἰς τὰς γοητείας καὶ τερατείας

ἽΟ βασιλεὺς ἐδάκρυσε ταῦτα ἀκούσας, καὶ βαθέως ἐστέναξε· μεστὸς δὲ κατηφείας καὶ κατανύξεως, ἐπὶ βραχεῖ σιωπῆσας, εἶπε « διατί με ὠθεῖτε νὰ τιμωρήσω ἄνδρα δίκαιον; Ἐὰν ἐγὼ εἶχον τὴν θέλησιν νὰ διάγω τὸν βίον ἄνευ ἀτιμίας καὶ αἰσχύνης, ἤθελον διατηρήσει ἀκίβδηλον τὸ τῆς βασιλείας σεμνὸν ἀξίωμα. Ἀλλὰ νῦν ἐγὼ παρέχω ἀφορμὴν ὕβρεων κατ' ἐμοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς βασιλείας, δι' ὃ καὶ προσηκόντως ἀπολαμβάνω λοιπὸν ἐντεῦθεν τὰς ἀμοιβὰς καὶ τῶν πονηρῶν σπερμάτων τὰ γεώργια » ¹.

¹ Γρηγορ. σ. 46. Ὁ Ἀκροπολ. σ. 110, μνημονεύων τῶν ἐρώτων, ἀποσιωπᾷ περὶ τοῦ γεγονότος τῆς προσβολῆς τῆς Μαρκεζίνης ὑπὸ τοῦ Βλεμμύδου καὶ περὶ τῶν λόγων τοῦ Βατάτση. Βλεμμύδης, σελ. 39.

Οἱ λόγοι οὗτοι, οὓς θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ βασιλέως ὁ Γρηγοῤῥας, ἄκρος θαυμαστῆς αὐτοῦ, θέλων διὰ τούτων νὰ μετριάσῃ τὴν ἐντύπωσιν τῆς παρανόμου σχέσεως τοῦ βασιλέως, πιθανὸν νὰ ἐλέχθησαν. Ἄλλ' ἡ μεταμέλεια αὕτη δὲν ἡμπόδισεν αὐτὸν τοῦ νὰ διακόψῃ πᾶσαν τοῦ λοιποῦ μετὰ τοῦ Βλεμμύδου σχέσιν, καὶ ἀπειλήσῃ αὐτόν. Ὁ Βλεμμύδης δέ, ἀνὴρ ἔχων τὸ φρόνημα οὐχὶ ταπεινὸν καὶ χαμερπές, ἰδὼν ἑαυτὸν ἀδίκως κατηγορούμενον καὶ ἀπειλούμενον, ἐξέδωκε δριμυτάτην ἐγκύκλιον, ἣ, ὡς ὀνομάζει ταύτην, ἐπιστολὴν καθολικωτέραν πρὸς πολλούς, ἐξιστορῶν τὸ γεγονὸς καὶ ἀπολογούμενος.

— Ἡ ἀρχόντισσα, γράφει ὁ Βλεμμύδης, ἡ Μαρκεζίνα, ἡ ἐξόχως ἐρωμένη τῷ βασιλεῖ, καὶ διὰ τοῦτο πάντων ὑπερτεροῦσα, καὶ αὐτῆς τῆς Αὐγούστας πρωτεύουσα τυραννικῶς, εἰσέδυσεν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς σεβασμίαν Μονὴν τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν τὸν ναόν, τελουμένης τῆς λειτουργίας, καὶ ἀπεκλείσθη παρ' ἡμῶν τῆς ἱερᾶς ἀκρόσεως, καὶ ἀπεδιώχθη μετ' αἰσχύνης. Τούτου ἕνεκα ἐθεωρήθημεν τολμηταί, καὶ ἀπειλαὶ ἐπισείονται καθ' ἡμῶν, καὶ περιστάσεις καὶ κίνδυνοι. Μὴ ἀσχολούμενοι περὶ τὴν κοσμικὴν σοφίαν, θεωρούμεθα στυγητοὶ καὶ ἀποτρόπαιοι, καὶ ὅτι πάλιν ἀντιφερόμεθα πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ ἀπελεγχόμεθα δύσχρηστοι.

Ἐξακολουθεῖ δὲ οὕτως ἀποδίδων εἰς τὴν Μαρκεζίναν ὕβρεις ἐπὶ ὕβρεων ἀποκαλῶν ἀσελγῇ καὶ φαρμακόν, μαινάδα, ἐναγῇ, ἀσχήμονα, ἐκτρόπως ὕβριζουσαν τοὺς νόμους τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ὕβριν διαπομπεύουσαν, βέβηλον καὶ ἄλλα παρόμοια.

— Ἐπροτιμήσαμεν, λέγει, νὰ ἀποθάνωμεν μᾶλλον ἢ νὰ παρανομήσωμεν συνεχλῆσιαζόμενοι μετὰ τῆς ἀκοινωνήτου, μὴ δίδοντες τὸν ἅγιον ἄρτον εἰς τὴν ἀναιδῇ αὐτὴν καὶ ἀκάθαρτον,

Κατὰ Γρηγοῤῥαν, πρὶν ἢ τῶν προθύρων τοῦ ναοῦ ἐπιβῇ ἡ Μαρκεζίνα, ἔκλεισαν οἱ ἱερεῖς ἐνδοθεν τὰς θύρας, τῇ διαταγῇ τοῦ Βλεμμύδου «οὐ γὰρ ἔκρινε δίκαιον ὁ θεὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, βεβήλοις καὶ ἀθεμίτοις ποσὶν ἱερὸν πατεῖν ἕδαφος τὸ ἀνόσιον ἐκεῖνο καὶ ἀναιδὲς γύναιον».

καὶ μὴ ἀνεχόμενοι ἔμπροσθεν τῆς κυλιομένης ἐν τῷ βορβόρῳ τῆς μοιχείας νὰ ἐκφωνήσωμεν τοὺς λαμπροὺς καὶ μαργαρώδεις λόγους τῆς ἱερᾶς τελετῆς¹. —

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ του ταύτη ὁ Βλεμμύδης οὐδένα ἐκφέρει κατὰ τῆς Μαρκεζίνης ὑπαινιγμὸν ὡς πρὸς τὸ πρεσβευόμενον παρ' αὐτῆς δόγμα. Ἡ ὕbris, ἣν κατ' αὐτῆς ἐξακοντίζει τῆς «ἀκοινωνήτου», δὲν εἶχε τοιαύτην ἔννοιαν. Τὸ μόνον ὅπερ ἐξήγειρε τὴν ὀργήν του ἦτο ἡ παράβασις τῶν θρησκευτικῶν ἐντολῶν ὑπὸ τῆς γυναικὸς ταύτης, καὶ τὸ σκάνδαλον ὅπερ διήγειρεν ἐν τῇ αὐλῇ.

Ἔνεκα τῆς πράξεώς του ταύτης ὁ Βλεμμύδης ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἔμεινε μακράν τῆς αὐλῆς, καὶ ἀπεμακρύνθη ἀπὸ πάσης ἀναμίξεως εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ τοῦ κράτους. Αὐτὸς δ' οὗτος ἀφηγεῖται ὅτι ἐλθόντων ἐκ Ῥώμης εἰς Νίκαιαν λογίων, ὅπως διαλεχθῶσιν αὐθις περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ δόγματος, δὲν ἐπετράπη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως νὰ συζητήσῃ πρὸς αὐτούς, ὑφισταμένης ἔτι τῆς μεταξὺ αὐτῶν ἔχθρας ἔνεκα τῆς ἀντιβασιλίδος, ὡς ἀποκαλεῖ τὴν Μαρκεζίναν².

Αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ σιωπῶσι μετὰ τὸ γεγονός τοῦτο περὶ τῆς περαιτέρω τύχης τῆς Μαρκεζίνης, καὶ περὶ τῶν βασιλικῶν ἐρώτων.

Μετὰ τὸ μνημονευθὲν ἐρωτικὸν ἐπεισόδιον ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τοῦ Βατάτση, ἀνευρίσκομεν ὅτι μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1243 ἐκστρατείαν αὐτοῦ κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης, διετέλεσεν ἐπὶ πολὺ ἐν ἡσυχίᾳ ἀσχολούμενος περὶ τὰ ἐσωτερικὰ

¹ Τὴν ἐγκύκλιον πλήρη ἑλληνιστὶ ἐδημοσίευσεν ὁ Ἀλλάτιος ἐν ταῖς σημειώσεσιν αὐτοῦ εἰς Ἀκροπολίτην, σελ. 260, λατινιστὶ δὲ ὁ Raynaldus, Annal. T. ΙΔ'. Πρὸς τοὺς μοιχοὺς καὶ τὰς μοιχαλίδας ὁ Βλεμμύδης ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους ἠσθάνετο ἰδιάζουσας ἀποστροφῇ. Βλεμμύδης, σ. 3 καὶ 11.

² Δημητρακόπουλος, Ἐκκλησ. βιβλιοθ. σ. 387 «μενόντων ἡμῶν, ὡς μὴ λέγειν ἐπιτετραμμένων, ἐν σιωπῇ, τῆς διὰ τὴν ἀντιβασιλίδα μενοῦν γε καὶ ὑπερβασιλίδα δυσφορίας».

τοῦ κράτους του, ἀπειλούμενου ὑπὸ τῶν Τατάρων, οἵτινες ἐμε-
λέτων τὴν καταστροφὴν τοῦ Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου συμμάχου
αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὁμως συνέβη οὗτοι νὰ περιέλθωσιν εἰς πόλεμον
πρὸς ἄλλα ὅμορα ἔθνη, ἐγκατέλιπον τὴν κατὰ τοῦ Σουλτάνου
τοῦ Ἰκονίου ἐπίθεσιν. Ὁ Βατάτσης δέ, ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς
ἄρσεως ταύτης τοῦ κινδύνου, ἐθεώρησεν ἀρμόδιον τὸν χρόνον νὰ
ἐπιθεωρήσῃ τὰς ὑπὸ τὸ κράτος του διατελούσας δυτικὰς ἐπαρ-
χίας, καὶ καταλιπὼν ἐν Βιθυνίᾳ ἐπίτροπον τὸν υἱόν του Θεό-
δωρον ἀπεβιάσθη εἰς Χριστούπολιν, τὴν σημερινὴν Νέαν Κα-
βάλλαν, ἐξ ἧς ὁρμηθεὶς ἐπεθεώρησε τὰς Θρακικὰς κτήσεις του
μέχρι Ζίχνης¹. Ἐκ ταύτης δὲ στραφεὶς πρὸς ἀνατολὰς καὶ
διημερεύσας εἰς τὰ μέρη τοῦ Κισσοῦ, τῇ ἐπαύριον ἀνεχώρησε
καὶ ἐπορεύθη μέχρι τοῦ Ἑβρου ποταμοῦ², ὅπου ἔφθασε κατὰ
τὴν 27 ἢ 28 Σεπτεμβρίου τοῦ 1246. Ἐνταῦθα δ' εὕρισκόμενος
ἔλαβεν ἄγγελμα ἔγγραφον, σεσημασμένον, παρὰ τοῦ διοικητοῦ
Ἀχρίδος, ὅπερ καὶ ἐπανειλημμέναι κατόπιν εἰδήσεις ἐπεβεβαίω-
σαν, ὅτι ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Καλλιμᾶνος ἀπεδίωξε, καὶ
ὅτι ὁ νεαρὸς Μιχαήλ, υἱὸς τοῦ Ἀσάν καὶ τῆς Εἰρήνης θυγα-

¹ Χωρίδιον πρὸς Α τῆς λίμνης τοῦ Ἀχينوῦ, ἐσφαλμένως καλουμέ-
νης Κερκινίτιδος, μεταξὺ Σερρών καὶ Δράμας, ἐκτισμένον ἐπὶ ἀρχαίων
ἐρειπίων. Ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου ὠνομάσθη καὶ ἡ ἐπαρχία Ζίχνης.
Νικ. Γ. Φιλιππίδου, Περιήγ. τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαρχιῶν Δράμας,
Ζίχνης κτλ. (ἐν Παρνασσῷ, Τ. Α'), σ. 128. Περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέ-
σεως τῆς Κερκινίτιδος λίμνης ὄρα πόνημα Μιχ. Χρυσοχόου, « Ἡ
Πρασιὰς λίμνη ».

² Ὁ Ἀκροπολ. σ. 77, μνημονεύων τοῦ Ἑβρου, προσθέτει ὅτι ἐκα-
λεῖτο κοινῶς, « χωριτικῇ διαλέκτῳ », Μαρίτσα, καὶ ὅτι εἶχε τὰς πηγὰς
του παρὰ τὴν Μονὴν τοῦ Βηρός. Ἡ Μονὴ αὕτη, καλουμένη καὶ Βῆρα,
ἔκειτο περὶ τὴν Θρακικὴν πόλιν Φηρά, τὴν ἐπὶ τοῦ Ἑβρου, νῦν πρω-
τεύουσαν τοῦ νομοῦ (καζᾶ) Φερῶν. Tafel, De viae rom. Pars orient.
σ. 51. Μ. Μελιρρύτου, Περιγραφή . . . Μαρωνείας, σ. 49. Περὶ τῆς
Μονῆς ὁμιλεῖ καὶ ὁ Χωνιάτης 595 « Τὴν ἐν Βῆρα Μονὴν ὠκοδόμησεν
ὁ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου τοκεὺς Ἰσαάκιος ».

τὸς τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου, ἐπρόκειτο νὰ ἀναβῇ εἰς τὸν θρόνον¹. Ὁ βασιλεὺς τοῦτο μαθὼν ἀνέκοψε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν του, καὶ ἐπιστρέψας φθάνει διὰ Χριστουπόλεως εἰς Φιλίππους, ὅπου, συγκαλέσας τοὺς περὶ αὐτὸν λογάδας, συνεσκέφθη ἐν κοινῷ, ἐὰν ἦτο προσήκουσα ἡ περίστασις νὰ προσβάλλῃ τὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατεχομένης χώρας, ἰδίᾳ δὲ τὴν τῶν Σερρῶν. Ἐν τῷ γενομένῳ συμβουλίῳ τινὲς ἀπέκρουσαν τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Βατάτση, εἰπόντες ὅτι δὲν εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ πολυπληθῆ καὶ ἀξιόμαχον στρατόν, ὅπως πολιορκήσῃ τὴν πόλιν κύκλῳ, οὐδ' ἐλεπόλεις καὶ ἄλλα πολιορκητικὰ μηχανήματα, οὐδὲ ἦτο πρὸς πόλεμον παρεσκευασμένος, ἀλλὰ μόνον πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν κτήσεών του· ἡ δὲ πόλις τῶν Σερρῶν, ἣν πρῶτον ἐσκόπει νὰ προσβάλλῃ, ὑπερκειμένην ἔχουσα τῆς πεδιάδος ἀκρόπολιν, εἶνε δυσάλωτος· θὰ ἦτο δὲ καὶ αἰσχος πᾶσα τυχὸν ἀποτυχία, ἀφοῦ ἤδη ἔχαιρε τὸ κράτος του φήμην ἐπὶ ἰσχύϊ καὶ δυνάμει. Πρὸς δὲ δὲν ἦτο καὶ συμφέρον νὰ ἐξερεθίσῃ εἰς πόλεμον τοὺς Βουλγάρους, τέως ἡσυχάζοντας. Ἀλλ' ὁ μέγας δομέστικος Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος εἶχεν ἀντίθετον γνώμην. Ἐὰν νικήσωμεν, εἶπε πρὸς τὸν βασιλέα, τὸ κέρδος ἔσται μέγα, διότι οἱ Βούλγαροι ἔτι μᾶλλον θέλουσι ταπεινωθῇ καὶ ἐπιζητήσῃ τὴν μεθ' ἡμῶν εἰρήνην, ἥδη μάλιστα ὅτε καὶ ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν ἀπεβίωσε, μέλλει δὲ πάλιν ἄλλο βρέφος νὰ βασιλεύσῃ ἐν Βουλγαρίᾳ. Τὴν γνώμην ταύτην ὁ βασιλεὺς θεωρήσας ἀρίστην ἀπεδέχθη, καὶ αὐθρὲι διέταξε νὰ βαδίσωσι τὴν πρὸς τὰς Σέρρας ἄγουσαν. Ἐγγὺς δὲ τούτων γενόμενος ἀπεπειράθη νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν μᾶλλον διὰ στρατηγημάτων ἢ δι' ἀπ' εὐθείας ἐπιθέσεως. Ἦσαν δ' αἱ Σέρραι, πάλαι μὲν πόλις μεγίστη, τότε δὲ

¹ Ὁ Καλλιμᾶνος εἶχε διαδεχθῇ εἰς τὸν θρόνον τὸν πατέρα του Ἰωάννην Ἀσάν. Εἶχε δ' οὗτος ἀποκτήσει τέκνα ἐκ μὲν τῆς Εἰρήνης τῆς β' συζύγου του τὸν Μιχαήλ, Μαρίαν καὶ Ἄνναν, ἐκ δὲ τῆς α', τῆς Μαρίας, τὸν Καλλιμᾶνον, καὶ θυγατέρα τὴν Θάμαρ. Ἀκροπολίτης, σελ. 67 καὶ 69.

κώμη μικρά, περιβαλλομένη ὑπὸ τείχους ἐξ ἀργῶν λίθων ἀσθενοῦς καὶ χθαμαλοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων ἔτι τῆς καταστροφῆς αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἰωαννικίου. Ὑπερέκειτο δὲ ταύτης ἀκρόπολις ὕψηλὴ καὶ ὀχυρά, δυναμένη νὰ ἀντιστῇ κατὰ ἰσχυρᾶς ἐχθρικῆς προσβολῆς¹. Φρούραρχος ταύτης ἦτο τότε Δραγωτᾶς τις Βούλγαρος, κατοικῶν ἐν Μελενίκῳ. Ὁ Βατάτσης ἐν ἐλλείψει στρατοῦ μετεχειρίσθη τοὺς Τσουλούκωνας, οἵτινες ἦσαν ὑπηρεταὶ τοῦ στρατοῦ, οὓς προσεῖλκυσε νύχθως, διότι ὑπέφερον ἐξ ἐλλείψεως τροφῶν, καὶ παρώτρυνε νὰ ὀρμήσωσι κατὰ τῆς κάτω πόλεως, ὀπλίσας αὐτοὺς μὲ τόξα καὶ σπάθας, καὶ μὲ ἀσπίδας προχείρως κατασκευασθείσας ἐκ σανίδων. Οἱ Τσουλούκωνες ἐν πολέμῳ ἀλαλαγμῷ ὀρμήσαντες κατὰ τῆς πόλεως, εἰσῆλσαν μετ' ὀλίγας ὥρας εἰς αὐτὴν καὶ ἐτράπησαν εἰς λεηλασίαν. Ὅσοι δὲ τῶν πολιτῶν τότε δὲν ἐπρόφθασαν νὰ ἀναβῶσιν εἰς τὴν ἀκρόπολιν πρὸς σωτηρίαν, προσῆλθον ἰκέται εἰς τὸν βασιλέα. Ὁ Δραγωτᾶς ἰδὼν ὅτι ἡ κάτω πόλις ἐκυριεύθη, ἀδαῆς δὲ τῆς πολεμικῆς τέχνης ὢν, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἀντιτάξῃ ἄμυναν, πέμψας πρεσβείαν παρέδωκε τὴν ἀκρόπολιν, ὑποσχεθεὶς ἐνταυτῷ νὰ παραδώσῃ καὶ τὸ Μελένικον. Οὕτω δ' ὁ Βατάτσης ἐγένετο κύριος καὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Σερρῶν, καὶ ἀνευφημήθη βασιλεὺς ὑπὸ τῶν κατοίκων.

Ὁ Δραγωτᾶς λαβὼν δῶρον παρὰ τοῦ Βατάτση ἀλουργὸν χλαῖναν χρυσοῦφαντον καὶ ἄφθονα χρήματα, ἀπῆλθεν εἰς Μελένικον, ὅπου ἀνακοινώσας εἰς τοὺς κατοίκους τὰ γινόμενα, μυστικῷ τῷ τρόπῳ, κατέπεισεν αὐτοὺς εἰς ἀποστασίαν ἀπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἐπειδὴ δὲ συνέβη ὁ τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως ἐπιτετραμμένος τότε ὑπὸ τῶν Βουλγάρων Νικόλαος Λιτοδόης ἀσθενῶν νὰ εὐρίσκηται κλινήρης, ἐλευθέρως οἱ πολῖται εἰργάσθησαν περὶ τῆς παραδόσεως. Ὑπῆρχε δὲ τότε ἐν Μελενίκῳ καὶ τις Νικόλαος Μαγκλαβίτης ἐκ τῶν ἐπιφανῶν πολιτῶν, ἀνὴρ

¹ Πέτρ. Ν. Παπαγεωργίου, Αἱ Σέρραι, (ἐν Byzant. Zeitschrf. T. Γ'), σελ. 225. Ἀκροπολίτης, σ. 80.

δραστήριος καὶ ἐπιτήδειος νὰ συμμορφῶται πρὸς τὰς περιστάσεις, ὅστις πεισθεὶς εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Δραγωγτᾶ λεγόμενα, προέτρεψεν ἀναφανδὸν τοὺς κατοίκους νὰ ἀποστατήσωσιν ἀπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἐδημηγόρησε δὲ πρὸς αὐτοὺς τὰ ἐξῆς — Ἡμεῖς ὑπὸ τὴν ἀρχὴν διατελοῦντες τοῦ Καλλιμάνου, ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων, ὑπέστημεν πολλὰς ταλαιπωρίας, ἐλπίζοντες ὅτι ἠθέλομεν τύχει ἀνταμοιβῆς, ὅτε ἤθελεν ἀνδρωθῆ, ἀλλ' ἀπετύχομεν· ἤδη ἄλλο βρεφύλλιον ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν τῶν Βουλγάρων. Θὰ εἴμεθα δὲ λίαν ἀνόητοι, ἂν δεχθῶμεν ἤδη νὰ ὑποστώμεν νέας κακοπαθείας, ἀδέσποτοι διατελοῦντες καθ' ὅλον τὸν βίον, καὶ ὑφιστάμενοι τῆς καταστάσεως ταύτης τὰ δεινά. Ἀφοῦ δὲ προσήγγισεν ἤδη ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν πόλιν ἡμῶν, ἃς ὑποταχθῶμεν εἰς αὐτόν, δεσπότην πιστόν, γνωρίζοντα νὰ διακρίνῃ τὸν ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ μὴ τοιούτου, καὶ δικαιώματα ἔχοντα ἐν ἡμῖν, διότι εἴμεθα τὸ γένος γνήσιοι Ῥωμαῖοι, καταγόμενοι ἐκ Φιλιππουπόλεως. Ἡ χώρα δὲ ἡμῶν ἀρμόζει μᾶλλον νὰ ἀποτελῇ μέρος τοῦ κράτους τῶν Ῥωμαίων, ἢ τοῦ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες πλεονεκτικῶς φερόμενοι ἐγένοντο κύριοι τοῦ Μελενίκου. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἀνήκομεν εἰς τοὺς Βουλγάρους, πάλιν ἔχει ἐφ' ἡμῶν δικαιώματα ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων, διότι ὁ υἱὸς τούτου καὶ βασιλεὺς Θεόδωρος ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀσάν, ἣτις δέσποινα παρὰ Ῥωμαίοις καὶ εἶνε καὶ ὀνομάζεται. Τούτων πάντων ἕνεκα, παραλείποντες τοὺς πολλοὺς λόγους, εἰς τὸν βασιλέα τοῦτον πρέπει νὰ πορευθῶμεν καὶ ὑποκλίνωμεν τὸν αὐχένα εἰς τὸν ζυγὸν αὐτοῦ· διότι ὁ ζυγὸς τῶν φρονίμων βασιλέων καὶ γηραιῶν εἶνε ἀγαθὸς καὶ ἐλαφρότερος τῶν ἔτι διατελούντων ἐν τοῖς μεύραξι¹ —.

Τοὺς λόγους τοῦ Νικολάου Μαγκλαβίτου πάντες ὁμοφώνως ἀπεδέχθησαν, καὶ ἀποστείλαντες πρέσβεις εἰς τὸν βασιλέα διπραγματεύθησαν περὶ τῆς παραδόσεως· οὗτος δὲ διὰ τῶν αὐτῶν πρέσβεων ἀπέστειλε χρυσόβουλλον περιληπτικὸν τῶν ὅρων τῆς

¹ Ἀκροπολίτης, σελ. 83.

παραδόσεως εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Μελενίκου, οἵτινες πάντες δημοθυμαδόν, ὑπὲρ τοὺς πενταχοσίους τυγχάνοντες, προσῆλθον εἰς τὸν βασιλέα, σκηνοῦμενον περὶ τινα τόπον καλούμενον Λαβίσδαν¹. Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης, εἰς τῶν ἀκολουθῶν τότε τοῦ Βατάτση καὶ γραμματεὺς αὐτοῦ, αὐτόπτης μάρτυς τῶν γενομένων, ἀναγράφων τὰς ἐντυπώσεις του ἐπὶ τῇ θεᾷ τῶν πολιτῶν τοῦ Μελενίκου, λέγει ὅτι ἦσαν «ἄνδρες εὐσταλεῖς τε καὶ ἔντιμοι, καὶ μόνης θεᾶς αἰδοῦς καὶ τιμῆς ἄξιοι». Ἀποδίδει δὲ τὸ γενόμενον εἰς τὴν θέλησιν τοῦ θεοῦ, καὶ μνημονεύει τοῦ ῥήματος τοῦ ἀποστόλου Παύλου «οὐ τοῦ τρέχοντος οὐδὲ τοῦ διώκοντος, ἀλλὰ τοῦ εὐδοκοῦντος θεοῦ».

Ὁ Βατάτσης, γενόμενος κύριος οὕτω τοῦ Μελενίκου, κατέλαβε κατόπιν ἀμαχητὶ τὴν Στενίμαχον καὶ τὴν Τζέπαιναν, καὶ πάντα τὰ παρακείμενα εἰς τὸ ὄρος τῆς Ῥοδόπης πολίχνια καὶ κωμοπόλεις, ὅριον μετὰ τοῦ κράτους αὐτοῦ καὶ τοῦ τῶν Βουλγάρων ὀρίσας τὸν Ἑβρον ποταμόν. Ἐκ δὲ τῶν πρὸς βορρᾶν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ χωρῶν ἐγένετο κύριος τοῦ Στουμπίου καὶ Χοτοβοῦ, φρουρίων ὀχυρῶν², καὶ τοῦ χώρου τοῦ Βελεβουδίου³, τῶν Σκοπίων, Βελεσοῦ μέχρι Πριλάπου, τῶν χωρίων τῆς Πελαγονίας (Βιτωλίων), τῆς Νευσταπόλεως⁴, τοῦ Προυσάκου καὶ τῆς Βερ-

¹ Ἀκροπ. σ. 83. Ὁ Ἀνώνυμος, σ. 494, καλεῖ τὸν τόπον Βαλαβίσδαν, οὕτω καὶ ἑτέρα γραφὴ τοῦ χωρίου τοῦ Ἀκροπ. σελ. 81.

² Στούμπιον εἶνε οἱ Στόβοι, πόλις τῆς Παιονίας, τουρκιστὶ Ἰστίπ, βουλγαριστὶ δὲ Στόβ, εἰς τὰ μεσημβρινοδυτικὰ ὅρια τῆς Βουλγαρίας, Jirecek, Das Fürstent. σ. 489. Τοῦ Χοτοβοῦ τὴν θέσιν ἀγνοῶ.

³ Τοιοῦτον ὄνομα σλαυικὸν ἔφερεν ἐπὶ Βυζαντινῶν, ὡς καὶ Βελεβούσδα, Βελεβούσδιον, Βελεβούσδιν, Βελμάνδιν, ἡ Παυταλία τῶν Ῥωμαίων, ἡ σημερινὴ Κεστενδὶλ, πόλις τῆς Βουλγαρίας, κειμένη πρὸς τὰ ΜΔ ὅρια ταύτης. C. Jirecek, Das Fürstenthum Bulgarien, σελ. 470. Gelzer, Ungedr. Bistümsverzeich. (ἐν Byzant. Zeits. T. B'), σελ. 52.

⁴ Νευστάπολις, ἡ νῦν Νιζουστα. Tafel, Via milit. Rom. Pars occid. σ. 55.

ροίας. Ἀπέστειλε δ' εἰς πάσας τὰς πόλεις ταύτας γράμματα ἀγγελτικά τῆς νέας ταύτης πολιτικῆς μεταβολῆς, καὶ συνῆψε πρὸς τοὺς Βουλγάρους νέαν συνθήκην εἰρήνης, ἐν ᾗ ἀνέγραψε τὰ νέα ὅρια μεταξύ τούτων καὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ κτήσεων¹.

Ὁ Ἀκροπολίτης, θαυμαστῆς ἄκρος τοῦ Βατάτση, ἱστορεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐγένετο κύριος τούτων, «ἐν ἀκαρεῖ, μὴ τινος πολέμου γεγεννημένου, μηδὲ τινος πεσόντος ἐν μάχῃ, μηδὲ χυθέντος αἵματος, μηδὲ ξίφους κατορχησάμενου σώματος, ἀλλ' ἡμέρως καὶ γαληνῶς, ὥσπερ τινὸς κλήρου πατρόθεν τούτῳ προσήκοντος ἀνιδρωτὶ τῶν τοιούτων ἀπάντων κατῆρξε». Δὲν ὀκνεῖ δὲ νὰ ἐπιφέρῃ καὶ τὴν ἀτομικὴν του κρίσιν, οἷονεὶ αἰσθανόμενος ὅτι ἄνευ ἐνδόξου ἀγῶνος ἐγένετο κύριος τόσων χωρῶν, γράφων ὅτι οὔτε νὰ ἐπαινῇ τις πρέπει ὑπὲρ τὸ πρέπον τὸν στρατηγόν, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ψέγῃ, διότι πολλοί, καίτοι σπουδαίως καὶ συντόνως ἡγωνίσθησαν, μικρὸν ἢ οὐδὲν κατῴρθωσαν, ἄλλοι δὲ δεξιᾶς εὐμοιρήσαντες τύχης, καὶ ἀμελετήτως ἐπὶ τὰ ἔργα χωροῦντες μεγάλων τροπαίων ἐγένοντο αὐτουργοί.

Ὁ Βατάτσης διὰ τῶν νέων τούτων κτήσεων, ἃς ἀπέκτησεν, ἀθρόων προσερχομένων τῶν Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν ὑπὸ τὴν αἰγίδα ὁμοφύλου ἡγεμόνος καὶ ὁμογλώσσου, ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τῶν δυτικῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, καὶ κατέστησε περίβλεπτον. Ἀρκεσθεῖς δ' εἰς ταύτας, ἔκρινε δέον νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὰ ἴδια μεσοῦντος τοῦ Νοεμβρίου· ἀλλὰ γεγονὸς ἀπρόοπτον ἐπελθὼν ἀνέστειλε τὴν ἀναχώρησίν του.

¹ Ἀκροπολίτης, σελ. 84. Ἀνώνυμος, σ. 493.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄

Δυτικὸν βασίλειον.

Δημήτριος δεσπότης Θεσσαλονίκης.

Μιχαήλ Β΄ δεσπότης Ἡπείρου. Θεόδωρος Ἀγγελος
δεσπότης Βοδενῶν.

Συνωμοσία κατὰ τοῦ δεσπότης Δημητρίου. — Οἱ συνωμόται ζητοῦσι παρὰ τοῦ Βατά-
τση ἐπικύρωσιν τῶν προνομίων Θεσσαλονίκης. — Ὁ Βατάτσης ἐπικυροῖ ταῦτα.
— Πορεία Βατάτση εἰς Θεσσαλονίκην. — Ζητεῖ παρὰ τοῦ Δημητρίου τὴν προσκύ-
νησιν τῆς ὑποταγῆς. — Δημήτριος ἀρνεῖται. — Πολιορκία καὶ ἄλλοις Θεσσα-
λονίκης. — Λόγοι Ἀκροπολίτου. — Ἡ Εἰρήνη ἀδελφὴ τοῦ Δημητρίου ζητεῖ
παρὰ τοῦ Βατάτση τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ της. — Διορισμός διοικητῶν εἰς τὰς
κατακτηθείσας χώρας. — Φιλικαὶ σχέσεις Βατάτση καὶ Μιχαήλ Β΄. — Πολιτικὴ
Μιχαήλ Β΄.

Ἐξιστορήσαμεν ἀνωτέρω (σελ. 354), ὅτι μετὰ τὸν θάνατον
τοῦ δεσπότης τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωάννου ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν
ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Δημήτριος, ὅστις ἀτάσθαλος ὢν καὶ διεφθα-
ρμένος, μηδὲν ἔχων περὶ ἑαυτὸν σῶφρονα ἄνδρα, ἀλλ' ὑπὸ μει-
ρακίων φαυλοδίων περιστοιχιζόμενος, ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτη-
σιν καὶ τὴν κατακραυγὴν τῶν σωφρονούντων πολιτῶν, ὧν πολλοὶ
τῶν ἐπισήμων καὶ ἐπιφανῶν ἐξύφαναν συνωμοσίαν κατ' αὐτοῦ
ὅπως καταρρίψωσι τῆς ἀρχῆς. Μνημονεύονται δὲ ἀρχηγοὶ τῶν
συνωμοτῶν ὁ Σπαρτηνός, ὁ Καμπανός, ὁ Ἰατρόπουλος, ὁ Κου-
τζουλᾶτος, ὁ Μιχαήλ Λάσκαρις καὶ ὁ Τζιρίθων, ὅστις εἶχε τι-
μηθῇ καὶ μέγας χαρτουλᾶριος ὑπὸ τοῦ Βατάτση¹, μεθ' ὧν ἠνώ-
θησαν καὶ ἄλλοι ὁμοφρονοῦντες.

¹ Τζιρίθων τις ἀναφέρεται καὶ ὡς δούξ Θρακησίων περὶ τοὺς χρό-
νους τούτους. Acta, Δ', σελ. 215.

Πάντες οὗτοι ἐκλέξαντες ἐπίτροπον αὐτῶν τὸν Καμπανὸν πέμπουσιν εἰς τὸν περὶ τὸ Μελένικον διατρίβοντα Βατάτσην ζητοῦντες ὅπως ἐκδώσῃ νέον χρυσόβουλλον ἐπικυρωτικὸν τῶν ἀνέκαθεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀναγνωρισθέντων ἐθίμων καὶ δικαιωμάτων, καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς¹, ὅπερ οὗτος προθύμως ἔπραξεν, ὑποσχεθεὶς ἐγγράφως καὶ δωρεὰς εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ ὑπηρετήσωσι τοὺς σκοποὺς του. Ἐκ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν δὲν διαφαίνεται ἂν οἱ κατὰ τοῦ Δημητρίου συνωμοταὶ εἰργάζοντο ὑπὲρ τοῦ Βατάτση ἢ χάριν ἐτέρου· μᾶλλον ὅμως ἐκ τῶν πρὸς αὐτὸν αἰτημάτων ἐμφαίνεται τὸ δεύτερον. Ἄλλ' ὁ Βατάτσης ὑπόπτως ἔχων πρὸς αὐτούς, ἐνήργει καὶ δι' ἰδίων αὐτοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ φίλων πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος.

Οὕτως ἐχόντων τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὁ Βατάτσης ἀναστείμενος, ὡς εἵπομεν, τὴν εἰς Βιθυνίαν ἀναχώρησίν του, ἐβάδισε πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ πλησίον ταύτης γενόμενος, ἀπέστειλε πρέσβεις εἰς τὸν δεσπότην Δημήτριον, προσκαλὼν νὰ μεταβῇ παρ' αὐτῷ, κατὰ τὰ ἐνόρκως προσυμπεφωνημένα, καὶ ἀποτίσῃ τὸ ὀφειλόμενον τῆς ὑποτελείας ὄφλημα². Ἄλλ' ὁ Δημήτριος δὲν ὑπήκουσε πεισθεὶς εἰς τοὺς λόγους τῶν ἐπιδούλων αὐτοῦ συμβούλων, οἵτινες παρέστησαν τὴν πρόσκλησιν ταύτην ὡς σκευωρίαν. Λίαν δὲ χαρακτηριστικὸν ἐπείσῳδιον τῆς κουφότητος τοῦ Δημητρίου παραθέτει ὁ Ἀκροπολίτης τὸ ἐξῆς. Εἰς τὸν Δημήτριον κατήγγειλάν τινες τὸν Καμπανὸν ὅτι ῥαδιουργεῖ κρύφα κατ' αὐτοῦ καὶ ἀποπειρᾶται στάσιν τοῦ λαοῦ. Ἐκεῖνος

¹ Πρβλ. Κ. Σάθα, Μνημεῖα Ἑλλ. ἱστορίας, Τ. Δ', σ. VIII, περὶ τῶν προνομίων, ἅτινα ἀνέκαθεν εἶχεν ἡ Θεσσαλονίκη.

² Ἀκροπ. σ. 86, «πρότερον ἐξαποστείλας πρέσβεις εἰς τὸν Δημήτριον, ὡς ἂν κατὰ τὰς αὐτοῦ ὑποθήκας ἀφίκοιτο εἰς αὐτὸν καὶ ἀφοσιώσοι τὸ ὄφλημα». Ὁ Ἀνώνυμος, σελ. 495, 15, δὲν ἀναγράφει τὸ τοῦ Ἀκροπολίτου «καὶ ἀφοσιώσοι τὸ ὄφλημα», ἐπίσης παραλείπει τοῦτο καὶ ἑτέρα παράφρασις τοῦ Ἀκρ. συνημμένη τῷ κώδικι. Ἀκροπ. σ. 85, σημ. 1.

δὲ προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς ἀνάκρισιν, ὅπερ μαθὼν ὁ Σπαρτηνός, σπεύδει πρὸς τὸν Δημήτριον καὶ παρόντος τοῦ Καμπανοῦ λέγει «Τί περὶ τούτου τοῦ ἀλιτηρίου κατηγοροῦσι, δέσποτα; Ἐὰν ἀποδειχθῶσιν ἀληθῆ τὰ λεγόμενα, εἶνε ἄξιος πολλῶν θανάτων». Ὁ δὲ Δημήτριος ἀπήντησεν «ὀνομάζουσι τοῦτον οἱ κατηγοροῦντες προδότην, Σπαρτηνέ». Τότε ὁ Σπαρτηνός ραπίζει τὸν Καμπανὸν καὶ δράττων τὸ γένειον αὐτοῦ εἶπεν «Ἐγώ, δέσποτα, εἰς τὸν οἶκόν μου τοῦτον ἀπαγαγὼν θὰ ἐξαναγκάσω νὰ ὁμολογήσῃ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν». Εἰς τὸν οἶκόν του δὲ ἀπελθὼν καὶ πληρώσας ἀσκὸν ἀέρος, ἔτυπεν αὐτόν, ὅπως ἀκουσθῇ ἔξω ὅτι ὄντως ἐξετέλει τὸν δαρμόν. Μετὰ τοῦτο δὲ προσελθὼν εἰς τὸν Δημήτριον εἶπε «Μὰ τὸν σὸν καὶ ἡμῶν ἀπάντων Δημήτριον (οὗτος δὲ ὁ ὄρκος εἰς τὸν Ἅγιον Δημήτριον ἦτο ὁ μέγιστος παρὰ τοῖς Θεσσαλονικεῦσι), τοιοῦτος εἶνε ὁ Καμπανὸς οἷος ὁ Σπαρτηνός, καὶ πρὸς σὲ διάκειται ὅπως ἐγώ. Γνωρίζεις δὲ ὅτι σὲ ἀγαπῶμεν πλείότερον παντός ἄλλου». Οὕτω δ' ὁ Σπαρτηνὸς ἀπέκρυψε τὴν μέλλουσαν νὰ φωραθῇ συνωμοσίαν.

Ὁ Βατάτσης, μὴ ἔχων ἀρκούσας στρατιωτικὰς δυνάμεις πρὸς τακτικὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης, ἔπεμψεν ἐκ νέου πρεσβείαν καλῶν τὸν Δημήτριον, καὶ ζητῶν νὰ συστηθῇ ἔξω τῆς πόλεως ἀγορά, ἵνα προμηθεύηται τὰ χρειώδη ὁ στρατός του. Ἄλλ' ὁ Δημήτριος ἠρνήθη. Μετὰ παρέλευσιν ὅμως ὀλίγων ἡμερῶν, ἀποσπάσματος στρατιωτικοῦ τοῦ Βατάτση φυλάσσοντος πλησίον τῆς Μικρᾶς ὀνομαζομένης πύλης τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν κειμένης, ὅπως μὴ ἐξέλθῃ τις ἀπροόπτως ἐκ τῆς πόλεως καὶ ῥαδιοιουργήσῃ τὸν στρατόν, αἰφνης ἀκούεται φωνὴ ὅτι ἡ πύλη ἀνέψχθη· πρὸς τὴν φωνὴν δ' ἔσπευσε τὸ παραφυλάττον στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα, συγχρόνως δὲ καὶ ὁ λοιπὸς στρατός, ὅστις εὐρὼν τὴν πύλην ἀνοικτὴν εἰσῆλθεν ἀθρόος μετὰ τοῦ βασιλέως. Οὕτω δ' ὁ Βατάτσης ἐγένετο, τῇ βοηθείᾳ ἀναμφιβόλως τῶν συνωμοστῶν, κύριος τῆς Θεσσαλονίκης τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1246, καταλύσας τὸ τέως

ὑφιστάμενον δεσποτάτον, οὗ τὰς κτήσεις προσήρτησεν εἰς τὸ Ἀνατολικὸν βασίλειον¹.

Ὁ Ἀκροπολίτης ἐν χαρᾷ γράφει « ἡ μὲν οὖν Θεσσαλονίκη οὕτως ὑπὸ τὸν βασιλέα γέγονεν Ἰωάννην, μάλλον δὲ ὑπὸ Ῥωμαίοις ἐτέλουν ». Λόγοι μαρτυροῦντες τὰς κρατούσας σκέψεις, περὶ ὧν καὶ ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐγράψαμεν, ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Νικαίας, ὅτι μόνον τὸ βασίλειον τῆς Ἀνατολῆς ἦτο Ῥωμαϊκόν.

Διὰ τῆς καταλύσεως τοῦ δεσποτάτου τῆς Θεσσαλονίκης ἐξεπληρώθη, κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦλάχιστον, ὁ διακαὴς πόθος τῶν μέχρι τοῦδε βασιλέων τῆς Νικαίας, τῆς ὑποταγῆς τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου εἰς τὸ Ἀνατολικόν. Λέγομεν κατὰ τὸ ἥμισυ, διότι ὑπελείποντο δύο ἔτι αὐτοτελεῖ δεσποτάτα, τὸ τῆς Ἠπείρου ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Β', καὶ μικρόν τι ἀσήμαντον ὑπὸ τὸν τυφλὸν Θεόδωρον Ἀγγελοῦ ἐν Μακεδονίᾳ.

Εὐθὺς ὡς εἰσῆλθεν ὁ Βατάτσης εἰς Θεσσαλονίκην, καὶ ἐνῶ ἔτι ἴστατο παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πύλην τῆς πόλεως, ἔσπευσε δρομαία ἢ ἀδελφὴ τοῦ Δημητρίου Εἰρήνην, χήρα τοῦ Ἀσάν (Ὅρα ἄνωτ. σελ. 329), ὀλοφυρομένη καὶ ἰκέτευσεν, ὑπολαμβάνουσα ὅτι ὁ Βατάτσης ἐξωργισμένος ἤθελεν ἐπιβάλει εἰς τὸν ἀδελφόν της τὴν ποινὴν τῆς τυφλώσεως, νὰ μὴ στερήσῃ αὐτὸν τῶν ὀφθαλμῶν του. Τοῦ Βατάτση δ' ἐνόρκως ὑποσχθέντος, ὅτι δὲν θὰ ἐπέβαλε τοιαύτην ποινὴν, ἤγαγεν ἐνώπιόν του τὸν Δημήτριον, ὅστις εἶχε καταφύγει εἰς τὴν ἀκρόπολιν, φοβούμενος τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως. Ὁ Βατάτσης ἠρκέσθη νὰ κρατήσῃ αὐτὸν παρ' ἑαυτοῦ, κατὰ δὲ τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς Μικρὰν Ἀσίαν καθεῖρξεν ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Λεντιανῶν. Ἦτο δ' ὁ Δημήτριος μεῖραξ ἔτι, μήπω χνοάζον ἔχων τὸ γένειον, ὥρατος δὲ

¹ Ἀκροπ. σ. 85-89. Ἀνών. 495. Ὅρα καὶ Tafel, De Thessalonica, σ. 106, περὶ τῆς θέσεως τῆς Μικρᾶς Πύλης, καὶ Μιχαὴλ Χατζῆ Ἰωάννου, Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης, σ. 30.

τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕφην. Πρὸς τὴν Εἰρήνην δ' ὁ Βατάτσης προσηνέχθη μετὰ πολλῆς εὐγενείας καὶ προσηνείας· διότι εὐθύς ὡς αὕτη ἀφίππευσεν ἰδοῦσα αὐτόν, καὶ οὗτος κατέβη τοῦ ἰδίου ὀχήματος, καὶ πεζὸς ἔστη παρ' αὐτῇ¹.

Ὁ Βατάτσης καταλύσας τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης, ἔταξεν εἰς τὰς κυριευθείσας πόλεις διοικητὰς καὶ φρουράρχους· κατέλιπε δὲ τὴν διοίκησιν τῶν Σερρῶν καὶ τοῦ Μελενίκου εἰς τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον Κομνηνόν, αὐτὸν ἐκεῖνον, ὅστις μετὰ τινα ἔτη ηὔτύχησε νὰ ἀναστήσῃ τὸ Βυζαντινὸν κράτος διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὑπεράνω δὲ πάντων τούτων διώρισε μετὰ πλήρους δικαιοδοσίας, τὸν πατέρα τοῦ εἰρημένου Μιχαήλ, τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον Κομνηνόν, ἄνδρα ἔμπειρον, συνετὸν καὶ πρᾶον, δεδοκιμασμένης ἐμπειρίας περὶ τὰ πολεμικὰ καὶ πολιτικά. Οὗτος, καλῶς διαπρέψας ἐν τῇ διοικήσει τῶν δυτικῶν κτήσεων, ἀπεβίωσε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1247, ἀφοῦ προηγουμένως κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ βίου του περιεβλήθη τὸ ἔνδυμα τοῦ μοναχοῦ. Ὁ δὲ Βατάτσης ἐγκατέστησε διάδοχόν του τὸν Θεόδωρον Φιλῆν².

Καταλυθέντος ἤδη τοῦ ὑπὸ τὸν Δημήτριον δεσποτάτου τῆς Θεσσαλονίκης, ἐναπέμειναν ἐν τῇ Δύσει τὰ ἕτερα δύο, τὸ τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Β', περιλαμβάνον τὴν Ἠπειρον, Θεσσαλίαν, Αἰτωλίαν καὶ τὰς πρὸς Δ τοῦ Πλαταμῶνος χώρας Δημητριάδα, Φάρσαλα, Λάρισαν, Πελαγονίαν καὶ Πρίλαπον, καὶ τὸ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου περιλαμβάνον τὰ Βοδενά, Σταρίδολα καὶ Στρόβον³.

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 89.

² Ἀκροπ. σ. 91. Ἀνών. 497. Ὅρα καὶ ἐν τοῖς Acta et dipl. T. Δ', σ. 255 ἔγγραφον, πιθανῶς τοῦ ἔτους 1244, μνημονεῖον τοῦ Θεοδώρου Φιλῆ ὡς δωρητοῦ μετὰ τῆς πενθερᾶς του Εἰρήνης Κομνηνῆς Βραναίνης χωραφίου εἰς τὴν Μονὴν τῶν Λέμβων.

³ Ἀκροπολ. σ. 67 καὶ 91. Τὸ Στρόβον εἶνε παραλιμναία πόλις εἰς τὴν λίμνην Ὀστροβον, καλουμένη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Ὀστρο-

Κατὰ τῶν δύο τούτων δεσποτῶν ὁ Βατάτσης εὐθὺς ἀμέσως οὐδὲν ἐπεχείρησε, φοβούμενος ἰδίᾳ τὴν μεγάλην ἰσχὺν τοῦ Μιχαήλ Β', οὖσαν γνωστὴν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἡγεμόνας τῆς δύσεως. Ἄλλως δὲ ἀμφότεροι οἱ δεσπότες οὗτοι δὲν ἔδωκαν ἀφορμὴν συγκρούσεως πρὸς τὸν Βατάτσην· τούναντίον δὲ γνωρίζομεν ὅτι ὁ Μιχαήλ Β' διετέλει εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς αὐτόν, διότι παρακληθεὶς ὑπὸ τοῦ Φριδερίκου Β', αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, δι' ἐπιστολῆς τῷ 1250, νὰ ἀφήσῃ ἐλευθέραν διόδον διὰ τοῦ κράτους του εἰς ὀπλίτας τοῦ Βατάτση, στελλομένους ὡς ἐπικούρους εἰς αὐτόν, ἐπέτρεψε τοῦτο. Ἐπ' ἴσης δὲ γνωρίζομεν ὅτι συνῆψε καὶ συνθήκην πρὸς τὸν Βατάτσην, καὶ εἰς σχέσεις ἦλθε συγγενείας ἐξ ἀγχιστείας, διότι ἐζήτησεν εἰς γάμον ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του Νικηφόρου τὴν Μαρίαν ἐγγόννην τοῦ Βατάτση ἐκ τοῦ υἱοῦ του Θεοδώρου. Τῆς αἰτήσεως δὲ γενομένης ἀποδεκτῆς, ἡ σύζυγος τοῦ Μιχαήλ Β' Θεοδώρα, λαβοῦσα τὸν υἱὸν τῆς Νικηφόρου, μετέβη εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου, εὐροῦσα τὸν βασιλέα περὶ τὴν πόλιν τῶν Πηγῶν, ἐτέλεσε τὰ τῆς μνηστείας τῶν παιδῶν, μεθ' ὃ ἐπανέκαμψεν εἰς τὰ ἴδια μετὰ τοῦ μνηστῆρος, λαβοῦσα ὑπόσχεσιν περὶ τῆς τελέσεως τῶν γάμων τὸ ἐπόμενον ἔτος¹.

Ὁ Μιχαήλ Β' διὰ τῶν σχέσεων τούτων ἤθελε μᾶλλον νὰ ἀποκρύπτῃ τοὺς ἀληθεῖς αὐτοῦ σκοπούς, ὑποκρινόμενος φαινομενικὴν τινα ὑποτέλειαν, ἣν πράγματι οὐδόλως ἀπεδέχετο, ἄρχων ἤδη κράτους μείζονος τοῦ τῆς Νικαίας· διὰ τοῦτο μετ' ὀλίγον ἐνθαρρυνόμενος ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῶν ἐν Βυζαντίῳ Φράγγων ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν αὐτόνομον, καὶ ἔθετο ἐν νῷ παράτολμον σχέδιον ἐκ νεανικῆς ὁρμῆς νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀναγορευθῇ ἐν αὐτῇ βασιλεὺς Ῥωμαίων, ὡς ἔπραξε πρὸ αὐτοῦ καὶ ὁ θεῖός του Θεόδωρος Ἀγγελος, μηδένα θεωρῶν

βον καὶ Στρόβον καὶ Βόστρον. Δήμιτσα, Ἀρχ. Γεωγρ. Μακεδονίας, Μέρος Α', σ. 190. Τῶν Σταριδόλων ἡ θέσις ἄγνωστος.

¹ Γρηγοράς, σ. 48. Ἀκροπολίτης, σ. 95. Ἀνών. 500.

τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ βασιλευσάντων αὐτάρκη πρὸς βασιλείαν, ἀλλ' ἑαυτόν, διότι ἦτο εὐγενὴς καὶ κατήγετο ἐξ Ἀγγέλων, ἐφ' ᾧ καὶ ὥρμησε μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ κατὰ τῶν Θρακικῶν πόλεων. Εἰς ταῦτα δὲ πάντα προέβη τῇ συμβουλῇ καὶ προτροπῇ τοῦ τυφλοῦ θείου του Θεοδώρου Ἀγγέλου, τοῦ πολυπείρου τούτου καὶ πολυμηχάνου ἐκπτώτου αὐτοκράτορος τῶν Ῥωμαίων¹, ἀλλ' ὁ Βατάτσης γνωρίζων τί ὁ πανοῦργος Μιχαὴλ Β' παρεσκεύαζε, καίτοι πρὸς αὐτόν φίλος καὶ μέλλων συγγενής, προέλαβε τὰς προθέσεις του ἐκστρατεύσας κατ' αὐτοῦ.

Θέλομεν δ' οὕτως ἐν τοῖς ἐπομένοις αὖθις παραστῇ εἰς νέους πολέμους μεταξὺ τῶν δύο Ἑλλήνων βασιλέων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἀγωνιζομένων ὑπὲρ πρωτείων, καὶ πρὸς κατοχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατενόησε δ' ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῶν τέως ἱστορηθέντων ὅτι πᾶσα συμμαχία αὐτῶν ἢ ἀμοιβαία προσχώρησις πρὸς καταπολέμησιν κοινοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἀπελευθέρωσιν κοινῆς πατρίδος ἦτο ἀδύνατος, διότι τοιαύτην πολιτικὴν ἀπέκρουεν αὐτὴ ἡ ἱστορικὴ γένεσις τῶν δύο βασιλείων, καὶ ὁ τελικὸς σκοπός, πρὸς ὃν ἔβαλλον οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν· ἀλλ' ἀπέκρουον ἔτι καὶ αὐτοὶ οἱ ὑπῆχοι ἀμφοτέρων, πρεσβεύοντες κατὰ πεποιθήσιν ὅτι οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἦσαν λαοπρόβλητοι, δοξασία, ἥτις παρεκώλυε πᾶσαν ἄλλην σκέψιν περὶ ἐθνικοῦ μεγαλείου, καὶ περὶ ιδρύσεως ἐνιαίου κράτους περιλαμβάνοντος λαὸν ὁμόφυλον, ὁμόγλωσσον καὶ ὁμόθρησκον, οἷος ἦτο ὁ Ἑλληνικός.

¹ Ὁ Ἀχροπολ. σ. 96 ἐξιστορῶν τὰ τῆς ἀποστασίας γράφει, ὅπως κατακρίνη τὸν Μιχαὴλ, ὅτι εἰς τοῦτον ἐπαληθεύει τὸ τῆς παροιμίας «στρεβλὸν ζύλον οὐποτ' ὀρθὸν» καὶ «Αἰθίοψ οὐκ οἶδε λευκαίνεισθαι» ἐξελληνίζων τὰς δημῶδεις τῶν χρόνων ἐκείνων παροιμίας. Παχυμέρης, Α', σ. 82 καὶ 83.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Ἰωάννης Α' Βατάτσης.

Ὁ Βατάτσης ἐπανακάμπτει εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. — Ἐκ νέου ἐκστρατεύει εἰς Θράκην. — Κυριεύει τὴν Τσουρουλὸν καὶ τὴν Βιζύην. — Ἐπιστολὴ Βατάτσης εἰς Πάπαν περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. — Ὁ πάπας ἀποστέλλει λεγάτον εἰς Νίκαιαν. — Πρεσβεία Τατάρων πρὸς πάπαν. — Πόλεμος μεταξύ Βατάτσης καὶ Γενουησίων καταλαβόντων τὴν Ῥόδον. — Ἐξωσις Γενουησίων ἐκ Ῥόδου. — Διάμειψις ἐπιστολῶν μεταξύ αὐτοκράτορος Φριδερίκου Β' καὶ Βατάτσης.

Ἡ κατάλυσις τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ἡ κατοχὴ τόσων πόλεων ὑπὸ τοῦ Βατάτσης, ἃς προσήρτησεν εἰς τὸ βασίλειόν του ἄνευ πολέμου καὶ ἀναιμωτί, ἐπηύξησαν τὸ γόητρον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καὶ τοῦ βασιλείου του, εἰς τε τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν, θεωρηθεῖσαι ὅτι συνετελέσθησαν θεῖα τινὶ συνάρσει καὶ ἐνεργείᾳ¹. Ὑπὸ τὴν χαρὰν δὲ ταύτην καὶ τὸ γόητρον διατελῶν ὁ Βατάτσης ἐπανεκάμψε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1247 εἰς Μικρὰν Ἀσίαν καὶ παρεχέμασεν ἐν Νυμφαίῳ². Ἐπελθόντος δὲ τοῦ ἔαρος παρεσκευάσθη εἰς ἐκστρατείαν κατὰ τῶν ἐγγύς τῆς Κωνσταντινουπόλεως χωρῶν, τῶν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Λατίνων, ἰδίᾳ τῆς Τσουρουλοῦ, ἣν εἶχον οἱ Φράγγοι καταλάβει τῷ 1240, καὶ τῆς Βιζύης, μὴ φοβούμενος

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 90.

² Κατὰ τὸν Muralt, Α', σ. 369, ὁ Βατάτσης μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης συνῆψε συνθήκας πρὸς τοὺς Θεόδωρον καὶ Μιχαὴλ Ἀγγέλους· παραπέμπει δὲ εἰς τὸν Ἀκροπολίτην, § 46, σελ. 91, ἀλλ' οὗτος οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοιαύτης συνθήκης.

ἐπιδρομὰς εἰς τὸ κράτος του ἐκ τῶν ὁμόρων λαῶν, μεθ' ὧν εἶχε συνάψει συνθήκας εἰρήνης¹.

Διαπλεύσας λοιπὸν τὸν Ἑλλήσποντον ἐστρατοπέδευσε πρὸ τῆς πόλεως Τσουρουλοῦ, ἧς διοικητὴς ἦτο ὁ Ἀνσῶ δὲ Καγιὼ ἢ Ἀσέλ Δεκαὲ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς, ὅστις εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ τότε καὶ τὴν σύζυγόν του Εὐδοκίαν, ἀδελφὴν τῆς πρώτης γυναικὸς τοῦ Βατάτση Εἰρήνης. Ὁ Ἀνσῶ μαθὼν τὰ τῆς μελετωμένης πολιορκίας τῆς πόλεως δὲν ἐνεκαρτέρησεν, ἀλλ' ἔφυγε καταλιπὼν ἐν αὐτῇ τὴν σύζυγόν του μεθ' ἱκανῆς φρουρᾶς, ὡς σωματοφυλακῆς μᾶλλον αὐτῆς, νομίζων ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἤθελε πολιορκῆσαι τὴν πόλιν, ἔνεκα τῆς ἐν αὐτῇ γυναικαδέλφους του· ἀλλ' οὗτος ἄλλα ἐν νῶ ἔχων δὲν ἐκωλύθη ἐκ τούτου, ἀλλ' ἐπελήφθη τακτικῆς δι' ἐλεπόλεων καὶ ἄλλων πολιορκητικῶν μηχανημάτων πολιορκίας, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐγένετο κύριος αὐτῆς, ὅτε τοὺς μὲν Φράγγους στρατιώτας ἀπέλυσε, τὴν δὲ γυναικαδέλφην του ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, δωρήσας αὐτῇ ἵππον.

Μετὰ τοῦτο ἐκυρίευσεν ἐν βραχεῖ καὶ τὴν Βιζύην. Διὰ τῆς ἀλώσεως δὲ τῶν δύο τούτων πόλεων, κειμένων πρὸς τὰ ἀνατολικά ὅρια τοῦ λεκανοπεδίου τοῦ Ἑβρου ποταμοῦ, καὶ ἀποτελουσῶν τὴν πρώτην στρατιωτικὴν ζώνην πρὸς τὰ μεσημβρινὰ τῆς Θράκης περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἧς πρόκεινται ὡς δύο προμαχῶνες, ὁ Βατάτσης ἀπέκλεισε σχεδὸν πᾶσαν ἔξοδον τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Φράγγων πρὸς δυσμὰς διὰ ξηρᾶς².

¹ Ἀκροπολ. σ. 91 «(βασιλεὺς) ἐκχεχείριαν ἐξ ἀπάντων ἔχων». Ὁ Muralt ὁμιλεῖ περὶ λήξεως προθεσμίας ἀνακωχῆς ὀπλων πρὸς τοὺς Φράγγους, σ. 369. — Περὶ τοὺς χρόνους τούτους μνημονεύεται καὶ στρατοπεδάρχης τοῦ θέματος τῶν Θρακησίων Μιχαὴλ Φωκᾶς. Acta, T. Δ', σελ. 206, 208-210.

² Ἀκρ. σ. 92. Ὁ Ἀνὼν. 498 προσθέτει καὶ ἀνέκδοτον, μὴ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀκροπολίτου, ὅτι κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τσουρουλοῦ ὁ βασιλεὺς θελήσας νὰ ὁμιλήσῃ πρὸ τῶν τειχῶν πρὸς τοὺς πολιορκουμένους περὶ παραδόσεως, μικροῦ ἐδέησε νὰ φονευθῇ, διότι

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν πόλεων τούτων ἐπανακάμφας εἰς Βιθυνίαν, ἡσυχολήθη εἰς πολιτικὰς ἐνεργείας παρὰ τῷ πάπᾳ καὶ τῷ Φριδερίκῳ Β', ὅπως ματαιώσῃ τὰς προσπάθειάς τοῦ Βαλδουίνου Β' ἐν Εὐρώπῃ πρὸς εὗρεσιν ἐπικουριῶν. Πρὸς τοῦτο δ' ἔγραψε πρὸς τὸν πάπαν ὅτι ἐπεθύμει τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν· εἰς τὰς διαπραγματεύσεις δὲ ταύτας ἀνεμίχθη καὶ ἡ βασίλισσα τῆς Οὐγγαρίας, ἥτις εἶχεν ἀσπασθῇ τὸ καθολικὸν δόγμα, καὶ διετέλει εἰς ἀλληλογραφίαν πρὸς τὸν πάπαν ἥτο δ' αὕτη γυναικαδέλφη τοῦ Βατάτση ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου. Ὁ Βατάτσης δ' ἐγνώριζεν ὅτι πρότασις τοιαύτη περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ἔθιγε τὴν εὐαίσθητοτέραν χορδὴν τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ πάπα, ζητοῦντος τὴν ὑποταγὴν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν δυτικὴν.

Ὁ πάπας, ὑπολαμβάνων ὅτι σοβαρῶς ὁ Βατάτσης ἐπρότεινε τοιαύτας προτάσεις, ἀπέστειλεν εἰς Νίκαιαν τῷ 1247 τὸν Λαυρέντιον ἐκ τοῦ τάγματος τῶν ἐλασσόνων ἀδελφῶν, ἵνα ἐνσπείρῃ διχόνοιαν μᾶλλον μεταξὺ Φριδερίκου καὶ Βατάτση ἢ χάριν τῆς ἐνώσεως¹. Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ Β', ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία τοῦ πάπα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκπληρωθῇ, οὐδ' ἡ φιλία μεταξὺ Φριδερίκου Β' καὶ Βατάτση νὰ διασπασθῇ. Ἡ πρὸς τὸν Φριδερίκον δὲ φιλία τοῦ Βατάτση καὶ αἱ πολιτικαὶ σχέσεις εἶχον προβῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ χρήματα ἔπεμψεν ὁ Βατάτσης τῷ 1248² καὶ περὶ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1250 στρατιωτικὴν ἐπικουρίαν, ἥς ἐμνήσθημεν ἄνωτέρω.

Ὁ χρονογράφος Ματθαῖος Παρὶς ἀναφέρει ἐν τοῖς ἱστορικοῖς γεγονόσι τοῦ 1248 ὅτι περὶ τὸ θέρος τοῦ ἔτους τούτου ἀπεστά-

οῦτοι διὰ μηχανήματος, καλουμένου μαγγανότζαγρας, ἔρριψαν κατ' αὐτοῦ βέλος, ὅπερ ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἵππου του. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ὁ βασιλεὺς τὰ μέγιστα ἐξωργίσθη κατ' αὐτῶν.

¹ Muralt, A', 370 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς.

² Muralt, A', 371.

λησαν ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Τατάρων πρέσβεις εἰς τὸν πάπαν, ὧν ὁ σκοπὸς ἐτηρήθη μυστικός ἐν τῇ παπικῇ αὐλῇ· οὐχ ἤττον ἐξ ὑπονοιῶν καὶ ἐτέρων ἐνδείξεων ἐγνώσθη ὅτι ἐπρότειναν εἰς τὸν πάπαν νὰ κηρύξωσι τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Βατάτση, γαμβροῦ τοῦ Φριδερίκου, ἡγεμόνος σχισματικοῦ, καὶ μὴ ὑποτασσομένου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης. Ἄλλ' ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Δ' μετὰ δυσαρесκειᾶς ἤκουσε τὰς τοιαύτας προτάσεις. Ἵνα δὲ οἰκονομήσῃ τὰς ἀξιώσεις τῶν βαρβάρων τούτων, ἐδώρυσεν εἰς αὐτοὺς πολυτιμώτατα ἐνδύματα, σισύρας καὶ ἄλλα δῶρα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου¹.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1250 ὁ Βατάτσης περιεπλάκη αἰφνιδίως εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Γενουησίους, ἐν ᾧ χρόνῳ παρεσκευάζετο, ἐν Νικομηδεῖα εὐρισκόμενος, νὰ ἐπιέσῃ κατὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατίνων. Ἀφορμὴ δὲ πρὸς τὸν νέον τοῦτον πόλεμον ὑπῆρξεν ἡ ἐξῆς. Οἱ Γενουήνσιοι ἐπορθηλαμιῶντες διαρκῶς εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ῥόδου, ἕνεκα τῶν πλεονεκτημάτων, ἅτινα παρεῖχεν ἡ γεωγραφικὴ αὐτῆς θέσις, εἰς τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς ἐπέπεσον νύκτωρ κατὰ τῆς πόλεως τῆς νήσου ταύτης, καὶ ἐκυρίευσαν, ἀπόντος τοῦ ἄρχοντος αὐτῆς Ἰωάννου Γαβαλᾶ, υἱοῦ τοῦ καίσαρος Λέοντος Γαβαλᾶ, εἰς Νικομήδειαν, ὅπου εὐρίσκετο μετὰ τοῦ συμμάχου τοῦ Ἰωάννου Βατάτση².

¹ Matth. Paris, T. 5', σελ. 432. Ὅρα καὶ D'Ohsson, Histoire des Mongols, T. B', σ. 207, περὶ τῆς ἀποστολῆς μισσιοναρίων εἰς τοὺς Τατάρους τῇ 1245.

² Ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Ἀκροπολίτου σ. 92, «ἀποδεδημήκει (Ἰωάννης ὁ Γαβαλᾶς) μετὰ τοῦ βασιλέως κατὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὠρμημένων Λατίνων, περὶ τὰ μέρη τῆς Νικομηδεῖας δι' ἀχόντος», ὁ Muralt, A', σ. 374, ἐξήγαγεν ὅτι ἐγένετο πόλεμος εἰς Νικομήδειαν μεταξὺ Βατάτση καὶ Φράγγων, καὶ ὅτι οἱ τελευταῖοι ἐνίκηθησαν. Τὸ αὐτὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Lebeau, 17, 433, καὶ ἄλλοι. Ἐν ἄλλῃ χειρογράφῳ τοῦ Ἀκροπολ. αἱ λέξεις «κατὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει . . . Λατίνων» δὲν ὑπάρχουσιν.

ἽΟ Βατάτσης εὐθύς ὡς ἔμαθε τὴν ἄλωσην τῆς πόλεως τῆς Ῥόδου, νήσου, ἧς εἶχε τὴν ἐπικυριαρχίαν, ἀποστέλλει διὰ τέταγμένον, ἔχοντα δὲ τότε τὴν δουρικὴν ἀρχὴν τῶν Θρακησίων, ὅστις καταπλεύσας εἰς τὴν νῆσον μετὰ εὐαρίθμου στρατοῦ κατέλαβε δύο φρούρια, τὴν Φιλήρημον καὶ τὴν Λίνδον², εἴτα δὲ λαβὼν νέας ἐπικουρίας παρὰ Βατάτση ἐπολιόρχησε τοὺς Γενουηνσίους ἐντὸς τῆς πόλεως· ἀλλ' ἡ ἄλωσις αὐτῆς ἦτο δυσχερὴς καὶ διὰ τὸ ὀχυρὸν αὐτῆς, καὶ διότι οἱ πολιορκούμενοι εἶχον ἀφθόρους τροφάς, εὐρόντες τὰς τῶν Ῥοδίων οἰκίας πλήρεις τῶν ζωαρχιῶν· συνεκοιτάζοντο δ' ἔτι καὶ μετὰ τῶν γυναικῶν τούτων, ἀποδιώξαντες ἐκ τῆς πόλεως τὰς παρηλίκους καὶ δυσειδεῖς. Τὸ χερίστον δὲ διὰ τὸν Βατάτσην ὑπῆρξεν ὅτι διαρκούσης τῆς πολιορκίας κατέφθασεν εἰς τοὺς πολιορκουμένους ἀνέλπιστος ἐπικουρία. Ὁ πρίγκηψ τῆς Ἀχαΐας Βιλλαρδουῖνος ἐπανερχόμενος ἐκ τῆς ἐκστρατείας, ἣν ἐπεχείρησε μετὰ τοῦ Οὐγῶνος Δ' τῆς Βουργουνδίας εἰς Αἰγυπτον, παρακολουθήσαντος τὸν Λουδοβίκον Θ', προσωρμίσθη μεθ' ὅλου τοῦ στόλου εἰς Ῥόδον τυ-

¹ Ὁ Ἀνώνυμος, σελ. 499, καλεῖ τοῦτον «πιγκέρνην», μεταχειριζόμενος τὸν μᾶλλον συνήθη καὶ δημῶδη ὄρον, ἀντὶ τοῦ «ἐπὶ τοῦ κεράσματος», ὃν ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 93, μεταχειρίζεται ὡς ἐλληνικόν. Σφύζεται ἔγγραφον τοῦ πιγκέρνη Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ ὡς δουκὸς τοῦ θέματος τῶν Θρακησίων, δι' οὐ ἐξαιρεῖ τὴν Μονὴν τῶν Λέμβων ἀπὸ παντὸς δημοσίου φόρου. Φέρει χρονολογίαν «Μηνὶ Ἰανουαρίῳ ἰνδικ. ε' (1247)». Acta, T. Δ', σ. 216.

² Ἀκροπολ. σ. 93 «καὶ φθάνει κατασχεῖν τὰ ἐν αὐτῇ φρούρια, τὰ τε ἐπονομαζόμενα Φιλήρημον καὶ Ληϊτὸν τὸ ἕτερον». Ἔτερον χειρόγραφον τοῦ Ἀκροπολίτου, παρατιθέμενον ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Βόννης, σ. 92, παραλείπει τὸ «καὶ Ληϊτὸν τὸ ἕτερον». Ὁ Ἀνώνυμος, σ. 499, 15, παραφράζει τὸ χωρίον τοῦ Ἀκροπ. «καὶ φθάνει κατασχεῖν τὰ ἐν αὐτῇ (Ῥόδῳ) φρούρια τὴν τε Φιλήρημον καὶ τὴν Λίνδον». Κατὰ τοῦτο δὲ διορθωτέον τὸ χωρίον τοῦ Ἀκροπολίτου ὡς πρὸς τὸ ὄνομα Ληϊτόν, «Φιλήρημον καὶ Λίνδον τὸ ἕτερον».

χαίως, καὶ προσήνεγκε τὴν βοήθειαν αὐτοῦ εἰς τοὺς πολιορκουμένους Γενουηνοὺς, εἰς οὓς κατέλιπεν ὑπὲρ τοὺς 100 ἱππότες¹. Ἡ ἐπίρρωσις αὕτη τῶν δυνάμεων τῶν ἐναντίων ἐξηνάγκασε τὸν Καντακουζηνὸν νὰ ἀποσυρθῇ εἰς Φιλήρημον, ἕνεκα μεγίστης ἐλλείψεως τῶν χρειωδῶν, διότι οἱ ἱππότες τοῦ Βιλλαρδουίνου ἐξερχόμενοι τῆς πόλεως ἐλθίζον τὴν ὑπαιθρον χώραν, βοηθούμενοι κατὰ θάλασσαν καὶ ὑπὸ τῶν πειρατικῶν πλοίων τῶν Γενουηνσίων².

Ὁ Βατάτσης, πάσαις δυνάμεσι θέλων νὰ μὴ ἀπολέσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Ῥόδου, κατελθὼν εἰς τὸ Νύμφαιον, καὶ παρασκευάσας ἐν Σμύρνῃ στόλον ἄξιον λόγου, καὶ ὑπαγωγούς τριήρεις, δυναμένας νὰ παραλάβωσιν ἐν ὄλῳ 300 ἵππους, καὶ τάξας τῆς νέας ταύτης ἐκστρατείας ἀρχηγὸν τὸν πρωτοσέβαστον Θεόδωρον Κοντοστέφανον, εἰς ὃν ἐνεχείρισε καὶ ἐγγράφους ὁδηγίας, ἀπέστειλεν εἰς Ῥόδον. Ὁ Κοντοστέφανος καταπλεύσας εἰς τὴν νῆσον καὶ ἐφαρμόσας κατὰ γράμμα τὸ πολεμικὸν σχέδιον τοῦ βασιλέως, ἤρε νίκην ἐξαίρετον, πάντας μὲν τοὺς ἐκτὸς τοῦ φρουρίου δηρῶντας τὴν νῆσον ἱππεῖς κατασφάξας κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, πάντας δὲ τοὺς ἐναπολειφθέντας πεζοὺς ἐξαναγκάσας νὰ παραδοθῶσι διὰ συνθήκης. Τούτους δὲ τοὺς τελευταίους ἐξαπέστειλεν εἰς τὸν Βατάτσην, ὅστις γενναιοφρόνως φερόμενος ἡλευθέρωσε καὶ ἀπέπεμψε δι' ἰδιαιτέρας συνθηκολογίας εἰς τὰ ἴδια.

Ἡ Ῥόδος οὕτως ἀπαλλαγεῖσα τῶν Γενουηνσίων ἐξηκολούθησε διοικουμένη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Γαβαλά ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Βατάτση, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Ἀκροπολίτου, γρά-

¹ Ἡ εἰδήσις τοῦ Ἀκροπολίτου, σ. 93, ὅτι ὁ Βιλλαρδουίνος ἀπῆρχετο εἰς Συρίαν, δὲν εἶνε ἀκριβής.

² Ἀκροπολ. σ. 94 «σπάνις δὲ τῶν ἀναγκαίων τοῖς Ῥωμαίοις ἐκ τούτου ξυνέβη γενέσθαι, ἐφ' ᾧ τυγχάνειν δρόμωνας καὶ ἕτερα ξύλα τοῖς Γεννουίταις πειρατικὰ». Ὁ Ἀνώνυμος, σ. 499, παραλείπει τὸ «ἐφ' ᾧ τυγχάνειν . . . κτλ.».

φοντος ὅτι μετὰ τὴν νίκην τοῦ Βατάτση « ἡ νῆσος Ῥόδος ὑπὸ Ῥωμαίους ἐγένετο ». Ἡ ἐπικυριαρχία ὁμῶς αὕτη δὲν ὑποσημαίνεται ἐν τοῖς νομίσμασι τοῦ Ἰωάννου Γαβαλᾶ, ἐφ' ὧν ἀπλῶς φέρονται αἱ λέξεις « Ἰωάννης Γαβαλᾶς αὐθέντης τῆς Ῥόδου », ἐνῶ ἐν τοῖς τοῦ πατρὸς τούτου ἀναγράφεται ῥητῶς « Καῖσαρ ὁ Γαβαλᾶς δοῦλος τοῦ βασιλέως » ¹.

Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Βατάτσης καὶ λόγῳ τῆς συγγενείας καὶ λόγῳ πολιτικοῦ συμφέροντος ἤτο εὖνους πρὸς τὸν Φριδερίκον Β', οὗ τὸ ὄνομα, ἔνεκα τῶν ἀγώνων αὐτοῦ κατὰ τοῦ πάπα, ἦτο προσφιλὲς εἰς τοὺς Ἑλληνας, ἐχθρικῶς διακειμένους πρὸς τοὺς Λατίνους. Διήμειβον δ' ἀμφοτέρωτεροι συχνὰς ἐπιστολάς, ἀνακοινοῦντες πρὸς ἀλλήλους τὰς σκέψεις των καὶ τὰ πολεμικὰ κατορθώματά των. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φριδερίκου Β' πρὸς τὸν Βατάτσην περιεσώθησαν τέσσαρες ἐλληνιστί, ἐξ ὧν μανθάνομεν ὅτι ὁ Βατάτσης τῷ 1250 μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ῥόδου, καίτοι φίλος τοῦ Φριδερίκου, ἀνεκίνησεν αὐθις τὸ θέμα τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ πρὸς τοῦτο ἔπεμψεν ἀπεσταλμένους εἰς Ῥώμην, ὅπως ἐπαναλάβωσι τὰς προτάσεις του, ἐπιζητῶν διὰ τούτου νὰ μετριάζῃ τὰς ὑπὲρ τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου προσπάθειάς τῆς παπικῆς αὐλῆς. Ἀπέστειλε δὲ τούτους ἐξ ἀφορμῆς ὁμοίας ἀποστολῆς ἀπεσταλμένων τοῦ πάπα πρὸς αὐτὸν περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος, περὶ οὗ θέλομεν διαλάβει κατωτέρω ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ.

Ὁ Φριδερίκος Β' μαθὼν τὰ τῶν διαπραγματεύσεων τούτων πρὸς τὸν πάπαν, ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Βατάτση, ἀγγελτικῆς ἐν ἄλλοις καὶ τοῦ κατὰ τὴν Ῥόδον πολέμου ², γράφει — ἐθεώρησα

¹ Ἀχροπολ. σ. 95. Ἀνών. 499. Παῦλ. Λάμπρος, Ἀνέκδ. νομίματα, σ. 97. Ed. Biliotti et l'abbé Cottret, L'île de Rhodes, σελ. 75. Ὁ Coronelli e Parisotti, Isola di Rodi 1688, συγγέουσιν ἐν τῇ πολιορκίᾳ ταύτῃ τῆς Ῥόδου τὸν Ἰωάννην Γαβαλᾶν πρὸς τὸν Λέοντα Γαβαλᾶν τὸν πατέρα αὐτοῦ.

² Τὰς ἐπιστολάς ὁ Βατάτσης ἔπεμπε δι' εἰδικοῦ γραμματοκομιστοῦ, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς γ' ἐπιστολῆς.

τερατῶδες πῶς ὁ πάπας, ὁ λεγόμενος μέγας ἀρχιερεὺς ἀρχιερέων, ὁ καθ' ἐκάστην τὴν βασιλείαν σου ὀνομαστὶ καὶ πάντας τοὺς ὑπὸ σέ 'Ρωμαίους ἀφορισμῶ καθυποβάλλων, αἰρετικούς τοὺς ὀρθοδοξοτάτους 'Ρωμαίους, ἐξ ὧν ἡ πίστις τῶν χριστιανῶν εἰς τὰ τῆς οἰκουμένης ἐξῆλθε πέρατα, ἀναισχύντως καλῶν¹, δὲν ἠρυθρίασε νὰ ἀποστείλῃ εἰς σέ τοιούτους ἄνδρας πνευματικούς. Πῶς ὁ τοῦ σχίσματος αἴτιος δολερῶς ὑπείσέρχεται, ἵνα εἰς τοὺς ἀναιτίους ἀποδώσῃ ἀντέγκλημα; Δὲν εἶνε αὐτός, ὅστις δημοσίως ἀφώρισε τὸ συνοικέσιον, ὅπερ « ἐγένετο μετὰ τῆς βασιλείας σου καὶ τῆς γαληνοτάτης ἡμῶν θυγατρὸς ἐννόμως καὶ κανονικῶς », διότι δῆθεν ἡμεῖς συνήψαμεν συνοικέσιον μετὰ αἰρετικῶν; —

Ἐπιλέγει κατόπιν ὅτι ὁ πάπας ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ νὰ ἐγείρῳ σιν ὅπλα οἱ ἀρχιερεῖς τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας κατὰ χριστιανῶν, παρέργως κατέχοντες τὸ σωτήριο ὄπλον τοῦ σταυροῦ, καὶ διεκτραγωδεῖ τὰ ἐκ τῶν τοιούτων πολέμων ἐπελθόντα κακά. — Δὲν ἦλθον οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα πρὸς σέ ἐξ ἀφορμῆς τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, ἀλλ' ἵνα σπείρῳσι ζιζάνια μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Ἄλλ' ἀφοῦ εὔρον τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τῆς βασιλείας σου σταθεράν καὶ ἀδιάσειστον, καὶ τῆς πατρικῆς ἀγάπης ἀχώριστον, δὲν ἐτόλμησαν νὰ προχωρήσωσι περαιτέρω, ἀλλ' ἐζήτησαν διαλέξεις ὅπως ἐπικαλύψωσι τὴν κακίαν αὐτῶν —

Μετὰ τοῦτο ὁ Φριδερίκος, « πατρικῶ τρόπῳ », ἐλέγχει τὴν ἀπόφασιν τοῦ Βατάτση τοῦ νὰ στείλῃ ἀπεσταλμένους (ἀποκρισιαρίους) εἰς τὸν πάπαν ἄνευ τῆς συναινέσεως αὐτοῦ. — Ἐπρεπε, γράφει, πρῶτον νὰ ζητήσῃς τὴν ἡμετέραν συμβουλὴν, διότι ἔχομεν πείραν τῶν ἐνταῦθα, ὧν ἡ κακία δὲν λανθάνει ἡμᾶς,

¹ Οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν τῆς δύσεως, γράφει ὁ I. Dräseke, Theodor Lascaris (ἐν *Byzantinische Zeitschrift*, T. Γ', σελ. 505), ἀνεγνώρισέ ποτε τόσον ἀπροκαλύπτως τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, ὅσον ὁ Φριδερίκος Β' ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις.

δπως καὶ ἡμεῖς οὐδὲν θέλομεν πράξει ἐπὶ ὑποθέσεων ἀναφερομένων αὐτόθι ἄνευ τῆς σῆς γνώμης. Οὐχ ἤττον ἀποδεχόμεθα ὅσα ἡ βασιλεία σου ἔγραψε, καὶ στέλλομεν ἄνευ ἀναβολῆς κάτεργα ἱκανὰ ἀπὸ τοῦ Βρενδηςίου εἰς Δυρράχιον, πρὸς μεταβίβασιν τῶν ἀπεσταλμένων, καὶ ἄνθρωπον ἐκ τῆς ἡμετέρας αὐλῆς ἵνα ὁδηγήσῃ αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς.—

Φαίνεται δ' ὅτι οἱ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Εὐρώπην πορευόμενοι, ἵνα ἀποφεύγωσι τοὺς θαλασσίους κινδύνους ἐν ὥρᾳ χειμῶνος, μετέβαινον, ὡς ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς Δυρράχιον διὰ τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ, ἣτις πιθανῶς διετηρεῖτο ἔτι τότε. Τοιαύτην δὲ ὁδὸν ἐπρόκειτο νὰ ἀκολουθήσωσι καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Βατάτση, ὡς μαρτυρεῖ ἡ τελευταία περικοπὴ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Φριδερίκου. Παρεῖχον δὲ οἱ δεσπότες τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου ἐλευθέραν δίοδον ἐπὶ ἐμπορικῶν καὶ ἄλλων εἰρηνικῶν ἀποστολῶν, οὐχὶ δὲ καὶ πολεμικῶν, ὡς μανθάνομεν ἐξ ἄλλης ἐπιστολῆς τοῦ Φριδερίκου Β', γραφείσης κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1250 πρὸς τὸν δεσπότην τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β', δι' ἧς ζητεῖ παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν νὰ ἀφήσῃ ἐλευθέραν δίοδον διὰ τοῦ κράτους του εἰς στρατιώτας τοῦ γαμβροῦ του Βατάτση, οὓς ἔπεμπεν εἰς αὐτὸν ὡς ἐπικούρους ἐκ τῆς Ἀνατολῆς.

— Τὴν εἰλικρινεστάτην ἀγάπην σου, γράφει πρὸς τὸν Μιχαὴλ Β' Ἀγγελον Δούκαν ὁ Φριδερίκος, θέλομεν νὰ γνωρίσωμεν, ἐν ᾧ χρόνῳ ἀποπειρώμεθα τὴν ὀλοτελεῖν καταστροφὴν τῶν ἀνθισταμένων καθ' ἡμῶν ἐκ τῆς κακῆς θελήσεως τῶν παπιστῶν. Ἵνα δὲ ἀνετώτερον προβῶμεν εἰς πολεμικὰς παρασκευάς, ἀπεφασίσαμεν οὐ μόνον ἐκ τῶν ὑποκειμένων εἰς τὴν βασιλείαν ἡμῶν χωρῶν νὰ λάβωμεν ὀπλίτας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἀγαπώντων ἡμᾶς φίλων καὶ συγγενῶν· τοῦτο δὲ οὐχὶ διότι στερούμεθα στρατιωτῶν ἢ χρημάτων πρὸς τελείαν τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν συντριβήν, ἀλλ' ἵνα μάθωσιν οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν ἡλικὴν ἢ βασιλείαν ἡμῶν κέκτηται δύναμιν, οὐ μόνον ἐκ τῶν ὑπηκόων ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἀλλαχοῦ ἡγεμόνων, γνησίων φίλων καὶ συγγενῶν

ἡμῶν. Διότι ἡμεῖς οὐ μόνον ἐπιθυμοῦμεν νὰ διεκδικήσωμεν τὸ ἡμέτερον δίκαιον, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν φίλων καὶ ἀγαπητῶν γειτόνων, οὓς ἢ ἐν Χριστῷ καθαρὰ καὶ εἰλικρινῆς ἀγάπη συνῆψεν εἰς ἓν. Κατ' ἐξαίρεσιν μνημονεύομεν τῶν Γραικῶν συγγενῶν καὶ φίλων ἡμῶν, περὶ ὧν ὁ λεγόμενος ἄρτι πάπας, ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτοὺς σχέσεως καὶ ἀγάπης ἡμῶν, χριστιανικωτάτους ὄντας καὶ εὐσεβεστάτους, ἀποκαλεῖ ἀσεβεστάτους, καὶ αἰρετικούς τοὺς ὀρθοδοξοτάτους.

— Πρὸς τὴν τοιαύτην δὲ προθυμοτάτην ἡμῶν ἐπιχείρησιν, θέλων νὰ δείξῃ τὴν εὐδιάθετον ἀγάπην ὁ περιπόθητος γαμβρὸς ἡμῶν βασιλεὺς Ἰωάννης, ἀποστέλλει ἀριθμὸν τινα τοξοτῶν καὶ ὀπλιτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ἐρχόμενοι πρόκειται νὰ διέλθωσι διὰ τῆς χώρας σου, παρακαλοῦμεν τὴν καθαρὰν ἀγάπην σου, ἥτις ἐπιθυμοῦμεν νὰ διατηρῇται ἀθόλωτος καὶ ἀπαρασάλευτος, νὰ παραχωρήσῃ αὐτοῖς ἄδειαν ὅπως διέλθωσι διὰ τῆς χώρας σου σῶοι, ἀνενόχλητοι καὶ ἀβλαβεῖς μέχρι τοῦ Δυρραχίου, ὅπου πέμπομεν πλοῖα πρὸς μεταφορὰν αὐτῶν εἰς Βρενδῆσιον.

Πλὴν τῶν ἐπιστολῶν τούτων εἶνε γνωσταὶ καὶ ἐκδεδομέναι ἕτεραι δύο ἐλληνικαὶ τοῦ Φριδερίκου πρὸς τὸν Βατάτσην, φέρουσαι τὴν αὐτὴν χρονολογίαν τοῦ 1250, δι' ὧν ἀγγέλλει αὐτῷ νίκας κατὰ τῶν ἐχθρῶν του, καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἄλωσιν τῆς Πάρμας καὶ ἄλλων πόλεων¹.

¹ Αἱ ἐλληνικαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Φριδερίκου Β' ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶτον τῷ 1855 ὑπὸ Gust. Wolff, *Vier griechische Briefe Kaiser Friedrichs der Zweiten*. Ἀνεδημοσιεύθησαν ἐν Πανδώρα, Τ. 5, σ. 424, τῷ 1855, ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου, ἐν τοῖς *Acta et dipl. τοῦ Miclosich et Müller*, Τ. Γ', σ. 68, τῷ 1865. Τελευταῖον δὲ τῷ 1894 μετὰ παρατηρήσεων νέων ἐν Φλωρεντίᾳ ὑπὸ Ν. Festa, *Le lettere greche di Federigo II*, ἐν τῷ *Archivio storico Italiano*, Serie V, Tom. XIII. Ἐδημοσιεύθησαν ἐπίσης ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Huillard-Breholles, *Historia diplomatica Federici II*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ΄

Λατινικὸν βασιλείον Κωνσταντινουπόλεως.

Συμβάντα καὶ ἀγγέλματα ἀποθαρρυντικά. — Ἐφίξιν Γοδοφρέδου Βιλλαρδουίνου εἰς Κωνσταντινούπολιν. — Ὁ Βαλδουῖνος ζητεῖ τὸν στρατὸν τοῦ Βιλλαρδουίνου ἐπ' ἀνταλλάγματι τῶν ἐν Κουρτεναί τῆς Γαλλίας κτημάτων του. — Προσφυγὴ Βαλδουίνου εἰς Λουδοβίκον Θ'. — Σύναψις συνθήκης μεταξὺ Βαλδουίνου καὶ Βατάτση. — Συνδρομὴ πάπα Ἰννοκεντίου Δ'. — Ἀνάμιξις Φριδερίκου Β' πρὸς σύναψιν νέας ἀνακωχῆς μεταξὺ Βαλδουίνου καὶ Βατάτση. — Ἀποδημίᾳ Βαλδουίνου εἰς Ἰταλίαν καὶ Ἀγγλίαν. — Ἐπάνοδος εἰς Κωνσταντινούπολιν. — Ἀναχώρησις νέα εἰς Ἰταλίαν. — Ἐπίτροπος τῆς βασιλείας Φίλιππος δὲ Τουσί.

Κατελίπομεν τὴν ἱστορίαν τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Βαλδουίνου κατάληψιν τῆς πόλεως Τσουρουλοῦ τῷ 1240, καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀποδιῶξιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Βατάτση, ὅστις ἀνέκτησε τὴν πόλιν ταύτην αὖθις τῷ 1247, καθὼς καὶ τὴν Βιζύην. Ἐκτοτε οὐδεμίᾳ ἐπῆλθεν εὐθύς κατόπιν σύγκρουσις μεταξὺ τῶν δύο βασιλείων Ἑλληνικοῦ καὶ Λατινικοῦ, ἀλλὰ τοῦτο οὐδόλως ἐβελτίωσε τὰ τοῦ τελευταίου βασιλείου πράγματα, ἐν πλήρει παρακμῇ διατελοῦντος. Καὶ οἱ ἐν τῇ δύσει δὲ ἡγεμόνες, οὐδόλως ἐνθαρρυνόμενοι ἐκ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως αὐτοῦ, ἐκώφευον, ἀποκαμώντες ἐκ τῶν ἀδιαλείπτων παρακλήσεων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Φράγγων, παρ' ὧν δὲν ἤλπιζον γενναίαν τινὰ εἰς τὸ μέλλον πρᾶξιν.

Συνέβη δὲ τῷ 1241 φαινόμενον λίαν ἀποθαρρυντικὸν πρὸς παροχὴν νέων βοηθημάτων, οἱ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο θάνατοι τῆς Εἰρήνης γυναικὸς τοῦ Βατάτση, τοῦ Μιχαὴλ δεσπότης Θεσσαλονίκης, τοῦ Ναργιώ δὲ Τουσί ἐν Κωνσταντινουπόλει, τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ἀσάν, τοῦ βασιλέως τῶν Κουμάνων, συμμάχου τῶν Φράγγων Ἰωνᾶ. Οἱ θάνατοι οὗτοι τόσων

ἐπιφανῶν προσώπων καὶ πασιγνώστων γνωσθέντες εἰς τε τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς δεισιδαιμονίας καὶ τῶν προλήψεων, προὔκალεσαν καθολικὴν τινα συγκίνησιν, ἣν ἔτι μᾶλλον ἐπηύξησε καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ κομήτου τοῦ ἐπὶ τρεῖς μῆνας διαμείναντος εἰς τὸ στερέωμα.

Ἐνῷ δὲ ἀλλεπάλληλοι τοιαῦται εἰδήσεις διασπειρόμεναι ἐκράτουν τοὺς ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ οἰκούντας ἐν συγκινήσει, διεδόθη ἐν ἄλλαις εἰδήσεσιν εἰς τὸν Μορέαν ἡ φήμη, ἥτις καὶ ἐπιστεύθη, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Βαλδουῖνος ἀπέθανεν· ὁ τότε δὲ πρίγκηψ τοῦ Μορέως Γοδοφρέδος Βιλλαρδουῖνος πιστεύσας εἰς τὸ ἄγγελμα, ἀνεχώρησεν ἀμέσως ἐπὶ κεφαλῇς ἀξιομάχου στρατοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ Φιλίππου, υἱοῦ ἀνηλίκου τοῦ Βαλδουῖνου, στηριζόμενος εἰς τὸ δικαίωμα ὅτι εἶχε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀγνήν¹.

Ὁ Βαλδουῖνος ἰδὼν ἀνελπίστως τοσοῦτον στρατὸν ἀποβιβάζομενον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐθεώρησε καλὸν νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τούτου, ἐν ἀπορίᾳ στρατοῦ εὕρισκόμενος, καὶ ἐπρότεινεν εἰς τὸν Βιλλαρδουῖνον νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ τὰ ἐν Κουρτεναὶ τῆς Γαλλίας κτήματά του, οὗτος δὲ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν ὡς ἀντάλλαγμα τὸν στρατὸν του. Ἄλλ' εἰς τὰς συμφωνίας ταύτας ἀντέστη ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Θ', ὁ ἅγιος². Ὁ Βαλδουῖνος δ' ἀποτυχὼν προσέδραμεν αὖθις εἰς τὸν Λουδοβίκον Θ', ἐκλιπαρῶν τὴν ἐπικουρίαν αὐτοῦ. Τὴν αἵτησίν του δὲ συνώδευσε καὶ δι' ἀποστολῆς δώρου ἁγίων λειψάνων, τεμαχίου τοῦ τιμίου ξύλου, τμήματος τοῦ χιτῶνος τοῦ Χριστοῦ, ὃν ἔφερεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τῆς λόγχης δι' ἧς ἐκεντήθη, τοῦ σπόγγου καὶ ἄλλων τοιούτων³. Συγχρόνως δ' ὑπὸ τῆς ἀνάγκης πιεζό-

¹ Lebeau, T. IZ', σ. 397.

² Ducange, 'T. A', 279.

³ Lebeau, T. IZ', σ. 398. Riant, Des dépouilles religieuses enlevées à Constantinople au XIIIe siècle par les Latins, σ. 180

μενος συνῆψε πρὸς τὸν Βατάτσην συμμαχίαν εἰρήνης τῷ 1243, ἀλλ' ὅτε προσήγγιζε τὸ τέλος αὐτῆς, μετέβη εἰς Ἰταλίαν, ὅπως ἐπικαλεσθῇ ἐκ τοῦ πλησίον τὴν συνδρομὴν τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Δ', ἐκλεχθέντος τῇ 25 Ἰουνίου 1243, καὶ ἄλλων μοναρχῶν¹. Ὁ πάπας ἔδωκεν αὐτῷ μέρος τῶν προωρισμένων διὰ τὴν σταυροφορίαν εἰς Παλαιστίνην χρημάτων, προέτρεψε δὲ καὶ τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀνατολῆς νὰ δίδωσιν ὡσαύτως αὐτῷ μέρος τῶν εισοδημάτων των, καὶ ἀνεγνώρισε τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως ἀντιπρόσωπόν του εἰς πάσας τὰς χώρας τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλ' ὅλα ταῦτα ἦσαν παροχαὶ γλίσχραι καὶ πάντῃ ἀνεπαρκεῖς πρὸς συντήρησιν αὐτοκρατορίας, μὴ ἀντλούσης ἐξ ἑαυτῆς πόρους καὶ δύναμιν πρὸς ἰδίαν συντήρησιν. Ἐδείνωσε δὲ τὴν θέσιν τοῦ Βαλδουίνου ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἡ ἐκραγεῖσα νέα ἔχθρα μεταξὺ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Δ' καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Φριδερίκου Β', εἰς ἣν ὁ Βαλδουῖνος παρενέβη πρὸς συνδιαλλαγὴν τῷ 1244 (Μαρτίου 31). Ὁ Φριδερίκος δὲ πενθερὸς ὢν τοῦ Βατάτση καὶ εἰς ἀδιάλειπτον διατελῶν πρὸς τοῦτον συνεννόησιν, ὠφελήθει ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἐζήτησε τότε τὴν παράτασιν τῆς ἀνακωχῆς τῶν ὅπλων μεταξὺ Βατάτση καὶ Βαλδουίνου ἐπὶ ἐν ἔτι ἔτος, ὅπερ ὠφέλει μᾶλλον τὰς παρασκευὰς τοῦ Βατάτση. Ἀλλ' ὅλα ταῦτα ἐναυάγησαν διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς ἔχθρας μεταξὺ Φριδερίκου καὶ πάπα, ἐξ ἧς ἠναγκάσθη ὁ Βαλδουῖνος νὰ ἀπέλθῃ μετὰ τοῦ πάπα εἰς Γαλλίαν, ὅπου συνεκλήθη ἡ σύνοδος τοῦ Λυῶν τῷ 1245, ἐν ᾗ συνέβη νὰ παρακαθίσωσι τρεῖς μόνον ἐπίσκοποι λατῖνοι ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, ἐκ τῶν τριάκοντα, οἵτινες παρευρέθησαν κατὰ τὴν ἐν τῷ Λατερανῷ συγχροτηθεῖσαν ἐν ἔτει 1213, ἕνεκα τῆς μειώσεως, ἣν ὑπέστη τὸ Λατινικὸν κράτος,

¹ Ὁ Βαλδουῖνος ἐν Γαλλίᾳ ὢν ἐζήτησε παρὰ τῆς μητρὸς τοῦ Λουδοβίκου Θ' νὰ συνεργήσῃ, ὥστε νὰ δώσῃ σύζυγον μίαν τῶν ἀνεψιῶν του εἰς τὸν Σουλτᾶνον τοῦ Ἰκονίου. Muralt, A', σελ. 364. Lebeau, σ. 399.

καὶ αἱ κατὰ τόπους λατινικαὶ ἐπισκοπαὶ ὑπὸ τῶν κατακτήσεων τῶν βασιλέων τῆς Νικαίας, καὶ τῶν δεσποτῶν τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες καταλαμβάνοντες τὰς χώρας, ἀπεδίωκον ἐν ταύτῃ, ὡς εἰκός, τοὺς ἐν αὐταῖς Λατίνους ἐπισκόπους¹.

Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ, ἐν ᾗ παρευρέθη καὶ ὁ Βαλδουῖνος, ἐν ἄλλοις ἀνεθεματίσθη ὁ Φριδερίκος Β', ἐδόθη δὲ πᾶσα ὑπόσχεσις καὶ συνδρομὴ εἰς τὸν Βαλδουῖνον, καὶ ἐνθάρρυνσις, ἀλλ' οὗτος κατὰ φύσιν ἀνίκανος καὶ ῥάθυμος ὢν, δὲν ἔσπευσε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν ὑπὲρ ἑαυτοῦ διαθέσεων τοῦ πάπα, ἀλλ' ἔμεινεν ἐν Εὐρώπῃ ἐπὶ διετίαν, ἐκλιπαρῶν ἀδιαλείπτως βοηθείας, ἐνῷ ἐν τῷ μεταξὺ εἶδομεν ὁποίας χώρας ἀφῆρσεν ὁ Βατάτσης, περιορίσας τὸ Λατινικὸν κράτος ἐν μόνῳ τῷ Βυζαντίῳ.

Ὁ Βαλδουῖνος κατέφυγε καὶ εἰς Ἀγγλίαν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς εὐρέσεως ἐπικουριῶν, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἀποτυχὼν ἐπανῆλθε τῷ 1248 εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν ᾗ καταστάσει ἀπῆλθε², καὶ ἀπέστειλε τὴν αὐτοκράτειραν Μαρίαν πρὸς τὸν Λουδοβίκον πρὸς αἴτησιν βοηθείας, καθ' ἣν στιγμὴν οὗτος παρεσκεύαζε τὴν γνωστὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀτυχῇ εἰς Παλαιστίνην ἐκστρατείαν³. Μετ' ὀλίγον δ' ὁ Βαλδουῖνος, περιπεσὼν εἰς μείζονα δυσχέριαν, ἀνεχώρησε καὶ ἄλιν εἰς Ἰταλίαν τῷ 1251 μετὰ τοῦ λατίνου πατριάρχου Νικολάου, καταλιπὼν ἐπίτροπον τῆς βασιλείας τὸν Φίλιππον δὲ Τουσί, ἔγγονον πρὸς μητρὸς τῆς Ἀγνῆς τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ Θεοδώρου Βρανᾶ. Ὁ Φίλιππος μετὰ μικρὸν ἀπῆλθεν εἰς Παλαιστίνην παρὰ τῷ Λουδοβίκῳ Θ', χάριν ἄλιν αἰτήσεως ἐπικουριῶν. Παρέμεινε δὲ αὐτόθι παρὰ τῷ βασιλεῖ ἐπὶ ἓν ἔτος, μὴ δυνάμενος νὰ προμηθευθῇ μηδὲ τὰ ἔξοδα τῆς ἐπιστροφῆς του⁴.

¹ Héfélé, T. H', σ. 385.

² Matthieu Paris, T. 5', σ. 34.

³ Ὁ Λουδοβίκος ἀνεχώρησεν ἐκ Παρισίων διὰ Παλαιστίνην τῇ 12 Ἰουνίου 1248.

⁴ Lebeau, T. Z', σ. 435.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Ἰωάννης Α΄ Βατάτσης.

Ἐκστρατεία Βατάτση κατὰ Μιχαήλ Β΄ δεσπότην Ἡπείρου. — Πόλεμος Βατάτση καὶ Μιχαήλ ἐν Μακεδονίᾳ. — Αὐτόματοι ἐπίσημοι ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Μιχαήλ Β΄ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Βατάτση. — Σύναψις συνθήκης μεταξὺ Βατάτση καὶ Μιχαήλ Β΄. — Θεόδωρος Ἀγγελος αἰχμάλωτος Βατάτση. — Περιοδεία Βατάτση εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας. — Διαμονὴ Βατάτση εἰς Φιλίππους πρὸς ἐξέτασιν ἀπροόπτου τινὸς συμβάντος.

Ἐν τοῖς προηγουμένοις ἱστορήσαμεν ὅτι ὁ Μιχαήλ Β΄, ὁ μέχρι τοῦ 1250 κατὰ τὸ φαινόμενον τοῦλάχιστον διαμένων ἥσυχος, καὶ εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Βατάτσην διατελῶν καὶ κηδεστίαν, παριδὼν πάντα ταῦτα ὥρμησεν ἀκράτητος εἰς κατάληψιν τῶν ἐν Θράκῃ πόλεων, τῶν τελευσῶν ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας, ἡγούμενος πολυαρίθμων στρατιωτικῶν δυνάμεων.

Ὁ κίνδυνος τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης ἦτο μέγας διὰ τὸ Ἀνατολικὸν βασίλειον, ὃ δὲ Βατάτσης προαισθανόμενος αὐτὸν ἤτοιμάσθη νὰ προλάβῃ τοῦτον διὰ τῆς ὀριστικῆς καταλύσεως τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, διότι ἄλλως, ὡς λέγει ὁ Γρηγορᾶς, πᾶσαι αἱ δυτικαὶ πόλεις ἤθελον περιέλθῃ εἰς τὸν Μιχαήλ Β΄, ὃν ὑβρίζει ὡς νόθον¹.

Ὁ Βατάτσης ἐν πλήρει πολεμικῇ παρασκευῇ διαπερᾷ ἐν βασιλικῇ πομπῇ τὸν Ἑλλήσποντον τῷ 1251, ἅμα τῷ ἔαρι, πολλοὺς ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ στρατηγούς, μέγαν δὲ δομέστικον τὸν Νικηφόρον Ταρχανειώτην, τὸν ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτοῦ, ὃν

¹ Γρηγορᾶς, Α΄, σ. 47.

ἑτίμα διά τε τὸ ἥθος καὶ τὴν δεξιότητα, γραμματεῖς δὲ τὸν Ἰωσήφ Μεσοποταμίτην, καὶ τὸν Νικηφόρον Ἀλυάττην, διὰ τὴν ἑλλογιμωτέραν δὲ ἀλληλογραφίαν τὸν Ἀκροπολίτην καὶ Ἰωάννην Μακρωτόν¹. Ἀποβιβάσθεις εἰς Θεσσαλονίκην, ἐβάδισεν εὐθὺς πρὸς τὰ Βοδενά, ἅτινα διετέλουν ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Ἀγγε-
λον, ὅστις προλαβὼν ἀνεχώρησε καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν ἀνε-
ψιόν του Μιχαὴλ Β'. Κυριεύσας ὁ Βατάτσης τὰ Βοδενά ἐπρο-
χώρησε πρὸς δυσμὰς καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ τὴν λίμνην τοῦ
'Οστροβοῦ, καὶ ἐντεῦθεν ἐξαπέστειλε κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Β' τὸν
'Αλέξιον Στρατηγόπουλον, τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, τὸν Ἰωάν-
νην Μακρηγὸν καὶ τὸν Τύραννον Γουδέλην ἐπὶ κεφαλῇς ἰσχυρᾶς
δυνάμεως. Ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ ἀντέταξε κατὰ τούτων ἔρρωμένην
ἀντίστασιν, οὕτως ὥστε μέχρι τοῦ χειμῶνος οὐδὲν ἡδυνήθησαν
νὰ διαπράξωσι. Χαλεπῶς δ' ἔφερε τοῦτο ὁ Βατάτσης, βλέπων
ἄλλως καὶ τὸν στρατόν του μεμψιμοιροῦντα ἕνεκα τοῦ χειμῶ-
νος καὶ τῆς ἐλλείψεως τροφίμων καὶ ἄλλων χρειωδῶν· ἀλλὰ
τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐθεράπευσε κομίζων ἐκ Βερροίας δι' ἡμιό-
νων καὶ καμήλων τὰ δι' αὐτὸν ἐπιτήδεια· διώρισε δὲ καὶ ἴδιον
ἐπιμελητὴν ἢ οἰκονόμον τῆς ἐξευρέσεως τῶν τροφίμων, ὑποῦρ-
γημα, ὅπερ τέως εἰς οὐδένα εἶχεν ἀπονείμει ἰδιαιτέρως, ἀλλ'
ἐκάστοτε ἀνέθετεν εἰς τὸν τυχόντα.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε παρ' ἐλπίδα καταφθάνουσιν
εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Βατάτσης, καταλιπόντες τὸν Μιχαὴλ Β',
πρόσφυξ τις Γλαβᾶς ἐκ Καστορίας, καὶ μικρὸν κατόπιν ὁ Θεό-
δωρος Πετραλείφας, γυναικάδελφος τοῦ Μιχαὴλ καὶ ἐπὶ θυ-
γατρὶ γαμβρὸς τοῦ ἀποβιώσαντος Δημητρίου Τορνίκη Κομνη-
νοῦ, τοῦ ἔχοντος τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τῶν κοινῶν τῆς αὐ-
τοκρατορίας τῆς Νικαίας, σφόδρα ἀγαπώμενος καὶ τιμώμενος
ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὅστις καὶ ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν ἀποστελλομέ-
ναις ἐπιστολαῖς ἀπεκάλει αὐτὸν ἀδελφόν².

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 98.

² Ἐν ἑγγράφῳ πωλητηρίῳ τοῦ 1236 τοῦ Ἰωάννου Ῥαβδοκανάκη

Ἡ προσέλευσις τοῦ Πετραλείφα ἐνέπλησε τὸν βασιλέα χαρᾶς καὶ εὐθυμίας, ἐνεθάρρυνε δὲ καὶ τὸν διατελοῦντα ἐν ἀπογνώσει καὶ ἀποθαρρύνσει στρατὸν πρὸς περαιτέρω ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου. Οὕτω δὲ μετ' ὀλίγον ἐκουσίως ὑπετάγησαν εἰς τὸν βασιλέα ἡ Καστορία καὶ αἱ Δεαβόλεις ἥ τε μικρὰ καὶ μεγάλη, καὶ ἡ Πρέσπα¹. Προσῆλθε δὲ τότε δοὺς ὑποταγὴν τῷ βασιλεῖ μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ ὁ ἐξ Ἑλδασανίου Γουλᾶμος, διατρίβων ἐν Καστορίᾳ, ἔχων σύζυγον τὴν ἀνεψιάν τῆς βασιλίδος Εἰρήνης, θυγατέρα πρωτεξαδέλφης αὐτῆς, δολεασθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως δι' ὑποσχέσεων καὶ λόγων. Πάντας δὲ τοὺς αὐτομολήσαντας τούτους ὁ βασιλεὺς ὑπεδέχετο φιλοφρόνως, ἀπονέμων τὴν προσήκουσαν ἐκάστῳ τιμὴν.

φέρεται ἡ ῥῆσις «διὰ τὸ καὶ ἐνώπιον τοῦ περιποθῆτου αὐταδέλφου καὶ κραταιοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, πανευγενεστάτου Κομνηνοῦ κυροῦ Δημητρίου τοῦ Τορνίκη, κριθῆναι ἡμᾶς κτλ.». *Acta et diplom. T. Δ'*, σ. 193. Ὁ αὐτὸς δ' αὐτοκράτωρ ἐν προστάγματι τῶν χρόνων τούτων τὸ αὐτὸ λέγει «παρὰ περιποθῆτῳ αὐταδέλφῳ τῆς βασιλείας μου» «διέγνω ὁ αὐτάδελφος τῆς βασιλείας μου» σελ. 199 καὶ 200.

¹ Τὸ ὄνομα Δεαβόλις καὶ ἐν τῷ πληθ. Δεαβόλεις ἀπαντᾷ συνεχῶς ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ, διακρινομένων εἰς Μικρὰν καὶ Μεγάλην. Ἦσαν φρουρία τῆς Μακεδονίας ἰσχυρά. Ἡ θέσις τῆς Δεαβόλεως, πόλεως ἐκλιπούσης σήμερον, ὀρίζεται εἰς τὸ χωρίον Δεβόλ ΒΑ τῆς Κοριτσᾶς παρὰ τὸν ποταμὸν Δεβόλιν (Ἑορδαϊκόν), τὸν ἐκβάλλοντα εἰς τὸν Ἀψον ποταμόν, ἀφοῦ διέλθῃ διὰ τῆς λίμνης τοῦ Μαλικίου, ὅπου ὑπάρχει καὶ ἡ ὁμώνυμος κλεισώρεια παρὰ τὸ χωρίον Τσαγκώνι. Τὸ πρὸς Α τούτου τοῦ χωρίου χωρίον Πλιάσσα θεωρεῖται ἔδρα τῆς περιοχῆς Δεβόλι. Ὁ Π. Ἀραβαντινός, Χρονογρ. Β', σ. 42 καὶ 181, δὲν ἐκφράζεται μετ' ἀκριβείας περὶ τῆς θέσεως. Ἦλ. Δασσαρήτου, Περὶ τῆς Κοριτσᾶς (ἐν Δελτ. Ἱστορ. Ἑταιρίας, Τ. Ε'), σ. 132. Ὅρα καὶ πῖνακα Hahn, Reise κτλ. Tafel, Symbol. Α', 37.

Πρέσπα ὀνομάζεται ἡ πρὸς τὸ ΜΑ τῆς λίμνης Λυχνιδοῦ μεγάλη λίμνη. Ἡ πόλις τῶν Βυζαντινῶν πιθανῶς ἔκειτο ὅπου καὶ νῦν τὸ ὁμώνυμον χωρίον. Μ. Δήμιτσα, Ἀρχ. γεωγρ. Μακεδ. Α', σελ. 183.

Ὁ Μιχαήλ βλέπων ἓνα μετὰ τὸν ἄλλον τοὺς τοπάρχας αὐτοῦ αὐτομολοῦντας εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀνατολῆς, ἑαυτὸν δ' ἐν στενωῷ κατασταθέντα, ἔπεμψεν εἰς τὸν βασιλέα πρεσβείαν τὸν μητροπολίτην Ναυπάκτου Ξηρόν, καὶ τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρόν του Κωνσταντῖνον Μαλιασηνόν, καὶ τὸν Λαμπέτην, καὶ ἐζήτησε τὴν συνομολόγησιν συνθήκης, καθ' ἣν κατέλειπεν εἰς τὸν βασιλέα Βατάτσην τὸ Πρίλαπον, τὸν Βελεσόν καὶ τὸ ἐν Ἀλβανίᾳ φρούριον τῆς Κροΐας. Ἀπέστειλε δὲ καὶ ὁ Βατάτσης μετὰ τὴν ἔνορκον ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης πρέσβεις πρὸς τὸν Μιχαήλ τὸν ἐκ Φιλαδελφίας Φωκᾶν, τὸν πριμμικήριον τῆς αὐλῆς Ἰσαάκιον Δούκαν, τὸν καὶ Μούρτζουφλον ὀνομαζόμενον, τὸν Μιχαήλ Ὑαλέαν καὶ τὸν ἱστορικὸν Γεώργιον Ἀκροπολίτην, οἵτινες εὗρον τὸν Μιχαήλ ἐν Λαρίσῃ, ὅπου συνεπλήρωσαν τὰς ἀπαιτουμένας διὰ τὴν συνθήκην διατυπώσεις, μεθ' ὃ παραλαβόντες τὸν υἱὸν τοῦ Νικηφόρον, ὃν ὁ βασιλεὺς ἐτίμησε διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ δεσπότου¹, ἅτε μνηστῆρος τῆς ἐγγόνης αὐτοῦ, παραλαβόντες δὲ καὶ τὸν θεῖον τοῦ Μιχαήλ, τὸν τυφλὸν Θεόδωρον Ἀγγελον ὡς αἰχμάλωτον, ἐπανῆλθον εἰς Βοδενά παρὰ τῷ Βατάτση.

Ἡ παραλαβὴ τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου ἀναμφιβόλως ἐγένετο, διότι ὁ Βατάτσης ἐθεώρει τοῦτον μόνον αἴτιον τῆς ἀποστασίας τοῦ Μιχαήλ, καὶ ἠθέλησε καθιστῶν ἐπὶ τέλους αὐτὸν ὑποχείριον, νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰς ῥαδιουργίας καὶ τὰς ἀδιακόπους περιπλοκάς, αἷς ἐξύφαιnen εἰς τὸ Ἀνατολικὸν βασίλειον, καίτοι τυφλὸς ὢν, ὁ πολυμήχανος οὗτος ἀνὴρ.

¹ Ἀκροπολ. σελ. 98 ἐπ. Κατὰ Γρηγοῤῥαν, σελ. 49, καὶ τὸν Μιχαήλ ἐτίμησε διὰ τοῦ δεσποτικοῦ ἀξιώματος καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Νικηφόρον «ἵνα μηδὲν μετὰξὺ ἀνακύπτῃ ἀμφίδοξον, ὅποσα ψυχὰς τε ταράττει καὶ κυκεῶνας ἐγείρει πραγμάτων». Ἀλλ' ὁ Μιχαήλ εἶχε τότε τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ὁ Γρηγοῤῥας γράφει οὕτως, ὅπως ὑποδείξῃ ὅτι ὁ Βατάτσης εἶχε τὴν ἐπικυριαρχίαν, καὶ ὅτι εἰς αὐτὸν ἀνῆκεν ἡ ἀπονομὴ ἀξιωμάτων.

Παραχειμάσας ὁ Βατάτσης ἐν Βοδενοῖς, κατέλιπε περὶ τὸ ἔαρ τοῦ 1252, καὶ δὴ μετὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Πάσχα, τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ, οὗ ἔταξεν ἀρχιστρατήγους τὸν πρωτοβεστιάριον Ἀλέξιον Ῥαούλ, γαμβρὸν αὐτοῦ ἐπ' ἀνεψιᾷ¹, καὶ τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον Κομνηνὸν μετὰ εὐαρίθμου στρατεύματος, καὶ ἀπῆλθεν εἰς ἐπίσκεψιν τῶν νέων προσαρτηθεισῶν εἰς τὸ κράτος του πόλεων Ἀχρίδος, Δεαβόλεων καὶ Καστορίας. Ἐπελθόντος δὲ τοῦ φθινοπώρου ἐπανέζευξεν εἰς τὰ ἴδια². Ἀλλὰ κατὰ τὴν πορείαν του, ἀφοῦ διέβη τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Βισαλτίαν³, ἔστησε τὰς σκηνάς αὐτοῦ εἰς Φιλίππους, ἕνεκα ἀφορμῆς κατ' αὐτὸν σημαντικῆς, ἣν μεριμνῶν περὶ τοῦ θρόνου του καὶ τῆς ιδίας ἀσφαλείας, φιλύποπτος δὲ ὢν, καὶ φθονῶν τοὺς ὑπερέχοντας τῶν στρατηγῶν του, καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀγαπωμένους, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀφήσῃ νὰ παρέλθῃ ἄνευ ἀκριβοῦς ἐρεύνης.

¹ Πιθανῶς, ἀφ' οὗ εἶχεν ἀνεψιάν, αὕτη ἦτο θυγάτηρ ἐξ ἀδελφοῦ· ὡς τοιοῦτον δὲ θεωροῦμεν τὸν Βατάτσην, ὃν οἱ αὐλικοὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ' πρὸς ἐκδίκησιν τῆς αὐτοκρατείας Εὐφροσύνης καὶ τοῦ εὐνοουμένου αὐτῆς Κωνστ. Μεσοποταμίτου καταγγείλαντες ὡς ἐραστὴν ταύτης εἰς τὸν Ἀλέξιον, παρώτρυναν εἰς τὸ νὰ διατάξῃ τὴν ἀποκεφάλισίν του, ὅπερ καὶ ἐγένετο (1198). Χωνιάτης, σελ. 642.

² Ἀκρ. σ. 98, 99. Ἀνών. 502. Ὁ Γρηγοράς, σ. 48, ἀναφέρει καὶ τὴν Πρέσπαν ὡς προσχωρήσασαν εἰς τὸν Βατάτσην. Τὸν χρόνον τῆς ἐπανόδου ὁ μὲν Γρηγοράς ἐκφράζει διὰ τῶν «ἦν γὰρ κατὰ τὰς Ἀρκτοῦρου ἐπιτολὰς ὁ καιρὸς», ὁ δὲ Ἀκροπολίτης «τῇ τῆς ὁπώρας ὥρᾳ».

³ Βισαλτία ἦτο χώρα τῆς Μακεδονίας ἐκτεινομένη πρὸς Δ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνος, καὶ βρεχομένη ὑπὸ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄

Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία.

Πατριάρχης Μεθόδιος. — Πατριάρχης Μανουὴλ Β΄. — Πράξεις τούτου καὶ Ἰωάννου Βατάτση ἐπὶ μοναστηριακῶν ὑποθέσεων. — Ἀπόπειρα πρὸς ἑνώσιν τῶν ἐκκλησιῶν. — Ἀποστολὴ πρεσβείας εἰς πάντα.

Ὅτε ὁ πατριάρχης Γερμανὸς εὕρισκετο περὶ τὰς τελευταίας πνοὰς τοῦ βίου του, ὁ Βατάτσης ἠρώτησεν αὐτὸν ἐν Νικαίᾳ τότε διατρίβοντα τίνα κρίνει ἄξιον νὰ πατριαρχεύσῃ μετ' αὐτόν. Οὗτος ἀπήντησεν ὅτι ὁ διάδοχός του εἶνε ἤδη ἐπίδηλος, καὶ οὐδὲ χρεῖα ὑπάρχει ἐκλογῆς· ἀνέφερε δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Βλεμμύδου. Ὁ δὲ βασιλεὺς εἶπεν ὅτι οὗτος εἶνε ἀκατάλληλος ὡς λίαν προσκεκολλημένος εἰς τὰ θεῖα, καὶ δὲν θέλει πειθαρχεῖ εἰς ἄλλην ἀρχήν, ἥτις δύναται νὰ ἔχῃ καὶ ἄλλας βλέψεις. Κατὰ τὰ λοιπὰ δ' ὁ βασιλεὺς ἔστεργε τὴν φιλίαν τοῦ Βλεμμύδου καὶ ἠγάπα αὐτὸν καὶ ἐτίμα. Τοιαῦτα πρεσβεύων περὶ πατριάρχου πρόε-
κρινε Μεθόδιόν τινα, μοναχὸν ὄντα τὸ πρὶν, καὶ ἠγούμενον τῆς Μονῆς Ὑακίνθου, ὅστις καὶ ἀνεγνωρίσθη τῇ θελήσει τοῦ Βα-
τάτση πατριάρχης τῷ 1240. Παρεκάλεσε δὲ ὁ βασιλεὺς τὸν Βλεμμύδην νὰ βοηθῇ τὸν νέον πατριάρχην εἰς τὰ πατριαρχικά του ἔργα, διότι ὀλίγα γράμματα ἐγνώριζεν, ἐκαυχᾶτο δὲ καὶ ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ὁ Βλεμμύδης δὲν ἐδέχθη, διότι τοῦτο θὰ ἦτο καινοτομία εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ πατριαρχείου, καὶ ἤθελε δώσει ἀφορμὴν μέμφεων καὶ θορύβων κατ' αὐτοῦ.

Ὁ Μεθόδιος ἀπεβίωσε μετὰ τρεῖς μῆνας ἀπὸ τῆς ἀνόδου του

εἰς τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα καὶ ἐτάφη ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ὑακίνθου¹.

Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς συνόδου πατριάρχης Νικηφόρος τις, οὗ ἄγνωστον ἐπ' ἰσῆς τὸ ἐπώνυμον, ἀλλ' ὁ Βατάτσης ἠκύρωσε τὴν ἐκλογὴν, φοβούμενος καὶ τοῦτου τὸν ζῆλον· εἶπε δὲ περὶ τούτου ὅτι «ἐκεῖνον, ὃν δὲν ἡδύνατό τις νὰ ὑποφέρῃ ὡς ἀρχιεπίσκοπον, πῶς δύναται νὰ ὑποφέρῃ ὡς πατριάρχην;» Τούτου ἕνεκα ὁ πατριαρχικὸς θρόνος ἔμεινεν ἐν χηρείᾳ ἐπὶ πολὺ· διότι ὁ Βατάτσης ἐζήτηε νὰ εὕρῃ τὸν ἀρέσκοντα αὐτῷ, ὅπερ ἐπεζήτησαν συνήθως οἱ βασιλεῖς, θέλοντες τὸν πατριάρχην δουλικῶς ὑπεύκοντα εἰς τὰς θελήσεις των καὶ τὰ προστάγματα ἄνευ ἀντιρρήσεων².

Μετὰ χηρείαν τοῦ θρόνου τριῶν ἐτῶν ἐξελέχθη ὑπὸ τῆς Συνόδου ὁ Μανουὴλ Β' τῷ 1243, ὡς διάδοχος τοῦ Μεθοδίου.

Περὶ τοῦ Μανουὴλ Β' ὁ Ἀκροπολίτης ἱστορεῖ ὅτι ἦτο ἀνὴρ εὐλαβοῦς βίου καὶ σεμνῆς πολιτείας, ἀλλ' ἀγράμματος τόσον, ὥστε οὐδὲ τὰ ἀναγινωσκόμενα κατενόει· ἦτο δὲ πρὶν ἔγγαμος³. Ὁ Κάλλιστος περὶ τούτου γράφει ὅτι ἦτο πρωτόπαππας τοῦ βασιλέως Βατάτση.

Τοῦ πατριάρχου τούτου περιεσώθη ἔγγραφο, δι' οὗ ἐπικυροῦν τὰ προνόμια, ἅτινα ὁ πατριάρχης Γερμανὸς παρεχώρησεν εἰς τὴν Μονὴν τοῦ ἁγίου Παύλου ἐν Λάτρῳ καὶ ἀπαγορεύει εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ἀμαζοκόρακος ἢ Ἀμάζονος νὰ παρεμβαίνει καὶ εἰσέρχεται εἰς τὰ τῆς Μονῆς χωρία⁴.

Ἐπὶ τούτου ὁ Βατάτσης ἐξέδωκε πολλὰ προστάγματα κα-

¹ Ἀκροπολ. σ. 77. Ὁ Δοσίθεος, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολ. σ. 830, ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἄνδρα λόγιον. Κάλ. Ξανθόπουλος, 465. Βλεμμύδης, 38 καὶ 39.

² Ἀκροπολίτης, σ. 77. Παχυμέρης, σελ. 117.

³ Ἀκροπολίτης, σ. 107.

⁴ Acta et dipl. T. Δ', σ. 302. Τὸ ἔγγραφο τοῦτο μὴ φέρον χρονολογίαν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν πατριαρχικῶν πράξεων μᾶλλον ἔχει θέσιν μετὰ τὸ ἔτος 1242.

νονίζοντα τὰ τῶν δωρεῶν αὐτοῦ εἰς τὴν Μονὴν τῆς Θεοτόκου ἐν Λέμβῳ, δι' ὧν διέταξε καὶ τὴν ἀποδίωξιν καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν ἀντιποιοιμένων τὰ κτήματα ταῦτα¹. Τὸ σπουδαιότερον ὁμως γεγονὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῶν χρόνων τούτων εἶνε ὅτι ὁ Βατάτσης ἐπεχείρησε νέαν ἀπόπειραν πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν παρὰ τῷ πάπᾳ, δι' οὗς λόγους ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ ἐμνημονεύσαμεν. Μετεχειρίσθη δὲ τότε καταλλήλως τὴν παρουσίαν τοῦ Ἰωάννου ἐκ Πάρμας ἐκ τῶν ἐλασσόνων ἀδελφῶν, ὃν ὁ πάπας εἶχε πέμψει τῷ 1249 εἰς Νίκαιαν, ὅπως ἀνανεώσει ἐνταῦθα τὰς ἐν Βουλγαρίᾳ ἀποτυχούσας περὶ ἐνώσεως ἀποπειράς. Πρὸς τοῦτο δὲ συνετέλεσε τότε δραστηρίως καὶ ἡ Μαρία σύζυγος τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Βέλλα, θυγάτηρ τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρως².

Προκειμένου δὲ ὁ Ἰωάννης ἐκ Πάρμας νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ῥώμην τῷ 1254, ὁ Βατάτσης ἀπέστειλε μετ' αὐτοῦ πρέσβεις εἰς τὸν πάπαν δύο ἐπισκόπους, τὸν τῆς Κυζίκου Γεώργιον, καὶ τὸν

¹ Acta et dipl. T. Δ', σ. 195, 198, 206-22. Πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκδοθέντων ἐγγράφων τῶν δημοσιευθέντων ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ τοῦ Miklosich et Müller, ὑπάρχουσι καὶ πλείστα ἄλλα ἀναγόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς Λέμβου, ἄξια πολλοῦ λόγου διὰ τὴν ἐν χρήσει τότε γλῶσσαν ἐν τοῖς συμβολαίοις, καὶ ἐν τοῖς βασιλικοῖς προστάγμασι, καὶ διὰ τὸν τύπον τῶν οἰκογενειακῶν ἐπωνύμων τῶν ἀναφερομένων προσώπων, καθὼς καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν τοποθεσιῶν.

Τῶν ἐγγράφων τούτων ἀναγομένων εἰς τὸν χρόνον τῆς πατριαρχίας τοῦ Μανουὴλ δύναται νὰ ὀρίσθῃ τὸ ἔτος ἐκ τῆς σημειουμένης ἐπινεμήσεως ἢ ἰνδικτιῶνος, οὕτω τὸ ὑπ' ἀριθ. 300, σελ. 206 ἐξεδόθη τῷ 1252, τὸ 301, σελ. 208 τῷ 1243, τὸ 123, σ. 210 τῷ 1253, τὸ 306 τῷ 1248, τὸ 307 τῷ 1247, τὸ 308 τῷ 1253, τὸ 309 τῷ 1249, τὸ 400 τῷ 1246, τὸ 401 τῷ 1251, τὸ 402 τῷ 1246, τὸ 403 τῷ 1247, τὸ 404 τῷ 1246, τὸ 405 τῷ 1243, τὸ 406 τῷ 1246, τὸ 407 τῷ 1244.

² Pichler, Gesch. T. A', σ. 334. Μελετίου, Ἐκκλ. Ἱστ. Γ', σ. 95.

τῶν Σάρδεων Ἀνδρόνικον, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ τὸν ἡγούμενον τῆς ἐν Ὁξείᾳ Μονῆς Ἀρσένιον τὸν Αὐτωρειανόν, τὸν μετέπειτα πατριάρχην γενόμενον¹, ἐπὶ τῇ ἐντολῇ νὰ δηλώσωσιν ὅτι ἤθελον ἀναγνωρίσει τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὰ πρωτεῖα τοῦ πάπα, καὶ πᾶν ὅ,τι ἄλλο ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ὅπερ δὲν ἀντέβαινεν εἰς τὰ θεσπίσματα τῶν συνόδων καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων, ἐὰν ἐνῆργει νὰ ἀποδοθῇ εἰς αὐτὸν ἡ Κωνσταντινούπολις, καὶ ἡ ἐν αὐτῇ ἐκκλησιαστικὴ ἔδρα εἰς τὸν οἰκουμένικόν πατριάρχην².

Ὁ πάπας ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἐθεώρει πρέπον ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ ἀποφασίσῃ τι· ἄλλ' ὅτι ἐπιθυμῶν καὶ αὐτὸς τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἐνώσεως ἀνελάμβανε νὰ μεσολαβήσῃ μεταξὺ τῶν δύο βασιλείων, καὶ ὅτι ἂν δὲν ἤθελε δυνηθῇ νὰ φέρῃ συμφιλίωσιν, ὑπέσχετο νὰ ἀποδώσῃ τὸ δίκαιον εἰς τὸν Βατάτσην. Ὡς πρὸς τὴν ἔδραν δὲ τοῦ πατριάρχου ἐδήλωσεν ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφασίσῃ αὐτός, ἀλλὰ σύνοδος, ἣν ἤθελε σπεύσει νὰ συγκαλέσῃ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἠδύναντο ἀμφότεροι οἱ πατριάρχαι νὰ κατέχωσι τὰς ἑδρας των. Ἐὰν δὲ ὁ Βατάτσης ἐγίνετο κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸ τῆς συγκλήσεως τῆς συνόδου, θὰ εἶχον ἀμφότεροι οἱ πατριάρχαι ἐν αὐτῇ δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἐκκλησιῶν.

Ἡ πρεσβεία αὕτη πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Δ' ἐγένετο μετὰ πάσης πομπῆς, ἣν ὁ Βατάτσης συνήθως μετεχειρίζετο πρὸς ἑκπληξιν τῶν ξένων, μετέβησαν δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι μέχρι Δυρραχίου διὰ ξηρᾶς, καὶ ἐντεῦθεν διὰ πλοίων τοῦ Φριδερίκου Β' εἰς Βρενδῆσιον (Ὅρα ἀνωτ. σ. 386). Οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς περὶ τούτου σιωπῶσι, πλὴν τοῦ Παχυμέρη, ἐν παρόδῳ μνημονεύοντος τῶν ὀνομάτων τῶν δύο ἐπισκόπων. Ἀλλ' ὁ χρονογράφος Ματθαῖος Παρίς περὶ τῶν ἀπεσταλμένων τούτων

¹ Τὸν Ἀρσένιον μετὰ τῶν ἀρχιερέων ἀναφέρει μόνον ὁ Ἀνώνυμος, σ. 511, ὁ Παχυμέρης δὲ, Α', 367, μόνον τοὺς ἀρχιερεῖς.

² Muralt, 379, καὶ τὴν αὐτόθι παραπομπήν.

διηγείται ὅτι κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1254 ἦλθον εἰς Ῥώμην ἄρχοντες καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι ἄνδρες ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἐνδεδυμένοι μεγαλοπρεπῶς, ἱππεύοντες ἵππους ἐξαιρέτους, καὶ ἀκολουθούμενοι ὑπὸ πεντήκοντα περίπου ὑπόζυγιων, καὶ ἀπειραρίθμων ἀκολούθων ἐν πολυτελεῖ περιβολῇ. Οὗτοι παρουσιασθέντες εἰς τὸν πάπαν συνεζήτησαν περὶ τῶν δογμάτων τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, καὶ διὰ γλώσσης τραχείας ἠθέλησαν νὰ καταδείξωσιν ὅτι οἱ Λατῖνοι εὐρίσκοντο ἐν πλάνῃ παραδεχόμενοι τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Συνεζήτησαν δ' ἐπ' ἴσης τότε καὶ ἄλλα τινὰ ἐκκλησιαστικὰ θέματα, ἐν οἷς καὶ περὶ τοῦ ἂν οἱ ὅροι *processio* (ἐκπόρευσις) καὶ *missio* (πέμψις) ἦσαν ταυτόσημοι. Ἐξετασθέντες δ' εἶτα ἐπὶ ἄρθρων τῆς πίστεως ἀπήντησαν προσηκόντως· τινὲς δὲ τούτων ἀπεδέχθησαν καὶ διασαφήσεις, αἵτινες διεσχέδασαν πολλὰς τῶν ἀμφιβολιῶν των.

Ὁ πάπας κατὰ τὴν ἀναχώρησίν των ἐδῶρσεν αὐτοῖς πολυτιμα ἐνδύματα κοκκινοβαφῇ, περικεκοσμημένα διὰ σισυρῶν, ζώνας μεταξίνας μετὰ πορπῶν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ ἄλλα¹.

Ἡ διαπραγματεύσις αὕτη περὶ ἐνώσεως ἀπέτυχεν, ὡς εἰκός, διότι μετ' ὀλίγον ἀπεβίωσεν ὁ Ἰννοκέντιος Δ' τῇ 7 Δεκεμβρίου 1254, καὶ αὐτὸς ὁ Βατάτσης, ὅστις ἄλλως, τὰς προτάσεις ταύτας προβάλλων, ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὸ νὰ ἀποτρέπη τὸν πάπαν ἀπὸ πάσης πρὸς τὸν Βαλδουῖνον προστασίας καὶ βοηθείας, οὐχὶ δὲ εἰς πραγμάτωσιν ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ ὑποταγῆς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπερ ἀπέκρουε καὶ ὁ λαὸς καὶ ὁ κληρὸς τοῦ βασιλείου του.

Φαίνεται δ' ὅτι οἱ ἐν Ῥώμῃ καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Ἰννοκεντίου Δ' ἐπεζήτησαν τὴν ἐξακολουθήσιν τῶν διαπραγματεύσεων, διότι θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω ἀπεσταλμένους τοῦ διαδόχου τοῦ Ἰννοκεντίου Δ', Ἀλεξάνδρου Δ', ἀπερχομένους εἰς Νίκαιαν πρὸς διαπραγματεύσιν τῆς ἐνώσεως.

¹ Matthieu Paris, T. H', σ. 50.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Ἰωάννης Α' Βατάτσης.

Καταγγελία Μιχαήλ Παλαιολόγου ὡς ἀποσκοποῦντος εἰς τὴν βασιλείαν. — Δίκη Παλαιολόγου. — Ἀνακρίσεις. — Ἀποδείξεις διὰ μονομαχίας, διὰ τοῦ ἐλέγχου τοῦ θανάτου, καὶ διὰ τοῦ μύθρου — Ἀποστολὴ μητροπολίτου Φωκᾶ πρὸς Μιχαήλ Παλαιολόγον. — Ἀθώτης Παλαιολόγου. — Ἀναχώρησις Βατάτσης ἐκ Φιλίππων εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. — Ἐνορκος ὑπόσχεσις Παλαιολόγου πρὸς Βατάτσην περὶ τῆς ἀφοσιώσεώς του εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ. — Γάμος Παλαιολόγου.

Ὅτε ὁ Βατάτσης εὕρισκετο εἰς τὰ Βοδενά (Ὅρα ἄνωτ. σελ. 396), ἔνθα παρεχίμασε, διευθετῶν τὰ τῶν νέων αὐτοῦ ἐν Μακεδονίᾳ κτήσεις, καὶ ὀργανῶν τὰ τῆς διοικήσεως αὐτῶν, ὁ Νικόλαος Μαγκλαβίτης, ὁ συντελέσας εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ Μελενίκου, κατήγγειλεν εἰς αὐτὸν τὸν Μιχαήλ Παλαιολόγον, τοπάρχην διορισθέντα Μελενίκου καὶ Σερρῶν, ὡς διανοούμενον νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλικὴν ἀρχήν. Ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν ὅτι «δὲν εἶνε καιρὸς πρὸς ἐξέτασιν τοιούτων πραγμάτων, ἀλλ' ἐκστρατείας καὶ πολέμου». Ἡ καταγγελία ὅμως διήγειρε τὸ φιλύποπτον αὐτοῦ καὶ ἐπεφυλάχθη νὰ ἐξερευνησῇ τὰ περὶ ταύτης ἐν χρόνῳ προσήκοντι, καὶ ἐν Φιλίπποις γενόμενος συνεκρότησε πρὸς τοῦτο κριτήριον. Ἐχουσι δὲ τὰ περὶ τῆς κατηγορίας ταύτης ὡς ἐξῆς.

Ὁ Βατάτσης κατὰ τὴν εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας ἐκστρατείαν εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Δημήτριον Τορνίκην, τεταγμένον ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῶν πολιτικῶν ἐν γένει ὑποθέσεων τοῦ κράτους, καὶ συγγενῇ τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου, ἔχοντα γυναικα τὴν πρωτεξαδέλφην τούτου, διοικητοῦ ὄντος τῶν κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου κτήσεων. Ἰδιαί-

τερος δὲ τοπάρχης τῶν Σερραῶν καὶ τοῦ Μελενίκου ἦτο ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου Μιχαήλ. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος εὕρισκετο ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀπεβίωσεν ὁ Δημήτριος Τορνίκης.

Ἄν οἱ τρεῖς οὗτοι οἰκεῖοι καὶ συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους μεγιστᾶνες τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου ἐσκέφθησάν ποτε καὶ εἰργάσθησαν πρὸς ἀρπαγὴν καὶ σφετερισμὸν τοῦ θρόνου τοῦ Ἰωάννου Βατάτση, καὶ καθαίρεσιν αὐτοῦ, δὲν διαλαμβάνουσι σαφῶς αἱ ἱστορικαὶ πηγαί, ἀναφέρουσιν ὅμως ὅτι παρὰ τισιν ἡγέρθη τοιαύτη ὑπόνοια, πιθανῶς οὐχὶ ἀβάσιμος· οὐδ' εἶνε σπάνια τὰ παραδείγματα συνωμοσιῶν καὶ στάσεων ἐν τῇ βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ. Ἐπετάθη δ' ἡ ὑπόνοια περὶ τοιούτων δῆθεν τεκταινομένων, διότι ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος ἐν Μελενίκῳ μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ Δημητρίου Τορνίκη σφόδρα ἐδυσφόρησε καὶ κατέστη σκυθρωπὸς καὶ περίλυπος. Ἡ λύπη του δέ, ἡ πέραν τοῦ δέοντος ἐκδηλωθεῖσα, παρετηρήθη ἐν Μελενίκῳ καὶ ὑπελήφθη ὡς ἀποτέλεσμα οὐχὶ τόσον τοῦ θανάτου συγγενοῦς αὐτοῦ, ὅσον ἀπωλείας μεγάλου πολιτικοῦ συμφέροντος. Ὡς δὲ συμβαίνει ἐπὶ παρομοίων περιστάσεων, ἡ σκυθρωπότης καὶ ἡ λύπη τοῦ Παλαιολόγου ἐκίνησε τὴν περιέργειαν τῶν πολιτῶν, καὶ συνομιλίας κρύφα περὶ τούτου ἐγίνοντο μεταξὺ αὐτῶν, καὶ πολλὰ ἐκοινολογοῦντο. Εἷς τῶν πολιτῶν ἐν Μελενίκῳ τότε ἠρώτησεν ἕτερον «τίνος ἔνεκα ὁ Παλαιολόγος εἶνε σκυθρωπός;». Ὁ δὲ ἀπήντησεν «ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Τορνίκη τοῦ συγγενοῦς του καὶ διοικητοῦ τῶν κοινῶν». «Δέν μοι φαίνεται ὅτι χάριν τοῦ Τορνίκη», ἀπήντησεν ὁ ἕτερος, «θὰ ἤδημόνει τόσον καὶ θὰ ἤσχαλλεν, ἀλλὰ θὰ συνέβη τι ἀνώτερον τούτου¹· καί, ἂν εἶνε τοῦτο, ἀλλοίμονον εἰς ἡμᾶς, θὰ συμβῶσι

¹ Ὁ Ἀνώνυμος, σ. 503, εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἀκροπολίτου, σελ. 101, «οὐ μοι δοκεῖ», φησὶν, «οὐδὲ γὰρ διὰ Τορνίκην οὕτως ἂν ἡδημόνει καὶ ἤσχαλλεν· ἀλλ', ὡς ἔοικεν, ἐπὶ τῷ κρείττονι ἐκείνου τοῦτο συμβέβηκε», προσθέτει «τὸν βασιλέα δηλῶν».

ταραχαὶ καὶ κακὰ εἰς τὴν χώραν μας, ἐνῷ εἶχεν ἤδη ἐπέλθει ἡ τάξις καὶ ἡ ἡσυχία». « Ἄλλ', ὦ φίλε », ἀπήντησεν ὁ ἕτερος, « καὶ ἂν τοιοῦτόν τι συμβῇ, δὲν θὰ πάθωσί τι τὰ ἡμέτερα· διότι καὶ ὁ μέγας δομέστικος (Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος) ἐν Θεσσαλονίκη ἡγεμονεύει, καὶ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος διοικεῖ τὰς χώρας ἡμῶν· ὑπὸ τοιούτων δὲ μεγίστων ἀνδρῶν κυβερνῶμενοι δὲν θὰ ἴδωμέν ποτε νέον κοσμικὸν κλύδωνα· ἄλλως δὲ καὶ ἡ Θάμαρ, ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Καλλιμάνου, ἐλευθέρα οὔσα θὰ συνέλθῃ εἰς γάμον μετὰ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, καὶ θὰ γίνωσι συνθήκαι εἰρήνης μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν Βουλγάρων. »

Τοὺς λόγους τούτους ὁ ἕτερος τῶν ἐκ Μελενίκου πολιτῶν ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Νικόλαον Μαγκλαβίτην, οὗτος δὲ εἰς τὸν βασιλέα, ὡς ἐμφαίνοντας δῆθεν συνωμοσίαν τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου κατ' αὐτοῦ. Ὁ Παχυμέρης κατηγορηματικώτερον ἀποφαίνεται ὅτι ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ὑποπτος πάντοτε ἔθεωρεῖτο ἐπὶ ἀποστασία, εὐκαιρίας τυχούσης· εἶχε δὲ καὶ προηγουμένως κατηγορηθῇ, ὅτε ἦτο ἐπιτετραμμένος τὴν διοίκησιν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, ὅτι εἶχε συνάψει πρὸς τὸν δεσπότην τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β' Ἀγγελον μυστικὴν συνθήκην, καθ' ἣν οὗτος μὲν ὑπέσχετο νὰ δώσῃ αὐτῷ θυγατέρα του εἰς γάμον, ὁ Παλαιολόγος δὲ νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὰς ὑπὸ τὸν Βατάτσην δυτικὰς χώρας.

Ἐπὶ ταῖς καταγγελίαις ταύταις ὁ βασιλεὺς ἔπαυσε τῆς ἀρχῆς τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, καὶ ἔρριψεν εἰς τὰς φυλακὰς σιδηρόδετον¹, καὶ συνεχρότησε δικαστήριον πρὸς ἐκδίκασιν αὐτοῦ.

Ὁ Ἀκροπολίτης, ἔστις τῇ προσταγῇ τοῦ βασιλέως, μεθ' ἐτέρου τινὸς Ἰωάννου Μακρωτοῦ καὶ ἄλλων δικαστῶν μετέσχε τῆς δίκης, διὰ μακρῶν περιγράφει τὰ κατ' αὐτὴν καὶ τῶν ἐξαναγκαστικῶν τρόπων, οὓς μετεχειρίσθη τὸ δικαστήριον πρὸς μαρτυρίαν καὶ ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας².

¹ Παχυμέρης, Α', σ. 21.

² Ἀκροπολίτης, σ. 100 ἐπ.

Ὁ Βατάτσης μετασχὼν αὐτοπροσώπως τοῦ δικαστηρίου ὑπέβαλε πρῶτον εἰς ἀνάκρισιν τοὺς δύο ἐκ Μελενίκου πολίτας. Ἀπήντησε δὲ ὁ τὴν ὑπόνοιαν τῆς ἀποστασίας τοῦ Παλαιολόγου ἐκφράσας ὅτι τοὺς λόγους, οὓς εἶπε καὶ δι' οὓς ἀνακρίνεται, ἐξηνεγκεν ὡς γνώμην ἰδίαν, καὶ ὅτι ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἦτο ὅλως ἀμέτοχος, μηδεμίαν ἔχων εἶδῃσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπολογία αὕτη δὲν ἔπεισε τὸν βασιλέα καὶ τὸ δικαστήριον, δὲν ὑπῆρχον δὲ ἄλλοι μάρτυρες, ἐπεβλήθη εἰς αὐτὸν ἡ στρατιωτικὴ λεγομένη ἀπόδειξις, ἡ διὰ μονομαχίας. Ὡπλίσθησαν λοιπὸν ἀμφότεροι οἱ ἀνακρινόμενοι καὶ ἔφιπποι εἰσῆλθον εἰς τὸ στάδιον. Κατὰ τὴν σύγκρουσιν δ' ἐπληρώθη ὁ κατηγορούμενος καὶ κατέπεσε τοῦ ἵππου, ὅπερ ἦτο ἀπόδειξις, κατὰ τὰς δοξασίας τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅτι ἦτο ἔνοχος. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχε τρωθῇ καιρίως, ἠρωτήθη καὶ αὖθις περὶ τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ αὖθις ἀπήντησεν ὅτι ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος οὐδὲν ἐγνώριζεν¹.

Ὁ βασιλεὺς μὴ πεισθεὶς περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων τοῦ ἀνακρινομένου ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν τὸν διὰ θανάτου ἔλεγχον, δῆλα δὲ τὴν καρατόμησιν, ἂν δὲν ὠμολόγει τὴν ἀλήθειαν. Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τοῦ ἐλέγχου τούτου ἔδεσαν τὰς χεῖράς του πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἐκάλυψαν τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ λινοῦ ὑφάσματος, μεθ' ὃ διετάχθη ὁ δέσμιος νὰ κλίνη τὴν κεφαλὴν, ἵνα ἀποκεφαλίσθῃ. Κατὰ τὴν στιγμὴν δὲ ταύτην τὴν κρίσιμον ἠρωτήθη αὖθις περὶ τῶν ζητουμένων, ἀλλὰ καὶ αὖθις μεθ' ὅρκων φρικτῶν ἐβεβαίωσεν ὅτι ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος οὐδὲν ἐγνώριζε. Καὶ ἐσώθη μὲν ἐκ τοῦ θανάτου, ἀλλ' ἐφυλακίσθη σιδηροδέσμιος.

Μετὰ τοῦτον ἦλθεν ἡ σειρὰ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου Κομνηνοῦ, πρὸς ὃν εἶπον οἱ κριταὶ «ἐπειδὴ περὶ σοῦ τοιαύτη κατηγορία ἐγένετο, πρέπει νὰ ἀνασχευάσῃς αὐτὴν διὰ τινος θαυ-

¹ Ὁ Παχυμέρης, Α', σ. 22, ἱστορεῖ ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ Παλαιολόγος ἐμονομάχησε πρὸς τὸν κατήγορόν του ζητήσας τοῦτο «κατὰ τι κρατῆσαν ἐπὶ τοῖς ἀδῆλοις τῶν προσαγγελιῶν ἀρχαῖον ἔθος τοῖς βασιλεῦσιν».

ματοποιίας». Αὕτη δὲ ἦτο ἡ διὰ μύδρου ἀπόδειξις¹. Οὗτος δὲ ἀπήντησεν «ἂν μὲ κατηγορεῖ τις, ἤθελον πρὸς ἐκεῖνον μαχόμενος ἀποδείξει τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ κατηγοροῦ μὴ παρόντος πρὸς τίνα θὰ κριθῶ; Ἐάν δὲ θέλητε νὰ θαυματουργήσω, λέγω ὅτι δὲν εἶμαι τερατοποιός. Ἐάν δὲ θέλητε ἀπόδειξιν διὰ πεπτωκυμένου σιδήρου, δὲν γνωρίζω πῶς οὗτος εἶνε δυνατὸν νὰ μὴ καύσῃ τὴν χεῖρα ἀνθρώπου ζῶντος, ἂν ἐγγίσῃ αὐτόν, ἐκτὸς ἂν αὕτη εἶνε εἰργασμένη ἐκ χαλκοῦ, ἢ ἐκ λίθου γεγλυμμένη ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἢ Πραξιτέλους». Ταῦτα εἶπεν, ὁ δὲ Ἀκροπολίτης ἐπιφέρει «καὶ μάλα νῆ τὴν Θέμιν πάνυ δικαίως»². Οὕτω δὲ ἀπηλλάγη τοῦ μαρτυρίου τούτου.

Μετὰ ταῦτα ὁ βασιλεὺς μετεχειρίσθη τὸν παριστάμενον ἐκεῖ Φωκᾶν, μητροπολίτην Φιλαδελφείας, πάνυ ἀγαπώμενον ὑπ' αὐτοῦ καὶ φιλοφρονούμενον, τυγχάνοντα δὲ τοιαύτης εὐνοίας, οὐχὶ ἐξ ἀρετῆς, ἀλλ' ἐξ ἀναιδείας, ὅπως κατ' ἰδίαν πείσῃ τὸν Πα-

¹ Ἡ διὰ μύδρου ἀπόδειξις (*ferri candentis experimentum* καὶ *ferri candentis iudicium*) τῆς ἀθωότητος τοῦ κατηγορουμένου, ὑπῆρχε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι (Du Gange, *Glossar. med. et inf. latinitatis*, ἐν λέξει), εἶχε δὲ εἰσαχθῇ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ἀπὸ τῶν δυτικῶν λαῶν. Ὁ Παχυμέρης, Α', σελ. 33, ἀφηγεῖται ὅτι ἐν καὶ μόνον ἔσφζε τοὺς ἡλωκότας «εἰ μύδρον ἐκ πυρὸς ἥδη ζέοντα, ὃ δὴ καὶ ἅγιον ἐπεφήμιζον, τολμῶσῃ χειρὶ κύψαντες ἀναλάβοιεν καὶ τρεῖς βηματίσειαν ἔχοντες». Ἐξηγνίζοντο δὲ προηγουμένως διὰ νηστείας καὶ προσευχῆς τριημέρου. Ἐσφράγιζον δὲ τὴν χεῖρα αὐτῶν καὶ διὰ βούλλας καὶ διὰ κεκρυφάλου περιετύλισσον, ἵνα μὴ οἱ μέλλοντες νὰ ὑποστῶσι τὴν διὰ μύδρου ἀπόδειξιν ἀλειφθῶσι δι' ὕλης κωλυούσης τὴν καύσιν. Ὅρα καὶ εἰς Ἀκροπολίτην σχόλια Ἀλλατίου, σελ. 259. Ὁ Χωματηνός, σελ. 390. 526, κατακρίνει τὸ βάρβαρον τοῦτο ἔθιμον, ὅπερ εἶχε, φαίνεται, εἰσαχθῇ καὶ εἰς τὸ Δυτικὸν βασίλειον, λέγων ὅτι προσῆκε βαρβάροις μᾶλλον, καὶ ἔξω ἦτο τῶν φιλευσεβῶν νόμων καὶ τῶν ἱερῶν κανόνων. Ὅρα καὶ Δοσίθεον, σ. 896.

² Ἀκροπολίτης, σ. 103. Ὁ Παχυμέρης παραλείπει ἐν τοῖς περὶ Παλαιολόγου τὸν διὰ θανάτου ἔλεγχον καὶ τὸν διὰ μύδρου.

λαιολόγον νὰ δεχθῇ τὴν διὰ μύδρου δοκιμασίαν. Ὁ Φωκᾶς παραλαβὼν κατὰ μόνας τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, παρόντος καὶ τοῦ Ἀκροπολίτου, εἶπεν εἰς αὐτὸν « Πρέπει σύ, εὐγενὴς ἀνὴρ, καὶ ἐξ εὐγενῶν καταγόμενος, ἀμυνόμενος ὑπὲρ τῆς ἀφωσιώσεώς σου πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ τῆς ὑπολήψεως καὶ τοῦ γένους, νὰ θελήσης νὰ υποβληθῇς εἰς τὴν διὰ μύδρου δοκιμασίαν, ὅπως ἀποδείξῃς τὴν ἀλήθειαν, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἑτέρα μαρτυρικὴ ἀπόδειξις ». Ἀλλ' ὁ Παλαιολόγος εὐθαρσῶς καὶ ἀνδρικῶς ἀπήντησεν « ἄγνοῶ τίني λόγῳ ὀνομάζεται τὸ τοιοῦτον ἔργον ἅγιον, ὧ δέσποτα· ἐγὼ εἶμαι ἁμαρτωλὸς ἄνθρωπος, καὶ δὲν δύναμαι τοιαῦτα τερατουργήματα νὰ διαπράξω· ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα μὲ συμβουλευῇ μητροπλίτης, ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ, τότε ἔνδυσαι μὲν σὺ αὐτὸς τὴν ἱεράν σου πᾶσαν στολὴν, καθὼς ἐκάστοτε πράττεις εἰσερχόμενος εἰς τὸ θεῖον βῆμα, καὶ μετὰ τοῦ θεοῦ συγκοινωνῶν, εἶτα ἐκπύρωσον τὸν σίδηρον διὰ τῶν σῶν χειρῶν, δι' ὧν ἐφάπτεσαι τοῦ θείου θύματος, τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ὑπὲρ παντὸς τοῦ κόσμου θυσιασθέντος, καὶ ἐς αἰὶ θυσιαζομένου παρ' ὑμῶν τῶν ἱερέων καὶ ἱεραρχῶν, καὶ διὰ τῶν σῶν χειρῶν ἐπίθεις εἰς τὴν χεῖρά μου τὸν σίδηρον, καὶ ἔχω θάρρος εἰς τὸν δεσπότην Χριστόν, ὅτι πᾶσαν οὗτος ἁμαρτίαν μου θέλει παραβλέψει, θά θαυματουργήσῃ δὲ ἡ ἀλήθεια ».

Ὁ μητροπολίτης εἰς ταῦτα ἀπήντησεν « ὦ καλὲ νεανία, (ἦγε δὲ τότε ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος Κομνηνὸς τὸ 27^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας του) ὁ τρόπος οὗτος τῆς εὐρέσεως τῆς ἀληθείας διὰ μύδρου δὲν ἀνήκει εἰς τὰ ῥωμαϊκὰ ἔθη καὶ ἔθιμα, οὔτε εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν, οὐδὲ ἀναγράφεται εἰς τοὺς θείους καὶ ἱεροὺς κανόνας, εἶνε τρόπος βαρβαρικὸς καὶ ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς. Διετάχθη ὅμως προσταγῇ βασιλικῇ ». Εἰς ταῦτα ὁ Μιχαὴλ ἀπήντησεν « ὦ μέγιστε ἱεράρχα, ἐὰν ἤμην γέννημα βαρβάρων, καὶ ἂν ἤμην ἀνατεθραμμένος εἰς βαρβαρικὰ ἤθη καὶ νόμους, ἤθελον δικασθῇ βαρβαρικῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶμαι

Ῥωμαῖος ἐκ Ῥωμαίων, ἡ δίκη μου πρέπει νὰ γίνη κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς νόμους καὶ τὰς ἐγγράφους παραδόσεις».

Τοὺς εὐθαρσεῖς τούτους λόγους τοῦ Μιχαήλ Παλαιολόγου ὁ μητροπολίτης ἀνήγγειλε τῷ βασιλεῖ, ὅστις ἐξ ὧλων τούτων ἀνεγνώρισεν ὅτι ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος δὲν ἦτο ἔνοχος. Πάντες δὲ οἱ τῆς ἀκολουθίας τοῦ βασιλέως ὠμολόγουν ὅτι ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος ἦτο ἀθῶος. Καὶ οἱ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ δ' ἔτι τοῦ Ἰωάννου Βατάτση Λατῖνοι, οἵτινες μετεχειρίζοντο γλῶσσαν ἐλευθερωτέραν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας, ἀνωμολόγουν τὴν ἀθωότητα αὐτοῦ.

Ὁ Βατάτσης ἐν τῇ προκειμένη περιπτώσει φαίνεται ὅτι εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ ζηλοτυπίας καὶ φθόνου κατὰ τοῦ Μιχαήλ Παλαιολόγου, ὥστε ἐπεθύμει ὅπωςδῇποτε τὴν καταδίκην του, καίτοι ἀνεγνώριζε τὴν ἀθωότητά του, δι' ὃ ὁ Ἀκροπολίτης γράφει ὅτι ἤκουσε, καθὼς καὶ ὁ Μακρωτός, τὸν βασιλέα εἰπόντα ὅτι οἱ δικασταὶ κατὰ τὴν δίκην ταύτην δὲν διέφερον τῶν ξύλων, διότι ἤθελε νὰ καταδικάσῃ τὸν Παλαιολόγον, ἐνῷ οὐδεμίαν εὔρον κατ' αὐτοῦ αἰτίαν. Προσθέτει δὲ ὁ Ἀκροπολίτης ἐν ἀφελείᾳ λόγου ὅτι ἡγάπα τὸν Παλαιολόγον, καὶ ὅτι τῆς αὐτῆς ἀγάπης ἀπέλαυνεν οὗτος παρ' ὧλων τῶν ἐν τέλει καὶ στρατηγῶν καὶ στρατιωτῶν, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ ὄχλου, ἕνεκα τοῦ ἡθους αὐτοῦ, πρὸς μὲν τοὺς νέους ὧν προσηνὴς καὶ χαρίεις, πρὸς δὲ τοὺς γέροντας γηραιὸς τὸν λόγον καὶ τὴν σύνεσιν, καὶ ἀσπάσιος. Ἀνεδείχθη δὲ τοιοῦτος μετὰ δοκιμασίαν ἐν τῷ βίῳ καὶ ἄμιλλαν· ἴσως δέ, ἐπιφέρει ὁ αὐτὸς συγγραφεύς, ὁ θεὸς ὑπέβαλεν εἰς τὴν δοκιμασίαν ταύτην, διότι ἔμελλε νὰ ἀναβιδάσῃ αὐτὸν εἰς τὴν βασιλικὴν περιωπὴν, ἵνα μὴ πιστεύῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος τὰς διαβολὰς καὶ τὰς συκοφαντίας, μηδ' ἐκτελῇ ταχέως τὰς ἀποφάσεις του, ἔχων τὴν ἐξουσίαν τοῦ πράττειν πᾶν ὅ,τι ἤθελεν.

Ὅταν ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐπερατώθῃ, ὁ δὲ Παλαιολόγος ἐξῆλθεν ἀθῶος τοῦ δικαστηρίου, ὁ βασιλεὺς εἶπε πρὸς αὐτόν, «Αἶ, ἔλεεινέ, οἷας δόξης ἐξέπες»· ὑπενόουν δὲ οἱ λόγοι του ὅτι εἶχε

σκοπὸν νὰ δώσῃ εἰς τὸν Παλαιολόγον γυναικα τὴν Εἰρήνην, πρῶτην θυγατέρα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοδώρου¹.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς δίκης ὁ βασιλεὺς ἀπῆλθεν ἐκ Φιλίππων εἰς Μικράν Ἀσίαν. Αἱ πρὸς τὸν Μιχαὴλ ὁμῶς ὑποψίαι τοῦ δὲν διελύθησαν καὶ ὑπέβλεπεν αὐτὸν ἕνεκα τοῦ κατ' αὐτοῦ πάθους του, ὅπερ ἄλλως ἠναγκάζετο νὰ ὑποκρύπτῃ, καὶ μὴ ἐκδηλοῖ διὰ περιφρονήσεως, ἕνεκα τῆς συγγενείας τοῦ πρὸς τὸν Παλαιολόγον καὶ τοῦ περιφανοῦς γένους εἰς ὃ ἀνῆκε. Πρὸς ἀνακούφισιν δὲ τοῦ πάθους τοῦ γράφει πρὸς τὸν πατριάρχην Μανουὴλ, νὰ καθυποβάλῃ τὸν Παλαιολόγον εἰς ἐπιτίμια ἐκκλησιαστικά καὶ ὅρκους, ὅπως μὴ ποτε μελετήσῃ ἀπιστίαν κατὰ τοῦ βασιλέως².

Ἐπὶ τέλους ὁ Βατάτσης, λαβὼν ἔνορκον ὑπόσχεσιν πίστεως παρὰ τοῦ Παλαιολόγου καὶ συνδιαλλαγεῖς πρὸς αὐτόν, ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν Θεοδώραν, ἐγγόνην τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ σεβαστοκράτορος Ἰσαακίου τοῦ Δούκα, ἐκ τοῦ υἱοῦ τούτου Ἰωάν-

¹ Ἀκροπολ. σ. 106. Ἡ Εἰρήνη συνέπιπτε νὰ ᾔτο ἀνεψιὰ τοῦ Μιχαήλ, θυγάτηρ δευτερεξαδέλφου. Ἀλλὰ τοιοῦτοι γάμοι κωλυόμενοι ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ὡς γράφει ὁ Ἀκροπολίτης, ἐπετρέποντο εἰς τοὺς βασιλεῖς χάριν πολιτικοῦ συμφέροντος καὶ τῆς κοινῆς προμηθείας. Ὁ Ἀνών. σ. 502 παραλείπει τὰ τῆς δίκης τοῦ Μιχαήλ. Ὁρα καὶ Γρηγ. σ. 49.

² Ὁ Παχυμέρης, σελ. 21. 24, ἄλλως ἱστορεῖ τὰ τῆς ἀναμίξεως ταύτης τοῦ πατριάρχου Μανουήλ, γράφων ὅτι, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, αὐτὸς ὁ πατριάρχης εὐρισκόμενος ἐν Λυδίᾳ, καὶ ἰδὼν τὸν βασιλέα πρόθυμον νὰ προσενέγκῃ χάριν τινὰ τῷ ἱεράρχῃ, οὗτος ἐπωφελούμενος, ἐζήτησε, χαριζόμενος πρὸς τὸν Παλαιολόγον, νὰ οἰκτείρῃ τὸν κατασυκοφαντούμενον, λέγων ὅτι οὗτος χριστιανὸς ὢν θέλει ἐμμένειν πιστὸς εἰς τοὺς πρὸς τὸν βασιλέα ὅρκους. Ὁ βασιλεὺς δὲ ἀπέστειλε, λύσας τῶν δεσμῶν, τὸν Παλαιολόγον εἰς τὸν πατριάρχην, ὅπου δώσας νέον ὅρκον πίστεως τῷ βασιλεῖ ἔλαβε τὴν παρὰ τούτου συγχώρησιν, συγχρόνως δὲ καὶ ἀξίωμα ταχθεὶς τοπάρχης Μεσοθυνίας. Ὁ Φραντζῆς, σ. 7, ἱστορεῖ ὅτι ὁ Ἀρσένιος ᾔτο ὁ ἀνακρίνας τὸν Παλαιολόγον, καὶ ὅτι οὗτος ἐπρότεινεν εἰς αὐτὸν τὴν διὰ μύδρου ἀπόδειξιν.

νου, ὅστις ἀπεβίωσεν ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ, καὶ τῆς Εὐδοκίας θυγα-
τρός τοῦ Ἰωάννου Ἀγγέλου¹.

Ὁ Παλαιολόγος ἐκ τοῦ γάμου τούτου, τελεσθέντος τῷ ἔτει
1253, ἀπέκτησε δύο υἱούς, ὧν ὁ πρῶτος προώρως ἀπεβίωσεν,
ὁ δὲ δεύτερος Ἀνδρόνικος ὀνομασθεὶς ἐγεννήθη τῷ 1258².

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 107. Παχυμέρης, σ. 21.

Ἰσαάκιος Δούκας (σεβαστοκράτωρ ἀδελφὸς Βατάτση)

Ἰωάννης, σύζυγος Εὐδοκία, θυγάτηρ Ἰωάννου Ἀγγέλου

Θεοδώρα, σύζυγος Μιχαὴλ Παλαιολόγου

Μανουὴλ (ἀπέθ. προώρως). Ἀνδρόνικος.

Ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ τοῦ ὁ Παλαιολόγος μνημονεύει τῆς συγγε-
νείας ταύτης πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην. I. G. Toitzki, Imp. Mich.
Palaeol. De vita, σελ. 3. Ἰ. Σακκελίω, Περὶ Εὐστρατίου τοῦ Νι-
καίας μητροπολίτου (ἐν Ἀθηναίῳ, Τ. Δ'), σελ. 238 σημ. 2, ἔνθα
δημοσιεύει μολυβδίνην σφραγίδα, εἰκονίζουσιν ἔνθεν μὲν τὴν Θεοτόκον
ἐπὶ θώκου καθημένην καὶ τὸν Χριστὸν ἐπιγονίδιον φέρουσαν μετ' ἐπι-
γραφῆς ΜΗΡ ΘΥ', ἔνθεν δὲ τὴν Θεοδώραν ὀρθήν, τὴν βασιλεῖον ἡμφιε-
σμένην στολὴν, καὶ τὴν μὲν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους ἔχουσιν, τῇ δ'
ἀριστερᾷ σκῆπτρον βαστάζουσιν, μίτραν δ' ἐπὶ κεφαλῇς φέρουσαν διά-
λιθον, γωνιωδῶς πρὸς τὰ ἄνω εὐρυνομένην, καὶ ἑκατέρωθεν τῶν κρο-
τάφων ἀπηρωρημένους ἔχουσιν ὄρους ἐκ μαργάρων μετ' ἐπιγραφῆς
« Θεοδώρα εὐσεβεστάτη αὐγούστα, Δούκαινα Παλαιολογίνα ». Παρο-
μοίας σφραγίδος τῆς Θεοδώρας ἐδημοσίευσεν περιγραφὴν εἰδικὴν ὁ
Francesco Carrara, Teodora Ducaina Paleologina. Piombo
unico inedito etc. Vienna. 1840.

Περὶ τῆς Θεοδώρας γινώσκουμεν ὅτι προσεπεκύρωσε μετόχιον καλού-
μενον Σωτῆρα εἰς τὴν Μονὴν τῆς Κῼ. Ἰ. Σακκελίω (ἐν Ἀθηναίῳ,
Δ'), σ. 238. Acta et dipl. T. 5', σ. 216.

² Γρηγορ. σελ. 87. Ὅτε ὁ Παλαιολόγος ἀνέκτησε τὴν Κωνσταν-
τινούπολιν, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρόνικος ἦτο διετής, Δελτ. Ἰστ. καὶ Ἑθν.
Ἑταιρ. Τ. Β', σ. 525.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'

Ἀνατολικὸν βασιλείον. Ἰωάννης Βατάτσης.

Νόσος Βατάτση. — Θάνατος. — Χαρακτηρισμὸς Βατάτση ὑπὸ Γρηγοῤῃ, Ἀκροπολί-
του, Ἀνωνύμου καὶ Παχυμέρη. — Ὁ Βατάτσης ὡς ἄγιος.

Ὁ Βατάτσης περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ ἐπομένου ἔτους 1254 ἐκ Νυμφαίου, ἔνθα παρεχέιμασεν, ἐλθὼν εἰς Νίκαιαν, κατελήφθη τὴν νύκτα ἐπὶ τῆς κλίνης ὑπὸ ἀφασίας, προσελθούσης κατὰ τὴν διάγνωσιν τῶν ἱατρῶν ἐξ ἀποπληξίας¹. Ἐν ἄλλοις δὲ θεραπευτικοῖς φαρμάκοις, ἅτινα μετεχειρίσθησαν, ἐχάραξαν ἀμυχὰς εἰς τοὺς πόδας του, ἐφ' ὧν ἐπέθηκαν ἐφόλγιον. Ἐν τῇ ἀποπληκτικῇ ταύτῃ καταστάσει διετέλει καὶ ἀναίσθητος· εὐθὺς δ' ὡς ἐπὶ μικρὸν συνῆλθε, διέταξε νὰ μετενέγκωσιν αὐτὸν εἰς Νύμφαιον, ὅπου ἔφθασεν ὀλίγον πρὸ τῆς Κυριακῆς τῆς Βατοφόρου, ἡμέρας, καθ' ἣν συνήθιζεν ἐκεῖ νὰ τελῇ θρίαμβον, ὃν καὶ τότε ἐξετέλεσεν, ἐώρτασε δὲ κατόπιν καὶ τὸ Πάσχα. Ἀλλ' ἔκτοτε κατετρύχετο ὑπὸ τῆς νόσου, ἄλλοτε μὲν καταλαμβανόμενος ἐν τῷ παλατίῳ ὑπὸ τῆς ἀφασίας, ἄλλοτε δ' ἐν

¹ Ἀκροπολ. σελ. 108-111. Ἀνών. 504 ἐπ. Ὁ Γρηγοῤῃς, σ. 49, τὴν νόσον τοῦ Βατάτση ὀνομάζει φρενίτιν, εἶτε ἐπιληψίαν, ἥτις ἔρριπτεν αὐτὸν εἰς καρηθαρίαν καὶ νάρκωσιν. Σημειοῖ δ' ἔτι ὅτι διήνυσεν τὸ 60 ἔτος, ὅτε ἀπεβίωσε, καὶ ὅτι ὅταν ἀνέβη ἐπὶ τὸν θρόνον ἦτο 27 ἐτῶν. Ἐν τοῖς περιθωρίοις τοῦ χειρογράφου κώδικος τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ἀνδρέου Δανδόλου, ἔγραψέ τις ὡς ὑποσημείωσιν εἰς τὰ περὶ τῆς ἀναβάσεως ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ διαδόχου τοῦ Βατάτση, ὅτι ὁ Βατάτσης ὑπέφερεν ἐξ αἱμορροίδων!! Χρον. Δανδόλου (ἐν Murat T. IB') σελ. 353.

ὁδῷ ἔφιππος ἢ πεζός, ὥστε πολλάκις ἐπὶ φορείου ἐφέρετο ὑπὸ τῶν ἀκολούθων του εἰς τὸ παλάτιον. Ἐπὶ τέλους δ' ἔπαθεν ὑπὸ ἀτροφίας τοῦ σώματος καὶ καταπτώσεως τῶν σωματικῶν δυνάμεων. Ὅτε δ' οἱ ἱατροὶ ἐξήντλησαν πάντα θεραπευτικὸν τρόπον, ὁ βασιλεὺς, παραμυθίαν τῆς νόσου ἐπιζητῶν, ἠθέλησε νὰ ἀπέλθῃ εἰς προσκύνησιν τοῦ ἐν Σμύρνῃ ναοῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ παράκλησιν αὐτόθι ποιήσῃ καὶ ἴλεων αὐτὸν ἐπικαλεσθῇ. Ἀλλὰ καὶ ἐν Σμύρνῃ οὐδεμία ἐπῆλθε βελτίωσις τῆς νόσου, τούναντίον δεινώσεις μείζων ἐπηκολούθησεν εὐρισκομένου τοῦ βασιλέως εἰς τὰ Περίκλυστρα, ἐξ ὧν κακῶς ἔχων μετεκομίσθη εἰς Νύμφαιον, ὅπου κατῴκησεν οὐχὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἀλλ' ἐν σκηνῇ ἐντὸς τῶν πλησίων ἐκεῖ κήπων. Αὐτόθι δ' ἐπῆλθε καὶ τὸ μοιραῖον τέλος τοῦ βίου του, τῇ 30 Ὀκτωβρίου 1255 (τῇ τρίτῃ τῶν Καλανδῶν Νοεμβρίου), καὶ ἐτάφη ἐν τῇ Μονῇ τῶν Σωσάνδρων. Ἦγε δὲ τότε τὸ 62 ἔτος τῆς ἡλικίας του, καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη τριάκοντα καὶ τρία. Ὁ Βατάτσης κατέλιπε τὴν βασιλείαν εἰς τὸν υἱόν του Θεόδωρον, διανύοντα τὸ 33 ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἅτε γεννηθέντα τὴν ἡμέραν τῆς ἀναρρήσεως τοῦ πατρός του εἰς τὸν θρόνον.

Ὁ Γρηγοῤῃς, χαρακτηρίζων τὸν βασιλέα Βατάτσην, ὡς ἄριστα ἀπεικονίζει αὐτόν, γράφων ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος « σύνεσιν πλουτῶν φυσικὴν καὶ τρόπων εὐστάθειαν καὶ βεβηκὸς ἦθος, κάλλιστα τὴν ἀρχὴν διίθυνε καὶ ἐκόσμει· καὶ τοῖς τε τῶν Ῥωμαίων πράγμασι καὶ στρατεύμασι πλείστην ἐν ἀρχῇ τὴν ἐπίδοσιν ἐδεδώκει κατὰ τὸ ἑκατέρους ἀνάλογον, μήτε πρὸ βουλῆς ἐργαζόμενος οὐδέν, μήτε μετὰ τὴν βουλὴν ἀμελῶν οὐδενός· ἀλλὰ πάντα μέτρῳ καὶ κανόνι διδοὺς καὶ καιρῷ τῷ προσήκοντι ». Εὐστόχως δέ, ὁ αὐτὸς ἐπιλέγει, δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι οἱ πρῶτοι χρόνοι τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας τὴν τοῦ Θεοδώρου Λάσκαρι ὀξεῖαν ἐζήτουν ὁρμὴν, οἱ δ' ἐφεξῆς τὴν τοῦ Ἰωάννου βασιλέως εὐστάθειαν¹.

¹ Γρηγοῤῃς, σ. 24.

Ὁ Ἀκροπολίτης, ὅστις ἔγραψε καὶ ἐπιτάφιον εἰς Ἰωάννην Βατάτσην, περὶ τούτου γράφει, ὅτι ἦτο πρᾶος καὶ φιλόανθρωπος καὶ φιλόδωρος, ἀλλὰ τὴν φιλοδορίαν ἤσκει οὐχὶ πρὸς τοὺς περὶ ἑαυτὸν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς προσερχομένους πρέσβεις, ἵνα τυγχάνῃ τῶν ἐπαίνων καὶ τῆς εὐνοίας αὐτῶν. Ὡς πρὸς τὰς γυναῖκας δὲ δὲν ἦτο ἀνώτερος ἐρώτων, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ σχέσις αὐτοῦ μετὰ τῆς Μαρκεζίνης. Ἐν ταῖς μάχαις ἦτο καρτερικός, ἀλλ' ἀπέφυγε τὰς ἐκ τοῦ συστάδην, δειλιῶν πρὸς τὴν ἑκβασιν αὐτῶν καὶ ὑπολογίζων τὸ ἄδηλον· μᾶλλον δ' ἐνίκα τοὺς ἐναντίους διὰ τῆς ἐπιμονῆς, παραμένων τὸ ἔαρ καὶ τὸ θέρος, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸν χειμῶνα εἰς τὰς χώρας των, καταπονῶν οὕτω καὶ ἐξασθενῶν αὐτούς¹. Πρὸς τοὺς κόλακας ἔτεινεν εὖνουν οὖς, καὶ ἐτίμα αὐτούς καὶ ἐπίστευεν, ὡς ἐπὶ παραδείγματος, τὸν μητροπολίτην Φιλαδελφείας Φωκᾶν, ὃν ἠγάπα καὶ πάνυ φιλοφρόνως πρὸς αὐτὸν ἐφέρετο οὐχὶ διὰ τὴν ἀρετὴν του, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τὴν ἀναίδειαν· καὶ ποτε δὲ συμβουλευθέντος τοῦ βασιλέως αὐτὸν περὶ δημοσίας ὑποθέσεως, οὗτος ἀπήντησεν, «ὦ βασιλεῦ, πρὸς τί ἐρωτᾷς ἡμᾶς, ἐνῷ σὺ πάντοτε πράττεις ἐξ ἑαυτοῦ, ὅ,τι ἂν θέλῃς». Καὶ τότε μὲν ὁ βασιλεὺς ἐσχελίασε, καὶ εἶπε πρὸς τοὺς παρισταμένους, «πῶς ἀνέχεσθε τὸν μητροπολίτην μετὰ τοσαύτης θρασύτητος ὁμιλοῦντα». Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐδεξιώθη τοῦτον φιλοφρόνως, καὶ ἐτίμα καὶ σύμβουλον εἶχεν εἰς κοσμικὰς ὑποθέσεις², καὶ δὴ εἰς τὴν δίκην τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.

Ὁ Ἀνώνυμος δὲ Βυζαντινὸς συγγραφεὺς εἰς τὸν χαρακτηρισμόν, ὃν ὁ Ἀκροπολίτης ἀναγράφει, ἐπιπροσθέτει ἴδιον αὐτοῦ³. — Ὁ Βατάτσης, γράφει, κατὰ τε τὴν περὶ τὰ θεῖα εὐλάβειαν καὶ τὴν περὶ τοὺς ὑπηκόους κηδεμονίαν εἶχε τὰ πρωτεῖα ὡς

¹ Ἀκροπολ. 110 ἐπ. Ὁ ἐπιτάφιος, ὃν ἔγραψεν ὁ Ἀκροπολίτης, μένει ἀνέκδοτος, σφζόμενος ἐν τοῖς ἐν Βενετίᾳ Νανιανοῖς χειρογράφοις. Δημητρακόπουλ. Ἑκκλ. Βιβλ. σελ. λε'.

² Ἀκροπολίτης, σ. 103.

³ Ἀνώνυμος, σ. 506.

πρὸς τοὺς πρὸ αὐτοῦ βασιλεύσαντας. Πρὸς τοὺς μοναχοὺς ἐφέρετο μετ' αἰδημοσύνης, θεωρῶν ὡς ἀνθρώπους τοῦ θεοῦ, τοὺς ἀρχιερεῖς δὲ καὶ ἱερωμένους ἐθεώρει ὡς μεσίτας πρὸς τὸ θεῖον, καὶ ὁμιλῶν πρὸς αὐτοὺς καὶ ἀναστρεφόμενος διετίθετο ὡς ἐὰν ὠμίλει πρὸς θεόν. Ἀναρίθμητα δὲ ἀγαθὰ καὶ εὐεργεσίας προσήνεγκεν εἰς πόλεις καὶ μεγίστας καὶ περιφανεῖς, καὶ μικρὰς καὶ ἀφανεῖς ἐν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ τῇ δύσει, πολλὰ διαπράξας εἰς ἀσφάλειαν αὐτῶν διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τειχῶν καὶ περιβόλων, καὶ ἄλλων ὀχυρωμάτων, διὰ τῆς ἐναποθηκεύσεως ἐπιτηδείων τοῦ πολέμου τόξων καὶ βελῶν καὶ θυρεῶν καὶ θωράκων, καὶ μηχανημάτων πετροβόλων πρὸς ἄμυναν, διὰ τῆς ἰδρύσεως εἰς τὰς μεγάλας πόλεις τεχνουργείων πρὸς κατασκευὴν ὀπλων, ἅτινα ἀπετίθεντο εἰς δημόσια ὀπλοστάσια, διὰ τῆς ἐναποθηκεύσεως τροφῶν, σίτου καὶ κριθῆς, οἴνου καὶ ἐλαίου καὶ ἄλλων σπορίμων καὶ χρειωδῶν, φυλασσομένων διὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀφορίας καὶ ἐνδείας. Ἐν Μαγνησίᾳ δὲ ἡδύνατό τις νὰ εὕρῃ πᾶν ὅ,τι ἤθελε ζητήσῃ οὐ μόνον ἐκ τῶν τῆς ἐγχωρίου παραγωγῆς τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ Ἰνδιῶν καὶ ἄλλων μερῶν τῆς οἰκουμένης.

Ἀλλὰ πλὴν τούτου κατὰ πόλεις συνήθροισε καὶ βιβλιοθήκας πασῶν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν.

Ἐξετέλεσε δ' ἐπ' ἰσῆς ἀπογραφὴν τῆς χώρας, ἀπονείμας εἰς ἕκαστον τῶν ὑπηκόων του μερίδα γῆς, ὥστε νὰ ζῇ ἐν εὐπορίᾳ. Εἰς τοὺς στρατιώτας δὲ καὶ τοὺς μεγιστᾶνας παρέσχε προνοίας¹ καὶ κτήματα, ὥστε νὰ ἔχωσι πολλαπλάσια εἰσοδήματα. Εἶχε δ' ἐπ' ἰσῆς ἵππων ἀγέλας καὶ βοῶν καὶ προβάτων καὶ καμήλων τοσαύτας, ὥστε δὲν ἐπήρκουν οὐδὲ αἱ νομαί. Συνή-

¹ Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς λέξεως προνοίας καὶ ζευγηλατείου ὅρα ἐμὸν πόνημα Περὶ τοῦ γεωγραφικοῦ ὀνόματος Μεσσαρία ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. καὶ Ἑθνολ. Ἑταιρίας, Τ. Δ', σελ. 446, σημ. 48. Περὶ παροίκων καὶ προνοιάρων, ὅρα Jirecek, Das Fürstent. σελ. 198. Ὅρα καὶ Γλωσσάριον Παχυμέρη, Β', σελ. 715.

θροισε δὲ θησαυροὺς καὶ σωρείαν χρημάτων, θεωρῶν δόξαν καὶ καύχημα ὅτι οἱ ὑπῆκοοι αὐτοῦ ἐπλούτουν καὶ εἶχον ἀφθονίαν παντός.—

Ἐνεκα τούτων ὅλων, λέγει ὁ Παχυμέρης, ὅστις τὰ αὐτὰ περίπου ἱστορεῖ περὶ τοῦ βασιλέως τούτου, ἐπωνομάζετο πατὴρ Ῥωμαίων, ἐνῷ ὁ Θεόδωρος δεσπότης αὐτῶν. Ἴνα μὴ ἐξαντλῇ δὲ τοὺς ὑπηκόους του, ἱστορεῖ ὁ αὐτὸς Παχυμέρης, δι' ἐκτάκτων φορολογιῶν καὶ εἰσφορῶν ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης, καὶ πρὸς διατήρησιν τῶν πολυαριθμῶν φρουρίων, κατέστησε περὶ ἕκαστον φρούριον ἰδίας προνοίας ἢ τιμάρια τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, τὰ λεγόμενα ζευγηλατεῖα, ὧν τὰ εἰσοδήματα διέθηκεν εἰς σιτάρκειαν τοῦ παρακειμένου ἐκάστου φρουρίου· οὕτω δὲ ἡδύνατο καὶ οὗτος ἄνευ προσθήκης βαρῶν εἰς τοὺς ὑπηκόους νὰ ἀντλῇ ἐκ τῶν ἰδίων χρήματα διὰ τὰς βασιλικὰς εὐεργεσίας¹. Ἴνα καταδείξῃ δὲ ὁ χρονογράφος οὗτος τὸν ἀμύθητον ἰδιωτικὸν πλοῦτον τοῦ Βατάτση, διηγεῖται ὅτι καταληφθεὶς ποτε ὑπὸ νόσου, καὶ τῶν ἰατρῶν ἀπελπισθέντων, κατέφυγεν εἰς τὰ θεῖα ἐπικαλούμενος τὸ ἔλεος τοῦ θεοῦ. Διέταξε δὲ νὰ δώσωσιν ἐκ τῶν ἐν σάκκοις χρυσῶν νομισμάτων τριάκοντα ἕξ νομίσματα εἰς ἕκαστον τῶν ὅπου δῆποτε ἀπόρων, ἐπ' ἴσης δὲ καὶ εἰς ναοὺς, μονὰς καὶ θεοφιλεῖς ἀνδρας. Πάντα δὲ τὰ ἐλέη ταῦτα ἐφόρτωσαν ἐπὶ πλείστων ἡμιόνων. Ἴνα δὲ μὴ ὑποληφθῇ ὅτι ἔθηκε χεῖρα ἐπὶ τῶν δημοσίων χρημάτων, ἀλλ' ὅτι ἐδαπάνᾳ ἐκ τῶν ἀποταμιευμάτων καὶ εἰσοδημάτων τῶν ἰδίων αὐτοῦ γαιῶν, ἃς ἐκαλλιέργει δι' εἰδημόνων, ἐπεκαλέσθη τὴν μαρτυρίαν τοῦ πατριάρχου Μανουήλ². Ὁ αὐτὸς δὲ διηγεῖται καὶ ἕτερον ἀνέκδοτον ὅτι συναντήσας ποτὲ τὸν υἱόν του Θεόδωρον ἐν κυνηγεσίῳ, φέροντα πολυτελῆ ἀμφίεσιν, δὲν ἀνταπέδωκε πρὸς αὐτὸν τὸν πατρικὸν χαιρετισμόν. Οὗτος δὲ ὑπολαβὼν ὅτι ἀμάρτημά τι διέπραξε προσῆλθε κατ' ἰδίαν εἰς τὸν πατέρα του διαπυνθανόμενος τὸ αἶ-

¹ Παχυμέρης, Α', 23, σ. 69.

² Παχυμέρης, Α', σ. 70

τιον. Ὁ δ' ἀπήντησε «Τί καλὸν συνειδῶς ὅτι ἔπραξας πρὸς τοὺς Ῥωμαίους δαπανᾷς τὰ χρήματα αὐτῶν εἰς ἀνωφελεῖς διατριβάς; ἢ δὲν γνωρίζεις, ὅτι τὰ χρυσοκέντητα ταῦτα καὶ σηρικὰ ὑφάσματα εἶνε αἵματα Ῥωμαίων, καὶ πᾶσα δαπάνη παρὰ σοῦ γενομένη ἔπρεπεν ὑπὲρ τούτων νὰ διατίθεται, διότι ὁ πλοῦτος τῶν βασιλέων, τῶν ὑπηκόων λογίζεται¹».

Εἶτε δ' ἐν ἐκστρατεία εὐρισκόμενος, εἶτε ἐν ἀπλῇ ὁδοιπορίᾳ, ἐνεποίει θάμβος εἰς τοὺς θεωμένους διὰ τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν σκηνῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἵπποστασίων, καὶ τῶν πρὸς χρῆσιν ἵπποδρομίων ἵππων, καὶ τῆς ἐπιβλέψεως αὐτοῦ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἔτι τῶν φαγητῶν καὶ ποτῶν.

Πᾶσα πόλις καὶ χώρα καὶ δῆμος ἀπέλαυσε τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ. Παρέσχε δ' ἔτι χορηγίας εἰς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ σεμενεῖα καὶ τὰς μονάς. Ἰδιαιτέρως δ' εἰς τὴν μονὴν τοῦ Σινᾶ, καὶ εἰς ἕσας εὐρίσκοντο ἐν τῇ Σιών, καὶ εἰς τὰ πατριαρχεῖα Ἱερουσαλήμ, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας. Ἀλλὰ καὶ ναοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐξηγόρασεν, οὓς ἤθελον νὰ καταστρέψωσιν οἱ Λατῖνοι πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν καὶ τῆς ἐνδείας· τοιοῦτοι δὲ μνημονεύονται ὁ τῶν Βλαχερνῶν, ὁ τῶν Ρουφιανῶν καὶ ὁ ἐν Ἀνάπλῳ τοῦ Ταξιάρχου. Ἐπ' ἴσης δὲ τὸν ναὸν τῶν Ἀποστόλων² ὑπὸ σειсмоῦ βλαβέντα βασιλικῶς ἐπεσκέφθη καὶ διὰ χρημάτων ἰδίων ἀνέκτισεν. Ἀλλὰ καὶ αἱ μοναὶ τοῦ Ἀγίου Ὁρους καὶ αἱ κατὰ τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ αἱ ἐν τῇ Ἀττικῇ ἐγνώρισαν τὴν πλουτοδότιδα αὐτοῦ χεῖρα.

Ἡ ὑπὲρ τοῦ Βατάτση μεγαληγορία τῶν συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων ἀνεῦρεν ἔτι καὶ εἰς χρησμοὺς παλαιότερους γεγραμ-

¹ Παχυμέρης, Α', σ. 39.

² Ὑποθέτομεν ὅτι οὗτος εἶνε ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει περιβλεπτος μετὰ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, περὶ οὗ ἔλαβε πρόνοιαν παθόντος ὑπὸ σειсмоῦ. Ὅρα περὶ τοῦ ναοῦ τούτου Ποίημα Κωνσταντίνου τοῦ Ῥοδίου, ἐκδοθὲν ὑπὸ Émile Legrand, Description des œuvres d'art et de l'Église de Ste Apôtres.

μένους ὑπὸ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ προφητείας ὑποδηλούσας τὴν ἔλευσίν του, εἰς ἃς ἡ δεισιδαιμονία τῶν χρόνων ἀπέδιδε πίστιν¹.

Ὁ Ἰωάννης Α' Βατάτσης ὡς ἅγιος.

Ἡ φήμη τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν τοῦ Βατάτση, ἡ φιλελευμοσύνη, ἡ εὐλάβεια, ἡ ἀνέγερσις εὐαγῶν οἰκῶν καὶ ναῶν, εἶχε διεγείρει τοσοῦτον ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν κοινήν συνειδήσιν τῶν ἐν Βιθυνίᾳ ὑπηκόων του κοσμικῶν καὶ κληρικῶν, ὥστε μετὰ παρέλευσιν ἱκανῶν ἐτῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου του ἀνεγνωρίσθη ὡς ἅγιος, καὶ ἐωρτάζετο ἡ μνήμη αὐτοῦ τῇ 4 Νοεμβρίου ἐν Νυμφαίῳ, ὅπου ἀνηγέρθη ναὸς ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ. Καὶ νῦν δ' ἔτι ὑπάρχει ναῖσκος ἐν Νυμφαίῳ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ, ἔνθα πολλοὶ προσέρχονται ποιούμενοι παρακλήσεις. Ἀγνωστον δ' ἂν ὁ ναῖσκος οὗτος εἶνε ὁ ἀρχικὸς κτισθεὶς ἢ μεταγενέστερος· ἐπ' ἱσῆς ἀγνωστον ἂν ἡ Ἐκκλησία ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως καὶ συνοδικῶς τὸν Βατάτσην ὡς ἅγιον, ἢ σιωπηλῶς ἡνείχετο, ὅπως μὴ προσκρούσῃ εἰς τὸ εὐσεβὲς φρόνημα τοῦ λαοῦ. Ὑποθέτομεν τὸ δεύτερον ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐν τοῖς μηναίοις καὶ τῆς μνήμης ἔτι αὐτῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ βασιλέως τούτου, μόνον γνωστοῦ ὡς ἁγίου ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τιμωμένου ἐν Μαγνησίᾳ ναοῦ, καὶ ἐκ συναξαρίου ἰδίου μετ' ἁσματικῆς ἀκολουθίας.

Ἀσματικὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Βασιλέως ἔγραψεν ὁ κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσας Νικόδημος ὁ Ἁγιο-

¹ Émile Legrand, Les oracles de Léon, σελ. 13 καὶ 36, στίχ. 120. Ὅρα καὶ ἐν σελ. 37 χρησιμολογήματα περὶ Θεοδώρου Β' Λα-σκάρεως καὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου. Ὁ Γεώργ. Ἀκροπολίτης ἔγραψε καὶ ἐπιτάφιον εἰς τὸν Ἰωάννην Βατάτσην ἀνέκδοτον ἔτι ὄντα. Byzantinischen Analekten, ὑπὸ Joseph Müller, (ἐν Sitzungsberichte des philol.-hist. Clas. IX. T. B'), σελ. 340.

ρείτης μετὰ τοῦ οἰκείου συναξαρίου, ὅπερ ἐν συνόψει παρέλαβεν ἐξ ἐκτενεστέρου παλαιοτέρου. Τὴν ἀκολουθίαν δὲ ταύτην ἐξέδωκε τῷ 1872 ὁ Σεβ. Ἐφέσου Ἀγαθάγγελος, ὁ ἐκ Μαγνησίας, συμπεριλαβὼν πλὴν τῆς βιογραφίας τοῦ Βατάτση, τῆς ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου γραφείσης, καὶ ἐτέραν ἐκτενῆ ἀνωνύμου συγγραφέως¹. Ἀμφότεροι οἱ βίοι οὗτοι φέρουσι τὸν τύπον τῶν συναξαρίων τῶν λοιπῶν ἁγίων, ἐν οἷς ἐξαίρονται αἱ χριστιανικαὶ ἀρεταὶ καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα τῶν βιογραφουμένων καὶ διαγράφονται τὰ θαύματα, ἅτινα ζῶντες αὐτοὶ ἐξετέλεσαν ἢ τὰ ἱερὰ αὐτῶν λείψανα.

Ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν τὰ συναξάρια τοῦ Βατάτση ἐλαχίστην παρέχουσι συμβολὴν εἰς τὰ τοῦ βίου αὐτοῦ· διότι τὰ μνημονευόμενα ἱστορικὰ γεγονότα ἀλλαχοῦ μὲν ἀντιφάσκουσι πρὸς τὰς γνησίας ἱστορικὰς πηγάς, ἀλλαχοῦ δὲ ἀποδίδονται εἰς τὸν Βατάτσην πράξεις, ἃς ἐξετέλεσεν ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις, ἀλλαχοῦ δὲ συμφύρονται πολιτικὰ γεγονότα τοσοῦτον μετὰ τῶν χριστιανικῶν μύθων, ὥστε ἀδύνατος ἀποβαίνει ἡ διαλεύκανσις αὐτῶν, ἐν ἑλλείψει ἄλλων ἱστορικῶν εἰδήσεων συμπληρωτικῶν.

Ὁ συναξαριστὴς γράφει ὅτι οἱ γονεῖς τοῦ Ἰωάννου Βατάτση ἦσαν ἐκ λαμπροῦ καὶ εὐγενοῦς γένους, καὶ ὅτι τὰ περὶ τούτων παρέλαβεν ἐκ τοῦ Χωνιάτου. Ἀλλὰ τὰ γραφόμενά του ἐν μέρει μόνον συμπίπτουσι πρὸς τὰ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου. Αὐθαирέτως ἀναγράφει ὡς πάππον τοῦ Βατάτση τὸν Κωνσταντῖνον Βατάτσην στρατοπεδάρχην τοῦ βασιλέως Μανουήλ, ἔχοντα υἱοὺς Θεόδωρον καὶ Νικηφόρον, ἐνῷ ὁ Χωνιάτης ἱστορεῖ ὅτι ὁ Βατάτσης οὗτος ἐλέγετο Ἰωάννης Κομνηνὸς Βατάτσης, ἔχων υἱοὺς

¹ Συναξαριστὴς τῶν 12 μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἔκδοσις Σεργ. Χ. Ῥαφτάνη, Τ. Α', σελ. 227. Ἀσματικὴ ἀκολουθία τοῦ Ἀγίου βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Βατάτση τοῦ Ἐλεήμονος, τοῦ ἐν Μαγνησίᾳ παρὰ τὸν Ἑρμον. Συγγραφείσα ὑπὸ Νικοδ. τοῦ Ἀγιορείτου. Ἐκδίδεται τὸ πρῶτον ἤδη ὑπὸ τοῦ Σ. Ἀγ. Ἐφέσου Κ. Ἀγαθαγγέλου, τοῦ ἐκ Μαγνησίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει. 1872.

Αλέξιον καὶ Μανουήλ, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός των κατέφυγον εἰς Ἰκόνιον· τὸ τελευταῖον δὲ τοῦτο ἀναφέρει καὶ ὁ συναξαριστής.

Διηγεῖται κατόπιν ὅτι ὁ πρὸς πατὸς θεῖος τοῦ βασιλέως, κληρικὸς ὢν, κατέφυγεν εἰς τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν τὸν βασιλέα καὶ κατετάχθη εἰς τοὺς ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ κληρικούς· διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου ὁ Βατάτσης προσελήφθη εἰς τὸν στρατόν. Περὶ τοῦ πατρός τοῦ Βατάτσης οὐδὲν σημειοῖ, μὴ δυνηθέντος τοῦ βιογράφου νὰ εὔρῃ τὸν ἱστορικὸν σύνδεσμον, ἀλλὰ πλάσαντος συγγένειαν κατὰ φαντασίαν ἐκ μόνου τοῦ ἐπωνύμου.

Ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις, ἐξακολουθεῖ ὁ συναξαριστής, θέλων νὰ ὑπανδρεύσῃ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, ὅπως καταλίπη διάδοχον τῆς βασιλείας, ἐζήτει γαμβρὸν συγγενεύοντα πρὸς βασιλέα, καὶ ἐξέλεξε τοιοῦτον τὸν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ του λατῖνον στρατηγὸν τοῦ λατινικοῦ στρατεύματος, Κορράδον ὀνόματι, συγγενῇ τοῦ Γουλιέλμου Μπέρτου ῥηγὸς τῆς Φλανδρίας (sic), ἀλλ' ἡ θυγάτηρ τοῦ Λασκάρεως Εἰρήνην ἔκλινε μᾶλλον πρὸς τὸν Ἰωάννην Βατάτσην καὶ διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ καὶ διότι ἦτο ὁμόφυλος καὶ ὁμόδοξος, υἱὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὁρθόδοξος. Ὁ Λάσκαρις γνωρίσας τὴν κλίσιν ταύτην τῆς θυγατρὸς του, ἀπεφάσισε, συμβουλευθεὶς καὶ τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ, νὰ γίνῃ ἡ ἐκλογὴ διὰ μονομαχίας ἀμφοτέρων, ὁ δὲ νικήσας νὰ λαμβάνῃ ἔπαθλον τὴν θυγατέρα του. Διεξέρχεται δ' ὁ συναξαριστής τὰ τῆς μονομαχίας ταύτης διὰ μακρῶν, διαγράφων καὶ τὰ τῆς στολῆς αὐτῶν, φερόντων σιδηροπούκαμισα καὶ δόρατα καὶ τόξα καὶ ξίφη, καὶ παρεισάγων προσευχὰς τοῦ Ἰωάννου Βατάτσης καὶ ἐπικλήσεις τοῦ θεοῦ. Νικήσας ὁ Βατάτσης ἔλαβε γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως, εὐλογήσαντος τοὺς γάμους τοῦ πατριάρχου Μανουήλ Ξιφιλίνου. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον τοῦτο δύο πατριάρχαι εἶνε γνωστοί, ὁ Ἰωάννης (1064) καὶ ὁ Γεώργιος (1193). Ὁ Μανουήλ δέ, περὶ οὗ ὁ λόγος, ἦτο ὁ Σαραντηνὸς Χαριτόπουλος (Ὅρα ἄνωτ. 101). Ἀλλὰ πλὴν τοῦ λάθους τούτου περὶ τοῦ πατριάρχου, ἡ ὅλη

ἀφήγησις εἶνε καθαρῶς μυθώδης, γραφεῖσα ὅπως ἐκχύση ὁ βιογράφος τὸ κατὰ τῶν Λατίνων μῖσός του, καὶ καταδείξῃ ὅτι ὁ Βατάτσης, ἅτε πρεσβεύων τὰ ἀληθῆ δόγματα τῆς ὀρθοδοξίας, κατενίκησε Λατῖνον ἐτερόδοξον. Ἄλλως δ' οὐδὲ δύναται τις καὶ κατὰ διάνοιαν νὰ ὑπολάβῃ ὅτι ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις ἦτο δυνατόν νὰ θελήσῃ νὰ ιδρύσῃ δυναστείαν λατινικὴν.

Ἐτερον γεγονὸς ἱστορικόν, ἀποδιδόμενον ὑπὸ τοῦ συναξαριστοῦ εἰς τὸν Βατάτσην, εἶνε ὅτι οὗτος ἐμονομάχησε πρὸς τὸν σουλτᾶνον τοῦ Ἰκονίου Ἰαθατίνην ἢ Ἀζατίνην καὶ ὅτι ἐφόνευσε τοῦτον τῇ βοηθείᾳ τοῦ θεοῦ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς βασιλείας του. Τὸ κατόρθωμα ὅμως τοῦτο διέπραξεν, ὡς ἱστορήσαμεν (σελ. 82), ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις· ἐξ ἀγνοίας δὲ ὁ βιογράφος ἀποδίδει τοῦτο εἰς τὸν Βατάτσην, προσθέτων ὅτι ἐπὶ τῇ νίκῃ ταύτῃ ὁ Βατάτσης ἔκτισε τὴν Μονὴν τῶν Σωσάνδρων, κατὰ δημῶδη τρόπον παρετυμολογῶν τὸ ὄνομα τῆς Μονῆς Σωσάνδρων. Τὰς δύο δὲ ταύτας μονομαχίας ὁ ὕμνογράφος Νικόδημος ἐν τῇ ἁσματικῇ ἀκολουθίᾳ ἐν πολλοῖς στιχηροῖς ἐξυμνεῖ· ὡς Ἦχος β' εἰς τὴν λιτὴν. Ἰδιόμελον. « Ἰωάννη θεόστεπτε, τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἡ δόξα, τῶν βασιλέων ἡ τρυφή, καὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ γένους τὸ σεμνολόγημα· σὺ τὴν ἐλπίδα ἔχων ἐπὶ μόνον τὸν Κύριον καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ θαρρῶν, τοὺς ἐν ἄρμασι καὶ ἵπποις πεποιθότας ἐνίκησας· ὅθεν Κόρραδον μὲν τὸν λατινόφρονα, τῇ ἱππηλασίᾳ καὶ τῷ δόρατι σεμνυνόμενον, κατὰ στέρνα βαλὼν καταδέβληκας· Ἀζατίνην δέ, τὸν δυσσεβῆ καὶ ἀλαζόνα, μονομαχήσας ἐνίκησας » κτλ.

Ἐτέρα ἱστορικὴ ἀνακρίβεια τοῦ συναξαριστοῦ εἶνε ὅτι ὁ Βατάτσης ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 72 ἐτῶν, καὶ ὅτι διάδοχόν του ἀφῆκε τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, ἐνῶ διάδοχος τοῦ Βατάτση ὑπῆρξεν ὁ υἱός του Θεόδωρος Β' Λάσκαρις.

Μετὰ τὰ ἱστορικὰ ταῦτα ἀνακριβῆ γεγονότα οὐδὲν ἕτερον ὁ συναξαριστὴς ἀναφέρει ἐκ τοῦ μακροῦ πολιτικοῦ βίου τοῦ βασιλέως τούτου. Ἐρχεται δὲ κατόπιν εἰς τὰ τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ λειψάνου, καὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Βατάτση ὡς ἀγίου μετὰ τὸ

ἄνοιγμα τοῦ τάφου του ὑπὸ μοναχῶν, καὶ εἰς καταγραφὴν τῶν θαυμάτων, ἐφ' ὧν δὲν θέλομεν ἀπασχολήσῃ τὸν ἀναγνώστην.

Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Ἰωάννου Βατάτση ὡς ἀγίου ὑπὸ τῶν Βιθυνῶν συνέβη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου κατὰ τὸν αὐτὸν συναξαριστὴν, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Μαγνησίαν. Ἰχνη δὲ τῆς πρὸς τὸν ἄνδρα τοῦτον ἀποδιδομένης ὑπὸ τῶν Βιθυνῶν ὑπερφυσικῆς δυνάμεως καὶ θαυματουργοῦ εὐρίσκομεν παρ' αὐτῷ τῷ Παχυμέρῃ. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος, ὁ πλείστην δίδων πίστιν εἰς τὰς περὶ θαυμάτων διηγήσεις τῶν πολλῶν, ἱστορεῖ ὅτι κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων εἰς Μαγνησίαν εἶχε ταχθῇ ὑπὸ τοῦ Φιλανθρωπηνοῦ, ὃν ὁ Ἀνδρόνικος κατέλιπεν εἰς προστασίαν τῆς Μαγνησίας, καστροφύλαξ τις τοῦ φρουρίου, ὅστις εἶδε πολλάκις τὴν νύκτα ἀνημμένην λαμπάδα περιερχομένην τὸ πόλισμα. Ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τῷ φαινομένῳ τούτῳ, ἔπεμψεν ἀνθρώπους ἵνα ἐξακριβώσῃ τὸ συμβαῖνον. Ἐπὶ τέλους δὲ οὐδενὸς δυνηθέντος· νὰ διαφωτίσῃ αὐτόν, στέλλεται ὁ ἀδελφὸς τοῦ καστροφύλακος, κωφὸς ἐκ γενετῆς καὶ ἄλαλος, εἰς ὃν γίνεται ἡ ἀποκάλυψις θαυμαστοῦ θεάματος· διότι οὗτος, καθ' ἃ διηγήθη, εἶδε καὶ ἤκουσε (καίτοι κωφός), ἄνδρα ἐν βασιλικῇ παραστάσει ἐπιβλέποντα τὰ τῆς φυλακῆς τῆς πόλεως, καὶ προτρέποντα μεγαλοφώνως εἰς φύλαξιν αὐτῆς. Τοῦτο δ' ἐπιστεύθη παρὰ πάντων, καὶ ἀνεγνωρίσθη ὅτι τὸ φᾶσμα ἐκεῖνο ἦτο τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, ἀναλαβόντος τὴν προστασίαν τῆς πόλεως¹.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Ἰωάννου Βατάτση ὡς ἀγίου· μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ, Θεοδώρου Β' Λασκάρως, συμβάντων.

¹ Παχυμέρης, Β', σελ. 400.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ἀνατολικὸν βασιλείον. Θεόδωρος Β' Λάσκαρις.

Ἀνακλήρις Θεοδώρου Β' ὡς αὐτοκράτορος. — Φροντὶς περὶ στέψεως καὶ περὶ ἐκλογῆς Πατριάρχου. — Ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης ἀρνεῖται τὸ ἄξιωμα. — Ἐκλογὴ Ἀρσενίου. — Μιχαὴλ ἡγεμὼν Βουλγάρων κυριεύει πολλὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας. — Ἐκστρατεία Θεοδώρου Β' κατ' αὐτοῦ.

Εἶδομεν ἐν τῷ προηγουμένῳ Κεφαλαίῳ ὅτι τὸν Ἰωάννην Βατάτσην διεδέχθη ὁ υἱὸς του Θεόδωρος, λαβὼν τὴν προσωυμίαν Λάσκαρις ἐκ τῆς μητρὸς του, ἥτις ἦτο Λασκαρίνα. Ὁ Θεόδωρος Β', μετὰ τὴν ἀναγνώρισίν του ὡς διαδόχου ὑπὸ τε τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἐν τέλει καὶ τῶν εὐγενῶν ἀνδρῶν τοῦ κράτους, καὶ μετὰ τὴν τέλεσιν τῶν νενομισμένων ὁσίων εἰς τὰ τῆς κηδείας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀνηγορεύθη, ἐπὶ ἀσπίδος καθεστὴς κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἔθος, αὐτοκράτωρ ἐν Νυμφαίῳ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1255¹. Παραμείνας δ' ἐνταῦθα ἐπὶ μικρὸν ἀπῆλθεν εἰς Φιλαδέλφειαν², ὅμορον τοῦ κράτους τῶν Περσῶν, ἐξ ἧς ἀπέστειλε

¹ Ἀκροπ. 111 καὶ 163. «Κατὰ Νοέμβριον γὰρ ἄρξας ἐν Αὐγούστῳ μηνὶ τὸ τέλος ἔσχηκε τῆς ζωῆς». Γρηγοράς, σ. 55.

² Περὶ τῆς Φιλαδελφείας γράφει ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 53, ὅτι ἦτο «μεγίστη πόλις καὶ πολυάνθρωπος, καὶ ὀπλιζέσθαι δεδυνημένους οἰκήτορας ἔχουσα, καὶ μάλιστα τοξείαν ἀσχοῦντας· ἀγχιτερμονοῦσα δὲ τοῖς Περσικοῖς ὁρίοις αἰεὶ διαμάχεσθαι τοῖς ὑπεναντίοις τούτους ποιεῖ καὶ ἐθάδας πολέμων ἐργάζεται».

πρεσβείαν εἰς τὸν σουλτᾶνον αὐτῶν, ὅπως ἀναγγεῖλῃ τὴν ἀνάρ-
ρησίν του εἰς τὸν θρόνον. Ἐντεῦθεν δὲ μετέβη εἰς Νίκαιαν, ὅπου
ἐν τῶν πρώτων μελημάτων αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ ταχεῖα προετοι-
μασία τῆς στέφειός του ὡς βασιλέως. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πατριαρχι-
κὸς θρόνος διετέλει τότε ἐν χηρείᾳ, τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ
ἐκμετρήσαντος τὸ ζῆν μικρὸν πρὸ τῆς τελευτῆς τοῦ Βατάτση,
ἐπεζητήθη ἕτερος ἄξιος τοῦ θρόνου. Ἐξοχος τῶν ἱεραρχῶν τότε
ἐν Βιθυνίᾳ ἐθεωρεῖτο ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης, ἀλλὰ τούτου
μὴ ἀποδεχομένου τὸ ἀξίωμα ἐξελέγη ὁ Ἀρσένιος, ὅστις καὶ
ἔστεψε τὸν Θεόδωρον Β' τῇ 25 Δεκεμβρίου 1255, ἡμέραν τῆς
τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως¹.

Τὸ αἶτιον τῆς μεγάλης σπουδῆς τοῦ Θεοδώρου Β' πρὸς ἐκ-
λογὴν πατριάρχου καὶ στέφιν αὐτοῦ ἦτο, διότι ἔλαβεν ἄγγελμα
ἐκ τῶν δυτικῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν τοῦ κράτους του, ὅπερ εἰς
μεγίστην ἐνέβαλεν αὐτὸν μέριμναν, ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἡγεμὼν τῶν
Βουλγάρων μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Βατάτση καὶ τὴν
ἀνεπάρκειαν τοῦ πρὸς φύλαξιν τῶν δυτικῶν κτήσεων τοῦ Ἀνα-
τολικοῦ βασιλείου τεταγμένου στρατοῦ, ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ
τάς κατὰ τὴν Θράκην χώρας, ἐφ' ὧν ἐξετείνετο πρὶν ἐκ κατα-
κτήσεων τὸ κράτος τῶν Βουλγάρων, ἐκτελῶν σχέδιον πολιτι-
κὸν καὶ στρατιωτικὸν πρὸ πολλοῦ τεκταινόμενον ἐν Βουλγαρίᾳ.

Ὅντως δ' ὁ Μιχαὴλ, ὑπερβὰς τὸν Αἶμον καὶ διαπεράσας τὸν
Ἑβρον, ἐκυρίευσεν ἐν βραχεῖ καὶ ἀκόπως πολλὰς τῶν πόλεων,
ὧν οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων, ἄποικοι Βούλγαροι ὄντες, προσέτρε-
χον εἰς τοὺς ὁμοφύλους². Ἀλλὰ καὶ αἱ ὑπὸ Ἑλλήνων οἰκούμεναι
καὶ ὑπὸ ἐλληνικῶν φυλακῶν φρουρούμεναι δὲν ἡδυνήθησαν νὰ
προτάξωσιν ἄμυναν, ἐνεκα τῆς ἀνεπαρκειᾶς τῶν δυνάμεών των.
Πολλοὶ δὲ τούτων ἦσαν καὶ ἐντελῶς ἀφροῦρητοι, καὶ στεροῦ-

¹ Ἀκροπολ. σ. 111. Lebeau, T. IH', σ. 5. Muralt, σ. 382.
Τὰ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀρσενίου ὄρα ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ
ἐν τῷ ἐπομένῳ Κεφαλαίῳ.

² Ἀκροπολ. σ. 114. Ἀνών. σ. 512. Γρηγοράς, σ. 55.

μεναι παντὸς τρόπου ἀμύνης. Οὕτω δ' ὁ Μιχαήλ κατέλαβε τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς Ῥοδόπης φρούρια, τὰ φυλάσσοντα πᾶσαν τὴν ἀπὸ μεσημβρίας εἰσβολήν, τὴν Στενίμαχον, τὴν Πριστίτζαν, τὸν Κρυτζιμόν, τὴν Τζέπαιναν, τὰ ἐν Ῥοδόπῃ (Ἀχριδῶ) χωρία Οὔστραν, Περπεράκον, Κρυβοῦ, τὴν παρακειμένην εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν πόλιν Ἐφραίμ, πλὴν Μνειάκου, Σερρῶν καὶ Μελενίκου, ἃς οἱ Ἕλληνες οἰκήτορες ἠδυνήθησαν νὰ προασπίσωσι καὶ διαφυλάξωσιν¹.

Ἡ εἰδησις αὕτη φθάσασα εἰς Νίκαιαν κατεθορύβησε τὸν βασιλέα, διότι ἐγνώριζεν ὅτι μέγα μέρος τῶν δυτικῶν κτήσεων τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου κατωχεῖτο ὑπὸ ἀποίκων Βουλγάρων, ἐχθρικῶς διακειμένων πρὸς τοὺς Ἕλληνας, δὲ εἶχε δὲ συμπληρωθῇ τέλεον καὶ συμπηχθῇ ἢ ὑπὸ τοῦ προκατόχου Ἰωάννου

¹ Δυσχερὴς ἡ ἐξακριβωσις τῆς τοποθεσίας τινῶν τῶν εἰρημένων πόλεων ἢ κωμοπόλεων, πλὴν Στενιμάχου, Σερρῶν καὶ Μελενίκου. — Ἡ Πριστίτζα πιθανῶς εἶνε τὸ πρὸς τὰ ΜΔ τῆς Φιλιππουπόλεως χωρίον Περουστίκα. — Ἡ Τζέπαινα ἦτο περιοχὴ μεγάλη ὀρεινὴ μεταξὺ Ῥοδόπης καὶ Ῥίλας πρὸς Β τοῦ Νευροκοπίου· ἀπέχει 12 ὥρας πρὸς Δ τῆς Φιλιππουπόλεως· αὐτόθι καὶ ὁμώνυμον χωρίον Τζέπαινα παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Νέστου. — Κρυτζιμός, περιοχὴ ὑπὸ τὰς βορείας ὑπωρείας τῆς Ῥοδόπης, ἀπέχουσα τῆς Φιλιππουπόλεως 5 ὥρας. — Οὔστρα, πιθανῶς, κατὰ τὸν Jirecek, τὸ σημερινὸν χωρίον Οὔστριτζε πρὸς Μ τῆς Μονῆς Μπασκόβου. — Περπεράκον, ἔκειτο ἔνθα νῦν ἡ κοιλὰς Περπερέκ-Δερέ εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς Ῥοδόπης, ἔνθα καὶ ὁμώνυμος ποταμός χυνόμενος εἰς Ἀρδαν. — Τῆς Κρυβοῦ ἄγνωστος ἡ θέσις. — Ἡ Ἐφραίμ ἔκειτο ἔνθα τὸ σημερινὸν χωρίον Ἐφραιμικεῖ ἐν τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ τῆς Ἀρδας· ἄνω ταύτης δ' ἔκειτο τὸ Μνειάκον, φρούριον ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ἀρδα (Ville-Hardouin, § 435 καὶ 440).

Εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν θέσεων τούτων συνεβουλεύθη ἐν ἄλλοις τὸν C. Jirecek, Die Heerst. σ. 96. Τοῦ αὐτοῦ, Das Füstenth. Bulgarien. Γεωργ. Τσουκαλᾶ, Ἱστοριογεωγρ. περιγρ. τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, σ. 63. P. I. Schafarik, Slavische Alterthümer, T. B', σ. 216.

Βατάτση γενομένη χείρωσις αὐτῶν. Ἡ ἀνησυχία δὲ τοῦ Θεοδώρου Β' ἀπέβη ἔτι μείζων, διότι εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας του ἐπῆλθον τοιαῦτα δεινά. Δι' ὃ συνεκάλεσεν ἐν συμβουλίῳ τοὺς ἐν τέλει πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς, ἐν οἷς καὶ τοὺς θείους αὐτοῦ πρὸς μητρὸς Μιχαήλ καὶ Μανουήλ, ἀδελφούς τοῦ Θεοδώρου Α', μεθ' ὧν συνεσχέθη περὶ τοῦ πρακτέου. Τούτων οἱ πλείους ἐπρότειναν τὴν ἄμεσον καὶ ταχεῖαν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείαν, ἵνα παρεμποδίσωσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πρόοδον αὐτῶν· ἄλλ' οἱ θεῖοι τοῦ βασιλέως, εἰς οὓς ὁ βασιλεὺς ἔνεκα τῶν γνώσεων καὶ τῆς πείρας ἔδιδε πίστιν, ἀντέτειναν. Ἀμφότεροι δ' οἱ ἀδελφοὶ οὗτοι τοῦ Θεοδώρου Α', φυγάδες ὄντες ἐκ Νικαίας καθ' ὅλον τὸ μακρὸν διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Βατάτση, ἦσαν μὲν ἀληθῶς νοήμονες καὶ ἐγνώριζον καλῶς τὰς χώρας καὶ τοὺς οἰκήτορας τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, ἀλλὰ δὲν ἦσαν εἰλικρινεῖς φίλοι τῆς βασιλείας τῆς Νικαίας, διότι ὑπὸ μὲν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν Θεοδώρου τοῦ Α' παρηγκωνίσθησαν, οὐδενὸς τούτων λαβόντος θέσιν ἀξίαν ἀδελφῶν βασιλέως, ὑπὸ δὲ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ τοῦ Βατάτση ἐφυγαδεύθησαν ἐκ τοῦ κράτους τῆς Νικαίας, εἰς ὃ ἐπανῆλθον εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατόν του. Καὶ ταῦτα μὲν δὲν ἐλάνθανον τὸν Θεόδωρον Β', δι' ὃ καὶ ἰδιαιτέρως ἐκολάκευεν αὐτοὺς ὡς οἰκείους ἐξ αἵματος, καὶ τιμὰς ἀπένεμε, καὶ τὰς συμβουλὰς αὐτῶν ἐζήτει. Προέτειναν δ' ἀμφότεροι ὡς λόγον τῆς ἀποτροπῆς τοῦ βασιλέως ἀπὸ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, διότι δὲν εἶχεν ἀρκύσας δυνάμεις πρὸς ἐπιτυχῇ περάτωσιν αὐτῆς, πρὸς δὲ διότι ἦτο χειμῶν κωλύων νέαν στρατολογίαν, καὶ τέλος διότι ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας ἤθελεν ἐκθέσει εἰς κίνδυνον αὐτὸν τὸν θρόνον του.

Ἀλλ' ὁ ἐξ Ἀδραμυττίου Γεώργιος Μουζάλων μέγας δομέστικος, ἐκ τῶν ἀγαπητῶν ἀνδρῶν τοῦ βασιλέως, καὶ ἄλλοι τῶν ἐπιφανῶν συνεβούλευσαν τὴν ὅσον οἶόν τε ταχεῖαν ἐκστρατείαν, πρὶν ἢ πᾶσαι ἢ αἱ πλείους τῶν δυσμικῶν πόλεων περιέλθωσιν εἰς τὸ κράτος τοῦ ἐχθροῦ. Τὴν γνώμην ταύτην ἀσπασθεὶς ὁ βασιλεὺς καὶ παρασκευάσας μέτριον στράτευμα διέπλευσε τὸν

Ἑλλήσποντον περὶ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1256, καταλιπὼν ἐν Βιθυνίᾳ ἐπιτροπὸν τοῦ τὸν ἀγαπητὸν αὐτοῦ φίλον Γεώργιον Μουζάλωνα¹, εἰς ὃν εἶχε πᾶσαν ἐμπιστοσύνην.

Πρῶτος σταθμὸς τῆς πορείας αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ Ἀδριανούπολις, ἐν ᾗ παραμείνας μίαν ἡμέραν ἀνεχώρησε τὴν ἐπιούσαν σπεύδων εἰς συνάντησιν τῶν παρὰ τὸν Ἑβρον ἐστρατοπεδευμένων Βουλγάρων. Ὁ ἡγεμὼν δὲ τούτων Μιχαήλ μαθὼν παρὰ προσκόπων του (κατοπτήρων) τὴν ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἀναχώρησιν τοῦ Θεοδώρου, καὶ τὴν διάβασιν αὐτοῦ διὰ τῆς γεφύρας τοῦ Ἑβρου, παρέμεινεν ἐν τῷ στρατοπέδῳ του, ἵνα βεβαιωθῇ ἀκριδέστερον περὶ τούτου· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ Θεοδώρου Β' συνεπλάκη πρὸς τὴν τῶν Βουλγάρων καὶ κατενίκησεν αὐτήν, πολλῶν φονευθέντων καὶ ζωγρηθέντων, ἐν οἷς καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ τῆς Βουλγαρικῆς στρατιᾶς. Οἱ διασωθέντες δὲ διὰ τῆς φυγῆς, ἀναγγείλαντες εἰς τὸ βουλγαρικὸν στρατόπεδον τὴν εἰδησιν, ἐνέσπειραν τὸν πανικόν, καὶ πάντες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν· καὶ αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Μιχαήλ ὥχετο ἀπὼν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κράτους του, ὥστε ὁ Θεόδωρος Β' Λάσκαρις καταφθάσας μετ' ὀλίγον εἰς ὃ μέρος οἱ Βούλγαροι ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι εὗρεν ἐντελῆ ἐρημίαν. Ἐντεῦθεν προχωρήσας κυριεύει τὴν σημαντικωτάτην πόλιν Βερόην² ἀμαχητί, κατεστραμμένου ὄντος τοῦ τείχους

¹ Ἀκροπ. σ. 116. Ὁ Ἄνων. 514 ἐπιπροσθέτει εἰς τὰ τοῦ Ἀκροπολίτου ὅτι προθυμότερον ἡσπάσθη τὴν γνώμην τοῦ Μουζάλωνος, διότι εἶδε καὶ καθ' ὕπνου τὸν μάρτυρα Τρύφωνα, πρὸς ὃν ἔτρεφε σεβασμὸν ἴδιον, προτρέποντα αὐτόν.

² Βερόη καὶ Βεροή, πόλις καλουμένη τανῦν Ἑσκή-Ζαγρά, Βουλγαριστὶ δὲ Στάρα Ζαγορά. Μεταγενέστερον ἦτο γνωστὴ καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Σελεζνίκ. Ἐπὶ Ῥωμαίων ἐκαλεῖτο Τραιανέων πόλις, ἀρχαιότερον δ' ἐκτίσθη πιθανῶς ὑπὸ Μακεδόνων. Κεῖται ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀπὸ Φιλιππουπόλεως εἰς Ἀγχίαλον καὶ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως εἰς Νικόπολιν. Ὅρα περὶ τῆς πόλεως πλείονα ἐν C. Jirecek, Das Fürstenth. σ. 388. Τοῦ αὐτοῦ Die Heeretrasse, σ. 154.

αὐτῆς, ἐν ᾗ εὗρεν ἀφθονίαν τροφίμων διὰ τὸν στρατόν, καὶ νομὴν διὰ τοὺς ἵππους· ἀλλ' ἀνέστειλε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν του ὁ ἐνσκήψας τότε βαρύτατος χειμῶν, πάσης τῆς χώρας καλυφθείσης ὑπὸ χιόνος. Τούτου ἕνεκα μετὰ διαμονὴν ἑξ ἡμερῶν ἐν Βερόῃ ἐπανῆλθεν εἰς Ἀδριανούπολιν, κομίζων ἄφθονον λείαν ἄνδρας, γυναῖκας, νήπια, πρόβατα, βόας καὶ πᾶν ὅ,τι ἡδύνατο νὰ μεταφέρει¹.

Ἐν Ἀδριανουπόλει ἐπαυξήσας διὰ νέας στρατολογίας τὸν στρατόν του, ἀπέστειλεν εἰς τὰ ἐν Ῥοδόπῃ φρούρια, τὰ πρὸ μικροῦ εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Βουλγάρων περιελθόντα, ἅτινα ἐν βραχεὶ καθυπέταξε διὰ τακτικῆς πολιορκίας καὶ πολιορκητικῶν τινων μηχανημάτων, τάξας ἐνταῦθα πρὸς φύλαξιν τὸν Ἀλέξιον Δούκαν τὸν Φιλανθρωπηνόν. Μετὰ τοῦτο δὲ συγκροτήσας ἄλλον στρατόν, ἀλλ' οὐχὶ ἀξιόμαχον, ἐπροχώρησεν εἰς τὰ περὶ τὴν Ῥοδόπην ἄσθη, καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Πρισιτίτζαν² διὰ μηχανῶν πολιορκητικῶν, τὴν Στενίμαχον, τὸν Κρυτζιμόν. Ἐντεῦθεν δὲ προχωρήσας εἰς Τζέπαιναν, φρούριον ἰσχυρὸν προφυλάσσον τὴν ἐκ Βουλγαρίας εἰσοδὸν εἰς τὴν Θράκην, δὲν ἡδυνήθη νὰ ἀντίσχη ἕνεκα τῶν δυσχερειῶν τῶν τόπων καὶ τῆς δριμύτητος τοῦ χειμῶνος.

Ἐπελθόντος τοῦ ἔαρος τοῦ αὐτοῦ ἔτους, 1256, ἐπανάλαβε τὴν κατὰ τῆς Τζεπαίνης ἐκστρατείαν, τάξας ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς στρατηγοὺς Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον καὶ Κωνσταντῖνον Τορνίκην, τὸν τιμηθέντα ὑπὸ τοῦ Βατάτση διὰ τοῦ τίτλου τοῦ μεγάλου πριμικηρίου³, οἵτινες τέως διέτριβον ἐν Σέρραις μετὰ

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 119. Ἀνώνυμος, 515.

² Ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 120, ἐνταῦθα γράφει Περσιτίτζα.

³ Πριμικήριος ἦτο ἀξίωμα ἐκ τῶν μεγάλων τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Μετεῖχον δὲ τούτου καὶ πολιτικοὶ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες. Ἡ λέξις προέκυψεν ἐκ τῆς λατινικῆς *primicerius*. Προσελάμβανον ἐνίοτε οἱ μετέχοντες τούτου καὶ τὸ «μέγας». Ἐσήμαινε δὲ τὸν γραμματέα, ἢ τὸν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν γραμματέων ἢ τῶν νοταρίων κτλ. Πρβλ. H. F. Dirksen, *Manuale latinit. fontium Juris eiv. Roman.* ἐν λ

στρατοῦ. Ἀλλὰ καὶ αὖθις εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἀπέτυχεν ἐντελῶς, διότι οἱ ὑπ' αὐτὸν ἄνδρες πρὶν ἢ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας πρὸς τοὺς πολεμίους, μόνον ἀκούσαντες τὸν ψόφον τῶν ἐναντίων, καὶ τὸν ἦχον τῶν κερατίνων σαλπίγγων, ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν, πᾶσαν ἀποσκευὴν καταλιπόντες, καὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἵππων εἰς τοὺς ποιμένας καὶ συδῶτας τῶν Βουλγάρων, καὶ κατέφυγον εἰς Σέρρας, ἐφ' ᾧ ὁ βασιλεὺς ὀργισθεὶς διέταξεν αὐτοὺς νὰ ἐκστρατεύσωσιν ἐκ νέου, ἀλλ' αὐτοὶ διαρρήδην ἡρνήθησαν¹.

Μετ' ὀλίγον, πλὴν τοῦ ἀτυχήματος τούτου, ἐπῆλθεν ἕτερον δεινότερον κατὰ τοῦ Θεοδώρου Β', ἐπαπειλήσαν νὰ λάβῃ εὐρείας διαστάσεις ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Δύσει κτήσεών του. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῶν περὶ τὸ Μελένικον τόπων Δραγωτᾶς, οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν (Ὅρα σελ. 367), Βούλγαρος, φύσει δυσμενὴς ὡς τοιοῦτος πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ἔχων δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ βασιλέως, διότι ἤλπιζε μεγαλειτέρας ἀμοιβάς, μὴ θεωρήσας ἱκανὰς τὰς παρὰ τοῦ Βατάτση ληφθείσας, συναγαγὼν πάντας τοὺς ἐν Μελενίκῳ στρατιώτας καὶ πολίτας καὶ ἄλλους τῶν περιχώρων, ἀπεστάτησεν ἀναφανδὸν καὶ ἐπολιόρχησε τὸ Μελένικον. Τῆς πόλεως ταύτης οἱ φρούραρχοι ὁ Θεόδωρος Νεστόγγος καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀγγελος, ἀμφότεροι ἱκανοὶ νὰ προστατεύσωσι τὴν πόλιν, ἔχουσαν ἀφθονίαν τῶν χρειωδῶν, ἀντέστησαν καρτερικῶς, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν ἕνεκα τῆς λειψυδρίας ἐν ὥρᾳ θέρους. Τοῦτο μαθὼν ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος Β' καταφθάνει, ἡγούμενος ἤδη στρατοῦ ἐμπειροπολέμου καὶ καταφράκτου, ἐντὸς 12 ἡμερῶν ἐξ Ἀδριανουπόλεως εἰς Σέρρας, ἔνθα διανυκτερεύσας τὴν ἐπομένην ἐξακολουθεῖ, προπορευομένων τῶν πεζῶν καὶ τοξοφόρων, τὸν δρόμον μέχρι τῆς κλεισωρείας τοῦ Ῥοπελίου, ἔνθα ὁ Στρυμὼν στενοῦται ἐν μέσῳ ὀρέων, ὥστε μόλις ἀπομένει τόπος πρὸς

¹ Ἀχροπολίτης, σ. 120 καὶ 121.

δίοδον ἀμάξης¹. Αὐτόθι δὲ οἱ Βούλγαροι εἶχον κατασκευάσει πύλας μετὰ μοχλῶν καὶ κλείθρων, θεωροῦντες ἀπόρθητον τὴν δίοδον· ἀλλ' ὁ Θεόδωρος ἐπιτυχῶς ὑπερενίκησε τὰς δυσκολίας ταύτας διατάξας ἀπόσπασμα στρατιωτικὸν νὰ ἀναβῇ τὸ ὑπερ- κείμενον δασῶδες, ἀλλὰ βατὸν εἰς πεζοὺς ὄρος, καὶ προσβάλη ἀφ' ὑψηλοῦ τοὺς κάτω φυλάσσοντας Βυλγάρους, συγχρόνως δὲ τὸ ἵππικόν νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰς πύλας τοῦ Ῥοπελίου. Οἱ Βούλγαροι τοξεύόμενοι οὕτως ἐκ τῶν ἄνωθεν, πρὸ τῶν πυλῶν δὲ κεκλεισμένοι ὑπὸ τοῦ ἵππικοῦ, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἐν στενῷ εὐρεθέντες διωκόμενοι ὑπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ· κατὰ τὴν φυγὴν δὲ ταύτην διὰ τόπων δυσβάτων καὶ δασωδῶν, ἐπελ- θούσης ἀσελήνου νυκτὸς πλεῖστοι κατεστράφησαν, ἄλλοι μὲν καταπατηθέντες ὑπὸ τῶν ἐπερχομένων, ἄλλοι δὲ κατακρημι- σθέντες εἰς τὰ βάραθρα· καὶ αὐτὸς δ' ὁ ἀποστάτης Δραγωγτᾶς κατασυνετρίβη καταπατηθεὶς ὑπὸ τῶν ἵππων. Οὕτω δ' ὁ Θεό- δωρος Β' ἔσωσε τὸ Μελένικον, εἰς ὃ εἰσελθὼν ἐγένετο δεκτὸς ἐν ἐπευφημίαις ὑπὸ τῶν κατοίκων².

Ἐνταῦθα μικρὸν παραμείνας, ὅπως διευθετήσῃ κάλλιον τὰ τῆς ἀσφαλεστέρας κατοχῆς καὶ φυλάξεως τῆς πόλεως, ἐξ ἧς ἐπρονόησε νὰ ἀποδιώξῃ τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας τῶν ἀπο- στατῶν, δημεύσας καὶ τὰς περιουσίας των, ἀπῆλθε διὰ Θεσ- σαλονίκης εἰς Βοδενά, καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ αὐτά, παρα-

¹ Αἱ κλεισώρειαι τοῦ Ῥοπελίου ἔκειντο ἐπὶ τῆς παροχθίου ὁδοῦ τοῦ Στρυμόνος μεταξὺ Σερρῶν καὶ Μελενίκου ἔνθα ὁ ποταμὸς στε- νοῦται μεταξὺ τῶν ὀρέων Κερκίνης πρὸς Δ καὶ Μειοικίου πρὸς Α, μόλις καταλειπομένου χώρου διὰ τὴν κοίτην αὐτοῦ, καὶ διὰ στενὴν ὁδόν. Τὸ ὄνομα τοῦ Ῥοπελίου διεσώθη μέχρι σήμερον εἰς τὸ χωρίον Ῥοπέλ, κείμενον εἰς ἀπόστασιν 6 ὥρων ἀπὸ Σερρῶν, καὶ μιᾶς ὥρας πρὸς Β τῆς θέσεως Δερβέν, ἐξ ἧς ὁ ποταμὸς ἀναστομοῦται εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Σερρῶν. Β. Nicolaïdi, *Les Turcs et la Turquie*, T. Α', σ. 142 καὶ γεωγρ. πίνακα. Νικολ. Θ. Σχινᾶς, Ὀδοιπορικαὶ σημειώσεις, σελ. 427. Μ. Χρυσόχοος, Ἡ Πρασιάς, σ. 14.

² Ἀχροπολίτης, σ. 122 ἐπ. Ἀνώνυμος, 517.

μείνας ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ τινας ἡμέρας, διότι προσεβλήθη ὑπὸ ἐν-
δημικῆς τότε κοιλιακῆς νόσου. Ἐντεῦθεν δ' ἐτράπη εἰς πολιορ-
κίαν τοῦ Βελεσοῦ, προμηθευθεὶς ἀμάξας, ἐλεπόλεις καὶ ἄλλα
χρειώδη τοῦ στρατοῦ ἐκ Πριλάπου. Πρὶν ἢ ὅμως ἀρχίσῃ τὴν
πολιορκίαν, ἡ φρουρὰ τῆς πόλεως ταύτης ἐσυνθηκολόγησε νὰ
παραδώσῃ τὴν πόλιν ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ ἀπέλθῃ ἀβλαβῆς μετὰ
τῶν ὅπλων καὶ σκηνῶν, ὅπερ ὁ βασιλεὺς ἐνόρκως ὑπεσχέθη·
ὅτε ὅμως εἶδε τὴν φρουρὰν ἀπερχομένην, συγκειμένην ἐκ 500
περίπου εὐσταλῶν ἀνδρῶν, μετεμελήθη, διότι ἀφῆκεν ἐλευθέ-
ρους τοιούτους ἐχθροὺς τῶν Ῥωμαίων. Οὐχ ἥττον ὑπὸ τοῦ ὅρ-
κου δεσμευόμενος κατέλιπεν αὐτοὺς ἐλευθέρους, οὐδὲν παρεμ-
βαλὼν πρόσκομμα εἰς τὴν ἀναχώρησίν των¹.

Ἐντεῦθεν μεθ' ὅλου τοῦ στρατεύματος ἐπορεύθη εἰς Σέρρας
διὰ τῆς Νευσταπόλεως (Νιαούστης), παραμείψας τὴν Στρού-
μνιζαν, καὶ διελθὼν διὰ τῶν χωρῶν τοῦ Μελενίκου, ὑποστάν-
τος τοῦ στρατοῦ κατὰ τὴν πορείαν ταύτην πολλὰς κακουχίας,
ἅτε διερχομένου διὰ τόπων ἀνύδρων, ἀκατοικητῶν καὶ δυσβά-
των, καὶ στερηθέντος ἄρτου ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, τῶν δὲ ἵππων
ἐπὶ δύο ἡμέρας μεινάντων ἀποτίστων.

Ἐν Σέρραις γενόμενος ὁ Θεόδωρος εὗρεν ἐπιστολὰς τοῦ ἐν
Βιθυνίᾳ ἐπιτρόπου αὐτοῦ, μεγάλου δομεστίκου Μουζάλωνος, δια-
λαμβάνουσας ὅτι μεταξὺ Μουσουλμάνων καὶ Τατάρων ἐπέκειτο
ῥῆξις, ὅπερ ἐξηνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπιταχύνη τὴν ἐπιστροφὴν
του. Ὅτε ὅμως ἔφθασεν εἰς τὸν Ἑβρον ποταμόν, μαθὼν ὅτι αἱ
εἰδήσεις δὲν εἶχον ἀκριβῶς ὡς ἀρχικῶς παρεστάθησαν αὐτῷ,
βραδέως ἐξετέλει τὴν πορείαν του, καὶ παρεκκλίνας τῆς πρὸς
τὴν Ἀνατολὴν πορείας ἔφθασεν εἰς Διδυμότειχον, καὶ ἐντεῦθεν
εἰς Ἀδριανούπολιν².

Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ὁ Θεόδωρος ἀνέκτησε πάσας
τάς πόλεις, τὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καταληφθείσας, δύο μόνον

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 125.

² Ἀκροπολίτης, σ. 126.

Ἄργυρὸν τραχὺ νόμισμα Θεόδωρου Β΄ Δούκα-
Λασκάρεως (1254-8). Ἐμπροσθότυπος: ὁ ἅ-
γιος Τρύφων. Ὁπισθότυπος: ὁ αὐτοκράτωρ
μὲ λάβαρο στὸ δεξιὸν χεῖρ καὶ σφαῖρα στὸ
ἀριστερό.

φρουρίων ὑπολειφθέντων, ἐνὸς σμικροῦ Πάτμου¹ καλουμένου, ἐπὶ τῆς Ῥοδόπης, ὅπερ μετ' ὀλίγον ἐκυρίευσεν εὐχερῶς ὁ Ἀλέξιος Δούκας Φιλανθρωπηνός, καὶ τῆς προμνημονευθείσης Τζεπαίνης ἐπὶ τοῦ μεταιχμίου Αἵμου καὶ Ῥοδόπης. Ἐθεώρει δ' ὁ βασιλεὺς ἀπαραίτητον τὴν ἄλωσιν καὶ χεῖρωσιν τῆς Τζεπαίνης, ἔνεκα τῆς στρατηγικῆς αὐτῆς θέσεως. Διὰ τοῦτο περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀδριανουπόλεως μετὰ ἰσχυρᾶς δυνάμεως ἐξ Ἑλλήνων, Φράγγων καὶ Κουμάνων πεζῶν, τοξοτῶν καὶ κορυνοφόρων καὶ ἀπείρων ἀμαξῶν πρὸς μετακόμισιν τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν καὶ τῶν τροφίμων, εἰς Τζέπαιναν. Ἀλλὰ μετὰ τέσσαρας σταθμούς, ἀφικόμενος εἰς Μακρολιβάδα, θέσιν ἐκ τοῦ σχήματος οὕτω καλουμένην², καταλαμβάνεται ὑπὸ σφοδροῦ χειμῶνος καὶ ὑπὸ χιόνος, ἥτις ἐκάλυψε τὴν χώραν. Ἐν τῇ δυσχερείᾳ ταύτῃ εὐρεθεὶς ἐν μέσῳ τόπου ἀκατοικήτου, καὶ ἐν φόβῳ προσεχοῦς στερήσεως τροφίμων, προσεκάλεσε τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ οὐ μόνον τοὺς τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τοὺς τῶν Φράγγων καὶ Κουμάνων εἰς συμβούλιον. Πάντες συνεβούλευσαν τὴν ἐπιστροφὴν εἰς Ἀδριανούπολιν. Ὁ βασιλεὺς δὲν ἀπέκρουσε τὴν γνώμην αὐτῶν· εἶπεν ὁμῶς ὅτι «ὕμεῖς ἐπροτεínaτε ὅ,τι ἐθεωρεῖτε κρεῖττον καὶ συμφέρον, ἀλλ' ἂν καὶ ἐγὼ προτείνω γνώμην τινά, σὺν θεῷ, δὲν θέλετε δεχθῇ ταύτην ὡς προερχομένην ἐκ δεσπότης νουνεχοῦς καὶ προνοοῦντος ὑπὲρ ὑμῶν;» Πάντων δὲ εἰπόντων ὅτι θέλουσιν ἀποδεχθῇ, ἀπῆλθον εἰς τὰς σκηνάς των. Μετὰ δευτέραν δὲ σκέψιν ἀπεφασίσθη νὰ μεταβῶσι δυτικώτερον εἰς Στενίμαχον, ἀντὶ εἰς Ἀδριανούπολιν τῆς ἀποστάσεως περίπου οὔσης τῆς αὐτῆς, ἔχοντες ἐντεῦθεν μικρὸν κέρδος τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Τζέπαιναν.

¹ Ἡ θέσις τοῦ φρουρίου τούτου ἄγνωστος. Jirecek, Das Heerestrassen. 98.

² Ἐκεῖτο μεταξὺ Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως, πρὸς Β τοῦ Χάσκιοῦ, τανῦν τουρκιστὶ Οὐζουντζόβα, ὅπερ σημαίνει «μακρο-

Ἐν Στενιμάχῳ ὁ βασιλεὺς παρασκευασθεὶς ἐπανελάβε τὴν κατὰ τῆς Τζεπαίνης ἐκστρατείαν, καὶ ἀκολουθήσας τὴν ὁμαλωτέραν στρατιωτικὴν ὁδὸν ἔφθασεν εἰς Βατκούνιον¹, ὅπου παρέμεινεν ἱκανὰς ἡμέρας πρὸς προμήθειαν τροφίμων, καὶ ἀπέστειλε τὸν θεῖον αὐτοῦ Μανουήλ Λάσκαριν, μοναχὸν ὄντα καὶ Μάξιμον ἐπικληθέντα, καὶ τὸν τοῦ ἀλλαγίου² Κωνσταντῖνον Μαργαρίτην, ἐκ Νεοκάστρων καταγόμενον, πρὸς κατόπτευσιν τῶν τόπων. Οὗτοι ἐπιστρέψαντες ἀνήγγειλαν, καὶ μάλιστα ὁ Μαργαρίτης, ὅτι ἡ ἄνοδος πρὸς τὴν Τζεπαίναν εἶνε εὐχερής· ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι εἰδημονέστεροι τῶν τόπων, οἵτινες ἀντέλεξαν. Ὁ βασιλεὺς, πεισθεὶς εἰς τοὺς λόγους τοῦ Μαργαρίτου, διέταξε τὴν πρὸς τὰ ἄνω πορείαν, ἥτις ἐξετελεῖτο δυσχερῶς, διότι ἡ ὁδὸς ἦτο ἀνωφερὴς καὶ γλοιώδης ἐκ τοῦ παγετοῦ, καὶ λασία ἐκ τῶν δένδρων· τὴν νύκτα δὲ οἱ ὁπλίται ἀνάψαντες πυρὰς ἐθερμαίνοντο· ἀλλ' ὁ καπνός, ὡς ἐκ τῆς πυκνότητος τῶν δένδρων μὴ εὐρίσκων διέξοδον, στρέφων πρὸς τὰ κάτω ἔδακνε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν μέχρι δακρύων. Ὅτε δ' ἐπέλαμψεν ἡ ἡμέρα, καὶ παρετήρησαν ὅτι ἡ πολιορκία καὶ ἄλωσις τῆς Τζεπαίνης δὲν ἦτο δυνατὴ, ὑπεχώρησαν ἐν τάξει, ἐπὶ διήμερον βαδίσαντες, εἰς Βατκούνιον, ὅπερ ἐλεηλάτησαν, καὶ ἐντεῦθεν ἐπορεύθησαν εἰς Διδυμότειχον δι' Ἀδριανουπόλεως³.

Ἐν Διδυμοτείχῳ ὁ Θεόδωρος ἔταξεν ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ

λιβόδιον». Jirecek, Das Fürst. Ἀπεῖχεν ἐξ ἴσου ἀπὸ Στενιμάχου καὶ Ἀδριανουπόλεως.

¹ Τὸ Βατκούνιον ἔκειτο ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἀρχαίας Βησσαπάρας, ἔνθα νῦν τὸ Τατάρ-Παζαρτζίκ. Ἦτο δὲ τοῦτο κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα τὸ κύριον φρούριον ἐπὶ τῶν ὑπωρείων τῆς Ῥοδόπης. Γ. Τσουκαλᾶς, Ἱστορ. περιγραφὴ Φιλιππουπόλεως, σελ. 68. Jirecek, Das Fürst. σελ. 382. Τοῦ αὐτοῦ, Die Heerst. σ. 96.

² Περὶ τοῦ ἀξιώματος τούτου τοῦ ἄρχοντος τοῦ ἀλλαγίου « ἀνήκοντος εἰς τὴν τοῦ βασιλέως σύνταξιν, καὶ ὑπὸ τὸν μέγαν πριμικήριον εὐρίσκομένου », ὅρα Κωδινόν, σελ. 10, 40 καὶ 200.

³ Ἀκροπολ. σ. 128. 130, Ἀνώνυμ. 517-521.

τὸν Μανουὴλ Λάσκαριν, ὃν καὶ ὠνόμασε πρωτοσέβαστον, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Μαργαρίτην, πρὶν ὄντα ἐν ὑπηρεσίᾳ στρατιωτικῇ τοῦ θέματος τούτου ἐπὶ τοῦ προκατόχου βασιλέως Ἰωάννου Βατάτση, ὅστις θεωρῶν αὐτὸν ἐντριβῇ εἰς τὰ τῆς ὑπηρεσίας τῶν ἀνακτόρων διώρισε τσαούσιον¹ τῆς ἀκολουθίας του· ὁ Μαργαρίτης δὲ ὑπογράφων προσέθετε καὶ τὸ « μέγας » τσαούσιος. Καὶ ὁ Θεόδωρος δὲ ἀνεγνώρισεν εἰς αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ὅπερ εἰς οὐδένα ἄλλον τέως εἶχεν ἀπονείμει. Ὁ Ἀκροπολίτης περὶ μὲν τοῦ Μανουὴλ Λασκάρως γράφει ὅτι ἦτο « ἀνθρώπιον ἀφελέστατον κακῶς εἰδὸς στρατηγεῖν », περὶ δὲ τοῦ Μαργαρίτου ὅτι ἦτο « ἀνὴρ ἀγροῖκος ἐξ ἀγροίκων καταγόμενος, μάζη καὶ πιτύροις ἀνατεθραμμένος καὶ λαρυγγίζων μόνον εἰδώς »². Εἰς ἀμφοτέρους τούτους τοὺς ἀνικάνους ἀρχηγοὺς καὶ εἰς ἄλλους τινάς, καταλιπὼν καὶ ἀξιόλογον στρατόν, ἀφῆκε τὴν φύλαξιν τῆς χώρας· ἔδωκε δὲ διαταγὴν, ὀλίγην ἄλλως ἔχων ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἱκανότητα αὐτῶν, νὰ ἀποφύγῃσι πᾶσαν πρὸς τοὺς ἐναντίους συμπλοκὴν ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τῶν Κουμάνων, τῶν φημιζομένων ἐπὶ πολεμικῇ τέχνῃ· καὶ ἐὰν ἔτι οἱ πολέμιοι προέβαινον εἰς σκύλευσιν τῆς χώρας, αὐτοὶ νὰ μείνωσιν εἰς τὰς θέσεις των, ἀσφαλεῖς ὄντες ἐν Διδυμοτείχῃ, πόλει ὀχυρᾷ καὶ προστατευομένῃ ὑπὸ τοῦ Ἑβρου, ἐκτὸς ἐὰν ἤθελον προσβληθῇ ὑπὸ εὐαρίθμου στρατοῦ.

Μετὰ τὰς διαταγὰς ταύτας, καὶ πᾶσαν ἄλλην διευθέτησιν τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν πραγμάτων τῶν νέων τούτων κτήσεων, ὁ Θεόδωρος ἀπῆλθεν εἰς Λάμψακον.

¹ Ὁ Κωδινός, σελ. 39, περὶ τοῦ μεγάλου τσαουσίου γράφει « Οἱ τσαούσιοι εὐρίσκονται εὐτακτοῦντες τὴν τοῦ βασιλέως σύνταξιν, ὑπὸ τὸν μέγαν περιμικήριον ὄντες ». Τὸ ὄνομα τοῦτο, μὴ ἐλληνικόν, παρέλαβον καὶ οἱ Τοῦρκοι ὀνομάζοντες οὕτω τὸν διαγγελέα τοῦ Σουλτάνου. Σ. Βυζαντίου, Κωνσταντινούπολις, Τ. Γ', σ. 88.

² Ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος τοῦ Μαργαρίτου, ὃν παραθέτει ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 130, λείπει ἐκ τοῦ Ἀνωνύμου, σ. 521.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία.

Διαταγὴ Θεοδώρου Β΄ πρὸς ἐκλογὴν πατριάρχου. — Νικηφόρος Βλεμμύδης ὑποψήφιος. — Ἀφήγησις τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων περὶ τῆς ἐκλογῆς. — Ἀποποίησις Βλεμμύδου. — Ἐκλέγεται πατριάρχης ὁ Ἀρσένιος. — Διήγησις Ἀνωνύμου περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἀρσενίου. — Διήγησις Βλεμμύδου. — Κρίσεις χρονογράφων περὶ τοῦ νέου πατριάρχου Ἀρσενίου. — Ὁ Ἀρσένιος ἐκσφενδονίζει ἀφορισμὸν καὶ ἀνάθεμα κατὰ τῶν κατοίκων τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου καὶ τοῦ δεσπότη Μιχαὴλ Β΄. — Ὁ Βλεμμύδης ματαιοῖ τὴν πράξιν.

Ὡς εἶδομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις, ὁ πατριάρχης Μανουὴλ Β΄ ἀπεβίωσε μικρὸν πρὸ τῆς τελευτῆς τοῦ Βατάτση, ἐν ἔτει 1254, πατριαρχεύσας ἔτη ἑνδεκα¹. Ὅτε δὲ ὁ διάδοχος τοῦ Βατάτση Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις ἀνέβη ἐπὶ τὸν θρόνον, παρήγγειλεν εἰς τοὺς ἐν Νικαίᾳ ἀρχιερεῖς, ὑπὲρ τοὺς τεσσαράκοντα ἐκεῖ συνηγμένους διὰ τὸν ἐγκαινιασμὸν τῆς νέας βασιλείας, νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν νέου πατριάρχου.

Οἱ ἐπίσκοποι, ἀναγνωρίζοντες τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς θέσεως ταύτης κατ' ἐκείνους ἰδίως τοὺς χρόνους, ἀπέβλεψαν εἰς τὸν Νικηφόρον Βλεμμύδην, ὡς καὶ πρὶν ὁ Γερμανός, θεωρούμενον ὡς τὸν μᾶλλον ἐξέχοντα ἐν τοῖς κληρικοῖς ἐπὶ παιδείᾳ καὶ χριστιανικῇ ἀρετῇ. Τινὲς ὅμως τῶν κοσμικῶν ἀρχόντων ἀντέτειναν, φοβούμενοι τὸ ἄκαμπτον αὐτοῦ ἦθος.

Οἱ χρονογράφοι τῶν χρόνων τούτων Ἀκροπολίτης, Γρηγορᾶς καὶ Ἀνώνυμος κατὰ τὰς συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας αὐ-

¹ Ὁ Γρηγορᾶς, σ. 55, ἀντὶ Μανουὴλ γράφει Γερμανός, «πρὸ βραχείος ἔφθη γενόμενος ἐξ ἀνθρώπων ὁ πατρ. Γερμανός». Ἀκρ. σ. 112.

τῶν διαφοροτρόπως ἐκθέτουσι τὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου πατριάρχου· καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ Βλεμμύδης ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ αὐτοῦ ἀναγράφει πολλὰ ἱκανῶς περιέργα, ἵνα ἐκτεθῶσι κατὰ μέρος, καὶ λίαν χαρακτηριστικὰ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν χρόνων τούτων.

Ὁ Ἀκροπολίτης, πλέκων προηγουμένως τὸ ἐγκώμιον τῶν ἀρετῶν τοῦ Βλεμμύδου, ὃν ἀποκαλεῖ καὶ διδάσκαλόν του εἰς τε τὴν φιλοσοφίαν καὶ ῥητορικὴν, καὶ ἀπεικονίζει ὡς ἄνδρα ἐκ νεότητος ὑποβληθέντα εἰς τὸν ζῆλον τοῦ μοναχικοῦ βίου, καὶ περιδόητον διὰ τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ δεινότητα καὶ ἀρετὴν, ἐπιφέρει ὅτι ἐκ τῶν προϋχόντων τινὲς ἐκ φθόνου δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν διέκειντο, οὐ μόνον οὐδεμίαν ἀρετὴν ἀναγνωρίζοντες, ἀλλὰ καὶ κακίας ἀποδίδοντες. Ὁ βασιλεὺς δὲ Θεόδωρος καὶ ἡγάπα τὸν Βλεμμύδην, ὃν διδάσκαλον καὶ οὗτος προσηγόρευε, καὶ ἡγαπᾶτο ὑπ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Βλεμμύδης δὲν ἀπεδέχθη προθύμως τὴν ὑποψηφιότητά του εἰς τὴν πατριαρχίαν, καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ δὲν ἐφάνη ἐπιμένων, καὶ μᾶλλον ἤθελε νὰ μὴ ἀπεδέχετο τὸ ἀξίωμα. Ἐξηγεῖ δὲ προσηκόντως ὁ Ἀκροπολίτης τὸ αἶτιον, γράφων ὅτι οἱ ἄρχοντες θέλουσι τοὺς πατριάρχας ταπεινοὺς τὸ φρόνημα, ὅπως ὑπείκωσιν εὐχερῶς εἰς τὰς θελήσεις αὐτῶν καὶ τὰ προστάγματα, εἰς ἃ εὐκόλως ἐνδίδουσιν οἱ ἀγροικότεροι, μὴ ἀντλοῦντες θάρρος ἐκ τῆς παιδείας αὐτῶν, ἐνῶ οἱ μαθήσεως μετέχοντες εἶνε ἀκαμπτότεροι. Ὁ Θεόδωρος δὲ γνωρίζων τὸ ἀνένδοτον τοῦ ἀνδρός, ἐτράπη ἐπὶ τὴν ἐκλογὴν ἐτέρου. Ἵνα δὲ μὴ δυσαρεστήσῃ τοὺς ἀποσκοποῦντας εἰς τὴν πατριαρχίαν, πολλοὺς ὄντας, προσεκάλεσε τὸν Ἀρσένιον, μοναχὸν ἐν τινὶ παρὰ τὴν Ἀπολλωνιάδα λίμνην Μονῇ, μὴ ἱερωμένον, καὶ παρήγγειλεν εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς νὰ χειροτονήσωσιν αὐτὸν πατριάρχην, ὅπερ καὶ οὗτοι ἔπραξαν χειροτονήσαντες αὐτὸν ἐν τρισὶν ἡμέραις διάκονον, ἱερέα καὶ πατριάρχην¹.

¹ Ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 111-113, ἱστορεῖ ὅτι ὁ Ἀρσένιος δὲν ἦτο ἱερωμένος «μοναχὸν τινα . . . ἀνίερον τελοῦντα». Ὁ Ἀνώνυμος, σ.

Ὁ Ἀκροπολίτης κεχολωμένος διὰ τὴν μὴ προτίμησιν τοῦ Βλεμμύδου ἐκφράζεται περὶ τοῦ Ἀρσενίου ὡς περὶ ἀγνώστου τινὸς μοναχοῦ, ὀλίγα γράμματα γινώσκοντος, διότι μόλις ἤψατο τῆς γραμματικῆς παιδείας· ταῦτα δὲ ἵνα μεμφθῇ ἐμμέσως καὶ τοῦ βασιλέως· ἔνθα ὁμως ἱστορεῖ τὰ κατὰ τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον λέγει ὅτι ὁ Ἀρσένιος ἦτο ἀνὴρ καὶ εἰς λόγον καὶ εἰς πρᾶξιν πανευφύεστατος, καὶ λόγον μάλιστα τὸν ἐκ τῆς φύσεως προβαλλόμενον, διότι μικρᾶς παιδείας μετέσχεν, ὀλίγα τῶν ἐγκυκλίων διδαχθεὶς, ἵνα μὴ φαίνηται ὅτι παντάπασιν εἶνε ἄμωι-

511, γράφει ὅτι ἦτο ἡγούμενος. Ὡς πρὸς τὴν χειροτονίαν δὲ ἐν μιᾷ ἐβδομάδι εἰς πάντας τοὺς ἱερατικούς βαθμοὺς ὑπάρχει διαφωνία. Ὁ Ἀκροπολίτης καὶ Ἀνώνυμος ἱστοροῦσιν ὅτι ἐν μιᾷ ἐβδομάδι ἔλαβεν ὅλους τοὺς ἐκκλησιαστικούς βαθμούς· ἀλλ' ἐκδοσίς τις ἐτέρα τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Ἀκροπολίτου, ὑπὸ τὴν σελ. 111, ἀναγράφει ὅτι «μονημέρως διάκονος καὶ ἱερεὺς καὶ πατριάρχης τετέλεστο». Ὁ Γρηγορᾶς, σελ. 55, ἐπὶ τούτου σιωπᾷ, ὁ Παχυμέρης, σ. 116, φαίνεται ἀποδεχόμενος οὐχὶ τὴν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ χειροτονίαν τοῦ Ἀρσενίου εἰς ὅλους τοὺς βαθμούς, ἀλλὰ τὴν ἄνευ διακοπῆς, ἕνεκα τῆς σπουδῆς, ἣν εἶχεν ὁ Θεόδωρος Β' πρὸς στέψιν του. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἐκκλησία ἀπέστεργε τὴν ἀθρόαν καὶ ταχεῖαν χειροτονίαν ἐν βραχεὶ χρόνῳ («Ὁρα Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγ. Τ. Β', σελ. 701 ἐπ.), οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ἀρσενίου ἐπρότειναν πολὺ ὕστερον ὅτι ἡ ἐκλογή του ἦτο ἀντικανονική.

Ὑποθέτομεν ὅτι ἔγκειται ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπερβολὴ κατηγορίας. Ἡ χειροτονία ἐγένετο ἐσπευσμένη, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μονημέρως. Οἱ λόγοι τοῦ Παχυμέρη ἀποκλείουσι τὴν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ χειροτονίαν «παρ' οὐδεμίαν μεταξὺ σχεδὸν ἡμέραν ἀλλὰ συνεχῶς ἀπάσαις τοὺς τῆς ἱερωσύνης βαθμοὺς ἐτελεῖτο πάντας». Ἐπ' ἴσης σαφεῖς καὶ κατηγορηματικοὶ εἶνε οἱ λόγοι τοῦ Καλλίστου Ξανθοπούλου, σελ. 467 «Προβληθεὶς (ὁ Ἀρσένιος) ἀναγνώστης καὶ διάκονος καὶ ἱερεὺς, εἴτα πατριάρχης χειροτονεῖται καθ' ἑκάστην ἡμέραν τάγμα λαμβάνων». Ὁ Βλεμμύδης, σελ. 45, σύγχρονος τῶν γεγονότων γράφει «τὸν Ἀρσένιον . . . ἀνίερν ὄντα πάντη, πατριάρχην ἐν ἡμέραις πλάττει τρισὶ κελεύσει μόνῃ».

ρος παιδείας, καὶ ὅτι ἡγνόμενα δὲν ἔμαθεν ἕνεκα τοῦ πρὸς τὸν θεὸν ἔρωτος, ἐκλέξας τὸν μοναχικὸν βίον ¹.

Ὁ Γρηγορᾶς ἱστορεῖ ὅτι προκειμένου περὶ ἐκλογῆς τοῦ νέου πατριάρχου εἰς τὰ στόματα πάντων ἐφέρετο τὸ ὄνομα τοῦ περιωνύμου ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ Νικηφόρου Βλεμμύδου, ὅστις ἐμόναζεν ἀθορύβως ἐν τῇ ἑαυτοῦ μονῇ, ἐν ἀσκήσει τραχεῖα συντήκων τὸν βίον, ἀλλὰ τούτου μὴ ἀποδεχθέντος, προεκρίθη τῶν ἄλλων, κοινῇ γνώμῃ τῶν ἀρχιερέων καὶ συναίνεσει τοῦ βασιλέως, ὁ μοναχὸς Ἀρσένιος, ἀνὴρ περιφανὴς μὲν τὴν καθ' ἑαυτὸν ἀρετὴν, τοὺς τρόπους δ' ἀπλοῦς καὶ μετρίου νοῦ ².

Ὁ Ἀνώνυμος ἄλλως χαρακτηρίζει τὸν Ἀρσένιον καὶ ἄλλως ἐκθέτει τὰ τῆς ἐκλογῆς, διαγράφων καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν αὕτη ἐγένετο, λίαν ὁμολογουμένως παράδοξον, καὶ οὐδὲν ἐνέχοντα τὸ σοβαρόν. Εἶνε δ' ὁ Ἀνώνυμος ἄξιος πίστεως, διότι καὶ φίλος καὶ σύνοικος ὑπῆρξε τοῦ Ἀρσενίου.

Ἐπειδὴ, γράφει, οἱ πλείους πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Βλεμμύδου, μεγάλου ἄλλως ἐπὶ σοφίᾳ, ἀπηρέσκοντο, κυρίως δ' ὁ σύλλογος τῶν ἀρχιερέων, ἄλλου ἄλλον προτείνοντος, ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τῇ διαφωνίᾳ ταύτῃ ἀδημονῶν, ἐπρότεινεν ἕαν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἡ ἐκλογὴ διὰ κλήρου, διότι οὕτως ἤθελον γνωρίσει τὸν ἀρεστὸν τῷ θεῷ, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον, διέταξε νὰ ἀνοίξωσι τὴν τῶν Ἀγίων Εὐαγγελίων βίβλον, ἐκφωνοῦντες τὸ ὄνομα προηγουμένως ἐκάστου τῶν ὑποψηφίων, καὶ ὅστις ἤθελεν ὑποδειχθῇ, θά ἐθεωρεῖτο θεοπρόβλητος.

Οὕτως ἐν τῷ συλλόγῳ τῶν ἀρχιερέων ἐκφωνουμένου ἐκάστου ὀνόματος ὑποψηφίου, ἠνοίγετο τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἀνεγινώσκοντο αἱ πρῶται λέξεις ἐκάστης σελίδος, καὶ εἰς μὲν τὸ ὄνομα τοῦ Βλεμμύδου, αἱ σελίδες εὐρέθησαν ἄγραφοι· εἰς τὸ τοῦ Νικηφόρου δέ, τοῦ ἀρχιερατικῶς προϊσταμένου τῆς Ἐφέ-

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 188.

² Γρηγορᾶς, σ. 55. Ὁ Νικηφ. Κάλλιστος Ξανθόπουλος, σ. 467, γράφει ὅτι ὁ Ἀρσένιος ἦτο «ἐγκυκλίων γραμμάτων ἱκανῶς ἔμπειρος».

σου, αἱ σελίδες ἤρχιζον ἐκ τῶν λέξεων «οὐ τελεσφοροῦσιν», ὁπισθεν γεγραμμένων τοῦ «συμπνίγονται» μετὰ τοῦ συνδέσμου καί¹. Εἰς τὸ ὄνομα δὲ τοῦ Ἰωαννικίου Κυδῶνη, καθηγουμένου τῆς Μονῆς τῶν Σωσάνδρων, ἀνεγνώσθησαν αἱ λέξεις «ὄνον καὶ τὸν πῶλον»². Ἐνῷ δὲ πάντας κατέλαβεν, ἐξαντληθέντος τοῦ καταλόγου τῶν ὑποψηφίων, θλίψις καὶ σύνοχή, ὁ βασιλεὺς ἐφώνησε «τίς γνωρίζει ἕτερον; ὡς ὀνομάσῃ τοῦτον». Τότε ἐπρόφερε τις τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρσενίου Αὐτωρειανοῦ. Ἀνοιχθέντος δὲ τοῦ Εὐαγγελίου μετὰ προηγηθεῖσαν ἐπίκλησιν τοῦ θεοῦ, ὅπερ πάντοτε ἐπικαλεῖται ἵνα συγκαλύψῃ τοιαύτας δολοπλοκίας, ἀνεγνώσθησαν αἱ λέξεις «αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ»³, ἐφ' ᾧ καὶ πάντες ἐδόξασαν τὸν θεόν· καίτοι δὲ δὲν ἐγνώριζον τὸν ἐκλεχθέντα, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Ἀωνύμου, παρ' αὐτοῦ ἐξεκρέμαντο καὶ ὡς ἐκ θεοῦ ὑποδειχθέντα ποιμένα καὶ διδάσκαλον κατωνόμαζον⁴.

Ἰδωμεν ἤδη πῶς ἐκθέτει τὰ τῆς ἐκλογῆς αὐτὸς ὁ ὑποψήφιος Βλεμμύδης ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του, γραφείσῃ τῷ 1263, δῆλα δὴ ὀκτῶ ἔτη μετὰ τὸ γεγονός τῆς ἐκλογῆς.

— Ὅτε, γράφει, ὁ Θεόδωρος Β' Λάσκαρις ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς νὰ ψηφίσωσι νέον πατριάρχην, ἦσαν δ' ὑπὲρ τοὺς τεσσαράκοντα συνελθόντες διὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς νέας βασιλείας, πάντες ἐψήφισαν ἡμᾶς πρῶτους καὶ μόνους ἐν ὁμοφωνίᾳ γνώμης καὶ γλώσσης, οὐχὶ ἅπαξ ἀλλὰ δις καὶ τρίς κατὰ τὸ εἰωθὸς ἐρωτηθέντες, λέγοντες ὅτι οὐδεὶς ἕτερος ὑπάρχει. Ὁ Θεόδωρος δὲ διατάσσει τὴν ταχεῖαν χειροτονίαν ἐμοῦ, σπεύδων εἰς τὴν ταχεῖαν στέφιν του ὡς βασιλέως, ὅπως ἐξέλθῃ τοῦ κράτους του καὶ συντελέσῃ πρὸς ἐπαύξησιν αὐτοῦ. Ἡμεῖς ὅμως ἀνεβάλομεν τὴν ἀποδοχήν, φοβούμενοι τὸ ὀξύ αὐτοῦ ἦθος καὶ θερμὸν

¹ Λουκᾶς, 8, 14.

² Ματθαῖος, 21, 7.

³ Ἰωάννης, 18, 1.

⁴ Ἀνώνυμος, 509-511.

καὶ ἀνένδοτον εἰς τὰς διδομένας παρ' αὐτοῦ διαταγὰς. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς ὑπεσχέθη ἡμῖν τιμὰς καὶ δοξασμούς καὶ ὅσα κατ' ἀνθρώπων, οὐδόλως ὅμως ἐμνήσθη τῆς θείας συναινέσεως εἰς τὴν ἀποδιδομένην ἡμῖν τιμὴν. Ἐπὶ πολλὰς δὲ ἡμέρας ἐγὼ βιαζόμενος, κατὰ τρόπον, οὗ δὲν δύναμαι εὐκόλως νὰ παραστήσω τὸ μέγεθος, ζητῶ σύμβολον τῆς θελήσεως τοῦ θεοῦ, χάριν τῶν ἱεραρχικῶν ἔργων, ἅτινα ἐπιβάλλονται εἰς τὸ τοιοῦτον ἀξίωμα· διότι ἂν ἤκουον καὶ ἅπαξ μόνον παρὰ τοῦ βιάζοντός με βασιλέως ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑποδυθῶ τὸν ζυγὸν τῆς ἱεραρχίας, τοῦ θεοῦ κελεύοντος τοῦτο, ἤθελον ὑποκύψει εἰς τὴν βίαν καὶ πεισθῇ τῷ θεῷ, ἐὰν δὲ ὅχι, ἤθελον ἀποκρούσει τὴν χειροτονίαν ὡς μάταιόν τι καὶ ψευδές, οὐδόλως συμβάλλον εἰς σωτηρίαν.

Ἐζητήθη λοιπὸν τὸ σύμβολον τῆς συναινέσεως τοῦ θεοῦ τὴν νύκτα, μεθ' ἱκετηρίας ὡς ἔπρεπεν¹. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς λίαν πρῶτ' προσκαλέσας ἡμᾶς, ἦτο δὲ ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἡ ὀριθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ αὐθαιρέτως διὰ τὴν χειροτονίαν ἡμῶν, βιάζει νὰ περατωθῇ ἡ χειροτονία ἄνευ χρονотριβῆς. Εἴμεθα δὲ ἀμφοτέροι ἐν ἐνδοτέρῳ τινὶ θαλάμῳ τῶν ἀνακτόρων, περὶ δὲ τὰς θύρας ἴσταντο δύο τῶν οἰκειωτέρων καὶ λογιωτέρων φίλων αὐτοῦ. Ἐξω δὲ εἰς μέγιστον οἶκημα τῶν ἀνακτόρων παρίστατο ὁ σύλλογος τῶν ἀρχιερέων. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εὔρεν ἡμᾶς συγκατανεύοντας, ἐπανελάθεν αὐθις τὰς ὑποσχέσεις ἐκ τῶν ἐγκοσμίων καὶ περὶ τὰ ἐγ-

¹ Κατὰ τοῦτο συμφωνεῖ ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης πρὸς τὸν Ἀνώνυμον ὅτι πρὸ τῆς ἐκλογῆς ἐζητεῖτο διὰ προσευχῆς καὶ δεήσεως σημείον δεικνύον τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ὀνόματος. Τοῦτο δ' ἐζητεῖ καὶ ὁ Βλεμμύδης, ἵνα γνωρίσῃ ἐὰν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἦτο ἀρεστὸν τῷ θεῷ, καὶ εἶχε τὴν ἐκ τούτου τιμὴν. Τοιαύτας ἐπικλήσεις πρὸς τὸ θεῖον ἐν τῇ παρούσῃ ἱστορίᾳ ἔχομεν καὶ ἑτέρας, γενομένας πρὸς ἐμφάνισιν σημείου. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲ δὲν φαίνεται ἐκ τῶν λόγων τοῦ Βλεμμύδου, ἂν τὸ σύμβολον, ὅπερ ἐζητεῖ, ἦτο τὸ τοῦ συλλόγου τῶν ἀρχιερέων, περὶ οὗ ὁ Ἀνώνυμος ὁμιλεῖ, δῆλα δὲ τὸ μετὰ προσευχὴν ἀνοιγμα τοῦ Εὐαγγελίου, ἢ οὗτος διέταξεν ἕτερον τρόπον. Βλεμμύδης, σελ. 44 «Τὸ μὲν οὖν σύμβολον ἡττῆται καὶ μεθ' ἱκετηρίας, ὡς ἔπρεπεν».

κόσμια στρεφόμενος ὡς καὶ πρότερον, μνεῖαν δὲ οὐδόλως προβάλλων ἐάν καὶ τὸ θεῖον ἐτίμα ἡμᾶς ἀξίους τῆς θέσεως. « Γνωρίζεις », λέγει, « ὅτι σὲ μόνον ἐξέλεξε πατριάρχην ἡ σύνοδος τῶν ἀρχιερέων, ὅτι τὴν ἐκλογὴν σου ἄσμενοι ἀπεδέχθησαν ὁ κληρὸς, οἱ μοναχοί, ὁ λαός, ὁ στρατὸς καὶ οἱ ἐν τέλει· ἂν δ' ἐγὼ θέλω σε πατριάρχην, περιττὸν νὰ εἴπω· αὐτὰ τὰ πράγματα μαρτυροῦσιν. Ὑπόσχομαι δὲ νὰ σὲ περιβάλω διὰ τοιούτων τιμῶν, οἵας οὐδεὶς τῶν μέχρι τοῦδε βασιλέων ἀπένειμεν εἰς πατριάρχην. Τίνα λόγον ἔχει ἡ ἀπειθειά σου; » Ταῦτα ἔλεγε προσπίπτων καὶ παρακαλῶν νὰ μὴ ἀναβάλω, ἀλλὰ νὰ δεχθῶ τὴν χειροτονίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ δ' ἐγὼ ἰδὼν ὅτι τὸ σύμβολον τῆς ἐπινεύσεως τοῦ θεοῦ δὲν ἦτο ὑπὲρ ἐμοῦ, εἶπον « ἐάν ἤκουον ὅτι τὸ θεῖον ἦτο ὑπὲρ τῆς ἐμῆς τιμῆς ἤθελον ἀποκριθῆ, ἀλλὰ νῦν τί νὰ εἴπω; » Ἀπήντησε δὲ ὁ βασιλεὺς « εἰς αὐτάς τὰς περιστάσεις μὴ ζήτηί τὴν τοῦ θεοῦ τιμὴν ».

Ὁ τελευταῖος οὗτος λόγος κατέπληξεν εἰς μέσσην καρδίαν τὸν Βλεμμύδην, ὡς αὐτὸς οὗτος γράφει, ὅστις, εὐλαδέστατος ὢν, ἐθεώρει τὴν πατριαρχίαν ἔχουσιν ὑψηλοτέραν καὶ ὑπὲρ αἰσθησὶν ἀποστολήν, καὶ οὐχὶ ὄργανον καὶ ὑπηρετίδα τῶν ἐγκοσμίων. Δι' ὃ καὶ ἀπήντησεν « ἐάν δὲν ζητήσω τὴν τιμὴν τοῦ θεοῦ, τίνος θέλω ζητήσῃ, ὁ πάντων ἀθλιέστατος ἐγώ; Ἄκουε οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου γῆ, παραιτοῦμαι τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα καὶ ἀποπέμπομαι, καὶ ἂν ἐξορίαι, καὶ ἀπαγόρευσις τροφῆς, καὶ βάσανοι, καὶ μελῶν ἐκτομαί, καὶ θάνατος βίαιος ἐπιβληθῇ εἰς ἐμέ, τὴν ποιμεναρχίαν δὲν ἀναλαμβάνω ».

— Ὁ βασιλεὺς ἀκούσας ταῦτα, ἐξακολουθεῖ διηγούμενος ὁ Βλεμμύδης, ἔμεινεν ἐνεὸς καὶ οἶονεὶ ἀπεπάγη· ἡμεῖς δὲ καταλιπόντες αὐτὸν ἐπεστρέψαμεν εἰς τὴν Μονήν, πᾶσαν ἀποβαλόντες περὶ ἀποδοχῆς τῆς πατριαρχίας σκέψιν, πεισθέντες ὅτι ὁ θεὸς δὲν ἤθελεν ἡμᾶς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ὁ βασιλεὺς δὲ καὶ αὐθις προσκαλέσας ἡμᾶς καὶ ἀποκρουσθεὶς, προσεκάλεσε τὸν Ἀρσένιον, ὃν ἄνευ ψηφοφορίας, ἄνευ ἐκλογῆς, κοσμικὸν ὄντα (ἀνιερὸν) πατριάρχην πλάττει ἐν τρισὶν ἡμέραις, διὰ μόνης τῆς

προσταγῆς του, ἣν ἔθετε πάντοτε ὑπεράνω τῶν νόμων, τῶν κανόνων καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐθῶν, καὶ κατέδειξεν εἰς ἡμᾶς εὐθύς ἐξ ἀρχῆς οἶον δεινὸν ἀπεφύγομεν¹. —

Κατεχωρίσαμεν διεξοδικῶς τὰς ἀφηγήσεις καὶ τῶν τεσσάρων ιστορικῶν περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχου, ὅπως προσθέσωμεν ἐν ἔτι παράδειγμα εἰς τὰ γνωστὰ πολυπληθῆ τῆς βυζαντινῆς ιστορίας, τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἤσκει ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ πατριάρχου ἐπὶ τῶν ψηφιζόντων ἀρχιερέων, ειδικώτερον δ' ἐνταῦθα καὶ περὶ τῆς μεροληψίας τῶν συγγραφέων, ἥτις πολλαχοῦ σκοτίζει τὴν ἀλήθειαν. Οὕτως ὁ Ἀνώνυμος, ὁ παραφράζων τὸν Ἀκροπολίτην, δι' ἰδίας προσθήκης σημειοῖ ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς δὲν ἦσαν καθ' ὅλα σύμφωνοι², ἐνῶ ὁ Βλεμμύδης καὶ ὁ Ἀκροπολίτης ἀναφέρουσι τὸ ἐναντίον. Ἐπίσης δὲ διχογνωμοῦσι καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ Ἀρσενίου, ἐνῶ πάντες εἶνε σύμφωνοι ὡς πρὸς τὴν τοῦ Βλεμμύδου.

Εἶδομεν ὅτι ὁ Ἀκροπολίτης δυσμενῶς ἐκφράζεται περὶ τοῦ Ἀρσενίου ὡς περὶ ἀγνώστου τινὸς μοναχοῦ καὶ μικρᾶς μαθήσεως, ἀλλὰ πλήρη τοῦ πρὸς τὸ θεῖον ἔρωτος, ἐφ' ᾧ καὶ ἡσπᾶσθη τὸν μοναχικὸν βίον, ὅπως διάγῃ ἐν προσευχῇ. Ὁ Γρηγορᾶς ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἐνάρετον, ἀλλὰ μετρίου νοῦ. Ὁ Βλεμμύδης δὲ οὐδὲν περὶ αὐτοῦ σημειοῖ, ἀλλὰ κατακρίνει τὸν τρόπον τῆς χειροτονίας αὐτοῦ ἐν τρισὶν ἡμέραις.

Ἐκ τοῦ Ἀνωνύμου δέ, ὅστις ὑπῆρξε φίλος τοῦ Ἀρσενίου, ἐπὶ ἔτη παρακολουθήσας τοῦτον, καὶ κοινωνὸς γενόμενος τῶν βουλευμάτων καὶ πράξεών του, καὶ νύκτα καὶ μεθ' ἡμέραν κοινωνῶν αὐτῷ ὡς ὁμόστεγος καὶ ὁμωρόφιος³, μαυθάνομεν εἰδήσεις πλειοτέρας περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἀρσενίου. Κατ' αὐτὸν ὁ πατριάρχ-

¹ Βλεμμύδης, σελ. 41-45.

² Ἀνών. 510, «Ἡδημόνει οὖν ὁ βασιλεὺς, οἷα τῶν πάντων μὴ συμφωνούντων ἐπὶ τινι, ἀλλὰ τῶν μὲν τόνδε, τῶν δὲ ἕτερον προκρινόντων, καὶ ἀλλήλοις βουλευομένων ἀντίφωνα».

³ Ἀνώνυμος, σ. 549.

χης Ἀρσένιος ἦτο υἱὸς Ἀλεξίου τοῦ Αὐτωρειανοῦ, ὅστις ὑπῆρξε καὶ κριτὴς τοῦ βήλου¹, καὶ δικαστὴς πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Φράγγων. Ἡ μήτηρ του κατήγετο ἐκ τῶν Καματηρῶν. Πρὸ τῆς κουρᾶς αὐτοῦ ὠνομάζετο Γεώργιος, μοναχὸς δὲ ἀποκαρεῖς ἐν τῇ Μονῇ τῆς Ὁξείας, μετωνομάσθη Γεννάδιος, εἴτα δὲ Ἀρσένιος, λαβὼν τὸ ὄνομα τοῦτο, ὅπερ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν, ὅταν ἐκάρη μοναχός. Ἐχρημάτισε δὲ ἡγούμενος² τῆς ἐν Ὁξείᾳ Μονῆς, καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Βατάτση ἐστάλη πρὸς τὸν πάπαν μετὰ τῶν ἀρχιερέων Κυζίκου καὶ Σάρδεων (Ὅρα ἀνωτ. σελ. 400). Εἴτα δ' ἐκλείσθη ἐν τῷ τῆς Ἀπολλωνιάδος σεμνείῳ, ὅπου δὲν ἠθέλησε καὶ νὰ ἐκλεχθῇ ἡγούμενος προταθεῖς, διὸ καὶ ὁ πατριάρχης Μανουήλ, ἐπειδὴ δὲν ἐδέχετο τὴν ἡγουμένην, εἶπε πρὸς αὐτὸν «πατριαρχεῖον ζητεῖς». Ἦτο δέ, κατὰ τὸν Ἀνώνυμον, καὶ ἱκανῶς εὐπαίδευτος, καὶ εἶχε πείραν ἐγκυκλίων μαθημάτων, ὥστε νὰ ἐννοῇ τὰ ἀναγνωσκόμενα καὶ νὰ μὴ κλονίζεται ἐκ τῶν ῥητορικῶν λόγων.

Περὶ τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου θέλομεν λάβει ἀφορμὴν πολυτάκως ἐν τοῖς ἐπομένοις νὰ ὁμιλήσωμεν. Ἐκ τοῦ ὅλου βίου δ' αὐτοῦ ἐνταῦθα ἀρκούμεθα νὰ ἀναγράψωμεν ὅτι ὑπῆρξεν εἷς τῶν ἐνθερμοτέρων ὁπαδῶν τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Β', ὑπείκων τυφλῶς εἰς τὰς θελήσεις καὶ τὰς ὀρέξεις του, παρορῶν πολλὰκις ἂν αὐταὶ ἀντέβαινον εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰς ὑποθήκας τοῦ Εὐαγγελίου· ὑπὸ τοιούτων δ' ἐλαυνόμενος φρονημάτων προέβη εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς πατριαρχίας του εἰς πρᾶξιν ἀκατονόμαστον καὶ πρωτοφανῇ ἴσως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὑπακούσας εἰς τὴν θέλησιν καὶ μόνην τοῦ Θεοδώρου Β'. Θὰ ἔμενε δὲ στίγμα εἰς τὴν βασιλείαν

¹ Κριτὴς τοῦ βήλου ἐλέγετο ὁ κριτὴς τοῦ ἵπποδρομίου.

² Ὁ Ἀκροπολίτης καὶ ὁ Βλεμμύδης ὀνομάζουσι τὸν Ἀρσένιον ἀνιέρων, δηλὰ δὴ μὴ ἔχοντα ἱερατικὸν βαθμόν. Ὡστε φαίνεται ὅτι ὡς ἡγούμενος τῆς ἐν Ὁξείᾳ Μονῆς ἦτο ἐκ τῶν ἀνιέρων ἡγουμένων. Ὅρα Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύντ. Β', σελ. 618.

τούτου καὶ τὴν πατριαρχίαν τοῦ Ἀρσενίου, ἐὰν ὁ ἀληθὴς χριστιανὸς καὶ εὐσεβέστατος σοφὸς Νικηφόρος Βλεμμύδης δὲν ἔσπευδε νὰ πείσῃ τὸν βασιλέα εἰς ἀκύρωσιν αὐτῆς, καὶ συγχάλυψιν ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν. Ἦτο δὲ ἡ ἐξῆς.

Ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος ἀκολουθῶν τὴν ἐχθρικὴν πολιτικὴν τῶν προκατόχων του πρὸς τὸ βασιλείον τῆς Δύσεως, καὶ ὑπὸ πάθους φλεγόμενος καὶ ὀργῆς κατὰ τοῦ δεσπότη Μιχαὴλ Β', ὃν δὲν ἀνεγνώριζεν ὡς ἄρχοντα, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο καὶ νὰ καταβάλῃ, ἐπενόησεν ἄσκοπον ἄλλως καὶ ἀσυντελὲς ἐπινόημα πρὸς ἀνατροπὴν του, διατάξας τὸν Ἀρσένιον νὰ ὑποβάλῃ πᾶσαν τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, τὰς πόλεις, τὰς χώρας, τὸν παμμιγῆ λαὸν αὐτῶν, καὶ τὸν ἡγεμόνα εἰς ἀνάθεμα καὶ ἀφορισμὸν διὰ τε ζώσης φωνῆς ἀπ' ἐκκλησίας, καὶ διὰ τόμου συνοδικοῦ, καὶ ὀρίσῃ ὅπως μηδεὶς κοινωνῇ τῶν δεσποτικῶν μυστηρίων, καὶ ἂν ἔτι ἤθελε μεταβάλλει κατοικίαν, μήτε βαπτίσεις καὶ κηδεύσεις ἢ ἕτερόν τι ἐκεῖ νὰ τελῇται τῶν νενομισμένων εἰς χριστιανούς. Ὑπελάμβανε δὲ ἀφρόνως ὅτι διὰ τούτου ἤθελον ἐξεγερθῇ οἱ κάτοικοι κατὰ τοῦ δεσπότη Μιχαὴλ Β' καὶ ἀποδιώξῃ, εἴτα δὲ προσφέρει τὴν ὑποταγὴν των εἰς αὐτόν, τὸν τοιαῦτα ἐπινοήσαντα.

Ὁ πατριάρχης Ἀρσένιος σπεύδων νὰ φανῇ ἀρεστὸς τῷ βασιλεῖ, εἰς ὃν ὤφειλε καὶ τὴν ἐκλογὴν του, ὑπήκουσεν εἰς τὴν παράνομον ταύτην αἵτησιν, καὶ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐκτελεσθῇ. Καὶ δὴ συναθροίσας τοὺς ἀρχιερεῖς ὑποβάλλει τὴν περὶ ἀφορισμοῦ καὶ ἀναθέματος πρότασιν, ἣν ἀποδέχονται, καὶ τόμον συντάττουσιν, ὃν ὑπογράφουσι πάντες, τοῦ Θεοδώρου ἐπικυροῦντος· ἔπειτα δὲ συναθροίσαντες τοὺς κληρικοὺς καὶ τὸν λαόν, διὰ μεγάλης βοῆς ἐκφωνοῦσι τὸ ἀνάθεμα κατὰ τῶν ὁμοφύλων των, τῶν ἀθῶων χριστιανῶν τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου.

Τόπος τῶν δραμάτων τούτων ἀξίων τοῦ σκότους καὶ τοῦ ἄδου καὶ τῆς σιωπῆς, ὡς γράφει ὁ Βλεμμύδης, ὑπῆρξεν ἡ Μαγνησία, ἐν ταύτῃ εὕρισκομένων πάντων τῶν μετασχόντων αὐτῶν.

Ὁ Βλεμμύδης σφόδρα ἀγανακτήσας ἐπὶ τούτοις, καὶ αἰ-

σθανθείς τὴν θεῖαν αὐτοῦ ψυχὴν ἐξεγειρομένην κατὰ τῆς ἀνόμου πράξεως, ἔσπευσε κατηφῆς καὶ περίλυπος ἐκ τοῦ ἀσκητηρίου του εἰς τὰ βασιλεία τοῦ Θεοδώρου, ὅπου δὲν ἐσχόπει ἀφ' ἧς παρήτησε τὴν πατριαρχίαν νὰ ἐπανεέλθῃ, καὶ διὰ γλώσσης μοναχοῦ, ὃν ἐνέπνεε τὸ ἀκραιφνὲς αἶσθημα τῆς θρησκείας, εἶπεν εἰς τὸν βασιλέα, ἐρωτήσαντα διατί εἶνε σκυθρωπός, « Ὁ Κύριος εἰς γῆν κατελήλυθε καὶ γέγονεν ἄνθρωπος καὶ τὸ οἰκεῖον ἔχυσεν αἷμα, τὸ πάσης τιμῆς ὑπέρτερον καὶ θάνατον καθυπέμεινε, καὶ ἀγωνίας καὶ ἐμπαιγμοὺς καὶ βασανισμοὺς καὶ χλευασμοὺς καὶ μυκτηρισμούς, ὧν ἀπάντων ἐπικαρπία ὁ χριστιανισμός, ἡμεῖς δὲ τοὺς τόσους κόπους αὐτοῦ ἐπειγόμεθα νὰ ματαιώσωμεν, καὶ καταλύσωμεν τὸ κράτιστον αὐτοῦ ἔργον, ἀποσπῶντες ἐκόντας ἄκοντας λαοὺς χριστιανῶν, οὐδὲν ἄδικον διαπράξαντας ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, μακρὰν ρίπτοντες τῆς κυριότητός του ». Ὁ βασιλεὺς εὐχαρίστως ἤκουσε τοὺς λόγους τούτους, καὶ σχίσας τὸν τόμον, ἐπέστρεψεν εἰς τὸν πατριάρχην τὴν ἑγγραφὸν ἐπιτίμησιν, μὴ δυνάμενος ἄλλως νὰ μετεβάλλῃ τὰ γενόμενα¹.

Διὰ τῆς παρεμβάσεως τοῦ Βλεμμύδου, κατανοήσαντος τὸ ἔκτροπον τοῦ διαβήματος ἐκείνου καὶ ὡς πολιτικοῦ καὶ ὡς θρησκευτικοῦ, ἠκυρώθη ἡ πρᾶξις καὶ δὲν ἀνεκοινώθη εἰς τοὺς ὑπὸ τὸ Δυτικὸν βασίλειον χριστιανικοὺς λαοὺς.

Τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου σφύζεται καὶ λόγος περὶ τῶν πότε καὶ διὰ τίνων ἡ τῆς Ῥώμης ἐξέπεσεν ἐκκλησία².

¹ Βλεμμύδης, Διήγ. σελ. 45.

² Δημητρακόπουλος, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, σ. 4.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Θεόδωρος Β' Λάσκαρις.

Θεόδωρος ἀπονέμει ὀφίγια εἰς διαφόρους. — Ἐκστρατεία Θεοδώρου εἰς Θράκην πρὸς ἀποδίωξιν τῶν Βουλγάρων. — Συνθήκη εἰρήνης μεταξὺ Θεοδώρου καὶ Βουλγάρων. — Ἐπεισόδιον μεταξὺ Θεοδώρου καὶ Ἀκροπολίτου. — Ἐπεισόδιον εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Βατάτση.

Ὁ Θεόδωρος ἐγκατασταθεὶς ἐν Λαμψάκῳ μετὰ τὴν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείαν, ἀπένειμεν εἰς τὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ μέιναντα ἐπίτροπον αὐτοῦ καὶ ἄλλους τῶν ἀρχόντων καὶ μὴ νέα ὀφίγια, ἀμείβων τὴν πίστιν αὐτῶν καὶ τὰς ὑπηρεσίας πρὸς τὴν βασιλείαν. Καὶ τὸν μὲν Γεώργιον Μουζάλωνα, μέγαν δομέστικον ὄντα, προεβίβασεν εἰς πρωτοσέβαστον καὶ πρωτοβεστιάριον καὶ μέγαν στρατοπεδάρχην, νυμφεύσας πρὸς τὴν Θεοδώραν Καντακουζηνὴν ἀνεψιὰν τοῦ Παλαιολόγου, τὸν δὲ Ἀνδρόνικον Μουζάλωνα, ἀδελφὸν τοῦ Γεωργίου, πρωτοβεστιαρίτην ὄντα, προεβίβασεν εἰς μέγαν δομέστικον, νυμφεύσας καὶ τοῦτον πρὸς τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥαοῦλ Κλοῖστᾶ, τὸν τρίτον δὲ τῶν ἀδελφῶν Μουζαλώνων, οὗ ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα, ἐτίμησε διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρωθιερακαρίου. Ἦσαν δ' οἱ Μουζάλωνες οὗτοι ἄνδρες γένους ἀφανοῦς, εἰσαχθέντες ὑπὸ τοῦ Βατάτση ὡς παιδόπουλα εἰς τὴν βασιλικὴν αὐλήν. Κατέστησε δ' ἔτι τὸν Ἰωάννην Ἀγγελον, μέγαν πριμικήριον ὄντα, πρωτοστράτορα, καὶ τὸν Καρυανίτην πρωτοβεστιαρίτην.

Ἐνῷ δὲ ἀνήγαγεν εἰς τοιαῦτα ἀξιώματα ἄνδρας μὴ μετέχοντας γένους εὐγενοῦς καὶ τέως ἀφανεῖς, κατέλυσε τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρωτοβεστιάριου τὸν Ἀλέξιον Ῥαοῦλ, ἀντ' αὐτοῦ εἰσαγαγὼν εἰς τὴν αὐλήν ὑπὸ τὸ ἀξίωμα τούτου τὸν ἀνωτέρω

Γεώργιον Μουζάλωνα. Καθόλου δ' εἶπεῖν ὁ Θεόδωρος Β' ὑπόπτως εἶχε πρὸς τοὺς ἐκ γένους μεγιστᾶνας τοῦ κράτους του, καὶ διαφοροτρόπως κατεδίωκε καὶ ἐτιμῶρει, νομίζων ὅτι ταπεινῶν τὴν ὀφρὺν αὐτῶν, καὶ προσελκύων περὶ ἑαυτὸν ἀφανεῖς ἄνδρας ἡσφάλιζε τὸν θρόνον του.

Ταῦτα πράξας καὶ ἐορτάσας ἐν Λαμφάκῳ τὴν ἐορτὴν τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1256, καὶ τὴν τῶν Φώτων τοῦ 1257 ἀνεχώρησεν εἰς Νύμφαιον¹.

Περὶ τὸ ἔαρ δὲ τοῦ 1257, ἀνανεώσας πρὸς τοὺς ὁμόρους Πέρσας, τὰς συνθήκας, ἃς προηγουμένως ὁ πατὴρ του εἶχε συνάψει πρὸς αὐτοὺς, συνήθροισε νέον στράτευμα, εἰς ὃ κατέταξεν οὐ μόνον τοὺς παλαιστράτους στρατιώτας, ἀλλὰ καὶ νεοσυλλέκτους, καὶ αὐτοὺς ἔτι τοὺς ὑπηρετήσαντας αὐτὸν εἰς τὰ κυνηγέσια ἐλάφων καὶ ἀγρίων χοίρων, καὶ τοὺς δι' ἱεράκων ἔτι θηρεύοντας, ἐκ Λαμφάκου δ' ὁρμηθεὶς ἐπορεύθη ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Ἀνδρόνικον Μουζάλωνα, εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Θράκης, ὅπως ἐνισχύσῃ ἐν Διδυμοτείχῳ τὸν ἐκεῖ εὐάριθμον στρατόν, ὃν ἤλπιζεν ὅτι ἤθελεν ἐπανεύρει ἄρτιον².

Ἄλλ' ἐν Διδυμοτείχῳ τὰ πράγματα εἶχον μεταβληθῇ, διότι ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων, εὐθύς ὡς ἔμαθεν ὅτι ὁ Θεόδωρος ἀπῆλθεν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, συμμαχήσας πρὸς τοὺς Κουμάνους ἀριθμουμένους εἰς 4,000 ἄνδρας, ἐλεηλάτησε τὰς Θρακικὰς χώρας, ἰδίᾳ τὰς περὶ τὸν ποταμὸν Ῥηγῖνα καὶ τὰς περὶ τὸ Διδυμότειχον. Οἱ ἐν τούτῳ δ' εὐρισκόμενοι ἄνω μνημονευθέντες στρατάρχαι τοῦ Θεοδώρου ὁ Μανουὴλ Λάσκαρις καὶ Κωνσταντῖνος Μαργαρίτης, παρακούσαντες τὰς προσταγὰς αὐτοῦ καὶ ἐπιτε-

¹ Ἀκρ. σ. 131. Ἀνών. 521. Παχυμέρης, Α', 23.

² Ὁ Γρηγοῤῥᾶς, σ. 56, συγχέει τὰ γεγονότα καὶ παραλείπει πολλὰ, ὧν μνημονεύει ὁ Ἀκροπολίτης. Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν δὲ συμφωνεῖ γράφων ὅτι διέβη τὸν Ἑλλήσποντον «ἐν τούτῳ τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ καὶ πλειάδες ἄρχονται ἐπιτέλλειν»· δῆλα δὴ περὶ τὸ πρῶτον δεκαπενθήμερον τοῦ Μαΐου.

θέντες κατὰ τῶν Κουμάνων ἡττήθησαν κατὰ κράτος· διότι ὁ στρατός τῶν Ῥωμαίων φέρων βαρὺν ὅπλισμόν δὲν ἡδυνήθη νὰ ὑπερισχύσῃ τῶν ἐλαφρῶν Κουμάνων τοξοτῶν. Καὶ ὁ μὲν Μανουὴλ Λάσκαρις ταχύτατον ἔχων ἵππον, ὃν καὶ Χρυσοπόδην ἐκάλει, ἐσώθη φυγὼν εἰς Ἀδριανούπολιν, ἡχμαλωτίσθη δὲ ὁ Μαργαρίτης καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀνώτεροι ἀρχηγοί, οὓς οἱ Κουμάνοι ἐπώλησαν εἰς τοὺς Βουλγάρους.

Ὁ βασιλεὺς μαθὼν τὰ τῆς πανωλεθρίας ταύτης ἐπέσπευσε τὴν πορείαν του εἰς Βουλγαρόφυγον¹, ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ διελθὼν πλείους τῶν τετρακοσίων σταθμῶν², καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ τὸν ποταμὸν Ῥηγίνα, οὐδαμοῦ συναντήσας τοὺς ἐχθρούς, ὑποχωρήσαντας εὐθὺς ὡς ἔμαθον τὴν ἄφιξίν του³. Ἀλλὰ περὶ τὴν Βιζύην συμπλακεῖς πρὸς μοῖραν στρατοῦ τῶν ἐναντίων ἔτρεψεν εἰς φυγὴν, πολλοὺς κατασφάξας ἐν οἷς καὶ τινὰς τῶν ἐπιφανῶν. Ἀπέστειλε δὲ κατὰ τῶν φευγόντων Βουλγάρων τὸν Γεώργιον Νεστόγγον καὶ τὸν Κουμᾶνον Κλεόπαν, οἵτινες καταφθάσαντες τούτους φεύγοντας διέφθειραν, ἀναγκάσαντες νὰ ῥιφθῶσιν εἰς τὸν ποταμὸν⁴.

Ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων βλέπων ὅτι δὲν ἡδύνατο νὰ ἀντι-

¹ Τὸ Βουλγαρόφυγον ἦτο τὸ νῦν Μπαμπᾶ-Ἐσκιζί, μεταξὺ Ἀδριανουπόλεως καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Τινὲς ὑπολαμβάνουσιν ὅτι εἶνε τὸ φρούριον Βουρτούδγιζι τὸ ὑπὸ Προκοπίου, Περὶ κτισμάτων, Τ. Γ', 306, ἀναφερόμενον. Ὅρα Jirecek, Die Heer. 100. Μελισσηνοῦ Χριστοδούλου, Περιγρ. ἱστορικὴ τῆς ἐπαρχίας Σαράντα Ἑκκλ. σ. 47.

² Ἀκροπολ. σ. 133. Οἱ σταθμοὶ οἱ ὁδοιπορικοὶ παρ' Ἀκροπολίτη δὲν ἐμφαίνουσι τὴν στάσιν ἐν τῇ ὁδῷ, ἐνθα διενυχτέρευον οἱ ὁδοιπόροι ἢ ὁ στρατός, ἀλλὰ μικρότερον διάστημα. Τὸ περὶ σταθμῶν θέμα παρὰ Βυζαντινοῖς ἐξεταστέον ἂν ἀναλογῇ πρὸς τὴν *mansio* ἢ *mutatio* τῶν Ῥωμαίων.

³ Ἀκροπολ. σ. 133. Ὁ Ἀνώνυμος, σ. 523, περιπλέον σημειοῖ ὅτι οἱ βάρβαροι διῆλθον τὴν Ἡράκλειαν, Βιζύην, Ῥαιδεστόν, πολλοὺς αἰχμαλωτίσαντες καὶ λείαν συναγαγόντες.

⁴ Ἀνώνυμος, σ. 524.

παραταχθῇ κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ στρατοῦ τοῦ Θεοδώρου Β', ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν πρέσβεις κοιμιστὰς προτάσεων εἰρήνης, ἣν ἀνήγγειλαν ὅτι ἤθελε διαπραγματευθῇ ὁ πενθερὸς τούτου Οὖρος Ῥώσος, γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ ῥηγὸς τῆς Οὐγγαρίας. Ἡθέλησε δ' ἐκ τῶν προτέρων νὰ γνωρίζῃ ὅτι δὲν ἤθελε πάθει τι, καὶ ὅτι ἤθελε τύχει τῆς προσηκούσης δεξιώσεως.

Ὁ Θεόδωρος ἀντὶ νὰ ἀπορρίψῃ τὰς προτάσεις τῶν Βουλγάρων, καὶ ἐξακολουθήσῃ τὴν καταδίωξιν αὐτῶν, μᾶλλον ἐν νῶ ἔχων νὰ καταβάλλῃ τὸν ὁμόφυλον βασιλέα τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις αὐτῶν.

Προσελθόντος τοῦ Οὖρου Ῥώσου συνήφθη ἡ συνθήκη ἐν ὄνῳ ματι τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων, ἣν συνέταξεν ὁ παρακολουθῶν τὸν βασιλέα μέγας λογοθέτης Γεώργιος Ἀκροπολίτης. Κατ' αὐτὴν δ' οἱ Βούλγαροι ἀπεδέχθησαν τὰ παλαιὰ αὐτῶν φυσικὰ ὅρια, παρεχώρησαν δ' εἰς τὸν Θεόδωρον τὸ φρούριον τῆς Τζεπαίνης, ἐξ οὗ οὗτος ἀπεδίωξε πάντας τοὺς Βουλγάρους τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου (29 Ἰουνίου 1257).

Ἀξίον δὲ σημειώσεως ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶνε ὅτι ὁ Θεόδωρος τόσῃν χαρὰν ἡσθάνθη ἐπὶ τῇ συνθήκῃ ταύτῃ, ὥστε, μετὰ τὴν ἐκατέρωθεν δι' ὅρκων ἐπικύρωσιν αὐτῆς, ἔδωκεν εἰς τὸν Οὖρον Ῥώσον πλούσια δῶρα περὶ τὰς 20,000 ἀντικείμενα, ἀποτελούμενα ἐξ ἵππων, ὑφασμάτων καὶ ἄλλων πολυτελῶν εἰδῶν¹. Προήρχετο δὲ ἡ χαρά, διότι διὰ τῆς συνθήκης ἐξησφάλιζε τὰς ἐν Θράκῃ κτήσεις αὐτοῦ, ἔμενε δ' ἐλεύθερος εἰς τὸν κατὰ τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου μελετώμενον πόλεμον.

Περὶ τὸν ποταμὸν Ῥηγίνα ὁ Θεόδωρος ἐστρατοπεδευμένος ὦν διέπραξε πρᾶξιν ἄδικον, καταφώρως μαρτυροῦσαν τὸ φιλύποπτον αὐτοῦ πρὸς τοὺς περὶ ἑαυτὸν ἐπιφανεῖς, ὅπερ ἐκληρονόμησεν ἐκ τοῦ πατρός του.

Ὁ Θεόδωρος συνείθιζε καθ' ἐκάστην ἔφιππος νὰ ἐπιθεωρῇ τὸ

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 134. Ἀνώνυμος, 524.

στρατόπεδον, μετὰ δὲ τὴν ἐπιθεώρησιν ἀνήρχετο ἐπὶ λόφου, ἀρεσκόμενος καὶ εἰς τὴν ἀφ' ὕψηλοῦ θεᾶν τούτου, ὅπερ ὠνόμαζε κινουμένην πόλιν. Τὴν ἡμέραν δὲ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, καὶ μετὰ τὸ γεῦμα (δὲν εἶχε δὲ γίνεи τὴν ἡμέραν ταύτην πρόγευμα, διότι ὁ βασιλεὺς παρευρέθη εἰς τὴν λειτουργίαν), καὶ περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εὐρισκόμενος ἐπὶ τοῦ λόφου, εἶπεν εἰς τὸν παρακολουθοῦντα, καὶ ἐφ' ἡμιόνου βαίνοντα Γεώργιον Ἀχροπολίτην ὅτι ἔμαθε παρά τινος ὅτι ὁ Οὖρος Ῥώσος ἐξηπάτησεν αὐτούς, διότι χάριν κέρδους ἰδίου συνῆψεν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων τὴν συνθήκην, ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν δὲν ἀπεδέχετο αὐτὴν ὑπὸ τοὺς συναφθέντας ὅρους. Ἐπῆλθε δ' ἐκ τούτου δεινὸν ἔτι μεῖζον εἰς τὸ βασιλείον τῆς Ἀνατολῆς, διότι οὐ μόνον τῶν Βουλγάρων τὴν φιλίαν δὲν ἀπέκτησεν, ἀλλ' ἀπώλεσε καὶ πολλὰ χρήματα. Οἱ περὶ τὸν βασιλέα εἶπον ὅτι «δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε τοῦτο ἀληθές». «Σὺ δὲ τί λέγεις;» ἠρώτησε τὸν Ἀχροπολίτην· οὗτος δ' ἀπεκρίθη «ὅ,τι καὶ οἱ ἄλλοι· καὶ ἐγὼ θεωρῶ τὰ λεγόμενα ψευδῆ, ἐὰν δὲ εἶνε ἀληθές ὅτι ὁ Οὖρος ἠθέτησε τοὺς ὅρκους, θὰ ἔχῃ κατ' αὐτοῦ πολέμιον τὸν θεόν· ἡμεῖς δὲ θὰ ὑπερμαχήσωμεν ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας».

Τούτων λεχθέντων ἐπέστρεψαν πάντες, τῆς νυκτὸς ἐπελθούσης εἰς τὰς σκηνάς, ὑπὸ τὸ φῶς τῆς πανσελήνου. Ὁ βασιλεὺς δὲ καὶ πάλιν ἠρώτησε τοὺς περὶ ἑαυτόν. «Πῶς θεωρεῖτε τὰ λελεγμένα;» Οἱ δὲ ἀπήντησαν καὶ δις καὶ πολλάκις «ψευδῆ, βασιλεῦ». Στραφεῖς δὲ πρὸς τὸν Ἀχροπολίτην εἶπε «Σὺ τί λέγεις εἰς ταῦτα, μεγάλε λογοθέτα; ἢ ὑπόθεσις αὕτη σὲ ἀποβλέπει, εἶνε μάλιστα ἰδική σου». Ἐλεγε δὲ ταῦτα ζητῶν ἀφορμὴν πρὸς τιμωρίαν. Ὁ Ἀχροπολίτης ἀπήντησε «Διατί εἶνε ἐμή· ἐὰν δὲν συνέταξα καλῶς τὴν συνθήκην, καὶ δὲν ἐτέλεσα τοὺς ὅρκους, μηδὲ προσηκόντως τὸν Οὖρον καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ὠκονόμησα, θὰ ἦτο πταῖσμα ἐμόν, ἀλλὰ τί πρὸς ἐμέ, ἐὰν οὗτος παρέβῃ τοὺς ὅρκους». Ὁ βασιλεὺς ἐпанέλαθε πάλιν «Τί λέγεις περὶ τῶν τοιούτων;» «Πολλάκις ἀπήντησα», εἶπε, «βα-

σιλεῦ, ὅτι θεωρῶ τὰ λεγόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον ψευδῆ· ἀλλ' ἐπὶ ἀδήλων πραγμάτων δὲν εἶνε εὐκολον καὶ νὰ ἀποφαίνεται τις». Ὁ βασιλεὺς δ' ἀπήντησεν « Ἡ χάρις ὀφείλεται ὅταν ἀποφαίνεται τις ἐπὶ τῶν ἀδήλων μετὰ βεβαιότητος καὶ ἀκριβείας, διότι εἰς τὰ δῆλα καὶ οἱ γαιῶδαι δύνανται νὰ ἔχωσι γνώμην». Ὁ Ἀκροπολίτης ἀνταπήντησεν « Ἰδοὺ ὅτι καὶ ἡμεῖς κατετάχθημεν μεταξὺ τῶν γαιεῶδων». Ὁ βασιλεὺς δὲ εἰς τοὺς λόγους τούτους εἶπε « Πάντοτε ἦσο μωρός, καὶ πρὸ ὀλίγου πάλιν μωρός». Ὁ δὲ Ἀκροπολίτης « Ἐγὼ μὲν εἶμαι μωρός καὶ σιωπῶ, ἅς ὁμιλήσωσιν οἱ ἔχοντες γνώσιν». Ὁ βασιλεὺς ἐκ τῶν λόγων τούτων καταληφθεὶς ὑπὸ ἀμέτρου ὀργῆς, ἔθηκε τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς λαβῆς τοῦ ξίφους του, ἀλλὰ μικρὸν ἐξελκύσας αὐτὸ ἀφῆκε, καὶ διέταξε τὸν μέγαν δομέστικον Ἀνδρόνικον Μουζάλωνα νὰ καταβιδάσῃ τὸν Ἀκροπολίτην τῆς ἡμίονου, ὅπερ οὗτος προλαβὼν ἔπραξε, παρήγγειλε δὲ δύο κορυνοφόρους ἐκ τῶν εἰκοσιτεσσάρων, οὓς πρὸ τίνος εἶχε διορίσει, νὰ δείρῳσιν αὐτόν. Εἶπε δ' ἐνώπιον πολλῶν παρισταμένων « Εἰς τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν εἶμαι ὀφειλέτης πολλῶν, διότι πολλὰ ἀγαθὰ παρέσχεν εἰς ἐμέ· ὑπονοῶν ὅτι ἦτο διδάσκαλός του, οὗ ἀνεγνώριζε τὴν μάθησιν¹.

Ὁ Ἀκροπολίτης ὑπέστη ἀγογγύστως καὶ καρτερικῶς τὸν δαρμόν, ὅπερ ἔτι μᾶλλον ἐξώργισε τὸν βασιλέα, διότι δὲν ἔπε-

¹ Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων σφύζονται ἀνέκδοτά τινα ποιήματα τοῦ Θεοδώρου Β' Λασκάρεως, περὶ ὧν κατωτέρω θέλομεν πραγματευθῆ· μεταξὺ τούτων δ' εἶνε καὶ ἐγκώμιον εἰς τὸν Ἀκροπολίτην. « Τοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου Δούκα τοῦ Λάσκαρι, τοῦ υἱοῦ τοῦ ὑψηλοτάτου βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Δούκα, ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν φιλόσοφον κυρὸν Γεώργιον τὸν Ἀκροπολίτην». Ἐν τούτῳ ὁ Θεόδωρος ἀποκαλεῖ ἐν ἄλλοις τὸν Ἀκροπολίτην « φιλότατην κεφαλὴν », « διδάσκαλον αὐτοῦ ». « Ἀνέβη », γράφει, « ὁ ἐμὸς διδάσκαλος εἰς ὕψος θεῖον καὶ ἄπειρον καὶ . . . δέδωκε δόματα ἐγκωμίων καλλίστων τοῖς ἀνθρώποις τοῖς δεξαμένοις τῶν λόγων αὐτοῦ κτλ. ». Τούτων πάντων ὁμως ἐπελάθετο γενόμενος βασιλεὺς!

καλέσθη τὴν φιланθρωπίαν του. Ὅτε δὲ ἱκανοὺς ἔλαβε ράβδισμούς, εἶπεν ἰσχνῇ τῇ φωνῇ « ὦ Χριστὲ βασιλεῦ, πολλὰς ἐνόησα νόσους, διατί δὲν ἀφήρεσας τὴν ζωὴν μου τότε, ἀλλ' ἐπεφύλαττες εἰς ἐμὲ τοιαύτας ἡμέρας; »

Μετὰ τοῦτο ὁ Ἀχροπολίτης συνοδευόμενος, κατ' ἐντολὴν τοῦ βασιλέως, αἰσχυνομένου ἐπὶ τοῖς γενομένοις, ὑπὸ τινος τῶν ἀκολουθῶν μετηνέχθη εἰς τὰς σκηνὰς τῶν Βαρδαριωτῶν· ἀλλὰ πάλιν ὁ βασιλεὺς ἐκ τούτων προσεκάλεσεν αὐτόν εἰς τὸ στρατόπεδόν του καὶ ἔταξεν ὑπὸ μυστικὴν φυλακὴν ἵνα μὴ δραπετεύσῃ, καὶ ὑπὸ ἀπαγόρευσιν πάσης ἐπικοινωνίας πρὸς ἄλλους. Ὁ Ἀχροπολίτης μεθ' ὅλα ταῦτα ἄκαμπτος μένων, καὶ ἔχων πλήρη πεποίθησιν εἰς τὴν ἀθωότητά του, δὲν προσελιπάρησε τὸν ἔλεον τοῦ βασιλέως, οὐδ' ἐζήτησε νὰ ἐπισκεφθῇ αὐτόν, ὅπερ ἔτι μᾶλλον ἐξῆψε τὸν χόλον αὐτοῦ, μὴ ἀνεχομένου περὶ ἑαυτὸν ἄνδρας φρονήματος. Οὐδαμῶς δὲ συνετέλεσεν εἰς ἐπανάληψιν τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων μεταξὺ Θεοδώρου καὶ Ἀχροπολίτου, καίτοι παρῆλθεν ὁλόκληρος ὁ Αὐγουστος, ἡ μεσολάβησις πολλῶν ἀρχιερέων, οὓς ὁ βασιλεὺς ἀπέστειλε πρὸς αὐτόν¹. Ἐπὶ τέλους δὲ κατῴρθωσε νὰ δαμάσῃ τὸν Ἀχροπολίτην, οὗ τὰς ὑπηρεσίας ἀνεγνώριζεν, ἐξαποστείλας τὸν Μιχαὴλ Λάσκαριν θεῖόν του, καὶ τὸν Γεώργιον Μουζάλωνα, οἵτινες διὰ μειλιχίων λόγων μετέπεισαν τὸν ἀδίκως τιμωρηθέντα ἄνδρα νὰ μὴ ἐπιμένῃ ἀρνούμενος τὴν φιλίαν του, καὶ παραλαβόντες ἤγαγον εἰς τὸν βασιλέα, καθ' ὃν χρόνον οὗτος εὕρισκετο περὶ τὴν Θεσσαλονίκην ἐν τῇ θέσει τοῦ Λαγγαδᾶ². Ὁ Ἀχροπολίτης εἰσελθὼν ἐχαίρετισε διὰ κλίσεως τῆς κεφαλῆς τὸν βασιλέα καὶ ἐστάθη μακράν.

¹ Ἀχροπολίτης, σ. 135-140.

² Οὕτω καλεῖται καὶ νῦν πεδιάς, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῆς ὁμώνυμον χωρίον πρὸς τὰ ΒΑ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀναστομουμένη εἰς τὴν παρεκκείμενην λίμνην τοῦ Ἀγίου Βασιλείου. Ὅρα Γεωγρ. πίνακα τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ τῶν περιχώρων αὐτῆς, ὑπὸ Μιχαὴλ Χρυσοχόου, καὶ Tafel, De Thessalonica, σ. 88.

Ὁ δὲ βασιλεὺς εἶπεν αὐτῷ «Δὲν γνωρίζεις ποῦ συνείθιζες νὰ ἴστασαι; τὴν θέσιν γνωρίζεις καὶ πρόσελθε». Ὁ Ἀκροπολίτης ὑπακούσας κατέλαβε τὴν θέσιν του, παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ βασιλέως, ὡς ἄλλοτε συνείθιζε. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀφηγήθη εἰς αὐτὸν τὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Μιχαήλ Β' δεσπότης τῆς Ἡπείρου συμβάντα, καὶ τοὺς γάμους τῆς θυγατρὸς του μετὰ τοῦ υἱοῦ τούτου¹, περὶ ὧν ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ θέλομεν διαλάβει.

Κατὰ τὸν χρόνον τούτον συνέβη καὶ τι, εἰς ὃ ἡ δεισιδαιμονία τῶν χρόνων ἐκείνων ἀπέδωκε πολλὴν σημασίαν. Τοῦ βασιλέως ἐν ἡμέρᾳ διερχομένου τὸ στρατόπεδον, ἡ μικρὰ σημαία, ἥτις κατ' ἔθιμον ἐν ταῖς ἐκστρατείαις ἐφέρετο πρὸ τοῦ βασιλέως, καίτοι στερεῶς δεδεμένη ἐπὶ δόρατος, αἴφνης ἀποσπασθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἐμετεωρίσθη εἰς ὕψος μέγα, ὥστε μόλις ἐφαίνετο· μετ' ὀλίγον δὲ κατέπεσεν εἰς τὴν γῆν. Ἐπὶ τούτου πολλαὶ ἐξηγήσεις ἐδίδοντο εἰς τὸ στρατόπεδον, καὶ διαφοροτρόπως ἐξηγήθη τὸ τυχαῖον αὐτὸ σημεῖον².

¹ Ἀκρ. 141 καὶ 142. Ὁ Ἀνώνυμος, 526, παραλείπει τὴν λεπτομέρειαν ταύτην. Γρηγοράς, σ. 57.

² Τοῦτο ἀναφέρει μόνον ὁ Ἀνώνυμος, σ. 526, ὡς προσθήκην εἰς τὰ τοῦ Ἀκροπολίτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Θεόδωρος Β' Λάσκαρις.

Ἀναχώρησις Θεοδώρου εἰς Θεσσαλονίκην. — Συνάντησις μετὰ Θεοδώρας συζύγου τοῦ δεσπότης τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β'. — Διαπραγματεύσεις περὶ τοῦ γάμου τοῦ Νικηφόρου υἱοῦ Μιχαὴλ Β' μετὰ τῆς Μαρίας θυγατρὸς Θεοδώρου Β'. — Συνθήκη μεταξὺ Θεοδώρου καὶ Θεοδώρας. — Τέλεισις τῶν γάμων ἐν Θεσσαλονίκῃ. — Εἴδησις περὶ προσελεύσεως τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ἐπιτρόπου τοῦ Θεοδώρου ἐν Βιθυνίᾳ, εἰς τοὺς Μουσουλμάνους. — Τὰ κατὰ τὴν φυγὴν τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου. — Ὁ Θεόδωρος, καταλιπὼν ἀρχηγούς εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας, καὶ πραιτώρα ἐφ' ὧν τούτων τὸν Ἀκροπολίτην, ἐπιστρέφει εἰς Βιθυνίαν. — Τύχαι Παλαιολόγου. — Ὁ Ἀκροπολίτης ἐπιθεωρεῖ τὰς δυτικὰς πόλεις. — Ἀποστασία Κωνσταντίνου Χαθάρωνος τοπάρχου Ἐλδασανίου. — Προσπάθειαι Ἀκροπολίτου πρὸς καταστολὴν τῆς στάσεως. — Ὁ Μιχαὴλ Β' πολιορκεῖ τὸ Πρίλαπον.

Μετὰ τὴν πρὸς τοὺς Βουλγάρους συνθηκολόγησιν ὁ Θεόδωρος Β' Λάσκαρις ἀνεχώρησεν ἐκ Ῥηγίνας εἰς Θεσσαλονίκην, διότι ἔμαθεν ὅτι ἤρχετο εἰς συνάντησίν του ἡ Θεοδώρα, σύζυγος τοῦ δεσπότης τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β', μετὰ τοῦ υἱοῦ της Νικηφόρου, ἵνα τελέσῃ τοὺς γάμους αὐτοῦ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Θεοδώρου Β' Λασκάρως Μαρίας, ὧν ἡ μνηστεία ἐτελέσθη πρὸ ἑξ ἐτῶν. Συννηντήθησαν δὲ ἡ τε Θεοδώρα καὶ ὁ βασιλεὺς περὶ τὸ Βολερόν, ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Λεντζᾶ, ὅπου ἐώρτασαν καὶ τὴν ὕψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρ. 1257)¹. Μετὰ

¹ Τὸν τόπον τῆς συναντήσεως τῆς Θεοδώρας καὶ τοῦ βασιλέως ὀρίζει μόνον ὁ Ἀνώνυμος, σ. 526, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ Ἀκροπολίτης. Ἡ θέσις τῆς χώρας τοῦ Λεντζᾶ, ἐν τῇ περιοχῇ πάντως κειμένη τοῦ Βολεροῦ, ἄγνωστος. Πιθανῶς ἔκειτο περὶ τὸ σημερινὸν χωρίον Λουτζιᾶ-κιοῖ, τοῦ νομοῦ Φερῶν, βρεχομένου ὑπὸ τοῦ Ὁδβρου, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι καὶ ὕδατα θερμά. Μ. Μελιρρύτου, Περιγρ. Μαρωνείας, σ. 52. Ἐπ' ἴσης ὁ Ἀνώνυμος ὀρίζει καὶ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐν Λεντζᾶ εὐρί-

τριήμερον δὲ διαμονὴν ἐνταῦθα ἐξηκολούθησαν τὴν πορείαν εἰς Θεσσαλονίκην.

Καθ' ὃδὸν ὁ Θεόδωρος διεπραγματεύθη πρὸς τὴν Θεοδώραν περὶ τῶν τοῦ γάμου διὰ τρόπου οὐχὶ ἀξιοπρεποῦς καὶ ἐντίμου, διότι ἐπέβαλεν εἰς αὐτήν, ἔχων ἤδη ταύτην ὡσεὶ ὑποχείριον, ὅρους, οὓς δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ προτείνῃ, ἐὰν ἦτο παρὼν ὁ σύζυγός της Μιχαὴλ Β', ἀπαιτήσας νὰ δοθῶσιν αὐτῇ τὰ Σέρβια καὶ τὸ Δυρράχιον χάριν τοῦ γάμου, ὅπερ ἡ Θεοδώρα ὑπεσχέθη, καὶ ἐνὸρκως συνήφθησαν αἱ συνθήκαι, καὶ ἀπεστάλησαν εἰς τὸν Μιχαὴλ Β' πρὸς ὑπογραφὴν. Οὗτος δ' ἐκὼν ἄκων ἀπεδέχθη τὰς συμφωνίας ταύτας, ἀλλ' ἐνδομύχως ηὐχέθη ὅσον τάχος, ἐλευθερουμένης τῆς συζύγου αὐτοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ του ἐκ τοῦ Θεοδώρου, νὰ λάβῃ τὴν ἀρμόζουσαν ἐκδίκησιν¹.

Ὁ Ἀκροπολίτης, πρὸς ὃν ὁ Θεόδωρος, ὡς εἶδομεν, εἶχε συμφιλιωθῇ, παρακολουθῶν εἰς τὴν βασιλικὴν συνοδίαν, καὶ ἐν πλήρει γνώσει διατελῶν τῶν τοῦ γάμου καὶ τῶν συνθηκῶν, δὲν γνωρίζομεν τίνα ἔδωκε συμβουλὴν· ἀναμφιβόλως ὅμως συνήνεσεν εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ βασιλέως, θεωρῶν τὸν Μιχαὴλ Β' ἀποστάτην. Ὁ Θεόδωρος Β' δὲ διὰ τῆς συνθήκης ταύτης, ζητῶν τὴν παραχώρησιν τῶν Σερβίων καὶ τοῦ Δυρραχίου, οὐδὲν ἕτερον ἐζητεῖ ἢ νὰ γίνῃ κύριος τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῶν δυτικῶν ὁρίων τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ ὅτε Θεόδωρος Β' καὶ ἡ Θεοδώρα ἐτέλεσαν τοὺς γάμους τοῦ Νικηφόρου καὶ τῆς Μαρίας, εὐλογήσαντος τούτους τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου, ἐπὶ τούτῳ εἰς Θεσσαλονίκην ἐπιδημήσαντος².

σκοντο ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ Θεοδώρα, τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τοῦ ζωοποιοῦ Σταυροῦ. Ὁ Γρηγοῤῃς, σ. 57, ὀρίζει τὸν χρόνον «ἄρτι τοῦ ἡλίου περὶ τροπᾶς τυγχάνοντος φθινοπωρινᾶς (11 Σεπτεμβρίου)», ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 141, «ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ Σεπτέμβριος ἐφεστήκει μὴν».

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 141.

² Τοῦ Ἀρσενίου μνημονεύει ὁ Ἀνώνυμος, σ. 527, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ Ἀκροπολίτης.

Ἐνταῦθα τοῦ Θεοδώρου ὄντος δεινὸν ἄγγελμα ἀνεκοινώθη αὐτῷ ἐκ Βιθυνίας, ὅτι ὁ μέγας κοντόσταυλος Μιχαήλ Παλαιολόγος, ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Μεσοθυνίᾳ¹ στρατοῦ, καταλιπὼν τὴν θέσιν του, προσῆλθεν εἰς τοὺς Μουσουλμάνους. Ἐπὶ τῷ ἄγγέλματι τούτῳ σφόδρα λυπηθεὶς, καὶ εἰς πολλὰς ὑπονοίας ἐμπεσὼν, ἠρώτησε τὸν μέγαν λογοθέτην Γεώργιον Ἀκροπολίτην τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ὁ Παλαιολόγος προέβη εἰς τοιοῦτον διάδημα· οὗτος δ' ἀπεκρίθη ὅτι οὐδόλως ὑπελάμβανε τὸν ἄνδρα ἄξιον νὰ διαπράξῃ τοιοῦτόν τι, διότι ἐγνώριζε καὶ τὰς προθέσεις αὐτοῦ καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πίστιν, θαρραλέως δὲ καὶ μετὰ παρρησίας εἶπεν εἶτα εἰς τὸν βασιλέα «ὁ Παλαιολόγος ἐγένετο φυγὰς, διότι οὐχὶ ἅπαξ οὐδὲ δῖς, ἀλλὰ μυριάκις, ὧ βασιλεῦ, ἠπείλεις, καὶ χαλεπῶς ὠργίζου κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐνώπιον ἔτι πολλῶν ἔλεγες ὅτι θέλεις ἀποδιώξῃ, καὶ ἐξορύξῃ τοὺς ὀφθαλμούς του. Ταῦτα δ' ἐκεῖνος μαθὼν ἐζήτησε τὴν σωτηρίαν του διὰ τῆς φυγῆς»².

Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Ἀκροπολίτου, οἱ μετὰ τσσαύτης παρρησίας λεχθέντες πρὸς τὸν φιλύποπτον Θεόδωρον Β', ἐπικυροῦνται καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παλαιολόγου, ἃς ἀπέστειλεν εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν στραταρχούντων ἐν Βιθυνίᾳ καὶ Μεσοθυνίᾳ, περὶ ὧν κατωτέρω διαλαμβάνομεν· πιθανὸν δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀκροπολίτης νὰ ἦτο ἐν γνώσει τῶν προθέσεων τοῦ Παλαιολόγου.

Ὁ Παλαιολόγος, ὃν εἶδομεν ὑπηρετοῦντα τὴν προκάτοχον βασιλείαν, θέλομεν δὲ κατωτέρω ἰδεῖ αὐτὸν ὡς τελευταῖον βασιλέα τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, ἐφθονεῖτο ἔνεκα τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ καὶ τοῦ ἥθους ὑπὸ τῶν περιστοιχιζόντων τὸν βασιλέα Θεόδωρον Β', καὶ ὑπ' αὐτοῦ τούτου, ὡς ἐμισεῖτο καὶ ὑπὸ

¹ Μεσοθυνία ἐκαλεῖτο τὸ μέσον τῆς πρὸς Β τῆς Βιθυνίας παραποντίου χώρας, τῆς καλουμένης Θυνίας, ἐν ἣ κατόκησαν οἱ Θυνοί. Tafel, Symb. A', σελ. 85, καὶ τὰς αὐτότι παραπομπάς.

² Ἀκροπολίτης, σ. 142.

τοῦ προκατόχου τοῦ Ἰωάννου Α΄ Βατάτση. Βλέπων δ' ὅσημέραι κορυφούμενον τὸν φθόνον, καὶ ἀκούων ὅτι ὁ βασιλεὺς, οὗ ἐγνώριζε τὸ πρὸς τὰς τιμωρίας ἀπότομον, ἀπηνὲς καὶ ὀξύρροπον, ἐμελέτα κατ' αὐτοῦ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ εἰς Βιθυνίαν ἐπιβολὴν τιμωρίας, ἐζήτησε νὰ σώσῃ ἑαυτὸν διὰ τῆς φυγῆς¹. Ἐχουσι δὲ τὰ κατ' αὐτὴν ὡς ἐξῆς.

Εὐρίσκομένου τοῦ Παλαιολόγου ἐν Μεσοθυνίᾳ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐκεῖ στρατοῦ προσῆλθέ τις ἐκ τῶν ἀνακτόρων τοῦ βασιλέως, Κόττυς καλούμενος, φίλος αὐτοῦ ἐκ τῶν στενωτέρων καὶ κηδόμενος τῆς ζωῆς καὶ ἀσφαλείας του, καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι ἂν δὲν φύγῃ θέλει ἐπέλθει κατ' αὐτοῦ μεγίστη συμφορά, καὶ ὅτι θέλει τιμωρηθῇ διὰ τυφλώσεως. Παρεκίνησε δὲ νὰ αὐτομολήσῃ πρὸς τοὺς Πέρσας, καὶ ὅτι θέλει ἀκολουθήσῃ καὶ οὗτος αὐτόν, διότι καὶ τούτου ἡ ζωὴ διέτρεχε κίνδυνον. Ἡ ὑποψία δὲ τοῦ βασιλέως περὶ ἀπειλῆς τοῦ θρόνου τοῦ ὑπὸ τῶν Παλαιολόγων εἶχεν ἐγερθῇ καὶ κατ' ἄλλου Μιχαὴλ Παλαιολόγου, θείου τοῦ πρώτου, ἔχοντος τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ ἐπώνυμον πρὸς τοῦτον· διότι ἐρωτηθεὶς ποτε περὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Θεοδώρου Β', εἶπεν ἀπλοικῶς ὅτι ἐὰν ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἶνε προωρισμένον νὰ κληθῇ τις εἰς τὴν βασιλείαν, εἶνε ὅλως ἀνυπαίτιος ὁ καλούμενος ἐφ' ᾧ ὁ βασιλεὺς ἔρριψεν αὐτὸν δέσμιον εἰς τὰς φυλακάς. Ὁ Παλαιολόγος δὲ μαθὼν τὸ πάθημα τοῦ θείου του, καὶ φοβηθεὶς, ἐθεώρησεν ὅλως ἀσύμφορον καὶ ἐπικίνδυνον εἰς τὴν ζωὴν του νὰ μένῃ ἐν τῇ θέσει του· ἀλλὰ συγχρόνως ὑπελάμβανε καὶ ἐπίμεμπτον νὰ αὐτομολήσῃ πρὸς ἄλλοφύλους· ἐπροτίμησε δὲ τὸ τελευταῖον ὡς ἥττον κακόν, καὶ διαβάς κρύφα μετὰ τινων οἰκείων τὸν Σαγγάριον ποταμόν, προσῆλθεν εἰς τὸν Σουλτᾶνον τῶν Περσῶν², ἐντεῦθεν δὲ ἀπέστειλεν ἐπιστολὴν κοινὴν εἰς τοὺς ἐν Βιθυνίᾳ λοιποὺς στρατάρχας, διαλαμβάνουσαν περίπου τὰ ἐξῆς

¹ Γρηγοράς, σ. 58, Φραντζῆς, σ. 11.

² Παχυμέρης, σ. 24. Φραντζῆς, σ. 11.

— Ἐγὼ μὲν φοβούμενος τὰς ἀπειλὰς τοῦ βασιλέως, καὶ θέλων νὰ ἀποφύγω πᾶν δεινὸν κατ' ἐμοῦ ἐτράπην εἰς φυγὴν· ὑμεῖς δὲ φρονίμως καὶ ἀνδρικῶς ἐμμένετε στερεῶς εἰς τὴν ἀνατεθεῖσαν ὑμῖν διοίκησιν τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων, καὶ φροντίζετε ὅπως αἱ φυλάξεις τῶν πολιχνίων καὶ ἄστεων γίνωνται διαρκῶς, καὶ ἐξακολουθῇ ἡ προσοχὴ καὶ συντήρησις τῆς χώρας, καὶ πράττετε πάντοτε ὅ,τι ἐπράττετε μετ' ἐμοῦ. —

Ὁ Θεόδωρος Β', εἰς ὃν περιῆλθεν ἀντίγραφον τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς, ἠὺχαριστήθη ἐκ τῆς ἀναγνώσεως· οὐχ ἥττον τὸ γεγονὸς διηγείρειν ἐν αὐτῷ ψυχικὸν σάλον καὶ μεΐζους ὑπονοίας, διότι ἐθεώρησεν ὅτι ἡ φυγὴ τοῦ Παλαιολόγου, ἐμπεπιστευμένου τὴν διοίκησιν ὁλοκλήρου χώρας, ἤθελεν ἐμβάλλει εἰς κίνδυνον τὸ ἐν Βιθυνίᾳ κράτος τοῦ· δι' ὃ καὶ ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Βιθυνίαν μετὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ τοῦ ἐκ φόβου ἐπιδρομῆς τῶν Μουσουλμάνων¹. Ἐν Θεσσαλονίκῃ δὲ καὶ εἰς τὰς λοιπὰς δυτικὰς κτήσεις κατέλιπε πρὸς φύλαξιν δῆθεν τούτων τὸν θεῖον αὐτοῦ Μιχαὴλ Λάσκαριν, μετὰ εὐαρίθμου ἐκ Παφλαγόνων στρατεύματος καὶ τριακοσίους Κουμάνους, ἐν Πριλάπῳ τὸν Εὐλέαν Σκουτέριον, ἀγροῖκον ἄνδρα, ὃν εἶχεν ἐν ὑπολήψει, καυχώμενον ἐπὶ στρατιωτικῇ ἐμπειρίᾳ, ἐν Βελεσῷ τὸν Θεόδωρον Καλαμπάκην, ὃν ὠνόμαζον καὶ τατᾶν τῆς αὐλῆς², ἐν Ἐλβασανίῳ δὲ τὸν Κωνσταντῖνον Χαβάρωνα. Πραίτωρα δὲ προϊστάμενον πάντων τούτων, ἔχοντα δικαίωμα νὰ διορίζῃ εἰς πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀξιώματα οἷους ἤθελε, τὸν Γεώργιον Ἀκροπολίτην, ὅστις ταῦτα ἀφηγούμενος, ἐπιλέγει, ὅτι τοῦτο ἔπραξεν ὁ βασιλεὺς ἵνα λησμονηθῇ ἡ ἐν τῷ μεταξὺ ἔχθρα, ἀπαλλαγῇ δὲ καὶ αὐτοῦ μετὰ παρρησίας ὁμιλοῦντος καὶ κατακρίνοντος πράξεις βασιλικὰς μὴ δικαίας. Ταῦτα πάντα διευθε-

¹ Ἀκροπολ. 142. Περὶ ταύτης τῆς φυγῆς καὶ τῆς ἐπανόδου γράφει ὁ Παλαιολόγος καὶ ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του.

² Ἀγνωστον τίνα ὑπηρεσίαν εἶχεν ὁ τατᾶς. Ὁ Κωδινός, σ. 39, γράφει ὅτι οὐδὲν ἔργον ἐτέλει. Ἀκροπολίτης, σ. 148 καὶ 265.

τήσας ὁ Θεόδωρος ἀνεχώρησε κατ' εὐθείαν εἰς Βιθυνίαν τῇ 23 τοῦ Ὀκτωβρίου 1257¹.

Ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος ἐξελθὼν τῶν ὁρίων τῆς Βιθυνίας, περιέπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τουρκομάνων, οἵτινες ἐλήστευσαν αὐτόν, ἀρπάσαντες πᾶν ὃ,τι ἔφερε, χρυσόν, ἄργυρον, ἵππους, καὶ αὐτὰ τὰ ἐνδύματα καὶ ἤγαγον εἰς δουλείαν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν. Ὁ Μιχαήλ, κατορθώσας νὰ διαφύγῃ ἐκ τῶν χειρῶν των μόνος, κατέφυγεν εἰς τὸν Σουλτᾶνον τῶν Περσῶν, γενόμενος δεκτὸς ὑπὸ τε τούτου καὶ τῶν μεγιστάνων του ἐν μεγάλῃ τιμῇ. Ἐπικειμένου δὲ τότε πολέμου τῶν Περσῶν κατὰ τῶν Τατάρων, οἵτινες εἶχον στρατοπεδεύσει περὶ τὰ Ἀξαρα², ὁ Σουλτᾶνος κατέστησε τὸν Μιχαήλ Παλαιολόγον ἀρχηγὸν τῶν χριστιανικῶν στρατευμάτων· οὗτος δ' ἐθεώρησεν ἀπευκταῖον νὰ συμμαχήσῃ μετὰ Μουσουλμάνων, ἵνα μὴ, ὡς ἔλεγε, τὸ εὐσεβὲς αὐτοῦ αἷμα χυθὲν ἐν μάχῃ ἀναμιχθῇ μετὰ τοῦ τῶν ἀνοσίων καὶ ἀσεβῶν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐν τῇ ξένῃ ὧν, ἀναθαρρήσας ἐξώρμησεν εἰς τὸν πόλεμον, ἐν ᾧ κατετρόπωσε τοὺς κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ στρατεύματος ἀντιπαραταχθέντας Τατάρους, καὶ ἰδίᾳ χειρὶ διὰ δόρατος ἐφόνευσε τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀρχηγὸς τις τῶν Περσῶν, ἀμιραχούρης τὸ ἀξίωμα, αὐτομολήσας μετὰ τοῦ ὑφ' ἑαυτὸν στρατεύματος πρὸς τοὺς Τατάρους ἐνεθάρρυνεν αὐτούς, οἵτινες ἐπιστρέψαντες ἐπέπεσον κατὰ τοῦ Μιχαήλ καὶ τοῦ λοιποῦ περσικοῦ στρατεύματος καὶ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν μέχρι τῆς Κασταμόνας³, δηώσαντες πᾶσαν

¹ Ἀχροπολίτης, σ 148. Ἀνώνυμος, 528.

² Ἀξαρα. Ἐλέγετο ἡ πόλις καὶ Τάξαρα, οὕτω κληθείσης κατόπιν τῆς Κολωνείας πόλεως τοῦ Πόντου ἢ καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀρμενίας. Χωνιάτ. σελ. 72, «Τὰ Τάξαρα, ἃ ἐστὶν ἡ πάλαι λεγομένη Κολώνεια» Ὅρα καὶ σελ. 541 καὶ 689. Parthey, σελ. 318, Append. 129. Texier, Asie, 579. Boecking, Notitia dign. T. A', σελ. 427.

³ Κασταμονὴ πόλις παραπόντιος, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Παφλαγονίᾳ. Ὑπάρχει καὶ ὁμώνυμος νομὸς ὑποδιαιρούμενος εἰς 4 διοικήσεις· ἡ πόλις Κασταμονὴ κεῖται ἐν τῇ ὑποδιοικήσει Νεοκαισαρείας. Τὸ ὄνομα

τὴν ἐν τῷ μεταξύ χώραν, τὴν κατοικουμένην ὑπὸ τῶν Περσῶν ¹.

Ὁ Ἀκροπολίτης, μείνας πραίτωρ ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, ἐπεχείρησε περὶ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1257 ἐπισκόπησιν τῶν διαφόρων πόλεων. Εἰς Βέρροϊαν τὸ πρῶτον ἀφικόμενος εὔρε τοὺς ὑπὸ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Δ' ἀποσταλέντας πρέσβεις, ἐν οἷς καὶ τὸν ἐπίσκοπον τοῦ Ἑρβάνου (Orvieto), ἵναπραγματευθῶσι περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐνώσεως τῶν Ἑκκλησιῶν, ὅπερ εἶχεν ὑποκινήσει τελευταῖον ὁ Βατάτσης, οὓς ἀπέπεμψεν εἰς τὰ ἴδια. Ἐνταῦθα μετὰ μικρὰν διαμονήν, μετέβη εἰς Ἑλθασάνιον, διελθὼν τὰ Σέρβια, παραμείψας τὴν Καστορίαν καὶ τὴν περὶ τὴν Ἀχρίδα χώραν. Ἐξ Ἑλθασανίου δὲ μετὰ τῶν τῆς χώρας ἐγκρίτων κατέλαβε τὸ Δυρράχιον, ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοδώρου Β'. Ἐντεῦθεν δέ, ὅπου παρέμεινεν ἡμέρας ὀκτὼ καὶ διηυθέτησεν ὅσον ἦτο δυνατόν τὰ τῆς κατοχῆς, διελθὼν τὴν Χουνναβίαν καὶ ὑπερβὰς τὸ ὄρος Κακὴν Πέτρην, ἔφθασεν εἰς Μάτην, ἐξ ἧς ἐπορεύθη εἰς Δέρβην, λαβὼν συνέντευξιν μετὰ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχῶν τῶν διαφόρων πόλεων. Ἐκ Δέρβης διὰ Κυτζάβεως ἤλθεν εἰς Πρίλαπον. Ἐξετέλεσε δὲ τὴν πορείαν ταύτην ἐν ὥρᾳ χειμῶνος ἐν διαστήματι τριῶν μηνῶν, φθάσας εἰς Πρίλαπον περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου 1258 ².

Καστάμονα καὶ Κασταμονὴ ἀναφαίνεται τὸ πρῶτον κατὰ τὴν 11 ἑκατονταετηρίδα. Texier, *Asie Mineure*, σ. 617.

¹ Ἀκροπολ. σ. 146. Ἀνών. 528. Γρηγοῤῥᾶς, σ. 59. Ὁ Παχυμέρης, Α', 25, ἱστορεῖ ὅτι ὁ Παλαιολόγος, μεταμεληθεὶς διὰ τὴν εἰς τὸν Σουλτᾶνον μετάβασίν του, προσῆλθεν εἰς τὸν μητροπολίτην Ἰκονίου.

Περὶ τοῦ πολέμου τούτου διαλαμβάνει καὶ ἰδιωτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ νομικοῦ τῶν Παλατιῶν Νικήτα Καραντηνοῦ πρὸς τὸν ἡγούμενον τῆς ἐν Πάτμῳ Μονῆς, γράφοντος εἰδήσεις, ἃς ἤκουσεν, ἐν αἷς ἀναφέρει καὶ ὅτι τὰ πράγματα ἦσαν λίαν τεταραγμένα. *Acta*, T. V', σ. 197.

² Ὁ Ἀκροπολίτης, σελ. 149, ἀκριβῶς ἐκθέτει τὰ τῆς πορείας του ἐν τε τῇ Ἠπειρῷ καὶ τῇ Μακεδονίᾳ. Ἀναχωρήσας ἐξ Ἑλθασανίου (Ἀλβάνου) πόλεως ἐπὶ τοῦ Σκούμπη ποταμοῦ ἐν τῇ Κάτῳ Ἀλβα-

Μόλις ὅμως ἔφθασεν ἐκεῖ, εἶδησις δυσάρεστος ἡγγέλθη αὐτῷ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Χαθάρων, ὁ ὑπὸ τοῦ βασιλέως διορισθεὶς τοπάρχης τοῦ Ἐλδασανίου, κοῦφος κατ' Ἀκροπολίτην εἰ καὶ καλὸς στρατιώτης, ἀποστατήσας προσῆλθεν εἰς τὸν Μιχαὴλ Β' δεσπότην τῆς Ἡπείρου. Λόγος δὲ τῆς ἀποστασίας ἐφέρετο σχέσις ἐρωτική, ἣν συνῆψε, πρὸς τὴν Μαρίαν χήραν Σφραντζῆ τινος ὀνόματι, γυναικαδέλφης τοῦ Μιχαὴλ Β', δελεασθεὶς ὑπὸ τῶν

νία, ἐπορεύθη εἰς τὴν πόλιν τοῦ Δυρραχίου, ἣν εἶχον ἔδραν τοῦ κράτους των οἱ δεσπότες τῆς Ἡπείρου. Ἐντεῦθεν στραφεὶς πρὸς Α διῆλθε τὴν Χουναβίαν, τοῦτ' ἔστι τὴν πολύρρυτον χώραν τοῦ λεκανοπεδίου τοῦ Ἰσμου ἢ Ἰσάνου ποταμοῦ, ἐν ᾧ αἱ πόλεις Τίρανα καὶ Κρόϊα. Τὸ ὄνομα Χουναβία, ὅπερ ἀναφέρει καὶ ὁ Λέων Διάκονος (6, 8) δὲν περιεσώθη. Ἡ Χουναβία μνημονεύεται καὶ ὡς ἐπισκοπή (Parth. Not. 3, 607 καὶ 10, 689), καλουμένη Χουνοβία. Ὁ Ἀνθιμος Ἀλεξούδης, μητροπολίτης Βελεγράδων (Σύντομος περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Βελεγράδων, σ. 145), ὀρίζει ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ Χουναβίας ἦτο τὸ σημερινὸν χωρίον Μάτι. Ὁ Const. Jirecek, Die Handelst. σ. 17 γράφει ὅτι ἡ Χουναβία ἔκειτο μετὰξὺ Δυρραχίου καὶ τοῦ ποταμοῦ Μάτη. Ὁ Matkovic, Reisen, σελ. 120, ὀνομάζει οὕτω τὴν βαθεῖαν κοιλάδα τῶν Τιράνων. Ἐκ Χουναβίας ὁ Ἀκροπολίτης ἀκολουθῶν τὴν πρὸς Α πορείαν του διῆλθε τὴν δίοδον τῆς Κακῆς Πέτρας, πιθανῶς τὴν νῦν Κιάφα-Μουρισέσε, κειμένην ἐπὶ τῶν πρὸς Α τοῦ Ἰσμου ὁρέων, εἰτα διέβη διὰ τῆς χώρας τοῦ Μάτη, ἣν ἀποτελεῖ τὸ λεκανοπέδιον τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ Μάτη ἢ Ματία, ἐκβάλλοντος εἰς τὸν Ἀδρίαν, βορειότερον τοῦ Ἰσμου, ἐντεῦθεν στραφεὶς ΒΑ ἔφθασεν εἰς Δίβρην, ἢ Δέρβην πόλιν παρὰ τὴν συμβολὴν τῶν ποταμῶν Ῥαδίκια καὶ Δρίνου. Ἐκ Δέρβης μετέβη εἰς Κύτζαβιν, ἣτις εἶνε ἡ πρὸς Α αὐτῆς πόλις Κρίτσεβον, καὶ ἐντεῦθεν κατῆλθεν εἰς Πρίλαπον, τὸ σημερινὸν Περλεπέ. Πρὸβλ. Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin u. Wardar, σελ. 42, 43, 16 ἐπόμε., 90 ἐπόμε. 145 καὶ τὸν συνημμένον εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο χάρτην. Β. Nicolaidi, Les Turcs et la Turquie contemp. T. Β', σ. 153. Ν. Σχινᾶ, Ὀδοιπορικαὶ σημειώσεις Μακεδονίας, Τεῦχ. Α', σ. 311, 318. Δήμιτσα, Ἀρχ. Γεωγρ. Μακεδ. Β', 180.

έρωτικῶν αὐτῆς γραμμάτων. Τὸ δὲ διάβημα τοῦτο τοῦ Χαδά-
ρωνος ἐνεθάρρυνε τὸν Μιχαήλ Β', εἰς τὸ νὰ κηρύξῃ φανεράν ἀπο-
στασίαν ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Ἀκροπολίτης βεβαιωθείς περὶ τῆς ἀληθείας τῶν συμβάν-
των τούτων προσεκάλεσε δι' ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ σύναμα ἀνέγραφε
καὶ τὰ γενόμενα, τὸν Μιχαήλ Λάσκαριν καὶ τὸν Σκουτέριον
Εὐλέαν, παραγγείλας ὅπως ἀμφοτέροι συναντηθῶσι μετ' αὐτοῦ
εἰς Πελαγονίαν, ἵνα συσχεφθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου. Συνελθόν-
τες δ' ἀπεφάσισαν ὁ μὲν Μιχαήλ Λάσκαρις νὰ μεταβῇ μεθ' ὅλου
τοῦ ἐν Βερροῖᾳ ἐστρατοπεδευμένου στρατοῦ, τοῦ τε ἐξ Ἑλλή-
νων καὶ τοῦ ἐκ Κουμάνων εἰς Πελαγονίαν, νὰ συνενωθῇ δὲ
αὐτόθι μετ' αὐτῶν καὶ ὁ μείζονας δυνάμεις ἔχων Σκουτέριος·
ταῦτα δὲ διότι ἐθεώρουν ὅτι ἐκ Πελαγονίας εὐκολώτερον ἡδύ-
ναντο νὰ προσβάλωσι τὸν Μιχαήλ Β' καὶ τοὺς Σέρβους, οἵτι-
νες εἶχον τότε συμμαχήσει πρὸς τὸν Μιχαήλ Β'. Τούτων ὑπο-
σχεθέντων ὅτι θέλουσιν ἐκτελέσει τὰ ἀποφασισθέντα ὁ Ἀκρο-
πολίτης μετὰ τῶν περὶ ἑαυτὸν ἀνδρῶν μετέβη εἰς Ἀχρίδα, ὅπως
ἐντεῦθεν κατορθώσῃ νὰ διορθώσῃ τὰ τοῦ Ἐλθασανίου, καὶ
προεξάπέστειλεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην τὸν ἐπὶ τῆς βασιλικῆς
τραπέζης Ἰσαάκιον τὸν Νεστόγγον, ἐγχειρίσας αὐτῷ καὶ ἔγ-
γραφον, περιλαμβάνον περίληψιν τῶν δικαιωμάτων, ἅτινα ὡς
διοικητῆς τῆς πόλεως ἔμελλε νὰ ἀσκήσῃ. Ἔσπευσε δὲ καὶ αὐ-
τὸς εἶτα νὰ μεταβῇ εἰς Ἐλθασάνιον, ἵνα μάθῃ τί ὁ Νεστόγγος
ἔπραξεν, ἀλλ' οὐδὲν ἕτερον κατώρθωσεν ἢ νὰ σώσῃ τοῦτον, ἐξα-
γαγὼν τῆς πόλεως· διότι οἱ Ἀλθανοὶ εἶχον προλάβει καὶ συνε-
πλήρωσαν τὰ τῆς ἀποστασίας, προσχωρήσαντες εἰς τὸν δεσπό-
την Μιχαήλ Β'.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ὁ Ἀκροπολίτης μετέβη ἐκ Δί-
βρης εἰς Ἀχρίδα μετὰ πορείαν πολλῶν ἡμερῶν, λοξοδρομῶν,
ἵνα ἀποφύγῃ τοὺς πολεμίους, καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν διὰ τῶν
ὀλίγων ἐνόπλων ἀνδρῶν, οὓς ἤγε μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ τοῦ Ἰσαα-
κίου Νεστόγγου, ὃν κατέλιπεν εἰς φυλακὴν τῆς πόλεως ταύ-
της. Ἐντεῦθεν δὲ διαβάς τὴν Πρέσπαν καὶ τὸ καλούμενον Σι-

δηρόκαστον¹, ἔφθασεν εἰς Πρίλαπον ὡς εἰς λιμένα, καθ' ἃ γράφει, σωτηρίας.

Ὁ δεσπότης Μιχαήλ Β', θεωρήσας τὴν περίστασιν πρόσφορον, μὴ ὑπαρχούσης στρατιωτικῆς δυνάμεως ἱκανῆς τῶν ἐναντίων, ἔσπευσε διὰ τάχους καὶ ἐγένετο κύριος τῶν περὶ τὸ Πρίλαπον χωρῶν καὶ φρουρίων, ἐπολιόρκησε δὲ καὶ τοῦτο, οὐχὶ εὐάλωτον ὄν, ἔχων τὰς ἐλπίδας του εἰς τὴν κατὰ τῆς κυριαρχίας τοῦ Θεοδώρου Β' ἐπιβουλὴν τῶν κατοίκων. Ἐν τῷ φρουρίῳ δὲ τούτῳ ἀπεκλείσθη καὶ ὁ πραιτώρ Ἀκροπολίτης², ὅπερ ὁμῶς οὐδόλως ὑπῆρξεν αὐτῷ λιμὴν σωτηρίας, ὡς θέλομεν ἐν τοῖς κατωτέρῳ ἱστορήσει.

¹ Τὴν θέσιν τοῦ Σιδηροκάστρου δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς· ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οὕτως ἐκαλεῖτο ἐπὶ Βυζαντινῶν τὸ νῦν καλούμενον Διαβατὸ καὶ Διαβάτ, μετὰξὺ τῆς λίμνης Πρέσπας καὶ Βιτωλίων, ἔνθα καὶ ὁμώνυμον χωρίον. Ἡ ὁδὸς ἐκ τοῦ Διαβατοῦ ἐξερχομένη δικρανοῦται, καὶ ὁ μὲν ἀνατολικὸς αὐτῆς κλάδος φέρει εἰς Βιτώλια, ὁ δὲ ΒΑ εἰς Πρίλαπον· αὕτη δὲ εἶνε ἐκείνη, ἣν ἐπορεύθη ὁ Ἀκροπολίτης. Ὁ Hahn, σελ. 141, γράφει ὅτι ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ πρὸς ἀνατολὰς τῆς στενῆς διόδου ὄρους ὑπάρχουσι σκοπιαί.

² Ἀκροπ. σ. 150. Ὁ Ἀνώνυμος, σ. 529, διέρχεται ἐν συντομίᾳ πολλὰ τῶν γεγονότων τούτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις.

Ὁ Θεόδωρος Β΄ ἀπέρχεται εἰς Σάρδεις. — Συνάντησις αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ὑψ-οὐδ-δὶν Καϊκαβούς. — Ὑποταγὴ τούτου εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Μογγόλων Χουλαγού. — Διωρεῖται τῷ Θεόδωρῳ Λαοδίκειαν, Χώνας καὶ ἄλλα φρούρια. — Φόβοι τοῦ Θεοδώρου ἐκ τῶν Μογγόλων. — Τρόπος ὑποδοχῆς πρεσβείας αὐτῶν.

Ὁ Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις ἀπελθὼν περὶ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου 1257 εἰς Βιθυνίαν, ἀφοῦ ἐώρτασε τὴν ἐορτὴν τῶν Χριστουγέννων περὶ τὰ Σύρροια¹, ἐπορεύθη πρὸς τὴν Λυδίαν καὶ κατεσχένωσε περὶ τὰς Σάρδεις. Τότε δ' ὁ σουλτᾶνος τῶν Περσῶν Ὑψ-οὐδ-δὶν Καϊκαβούς, υἱὸς τοῦ Γκιᾶθ-οὐδ-δὶν Καϊσχρόη, ἀνήγγειλεν αὐτῷ ἐπανειλημμένως ὅτι ἔρχεται πρὸς συνάντησίν του, καὶ ὅτι ζητεῖ τὴν προστασίαν του κατὰ τῶν ἀπειλούντων τὸ κράτος του Τατάρων. Ὁ ἄμιρᾶς τοῦ σουλτάνου ἐπρόφθασε τὸν βασιλέα ἐν Καλάμῳ, ὅπου τὸ φρούριον Καβαλλάρης, καὶ ἀνήγγειλε τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ εἰς τὴν παρὰ τὸν Μαϊάνδρον Τρίπολιν. Ὁ Θεόδωρος ἐκ Καλάμου ἀπελθὼν καὶ διαμείνας ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὴν χώραν τοῦ Ἀπολλωνίου², ἔνθα ἐώρτασε καὶ τὴν ἐορτὴν τῶν Φώτων (1258), μετέβη αὖθις εἰς Σάρδεις, ἀποπέμφας τὸν πολὺν στρατὸν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Μαγνησίας. Εἰς Σάρδεις συναντηθεὶς μετὰ τοῦ σουλτάνου ἐπανῆλθε μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐν Μαγνησίᾳ στρατόπεδον, ὅπερ ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ τόπου Χλέρα³ μέχρι τῶν στενῶν τοῦ ποταμοῦ.

¹ Σύρροια. Ἡ θέσις τοῦ πολίσματος τούτου ἄγνωστος· ἔκειτο δ' ἀναμφιβόλως πρὸς Β τῆς Λυδίας ἢ τῶν Σάρδεων, παρὰ τὴν συμβολὴν ἴσως διαφόρων ποταμίων εἰς τὸν Ἑρμον ποταμόν.

² Πιθανὸν αὕτη εἶνε ἡ χώρα, ἡ περὶ τὸ φρούριον Ἀπόλλωνος ἱερὸν (;), μεταξὺ Σάρδεων καὶ Τριπόλεως. Ramsay, σ. 123.

³ Χλέρα, ἄγνωστος ἀκριβῶς ἡ θέσις· ἀλλ' ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς περιγραφῆς ἔκειτο μεταξὺ τοῦ ὄρους Μεσωγίδος καὶ τοῦ Μαϊάνδρου.

Μετά φιλόφρονα δεξίωσιν τοῦ σουλτάνου ὁ Θεόδωρος παρώτρυνεν αὐτὸν νὰ ἀπέλθῃ οἴκαδε, παραχωρήσας καὶ 400 ἐπιλέκτους ἄνδρας ὡς φρουρὰν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἰσαάκ Ἀγγέλου, ὃν καὶ Μούρτζουφλον ὠνόμαζον, περιμικτήριον ὄντα τῆς αὐλῆς. Τοῦτο δ' ἔπραξεν ἐκ φόβου, ἵνα μὴ οἱ Μογγόλοι στραφῶσι κατ' αὐτοῦ ὡς παρέχοντος ἄσυλον εἰς τὸν ὑπ' αὐτῶν καταδιωκόμενον φυγάδα σουλτᾶνον¹. Ὁ σουλτᾶνος ἐπιστρέψας εἰς τὸ βασίλειόν του καὶ ἀνταποδίδων τὴν χάριν εἰς τὸν Θεόδωρον ἐδώρῃσε πρὸς αὐτὸν τὴν Λαοδικεῖαν, τὰς Χώνας καὶ τὰ δύο περὶ ταύτας ὑψηλὰ φρούρια, τὴν Σάκαιναν καὶ τὴν Ὑψηλὴν, εἰς ἃ ὁ Θεόδωρος ἔταξε φρουρὰν ῥωμαϊκὴν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνταπέδωκεν αὐτὰ εἰς τὸν σουλτᾶνον, ἴσως διότι δὲν ἐπίστευεν ὅτι ἡδύνατο νὰ διατηρήσῃ ταῦτα ἐπὶ πολὺ, τόσον ἀπομεμακρυσμένα εἰς τὰ πέρατα τοῦ κράτους του. Ὁ σουλτᾶνος ἀναλαβὼν αὐθις τὴν ἡγεμονίαν τοῦ κράτους του, καὶ ἰδὼν ὅτι δὲν ἡδύνατο νὰ ὑπερισχύσῃ τῶν Τατάρων ἐσυνθηκολόγησε πρὸς αὐτοὺς καὶ ἐγένετο φόρου ὑποτελής².

Προκειμένου ἤδη περὶ Τατάρων, σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι ὁ βάρβαρος οὗτος λαὸς τοσοῦτον τρόπον ἐνέπνεεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Νικαίας, ὥστε ὁ Θεόδωρος ἐπὶ τῇ ἀπλῇ ποτε ἀγγελίᾳ ὅτι πρόκειται νὰ ἔλθωσιν ἐκ τούτων πρέσβεις πρὸς αὐτὸν μεγάλως ἐταράχθη, καὶ ἐσκέφθη νὰ καταπλήξῃ αὐτοὺς διὰ τοῦ φόβου, καὶ διὰ παραστάσεως μεγαλοπρεποῦς. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπέστειλεν εἰς προϋπάντησίν των ἀπεσταλμένους, ὅπως ἀναγγείλωσιν ὅτι ἐτοιμάζει τὰ τῆς ὑποδοχῆς, εἰς οὓς ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ παραστήσωσιν, ἔστω καὶ ἐπὶ ἰδίῳ κινδύνῳ, ὅτι τὸ

¹ Ἀκροπολ. σ. 153. 154. D'Ohsson, Hist. des Mongols, T. Γ', σ. 99. Τὸ γεγονός τοῦτο ὁ D'Ohsson ἀνάγει εἰς τὸ ἔτος 1255.

² Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο μετὰ τῆς περιγραφῆς τῶν τελεσθεῖσων ἐορτῶν καὶ ἀναγραφῆς τῶν πόλεων, ἃς διῆλθεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἐκεῖνων, ἃς ἐδώρῃσατο ὁ περσάρχης, πλὴν τῆς Λαοδικείας, ἥς μνημονεύει ὁ Ἀκροπολίτης (σ. 153), ἀναγράφει μόνον ὁ Ἀνώνυμος (σ. 530), ὅστις καὶ παρηκολούθησε τὸν Θεόδωρον εἰς τὴν ἐκδρομὴν ταύτην.

κράτος τῶν Ῥωμαίων εἶνε ἀκαταδάμαστον. Ὄταν δ' ἔμαθεν ὅτι οἱ πρέσβεις τῶν Τατάρων ἦσαν καθ' ὁδόν, ἔπεμψεν ἄλλους ἀπεσταλμένους, ὡς ὁδηγοὺς δῆθεν, ἔχοντας ἐντολήν νὰ ὁδηγήσωσιν αὐτοὺς διὰ δυσβάτων τόπων, λέγοντες ὅτι τοιαύτη εἶνε ἡ χώρα τῶν Ῥωμαίων. Ὅποτε δ' οὗτοι ἀφίκοντο μετὰ πολλοῦ κόπου, παρέταξε τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις αὐτοῦ κατὰ φατρίας καὶ φύλα καὶ ὅπλον, καταφράκτους ἔχων τοὺς ὀπλίτας διὰ σιδηροῦ ὀπλισμοῦ καὶ φόβον ἐμπνέοντας. Εἶτα δὲ συγκαλέσας τοὺς γερουσιαστὰς καὶ τοὺς ἐξ αἵματος συγγενεῖς, φέροντας πολυτελεῖς καὶ μεγαλοπρεπεῖς ἐνδυμασίας, παρέταξεν ἐν στάσει πολεμικῇ, καὶ οὕτως ὥστε νὰ παρέρχωνται εἰς τὰ ἔμματα τῶν πρέσβων πολλάκις οἱ αὐτοί, ὅπως φαίνωνται πολυπληθεῖς. Αὐτὸς δὲ ὁ Θεόδωρος, περιβεβλημένος τὴν βασιλείον στολήν, ἐκάθισεν ἐφ' ὑψηλοῦ θρόνου, κεκοσμημένου διὰ πολυτίμων λίθων, καὶ ὅπισθεν παραπετασμάτων, σπάθην ἀνὰ χεῖρα ἔχων, καὶ ἐν στάσει ἀπειλητικῇ, ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ἰσταμένων ἀνδρῶν φοβερῶν τὴν περιβολήν. Διέταξε δὲ οἱ πρέσβεις νὰ σταθῶσι μακράν, ὥστε νὰ βλέπωσιν ἐξ ἀποστάσεως τὸ καταπληκτικὸν δι' αὐτοῦ θέαμα.

Ὄταν δὲ διηνοίχθησαν τὰ παραπετάσματα καὶ ἐφάνη εἰς αὐτοὺς ἐν τοιαύτῃ φοβερᾷ μεγαλοπρεπείᾳ, ὀλίγους μόνον λόγους ἀπέτεινε σοβαρῶς πρὸς αὐτοὺς, ὅπως καὶ διὰ τούτου καταπλήξῃ. Μεθ' ὅ, γενομένων τῶν συνθηκῶν, ἀπῆλθον οἱ πρέσβεις διὰ τῶν αὐτῶν δυσχωριῶν εἰς τὰ ἴδια, ἐκπεπληγμένοι ἐκ τῆς φαινομενικῆς δυνάμεως τοῦ κράτους¹.

¹ Παχυμ. Α', σ. 135 ἐπ. Ὅρα ἀκριβῆ περιγραφὴν κατὰ τὰς βυζαντινὰς πηγὰς τῆς ὑποδοχῆς τῶν πρέσβων τῶν βαρβάρων λαῶν εἰς τὰ βυζαντινὰ ἀνάκτορα ἐν τῇ συγγράμματι τοῦ A. Gasquet, *L'empire Byzantin et la monarchie Franque*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'

Ἀνατολικὸν βασιλείον. Θεόδωρος Β' Λάσκαρις.

Συμπεριφορὰ Θεοδώρου Β' πρὸς Μιχαὴλ Παλαιολόγον. — Προσκαλεῖ τοῦτον παρ' ἑαυτοῦ. — Ὁρκος πίστεως Παλαιολόγου πρὸς Θεόδωρον Β'. — Ἀποστολὴ Μιχαὴλ Παλαιολόγου εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας. — Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος πορεύεται διὰ Θεσσαλονίκης εἰς Βέρροϊαν. — Ἐπιδρομὴ Σέρβων. — Ἥττα Εὐλέα Σκουτερίου. — Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἔρχεται ἐκ Βερροίας εἰς Βοδενά. — Ἐκστρατεία Μιχαὴλ Β' κατὰ τοῦ Θεοδώρου Β'. — Κατανικᾶται ὑπὸ Μιχαὴλ Παλαιολόγου. — Ἄλωσις Πριλάπου ὑπὸ Μιχαὴλ Β'. — Αἰχμαλωσία Γεωργίου Ἀκροπολίτου. — Ἀρχηγοὶ τοῦ Θεοδώρου Β' αὐτομολοῦσιν εἰς τὸν Μιχαὴλ Β'. — Ὑπόνοιαι Θεοδώρου Β' περὶ τῆς πίστεως τῶν ἀρχηγῶν του. — Σύλληψις Μιχαὴλ Παλαιολόγου. — Ὁ Παλαιολόγος ζητεῖ σημεῖον ἐκ τοῦ θεοῦ περὶ τῆς μελλούσης τύχης του. — Κάθειρξις Παλαιολόγου. — Ὑπόνοιαι Θεοδώρου Β' ὅτι ἡσθένησεν ἐκ μαγγανειῶν. — Τρόπος διαδικασίας κατηγορουμένων. — Παραδείγματα.

Διευθετήσας ὁ Θεόδωρος τὰ τῆς διοικήσεως τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, ἀπεφάσισεν, ἐν εἰρήνῃ διατελῶν πρὸς τὸν σουλτᾶνον τῶν Περσῶν, καὶ μηδεμίαν ἄλλην ἔχων ἐπὶ τοῦ παρόντος φροντίδα, νὰ λύσῃ τὸ ἐκκρεμὲς ζήτημα τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὃν ἐμίσει καὶ ἐφθόνει, ἀλλ' οὔτινος τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν παρουσίαν ἐθεώρει συντελεστικὰ εἰς στήριξιν τοῦ θρόνου του, διότι οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου εἶχον ἐσωτερικὰς ἀντιδράσεις παρὰ τῶν ἐπιζώντων γόνων τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Ἐνεκα τούτου, καταστείλας ἐν ἑαυτοῦ πᾶν αἶσθημα ζηλοτυπίας καὶ φθόνου καὶ ὑπονοίας, προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς Βιθυνίαν, προσποιηθεὶς φιλίαν καὶ εὐμενεῖς διαθέσεις, διὰ γραμμάτων μεστῶν βασιλικῆς εὐγενείας καὶ στοργῆς, ἐν οἷς ἐνόρκως διεβεβαίοντο τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην καὶ ὑπέσχετο ἀσφάλειαν. Ὁ Παλαιολόγος πεισθεὶς ἐπανῆλθε παρὰ τῷ Θεοδώρῳ καὶ ἀνέλαβε πάντα τὰ ἀξιώματα, ἅτινα πρὶν κατεῖχεν, ὑποσχεθεὶς δι'

ὄρκων φρικωδεστάτων εἰς τὸν Θεόδωρον ὅτι θέλει ἐμμένει σταθερὸς εἰς τοὺς ὅρους τῆς ὑποταγῆς, καὶ ὅτι οὐδέποτε θέλει ἀποβλέπει εἰς βασιλείαν, ἀλλὰ θὰ διατηρῇ πρὸς αὐτὸν καὶ πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωάννην, καὶ τοὺς διαδόχους τοῦ πᾶσαν εὐνοίαν καὶ ἀγάπην. Οὕτω δ' ἀνέλαβεν αὖθις τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου κοντοσταύλου, καὶ τοῦ λοιποῦ ἐτύγχανε τῆς βασιλικῆς θωπείας καὶ εὐμενείας¹.

Δὲν παρῆλθον πολλαὶ ἡμέραι ἀπὸ τῆς συμφιλώσεως ταύτης, ὅτε ἐπιστολαὶ τοῦ ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις πραιτῶρος Ἀκροπολίτου καταφθάσασαι εἰς Βιθυνίαν, ἀνήγγειλαν τὰ ἐν αὐταῖς συμβάντα καὶ τὴν ἀποστασίαν τοῦ Μιχαὴλ Β', ἅτινα ἐν τῷ προηγουμένῳ Κεφαλαίῳ ἱστορήσαμεν. Ὁ Θεόδωρος ἀμέσως διώρισεν ἀρχιστράτηγον τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας μετὰ στρατοῦ ἐκ Μακεδονίας, ὀλίγου μὲν κατ' ἀριθμὸν, χειρίστου δὲ κατὰ ποιότητα· ἀλλ' εἰς τοῦτο ὁ Παλαιολόγος οὐδόλως ἀντέλεξεν, ἵνα μὴ διεγείρῃ αὖθις νέας καθ' ἑαυτοῦ ὑπονοίας τοῦ βασιλέως.

Ὁ Παχυμέρης ἱστορεῖ ὅτι αἱ εἰδήσεις αὗται ἦλθον ἐξ Ἐπιδάμνου, δηλὰ δὴ τοῦ Δυρραχίου κατεχομένου ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Β', καὶ ὅτι ἐζήτουν ἐκεῖθεν καὶ ἀρχιερέα καὶ στρατόν. Εἶχε δὲ διορισθῇ ἀρχιερεὺς Δυρραχίου ὁ Χαλκούτσης, μέγας τῆς ἐκκλησίας σκευοφύλαξ, μεθ' οὗ διέταξεν ὁ βασιλεὺς νὰ συμπράττῃ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, καθὼς καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχόντων, ἀλλ' οὗτος εἶχεν ἀποδιωχθῇ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Β'².

Ὁ Παλαιολόγος ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ εὐαρίθμου στρατεύματος, ὅπερ διετάχθη νὰ παραλάβῃ, μετέβη εἰς Θεσσαλονίκην, καὶ ἐντεῦθεν διαβάς τὸν Βαρδάριον ποταμὸν (Ἀξιόν), καὶ συναντήσας τὸν Μιχαὴλ Λάσκαριν, ἐπορεύθη μετ' αὐτοῦ κατὰ τῆς Βερ-

¹ Ἀκροπολ. σ. 154. Γρηγορ. Α', σ. 56. Παχυμέρης, Α', σ. 26.

² Παχυμ. σ. 26. Ἐκ τοῦ ἐπωνύμου τοῦ ἀρχιερέως ὑπολαμβάνομεν ὅτι ἦτο συγγενὴς τοῦ εἰς Νίκαιαν καταφυγόντος εὐπόρου ἐξ Εὐβοίας ὁμωνύμου Ἑλλήνος Χαλκούτση.

ροίας, καταληφθείσης ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ Β', οὐχὶ ἵνα πολιορκήσωσιν ἀμφοτέροι ταύτην, διότι οὐδὲ καὶ ἠδύναντο, ἀλλ' ἵνα λεηλατήσωσι τὰ περὶ αὐτὴν χωρία, ὅπερ καὶ ἔπραξαν, ἀποκοχομίσαντες πολλὴν λείαν, ιδίως ζώων. Τότε δ' ἀνεφάνη καὶ ἕτερος ἰσχυρὸς πολέμιος, οἱ Σέρβοι ¹, διότι ὁ κράλης αὐτῶν Οὐρος, μαθὼν τὴν ἀποστασίαν τοῦ Μιχαήλ, ἔπεμψε στρατὸν ἐκ χιλίων ἀνδρῶν κατὰ τῶν Ῥωμαϊκῶν χωρῶν, ὅστις παραμείψας τὴν Κύτζαβιν ἐσκύλευσε τὴν περὶ τὸ Πρίλαπον χώραν. Ὁ δὲ Ξυλέας Σκουτέριος, ὃν ἐθεώρουν μὲν ἄνδρα στρατιωτικῆς ἐμπειρίας, πράγματι δὲ ὄντα ἀδαῆ περὶ τὰ στρατιωτικά, οὐδὲ φρουροὺς καὶ εἶχε τάξει πρὸς φύλαξιν οὔτε μακράν, οὐδὲ πλησίον· ἀλλὰ μαθὼν τὴν προσέγγισιν τῶν ἐχθρῶν, διέταξε νὰ ἀπέλθῃ νὰ πολεμήσῃ ὅστις ἤθελε κατὰ τῶν Σέρβων. Οὕτω δ' ὁ στρατὸς αὐτοῦ εὐρεθεὶς ἄνευ ἀρχηγοῦ ἔμεινεν ἐν ἀπραξίᾳ· ἄνδρες δὲ μόνον τινὲς ἐκ τοῦ στρατοῦ τούτου συμπλακέντες πρὸς τοὺς Σέρβους ἠχμαλωτίσθησαν. Ἐπὶ τέλους ὁ Σκουτέριος ἐξαναγκασθεὶς ἐξῆλθε κατὰ τῶν Σέρβων μετὰ τῶν ἐναπολειφθέντων στρατιωτῶν, ἀλλὰ κατενικήθη, καὶ μόλις ἔσωσεν ἑαυτὸν διὰ τῆς φυγῆς. Οὕτω δ' ὁ περὶ τὸ Πρίλαπον στρατὸς τοῦ Θεοδώρου Β' κατεστράφη, ὁ δὲ Μιχαήλ Β' ἐξηκολούθησεν ἐν ἀφοδίᾳ τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως ταύτης. Οἱ περὶ τὸν Παλαιολόγον δὲ καὶ τὸν Μιχαήλ Λάσκαριν μετὰ τὴν περὶ τὴν Βέρροϊαν λείαν, κατεσκήνωσαν πέριξ τῶν Βοδενῶν, ἐν χώρῳ πεδινῷ, ἔνθα εὗρον κυρίως ἀφθονίαν νομῆς διὰ τὸ ἵππικόν ². Ἐνταῦθα δ' ὁ Παλαιολόγος εὕρισκόμενος ἐζώγρησεν ἕν τινι συμπλοκῇ πλείους τῶν εἴκοσιν ἀνδρῶν τοῦ Μιχαήλ Β' ἐκ τῶν ἐπιφανῶν, οὓς κατόπιν ἡλευθέρωσε καὶ ἀπέστειλε πρὸς αὐτόν ³.

Ὁ Μιχαήλ Β' μαθὼν ἀκριβῶς τὸ ποιὸν καὶ τὸν ἀριθμὸν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, καὶ ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας αὐ-

¹ Ὁ Ἀκροπολίτης, σελ. 155, δυσμενῶς γράφει περὶ τῶν Σέρβων.

² Ἀκροπολίτης, σ. 154 καὶ 156. Ἀνώνυμος, 531.

³ Ἀκροπολίτης, σ. 175.

τοῦ συνέλεξεν ἐκ παντὸς τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ περὶ τοὺς πεντακοσίους ἐπιλέκτους ἄνδρας, καλῶς ὠπλισμένους καὶ καταφράκτους, βαίνοντας ἐπὶ ἐκλεκτῶν ἵππων, καὶ τάξας ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν στρατηγὸν τὸν νόθον υἱὸν τοῦ Θεόδωρον¹, ἔπεμψε κατὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Θεοδώρου Β'. Κατὰ τὴν πορείαν των οὗτοι συνήντησαν τὸν Μανουὴλ Λαμπαρδᾶν, ὃν ὁ Θεόδωρος Β' ἔστειλε μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ, ἡγούμενον σώματος συγκειμένου ἐξ ὄχλου συρφετῶδους, οὗ οἱ πλεῖστοι ἄνδρες ἔβαινον ἐπὶ φορβάδων καταφόρτων ἐκ τῶν χρειδῶν. Τὸ σῶμα τοῦτο, ὅπερ προεπορεύετο ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ λοιποῦ στρατεύματος χάριν λείας, συναντήσαντες οἱ ἐπίλεκτοι τοῦ Μιχαὴλ Β' διεσχόρπισαν ἐν ἀκαρεί. Ὁ δὲ Μιχαὴλ Παλαιολόγος μαθὼν ἐκ φυγάδων τὰ γενόμενα, λαβὼν δόρυ, καὶ τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Λάσκαριν Παφλαγόνων, τῶν μόνων ἐν καταστάσει νὰ πολεμήσωσιν ἐκ τοῦ ὄλου στρατοῦ αὐτοῦ, ὥρμησε κατὰ τοῦ Θεοδώρου. Παρηκολούθησε δὲ καὶ ὁ Μιχαὴλ Λάσκαρις μὴ ἐνδυθεὶς θώρακα, ἀλλὰ θωρακίδιον, ὅπως εἶνε ἐλαφρότερος κατὰ τὴν φυγὴν, ἐκ πλαγίου ἐπισκοπῶν τὰ τῆς μάχης καὶ ἀναμένων τὸ ἀποδησόμενον. Ὁ Παλαιολόγος, ἐπελθούσης τῆς ἐκ τοῦ συστάδην συμπλοκῆς, ὁρμᾷ κατὰ τοῦ πρώτου βαλόντος Θεοδώρου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιχαὴλ Β', καὶ ρίπτει ἐκ τοῦ ἵππου διὰ τοῦ δόρατος. Οὗτος δὲ πεσὼν ἐξελιπάρησε τὸν Παλαιολόγον, ἵνα φεισθῇ τῆς ζωῆς του· ἀλλ' ὁ Παλαιολόγος, μὴ γνωρίζων τίς ἦτο, παρέδωκεν εἰς Τοῦρκόν τινα, ὅστις ἐφόνευσεν αὐτόν. Συμπλακέντες εἶτα οἱ Παφλαγόνες πρὸς τοὺς ἐπιλέκτους τοῦ Μιχαὴλ Β' κατενίκησαν αὐτούς, ζωγρήσαντές τινας, ἀλλ' εὐάριθμοι ὄντες δὲν ἡδυνήθησαν οὔτε τὴν καταδίωξιν νὰ ἐξακολουθήσωσιν, οὐδὲ νὰ διαλύσωσι τὴν πολιορκίαν τοῦ Πριλάπου, ἐν

¹ Ἀκροπ. σ. 156. Ὁ Παχυμέρης, σ. 26, καλεῖ αὐτὸν Μανουὴλ ὅτε καὶ ὁ τοῦ δεσπότης Μιχαὴλ ἐκ νοθείας σκότιος παῖς Μανουὴλ τυχὼν ἐκεῖσε σὺν ἱκανῷ στρατεύματι ». Τοῦτο εἶνε προδήλως παραδρομὴ τοῦ συγγραφέως.

ᾧ ἔμενεν, ὡς εἶπομεν, κεκλεισμένος ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης μετὰ τῆς φρουρᾶς ¹.

Ὁ Μιχαήλ, καίτοι ἡττηθείς, δὲν ἀπεδειλίασε, γνωρίζων τὸ εὐάριθμον τοῦ στρατοῦ τοῦ Παλαιολόγου, ἀλλὰ περιέζωσε στενότερον τὴν πόλιν τοῦ Πριλάπου, οὗ ἡ φρουρὰ γενναίως ἡμύνετο. Μετὰ παρέλευσιν δὲ ἡμερῶν τινων οἱ ἐν Πριλάπῳ πολίται, φίλα φρονούντες τῷ Μιχαήλ Β', δι' ἀπάτης ἐξαγαγόντες τὴν φυλακὴν τοῦ ἄστεως πρὸς προμήθειαν τροφῶν, ἀνακωχῆς γενομένης, ἀνέφξαν τὴν νύκτα τὰς πύλας· οὕτω δ' ὁ Μιχαήλ ἐγένετο κύριος τῆς πόλεως ἐν μιᾷ νυκτί. Πολλοὶ δὲ τότε τῶν ἐντός, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀκροπολίτης, κατέφυγον εἰς τὴν ἀκρόπολιν ὡς εἰς τελευταῖον καταφύγιον, ἀλλ' ἀνωφελῶς· διότι ἡ ἀκρόπολις ἦτο ἄλωτῇ διὰ κλίμακος δεκαβάθμου. Διὰ τοῦτο ἐπιλαμψάσης τῆς ἡμέρας, παρεδόθησαν διὰ συνθήκης εἰς τὸν Μιχαήλ Β', ἐνόρκως ὑποσχεθέντος αὐτοῖς ὅτι θέλει ἀποστείλει σῶους μετὰ τῶν ἀποσκευῶν εἰς τὰς πατρίδας των. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον παρέβη τὴν ὑπόσχесίν του, διότι πάντας ἐδέσμευσε, καὶ αὐτὸν ἔτι τὸν Ἀκροπολίτην, καὶ περιήγαγε σιδηροδεσμίους ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ².

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Πριλάπου ὁ Μιχαήλ Β' ἐκυρίευσε τὰς πλείστας τῶν δυτικῶν πόλεων, τὰς ὑποκειμένας εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἀνατολῆς, καὶ οὕτως ἐγένετο κύριος πάσης τῆς Μακεδονίας. Πάντα ταῦτα δὲ κατώρθωσεν ἕνεκα τῆς ἀνεπαρκείας τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Θεοδώρου Β' πρὸς διαφύλαξιν τόσον εὐρέος κράτους, καὶ τῆς ἀνικανότητος τῶν στρατηγῶν του, πλὴν τοῦ Παλαιολόγου, ὅστις ὅμως οὐδὲν ἡδύνατο νὰ κατορθώσῃ ἄνευ ἐμπειροπολέμου στρατοῦ. Μεγάλως δ' ὠφέλησε τὸν Μιχαήλ ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιδράσεως τῶν ἐγχωρίων κατοίκων κατὰ τῆς κυριαρχίας τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, μᾶλλον προτιμῶντων τοὺς δεσπότες

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 156 ἐπ.

² Ἀκροπολίτης, σ. 158 ἐπ.

τῆς Ἡπείρου, ἢ τοὺς βασιλεῖς τῆς Νικαίας. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν στρατηγῶν τοῦ Θεοδώρου Β' ἠυτομόλησάν τινες εἰς τὸν Μιχαήλ Β', ἐν οἷς μνημονεύονται ὁ Εὐλέας Σκουτέριος, ὁ Μανουὴλ Ῥαματᾶς, ὁ Πουλάχας, ὁ μνημονευθεὶς Ἰσαάκιος Νεστόγγος, ὃν εἶχε καταστήσει ὁ Ἀκροπολίτης φρούραρχον Ἀχρίδος. Μόνος δ' ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης ἔμεινε πιστὸς εἰς τὸν βασιλέα καὶ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος.

Ὁ Θεόδωρος Β' μαθὼν τὰ ἐν τῇ Δύσει συμβάντα ἐν ἀρχῇ ὑπέθεσεν, ὑπόπτως πάντοτε ἔχων πρὸς τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ του ἱκανοὺς ἄνδρας, ὅτι καὶ ὁ Ἀκροπολίτης μετέστη πρὸς τὸν Μιχαήλ· ὅταν ὅμως ἔμαθεν ὅτι εὕρισκεται σιδηροδέσμιος τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας ἐν φυλακῇ, εὐαρέστως διετέθη, διότι διεψεύσθη ἢ ὑπόνοιά του περὶ τῆς ἀπιστίας τοῦ ἀνδρός.

Αἱ ὑποψίαι δὲ τοῦ Θεοδώρου Β' κατὰ τῶν μεγιστάνων τοῦ κράτους του, ὧν παραδείγματα ἔσχομεν τὴν συμπεριφορὰν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀκροπολίτην καὶ πρὸς τὸν Μιχαήλ Παλαιολόγον, δὲν κατέπαυσαν οὐδὲ μετὰ τὰς προσενηχθείσας εἰς αὐτὸν πολυτίμους ὑπηρεσίας των, οὐδὲ μετὰ τὰ ἀτυχήματα τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐκλογῆς του, διότι τὸ φιλύποπτον αὐτοῦ ἐσκοτίζε διαρκῶς τὴν διάνοιάν του. Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ τὴν μείωσιν τοῦ κράτους του ἐν τῇ Δύσει, ἐν ἣ ὑπελείφθησαν αὐτῷ μόνον αἱ Θρακικαὶ χῶραι καὶ ἡ Θεσσαλονίκη, συνέλαβε τὸν ἐν ταύτῃ εὕρισκόμενον Μιχαήλ Παλαιολόγον, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι διὰ μαγανειῶν μετέδωκεν αὐτῷ τὸ νόσημα τῆς ἐπιληψίας, ἐξ οὗ ἤρchiσε νὰ πάσχῃ¹.

Ἡ περιγραφὴ τῆς συλλήψεως ταύτης τοῦ Παλαιολόγου, ἣν κατέλειπεν ὁ Παχυμέρης, εἶνε λίαν χαρακτηριστικὴ τῶν προλήψεων καὶ τῶν δεισιδαιμονιῶν, ὑφ' ὧν κατείχετο ὁ Θεόδωρος,

¹ Muralt, σ. 387. Aboulfeda, σ. 655. Παχυμέρης, σ. 27. Οἱ πρὸς τὸν Θεόδωρον Β' Ἀσχαριν εὐνοϊκῶς διακείμενοι Ἀκροπολίτης, Ἀνώνυμος καὶ Γρηγορᾶς οὐδὲν μνημονεύουσι περὶ τῆς συλλήψεως τοῦ Παλαιολόγου.

καὶ ἀνεπτυγμένοι ἔτι ἄνδρες τῶν χρόνων τούτων, καὶ ὁ ἀνώτερος κληρὸς, καὶ αὐτὸς ὁ Παχυμέρης.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Χαλκούτση, ἀρχιερέως Δυρραχίου, εἰς Θεσσαλονίκην, τοῦ ἐκβληθέντος ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Β' μετὰ τὴν ἀποστασίαν¹, φήμῃ διέδραμεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὅτι ὁ κόμης τῶν βασιλικῶν ἵππων Χαδηνὸς ὅσον οὕτω καταφθάνει, ἵνα συλλάβῃ τὸν Παλαιολόγον καὶ φέρῃ δέσμιον εἰς τὸν βασιλέα. Ὁ Παλαιολόγος ἠπόρησε πῶς ὁ βασιλεὺς ὁ περιβαλὼν αὐτὸν διὰ τοιούτων ὑψηλῶν ἀξιομάτων, ὁ προπέμψας μετὰ τοσαύτης τιμῆς, ὁ εἰς τὰς πρὸς αὐτὸν ἐπιστολάς του ἐπιδεικνύων τοσαύτην συμπάθειαν, τόσον ταχέως παρεῖδε πάντα ταῦτα καὶ μετεβλήθη. Μὴ ἔχων δὲ πῶς ἄλλως νὰ ἐξηγήσῃ τὴν μεταβολὴν κατέφυγεν εἰς τὰ θεῖα. Ἀνακοινοῖ εἰς τὸν ἀρχιερέα Δυρραχίου τοὺς λογισμοὺς του καὶ παρακαλεῖ αὐτὸν νὰ ζητήσῃ τὴν τοῦ θείου ἀντίληψιν. Ὁ ἀρχιερεὺς ἀμέσως τελεῖ παράκλησιν παννύχιον ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἀκατονίου², σκοπῶν κατὰ τὴν ἐπιγενησομένην ἡμέραν νὰ τελέσῃ μυσταγωγίαν. Ὅτε δὲ ὑπέφωσκεν ἡ ἡμέρα, ἐπιτάσσει ὁ ἀρχιερεὺς σιγὴν εἰς τοὺς ἐν τῷ ναῷ· ἐνῷ δὲ χαμηλῇ τῇ φωνῇ ἀπήγγελλε τὰς συνήθεις προτελεστικὰς εὐχὰς τῆς λειτουργίας, λέγεται ὅτι ἤκουσε τρεῖς ἐν τῷ ναῷ τὴν φωνὴν ΜΑΡΠΟΥ, ἣτις δὲν ἦτο ἐλληνικὴ, οὐδὲ ἄλλης τινὸς γλώσσης. Ὁ Δυρραχίου κατόπιν ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν τότε μητροπολίτην Θεσσαλονίκης Μανουὴλ τὸν Δισύπατον τὸ ἄκουσμα, οὗτος δ' ἐνθυμηθεὶς τὴν ἄλλοτε ἐξηγηθεῖσαν λέξιν ΒΕΚΛΑΣ³, ἡρμήνευσεν ὅτι τὰ γράμματα τῆς λέξεως σημαί-

¹ Παχυμέρης, σελ. 27.

² Ἄγνωστος ἡ θέσις ἐν Θεσσαλονίκῃ ἢ ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Μονῆς ταύτης. Tafel, de Thessalon. 143. Μιχαὴλ Χατζῆ Ἰωάννου, Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης, 101.

³ Παχυμ. Α', σ. 28 καὶ 550. Τὰ περὶ τοῦ ὀνόματος ΒΕΚΛΑΣ ἔχουσιν ὡς ἐξῆς. Οἱ κατήγοροι τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, εἶτα δ' αἰφνιδίως ὑπὸ τούτου ἀνεκλήθη, ἐπενόησαν μῦθον, ὅπως ἐξηγήσῃ τὴν

νουσιν ὅτι ἡ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων θέλει περιέλθει εἰς τὸν Παλαιολόγον, «Μιχαὴλ Ἄναξ Ῥωμαίων Παλαιολόγος Ὁξέως Ὑμνηθήσεται». Ταῦτα μυθολογῶν ὁ Παχυμέρης ἐν τῇ εἰδικῇ περὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ἱστορίᾳ του ἐπιφέρει ὅτι ὑπάρχουσιν οἱ λέγοντες ὅτι οὔτε ὁ Δυρραχίου τοιαῦτα ἤκουσεν, οὔδ' ὁ Θεσσαλονίκης ἡρμήνευσε τὴν λέξιν, ἀλλ' ὅτι ἐγνώριζε τοῦτο ἐξ ἀναγνώσεως παλαιῶν βιβλίων, διαλαμβανόντων περὶ βασιλείας.

Ἐν τούτοις καταφθάνει εἰς Θεσσαλονίκην ὁ Χαδηνὸς καὶ συλλαμβάνει τὸν Παλαιολόγον· δὲν ἠθέλησε δέ, καθ' ἣν εἶχε διαταγὴν, νὰ μεταφέρῃ τοῦτον δέσμιον, εἴτε αἰδούμενος τὴν εὐγένειαν τοῦ ἀνδρός, εἴτε καὶ ἐκ φιλίας πρὸς αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Παλαιολόγος εἶπεν αὐτῷ ὅτι εἶνε ἐλεύθερος νὰ ἐκτελέσῃ τὰς δια-

αἰφνιδίαν ἀνάκλησιν. Ἐλεγον ὅτι ὁ Φώτιος ἐν τῇ φυλακῇ ἔγραψε βιβλίον ἀνυπάρχτου γενεαλογίας τοῦ Βασιλείου, ἐν ᾧ ἀνήγαγε τὸ γένος του εἰς τὸν Τιρηδάτην, βασιλέα τῆς Ἀρμενίας. Ὅτε δ' ἔφθασεν εἰς τὸν πατέρα τοῦ Βασιλείου, ἐσημείωσεν ὅτι θὰ γεννήσῃ υἱὸν ὅμοιον αὐτοῦ, οὐ τὸ ὄνομα ἔσται Βεκλᾶς. Τὸ βιβλίον τοῦτο, γεγραμμένον δι' ἀρχαϊκῆς γραφῆς (Ἀλεξανδρινῶν γραμμάτων), κατέθηκεν εἰς τὴν βασιλικὴν βιβλιοθήκην διὰ τοῦ Θεοφάνους τοῦ Σφηνοδαίμονος, βασιλικοῦ κληρικοῦ. Ζητήσαντος δέ ποτε τοῦ βασιλέως βιβλίον πρὸς ἀνάγνωσιν, ὁ Σφηνοδαίμων ἔδωκε τὸ εἰρημένον γενεαλογικὸν βιβλίον, ἐπιτηδεῖως διεσκευασμένον, ὅπως φαίνεται παλαιότατον. Ἐρωτήσαντος δ' αὐτόν τοῦ βασιλέως τί σημαίνει τὸ ὄνομα «Βεκλᾶς», ἀπήντησεν ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ ἐξηγήσῃ αὐτὸ πλὴν τοῦ Φωτίου. Ἐρωτηθεὶς δὲ οὗτος ἀπήντησεν ὅτι μόνον εἰς τὸν βασιλέα αὐτοπροσώπως δύναται νὰ εἴπῃ τὴν σημασίαν. Προσκληθεὶς ὁ Φώτιος εἶπεν ὅτι παρ' ἀγέλου ἔμαθεν ὅτι ἡ λέξις ΒΕΚΛΑΣ περιλαμβάνει τὰ ἀρχικὰ γράμματα τῶν ὀνομάτων Βασιλείου, Εὐδοκίας, Κωνσταντίνου, Λέοντος, Ἀλεξάνδρου, Στεφάνου, δηλὰ δὴ τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως, τῆς βασιλείσεως καὶ τῶν τέκνων του. Ὁ Βασίλειος ἐκ τούτου εὐχαριστηθεὶς συνεφιλιώθη πρὸς τὸν Φώτιον. Συμεὼν Μάγιστρος, σ. 689. Γλυκαῆς, σ. 553. Μανασσῆς, σ. 5314. Νικήτας ὁ Παφλαγὼν ἐν βίῳ Ἀγίου Ἰγνατίου (ἐν Ἑλλην. Πατρολογίᾳ, Τ. ΡΕ') σ. 565. Πρβλ. Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορ. Τ. Δ', σ. 314 (β' ἔκδ.).

ταγὰς τοῦ βασιλέως περὶ τῶν δεσμῶν, ὅπερ ὁ Χαδηνὸς ἔπραξεν. Οὕτω δὲ ἀμφοτέροι ἐξῆλθον τῆς πόλεως τὴν νύκτα, ἵνα μὴ ὁ Παλαιολόγος προσβληθῇ ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ ἀγόμενος ὡς κοινὸς δεσμώτης. Καθ' ὁδὸν πορευόμενοι ἐξήγουν τοὺς ἐκ τῆς πτήσεως τῶν πτηνῶν οἰωνούς, οὓς ὁ μὲν Χαδηνὸς ἡρμήνευεν ὑπὲρ τοῦ Παλαιολόγου, οὗτος δὲ καθ' ἑαυτοῦ. Μετὰ πορείαν ἡμερῶν τινῶν ὁ Παλαιολόγος, μετρίασθείσης μικρὸν τῆς λύπης του, παρεκάλεσε τὸν Χαδηνὸν νὰ ψάλλῃ ἄσμά τι· οὗτος δὲ ὅπως διαθέσῃ εὐθύμως τὸν ἄνδρα, γνωρίζων ἄλλως καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα καὶ προφητευόμενα, ἔψαλεν ἐν εὐθυμίᾳ καὶ οὐχὶ βεδιασμένως τὸ «Νῦν προφητικὴ πρόρρησις πληρωθῆναι ἐπέιγεται»¹, ἐξ οὗ ὁ Παλαιολόγος διετέθη εὐθύμως, κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν ἐκ τῆς μελωδίας, πράγματι δὲ διότι ὑπέλαβε τὸν ψάλλοντα καὶ τὸ ἄσμα ὡς ἀγαθὸν οἰωνόν. Οὕτω δὲ μετὰ τινὰς ἡμέρας ἔφθασαν ἔνθα διέτριβεν ὁ βασιλεὺς, ὅστις, μαθὼν παρὰ τοῦ Χαδηνοῦ τὴν ἀφίξιν των, διέταξε τὴν ταχεῖαν κάθειρξιν τοῦ Παλαιολόγου, οὐδαμῶς θελήσας νὰ δεχθῇ ἀπολογίαν ἐκ τοῦ στόματός του, διότι ἐσχέπετο νὰ ὑποβάλλῃ αὐτὸν εἰς ἀνάκρισιν καὶ δίκην.

Ἡ φυλάκισις τοῦ Παλαιολόγου παρετάθη ἐφ' ἱκανὸν χρόνον, διότι ὁ βασιλεὺς ἀσθενήσας, ἀνέβαλε τὴν δίκην. Ὑπελάμβανε δὲ ὅτι ἡ τοιαύτη κατὰστασις τῆς υἱείας του προήρχετο ἐκ μαγγανειῶν, καὶ ἐπίστευε πάντα, ὅστις ἤθελε κατηγορήσῃ τινὰ ἐπὶ μαγγανείᾳ. Τὴν τοιαύτην δὲ πρόληψιν τοῦ βασιλέως πολλοὶ τῶν κολάκων ἐξεμεταλλεύθησαν πρὸς καταδίωξιν τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων των. Κατηγόρησαν δ' ἐπὶ μαγγανείᾳ καὶ αὐτοὺς τοὺς Μουζάλωνας, τοὺς ἐμπίστους αὐτοῦ φίλους, ἐπιζητοῦντες τὴν ἐκ τῆς αὐλῆς ἀποδίωξίν των, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των. Τούτου δ' ἕνεκα πολλοὶ τότε συνελήφθησαν καὶ ὑπεβλήθησαν εἰς ἀνάκρισιν.

¹ Ἐξ ἐκκλησιαστικοῦ ἄσματος τοῦ Σωφρονίου πατριάρχου Ἱεροσολύμων, ψαλλομένου τὴν παραμονὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως. Ἀκολουθία ὥρων. Ὡρα Α'. Ἰδιόμελον τῆς α' ὥρας.

Εἰς τὰς ἀνακρίσεις δὲ ταύτας καὶ τὰς δίκας ὁ Θεόδωρος ἐφήρ-
μοζεν ὅταν καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ διαδικασίαν. Δὲν προσεκα-
λοῦντο μάρτυρες ὑπὲρ ἢ κατὰ τῶν κατηγορουμένων, οὐδ' ἐπε-
βάλλοντο εἰς αὐτοὺς ὑποχρεώσεις, οὐδ' ἐλαμβάνετο ὑπ' ὅσιν τὸ
ἀνεπίληπτον παρελθόν των· ἐν καὶ μόνον ἔσφζεν αὐτούς, ἢ διὰ
τοῦ μύδρου διαδικασία, ἣν περιεγράψαμεν ἐν τοῖς προηγουμέ-
νοις. Ὁ βασιλεὺς δὲ τινὰς τῶν ὑποστάντων τὴν φρικτὴν αὐτὴν
καὶ βάρβαρον δοκιμασίαν, συνέζευξε κατόπιν διὰ γάμου, καίτοι
ὄντας ἐξ ἀσήμεου γένους, μετὰ γυναικῶν ἐκ τῶν εὐγενῶν, ἐπι-
διώκων διὰ τούτου νὰ διασκεδάσῃ τὸ μῖσος, ὅπερ ἔτρεφον κατ'
αὐτοῦ ἐκ τῆς τιμωρίας, ἣν ὑπέστησαν, καὶ ἀποφύγῃ τὴν μέλ-
λουςαν ἐκδίκησιν. Χαρακτηριστικὸν δὲ τῶν προλήψεων τοῦ
Θεοδώρου Β' εἶνε καὶ τὸ ἐξῆς. Διέταξέ ποτε συνήλικα αὐτοῦ καὶ
φίλον, Βαλανειδιώτην ὀνόματι, ὡς παιδόπουλον δοθέντα εἰς τὴν
αὐλὴν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, νὰ νυμφευθῇ τὴν Θεοδώραν,
κόρην τῆς αὐταδέλφης τοῦ Παλαιολόγου Μαρίας ἢ Μάρθας,
καὶ τοῦ μεγάλου δομεστίκου Ταρχανειώτου, ἀλλὰ κατόπιν,
παρατεινομένου τοῦ χρόνου τοῦ ἄρραβῶνος, μεταμεληθεὶς, δίδει
ταύτην ἄκουσαν εἰς τὸν Καβαλλάριον, υἱὸν τοῦ Βασιλείου, εὐ-
γενῆ ὄντα, καίτοι ἡ Θεοδώρα ἔκλινε πρὸς τὸν πρῶτον μνηστῆρα.
Τοῦ γάμου δὲ τελεσθέντος, ἐπειδὴ ὁ νυμφίος ἐπὶ πολλὰς ἡμέ-
ρας δὲν ἐπλήρου τὰ τῶν ἀνδρῶν, ἀπεδόθη ἡ ἀνικανότης ὑπὸ
τῶν δυσαρεστηθέντων ἔνεκα τοῦ γάμου τούτου τοῦ Καβαλλα-
ρίου εἰς μαγγανείας. Ἦρκεσε νὰ λεχθῇ ἡ συκοφαντία αὕτη, ἵνα
διεγείρῃ τὰς ὑπονοίας καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, ὅστις φο-
βούμενος καὶ περὶ ἑαυτοῦ, διέταξεν ὅπως ἡ εὐγενὴς ἐκείνη κόρη,
ἡ ἀνεψιὰ τοῦ Παλαιολόγου, ἐγκλεισθῇ ἐν σάκκῳ μετὰ γαλῶν,
ἵνα ἐξαναγκασθῇ νὰ ὁμολογήσῃ τὸ ἀπόρρητον τῆς μαγγανείας.
Ἄλλ' ἡ ἄθῳα Θεοδώρα, καίτοι κατασχιζομένη ὑπὸ τῶν ὀνύχων
τῶν γαλῶν, οὐδὲν εἶχε νὰ εἴπῃ· ἀπέδιδε δὲ τὸ πάθημα τοῦ
νυμφίου εἰς ἀντιπάθειαν αὐτοῦ πρὸς αὐτὴν, μεμνηστευμένην
πρότερον πρὸς ἄλλον. Ὁ βασιλεὺς οὐχ ἤττον ὑποπτευόμενος
ὅτι ἡ γυνὴ ἐκείνη μετεχειρίσθη μαγγανείας, φοβούμενος δὲ μὴ

ὁ Παλαιολόγος, οὗ ἦτο ἀνεψιά, ὀργισθῇ ἐπὶ τῇ προσγενομένῃ τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ ὕβρει καὶ προβῇ εἰς ἀποστασίαν, καθαιρεῖ αὐτὸν ἐκ τῶν ἀξιωματῶν του, καὶ καταγγέλλει ἐπὶ μαγγανείᾳ, καὶ δέσμιον προσκαλεῖ εἰς ἀπολογίαν. Ταῦτα πάντα ὁμῶς, κατὰ Παχυμέρην, ἦσαν πρόσχημα τοῦ βασιλέως πρὸς ἀπόκρυψιν τῆς δειλίας του, καὶ πρόφασις ἵνα μὴ ἀναγκασθῇ εἰς ὑποχώρησιν, καὶ δείξῃ συμπάθειαν πρὸς τὸν Παλαιολόγον, καὶ ἀνακαλέσῃ πᾶν ὅ,τι ἔπραξεν. Ἐφοβεῖτο δ' ἔτι μῆ, ἕνεκα τῆς νόσου αὐτοῦ, ἐγείρῃ ὁ Παλαιολόγος ἀξιώσεις νὰ γίνῃ ἐπίτροπος τῶν τέκνων αὐτοῦ, καὶ ὀφείλῃ ἐπὶ τούτῳ χάριτας¹.

Ἐν τούτοις καίτοι ἐνταῦθα ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν βασιλέα, εἰς ὃν νόσος ἐγκεφαλικὴ ἤρξατο ἐκδηλουμένη, ἀνάγκη προλαμβάνοντες τὴν περιέργειαν τοῦ ἀναγνώστου, καὶ μετριάζοντες τὴν ὑπὲρ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου πιθανῶς ἐγερθεῖσαν συμπάθειάν του, νὰ εἴπωμεν ὅτι αἱ ὑπόνοιαι τοῦ Θεοδώρου Β' κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὡς ἀποσκοποῦντος εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, δὲν ἦσαν ἐντελῶς ἀβάσιμοι.

¹ Παχυμέρης, Α', σ. 32 ἐπ. Τὰ περὶ τῆς καταδιώξεως τοῦ Παλαιολόγου ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου, τὰ περὶ τῆς συλλήψεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Χαδηνοῦ, τὰ περὶ προφητειῶν περὶ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Παλαιολόγου, ζητήματα πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ, ἅτινα ἀπησχόλουν τοὺς λαοὺς τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀναφέρει καὶ ὁ χρονογράφος Ἀβουλφαραχίος ἐν τῷ ἀραβικῷ αὐτοῦ χρονικῷ. Ὅρα τὴν περὶ τούτου περικοπὴν ἐν Lebeau, Τόμ. ΙΗ', σελ. 31.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Ἀνατολικὸν βασιλεῖον. Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις.

Μεταβολὴ τῆς δυναστείας ἐν Βουλγαρίᾳ. — Ὁ Τοῖχος ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων συνάπτει συνθήκην φιλίας πρὸς τὸν Θεόδωρον Β΄. — Γάμος Εἰρήνης θυγατρὸς Θεοδώρου Β΄ μετὰ τοῦ Τοῖχου. — Νόσος Θεοδώρου Β΄. — Φόβοι αὐτοῦ ἐκ μαγανείας. — Καταδίωξις καὶ τιμωρία ἐπιφανῶν ἀνδρῶν. — Ὁ πατριάρχης Ἀρσένιος ὑποβοηθεῖ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν παραφύρων ἀποφάσεων τοῦ Θεοδώρου Β΄. — Ὁ Θεόδωρος αἰσθανθεὶς ἐγγίζον τὸ τέλος τοῦ βίου του ζητεῖ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. — Θάνατος Θεοδώρου Β΄. — Τέκνα αὐτοῦ. — Καταλείπει τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱὸν του Ἰωάννην ἀνγλικὸν ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν Γεωργίου Μουζάλωνος. — Δυσασκεῖαι ἐκ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐπιτρόπου τούτου. — Κρίσεις περὶ τοῦ Θεοδώρου Β΄ τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων. — Ὁ Θεόδωρος Β΄ ὡς ὑμνογράφος καὶ θεολόγος. — Κρίσεις περὶ τούτου. — Ἀνέκδοτα πονήματα Θεοδώρου Β΄.

Ἐν τῷ προηγούμενῳ Κεφαλαίῳ κατελίπομεν τὸν βασιλεῆα τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου Θεόδωρον Β΄ πάσχοντα ἐκ δεινοῦ νοσήματος. Τὸ νόσημα τοῦτο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐπιδεινούμενον ἤγαγεν ἐπὶ τέλους αὐτὸν εἰς τὸν θάνατον, περὶ οὗ θέλομεν πραγματευθῆ ἐν τῷ παρόντι. Ἀλλὰ πρὸ τούτου ἐξιστορήσωμεν τὰ μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του ἐν τῷ βασιλείῳ του συμβάντα.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐπῆλθε μεταβολὴ εἰς τὸν θρόνον τῆς Βουλγαρίας, καταλυθείσης τῆς δυναστείας τῶν Ἀσανιδῶν (Ὅρα ἄνωτ. σ. 27-33). Ὁ Μιχαὴλ Ἀσάν ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ πρωτεξαδέλφου του Καλλιμάνου Β΄, ἔστις συνεζεύχθη καὶ τὴν χήραν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ πενθερὸς τοῦ Μιχαὴλ Ἀσάν Οὐρος Ῥώσος, διαφερόμενος περὶ τῆς θυγατρὸς του, ἐπελθὼν κατὰ τοῦ Τυρνόβου, ἀπεδίωξε τὸν Καλλιμᾶνον, καὶ παρέλαβε τὴν θυγτέρα του. Ἐπειδὴ δὲ ἡ βασιλεία τῶν Βουλγάρων ἔμεινεν οὕτως ἄνευ ἡγεμόνος, μὴ ὑπάρχοντος ἄρρενος διαδόχου, οἱ προὔχον-

τες ἀνηγόρευσαν τὸν Μυτζῆν, γαμβρὸν ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ Μιχαήλ Ἀσάν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐξεδιώχθη ἐκ τοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Τοῖχου ἢ Τέχ, ὅστις καὶ ἀνεκηρύχθη βασιλεύς.

Ὁ ἐκδιωχθεὶς Μυτζῆς, σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἀπελθὼν, κατέλαβε τὸ φρούριον τῆς Μεσημβρίας¹, ἐξ ἧς κατόπιν μετέβη εἰς Νίκαιαν, καὶ παρέδωκε τὴν πόλιν εἰς τὸν Θεόδωρον Β'. Οὗτος δὲ ἀντὶ τούτου παρεχώρησεν αὐτῷ χωρία τινὰ περὶ τὴν Τροίαν καὶ τὸν Σκάμανδρον ποταμὸν πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ τε καὶ τῆς οἰκογενείας του.

Ὁ Τοῖχος, ἀναλαβὼν τὴν ἡγεμονίαν τῶν Βουλγάρων ἔπεμψε πρέσβεις εἰς τὸν Θεόδωρον Β', ὁμολογῶν αὐτῷ φιλίαν καὶ συμμαχίαν, σὺναμα δὲ ζητῶν ὡς ἀντάλλαγμα τούτων μίαν τῶν θυγατέρων του εἰς γάμον, οὐχὶ διότι ἦτο ἄγαμος, ἅτε ἔχων γυναῖκα καὶ τέκνα, ἀλλὰ διότι συνέπιπτεν ἡ θυγάτηρ τοῦ Θεοδώρου Β' νὰ εἶνε ἀνεψιὰ τοῦ ἀποβιώσαντος ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Μιχαήλ Ἀσάν, οὕτω δ' ἀπέκτα ἐκ γένους δικαίωματα πρὸς κατοχὴν νόμιμον τοῦ θρόνου τῆς Βουλγαρίας, ὡς ἐκ τῆς ἀγχιστείας μετὰ βασιλικοῦ οἴκου, μὴ ἔχων ἄλλως δικαίωμα πρὸς τοῦτο μήτε ἐκ γένους, μηδ' ἐκ τῆς πρώτης γυναικὸς του, ἣν ὑπέσχετο νὰ διαζευχθῇ. Ὁ Θεόδωρος ἀμέσως ἀπεδέχθη λόγῳ πολιτικοῦ συμφέροντος τὰς προτάσεις ταύτας, καὶ ἔδωκεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα του Εἰρήνην εἰς τὸν Τοῖχον, ὅστις μετὰ τὸν γάμον ἔστειλε τὴν πρώτην αὐτοῦ σύζυγον εἰς Νίκαιαν, ὡς ἐχέγγυον πίστεως εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ τῆς εἰς τὴν δευτέραν γυναῖκά του ἀγάπης. Οὕτω δ' ἐπῆλθεν εἰρήνη μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων².

¹ Πόλις ἑλληνικὴ παραλία εἰς τὸν Εὐξείνιον, πρὸς Β τῆς Ἀγχιάλου, διατηρήσασα μέχρι σήμερον τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, ὡς καὶ ἡ Ἀγχιάλος καὶ ἡ Σωζόπολις. Σήμερον περιλαμβάνεται ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Βουλγαρίας.

² Ἀκροπολίτης, σ. 161 ἐπ. Ὁ Γρηγοράς, Α', σ. 60, ὀνομάζει Θεοδώραν τὴν εἰς γάμον δοθεῖσαν, ἀλλὰ πιστότερος ὁ Ἀκροπολίτης καὶ ὁ Ἀνώνυμος, σ. 533. Ὅρα περὶ τῆς ἐπιγαμίας ταύτης καὶ ἐπι-

Μετὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο ὁ Θεόδωρος Β' κατεβλήθη ἐκ τῆς νόσου, ἥτις πρὸ πολλοῦ φαίνεται ὅτι ὑπέβασκε παρ' αὐτῷ, καὶ ἥτις ἐξεδηλώθη τέλος διὰ τῆς καταπτώσεως τῶν σωματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων καὶ τῆς καταλαμβανούσης αὐτὸν συχνότερον ἐπιληψίας, ἐφ' ᾧ διετέλει ὅλως ἄθυμος καὶ περίφοβος, οὐδόλως ἐξερχόμενος τῶν ἀνακτόρων¹. Ἐθεώρει δὲ ὅτι ἡ νόσος του προ-ἦλθεν ἐκ μαγγανειῶν, γενομένων αὐτῷ· καὶ ὡς προηγουμένως ἱστορήσαμεν, τὴν πίστιν του ταύτην εἰς τὰς μαγγανείας πολλοὶ μετεχειρίσθησαν ὡς ὄπλον πρὸς τιμωρίαν τῶν ἀντιπάλων των. Ἐκ τούτου δ' ἐγεννήθησαν μίση ἀδιάλλακτα καὶ ἔχθραι μεταξὺ τῶν δρώντων ἐν τῇ αὐτῇ καὶ τῶν ἐκτὸς ταύτης ἐπιφανῶν, αἵτινες κατέληξαν εἰς αἵματηρὸν ὄραμα, οὗ ἡ λύσις ὑπῆρξεν ἡ κατάλυσις τῆς δυναστείας τῶν Λασκάρων, καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνύψωσις τοῦ γένους τῶν Παλαιολόγων. Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου ἐν τῷ ἐπομένῳ Κεφαλαίῳ.

Ὁ Θεόδωρος Β' Λάσκαρις καὶ πρὶν ἡ ἐκδηλωθῇ ἡ ἐγκεφαλικὴ αὐτοῦ νόσος, καὶ ἂφ' ἧς ἐξεδηλώθη, προέβη εἰς πολλὰς τιμωρίας ἀνδρῶν, οὓς κατὰ φαντασίαν ὑπώπτευεν ὡς ἐπιβουλεύοντας αὐτόν, ἔχων τοὺς Μουζάλωνας πιστοὺς ὑπηρέτας τῶν ἀβούλων διαταγῶν του. Ὁ δὲ πατριάρχης Ἀρσένιος, τυφλὸς ὑπηρέτης τῶν θελήσεων καὶ τῶν πράξεων τοῦ Θεοδώρου Β' Λασκάρως, οὐδαμῶς ἀντέτεινεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν του, τοῦναντίον δ' ἐπεκύρου αὐτὰς δι' ἱερᾶς οὕτως εἰπεῖν ἀποφάσεως. Κατηγορηθέντος ποτέ τινος εἰς τὸν βασιλέα, ὡς εἰπόντος ὅτι ἡ βασιλεία αὐτοῦ δὲν ὑπῆρξεν αἰσία, οὐδὲ θέλει διατηρηθῇ ἐπὶ μακρόν, πρῶτος ὁ πατριάρχης ἐξήνεγκεν ἀπόφασιν, ἣν ἐπεδοκίμασαν καὶ οἱ παρόντες τῶν ἄλλων

στολὴν ἰδιωτικὴν Νικήτα Καραντηνοῦ ἱερέως, νομικοῦ τῶν Παλατίων, πρὸς τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς Πάτμου. *Acta et diplomata*, T. V' σ. 197.

¹ Ὁ Ἀκροπολίτης καὶ ὁ Γρηγορᾶς δὲν ἀναφέρουσι τὸ εἶδος τῆς νόσου. Ἐκ τοῦ Παχυμέρη, Α', σ. 32, καὶ τοῦ Βλεμμύδου, σ. 47, φαίνεται ὅτι ἦτο ἐγκεφαλική.

ιεραρχῶν, σὺν τούτοις δὲ καὶ οἱ ἐν τέλει, καὶ οἱ τοῦ στρατοῦ, ὅπως ὁ κατηγορηθεὶς καταδικασθῇ εἰς θάνατον, καίτοι ἐμαρτύρετο τὴν ἀθωότητα αὐτοῦ. Ἔσωσε δὲ τὸν ἀθῶον τοῦτον αὖθις ἡ παρουσία τοῦ Βλεμμύδου, ὅστις ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως τί φρονεῖ περὶ τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, ἀπήντησεν ὅτι δὲν εἶνε ἔνοχος θανάτου, καὶ ὅτι ἡ σωτηρία αὐτοῦ ἔγκειται εἰς τὴν βασιλικὴν φιλανθρωπίαν. Εἰς τοὺς γενναίους δὲ λόγους τοῦ Βλεμμύδου ἀπήντησέ τις τῶν παρόντων, χαμερπέστατος τό τε φρόνημα καὶ γένος, ἀλλ' εἰς ὕψος εὐρισκόμενος ἐκ βασιλικῆς εὐνοίας, ὅτι δὲν εἶνε πρέπον ὁ μὴ συμφωνῶν εἰς ὅσα ἀκούει πρὸς τοὺς παρισταμένους νὰ παρακάθηται μεταξὺ αὐτῶν. Ὁ Βλεμμύδης ἔτοιμος νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ὕβριν ταύτην ἀπετράπη ὑπὸ τοῦ βασιλέως, παρεμβάντος καὶ εἰπόντος, ὅτι ὁ Βλεμμύδης ὠμίλησε κρείττω πάντων, προκαλέσας τὰς συμπαθείας ὑπὲρ τοῦ καταδικασθέντος εἰς θάνατον¹.

Αὕτη ἡ διανοητικὴ κατάστασις τοῦ βασιλέως ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ καταδιωχθῶσι καὶ τιμωρηθῶσι πλεῖστοι τῶν μεγιστάνων καὶ ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας, τῇ καταγγελίᾳ τῶν αὐλικῶν, ἰδίᾳ τῶν χαιρόντων τὰ πιστὰ παρὰ τῷ βασιλεῖ Μουζαλῶνων· οὕτως ἐφυλακίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Β' ὁ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος, καὶ ἐτυφλώθη ὁ υἱός του Κωνσταντῖνος², ἐνεκλείσθη εἰς μονὴν ἐξαναγκασθεὶς νὰ καρῇ μοναχὸς ὁ Κωνσταντῖνος Τορνίκης, μέγας πριμικήριος τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Βατάτση, ἐτυφλώθη ὁ Θεόδωρος Φιλῆς, καὶ καθηρέθη τοῦ ἀξιώματός του ὁ Γεώργιος Ζαγαρομμάτης, πρωτοβεστιάριος τοῦ Βατάτση, καὶ παρακοιμώμενος τοῦ Θεοδώρου Β', καὶ διὰ τῆς βίας περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ὁ Νικη-

¹ Ὁ Βλεμμύδης, σελ. 48 ἐπ., δὲν μνημονεύει τοῦ ὀνόματος τοῦ μετὰ θρασύτητος ὀμιλήσαντος πρὸς αὐτόν, ἀλλ' ἐκ τῆς ὅλης ἱστορίας φαίνεται ὅτι ἦτο ὁ Γεώργιος Μουζάλων.

² Ἀκροπολ. σ. 165. Ἐκ τοῦ Παχυμέρη, Α', σελ. 24, μαρθάνομεν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε σύζυγον τὴν ἀνεψιάν τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Βατάτση.

φόρος Ἀλυάττης ἀπεκόπη τὴν γλῶσσαν καὶ καθείρχθη εἰς Μονήν, ἐνῶ ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου αὐτοῦ εἶχε διορισθῇ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ¹.

Ὁ Θεόδωρος αἰσθανθεὶς τὴν νόσον αὐτοῦ ἐπιδεινουμένην, ἐζήτησεν ἔγγραφον ἄφεσιν ἁμαρτιῶν παρὰ τοῦ πατριάρχου, ὅπως διασκεδάσῃ τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεως δι' ὅσα ἔπραξε κακὰ κατὰ ἀθῶων ἀνθρώπων. Ὁ πατριάρχης ἀμέσως ἔγραψε ταύτην, συνυπογραφάντων καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων. Ἐζήτησε δὲ τοιαύτην καὶ παρὰ τοῦ Βλεμμύδου, ἀλλ' οὗτος ἀπεποίηθη, θεωρήσας ἀπόνειαν νὰ συγχωρήσῃ πράξεις, ἐφ' ὧν οὐδὲν εἶχε δικαίωμα. «Ὅταν ὁ δεσπότης δεσμεύῃ τινά, ἔλεγε, πῶς δύναται ὁ δουλεύων νὰ λύσῃ τοῦτον τῶν δεσμῶν;» Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως ὁποῖον τὸ αἷτιον τῆς νόσου του, ὁ Βλεμμύδης ἀπήντησεν ἀνυποκρίτως «ἡ θεία ἐγκατάλειψις», καὶ ἀνέμνησεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπάνοδον εἰς κρείττονα καὶ θεάρεστον βίον. Μεθ' ὃ ἀπῆλθε τῶν ἀνακτόρων ἀνεπιστρεπτί ².

Βλέπων ὁ Θεόδωρος τὸ τέλος τοῦ βίου ἐγγίζον, τοῦ σώματός του κατασκελετευθέντος, ἐζήτησε παρὰ τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου, πλὴν τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, ἥτις οὐδαμῶς συνέτεινε νὰ βελτιώσῃ τὴν υγείαν του, νὰ πέμψῃ αὐτῷ ἀρχιερέα πρὸς ἐξομολόγησιν, ἀλλ' ὁ Ἀρσένιος καὶ ἐνταῦθα θέλων νὰ φανῇ ἀρεστὸς ἀφῆκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐκλογὴν· οὗτος δὲ προσεκάλεσε τὸν μητροπολίτην Μυτιλήνης, εἰς ὃν καὶ ἐξωμολογήθη ὡς ἡρμόζε, γράφει ὁ φίλος τοῦ βασιλέως καὶ πατριάρχου Ἀνώνυμος, εἰς ψυχὴν γενναίαν καὶ μεγαλόφρονα, πεσὼν πρὸ τῶν ποδῶν δακρυρροῶν καὶ πολλάκις ἐκφωνῶν «ἐγκατέλιπόν σε, Χριστέ» ³.

¹ Ἀκροπ. σ. 165. Ὁ Ἀνώνυμος, σ. 537, ἀντὶ τῆς φράσεως τοῦ Ἀκροπολίτου «ὃν (Ἀλυάττην) πρὸ βραχέος ἐπὶ τοῦ κανικλείου τιμητικῶς ὕστερον τὴν γλῶτταν ἐπ' οὐδεμιᾷ αἰτίᾳ ὁ βασιλεὺς ἐκτεμὼν καθωσίωσεν», ἔχει «τῶν ὑπαρχόντων ἐγύμνωσε». Παχυμ. σ. 24. Περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου ὄρα Κωδινὸν καὶ Du Gange, Glossarium.

² Βλεμμύδης, σ. 47 καὶ 48.

³ Ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 162 καὶ 163, δὲν ἦτο παρὼν κατὰ τὸν θά-

Κατόπιν απέστειλεν ὁ βασιλεὺς τὸν μητροπολίτην Μυτιλήνης εἰς τὸν πατριάρχην Ἀρσένιον, ἵνα ἀποκαλύψῃ αὐτῷ τὰς ἀμαρτίας του. Προσεκάλεσε δ' εἶτα καὶ αὐτὸν τὸν πατριάρχην, εἰς ὃν καθ' ὅμοιον τρόπον αὐθις ἐξωμολογήθη, τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐπιλαβόμενος. Οὕτω δὲ λαβὼν εὐχὴν ἀφέσεως ἀμαρτιῶν, περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα, μεθ' ὃ μετὰ μικρὸν ἀπεβίωσε περὶ τὸ τέλος τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1258, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ Μονῇ τῶν Σωσάνδρων, παρὰ τὸν τάφον τοῦ πατρός του Ἰωάννου Βατάτση, βασιλεύσας ἔτη τρία καὶ μῆνας δέκα¹.

Ὁ Θεόδωρος ἀποθανὼν κατέλιπε πέντε τέκνα, ἐν ἄρρεν μόλις ὀκταετὲς², καὶ τέσσαρας θυγατέρας, τὴν Θεοδώραν καὶ Εὐδοκίαν ἀγάμους, τὴν Εἰρήνην, ἣν συνέζευξε πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ

νατον τοῦ Θεοδώρου. Ὁ Ἀνώνυμος, σ. 533 καὶ 534, διηγεῖται τὰ ἐν τῷ κειμένῳ, ἀκούσας ταῦτα παρὰ τοῦ πατριάρχου.

Ὁ Κωνστ. Σάθας ἐν τῇ εἰσαγωγῇ, ἣν προτάσσει τῆς ἐκδόσεως τῆς Χρονικῆς Συνόψεως τοῦ Ἀωνύμου, ἐρμηνεύει τὴν φράσιν τοῦ Θεοδώρου «ἐγκατέλιπόν σε, Χριστέ» ὡς ἐμφαίνουσιν ὅτι εἶχεν ἐξομώσει τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα, ἀποδεχθεὶς τὸ τῶν Ἑλλήνων. Τὸ ἐφ' ἡμῖν μὴ ἔχοντες ὑπ' ὅψιν πάντα τὰ ἀνέκδοτα ἔργα, καὶ δὴ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Λασκάρως, ἃς ὁ Κ. Σάθας διεξῆλθε, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν περὶ τούτου. Ἐκ τῶν δεδομένων δὲ κρίνοντες θεωροῦμεν τὴν ἔκφρασιν «ἐγκατέλιπόν σε, Χριστέ» ὡς τὴν συνήθως λεγομένην ὑπὸ τῶν μετανοούντων χριστιανῶν διὰ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῶν, καὶ ὁμολογούντων κατὰ τὰ ὕστατα τοῦ βίου των ὅτι δὲν ἔπραξαν κατὰ τὰ ἐπιτάγματα τοῦ Εὐαγγελίου.

¹ Ἀκρ. σ. 163 καὶ 267. Γρηγ. σ. 61. Φραντζ. σ. 12. Ὁ Δωρόθ. Μονεμβασίας παρὰ Buchon, Chr. étrangères, σελ. XXXIV, γράφει ὅτι μετέβη ὡς μοναχὸς εἰς τὴν μονὴν τῶν Σουδάντρων (Σωσάνδρων). Παχυμ. σ. 35 «Τοῦ δ' αὐτοῦ χρόνου πρὸς τὸ φθινοπωρινὸν ἀποκλίνοντος . . . μεταλλάττει τὸν βίον ὁ κρατῶν». Ὅρα καὶ σ. 39.

² Ἀκροπολ. τ. 164 «οὐπω γὰρ τελείων ἐνιαυτῶν ὑπῆρχεν ὀκτώ». Ἀνών. 534. Ὁ Γρηγοράς, σ. 62, γράφει ὅτι τὸ τέκνον του ἦτο ἐξαετὲς. Ὁ Παχυμέρης δέ, Α', σελ. 35, ὅτι κατέλιπεν ἀποθανὼν 4 παῖδας τρία θήλεια καὶ ἐν ἄρρεν, ὅπερ ἦτο ἐννεαετὲς.

Τοίχου, καὶ τὴν Μαρίαν, ἣν εἶχε λάβει σύζυγον ὁ Νικηφόρος, ὁ υἱὸς τοῦ δεσπότη τοῦ τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β', ἀλλ' ἥτις εἶχε προαποβιώσει τοῦ πατρός της, παθοῦσα κατὰ τινὰς μὲν ἔνεκα τραυμάτων, ἅτινα ἐπροξένησεν αὐτῇ ὁ σύζυγός της ἐκ δαρμῶν, κατ' ἄλλους δ' ἐκ φυσικοῦ θανάτου.

Αἱ ἄγαμοι θυγατέρες τοῦ Θεοδώρου καὶ Εὐδοκία ἐδόθησαν εἰς γάμον μεταγενεστέρως ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ἡ μία μὲν εἰς τὸν Ματθαῖον δὲ Βαλλαιγκούρτ (de Vallaincourt) ἡ Μάϊον Δεβελικουῆτον, κατὰ Παχυμέρην, ἐκ τῆς κομητείας τοῦ Χαινῶ (Hainaut), ἡ ἑτέρα δὲ εἰς τὸν κόμητα τῆς Βεντιμίλια (Ventimiglia) Γενουήνσιον Γουλιέλμον, οὗτινος οἱ ἀπόγονοι ἔφερον τὸ ὄνομα Λάσκαρις¹.

Ἄξιον ἀναγραφῆς ἐνταῦθα εἶνε ὅτι οὐδεὶς τῶν συγχρόνων χρονογράφων, οὐδὲ τῶν μεταγενεστέρων μνημονεύει τι περὶ τῆς βασιλίδος Ἑλένης, τῆς συζύγου τοῦ Θεοδώρου Β', καὶ κόρης τοῦ Ἀσάν, ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων, πλὴν τοῦ γάμου της (Ὅρα ἀνωτ. σ. 267 καὶ 284). Ἡ σιωπὴ αὕτη, ἰδίᾳ τοῦ Ἀκροπολίτου καὶ Γρηγοῤῥᾶ, καὶ ἡ παράλειψις τοῦ Ἀνωνύμου νὰ προσθέσῃ τι συμπληρωτικὸν εἰς τὰ τοῦ Ἀκροπολίτου, δὲν εἶνε τυχαία· διότι γνωστὸν ἔστι περὶ τῶν ἄλλων βασιλίδων, τῶν συζύγων τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρεως, τοῦ Ἰωάννου Βατάτση, καὶ περὶ τῶν συζύγων ἔτι τῶν βασιλέων καὶ δεσποτῶν τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, ἱκανὰ διέλαβον. Ὑποθέτομεν ὅτι ἡ παράλειψις καὶ αὐτῆς ἔστι τῆς μνεΐας τοῦ χρόνου τοῦ θανάτου της ἐμφαίνει ὅτι ἠθέλησαν νὰ παραλίπωσι πᾶσαν περὶ ταύτης μνεΐαν, ἔχοντες νὰ εἴπωσί τι μὴ εὐφημον περὶ τοῦ Θεοδώρου ὡς συζύγου.

Ὁ Θεόδωρος κατέλιπε τὴν βασιλείαν διὰ διαθήκης εἰς τὸν ὀκταετῆ υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην· διώρισε δὲ μέχρι τῆς ἐνηλικιώ-

¹ Lebeau, T. II', σ. 34. Ὁ Παχυμέρης, Α', σ. 180, ἀναφέρει τρεῖς θυγατέρας, ὧν ἡ τρίτη ἐδόθη σύζυγος εἰς τὸν Βούλγαρον ἄρχοντα τῶν κατὰ Μυσίαν κατὰ τὸν Αἰμον ὀρεινῶν μερῶν, Σφεντισλάβον, ὅπερ εἶνε ἐσφαλμένον, διότι εἰς τὸν Σφεντισλάβον ἐδωκεν ὁ Παλαιολόγος τὴν θυγατέρα τοῦ Θεοδώρου, ὡς ἱστορεῖ Γρηγοῤῥᾶς, σ. 283.

σεώς του ἐπίτροπον τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς τὸν Γεώργιον Μουζά-
λωνα, πάντων ἀποδεχθέντων ἐνὸρκως τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπιτρό-
που τούτου καὶ ἀρχιερέων, καὶ συγκλήτου, καὶ στρατοῦ, καὶ
παντὸς τοῦ δήμου¹. Ἄλλ' ἡ ἀποδοχὴ αὕτη τῆς θελήσεως τοῦ
βασιλέως παρὰ τῶν ἐν τέλει ἦτο προσποιητὴ εἰς τοὺς πολλούς,
διότι ἐκ τῶν ὑστέρων καταδεικνύεται ὅτι πολλοὶ ἔκ τε τοῦ βα-
σιλικοῦ γένους καὶ ἐκ τῶν παρασχόντων ὑπηρεσίας εἰς τὸ κρά-
τος καὶ τὴν βασιλείαν ἠγανάκτησαν διὰ τὴν προτίμησιν τοῦ
μισητοῦ Μουζάλωνος ὡς ἐπιτρόπου τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως.

Ὁ Ἀνώνυμος, παρεκβαίνων ἐνταῦθα ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ
Ἀκροπολίτου, παρενθέτει προσθήκην μακράν, ἐν ᾗ ἐξυμνεῖ τὸν
Θεόδωρον Β', φίλος καὶ οἰκεῖος τούτου τυγχάνων.—Τοῦ βασι-
λέως Θεοδώρου, γράφει, θαυμάζουσι πολλοὶ τὸ κατὰ φιλοσο-
φίαν ἀσύγκριτον καὶ τὸ τῆς φρονήσεως ἀπαράμιλλον, ἄλλοι δὲ
τὴν στρατηγικὴν ἱκανότητα καὶ τὸ ἀρεικὸν ἦθος, δι' οὗ κατε-
πτόησε τοὺς ἐναντίους πάντας καὶ κατετρόπωσεν, οὐ μόνον
τοὺς γείτονας Πέρσας, οὐς μετὰ τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν ἠγάγεν
εἰς προσκύνησιν ἑαυτοῦ, πολῦτιμα δῶρα προσκομίσαντας, ἀλλὰ
καὶ τοὺς Ἀραβας, καὶ τὸν δυνάστην τῆς Αἰγύπτου ἐκ φήμης
μόνης παρέπεισεν εἰς ἀποστολὴν δώρων². Ἄλλοι δ' ἐπαινοῦσι
τὸ φιλότιμον αὐτοῦ καὶ μεγαλόδωρον καὶ πλουτοποιὸν τῆς δε-
ξιᾶς, καὶ τὴν ἐπαύξεισιν ἔτι τῶν ἀρετῶν, ἃς ἐκληρονόμησε παρὰ
τοῦ πατρὸς του—.

Ἰδιαιτέρως δ' ὁ Ἀνώνυμος ὑμνεῖ τὴν περὶ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ
λόγου καὶ τῶν ἐπιστημῶν σπουδὴν τοῦ Θεοδώρου Β', καὶ τὴν
ἣν ἔτρεφε πρὸς τοὺς λογίους ἀγάπην, οὐδένα ἔχων πρὸ αὐτοῦ
ὡς πρὸς τοῦτο ἐφάμιλλον. Ἰστορεῖ ἔτι ὅτι καὶ βιβλιοθήκας

¹ Διαθήκη Ἀρσενίου (ἐν Ἑλλ. Πατρολ. T. PM'), σ. 949. Ἀκρο-
πολ. σ. 165. Ὁ Γρηγοράς, Α', σ. 62, ἀναφέρει καὶ τὸν Ἀρσένιον
συνεπίτροπον· τὸ αὐτὸ καὶ ὁ Φραντζῆς, σ. 12.

² Τοιοῦτοι ἀγῶνες τοῦ Θεοδώρου κατὰ Περσῶν καὶ Ἀράβων καὶ
σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν δυνάστην τῆς Αἰγύπτου δὲν μνημονεύονται
ὑπὸ τῶν λοιπῶν χρονογράφων.

κατήρτισεν εἰς τὰς διαφόρους πόλεις παντοίων τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, θεσπίσας τὴν χρῆσιν αὐτῶν εἰς τοὺς θέλοντας νὰ ἀναγινώσκωσι. Δι' ὃ καὶ τὰ γράμματα ἐκλιπόντα μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Βυζαντίου, ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου ἤρχισαν ἀναθάλλοντα, ὥστε εἰς τὰς διαφόρους πόλεις νὰ εὕρισκῃ τις χορείας σοφῶν, ἀσχολουμένων περὶ τὴν λύσιν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων καὶ ἐν γένει περὶ πνευματικὰς ἐργασίας¹. Ἐπι δὲ προσθέτει ὅτι ὁ Θεόδωρος Β', εὐθύς ὡς ἐχρίσθη βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ Ἀρσενίου καὶ πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ πόλεμόν τινα, ἔκτισε τὸν τοῦ χριστομάρτυρος Τρύφωνος ναὸν εἰς κάλλος καὶ μέγεθος ἀγαθόν, πρότερον ὄντα ὑπόγειον, ἐν ᾧ ἐλίμναζον ὕδατα, ἐμποδίζοντα τὴν εἰς αὐτὸν εἴσοδον. Ἰδρυσε δὲ περὶ τὸν ναὸν τοῦτον σχολεῖα γραμματικῶν καὶ ῥητόρων, διορίσας διδασκάλους καὶ κατατάξας μαθητάς, ἐκ τοῦ βασιλικοῦ ταμείου λαμβάνοντας τὰ σιτηρέσια².

Πρὸς τὸν μάρτυρα τοῦτον δέ, καταγόμενον ἐκ Λαμφάκου, ἔτρεφεν ἴδιον σεβασμόν ὁ Θεόδωρος Β', δι' ὃ καί, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἐν τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ, ὅπερ συνεκρότησε περὶ τῆς κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείας (Ὅρα σ. 426, σημ. 1), ἀποδεχθεὶς τοὺς λόγους τοῦ Μουζάλωνος εἶπεν ὅτι καὶ κατ' ὄναρ εἶδε τὸν μάρτυρα Τρύφωνα προτρέποντα αὐτὸν εἰς τὴν ἐκστρατείαν. Αὐτὸς δ' οὗτος διεβεβαίοντο ἄλλοτε ὅτι οὐχὶ κατ' ὄναρ, ἀλλ' ἐγρηγόρως πολλάκις εἶδε προπορευόμενον τοῦ στρατοῦ τὸν ἅγιον Τρύφωνα ἐν δυσχωρίαις. Εἶχε δὲ πιθανῶς τάξει αὐτὸν καὶ προστάτην τοῦ στρατοῦ.

Ὁ Ἐφραίμιος, μεταγενέστερος κατὰ μίαν ἑκατονταετηρίδα τῶν χρόνων τούτων, ἀντλήσας τὰ κατ' αὐτοὺς ἐν καλῇ τῇ πίστει ἐκ τῶν συγχρόνων χρονογράφων, γράφει περὶ τούτου τοῦ βασιλέως ὅτι ἦτο ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ εὐσεβής, αὐτοκράτωρ ἡδύς, ἰλαρός, εὐμενὴς ὑπηκόοις, γνώστης σοφίας παντοδαπῆς καὶ λό-

¹ Ἀνών. 536, καὶ 507 περὶ τῆς συγκροτήσεως βιβλιοθηκῶν.

² Ἀνών. 512. 514, Κ. Σάθα, Εἰσαγ. εἰς Ἀνών. κγ'. κς'. ρκη'.

γων, πιστὸς Κυρίου νουνεχῆς ὑπηρέτης, ἄναξ προσηνῆς καὶ στρατηγὸς γεννάδας, μηδὲν νεωτερίσας εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας¹.

Ὁ Παχυμέρης διὰ μακρῶν ἐπίσης χαρακτηρίζει τὸν βασιλέα Θεόδωρον Β', λέγων ὅτι ἀνετράφη μὲν καὶ ἐξεπαιδεύθη βασιλικῶς, ὑστέρει δὲ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὴν σύνεσιν περὶ τε τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις, καὶ τὴν σταθερότητα τῆς γνώμης· μετεῖχεν ὁμῶς τῆς δξύτητος τοῦ πάππου αὐτοῦ καὶ τοῦ μεγαλόφρονος καὶ στρατιωτικοῦ ἥθους, καθὼς καὶ τῆς φιλοδωρίας τῆς μητρός του. Ἐπ' ἴσης ὅτι ἦτο ἐραστής τῶν γραμμάτων καὶ εὐεργετικῶς ἐφέρετο πρὸς τοὺς λογίους, καὶ ὅτι μετεῖχεν ἱκανῆς μαθήσεως, ἔχων καὶ ἱκανότητα περὶ τὸ γράφειν καὶ ἐκθέτειν τὰ διανοήματά του ἐκ φύσεως μᾶλλον ἢ ἐκ μαθήσεως. Μετὰ μεγάλης δ' εὐχερείας συνέτασεν ἀρίστους ὕμνους τῆς ἐκκλησίας. Ἐπ' ἴσης δ' ὅτι ἦτο φιλελεήμων πρὸς πάντας ἐν πάσῃ στιγμῇ καὶ ὥρᾳ, καὶ ὅτι ὁ χαρακτήρ οὗτος τοῦ Θεοδώρου ἐφαίνετο βαρὺς εἰς τοὺς ἐν τέλει, διότι ἐξέλεγε τοὺς στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς διοικητὰς οὐχὶ ἐκ τῶν προϋχόντων κατὰ γένος ἢ συγγένειαν βασιλικήν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρίστων. Περὶ τῶν εὐγενῶν δέ, ἀλλὰ μὴ ἱκανῶν, ἔλεγεν, ἀρκεῖ εἰς αὐτοὺς ὁ τίτλος τῆς εὐγενείας καὶ δόξης².

Οἱ τελευταῖοι οὗτοι λόγοι τοῦ Παχυμέρη περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ βασιλέως τούτου εἰς τὸ ἐκλέγειν τοὺς ἱκανοὺς ἄνδρας, εἰς οὓς ἀνέθετε τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, δὲν εἶνε ἀληθεῖς, προερχόμενοι ἐκ μεροληπτικῆς κρίσεως τοῦ συγγραφέως· διότι ὅλος ὁ βίος τοῦ βασιλέως τούτου ὑπῆρξε πάλη κατὰ τοῦ εὐγενοῦς στοιχείου τῆς χώρας, καὶ προστασία ἀφανῶν ἀνδρῶν, εἰς ὧν τὴν φιλίαν ἐζήτει νὰ στηριχθῇ. Ὁ Παχυμέρης ἔτι ἀλλαχοῦ περὶ τοῦ Θεοδώρου ἀφηγεῖται, ὅτι περὶ τὰ οἰκονομικὰ τῆς χώρας δὲν ἠκολούθησε τὴν πορείαν τοῦ πατρὸς του, ὃν οἱ ὑπῆκοοί του ὠνόμαζον πατέρα, τοῦτον δὲ δεσπότην· διότι οὐδὲν ἐναπε-

¹ Ἐφραίμιος, στίχ. 9271.

² Παχυμέρης, Α', σ. 36.

ταμίευεν ὡς ἐκεῖνος, ἀλλ' ἐχρηματολόγει ἐκ τῶν κοινῶν εἰσφορῶν, ἐδαπάνᾳ δ' ἀφειδῶς, ὥστε πολλάκις ἀπελάμβανον οἱ δίδοντες τὰς εἰσφορὰς ἡϋξημένον τὸ εἰσφερόμενον¹. Ὁ αὐτὸς δ' ἱστορεῖ ἀλλαχοῦ ὅτι ὡς πρὸς τὰ τῆς ἐκκλησίας πολλοὶ ὑπόπτως εἶχον πρὸς αὐτόν, ὅτι ἐν τῇ βασιλικῇ αὐτοῦ ἐπάρσει κατεφρόνει τῶν προνομίων αὐτῆς, ὥστε πολλάκις ἐπροξένησε λύπας πρὸς αὐτόν τὸν πατριάρχην, οὐδόλως εἰσακουόμενον².

Ὁ Ἀκροπολίτης, ὁ πολλὰ παθὼν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου, μνημονεύων τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καθὼς καὶ ὁ Γρηγοῤῃς, βεβαίως ἀπὸ σκοποῦ οὐδένα χαρακτηρισμὸν κατέλιπον. Τούτου δ' ἔνεκα ὁ τὸν Ἀκροπολίτην παραφράζων Ἀνώνυμος παρενέθηκεν ὅσα ἀνωτέρω διελάβομεν.

Ὁ Θεόδωρος Β' Λάσκαρις θεωρεῖται καὶ εἰς τῶν λογίων ἀνδρῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου· κατατάσσεται δὲ μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἁσματογράφων καὶ ὕμνογράφων, ἰδίᾳ ὡς θεοτοκαριογράφος. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται ἡ ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Παρακλητικοῦ Κανόνος εἰς τὴν Θεοτόκον, ἡ ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων « Ἀρματηλάτην Φαραῶ ἐβύθισε, τερατουργοῦσά ποτε Μωσαϊκὴ ράβδος κτλ. », ἐν ᾧ καὶ τὸ πασίγνωστον ἐξαποστειλᾶριον « Ἀπόστολοι ἐκ περάτων συναθροισθέντες ἐνθάδε, Γεθσημανῇ τῷ χωρίῳ κτλ. »³. Ἐπ' ἴσης ὁ αὐτὸς ἔγραψε Περὶ

¹ Παχυμέρης, σ. 69.

² Παχυμέρης, σ. 93.

³ Ὁ Γεώργ. Ι. Παπαδόπουλος ἐν τῷ συγγράμματί του Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σελ. 268, γράφων περὶ Θεοδώρου Λασκάρεως, ὡς μελωδοῦ τῆς Ἐκκλησίας, περιέπεσεν εἰς ἀνακριθείας ἱστορικές· πρῶτον ὅτι ὁ Θεόδωρος Β' Λάσκαρις ἀπέβισε τῷ 1249, ὅπερ πόρρω ἀπέχει τῆς ἀληθείας, δεύτερον ὅτι τὸν Κανόνα ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς γονυκλινῆς ἐνώπιον τῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου, ἀπόβλητος ὢν τοῦ θρόνου ὑπὸ τῶν σταυροφόρων καὶ στενάζων ἐν Νικαίᾳ μακρὰν τοῦ θρόνου τῶν προκατόχων αὐτοῦ αὐτοκρατόρων· ἀλλὰ ταῦτα εἶνε ἱστορικαὶ ἀνακριθείαι, ὅζουσαι συναξάριον, μὴ ἐπιτρεπόμεναι εἰς ἐμβριθὲς περὶ τῶν μελωδῶν τῆς Ἐκκλησίας βιβλίον, ἐκδιδόμενον ἐν ἔτει 1890.

φυσικῆς κοινωνίας, Περὶ θεωνυμίας, μελέτην, ἐν ᾗ καταγράφει τὰ εἰς τὸν θεὸν τῶν χριστιανῶν δυνάμενα νὰ ἀποδοθῶσιν ἐπίθετα¹. Ἀποδίδεται ἔτι εἰς αὐτὸν Λόγος ἀπολογητικὸς πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Κορώνης Ἰωάννην κατὰ τῶν Λατίνων περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διότι φέρει ἐπιγραφὴν «Θεοδώρου μοναχοῦ τοῦ Λάσκαρι λόγος κτλ.». Ἄλλ' εἶδομεν ὅτι ὁ Θεόδωρος Β' ἐκάρη μοναχὸς περὶ τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ βίου του, καταβεβλημένος καὶ ἐτοιμοθάνατος. Ἐπομένως ὁ λόγος οὗτος πιθανῶς ἐγράφη παρὰ μοναχοῦ τινος ὁμωνύμου Θεοδώρου Λάσκαρι, ἐκτὸς ἐὰν ἀντιγραφεὺς τις ἔθετο τὸ «μοναχοῦ», ἀντιγράψας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λάσκαρι τὸν λόγον, ὅπως δώσῃ εἰς τοῦτον εὐσεβέστερον χαρακτῆρα. Ὁ Ἀλλάτιος ἀποδίδει εἰς τὸν βασιλέα Θεόδωρον Β' καὶ ἕτερα δύο πονήματα, μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ἀμφότερα «Κατὰ Λατίνων περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»².

Πλὴν τῶν ἔργων τούτων τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Β', σφύζονται ἐν τῇ Λαυρεντιανῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Φλωρεντίας πλεῖσται ἀνέκδοτοι ἐπιστολαί, ἃς δὲν εἶχομεν ὑπ' ὄψιν δυστυχῶς κατὰ τὴν συγγραφὴν ταύτην. Καὶ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ δὲ τῶν Παρισίων, εὐρίσκονται ἕτερα πονήματα αὐτοῦ ἀνέκδοτα, ὧν ἐλάβομεν γινῶσιν, τὰ ἐξῆς α') τοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου Δούκα τοῦ Λάσκαρι τοῦ υἱοῦ τοῦ ὑψηλοτάτου βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Δούκα, ἐγκώμιον εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ, τὸν αὐτὸν ὑψηλότατον βασιλέα κυρὸν Ἰωάννην τὸν Δούκαν. β') Τοῦ αὐτοῦ ἐγκώμιον εἰς τὴν μεγαλόπολιν Νίκαιαν. γ') Τοῦ αὐτοῦ λόγος εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἀλαμανῶν κυρὸν Φριδερίχον³. δ') Τοῦ αὐτοῦ

¹ Ἑλ. Πατρολογία, Τ. ΡΜ'. Ὁ Παρακλητικὸς Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον εὐρίσκεται ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικαῖς βιβλίαις τῆς «Παρακλητικῆς» καὶ τῶν «Ὡρολογίων» ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ποίημα βασιλέως Θεοδώρου Δούκα τοῦ Λασκάρεως».

² Δημητρακόπουλος, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, σ. 45.

³ Ἐν τούτῳ πραγματεύεται περὶ ἄρχοντος καὶ στρατηγοῦ. Οὐδεμίαν δὲ μνηεὶν ποιεῖται περὶ σχέσεων Φριδερίκου καὶ τοῦ πατρός του

ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν φιλόσοφον κυρὸν Γεώργιον τὸν Ἀκροπολίτην¹. ε') Τοῦ αὐτοῦ ἀπολογητικὸν πρὸς τινὰς τῶν φίλων αὐτοῦ ὠθοῦντας αὐτὸν νύμφην ἀγαγέσθαι. ς') Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν Μουζάλωνα κυρὸν Γεώργιον, ἐρωτήσαντα ὁποίους δεῖ εἶναι τοὺς δούλους εἰς τοὺς κυρίους καὶ τοὺς κυρίους εἰς τοὺς δούλους. ζ') Τοῦ αὐτοῦ ἐγκώμιον εἰς τὸ ἔαρ καὶ τὸν χαρίεντα, καὶ η') Τοῦ αὐτοῦ κωμωδία εἰς τὸν βαγιοῦλον αὐτοῦ κάκιστον καὶ χεῖριστον ὄντα².

Τὰ ἀνέκδοτα ταῦτα πονήματα, ὡς καὶ τὰ ἐκδεδομένα τοῦ βασιλέως τούτου ἔχουσι μᾶλλον γραμματολογικὴν ἀξίαν ἢ ιστορικὴν, οὐδὲν περιέχοντα ἱστορικὸν γεγονὸς ὠρισμένον· εἶνε γυμνάσματα λόγου, γέμοντα πομπωδῶν ἐκφράσεων, καὶ λέξεων πολλάκις κενῶν ἐννοίας, ἅτινα ἔγραψε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὅτε κομιδῇ νέος ὢν ἐμαθήτευσεν παρὰ τῷ Ἀκροπολίτῃ. Νομίζομεν δ' ὅτι τὴν γνώμην ἡμῶν ἀποδεικνύει καὶ τὸ ἀπολογητικὸν τοῦ Θεοδώρου πρὸς τοὺς παρακινοῦντας αὐτὸν νὰ νυμφευθῇ, γραφέν, ὡς ἐξ αὐτοῦ τούτου ἐξάγεται, πρὶν ἢ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον³, ἐν ᾧ ὁ Θεόδωρος ἀποκρούει τὸν γάμον, γράφων ὅτι

Ἰωάννου Βατάτση. Ἐκ τούτου εἰκάζομεν ὅτι ἐγράφη πρὸ τῆς νυμφεύσεως τοῦ πατρὸς του μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Φριδερίκου.

¹ Ἐκ τοῦ ἐγκωμίου τούτου μανθάνομεν ὅτι ὁ Ἀκροπολίτης ἦτο εἰς τῶν πέντε νέων, ὧν ὁ Ἰωάννης Βατάτσης ἀνέλαβε τὴν ἐκπαίδευσιν « Πέντε νέους ὁ ἐμὸς δεσπότης καὶ βασιλεὺς, εἰς τὴν τῶν γραμμάτων προελόμενος μάθησιν, τῇ παιδείᾳ αὐτοὺς δέδωκεν ». Ἐπ' ἴσης δ' ὅτι ὁ Ἀκροπολίτης ὑπῆρξε διδάσκαλος τοῦ Θεοδώρου. Τὸ ἐγκώμιον τοῦτο δὲ ἀναμφιβόλως ἔγραψε πρὶν ἢ ἀναλάβῃ τὰ σκῆπτρα τῆς βασιλείας· διότι εἶδομεν τίνα ἀτιμωτικὴν ποινὴν ἐπέβαλεν ἀδίκως εἰς τὸν διδάσκαλόν του, βασιλεὺς ὢν.

² Τὰ πονήματα ταῦτα τοῦ Θεοδώρου Β' Λασκάρεως εἶχε τὴν καλwsύνην νὰ πέμψῃ εἰς ἐμέ· ὁ ἐν Παρίσις Emile Legrand, ἔχων ταῦτα ἀντιγεγραμμένα ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων πρὸ πολλοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ ὁμολογῶ αὐτῷ ἀπείρους εὐχαριστίας.

³ α' Ἀλλ', ἐρεῖ τις, ἔχεις βίου περιφανεστάτην περιουσίαν, καὶ θώ-

θέλει νὰ βιώσῃ μετὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς σοφίας. Ἀλλὰ γνωστὸν εἶνε ὅτι ὁ Θεόδωρος ἦτο νενυμφευμένος ἐκ νεαρωτάτης ἡλικίας μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Βουλγάρου ἡγεμόνος Ἀσάν, τῆς Ἑλένης¹.

Ὁ πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ καὶ ἔμπιστον Γεώργιον Μουζάλωνα λόγος περὶ τοῦ ὁποίους δεῖ εἶναι τοὺς δούλους πρὸς τοὺς κυρίους καὶ τοὺς κυρίους πρὸς τοὺς δούλους ἐνέχει ὁμολογίαν τῶν δοξασιῶν αὐτοῦ ὡς ἀπολύτου ἄρχοντος. «Κρεῖττον», γράφει, «βασιλέας τιμᾶν καὶ φιλεῖν ἢ φίλους ὄλους, ἀδελφούς τε καὶ συγγενεῖς». «Ἀγαπήσατε τὸν κύριον ὑμῶν καὶ φιλίως ἐν ταῖς τούτου τρίβοις περιπατήσατε· ἀσπάσασθε τὴν ὑπόληψιν, διόλου εἰς ἀγάπην τούτῳ συνανακράθητε, τὸ δεσποτικὸν ἀξίωμα ἐννοήσατε καὶ τὴν τοῦ δούλου ὑπόπτωσιν». Ζηλοῖ δ' ἐν τούτῳ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον ὅτι ἐξέλεξε πέντε φίλους, «ἴσα ἔχοντας τῇ αὐτοῦ εἰλικρινεῖ διανοίᾳ τὰ τῶν λογισμῶν διαβούλια».

Τοιαῦτα δ' εἶνε καὶ τὰ λοιπὰ δύο ἔργα αὐτοῦ, ὧν ἐμνημονεύσαμεν. Ἐν πᾶσι δὲ φαίνεται γνώστης τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν συγγραφέων, ὧν πολλαχοῦ μνημονεύει. Εἰς πάντα δὲ τὰ ἔργα του ταῦτα δὲν φαίνεται νεωτερίζων περὶ τὰ θρησκευτικὰ, τὸναντίον ἦτο ὁπαδὸς τῆς ὀρθοδοξίας. Λέγει δέ που ἐν τῷ λόγῳ, τῷ πρὸς τοὺς παρακινουῦντας αὐτὸν νὰ νυμφευθῇ, «Ἑλληνίζω τῇ γλώσσῃ, ἄκος ἔχων ἐν ταύτῃ τὸ ὀρθόδοξον διανόημα»².

κου νεφοδρομοῦντος καὶ ταῖς ὑπεροχαῖς ἐρομένου τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος ὕψωμα, καὶ γένους περιβόητον ὄνομα, ὡς ὄρπηξ βασιλικός. . . . καὶ οὐ δεῖ σε μεριμνῶν ἀποχωρεῖν κοσμικῶν, ἐπειδὴ ἐπὶ σοὶ πολλῶν ἐλπίδες σαλεύονται».

¹ Ἴσως τοιαῦται σχέσεις εἶχον ἐπηρεάσει αὐτὸν καὶ ὡς σύζυγον, ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ πλήρης σιωπὴ τῶν χρονολογῶν περὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν σχέσεών του πρὸς αὐτήν.

² Ὅρα περὶ Θεοδώρου Β' ὡς συγγραφέως Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantin. Litteratur*.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

**Ἀνατολικὸν βασιλείον. Ἰωάννης Β΄ Λάσκαρις.
Γεώργιος Μουζάλων ἐπίτροπος.**

Γεώργιος Μουζάλων ἐπίτροπος τοῦ βασιλόπαιδος Ἰωάννου. — Μίσος κατὰ Μουζάλωνος τῶν ἐπιφανῶν οἰκων. — Προσπάθειαι Μουζάλωνος πρὸς σωτηρίαν τοῦ βασιλόπαιδος καὶ ἀποφυγὴν στάσεως. — Συνωμοσία πρὸς σφαγὴν τοῦ Μουζάλωνος. — Τέλεισις μνημοσύνου ὑπὲρ τοῦ προαποδιώσαντος Θεοδώρου Β΄ Λασκάρως. — Σφαγὴ Μουζάλωνος.

Εἶδομεν ἐν τῷ προηγουμένῳ Κεφαλαίῳ, ὅτι ὁ Θεόδωρος Β΄ ἔνεκα τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ παιδὸς του διώρισεν ἐπίτροπον ἀπόλυτον τῆς ἀρχῆς τὸν πρωτοβεστιiάριον Γεώργιον Μουζάλωνα, παραβλέψας πολλοὺς ἄλλους μεγιστᾶνας τοῦ κράτους του, ἐξέχοντας ἐπὶ γένει καὶ στρατιωτικαῖς καὶ πολιτικαῖς ἀρεταῖς, εἰς οὓς μᾶλλον ἤρμοζε τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπιτρόπου.

Περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἀνάγκη νὰ διαλάβωμεν πλείοτερά τινα, ἵνα κατανοήσῃ εὐχερέστερον ὁ ἀναγνώστης τὴν ἀφορμὴν τῶν εὐθύς μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ βασιλέως ἐπελθόντων τραγικῶν γεγονότων, εἰς ὧν τὴν ἀνέλιξιν ἐν τῷ Κεφαλαίῳ τούτῳ θέλει παραστῇ.

Ὁ Γεώργιος Μουζάλων, καταγωγῆς ἀσήμου ὦν ἐξ Ἀδραμυττίου, παῖς ἔτι καὶ ὁμήλικος τοῦ Θεοδώρου εἶχεν εἰσαχθῆ ἐπιτηδεῖως εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Βατάτση μετ' ἄλλων παίδων ὡς συμπαίκτωρ τοῦ υἱοῦ του Θεοδώρου. Ἐπι-

τηδειότατος δὲ ὢν καὶ εὐτραπέλου ἤθους, ἐν τῇ ἀναστροφῇ ταύτῃ ἀφωμοιώθη τάχιστα πρὸς τὰ τοῦ βασιλόπαιδος ἤθη, καὶ προσείλκυσε πλείοτερον τῶν ἄλλων τὴν ἀγάπην καὶ συμπάθειαν αὐτοῦ, πρᾶττων καὶ λέγων προσφυῶς τὰ ἀρέσκοντα αὐτῷ. Τῆς ἡλικίας δ' αὐτῶν προΐούσης ἀμφοτέροι ἐδείκνυνον τὴν αὐτὴν πρὸς ἀλλήλους διάθεσιν καὶ φιλίαν, ὥστε ὅτε ὁ Θεόδωρος Β' ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν θρόνον, ὁ Μουζάλων ἀπέβη ὁ παντοδύναμος μοχλὸς αὐτοῦ, ἄριστος γνώστης ὢν τῶν βουλήσεων καὶ ὀρέξεων αὐτοῦ, καὶ ἐγένετο διοικητὴς δεξιὸς τῶν ἐκτός, καὶ κοινὸν παντὸς μυστικοῦ τῶν ἐντὸς τῆς αὐλῆς. Τούτου δ' ἕνεκα ὅτε ἐπανῆλθεν ὁ Θεόδωρος εἰς Βιθυνίαν ἐκ τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, ἀνήγαγεν αὐτὸν καὶ ἄλλους τῶν ἀφανῶν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ πρωτοβεστιαρίου, καὶ συνέζευξε μετὰ γυναικὸς συγγενευούσης ἐξ αἵματος πρὸς αὐτόν, ὅπερ διήγειρε τὴν ὀργὴν καὶ τὸν φθόνον τῶν περὶ τὸν βασιλέα ἀρχόντων. Ὁ Μουζάλων δὲ εἶχε καὶ δύο ἔτι ἀδελφοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ βασιλέως, τὸν Ἀνδρόνικον μέγαν δομέστικον ὄντα, καὶ τὸν Θεόδωρον πρωτοκνηγὸν ἢ πρωθιερακάριον.

Εἰς τὸν ἄνδρα τοῦτον, τὸν Γεώργιον Μουζάλωνα, τὸν παρὰ πάντων μισούμενον, ἐγκατέλιπε τὴν βασιλείαν μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ διαδόχου, ὀρφανοῦ ἤδη ὄντος ἀμφοτέρων τῶν γονέων, καὶ ἔχοντος πλησίον του μόνον τὰς δύο ἀγάμους ἀδελφάς του¹.

Ὁ Μουζάλων, παραλαμβάνων τὴν ἀρχὴν κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς τοῦ Θεοδώρου Β', ὠρκίσθη ἐν Μαγνησίᾳ φοικωδεστάτους ὄρκους, καθὼς καὶ οἱ περὶ ἑαυτόν, ἐπαναληφθέντας καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ βασιλέως πρὸ τῶν ἀρχόντων τοῦ κράτους, ὅτι θέλει τηρήσει ἀπαραβίαστον τὴν ὑστάτην βούλησιν αὐτοῦ. Ὡς δὲ συμβαίνει ἐπὶ τῶν τοιούτων περιστάσεων, τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα, ὅπερ ὁ Θεόδωρος Β' ἀπένειμεν εἰς τὸν Μουζάλωνα, ἄνθρωπον μισούμενον, δυσμενέστατα διέ-

¹ Γρηγοῤῥας, σ. 62. Παχυμέρης, Α', σ. 39 καὶ 180.

θηκε τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ, καὶ ἄλλους σεμνυνομένους ἐπὶ λαμπρότητι γένους, καὶ θεωροῦντας μᾶλλον εἰς ἑαυτοὺς προσήκουσαν τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ βασιλόπαιδος καὶ τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, ἢ εἰς ἄνδρα ταπεινοῦ γένους, παρασχόντα ἄλλως πολλὰς ἀφορμὰς πρὸς περιφρόνησιν καὶ κατάκρισιν αὐτοῦ, καὶ συνεργήσαντα παρὰ τῷ βασιλεῖ πρὸς καταδίωξιν καὶ τιμωρίαν πολλῶν ἐκ τῶν ἐπιφανῶν. Ἐξῆπτε δὲ καὶ ὑπεξέκαie τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος καὶ τὴν ὀργὴν τῶν πολλῶν καὶ ἡ οὐχὶ ἀδάσιμος ὑπόνοια ὅτι ἀπέβλεπε καὶ εἰς τὴν ἀρπαγὴν αὐτὴν τῆς βασιλείας, καὶ ταύτην ὠνειροπόλει. Τούτων ἕνεκα συνωμοσίᾳ πρὸς στάσιν ἐξυφάνθη κατ' αὐτοῦ, καὶ κρύφιαi συνεννοήσεις ἐγένοντο περὶ τοῦ πρακτέου παρὰ τῶν δυσηρεστημένων καὶ παθόντων.

Ταῦτα πάντα δὲν διέλαθον τὴν ἄγρυπνον προσοχὴν τοῦ ποταμίου Μουζάλωνος, δεινοῦ ὄντος καὶ ἄγαν ἐμπείρου εἰς τὸ νὰ κατανοῇ τὰς ἀντιδράσεις, καὶ ἀνακαλύπτῃ τὰ κρυφίως τεκταινόμενα, ἐφ' ᾧ καὶ εὐθύς ἀμέσως ἐφρόντισε νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνγλικοῦ βασιλέως, ἀποστείλας τοῦτον εἰς τι φρούριον τῆς Μαγνησίας παρὰ τὸν Ἑρμόν ποταμὸν, τάξας παρ' αὐτῷ φρουρὰν καὶ βασιλικούς θεράποντας, καὶ λαβὼν πρόνοιαν πρὸς διαρκῆ ἐπίβλεψιν.

Μετά τινας ἡμέρας ἡ κατὰ τοῦ Μουζάλωνος καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ φρονούντων ἀντιπολιτεία, τέως λανθάνουσα, ἐγένετο κατάδηλος. Οὗτος δὲ τὴν προσέγγισιν τοῦ κινδύνου διαγνούς, ἠθέλησε νὰ βολιδοσκοπήσῃ τὴν γνώμην τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν μεγιστάνων, οἵτινες ἐν τῷ φανερῷ μὲν ἐδείκνυσαν ὑποταγὴν εἰς τὸν μείρακα βασιλέα, ἄλλα δὲ κατὰ φρένα ἐδυσσοδόμουν, ἀποφασίσας, ὅπως καταστείλῃ τὴν ἔκρηξιν πολιτικῆς καταιγίδος, νὰ παραχωρήσῃ τὴν ἐπιτροπείαν εἰς τὸν βουλόμενον τῶν ἐπιφανῶν. Πρὸς τοῦτο δὲ συνεχάλεσεν ἐν συμβουλίῳ τοὺς εὐρισκομένους ἐκεῖ ἐκ τῶν ἐπιφανῶν, καὶ τοὺς ἐκ βασιλικοῦ γένους καὶ λοιποὺς ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ, ἐν οἷς μνημονεύονται ὀνομαστικῶς καὶ οἱ πρόπαπποι τοῦ τεθνεῶτος βασιλέως ἀδελφοὶ Λασκάρεις, ὁ Στρατηγόπουλος καὶ ὁ Φιλῆς τυφλοί, καὶ ὁ Μιχαὴλ Πα-

λαιολόγος. Ὑπεδέχθη δ' ὁ Μουζάλων ἓνα ἕκαστον τούτων διὰ χειραφίας, καὶ ἐνώπιον πάσης τῆς ὁμηγύρεως ἀναβάς ἐφ' ὕψη-
λοῦ βήματος ἐξεφώνησε λόγον, ὃν ἀπεμνημόνευσεν ὁ Παχυ-
μέρης, δι' οὗ ἐν προοιμίῳ ἐξέθηκε διὰ μακρῶν τὰ τῶν ἀρχῆθεν
ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ πρὸς τε τὸν βασιλέα, καὶ τὰ τῆς συμπεριφο-
ρᾶς του πρὸς τοὺς ἐν τέλει. Ἀπευθυνόμενος δ' εἶτα εἰδικώτερον
πρὸς τοὺς ὑπερέχοντας τὸ γένος καὶ τὰ ἀξιώματα, εἶπεν ὅτι
αὐτὸς οὔτε ἐκ προαιρέσεως ἰδίας, καὶ ἐξ αὐτοβουλίας, οὐδ' ἐπὶ
σκοπῷ τινι ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως,
καὶ διὰ τοῦτο ἐμμένει εἰς τὴν διατήρησιν αὐτῆς· ἀλλ' ἂν τις
τῶν παρισταμένων ἤθελε νὰ ἀποδεχθῇ ταύτην, αὐτὸς προθύμως
παρηγεῖτο ὑποχωρῶν, καὶ ἐτίθετο ἔσχατος πάντων, μεταβαί-
νων εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, προτιμῶν νὰ διάγῃ ἐν ἀσφαλείᾳ ὡς
στρατιώτης ἢ μετὰ φόβου καὶ ὑπονοιῶν ἐν ἀξιώμασι.

Πάντες οἱ συνελθόντες, μετὰ τὸν λόγον τοῦ Μουζάλωνος, ὡς
ἐκ συνθήματος παρηγοῦντο τὴν τοιαύτην ἐπιτροπείαν, ὁμολογοῦν-
τες ὅτι ἀποδέχονται τὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκλεχθέντα. Ὁ Μι-
χαήλ Παλαιολόγος δὲ θέλων τὸ καθ' ἑαυτὸν νὰ διαλύσῃ ἔτι μᾶλ-
λον τὰς ὑπονοίας τοῦ Μουζάλωνος περὶ τεκταινομένων δῆθεν
κακῶν, προέτρεψεν αὐτὸν νὰ μείνῃ ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ προνοῇ περὶ
τῶν πραγμάτων τῆς βασιλείας. Ὁ Μουζάλων ὁμως καλῶς γνω-
ρίζων τὸν ὑφ' ἐκείνου φθόνον, ἀνθίστατο πάσῃ δυνάμει, ἀλλὰ
καὶ οἱ παρευρεθέντες ἐπέμενον, καὶ ὤμοσαν ὅρκους πίστεως
φρικωδεστέρους τῶν πρότερον δοθέντων, καὶ πανωλεθρίαν εἰς
ἑαυτοὺς καὶ ἐπὶ τοὺς οἰκείους, ἐὰν ἤθελον παραβῇ τὸν λόγον
των. Οὕτω δ' ἔμεινεν ὁ Μουζάλων εἰς τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῷ
ἀξίωμα, οὐδεμίαν ὑποπτευόμενος ἐν τῷ μέλλοντι ἀνατροπὴν¹.

¹ Ὁ Φραντζῆς, σ. 12, ἱστορεῖ ὅτι ὁ πατριάρχης Ἀρσένιος συνε-
κάλεσε τὴν σύγκλητον καὶ εἰς αὐτὴν ἐδημηγόρησε, καὶ ὥρκισε τοὺς
συνελθόντας νὰ φυλάττωσι πίστιν εἰς τὸν τοῦ βασιλέως υἱὸν καὶ ὑπο-
ταγὴν εἰς τὸν ἐπίτροπον Μουζάλωνα. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος, ἀκμά-
σας περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος, ἀναμφιβόλως εἶχεν ὑπ'

Γενόμενος οὗτος κύριος ἀπόλυτος τῆς ἀρχῆς ἀνεχώρησε ταχέως εἰς Μαγνησίαν, ὅπως διευθετήσῃ κάλλιον τὰ τῆς φρουρήσεως τοῦ βασιλόπαιδος, προνοῶν οὕτω κατὰ παντὸς ἐνδεχομένου. Αὐτόθι δ' ἔταξε φρουράν καὶ ἄλλους πιστοὺς αὐτοῦ ὁπαδοὺς, ἔχοντας τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων, ὧν εἰς ἦτο καὶ ὁ λογοθέτης ἐπὶ τῶν ἀγγελῶν¹ Ἀγιοθεοδωρίτης, ὅστις καὶ ἀπέστειλεν εἰς πάσας τὰς πόλεις τοῦ βασιλείου γράμματα ἀγγελτικά τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδώρου Β', καὶ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ νέου βασιλέως ὑπὸ ἐπίτροπον, καὶ προσεκάλει τοὺς ὑπηκόους εἰς ὅρκον πίστεως πρὸς τὸ νέον καθεστῶς· ὑπέγραφε δὲ ταῦτα κατ' ἀνοχὴν τοῦ Μουζάλωνος δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, ἐπειδὴ ὁ ἀνήλικος βασιλεὺς δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ὑπογράψῃ.

Ἡ κατὰ τοῦ Μουζάλωνος ὁμῶς κατακραυγὴ καὶ αἱ αἰτιῶσεις ἐξαγωγούντο καθ' ἐκάστην· κυρίως δὲ κατηγοροῦν αὐτὸν ὡς ἀποσκοποῦντα εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, καὶ ὡς περιφρονοῦντα τὸν βασιλόπαιδα. Δυσμενέστατα δὲ κυρίως κατ' αὐτοῦ διέκειντο οἱ μισθοφόροι Φράγγοι, ὧν ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, οἵτινες ζῶντος ἔτι τοῦ βασιλέως Θεοδώρου, τῇ εἰσηγήσει τῶν Μουζαλώνων, ἰδίως δὲ τοῦ ἐν τοῖς πράγμασι διατελοῦντος, εἶχον στερηθῇ τῶν ρογῶν² αὐτῶν, καὶ κατεφρονοῦντο, οὐδὲν ἀξίωμα λαμβάνοντες, ἐνῶ εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ

ὄψιν του, πλὴν τοῦ Ἀκροπολίτου καὶ Γρηγοῤῥᾶ καὶ Παχυμέρη, καὶ ἑτερον χρονογράφον, ἐξ οὗ παρέλαβε τὴν εἰδησιν ταύτην, ἥτις δὲν φαίνεται ἀπίθανος, διότι ὁ Ἀρσένιος ἦτο ἐκ τῶν ἐμπίστων φίλων τοῦ βασιλέως Θεοδώρου καὶ τοῦ Μουζάλωνος. Ὁ αὐτὸς δ' ἀναφέρει, ὡς εἰπομεν καὶ ὅτι ὁ Ἀρσένιος ἦτο συνεπίτροπος τοῦ Μουζάλωνος, διορισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως.

¹ Ὁ λογοθέτης ἐπὶ τῶν ἀγγελῶν ἦτο τεταγμένος ἐπὶ τοῦ φόρου τῶν ζφών. Ἐπὶ Κωδινῷ ὁ φέρων τὸ ἀξίωμα τοῦτο οὐδὲν εἶχεν ὑποῦργημα. Ὅρα Κωδ. σ. 40 καὶ 198. Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθ. Β', σ. η'.

² Ῥόγα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἐκαλεῖτο ὁ στρατιωτικὸς μισθός, τὸ σιτηρέσιον, τὸ διδόμενον καὶ εἰς τοὺς μισθοφόρους. Καὶ ῤῥημα « ῥογεύειν στρατιὰν » = στρατολογεῖν. N. Rigaltii, Glossarium.

ἀπολαύωσι τιμῶν καὶ περιποιήσεων. Ἐνεκα τούτου ἦσαν ἔτοιμοι νὰ κατασφάξωσιν αὐτοὺς εἰς πρώτην εὐκαιρίαν διδομένης ἀφορμῆς¹.

Ἡ ἀφορμὴ δὲ αὕτη ἐδόθη μετ' ὀλίγον, διότι οἱ τὴν συνωμοσίαν ὀργανώσαντες τῶν ἐπιφανῶν ἐπὶ γένει καὶ πλούτῳ, ἀπεφάσισαν τὴν σφαγὴν τοῦ Μουζάλωνος, προσεταιρισθέντες καὶ τὸν στρατόν, ἰδίᾳ τὸν ξενικόν, οὗ ὑπέθαλπον τὴν δυσαρέσκειαν. Εἰς τούτους δὲ προσετέθησαν καὶ οἱ παθόντες καὶ καταδιωχθέντες ἐπιφανεῖς ἄνδρες τοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Μουζάλωνος, ὧν ἐμνημονεύσαμεν καὶ προηγουμένως (Ὅρα ἄνωτ. σελ. 480), ὁ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος, ὁ Κωνσταντῖνος Τορνίκης, ὁ Θεόδωρος Φιλῆς, ὁ Γεώργιος Ζαγαρομμάτης, ὁ Νικηφόρος Ἀλυάττης καὶ ἄλλοι. Μετὰ τούτων δ' ἀνemieύθη καὶ ὁ Καρυανίτης, ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, ὃν θέλομεν συναντήσῃ κατωτέρω, ὅστις καὶ ἀπέβη ὁ κυριώτατος ὀργανωτὴς τῆς συνωμοσίας.

Πάντες οὗτοι καὶ πολλοὶ τῶν ὀνομαστῶν καὶ ἐν ὑπουργήμασιν ἀνδρῶν ἀνέμενον τὴν στιγμὴν τῆς ἐκδικήσεως, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ προβῶσιν εἰς ἔργον τὴν ἡμέραν τῆς τελέσεως τοῦ μνημοσύνου ὑπὲρ τοῦ τεθνεῶτος βασιλέως.

Εἶχεν ἀνατεῖλει ἡ ἐνάτη² ἡμέρα ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδώρου, ἡ ὀρισθεῖσα πρὸς τέλεσιν τοῦ συνήθους μνημοσύνου τῶν ἐννεαημέρων ἐν τῇ Μονῇ τῶν Σωσάνδρων, ἔνθα ἔκειτο ὁ τάφος του. Ὁ ναὸς τῆς Μονῆς διεκοσμήθη πενθίμως, καὶ ἐγένετο πᾶσα ἡ διὰ τὸ μνημόσυνον προετοιμασία. Ἀπὸ πρωίας δὲ συνέρρευσαν, φέροντες πένθιμον περιβολήν, οἱ ἐν ὑπουργήμασιν ἄρχοντες τοῦ βασιλείου, καὶ οἱ ἐν τέλει μετὰ τοῦ ὑπηρετικοῦ αὐτῶν. Ἐκ τῶν γυναικῶν δὲ πᾶσαι αἱ προέχουσαι κατὰ τὸ γέ-

¹ Παχυμέρης, Α', σελ. 39-55.

² Κατὰ τὸν Ἀκροπολίτην, σ. 165, μόνον ἡ τρίτη «ἀλλ' οὐπω τριταῖος ἦν ἐν τάφῳ κείμενος ὁ τοῦ βασιλέως νεκρός». Παχυμ. Α', σ. 55, «τέως δ' οὖν ἡ ἐπὶ τῷ ἀποικομένῳ ἐνάτῃ κειμένῳ παρῆν». Κατὰ Γρηγ. Α', σ. 65, ἡ ἐνάτη, καὶ κατὰ Φραντζήν, σ. 13, «ἐνατος ἡμέρα ἦν μετὰ τὴν θανὴν τοῦ βασιλέως».

νος ματρῶναι, καὶ ἐκ τοῦ στρατοῦ οἱ μισθοφόροι Λατῖνοι, ὧν προϊστάτο ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος, καὶ ἄλλος ξενικὸς στρατός, τεταγμένος ὑπὸ τοῦ Μουζάλωνος ἐκ προνοίας ὡς φυλακὴ ἰδιαιτέρα τοῦ ἀνηλίκου βασιλόπαιδος Ἰωάννου Β', καὶ τούτου παρισταμένου. Μετὰ τούτων δὲ πάντων προσῆλθον καὶ οἱ συνωμόται, οὐδενὸς γνωρίζοντος τὰς προθέσεις αὐτῶν.

Ἡ ἐπιμνημόσυνος τελετὴ ἐπρόκειτο νὰ ἀρχίσῃ μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Μουζάλωνος. Ὅτε δ' οὗτος ἐνεφανίσθη μετὰ τῶν ἀδελφῶν του καὶ τῶν οἰκείων, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναόν, καὶ ἤρχισεν ἡ ἱεροτελεστία, οἱ μισθοφόροι καὶ στρατιῶται, οἱ κατ' αὐτοῦ τρέφοντες δυσαρέσκειαν, προεκάλεσαν θόρυβον φωνασκοῦντες, καὶ ἀποκαλοῦντες τοὺς Μουζάλωνας ἀπίστους· συγχρόνως δ' ἐζήτησαν νὰ ἐπιδειχθῇ εἰς αὐτοὺς ὁ βασιλόπαις. Ὅτε δ' ἡ περὶ αὐτὸν βασιλικὴ φρουρὰ ἐπέδειξεν αὐτόν, ὁ θόρυβος καὶ ἡ ταραχὴ ἐκορυφώθη. Εἰπόντων δὲ τινῶν ἐκ τῶν περὶ τὸν βασιλόπαιδα νὰ κατανεύσῃ διὰ τῶν χειρῶν, ὅπως παύσῃ ὁ θόρυβος, ὑπελήφθη ἡ χειρονομία ὑπὸ διπλῆν ἔννοιαν, καὶ ὡς πρόσκλησις εἰς κατάπαυσιν τοῦ θορύβου, καὶ ὡς ἐκχώρησίς τις καὶ συναίνεσις εἰς τὴν θέλησιν τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες ὑπολαβόντες τὸ δεύτερον μᾶλλον σύμφωνον πρὸς τὰ σχέδιά των, ἐνῷ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἐν τῷ ναῷ ἡ τοῦ μνημοσύνου ἱερουργία, γυμνώσαντες τὰ ξίφη παρὰ τὸν ναπὸν ἔτι τάφον τοῦ βασιλέως Θεοδώρου, εἰσεπήδησαν ἀθρόοι ἐντὸς τοῦ ναοῦ ζητοῦντες τὸν Μουζάλωνα, ὅστις εἶχε καταφύγει, ἰδὼν τὸν κίνδυνον, ὑπὸ τὴν ἱερὰν τράπεζαν, πτήσσων ἐκ τοῦ φόβου. Αὐτόθι δὲ ἀνακαλύψαντες αὐτὸν κατεκρεοῦργησαν μετὰ τῶν δύο ἀδελφῶν του Ἀνδρονίκου τοῦ μεγάλου δομεστίκου καὶ Θεοδώρου τοῦ πρωθιεραρχίου. Μετ' αὐτῶν δὲ κατέσφαξαν καὶ ἄλλον τινά, Θεοφύλακτον ὀνόματι¹, ἐκλαβόντες αὐτὸν ἐκ τῆς ὁμοιότητος τοῦ προσώπου, ἀντὶ τοῦ

¹ Ὁ Παχυμέρης, Α', σ. 59, γράφει ὅτι ὁ φονευθεὶς, συγγενὴς αὐτοῦ ὧν, εἶχεν ὁμοιότητα πρὸς τὸν γραμματέα, συνετέλεσε δ' εἰς τοῦτο καὶ ἡ ἀμπεχόνη αὐτοῦ, ἐφ' ἧς ἔφερε πένθος, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ.

γραμματέως τοῦ Μουζάλωνος. Οἱ ἐν τῷ ναῷ δὲ πάντες ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν, οἱ δὲ ἱερεῖς καὶ μοναχοί, οἱ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος, συμπιεσθέντες ὑπὸ τῶν εἰσβαλόντων στρατιωτῶν, ὠθοῦντες καὶ ἀντωθούμενοι, ὀλισθαίνοντες ἐπὶ τῶν χυθέντων περὶ τὴν ἁγίαν τράπεζαν αἱμάτων, ἐπιπτον χαμαί¹.

Ὁ Ἀκροπολίτης ἱστορεῖ ὅτι ταῦτα συνέβησαν οὐχὶ τὴν ἐνάτην, ἀλλὰ τὴν τρίτην μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδώρου ἡμέραν, τελουμένων τῶν τριημέρων μνημοσύνων, καὶ ὅτι οἱ φονεῖς τοῦ Μουζάλωνος, οὐδὲ μετὰ τὸν φόνον ἡσθάνθησαν οἶκτον πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ ὑπὸ τοσοῦτου παροξυσμοῦ καὶ μανίας εἶχον καταληφθῆ, ὥστε κατέκοψαν τὸ πτώμά του μεληδόν, καὶ ἕκαστος ἤρπασεν ἐν τμημα τῶν σαρκῶν ἐξ ἀγαλλιάσεως ἐπὶ τῇ ἐκδικήσει. Προσθέτει δ' ἔτι ὅτι ἐκτὸς τοῦ ναοῦ ὤμοσαν νέον ὄρκον, ὅπως ἀπαλλαγῶσι τοῦ δοθέντος πρότερον ἐνώπιον τοῦ θνήσκοντος βασιλέως Θεοδώρου².

Ὁ Παχυμέρης, ἐξ ἀκοῆς ἐξιστορῶν τὸ γεγονός, γράφει ὅτι τὸν Μουζάλωνα ἔσφαξέ τις ὀνόματι Κάρουλος, ὅστις ἐκ τοῦ ὀνόματος ἐμφαίνεται ὅτι ἦτο ἐκ τῶν ξένων μισθοφόρων. Ἐπ' ἴσης δὲ ἀναγράφει ὅτι οἱ στασιασταὶ διήρπασαν τὰς σκηνὰς τῶν φονευθέντων, καὶ ὅτι ἡ γυνὴ τοῦ Μουζάλωνος διαμαρτυρομένη κατὰ τοῦ τολμήματος, διετάχθη ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου, θείου αὐτῆς ὄντος, νὰ σιωπήσῃ, ἵνα μὴ πάθῃ ὅ,τι καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς.

Τούτων γενομένων ἀπῆλθον ἐκεῖθεν οἱ στασιασταὶ ἐν πλήρει ἀταξίᾳ, περιφρουρήσαντες αὐτοὶ ἤδη τὸν βασιλόπαιδα δι' ἰδίας ἀσφαλοῦς φυλακῆς, ἐκ φόβου μὴ οἱ φίλοι τοῦ Μουζάλωνος συσσωματωθῶσι καὶ προκαλέσωσιν ἀντίστασιν.

Τὰ γεγονότα ταῦτα συνέβησαν κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1258.

¹ Γρηγοῤ, Α', σ. 65 ἐπ. Παχυμέρης, Α', 59.

² Ἀκρ. σ. 164, Ἀνών. 537. Ὁ Παχυμέρης, σ. 59, ὅπως δεῖξῃ τὴν ἀγριότητα καὶ τὸ πάθος τῶν στασιαστῶν σημειοῖ «Ὡς δ' ἐγώ τινος, ἥκουσα ἀπερρόφουν ἐκ τῆς δεινῆς μανίας τοῦ αἵματος».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Ἰωάννης Β΄ Λάσκαρις. Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος.

Ἀξιώσεις ἐπισήμων γενῶν τοῦ βασιλείου διὰ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ βασιλόπαιδος. — Συνέλευσις αὐτῶν πρὸς ἐκλογὴν ἐπιτρόπου. — Κίνδυνοι ἀπειλοῦντες τὴν ὑπαρξιν τοῦ βασιλείου. — Ἐν ὁμοφωνίᾳ ἐκλέγεται ἐπίτροπος τοῦ βασιλόπαιδος ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος. — Προβιάζεται εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου δουκὸς καὶ ἐπιτρόπου. — Σύνοδος ἀρχιερέων λύει αὐτὸν ἐκ τῶν προτέρων ὄρκων. — Κρίσεις Βυζαντινῶν χρονογράφων περὶ τοῦ Παλαιολόγου. — Ὁ Παλαιολόγος γενόμενος ἐπίτροπος ἀποσκοπεῖ εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. — Διοίκησις αὐτοῦ. — Ἀποστέλλει κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Β΄ δεσπότης τῆς Ἡπείρου στρατόν. — Φροντίς τῶν ὁπαδῶν του ὅπως περιβληθῇ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. — Περιβάλλεται τὸ ἀξίωμα τοῦ δεσπότη. — Νέαι προσπάθειαι ὅπως ἀναγνωρισθῇ βασιλεὺς.

Ὁ ἀναγνώστης ἐκ τοῦ προηγουμένου Κεφαλαίου κατενόησεν ὅτι ἡ κατὰ τοῦ Μουζάλωνος συνωμοσία εἶχε κυφορηθῇ ἀναμφιβόλως ζῶντος ἔτι τοῦ Θεοδώρου Β΄, χαλκευθεῖσα ὑπὸ τῶν ὑπὸ τούτου παθόντων καὶ καταδιωχθέντων, καὶ ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου, καὶ ὅτι ἐξεργάγη καθ' ἥν στιγμὴν οὗτοι εἶδον τὴν βασιλείαν τῶν Ῥωμαίων περιελθοῦσαν εἰς χεῖρας τοῦ Μουζάλωνος, ὃν ἐθεώρουν αἷτιον πάντων τῶν κακῶν, ἅτινα ὁ Θεόδωρος ἐπήνεγκε κατὰ τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τοῦ βασιλείου.

Ὑπῆρχον δ' ἐν Βιθυνίᾳ τότε πολλὰ ἐπίσημα γένη, τινὰ δὲ καὶ βασιλικῆς καταγωγῆς, ὧν οἱ ἀρχηγοὶ μετὰ δικαίας ἀξιώσεως ἀπεσκόπουν εἰς τὴν ἀρχήν, θεωροῦντες ὅτι αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ κληθῶσιν εἰς τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου βασιλόπαιδος καὶ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν. Μνημονεύονται δ' ἐκ τούτων οἱ ἐκ Λασκάρων καταγόμενοι Ἰσαμάντουροι, ἄνδρες γηραιοὶ ἤδη καὶ συνετοί, συγγενεύοντες τῷ βασιλεῖ, καὶ φίλοι τοῦ πάππου αὐτοῦ, οἱ Τορνίκαι, ὧν ὁ πρῶτος ἦτο μέγας πριμικήριος, οἶκος ἰσχυρὸς καὶ ἀγαπητὸς τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ Βατάτση, οἱ

Στρατηγόπουλοι, ὧν περιφανὴς ἦτο ὁ γηραιὸς Ἀλέξιος, πολλὰς ὑπηρεσίας εἰς τὸ κράτος προσενεγκών, οὗ τὸν υἱὸν Κωνσταντῖνον, γαμβρὸν ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Βατάτση, ὁ Θεόδωρος Β' ἐτύφλωσε, διότι ὑπελάμβανεν αὐτὸν ὑπερήφανον καὶ ὑπεροπτικῶς πρὸς αὐτὸν φερόμενον. Οἱ Ῥαούλ, νέοι εὐγενεῖς, ὧν ὁ πατὴρ καθηρέθη τοῦ ἀξιώματός του, οἱ Παλαιολόγοι, οἱ Βατάτσαι, οἱ Φιλῆ, ὧν ὁ πατὴρ ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου, δι' ἣν αἰτίαν καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Στρατηγοπούλου, οἱ Καβαλλάριοι, οἱ Νεστόγγοι, οἱ Καμύτσαι, οἱ Ἀπρηνοί, οἱ Ἀγγελοι, οἱ Λιβαδάριοι, οἱ Ταρχανειῶται, οἱ Φιλανθρωπηνοί, οἱ εὐγενεῖς Καντακουζηνοί, καὶ ἄλλη μεγαλογενὴς σειρά.

Οἱ ἐπιφανεῖς οὗτοι ἄνδρες ἐν Βιθυνίᾳ μένοντες, ἄλλοι μὲν περιποιοῦντο τὸν βασιλέα, οὐδὲν δυνάμενοι κατ' αὐτοῦ, ἄλλοι δὲ λάθρα ἀντεπολιτεύοντο. Τούτων ὁ Γεώργιος Νεστόγγος μᾶλλον τῶν ἄλλων ἐγαυρία, διότι ὁ Θεόδωρος Β' ζῶν ἔτι ἐδήλωσεν ὅτι ἐπεθύμει νὰ δώσῃ αὐτῷ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα του, ἀλλ' ὁ ἐπελθὼν θάνατος ἐματαιώσε τὴν θέλησίν του. Ἐκτοτε δ' οὗτος μέγα ἐφρόνει ἐπὶ τούτῳ, καὶ οὐδόλως ἀπέβαλε τὴν ἐλπίδα τοῦ γάμου τούτου, ἐφ' ᾧ καὶ ἀγερώχως ἐφέρετο πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ δὴ πρὸς αὐτὸν τὸν Παλαιολόγον. Εἶχε δὲ στήσει τὴν σκηνὴν του ἐν αὐτοῖς τοῖς βασιλικοῖς προαυλίοις, καὶ συνέπαιζε μετὰ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων τὰ παιγνίδια τῆς θλάσεως τοῦ κοντοῦ, καὶ τῆς βολῆς τῆς σφαίρας, ἐπιδεικνυόμενος ἐκαστοτε εἰς τὰς ἐγγὺς ἰσταμένας καὶ θεωμένας βασιλίσσας¹.

Πάντες οὗτοι εἶχον τοὺς ἰδίους αὐτῶν φίλους καὶ τοὺς οἰκείους· ἀλλ' ἐν τῇ ἐπελθούσῃ μετὰ τὸν φόνον τοῦ Μουζάλωνος ἀναρχία καὶ συγκρούσει τῶν ἀμοιβαίων συμφερόντων, καὶ ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀντιπράξει, οὐδὲν ἕτερον ἐφρόντισαν ἢ περὶ τῆς ἰδίας ἀσφαλείας. Πολλοὶ ἀνεχώρησαν μακρὰν πρὸς σωτηρίαν των, οἱ φίλοι δὲ καὶ οἰκεῖοι τοῦ Καρυανίτου τοῦ ὀργανώσαντος τὴν συνωμοσίαν ἡυτομόλησαν πρὸς τοὺς Πέρσας. Ὁ Παλαιο-

¹ Παχυμέρης, Α', σ. 64.

λόγος ἔταξε παρ' ἑαυτῷ πρὸς ἀσφάλειάν του τοὺς ἀδελφούς του, νέους ὄντας Ἰωάννην καὶ Κωνσταντῖνον, τέως οὐδὲν ὀφίκιον ἔχοντας. Ἄλλοι δ' ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἀξιώμασιν ἐξ ἰδιοτελείας ὀρμώμενοι ἐφοίτων εἰς τοὺς τὴν φροντίδα τοῦ βασιλόπαιδος ἀναλαμβάνοντας, καὶ διημέρευον παρ' αὐτῷ καὶ διενυκτέρευον, ἀμιλλώμενοι τίς πρῶτος νὰ ἐπιδείξῃ πλείω μέριμναν καὶ ἀναδεχθῇ τὸ ἔργον τῆς διοικήσεως· τούτου δ' ἕνεκα διεπληκτίζοντο πολλάκις πρὸς ἀλλήλους, μηδενὸς ὑποχωροῦντος εἰς τὸν ἕτερον.

Εὐτυχῶς διὰ τὴν ἀνατολικὴν ταύτην Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν, ἣτις ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ διασώσῃ ἐπὶ δύο ἔτι ἑκατονταετηρίδας τὸν χριστιανικὸν ἑλληνισμόν, τίς οἶδεν ἐκ τίνος φθορᾶς, δὲν παρῆλθον πολλαὶ ἡμέραι ἀπὸ τοῦ φόνου τοῦ Μουζάλwanος καὶ τῶν ὀπαδῶν του, ὅτε συνελθόντες οἱ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες, καὶ λαὸς ἄθροος, προσκαλέσαντες ἐκ Νικαίας καὶ τὸν πατριάρχην Ἀρσένιον, διότι ἐθεώρουν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ βουλευθῶσιν ἄνευ τῆς Ἐκκλησίας¹, συνεσκέφθησαν περὶ τῶν κοινῶν, καὶ περὶ τοῦ ἀνδρὸς εἰς ὃν ἔδει νὰ ἀναθέσωσι τὴν ὑπερτάτην διοίκησιν τῆς πολιτείας, καὶ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου βασιλόπαιδος, ἵνα σώσῃ ἐκ τῶν κινδύνων τὴν κλυδωνιζομένην ὑπὸ ἐναντίων ἀνέμων ῥωμαϊκὴν ὀλκάδα, ἣν δὲν ἠδύνατο νὰ πηδαλιουχήσῃ ἀσθενὲς βρεφύλλιον.

Κίνδυνοι δὲ τότε προεμηνύοντο ἀπὸ τε τῆς Δύσεως καὶ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς· ἐκ ταύτης μὲν ὁ ἐκ τῶν Περσῶν καὶ Τατάρων, μεθ' ὧν δὲν εἶχον συναφθῇ συνθῆκαι ἀσφαλιζοῦσαι τελεῖαν εἰρήνην, ἐκ τῆς Δύσεως δὲ ὁ ἐκ τοῦ δεσπότης τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Β', ὅστις ἦτο κύριος τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ, καὶ ἀπέκτησεν ἐν τῷ μεταξύ δύο ἰσχυροὺς συμμάχους, τὸν ῥῆγα τῆς Σικελίας Μαμφρέδον, καὶ τὸν πρίγγιπα τῆς Ἀχαΐας, εἰς οὓς ἔδωκεν εἰς γάμον δύο τῶν θυγατέρων του, εἰς

¹ Παχυμέρης. σ. 66.

μὲν τὸν πρῶτον τὴν Ἑλένην, εἰς δὲ τὸν δεύτερον τὴν Ἄνναν¹. Πλὴν τούτων δὲ δὲν παρεβλέπετο καὶ τὸ Λατινικὸν βασίλειον, ἐφ' οὗ ἐβασίλευεν ὁ Βαλδουῖνος Β', ἀσθενὲς μὲν καὶ ἐτοιμόρροπον, ἀλλ' ἀντέχον ἔτι ἕνεκα τῆς προστασίας, ἣν κατὰ θάλασσαν παρεῖχον αὐτῷ οἱ Ἑνετοί, οἱ Γενουήνσιοι καὶ οἱ Πισᾶται.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων πάντες ὁμοφώνως ἀπέβλεψαν εἰς τὸν τοσαύτας καταδιώξεις ὑποστάντα ὑπὸ τοῦ Βατάτση καὶ Θεοδώρου Β' Μιχαὴλ Κομνηνὸν Παλαιολόγον, ὃν καὶ κατέστησαν ἐπίτροπον κατ' ἀρχὰς τοῦ ἀνγλίκου βασιλέως², μετ' ὀλίγον δὲ προήγαγον εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου δουκὸς καὶ ἐπιτρόπου³.

Ὁ Παλαιολόγος εὐθύς ὡς ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν, βλέπων τὴν δημοτικότητα αὐτοῦ αὐξανομένην ὁσημέραι, εἰργάζετο τὸ καθ' ἑαυτὸν πρὸς ἐπίτευξιν μεζζονος ἀξιώματος, παρέχων εἰς πολλοὺς ὑποσχέσεις καὶ προσελκύων εἰς ἑαυτόν, ἰδίως εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Β' παθόντας καὶ δυσηρεστημένους. Ἐθεώρησε δὲ σκόπιμον νὰ ἔχῃ εἰς τὰς πράξεις του καὶ τὴν συναίνεσιν τοῦ πατριάρχου, εὐρισκομένου ἐν Νικαίᾳ, ὅτε ταῦτα ἐτελοῦντο. Ὁ πατριάρχης δὲ καὶ πᾶσα ἡ ἱερὰ σύνοδος καὶ οἱ τοῦ κλήρου εἶχον κηρυχθῆ ὑπὲρ τοῦ Παλαιολόγου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύνοδος καὶ ὁ πατριάρχης εἶδον τὸν Παλαιολόγον ἐνδοιάζοντα, κατὰ προσποίησιν βεβαίως, ὡς δῆθεν φοβούμενον τὴν ἐπιτορκίαν, διότι εἶχεν ὀρκισθῆ προηγουμένως ὑπὲρ τοῦ ἀνγλίκου βασιλέως καὶ

¹ Ἀκροπολ. σ. 168. Ὁ Ἄνωνυμος, σ. 538, δὲν ἀναγράφει τὸ ὄνομα τοῦ ῥηγὸς τῆς Σικελίας, ὡς ὁ Ἀκροπολίτης. Marino Sanudo Torsello (ἐν Hopf, Chron.), σ. 106 καὶ 107.

² Ὁ Παχυμ. 66, ἱστορεῖ ὅτι δὲν παρίστατο τότε ὁ πατριάρχης, μὴ ἐλθὼν ἐκ Νικαίας, ἀλλ' ὅτι προσεκλήθη.

³ Παχ. 66 καὶ 67. Ὁ Γρηγοῤῥας, σ. 70, τὰς δύο ταύτας περιστάσεις συνοπτικῶς ἀναγράφει «καὶ ἦν ἐπὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων ὁ Κομνηνὸς Μιχαὴλ, πλὴν τῶν βασιλικῶν συμβόλων πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν ἀνελημμένος». Ὁ Ἀκροπολ. σ. 169 λέγει ὅτι τὸ πρῶτον ὁ Παλαιολόγος ἐγένετο δεσπότης.

ὕπὲρ τῆς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου ἐγκατασταθείσης ἀρχῆς, οὐ μόνον ἀγράφως συνεχώρησαν αὐτῷ τὴν παράβασιν τοῦ ὄρκου, ἀλλὰ καὶ ἔγγραφον ἐξέδωκαν τόμον, ὃν πάντες οἱ παρευρεθέντες ἀρχιερεῖς μετὰ τοῦ πατριάρχου ὑπέγραψαν, διαλαμβάνοντα, ὅτι οὐ μόνον πρὸ τοῦ ἀδεκάστου βήματος τοῦ Χριστοῦ δὲν θέλει δώσει λόγον τῆς πράξεως, ἀλλὰ καὶ στέφανοι θειότεροι θέλουσι πλεχθῆ, διότι ἦλθεν εἰς σωτηρίαν τοῦ χριστωνύμου λαοῦ¹.

Ἦτο δὲ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, κατὰ Γρηγοῤῥαν, ἀνὴρ «πολλὴν ἐπὶ τοῦ προσώπου φέρων τὴν ἰλαρότητα, τὴν τε ὁμιλίαν χρηστός, καὶ τὸ ἦθος ἀστεῖος, καὶ πρὸς τοῦτοις τὴν χεῖρα φιλότιμος», ὅπερ προσεῖλκυσε τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην οὐ μόνον τοῦ πλήθους, ἀλλὰ καὶ τῶν ταξιαρχῶν, λοχαγῶν, στρατοῦ, στρατηγῶν, τοῦ δήμου καὶ τῆς συγκλήτου. Ἐνυπῆρχε δ' εἰς αὐτοὺς καὶ πρόληψις ὅτι οὗτος ἦτο ὁ προωρισμένος ἀνὴρ διὰ τὴν βασιλείαν. Ὡς δὲ συνήθως ἐπὶ τοιούτων συμβαίνει, πολλοὶ ἀνέφερον καὶ οἰωνοὺς συνηγοροῦντας, εἴτε ἐξ ὀνείρων εἴτε ἐκ κληδόνων, οὓς ἐξήγουν ὑπὲρ τοῦ Παλαιολόγου, ὡς ὑπὸ τοῦ θείου ἐνδοδεγμένου βασιλέως, αὐξάνοντες τὴν ἀπάτην τῶν πολλῶν καὶ τὴν στοργήν. Ἐθεωρεῖτο δὲ παρὰ πάντων στρατηγικώτατος, ἀγνοῦ παρελθόντος καὶ γένους εὐγενοῦς· καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ βασιλείου Λατῖνοι καὶ Κουμάνοι τοῦτον ἀνεγνώριζον ἀρχηγόν. Ἀλλὰ πλὴν τούτων ὑπὲρ τοῦ Παλαιολόγου συνηγόρει καὶ ὁ λόγος ὅτι κατήγετο ἐκ βασιλικοῦ αἵματος, διότι ἡ μάμμη αὐτοῦ Εἰρήνη ἦτο πρώτη τῶν θυγατέρ-

¹ Ἀκροπολ. σ. 168. Παχυμ. 66. Ὁ ἱστορικὸς Lebeau, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῶν δοθέντων ὄρκων εἰς τὸν Μουζάλωνα, καὶ κατόπιν παραβιασθέντων, καὶ παραβλέπων τὴν τότε θέσιν τῶν ἀρχόντων πρὸς τὸν Μουζάλωνα, ὃν πάντες ἀπεστρέφοντο, ἐκχέει καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τὴν χολὴν του κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, γράφων «Jamais on n'accumula tant de parjures; et la nation grecque, depuis long-temps décriée sur l'article de bonne foi, ne parut jamais plus perfide», T. IH', σ. 44.

ρων τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου, ὅστις, ἐπειδὴ ἔστερεῖτο ἄρρενος παιδός, ὑπέδησε ταύτην δι' ἐρυθρῶν πεδίλων, ἵνα αὕτη καὶ ὁ μέλλων αὐτῆς σύζυγος ἀποβῇ τῆς βασιλείας διάδοχος, δι' ὃ καὶ συνέζευξεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀλέξιον Παλαιολόγον, ὃν ἀνηγόρευσε δεσπότην, τούτου δὲ προώρως ἀποθανόντος, ἡ θυγάτηρ του ἔλαβε σύζυγον τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον, ὃν ὁ Θεόδωρος ὠνόμασε μέγαν δομέστικον· τούτου δὲ υἱός ἦτο ὁ Μιχαήλ διπλοῦς ὢν Παλαιολόγος, μητρόθεν καὶ πατρόθεν¹.

Ἡ ἀπονομή εἰς τὸν Παλαιολόγον τοῦ ἀξιώματος τοῦ δουκὸς καὶ τῆς ἐπιτροπείας ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν πλείστων ὅτι ἦτο κατὰ τύπους προσωρινή, μέχρι ἐνηλικιώσεως τοῦ βασιλόπαιδος· ἄλλ' ὁ Παλαιολόγος καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ, ἄλλα ἐν νῶ βυρσοδομοῦντες, ἐθεώρησαν τὰ ἀξιώματα ταῦτα ὡς τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς ἄνοδον εἰς τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, τῆς βασιλείας· πρὸς τοῦτο δ' ὁ Παλαιολόγος ἤρχισεν ἐνδελεχῶς καὶ ἐπιτηδεύειν ἐργαζόμενος.

Περιβεβλημένος τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου δουκὸς καὶ ἐπιτρόπου ἐπελήφθη τῆς διοικήσεως τῶν κοινῶν. Κύριον δὲ μέλημα αὐτοῦ ὑπῆρξε νὰ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τὰ πλήθη καὶ προσοικειωθῇ τοὺς ἐν τέλει καὶ τὸν κληῖρον, καὶ ὑποσκελίσῃ πάντα ἀντιπολιτευόμενον αὐτῷ. Ὡς εἰκὸς δ' ἐπέβαλε χεῖρα ἐπὶ τῶν βασιλικῶν ταμείων, ἐν οἷς περιεκλείοντο ἄφθονα χρήματα, ἐναποτεταμειευμένα ἀπὸ τῶν χρόνων ἔτι τοῦ Ἰωάννου Βατάτση, καὶ φυλασσόμενα ὑπὸ φρουρᾶς Κελτῶν πελεκυφόρων, ὅπως χρησιμεύσωσιν ἐν ὥρᾳ ἀπολύτου ἀνάγκης. Ἦδη δὲ καὶ μὴ ὑπαρχούσης τοιαύτης ἐλαμβάνοντο τῇ διαταγῇ τοῦ Παλαιολόγου², ὅστις εἶχεν ἐμπιστευθῇ τὰς κλεῖς τοῦ βασιλικοῦ ταμείου εἰς τὸν Ἀρσένιον τὸν πατριάρχην, ἐλθόντα ἐκ Νικαίας. Ὁ Ἀρσένιος ἐκ τῶν ἐμπίστων φίλων τοῦ Θεοδώρου Β' ἡγάπα τὸν Παλαιολόγον μόνον χάριν τοῦ βασιλόπαιδος· ἐπίστευε δ' εἰς τὴν

¹ Γρηγοράς, Α', σ. 69. Παχυμ. σ. 67. Φραντζῆς, σ. 14 ἐπ.

² Παχυμ. σ. 67 καὶ 71.

είλικρινειάν του, δι' ὃ καὶ παρεῖχεν αὐτῷ χρήματα διὰ τὰς στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς ἀνάγκας. Τοῦτο δὲ μεγάλως προήγαγε τοὺς μυστικούς σκοποὺς τοῦ Παλαιολόγου, καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ταχυτέραν πραγμάτων αὐτῶν· διότι λόγῳ τῶν κοινῶν ἀναγκῶν διένειμε χρήματα εἰς τε τοὺς στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς του φίλους, καὶ μάλιστα εἰς τοὺς δυναμένους νὰ καταδημαγωγήσωσι τὸν ὄχλον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἐν οἷς ἦσαν καὶ πολλοὶ τῶν κληρικῶν. Παρώτρυνον δὲ τὸν πατριάρχην πολλοὶ μετὰ συνεννόησιν ἀπὸ κοινοῦ νὰ παρέχῃ ἀνεκδοιάστως τὴν συνδρομὴν του εἰς ἐδραίωσιν τοῦ νέου καθεστῶτος, θεωροῦντες ἐν πεποιθήσει τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον μόνον δυνάμενον, ἐν ἐμβριθείᾳ συνέσεως καὶ ἐμπειρίᾳ πραγμάτων, νὰ φέρῃ εἰς πέρας τοσοῦτο πολὺπλοκον καὶ κυμαινομένην διοίκησιν μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ βασιλόπαιδος· ὃ δὲ πατριάρχης ὑπεχώρει προσέχων μόνον ὅπως μὴ διαφύγῃ ἡ βασιλικὴ ἀρχὴ ἐκ τοῦ νομίμου διαδόχου τοῦ θρόνου, τοῦ ἀνηλίκου Ἰωάννου Β' ¹.

Ἰδιαζόντως δ' ὁ Παλαιολόγος περιποιεῖτο τοὺς κληρικούς, γνωρίζων οἷαν ἐπίδρασιν ἔσχουν ἐπὶ τοῦ πλήθους. Ὄταν ὁ πατριάρχης ἀφίκετο εἰς Μαγνησίαν μετ' ἄλλων ἀρχιερέων, ἔσπευσεν εἰς προϋπάντησίν του, πεζῇ βαδίζων, καὶ ἐπιλαδόμενος τῶν χαλινῶν τῆς ἡμιόνου αὐτοῦ ἔφθασε μέχρι τῶν ἀνακτόρων, ἔνθα ἔστησε χάριν τούτου βασιλικὴν σκηνήν· κατὰ πᾶσαν δ' εὐκαιρίαν παρεῖχεν αὐτῷ τιμὰς καὶ πᾶσαν θεραπείαν, καὶ ἐδέχετο αὐτὸν ἀδιακρίτως καθ' οἵανδῆποτε ὥραν τῆς ἡμέρας, καὶ ὠμολόγει ὅτι ἤθελεν ἐπιτροπεύει ὡς αὐτὸς ἤθελε κρίνει καὶ ἡ σύνοδος ². Ἀλλὰ καὶ τοὺς περὶ τὸν πατριάρχην ἀρχιερεῖς ἐκολάκευε παρέχων χρήματα ἐκ τῶν κοινῶν καὶ τὰ λοιπὰ ἐπιτηδεῖα ἐπὶ εὐλόγοις προφάσεσιν εἰς τὸ φανερόν, κυρίως ὁμως ἵνα κερδίξῃ τὴν εὐνοίαν των, τοιοιυτοτρόπως δὲ φερόμενος προελείαινε καθ' ἐκάστην τὴν ὁδόν, τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τῆς βασιλείας.

¹ Γρηγ. σ. 69. Παχ. σ. 72.

² Παχυμέρης, σ. 72.

Ὁ Παλαιολόγος, ἐπενεγκὼν τάξιν τινὰ ὅπωςδῆποτε εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ κράτους, καὶ ἀσφαλίσας τὴν θέσιν του ἐν τῇ ὑπερτάτῃ ἀρχῇ, ἐμερίμνησε καὶ περὶ τῶν ἐξωτερικῶν· ἐθεώρησε δὲ σπουδαιοτάτην φροντίδα τὴν κατάλυσιν τοῦ βασιλείου τῆς Δύσεως, διὰ τῆς ἐκδιώξεως τοῦ δεσπότη Μιχαὴλ Β', τοῦ μόνου δυναμένου νὰ βλάψῃ σπουδαίως τὰς κτήσεις τοῦ βασιλείου τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἀνατρέψῃ τὰ μέλλοντα σχέδια αὐτοῦ, ἐὰν προέβαινεν εἰς μεγαλείτερον τόλμημα βαδίζων κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τούτου ἕνεκα περὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 1259¹, διέταξε τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην Κομνηνὸν Παλαιολόγον, ὃν ἀνέδειξε μέγαν δομέστικον, καὶ συνέζευξε μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου Τορνίκη, τὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον καὶ τὸν Ἰωάννην Ῥαούλ, υἱὸν τοῦ πρωτοβεστιάριου Ῥαούλ², καὶ ἄλλους στρατηγούς νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς ἐκστρατείαν. Ἀπέστειλε δὲ συγχρόνως τὸν ἑτεροθαλῆ αὐτοῦ ἀδελφὸν πρὸς μητρὸς Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον, τιμήσας αὐτόν, ἰδιώτην ὄντα, διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Καίσαρος, εἰς Παφλαγονίαν πρὸς ἐπιθεώρησιν τοῦ ἐκεῖ στρατοῦ καὶ τῶν φρουρίων³. Εἰς τοῦτον δ' ἔδωκε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Βρανᾶ. Διὰ τῶν γάμων δὲ τούτων ἐπεδίωξε τὴν προσέγγισιν τῶν εὐγενῶν οἰκῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους εἰς τὸν θρόνον του⁴.

Ἡ ἐκστρατεία ὅμως αὕτη τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ λοιπῶν κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Β' ἀπέτυχε, διότι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προχωρήσωσι πέραν τῆς Βερροίας, ἀντεπεξελθόντος κατ' αὐτῶν τοῦ Ἰωάννου νόθου, υἱοῦ τοῦ Μιχαὴλ Β'⁵.

¹ Γρηγοράς, σ. 72, «ἦν δὲ τηνικαῦτα ὁ χρόνος μικρὸν μετὰ τροπὰς θερινὰς, κατ' αὐτὰς δὴ τὰς Ὠρίωνος καὶ Κυνὸς ἐπιτολάς».

² Ἀντὶ τοῦ Ῥαούλ ὁ Γρηγοράς, Α', σ. 72, ἀναφέρει τὸν Κωνσταντῖνον Τορνίκην μέγαν πριμικήριον, καὶ ἀδελφὸν τοῦ σεβαστοκράτορος, καὶ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Παλαιολόγου Κωνσταντῖνον.

³ Ἀκροπολίτης, σ. 171.

⁴ Παχυμέρης, σ. 97.

⁵ Παχυμέρης, σ. 83.

Ἐνῷ δὲ τὰ πράγματα οὕτως ἔβαινον κατὰ ροὴν καὶ ἐπῆλθε σχετική τις ἡρεμία καὶ τάξις ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, πάντων σχεδὸν προσκολληθέντων εἰς τὴν φατρίαν τοῦ Παλαιολόγου, οἱ ἐν Νικαίᾳ φίλοι αὐτοῦ, οὐχὶ βεβαίως ἐν ἀγνοίᾳ του, καὶ δευτέραν συγκροτοῦσι συνέλευσιν τῶν ἀρχόντων, ἐν ἀπουσίᾳ αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἐπρότειναν ὅτι δὲν εἶνε πρέπον ὁ τὰ βασιλικά καὶ κοινὰ πράγματα διοικῶν, ὁ συνάπτων συνθήκας, καὶ ὁ δεχόμενος πρέσβεις ἄλλων ἐθνῶν νὰ μὴ εἶνε περιβεβλημένος βασιλικὴν ἀρχήν, τιμῆς ἕνεκα τοῦ γένους τῶν Ῥωμαίων, καὶ κύρους τῶν ὑπ' αὐτοῦ πραττομένων. Ἀλλ' εἰς τὴν γνώμην ταύτην ἀντέλεξαν οἱ ἐκ τῶν Λασκάρων Τζαμάντουροι καὶ ὁ Γεώργιος Νεστόγγος, δισχυριζόμενοι ὅτι εἶνε ἱκανὸν εἰς τὸν ἐπίτροπον τὸ τῆς δουκικῆς ἀξίας μεγαλεῖον. Τὸ νὰ τιμηθῇ δὲ διὰ τοῦ ἀξιώματος τῆς βασιλείας εἶνε τιμὴ ἀνωτέρα αὐτοῦ, καὶ παράβασις μεγίστων καὶ τιμίων δικαιωμάτων. Ὁ Νεστόγγος δέ, ὁ ὄνειρευόμενος, ὡς εἶδομεν, γάμον μετὰ βασιλίδος, εἶπεν, ὅτι ἄλλως ὑπάρχουσι τόσαι βασιλίδες ἐν ὥρᾳ γάμου, ἃς ἀνάγκη νὰ συζεύξωσι μετὰ ἐπισήμων ἀνδρῶν, εἰς οὓς μᾶλλον θὰ ἀνῆκε τοιοῦτον βασιλικὸν δικαίωμα, διότι αὗται ἦσαν ἀδελφαὶ τοῦ βασιλέως καὶ συγγενεῖς βασιλέων ἐκ τριγωνίας καὶ τετραγωνίας. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον καὶ Φιλῆ καὶ Τορνικίους, καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Β' τυφλωθέντες καὶ παθόντες, μετὰ τούτων δ' οἱ ὑπάρχοντες συγγενεῖς τοῦ Παλαιολόγου, καὶ οἱ ἐλπίζοντες νὰ γίνωσιν, ἀντέλεγον, καὶ ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς ἀπονομῆς τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος εἰς τὸν Παλαιολόγον, λέγοντες ὅτι δίκαιον εἶνε «τὸν ἐγγὺς βασιλέως ὄντα καὶ πατρὸς ὄνομα φέροντα τιμᾶσθαι καὶ δεσποτεῖα».

Οἱ τυφλοὶ δ' ἐν τῇ συνελεύσει ταύτῃ, οἱ ὡς ἐκ τοῦ παθήματος τῶν ὀφθαλμῶν των αἰσθανόμενοι μεῖζον μῖσος κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ αἰτίου τοῦ παθήματός των, ἦσαν μᾶλλον ἐλευθερόστομοι καὶ παρρησιαστικοί· ἔλεγον δ' οὗτοι —ὅτι δὲν πρέπει δι' ἐν βρέφος νὰ προκαλέσωμεν κινδύνους εἰς τὸ κράτος τῶν Ῥωμαίων, ὅπερ ὑπέστη τοσαῦτα ἀτυχήματα, καὶ κατήντησεν, ἀπολέσαν

τὸ πᾶν, νὰ περιορισθῇ εἰς τόσον μικρὰ ὄρια, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν καταλλήλων ἀρχόντων πρὸς διοίκησίν του. Ἐὰν δὲ τοῦτου ἕνεκα τόσα κακὰ συνέβησαν, ἡλίκος κίνδυνος ἐνυπάρχει, ὅταν οὐδένα ἔχωσιν ἄρχοντα. Εἰς ἡμᾶς ἤδη καλὸν μὲν εἶνε νὰ ἐμμείνωμεν πιστοὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας, καλὸν δὲ καὶ νὰ ἐμμείνωμεν πιστοὶ εἰς τοὺς ὄρκους, ἐὰν σφζώμεθα· ἀλλ' ἂν σωτηρία δὲν ὑπάρχῃ, ματαία ἢ πρὸς τοὺς ὄρκους πίστις. Ἄλλως δὲ ἀναγνωρίζομένου βασιλέως τοῦ Παλαιολόγου ἡ βασιλεία ἀκέραιος ἀπομένει· μετατίθεται μόνον τὸ ἀξίωμα εἰς αὐτὸν ὡς ἐπίτροπον. Ἐγκεῖται δ' ἐν τῷ συμφέροντι τοῦ κράτους τὸ τοιοῦτον, διότι θὰ κρατύνη ἔτι μᾶλλον τὴν βασιλικὴν ἀρχήν, πάντων σεβομένων τὸ ἀξίωμα, εἴτε πρέσβεις ξένων λαῶν, εἴτε στρατὸς καὶ ἄρχοντες καὶ λαὸς εἶνε οὗτοι. Τὸ νὰ ὑπάρχῃ δέ τις ὁ πιστεύων ὅτι δύναται ἡ πολιτεία τῶν Ἑλλήνων νὰ διοικηθῇ ἄλλως ἢ κατὰ μοναρχίαν, θὰ εἶνέ τις ἄξιος θαυμασμοῦ.

Ὁ πατριάρχης εἰς ταῦτα δὲν ἀντέλεγε, παρώτρυνε μάλιστα τοὺς ὑπὲρ τοῦ Παλαιολόγου συνηγοροῦντας, ὑπὲρ οὗ καὶ οὗτος ἦτο προκατελιγμένος ἔτι ἀπὸ τῆς Νικαίας, ἔνθα τὸ πρῶτον ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ Θεοδώρου Β' Λασκάρως, θεωρῶν τὸν Παλαιολόγον τὸν μόνον ἄξιον νὰ ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν, τοῦτο δὲ καὶ ὡμολόγησεν εἰς τινὰ τῶν οἰκείων αὐτοῦ, τὸν μεγαλοοικονόμον Γεμιστόν¹.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ὁ Παλαιολόγος κατῴρθωσε νὰ κάμῃ ἐν βῆμα πρὸς τὰ πρόσω προβληθεὶς τῇ συναινέσει πάντων εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ δεσπότη. Αὐτὸς δ' ὁ πατριάρχης μετὰ τοῦ βασιλόπαιδος Ἰωάννου περιέβαλον τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διὰ τῆς δεσποτικῆς ταινίας².

Ὁ Παλαιολόγος καὶ ὡς δεσπότης ἤδη ἐξηκολούθησε τὴν αὐτὴν πολιτικὴν πρὸς πραγμάτων τῶν σκοπῶν του, οἵτινες

¹ Παχυμέρης, σ. 74-79. Φραντζῆς, σ. 15.

² Παχυμέρης, 79. Ἀκροπολίτης, 169.

ἦσαν ἡ πλήρης καὶ τελεία κατοχὴ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου· καὶ πρὸς μὲν τοὺς πολλοὺς ἀνέδην ἐπεβάλλετο, περιεποιεῖτο δὲ τοὺς ἐν τέλει διὰ δωρεῶν καὶ παροχῶν ἐκ τοῦ δημοσίου, δικαιο-
λογῶν ἑαυτὸν ὅτι ἐδαπάνᾳ καὶ ὑπὲρ τοῦ βασιλόπαιδος, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ προνοήσῃ καὶ περὶ ἑαυτοῦ, διότι ὁ ταχθεὶς εἰς φύλα-
ξιν ἄλλων πρέπει καὶ αὐτὸς νὰ φυλάσσεται ἐκ τοῦ πέριξ φθό-
νου, ἵνα μὴ πάθῃ τὰ τῶν Μουζαλώνων. Διὰ τοῦτο πάντας τοὺς
ὀπωσδήποτε ὑπόπτους ἐν τῷ παρόντι ἢ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι
ἐξώρισεν ἢ ἐφυλάκισεν, ἔχων πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας,
ὡς τὸν Τζαμάντουρον, ὃν ἀπέστειλεν εἰς Προῦσαν καὶ ἔθετο
ὑπὸ αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν φυλακῆς· προσωκειοῦτο δὲ τοὺς φίλα
αὐτῷ διακειμένους καὶ ὑπὸ ἐλπίδων τρεφομένους· οὕτως ὥστε
κατῳρώθωσε νὰ συμπήξῃ περὶ ἑαυτὸν ἰσχυρὰν φατρίαν καὶ βα-
δίσῃ ἀκόπως πρὸς πραγμάτωσιν τῶν σκοπῶν του. Ἐν τῷ με-
ταξὺ δὲ ἐκ τῶν ἀδελφῶν του τὸν Ἰωάννην ἀνήγαγεν εἰς τὸ
ἄξίωμα τοῦ μεγάλου δομεστίκου.

Τότε δὲ πολλοὶ πρὸς τὸν πατριάρχην ἐλθόντες ἔλεγον ὅτι
πλήρης θὰ ἐπέλθῃ τῶν πραγμάτων τάξις, ἐὰν ὁ Παλαιολόγος,
ἔχων ἤδη τὸ δεσποτικὸν ἄξίωμα, προαχθῇ εἰς τὸ βασιλικόν, διότι
αὐτὸς μόνος εἶνε ἄξιος μετὰ τὸν ἐκ γένους βασιλέα νὰ ἄρχῃ
μετ' αὐτοῦ. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἀναμένωσι τὴν συμπλήρωσιν τῆς
νομίμου ἡλικίας τοῦ ἀνηλίκου βασιλόπαιδος, διότι θὰ παρέλθῃ
πολὺς χρόνος, καὶ τοῦτο δύναται νὰ φέρῃ ἐμπόδια καὶ ζημίαν
εἰς τὴν κανονικὴν τῆς βασιλείας πορείαν. Ταῦτα λέγοντες οἱ ἐν
τέλει φίλοι τοῦ Παλαιολόγου κατέπεισαν τὸν πατριάρχην πρὸς
τοῦτο καὶ δι' αὐτοῦ τὴν σύνοδον, καὶ οὕτως ὠρίσθη ὡς ἡμέρα
ἀναρρήσεως εἰς τὴν βασιλείαν ἡ α' Ἰανουαρίου τοῦ 1259¹.

¹ Παχυμέρης, 72-81.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Δυτικὸν βασίλειον. Μιχαήλ Β' Ἄγγελος.

Πολιτικὴ κατάστασις τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου. — Συμμαχία καὶ κηδεστία Μιχαήλ Β' πρὸς τὸν Μαμφρέδον ῥήγα τῆς Σικελίας καὶ τὸν Γουλιέλμον Β' Βιλλαρδουίνον πρίγγιπα Ἀχαΐας. — Γάμος Μαμφρέδου μετὰ τῆς Ἑλένης θυγατρὸς Μιχαήλ Β' ἐν Τράνω. — Προῖξ τῆς νύμφης. — Κτήσεις Μαμφρέδου ἐν Ἡπείρῳ πρὸ τοῦ γάμου του. — Γάμος τῆς ἐτέρας θυγατρὸς τοῦ Μιχαήλ Β' Ἀννης μετὰ τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου ἐν Πάτραις. — Προῖξ νύμφης.

Εἶχομεν καταλίπει τὸν δεσπότην Μιχαήλ Β' Ἄγγελον κύριον πάσης τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ, μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Πριλάπου. Ἄλλ' ὁ δεσπότης οὗτος, καίτοι νικητὴς κατὰ τὸν τελευταῖον ἀγῶνα καὶ κυρίαρχος χώρας τοσοῦτον εὐρείας, κατενόει κάλλιστα ὅτι δὲν ἦτο ἐν πλήρει ἀσφαλείᾳ, καὶ ὅτι δὲν ἤθελε μείνει ἐπὶ πολὺ ἀνενόχλητος ἐν ταῖς νέαις κτήσεσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι θᾶπτον ἢ βράδιον ἤθελε παρασκευασθῇ ἐναντίον του νέα ἐκστρατεία ὑπὸ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐχθροῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς Ἀνατολῆς. Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον ἴσως διέγνωσεν ὁ Μιχαήλ Β', μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ Θεοδώρου Β' καὶ τὰ ἐν Νικαΐᾳ συμβάντα, ὅτι ὁ μέλλων βασιλεὺς τῆς Ἀνατολῆς θὰ ἦτο ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος, οὗ ἢ πρὸς τὸν πόλεμον ἐμπειρία ἦτο πασίγνωστος εἰς τοὺς Ἑλληνας. Τούτου ἕνεκα πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν δυνάμεων αὐτοῦ ἐκὼν ἄκων ἐδέχθη τὴν συμμαχίαν δύο ἰσχυρῶν ἡγεμόνων τοῦ τότε ῥηγὸς τῆς Σικελίας Μαμφρέδου καὶ τοῦ πρίγγιπος τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμου Β' Βιλλαρδουίνου, οἵτινες ἐγένοντο οὐ μόνον σύμμαχοι αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ γαμβροί, ἐκείνου μὲν νυμφευθέντος ἐκ τῶν δύο θυ-

γατέρων του τὴν Ἑλένην, τούτου δὲ τὴν Ἄνναν ἢ Ἀγνήν¹.

Αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ σιωπῶσι περὶ τῶν ἀρχικῶν διαπραγματεύσεων τῶν συμμαχιῶν τούτων, ἀρκοῦμεν εἰς ἀπλὴν μόνον ἀναγραφὴν τῶν γάμων. Ἄγνωστον ἐπομένως, ἂν οἱ δύο οὗτοι ἡγεμόνες πρῶτοι ἐζήτησαν παρὰ τοῦ δεσπότης Μιχαήλ Β' τὴν κηδεστίαν ἢ οὗτος πρῶτος τὴν ἐκείνων. Ὡς πρὸς τὸν Μαμφρέδον γνωστὸν ἐκ Σικελοῦ χρονογράφου ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης αὐτοῦ γυναικὸς Βεατρίκης, πρῶτος ἐζήτησε παρὰ τοῦ Μιχαήλ Β' τοιαύτας σχέσεις². Οὐχ ἥττον ἐξ ὧν θέλομεν ἱστορήσει παρακατιόντες φαίνεται ὅτι ὁ Μιχαήλ Β' ἐξηναγκάσθη νὰ προσχωρήσῃ εἰς τοιαύτην κηδεστίαν.

Ὁ Μαμφρέδος, υἱὸς τοῦ Φριδερίκου Β' αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, εἶχε λάβει παρὰ τοῦ πατρός του κληῖρον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Τάραντος, εἴτα δὲ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Κορράδου, τοῦ δια-

¹ Παχυμέρης, σ. 83. Marino Sanudo Torsello, *Istoria del regno di Romania* (ἐν Hopf, *Chroniques Gréco-Romanes*), σελ. 106 ἐπ.

² Saba Malaspina (ἐν Muratori, T. H'), σελ. 802 (καὶ ἐν τοῖς *Chronisti e scrit. sincroni Napolitani* ἐκδ. τοῦ Giuseppe del Re, T. B', σ. 225). Οὗτος σφάλλεται ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Μιχαήλ Β' γράφων ἀντὶ τούτου τὸν Βατάτσην «*Igitur, regina Beatrice naturae debitum persolvente, rex, cum Vatazo viro in Graecia magnifico et illustri habens de parentela tractatum, tandem M. filiam ejusdem Vatazi, puellam jam nubilem, in annis tamen juvenilibus illustrem et prudentem, suis nuptiis adoptavit, ex qua postmodum filios suscepit et filias, ex quibus nonnisi una filia supervixit*». Ὁ Bartolommeo de Neocastro ἀπλῶς μνημονεῦει τοῦ γάμου τοῦ Μαμφρέδου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἡμαθίας (*Emathiae*), ὡς ἐκάλουν τότε τὴν Μακεδονίαν, (ἐν *Cronisti e Scrit.* καὶ ἐν *Murat. T. Γ'*), σ. 1019, cap. VI.

Ὁ Μιχαήλ Β', διαφοροτρόπως γράφεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων τῆς Δύσεως, *Rex Thessaliae, Rex et Despota Etoliae, Cumano gran principe di Grecia, Despota di Epiru, Michaelicio Romaniae*.

δόχου τοῦ Φριδερίκου Β', βαίλος ἢ ἐπίτροπος τῆς Σικελίας. Μετὰ τὸν θάνατον δ' ἐκείνου, ὃν διεδέχθη ὁ Κορραδίνος, ὁ Μαμφρέδος ἐξακολουθήσας τὸν κατὰ τοῦ πάπα ἀγῶνα, ὃν ὁ πατήρ του εἶχεν ἀρχίσει, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Σικελίας περὶ τὰ μέσα τοῦ 1258, ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ πάπα, ἐφ' ᾧ καὶ ἀνεθεματίσθη ὑπὸ τούτου. Ἐπὶ τέλους ὁ πάπας Οὐρβανὸς Δ' δυσαρεστηθεὶς ἔτι μᾶλλον κατὰ τοῦ Μαμφρέδου, ἔνεκα λόγων, οὓς παραλείπομεν, ἅτε μὴ ἀναγομένων εἰς τὴν ἱστορίαν ἡμῶν, διήγειρε κατ' αὐτοῦ Κάρολον τὸν Ἀνδεγαυικόν, ἀδελφὸν τοῦ Λουδοβίκου Θ', ἐπὶ τῇ ἐντολῇ νὰ ἀνακτήσῃ τὸ βασιλεῖον τῆς Νεαπόλεως καὶ ἀποδιώξῃ τὸν Μαμφρέδον. Ὁ Κάρολος εἰσελθὼν εἰς Ῥώμην ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πάπα Κλήμεντος Δ', διαδόχου τοῦ Οὐρβανοῦ, βασιλεὺς τῆς Σικελίας, εἴτα δ' ἐκστρατεύσας κατὰ τοῦ Μαμφρέδου τῷ 1264, κατενίκησεν αὐτὸν ἐν Μπενεβέντῳ, ὅπου οὗτος καὶ ἔπεσε μαχόμενος. Ὁ Κάρολος δὲ γενόμενος κύριος τοῦ βασιλείου του ἐφυλάκισε τὴν γυναῖκά του, θυγατέρα τοῦ Μιχαὴλ Β', μετὰ τῶν τεσσάρων τέκνων της, ἥτις καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ φυλακῇ τῷ 1273, ὁ δὲ Κάρολος μετὰ τὸν θάνατόν της κατέλαβεν ὡς ἰδίας τὰς ἐν Ἡπείρῳ προικῶας αὐτῆς κτήσεις. Κατέλαβε δὲ συγχρόνως καὶ τὴν Κέρκυραν, ἀποδιώξας ἐξ αὐτῆς τὸν Φίλιππον Κιννάρδον, ναύαρχον τοῦ Μαμφρέδου, ὅστις μετὰ τὴν καταστροφὴν τούτου εἶχε καταλάβει αὐτήν, παραχωρηθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Β', εἰς ὃν οὗτος ἔδωκε συγχρόνως σύζυγον τὴν γυναικαδέλφην του Μαρίαν, χήραν τοῦ Σφραντζῆ, αὐτὴν ἐκείνην, ἥτις ἐδελέασε τὸν Κωνσταντῖνον Χαβάρωνα τοπάρχην Ἐλβασανίου¹ (Ὅρα ἄνωτ. σ. 460).

¹ Ὁ Παχυμέρης, Α', σελ. 508, ὀνομάζει τὸν Φίλιππον Κιννάρδον, Φίλιππον ἀμιραλῆν, δηλαδὴ ναύαρχον. Ἡ λέξις αὕτη ἐλήφθη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῆς Ἀραβικῆς ἀμιράς, ἐμίρης· ἐκ ταύτης δὲ παρέλαβον ταύτην καὶ αἱ εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι, ἐν αἷς ὁ ναύαρχος, ὁ *praefactus maris*, καλεῖται *amiral*. Κωδινός, σ. 39, «ὁ ἀμηράλιος ὑπὸ τὸν μέγαν δοῦκα εὐρίσκεται, ἡγεῖται δὲ τοῦ στόλου παντός». Ὅρα τοῦ αὐτοῦ καὶ σελ. 243.

Ὁ γάμος τοῦ Μαμφρέδου μετὰ τῆς Ἑλένης ἐτελέσθη ἐν Τράνῳ¹, μετὰ μεγάλης πομπῆς καὶ μεγαλοπρεπείας. Ἀνωνύμος χρονογράφος ἐκ Τράνου διεφύλαξε σύντομον περιγραφὴν τούτου, καθ' ἣν τῇ 2 Ἰουνίου 1259 κατέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς εἰρημένης πόλεως ὀκτὼ γαλέραι, ὧν δύο ἀνῆκον εἰς τὴν πόλιν ταύτην, προαποσταλεῖσαι εἰς Ἡπειρον πρὸς παραλαβὴν τῆς νύμφης, ἧτις ἦτο νέα, ἡθους ἐπαγωγοῦ καὶ καλῶν τρόπων, ὥραιότερα δὲ τῆς πρώτης συζύγου τοῦ Μαμφρέδου². Διὰ τῶν πλοίων τούτων ἡ νύμφη ἐν πομπῇ καὶ συνοδίᾳ

¹ Trani, καὶ λατινιστὶ Tranum, πόλις παραθαλασσία τῆς Ἀπουλίας, ἀπέναντι ἀκριβῶς κειμένη τοῦ Δυρραχίου. Ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν διεκρίνετο διὰ τὸ ναυτικὸν αὐτῆς καὶ τὴν ἐμπορίαν. Εἶχε φρούριον ἰσχυρότατον, ἐν ᾧ καὶ ἐτελέσθησαν οἱ γάμοι τῆς Ἑλένης καὶ τοῦ Μαμφρέδου, καὶ ἐν ᾧ μετὰ ἐπταετίαν ὁ Κάρολος ὁ ἐξ Ἀνδεγαυῶν ἐνέκλεισε τὴν Ἑλένην, χήραν τότε οὖσαν, μετὰ τῶν τέκνων της. Giudice, *La famiglia di Re Manfredi*, σ. 20. Heyd, *Hist. du com. T. A'*, σελ. 97, 178, 361, 419. 475.

² Anonimo Tranese, «A lo di doi de lu mese de junio de ipso anno MCCLIX arrivao in Apulia cu' octo galere la Zita de lu seniore Re Manfredu fillia de lu Despotu d'Epiru chiamata Alena, accompagnata da multi Baruni e damicelle de lu nostru Reami e di quillo de lu soi patre, et sbarco in lo portu de Trano dovi l'aspettava lu seniore Re». Domenico Forges Davanzati, *Dissertatio sulla seconda moglie del Re Manfredi*, σελ. 11. Giudice, *La famiglia*, IV.

Ἐκ τοῦ Ἀωνύμου τούτου ἐκ Τράνου ἐξήγαγεν ἀκριβῶς τὸν χρόνον τῆς τελέσεως τοῦ γάμου τῆς Ἑλένης ὁ Davanzati. Παρεδέχθησαν δὲ πάντες οἱ κατόπιν ἱστορικοὶ τὴν αὐθεντίαν τοῦ χρονογράφου καὶ τὴν εἰρημένην χρονολογίαν. Εἰς μόνος ἱστορικὸς ὁ Capasso, *Hist. diplom. Regni Siculi*, διαμφισβητεῖ ταύτην, στηριζόμενος εἰς τὸ δίπλωμα τοῦ Rainerius Zeno, ἐξ οὗ φαίνεται ὁ Μαμφρέδος κάτοχος χωρῶν ἐν Ἡπείρῳ (Ὅρα κατ. σ. 518 σημ. 1), καὶ προτείνει τὴν διόρθωσιν τοῦ σημειουμένου ἔτους 1259 εἰς 1257. Ὁ Giudice, ἐν τῇ ἱστορίᾳ, *La famiglia di Re Manfredi*, ἀναιρεῖ τὴν γνώμην ταύτην

ιδίας αὐτῆς ἀκολουθίας ἐξ Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων καὶ ἐξ ἐπιφανῶν δεσποινῶν τοῦ βασιλείου τοῦ Μαμφρέδου καὶ ἱπποτῶν, ὧν δύο γνωρίζομεν τὸ ὄνομα, τοῦ Κόλα Πελεγάνου (Cola Pelagano) καὶ Φριδερίκου Σιφόλε (Federico Sifole)¹, σταλέντων ἐκ μέρους τῆς πόλεως Τράνου, κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως ταύτης, γενομένη δεκτὴ ὑπὸ τοῦ ἀναμένοντος Μαμφρέδου Ἐντεῦθεν οἱ μελλονύμφοι ἀνέβησαν εἰς τὸ φρούριον τῆς πόλεως, ἐν μέσῳ τῶν ἀνευφημιῶν τοῦ λαοῦ, ἔνθα ἐτελέσθησαν οἱ γάμοι, μεθ' οὓς ἐγένοντο χοροί, ἐν μουσικοῖς ὄργανοις, καὶ φωταψίαι μεγάλαι ἐν τῇ πόλει καὶ τοῖς πέριξ, ὥστε κατὰ τὸν ἀνώνυμον χρονογράφον ὁ τόπος ἐφωτίσθη ὡς ἐν ἡμέρᾳ. Τὴν ἐπομένην δὲ τοῦ γάμου ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπεῖς ἀγῶνες ἱπποτικοί, ἐν οἷς ῥητῶς μνημονεύονται ὅτι μετέσχον οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες ἱππῶται ἐκ Τράνου.

Τίς ἦτο ἡ δοθεῖσα προῖξ εἰς τὴν νύμφην δὲν μνημονεύουσι ῥητῶς οἱ Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι χρονογράφοι, προκύπτει ὁμως ἀναμφισβητήτως ἐξ ἐπισήμων σφζομένων ἐγγράφων τοῦ Καρόλου τοῦ ἐξ Ἀνδεγαυῶν, δι' ὧν οὗτος φαίνεται κύριος ἐν Ἡπείρῳ προικῶν κτήσεων τῆς χήρας τοῦ Μαμφρέδου Ἑλένης, ὅτι ἡ προῖξ συνέκειτο ἐκ χωρῶν, ἅς ὁ Μιχαὴλ Β' παρεχώρησεν ἐπὶ τῆς Ἡπείρου².

διὰ κριτικῶν λόγων ἰσχυρῶν, ὧν ὁ κυριώτατος ὅτι ὁ Μαμφρέδος ἦτο ἤδη βασιλεύς, ὅτε ἐνυμφεύθη. Ἄν δ' ὁ γάμος ἐτελεῖτο τῷ 1257, ἤθελε μετ' αὐτοῦ, ὅτε ἀνηγορεύθη βασιλεύς, συναναγορευθῇ καὶ ἡ Ἑλένη, ὡς ἐγένετο τοῦτο ἐπὶ τῆς στέψεως τοῦ Καρόλου τοῦ ἐξ Ἀνδεγαυῶν, ὡς πρὸς τὴν σύζυγόν του Βεατρίκην.

¹ Davanzati, 13. Giudice, 19.

² Τὸ σπουδαιότερον τῶν ἐγγράφων τούτων, τὸ δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Δουκαγγίου *Histoire des empereurs*, A, 458, ἀναδημοσιευθὲν εἰτα ὑπὸ τοῦ Davanzati, σελ. XVIII, καὶ ἄλλων, εἶνε ἡ μεταξὺ τοῦ ἐκπτώτου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Βαλδουίνου μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς αὐτόθι αὐτοκρατορίας, καὶ τοῦ Καρόλου τοῦ ἐξ Ἀνδεγαυῶν συνθήκη, δι' ἧς ὁ Βαλδουῖνος παρεχόμενος

Ὁ εἰδικώτερον πρῶτος ἐπὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς προικὸς ἀσχο-
ληθεῖς Δαβαντζάτῃ ἀναγράφει ὅτι αἱ προικῶν αὗται χωραὶ
ἐξετείνοντο ἀπὸ Κανίνων, πόλεως παρὰ τὸν Αὐλῶνα, μέχρι
Συδότην, νησίδων προσκειμένων εἰς τὸν λεγόμενον σήμερον
λιμένα τοῦ Μούρτου, ἀπέναντι πρὸς Α τοῦ μεσημβρινοῦ ἄκρου
τῆς Κερκύρας. Ἐδόθησαν ἐπομένως ὡς προῖξ αἱ πόλεις Κά-
νινα, Αὐλῶν, Χειμάρρα, Βουθρωτὸς καὶ Σύβοτα.

Τὰς εἰρημένους πόλεις ὁ Δαβαντζάτῃ ὥρισε μεταξὺ τῶν προι-
κῶν κτήσεων τοῦ Μαμφρέδου, διότι ἐν τοῖς εἰρημένοις ἐγ-
γράφοις τοῦ Καρόλου ἀναγράφονται ὡς ἀνήκουσαι εἰς αὐτόν.
Ἐξ ἐνὸς τῶν ἐγγράφων τούτων μανθάνομεν ὅτι τῷ 1273 διώ-
ρισεν εἰς Κανίνα καὶ Αὐλῶνα καστελλᾶνον τὸν Ἰάκωβον Βα-
λινιᾶνον (Giacomo Baliniano), ἐξ ἐτέρου ὅτι τῷ 1272 διέταξε
τὸν Καπιτᾶνον Κερκύρας Ἰορδάνην Σὰν Φελίτσε (Giordano S.
Felice) νὰ ἐφορεύῃ καὶ τοῦ Βουθρωτοῦ, ἐξ ἄλλου ὅτι διώρισε
τὸν Ῥόσσον Σουλιάχον (Suliaco) βικάριον Δυρραχίου, Αὐλῶ-

τῇ 27 Μαΐου 1267, ἔκπτωτος ἤδη τοῦ βασιτικοῦ ἀξιώματος, τῷ Κα-
ρόλῳ, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ πάπα Κλήμεντος Δ' ἐν Βιτέρβῳ, ἐν ἄλλοις
τὸ πριγγιπᾶτον τῆς Ἀχαΐας, καὶ τὴν κυριότητα τῶν χωρῶν, ὧν κύ-
ριος ἦτο ὁ Μαμφρέδος λόγῳ προικὸς τῆς συζύγου του Ἑλένης, καὶ
ὁ ναύαρχος Φίλιππος Κινάρδος, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλένης μετὰ
τὸν θάνατον τοῦ Μαμφρέδου, «Totam terram quam Michalicius
despotus, dotis seu quocumque alio titulo dedit, tradidit et
concessit Helenae filie sue, relicte quondam Manfredi olim
principis Tarentini, et quam idem Manfredus et quondam
Philippus Chinardus, qui se pro predicti regni ammirato gere-
bat». Buchon, Nouv. Rech. A', 201, καὶ Rech. Hist. A', 213.

Ἅτερον ἐγγραφον μνημονεῖον προικῶν χωρῶν, δημοσιευθὲν τὸ
πρῶτον ὑπὸ τοῦ Davanzati, εἶνε ἐκεῖνο, δι' οὗ ὁ Κάρολος ὁ ἐξ Ἀν-
δεγαυῶν τῷ 1273 παρεχώρει εἰς τὸν Σεβαστὸν Παῦλον Κράπαν
(Χράπαν;), ὃν ὁ Buchon γράφει Σεβαστόπουλον, γαίας εἰς τὴν ἄνω
Ἀλβανίαν, ἐξαίρων τὰς προικῶς τῆς Ἑλένης, Davanzati, σελ. 31
καὶ LIII, Buchon, Nouv. rech. B', 303.

νος, Βουθρωτοῦ Συβότων καὶ Κερκύρας. Ἐκ τῶν χωρῶν δὲ τούτων γνωστὸν ὅτι τὰ Κάνινα καὶ τὴν Κέρκυραν ἀφῆρσεν ὁ Κάρολος ἐκ τοῦ Φιλίππου Κιννάρδου, τοῦ ναυάρχου τοῦ Μαμφρέδου, ὡς ἐκ τούτου δὲ δὲν ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Δαβαντζάτη ὅτι ὑπήγοντο εἰς τὰς προικῶας κτήσεις τῆς Ἑλένης, διότι ταύτας ἐδῶρσεν αὐτῷ ὁ Μιχαὴλ Β', ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Παχυμέρη¹.

Ὡς πρὸς τὴν Κέρκυραν δὲ ὁ Ἑνετὸς ἱστορικὸς Μαρῖνος Σανουδὸς Τορσέλλο, ἀκμάσας περὶ τὰς ἀρχάς τῆς ΙΔ' ἑκατ., ἱστορεῖ ὅτι ὁ Μιχαὴλ Β' ἔδωκεν εἰς τὴν θυγατέρα του προῖκα τὸ Δυρράχιον, τὸν Αὐλῶνα (Vallona) καὶ τὴν Κέρκυραν, καὶ ὅτι ταύτην ὁ Μαμφρέδος κατόπιν παρεχώρησεν εἰς τὸν ἐκ Κύπρου καταγόμενον ναύαρχόν του Φίλιππον Κιννάρδον².

¹ Παχυμέρης, σ. 508.

² Marino Sanudo Torsello, σ. 107. Τὴν γνώμην τοῦ Davanzati ὅτι ἡ Κέρκυρα δὲν συγκατελέγετο μετὰ τῶν προικῶων κτήσεων δὲν παραδέχεται ὁ Buchon, καὶ ὁ Giudice, La famiglia, σ. 93, 99, 107. Οὗτος κυρίως βασιζέται ἐπ' αὐτῶν τῶν ἐγγράφων, ἅτινα παραθέτει ὁ Davanzati, καὶ ἐπὶ ἄλλων τελευταίων ἐκδοθέντων τοῦ ἀρχείου τῆς Νεαπόλεως, ὧν δίδει περίληψιν ἐν τέλει τοῦ βιβλίου του, σελ. LXXI, ἐν οἷς ἀναφέρονται διάφοροι πράξεις καὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Καρόλου τοῦ ἐξ Ἀνδεγαυῶν, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν κατοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Κερκύρας ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1267. Πάντα ταῦτα ὁμως τὰ ἐγγράφα ἀποδεικνύουσι μόνον ὅτι ὁ Κάρολος ἐγένετο κύριος τῆς Κερκύρας καὶ ἀφῆρσε ταύτην ἀπὸ τοῦ Φιλίππου Κιννάρδου, οὐχὶ ὁμως καὶ ὅτι ἀπετέλει μέρος τῆς προικῆς, καὶ ὅτι ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτῆς ταύτην ἐγένετο κύριος.

Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς, Χρονογραφία Ἡπείρου, Τ. Β', σ. 80, ἱστορεῖ ὅτι ὁ Μιχαὴλ Β' ὑπεσχέθη εἰς τὸν Μαμφρέδον τὴν Κέρκυραν λόγῳ προικῆς, ἀλλ' ὑπὸ διαφόρους προφάσεις διακατεῖχε τὴν νῆσον, καὶ ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαμφρέδου ἔδωκεν αὐτὴν εἰς τὸν Φίλιππον Κιννάρδον ἐπὶ σκοπῷ ἐπανακτήσεως. Δὲν γνωρίζομεν ἂν ὁ Ἀραβαντινὸς εὔρεν εἰς ἱστορικὴν τινα πηγὴν τοῦτο, ἢ εἶνε γνώμη αὐτοῦ ἰδία, ἵνα συμβιβάσῃ τὰς ἀντιφωνίας.

Ἄλλ' εἰς τὸ θέμα τοῦτο περὶ τῶν προικῶν κτήσεων τοῦ Μαμφρέδου ἐν Ἠλείῳ, τῶν παραχωρηθεισῶν αὐτῷ τῷ 1259, νέαν εἶδθαι σπουδαίαν παρεμβάλλει ἐλληνικὸν ἔγγραφον τῆς 28 Φεβρουαρίου 1258, ὅπερ δὲν εἶχον ὑπ' ὄψιν οἱ περὶ τῶν προικῶν κτήσεων τοῦ Μαμφρέδου γράψαντες Δαθαντζάτη καὶ Γιούδιτζε, ἐξ οὗ ῥητῶς ἐξάγεται ὅτι ὁ Μαμφρέδος ἦτο ἐν ἔτος πρὸ τοῦ γάμου τοῦ κύριος τοῦ Δυρραχίου, Βελεγράδων (Βερατίου), Αὐλῶνος, Σφηναρίτων λόφων καὶ τῶν ἐπικρατημάτων καὶ θεμάτων τῶν χωρῶν τούτων, ἀγούσης τῆς κυριότητος αὐτοῦ τότε ἐπὶ τῶν εἰρημένων χωρῶν τὸ πρῶτον ἔτος¹.

Τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου γεγονότος, τῆς κατοχῆς καὶ κυριότητος χωρῶν τῆς Ἠλείρου ὑπὸ τοῦ Μαμφρέδου πρὸ τοῦ γάμου του, οὐδεμία ἄλλη πηγὴ ἱστορικὴ Ἑλληνικὴ ἢ Λατινικὴ μνημονεύει. Ἵνα δὲ κατανοήσωμεν τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ὁ Μιχαὴλ Β' ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὸ Δυρράχιον καὶ ἄλλας χώρας εἰς τὸν Θεόδωρον Β' Λάσκαριν διὰ συνθήκης, ἣν συνῆψεν οὗτος μετὰ τῆς Θεοδώρας γυναικὸς τοῦ Μιχαὴλ Β', ὅτε ἐκράτησε ταύτην ὑποχείριον (Ὅρα ἄνωτ. σελ. 454), καὶ ὅτε ἠυχῆθη, ἐλευθερουμένης τῆς γυναικὸς του, νὰ λάβῃ ἐκδίκησιν. Ἐπ' ἴσης ὅτι, ὅταν ὁ πραιτὼρ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Β', Γεώργιος Ἀκροπολίτης, ἐστάλῃ εἰς κατάληψιν τῶν διὰ τῆς συνθήκης παραχωρηθεισῶν χωρῶν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1257, οἱ κάτοικοι ὑπε-

¹ Acta et dipl. T. Γ', σ. 239. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἶνε συμβόλαιον πωλητήριον ἀμπελῶνος, γραφὲν ὑπὸ νοταρίου τῆς πόλεως Δυρραχίου, ἀρχόμενον κατὰ τὸν συνῆθη τότε τύπον ὡς ἐξῆς « Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐπὶ τοῦ εὐτυχοῦς κράτους τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου κυρίου Μαμφρέδου, υἱοῦ τοῦ αἰεὶ ἀγούστου βασιλέως, κυροῦ Φερδερίκου δευτέρου, ἔτει ἡδὴ ὀγδόῳ τοῦ ῥηγάτου τῆς Σικελίας, τοῦ ῥηγὸς κυροῦ Κουράδου δευτέρου, . . . καὶ τῆς κυριότητος τῆς πόλεως Δυρραχίου, Βελεγράδου, Αὐλῶνος, Σφηναρίτων λόφων καὶ τῶν ἐπικρατημάτων καὶ θεμάτων τῶν τοιούτων χωρῶν ἔτει πρώτῳ κτλ. ».

τάσσοντο εἰς τὸν νέον αὐτοκράτορα Θεόδωρον Β', οὐδὲν ἕτερον ζητοῦντες ἢ τὴν ἡσυχίαν, ἀλλ' ὅτι, μόλις ὁ πραίτωρ ἀπήρχeto, ἀπεστάτουν· εἰδικώτερον δὲ ὅτι ὁ διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου τοπάρχης Ἐλδασανίου Κωνσταντῖνος Χαθάρων, δελεασθεὶς ὑπὸ τῆς γυναικαδέλφης τοῦ Μιχαήλ Β' Μαρίας, ἀπεστάτησεν ἀπὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, καὶ προσῆλθε τῷ Μιχαήλ Β', ὅστις ἀμέσως ἐκήρυξε τὴν ἀποστασίαν καθ' ὅλας τὰς χώρας, ἃς εἶχε καταλάβει ὁ Ἀκροπολίτης πλὴν τοῦ Πριλάπου. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγένοντο κατὰ Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον τοῦ 1258, ὅτε φαίνεται καὶ ὁ Μαμφρέδος κύριος Δυρραχίου, Αὐλῶνος καὶ Βελεγράδων. Οὐδὲν ἀπίθανον λοιπὸν ὅτι ὁ Μιχαήλ Β' ἐξεχώρησε διὰ συνθήκης πρὸς τὸν Μαμφρέδον, οὗ τὴν κατὰ θάλασσαν ἰσχυρὰν δύναμιν ἐγνώριζε, τὸ Δυρράχιον καὶ τὰς λοιπὰς χώρας τὰς μνημονευθείσας, ὅπως ἔχῃ τὴν προστασίαν του, ὑποσχεθεὶς νὰ δώσῃ αὐτῷ εἰς γάμον καὶ τὴν θυγατέρα του, παρέχων προῖκα αὐτῇ τὰς εἰρημένας χώρας καὶ ἄλλας μεσημβρινωτέρας.

Ἐχομεν δὲ καὶ ἕτερον τεκμήριον ὅτι ὁ Μαμφρέδος κατεῖχε χώρας ἐν Ἡπείρῳ, δίπλωμα μικρὸν μεταγενέστερον τοῦ ἐλληνικοῦ, τῆς 1 Σεπτεμβρίου 1258, δι' οὗ ὁ Ῥαινέριος Ζένος (Rainerius Zeno), δόγης Βενετίας, ἀπονέμων τιμάρια εἰς τὸν Γουλιέλμον Δελλαρός δοῦκα τῶν Ἀθηναίων, ἐν ἄλλοις παρέχει καὶ τὴν ἄδειαν νὰ δεχθῇ καὶ τιμάρια παρὰ τοῦ Λασκάρεως υἱοῦ τοῦ Βατάτση, ἢ παρὰ τοῦ πρίγγιπος τῆς Ἀπουλίας Μαμφρέδου, ἢ τοῦ Μιχαλητσίου (Μιχαήλ Β'), ἐὰν τυχὸν θέλωσι νὰ προσφέρωσιν αὐτῷ. Δῆλον δ' ὅτι ἐκ τούτου ὁ Μαμφρέδος ἦτο κύριος χωρῶν, ἐφ' ὧν ἡδύνατο καὶ νὰ παραχωρήσῃ τιμάρια¹.

Ἐπ' ἴσης δὲ γνωρίζομεν ὅτι τῇ 17 Ἰουνίου 1258 ὁ Μαμφρέδος ἔπεμψεν εἰς τὴν Ἡπειρον ἰσχυρὸν στόλον ἐξ 100 γαλερῶν,

¹ Τὸ δίπλωμα ἐδημοσίευσεν ὁ Buchon, Rech. hist. A', σ. 103, «Millesimo ducentesimo LVIII, indictione secunda, mensis Septembris, die primo». Ὁ Ῥωμανὸς δίδει αὐτῷ χρονολογίαν 1258, ὅπερ εἶνε ὀρθόν, διότι συμφωνεῖ ἡ ἰνδικτιῶν 6'.

ήγουμένου του ναυάρχου του Φιλίππου Κιννάρδου¹, γεγονός, όπερ δέν δύναται νά θεωρηθῇ άσχετον πρὸς τήν έν 'Ηπειρώ πολιτικήν κατάστασιν, καί πρὸς τās μετὰ τῆς χώρας ταύτης σχέσεις τοῦ Μαμφρέδου. Πάντα ταῦτα δ' έμφαίνουσιν ὅτι ὁ Μαμφρέδος πρὸ τοῦ γάμου του εἶχε γίνει κύριος τῶν έν τῷ έγγραφῷ αναφερομένων χωρῶν².

Τήν μεταβολήν ταύτην τῶν πραγμάτων έν τῷ Δυτικῷ βασιλείῳ έν συνόψει ἀναφέρει ἐκ τῶν χρονογράφων βυζαντινῶν μόνος ὁ Παχυμέρης, ὁ μᾶλλον φίλα φρονῶν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς 'Ανατολῆς, καί ὀνομάζει σφετερισμὸν τῶν χωρῶν αὐτοῦ, διότι παρὰ τήν συνθήκην, τήν δόλῳ ἄλλως ὑποκλαπεῖσαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Β' τοῦ Λάσκαρι, κατελήφθησαν, τῇ συναινέσει ἢ καί ἄκοντος τοῦ Μιχαήλ Β', ὑπὸ τοῦ Μαμφρέδου. Διὰ τοῦτο ἱστορῶν τὰ κατὰ τὸ 1259 συμβάντα έν τῷ Δυτικῷ βασιλείῳ, καί τήν ἐκστρατείαν τοῦ 'Αλεξίου Στρατηγοπούλου κατὰ τοῦ Μιχαήλ Β', περὶ ἧς κατωτέρω, λέγει ὅτι μία τῶν ἀφορμῶν τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἦτο διότι «οἱ ἀπὸ τῆς Σικελικῆς ῥηγικῆς ἐξουσίας παρὰ τῶν 'Ιλλυριῶν καί τῆς Νέας 'Ηπείρου προσεσφετερίσαντο»³.

¹ 'Ο Ughelli, Italia sacra, VI, 774, ἀφηγούμενος τὰ τῆς μεταφράς τοῦ λειψάνου τοῦ 'Αγίου Θωμᾶ εἰς "Ορτονα, σημειοῖ ἔτι ὅτι στόλος τοῦ Μαμφρέδου τῇ 17 'Ιουνίου 1258, τῇ κελεύσει αὐτοῦ τοῦτου, ἐπλεεν οὐρίῳ ἀνέμῳ εἰς Μακεδονίαν ὑπὸ τὸν Φίλιππον Lenardi (Chinardi). Giudice, La famiglia, σελ. 28, σημ. 1.

² 'Ο Giudice, σ. V, θέλων νά συμβιβάσῃ τὸν χρόνον τοῦ γάμου τοῦ Μαμφρέδου, μεθ' ὃν, ὡς εἰκός, ἐγένετο λόγῳ προικὸς κάτοχος τῶν εἰρημένων χωρῶν, πρὸς τὸ προγενέστερον έγγραφον, τὸ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Buchon, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ὁ Μαμφρέδος ἦτο κύριος χωρῶν έν 'Ηπειρῳ έν ἔτος πρότερον. παραδέχεται ὅτι προηγουμένως ἐξεχωρήθησαν αἱ προικῶναι χώραι. Διέλαθε δὲ τὸν συγγραφέα τοῦτον τὸ ἑλληνικὸν συμβόλαιον Δυρραχίου. 'Ο 'Ρωμανός, Περὶ δεσποτ. σ. 56, οὐ τήν γνώμην ἀκολουθοῦμεν, παραδέχεται κατάνκτησιν.

³ Παχυμέρης, Α', σ. 137. "Οτι ὁ Παχυμέρης καλῶς ἐγίνωσκε τὰ

Δυστυχῶς ἐλλείπουσι σαφεῖς καὶ ἐπαρκεῖς πηγαὶ διευκρινη-
τικά τῶν πολιτικῶν τούτων σχέσεων Μαμφρέδου καὶ Μιχαήλ
Β', καὶ τῶν σκοπῶν αὐτῶν καὶ πολιτικῶν σχεδίων. Οὐχ ἤττον
ἐκ τῶν μνημονευθεῖσων τεκμαιρόμεθα ὅτι ὁ Μιχαήλ Β', ἐπι-
ζητήσας τὴν συμμαχίαν καὶ κηδεστίαν τοῦ Μαμφρέδου, παρε-
χώρησε χώρας κατ' ἀνάγκην καὶ ἀκουσίως, ὅπως τύχη κραταιοῦ
ἐπικούρου εἰς τὸν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀνατολῆς πόλεμον.
'Αφ' ἐτέρου δ' ὁ Μαμφρέδος ἐπεξέτεινε διὰ τῆς συμμαχίας ταύ-
της τὰς κτήσεις του καὶ ἐπὶ Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἴσως ἐν νῶ
ἔχων νὰ καταλύσῃ αὐτὸς τὴν ψυχorroαγοῦσαν Λατινικὴν αὐ-
τοκρατορίαν τοῦ Βυζαντίου, ἢ ἴσως προνοῶν ὅπως, ἐὰν ὁ κατὰ
τοῦ πάπα ἀγών, ὃν ἀνέλαβεν, ἤθελεν ἀποβῆ κατ' ἑαυτοῦ, ἔχῃ
ἀλλαχοῦ στάδιον εὐρὺ τῶν φιλοδόξων αὐτοῦ σκοπῶν.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1259 ἐτελέσθησαν ἐν Πάτραις καὶ οἱ
γάμοι τῆς ἐτέρας θυγατρὸς τοῦ Μιχαήλ Β' Ἀννης μετὰ τοῦ
πρίγγιπος τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμου τοῦ Βιλλαρδουίνου¹. Ἦτο
δὲ ἡ Ἄννα, κατὰ τὸν Δωρόθεον Μονεμβασίας, ἐξόχου καλλονῆς
κεκοσμημένη ὑπὸ φυσικῶν χαρισμάτων². Ἐδόθησαν δὲ προῖξ

τοῦ Μαμφρέδου ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἄλλων χωρίων τῆς ἱστορίας
του, σ. 181, 185, 215.

¹ Παχυμέρης, σελ. 82. Ὁ Ἀκροπολίτης, σελ. 168, ὁ Παχυμέ-
ρης ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ, καὶ ὁ Γρηγοράς, σελ. 71, καλοῦσιν
Ἄνναν τὴν θυγατέρα τοῦ Μιχαήλ, τὴν δοθεῖσαν εἰς Βιλλαρδουῖνον·
οἱ Λατῖνοι ὁμῶς συγγραφεῖς καλοῦσιν αὐτὴν Agnese, Ἀνέζαν, ἐκ
συνεκδοχῆς πιθανὸν πρὸς τὸ ὄνομα Ἄννα. Ὁρα Guidice, La fami-
glia, σελ. 13 σημ. 2.

² Ὁ Δωρόθεος, Βιβλίον ἱστορικόν, παρὰ Buchon, Chroniques
étrangères, σελ. XXXV, ἱστορεῖ, ἄγνωστον πόθεν ἀντλήσας τὴν
ἱστορικὴν εἰδήσιν, ὅτι εἰς γάμον ἐξέδωκε τὴν Ἄνναν, οὐχὶ ὁ Μιχαήλ
ὁ πατὴρ αὐτῆς, ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς Νικηφόρος, εἰς τὸν μισέρ Γουλιέλμον
τὸν πρίγγιπα τοῦ Μορέως, «διὰ νὰ τὸν ἔχῃ βοήθειαν εἰς τοὺς πολέ-
μους»· ἐπομένως θέτει τὸν γάμον εἰς χρόνον μεταγενέστερον, ὅπερ δὲν
εἶνε ἀκριβές. Ὁ Βιλλαρδουῖνος ἐλάμβανε τὴν Ἄνναν εἰς δεύτερον γά-

εἰς τὴν νύμφην 60,000 ὑπέρπυρα πλήν τῶν κοσμημάτων αὐ-
τῆς καὶ ἄλλων δώρων. Ὁ Μαρίνος Σανοῦδος Τορσέλλο ἱστορεῖ
ὅτι ὡς προῖκα ἔδωκεν ὁ Μιχαὴλ εἰς τὴν Ἄνναν τὸ ἐν Θεσσαλίᾳ
φρούριον τῶν Λεχωνίων καὶ τινὰς ἄλλας γαίας¹. Ὑπεσχέθη δ' ὁ
Γουλιέλμος νὰ παρέχῃ τῷ πενθερῷ αὐτοῦ ἐπικουρίαν, χρειὰς
τυχοῦσης, στρατοῦ ἐξ ἵπποτων καὶ ἄλλων ἀνδρῶν ἐνόπλων².
Ἄγνωστον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶνε, ἂν ὁ γάμος τοῦ Γουλιέλ-
μου Βιλλαρδουίνου ἐτελέσθη μετὰ τὸν γάμον τοῦ Μαμφρέδου
ἢ πρότερον. Ὁ Γιούδιτζε ἀποφαίνεται ὅτι ἐγένετο πρότερον, ὁ δὲ
Ἰωάννης Ῥωμανὸς ὕστερον, ὅπερ καὶ ἡμεῖς ἀποδεχόμεθα, θεω-
ροῦντες ὅτι δὲν ἠδύνατο ὁ πρίγγιψ τῆς Ἀχαΐας νὰ προσχω-
ρήσῃ εἰς τοιαύτην κηδεστίαν, ἢ μόνον ὅταν εἶδε κραταῖον δυ-
νάστην τῆς Δύσεως, οἷος ὁ Μαμφρέδος, ἀποδεχόμενον τὴν
μετὰ τοῦ δεσπότη τῆς Ἑλλάδος συγγένειαν³.

Ὁ Μιχαὴλ εἶχε καὶ τρίτην θυγατέρα, ἥς ἄγνωστον τὸ ὄνομα,
καὶ περὶ ἥς λέγεται ὅτι ὑπανδρεύθη τὸν Ἀλέξιον Ῥαούλ⁴.

Τοιοῦτους συμμάχους εἶχεν ἀποκτήσει ὁ δεσπότης τοῦ Ду-
τικοῦ βασιλείου Μιχαὴλ Β', ὅτε ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἀνῆρ-
χετο ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ βασιλείου τῆς Ἀνατολῆς.

μον, χῆρος ἦδη ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου, θυγατρὸς τοῦ Narjaut
de Toucy.

¹ Hopf, Chroniques Gréco-Rom. σ. 107, «e li diede per
dote il castello della Liconia, e alcune altre terre».

² Βιβλ. Κουχέστας, στ. 1784-1810. Ἐν τῷ χρονικῷ τούτῳ τοῦ
Μορέως ἀναγράφεται ἀντὶ τοῦ Μιχαὴλ ὁ Θεόδωρος. Τὸ Γαλλικὸν
κειμένον ἔχει τὴν αὐτὴν σύγχυσιν, σελ. 96· τοῦτο δὲ δὲν ἀναφέρει
τὸ ποσὸν τῆς προικός, ἀλλ' ἀπλῶς σημειοῖ «Et prist le prince
moult beaux mariages pour la dote de la dame». Πρβλ. καὶ
Στεφ. Ν. Θωμοπούλου, Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν, σ. 282.

³ Ἡ Ἄννα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βιλλαρδουίνου ἔλαβε σύζυγον
τὸν Νικόλαον Σαιντομέρ, αὐθέντην τῶν Θηβῶν.

⁴ Giudice, σελ. 102, καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Ἀνατολικὸν βασιλείον. Ἰωάννης Β΄ Λάσκαρις. Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος.

Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως Βαλδουῖνος ζητεῖ παρὰ τοῦ Παλαιολόγου τὴν παραχώρησιν τῆς Θράκης καὶ ἄλλων μερῶν. — Ἄρνησις Παλαιολόγου. — Ὁ Παλαιολόγος ἀποστέλλει εἰς Μιχαὴλ Β΄, δεσπότην Ἡπείρου, καὶ εἰς Μαμφρέδον ἀπεσταλμένους πρὸς φιλικὴν συνεννόησιν. — Ἀποτυχία διαπραγματεύσεων. — Ἀποστέλλει κατὰ Μιχαὴλ Β΄ στρατὸν ὑπὸ τοὺς Ἰωάννην Παλαιολόγον, Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον καὶ Κωνσταντῖνον Τορνίκην.

Ὅτε ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ βασιλόπαιδος Ἰωάννου, καὶ ἐξήσκει τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν ὡς ἀπόλυτος κύριος, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος ἀγερώχως πρὸς αὐτὸν φερόμενος, καὶ ἐν ἀγνοίᾳ πιθανῶς τῶν δυνάμεων τούτου διατελῶν, ἔπεμψε πρεσβείαν πρὸς αὐτόν, προβάλλων παραλόγους ἀπαιτήσεις. Καὶ πρῶτον οἱ πρέσβεις ἐζήτησαν τὴν παραχώρησιν τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ πάσης τῆς Θράκης μέχρι Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Παλαιολόγος, ξενισθεὶς ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ, ἀπήντησεν εἰρωνικῶς « Ἡ Θεσσαλονίκη εἶνε πατρίς μου, διότι ἐν αὐτῇ ἡγεμόνευσεν ὁ πατήρ μου, ὃν ὑμεῖς γνωρίζετε, καὶ ἐν αὐτῇ ἀπεβίωσε καὶ ἐτάφη ». Οἱ πρέσβεις οὐδαμῶς ἐκ τῆς ἀπαντήσεως εὐχαριστήθεντες, ἥλλαξαν τὴν αἴτησιν, εἰπόντες « Παραχώρησον ἡμῖν τὰς Σέρρας. » « Οὐδὲ ταύτας », ἀπήντησεν ὁ Παλαιολόγος, « διότι ἐν αὐταῖς τὸ πρῶτον ἤρχισα ἡγεμονεύων κατ' ἐντολὴν τοῦ μακαρίτου βασιλέως καὶ θείου μου, ἐν αὐταῖς τὸ πρῶτον ἐστρατήγησα, καὶ ἀγαπῶ τὸν τόπον αὐτὸν ὡς πάτριον ἔδαφος. »

Οἱ πρέσβεις εἶτα μετεπήδων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ζητοῦντες

ὅπωςδὴποτε νὰ λάβωσί τι. «Δὸς ἡμῖν», εἶπον τέλος, «τὰς χώρας τὰς ἐκ Βολεροῦ μέχρις ἡμῶν». «Δέν μοι εἶνε εὐκόλον», ἀνταπήντησε «νὰ ἀφήσω τὸν χώρον τοῦτον, διότι ἐν αὐτῷ πολλάκις ἐθήρευσα, καὶ σχεδὸν ἐν αὐτῷ ἔμαθον καλῶς νὰ θηρεύω.» «Τί δίδεις ἐπὶ τέλους;» εἶπον οἱ πρέσβεις. «Οὐδὲν» ἀπήντησεν ὁ Παλαιολόγος· «ἀλλ' ἂν θέλητε νὰ διάγητε ἐν εἰρήνῃ πρὸς ἐμὲ (ἔχετε δὲ πείραν ἐκ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν εἶχον τὴν στρατιωτικὴν ἀρχηγίαν Βιθυνίας καὶ Ταρσίας¹, πῶς ἐγὼ γνωρίζω νὰ μάχωμαι καθ' ὑμῶν), ζητῶ ὅπως ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία καταβάλλῃ μέρος τῶν ἐκ τῶν τελωνείων εἰσοδημάτων εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τοῦ κράτους μου, ἄλλως ὁ πόλεμος θὰ κρίνῃ μεταξὺ ἡμῶν, οὗ ἢ ἐκβάσις ἄλλως θὰ εἶνε ὑπὲρ ἐμοῦ».

Οἱ πρέσβεις ἀποτυχόντες οὕτως εἰς τὰς αἰτήσεις, καὶ μὴ ἀποδεχθέντες νὰ γίνῃ ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία φόρου ὑποτελῆς εἰς τὴν τῆς Νικαίας, ἐπανῆλθον ἄπρακτοι εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οἱ λόγοι δ' οὗτοι τοῦ Παλαιολόγου, πλήρεις εἰρωνείας καὶ τόλμης, μαρτυροῦσιν οἷαν γνώμην εἶχε περὶ τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου, καὶ οἷα σχέδια ἐμελέτα κατὰ νοῦν².

Εἰδομεν ἀνωτέρω (σελ. 506) ὅτι ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐθεώρησε κύριον αὐτοῦ μέλημα, εὐθὺς ὡς ἀπηλλάγῃ τῶν πρώτων φροντίδων τῆς διοικήσεως, νὰ καταβάλλῃ τὸν δεσπότην τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου Μιχαὴλ Β', καὶ ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην, τὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον καὶ τὸν Ἰωάννην Ῥαούλ· πρὸ τούτου ὁμοῦς ἐνόμισε πρέπον νὰ ἀποπειραθῇ φιλικὴν τινα πρὸς τὸν Μιχαὴλ Β' συνεννόησιν, καὶ ἀπέστειλεν αὐτῷ τὸν τυφλὸν Θεόδωρον Φιλῆν, ἐπὶ τῇ ἐντολῇ νὰ παραχωρήσῃ τῷ Μιχαὴλ Β' πόλεις τινὰς καὶ χώρας, ὅπως προσελκύσῃ

¹ Ταρσία ἐλέγετο περιληπτικῶς ἢ πρὸς Α τῆς Νικομηδείας παραπόντιος χώρα, μεταξὺ τῶν εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον ἐκβολῶν τῶν ποταμῶν Σαγγαρίου καὶ Ὑπίου. Ramsay, σ. 191. Tafel, Symbol. B', 101.

² Ἀκροπολίτης, σ. 172. Παχυμέρης, 103.

αὐτὸν εἰς τὴν φιλίαν του. Ἄλλ' ὁ Μιχαὴλ ἔμεινεν ἀνένδοτος, μὴ πιστεύων ἄλλως εἰς τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ Παλαιολόγου· καὶ οὐ μόνον τὴν πρεσβείαν δὲν ἐδέχθη, ἀλλὰ καὶ ἀπότομον ἔδωκεν ἀπάντησιν. Ὁ Φιλῆς δὲ ἠρκέσθη νὰ εἴπῃ εἰς τὸν Μιχαὴλ « Γνωρίζω ὅτι ἀνοηταίνεις, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ὁμιλεῖς προσηκόντως· ἀλλὰ μάθε ὅτι ταχέως θὰ δοκιμάσῃς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἰσχύν, καὶ θὰ μεταμεληθῇς· ἀλλὰ τότε οὐδὲν τὸ ὄφελος. »

Μεταξὺ τῶν προτάσεων δέ, ἃς ἐκόμιζεν ὁ Φιλῆς εἰς τὸν Μιχαὴλ παρὰ τοῦ Παλαιολόγου, ἦτο καὶ νὰ ἀποφυλαχίσῃ τὸν Κωνσταντῖνον Χαδάρωνα καὶ τὸν Γεώργιον Ἀκροπολίτην, ἐκεῖνον μὲν ὡς οἰκειότατον τῷ Παλαιολόγῳ, μεθ' οὗ συνανεστράφη καὶ συνηγωνίσθη πολλάκις, τοῦτον δὲ ὡς συγγενεύοντα αὐτῷ, παρακαλουμένῳ ἄλλως καὶ ὑπὸ τῆς συζύγου του, γοερῶς κλαιούσης καὶ προσπιπτούσης εἰς τοὺς πόδας του· ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ ἠρνήθη, ἐνῷ ἄλλοτε ὁ Παλαιολόγος, ὅτε ἐξεστράτευσε κατ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Β', ἀπέλυσε καὶ ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν πλεόν τῶν εἴκοσιν αἰχμαλώτων, οὓς ἐζώγρησε κατὰ τινα περὶ τὰ Βοδενὰ μάχην, ὧν τινες ἦσαν συγγενεῖς τοῦ Μιχαὴλ Β' καὶ ἔξοχοι στρατιωτικοὶ καὶ περιφανεῖς τὸ γένος, οὓς ἄλλως ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ διαρκῶς.

Ὁ Παλαιολόγος ἀποτυχὼν εἰς τὴν εἰρηνικὴν ταύτην ἀπόπειραν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς φιλίας τοῦ Μιχαὴλ Β', ἀπέστειλε πρεσβευτὴν διὰ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν τὸν ἐπὶ τοῦ κανικλείου Νικηφόρον Ἀλυάττην εἰς τὸν γαμβρὸν τοῦ Μιχαὴλ Β', τὸν ῥῆγα τῆς Σικελίας Μαμφρέδον, ἀλλ' οὗτος ἐκράτησεν αὐτὸν παρ' ἑαυτῷ. Καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Βιλλαρδουῖνον, τὸν ἕτερον γαμβρὸν τοῦ Μιχαὴλ Β', ἔπεμψε πρέσβεις, ἀλλὰ καὶ οὗτος, θαρρῶν εἰς τὴν πρὸς τὸν Μιχαὴλ συγγένειαν, οὐδεμίαν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὰς γενομένας προτάσεις¹.

¹ Ἀκροπολ. σελ. 175. Ἀνώνυμ. 542. Τὰ περὶ ἀποστολῆς πρεσβειῶν εἰς τοὺς γαμβροὺς τοῦ Μιχαὴλ δὲν μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Γρηγοῤῥ καὶ Παχυμέρη. Φαίνεται δὲ καὶ πῶς ἄπορον πῶς ὁ Παλαιο-

Μετὰ τὴν πλήρη ἀποτυχίαν τῶν διαπραγματεύσεων τούτων, ὁ Παλαιολόγος ἀπεφάσισε τὴν διὰ πολέμου κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου. Πρὸς τοῦτο δὲ διέταξε τὸν σεβαστοκράτορα ἀδελφόν του Ἰωάννην, τὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον, μέγαν δομέστικον, τὸν μέγαν πριμικήριον Κωνσταντῖνον Τορνίκην, πενθερόν τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου, καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐπιφανεῖς τῶν τῆς συγχλήτου νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τοῦ δεσπότη Μιχαὴλ Β'. Οὗτοι, ἐκκινήσαντες περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος τοῦ 1259, διῆλθον τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν, παραλαμβάνοντες τὰ ἐν αὐταῖς ῥωμαϊκὰ στρατεύματα, τὰ σποραδικῶς εὕρισκόμενα εἰς τὰς πόλεις καὶ κώμας, καὶ ἔφθασαν περὶ τὸ φθινόπωρον εἰς Ἀχρίδα καὶ Δεάβολιν¹.

Ὁ Μιχαὴλ ἔμαθε τὸ πρῶτον τὰ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐν Καστορίᾳ, ἔνθα εἶχε στήσει τὸν στρατόπεδόν του, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὴν γυναῖκά του καὶ πιστοὺς τινὰς οἰκείους, ἐν οἷς καὶ τὸν Θεόδωρον Πετραλείφαν, ἀδελφὸν τῆς συζύγου του Θεοδώρας. Ἡ εἰδησις κατεθορύβησεν αὐτὸν καὶ τὸν στρατόν του μεγάλως, ἀλλὰ μετὰ μικρὸν ἀναθαρρήσας ἐπορεύθη πανστρατιᾷ εἰς συνάντησιν τοῦ Παλαιολόγου. Ἀλλ' ἐνῷ ἤρχισε τὴν πορείαν του ἐν ὥρᾳ νυκτός, ἀποσπάσματά τινα αὐτοῦ, περιπεσόντα εἰς ἐνέδραν τοῦ ἐγγύς ἤδη εὕρισκομένου στρατοῦ τοῦ Παλαιολόγου, κατεστράφησαν, ἐν ἀγνοίᾳ διατελοῦντα τῶν τόπων. Τότε δὲ καὶ ὁ Θεόδωρος Πετραλείφας ἱππεύων θυμοειδῆ ἵππον, καὶ βαίνων διὰ κρημνωδῶν τόπων κατέπεσεν, ὀλισθήσαντος τοῦ ἵππου, καὶ ἐφρονεύθη. Ἡ πρώτη αὕτη ἤττα ἐνέσπειρεν εἰς τὸν Μιχαὴλ φόβον καὶ ὑπεχώρησε μέχρι τῶν Πυρηναίων ὁρέων, τῶν διαχωριζόντων τὴν Παλαιὰν Ἑπείρον ἀπὸ τῆς Νέας καὶ ἀπὸ

λόγος ἔστειλεν εἰς τὸν Μαμφρέδον τὸν Νικηφόρον Ἀλυάττην, μὴ δυνάμενον νὰ ὁμιλήσῃ, διότι τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ εἶχεν ἀποκόψει ὁ Θεόδωρος Β'. Ὅρα ἄνωτέρω, σελ. 481.

¹ Γρηγορ. σ. 73, «μέλλοντος δ' ὅσον οὐδέπω τοῦ ἡλίου τὰς φθινοπωρινὰς ἰσημερίας ἐπιτελεῖν, φθάνουσιν εἰς Ἀχρίδα καὶ Δεάβολιν».

τῆς Θεσσαλίας¹, καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ τὰ ἱππήλατα μέρη τοῦ Αὐλῶνος².

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 177. «Συνεστάλησαν οὖν μέχρι τῶν οἰκείων ὄρων, εἴτ' οὖν τῶν Πυρηναίων ὄρων, ἃ δὴ διορίζει τὴν παλαιὰν τε καὶ νέαν Ἑπειρον τῆς Ἑλληνίδος καὶ ἡμετέρας γῆς. Ὁ Γρηγοράς, σελ. 73, δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα Πυρηναῖα, ἀλλὰ μόνον ὅτι διηρέθησαν ἀμφοτέρων τὰ στρατόπεδα «διὰ τοῦ μεταξὺ παρατείνοντος ὄρους, καὶ γίνεσθαι τοὺς μὲν Ῥωμαίους ἀρκτικωτέρους, τοὺς δὲ πολεμίους νοτιωτέρους».

Ἡ Ἑπειρος ἐπὶ Θεοδοσίου διηρέθη εἰς δύο τμήματα, εἰς Παλαιὰν καὶ Νέαν. Καὶ Παλαιὰ μὲν ὠνομάσθη ἢ καὶ νῦν οὕτω καλουμένη ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ μέχρι τῶν Ἀκροκεραυνίων ὀρέων, Νέα δὲ ἢ ἀπὸ τῶν ὀρέων τούτων μέχρι Δυρραχίου, ὅπερ ἐγένετο μητρόπολις τῆς Νέας Ἑπείρου. Τὰ διαχωρίζοντα ὄρη τὴν Νέαν καὶ Παλαιὰν Ἑπειρον πρὸς Α ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἀκαρνανίας εἶνε βορειότερον μὲν, μεταξὺ τῶν λιμνῶν Λυχνίτιδος καὶ Πρέσπας, ἢ Πιερία ἢ Γαλίτζιτσα, μεσημβρινώτερον ἀκολουθεῖ τὸ Βόϊον ὄρος, εἴτα ἢ Πίνδος, πρὸς ἣν συνέχονται τὰ ὄρη τῆς Εὐρυτανίας. Τὴν σειρὰν ταύτην τῶν ὀρέων ὁ Ἀκροπολίτης ὀνομάζει, ἐπιδεικνύων πιθανῶς ἀρχαιομάθειαν, Πυρηναῖα. Ὁ Μ. Δήμιτσας, Ἀρχ. Γεωγρ. Μακεδ. Μέρος Α', σ. 30, ἀποκαλεῖ Πυρηναῖα, λαμβάνων τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ Ἀκροπολίτου, καὶ Πιερίαν (Πετρίναν νῦν) ἐκ τοῦ Καντακουζηνοῦ, τὰ μεταξὺ Λυχνιδοῦ καὶ Πρέσπας. Ὅρα καὶ Ἀκροπολ. 183. Ἀνών. 542. Ὁ Hahn, Albanesische Studien, T. A', 244, θεωρεῖ ὅτι τὸ ὄνομα Πυρηναῖα προέκυψεν ἐκ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος τῆς Θεσσαλίας Πυρραῖα· ἀποδίδει δὲ τὸ ὄνομα εἰς τὴν Πίνδον, ὅπερ φαίνεται ἡμῖν ἐτυμολογία βεβιασμένη.

² Ὁ Γρηγοράς, σ. 73, ἱστορεῖ ὅτι ὁ Μιχαὴλ Β' εἰς Ἑπειρον ἀποσυρθεὶς, ἐπολιόρκησε τὸ ὑψηλὸν καὶ ὑπερνέφελον φρούριον τῶν Βελλεγράδων, ὅπως ἐκείθεν ἐξορμαῖ ὡς ἀπὸ ἐξαιρέτου ὀρμητηρίου κατὰ τῶν ἐν τῇ δύσει κτήσεων τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου. Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε παραδρομὴ τοῦ ἱστορικοῦ· διότι τὰ Βελλέγραδα, τὸ νῦν Βεράτι, ἀνήκοντα εἰς τὰς κτήσεις τοῦ δεσποτάτου, οὐδέποτε ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου. Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον ἦσαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Μαμφρέδου, γαμβροῦ τοῦ Μιχαὴλ Β', ὃν

Τοῦ Μιχαήλ Β' ὑποχωρήσαντος τοσοῦτο μακρὰν ὁ σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης ἀκωλύτως ἐπροχώρει· καὶ πρῶτον ἀφίκετο εἰς τὴν Ἀχρίδα, συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντίνου Καθάσιλα, ὃν ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος Β' εἶχεν ἐκείθεν ἀποδιῶξει, θεωρῶν μὴ εὖνουν πρὸς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ φρονούντα τὰ τοῦ Μιχαήλ· διότι καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Ἰωάννης καὶ Θεόδωρος ἦσαν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Μιχαήλ· τοῦ μὲν Θεοδώρου ὄντος ἐνὸς τῶν προϋχόντων, τοῦ Ἰωάννου δὲ σχεδὸν διευθύνοντος τὰ τοῦ δεσποτάτου πράγματα, τὰ τε κοινὰ καὶ τὰ κατ' οἶκον τοῦ Μιχαήλ. Εἶχε δ' ὁ Μιχαήλ Β', ἐλευθερίως φερόμενος, δώσει ἄδειαν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον μετακληθέντα, νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του, οὗτος δὲ προσῆλθεν εἰς τὸν σεβαστοκράτορα.

Ὁ Ἰωάννης πολιορκήσας τὴν Ἀχρίδα, ἐνῶ συγχρόνως ὁ Καθάσιλας παρεκίνει τοὺς πολίτας αὐτῆς εἰς ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ Μιχαήλ Β', ἐκυρίευσεν αὐτὴν μετ' οὐ πολὺ· εἶτα δ' ἐπολιόρκησε στενωπότερον τὴν Δεάβολιν, παντοῖα μηχανήματα πολιορκητικὰ μεταχειρισθεῖς, καὶ μεγίστην φθορὰν ἐπενεγκῶν δι' ἐπανειλημμένων ἐφόδων εἰς τοὺς κατοίκους, μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους ἐξαναγκασθέντες παρέδωκαν τὴν πόλιν¹. Ἦσαν δ' ἀμφότερα τὰ φρούρια ταῦτα ἐκ τῶν ἰσχυρῶν τῆς Μακεδονίας, πλείστην παρέχοντα ἀσφάλειαν εἰς τὸν κρατοῦντα τῆς χώρας ταύτης. Τὴν τύχην τούτων δ' ὑπέστησαν διαδοχικῶς κατόπιν ἡ Πρέσπα, Πελαγονία, Σωσκός, Μολυσκός καὶ Πρίλαπον². Ὁ Παχυμέρης δὲ ἀναφέρει

βεβαίως οὗτος δὲν προϋτίθετο νὰ ἐξώσῃ ἐκεῖθεν. Ὁ Παχυμ. σελ. 107 ἐξαιρεῖ τὰ Βελλέγραδα, ἅτινα ὀνομάζει Βελλάγραδα, ἐκ τῶν κατὰ κτήσεων τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου Παλαιολόγου.

¹ Ὁ Ἀκροπολίτης, σελ. 178, ἵνα ἐξάρῃ τὴν στρατιωτικὴν ἀξίαν τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς, γράφει ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Δύσεως δὲν ἦσαν ἐπιτήδειοι εἰς φρούρησιν πόλεων, καὶ ὅτι ὑπετάσσοντο εὐκόλως εἰς τὸν πρῶτον δυνάστην, οὕτω δ' ἀπέφευγον τὸν ὄλεθρον καὶ διέσφζον τὸ πλείστον τῆς περιουσίας των. Ἀνώνυμ. σ. 543.

² Ἄγνωστος ἡ θέσις τῶν πόλεων Σωσκοῦ καὶ Μολυσκοῦ.

ὅτι ἐκυρίευσε καὶ τὸ φρούριον τῶν Κανίνων, καὶ ἕτερον περὶ τὰ Βελλέγραδα, τὸν Πόλογον, τὴν Κολώνειαν, Καστορίαν, Πελαγονίαν, Δούρας, Τζέρνικον, Δεάβολιν, Βοδενά, Πρίλαπον καὶ Βόστρον, Πέτρην, Πρέσπαν, Σταρίδολα, Ἀχρίδα, καὶ τὰ ὄχυράματα τῶν Ἰλλυριῶν μέχρι Δυρραχίου. Ἐκυρίευσεν δ' ἔτι τὴν Πάτραν καὶ Τρίκκην¹, διὰ συνθήκης γενόμενος κύριος πολλῶν ἐξ αὐτῶν καὶ ἀμαχητί, εἰς φόβον μέγαν ἐμβαλὼν, καὶ ἐν στενῷ περιορίσας τὸν Μιχαήλ Β'.

Ὁ Παλαιολόγος ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του, ἣν ἔγραψε περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του, ἀναφερόμενος εἰς τὸ κατόρθωμα τοῦτο τοῦ στρατοῦ του, γράφει ὅτι κατέστησεν ὑποχείριον τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν, τὰς χώρας τὰς κειμένας ἐπὶ τοῦ Κρυσαίου κόλπου, καὶ τὴν ἑκατέραν Ἑπειρον (δῆλ. Παλαιάν καὶ Νέαν), τὴν Ἰλλυρίαν μέχρις Ἐπιδάμνου (Δυρραχίου), τὴν Φωτικὴν πᾶσαν².

Ἐν τῷ ἐπομένῳ Κεφαλαίῳ θέλομεν ἱστορήσει τί ὁ Μιχαήλ Β' Ἀγγελος ἐπραξεν, ὅπως παρεμποδίσῃ τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, δι' ἧς ἀφηρέθη παρ' αὐτοῦ τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἐπικρατείας του.

¹ Παχυμέρης, 107. Ἀγαστος ἡ θέσις τῶν πόλεων Δούρας, Τζερνίκου, Σταριδόλων. Πάτρα ἡ νῦν Ὑπάτη. Τρίκκη τὰ νῦν Τρίκκαλα τῆς Θεσσαλίας. Ἡ Κολώνεια ἦτο ἐπαρχία τῆς Μακεδονίας, ἄλλοτε Καυλωνία καλουμένη, οἰκουμένη νῦν ὑπὸ Ἀλβανῶν Ὀθωμανῶν πρὸς τὸ ΝΑ συνορεύει μετὰ τῆς Κονίτσης, πρὸς Δ μετὰ τοῦ Σκραπαρίου, πρὸς τὰ ΝΔ μετὰ τῆς Δεσνίτσας, καὶ ΒΔ μετὰ τῆς Γκιρτζας. Ἀραβ. Χρον. Β', 89. Ὁ Πόλογος, κατὰ τὸν Tafel, Symb. M. 1, 6. 45, θὰ ἔκειτο περὶ τὴν Καστορίαν.

² Joannes G. Troitzki, Imp. Michaelis Palaeologi de vita sua, σ. 6. Ὁ Ἀκροπολ. σελ. 178, ἱστορεῖ ὅτι ταῦτα συνέβησαν «ἕαρος ἐνισταμένου». Ὁ Γρηγοῤῥας, σ. 72, «ἦν δὲ τῆνικαῦτα ὁ χρόνος μικρὸν μετὰ τροπὰς θερινάς, κατ' αὐτὰς δὴ τὰς Ὠρίωνος καὶ Κυνὸς πλατείας ἐπιτολάς». Ὅρα καὶ Γρηγορ. σ. 73. Παχυμ. σ. 106 ἐπ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Δυτικὸν βασίλειον. Μιχαήλ Β' Ἀγγελος.

Ὁ Μιχαήλ Β' Ἀγγελος ζητεῖ τὴν ἐπικουρίαν τῶν γαμβρῶν τοῦ Μαμφρέδου καὶ Βιλλαρδουίνου, οἵτινες προθύμως ἀπεδέχθησαν τὴν αἴτησιν. — Πόλεμος μεταξὺ Μιχαήλ Β' καὶ τῶν στρατηγῶν τοῦ Παλαιολόγου. — Μάχη Καστορίας. — Δραπέτεις Μιχαήλ Β'. — Καταστροφή τοῦ στρατοῦ τοῦ Μαμφρέδου. — Σύλληψις τοῦ Βιλλαρδουίνου καὶ ἄλλων ἱπποτῶν.

Ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐκστρατείας τῶν στρατηγῶν τοῦ Μιχαήλ Παλαιολόγου κατὰ τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, ἣν ἐν τῷ προηγούμενῳ Κεφαλαίῳ ἐξιστορήσαμεν, ἠνάγκασε τὸν Μιχαήλ Β' νὰ προσφύγῃ εἰς τοὺς γαμβροὺς τοῦ Μαμφρέδου καὶ Βιλλαρδουίνου, καὶ ζητήσῃ τὴν ταχεῖαν βοήθειαν αὐτῶν. Ἀμφότεροι δὲ ἔσπευσαν νὰ ἀποστείλωσιν αὐτῷ ἐπικουρίας, ἐλπίσαντες, πιθανῶς ἤδη, νὰπραγματώσωσι τὰ σχέδια, ἅτινα εἶχον ἐπιδιώξαντες τὴν συμμαχίαν τοῦ Μιχαήλ καὶ κηδεστίαν, νὰ αὐξήσωσι δῆλα δὴ τὰς ιδίας κτήσεις διὰ προσθήκης καὶ ἄλλων, καί, κατὰ Γρηγορᾶν, νὰ καταλάβωσιν ἀπονητὶ τὰς μεταξὺ Ἰονίου καὶ Βυζαντίου χώρας¹

Καὶ ὁ μὲν Μαμφρέδος ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν 400 ἱππότας Γερμανοὺς ἐπιλέκτους, καλῶς ὀπλισμένους καὶ καταφράκτους, ἐποχουμένους ὑψηλῶν καὶ ἀγερώχων ἵππων, ὁ Βιλλαρδουῖνος δὲ ἀπειροπληθὲς ἄλλο ὀπλιτικόν, τὸ πλεῖστον ἐκ Φράγγων καὶ Ἑλλήνων τινῶν τῆς Πελοποννήσου², τὸν στρατὸν δὲ τοῦτον

¹ Ὁ Γρηγορᾶς, Α', 72, Ἰόνιον κόλπον ὀνομάζει τὸν Ἀδριατικόν. Τοῦ αὐτοῦ Β', σελ. 747, καὶ ἐμὴν συγγραφὴν, Μελέτη περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ἰονίου Πελάγους ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ νέᾳ γεωγραφίᾳ.

² Ἀκρ. σ. 180. Γρηγορᾶς, σ. 71. Φραντζῆς, σ. 17. Ὁ Παχυμέ-

παρηκολούθουν καὶ ὁ Ἀνσὼ δὲ Τουσι καὶ ὁ Γοδοφρέδος αὐθέντης τῆς Καριταίνης. Εἶχε δ' ὁ Μιχαήλ Β' ὡσαύτως συνεπίκουρον καὶ τὸν πλείστην στρατιωτικὴν ἐμπειρίαν ἔχοντα νόθον υἱόν του Ἰωάννην, οὗ σύζυγος ἦτο ἡ θυγάτηρ τοῦ Ταρωνᾶ, ἡγούμενον σημαντικῆς δυνάμεως ἐκ Θεσσαλῶν, ἥ ὡς ὠνόμαζον τότε τούτους Μεγαλοβλαχιτῶν. Οὗτος δὲ ὁ Ἰωάννης εἶχε καὶ προηγουμένως συγκρουσθῆ πρὸς τὸν στρατὸν τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, ὅτε καὶ παρεκώλυσε τὴν περαιτέρω πορείαν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, τοῦ Ἀλεξίου Στρατηγοπούλου καὶ τοῦ Ἰωάννου Ῥαοῦλ ἐκ τῆς Βερροίας, ὡς ἱστορήσαμεν ἄνωτέρω.

Τοιαύτας ἔχων ἐπικουρικὰς δυνάμεις ὁ Μιχαήλ Β' Ἀγγελος, πλὴν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ στρατοῦ, ἐσκόπει νὰ προσβάλῃ τὴν Θεσσαλονίκην, ἐντεῦθεν δ' εἶτα ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἀποδιώξῃ τοὺς ἐν αὐτῇ Φράγγους, προθύμους ἔχων εἰς τοῦτο τοὺς Γερμανοὺς τοῦ Μαμφρέδου, συνειθισμένους νὰ πολεμῶσι μετὰ πείσματος τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ πάπα.

Ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος δ' ἅφ' ἐτέρου ἐφαρμόζων τὸ πολεμικὸν σχέδιον, ὅπερ διέγραψεν αὐτῷ ὁ ἀδελφός του Μιχαήλ, διηυθέτησε τὰς δυνάμεις του οὕτως, ὥστε τοὺς μὲν καταφράκτους ὀπλίτας καὶ θωρακοφόρους ἔταξεν εἰς φύλαξιν τῶν ὀρεινῶν ὄχυρῶν θέσεων, τοὺς ἐλαφροτέρους δ' ἐκ Κουμάνων, Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, τῶν τελευταίων ἀρίστων ὄντων τοξοτῶν, παρέταξεν εἰς τὰ πεδινά.

Αἱ προφυλακαὶ τῶν διαμαχομένων συνηντήθησαν ἐν τῇ θέσει Βορίλλα Λόγγος παρὰ τὴν Καστορίαν, ὅπου καὶ συνεπλάκησαν κατὰ μικρὰς ἀψιμαχίας, καθ' ἃς ὁ στρατὸς τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου διαρκῶς ὑπερεῖχε, μεγάλας ζημίας εἰς τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις ἐπενεγκῶν τοῦ Μιχαήλ, δεκατίζων τὸ ἱππικὸν αὐτοῦ, συλλαμβάνων τὰς φορτηγὰς ἀμάξας καὶ τὰ ὑποζύγια μετὰ τῶν ἀποσκευῶν καθ' ἑλὴν τὴν πορείαν του διὰ

ρης, σ. 83, ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπὸ τοῦ Μαμφρέδου σταλέντων ὀπλιτῶν εἰς 3,000, ὅπερ εἶνε ὑπερβολή.

Στανου, Σωσκοῦ, Μολυσκοῦ εἰς Πρίλαπον, εἰς οὗ τὴν σωτηρίαν ἔσπευδεν ¹.

Ὅτε δ' ἐπλησίασαν πρὸς ἄλληλα τὰ δύο μεγάλα ἐμπόλεμα σώματα, ὁ σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης Παλαιολόγος, θέλων νὰ διασπάσῃ τὴν πρὸς τὸν Μιχαὴλ Β' φιλίαν τῶν συμμάχων του Μамφρέδου καὶ Βιλλαρδουίνου, πέμπει τὴν νύκτα αὐτόμολον δῆθεν ἐκ τῶν οἰκείων, ὅστις προσελθὼν λάθρα εἰς τὸν Μιχαὴλ Β' ἀνήγγειλεν αὐτῷ ὅτι διατρέχει μέγιστον κίνδυνον, διότι ἀμφότεροι οἱ γαμβροὶ αὐτοῦ καὶ σύμμαχοι συνεννοοῦνται κρυφίως πρὸς τοὺς στρατηγούς τοῦ Παλαιολόγου περὶ σπονδῶν ἐπὶ δώροις τακτοῖς, καὶ ὅτι, ἐὰν φεῖδῃται τῆς ζωῆς του, ἀνάγκη νὰ λάβῃ πᾶσαν πρόνοιαν πρὸς σωτηρίαν του πρὸ τοῦ ὀριστικοῦ τέλους τῶν συμφωνιῶν. Ταῦτα πιστεύσας ὁ Μιχαὴλ ὥχετο ἀπὼν μόνος πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἀναγγείλας τὴν ἀναχρησίν του εἰς ὅσους ἠδυνήθη τῶν οἰκείων του.

Τὴν πρωτὰν δ' ὁ στρατός του μαθὼν τὴν φυγὴν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ διεσπάρη τῇδε κάκεισε ². Πολλοὶ δὲ τῶν προκρίτων, καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ νόθος υἱὸς του Ἰωάννης προσῆλθον εἰς τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον τὸν σεβαστοκράτορα, καὶ ἔδωκαν ὅρκον ὑποταγῆς εἰς τὸν βασιλέα τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου. Ἀλλὰ καὶ οἱ σύμμαχοι τοῦ Μιχαὴλ Β' τὴν πρωτὰν εὐρέθησαν εἰς χεῖρονα θέσιν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, μαθόντες τὰ τῆς φυγῆς αὐτοῦ, καὶ κεχρηνότες διηρώτων τὸ αἶτιον τῆς αἰφνιδίας ἀναχωρήσεως. Ἰδόντες δ' ἑαυτοὺς μεμονωμένους καὶ ἄνευ ἰκανῶν δυνάμεων πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, ἐτράπησαν καὶ οὗτοι εἰς φυγὴν, θεωροῦντες τὴν πρᾶξιν τοῦ Μιχαὴλ Β' ὡς προδοσίαν. Κατὰ τὴν φυγὴν δὲ αὐτῶν αἰφνιδίως ἐπιπεσόντες οἱ στρατιῶται τοῦ σεβαστοκράτορος, ἄλλους μὲν ἐζώγρησαν, ἄλλους δ' ἐφόβευσαν. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω συνέβησαν κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ

¹ Ἀκροπολίτης, σελ. 181. Τοῦ φρουρίου Στανου ἡ θέσις μοι εἶνε ἄγνωστος. Ὅρα καὶ Tafel, Symb. B', σελ. 125.

² Τὸ στρατήγημα τοῦτο ἀναφέρει μόνος ὁ Γρηγοράς, σ. 74.

Γρηγορά. Ὁ Ἀκροπολίτης δὲ μόνον ἀναφέρει τὴν φυγὴν τοῦ Μιχαήλ Β', ἐπιρρίπτων κατ' αὐτοῦ ὅλην τὴν ἀφορμὴν. Μὴ λησμονῶμεν δὲ ὅτι, ὅτε ταῦτα συνέβαινον, ὁ Ἀκροπολίτης εὐρίσκειτο δέσμιος εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Μιχαήλ Β' ἐν Ἀρτη.

Ὁ Παχυμέρης ἄλλως ἀφηγεῖται τὰ αἰτία τῆς ἐγκαταλείψεως τῶν δύο συμμάχων ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ Β'. Ὅτε, ἱστορεῖ, οἱ σύμμαχοι συνηντήθησαν πρὸς τὸν Μιχαήλ Β', παρεσκευάζετο δὲ ὁ στρατὸς τούτου διὰ τὴν ἐπικειμένην μάχην, ἡ θεὰ ἔρις ἐνέπεσεν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἐκ τῆς ἐξῆς ἀφορμῆς. Τινὲς τῶν περὶ τὸν πρίγγιπα Βιλλαρδουῖνον ἱπποτῶν, οὓς ὠνόμαζον καβαλλαρίους¹, ἐρωτικῶς ἐπωφθαλμίων εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ Ταρωνᾶ, σύζυγον τοῦ Ἰωάννου Ἀγγέλου, υἱοῦ νόθου τοῦ Μιχαήλ Β'. Ὁ Ἰωάννης δὲ βαρέως αἰσθανθεὶς τὴν ὕβριν ταύτην, ἠπειλήσεν ὅτι θέλει ἐκδικηθῆ, ἀμυνόμενος ὑπὲρ τῆς τιμῆς του. Ἐκ τούτου προέκυψεν ἔρις σφοδρά, ἀπειλοῦσα νὰ φέρῃ αὐτοὺς εἰς χεῖρας. Ὁ Βιλλαρδουῖνος, καίτοι ἔβλεπε τὴν διάστασιν ταύτην, ἀντὶ νὰ ἐπιπλήξῃ τοὺς αἰτίους τῆς ἔριδος, ἐχλεύασε τὸν Ἰωάννην καὶ τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ, ὀνομάσας αὐτὸν νόθον. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν σοβαρῶς « Ἀδελφὸς ἐμὸς εἶνε ὁ Νικηφόρος », δείξας τὸν γνήσιον υἱὸν τοῦ Μιχαήλ, « σὺ δὲ σκότιος, οὐχὶ ἐλεύθερος, ἀλλὰ δούλος ἐκείνου ». Ὁ Ἰωάννης ἐκμανεῖς τότε ὑπ' ὀργῆς, καὶ θέλων νὰ δείξῃ ὅτι αὐτὸς ἦτο τὸ πᾶν ἐν τῷ στρατῷ τοῦ πατρός του, καὶ ὅτι μόνον ἐκεῖνοι ἐνίκων, εἰς οὓς αὐτὸς προσετίθετο ἐπίκουρος, διαμηνύει εἰς τοὺς στρατηγούς τοῦ Παλαιολόγου ὅτι αὐτομολεῖ πρὸς αὐτούς, ὅπως καταπολεμήσῃ μετ' αὐτῶν πρὸς ἐκδίκησιν τοὺς τέως συμμάχους του Φράγγους μαλθακοὺς καὶ ἀνοήτους ὄντας· ἐζήτησε δὲ παρὰ τῶν στρατηγῶν ἔνορκον ὑπόσχεσιν ὅτι δὲν θέλουσι ποσῶς βλάψῃ τὸν πατέρα τοῦ Μιχαήλ Β' καὶ τὸν ἀδελφόν του Νικηφόρον, ἀλλ' ὅτι μόνον κατὰ τῶν Φράγγων θέλουσιν ὁμοῦ πάντες χωρήσει. Ἀνταλλαγέντων δὲ εἰς τοὺς ὅρκους τῶν ἱερῶν

¹ Παχυμέρης, σ. 83.

περιαμμάτων, ὁρμῶσι κατὰ τῶν Φράγγων καὶ κατανικῶσιν αὐτούς, τοῦ Μιχαὴλ καὶ τοῦ Νικηφόρου οὐδόλως δυνηθέντων νὰ μετάρχωσι τῆς μάχης ἐκ φόβου μειζόνων κινδύνων, οὓς ἐπέσειε κατ' αὐτῶν ὁ Ἰωάννης. Οὕτω δ' ἐπῆλθε τελεία ἡ καταστροφὴ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ¹.

Τὸ ἐφ' ἡμῖν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρεσβεύομεν, ἀποδεχόμενοι ὥς ἀληθεστέραν τὴν ἀφήγησιν τοῦ Παχυμέρη, ὅτι ὁ Ἰωάννης, διεῖδεν εἰς τὴν συμμαχίαν, τὴν τόσον προθύμως προσενεχθεῖσαν τοῦ Μαμφρέδου καὶ Βιλλαρδουίνου, πλαγίους κατακτητικούς σκοποὺς κατὰ τοῦ δεσποτάτου, οὓς ἴσως ὑπέθαλπε καὶ ὁ γνήσιος υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Νικηφόρος, ὃν ὁ Βιλλαρδουῖνος ἤθελεν ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ δοθείσης ἀφορμῆς ἡτομόλησεν εἰς τοὺς ὁμοφύλους τέως ἐχθροὺς του, προτιμῶν τὸν ζυγὸν τούτων μᾶλλον ἢ τὸν τῶν Φράγγων.

Κατὰ τὴν μάχην ταύτην συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι ἐν ἄλλοις καὶ ὁ πρίγγηψ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος, εὐρεθεὶς, καθ' ἃ ὁ Ἀκροπολίτης ἱστορεῖ, ἐν τινι ἀχυρῶνι παρὰ τὴν Καστορίαν, καὶ ἀναγνωρισθεὶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐκ τῶν προεχόντων αὐτοῦ ὁδόντων². Ὡς πρὸς τὸν Μαμφρέδον δ' ὁ Γρηγορᾶς ἱστορεῖ ὅτι διέφυγε τὴν αἰχμαλωσίαν μετ' εὐαρίθμων ἀνδρῶν διαλαθὼν τὴν προσοχὴν τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ· ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἐσφαλμένον, διότι ὁ Μαμφρέδος, οὐδὲ κἂν ἱστορεῖται ὅτι προσῆλθεν αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Ἡπειρον, ἀλλ' ὅτι ἀπέστειλε μόνον τὴν ἐπικουρίαν εἰς τὸν πενθερόν του ὑπὸ ἄλλον ἀρχηγόν³.

¹ Παχυμ. σ. 84. 'Ο Lebeau, T. IH', σ. 67, ἐκ παραδρομῆς τοὺς ὑβριστικούς λόγους τοῦ Βιλλαρδουίνου κατὰ τοῦ Ἰωάννου θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ Μιχαὴλ, τοῦ πατρός του.

² Ἀκροπολ. σ. 181. Φραντζῆς, 17. 'Ο Παχυμέρης, σ. 86, γράφει ὅτι συνελήφθη ὑπὸ τινι θάμνον κεκρυμμένος.

³ Γρηγορ. σ. 75. Φραντζῆς, σ. 17. 'Ο Ἀκροπολ. καὶ Παχυμέρης δὲν μνημονεύουσιν ὅτι προσωπικῶς παρίστατο ὁ Μαμφρέδος εἰς τὴν μάχην. Ἐκ τινος χωρίου τοῦ χρονογράφου Σικελοῦ Mathaeus Spinelli di Giovinazzo (ἐν Murat. T. IZ'), σ. 1098 καὶ (ἐν Cronisti

Πλὴν τοῦ Βιλλαρδουίνου δέ, κατὰ τὴν πανωλεθρίαν ταύτην τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, συνελήφθησαν περὶ τὸν Πλαταμῶνα καὶ οἱ συγγενεῖς τούτου Ἀνσώ δὲ Τουσί (Anceline de Tousy) καὶ ὁ Γοδοφρέδος αὐθέντης τῆς Καριταίνης ἢ Ἰαφρὲ τῆς Καριτανίας, ὡς γράφει τὸ ὄνομα ὁ Ἀκροπολίτης, καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἐπισήμων καταδιωκόμενοι ἐν Ἡπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ¹.

Ἡ νίκη αὕτη τοῦ στρατοῦ τοῦ Μιχαήλ Παλαιολόγου κατὰ ἰσχυροῦ καὶ ἐμπειροπολέμου φραγγικοῦ στρατοῦ, καλῶς συνεταγμένου καὶ ὠπλισμένου, ὀφείλεται εἰς δόλιον στρατήγημα ἐξ ἐκείνων, ἅτινα μετεχειρίζοντο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους οἱ Βυζαντινοὶ καὶ οἱ τῆς Δύσεως στρατηγοὶ ὡς θεμιτὰ καὶ νόμιμα. Τούτων δ' ἕνεκα ὁ ἱστορικὸς Γιούδιτσε γράφει ὅτι κυρίως εἰπεῖν δὲν ὑπῆρξε μάχη Καστορίας, ὡς ὀνομάζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ σήμερον, ἀλλὰ διὰ δόλου διάσπασις καὶ καταστροφή τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, τραπέντος εἰς φυγὴν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μιχαήλ Β'².

Napolet. T. B'), σ. 64 «Mense Septembri, Rex ipse (Μαμφρέδος) ivit Romaniam, et omnia susdeque vertit», ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Γρηγοῤῥᾶ ὅτι ὁ Μαμφρέδος ἦτο ἐν Ἡπείρῳ, ὑπέλαβόν τινες ὅτι ὁ χρονογράφος διὰ τοῦ Romaniam ὑπελάμβανε τὴν Ἑλλάδα, ἣν ἐκάλουν περιληπτικῶς οἱ δυτικοὶ Ῥωμανίαν. Τοῦτο ὁμως δὲν εἶνε ὀρθόν, διότι ὁ χρονογράφος ἐννοεῖ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν Romagna· ἄλλως δὲ τὸ γεγονός ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1260. Ὅρα Giudice, σελ. XXII. Παράβλ. καὶ Buchon, Rech. et matériaux, T. A', σ. 175 ἐπ.

¹ Ἀκρ. σ. 181. Βιβλίον τῆς Κουγκέστας στίχ. 2137-3185. Le livre de la Conquête, σ. 116 ἐπ. Τὰ τῆς μάχης ταύτης ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ Μορέως ἑλληνικῶ καὶ γαλλικῶ ἐκτίθενται συγκεχυμένως ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων καὶ τῶν τόπων. Ἐν τισι μόνον συμφωνεῖ ἡ περιγραφὴ πρὸς τὰς ἱστορικὰς πηγὰς τοῦ Ἀκροπολίτου καὶ τῶν λοιπῶν χρονογράφων. Κατὰ τὰ χρονικὰ ἡ μάχη συνήφθη ἐν Πελαγονίᾳ. Ἀναγράφουσι δὲ ἀντὶ τοῦ Μιχαήλ Β', τὸν Θεόδωρον δοῦκα Βλαχίας, καὶ ὅτι ὁ Παλαιολόγος ἐβασίλευεν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

² Giudice, La famiglia, σ. 30.

Ὁ δεσπότης Μιχαὴλ Β' μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἐκ Κατορίας μετὰ τοῦ υἱοῦ του Νικηφόρου καὶ τῆς συζύγου τούτου, καὶ τινων τῶν περὶ ἑαυτόν, ἐπιβάς πλοίου περιεπλανᾶτο ἐν τῇ θαλάσῃ ἐπὶ τινα χρόνον, ἀποβιβαζόμενος ἄλλοτε μὲν εἰς Λευκάδα καὶ Κεφαλληνίαν, ἄλλοτε δὲ εἰς ἄλλας πλησίον νήσους. Ἐκ τοῦ μεγάλου δὲ κράτους του δὲν ἀπέμεινεν αὐτῷ ἢ ἡ πόλις τῆς Βονίτζης (Βονδίτζης) ¹.

Ἡ νίκη αὕτη τῶν στρατευμάτων τοῦ βασιλείου τῆς Ἀνατολῆς, καθ' ἣν τέλεον κατεστράφη καὶ διελύθη ὁ στρατὸς τοῦ Μιχαὴλ Β', καὶ ὁ τῶν συμμάχων αὐτοῦ, θεωρουμένων ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων ἡγεμόνων τῶν χρόνων τούτων, διεσαλπίσθη εἰς πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, κατ' Ἀκροπολίτην, ὅστις ὅπως ἐξάρη ἔτι μᾶλλον ταύτην μωροπίστως ἀφηγεῖται ὅτι οἱ 400 Γερμανοὶ ἱππῶται τοῦ Μαμφρέδου ἐζωγρήθησαν μετὰ τῶν ὅπλων καὶ τῶν ἵππων των ὑπὸ τεσσάρων μόνον ἀνδρῶν, ὧν οἱ δύο ἦσαν ὁ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος, καὶ ὁ Νικηφόρος Ῥιμζᾶς Τοῦρκος ἐκχριστιανισθεῖς ².

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 183. Ἀνώνυμος, 545.

² Ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 182, μεταχειρίζεται τὴν λέξιν «ἡμετέρων» γράφων περὶ τοῦ στρατοῦ τοῦ σεβαστοκράτορος. «Τοιαύτην γοῦν νίκην οἱ τῶν ἡμετέρων ταῖς βασιλικαῖς συμβουλαῖς κατωρθώσαντο, ὥστε τὴν αὐτῆς φήμην εἰς πάντα τῆς γῆς περιέπει τὰ πέρατα. Ὀλίγας γὰρ τοιαύτας νίκας εἶδεν ὁ ἥλιος». Ἀνών. 545. Καὶ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του ἰδιαζόντως τονίζει τὰ τῆς νίκης ταύτης γράφων «ἐνίκων σὺν αὐτοῖς (τοῖς ἀποστᾶταις Ῥωμαίοις) καὶ συμμάχοις αὐτοῖς, στρατηγὸν ἐπαγομένους τὸν Ἀχαΐας πρίγγιπα· τίνας τούτους; Ἀλαμανούς, Σικελούς, Ἰταλούς· τοὺς ἐξ Ἀπουλίας ἦκοντας, τοὺς ἐξ Ἰαπύγων καὶ Βρενθησίου, τοὺς ἐκ Βοιωτίας καὶ Εὐβοίας καὶ Πελοποννήσου». Τὸν Μαμφρέδον ἀποκαλεῖ βάρβαρον ῥῆγα. I. Troitzki, Imp. Micaelis Palaeologi, σελ. 7 καὶ 9.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ἀνατολικὸν βασιλείον. Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος.

Προσπάθειαι Παλαιολόγου πρὸς πλήρη καὶ τελείαν ἀνάληψιν τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς. — Ἀνακηρύσσεται βασιλεύς. — Πράξεις αὐτοῦ δημαγωγικαί. — Προπαρασκευαί πρὸς στέψιν αὐτοῦ. — Ἄρνησις Ἀρσενίου πρὸς στέψιν μονομερῆ τοῦ Παλαιολόγου ἄνευ τοῦ βασιλόπαιδος. — Διαφωνίαι συλλόγου ἀρχιερέων καὶ Ἀρσενίου. — Στέψις Παλαιολόγου ὑπὸ τοῦ Ἀρσενίου. — Καταδίωξις ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου τῶν ἀντιφρονούντων. — Περιορισμός τοῦ βασιλόπαιδος Ἰωάννου Λασκάρεως εἰς Μαγνησίαν. — Οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ κράτους. — Λιτότης Παλαιολόγου. — Παραχωρεῖ τὴν ἄδειαν εἰς τοὺς πολίτας νὰ πλέκωσι τὴν γενειάδα. — Παραμέλησις τοῦ βασιλόπαιδος Ἰωάννου.

Ἐνῷ οἱ στρατηγοὶ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ἐμάχοντο ἐν τῷ Δυτικῷ βασιλείῳ, καὶ σχεδὸν διὰ τῆς ἐν Καστορίᾳ μάχης κατέλυσαν αὐτό, οὗτος ἐν Νικαίᾳ ἡσυχολεῖτο εἰς τὴν ἐδραίωσιν καὶ σύμπηξιν τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς, ἐπιζητῶν παντὶ τρόπῳ νὰ κερδήσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν δυναμένων νὰ ὑπηρετήσωσι τοὺς σκοπούς του. Ἐν τοῖς τοιούτοις δὲ σημαντικὸν πρόσωπον ἐθεώρει τὸν πατριάρχην Ἀρσένιον, ὅστις ἐπόθει τὴν ὑπὲρ τοῦ βασιλόπαιδος Ἰωάννου διατήρησιν τῆς βασιλείας, ἀλλ' ἐπείεζεν αὐτὸν καὶ ἡ ἀναπόδραστος ἀνάγκη τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Παλαιολόγου εἰς βασιλέα, ὑπὲρ ἧς, πλὴν ὀλίγων, οἱ πλεῖστοι ἦσαν ὁμόφρονες, μετ' ἀγωνίας ἀναμένοντες τὴν ὥραν τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. Ὁ Παλαιολόγος δέ, ὡς εἶπομεν, ἀνενδότως εἰργάζετο πρὸς τοῦτο, πολλὰς δίδων ὑποσχέσεις

καὶ προφορικὰς καὶ ἐγγράφους, εἶχε δὲ γραμματέα τὸν Μιχαὴλ Κακόν, τὸν Συναγχερεῖμ ἐπιλεγόμενον, γνώστην τῶν νόμων καὶ δεινὸν τοῦ λόγου χειριστὴν, ὃν ὠνόμασε καὶ πρωτασηκρίτην, ἀξίωμα πρὸ πολλοῦ μὴ ἀποδοθὲν εἰς τινα¹. Ὑπέσχετο δὲ νὰ προάγῃ εἰς ἀνώτερα ἀξιώματα μόνον τοὺς ἱκανοὺς τῶν ἐν τέλει, νὰ διορίζῃ ἀδεκάστους δικαστάς, νὰ προστατεύῃ τὰ γράμματα καὶ ἀπονέμῃ τιμὰς εἰς τοὺς λογίους, νὰ ἀγαπᾷ τὸν στρατόν, καὶ νὰ μεταβιβάξῃ τὰς προνοίας, ἃς εἶχον οἱ στρατιωτικοί, εἴτε πέσωσιν ἐν πολέμῳ, εἴτε τελευτήσωσιν ἐκ φυσικοῦ θανάτου, εἰς τοὺς παῖδας αὐτῶν, καὶ ἂν ἔτι ἐκυοφοροῦντο. Διεκήρυττε δ' ἔτι ὅτι οὐδὲ κατ' ὄνομα ἤθελε νὰ ἀκούσῃ παράπονον περὶ ἀδίκων εἰσπράξεων φόρων, καὶ ὅτι ἤθελεν ἀποφύγει πᾶσαν ἀφορμὴν πρὸς διαβολάς. Κατήργησε δὲ καὶ τὴν διὰ μονομαχίας καὶ διὰ μύδρου ἀπόδειξιν τῆς ἀθωότητος τῶν κατηγορουμένων.

Πρὸ πάντων ὅμως, ὅπως δημαγωγῆσῃ τὸν λαόν, καὶ τοὺς κληρικοὺς, ὑπέσχέθη ὑπακοὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀνύψωσιν αὐτῆς, θεωρῶν ταύτην μητέρα, ὑπὲρ ἧς ἤθελε πράξει πᾶν ἔτι θὰ συνέτεινεν εἰς βελτίωσιν αὐτῆς, καὶ ὅτι ἤθελε χορηγήσει πᾶσαν τιμὴν εἰς τοὺς ἱερωμένους. Τοῦτο δ' ἐτόνισεν ἔτι μᾶλλον, διότι ὁ προκάτοχος αὐτοῦ Θεόδωρος Β' Λάσκαρις ὑπεβλέπετο ὡς καταφρονῶν τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν προνομίων αὐτῆς, ὥστε πολλάκις κατελύπησε τὸν πατριάρχην, οὐδόλως εἰσακούων αὐτὸν προσερχόμενον καὶ ζητοῦντα προστασίαν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Ἦσαν δὲ οἱ τοῦ κλήρου διηρημένοι τὰς γνώμας περὶ τοῦ πρακτέου, ἄλλοι μὲν θέλοντες νὰ συνάρχωσιν ὁ τε Παλαιολόγος καὶ ὁ βασιλόπαις Ἰωάννης, ἄλλοι δὲ νὰ ἄρχῃ μόνον ὁ πρῶτος, ὅπερ ἐπὶ τέλους ἀπεδέχθησαν πάντες. Ἐπειδὴ δ' ὁ Παλαιολόγος εἶχε λυθῇ ὑπὸ συλλόγου ἀρχιερέων τῶν ὁρκων, οὓς ἔδωκε πρὸς τὸν Βατάτσην ὅτι δὲν θέλει διανοηθῇ ἢ πράξῃ τι κατὰ τῆς κληρονομικῆς βασιλείας, ἐπέβαλον αὐτῷ

¹ Πρωτασηκρίτης ἦτο ἀξίωμα ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ παρ' ἡμῖν γραμματεὺς πρῶτος, *primus secretarius*, *protosecretarius*.

νέους ὅρκους φρικώδεις. Ὁ Παλαιολόγος δ' ἐξ ἀντιθέτου ἀπήτησε νὰ ὀρκισθῇ καὶ ὁ βασιλόπαις ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ καὶ ἀναθέματος ὅτι δὲν ἤθελεν ἐπιβουλευθῇ αὐτόν. Εἶχε δὲ ὁ ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου δοθεὶς ὅρκος ὡς ἐξῆς· «Εἰ βουλευθῶ τι κακωτικὸν ἐργάσασθαι, εἴτε δι' ἐμοῦ εἴτε δι' ἐτέρου εἰς τὸν αὐθέντην μου καὶ κληρονόμον καὶ διάδοχον τῆς βασιλείας, ἵνα εἰμὶ ἀφωρισμένος ἀπὸ τῆς ζωαρχικῆς καὶ ὁμοουσίου Τριάδος καὶ παραδεδομένος τῷ διαβόλῳ». Ἀλλὰ πλὴν τοῦ ὅρκου τούτου ἐπεβλήθη καὶ ἕτερος εἰς ἅπαντα τὸν λαόν, ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς, στρατιωτικούς καὶ ἰδιώτας ὅπως, ὅντινα τῶν δύο βασιλέων ἰδῶσιν ἐπιβουλεύμενον τὸν ἕτερον, ἐὰν μὲν φονεύσῃ, συσσωρευόμενοι πάντες νὰ ἀποκτείνωσι τὸν ἐπίβουλον, καὶ νὰ ἀναγορεύωσι βασιλέα ἐκ τῆς συγκλήτου, ὅντινα ἤθελον ἐγκρίνει. Ἐὰν δὲ ἡ ἐπιβουλὴ ματαιωθῇ, νὰ φονεύῃ ὁ λαὸς τὸν ἐπίβουλον, καὶ νὰ διατηρῇ εἰς τὴν βασιλείαν τὸν ἐπιβουλευθέντα· ἐὰν δὲ ὁ λαὸς δὲν πράξῃ τοῦτο, νὰ εἶνε ἀφωρισμένος καὶ ἀναθεματισμένος.

Οἱ ὅρκοι ἐδόθησαν καὶ ἐπεκυρώθησαν ἐγγράφως τοῦ Μιχαὴλ Κακοῦ τοῦ πρωτασχηρίτου γράψαντος αὐτούς, ὥμοσαν δὲ πάντες ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου τὴν ἀπαράβατον αὐτῶν τήρησιν.

Αἱ ἐπανειλημμένοι αὗται ὀρκοδοσίαι ἐπεβλήθησαν κυρίως ὑπὸ τοῦ κλήρου, πρωτοστατοῦντος τοῦ Ἀρσενίου, προερχόμεναι ἐκ φόβου μᾶλλον αὐτοῦ, κατὰ τὸν Παχυμέρη, ἢ ἐξ ἀνάγκης ἀληθινῆς, ἵνα μὴ ὡς ἱεράρχης καὶ λειτουργὸς καὶ ἀρχιθύτης αὐτὸς φανῇ παραβάτης τοῦ ὅρκου, ὃν ἔδωκεν ὑπὲρ τῆς καθεστηκυίας βασιλείας.

Τούτων πάντων τελεσθέντων ὁ Παλαιολόγος ὑποδυθεὶς πρῶτον τὰ κοκκινοδαφῇ πέδιλα, ὡς σύμβολα τῆς βασιλείας, ἦρθη ἐπὶ ἀσπίδος αἰρομένης ἔνθεν μὲν ὑπὸ ἀρχιερέων, ἔνθεν δὲ ὑπὸ μεγιστάνων, ἡχούντων συγχρόνως τῶν ἀνακτορικῶν παιάνων, καὶ τοῦ λαοῦ παντὸς μεγαλύνοντος καὶ φημίζοντος τὸν νέον βασιλέα.

Ἀναγορευθεὶς ὁ Παλαιολόγος βασιλεύς, ἀπένειμεν, ὅπως φανῇ ἀρεστός, πολλὰ ὀφίγια εἰς τοὺς γερουσιαστάς, ὧν ἠϋξῆσε

καὶ τὰς προνοίας, ὑποσχεθεὶς καὶ ἄλλα ἐν τῷ μέλλοντι. Ἐκ τῶν ἀδελφῶν του δὲ τὸν μὲν Ἰωάννην ἐνύμφευσε μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου Τορνίκη, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον, ἰδιώτην ὄντα, ἀνήγαγεν εἰς καίσαρα, νυμφεύσας μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Βρανᾶ, ἐκ γένους οὔσης εὐγενοῦς. Τὸν ἀδελφὸν δὲ τῆς πενθερᾶς τοῦ Ἀγγελον κατέστησε μέγαν πριμικήριον. Παρέσχε δ' εἴτα φιλοδωρήματα ἄφθονα εἰς τοὺς στρατιωτικούς, ὑποσχεθεὶς καὶ προφορικῶς καὶ διὰ χρυσοβούλλων ὅτι καὶ οἱ παῖδες αὐτῶν θέλουσιν ἀπολαύει τούτων. Ἀπέλυσε τῶν φυλακῶν τοὺς διὰ δημόσια χρέη κρατουμένους, εἰς δὲ τοὺς ἀπόρους τοῦ λαοῦ ἐχορήγησε τὰ πρὸς συντήρησιν αὐτῶν ἀναγκαῖα. Ἀλλὰ καὶ διὰ βασιλικῶν γραμματίων χάριτος ἀνέβαλε τὴν πληρωμὴν τῶν χρεῶν τῶν ὀφειλετῶν ἐπὶ διετίαν. Τοιαῦτα δὲ καὶ ἄλλα ἔπραττε δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν δαπανῶν χρήματα, καὶ χύδην, τῶν πολλῶν συλλεγόντων, κατὰ τὸν Παχυμέρην¹.

Τούτων γενομένων, καταλιπὼν τὸν βασιλόπαιδα Ἰωάννην ἐν Μαγνησίᾳ, καὶ ἀποστείλας τὸν πατριάρχην μετὰ τῶν ἀρχιερέων εἰς Νίκαιαν, ἵνα ἔχῃ κεχωρισμένους ἀμφοτέρους, ὑποσχεθεὶς αὐτῷ ὅτι μετ' ὀλίγον θέλει ἐπιστρέφει καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ βασιλόπαιδος, ὅπως ἀμφοτέροι χρισθῶσι βασιλεῖς, ἀπῆλθεν εἰς Φιλαδέλφειαν μετὰ στρατοῦ πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν φρουρίων καὶ ἐνίσχυσιν τῶν φυλακῶν τῶν συνόρων τοῦ κράτους, δι' ὑποσχέσεων καὶ δώρων ἐξάψας τὸν ζῆλον τῶν φρουρούντων αὐτά. Ἐπεμψε δὲ καὶ πρέσβεις εἰς τὸν σουλτᾶνον τῶν Περσῶν, ὅπως ἀναγγείλωσιν αὐτῷ τὴν εἰς τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν ἀνάρρησίν του, ἣν ὁ σουλτᾶνος, φίλος αὐτοῦ τυγχάνων, μαθὼν ὑπερεχάρη. Ἐκ Φιλαδελφείας δ' ἐπορεύθη εἰς Νίκαιαν, ἄγων καὶ τὸν βασιλόπαιδα ἐν πολλῇ τρυφῇ, καὶ ὑπὸ φυλακὴν πυνῶν δορυφόρων².

¹ Παχυμέρης, σελ. 99 - 97. 104. Φραντζῆς, σ. 15. Πρβλ. Διαθήκην Ἀρσενίου.

² Παχυμέρης, σελ. 98.

Ἐν Νικαίᾳ ὁ Παλαιολόγος παρεσκεύασε τὰ τῆς στέψεώς του. Ἦλπιζον δ' οἱ πολλοὶ ὅτι ἤθελε στεφθῆ καὶ εὐφημισθῆ βασιλεὺς πρῶτον ὁ βασιλόπαις Ἰωάννης καὶ προηγηθῆ τοῦ θριάμβου, ἔπειτα δ' ὁ Παλαιολόγος καὶ ἡ σύζυγός του, ἀμφότεροι ἐπόμενοι κατὰ τὴν βασιλικὴν παρέλασιν. Ἀλλ' ἐπὶ τούτου ὁ Παλαιολόγος ἐμελέτα δόλον καὶ παρασπόνδησιν, ἣν πολλοὶ μὲν ἐγνώριζον, ἀλλ' εἶχον τὴν γλῶσσαν δεδεμένην ἐκ τῶν φιλοτιμημάτων καὶ τῶν χρηματικῶν παροχῶν, ἄλλοι δ' ἔχαιρον, διότι ἡ πρὸς τὸν βασιλόπαιδα περιφρόνησις ἤθελε διεγείρει περιπλοκάς ἐσωτερικάς, ἐξ ὧν ἠδύναντο νὰ ὠφεληθῶσιν. Ὁ δὲ πατριάρχης ἐν τῇ ἀπλότῃ αὐτοῦ ἤλπιζεν ὅτι οὐδεμία παράβασις ἤθελε γίνεαι τῶν συμπεφωνημένων, καὶ διετέλει ἡσυχος. Ἀλλ' ὁ Παλαιολόγος, γνωρίζων τὰ φρονήματα τοῦ Ἀρσενίου, ἀνεκοίνωσεν, ὅπως προλάβῃ πᾶν τὸ συμβησόμενον ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως τοῦ πατριάρχου, τὰς σκέψεις του εἰς τινὰς τῶν ἀρχιερέων, λέγων ὅτι δὲν ἦτο πρέπον ὁ νεαρὸς ἔτι τὴν ἡλικίαν βασιλόπαις νὰ στεφθῇ πρῶτος, παῖς ὢν, καὶ νὰ προηγηθῇ τοῦ θριάμβου ἀνδρὸς προβεβηκότος, καὶ τὸν βίον κατατρίψαντος ἐν τοῖς πράγμασι τῆς πολιτείας. Ἐλαβε δὲ παρ' αὐτῶν ὑποσχέσεις καὶ διαβεβαίωσιν ὅτι ἔχει δίκαιον τοιαῦτα ἀξιῶν, καὶ ὅτι θέλουσι πείσει τὸν πατριάρχην νὰ ἀναβάλλῃ τὴν στέφιν τοῦ βασιλόπαιδος εἰς καταλληλότερον χρόνον¹.

Δὲν ἤρκεσθη δ' εἰς μόνους τοὺς λόγους καὶ τὰς ὑποσχέσεις τούτων, ἀλλ' ἀπέστειλε πρὸς τὸν πατριάρχην πάντα δυνάμενον νὰ πείσῃ αὐτὸν ἀρχιερεῖς, μεγιστᾶνας, ἱερεῖς, μοναχοὺς, ἀγιορίτας, ἡσυχαστάς, πάντας τοὺς ἐν τέλει καὶ ἱερωσύνῃ καὶ ιδιωτεία, μὴ ἀφήσας μηδὲ γυναικας. Φαίνεται δ' ὅτι τὸν πατριάρχην πορευόμενον ἐκ Μαγνησίας εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου, προϋπήντων οἱ φίλοι τοῦ Παλαιολόγου, ὅπως πειθαναγκάσωσι νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν θέλησίν του, διότι ὁ πατριάρχης ἐν τῇ διαθήκῃ του ἐπικαλεῖται τὴν μαρτυρίαν τῶν

¹ Παχυμ. σ. 100. Διαθήκη Ἀρσενίου, σ. 947.

φίλων τῆς ἀληθείας δι' ὅσα ὑπέστη κατὰ τὰ Σύρροια, Λοπάδιον καὶ Προῦσαν, πόλεις, ἃς διήρχοντο οἱ εἰς Νίκαιαν ἐκ Μαγνησίας πορευόμενοι. Ὑπὲρ τοὺς τεσσαράκοντα δὲ ἀρχιερεῖς ἔγραψαν εἰς αὐτὸν προτρέποντες νὰ στέψη τὸν Παλαιολόγον πρῶτον, καὶ ὦμνουον νὰ ἔχωσιν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν πᾶσαν τῶν ὀρκων παρεκτροπὴν· ἀλλ' ὁ πατριάρχης ἐθεώρει τοῦτο παράβασιν τῶν ὀρκων, ὧν ὁ φρικωδέστερος ἦτο ὁ βασιλόπαις Ἰωάννης νὰ ἔξη τὰ πρωτεῖα καὶ εἰς τὴν στέψιν καὶ εἰς τὴν εὐφημίαν καὶ εἰς τὴν προπομπὴν καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην τιμὴν, ὁ δὲ Παλαιολόγος τὰ δευτερεῖα, οἱ δὲ ἀρχιερεῖς νὰ εἶνε φύλακες καὶ ἐπόπται καὶ συντηρηταὶ τοῦ κληρονόμου τῆς βασιλείας, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Παλαιολόγου νὰ ἐγχειρίζωσιν αὐτῷ τὴν βασιλείαν¹.

Ἐπέμενε δ' ὁ Πατριάρχης, διότι, ἐὰν ὁ βασιλόπαις δὲν ἐστέφετο βασιλικῶς, δὲν ἤθελεν οὐδὲ εὐφημισθῇ ὡς βασιλεύς, οὐδὲ τύχει τῶν λοιπῶν τιμῶν, αἵτινες θὰ ἀπενέμοντο τῷ Παλαιολόγῳ ὡς βασιλεῖ ἐστεμμένῳ. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Παλαιολόγον ἐπεφυλάχθησαν τὰ περὶ τοῦτου νὰ ἀνακινήσωσι κατὰ τὴν τελετὴν τῆς στέψεως, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ ἀναβολὴ αὐτῆς, γενομένης γνωστῆς τῆς ἀποφάσεώς των.

Ὅτε ἐπέστη ἡ ἡμέρα τῆς στέψεως, παρῆσαν δὲ πάντες ἐν τῷ ναῷ, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς εἶχον ἐνδυθῇ τὰς στολὰς αὐτῶν, καὶ ἀνεμένετο ἡ προσέλευσις τοῦ βασιλόπαιδος Ἰωάννου καὶ τοῦ Παλαιολόγου, προετάθη ὑπὸ τινων ἡ γνώμη νὰ στεφθῇ πρῶτος ὁ Παλαιολόγος. Ἐντεῦθεν προέκυψε σφοδρὰ λογομαχία καὶ θόρυβος, τινὲς δὲ τῶν τῆς γερουσίας ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐὰν ἄλλως πράξῃ ἡ ἐκκλησία θέλει βλάψῃ τὸν βασιλόπαιδα. Οὕτω δ' ἐν τῷ ναῷ λόγοι καὶ φιλονεικίαι διεस्ताυροῦντο περὶ τοῦ πρακτέου.

¹ Ὁ Ἀρσένιος ἐν τῇ διαθήκῃ του ὀνομάζει τὸν βασιλόπαιδα Ἰωάννην Καλοῖωάννην. Τοῦτο δὲ τὸ προσεπώνυμον τοῦ Καλός, ἐδίδετο καὶ εἰς τὸν Ἰωάννην Βατάτσην καὶ εἰς τὸν Ἰωαννίκιον τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ εἰς ἄλλους προγενεστέρους βασιλεῖς.

Ὁ πατριάρχης ἐν ἀμηχανίᾳ καὶ νέᾳ περιπλοκῇ εὐρεθεὶς ἡγνόμενός τινα γνώμην νὰ ἀκολουθήσῃ. Ἐπὶ τέλους οἱ ἀρχιερεῖς πλην ὀλίγων ὑποχωροῦσιν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Παλαιολόγου προσελθόντος. Ἦσαν δ' οἱ ἀντιφρονοῦντες ὁ τῶν Σάρδεων Ἀνδρόνικος, καὶ Μανουὴλ ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ ἐπιλεγόμενος Ψαῖς ἢ Δισύπατος. Ἀλλ' ὁ τῶν Σάρδεων μετ' ὀλίγον παρεπίσθη ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων Γερμανοῦ τῆς πόλεως Ἀδριανοῦ κατὰ τὴν Ὁρεστιάδα, Γρηγορίου τοῦ Ἀγκύρας, καὶ τοῦ Μελαγγεῖων¹ Κωνσταντίνου, ἐπ' ἴσης δὲ προσεχώρησε καὶ ὁ Ἐφέσου Νικηφόρος οὐδόλως ἐννοῶν τὸ τεκταινόμενον, ἅτε ἀπλοϊκὸς ὢν. Ἀλλ' ὁ Θεσσαλονίκης Μανουὴλ, ὅστις ἄλλοτε, ὡς προῖστορήσαμεν, ἐξήγησε τὴν φωνὴν μάρπου, ὑπὲρ τοῦ Παλαιολόγου, σφόδρα ἀντέτεινεν, ἀξιῶν ὅτι πρῶτος πρέπει νὰ στεφθῇ ὁ κληρονόμος τῆς βασιλείας. Ἀλλ' ὁ Παλαιολόγος πέμψας εἰς αὐτόν τινας τῶν φίλων ἐπέπληξεν ὑπενθυμίσας ὅτι αὐτὸς οὗτος προανήγγειλεν εἰς αὐτὸν ιδιώτην ἔτι ὄντα, καὶ ζῶντος τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Β' Λασκάρεως, ὅτι θέλει γίνεαι βασιλεὺς, ἐρμηνεύσας τὴν λέξιν μάρπου. Εἰς τοὺς λόγους τούτους ἐνέδωκε καὶ ἔστερξεν εἰς τὴν στέφιν, ἀλλὰ πάλιν ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ προηγηθῇ ὁ κατὰ κληρονομίαν βασιλεὺς. Προσῆγαγον δ' εἰς τὸν ἀρχιερέα καὶ τὸν βασιλόπαιδα Ἰωάννην, ὅστις ψελλίζων εἶπεν ὅτι συγκατανέυει εἰς τὸ νὰ στεφθῇ πρῶτος ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ἀρκεῖ νὰ μὴ πάθῃ τι αὐτός· ὁ ἀρχιερεὺς ὁμῶς, ὀλίγον φροντίζων περὶ τῶν λεγομένων τοῦ παιδαρίου ἐπέμενε, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὑπέκυψεν, ἐκβιασθεὶς καὶ ὑπὸ τῶν ἀπειλῶν τῶν παρισταμένων πελεκυφόρων Κελτῶν, ἐτοιμῶν ὄντων καὶ νὰ φυλακίσωσι καὶ κακοποιήσωσι πάντα ἀντιφρονοῦντα, καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων, οἵτινες ὠνείδιζον αὐτόν, μόνον θέλοντα νὰ ἀντιτα-

¹ Ἡ Ἀδριανούπολις ἐκαλεῖτο πρὶν Ὁρεστιάς. Φαίνεται δ' ὅτι τὸ ἀρχαῖον ὄνομα ἔμεινεν ὡς ὄνομα τῆς ἐπαρχίας. Boecking, Not. dign. T. A', σελ. 242. Parthey, σελ. 313, 34. Μελαγγεῖα πόλις παρὰ τὸν Μυσικὸν Ὀλυμπον, Tafel, Symb. B', σελ. 108.

χθῆ εἰς τὴν θέλησιν τῶν πολλῶν. Τέλος ὑπέγραψε τὸ «ὁμοιοτρόπως», ἀλλὰ κατὰ τρόπον δεικνύοντα ὅτι οὐχὶ κατὰ καλὴν πίστιν ἀπεδέχετο τὴν πρᾶξιν, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐκβιασμοῦ τῆς συνειδήσεώς του ¹

Ἐπελθούσης τέλος ὁμοφωνίας ἐστέφθη ὁ Παλαιολόγος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου περιβληθεὶς ὑπὸ τούτου καὶ τοῦ βασιλόπαιδος Ἰωάννου τὴν κεφαλὴν διὰ τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος ² περὶ τὰ μέσα ἢ τὰ τέλη τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1260 ³. Μετὰ δὲ τὴν στέψιν ἐπορεύθη ἐν πομπῇ εἰς τὰ ἀνάκτορα, προπορευόμενος πάντων καὶ φέρων ἐπὶ κεφαλῇς τὸ στέμμα· εἶπετο δὲ ὁ βασιλόπαις μετὰ τῆς λοιπῆς ἀκολουθίας, φέρων κεκρύφαλον ἡμιτύμβιον, κεκοσμημένον διὰ λίθων καὶ μαργάρων, οὐδὲν ἐννοῶν ἐκ τῆς ὅλης πομπῆς ⁴.

Ὁ Γρηγοῤῥς ἐν ἄλλοις εἰς τὰ περὶ στέψεως διαλαμβάνει ὅτι ὁ Ἀρσένιος ἔστεψε τὸν Παλαιολόγον εἰς βασιλέα οὐχὶ διαρκῆ, ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ διαδόχου, ὅτε ὑπεχρεώτο νὰ παραχωρήσῃ τούτῳ τὸν θρόνον καὶ τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας, καὶ ὅτι τοῦτο ἀπεδέχθη μεθ' ὅρκου ὁ Παλαιολόγος ⁵.

¹ Παχυμέρης, Α', σ. 90-103.

² Γρηγορ. σ. 78. Ὁ Ἀκροπολίτης, τὰ περὶ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ δεσπότη, καὶ εἶτα εἰς βασιλικὸν ἱστορεῖ συνοπτικῶς. Ὁ Παχυμέρης, Α', σ. 79, λέγει ὅτι ὁ Παλαιολόγος ἀπὸ τοῦ ἀξιώματός τοῦ μεγάλου δουκός, ἐγένετο δεσπότης.

³ Γρηγορ. σ. 78. Κατὰ Παχυμέρην, σ. 81 καὶ 96, ἡμέρα τῆς ἀναρρήσεως ἦν α' τοῦ Ἐκατομβαιῶνος νομηνία τῆς τότε τρεχούσης δευτέρας ἐπινεμήσεως». Ὁ Παχυμέρης Ἐκατομβαιῶνα, ὅστις ἦτο ὁ α' Ἀττικὸς μὴν, ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὸ τελευταῖον ἡμῖς τοῦ Ἰουλίου καὶ τὸ α' τοῦ Αὐγούστου, ὀνομάζει τὸν Ἰανουάριον. Ὁρα Petri Possini, Observat. Pachymer. σ. 689. Ὁ Γρηγοῤῥς, σ. 78 «οὐπω δ' ὅλος ἀπهرτιζέτο μὴν καὶ αὐτός (ὁ Ἀρσένιος) . . . οἰκείαις χερσὶν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ καταστέφει βήματος Μιχαὴλ Παλαιολόγον».

⁴ Παχυμέρης, σ. 104.

⁵ Γρηγοῤῥς, σ. 79.

Ἄλλ' οὗτος ἐνδομύχως ἐπρέσβευεν ὅτι ἐκ θεοῦ ἐκλήθη εἰς τὴν βασιλείαν, ὅπως εὐεργετήσῃ τὸ γένος τῶν Ῥωμαίων. Τοῦτο δὲ διαρρήδην καὶ ὁμολογεῖ πολλαχοῦ ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του¹.

Μετὰ τὴν στέψιν του ὁ Παλαιολόγος, καὶ μετὰ τὸ χρῖσμα τῆς ἐκκλησίας ἐθεώρησε πρῶτον μέλημα νὰ ἀπαλλαγῇ πάσης ἐν τῷ μέλλοντι ἐσωτερικῆς διαταράξεως τῆς πολιτείας παρὰ τῶν μὴ ἀποδεχομένων τὴν ἐκλογὴν του ὡς βασιλέως, καὶ ἀντιπολιτευομένων αὐτόν· δι' ὃ συλλαβὼν ἐφυλάκισε τὸν πρωτοβεστιάριον Καρυανίτην, ὅστις, ἀρχηγὸς ὢν τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων, παρεσκεύασε τὴν κατὰ τῶν Μουζαλώνων στάσιν, ἀλλὰ δὲν ἦτο καὶ ἐκ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Παλαιολόγου. Οὗτος ὅμως μετ' ὀλίγον δραπετεύσας ἐκ τῆς φυλακῆς μετέβη εἰς Περσίαν, ἔνθα καθ' ὁδὸν συλληφθεὶς ὑπὸ Τουρκομάνων ἐφονεύθη. Ἄλλος τῶν ὑπόπτων ἦτο ὁ Ἰωάννης Ἀγγελος πρωτοστράτωρ εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας, ὃν ὁ Θεόδωρος Β' ὑπερηγάπα, ἀποδίδων αὐτῷ τὰ δευτερεῖα μετὰ τὸν Καρυανίτην. Ὁ Παλαιολόγος διέταξε καὶ τὴν σύλληψιν αὐτοῦ, ὅπερ οὗτος μαθὼν ἐξέπνευσεν ἐκ τοῦ φόβου. Ἐπ' ἴσης δὲ συνέλαβε καὶ ἔρριψεν εἰς τὰς φυλακὰς τὸν Τσαμάντουρον². Ἦσαν δ' οἱ τρεῖς οὗτοι

¹ I. G. Troitzki, Imp. Michaelis «μεθίσταται μὲν ὁ αὐτοκράτωρ Θεόδωρος . . . ἐγὼ δὲ (ὦ, τίς ἄν, Κύριε, τῶν σῶν ἐξείποι τεραστίων τὸ μέγεθος . . .) ἀναλαμβάνομαι εἰς βασιλεία τοῦ σοῦ λαοῦ παρὰ σοῦ» σελ. 5. Ὅρα καὶ τυπικὸν ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Παλαιολόγου διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαινισθεῖσαν Μοῆν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ὑπ' αὐτοῦ δὲ ἀνατεθεῖσαν εἰς τὸν Ταξιάρχην Μιχαήλ. «Ἀλλὰ πόσας δανεισάμενος γλώσσας ἀξίως διηγησαίμην ὅσα ἐποίησε τῇ ψυχῇ μου ὁ Κύριος, ἃς οὐ με καὶ εἰς τὸ αὐταρχικόν, ἤγουν αὐτοκρατορικὸν καὶ βασιλικὸν ἀνήγαγεν ἄρμα μυριοπλάσιον;». — Μανουὴλ Γεδεών, Τυπικὸν τῆς ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τοῦ Ἀγίου Αὐξεντίου σελ. Μονῆς Μιχαήλ τοῦ Ἀρχαγγέλου, σελ. 19.

² Ἀκροπολίτης, σ. 170. Περὶ τοῦ Τσαμανδούρου ποιεῖται μνηεὶαν μόνος ὁ Παχυμέρης, σ. 80, ὅστις ἄλλως οὐδαμῶς ἀναφέρει τὸν Καρυανίτην καὶ τὸν Ἰωάννην Ἀγγελον.

οἱ ἐπιφοβώτατοι τῶν προκρίτων καὶ τῶν ἐν ἀξιώμασι, δυνάμενοι νὰ διαταράξωσι τὴν ἐπελθοῦσαν τάξιν, καὶ γεννήσωσι νέας ταραχάς. Ὑπελείποντο δὲ καὶ ἄλλοι τινὲς οὐχὶ λόγου ἄξιοι, περὶ ὧν οὐδαμῶς ἡσχολήθη.

Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἀνωτέρω εἰς τὰ περὶ Ἀρσενίου ἱστορήσαμεν, ὁ Παλαιολόγος ἐθεώρει καὶ αὐτὴν τὴν παρουσίαν τοῦ βασιλόπαιδος Ἰωάννου Β' ἐπικίνδυνον ἐν Νικαίᾳ, ἀπέστειλεν αὐτὸν αὔθις ὑπὸ φυλακὴν εἰς Μαγνησίαν.

Ὁ Παλαιολόγος, ὅτε ἀνελάμβανε τὴν βασιλικὴν ἀρχήν, εὔρε τὸ κράτος ἐν ἀναρχίᾳ καὶ συγχύσει, ἀλλ' ὑπὸ οἰκονομικὴν ἔποψιν ἐν ἀνθηρᾷ καταστάσει. Διότι ὑπῆρχεν ἐναπόθεμα χρημάτων, οὐ ραδίως ἀριθμητόν, κατὰ Παχυμέρην, ἐναποτεθησαυρισμένον ἐν Μαγνησίᾳ ἀπὸ τῶν χρόνων ἔτι τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Βατάτση· ἐπ' ἱσῆς δὲ ἄλλα ποσὰ συλλεχθέντα ὑπὸ τοῦ διαδόχου τούτου Θεοδώρου Β' τοῦ Λασκάρεως, φυλασσόμενα ἐν τῷ φρουρίῳ Ἀστυτζίῳ, κειμένῳ εἰς τὸν ἄνω Σκάμανδρον. Δὲν προήρχετο δὲ ὁ πλοῦτος οὗτος ἐξ ἀδίκων εἰσπράξεων, οὐδ' ἐξ ἀρπαγῆς παρὰ πτωχῶν ὑπηκόων, οὐδ' ἦτο χρυσὸς ἐξ αἱμάτων, ἀλλὰ πλοῦτος ἐξ ἰδίας βασιλικῆς προμηθείας, καὶ ἐξ ἀπλῆς ἀλλοτρίας εἰσφορᾶς· διότι μέρος εἰσεπράχθη ἐκ προϊόντων τῆς γῆς καὶ μέρος ἐξ εἰσαγωγικῶν τελῶν ἄλλων ἐθνῶν, εἰσαγόντων ἐμπορεύματα. Ἐκ τούτων δὲ τῶν εἰσφορῶν δὲν ἐδανῆτο ἢ μέρος εἰς χορηγίας ἀνδρῶν ἐπιφανῶν μὲν, ἀλλὰ πενήτων τὸ λοιπὸν δ' ἐθισαυρίζετο χάριν ἀπροόπτων ἀναγκῶν¹.

Ἐκ τοῦ θησαυροῦ τούτου ὁ Παλαιολόγος, ὅτε ἔφερε μόνον τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου δουκός, δὲν ἐλάμβανε ποσῶς χρήματα· διότι δὲν ἐπετρέπετο, τῶν ταμείων φυλασσόμενων ὑπὸ φρουρᾶς πελεχυφόρων Κελτῶν, εἰς ἣν ἔπρεπε νὰ δίδηται λόγος ἐκάστοτε τῆς χρήσεως τῶν λαμβανομένων χρημάτων. Γενόμενος ὅμως βασιλεὺς ἤντλει χρήματα, ἀλλ' ἀποκλειστικῶς μόνον διὰ τὰς χορηγίας, τὰς διδομένας εἰς τοὺς ἐπὶ γένει διακρινομένους. Αὐτὸς δὲ δι' ἑαυτὸν συνετηρεῖτο ἐξ ἰδίων, τὴν πενίαν ἔχων, κατὰ

¹ Παχυμέρης, σελ. 71.

Παχυμέρην, καύχημα δόξης. Ἀνήρχοντο δ' αἱ δαπάναι τοῦ οἴκου αὐτοῦ, γενομένου βασιλέως, εἰς τρία νομίσματα¹. Ἱστορεῖται δέ, ὡς πρὸς τὴν αὐτάρκειαν αὐτοῦ, ὅτι ἐζήτησε καὶ ποτε λόγον παρὰ τοῦ Ἀγγέλου, ἀδελφοῦ τῆς πενθερᾶς του, περὶ τῆς προικός, ἣν ἔδωκεν εἰς τὴν ἀνεψιάν του.

Ἐπὶ τοσοῦτο δὲ ἡ δημοκοπία τοῦ Παλαιολόγου προέβη, ὥστε καὶ πρὸς τὸ πλῆθος ἐδημηγόρει καὶ χρήματα διεσκόρπιζεν, ἀνυμνούντων τῶν συλλεγόντων τὸν εὐεργέτην. Συνέπαιζε δὲ μετὰ τῶν ἀρχόντων καὶ τὰ παιγνίδια τῆς σφαίρας καὶ τοῦ κοντοῦ, καὶ εἰς ἵππικὰς ἐκδρομὰς συνεξήρχετο, ὃ δὲ λαὸς ἐνε-τρύφα εἰς τὰ θεάματα ταῦτα.

Ἐπιζητῶν δὲ παντὶ τρόπῳ νὰ εἶνε ἀρεστός, ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς πολίτας ἔθιμον, ἄλλοτε ἀπαγορευθέν, τὸ νὰ πλέκωσιν οἱ πωγωνοφόροι τὰς γενειάδας των εἰς ἓνα ἢ δύο πλοκάμους. Εἶδε δὲ ἰδίῳις ὄμμασιν ὁ ἱστορῶν ταῦτα Παχυμέρης πολλοὺς γαυριῶντας, ὅτι τοῦτο ἔπραττον προσταγῇ βασιλικῇ², θεωροῦντες ὡς σύμβολον χάριτος ἀρχαίας ἀπολεσθείσης ἐλευθερίας!

ὑπὸ τὰς τοιαύτας δ' ἐντυπώσεις, καὶ ὑπὸ τὴν καινοφανῆ ταύτην κατάστασιν τῆς πολιτείας ἐλησμονήθη τέλεον μετ' οὐ πολὺ ὁ νόμιμος διάδοχος τῆς βασιλείας, ὁ βασιλόπαις Ἰωάννης, ὅστις, νεαρῶτατος ὢν, ἐτέρπετο τυρβάζων μόνον περὶ τὰ παιδικὰ παίγνια. Ὁ κληρὸς δὲ σύμπας καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης οὐδόλως ἠδύναντο νὰ παρεμβῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ὑπεραμυνθῶσι, βλέποντες τὴν ἀκατάσχετον φορὰν τῶν πραγμάτων. Ἐζήτουν μόνον παρὰ πάντων καὶ ὑπεμίμνησκον τὴν τήρησιν τῶν δοθέντων ὀρκων, ὧν ἡ παράβασις ἦτο ἀμάρτημα πρὸς τὸ θεῖον, νομίζοντες τοῦτο ἱκανὸν πρὸς σωτηρίαν τῆς νομίμου βασιλείας, καὶ ἀποφυγὴν ἐμφυλίων στάσεων καὶ σπαραγμῶν.

¹ Ὑπὸ τὸ ὄνομα ἀπλῶς «νόμισμα» ἐννοεῖται παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς πάντοτε τὸ «ὑπέρπυρον» ἀξίας, ὡς καὶ προηγουμένως εἵπομεν, φράγκων 11 ²⁰/₁₀₀.

² Παχυμέρης, σελ. 105.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος.

Τὰ μετὰ τὴν ἐν Καστορίᾳ μάχην. — Ἀπελευθέρωσις Γεωργίου Ἀκροπολίτου. — Κακὴ συμπεριφορὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Παλαιολόγου πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου. — Ἀντιδράσεις κατὰ τῆς κυριαρχίας τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου. — Ἐμφάνισις Μιχαὴλ Β΄. — Νίκαι αὐτοῦ. — Ἐπιστροφὴ τοῦ στρατοῦ τοῦ Παλαιολόγου εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. — Ἀπονομὴ ὀφικίων ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου εἰς τοὺς ἀρχηγούς τῆς ἀνὰ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου ἐκστρατείας. — Ἐκστρατεία Μιχαὴλ Παλαιολόγου κατὰ Κωνσταντινουπόλεως. — Ἀποτυχία αὐτῆς. — Ἀποστολὴ Γεωργίου Ἀκροπολίτου εἰς ἡγεμόνα Βουλγάρων. — Πρέσβεις τοῦ Σουλτάνου τῶν Περσῶν καὶ τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου εἰς Παλαιολόγον. — Νέα ἐκστρατεία Παλαιολόγου κατὰ Κωνσταντινουπόλεως. — Θελήματᾶριοι.

Διὰ τῆς ἐν Καστορίᾳ νίκης πρὸς καιρὸν ἐξέλιπε τὸ βασίλειον τῆς Δύσεως, τὸ κάρφος τοῦτο τῶν βασιλέων τῆς Ἀνατολῆς, οἱ δὲ στρατηγοὶ τοῦ Παλαιολόγου ἐξηκολούθησαν τὸ κατακτητικὸν ἔργον, οὐδένα ἔχοντες ἤδη ἀντίπαλον. Καὶ ὁ μὲν σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης τὴν Θεσσαλίαν διελθὼν, καὶ ὀχυρώσας πάντα τὰ ἐν αὐτῇ φρούρια, ἐστρατοπέδευσεν ἐν Ὑπάτῃ, ἣν τότε ἐκάλουν Νέαν Πάτραν, ὄνομα, ὅπερ παρέμεινε μέχρι ἐσχάτων χρόνων, συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ νόθου υἱοῦ τοῦ Μιχαὴλ Β΄ Ἰωάννου, ὁ δὲ μέγας δομέστικος Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος καὶ ὁ Ἰωάννης Ῥαούλ, ὑπερβάντες τὰ Πυρηναῖα ὄρη, τὰ χωρίζοντα τὴν Παλαιὰν Ἡπειρον ἀπὸ τῆς Νέας, κατέλιπον μοῖραν στρατοῦ εἰς πολιορκίαν τῶν Ἰωαννίνων, διὰ τοῦ ὑπολοίπου δὲ κατέλαβον τὴν Ἄρταν. Κατὰ τὴν πορείαν των δὲ ταύτην ἤγον μεθ' ἑαυτῶν τὸν Βιλλαρδουῖνον καὶ τοὺς λοιποὺς αἰχμαλώτους Ἀνσῶ δὲ Τουσί καὶ Γοδοφρέδον τῆς Καριταίνης. Ἐν Ἄρτῃ εὔρον τὸν Ἀκροπολίτην ἔτι ἐν τῇ φυλακῇ κεκλεισμένον, ὃν ἀπηλευθέρωσαν. Οὗτος δὲ μετὰ βραχυχρόνιον αὐτόθι διαμονήν, ἀπῆλθεν εἰς Νέαν Πάτραν, ἔνθα διέτριβεν ὁ Ἰωάννης

Παλαιολόγος, καὶ ἐντεῦθεν ἔλαβε τὴν εἰς Βιθυνίαν ἄγουσαν.

Οἱ κάτοικοι τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας βαρέως ἔφερον τὴν πολιτικὴν ταύτην μεταβολήν, ἣτις αἰφνιδίως καὶ ἀνελπίστως ἐπῆλθεν εἰς τὸ βασιλείον τῆς Δύσεως· συνετέλεσε δὲ εἰς ἐπαύξησιν τῆς δυσμενείας αὐτῶν καὶ ἡ κακὴ συμπεριφορὰ τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς πρὸς αὐτούς, ἣν ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀκροπολίτης, ὁ ἔνθερμος θαυμαστής καὶ ἐπαινέτης αὐτοῦ, γράφων ὅτι τὸ ἐκ τῆς νίκης ἐκείνης ἀγαθὸν διήρκεσεν ἐπ' ὀλίγον χρόνον, ἐστράφησαν δ' εὐθὺς ἀμέσως τὰ πράγματα κατ' αὐτῶν.

Ὁ σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης ἀναχωρήσας ἐξ Ἄρτης καὶ διελθὼν τὴν Λεβαδίαν, ἐξεπολιόρκησε καὶ ἐσκύλευσε τὰς Θήβας, πολεμῶν τοὺς ἐν αὐταῖς ἐγκατεστημένους Φράγγους. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ νόθος υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Β' Ἰωάννης, ὃν εἶδομεν προσελθόντα πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀνατολῆς καὶ συμπολεμήσαντα ἐν Καστορίᾳ, εἶτα δὲ παρακολουθοῦντα τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας, παραβὰς τοὺς ὄρκους του, καὶ μετὰ τινων ὁπαδῶν του ἀποδράς προσῆλθεν εἰς τὸν πατέρα του, ὅστις ἀναθαρρήσας, καὶ κύριος ὢν τῆς Βονίτσης ἦλθεν εἰς Ἄρταν, ἐξ ἧς ἀπεδίωξε τὴν φρουράν, τῶν κατοίκων ὑποδοθηθῶντων τὸ ἔργον του, εὐνοϊκῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένων. Εἶτα δὲ πορευθεὶς εἰς Ἰωάννινα ἔλυσε τὴν πολιορκίαν αὐτῶν¹. Οὕτω δ' αἱ ἐν Ἡπείρῳ κτήσεις τοῦ βασιλείου τῆς Ἀνατολῆς ἀπωλέσθησαν πρὶν ἢ ἴσως φθάσῃ ἡ ἀγγελία τῆς ἀποκτήσεως αὐτῶν εἰς τὸν ἐν Λαμψάκῳ διαμένοντα Παλαιολόγον.

Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ δεσπότης Μιχαὴλ ζητεῖ νέαν ἐπικουρίαν παρὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Μαμφρέδου, ἣν καὶ ἔλαβεν. Ἐνταῦθα δὲ ἀνάγεται, ὑποθέτομεν, σημείωσις τοῦ χρονογράφου Ἰταλοῦ Ματθαίου Σπινέλλη, συγχρόνου τῶν γεγονότων τούτων, διαλαμβάνουσα ὅτι τῇ 3 Δεκεμβρίου 1259, γυναικάδελφος τοῦ Μαμφρέδου μετέβη εἰς Ἰταλίαν ἀποδιδασθεὶς εἰς Βέσταν (Vieste)

¹ Ἀκροπολίτης, σ. 179.

πρὸς συνάντησιν αὐτοῦ. Ὑποθέτομεν δὲ ὅτι οὗτος ἦτο ὁ Νικηφόρος, τοῦ χρονογράφου μὴ μνημονεύοντος τοῦ ὀνόματος ¹.

Ἐνισχυεῖς οὕτως ὁ Μιχαήλ, καὶ καταστήσας τὸν υἱὸν του Νικηφόρον ἀρχιστράτηγον, ἔπεμψεν εἰς Θεσσαλίαν, ὅπου συναντήσας τὸν Στρατηγόπουλον περὶ τὴν Τρικόρυφον ² νικᾷ κατὰ κράτος, πολλοὺς φονεύσας καὶ αἰχμαλωτίσας τῶν Νικαέων, ἐν οἷς καὶ αὐτὸν τὸν Στρατηγόπουλον, ὃν κατόπιν μετὰ προηγουμένην συνθηκολογίαν ἀφῆκεν ἐλεύθερον ³.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν βραχεὶ κατῴρθωσεν ὁ Μιχαήλ Β', ἀνακτήσας διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς προστασίας τῶν κατοίκων τοῦ δεσποτάτου μέγα μέρος τοῦ βασιλείου του.

Ὁ σεβαστοκράτωρ δὲ Ἰωάννης Παλαιολόγος μετὰ τοῦ πενθεροῦ του Κωνσταντίνου Τορνίκη, ἄγων καὶ τὸν πρίγγιπα τῆς

¹ Matthaei Spinelli, Ephemerides Neapolitane (ἐν Murator. T. Z'), σ. 1096 καὶ (ἐν G. del Re, Cronisti Napol. T. B'), σ. 641. «Alli 3 di Dicembre 1259 venne lo Dispoto de la Morea, che era coinato de lo Re Manfredo, et sbarco à Vieste, et passao a trovare lo Papa, et le Re». Ἐν τῇ σημειώσει ταύτῃ δὲν πρόκειται περὶ τοῦ Βιλλαρδουίνου, ὃν ἠδύνατο νὰ ὀνομάσῃ cognato τοῦ Μαμφρέδου, διότι οὗτος δὲν μετέβη εἰς Ἰταλίαν τότε, ἀλλ' εὐρίσκετο ἐν Καστορίᾳ, ὅπου καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος. Γράφων ὁ Spinelli ὅτι ὁ δεσπότης τοῦ Μορέως, cognato τοῦ Μαμφρέδου, ἀπῆλθεν εἰς Ἰταλίαν παρὰ τῷ Μαμφρέδῳ καὶ τῷ πάπα, καθ' ἡμᾶς ἐννοεῖ υἱὸν τοῦ Μιχαήλ, συγχέων ἐν τῇ εἰδήσει ταύτῃ τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου πρὸς τὸν πρίγγιπα τοῦ Μορέως. Ἐκ τῶν υἱῶν δὲ τοῦ Μιχαήλ ἐστὶν ὁ Νικηφόρος, ὅστις ἦτο καὶ γυναικᾶδελφος τοῦ Μαμφρέδου καὶ ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ δεσπότη (Ὅρα ἄνωτ. σ. 395).

² Ὑποθέτω ὅτι Τρικόρυφον ἀποκαλεῖ ὁ Παχυμέρης τὴν ἀρχαίαν Τρίκκην ἢ τὰ σημερινὰ καλούμενα Τρίκκαλα.

³ Παχυμ. σ. 89. Ὁ Στρατηγόπουλος καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐκστρατεύσας κατὰ τοῦ Μιχαήλ Β', συνελήφθη αὖθις ὑπὸ τούτου καὶ ἀπεστάλη εἰς τὸν Μαμφρέδον εἰς Σικελίαν, ὅπου ἐφυλακίσθη, ἀπηλευθερώθη δ' ἐπ' ἀνταλλαγῇ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Μαμφρέδου βασιλίσσης Ἀννης, συζύγου τοῦ Ἰωάννου Βατάτση.

Ἀχαΐας Βιλλαρδουΐνον καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν Φράγγων αἰχμαλώτων, ἔφθασεν ἐπὶ τέλους μετὰ τροπαίων καὶ λείας πολλῆς εἰς Λάμψακον, πρὸς μεγίστην χαρὰν τοῦ Παλαιολόγου, γνωρίζοντες ἤδη ἐκ τῆς προηγηθείσης φήμης τὰ ἐν τῷ δεσποτάτῳ κατορθώματα τοῦ στρατοῦ του. Ἐνεκα τούτων δ' ἡμεῖσθη ὑπ' αὐτοῦ διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ δεσπότη, ὅπως ἔχῃ τὸ αὐτὸ ἀξίωμα πρὸς τὸν δεσπότην τῆς Δύσεως, καθ' οὗ ἐπολέμησεν, ἢ καὶ ἤθελε κατόπιν αὖθις πολεμήσει, τὸν δὲ πενθερόν του Κωνσταντῖνον Τορνίκην, μέγαν πριμικήριον ὄντα, ἐτίμησε διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ σεβαστοκράτορος. Ἵνα δὲ ὑπάρξῃ διάκρισις πρὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ σεβαστοκράτορος, δι' οὗ ἦτο περιβεβλημένος ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννης πρότερον, ὁ Τορνίκης ἔφερε τὰ κυανᾶ πέδιλα αὐτοῦ ἄνευ κοσμημάτων, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης μετὰ ἐνυφασμένων χρυσοῦφῶν ἀετῶν. Τὸν Στρατηγόπουλον δὲ διατρίβοντα ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις, καὶ ὄντα μέγαν δομέστικον, ὁ Παλαιολόγος προεχείρισε καίσαρα, πέμψας εἰς αὐτὸν τὴν ἀγγελίαν τοῦ νέου τούτου ἀξιώματος¹.

Εἰς τὸν γέροντα δὲ Λάσκαριν, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Τσαμαντούρου, τοῦ μοναχοῦ γενομένου, ἀπένειμε τὸ ἀξίωμα τοῦ δουκός, εἰς δὲ τὸν Ἰωάννην Ῥαούλ, υἱὸν τοῦ πρωτοβεστιάριου Ῥαούλ, τὸ τοῦ πρωτοβεστιάριου, συζεύξας καὶ μετὰ τῆς Θεοδώρας χήρας τοῦ Μουζάλωνος, ἀνεψιᾶς αὐτοῦ, ἐκ τῆς ἀδελφῆς του Εὐλογίας καὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ γεννηθεῖσαν. Τὸν Ἀλέξιον δέ, υἱὸν τοῦ πηρωθέντος τοὺς ὀφθαλμοὺς Φιλῆ, ὠνόμασε μέγαν δομέστικον, συζεύξας καὶ τοῦτον μετὰ τῆς ἐτέρας ἀνεψιᾶς του ἐκ τῆς αὐτῆς Εὐλογίας, τῆς Μαρίας. Ἐπίσης δὲ συνῆψε καὶ ἐτέρας ἐπιγαμίας πρὸς ἄλλους ἐπισήμους ἄνδρας. Οὕτως ἄλλην ἀνεψιάν του, τὴν Θεοδώραν ἐκ τῆς ἀδελφῆς του Μάρθας, συ-

¹ Ἀκρ. σ. 184. Ἀνών. 546. Ὁ Γρηγοράς, σελ. 79, γράφει ὅτι ὁ Στρατηγόπουλος προήχθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ σεβαστοκράτορος, καὶ ὅτι, ἵνα ὑπάρχῃ διαφορὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Τορνίκη, ἔφερε τὰ πέδιλα μετὰ τῶν χρυσοῦφῶν ἀετῶν. Παχυμέρης, σ. 108.

ζύγου τοῦ Βασιλείου Καβαλλαρίου, ἣν διέζευξεν ἀπὸ τούτου κατὰ παράκλησιν αὐτῆς, ἔδωκεν εἰς τὸν Βαλανειδιώτην, ἐν ἐτίμησε διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ μεγάλου στρατοπεδάρχου. Τοὺς ἀδελφούς δὲ τῆς ἀνεψιᾶς του ταύτης Μιχαήλ, Ἀνδρόνικον καὶ Ἰωάννην ὑπερηγάπα, καὶ εἶχε παρ' ἑαυτῷ ἐν τοῖς ἀνακτόροις. Εἶτα δὲ εἰς τὸν δομέστικον Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον, ἐν καὶ μέγαν ἐξάδελφον ἀπεκάλει, τὸν ἀπελθόντα εἰς τὴν κατὰ τὴν δύσιν ἐκστρατείαν, ἔδωκε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥαούλ, χήραν τοῦ μεγάλου δομεστίκου Ἀνδρονίκου Μουζάλωνος, καὶ ἀνηγόρευσε πρωτοστράτορα. Τοιοῦτο δ' ἀξίωμα ἀπέδωκε καὶ εἰς τὸν Ἀλέξιον Φιλανθρωπηνόν. Εἰς δὲ τοὺς ἀνεψιούς αὐτοῦ Μιχαήλ Νεστόγγον τὸ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ, καὶ εἰς τὸν Μιχαήλ Παλαιολόγον τὸ τοῦ μυστικοῦ. Τὸν λογοθέτην τῶν ἀγγελῶν Ἀγιοθεοδωρίτην ἐπανεδίβασεν εἰς λογοθέτην τῶν οἰκειακῶν, τὸν δὲ Μιχαήλ Κακόν, πρωτασηκρίτην ἀναδείξας, ἐνύμφευσε μετ' εὐγενεοῦς κόρης ἐκ τοῦ γένους τῶν Φιλανθρωπηνῶν. Ὡς δὲ καὶ ἀνωτέρω διελάβομεν, ὁ Παλαιολόγος διὰ τῆς ἀπονομῆς τοιούτων ἀξιωμάτων καὶ διὰ τῶν ἐπιγαμιῶν περιεποιεῖτο τοὺς ἄρχοντας, οἰκονομῶν τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν καὶ θεραπεύων τὰς ἀνθρωπίνας ἀδυναμίας.

Ὁ Παλαιολόγος, παραχειμάσας ἐν Λαμφάκῃ, προητοιμάσθη, ἐπελθόντος τοῦ ἔαρος τοῦ 1260, εἰς ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως αὐτῆς, οὐχὶ τόσον ἐρειδόμενος εἰς τὰς ἰδίας στρατιωτικὰς δυνάμεις, διότι ἐστερεῖτο ἀξιομάχου στρατοῦ, ὅσον εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ Ἀνσῶ δὲ Καγιώ, ὅστις ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτὸν ὅτι κέκτῃται παρὰ τὸ τεῖχος τῆς Πόλεως οἰκίαν, ἔχουσιν πύλην ἀπόκρυφον, δι' ἧς ἡδύνατο νὰ εἰσαγάγῃ στρατὸν ἀθορύβως, καὶ καταλάβῃ ἀμαχητὶ τὴν Πόλιν. Ὁ Παλαιολόγος ἐπίστευσεν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἀνσῶ, καὶ διότι ἦτο συγγενῆς του, καὶ διότι πολλὰς δωρεὰς ἔκαμε πρὸς αὐτόν, ὑπεσχέθη δὲ νὰ δώσῃ καὶ ἄλλας¹.

¹ Τὸ κείμενον τοῦ Ἀκροπολίτου, σελ. 185, ἐνταῦθα ἔχει κενόν.

Ἐπὶ τούτου ὁ Παλαιολόγος βασιζόμενος ἐκστρατεύει εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ στρατοπεδεύει εἰς τὸ βόρειον κέρας τῆς πόλεως, τὸν Γαλατᾶν. Κρύφα δ' ὑπέμνησεν εἰς τὸν Ἀνσῶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεών του, ἀλλ' οὗτος ἐπὶ διαφόροις προφάσεσιν ἀνέβαλε, μέχρις οὗ τῆς στρατιᾶς τοῦ Παλαιολόγου προσεγγισάσης εἰς τὸν οἶκόν του, κατεφωράθη ψευδόμενος· προέβαλε δὲ δικαιολογίαν ὅτι ὁ ἄρχων τῆς πόλεως, ἀφῆρεσε παρ' αὐτοῦ τὰς κλεῖδας τῶν πυλῶν¹. Ὁ Παλαιολόγος κατανοήσας τὴν ἀπάτην ἀνεχώρησε, συνάψας πρὸς τοὺς Λατίνους, καὶ ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ αὐτῶν, πεμφάντων τρεῖς πρέσβεις, εἰρήνην ἐνιαύσιον, μὴ θέλων νὰ δεσμεύσῃ ἑαυτὸν διὰ πλείοτερον χρόνον.

Ἐν Βιθυνίᾳ διῆλθε τὸ θέρος τοῦ 1260 περὶ τὰς Πηγάς, ἐπελθόντος δὲ τοῦ φθινοπώρου μετέβη εἰς Νύμφαιον, παραλαβὼν καὶ τὸν βασιλόπαιδα. Ἐντεῦθεν δ' ἀπέστειλε τὸν Ἀκροπολίτην πρεσβευτὴν εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Κωνσταντῖνον, ἐν Τυρνόβῳ μένοντα, περὶ τὸν μῆνα Δεκεμβρίου, παρὰ τῷ ὁποίῳ διέτριψε κατὰ τὰς ἐορτὰς τῶν Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων κατὰ παράκλησιν τοῦ ἡγεμόνος· μεθ' ὃ ἐπανέκαμψεν εἰς τὰ ἴδια². Τίνα σκοπὸν εἶχεν ἡ ἀποστολὴ αὕτη τοῦ Ἀκρο-

διότι ἱστορεῖ ὅτι ὁ Ἀνσέλ (ἄνευ ἐπωνύμου) συνελήφθη αἰχμάλωτος μετὰ τοῦ πρίγγιπος τῆς Ἀχαΐας, καὶ ὅτι ἀπελύθη ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου, οὐδόλως κακοποιηθείς. Ἐκ τοῦ Ἀωνύμου, σ. 185, δὲν πληροῦται τὸ κενόν. Ἀμφότεροι ὑπολαμβάνουσιν ὅτι ὁ Ἀνσέλ οὗτος εἶνε ὁ Ἀσέλ Δεκαέ, ἢ Ἀνσῶ δὲ Καγιῶ (Anseau de Cahieu). Ἀλλ' οὗτος δὲν συνελήφθη αἰχμάλωτος ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Παλαιολόγου, ἀλλ' ὁ Ἀνσῶ δὲ Τουσί (Anseau de Tousi). Ἐσφαλμένως δὲ ὁ τε Ἀκροπολίτης καὶ ὁ Ἀνώνμος γράφουσιν ὅτι ὁ Ἀσέλ ἢ Ἀνσῶ, μεθ' οὗ ὁ Παλαιολόγος συνεννήθη, ἦτο αὐτὸς ὁ συλληφθεὶς αἰχμάλωτος.

¹ Ἀκρ. σ. 185. Ἀνών. σ. 516. Ὁ Γρηγοράς, σ. 80, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ Ἀσέλ, οὐδὲ ὁ Παχυμέρης, 106.

² Ἀκροπ. σ. 187 «ἔτυχον γὰρ τότε καὶ ἐορτάσιμοι τοῦ Χριστοῦ ἡμέραι, ἣ τε τῶν Γενεθλίων καὶ ἡ τοῦ Βαπτίσματος, ἣ οἱ τῶν Βουλγάρων ἄρχοντες λαμπρύνονται μάλιστα». Ὁ Ἀνών. σ. 547 προσθέτει

πολίτου, οὐδόλως οὗτος ἐν τῇ ἱστορίᾳ του ἀναφέρει, ἴσως μὴ θέλων νὰ ἀποκαλύψῃ τὰ μυστικά τῆς πρεσβευτικῆς αὐτοῦ ἀποστολῆς ἢ ἀποκρύπτων τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ.

Ἐν Νυμφαίῳ ὄντος τοῦ Παλαιολόγου προσῆλθον πρέσβεις τοῦ σουλτάνου τῶν Περσῶν μετὰ δώρων, ζητοῦντος προστασίαν, ἅτε εὕρισκομένου ἐν κινδύνῳ· ὁ Παλαιολόγος δ' ἀπήντησεν ὅτι προθύμως θὰ ἐδέχετο αὐτόν, ἐὰν κατέφευγεν εἰς τὴν ἐπικράτειάν του, ὅπου θὰ διετέλει ἐν ἀσφαλείᾳ μέχρι διευθετήσεως τῶν πραγμάτων τοῦ κράτους του.

Ὁ Παλαιολόγος παραχειμάσας ἐν Νυμφαίῳ, ἐπελθόντος τοῦ ἔαρος τοῦ 1261, ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εὐθὺς μετὰ τὸ Πάσχα, καὶ διατρίψας ἡμέρας τινὰς ἐν Φλεβίοις, μετέβη εἰς Κλυζομένην¹, ὅπου οἱ βασιλεῖς τῆς Νικαίας ἀναχωροῦντες ἐκ Νυμφαίου διήρχοντο τὸ πλεῖστον τοῦ ἔαρος, διότι ἡ περὶ αὐτὴν χώρα ἦτο πεδινή, κατάρρυτος, ἀφθόνους παρέχουσα νομάς εἰς τὸ ἵππικόν· ἔκειντο δ' αὐτόθι καὶ πολλαὶ ἄλλαι κῶμαι καὶ πόλεις, ἐξ ὧν ἄφθονα ἐπορίζετο ὁ στρατὸς καὶ οἱ περὶ τὸν βασιλέα τὰ ἐπιτήδεια. Ὁ Παχυμέρης ἐπὶ πλεόν προσθέτει ὅτι ὁ Παλαιολόγος, σπεύδων σφόδρα εἰς ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπεχείρησε καὶ νέαν κατ' αὐτῆς ἐκστρατείαν, καθ' ἣν ἐκυρίευσεν τὴν Σηλυμβρίαν κατεχομένην ὑπὸ τῶν Φράγγων, καὶ σχεδὸν κατέλαβε πᾶσαν τὴν περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν χώραν πλὴν τῆς Ἀφαμείας², χωρίου ἰσχυροῦ κατεχομένου ὑπὸ τῶν Φράγγων.

ὅτι κατὰ τὰς ἐορτὰς τῆς Γεννήσεως καὶ Φωτίσματος οἱ Βούλγαροι περιέφερον ἐν θριάμβῳ ἀνὰ τὴν πόλιν τὰ βασιλικά σύμβολα, ἅτινα ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου ἐσκύλευσαν τῷ 1191. Παχυμ. σ. 106.

¹ Ὁ Ramsay, σ. 116, ἀντὶ τοῦ Παλαιολόγου σημειοῖ ὅτι ἐνταῦθα ἔφθασεν ὁ Θεόδωρος Β' Λάσκαρις, ὅπερ εἶνε παραδρομή.

Ἐπιθέτομεν ὅτι Κλυζομένην καλεῖ ὁ Ἀκροπολ. 84, σ. 117, τὰς ἀρχαίας Κλαζομενάς, θέλων, πιθανῶς ἐκ σεμνοτυφίας, νὰ ἀποφύγῃ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, δύσσημον εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν χρόνων του.

² Προάστειον πρὸς Δ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, νῦν καλούμενον Μπασμά-Χανέ. Βυζάντ. Κωνσταντινούπολις, Τ. Α', σ. 320.

Πρὸς τὸ μέρος δὲ τοῦτο ὑπῆρχον κάτοικοι Ἑλληνες, οἰκοῦντες ἔξω τῆς Χρυσῆς Πύλης¹, οἵτινες ἀπέκλινον καὶ πρὸς τοὺς Φράγγους, πρὸς οὓς εἶχον καθημερινὴν ἐπικοινωνίαν, καὶ πρὸς τοὺς ὁμοφύλους Ἑλληνας. Ἦσαν δ' οὗτοι γεωργοὶ ποριζόμενοι τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν προϊόντων αὐτῶν. Οἱ Ἑλληνες ἐκάλουν αὐτοὺς *θεληματαρίους*, ἴσως διότι ἐξετέλουν καὶ ἄλλας ὑπηρεσίας ἐξερχόμενοι καὶ εἰσερχόμενοι διὰ τῶν Πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀκωλύτως· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Σηλυμβρίας διεκόπη πᾶσα συγκοινωνία μεταξὺ τούτων καὶ τῶν Ἑλλήνων. Ὡς Ἑλληνες ὅμως οἱ *θεληματάριοι* διετήρησαν τὴν πρὸς τοὺς ὁμοφύλους ἀγάπην αὐτῶν, ἥτις ἐξηδηλώθη μεταγενέστερον, διότι θέλομεν συναντήσῃ αὐτοὺς μετὰ τῶν κυρίων προσώπων, ἅτινα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Παλαιολόγος γενόμενος κύριος τῆς Σηλυμβρίας ἀπεφάσισε νὰ στρατοπεδεύσῃ περὶ αὐτήν, καὶ ἐνταῦθα ὀργανώσῃ τὰ τῆς νέας πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ τὰ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπελθόντα συμβάντα ἀπέτρεψαν αὐτόν, καὶ ἠνάγκασαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια².

¹ Ἡ Χρυσὴ Πύλη, καλουμένη καὶ Χρυσεῖαι Χερσαῖαι Πύλαι, Χρυσὴ Πόρτα, Χρυσήλατος Πύλη, ἦτο ἡ πρώτη πρὸς τὴν ξηρὰν Πύλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸ ΜΔ ἄκρον αὐτῆς, ὑφισταμένη μέχρι σήμερον, ἀλλὰ γυμνὴ τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς κόσμου, ἀποτελοῦσα μέρος ἀναπόσπαστον τοῦ Ἑπταπυργίου τοῦ βυζαντινοῦ Κυκλοβίου. Διὰ ταύτης ἐγένετο ἡ θριαμβευτικὴ εἴσοδος τῶν αὐτοκρατόρων εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἐκτὸς τῆς Πύλης ταύτης ὑπῆρχε μέγας λειμὼν, καὶ ἡ Μονὴ τῶν Ἀδραμιτῶν, ἀφιερωμένη εἰς τὴν Θεοτόκον Ἀχειροποίητον, τελευταῖος σταθμὸς τῶν αὐτοκρατόρων πρὸ τῆς εἰσόδου των. Διὰ ταύτης δὲν εἰσέρχοντο οἱ πολῖται, ἀλλὰ δι' ἐτέρας βορειοτέρας, καλουμένης Μικρᾶς Πύλης, κατ' ἀντίθεσιν τῆς Χρυσῆς καλουμένης Μεγάλης. Mordtmann, Esquisse topogr. de Constantinople, σ. 13.

² Παχυμέρης, σ. 110.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἑκκλησιαστική ἱστορία.

Ὁ Πατριάρχης Ἀρσένιος θεωρεῖ τὸν Παλαιολόγον ὡς παραβάτην τῶν ὅρκων τοῦ ὑπὲρ τοῦ βασιλόπαιδος Ἰωάννου Λασκάρως. — Ψυχρότης μεταξὺ Παλαιολόγου καὶ Ἀρσενίου. — Κρίσεις Ἀνωνύμου περὶ Ἀρσενίου. — Ὁ Ἀρσένιος καταλείπει τὴν πατριαρχίαν. — Ἐντυπώσεις τῆς πράξεώς του ταύτης εἰς τὸν κληρὸν. — Ἀνάμιξις Παλαιολόγου εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά πράγματα. — Πιέσεις Ἀρσενίου. — Νέα ἐκλογή πατριάρχου τοῦ Νικηφόρου, τέως Ἐφέσου. — Ἀντιδράσεις κατ' αὐτοῦ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Ἀρσενίου. — Ἀναχώρησις πατριάρχου Νικηφόρου ἐκ Νικαίας πρὸς τὸν ἐν Σηλυμβρία εὐρισκόμενον Παλαιολόγον. — Ἐριδὲς κληρικῶν. — Δεισιδαιμονίαι Παχυμέρη.

Ἐξιστορήσαμεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι ὁ πατριάρχης Ἀρσένιος ὑπεχώρησεν εἰς πάσας τὰς θελήσεις τοῦ Παλαιολόγου, ὑποκύψας εἰς τὸν πειθαναγκασμὸν αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐπιμόνους προτροπὰς τῶν ἀρχιερέων, ἀλλ' ἐθεώρει πάντα τὰ ἀξιώματα, εἰς ἃ ἀνῆλθεν ὁ Παλαιολόγος, ἀπόντος αὐτοῦ ἢ παρόντος, ὡς παραβίασιν τῶν ὅρκων πρὸς τὴν νόμιμον βασιλείαν, ἣτις ἀνῆκεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοδώρου Β' Λασκάρως, τὸν Ἰωάννην Β'. Κυρίως δ' ὁ Ἀρσένιος ἐφοβεῖτο περὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς τοῦ βασιλόπαιδος· ὁ φόβος δὲ οὗτος καὶ ἡ περὶ ἐκείνου μέριμνα ἐκανόνισε καὶ τότε καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν πορείαν του, καὶ τὰς πρὸς τὸν Παλαιολόγον σχέσεις του, δι' ὃ καὶ πρώτη πρᾶξις αὐτοῦ ἦτο, ὅτε ἔμαθε τὴν ἐν Μαγνησίᾳ ἀναγόρευσιν τοῦ Παλαιολόγου, νὰ ἐκσφενδονίσῃ ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ ἀφορισμὸν καὶ κατὰ τοῦ ἀναγορευθέντος καὶ κατὰ τῶν ἀναγορευσάντων¹, εἶτα ὅμως προσκληθεὶς εἰς Μαγνησίαν περὶ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου ἐνόμισε προσῆκον πολιτευόμενος μετριοπαθέστερον, νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν νέαν κατὰστασιν τῶν πραγμάτων, καὶ ἡρκέσθη μόνον ἐν τῷ

¹ Γρηγοῤῥας, σελ. 78.

ἀξιώματι αὐτοῦ νὰ ζητήσῃ ὄρκους καὶ ἐγγυήσεις παρὰ τοῦ Παλαιολόγου ὑπὲρ τῆς ζωῆς τοῦ βασιλόπαιδος.

Αὕτη ἡ σύντονος προσοχὴ καὶ ἡ φροντίς τοῦ Ἀρσενίου ὑπὲρ τοῦ βασιλόπαιδος, οὐδαμῶς ἤρεσκεν εἰς τὸν Παλαιολόγον, καὶ ψυχρότερον πρὸς τὸν πατριάρχην διετέθη, δι' ὃ καὶ ἀφῆρεσε παρ' αὐτοῦ καὶ τῆς συνόδου τὸ πλεῖστον τῆς ἐξουσίας αὐτῆς, ἀξιῶν ὅτι αὐτὸς καὶ μόνος εἶχε μετὰ τὸν ἐκ γένους βασιλέα τὸ δικαίωμα νὰ ἄρχῃ μετ' αὐτοῦ¹. Κυρίως δ' εἶπεῖν ὁ Παλαιολόγος, μετὰ τὴν στέψιν του, ἐπιτυχῶν τοῦ ποθουμένου, περιφρονητικῶς ἐφέρετο πρὸς τὸν βασιλόπαιδα, ἔχων τοῦτον ἐν Μαγνησίᾳ ὑπὸ φυλακὴν, ἵνα μὴ ἡ παρουσία του γεννήσῃ εἰς τινὰς τὴν ὀρεξίν πρὸς ἀποστασίαν, ἔχοντας τὴν πρὸς ταύτην ῥοπὴν². Ὁ Ἀρσένιος ὑπὸ τοιοῦτους ὅρους μένων ἐν τῷ πατριαρχικῷ ἀξιώματι καὶ διευθύνων τὰ τῆς ἐκκλησίας, καὶ βλέπων ὅτι οὐδεμία τῶν αἰτήσεών του ἐγίνετο ἀποδεκτὴ, σφόδρα δυσηρεστεῖτο καὶ ἥσχαλλε, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ὁ Θεσσαλονίκης Μανουὴλ, καὶ ὁ Σάρδεων Ἀνδρόνικος, ὅστις μὴ ἀνεχόμενος τὴν τοιαύτην παρασπόνδῃσιν τοῦ Παλαιολόγου, ἀποσυρθεὶς τῆς ἑδρας αὐτοῦ ἐκάρη μοναχὸς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Φιλαδελφείας Ἰωαννικίου³, καθ' ὃν χρόνον ὁ Παλαιολόγος ἐξεστράτεψε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Ἀνώνυμος, ὁ φιλικῶς διακείμενος πρὸς τὸν Ἀρσένιον, εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀκροπολίτου λεγόμενα, ὅτι, δῆλα δὴ, ὁ Ἀρσένιος δυσμενῶς διετέθη πρὸς τὸν Παλαιολόγον, ἀνασκευάζει τὸ τοιοῦτον δι' ἰδίας προσθήκης, γράφων — Οἱ αἰτιώμενοι ὅτι ὁ πατριάρχης ἦτο πρὸς τὸν βασιλέα δύσνους, ἢ διαβολεῖς εἶνε ἢ πάσχουσι μεγίστην ἄγνοιαν· διότι ἐγὼ ἐπὶ χρόνους παρακολούθησας αὐτὸν καὶ μετασχὼν καὶ ἀποφάσεων αὐτοῦ καὶ πράξεων, ὡς ὁμόστεγος καὶ ὁμωρόφιος, οὐδέποτε τοιοῦτόν τι ἐνόησα. Ὡς

¹ Παχυμέρης, σελ. 81. 91 ἐπ.

² Γρηγοράς, σελ. 80.

³ Ἀκροπολίτης, σελ. 187.

ἀρχιερεὺς ὅμως καὶ ποιμὴν ἀληθὴς κατὰ θεὸν ἐπεθύμει τὴν ἐν εὐλαβείᾳ βίωσιν τοῦ ποιμνίου· ἐπειδὴ δ' ἔβλεπεν αὐτὸ μὴ πρό-
κόπτον κατ' ἀρετὴν, ἀλλ' ἐπισύρον καὶ τὴν θείαν μῆνιν καθ'
ἑαυτοῦ διὰ τῆς παραβάσεως τῶν συχνῶν καὶ φρικτῶν ὁρκων,
δι' ἣν δὲν ἔβλεπε μεταμέλειαν, ὡς ἔπρεπε, πάσχων ψυχικῶς,
βαρὺς ἐφαίνετο, μετάνοιαν δι' ὅσα ἔπραξε καὶ ἔλεον ζητῶν πρὸς
σωτηρίαν τῆς ψυχῆς του. Πρὸ πολλοῦ δ' ἐπεθύμει νὰ παραι-
τηθῇ, ἀλλ' ἐκωλύετο ὑπὸ τῶν τότε πνευματικῶν ἀνδρῶν, προ-
τεινόντων αὐτῷ τὸ «οὐδεὶς βαλὼν τὴν χεῖρα ἐπ' ἄροτρον καὶ
στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω, εὐθετὸς ἐστὶν εἰς βασιλείαν τοῦ θεοῦ»,
καὶ τὸ ἀποστολικὸν «οὐπω μέχρις αἵματος ἀντικατέστησε πρὸς
τὴν ἁμαρτίαν ἀνταγωνιζόμενος»¹.

Ἀναμφιβόλως δὲ καὶ ὁ Ἀνώνυμος, μνημονεύων τῶν ῥητῶν
τούτων, ἤτο γνώμης ὅτι ὁ Ἀρσένιος ἔπρεπε νὰ ἐπιμείνῃ μέχρι
ἐσχάτων ἀγωνιζόμενος. Ὁ Ἀρσένιος ἐπὶ τέλους κατανοήσας
ὅτι οἰκτρῶς ἐξηπατήθη, περιελθούσης τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας
ὀλοκλήρου εἰς χεῖρας τοῦ Παλαιολόγου, τοῦ δὲ διαδόχου τῆς
βασιλείας περιφρονουμένου, καὶ ἰδὼν ὅτι οὐδεμία τῶν αἰτή-
σεων αὐτοῦ ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου, ἀποχαιρετί-
σας τὸν κλῆρον ἀπῆλθε τῆς Νικαίας πεζῇ, συνοδευόμενος ὑπ'
ὀλίγων ὁπαδῶν του, καὶ μετέβη εἰς τὴν παρὰ τὰ τεῖχη τῆς πό-
λεως κειμένην Μονὴν τοῦ Ἀγάλματος. Ἐνταῦθα δὲ παρα-
μείνας τὴν νύκτα, τὴν ἐπομένην μετέβη εἰς τὴν Μονὴν τοῦ
Πασχασίου², ὅπου ἔστησε τὸ ἡσυχαστήριόν του, ἐγκαταλιπὼν
ἐντελῶς τὰ πατριαρχικὰ αὐτοῦ καθήκοντα.

Ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ πατριάρχου ἐθεωρήθη ὑπὸ τε τοῦ κλή-
ρου καὶ τῶν παρεπιδημούντων ἐν Νικαίᾳ ἀρχιερέων δεινόν τι
κατὰ τῆς ἐκκλησίας τραῦμα, καὶ ἰκέτευσαν αὐτὸν δι' ἀπεσταλ-

¹ Ἀνώνυμος, 549. Εὐαγγέλιον κατὰ Λουκᾶν, 9, 62. Ἐπιστολὴ
Παύλου πρὸς Ἑβραίους, 12, 4.

² Ὁ Παχυμέρης, Α', σ. 112, γράφει περὶ τῆς Μονῆς ταύτης ὅτι
ἔκειτο παρὰ τὸν ποταμὸν Δράκοντα, καὶ ὅτι ἐνευε πρὸς τὴν θάλασσαν.

μένων νὰ ἐπανεέλθῃ. Ἐγγραφον δ' αὐτῷ καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἐν τοῖς πατριαρχείοις ἐλέγχων καὶ καταγγέλλων εἰς τὸν βασιλέα πάντα, ὅστις τυχὸν ἐλύπησεν αὐτόν, ἐὰν δ' οὗτος ἦτο αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, νὰ νουθετήσῃ καὶ παρακαλέσῃ, ἔχων καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς συναντιλήπτορας αὐτοῦ· ἄλλως ἢ ἀναχώρησίς του ἄνευ τῆς δηλώσεως τῆς ἀφορμῆς καὶ τῶν αἰτίων οὐδὲν ὄφελος ἤθελεν ἀποφέρει· ἀλλ' ὁ Ἀρσένιος ἔμεινεν ἀνένδοτος.

Οὕτως εἶχον τὰ τοῦ πατριαρχείου, ὅτε ἀνεμίχθη εἰς τὴν ὑπόθεσιν κατ' ἀνάγκην καὶ ὁ Παλαιολόγος, ὅστις μαθὼν τὰ τῆς παραιτήσεως ἔδειξε προσποιητὴν δυσἀρέσκειαν, καὶ ἐζήτησε τὴν γνώμην τῶν φιλικῶς διακειμένων πρὸς αὐτὸν ἀρχιερέων περὶ τοῦ πρακτέου. Οὗτοι δ' ἀπήντησαν ὅτι πρέπει νὰ δείξωσιν ὅτι τὴν παραίτησιν τοῦ πατριάρχου βαρέως ἔφερον, ἕνεκα τοῦ ἀσυνήθους τοῦ πράγματος, καὶ ὅτι ἡ τῆς εἰρήνης τῆς ἐκκλησίας συνήθεια ἀπαιτεῖ νὰ μὴ φανῶσιν ὅτι ἀποδέχονται ταύτην, καὶ ὅτι ζητοῦσιν ἕτερον πατριάρχην. Τοῦτο δ' ἀπεδέχθη καὶ ὁ βασιλεὺς, σφόδρα φοβούμενος μὴ φανῇ ὅτι αὐτὸς ἦτο ἡ αἰτία τῆς παραιτήσεως τοῦ πατριάρχου, ἐν συνειδήσει ὅμως ἡσθάνετο ἀναμφιβόλως τοὺς ἀληθεῖς λόγους, προσποιούμενος ὅτι λυπεῖται. Τέλος γενομένης συνόδου τῶν ἀρχιερέων ἀπεφασίσθη νὰ πέμψωσιν εἰς τὸν Ἀρσένιον, μετοικίσαντα εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Διομήδους¹ τὸν Νικήταν Ἡρακλείας, καὶ τινας τῶν περὶ αὐτὸν κληρικῶν, ὅπως ἀναγγείλωσιν ὅτι βαρέως ἔφερον τὴν ἀναχώρησίν του, καὶ μάθωσι τὰ αἷτια, καὶ ἐπιτιμήσωσιν αὐτὸν ὅτι δὲν ἔπραξέ τι πρέπον, ἀλλ' ὅτι ἐν στιγμῇ παραφορᾶς ἀπεφάσισε τὸ πραχθέν, καὶ νὰ διαβεβαιώσωσιν ἔτι αὐτὸν ὅτι ἦσαν ἔτοιμοι, ἐφ' ὅσον ἠδύναντο, νὰ διαλύσωσι τὰς ἀφορμὰς τῆς παραιτήσεώς του. Εἶχον δὲ καὶ τελευταίαν ὁδηγίαν, ἐὰν μὲν ὁ πατριάρχης

¹ Παχυμέρης, σελ. 111 ἐπ. Ἀγνωστος ἐμοὶ ἡ θέσις τῆς Μονῆς Διομήδους. Μονὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ὑπῆρχε καὶ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸ ΜΔ ἄκρον αὐτῆς, μὴ ὑπάρχουσα σήμερον. Mordtmann, Esquisse σελ. 13.

κατεπραύνετο, νὰ εἴπωσιν αὐτῷ νὰ ἐπανεέλθῃ τάχιον καὶ ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας, ἐὰν δὲ μὴ, νὰ δώσῃ λίβελλον παραιτήσεως, διότι ἡ ἐκκλησία δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀποίμαντος. Ὁ Ἀρσένιος δεχθεὶς τὴν πρεσβείαν εἶπεν ὅτι παρῆλθεν ἤδη ὁ καιρὸς τῆς ὁμολογίας τῶν αἰτίων, ἀνάγκη δὲ αὐτῷ νὰ σιγήσῃ περὶ τούτου, διότι οὐδεμία ὑπάρχει θεραπεία, καὶ ὅτι ἐπιμένει εἰς τὴν παραίτησίν του.

Οἱ ἀπεσταλμένοι, οὐδαμῶς δυνηθέντες νὰ μεταπείσωσιν αὐτόν, ἐζήτησαν ἔγγραφον τὴν παραίτησίν του, ὅπερ ὁ Ἀρσένιος ἀπεδέχθη. Ἀλλ' ὁ Ἡρακλείας, ὅστις καὶ ὑπηγόρευσε ταύτην, ἠθέλησε νὰ προσθέσῃ εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἀρσενίου τὴν ῥῆσιν, ὅτι οὗτος «ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀνάξιον τῆς ἱερωσύνης». Τοῦτο ὁ Ἀρσένιος ἀκούσας ἐξεμάνῃ, καὶ ἐπῆλθε ταραχὴ καὶ θόρυβος καὶ διακοπή. «Τί», εἶπε, «δὲν ἀρκεῖσθε εἰς τὴν διὰ λόγου καὶ πράξεως παραίτησίν μου, ἀλλὰ ζητεῖτε νὰ παρεμβάλητε καὶ αἷτια μὴ ἀγαθὰ; Ἐκουσίως παραιτούμεθα τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας, οὐδόλως φροντίζοντες τί θέλει συμβῆῃ». Ταῦτα εἰπὼν ἀπέπεμψεν αὐτούς, οἵτινες ἐπανακάμφαντες τάχιστα ἀνήγγειλαν τῷ βασιλεῖ καὶ τῇ συνόδῳ τὰ διατρέξαντα. Ὅπως δ' ἔχωσιν ἀσφαλεστέραν ἀπόδειξιν τῆς προφορικῆς παραιτήσεώς του, ματαιωθείσης τῆς ἐγγράφου, ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ τὴν ἀρχιερατικὴν βακτηρίαν καὶ τὸν λαμπαδοῦχον, ἅτινα ἐκεῖνος ἀπέστειλεν¹.

Ὁ Παλαιολόγος, μὴ θεωρῶν ἀνεκτὸν νὰ περιμείνῃ πλειότερον, καὶ θεωρήσας ἱκανὰ τὰ γενόμενα πρὸς τὸν πατριάρχην διαβήματα, ἔχων δὲ ὡς ἐπιχείρημα καὶ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου Νικηφόρου, ὅτι ἡ χειροτονία τοῦ Ἀρσενίου

¹ Παχυμ. σ. 115. Ὁ λαμπαδοῦχος, ἡ λυχία, ἡ μανουάλιον ἦτο σύμβολον τῆς ἀνωτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἀφαιρούμενον ἐδήλου τὴν ἔκπτωσιν ἀπὸ ταύτης. Ὁ σχολιαστὴς Possino τοῦ Παχυμέρη παραπέμπει εἰς τὴν ἀποκάλυψιν, ἔνθα μνημονεύονται αἱ 7 λυχίαι τῶν 7 ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, καὶ παραθέτει τὸ χωρίον Β', 5 «καὶ κινήσω τὴν λυχίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς».

δὲν ἐγένετο κατὰ κανόνας, διότι τοῦ βασιλέως Θεοδώρου σπεύδοντος νὰ χρισθῇ, ὁ Ἀρσένιος συνεχῶς ἐχειροτονήθη εἰς πάντας τοὺς βαθμοὺς τῆς ιερωσύνης, ἄνευ σχεδὸν μεσολαβήσεως χρονικοῦ διαστήματος (Ὅρα ἄνωτ. 435), ἀφῆκε τοὺς ἀρχιερεῖς νὰ πράξωσιν ὅ,τι ἂν θέλωσιν.

Οἱ ἀρχιερεῖς συνελθόντες ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας συνεσκέπτοντο· κατηγόρουν δὲ τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου ἀνυπομονησίαν καὶ μικροψυχίαν ἐν τῷ διαβήματί του ἐκεῖνω. Ὡς ὅμως τὰ πράγματα ἔδειξαν ὕστερον, διέβλεπεν ὁ ἀνὴρ οὗτος ὅτι οὐδόλως ἤθελε δυνηθῇ νὰ σώσῃ τὴν βασιλείαν ὑπὲρ τοῦ Ἰωάννου. Ἐπὶ τέλους μετὰ μακρὰς συσκέψεις συνεφώνησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Νικηφόρου, τέως μητροπολίτου Ἐφέσου, ἀνδρὸς εὐλαβοῦς καὶ ἐναρέτου, μετρίας δὲ παιδεύσεως καὶ γηραιοῦ, ἔχοντος ζῆλον ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας, καὶ διαφλεγομένου ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῆς τηρήσεως τῶν κανόνων. Εἶχε δὲ οὗτος καὶ ἄλλοτε ἀξιώσεις εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου Βατάτσης, ὅτε ἐψηφίσθη παρὰ τῆς συνόδου πρὸ τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ, ἀλλ' ὁ Βατάτσης ἠκύρωσε τὴν ἐκλογὴν, φοβούμενος τὸν ζῆλον τοῦ ἀνδρός. Διετείνετο δὲ τότε ὁ Ἐφέσου ὅτι ἡδικήθη, ἥδη δ' ἐθεώρησεν ὅτι θεόθεν ἐκλήθη εἰς τὴν πατριαρχίαν, κατὰ δικαίαν κρίσιν.

Τέλος ἀναγορευθεὶς ὁ Ἐφέσου πατριάρχης, ἀποστέλλεται εἰς Νίκαιαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐν πολλῇ τιμῇ¹.

Διὰ τῆς ἐκλογῆς ὅμως τοῦ Νικηφόρου τὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Νικαίας δὲν εἰρήνευσαν, διότι ὁ Σάρδεων Ἀνδρόνικος, καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Μανουὴλ ἀπέστεργον τὸν νέον πατριάρχην, μετὰ τούτων δ' ἐν μέρει συνετάσσετο καὶ ὁ Σμύρνης Καλοφόρος. Ὁ πατριάρχης δὲ Νικηφόρος ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν σύνοδον, κυρίως δὲ τὸν βασιλέα, διαθέτων δὲ καὶ ἄφθονα χρήματα, προσεπάθει ἐν Νικαίᾳ νὰ εἰρηνεύσῃ τοὺς δισταμένους ἀρχιερεῖς, μετερ-

¹ Παχυμ. σ. 111-119. Ἀκροπολ. σ. 188. Ἀνών. 548. Γρηγορ. σελ. 80.

χόμενος ποικίλους τρόπους· προέβη δὲ καὶ μέχρις ἀπειλῶν. Ἄλλ' οὐδὲν κατώρθου, τὸναντίον ἠκόνιζεν ἔτι μᾶλλον τὴν ὀργὴν των καὶ ἐκίνει τὸν περίγελων αὐτῶν διὰ τὸν χόλον του. Ἐσκέφθη δ' ἐπὶ τέλους νὰ ἀντικαταστήσῃ αὐτούς, ὅπερ καὶ ἐγένετο ὕστερον. Οὐχ ἤττον εἶχον γεννηθῇ σκάνδαλα, διότι πλήν των ἀρχιερέων, οἱ λοιποὶ ἀπέφευγον τὴν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν· ἀλλὰ καὶ ὁ πολὺς λαός, μὴ ἀνεχόμενος τὸν νέον ποιμένα, ἐζήτει τὸν Ἀρσένιον τὸν γνήσιον. Ἐν τοιαύτῃ ἀνωμαλίᾳ πραγμάτων ὁ πατριάρχης Νικηφόρος μικρὸν διαμείνας ἐν Νικαίᾳ, ἀπῆλθεν ἐκ ταύτης, ἀποτινάξας τὸν κονιορτὸν τῶν ὑποδημάτων του πρὸς μαρτυρίαν, καὶ διὰ τοῦ κατὰ τὴν Ἑλενόπολιν πορθμοῦ¹ ἐπορεύθη εἰς τὸν Παλαιολόγον, ὅπως ἔχῃ αὐτόθι τὴν παραμυθίαν αὐτοῦ, βαυκαλιζόμενος ἔτι καὶ ὑπὸ τῆς ἐλπίδος, ὡς βλέπων τὴν πολεμικὴν παρασκευήν, ὅτι μετ' ὀλίγον κυριευομένης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, θὰ ἀναβῇ ἀμέσως ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν γνήσιον θρόνον, ἀπαλλασσόμενος τῆς Νικαίας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἐχθρῶν του.

Τὸν Παλαιολόγον ὁ Νικηφόρος εὔρεν ἐν Σηλυμβρία, ἀλλὰ συνέβη νὰ συναντήσῃ ἐκεῖ καὶ ἓνα τῶν δύο ἀντιπάλων του, τὸν Ἀνδρόνικον τῶν Σάρδεων, τοῦ ἐτέρου, τοῦ Μανουὴλ Θεσσαλονίκης, ἐκουσίως, ὡς εἶπομεν, ἀποσυρθέντος εἰς Μονήν. Ὁ Ἀνδρόνικος οὗτος ἐκ Παφλαγονίας καταγόμενος, ἱερωθεὶς ὑπὸ τοῦ Φιλαδελφείας Ἰωαννικίου, συνεχῶς παρηνώχλει τὸν Παλαιολόγον, ὅπως δώσῃ αὐτῷ τὴν ἄδειαν νὰ μεταβῇ εἰς Παφλαγονίαν, προτιθέμενος νὰ διαταράξῃ τὰ τοῦ θέματος τούτου ἐναντίον αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Παλαιολόγος γινώσκων τὸ στρεβλόνου τοῦ ἀνδρὸς ἡρνεῖτο, λέγων ὅτι ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Σάρδεων

¹ Ἡ Ἑλενόπολις, πόλις, ἣν ἔκτισε, καθ' ἃ ἱστορεῖται, ἡ Ἀγία Ἑλένη, ἔκειτο δεξιᾷ τῇ εἰσιόντι τὸν κόλπον τῆς Νικομηδείας ἢ τὸν Ἀστακηνόν. Κατεῖχε δὲ τὴν θέσιν τῆς νῦν κώμης Γιάλοβας. Π. Μακρῇ, Βιθυνικαὶ Σκιαγρ. Τὸ Κατιρλί, σελ. 34. Μ. Γεδεών, Λίθοι καὶ κεράμια, 14. Πορθμὸν τῆς Ἑλενοπόλεως ἐνταῦθα ὀνομάζει ὁ Παχυμέρης, σελ. 119, τὰ στενὰ τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου.

καὶ οὐχὶ Παφλαγονίας. Τούτου ἔνεκα ὀργισθεὶς ἀπεφάσισε νὰ ἀσπασθῇ καὶ οὗτος τὸν μοναχικὸν βίον, ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τοῦ φίλου του Ἀρσενίου. Ὅπως ὁμως ἔχῃ ἓνα ἔτι λόγον κατὰ τοῦ Παλαιολόγου, ἐπενόησε πονηρῶς τὰ ἐξῆς. Τοῦ Ἰωαννικίου Φιλαδελφείας ἱερουργοῦντος ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σωτῆρος κατὰ κέλευσιν τοῦ βασιλέως, παρόντος ἐν τῇ ἱεουργίᾳ, προσελθὼν τῷ βασιλεῖ ὁ Ἀνδρόνικος εἶπεν ὅτι ἐπεθύμει διὰ τῶν χειρῶν τοῦ Φιλαδελφείας νὰ περιβληθῇ τὸ σχῆμα τῶν μοναχῶν, ἔχων ἐν νῷ νὰ διακηρύξῃ κατόπιν ὅτι διὰ τῆς βίας ἡνάγκασεν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν μοναχικὸν βίον, ὅπερ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἐθεωρεῖτο μία τῶν μεγίστων ποινῶν. Ὁ Παλαιολόγος δὲ ἠρώτησε « τί παθὼν ζητεῖ νὰ γίνῃ μοναχός; » Ἐκεῖνος δὲ προβάλλων διαφόρους αἰτίας, ὅπως ἀποκρύψῃ τὸν σκοπὸν τῆς πράξεώς του, ἐπέμενεν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας σφραγισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἱερουργήσαντος ἀρχιερέως, καὶ λαβὼν τὸ ἱερὸν κλᾶσμα ἐξέρχεται τοῦ ναοῦ. Ὁ Ἀνδρόνικος δὲ δέχεται τὸ μοναχικὸν σχῆμα κληθεὶς Ἀθανάσιος¹.

Ταῦτα ἱστορῶν ὁ Παχυμέρης, καὶ ὑπέικων εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν τῶν χρόνων του, προσθέτει ὅτι κατὰ θεῖαν τινὰ δίκην συνέπεσε τότε νὰ ἀποθάνωσιν ἐντὸς δέκα ἐννέα μηνῶν πολλοὶ ἀρχιερεῖς. Περὶ τοῦ συμβάντος δὲ τούτου ὁ ὕστερον πατριαρχεύσας Ἰωάννης Βέκκος εἶδε καὶ ὄνειρον τούτου ἀγγελτικόν, ὅπερ ἐκίνησε τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτοῦ τοῦ Παχυμέρη, ἐν λεπτομερείᾳ ἀναγράφοντος τοῦτο, καὶ ἐκφράζοντος τὴν ἐκπληξιν αὐτοῦ, καὶ τὴν πίστιν εἰς τὰ ὄνειρα².

¹ Γρηγοῤ, σ. 81. Παχυμέρης, σ. 120.

² Ὁ Παχ. σ. 121 μετὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ ὁνείρου ἐπιφέρει « οὕτως ἔλεγεν ὁ τοῦναρ ἰδὼν μετὰ χρόνους, καὶ ἡμεῖς ἀκούοντες ἐθαυμάζομεν· ἐκεῖνος δὲ καὶ ἄλλως φιλαλήθης ὢν εἰς πίστιν τῶν λεγομένων προσετίθει καὶ ὄρκον, θαυμάζων ἅμα καὶ τὸ τῆς προνοίας δραστικὸν καὶ ἄφυκτον ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος.

Ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος πολιορκεῖ τὸν Γαλατᾶν. — Λύσις τῆς πολιορκίας. — Εὐρεσις τοῦ λειψάνου Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου. — Ἐπάνοδος τοῦ Παλαιολόγου εἰς Νύμφαιον. — Συμπεριφορὰ τοῦ Παλαιολόγου πρὸς τὸν βασιλόπαιδα Ἰωάννην. — Μογγόλοι. — Σουλτᾶνος τῶν Περσῶν Ἀζατίνης. — Ἕλληνες ἐκ Ῥόδου, Βασιλικοὶ καλούμενοι, προσέρχονται εἰς τὸν Παλαιολόγον, καταλιπόντες τὸν σουλτᾶνον τῶν Περσῶν.

Διευθετήσας ὁ Παλαιολόγος ὁπωσδήποτε τὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀποστείλας τὸν πατριάρχην εἰς Νίκαιαν, μετέβη κατεπειγόντως εἰς Λάμψακον, ἐξ ἧς ἐπὶ κεφαλῆς ἰσχυρᾶς δυνάμεως ἐπορεύθη διὰ Καλλιπόλεως εἰς πολιορκίαν τοῦ φρουρίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γαλατᾶ.

Κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην, ἣν αὐτὸς καθήμενος ἐφ' ὕψηλοῦ μακρόθεν ἐθεᾶτο, ὁρατὸς ὢν ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων, συνέρρευσαν πολυάριθμοι ἐπικούροι ὀπλίται, ἐκτὸς βολῆς κατασκηνωθέντες, ἔτοιμοι ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ μετᾶσχῃσι τοῦ ἁγῶνος. Εἰς τὴν πολιορκίαν δὲ κυρίως μετέσχον οἱ ἐκ Νικαίας τοξόται, ἔχοντες πολιορκητικὰς μηχανάς, οὐδαμῶς ὡς ἐκ τῆς εὐστοχίας αὐτῶν ἀφίνοντες τοὺς πολιορκουμένους νὰ προβάλῃσι τοῦ τείχους, ὧν πολλοὶ καθ' ἡμέραν ἐφονεύοντο, ἀδιαλείπτως ἀναπληρούμενοι δι' ἐπικούρων νέων, ἐρχομένων διὰ θαλάσσης, τοῦ Παλαιολόγου μὴ ἔχοντος στόλον, ὅπως παρεμποδίζη τὰς ἐκ θαλάσσης ἐπικουρίας τῶν Φράγγων. Ἐπέδειξαν δ' οἱ πολιορκούμενοι μεγίστην γενναιότητα καὶ ἀνδρείαν, καὶ πολλοὺς ἔφθειραν τῶν πολιορκητῶν, κατασχευάσαντες διὰ ξύλων ἱκριώματα ἔσωθεν τοῦ τείχους, ἐφ' ὧν περιεπάτουν, καὶ ἔβαλλον διὰ τῶν ὀπῶν τῶν ἐπ' αὐτοῖς βέλη καὶ ἄλλας ἰσοδόλους

βολάς. Οἱ ἐκτὸς δὲ ἔβαλλον διὰ πετροβόλων μηχανημάτων, ἅτινα προεφύλαξαν διὰ κληματίδων συμπεπιεσμένων, ἵνα μὴ προσβάλλωνται ὑπὸ τῶν ἐκ τῶν τειχῶν βελῶν. Ἐκατέρωθεν ἡ ἐπιμονὴ ἦτο-σφοδρά, διότι ὡς πρὸς τοὺς Λατίνους ἡ ἀπώλεια τοῦ φρουρίου τούτου ἤθελε συνεπιφέρει τὴν ἄλωσιν αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀφ' ἐτέρου δὲ οἱ Ἕλληνες ἐπέμενον, θεωροῦντες οὐχὶ ἄξιον ἑαυτῶν νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἐπὶ τέλους παρατεινομένης τῆς πολιορκίας ὁ Παλαιολόγος, ὑποστὰς ἱκανὰς ἀπωλείας, ἐθεώρησε ματαίαν πᾶσαν περαιτέρω ἐπιμονήν, καὶ ἔλυσε τὴν πολιορκίαν, ἐπιφυλασσόμενος ἐν βραχεὶ νὰ ἐπαναλάβῃ αὐτήν¹.

Πρὶν ἔτι δ' ἀπέλθῃ εἰς τὰ ἴδια, ἀνηγγέλθη αὐτῷ περίεργος εἰδήσις. Τινὲς τῶν οἰκείων του, ἐν οἷς καὶ ὁ Δημήτριος Ἰατρό-πouλος, λογοθέτης τῶν οἰκιακῶν, ἐξελθόντες χάριν ἀναφυχῆς εἰς ἐκδρομήν, ἔφθασαν εἰς κατηρειπωμένην Μονὴν τοῦ Θεολόγου κατὰ τὸ Ἐβδόμον², ἣτις εἶχε καταστῇ μάνδρα ποιμνίων. Αὐτόθι περιεργαζόμενοι τὸν ναόν, βλέπουσιν ἐν γωνίᾳ λείψανον ἀνδρός, πρὸ πολλοῦ τεθνηκότος, ὀλομελὲς καὶ ὀλόγυμνον, ἔχον εἰς τὸ στόμα ποιμενικὴν σύριγγα καλαμίνην, πρὸς χλεύην τεθεῖσαν. Οἱ ἰδόντες ἐθαύμασαν τὴν τοῦ λειψάνου ὀλομέλειαν, καὶ διηρώτων τίνος ἦτο ὁ πεπηγὼς ἐκεῖνος καὶ σῶμα ἀποτελεῶν χοῦς· ὅτε ἰδόντες ἐκεῖ πλησίον κενὸν τάφον (κενήριον), καὶ ἐπ' αὐτοῦ γράμματα, ἔμαθον ὅτι τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἦτο τὸ τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου. Ὁ Παλαιολόγος μαθὼν τοῦτο, ἔπεμψε σηρικὰ χρυσόσημα πέπλα, καὶ μετεκόμισεν ἐν τιμῇ καὶ παρατάξει καὶ ὕμνοις καὶ ψαλμοῖς, τὸ λείψανον εἰς Γαλατᾶν, ἐναποθέσας

¹ Παχυμέρης, σελ. 118. 122.

² Διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου οἱ Βυζαντινοὶ ὠνόμαζον δικαστήριον, ἀνάκτορον καὶ στρατόπεδον, κείμενα πρὸς Δ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀριστερᾷ τῇ εἰσερχομένῃ εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ἐκεῖτο δὲ τὸ Ἐβδόμον ἔνθα νῦν τὸ χωρίον Μακρύκιοι, ἐπὶ τοῦ 7ου μιλιαρίου τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ. Mordtmann, *Esquisse topographique de Constantinople*, σελ. 29.

ἐν αὐτῇ τῇ σκηνῇ, καὶ ἐπὶ τῆς στρωμνῆς αὐτῆς τοῦ ἀδελφοῦ του σεβαστοκράτορος, καλύψας διὰ πέπλων χρυσῶν ὑπὸ ἀκοίμητον φῶς. Ἐντεῦθεν δὲ μετεκόμισεν εἰς Σηλυμβρίαν καὶ κατέθηκεν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σωτῆρος¹.

Ὁ Παλαιολόγος, ἐπανακάμψας εἰς Νύμφαιον, κατέγινε πρὸς καταστολὴν ταραχῶν, αἵτινες ἐγεννήθησαν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ὀρεστιάδος, οὕτω καλουμένης τῆς Ἀδριανουπόλεως. Εὐρέθη δὲ τότε αὖθις πρὸ νέων ἐκκλησιαστικῶν ἀνωμαλιῶν, διότι ἀποθανόντος τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου, ὃν εὖρεν ἐπανακάμψας ἐτοιμοθάνατον, ἠναγκάσθη τῇ συστάσει τοῦ Τορνίκη νὰ δεχθῇ αὖθις τὸν Ἀρρένιον. Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου ἐκτενέστερον θέλομεν διαλάβει εἰς τὸ ἐπόμενον Κεφάλαιον.

Καθόλου εἰπεῖν, ὁ Παλαιολόγος εἰργάζετο περὶ τε τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν τοῦ βασιλείου, καὶ τὴν συντήρησιν τῶν δυτικῶν κτήσεων μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ ἀφοσιώσεως, θεωρῶν ἥδη ἑαυτὸν νόμιμον ἡγεμόνα τῶν Ῥωμαίων, καὶ τὸ πᾶν μετήρχετο ὅπως ἐδραιώσῃ ἐπὶ ἀσφαλῶν βάσεων τὸν θρόνον του. Τὸν βασιλόπαιδα Ἰωάννην παρέδλεπεν ἐντελῶς, οὐδεμίαν μέριμναν λαμβάνων ἀπὸ σκοποῦ περὶ ἀνατροφῆς αὐτοῦ βασιλικῆς. Ἐθεώρει δ' αὐτὸν κώλυμα τῆς εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ μεταβιβάσεως τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου, ὃν αὐτὸς μετὰ τοσαύτης ἐπιδεξιότητος κατέλαβεν· ἀλλὰ καὶ ὃ ἐν ἡδύνατο νὰ ἐπιβουλεύθῃ τὴν ζωὴν τοῦ βασιλόπαιδος, ἐκ φόβου μὴ ἐπακολουθήσωσι στάσεις, διότι ὑπὲρ τοῦ Ἰωάννου ἐμερίμνα ὅπωςδῆποτε ὁ πατριάρχης Ἀρσένιος, καὶ μέγα μέρος τῶν προϋχόντων καὶ τοῦ λαοῦ, ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν μερίδα τῆς προκατόχου δυναστείας τῶν Λασκάρεων. Διὰ τοῦτο ἤρκειτο εἰς τὸ νὰ καθιστᾷ ἀφανῆ τὸν παῖδα, καὶ τὸν βίον αὐτοῦ, διατηρῶν αὐτὸν μακρὰν εἰς τὴν Μαγνησίαν ὑπὸ ἰδίαν φυλακὴν. Εἶδομεν δ' ὅτι οὐδὲ καὶ ἐπέτρεψε νὰ στεφθῇ μετ' αὐτοῦ· ἀλλὰ πλὴν τούτου ἀπηγόρευσε νὰ μνημονεύηται ἐν τοῖς ναοῖς, καὶ νὰ φημίζεται ὡς βασιλεὺς, ἵνα μὴ

¹ Παχυμέρης, σ. 125.

ἐπαρθῇ προΐουσης τῆς ἡλικίας, καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ διατρίβῃ διαρκῶς περὶ παίγνια, καὶ διάγῃ ἐν ἀργίᾳ καὶ τρυφῇ· ἀπηγόρευσε δὲ νὰ φέρῃ τὰ βασιλικά σύμβολα καὶ ἀνέθηκε τὴν παιδαγωγήσιν του μετὰ τινα χρόνον εἰς τὰς ἀδελφὰς αὐτοῦ τὴν Μάρθαν, σύζυγον τοῦ Ταρχανειώτου, καὶ τὴν Εὐλογίαν, μοναχὴν οὖσαν, πρότερον καλουμένην Εἰρήνην, ἐπαιρομένην ἄλλως καὶ καυχωμένην ὅτι εἶχεν ἀδελφὸν βασιλέα, ἥτις πᾶν ἄλλο ἤθελε διδάξῃ τὸν βασιλόπαιδα Ἰωάννην, ἣ ὅτι ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ γνήσιος βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων. Τῆς γυναικὸς δὲ ταύτης τοσαύτη ἦτο ἡ ἐπαρσις ἐπὶ τῷ βασιλικῷ ἀξιώματι τοῦ ἀδελφοῦ της, ὥστε διηγεῖτο ὅτι ἦτο πεπρωμένον εἰς αὐτὸν νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, διότι, βρέφους ἔτι ὄντος τοῦ Παλαιολόγου, οὐδὲν νανούρισμα ἀπεκοίμιζεν αὐτὸν ἐν τῷ λίκνῳ, ἣ ἐκεῖνο δι' οὗ ἔφαλλεν αὕτη ὅτι θέλει γίνεαι ποτὲ βασιλεὺς τῆς Πόλεως καὶ ὅτι μέλλει νὰ εἰσέλθῃ διὰ τῆς Χρυσῆς Πύλης. Ἐλεγον δὲ καὶ ὅτι τῇ συμβουλῇ τῆς Εὐλογίας ὁ Παλαιολόγος ἀπεφάσισε νὰ μὴ προσβλέπῃ εἰς τὸν Ἰωάννην ὡς εἰς μέλλοντα βασιλέα, ἀλλ' ὡς εἰς ἰδιώτην¹. Μετὰ τὴν ἄλωσιν δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε ἐλαμπρύνθη ἔτι μᾶλλον ἡ βασιλεία, δυσμενέστερον ἐφέρετο κατὰ τοῦ παιδός, καὶ ἐπὶ πλασταῖς προφάσεσι προέβαινε καὶ εἰς ἀπηνεῖς τιμωρίας αὐτοῦ, ἐξερεθιζόμενος καὶ ὑπὸ τῆς Εὐλογίας, ἐπιζητῶν, ὅπερ δὲν ἐλάνθανε τοὺς πολλοὺς, νὰ καταστήσῃ τὸν βασιλόπαιδα ἐκποδῶν².

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οἱ Μογγόλοι, οἵτινες κατὰ τὸ παρελθὸν εἶχον ὑποτάξει, διαβάντες τὸν Εὐφράτην, τὴν Συρίαν καὶ Ἀραβίαν, ὑποχειρίους καταστήσαντες τὰς μέχρι Καππαδοκίας χώρας πρὸς ἄρκτον, πρὸς μεσημβρίαν δὲ τὴν Κιλικίαν, ἐκυρίευσαν καὶ τὰ τῶν Περσῶν βασιλεία, ὧν ὁ σουλτᾶνος Ἀζατίνης, καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μελὴκ κατέφυγον εἰς τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, εἰς ὃν ὑπέμνησαν τὴν παλαιὰν φιλίαν καὶ προστασίαν, ἥς

¹ Παχυμέρης, σ. 128.

² Παχυμέρης, σ. 166.

ἔτυχε παρ' αὐτοῖς. Ἐζήτησε δ' ὁ σουλτᾶνος παρ' αὐτοῦ συμμαχίαν κατὰ τῶν Μογγόλων, ἥ, τούτου μὴ δυνατοῦ ὄντος, παρὰ χώρησιν χώρας τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας πρὸς διαμονὴν αὐτοῦ καὶ συντήρησιν. Ἦγε δ' ὁ σουλτᾶνος μεθ' ἑαυτοῦ τὴν γυναῖκά του, τὴν γηραιὰν μητέρα του, χριστιανὴν οὖσαν, τὰ τέκνα καὶ πολυπληθεῖς θεράποντας καὶ πλοῦτον ἄφθονον. Ἀλλ' ὁ Παλαιολόγος ἐθεώρησε δύσκολον τὴν τοιαύτην συμμαχίαν, μὴ δυνάμενος νὰ κατακερματίσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καθ' ἣν ὥραν ἠπειλεῖτο πανταχόθεν ὑπὸ κινδύνων. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ δεύτερον αἶτημα ἐθεώρησεν ἀκίνδυνον, νὰ δώσῃ δῆλα δὴ κληρονομίαν γῆς εἰς τέως σατράπην πολλῶν ἡγεμονιῶν, διότι τοῦτο ἐγέννα φόβους μελλόντων κινδύνων. Τούτου δ' ἔνεκα δι' ὑποσχέσεων καθημερινῶν ἐξηγόραζε τὸν καιρὸν, καὶ ἔτρεφε τοὺς προσελθόντας δι' ἐλπίδων. Ἐφέρετο δὲ πρὸς αὐτοὺς ὡς εἰς βασιλεῖς, καὶ συνετῆρει δημοσίᾳ δαπάνῃ ἐν Νικαίᾳ, ἐπιτρέπων νὰ φέρωσι πέδιλα ἐρυθρά, καὶ νὰ ἔχωσι παρ' αὐτοῖς τεταγμένους σωματοφύλακας Ῥωμαίους. Ἐν ἐκστρατείᾳ δὲ εἶχεν ἐν μὲν τῇ Νικαίᾳ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, ἦγε δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τὸν σουλτᾶνον πρὸς πλείω ἀσφάλειαν¹.

Πρὸ τῆς ἀφίξεως δὲ τῶν ἡγεμόνων τούτων τῆς Περσίας, ἐπειδὴ ἐμφύλιοι στάσεις τῶν σατραπῶν ἐκλυδώνιζον τὴν χώραν αὐτῆς, δύο Ἑλληνες ἐκ Ῥόδου καταγόμενοι, τὸ ἐπώνυμον Βασιλικοί, οἵτινες διετέλουν μεγιστᾶνες ἐν Περσίᾳ, ἐξ εὐνοίας τοῦ σουλτάνου, ἠυτομόλησαν πρὸς τὸν Παλαιολόγον, κομίζοντες πλοῦτον πολὺν εἰς καλὸν νόμισμα, καὶ εἰς ἄλλα εἶδη τιμαλφῇ. Ὑπῆρξαν δ' οὗτοι καὶ προηγουμένως φίλοι τοῦ βασιλέως Παλαιολόγου, καθ' ὃν χρόνον κατέφυγεν εἰς τοὺς Πέρσας, μεγάλως ὑπὸ τούτων εὐεργετηθεῖς. Τούτου δ' ἔνεκα ὁ Παλαιολόγος

¹ Γρηγοράς, Α', σ. 81. Παχυμέρης, σ. 106 καὶ 129. Zinkeisen, *Gesch. des Osmanischen Reiches*, Α', σ. 51. Κατὰ τὸν Παχυμέρην, σ. 131, ὁ Μελήκ εἶχε πρὸ χρόνου αὐτομολήσει πρὸς τὸν Παλαιολόγον.

λόγος ἀσμένως ἐδέχθη αὐτούς, καὶ διὰ τιμῶν περιέβαλε, καταστήσας τὸν ἕνα τοῦτον, Βασιλείον ὀνόματι, παρακοιμώμενον τοῦ κοιτῶνος, τὸν ἕτερον δὲ μέγαν ἐταιρειάρχην. Ἀμφότεροι δὲ προθύμως καὶ πιστῶς ὑπηρετοῦν τὸν βασιλέα, οἰκειωθέντες πρὸς τὰ τῶν Ῥωμαίων ἔθιμα¹.

Οὐχ ἦττον ὁ βασιλεὺς, καίτοι φιλίως ἔχων πρὸς τοὺς Πέρσας, ἐφοδεῖτο καὶ τοὺς Μογγόλους ἢ Ταχαρίους, καὶ περίφροντις ἤκουε τὰς νίκας των· ἐθεώρει δὲ φοβερόν νὰ συμπλακῇ εἰς πόλεμον πρὸς τούτους, καὶ ἐσκέπτετο νὰ συνάψῃ συνθήκας πρὸς αὐτοὺς καὶ κηδεστίας. Δι' ὃ καὶ ἰδιαζόντως περιεποιεῖτο τοὺς κατὰ τὰ σύνορα τοῦ κράτους τεταγμένους Πέρσας, ὅπως ἔχῃ τούτους ὡς πρόχωμα κατὰ πάσης τυχὸν εἰσβολῆς τῶν ἐπιφόβων Μογγόλων².

¹ Παχυμέρης, 129. Τὸ ἐπώνυμον Βασιλικὸς ἔφερε καὶ τυχοδιώκτης Ἑλλήν ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τῆς 15' ἑκατονταετηρίδος, φέρων τίτλους «δεσπότης Σάμου», «ἄρχος Σάμου, καὶ μαρκίσκος Πάρου, κόμης Παλατίνος καὶ πρίγγηψ Μολδαβίας», ἧς τὸν θρόνον καὶ κατέλαβε τῷ 1651, καὶ ὅστις ἐπιδεικνύων τίτλους καὶ γενεαλογικὰ ἔγγραφα, ἔκαυχᾶτο ὅτι κατήγετο ἐξ ἡγεμονικοῦ γένους. Émile Legrand, Deux vies de Jacques Basilicos, καὶ ἐμὴν βιβλιογρ (ἐν Ἑστίᾳ 1889, ἀριθ. 718), σ. 214.

Παρὰ τῷ Muralt, T. B', σ. 402, καὶ ὁ χρόνος εἰς ὃν ἀναφέρεται τὸ γεγονός τῆς προσελεύσεως τῶν Βασιλικῶν, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν, καὶ ἡ ἐθνικότης, καὶ ἡ πατρὶς εἶνε λελανθασμένα.

² Παχυμέρης, Α', σελ. 133.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία.

Ὁ πατριάρχης Νικηφόρος χειροτονεῖ νέους ἐπισκόπους. — Ὁ Ἀρσένιος καὶ οἱ ὀπαδοὶ τούτου θεωροῦσι τὰς χειροτονίας ἀντικανονικάς. — Θάνατος Νικηφόρου πατριάρχου. — Διορισμὸς ἐπιτρόπου τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. — Ὁ Τορνίκιος παρακαλεῖ τὸν Παλαιολόγον νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Ἀρσένιον. — Ὁ Ἀρσένιος ἀποδέχεται, ἀλλὰ δὲν προσέρχεται, βλέπων ὅτι ὁ Παλαιολόγος δὲν μετέλλαξε συμπεριφορὰν πρὸς τὸν βασιλόπαιδα. — Διοίξεις καθόλου τῆς Ἑκκλησίας ὑπὸ τοῦ Ἀρσενίου. — Χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ. — Τὸ ἐκκλησιαστικὸν σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου ὑφίσταται.

Τοῦ Παλαιολόγου ἐν Νυμφαίῳ εὕρισκομένου μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἐκ τῆς πολιορκίας τοῦ Γαλατᾶ, ὁ πατριάρχης Νικηφόρος, συναινοῦντος καὶ τοῦ Παλαιολόγου, ἀντικατέστησε τοὺς ἀρχιερεῖς Θεσσαλονίκης καὶ Σάρδεων, οἵτινες εἶχον ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, χειροτονήσας Θεσσαλονίκης τὸν Ἰωαννίκιον Κυδώνην ἐκ τῆς Μονῆς τῶν Σωσάνδρων, καὶ Σάρδεων τὸν Ἰάκωβον Χαλαζᾶν ἐκ τῶν κληρικῶν τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, προσχωρήσαντα τῷ βασιλεῖ τῆς Ἀνατολῆς. Ἐνῶ δ' εἶχεν ὑποψήφιον πρὸς χειροτονίαν ἐπίσκοπον Σμύρνης τὸν Ἰσαὰκ ἐκ τῆς Μονῆς Ἐηροποτάμου, ἐλθόντα καὶ τοῦτον ἐκ τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, ἠσθένησε βαρέως· οἱ ἀρχιερεῖς δ' ἐχειροτόνησαν, τοῦ πατριάρχου τὰ λοιπὰ πνέοντος, ἐπίσκοπον Δυρραχίου τὸν ἐκ Θεσσαλονίκης Νικήταν, τῇ αἰτήσῃ τούτου καὶ τοῦ ὑπηρετοῦντος τὸν Πατριάρχην. Πάσας ὅμως ταύτας τὰς χειροτονίας ὁ Ἀρσένιος καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ ἐθεώρουν ἀντικανονικάς.

Ἐπὶ τέλους γνωσθέντος ὅτι ὁ πατριάρχης δὲν παρεῖχεν ἐλπίδας ζωῆς, ἐπιδεινωθείσης τῆς νόσου του, ὁ Παλαιολόγος διώ-

ρισεν ἐπίτροπον αὐτοῦ τὸν Θεοδόσιον ἐκ Πελοποννήσου, διατέ-
λεσαντα μοναχὸν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ἄνδρα εὐλαβῆ καὶ χαρίεντα
περὶ τὴν ὁμιλίαν, καὶ εὐχάριστον εἰς τὴν ἀναστροφὴν, κατα-
γόμενον ἐκ πριγγίπων, καὶ ἀποκαλοῦντα ἑαυτὸν θεῖον τοῦ
βασιλέως, μεγάλην κεκτημένον περιουσίαν Οὗτος, οὐχὶ βε-
βαίως ἄνευ τῆς γνώμης τοῦ βασιλέως, ὑπέμνησεν εἰς τὸν πα-
τριάρχην, νὰ ὑποδυθῇ, ἐὰν θέλῃ, τὸ μοναχικὸν σχῆμα κατὰ
τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ βίου του· ἀλλ' ὁ πατριάρχης βα-
ρέως ἤκουσε τὴν ὑπόμνησιν ταύτην, καὶ ἀπήντησεν ὅτι θέλει
νὰ ἀποθάνῃ πατριάρχης.

Ὁ Νικηφόρος ἀπέθανε μετὰ πατριαρχίαν ἐνὸς ἔτους καὶ
ἐτάφη ἐν τῇ μητροπόλει τῆς Ἐφέσου, ὅπου ἐκομίσθη ὁ νεκρὸς
αὐτοῦ.

Ὁ τελευτήσας πατριάρχης ὑπῆρξεν αὐστηρὸς τὸν βίον καὶ
ἐνάρετος, καὶ ἄφοδος πρὸς τοὺς ἄρχοντας· ἀλλ' ὡς εἵπομεν καὶ
ἄνωτέρω, πολλοὶ δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν διέκειντο, κυρίως διότι
ἐδέχθη τὴν πατριαρχίαν μετατεθεὶς ἐξ Ἐφέσου, ζῶντος ἔτι τοῦ
γενεσίου πατριάρχου Ἀρσενίου¹.

Χηρεύσαντος αὖθις τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ σεβαστοκρά-
τωρ Τορνίκιος, φίλος ἄκρος τοῦ παραιτηθέντος Ἀρσενίου, προσ-
ῆλθεν εἰς τὸν Παλαιολόγον, παρακαλῶν ἐνοχλητικῶς καὶ πει-
θαναγκαστικῶς, νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρό-
νον, διηγούμενος περὶ αὐτοῦ ὅτι θαύματα καὶ τεράστια ἐπι-
τελεῖ. Ὁ Παλαιολόγος, καίτοι μὴ ἀνεχόμενος τὸν Ἀρσένιον,
ἐξεβιάσθη ἐπὶ τέλους νὰ συναινέσῃ, καὶ προσεκάλεσεν αὐτὸν δι'
ιδίου ἀπεσταλμένου².

¹ Παχυμέρης, σελ. 126. Κάλλιστος Ξαγνόπουλος ἐν Πατρολ. Τ. PMZ', σελ. 468.

² Ἀκροπολ. σ. 188. Ἀνών. σ. 548. Ὁ Παχυμέρης, σ. 165, λέγει ὅτι ὁ Ἀρσένιος δὲν ἐδέχθη, ὅπερ δὲν εἶνε ἀκριβές, ὡς ἐξάγεται ἐξ αὐτῆς τῆς διαθήκης τοῦ Ἀρσενίου.

Ὁ Μελέτιος (Ἐκκλ. Ἰστ. Τ. Γ', σ. 94) ἄλλα φθέγγεται ἐν Κεφ. 7^η σ. 94, ἔνθα ἰστορεῖ ὅτι τὸν Μανουὴλ Β' διεδέχθη ὁ Γρηγόριος

Ὁ Ἀρσένιος ἀπεδέχθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν θρόνον, ἀλλὰ δὲν ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τοῦ ἀσκητηρίου του. Ἐβλεπεν ὅτι ἐξηκολούθει ἡ αὐτὴ συμπεριφορὰ τοῦ Παλαιολόγου πρὸς τὸν βασιλοπαιδα, ὃν ἐκ παντὸς τρόπου ἐπεζήτει νὰ καταστήσῃ ιδιώτην, μὴ ἐπιτρέπων μήτε νὰ μνημονεύηται ἀπ' ἐκκλησίας, μήτε νὰ φημίζεται, μηδὲ νὰ φέρῃ βασιλικά σήματα. Ἐβλεπεν ἐπ' ἱσῆς ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχιερέων ἀπεδέχοντο τὴν διαγωγὴν ταύτην τοῦ Παλαιολόγου, καὶ τόμον πρὸς τοῦτο συνοδικὸν συνέταξαν, ὃν ὁ Ἀρσένιος ἡρνήθη νὰ συνυπογράψῃ, ὅπερ καὶ παρώργισε τὸν Παλαιολόγον. Τούτων πάντων ἕνεκα, καίτοι ἀπεδέχθη τὴν ἀνάκλησίν του, δὲν προσῆλθε νὰ ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντά του, οὐδ' ἦτο παρὼν ὅτε μετ' ὀλίγους μῆνας ὁ Παλαιολόγος εἰσῆρχετο ἐν θριάμβῳ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὰ ἐπακολουθήσαντα δὲ μετὰ τὸν Παλαιολόγον καὶ Ἀρσένιον συμβάντα μετὰ τὴν ἄλωσιν θέλομεν ἱστορήσει κατωτέρω.

Ὡς πρὸς τὴν καθόλου δὲ διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ Ἀρσενίου πατριάρχου ὀλίγα γινώσκομεν¹. Ἀλλ' οὐδὲ ἦτο δυνατόν ἐν τοῖς ἀνωμάλοις καιροῖς, ἐν οἷς ἐπατριάρχευσε, νὰ πράξῃ σπουδαῖόν τι. Σχεδὸν εἶπεῖν, ὁ Ἀρσένιος μίαν καὶ μόνην εἶχεν ἀποστολὴν, νὰ σώσῃ ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Παλαιολόγου τὴν γνησίαν βασιλείαν ὑπὲρ τῶν Λασκάρων· πρὸς τοῦτο δὲ ὡς γνήσιος ἀπόστολος καὶ τηρητὴς τῶν ὑποθηκῶν τοῦ Εὐαγγελίου δὲν κατῆλθεν εἰς πολιτικὰς ῥαδιουργίας καὶ στασιαστικὰ κινήματα κατὰ τοῦ Παλαιολόγου, ἀλλ' ἠρκέσθη δι' ὅρκων νὰ δεσμεύσῃ τὴν ὑπέρμετρον φιλοδοξίαν του πρὸς κατάληψιν τοῦ θρόνου καὶ πρὸς ἱδρύσιν νέας δυναστείας.

Ἐκ περισωθέντων ὑπομνημάτων καὶ ἐγγράφων καὶ συνοδικῶν πράξεων κανονιστικῶν μοναστηριακῶν ζητημάτων τοῦ Ἀρσενίου μανθάνομέν τινα περὶ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἐκ-

Ε', Σ', Ζ', Η', Θ', κτλ. πατριάρχαι ἀνύπαρκτοι, καὶ ἄλλα ἐν Κεφ. 12φ, σ. 120, ἐνθα ὁ λόγος περὶ Ἀρσενίου.

¹ Acta, T. A', σ. 122.

τάσεως, ἐφ' ἧς ἐξετείνετο ἡ δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχείου ἐπὶ τῶν χρόνων του.

Τῷ 1246 κατὰ Νοέμβριον μῆνα ἐγερθείσης ἀμφισβητήσεως ἐν Μιτυλήνῃ μεταξὺ τοῦ μητροπολίτου τῆς νήσου καὶ τῶν ἐν αὐτῇ πατριαρχικῶν ἐξάρχων περὶ τῶν μοναστηρίων τῶν Κάτω Πτωμαίων, τοῦ ὁσίου Γρηγορίου τῆς Γέρρας, καὶ τῶν Ἀριστῶν (αἱ Ἀρισταί), τῆς τελευταίας κειμένης ἐπὶ νησυδρίου, ἐξέδωκεν ἀπόφασιν ὅτι ἐπ' αὐτῶν ἔχει δικαιώματα ὁ ἐκάστοτε μητροπολίτης Μιτυλήνης¹.

Ἐν ἔτει 1256 ἐκάνονισε διὰ συνοδικῆς πράξεως, ἐν Νυμφαίῳ συνταχθείσης, ὅπως ἡ ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ Μονὴ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου διατελῇ αὐτοδέσποτος, μὴ ὑποκειμένη μήτε εἰς τὸν πατριάρχη, μὴδ' εἰς τὸν μητροπολίτην Μιτυλήνης. Διετύπωσεν ἔτι, ὅπως Μοναὶ ἡ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, ἡ τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου τῆς Γλίστρας, καὶ ἡ τῶν ὁσίων Πατέρων, καλουμένη Δαφνέα, ὑπάγονται εἰς τὸν αὐτὸν μητροπολίτην².

Τῷ 1256 ἐξέδωκεν ὑπόμνημα δι' οὗ διέτασεν ὅπως ἡ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Δημητριάδος ἐν Θεσσαλίᾳ Μονὴ τῆς Θεομήτορος, ἡ ἐπιλεγόμενη τῆς Μακρινιτίσης, μένη πατριαρχικὸν σταυροπήγιον, οὐδόλως ὑπαγομένη εἰς τὸν ἐπίσκοπον Δημητριάδος, ὅστις εἶχε καταλάβει αὐτὴν παρὰ τὰ ὀρισθέντα ὑπὸ τῶν προκατόχων πατριαρχῶν Γερμανοῦ καὶ Μανουήλ· ἐπ' ἱσῆς δ' ὅτι εἰς αὐτὴν ἀνῆκε καὶ τὸ παραλαύριον μετόχιον Ἅγιος Ὀνούφριος, ἀνέκαθεν καὶ τοῦτο ὑπαγόμενον εἰς αὐτήν³.

Ὑπὲρ τῆς Μονῆς δὲ ταύτης διαφέρον μέγιστον ὡς σταυροπηγίου ἐδείκνυε καὶ ὁ Νικόλαος Μαλιασηνός, υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Μαλιασηνοῦ, Κομνηνοῦ καὶ τούτου, τοῦ Δούκα, περὶ

¹ Acta, Τόμ. Α', σελ. 118-124. Μερὶ τῆς Μονῆς τῶν Πτωμαίων ὅρα καὶ σύμφωνον μεταξὺ τοῦ Μανουήλ τοῦ Ξηροῦ καὶ τοῦ μητροπολίτου Μιτυλήνης Πόθου τοῦ Ἀπλησφάρη. Acta, αὐτόθι σ. 125.

² Acta, T. Α', σ. 112.

³ Acta, T. Δ', σ. 353.

οὐ ἐγράψαμεν ἀνωτέρω, πλεῖστα ὅσα ὑπὲρ τῆς Μονῆς πράξαν-
τος. Ὁ Νικόλαος δὲ καὶ ἐκέτευσεν ἰδίᾳ τὸν πατριάρχην, ὅπως
καταστήσῃ τὴν Μονὴν ἐλευθέραν. Ἀναγνωρίζει δ' ὁ Ἀρσένιος
ἐν τῷ ὑπομνήματι τούτῳ καὶ τὰς διατάξεις, ἃς ὑπὲρ τῆς ἐλευ-
θερίας τῆς Μονῆς εἶχε διατάξει ὁ Μανουὴλ Ἀγγελος δεσπότης
τῆς Θεσσαλίας.

Ἐπ' ἰσῆς ὁ Ἀρσένιος τῷ 1258, περὶ μῆνα Μάιον, καθιέρωσε
τὴν ἐν τῇ νήσῳ Κῶ Μονήν, τῶν Σπονδῶν καλουμένην, ὡς με-
τόχιον τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς τοῦ Θεολόγου, ὅπερ ἐζήτει καὶ ὁ
ἡγούμενος τότε τῆς Μονῆς Σπονδῶν Γερμανός, ὁ συντελέσας
καὶ εἰς διακόσμησιν αὐτῆς καὶ εὐπρέπειαν¹.

Μνημονεύεται δ' ἔτι καὶ κανονικὴ τις διάταξις τοῦ Ἀρσε-
νίου περὶ γάμου δύο ἀδελφῶν μετὰ νύμφης καὶ ἀνδραδέλφης,
καθ' ἣν ὥρισεν, ὡς προηγουμένως ὁ πατριάρχης Λέων Στυπῆς
(1134-42), ὅτι ἀκώλυτον εἶνε δύο ἀδελφοὶ νὰ λάβωσι συζύγους
νύμφην καὶ ἀνδραδέλφην².

Τοῦ πατριάρχου δ' Ἀρσενίου ἀναφέρεται καὶ ποίημα ἀνα-

¹ Acta, T. 5', σ. 193. Ὁ ναὸς τῆς Μονῆς ταύτης ἐν Κῶ σφύζε-
ται ἔτι ἐπ' ὀνόματι Θεοτόκου τῆς Κουβουκλιανῆς, ἔνεκα τοῦ βυζαν-
τινοῦ ρυθμοῦ· ἡ θέσις καλεῖται νῦν στ' Ἀσφενδοῦ κατὰ παραφθοράν
ἐκ τοῦ ὀνόματος Σπονδῶν. Ταῦτα ἔγραφεν ὁ μακαρίτης Ἰ. Σακκελίων
ἐν μελέτῃ του «χρυσοβούλλου ἐλεγχος» δημοσιευθεῖση ἐν Δελτίῳ τῆς
Ἱστορ. Ἑταιρίας, T. B', σ. 273, ἡμεῖς ὁμῶς νομίζομεν ὅτι τὸ Ἀσφεν-
δοῦ εἶνε τὸ ἀρχικὸν ὄνομα, καὶ ὅτι τὸ Σπονδῶν ἐν τῷ ἐγγράφῳ τοῦ
Ἀρσενίου εἶνε μετατροπὴ ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον. Τοιαύτας δὲ μετα-
τροπὰς εἶδομεν καὶ ἄλλας ἐν ταῖς πηγαῖς τῆς παρούσης ἱστορίας.
Οὕτω π. χ. τὴν Λέρον μετέτρεψαν εἰς Λέρνον, μᾶλλον γνωστοῦ τοῦ
ὀνόματος τῆς ἀρχαίας Λέρνης. Κύριλλος ἱεροδιάκονος Βοΐνης, Ἀκο-
λουθία Ἀγ. Χριστοδούλου, σελ. 77 σημ. 3. Δημ. Οἰκονομόπουλος.
Λερισκά, σ. 5.

² Ἐλ. Πατρολογ. T. ΠΙΘ', σ. 766. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύντ.
T. E', σ. 82. «Δύο ἀδελφοὺς νύμφην λαβεῖν καὶ ἀνδραδέλφην ἀκώ-
λυτον εἶναι κρίνουσι» (Στυπῆς καὶ Ἀρσένιος).

κρεόντειον εἰς τὴν Λαμπρὰν Κυριακὴν, καθαρῶς μυθολογικοῦ τύπου καὶ ἰδεῶν τῶν ἐθνικῶν¹.

Ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν δὲ τῆς καθόλου ὑπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ὑποκειμένης ἐκκλησίας, καίτοι ἐπὶ τοῦ Γερμανοῦ Β' ἐγένετο ἀπόπειρα πρὸς ἑνώσιν τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου καὶ Ἀνατολικοῦ, παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη δὲν ἐπραγματώθη, διότι τὸ Δυτικὸν βασίλειον ἐξηκολούθει ὑφιστάμενον, καὶ ἡ ἐκκλησία αὐτοῦ διωκεῖτο αὐτοκεφάλως. Ἡ χειροτονία δ' ἐπισκόπου Δυρραχίου, περὶ ἧς ἀνωτέρω διελάβομεν, ἡ γενομένη ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Νικηφόρου, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅλως τυπική.

Ἀποδείξιν δὲ τῆς περιορισμένης ἔτι δικαιοδοσίας τοῦ πατριαρχείου ἔχομεν ἔγγραφον συνοδικὸν τοῦ ἔτους 1256 ἐπὶ Ἀρσενίου, ἐν ᾧ κανονίζονται τὰ τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἐν Μιτυλήνῃ, οὗ ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν. Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ δὲν παρεκάθηντο ὁ μητροπολίτης Λαρίσης (ὁ καὶ δευτέρως Θεσσαλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος), ὁ Ναυπάκτου (πάσης Αἰτωλίας), ὁ Θεσσαλονίκης (πάσης Θεσσαλίας). Δὲν λέγομεν περὶ τῶν μητροπολιτῶν Παλαιῶν Πατρῶν, Κορίνθου καὶ Ἀθηνῶν (πάσης Ἑλλάδος), διότι οὗτοι ἐξέλιπον μετὰ τὴν φραγγικὴν κατάρκτησιν. Τὴν σύνοδον δὲ τότε ἐν Νικαίᾳ ἀπετέλουν ὁ Ἀγκύρας, ὁ Κυζίκου, ὁ Σάρδεων, ὁ Νικομηδείας, ὁ Φιλαδελφείας,

¹ Ἑλ. Πατρολογ. Τ. ΡΜ', σ. 937. Διστάζω νὰ παραδεχθῶ ὅτι ὁ Ἀρσένιος κληρικός, ἐκ τῶν στενῶς ἐχομένων τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν, ὡς ὅλος ὁ βίος αὐτοῦ μαρτυρεῖ, ἡδύνατο νὰ γράψῃ στίχους ὡς τοὺς ἐξῆς

Ὁ Πάν τῆς Ἠχοῦς ἑράει
Ὁ Κύκλωψ τῆς Γαλατείας
Ἀδώνιδος Ἀφροδίτη

καὶ τὰ παρόμοια. Ὁ Σάθας ὑπολαμβάνει τὸν Ἀρσένιον ἐκ τῶν ἐλληνιζόντων. Μεσαιων. Βιβλ. Τ. Ζ', σ. κδ'. Ἐν καταλόγῳ Ἀνωνύμου περὶ τῶν ὅσοι ἐπεσκόπησαν ἐν Βυζαντίῳ, ὁ Ἀρσένιος ἀποκαλεῖται ἅγιος. Ἑλ. Πατρολ. Τ. ΡΙΘ', σελ. 924.

ὁ Ποντοηρακλείας, ὁ Μωκησοῦ (ἐπαρχ. Καππαδοκίας), ὁ Ῥόδου, ὁ Σμύρνης, ὁ Μιλήτου, ὁ Μελαγίνων¹, ὁ Προύσης, ὁ Ἀχυράους, ὁ Ἀντιοχείας, ὁ Κυψέλων, ὁ Γαρέλλης², ὁ Κίου, ὁ Λοπαδίου καὶ ὁ Περγάμου. Πάντες οὗτοι δὲ ἀνῆκον εἰς μητροπόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Θράκης³. Οὐδεὶς ἐπομένως τῶν μητροπολιτῶν τῆς Δύσεως παρεκάθητο, ὡς βλέπομεν τοιούτους ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Ἐκκλησιαστικὰς δὲ ὑποθέσεις ἐκανόνισε καὶ αὐτὸς ὁ Παλαιολόγος. Οὕτω τῷ 1259, κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον, ἐπικυροῖ διὰ χρυσοβούλλου πάντα τὰ δικαιώματα τῆς ἐν Χίῳ Νέας Μονῆς, καθὼς καὶ πάντα τὰ ὑπ' αὐτῆς δεσποζόμενα, ἅτινα καὶ περιγράφονται ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ⁴. Κατὰ τὸ αὐτὸ δ' ἔτος, περὶ μῆνα Μαΐον, προσεπεκύρωσεν εἰς τὴν ἐν Πάτμῳ Μονὴν πάντα τὰ δικαιώματα καὶ προνόμια, ἅτινα ἐκέκτητο, προσέτι δ' εἰς τὸ μετόχιον τοῦ Πύργου, κείμενον κατὰ τὸν Μαϊάνδρον

¹ Ἐκεῖτο ἐν Βιθυνίᾳ. Τανῦν φρούριον Καρὰ-χισσάρ, οἰκούμενον ὑπὸ Ὀθωμανῶν. Βιθυνικά, Κλεων. καὶ Παπαδ. σ. 26, 52, 115. Οἱ γράψαντες τὰ Βιθυνικά δὲν καθορίζουσιν ἀκριβῶς τὴν θέσιν. Ἡ πόλις αὕτη δὲν ἀναφέρεται ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν ἐπισκοπῶν, ἢ τῶν μητροπόλεων· ἴσως δ' ἐτιμήθη τοιαύτη ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας. Tafel, Symb. B', σ. 109.

² Ἀγνωστός μοι ἡ θέσις τῆς πόλεως ταύτης ἐν Θράκῃ.

³ Acta, T. A', σ. 118, 119.

⁴ Acta et dipl. T. E', σ. 10. Τὸ ἐν Χίῳ ἐκδοθὲν τῷ 1864 βιβλίον «Τὰ Νεαμονήσια» ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου Γρηγορίου Φωτεινοῦ, διορθώσαντος τὸ πρὸ αὐτοῦ ὑπάρχον τοῦ ἱεροδιδασκάλου Νικηφόρου, ἐν ᾧ περιλαμβάνονται τινὰ χρυσοβούλλα, ἀφορῶντα εἰς τὴν Νέαν Μονὴν, οὐδὲν περιέχει περὶ τοῦ εἰρημένου χρυσοβούλλου τοῦ Παλαιολόγου, ἅτε μὴ ὄντος γνωστοῦ.

Ἐκ τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ Παλαιολόγου μανθάνομεν ὅτι ἡ Νέα Μονὴ εἶχε καὶ κτήματα εἰς τὸ θέμα Ἀλμυροῦ, καὶ εἰς τὴν κουρατωρίαν Βελεστίνου.

ἐγγύς τῶν Παλατίων¹, ὅπερ προηγουμένως εἶχε δωρήσει ὁ Θεόδωρος Β' Λάσκαρις· ἐπ' ἱσῆς τὴν Μονὴν τῆς Κεχιονισμένης, ἣν προσεπεκύρωσε τῇ Μονῇ τῆς Πάτμου ὁ Ἰωάννης Βατάτσης, μετ' ἄλλων κτημάτων, ὀνομαστὶ κατονομαζομένων ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ, τῆς Κουλούρας, τῆς Αἰγας, τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, τῆς Ἀσησοῦ. Προσεπεκύρωσεν ἐπ' ἱσῆς μετόχιον τῆς Θεοτόκου τῶν Σπονδῶν ἐν τῇ νήσῳ Κῶ, μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν χωραφίων ἐν τῇ τοποθεσίᾳ Περιπάτου, Πετρορείων καὶ τῆς Ἀντιμαχείας², μύλον κείμενον ἐν Εὐδρομαρίῳ, μετόχια δύο ἐν Λέρῳ, τὸ Παρθένιον καὶ τὰ Τεμένια³, μετόχιον ἐν Φυγέλλοις⁴ ὁ Ἅγιος Γεώργιος, χωράφιον πλησίον τοῦ δωρηθέντος Πύργου ἀνῆκον τῷ Παλαιολόγῳ, καὶ καλούμενον ἡ Γωνία τοῦ Πετάκη. Ὑπογράφεται δ' ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χρυσοβούλλοις «Μιχαὴλ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων Δούκας Ἀγγελος Κομνηνὸς ὁ Παλαιολόγος».

¹ Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ. Τ. Β', σ. 272. Παλάτια ὠνομάζοντο τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Μιλήτου.

² Ἀντιμάχεια, κώμη τῆς Κῶ, οὕτω καὶ νῦν λεγομένη.

³ Παρθένιον, προάστειον ἐν τῇ νήσῳ Λέρῳ, οὕτω καὶ νῦν καλούμενον. Βοΐνη, Ἀκολουθ. Ἀγ. Χριστοδ. σελ. 79. Τὸ Τεμένιον λέγεται καὶ νῦν τὰ Τεμένια πρὸς Δ τῆς πόλεως Λέρου, αὐτόθι σελ. 80. Οἰκονομόπουλος, Λερισκὰ σελ. 17.

⁴ Περὶ Φυγέλλου, πολιχνίου τῆς Ἰωνίας παρὰ τῇ παραλίᾳ τῆς Ἐφέσου, ὄρα σημ. Ἰ. Σακκελίωνος ἐν Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας Τ. Β', σελ. 273.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5'

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος.

Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ζητεῖ τὴν συμμαχίαν τῶν Γενουηνσίων. — Ἀποστέλλει εἰς Γένουαν ἀπεσταλμένους. — Διαπραγματεύσεις. — Κεφάλαια τῆς συνθήκης. — Ἀποστολὴ 10 γαλερῶν καὶ 6 ἄλλων πλοίων τῶν Γενουηνσίων εἰς τὸν Παλαιολόγον.

Ὁ Παλαιολόγος σπεύδων ὅσον τάχος νὰ πραγματώσῃ τὸ ὄνειρόν του, τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣτις ἤθελεν ἔτι μᾶλλον ἀνυψώσει αὐτὸν καὶ καταστήσῃ περίβλεπτον, καὶ τὸ σπουδαιότερον ἀσφαλίσῃ τὴν κατοχὴν τοῦ θρόνου, ἐβουλεύθη νὰ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τοὺς Γενουηνσίους, ἀποσπῶν αὐτοὺς ἐκ τῆς φιλίας τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου, πρὸς ὃ ἄλλως δὲν διέκειντο εὐνοικῶς, διότι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μᾶλλον ἐπροστάτευον τοὺς Ἑνετοὺς, διαρκεῖς συμμάχους αὐτῶν· διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ ἐμπόριον αὐτῶν ὑπερεῖχε τοῦ τῶν Γενουηνσίων οὐ μόνον ἐντός, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον τοιαύτη τις γνώμη περὶ συμμαχίας τῶν Γενουηνσίων καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου εἶχε προταθῇ καὶ ἐν Γενούῃ ὑπὸ τῶν διοικούντων τὰ τῆς πολιτείας αὐτῆς¹. Οὕτω δ' ὁ Παλαιολόγος εὔρε προητοιμασμένην τὴν δημοκρατίαν τῆς Γενούης εἰς τὸ νὰ προβῇ εἰς διαπραγματεύσεις περὶ τῆς συνθήκης, ἣτις ἦτο μέγα πολιτικὸν γεγονός ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις, διότι ἤθελεν ἐπιθράσῃ ἐπὶ τῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων τῶν Ἑνετῶν, καὶ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ἤθελεν ἔτι προσκρούσῃ καὶ πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ πανισχύρου πάπα, ζητοῦντος παντὶ τρόπῳ νὰ συν-

¹ Barth. Scriba, Annal. Genuenses (ἐν Murat. T. 5'), σελ. 528. Sauli, Della colonia dei Genov. in Galata, T. A', σ. 59.

διαλλάξῃ τὰς δύο ἀντιζήλους πολιτείας Γένουαν καὶ Ἐνετίαν, ἐπερχομένη εὐθὺς μετὰ τὸ τέρμα αἰματηροῦ ἀγῶνος μεταξὺ Ἐνετῶν καὶ Γενονησίων ἐν Συρία (1255-1258), ὅτε καὶ τὰ μίση μεταξὺ τούτων εὐρίσκοντο ἔτι ἐν πλήρει ἀκμῇ.

Ὁ Παλαιολόγος πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐπιθυμίας του ταύτης ἔκρινε τὸν χρόνον τοῦτον προσφορώτερον, ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης ἐχθρότητος μεταξὺ Γενονησίων καὶ Ἐνετῶν, καὶ ἀπέστειλε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1261 εἰς Γένουαν τὸν πρὸς μητρὸς θεῖόν του Ἰσαάκιον Δούκαν παρακοιμώμενον, τὸν Θεόδωρον Κρυβιτσιώτην, καὶ τὸν ἀρχιδιάκονον Λέοντα, ὅπως ζητήσωσι παρὰ τῆς Γενοῦης τὴν κατὰ θάλασσαν ἐπικουρίαν αὐτῆς¹. Ὑπέσχετο δὲ παροχὰς καὶ πλεονεκτήματα ὑπὲρ τοῦ καθόλου ἐμπορίου τῶν Γενονησίων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡς ἀντάλλαγμα τῆς συμμαχίας αὐτῶν.

Ἐν τῷ συμβουλίῳ τῆς δημοκρατίας τῆς Γενοῦης, εἰς δὲ ὑπεβλήθησαν αἱ προτάσεις τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ αὐτοκράτορος, δὲν εὐρέθησαν πάντες ὁμόφωνοι εἰς ἀποδοχὴν. Τινὲς μὲν ἀντέτειναν λέγοντες ὅτι τοιαύτη συμμαχία θὰ ἦτο μισητὴ εἰς τὸν πάπαν, ἄλλοι δ' εἶπον ὅτι δὲν εἶνε συμφέρον εἰς τὴν δημοκρατίαν νὰ περιπλακῇ ἐπ' ἀδύλοις εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Ἐνετούς, συμμάχους τοῦ Βαλδουίνου, καὶ ὅτι ἐν ἐνδεχομένῳ πολέμῳ, ἂν ἐνίκων οἱ Λατῖνοι τὸν Παλαιολόγον, τὸ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμπόριον τῶν Γενονησίων ἤθελεν ἐντελῶς καταστραφῇ. Εἰς τὰς ἀντιρρήσεις δὲ ταύτας ἄλλοι ἀντέταξαν τὴν ἥν ὤφειλον ἀρχαίαν πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς φιλίαν καὶ εὐγνωμοσύνην, δι' ὅσα ἀπέλαυσαν ἀγαθὰ κατὰ τὸ παρελθόν, καὶ ὅτι θὰ ἔπραττον κα-

¹ Ἡ συνθήκη ἀναγράφει τὸ ὄνομα Theodorus Cruviciotus. Πόθεν δ' ὁ Buchon, Rech. et mat. Α', σ. 178. 472, ἐκλαμβάνει ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἦτο τὸ τοῦ Τορνικίου, ἀγνοῶ. Τὸ ὄνομα τοῦ Θεοδώρου Κρυβιτσιώτου, ὡς δουκὸς τοῦ θέματος τῶν Θρακησίων, εὐρίσκομεν ἐν ἐγγράφῳ τοῦ Ἰωάννου Βατάτση πρὸς αὐτόν, πιθανῶς γεγραμμένῳ τῷ 1245, καὶ φέροντι χρονολογίαν Μηνὶ Μαρτίῳ, ἰνδ. τρίτης. Acta, T. Δ', σ. 223.

κῶς ὑποστηρίζοντες τὸ ψευδολατινικὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείον, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἀπεδοκίμασε, καὶ ὅτι, ἐν ἣ περιπτώσει ὁ Παλαιολόγος ἀνέκτα τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου, μεγάλαί θὰ ἦσαν αἱ ὠφέλειαι τῶν Γενουηνσίων, διότι ἤθελον ἀνανεωθῇ ὑπὸ τούτου αἱ ἀρχαῖαι προνομίαι αὐτῶν.

Ἡ γνώμη τῶν τελευταίων τούτων ἐγένετο ἀποδεκτή, διότι παρείχετο ἤδη ἀφορμή, συναπτομένης τοιαύτης συμμαχίας, νὰ καταρρίψωσιν οἱ Γενουήνσιοι τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἀντιζήλων αὐτῶν Ἐνετῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οἵτινες διὰ τῆς ἐξώσεως τῶν Γενουηνσίων ἐκ τῆς Πτολεμαίδος, μετὰ καταστρεπτικὸν πόλεμον τριετῇ (1255-58), καθ' ὃν ἱστορεῖται ὅτι ἀπωλέσθησαν 60,000 ψυχῶν, ἐγένοντο ἀπόλυτοι κύριοι τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς¹.

Τῆς τοιαύτης γνώμης γενομένης δεκτῆς ἐν Γενούῃ περὶ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1261 ὁ Μαρτίνος δὲ Φάνο, ποτεστᾶτος τῆς Γενούης, καὶ ὁ Γουλιέλμος Βοκκανίγρα, στρατιωτικὸς διοικητῆς, τῇ συναινέσει καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων, ἀπέστειλαν εἰς Νύμφαιον παρὰ τῷ Παλαιολόγῳ πρέσβεις τοὺς Γουαρνέριον Γιούδιτσε, καὶ τὸν Γουλιέλμον Βισκόντη, ὅπως διαπραγματευθῶσι περὶ τῆς συνθήκης.

Τοὺς πρεσβευτὰς τούτους τῆς Γενούης ὁ Παλαιολόγος ἐδέχθη μετ' ἐξαιρετικῶν τιμῶν καὶ φιλοφρονήσεων. Αἱ διαπραγματεύσεις διήρκεσαν ἐπὶ πολὺ· διότι μόνον τῇ 13 Μαρτίου 1261 φαίνεται ὅτι κατηρτίσθη τὸ κείμενον τῆς συνθήκης, ὅπερ ὁ Παλαιολόγος ἐπεκύρωσε τῇ 28 Ἀπριλίου, καὶ ἀπέστειλεν εἰς Γένουαν διὰ τῶν ἀπεσταλμένων ταύτης, οὓς συνώδευσαν καὶ ἴδιοι αὐτοῦ, πρὸς ἐπικύρωσιν ὑπὸ τοῦ νομοθετικοῦ συμβουλίου τῆς Γενούης, ἣτις ἐγένετο τῇ 10 Ἰουλίου².

¹ 'Ο Heyd, Hist. du com. A', σ. 427, λέγει ὅτι, ἀφ' ἧς οἱ Γενουήνσιοι ἐξώσθησαν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἐκ τῆς Συρίας, ἐθεώρησαν ἐπιέγον νὰ ἐξώσωσι καὶ οὗτοι τούτους ἐκ τοῦ Βυζαντίου.

² Τὴν συνθήκην ταύτην ἐδημοσίευσεν τὸ πρῶτον ὁ Ducange, Histoire de l'empire de Constantinople, σ. 438. Ἀνεδημοσίευσεν δ' ὁ C. Pagano, Delle imprese e del dominio dei Genovesi nella

Ἐν τῇ συνθήκῃ ταύτῃ τοῦ Νυμφαίου, οὕτω καλουμένη ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἣν ἐν περιλήψει καταχωρίζομεν ὧδε, πρῶτον ἐκτίθενται αἱ παραχωρήσεις τοῦ Παλαιολόγου, ὅστις ὑπόσχεται,

—Ὅπως ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης ἀρχίσῃ διαρκῆς εἰρήνῃ μετὰξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Γενουηνσίων, καὶ πόλεμος κατὰ τῆς Ἑνετικῆς πολιτείας, ἐχθρᾶς τῶν Γενουηνσίων. Οὐδεμία δὲ συνθήκη ἢ ἀνακωχὴ θέλει συναφθῇ ὑφ' ἐνὸς τῶν συμβαλλομένων, ἄνευ τῆς θελήσεως καὶ συναινέσεως τοῦ ἐτέρου.

Παρέχει εἰς τὰς χώρας, ἃς κατέχει, καὶ ἃς τῇ βοηθείᾳ τοῦ θεοῦ θέλει ἀποκτήσῃ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, ἐν λιμέσι καὶ νήσοις, πᾶσαν προστασίαν εἰς τε τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα, ἐν ὑγιεῖ καταστάσει ἢ ἐν ναυαγίῳ, ἅτινα ἤθελεν ὑποδείξει ἡ δημοκρατία τῆς Γενούης, ἢ οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοί, ἢ οἱ πρόξενοι.

Παρέχει εἰς τοὺς Γενουηνσίους ἀσυδοσίαν διαρκῇ ἐν τῷ κράτει του, ἐλευθέραν εἴσοδον καὶ ἔξοδον ἐκ τῶν λιμένων τῶν ἐν τῇ ἡπείρῳ καὶ ταῖς νήσοις, καὶ πλήρη ἐμπορικὴν ἐλευθερίαν.

Δίδει καὶ παραχωρεῖ ἐπὶ τῶν κάτωθι ἀναγεγραμμένων χωρῶν δικαιώματα ιδιοκτησίας καὶ κυριότητος, ἐν Ἀναίᾳ ¹, ἐν Σμύρνῃ,

Grecia, σ. 249. Μετάφρασιν σύγχρονον γαλλικὴν τῆς συνθήκης ἔδημοσίευσεν ὁ Buchon, Rech. et matériaux. Πρὸς περὶ ταύτης καὶ Serra, La storia dell' antica Liguria e di Genova ἐν Βιβλ. δ', Κεφ. 5'. Canale, Nuova istoria della republ. di Genova, T. Β'. Sauli, Colonia dei Genovesi in Galata. Depping, Hist. du commerce entre le Levant et l'Europe depuis les Croisades, T. Α', σ. 206, καὶ Β', σ. 63. Heyd, Hist. du commerce du Levant, T. Α', σ. 427. Zacharia Lingenthal, Novel. const. σ. 547. Ὅρα κείμενον συνθήκης καὶ ἐν Liber Jurium, ἐν τοῖς Historiae patriae monumenta (1854), T. Α', σ. 1345, 1350. Ἐκ πλάνης ὁ Ἄλ. Πασπάτης, Βυζαντιναὶ μελέται τοπογρ. καὶ ἱστορ. σ. 201 σημ. 3, γράφει ὅτι τὸ κείμενον τῆς συνθήκης εἶνε ὀρθότερον παρὰ Tafel u. Thomas, Urk. Γ', σελ. 64, διότι ἐνταῦθα δημοσιεύονται μόνον τὰ χωρία τὰ ἀφορῶντα εἰς τοὺς Ἑνετούς.

¹ Ἡ παραλία αὕτη πόλις ἔκειτο ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἀπέναντι τῆς

Ἀδραμυττίῳ, καὶ ἂν ὁ θεὸς δώσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Κασσάνδρᾳ, καὶ ἐν ταῖς νήσοις Μιτυλήνῃ καὶ Χίῳ, ἐὰν δὲ ὁ θεὸς δώσῃ ἐν Κρήτῃ καὶ Εὐβοίᾳ, κτήσεως ἐμπορικῆς στοᾶς (logiae)¹, παλατίου, ἐκκλησίας, λουτροῦ, φούρνου καὶ κήπου, καὶ ὀσπιτίων ἀρκετῶν διὰ τοὺς ἐμπορευομένους ἄνευ οὐδεμιᾶς καταβολῆς φόρου. Ἐπ' ἴσης δὲ παραχωρεῖ εἰς τοὺς Γενουησίους τὸ δικαίωμα νὰ ἔχωσιν ἐν αὐταῖς κόνσολον, καὶ ἰδίαν πολιτικὴν καὶ ποινικὴν δικαιοδοσίαν εἰς τε τὰς ἰδίας σχέσεις, καὶ εἰς τὰς μεταξὺ τούτων καὶ τῶν ὑπηκόων του.

Δὲν θέλει ἐπιτρέφει εἰς τὰς ἡπειρωτικὰς χώρας καὶ νήσους τοῦ κράτους του, ἥ καὶ εἰς ἐκεῖνας, ἃς χάριτι θείᾳ θέλει ἀποκτήσει, νὰ ἐξοπλισθῇ στόλος ἢ στρατὸς κατὰ τῆς Γενούης, ἐξαίρεισι τῶν Πισατῶν, οἵτινες εἶνε φίλοι τῆς Γενούης, καὶ θὰ ἐκδιώκῃ πάντα πειρατὴν ἐκ τοῦ κράτους του, καὶ θὰ τιμωρῇ πάντα διαπράξαντά τι κατὰ Γενουησίων.

Ἐπικυροῖ πάντα τὰ δικαιώματα καὶ προνόμια, ἅτινα οἱ Γενουήνσιοι ἔχαιρον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ ἐὰν τῇ βοηθείᾳ τοῦ θεοῦ ἀνακτήσῃ ταύτην, θέλει δώσῃ εἰς τοὺς Γενουησίους τὸ παλάτιον, ὅπερ πρότερον ἐκέκτηντο, κατοικίαν, κατοχὴν τοῦ ναοῦ αὐτῶν τῆς Σάντα Μαρίας μετὰ τῶν περικειμένων αὐτῇ ἐμπορικῶν στοῶν, καὶ τοῦ κοιμητηρίου, καὶ τοῦ οἰκοπέδου, ἔνθα οἱ Ἐνετοὶ ἔκτισαν φρούριον, ἐὰν ἡ Γένουα πέμψῃ ἀμέσως τὴν ἐπικουρίαν τῶν γαλερῶν.

Παραχωρεῖ ἔτι ὡς δικαίωμα ἰδιοκτησίας καὶ τιμαρίου, μετὰ πλήρους δικαιοδοσίας, τὴν πόλιν τῆς Σμύρνης, καὶ τὸν λιμένα

Σάμου, ἐν τῇ Καρίᾳ. Ὅρα καὶ Acta et dipl. Γ', σ. 70, ἔνθα ἐν συνθήκῃ, μεταξὺ Μιχαὴλ Παλαιολόγου καὶ Ἐνετῶν τῷ 1265 συναφθεῖση, ἀναφέρεται συγχρόνως καὶ ἡ Αἴνος καὶ ἡ Ἀναία. Texier, Asie Mineure, σ. 349. Tafel καὶ Thomas, Urk. Γ', 71. 163.

¹ Οὕτω μετεφράσαμεν τὴν λέξιν logia, ἐκ τοῦ λογεῖον, σημαίνουσαν κατοικίαν καὶ ἀποθήκην ἐμπορευμάτων, ἥ καὶ μέρος εἰς ὃ συνήρχοντο οἱ ἔμποροι. Ἡ λέξις logia ἀπαντᾷ εἰς ὅλας τὰς συνθήκας τῶν χρόνων τούτων. Du Gange, Glos. med. et infin. lat. ἐν λ.

αὐτῆς εἰς κτῆσιν διηνεκῇ, καὶ πᾶν ὅ,τι ἀνῆκεν εἰς αὐτόν, ἐξαιρέσει τῶν προνομίων καὶ δικαιωμάτων τῆς ὀρθοδόξου ἐπισκοπῆς τῆς πόλεως¹ καὶ τῶν κτήσεων τῶν εὐγενῶν, ἃς ὁ αὐτοκράτωρ ἐδωρήσεν αὐτοῖς.

Παραχωρεῖ δ' ἔτι ἐτησίως εἰς τὴν Γένουαν σολέμνια ὑπερπύρων 500 καὶ δύο παλλίων χρυσῶν², εἰς δὲ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Γενούης 60 ὑπερπύρων καὶ ἑνὸς παλλίου χρυσοῦ, χάριν τῆς μνήμης τοῦ πρώην αὐτοκράτορος τῶν Ἑλλήνων Μανουήλ³.

Δὲν θέλει παρεμβάλλει ἐμπόδιον εἰς Γενουηνοὺς πρὸς ἐξαγωγὴν ἐκ τοῦ κράτους τοῦ οἰουδήποτε ἐμπορεύματος, ζωοτρο-

¹ Τὸ ἄρθρον τοῦτο τῆς συνθήκης ἐν τέλει ἀναγράφει ὅτι ἡ Σμύρνη ἦτο πόλις λίαν ἀξιόλογος δι' ἐμπορίαν, ἔχουσα λιμένα καλὸν καὶ ἀφθονίαν παντὸς ἀγαθοῦ.

² Ἐν τῷ λατινικῷ κειμένῳ «*promisit interea et convenit dare annuatim communi Ianue pro solemniis perparos quingentos et duo pallia deaurata*». Ὁ ὅρος οὗτος εἶνε ἀναγεγραμμένος καὶ ἐν τῇ συνθήκῃ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου καὶ τοῦ κουμουνίου Γενούης τῷ 1192. *Acta et dipl.* Γ', σ. 29· «ἐπιδέδωκε τὰ ὑπὲρ τῶν παρελθόντων τριῶν χρόνων σολέμνια τῆς τε κοινότητος (Γενούης) καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν», σ. 32 «τὰ προτετυπωμένα αὐτοῖς σολέμνια». Σολέμνιον ὠνομάζετο τὸ ἐξ ἱερᾶς τιнос ὑποχρέωσης διδόμενον. Τὰ πάλλια δὲ ἦσαν ὑφάσματα ἐκ μετάρξης, χρυσοκέντητα, ἅτινα μετεχειρίζοντο οἱ ἱερεῖς διὰ τὴν ἱερατικὴν στολὴν των, ἢ πρὸς κόσμησιν τῶν ἱερῶν τραπεζῶν κτλ. *Pallium* λέγεται καὶ τὸ ἐλληνιστὶ ὠμοφόριον. Περὶ τῶν διαφορῶν σημασιῶν τοῦ παλλίου καὶ τοῦ σολεμνίου ὄρα *Du Gange, Glossarium* ἐν λέξεσι.

³ Ὁ Μανουήλ εἶχε συνάψει, τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1155, συνθήκην πρὸς τὴν Γένουαν, ἀποστείλας τὸν Δημήτριον Μακροπολίτην πρεσβευτήν, καθ' ἣν ὑπέσχετο νὰ δίδῃ εἰς τὴν κοινότητα αὐτῆς 500 ὑπέρπυρα καὶ πάλλια δύο· εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον δὲ Γενούης ὑπέρπυρα 50 καὶ ἑνὶ πάλλιον πρὸς τιμὴν. Ἐπὶ ταύτης δὲ βασιζόμενοι οἱ Γενουήνσιοι ἐζήτουν τὸ αὐτὸ παρὰ τοῦ Παλαιολόγου. Τὴν συνθήκην ταύτην ἐδημοσίευσεν ὁ Sauli, *Della col. dei Genov. in Galata*, T. B', σελ. 181, καὶ ὁ Buchon, *Rech. et mat.* T. A', σ. 464.

φίας ἢ σίτου· οὐδὲ θέλει ἐπιβάλλει οἰονδήποτε δασμόν, ἢ ἄλλα δικαιώματα πληρωμῆς.

Δὲν θέλει ἐμποδίζει πλοῖον τῆς Γενούης δι' οἰονδήποτε λόγον, οὐδὲ τῶν Γενουηνσίων τινὰ εἰς τε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ τὰ πράγματα νὰ ἐξέλθῃ τοῦ κράτους του, ἐκτὸς ἐὰν εἶνε ὀφειλέτης ἢ ἔνοχος ἐγκλήματος, ὅτε θὰ δικάζεται ὑπὸ τῶν δικαστῶν τῆς Γενούης.

Δὲν θέλει ἐπιβάλλει φόρον ἢ ἕτερα δικαιώματα πληρωμῆς ἢ παροχῶν εἰς τὸ κράτος του, ἢ εἰς χώρας, ἃς ἤθελε τῇ βοηθείᾳ τοῦ θεοῦ ἀποκτήσῃ, παρὰ μόνον ἐκεῖνα, ἅτινα ὥρισεν ὁ ἀγαθῆς μνήμης αὐτοκράτωρ Καλογιάννης¹.

Δὲν θέλει ἐπιτρέπει εἰς ἄλλους Λατίνους τὴν ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ (*majus mare*)² ἐμπορίαν εἰμὴ εἰς τοὺς Γενουηνσίους καὶ Πισάτας, καὶ εἰς τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν λιμένων καὶ τοῦ στόλου διατελοῦντας κυβερνήτας αὐτοῦ.

Τέλος δ' ὑπεσχέθη νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς δι' οἰονδήποτε ἐγκλημα εὐρίσκομένους εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ κράτους του Γενουηνσίους, δίδων αὐτοῖς ἄδειαν ἐπιστροφῆς εἰς τὰς πατρίδας των.

Πάντα ταῦτα δ' ὑπεσχέθη ἐνόρκως καὶ ἐπεκύρωσε δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς διαδόχους του.—

Ἐπικυρωθέντων τῶν κεφαλαίων τούτων, ἐν οἷς ἐξετίθεντο αἱ παραχωρήσεις τοῦ Παλαιολόγου, ἀνεγράφησαν αἱ τῶν Γενουηνσίων, καὶ τὰ ἀνταλλάγματα, ἅτινα παρεχώρουν, ὡς ἐξῆς.

—Ἐπικυροῦται διαρκῆς εἰρήνη μεταξὺ Γενουηνσίων καὶ Παλαιολόγου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Οἱ Γενουήνσιοι ὑπόσχονται ὅτι δὲν θέλουσι συνάψῃ φιλίαν καὶ ἀνακωχὴν πρὸς τοὺς Ἐνε-

¹ Τῷ 1142. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς αὐτοκράτωρ παρεχώρησεν εἰς τοὺς Γενουηνσίους ἐλάττωσιν τελωνικῶν τελῶν, ἔλαβε δὲ μισθοφόρους Γενουηνσίους εἰς τὸν στρατὸν του. Buchon, *Rech. et mat.* T. A', σελ. 465. Muralt, A', 142 καὶ τὰς αὐτόθι παραπομπάς.

² Καὶ ἐν τῇ συνθήκῃ, ἧς τὸ κείμενον περισώθη, μεταξὺ Παλαιολόγου καὶ Ἐνετῶν τῷ 1277, ὁ Εὐξείνιος ὀνομάζεται Μεγάλη θάλασσα *majus mare*. *Acta et dipl.* T. A', σελ. 90.

τοὺς ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ τὸ ἀνάπαλιν.

Θέλουσι προστατεύει πάντα τὰ συμφέροντα καὶ δικαιώματα, ἅτινα ἤθελον οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ αὐτοκράτορος ἢ οἱ ὑπῆκοι αὐτοῦ ἀποκτήσει ἐν Γενούῃ, καὶ θέλουσιν ἀπολαμβάνει οἱ ἐμπορεύμενοι ἀσυδοσίαν καὶ πᾶσαν ἐλευθερίαν.

Ἐλευθέρως δύνανται οἱ ὑπῆκοι τοῦ βασιλέως νὰ ἐξάγωσιν ἐκ Γενούης ἐμπορεύματα, ὅπλα καὶ ἵππους ἄνευ καταβολῆς δασμοῦ ἢ ἄλλου φόρου, καὶ θέλουσιν ἀπολαμβάνει πᾶσαν προστασίαν οἱ ἐμπορεύμενοι σῶοι ἢ ναυαγοί.

Δὲν θέλουσιν ἐπιτρέψει νὰ ἐξοπλισθῇ στρατὸς ἢ στόλος ἐν Γενούῃ πρὸς ἐπιδρομὴν εἰς τὰς ἡπειρωτικὰς ἢ νησιωτικὰς χώρας τοῦ αὐτοκράτορος.

Πᾶς Γενουήνσιος εἶνε ἐλεύθερος νὰ ἀναλάβῃ ὑπηρεσίαν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι, παρέχων γαλέρας, ὅπλα ἢ ἵππους.

Οἱ ἐν τῷ κράτει τοῦ αὐτοκράτορος διαμένοντες Γενουήνσιοι ὑποχρεοῦνται εἰς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ· δὲν δύνανται ὁμῶς νὰ ἐμποδισθῶσιν, ὅταν θελήσωσι νὰ ἀπέλθωσιν, ἢ κατασχεθῶσι τὰ πράγματα αὐτῶν.

Ἐὰν ὁ κυβερνήτης πλοίου τῆς Γενούης, εὕρισκομένου ἐν λιμένι τοῦ κράτους τοῦ Παλαιολόγου, προσκληθῇ ὑπὸ τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν νὰ ἀποστείλῃ ἄνδρας ἢ τροφὰς εἰς φρούριον, ἀπειλούμενον ὑπὸ ἐχθροῦ, ὀφείλει νὰ παράσχῃ τὴν προστασίαν του ἐφ' ὅσον χρόνον παρίσταται ἀνάγκη ἐπ' ἀμοιβῇ, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τῆς ιδίας πατρίδος· ὀφείλουσι δὲ οἱ προσερχόμενοι νὰ ἀπέχῃσι παντὸς δόλου, ἢ παραδόσεως φρουρίου, ἄλλως θὰ τιμωρῶνται ὑπὸ τῆς Γενούης ὡς προδότηι τῆς ιδίας πατρίδος¹.

Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ αὐτοκράτορος δύνανται νὰ ἐξάγωσιν ἐκ Γενούης καὶ τῶν περιοχῶν αὐτῆς ὅπλα καὶ ἵππους, ἄνευ πληρωμῆς τελωνικῶν δικαιωμάτων.

¹ Τὸ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γαλλικῇ κείμενον ἀναφέρει ὀνομαστὶ ὡς ἐχθροὺς τῆς Γενούης τοὺς Ἑνετοὺς καὶ Πισάτας, ἀλλὰ τοῦτο παραλείπεται ἐν τῷ λατινικῷ κειμένῳ.

Ἐὰν ὁ αὐτοκράτωρ λάβῃ ἀνάγκην γαλερῶν, καὶ αἰτήσῃ ἐκ Γενοῦης, ἡ πολιτεία αὐτῆς ὀφείλει νὰ ἀποστείλῃ ἀπὸ μιᾶς μέ-
χρι πεντήκοντα, δαπάνη τοῦ αὐτοκράτορος.

Αἱ δαπάναι τῆς συντηρήσεως ὀρίζονται ὡς ἐξῆς. Εἰς ἐκάστην γαλέραν θὰ δίδῃ ἄρτον διπυρίτην κατὰ μῆνα 90 καντάρια, ἅτινα ἀναλογοῦσιν εἰς μέτρον βάρους τῆς Ἑλλάδος (Romanarum) λίτρας 14,400, δέκα μόδια Κωνσταντινουπόλεως κυάμων, ἑξ καντάρια τῆς Γενοῦης κρέατος ἀλιπάστου, ἅτινα ἀποτελοῦσιν 960 λίτρας τῆς Ἑλλάδος, χιλίας λίτρας τῆς Ἑλλάδος τυροῦ, 240 μέτρα Νυμφαίου (Νικαίας) οἴνου.

Οἱ μισθοὶ δὲ τῶν πληρωμάτων ὠρίσθησαν ὡς ἐξῆς. Διὰ τὸν πλοίαρχον (comitum) ἐκάστης γαλέρας ὑπέρπυρα 6 $\frac{1}{2}$, διὰ τοὺς 4 ναυκλήρους ὑπέρπυρα 13, ἕκαστος ὑπέρπυρα 3 καὶ καράτια 6. Διὰ τοὺς 40 ναύτας (soprasalientes) ἐκάστης γαλέρας ὑπέρπυρα 100, ἕκαστος ἀνὰ 2 $\frac{1}{2}$. Διὰ τὸν ἄρτοποιὸν ἐκάστης γαλέρας ὑπέρπυρα 1 καὶ καράτια 18. Διὰ τοὺς 108 ἐρέτας (vogerii) ἐκάστης γαλέρας ὑπέρπυρα 189, ὃ ἐστὶν ἕκαστος ὑπέρπυρα 1 καὶ καράτια 18. Τὰ ἐφόδια ταῦτα καὶ τοὺς μισθοὺς θέλει πληρῶνει ὁ αὐτοκράτωρ ἀπὸ τοῦ ἀπόπλου τῶν γαλερῶν ἐκ Γενοῦης. Ὑποχρεοῦται δὲ ἡ δημοκρατία νὰ παρασκευάσῃ ἐκάστην γαλέραν διὰ παντὸς τοῦ ἀναγκαίου ἐξαρτισμοῦ καὶ ὀπλισμοῦ πρὸς πλοῦν.

Δύναται δὲ ὁ αὐτοκράτωρ τὰ πλοῖα νὰ μεταχειρισθῇ κατὰ παντὸς ἐχθροῦ αὐτοῦ, ἐξαίρεσει τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ῥώμης, καὶ τῶν πολιτειῶν ἐκείνων καὶ βαρωνειῶν, πρὸς ἃς ἡ Γένουα ἔχει εἰρήνην καὶ συνθήκας, καὶ ὧν τὰ ὀνόματα ἐγγράφως θέλουσι σημειωθῇ εὐθὺς ὡς ὑπογραφῇ καὶ ἐπικυρωθῇ ἐνόρκως ἢ συνθήκῃ¹.

¹ Αἱ πολιτεῖαι αὗται, αἱ ἀναγραφόμεναι ἐν τῇ συνθήκῃ, ἦσαν ἡ Ἁγία Ἐδρα τῆς Ῥώμης, ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων (τῆς δύσεως), οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας, Καστιλίας, Ἀγγλίας, Σικελίας, Ἀραγωνος, Ἀρμενίας, Κύπρου καὶ Ἱερουσαλήμ, ὁ κόμης Προβηγκίας, ὁ Φίλιππος ὁ Μομφερρατικός, ὁ Κύριος τῆς Τύρου καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, πάντες οἱ βαρῶνοι χριστιανοὶ Ἱερουσαλήμ, Κύπρου καὶ Συρίας, τὸ τάγμα τῶν

Μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑπηρεσίας των αἱ γαλέραι δύνανται νὰ ἀπέλθωσιν. Ἐὰν δὲ ἀφεθῶσιν ἐλεύθεραι πρὸ τῆς πρώτης Ὀκτωβρίου, ὀφείλει νὰ καταβάλλῃ τοὺς μισθοὺς τῶν πληρωμάτων, καὶ τὴν τροφὴν ἐπὶ 40 ἡμέρας περιπλέον, ἀλλ' ἐὰν φθάσωσιν εἰς τὸν λιμένα τῆς Γενούης πρὸ τῆς λήξεως τῶν 40 ἡμερῶν, ἡ πολιτεία τῆς Γενούης θὰ ἐπιστρέφῃ τὸ περιπλέον. Ἐὰν δὲ ἀποπεμφθῶσιν ἀπὸ τῆς πρώτης Ὀκτωβρίου, θὰ παρέχῃ τοὺς μισθοὺς μέχρι τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἤθελον φθάσει εἰς Γένουαν. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ὀφείλουσιν οἱ κυβερνῆται τῶν πλοίων νὰ μὴ βραδύνωσιν, ἀπολυομένων τῶν γαλερῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, τὴν ἐπιστροφὴν των εἰς Γένουαν.

Ἀπαγορεύεται εἰς οἰονδήποτε Γενουήνσιον εἰσάγοντα ἢ ἐξάγοντα ἐμπορεύματα νὰ μεταχειρίζηται δόλον ἢ παραβλάπτῃ τὰ δικαιώματα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Τοῦτο δὲ θέλουσι πιστοποιεῖ οἱ ἐν ταῖς χώραις τούτου πρόξενοι τῆς Γενούης.

Οἱ ἔμποροι τῆς Γενούης δύνανται νὰ ἐξάγωσι τοῦ κράτους ἐλευθέρως πᾶν ἐμπόρευμα, πλὴν χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ αὐτοκράτορος. Δύνανται δὲ νὰ ἐξάγωσιν ὑέρυρα καὶ τουρκικὰ νομίσματα (*turchiefaros*).

Οἱ σύνδικοι, ἀπεσταλμένοι, καὶ ἐπίτροποι (*procuratores*) διακιοῦνται νὰ ἔχωσιν ἐμπορικὴν στοὰν ἐν Ἀδραμυττίῳ, Χίῳ, Αἴνῳ, Μιτυλήνῃ, Κασσάνδρᾳ καὶ Σμύρνῃ, θεοῦ δ' εὐδοκοῦντος καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, Κρήτῃ καὶ Εὐβοίᾳ.

Οἱ Γενουήνσιοι ἔμποροι ὀφείλουσι νὰ δηλῶσι πᾶν ἐμπόρευμα, κομιζόμενον εἰς Γένουαν ἐξ ἄλλων μερῶν, ὅπως καταβάλλωσι τὸν ἀνάλογον δασμόν. Ἐπ' ἴσης δὲ τὰ κομιζόμενα ὑπὸ Ἑλλήνων ἐμπόρων ἢ ἄλλων ἐθνῶν ἐμπορεύματα πρέπει νὰ κατατί-

Ἰωαννιτῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ ὅλα τὰ θρησκευτικὰ ἰδρύματα, ἡ πόλις τῆς Πτολεμαίδος, ὁ βασιλεὺς τῆς Τύνιδος, οἱ σουλτᾶνοι Βαβυλῶνος, Δαμασκοῦ, Χαλεπίου, Ἀντιοχείας, ὁ μαρκήσιος τοῦ Μομφερράτου μεθ' ὧν τῶν Λομβαρδῶν, ἡ πόλις Πίσα, ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος πρίγγιψ Ἀχαΐας καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ. Pagano, σ. 256. Buchon, Rech. σ. 469.

θενται εἰς εἰδικὰς ἀποθήκας, ἵνα ἐξετάζηται ἡ προέλευσίς των καὶ ὀρίζηται τίνα δικαιοῦνται, καὶ τίνα οὐχὶ εἰς τὴν καταβολὴν φόρου¹—.

Ὑπάρχει δ' εἰς τὴν εἰρημένην συνθήκην προσκεκολλημένη προσθήκη ἢ παράρτημα, γραφὲν ἐν Νυμφαίῳ τῇ 28 Ἀπριλίου 1261, δι' οὗ ὁ Παλαιολόγος (Nos Michal in Christo dominus fidelis, imperator et moderator Graecorum Ducangelus Comnenus Paleologus), βεβαιοῖ ὅτι ἐν ᾗ περιπτώσει οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ, ὁ θεῖος αὐτοῦ παρακοιμώμενος Ἰσαάκιος Δούκας, εἴτε ὁ πανσέδαστος οἰκεῖος αὐτοῦ Κύρ Θεόδωρος Κρυβιτσιώτης, ἢ ὁ σεβαστὸς ἀρχιδιάκονος Λέων, ἤθελον λάβει ἀνάγκην νὰ δανεισθῶσι χρήματα ἀπὸ τινος, ταῦτα ἤθελε καταβάλει αὐτός, κατὰ τοὺς ὅρους καὶ τοὺς τόκους, καθ' οὓς τὸ δάνειον ἤθελε συναφθῇ. Ἐπ' ἴσης ὅτι ἀποδέχεται πᾶν ὅ,τι οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ ἤθελον ἀποφασίσαι².

Ἡ συνθήκη αὕτη ὑπεγράφη ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ Παλαιολόγου (in aula imperiali) ἐν Νυμφαίῳ τῷ 1261, 13 Μαρτίου Ἰνδ. 4^η, παρόντων τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Γενούης Γουλιέλμου Βισκόντη καὶ Γουαρνερίου Γιούδιτσε. Τὴν 22 δὲ Ἀπριλίου ἐτέθη καὶ ἡ βοῦλλα τοῦ αὐτοκράτορος παρόντος καὶ τοῦ Νοταρίου Ἰακώβου Μαζούκη (Mazuchi).

Τὴν 10 δὲ Ἰουλίου ἐπεκυρώθη καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Γε-

¹ Ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ 1277 ὁ ὅρος οὗτος ἐκφέρεται ὡς ἐξῆς «ἵνα οἱ φέροντες πραγματείας Βενέτικοι, ἐνθα ἂν φέρωσι ταύτας, δεικνύωσιν αὐτὰς τοῖς κατὰ τόπους κομμερκιαρίοις τῆς βασιλείας μου, καὶ μεθ' ὅρκου ἐξασφαλίζωνται ὅτι οὐκ ἔχουσιν εἰς τὰς πραγματείας αὐτῶν ξένων τινῶν πραγματείας . . . ἵνα λαμβάνωσιν οἱ κατὰ τόπους κομμερκιαριοὶ τῆς βασιλείας μου τὸ σύνθηδες κομμέρχιον . . . ».

² Ἐν τῇ συνθήκῃ εἶνε ὑπογεγραμμένος ὁ Παλαιολόγος, ὡς καὶ εἰς τὰς μεταγενεστέρας, «Μιχαὴλ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων». Buchon, Rech. et mat. T. A', σελ. 462. Acta et dipl. T. Γ', σελ. 84. Carlo Pagano, Delle imprese e del dominio dei Genovesi, σελ. 259.

νούης, παρόντων τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ θείου του Ἰσαακίου Δούκα, παρακοιμωμένου, τοῦ Θεοδώρου Κρυβιτσιώτου, καὶ τοῦ ἀρχιδιακόνου Λέοντος.

Μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης ἡ δημοκρατία τῆς Γενούης ὥπλισε 10 γαλέρας καὶ 6 ἄλλα πλοῖα, ἅτινα ἀπέστειλεν εἰς τὸν Παλαιολόγον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μαρτίνου Βοκκανίγρα (Boccanigra). Ἐπ' αὐτῶν δ' ἐπέβησαν καὶ οἱ δύο τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Παλαιολόγου ἐπανακάμπτοντες εἰς τὰ ἴδια, τοῦ τρίτου, πιθανῶς τοῦ Ἰσαακίου Δούκα, ἀποθανόντος ἐν Γενουῇ καὶ ταφέντος ἐν τῇ μητροπόλει¹. Ἡ ἀποστολὴ ὅμως τῶν πλοίων τούτων οὐδόλως ὠφέλησε τὸν Παλαιολόγον, διότι οὗτος διὰ τοῦ Στρατηγοπούλου ἐγένετο κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν 27 Ἰουλίου 1261, πρὶν ἢ τὰ πλοῖα τῶν Γενουησίων καταπλεύσωσιν εἰς τοὺς λιμένας τοῦ κράτους του, δῆλα δὴ μετὰ 17 ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς συνθήκης.

Τοιαῦτα ἦσαν τὰ κεφάλαια τῆς περιωνύμου ταύτης συνθήκης τοῦ Νυμφαίου, δι' ἧς ὁ Παλαιολόγος ὑπεβλήθη εἰς τόσον βαρεῖας ὑποχρεώσεις, ὅπως τύχη τῆς ἐπικουρίας τῶν Γενουησίων ἐν περιπτώσει ἀνάγκης, ἀποσκοπῶν εἰς σχέδιον εὐρυτέρας πολιορκίας τοῦ Βυζαντίου κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν· ἀλλὰ δὲν ἔλαβεν ἀνάγκην αὐτῶν, ὡς θέλομεν ἱστορήσει· οὐχ ἥττον οὗτος κατὰ μέγα μέρος ἐξεπλήρωσε τὰς ὑποχρεώσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς Γενουησίους.

¹ Canale, Nuova istoria T. B', σελ. 150.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Ἀνατολικὸν βασίλειον. Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος.

Ἀποστολὴ τοῦ Ἀλεξίου Στρατηγούλου εἰς Θράκην καὶ Μακεδονίαν. — Ὁδηγίαι δοθεῖσαι αὐτῷ. — Στρατοπέδευσις Στρατηγούλου περὶ τὸ Ῥήγιον καὶ συνεννόησις τούτου πρὸς τοὺς θεληματούχους. — Κατάστασις τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας. — Ἐκστρατεία τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Φράγγων κατὰ τῆς νήσου Δαφνουσίας. — Ἐξοδος νυκτερινὴ τοῦ Στρατηγούλου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλωσις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. — Φυγὴ Βαλδουίνου αὐτοκράτορος. — Ἐπάνοδος τῶν εἰς Δαφνουσίαν ἀπελθόντων. — Δεινὴ θέσις αὐτῶν. — Χρησμός περὶ τῆς ἁλώσεως ταύτης. — Πορεία τοῦ φυγάδος Βαλδουίνου εἰς Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν.

Ὁ Παλαιολόγος δὲν ἀπεθαρρύνθη παντάπασιν ἐκ τῆς ἀποτυχίας τῶν ἐκστρατειῶν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Β΄, ἃς ἀνωτέρω ἐξιστορήσαμεν, ἀλλὰ καρadoxῶν πάντοτε εὐθετον χρόνον, ὅπως ἐπαναλάβῃ ταύτας, ἐθεώρησεν ὅτι ἤδη ἦτο εἴπερ ποτὲ καιρὸς νὰ συνεχίσῃ τὸν διακοπέντα ἀγῶνα κατὰ τῶν Φράγγων τοῦ Βυζαντίου, καὶ τῶν λοιπῶν δεσποτῶν τῶν δυτικῶν χωρῶν Ἑλλήνων καὶ Φράγγων, εἰς οὓς εἶχον προστεθῇ καὶ οἱ Σικελοί. Δι' ὃ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1261 ἔπεμψε τὸν καίσαρα Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον εἰς τὴν Θράκην, ἐπὶ κεφαλῆς 800 Βιθυνῶν, παραγγείλας νὰ συμπληρώσῃ τὴν δύναμιν ταύτην διὰ νέας στρατολογίας ἐκ Θράκης καὶ Μακεδονίας, ὅπως διευθετήσῃ τὰ κατὰ τὴν Ἀδριανούπολιν (Ὁρεστιάδα), καὶ διαρκῶς παρενοχλῇ πάντα ἐχθρὸν τῆς βασιλείας, ἀποπειραθῇ δέ, ἐὰν δυνηθῇ, καὶ ἑφοδόν τινα κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἅτε κειμένης παρ' αὐτῇ τῇ ὁδῷ, ἣν ἔμελλε νὰ διέλθῃ. Διατάσσων ὁ Παλαιολόγος τὰ τῆς ἐφόδου κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἤλπιζεν ἀναμφιβόλως εἰς ἄμεσον ἐπιτυχίαν, ἀλλὰ μόνον ἤθελε νὰ ἐμβάλλῃ φόβον καὶ

ἀνησυχίαν εἰς τοὺς Λατίνους¹. Δὲν ἐτόλμα δὲ νὰ διατάξῃ παρατεταμένην πολιορκίαν, καὶ διότι δὲν εἶχεν ἀρκοῦντα στρατόν, καὶ διότι ἐφοβεῖτο τοὺς ἀδιάλειπτον ἔχθραν καὶ μῖσος τρέφοντας κατὰ τῶν Ἑλλήνων Βουλγάρους, οὓς ἐξηρέθιζε κατὰ τοῦ Παλαιολόγου καὶ ἡ Εἰρήνη, ἡ γυνὴ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Κωνσταντίνου, κόρη δὲ τοῦ Θεοδώρου Β' Λασκάρεως, ἐξωργισμένη, διότι ὁ Παλαιολόγος ἤρπασε τὴν βασιλείαν ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Ἰωάννου.

Ὁ Στρατηγόπουλος, διαπεράσας εἰς Καλλίπολιν, στρατοπεδεύει περὶ τὸ Ῥήγιον², πόλιν πρὸς Δ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔνθα ἐξήτασε πῶς εἶχον αἱ δυνάμεις τῶν Φράγγων, μεταχειρισθεὶς πρὸς τοῦτο τοὺς θεληματαρίους, πολλὰ ὑποσχεθεὶς πρὸς αὐτούς, καὶ διακοινώσας τί ἐσκόπει νὰ πράξῃ. Οὗτοι δὲ προθύμως παρέσχον πᾶσαν εἰδῆσιν, γινώσκοντες καλῶς τὰ τῆς Πόλεως, διότι, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, ἐλευθέρως εἰσῆρχοντο καὶ ἐξήρχοντο³.

Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει φραγγικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἶχε περιέλθει εἰς τὸ μὴ περαιτέρω τῆς παντελοῦς ἐξαντλήσεως· πρὸ πολλοῦ δ' ἤρχισε καταρρέουσα ἀφ' ἑαυτῆς, ὥστε δὲν ὑπελείπετο ἢ μικρά τις πνοὴ ἔξωθεν, ἵνα τέλεον καταπέσῃ. Ὁ Βαλδουῖνος, γινώσκων τὰς προθέσεις τοῦ Παλαιολόγου καὶ τὰς προετοιμασίας, στερούμενος δὲ χρημάτων, ὅπως τὸ καθ' ἑαυτὸν ἀντιταχθῇ, ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τῆς Ἑνετίας, καὶ προσήνεγκε πολύτιμα κειμήλια ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ ἑλληνικῆς τέχνης, καὶ σταυροὺς καὶ ἄλλα ἱερὰ σκεύη καὶ κοσμήματα εἰς τὸν ἐν Ἑνετίᾳ ναὸν τοῦ Ἀγίου Μάρκου, ὅπως ἐλκύσῃ τὴν ἀγάπην τῶν Ἑνετῶν⁴. Ἡ Ἑνετία δέ, ὅπως

¹ Ἀκροπολίτης, σελ. 190.

² Τὸ Ῥήγιον ἔκειτο ἔνθα νῦν ἡ κωμόπολις Κιουτσιουκ-Ἰκμετζέ. Ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου δὲ μία Πύλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκαλεῖτο Ῥηγία. Α. Πασπάτη, τὰ Βυζαντινὰ ἀνάκτορα, σ. 246.

³ Παχυμέρης, Α', σελ. 138.

⁴ Andr. Dandolo (ἐν Murat. T. IB'), σ. 367. Marino Sanudo

δείξῃ τὸ διαφέρον αὐτῆς ὑπὲρ τοῦ Λατινικοῦ κράτους, ὥπλισέ τινας γαλέρας, ἃς ἐξαπέστειλεν ὑπὸ τὸν Ἰάκωβον Κουιρίνην εἰς Κωνσταντινούπολιν, αἵτινες ὅμως, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες, ἔφθασαν βραδέως, ὅτε εἶχεν ἤδη συντελεσθῇ ἡ ἄλωσις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου.

Περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν εὕρισκομένου τοῦ Στρατηγοπούλου καὶ διερευνῶντος τὰ τῶν δυνάμεων τῶν Φράγγων, συνέβη ἐν αὐτῇ γεγονός, ὅπερ ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν εἰς τὸ νὰ παραμείνῃ πλείότερον ἔξω τῶν τειχῶν, καὶ ὅπερ οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἀποδίδουσιν εἰς θείαν πρόνοιαν. Περὶ τὸν χρόνον ἐκεῖνον εἶχε φθάσει εἰς Κωνσταντινούπολιν νέος ἐξουσιαστής¹ Ἐνετός, ὁ Μᾶρκος Γραδένικος, ἀνὴρ δραστήριος καὶ στρατιωτικοῦ ἥθους, ὅστις, ἰδὼν τοὺς Φράγγους ἐν ἀδρανείᾳ καὶ οἰκτρᾷ καταστάσει διατελοῦντας, παρώτρυνεν, ἔχων ἀναμφιβόλως καὶ ὁδηγίας ἐκ τῆς Ἐνετίας, θελούσης ἐκ συμφέροντος τὴν διατήρησιν τῆς Λατινικῆς κυριαρχίας, νὰ ἐξέλθωσιν εἰς καταπολέμησιν τῶν Ἑλλήνων ἔξω τῆς πόλεως, προσβάλλοντες αὐτοὺς εἰς αὐτὰς τὰς κτήσεις των, καὶ νὰ μὴ μένωσι κεκλεισμένοι ἐντὸς ἀπρακτοῦντες· οὕτω δ' ἔλεγεν, οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ φέρονται πρὸς αὐτοὺς τοσοῦτο περιφρονητικῶς. Τῇ προτροπῇ δ' αὐτοῦ συνεκροτήθη σῶμα στρατοῦ, ὅπερ διὰ θαλάσσης ἀπῆλθε δι' ὅσων πλοίων ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς ἄλωσιν τῆς νησιῶδος Δαφνουσίας, ἀνηκούσης εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νικαίας, καὶ προσκειμένης εἰς τὰ πρὸς τὸν Εὐξείνιον Πόντον παράλια, ἐλπίζοντες νὰ ἀποκομίσωσιν ἐκεῖθεν ἄφθονα λάφυρα.

Ἡ νησίς αὕτη, τανῦν οὔσα ἔρημος, προστατεύουσα τὸ μόνον (ἐν Murat. KB'), σ. 560, καὶ παρὰ Buchon, Rech. et mat. A', σελ. 181.

¹ Ἀκροπολ. σ. 191 ἀνέος ἐν ταύτῃ ἐξουσιαστής παρεγένετο, ὃν καὶ ποτεστᾶτον ἐπονομάζουσιν». Ἀνών. 550. Ὁ Γρηγορᾶς, σ. 97, μεταχειρίζεται τὸν ὄρον ποτεστᾶτος, ὅπως καὶ τοὺς λοιποὺς μπαΐουλος, κούνσουλος. Ὁ Παχυμ. σ. 162 μεταφράζει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐξουσιαστής, ἐπίτροπος, ἔφορος. Marino Sanudo Torsello, σ. 144.

παρά τὸν Εὐξείνιον ὑπάρχον ἐπίνειον τῆς Βιθυνίας, εἰς ὃ πρόσκειται, φαίνεται ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους κατωκείτο καὶ ἐχρησίμευεν ὡς ὁρμητήριον τῆς ἐμπορικῆς καὶ ναυτικῆς κινήσεως εἰς τὰ πρὸς τὸν Εὐξείνιον παράλια τῆς Βιθυνίας¹.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ στρατιωτικοῦ τούτου σώματος, ἐγυμνώθη ὀπλιτῶν ἢ Κωνσταντινούπολις, εὐαρίθμων μόνον ἀνδρῶν ἐνόπλων ἀπομεινάντων ὡς φρουρᾶς τοῦ αὐτοκράτορος Βαλδουίνου, οὐδαμῶθεν ἄλλως ὑποπτευομένου κίνδυνόν τινα ἄμεσον.

Ὁ Στρατηγόπουλος ταῦτα μαθὼν ἐθεώρησε τὴν εὐκαιρίαν ταύτην καταλληλοτάτην, ὅπως ἐπιχειρήσῃ ἐπιθέσιν κατὰ τῆς Πόλεως, καὶ προσήγγισεν ἐγγύτερον εἰς τὰ τεῖχη μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, ὃν ἐνίσχυσε καὶ διὰ προσλήψεως μισθοφόρων Κουμάνων. Οὐχ ἥττον κατείχετο ὑπὸ δέους, ἀποβλέπων εἰς τὸ μέγεθος τοῦ τολμήματος, καὶ ὑπὸ δισταγμοῦ τινος περὶ τοῦ πρακτέου. Τοὺς δισταγμούς του ὅμως διεσκέδασαν οἱ θεληματάριστοι, καὶ ὁ παρ' αὐτῷ εὐρισκόμενος ἀνεψιός του Ἀλέξιος, καὶ τις Κουτριτζάκης ἐκ τῶν θεληματαρίων, τὰ μάλα ἐνθαρρύναντες αὐτόν, ὥστε ἐπλησίασε μέχρι τῆς Μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς (Μπαλουκλῆ), κειμένης πρὸς Δ τῆς Πύλης, τῆς σήμερον

¹ Ἡ Δαφνουσία, λέγει ὁ Γρηγορᾶς, σελ. 85, ἦτο πόλις ἐπὶ νήσου περὶ τὸν Εὐξείνιον Πόντον, «χιλίους σταδίους διισταμένη τῆς Κωνσταντίνου». Ὡς τοιαύτη δὲ θεωρεῖται ἡ νῆσος Κεφκὲν Ἀδασσί, ἐν τῇ πρὸς τὸν Εὐξείνιον παραλίᾳ τῆς Βιθυνίας, προσκειμένη εἰς ἀκρωτήριον, πρὸς Δ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σαγγαρίου ποταμοῦ, ἐν τῇ διοικῆσει τῆς νῦν λεγομένης Κάνδρας τῆς ἐπαρχίας Νικομηδείας· αὐτόθι ὑπάρχει ὁ μόνος λιμὴν ἀπὸ τοῦ στομίου τοῦ Βοσπόρου τοῦ πρὸς τὸν Εὐξείνιον μέχρι τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας, καλούμενος Κερπήχ λιμᾶς. Μ. Χαμουδοπούλου, Γεωγραφ. Μέρ. Ε' (Μικρὰ Ἀσία), σελ. 114. Ἡ νῆσος τανῦν ἔρημος. Ἀπέχει τῆς Κωνσταντινουπόλεως 7 ναυτικά μίλια, περίπου 13 χιλιόμετρα. Κλεωνύμου καὶ Παπαδ. Βιθυνικά, σελ. 5. Ἡ Δαφνουσία μνημονεύεται καὶ ὡς ἐπισκοπὴ ἰδίᾳ. Parthey ἐν πίν. Ὁ Πτολεμαῖος ὀνομάζει τὴν νῆσον καὶ Θυνιάδα. Ramsay, σ. 182.

καλουμένης Σηλυβρί-Καπουσοῦ¹. Αὐτόθι δὲ κατὰ τὰς ἀνακοινώσεις καὶ ὁδηγίας, ἃς ἔλαβεν, εἰσῆγαγεν ἀψοφητὶ ὀπλίτας τὴν νύκτα ἐντὸς τῶν τειχῶν διὰ τινος ὀπῆς ὕδραγωγοῦ ὑπονόμου, ὑπὸ τὰ τείχη κειμένης, ὑποδειχθείσης αὐτῷ ὑπὸ τῶν θεληματαρίων, κατὰ μίαν δὲ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κουτριτζάκη· διέταξε δὲ συγχρόνως εὐθύς ὥς εἰσέλθωσι νὰ ἀναβῶσιν ἐπὶ τὰ τείχη καὶ φονεύσωσι τοὺς φυλάσσοντας φρουρούς, εἴτα δ' ἀνοίξωσι διὰ σιδηρῶν μοχλῶν τὴν Πύλην τῆς Πηγῆς. Ὡς σύνθημα δὲ τῆς ἐπιτυχίας των νὰ ἐπευφημήσωσι τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν τειχῶν². Παρήγγειλε δ' ἔτι ἐφ' ὅλων τούτων τῶν πράξεων νὰ τηρηθῇ ἄκρα μυστικότης.

Εὐθύς ὥς ὀρισθεὶς ἀριθμὸς τῶν ὀπλιτῶν εἰσῆλθε διὰ τῆς ἀποκρύφου εἰσόδου ἐντὸς τῶν τειχῶν, ἐπῆλθεν, ὥς εἰκός, βραδύτης τις, μέχρις οὗ φονεύσωσι τοὺς φύλακας, καὶ ἐκ τῶν τειχῶν δώσωσι τὸ σύνθημα. Ἡ βραδύτης αὕτη ἐνέβαλε τὸν Στρατηγόπουλον, καὶ τὸν παρὰ τὴν Πύλην ἀναμένοντα ἐναγωνίως στρατὸν εἰς ὑπόνοιαν περὶ ἀποτυχίας, ἥ καὶ περὶ προδοσίας, ἀλλὰ πάντα ταῦτα οἱ ἐκεῖ παρόντες Ἀλέξιος, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Στρατηγοπούλου, καὶ ὁ Κουτριτζάκης ἔλεγον ὅτι εἶνε ἀπλαῖ ὑπόνοιαί, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐλπίζωσιν εἰς τὴν πλήρη ἐπιτυχίαν.

Οἱ εἰσελθόντες ἀνὰ εἷς ὀπλῖται συναντήσαντες τοὺς Φράγγους φρουροὺς κατέσφαξαν, πρὶν ἢ οὗτοι νοήσωσι καλῶς τὸ συμβαῖνον, καὶ κατεκρήμνισαν ἐκ τοῦ τείχους, ἄλλους δὲ τούτων τραπέντας εἰς φυγὴν καταφθάσαντες ἐφόνευσαν, ἵνα μὴ μεταδώ-

¹ Mordtmann, Esquisse, σελ. 14.

² Ἀκροπολ. σ. 190. Γρηγοράς, Α', σ. 85. Παχυμ. Α', σ. 141. Φραντζῆς, σ. 18. Ποίημα «Ἡ Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως», (ἐν τέλει τοῦ χρονικοῦ τοῦ Μορέως. Buchon, Recherches hist. B'), σ. 358, στίχ. 549 καὶ 571. Ὁ Ἀκροπολίτης, ὁ Γρηγοράς, ὁ Φραντζῆς καὶ ὁ Ποιητὴς τοῦ εἰρημένου ποιήματος παραδέχονται ὅτι οἱ στρατιῶται τοῦ Στρατηγοπούλου εἰσῆλθον εἰς τὴν Πόλιν δι' ὑπονόμου ὕδραγωγοῦ ἢ ἄλλης ἀποκρύφου ὀπῆς. Ὁ Παχυμέρης δὲ ὅτι εἰσῆλθον ἀναβάντες ἐπὶ τὰ τείχη διὰ κλιμάκων.

σωσι τὴν εἶδῃσιν· εἶτα δὲ διέρρηξαν τὴν Πύλιν τῆς Πηγῆς, ἐνῶ ἐν τῷ μεταξὺ ἐν χαρᾷ καὶ ἐνθουσιασμῷ ἱερωμένος τις τῶν θεληματαρίων, Λακερᾶς ὀνόματι, συνεργήσας τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς εἰσόδου, καὶ ἕτερός τις Γλαβᾶτος καὶ ἄλλοι, ἀναβάντες ἐπὶ τὸ τεῖχος, ἐπευφήμησαν τὸν βασιλέα κατὰ τὸ σύνθημα. Εἰς τὰς ἐπευφημίας ταύτας ἀντευφήμησεν ὁ ἔξω τοῦ τείχους στρατός, ὅστις περὶ τὴν κρημιζομένην πύλιν παραμένων εἰσώρμησεν εἰς τὴν Πόλιν, καὶ διεσπάρη εἰς λαφυραγωγίαν. Οἱ Κουμᾶνοι δὲ μόνον, συνετώτερον φερόμενοι, δὲν διεσπάρησαν, ἀλλ' ἐν σώματι διέλυον τὸν συρρέοντα ἐκπεπληγμένον ὄχλον τῆς πόλεως, θεωροῦντα τὸ γεγόμενον ὡς μῦθον. Ὁ Στρατηγόπουλος εἰσελθὼν δὲν προὔχώρησεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς πόλεως πρὶν ἢ βεβαιωθῇ, ἡμέρας γενομένης, ὅτι εἰσῆλθεν ἅπας ὁ στρατός. Πολλοὶ δὲ τῶν Φράγγων, μαθόντες τὴν αὐτὴν νύκτα τὴν εἰσβολήν, ἡτοιμάσθησαν πρὸς ἔνοπλον ἄμυναν, ὅπερ πρὸς στιγμὴν ἀπεθάρρυνε τὸν Στρατηγόπουλον, μὴ ἔχοντα ἰσχυρὰν δύναμιν, ἀλλ' οἱ θεληματάριοι, παμπληθεῖς δραμόντες εἰς ἐπικουρίαν, ἐνεψύχωσαν αὐτὸν καὶ ἐνεθάρρυναν τὸν εὐάριθμον στρατόν του, ὅστις καταδιώξας τὰς ἐνόπλους ὁμάδας τῶν Φράγγων, ἐματαίωσε πᾶσαν ἀντίστασιν· οἱ Κουμᾶνοι δέ, οἵτινες τέως ἦσαν συμπαγεῖς, ἐτράπησαν καὶ οὗτοι εἰς λεηλασίαν τῆς πόλεως. Οἱ Ἕλληνες δὲ στρατιῶται συνηθροίζοντο πολλάκις τῆς ἡμέρας φρουροῦντες τὸν καίσαρα Στρατηγόπουλον, ἔτοιμοι νὰ ἀποκρούσωσι πᾶσαν ἐνδεχομένην προσβολήν¹.

Ἡ εἶδῃσις τῆς εἰσόδου τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἀστραπηδὸν διαδοθεῖσα ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν ἐνέσπειρε τὸν πανικὸν εἰς τοὺς ξένους, οἵτινες ὁρμαῖοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν πρὸς

¹ Ὁ Φραντζῆς, ἀκμάσας δύο ἑκατονταετηρίδας μετὰ τὸ γεγονὸς τῆς ἀλώσεως, ἱστορεῖ, σελ. 18, ὅτι ὁ Στρατηγόπουλος, εἰσελθὼν διὰ τῆς κρυφίας ὁπῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνέβαλε πῦρ κατὰ τόπους εἰς αὐτήν, ὥστε ἀφ' ἐνὸς τὸ πῦρ, ἀφ' ἑτέρου αἱ φωναὶ τῶν στρατιωτῶν «νίκη Ῥωμαίοις», κατεθορύβησε τοὺς κοιμωμένους Φράγγους, ἐξερχομένους γυμνοὺς ἐκ τῶν κοιτῶνων, ὅτε πολλοὶ ἐφονεύθησαν.

σωτηρίαν· καὶ ἄλλοι μὲν ἐπέβησαν τῶν προσωρμισμένων πλοίων εἰς τὴν παραλίαν, ἄλλοι δὲ κατέφυγον εἰς κρύπτας σκοτεινὰς καὶ εἰς μονάς, περιβαλλόμενοι τὸ μοναχικὸν σχῆμα. Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς δὲν μνημονεύουσι σφαγῶν, οὐδ' ἄλλων ὠμότητων κατὰ τῶν ξένων, πλὴν τῆς σκυλεύσεως. Ὁ Στρατηγόπουλος δὲν ἠθέλησε νὰ μιάνῃ τὸ ἔργον του διὰ τοιούτων βδελυρῶν σκηνῶν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος περιδεὴς γενόμενος, καὶ κατιδὼν ὅτι πᾶσα ἀντίστασις ἦτο οὐ μόνον ἀδύνατος, ἀλλὰ καὶ ματαία, κατέφυγεν εἰς τὸ Μέγα Παλάτιον, εἰς ὃ εἶχε μεταβληθῇ ἡ Μονὴ τοῦ Παντοκράτορος· ἐντεῦθεν δ' ἀνεχώρησε διὰ θαλάσσης ἄνευ βασιλικῆς περιβολῆς, καταλιπὼν τὴν καλύπτραν αὐτοῦ, τὸ ξίφος καὶ τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας, ἅτινα εὐρόντες οἱ Ἕλληνες στρατιῶται, οἵτινες ἔδραμον πρὸς σύλληψίν του, παρέλαβον ὡς ἀπαρχὴν αὐτάρκη καὶ ἀκροθίνιον τῶν κατὰ τὴν Πόλιν λαφύρων, ὡς γράφει ὁ Παχυμέρης.

Οἱ κατὰ τῆς Δαφνουσίας ἐκδραμόντες, εὐθὺς ὡς ἔμαθον αὐθημερόν τὴν εἰδησιν τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπέπλευσαν ἐν τάχει καὶ σπουδῇ πρὸς διάσωσιν τῶν τέκνων αὐτῶν καὶ γυναικῶν. Καταπλεύσαντες δ' εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον ἡτοιμάσθησαν πρὸς γενναίαν ἐπιθέσιν, θαρροῦντες καὶ εἰς τὴν παρουσίαν μεγίστου πλοίου Σικελικοῦ, ἐκεῖ ἐλλιμενισμένου. Ἀλλ' ὁ Στρατηγόπουλος προσεκάλεσε τοὺς μετὰ τῶν Φράγγων εὐρισκομένους Ἕλληνας (διότι ὑπῆρχον καὶ τοιοῦτοι, ἐκόντες ἄκοντες συμπράττοντες μετ' αὐτῶν) νὰ μὴ μετὰσχῶσι τῆς ἐπιθέσεως. Οἱ ἐν τοῖς πλοίοις Φράγγοι καὶ Ἐνετοὶ ἐπέμενον εἰς τὴν ἔνοπλον ἀντίστασιν, ἔτοιμοι ἢ νὰ ἀποθάνωσιν εὐκλεῶς ἢ νὰ νικήσωσι. Τοῦτο ἰδὼν Ἰωάννης τις, Φύλαξ καλούμενος¹, εἷς τῶν θεραπόντων τοῦ Βαλδουίνου, ἀνὴρ σοβαρὸς

¹ Ὑποθέτομεν ὅτι τὸ ἐπώνυμον Φύλαξ εἶνε μᾶλλον προσηγορικόν, δηλωτικὸν τῆς θέσεως, ἣν εἶχεν οὗτος παρὰ τῷ Βαλδουίνῳ, τοῦ σωματοφύλακος, καὶ ὅτι ὁ Παχυμέρης μετεφράσε τὴν λέξιν *custos*.

καὶ νοημονέστατος, ὅπως βοηθήσῃ καὶ τοὺς Ῥωμαίους καὶ τοὺς Φράγγους συνεβούλευσε τοὺς Ῥωμαίους νὰ ἐμβάλωσι πῦρ εἰς τὰς παρὰ τὴν παραλίαν οἰκίας τῶν Ἑνετῶν καὶ τῶν λοιπῶν ξένων, ἃς τότε ὠνόμαζον κάμπους¹, ὅπερ καὶ ἔπραξαν. Οἱ ἐν τοῖς πλοίοις δὲ τότε ἰδόντες τὸν ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς κίνδυνον τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων των, κατέλιπον πᾶσαν σκέψιν ἐπιθέσεως, καὶ ἔσπευσαν εἰς σωτηρίαν αὐτῶν, ἅτινα, ὑπὸ τῶν φλογῶν καὶ τοῦ καπνοῦ ἐκπεπληγμένα καὶ διωκόμενα, ἔτρεχον ἐν ὁδуроῖς πρὸς τὴν παραλίαν ἐπικαλούμενα βοήθειαν. Ἡδυνήθησαν δὲ τότε οἱ Φράγγοι πλὴν τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων νὰ διασώσωσι καὶ τὰ τιμαλφῇ αὐτῶν πράγματα.

Οὕτως ἡ Κωνσταντινούπολις περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἑλλήνων τὴν 25 Ἰουλίου 1261, ἡμέρα Δευτέρα, κρατηθεῖσα ὑπὸ τῶν Φράγγων ἔτη πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ, μῆνας τρεῖς καὶ ἡμέρας 12².

¹ Τὸ ὄνομα εἰσῆχθη εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν καὶ σήμερον ἔτι ἐν Ἑνετίᾳ αἱ μικραὶ ἐν τῇ πόλει πλατεῖαι καλοῦνται *campi*. Ὁ Ἀκροπολίτης, σελ. 192, σημειοῖ ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐνέβαλον πῦρ εἰς τὰς οἰκίας τῶν Ἑνετῶν τὰς παρὰ τὸν αἰγιαλόν, ἵνα ἐμπυδίσωσι τὴν ἀπόβασιν τῶν ἐκ Δαφνουσίας ἐλθόντων.

² Ἀκροπολίτης, σ. 193. Ἀνώνυμος, σ. 551. Γρηγοράς, σ. 85. Ὁ Παχυμέρης, σ. 149, λέγει ὅτι ἦτο ἑορτὴ τῆς θεομήτορος Ἀγίας Ἀννης (25 Ἰουλίου). Ἀνωτέρω ἐν σελ. 588, στ. 13, ἐκ παραδρομῆς ἐσημειώσαμεν ὡς ἡμέραν ἀλώσεως τὴν 27 Ἰουλίου. Διορθωτέον 25 Ἰουλίου καὶ ἐν στίχῳ 15, ἀντὶ 17 ἡμέρας 15 ἡμέρας. Ὁ Φραντζῆς, σ. 19, γράφει ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκρατήθη ὑπὸ τῶν Λατίνων «ἐτη νθ' μῆνας γ' καὶ ἡμέρας δ'». Ὁ Κάλλιστος Ξανθόπουλος (Ἑλλ. Πατρολ. Τ. PMZ', σελ. 468) γράφει «Ἐάλω Πόλις παρὰ Ῥωμαίων ἔτει ςψξε' = 6765, Ἰουλίου κε', ἡμέρα Δευτέρα τῷ β' ἔτει τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου». Οὗτος σφάλλεται περὶ τὸ ἔτος ςψξε' ἀντὶ ςψξς'. Ποίημα, Ἡ ἄλωσις Κωνστ. στίχ. 613.

Εἰκὰς καὶ πέμπτη τοῦ μηνὸς ἔτυχεν Ἰουλίῳ

Ἔτος ἐξακισχίλιον σὺν τοῖς ἑπτακοσίοις

Φέρον καὶ τοῖς ἐξήκοντα χρόνοις καὶ τοῖς ἐννέα. (6769 ἀπὸ κ.κ.)

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀνεχώρησαν ἐκ Κωνσταντινουπό-
λεως ταχυδρόμοι δρομαῖοι καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις ἀγγέλ-
λοντες πανταχοῦ τῆς χώρας τῆς νίκης τὰ εὐαγγέλια, καὶ ἐπι-
δεικνύοντες σαρίσας κοκκινοβαφεῖς, ἥτοι μακρὰ ἀκόντια, ὡς
σημεῖον τῆς ἀληθείας τοῦ χαρμοσύνου γεγονότος.

Ὁ Παχυμέρης, ὁ πιστεύων εἰς χρησμούς καὶ διοσημίας, ἀνα-
γράφει ὅτι ἐξεπληρώθη τότε παλαιὸς χρησμός, ὃν ἰδίῳ ὥσιν
ἤκουσεν ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ συνομιλοῦντος μετ' ἄλλου νύ-
κτα τινά, καθ' ἣν ἦτο παρὼν καὶ ἐκράτει λύχνον. Εἶχε δ' ὁ χρη-
σμός « Ἀλέξιος, Ἀλεξόπουλος, καὶ ἐπὶ τούτοις Κουτριντζάκης ».
Ἐνόει δ' ὅτι τὴν Πόλιν ἤθελε κυριεύσει Ἀλέξιος τις βασιλεὺς,
καὶ ὅτι οὗτος ἦτο Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος, καὶ Ἀλεξόπου-
λος, ὅστις ἦτο ὁ ἀνεψιός του, καὶ ὁ Κουτριντζάκης ἐκ τῶν θε-
ληματαρίων, ὅστις καὶ ἐσκέφθη πρῶτος περὶ τοῦ κατορθωτοῦ
τῆς ἀλώσεως, καὶ ἀνεκοίνωσε τὴν σκέψιν αὐτοῦ εἰς τὸν Στρα-
τηγόπουλον¹.

Ὁ Βαλδουῖνος, κατορθώσας νὰ διασωθῇ ἀβλαβῆς, κατέφυ-
γεν εἰς Εὐβοίαν, καὶ ἐντεῦθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου εὐρίσκετο ἔτι
τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1261. Μετὰ τούτου δ' ἀπῆλθον ἐκ τῆς
Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ ἐξουσιαστὴς Ἐνετὸς Μᾶρκος Γρα-
δένικος καὶ Πανταλέων Ἰουστινιάνης, ὁ Λατῖνος πατριάρχης,
μετὰ πλήθους ἄλλου πολλοῦ, πάντων μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος

¹ Παχυμ. Α', σ. 148. Τὸ « Ἀλεξόπουλος » ἐσήμαινε τὸν μικρὸν
Ἀλέξιον, δηλαδὴ τὸν ἀνεψιόν, κατὰ τὴν ἔννοιαν, ἣν ἔδιδον οἱ Βυ-
ζαντινοὶ εἰς τὴν κατάληξιν πούλος. Ὁ ποιητὴς τῆς Ἀλώσεως τῆς
Κωνστ. στίχ. 557, τὰ περὶ τοῦ χρησμοῦ τούτου ἐκθέτει ὧδε

Τὰ Κουτριντζάκη γοῦν αὐτὸς Ἀλέξιος ἀκούσας,
Ἐφῆσε πρὸς τὸν Καῖσαρα « Καλῶς ὁ Κουτριντζάκης
τῆς πόλεως τὴν εἴσοδον ἡμῖν καθυπουργήσει.
Δεῖ τελεσθῆναι, δέσποτα, τὸν προρρηθέντα λόγον,
Ἀλέξης, Ἀλεξόπουλος, σὺν τούτοις Κουτριντζάκης.
Ὁ πρῶτος οὖν Ἀλέξιος, Καῖσαρ, αὐτὸς ὑπάρχεις,
Ὁ δ' Ἀλεξόπουλος ἐγώ, τρίτος ὁ Κουτριντζάκης ».

Βαλδουίνου καταπλευσάντων εἰς Εὐβοίαν, ὅπου ὑπεδέχθη αὐτοὺς ὁ βάρυλος τῆς Εὐβοίας Λαυρέντιος Τιεπόλος¹.

Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος ἐξ Ἀθηνῶν ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀπουλίαν παρὰ τῷ Μαμφρέδῳ, ἐντεῦθεν δ' εἰς Ῥώμην παρὰ τῷ πάπᾳ Οὐρβανῷ Δ', ὅστις ἐπεχείρησε νὰ διοργανώσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ νέαν ἐκστρατείαν. Ἐκ Ῥώμης δὲ μετέβη εἰς Γαλλίαν παρὰ τῷ Λουδοβίκῳ τῷ Ἀγίῳ. Τῷ 1266 ἐν Παρισίοις ἐδώρῃσεν εἰς τὸν δοῦκα τῆς Βουργουνδίας Οὐγωνα (Huges) τὸ βασιλεῖον τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν βαρωνίαν τῆς Αἰνου, Μαδύτου, Lis (:) καὶ Μάκρης (Marguerie). Ἐν Ἰταλίᾳ δ' εὕρισκόμενος τῷ 1267, παρεχώρησεν εἰς τὸν Κάρολον τὸν ἐξ Ἀνδεγαυῶν, τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας, ὡσαύτως τὰς χώρας, ἃς ἔδωκε προῖκα εἰς τὴν θυγατέρα του Ἑλένην ὁ Μιχαὴλ Β', ὑπανδρευθεῖσαν τὸ Μαμφρέδον, τὰς κτήσεις τοῦ Φιλίππου Κιννάρδου, ὅλας τὰς νήσους τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Ἑλλησπόντου πλὴν Λέσβου, Σάμου, Κῶ καὶ Χίου, ἃς ἐπεφύλαξε δι' ἑαυτόν, καὶ τέλος τὸ τρίτον τῶν χωρῶν, ἃς ἤθελον κυριεύσει ὁμοῦ, ἐξαιρήσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Δῆλα δὴ ὁ ἔκπτωτος οὗτος ἡγεμὼν διένειμε χώρας, ὧν οὐδέλως ἦτο κάτοχος².

Ὁ Βαλδουῖνος ἀπεβίωσε τῷ 1272, κατέλιπε δὲ υἱὸν Φίλιππον ὀνόματι, ὅστις ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ὅστις μνημονεύεται ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἱστορίᾳ καθ' ὃν χρόνον ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος τῷ 1274 ἀπέστειλε πρέσβεις εἰς τὸν πάπαν Γρηγόριον Ι' πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν· μνημονεύεται δ' ἔτι καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Φραγκοκρατίας τοῦ Μορέως καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου³.

¹ Andr. Danduli, Chron. (ἐν Murat. IB'), σ. 369. Buchon, Rech. et mat. T. A', σ. 183. Πρβλ. Mat. Paris, T. Θ', σ. 94, περὶ τῆς φυγῆς τοῦ Βαλδουίνου Β'.

² Ὅρα τὴν περὶ τούτου συνθήκην ἐν Buchon, Rech. et mat. A', σ. 28, καὶ Rech. histor. A', σ. 342 σ. 1.

³ Buchon, Recherches, σ. 40.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος.

Ἀγγελία τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν Παλαιολόγον. — Ἐντυπώσεις. — Λόγοι Μιχαὴλ Κακοῦ Σεναχηρείμ. — Διαταγαὶ Παλαιολόγου πρὸς Στρατηγόπουλον. — Πράξεις Στρατηγοπούλου ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τὴν ἄλωσιν. — Πορεία Παλαιολόγου εἰς Κωνσταντινούπολιν. — Ἐξοδος αὐτοῦ διὰ τῆς Χρυσῆς Πύλης.

Καθ' ὃν χρόνον συνέβαινον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅσα ἐξιστορήσαμεν, ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος εὕρισκετο κατεσκηνωμένος ἐν Μετεωρίῳ¹. Αἰφνης δ' ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐν ὥρᾳ νυκτὸς διεδόθη παρὰ παιδός, ὑπηρετοῦντος ἐν τῷ οἴκῳ τῆς ἀδελφῆς του Εὐλογίας, ἐλθόντος τότε ἐκ Βιθυνίας, ὅτι τὰ Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὴν φήμεν ὁ παῖς ἀνεκοίνωσε τὸ πρῶτον εἰς τὴν Εὐλογίαν, αὕτη δ' ἐν σπουδῇ εἰσέρχεται εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ ἀδελφοῦ τῆς βασιλέως,

¹ Περὶ τοῦ τόπου ἐν ᾧ εὕρισκετο ὁ Παλαιολόγος, ὅτε ἔλαβε τὴν εἰδησιν τῆς ἀλώσεως, καὶ οἱ τρεῖς χρονογράφοι τῶν χρόνων τούτων διαφέρουσιν· ὁ Ἀκροπολίτης, σ. 193, λέγει ὅτι ἦτο ἐν Μετεωρίῳ, ὁ Παχυμέρης, σ. 149, ἐν Νυμφαίῳ, ὁ Γρηγοράς, σ. 87, ἐν Νικαίᾳ. Ὁρθότερα ἢ δῆλως τοῦ Ἀκροπολίτου, εὕρισκομένου μετὰ τοῦ Παλαιολόγου, σελ. 187.

Τοῦ Μετεωρίου ἡ θέσις δὲν εἶνε ἀκριβῶς γνωστὴ· πιθανώτατα ἔκειτο ἐγγὺς τοῦ Νυμφαίου ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἑρμου. Ὁ Ramsay, σ. 131, θέτει κατ' εἰκασίαν τὸ Μετεώριον ἐν τῷ φρουρίῳ Γαρδὰκ-Κελεσσί πρὸς Β τῶν Θυατείρων, καὶ πλησίον τῆς Ἀτταλείας.

κοιμωμένου, καὶ ἀφυπνίσασα αὐτόν, ἡρέμα κινήσασα τὴν χεῖρά του¹, εἶπε μεγάλη τῇ φωνῇ «Κατέσχες, ὦ βασιλεῦ, τὴν Κωνσταντινούπολιν», πολλάκις ἐπαναλαβοῦσά τὰς λέξεις ταύτας. Ὁ βασιλεὺς ἀφυπνισθεὶς αἰφνιδίως, καὶ ἀκούσας αὐτὴν, οὐδόλως ἀπήντησεν· ἀλλ' εἰς τὰς ἐπανειλημμένας φωνάς της, «Ἀνάστηθι, βασιλεῦ, ὁ Χριστὸς σοὶ ἐχάρισε τὴν Κωνσταντινούπολιν», ἐγερθεὶς καὶ ἀνατείνας τὰς χεῖρας εἶπε «Τοῦτον τὸν λόγον, ἀδελφή, ἀποδέχομαι, ἀλλ' ὅχι καὶ τὸν πρῶτον ὅτι ἐγενόμην κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διότι πῶς ἀπὸ τοῦ Μετεωρίου ἐγενόμην κύριος; Ἐγὼ δὲν ἔστειλα οὐδὲ κἂν ἄξιον λόγου στρατόν· ἀλλ' εἰς τὸν θεὸν βεβαίως εἶνε δυνατὰ τὰ εἰς ἀνθρώπους ἀδύνατα». Ταῦτα εἰπὼν προσεκάλεσε τοὺς ἐν τέλει καὶ ἡρώτησεν ἂν θεωρῶσι τὴν εἰδησιν ἀληθῆ. Τινὲς ἔλεγον, γινώσκοντες τὴν εἰς Δαφνουσίαν ἐκστρατείαν τῶν Λατίνων, ὅτι εἶνε ἀληθὴς, ἄλλοι δ' ἐν ἀμφιβολίᾳ διέκειντο, θεωροῦντες τὴν ἄλωσιν ὥς τι δυσκατόρθωτον. Ὁ Γρηγοῤῥας μάλιστα προσθέτει ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶπεν «Ἐγὼ δὲν ἠδυνήθην νὰ κυριεύσω πολιορκήσας τὸ μικρότατον πολίχνιον τοῦ Γαλατᾶ, πῶς ἐγένετο ἤδη τὸ μέγα θαῦμα νὰ κυριευθῇ μὲ δύναμιν 800 ἀνδρῶν;»

Ἐν τοῖς τοιοῦτοις λόγοις διῆλθεν ἡ νύξ ἐκείνη. Τὴν ἐπομένην δέ, διαδοθείσης ἔτι μᾶλλον τῆς φήμης, πάντες ἤλπιζον ὅτι ἤθελε φθάσει νεωτέρα εἰδησις πρὸς ἐπαλήθευσιν τῆς πρώτης· ἀλλὰ καὶ ἡ ἡμέρα αὕτη παρῆλθεν ἄνευ δευτέρας ἀγγελίας, ὅπερ ἐπηύξησε τὴν ἀγωνίαν καὶ ἀδημονίαν πάντων, πρὸ παντὸς δὲ τοῦ βασιλέως. Ἀλλὰ τὴν ἐπομένην ἔφθασεν ὁ ἀγαθὸς ἄγγελος, ἀναγγεῖλας ὅτι ὁ καῖσαρ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ εὕρισκεται ἐντὸς τῆς Πόλεως.

¹ Ὁ Παχυμέρης, σελ. 150, ἐν περισσῇ πολυλογίᾳ περιγράφει τὴν εἴσοδον τῆς Εὐλογίας εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ βασιλέως, καὶ τὴν ἀφύπνισιν τούτου. Ἀναφέρει δ' ὅτι ἀφύπνισεν αὐτὸν πῖεσας ἐλαφρῶς τὸν μέγαν δάκτυλον τοῦ ποδός του διὰ τῶν δακτύλων της. Ὁ αὐτὸς ἔτι γράφει ὅτι ὁ πρῶτος κομίσας τὴν εἰδησιν εἰς οὐδένα ἠθέλησε νὰ ἀνακoinώσῃ ταύτην, πρὶν ἢ ὁ βασιλεὺς πρῶτος λάβῃ γνῶσιν.

Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς, πότε ἔφθασεν εἰς Μετεώριον ἡ πραγματικὴ εἰδησις τῆς ἀλώσεως· γνωστὸν μόνον ὅτι εἰς Νικομήδειαν ἐγένετο γνωστὴ τὴν πρώτην τῆς 27 Ἰουλίου, δηλαδὴ μετὰ δύο ἡμέρας, τελουμένης τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος¹.

Τὸ ἄγγελμα διέχυσε πάγκοινον χαρὰν καὶ ἐνθουσιασμὸν ἐπὶ τῇ πληρώσει ἐθνικῶν πόθων. Τοῦ Παλαιολόγου δὲ ἡ χαρὰ ὑπῆρ-

¹ Ἀκρ. σ. 193. Ἀνώνυμ. 552. Γρηγοῤῥας, σελ. 86. Παχυμέρης, σ. 149. Φραντζῆς, σ. 19. Ἡ εἰδησις τῆς ἀλώσεως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φθάσῃ διὰ ξηρᾶς, οὐδὲ διὰ θαλάσσης αὐθημερὸν εἰς Νύμφαιον. Τὸ ἱστορούμενον δὲ ὅτι διεδόθη φήμη εἰς τὸ Μετεώριον ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκυριεύθη δὲν εἶνε ἀπίθανον, οὐδὲ μοναδικὸν γεγονός ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἡ πεποιθήσις τοῦ πλήθους εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἀξίαν τοῦ Στρατηγοπούλου καὶ τῶν Ἑλλήνων Βιθυνῶν τοξοτῶν του, ἡ γνῶσις τῆς οἰκτρᾶς θέσεως τοῦ ψυχorroγαοῦντος Λατινικοῦ βασιλείου, καὶ τῆς ἐκστρατείας τῶν Λατίνων εἰς Δαφνουσίαν, ἐκράτουν μετέωρον τὸν λαὸν ἐλπίζοντα εἰς εὐοίωνον ἄγγελμα· ἥρκει δὲ νὰ ὑπολογισθῇ ὁ χρόνος τῆς μεταβάσεως τοῦ Στρατηγοπούλου, καὶ νὰ μεταδώσῃ τις ἔστω καὶ ἀσκόπως τὴν εἰδησιν, ὅπως πιστευθῇ παγκοίνως. Ὅρα Grotte, Ἑλλην. ἱστορίαν, περὶ τῆς διαδοθείσης φήμης ἐν Μυκάλῃ εἰς τοὺς αὐτόθι πολεμοῦντας Ἑλληνας ὅτι κατεστράφη ὁ στρατὸς τοῦ Μαρδονίου τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐν Πλαταιαῖς. Ὁ Παχυμέρης, σελ. 149, ῥητῶς μνημονεύει ὅτι ἡ εἰδησις τῆς ἀλώσεως ἔφθασεν εἰς Νικομήδειαν «ἐνεστώσης τῆς πανηγύρεως» τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος (27 Ἰουλίου), ἀφ' ἧς δὲ διεδόθη ἐν Μετεωρίῳ παρῆλθον ἔτι δύο ἡμέραι, μέχρις οὗ καταφθάσῃ ἡ ἀληθὴς ἀγγελία. Τὸ μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Νικομηδείας διάστημα ἀποτελεῖ τὸ $\frac{1}{6}$ τῆς ὅλης ἀποστάσεως ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως μέχρι Νυμφαίου. Τὸ ἐφ' ἡμῖν, ὑποθέτομεν ὅτι ὁ πρὸς τὸν Παλαιολόγον ἄγγελος τῆς εἰδήσεως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διὰ θαλάσσης μετέβη μέχρι Ἑλλησπόντου, καὶ ἀποβὰς εἰς Λάμψακον ἔφθασεν εἰς τὴν ἑδραν τοῦ Παλαιολόγου διὰ τῆς παραλιακῆς ὁδοῦ. Ταύτην δὲ τὴν ὁδὸν ἠκολούθησε καὶ ὁ Παλαιολόγος ἀπελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔφθασε τὴν 14 Αὐγούστου, ἥτοι μετὰ 20 ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως, διανύων τὴν ὁδὸν ἐν σπουδῇ.

ξεν υπέρμετρος. Τὴν ἡμέραν τῆς ἀφίξεως τῆς χαρμοσύνου εἰδήσεως διῆλθεν ἐν ἑορτῇ· περιβλήθεις τὴν βασιλικὴν αὐτοῦ στολὴν, συνεκάλεσε περὶ ἑαυτὸν τοὺς ἄρχοντας καὶ μεγιστᾶνας τοῦ βασιλείου, πρὸς οὓς ἐδημηγόρησεν, ἐξάρας κυρίως τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ βασιλεία, ἥτις δὲν ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐξεπροσώπει τὴν καταλυθεῖσαν ἐν Βυζαντίῳ Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν, ἤδη, θεοῦ εὐδοκοῦντος, ἀνακτᾷ τὴν ἀρχαίαν ἔδραν τοῦ βασιλείου θρόνου. Προέτρεψε δὲ τοὺς παρόντας πάντας νὰ μετοικήσωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀπέστειλε γράμματα πρὸς τοὺς μακρὰν διατρίβοντας, εὐαγγελιζόμενος τὸ εὐτυχὲς γεγονός, καὶ προκαλῶν εἰς εὐχαριστίαν τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἱστορία ἐνὸς καὶ μόνου τὸ ὄνομα μνημονεύει, ὅστις οὐ μόνον οὐδόλως μετέσχε τῆς χαρᾶς ταύτης καὶ εὐφροσύνης τῶν κατοίκων ἐπὶ τῷ αἰσίῳ ἀγγέλματι, ἀλλὰ καὶ κατελήφθη ὑπὸ λύπης, τοῦ πρωτασηκρίτου Μιχαὴλ Κακοῦ Σεναχηρεῖμ. Οὗτος ἐν Νικομηδείᾳ ὦν, ὅτε ἔφθασεν ἡ εἶδησις τὴν πρωίαν τῆς 27 Ἰουλίου, τῶν κατοίκων εὐρισκομένων ἔτι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, κατ' ἀρχὰς ἐθεώρησεν ὡς μῦθον τὸ ἄγγελμα. Ἐξελθὼν δὲ τοῦ ναοῦ καὶ πεισθεὶς, ἐπανῆλθεν αὖθις εἰς αὐτὸν καὶ ψαύσας δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὸ γένειόν του εἶπεν «ὦ οἶον δεινὸν ἐπεφυλάσσετο εἰς ἡμᾶς. Εἰς τί ἡμαρτήσαμεν, ὥστε νὰ ἐπιζήσωμεν καὶ ἰδωμεν τοιαῦτα δεινά; Τοῦ λοιποῦ καλὸν τις μὴ ἐλπίζετω, διότι Ῥωμαῖοι καὶ αὖθις πατοῦσι τὴν Πόλιν»¹.

Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Κακοῦ Σεναχηρεῖμ δὲν εἶχον τὴν ἔννοιαν, ἣν νεώτεροι ἱστορικοὶ ἀπέδωκαν εἰς αὐτούς, ὅτι δῆλα δὴ τὸ βασιλεῖον τῆς Νικαίας ἦτο προπύργιον τῶν ἐξ ἀνατολῶν ἐπιδρομῶν τῶν Τούρκων, ὅπερ ὁ ἱστορικὸς Κ. Παπαρρηγόπουλος ἀναιρεῖ, καίτοι θεωρεῖ ἐν μέρει ἀληθῆ τὴν ἔννοιαν ταύτην. Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ ἰδιαίτερου γραμματέως τοῦ Παλαιολόγου,

¹ Παχυμ. σελ. 149. Ὁ Σπανδουγῖνος (Κ. Σάββα, Μνημεῖα Ἑλλ. Ἱστορ. Τ. Θ', 141), ἱστορεῖ ὅτι τοὺς λόγους τούτους εἶπεν ὁ Θεόδωρος Τορνίκης. Ὁ αὐτὸς δὲ ἀναφέρει, ἄγνωστον ἐκ τίνος πηγῆς ἀντλήσας, ὅτι ὁ στρατὸς τοῦ Στρατηγοπούλου ἦτο 25 χιλιάδες.

καὶ γνώστου τῆς πολιτικῆς καταστάσεως, οὓς ἀποδέχεται καὶ αὐτὸς ὁ Παχυμέρης, προαγγέλων ὅτι θέλει ἐν τοῖς ὕστερον ἱστορήσει πῶς κατήντησαν τὰ πράγματα τῶν Ῥωμαίων, εἶχον ἔννοιαν συμπεράσματος, προερχομένου ἐκ τῆς κρίσεως ἀνδρὸς εὖ φρονοῦντος περὶ τῶν τότε προσώπων πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν, ἅτινα οὐδεμίαν παρεῖχον βεβαίαν ἐλπίδα ὅτι ἤθελον ἀνορθώσει τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Παλαιολόγος καθ' ἐκάστην ἔγραφε γράμματα εἰς τὸν Στρατηγόπουλον, καὶ πολλάκις ἔτι τῆς ἡμέρας ἐζήτηι εἰδήσεις, καὶ ἔδιδε διαταγὰς· ἀνήγγειλε δ' ὅτι ὁσονούπω ἀναχωρεῖ, καὶ παρήγγειλε τὴν διακόσμησιν τοῦ παλατίου. Ἀψησχόλει δὲ πάντας ἢ προπαρασκευῇ πρὸς ταχεῖαν ἀναχώρησιν. Καὶ οἱ περὶ τὸν βασιλέα δὲ μεγιστᾶνες ἔγραφον εἰς τὸν Στρατηγόπουλον παραγγέλλοντες τὴν εὐρεσιν καὶ διακόσμησιν καταλλήλων οἰκημάτων.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Στρατηγόπουλος εἶχεν ἀναλάβει σπουδαιοτέρας φροντίδας, ἅς συνεπήγετο ἢ ἄλως, ὧν κυριωτάτη ἦτο ἡ τήρησις τῆς τάξεως, καὶ ἡ πρόληψις κλοπῶν καὶ ἄλλων κακουργημάτων. Ἐγεμε δ' ἡ Κωνσταντινούπολις ὄχλου παντοδαποῦ, ἀπολέμου καὶ χειρῶνακτος ξενικοῦ, ἐπιρρεποῦς εἰς στάσεις καὶ ταραχάς, ὃν ὁ Στρατηγόπουλος ἄλλως ὑπώπτειεν· δὲν εἶχε δὲ καὶ ἱκανὸν στρατὸν πρὸς ἀντίστασιν. Παντὶ σθένει λοιπὸν εἰργάζετο νυχθημερὸν νὰ καταστέλλῃ πᾶσαν ὁρμὴν τοῦ πλήθους, καὶ τὴν νύκτα ὡς ἀπλοῦς νυκτέπαρχος περιήρχετο τὰς ἀγυιάς. Εἶχε δ' ἐπὶ πλέον καὶ τὴν φροντίδα νὰ ἀνεύρῃ οἰκήματα πρὸς ἐνοίκησιν τῶν μελλόντων νὰ ἔλθωσι μετὰ τοῦ βασιλέως μεγιστάνων, καὶ ὀρίσῃ τὰ προσήκοντα ἐκάστῳ κατὰ τὴν ἀξίαν του.

Ὁ Παλαιολόγος ἀναχωρήσας ἐκ Μετεωρίου, ἐπέσπευσε τὴν πορείαν του πρὸς τὴν βασιλεύουσαν, φοβούμενος μὴ οἱ εἰς Δαφνουσίαν ἐκστρατεύσαντες Φράγγοι ἐπανερχόμενοι ἐκδιώξωσιν ὡς πολυαριθμότεροι τοὺς Ῥωμαίους (διότι δὲν εἶχε μάθει ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτῶν ἐματαιώθη). Παρέλαθε δὲ μεθ' ἑαυτοῦ ἀναχωρῶν τὴν Αὐγοῦσταν, ἔτι δὲ καὶ τὸ διετὲς τέκνον του τὸν Ἀν-

δρόνικον, φέρον τὸ ὄνομα τοῦ πάππου του, ἔτι δὲ καὶ τὴν μητέρα τῆς Αὐγούστης, ἣν οἱ πολλοὶ κατὰ τιμὴν ὠνόμαζον «μεγάλην κυρίαν». Παρηκολούθει δ' ἔτι πᾶσα ἡ γερουσία καὶ ἡ σύγκλητος¹. Εἰς δὲ μόνος ἐναπελείφθη ἐν Μαγνησίᾳ, ὁ βασιλόπαις καὶ διάδοχος τοῦ θρόνου, Ἰωάννης Β' Λάσκαρις.

Ὅτε δὲ παρακάμφας τὰ ὄρη τοῦ Καλάμου κατεσκήνωσε πρὸς ἀναψυχὴν ἐγγὺς τῆς πόλεως Ἀχυράους², προϋπήντησαν αὐτὸν οἱ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐρχόμενοι, καὶ κομίζοντες ὡς ἀκροθίνια τῆς νίκης τὰ βασιλικά σύμβολα τοῦ Βαλδουίνου, τὴν καλύπτραν αὐτοῦ τὸ σχῆμα λατινικὴν, πεποικιλμένην διὰ μαργάρων, ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἔχουσαν λίθον ἐρυθράν, τὰ κοκκινοβαφῇ πέδιλα, καὶ τὴν σπάθην ἐν τὸς καλύμματος σηρικῷ κοκκοβαφοῦς. Τότε ὁ βασιλεὺς ἔτι μᾶλλον ἐπετάχυνε τὴν πορείαν του. Ὅτε δέ, διαπεραιωθεὶς τὸν Ἑλλήσποντον, ἔφθασε πρὸ τῆς Χρυσῆς Πύλης τὴν 14 Αὐγούστου 1261, παρέμεινεν αὐτόθι, διότι ἐσκέφθη ἡ εἰσόδος νὰ γίνῃ θεοπρεπεστέρα μᾶλλον ἢ βασιλικωτέρα, καὶ παρήγγειλε νὰ συνταχθῶσιν ὕμνοι ἰδιαίτεροι πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαριστήριοι τῆς νίκης, καὶ εὐχαὶ ὑπὲρ τῆς βασιλείας καὶ τοῦ κλήρου, ὑπὲρ τῆς πόλεως, καὶ τῶν οἰκητόρων αὐτῆς καὶ παντὸς τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος. Ἐθεώρησε δὲ

¹ Παχυμέρης, σ. 158. 159.

² Κατὰ τὸν Ramsay, σελ. 156, ἡ Ἀχυράους ἦτο εἴτε τὸ Βυζαντινὸν ὄνομα τῆς πόλεως Ἀδριανοῦ Θῆραι, εἴτε γειτονικὸν φρούριον. Ἐκεῖτο ἐπὶ τῆς μεγάλης ὁδοῦ Μελιτουπόλεως (πόλεως κειμένης μετὰ τοῦ Λοπαδίου μεταξὺ τῶν λιμνῶν Ἀφνίτιδος καὶ Ἀρτυνίας) καὶ Κωνσταντινουπόλεως, τῆς ἀρχομένης ἀπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἑρμου καὶ Καίκου. Ἡ ὁδὸς πρὸς Μ τῆς Ἀχυράους διήρχετο τὸν Κάλαμον. Ὁ Ramsay ὅλα ταῦτα στηρίζει ἐπὶ ὑποθέσεων. Τὸ ἐφ' ἡμῖν, νομίζομεν, ἔχοντες δεδομένην τὴν εἰδήσιν ὅτι ὁ Παλαιολόγος ἐξέλεξε τὴν συντομωτέραν ἀπὸ Νυμφαίου εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁδόν, καὶ ὅτι εἰς αὐτὴν ἔφθασε διαπεραιωθεὶς τὸν Ἑλλήσποντον, ὅτι ἡ Ἀχυράους καὶ ὁ Κάλαμος ἔκειντο δυτικώτερον ἢ ὅσον θέτει ταύτας ὁ Ramsay. Ποῦ δὲ δὲν δυνάμεθα ἀκριβῶς νὰ ὀρίσωμεν.

μόνον ἱκανόν πρὸς σύνθεσιν τούτων τὸν φιλόσοφον Βλεμμύδην. 'Αλλ' οὗτος τότε εὕρισκετο περὶ τὴν Ἑφεσον· ἐπειδὴ δὲ ἤθελε βραδύνει λίαν ἡ σύνταξις, ἂν ἀνετίθετο εἰς αὐτὸν μακρὰν ὄντα, ὁ δὲ βασιλεὺς δὲν ἤθελε νὰ ἀναβάλλῃ ἐπὶ πολὺ τὴν εἰσόδόν του, ὁ παρακολουθῶν λογοθέτης Ἀκροπολίτης, ὅπως ἐξαγάγῃ αὐτὸν τῆς δυσχερείας εἶπεν «'Εάν, βασιλεῦ, ἐπιθυμῆς νὰ γραφῶσιν αἱ εὐχαὶ παρ' ἁγίου ἀνδρός, δὲν ἔχω τί νὰ εἶπω. 'Αλλ' ἐάν ἐπιθυμῆς παρ' οἰουδήποτε ἄλλου, τότε ἐγὼ αὐτὸς συγγράφω ταύτας». Τοῦτο ἀπεδέχθη ὁ βασιλεὺς. Ὁ δὲ Ἀκροπολίτης ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ καὶ δυσὶ νυξὶν ἔγραψε τὰς εὐχάς, ἐκάστης ἐχούσης οἰκείαν ἔννοιαν¹.

Διανυκτερεύσας ὁ Παλαιολόγος τὴν νύκτα τῆς 14 Αὐγούστου ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Κοσμιδίου, ἐγγὺς τῶν Βλαχερνῶν², εὐθὺς ὡς ἀνέτειλεν ἡ 15, ἐκόμισεν ἐκ τῆς Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος Ὁδηγητρίας³, ὅπως προτάξῃ ταύτην πάσης τῆς πομπῆς. Πρὶν δ' ἐκκινήσωσιν, ἐτέλεσαν ἐν θρησκευτικῇ κατανύξει προσευχήν. Ὁ Γεώργιος Κλειδᾶς μητροπολίτης Κυζίκου, τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου μὴ παρόντος, ἀναβάς ἐπὶ πύργου τῆς Χρυσῆς Πύλης, ἐξεφώνησεν ἅφ' ὑψηλοῦ, γεγωνυῖα τῇ φωνῇ τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀκροπολίτου συντεθείσας εὐ-

¹ Ἀκροπολ. σ. 195. Ἀνώνυμ. σ. 553. Γρηγορ. σ. 87. Οἱ ὕμνοι οὗτοι δὲν περιεσώθησαν.

² Ἡ τοῦ Κοσμιδίου Μονὴ ἀφιερωμένη εἰς τοὺς ἁγίους Ἀναργύρους, ὠνομάζετο οὕτως ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀγίου Κοσμᾶ. Ἐκεῖτο ἐνθα νῦν τὸ Ὁθωμανικὸν τέμενος Ἐγιοῦπ. Σκαρ. Βυζάντιος, Ἡ Κωνσταντινούπολις, Τ. Α', σ. 606.

³ Ἡ Μονὴ Παντοκράτορος ἦτο τὸ σήμερον Ζεῖρεκ Κιλισέ Τζαμί. Mordtmann, σελ. 71. Πασπάτης, Βυζαν. Μελέται, σελ. 290. Τὴν εἰκόνα τῆς Ὁδηγητρίας ἐπιστεύετο ὅτι εἶχεν ἱστορήσει ὁ ἀπόστολος Λουκᾶς, καὶ ὅτι ἐδώρησε ταύτην εἰς τὴν Πουλχερίαν ἡ νύμφη αὐτῆς Εὐδοκία, ἡ ἐξ Ἀθηνῶν, ἐκ Παλαιστίνης ἀποσταλεῖσαν. Παχυμ. σ. 160. Πρβλ. καὶ (Κ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων) Κτιτορικὸν τῆς Μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, σελ. 61.

χάς· κατὰ τὴν ἐκφώνησιν δ' ἐκάστης, γινομένου διαλείμματος μικροῦ, ὁ αὐτοκράτωρ ἀποβάλλων τὴν καλύπτραν αὐτοῦ ἔπιπτε χαμαὶ γονυκλινής, καὶ μετ' αὐτοῦ ὄλον τὸ παριστάμενον ἀναρίθμητον πλῆθος. Ὅτε δὲ ὁ διάκονος ἐσήμαινε τὴν ἀνέγερσιν, πάντες ἀνιστάμενοι ἐδόων ἑκατοντάκις «Κύριε ἐλέησον».

Τελεσθείσης τῆς ἱεροπραξίας ταύτης ἡτοιμάσθησαν πρὸς τὴν εἵσοδον. Προηγεῖτο ἡ εἰκὼν τῆς Θεομήτορος, ἡκολούθει δὲ ὁ βασιλεὺς πεζὸς μετὰ τῆς Αὐγούστης, καὶ τῶν μεγιστάνων καὶ μετ' αὐτοὺς σύμπας ὁ συρρέυσας λαός. Διὰ τῆς Χρυσῆς Πύλης ἐν πάσῃ πομπῇ εἰσελθὼν, ἐπορεύθη πρῶτον μέχρι τῆς Μονῆς τοῦ Βαπτιστοῦ Προδρόμου τοῦ Στουδίου¹, ὅπου κατέλιπε τὴν εἰκόνα τῆς Ὁδηγητρίας. Ἐντεῦθεν ἰππεύσας μετέβη εἰς τὸ τέμενος τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐξ ἧς, μετὰ τὴν τέλεσιν καὶ ἐνταῦθα νέας δοξολογίας, μετέβη εἰς τὸ παρὰ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν Μέγα Παλάτιον, προτιμηθέντος τούτου ὡς μᾶλλον εὐπρεποῦς καὶ ἀσφαλεστέρου διὰ τὴν διαμονὴν τῶν βασιλέων, ἥδη εἰσερχομένων τὸ πρῶτον εἰς τὴν Πόλιν, ἐν ἧ τὰ πράγματα δὲν εἶχον ἐντελῶς καθησυχᾶσαι². ἐτέθησαν δὲ φρουροὶ τὴν νύκτα ἐκ φόβου μὴ οἱ ἐν τῇ πόλει ἀπομείναντες Φράγγοι τολμήσωσιν τι κατ' αὐτοῦ.

Ἡ ἔλευσις τοῦ βασιλέως καθησύχασεν ἐντελῶς τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐνεθάρρυνε, μεταβαλοῦσα τὴν ἔκπληξιν αὐτοῦ εἰς χαράν, καὶ ἐμπνεύσασα τὴν ἐλπίδα μελλούσης εὐπραγίας καὶ τάξεως. Ἐν δὲ τῶν πρώτων μελημάτων αὐτοῦ εὐθύς τὴν ἐπομένην ὑπῆρξε νὰ λάβῃ πᾶσαν καὶ οὖτος, ὅπως πρὶν καὶ ὁ Στρατηγόπουλος, ἰδίαν μέριμναν ὑπὲρ ἀσφαλείας τῆς πόλεως, τάξας φρουροὺς πανταχοῦ.

¹ Ἡ Μονὴ αὕτη ἔκειτο ἐνθα νῦν τὸ Μιραχὸρ Μεστζηδι. Mordtmann, σελ 60. Πασπάτης, Βυζ. Μελέται 343,

² Ἀκροπολ. σ. 196. Ἀνών. 554. Ὁ Παχυμέρης, σ. 161, γράφει ὅτι τὸ ἀνάκτορον τῶν Βλαχερνῶν δὲν ἦτο εὐπρεπὲς τότε πρὸς τὴν τῶν βασιλέων κατοικίαν, γέμον καπνοῦ καὶ λιγνύος λατινικῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος.

Ἐντυπώσεις τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ Δύσει. — Σχέσεις Παλαιολόγου μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπομεινάντων Ἐνετῶν, Γενουησίων καὶ Πισατῶν. — Ἰδιαιτέρα εὐνοία πρὸς τοὺς Γενουησίους. — Διαφωνία χρονογράφων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων περὶ συνδρομῆς δοθείσης τῷ Παλαιολόγῳ ὑπὸ τῶν Γενουησίων. — Αὐξήσις καὶ ἐπέκτασις τοῦ ἐμπορίου τῶν Γενουησίων ἐν τῇ Ἀνατολῇ. — Ὁ πάπας Κλήμης Δ΄ ἐκσφενδονίζει ἀφορισμὸν κατὰ τῶν Γενουησίων. — Φιλοφροσύνη μετὰ τῶν Παλαιολόγων καὶ Γενουησίων.

Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου δὲν ἐνεποίησεν εἰς τὴν Δύσιν τὴν αἰσθησιν, ἣν ἐνεποίησεν ἡ ἄλωσις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῆς περὶ ταύτης μνείας τῶν χρονογράφων τῆς Δύσεως, οἵτινες πάντες σχεδόν, μετὰ τῶν πολιτικῶν γεγονότων, ἅτινα ἀναγράφουσι, τῶν βασιλείων τῆς Δύσεως, μνημονεύουσιν ἀπλῶς ὅτι Παλαιολόγος τις, αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων, ἐκურίευσεν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπεδίωξε τοὺς Φράγγους. Οὐδ' ἀσχολοῦνται ποσῶς, πλὴν ἐνός, νὰ ἱστορήσωσιν τι περὶ τῆς τύχης τοῦ Βαλδουίνου, τοῦ τελευταίου Φράγγου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου¹. Τὸ γεγονὸς τῆς ἀλώσεως οἶονεὶ ἀνεμέ-

¹ Monachus Patavinus (1207-1270), σ. 716 (ἐν Murat. T. H'). Ricordano Malaspina, (1200-1281), σελ. 986 (ἐν Murat. T. H'). Breviarium Pizanae historiae (1269), (ἐν Murat. Scrip. rerum, T. 5'), σ. 193. Guil. de Naugiac († 1301), σ. 223, ἐκδ. H. Geraud. — Ptolomaei Lucenses († 1303), Historia ecclesiast. 1261, (ἐν Muratori, Script. rer. Italic. T. IA'), σ. 1149. — Chronicon F. Francisci Pipini († 1314), (ἐν Murat. T. Θ'), σ. 703. — Willel. Rischanger († 1322) (ἐν Τόμφ Θ' τοῦ

νετο ὑπὸ τῶν λαῶν καὶ τῶν βασιλείων τῆς Δύσεως, διότι μεθ' ὅλας τὰς ἐντόνους προσπαθείας τῶν παπῶν καὶ τῶν Φράγγων ἡγεμόνων, οἵτινες ὑπήκουον εἰς τὰς προσταγὰς τῆς Ῥώμης, πρὸς ἀποστολὴν χρηματικῶν καὶ στρατιωτικῶν βοηθειῶν, τὸ Λατινικὸν κράτος ἔβαινεν ὁσημέραι φθίνον. Ὑπῆρχεν, οὕτως εἰπεῖν, ὀνόματι μόνον, διατηρούμενον ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Ἑνετῶν, οἵτινες μόνοι τῶν λοιπῶν ναυτικῶν λαῶν τῆς Δύσεως ἐκαρποῦντο μεγάλης ὠφελείας ἐκ τῆς διατηρήσεώς του. Τοῦτων ἕνεκα ἡ εἰδησις τῆς ἀλώσεως μόνον τὴν πολιτείαν τῆς Ἑνετίας κατεθορύβησε τὰ μέγιστα, καὶ ἔσπευσε νὰ ἀποστείλῃ τινὰ πλοῖα ὑπὸ τὸν Ἰάκωβον Κουιρίνην, ἅτινα ὅμως ἔφθασαν ἀργά¹. Μεγίστην δ' ἀφ' ἐτέρου χαρὰν ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς Γενουησιῶς, οἵτινες διέβλεπον ἐν τῇ ἀλώσει τὴν ἥτταν τῶν φοβερῶν αὐτῶν ἀντιζήλων των Ἑνετῶν, εἶχον δ' ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τὴν πρὸ χρόνου συναφθεῖσαν πρὸς τὸν Παλαιολόγον συνθήκην, δι' ἧς τὸ ἐμπόριον αὐτῶν εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς ἀνελάμβανε νέαν προστασίαν καὶ ἀνάπτυξιν.

Ὁ Παλαιολόγος μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως, ἐκ τῶν πρωτίστων μελημάτων ἐθεώρησε τὸν κανονισμὸν τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐν τῇ πόλει ἀπομείναντας πολυπληθεῖς ξένους Γενουησιῶς, Ἑνετοὺς καὶ Πισάτας, διατελοῦντας ἐν ἀμφιβόλῃ θέσει, ἕνεκα τῆς νέας πολιτικῆς μεταβολῆς. Ἐγνώριζε δ' ὁ Παλαιολόγος ὅτι τούτων καταπραϋνομένων, καὶ οἱ

Matthieu Paris τῆς ἐκδ. Huillard-Breholles. — Bernardus Guido († 1331) (ἐν Murat. T. Γ'), σ. 593. — Giovanni Villani († 1348) (ἐν Murat. T. ΙΓ'), σ. 202. — Andr. Dandulus († 1354) (ἐν Murat. T. IB'), σ. 369. — Laurentius de Monacis, σ. 148. Sozomenus Pistoriensis hist. (1387-1429) (ἐν [Tartini] Script. rer. Ital. T. A'), σ. 130. And. Navagiero, Storia Venez. († 1498) (ἐν Murat. T. ΚΓ'), σ. 999. Marinus Sanutus († 1522) (ἐν Murat. T. KB'), σ. 560. Sabellicus, Decades primae, liber X.

¹ Marino Sanuto (ἐν Murat. T. KB') σελ. 560.

λοιποὶ ἄλλοεθνεῖς, εὐαριθμότεροι ὄντες, ἤθελον μείνει ἡσυχοί. Ἵνα δὲ μὴ φανῇ νεωτερίζων, ἀνεγνώρισε τὴν προτέραν ὑπὸ τὸ Λατινικὸν βασιλεῖον κατὰστασιν αὐτῶν, καὶ τοὺς ὅρους ὑφ' οὓς διετέλουν οἰκοῦντες καὶ ἐμπορευόμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ νὰ ἔχωσι δῆλα δὴ οἱ Γενουήνσιοι τὸν ποτεστᾶτον αὐτῶν ἢ ἐξουσιαστήν, πολιτευόμενοι κατὰ τοὺς νόμους τῆς πατρίδος των, καὶ ἀπολαύοντες ἀτέλειαν καὶ ἐλευθερίαν περὶ τὴν ἐμπορίαν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ἐπ' ἴσης δὲ οἱ Ἑνετοὶ τὸν μπάϊλλον αὐτῶν ἢ ἐπίτροπον, καὶ οἱ Πισᾶται τὸν κόνσολον ἢ ἔφορον¹.

Ἐκ τῶν ξένων δὲ τούτων ὁ Παλαιολόγος ὑπέβλεπε μᾶλλον τοὺς Γενουηνσίους, διότι ἦσαν πολυαριθμότεροι τῶν Ἑνετῶν καὶ Πισατῶν, καὶ τὸ ἦθος σόβαροι καὶ ὑπερήφανοι. Πάντες δ' οὗτοι οἱ ξένοι δυσμενῶς βεβαίως ἔβλεπον τὴν ἀνάστασιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, πρὸς ἣν δὲν συνεδέοντο διὰ φυλετικῶν καὶ θρησκευτικῶν δεσμῶν. Ἐφοβεῖτο δ' ὁ Παλαιολόγος τὰς πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς ταύτας συμπαθείας, καὶ κατελήφθη σφόδρα ὑπὸ τῆς ὑπονοίας, ὅτι ὁ πάπας καὶ οἱ ἡγεμόνες τῆς δύσεως, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τοῦ φυγάδος Βαλδουίνου Β', ἠδύναντο νὰ παρασκευάσωσι κατ' αὐτοῦ νέαν ἐκστρατείαν. Διὰ τοῦτο ἐν ἀρχῇ ἐθεώρησεν οὐχὶ ἀκίνδυνον τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως οἴκησιν τῶν Γενουηνσίων καὶ κατόπισεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἡράκλειαν τῆς Θράκης· ἀλλὰ κατόπιν τῷ 1262 ἔκρινε πρόσφορον νὰ πολιτευθῇ φιλικώτερον καὶ διέταξε τὴν μετοίκησιν αὐτῶν εἰς Γαλατᾶν, ὃν κατεῖχον τέως οἱ Ἑνετοί· συγχρόνως δὲ παρήγγειλε καὶ τὴν κατάρριψιν τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Γαλατᾶ φρουρίων. Τότε δ' οἱ Γενουήνσιοι ἐκρήμνισαν τὸ μέγα Παλάτιον, ἔνθα ἦτο ἡ Μονὴ τοῦ Παντοκράτορος, ἡ ἐμπορικὴ στοὰ (logia) καὶ τὸ ἀνάκτορον τῶν Ἑνετῶν, καὶ τὸν αὐτόθι ἔτι πύργον, οὗτινος τὰ μάρμαρα, ὡς τρόπαιον τῆς νέας αὐτῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπεροχῆς καὶ τῆς ἐκδικήσεως κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν Ἑνετῶν ἀπέστειλαν εἰς Γένουαν². Ἐπέδειξε δ' ὁ Παλαιολόγος πρὸς τοὺς

¹ Παχυμέρης, σ. 162.

² Παχυμέρης, σ. 163 καὶ 167. Barthol. Scriba, Annales Ge-

Γενουηνσίους μείζονα εϋνοϊαν, ἐλπίζων ἐπὶ τὴν ἄρωγὴν αὐτῶν ἐν τῷ μέλλοντι κατὰ θάλασσαν, ἅτε στερούμενος ναυτικῆς δυνάμεως ἰσχυρᾶς πρὸς πραγματικὴν ὑπεράσπισιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ θάλασσαν.

Ἀνάγκη, ἐνταῦθα τῆς ἱστορίας γενόμενοι, νὰ ἐπανέλθωμεν μικρὸν ἐπὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ Παλαιολόγου καὶ Γενουησίων, τῶν ἐκ τῆς συνθήκης τοῦ Νυμφαίου γεννηθειῶν, περὶ ἧς ἐν προηγουμένῳ Κεφαλαίῳ διελάβομεν.

Περὶ τῆς συνθήκης ταύτης τοῦ Νυμφαίου ὁ Ἀκροπολίτης καὶ ὁ Παχυμέρης σιωπῶσιν, ἀλλ' ὁ Γρηγορᾶς ἀναγράφων τὰ τῆς οἰκίσεως τῶν Γενουησίων ἐν Γαλαταῖ, ἀναφέρει ὅτι ἀπένειμεν ἔτι εἰς αὐτοὺς «καὶ τὴν τῆς ἐμπορίας ὑπεσχημένην ἀτέλειαν, πρὶν γὰρ ἀλῶναι τὴν βασιλεύουσαν συνεφώνησε τὴν τοιαύτην αὐτοῖς παρέχειν ἀτέλειαν ὁ βασιλεὺς, εἰ βοηθοῖεν αὐτῷ κατὰ τῶν κρατούντων τῆς πόλεως Λατίνων, ὃ δὴ καὶ πεπλήρωκε νῦν, καὶ ταῦτα δῖχα τῆς σφῶν βοηθείας γενόμενος αὐτῆς ἐγκρατῆς»¹. Καίτοι δὲ οἱ λόγοι τοῦ Γρηγορᾶ εἶνε σαφεῖς καὶ κατηγορηματικοὶ ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις ἐάλω ἄνευ τῆς βοηθείας τῶν Γενουησίων, ἢ ἄλλων ξένων, τινὲς τῶν ἱστορικῶν τῆς Γενούης ὑποστηρίζουσιν ὅτι οἱ Γενουήνσιοι ἐβόηθησαν τὸν Παλαιολόγον κατὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Στήρίζονται δ' εἰς τοὺς λόγους χρονογράφων δυτικῶν ἐν παρόδῳ καὶ χρονογραφικῶς μᾶλλον ὁμιλούντων περὶ τῆς ἀλώσεως, καὶ ἀναγραφόντων ἐν καθολικαῖς γραμμαῖς, καὶ ἐν ὀλίγαις λέξεσιν, ἄνευ λεπτομερειῶν, ὅτι ἡ ἀνάκτησις ἐγένετο τῇ βοηθείᾳ τῶν Γενουησίων². Ὁ ἀρχαιότερος ὅμως τῶν χρονογράφων τούτων Ἰταλῶν ὁ Μοναχὸς Παταβινὸς (Monachus Patavinus) (ἡχμ. 1207-1270), ὁ κατ' ἐξαιρέσιν τῶν λοιπῶν ἀκρι-
nuenses (ἐν Muratori 5'), σ. 529. Canale, Nuova Istoria, B', σ. 154. Heyd, Hist. du com. A', σ. 429.

¹ Γρηγορᾶς, A', σ. 97.

² Περὶ τῶν χρονογράφων, τῶν μνημονευόντων ὅτι ἐδόθη ὑπὸ τῶν Γενουησίων βοήθεια εἰς τὸν Παλαιολόγον, ὅρα ἐν τέλει Παράρτ. Ε'.

ὥς ἱστορῶν τὰ τῆς ἀλώσεως, μνημονεύων δ' ἔτι καὶ αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας εἰς Δαφνουσίαν τῶν Φράγγων ὑπὸ τὸν ποτεστᾶτον τῆς Ἑνετίας, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ βοηθείας τῶν Γενοουησίων, ἢ ἀπλῶς ὅτι οὗτοι, ἀντίζηλοι τῶν Ἑνετῶν ὄντες, ὅτε ἔμαθον τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὑπερεχάρησαν ἐπὶ τῷ γεγονότι (*alacres sunt effecti*), καὶ πάραυτα διαρρήξαντες τὰς συνθήκας, ἃς εἶχον συνάψει τῇ μεσολαβήσει τοῦ πάπα πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς, προσῆλθον εἰς τὸν Παλαιολόγον¹.

Πλὴν τῶν λόγων τοῦ Γρηγοῤῥᾶ, ὧν ἐμνημονεύσαμεν, ῥητῶς ἀποφαινομένου ὅτι οἱ Γενουήνσιοι οὐδεμίαν παρέσχον βοήθειαν, ἐπικυροῖ τοῦτο καὶ ὁ λόγος ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος, διότι ἡ συνθήκη ὑπεγράφη τῇ 10 Ἰουλίου 1261, τὰ δὲ πλοῖα τῶν Γενοουησίων, καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἀνεχώρησαν ἐκ Γενούης τὴν ἡμέραν ταύτην, θὰ ἦσαν κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συμβᾶσαν τῇ 25 Ἰουλίου, καθ' ὁδόν, ἢ ἐγγὺς τοῦ Ἑλλησπόντου, ἐπικρατουσῶν μάλιστα νηνεμιῶν κατὰ τὸν Ἰούλιον ἐν τῷ Τυρρηνικῷ πελάγει καὶ τῷ Αἰγαίῳ². Ὁ Βαρθολομαῖος Σκριβὰ ἐν τοῖς χρονικοῖς τῶν Γενοουησίων, ἅτινα ἔγραψεν ὡς δημόσιος καγγελλάριος, καθ' ἃ καὶ τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ δηλοῖ, μνημονεύων τῆς συνθήκης τοῦ Νυμφαίου,

¹ Ὁ Heyd, *Hist. du com. A'*, σ. 428, διαρρήδην ἀποκρούει τὴν γνώμην ὅτι οἱ Γενουήνσιοι παρέσχον βοήθειαν, ἐπ' ἴσης καὶ ὁ ἱστορικός τῆς Γενούης Sauli, *Della colonia dei Genovesi in Galata*, T. A', σ. 61.

² Ἡ μεταβίβασις τῶν εἰδήσεων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐγένετο λίαν βραδέως διὰ τῶν ἱστιοφόρων πλοίων. Οὕτως ἡ εἰδῆσις τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων τῷ 1204 ἔφθασεν εἰς Ῥώμην, δηλὰ δὴ εἰς αὐτὸν τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Γ', τὸν κυρίως διαφερόμενον, μετὰ ἕξ ὅλας ἐβδομάδας. Riant, *La charte de mais* (*Extrait de la Revue des questions historiques*, 1877), σ. 10. Ἡ εἰδῆσις δὲ τῆς ἀλώσεως τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ, τῷ 1453, Μαΐου 29, ἔφθασεν εἰς Βενετίαν τῇ 29 Ἰουνίου, δηλὰ δὴ μετὰ ἓνα μῆνα. Pastor, *Geschichte der Päpste*, T. A', σ. 460.

καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἀναγεγραμμένης ἐπικουρίας τῆς Γενούης εἰς τὸν Παλαιολόγον ἐκ 17 γαλερῶν, καὶ τοῦ ναυάρχου αὐτῶν Μαρτίνου Βοκκανίγρα, καὶ τῆς εἰς αὐτὰς ἐπιβιβάσεως τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Παλαιολόγου, καὶ τῆς ὑπὸ τούτου ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὐδεμίαν περὶ βοηθείας ποιεῖται μνείαν ¹. Τὰ πλοῖα δὲ τῶν Ἑνετῶν τὰ σταλέντα ὑπὸ τὸν Ἰάκωβον Κουιρίνην πρὸς προστασίαν τῶν νήσων, ἔφθασαν ἀναμφιδόλως βραδύτερον, διότι ταῦτα θὰ ἀνεχώρησαν μετὰ τὴν ἄφιξιν τῆς εἰδήσεως τῆς ἀλώσεως εἰς Βενετίαν, ἥτις βεβαίως θὰ ἐβράδυνε πολὺ.

Καὶ ἂν ὑποθέσωμεν δ' ὅτι παρέσχον συνδρομὴν οἱ Γενουήνσιοι εἰς τὸν Παλαιολόγον μετὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν (14 Αὐγούστου), αὕτη δὲν ἦτο πραγματικὴ ἢ παρουσία τῶν πλοίων αὐτῶν, καὶ αἱ φιλικαὶ σχέσεις των ἦσαν μᾶλλον ἐνθάρρυνσις αὐτοῦ. Ἀναντίρρητον δ' ἐπ' ἴσης εἶνε ὅτι ἂν ὁ Παλαιολόγος εἶχε λάβει πραγματικὴν συνδρομὴν παρὰ τῶν Γενουηνσίων, ἤθελεν εὐθὺς μετὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν προσενεχθῇ φιλοφρονέστερον πρὸς αὐτούς, καὶ δὲν ἤθελεν οἰκῆσαι τούτους, θεωρῶν ὡς ὑπόπτους, εἰς Ἡράκλειαν, οὐδ' ἤθελε περιποιηθῆ τοὺς ἐν Βυζαντίῳ Ἑνετούς, περὶ ὧν ὠμολόγησε καὶ ἀνέγραψεν ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Νυμφαίου ὅτι ἐθεώρει ὡς ἐχθροὺς τῶν Γενουηνσίων, καὶ ὡς ἰδίου ἐαυτοῦ. Ἀλλ' ἡ φράσις τοῦ Γρηγοῤῥᾶ ὅτι οὐδεμίαν ἔλαβε συνδρομὴν παρὰ τῶν Γενουηνσίων, καὶ ἡ περὶ τούτου σιωπὴ τοῦ Μοναχοῦ Παταβινοῦ, καὶ τοῦ Σκριῖβα ἀποκλείουσι πᾶσαν ἀντίρρησιν.

Τὰ πλοῖα τῶν Γενουηνσίων, φθάσαντα εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν ἄλωσιν, δὲν παρέμειναν ἐπὶ πολὺ· διότι ὁ πάπας Κλήμης Δ', μαθὼν τὰ τῆς συνθήκης τοῦ Νυμφαίου, ἐξηκόντισεν ἀφορισμὸν κατὰ τῶν Γενουηνσίων, ὃν ἔλυσεν εὐθὺς ὡς ἔμαθεν ὅτι τὰ πλοῖα αὐτῶν ἀνεχώρησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ². Οὐχ ἥττον ἱστορεῖ ὁ Μαρῖνος Σανοῦτος ὅτι κατὰ θάλασ-

¹ Barth. Scriba, Annal. Genuenses, σ. 528 (ἐν Murat. T. 5').

² Heyd, Hist. du com. A', σ. 427, καὶ τὴν αὐτόθι παραπομπὴν εἰς Posse. Laurentius de Monacis, σελ. 150.

σαν τὸ ἐπόμενον ἔτος 1262 (μηνὶ Ματίῳ), ὅπερ δὲν περιλαμβάνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν, συνεξῆλθον κατὰ τῶν Ἑνετῶν πλοῖα Γενουηνσίων καὶ Παλαιολόγου, ἐχόντων ἐκείνων μὲν 39 γαλέρας, τούτου δὲ 10 σαγίττας (*sagittarie*)¹, καὶ γενομένης ναυμαχίας περὶ τὴν νῆσον Ὑδραν καὶ πλησίον τῶν Σεπετσῶν (*Settepozzi*), ἐνίκησαν οἱ Ἑνετοί, ναυαρχοῦντος τοῦ Ζιλθερίου Δανδόλου, τοῦ συμμαχικοῦ στόλου τότε καταφυγόντος εἰς Ἐπίδαυρον².

Ὅπωςδὴποτε ἡ ἐμφάνις πλοίων τῶν Γενουηνσίων, καίτοι ἐπ' ὀλίγον παρέμειναν ἐκ τοῦ φόβου τοῦ ἀφορισμοῦ τοῦ πάπα, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐνεψύχωσε τὸν Παλαιολόγον, ὅστις ἔχων ἤδη ὑπογεγραμμένην τὴν συνθήκην, ἐξετέλεσε τὰ ἄρθρα αὐτῆς, καὶ ἔπραξεν ὅσα ἀνωτέρω ἱστορήσαμεν, παραχωρήσας αὐτοῖς τὸν Γαλατᾶν, ὃν κατεῖχον οἱ Ἑνετοί, καὶ καταστήσας αὐτοὺς εἰς κρείττονα θέσιν. Ὁ Γίβων δὲ ὁ ἱστορικός, οὗ τὰς κρίσεις ὁ Σέρρα ἱστορικός τῆς Γενούης καὶ ἄλλοι παραθέτουσι, μὴ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸ μισοδυζαντινικὸν αὐτοῦ πνεῦμα, ὅπως ἀναγράφωσιν ἐν ἔτι κατόρθωμα ὑπὲρ τῶν Γενουη-

¹ Οὕτως ἐκαλεῖτο τότε εἰδός τι πλοίων ταχυπλῶν. Ὅρα *Du Gange*, Gloss. ἐν λ. *Sagitta*, *Sagittaria*.

² *Marinus Sanutus, Vitae ducum Venetorum* (ἐν *Murat. T. KB'*), σελ. 561-562. Τὰς Σεπέτσας ὁ Σανοῦτος ὀνομάζει *Settepozzi*, ἀπαντᾷ δὲ τὸ ὄνομα καὶ λατινιστὶ *Septum Pozos*, *Septem Puteos*, *Septem Pozal*. Οἱ *Tafel u. Thomas, Urkundem*, Γ', σ. 169, γράφουσιν ὅτι ἀγνοοῦσι τὴν θέσιν τῶν *Settepozzi*· ὁ *Heyd*, Α', σ. 431 σημ. 3, ὅστις παραθέτει καὶ ἄλλους χρονογράφους, μνημονεύοντας τοῦ ὀνόματος, γράφει ὅτι εἶνε ἡ Σεπετσοπούλα. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι τῶν Σεπετσῶν διετήρησαν τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς Σεπετσοπούλας, καλοῦντες ταύτην Ῥαστερήν, ἣτις εἶνε αἱ Ἀριστεραὶ τοῦ Παιουσανίου. *Settepozzi*, ὡς δεικνύουσι καὶ οἱ παλαιοὶ πίνακες (Ὅρα *Boschini, Piacenza* κτλ.), εἶνε ἡ νῆσος τῶν Σεπετσῶν ἢ Πετσῶν, οὕτω κληθεῖσα κατὰ παραφθοράν ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν κατοίκων αὐτῆς κατὰ τὴν μετοικεσίαν των εἰς αὐτήν, παραλαβόντων τὸ ὄνομα ἐκ τῶν Ἑνετῶν.

σίων, γράφων ὅτι οἱ Γενουήνσιοι ἦσαν ἄξιοι τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ Παλαιολόγου, δὲν σημειοῖ καὶ τὸν λόγον, ἐκτὸς ἂν εἶνε εἷς καὶ μόνος τὸ νὰ ὑποτιμήσῃ τὸ γεγονός τῆς ἀλώσεως, ἅτε γενόμενον ὑπὸ Ἑλλήνων. Ὁ Σέρρα ἔτι ἀναγράφει ὅτι ὡς ἀντάλλαγμα πιθανῶς οἱ Γενουήνσιοι ἔδωκαν εἰς τὸν Παλαιολόγον τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἔχωσιν οἱ ἐμπορευόμενοι ἐν Γενουῇ Ἑλλήνες ἴδιον προάστειον πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως, οὗ ἡ πύλη ἔτι καὶ νῦν ὀνομάζεται Porta Pila. Μνημονεύει δ' ἔτι ὁ Σέρρα, ὅτι ὁ Παλαιολόγος, ἵνα ἐπιδείξῃ τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ πρὸς τοὺς Γενουηνσίους, ἐπεσκέφθῃ μεθ' ὅλης τῆς αὐλῆς αὐτοῦ, τοῦ υἱοῦ του καὶ τῆς αὐτοκρατείας τὸν ναὸν αὐτῶν. Οἱ δὲ ἄποικοι τοῦ Πέρα Γενουήνσιοι ἐκέντησαν τὴν εἰκόνα τοῦ Παλαιολόγου ἐπὶ μεταξίνου ὑφάσματος διὰ χρυσοῦ νήματος, καὶ ἀπέστειλαν εἰς Γένουαν, τὴν μητρόπολιν. Ὡς ἀκολούθημα δὲ τῆς συνθήκης ταύτης ὁ Σέρρα ὑπολαμβάνει καὶ τὴν παραδοχὴν καὶ λατρείαν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, τοῦ τόσον τιμωμένου μάρτυρος ἐν Ἀνατολῇ, ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων καὶ τὴν ἀνακήρυξιν τούτου ὡς προστάτου τοῦ στόλου των καὶ τὴν ἀπεικόνισιν εἰς τὰς ἐρυθρὰς σημαίας τῶν πλοίων των, καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν ναοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου εἰς Γένουαν, ἐν ᾧ ἐνέκτισαν τὰ μάρμαρα, ἅτινα ἀφῆρσαν, κρημνίσαντες, ὡς προείπομεν, τὸν πύργον τῶν Ἑνετῶν ἐν Γαλατᾷ. Τὰ μάρμαρα δὲ ταῦτα ἐκόμισεν εἰς Γένουαν ὁ Ἀνσάλδο Δόρια (Ansaldo Doria), ὃν συνώδευσε καὶ ἀπεσταλμένος τοῦ αὐτοκράτορος¹, ὅπως ἀναγγείλῃ

¹ Serra, La stor. dell ant. Liguria, σελ. 127. Canale, T. Β', 154. Οἱ Γενουήνσιοι ἀπέστειλαν τὰ μάρμαρα τοῦ κρημνισθέντος πύργου εἰς Γένουαν ἐκδικούμενοι τοὺς Ἑνετούς, οἵτινες, ὅτε ἀφῆρσαν παρ' αὐτῶν τὴν Πτολεμαίδα τῷ 1258, κατακρημνίσαντες καλλιτεχνικὸν αὐτόθι πύργον τῶν Γενουηνσίων, ἀπέστειλαν εἰς Ἑνετίαν ὡς τρόπαιον τοὺς λίθους αὐτοῦ. Sauli, Colon. T. Α', σ. 55.

Ἡ ἀντιζηλία τῶν δύο τούτων πόλεων προέκυψεν ἐκ τῆς τάσεως τοῦ τίς τῶν δύο νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἄν πιστεύσωμεν δὲ εἰς τὸν χρονογράφον Βάρβαρον, ἐπὶ τοῦ Δόγη Πέτρου Ζιάνη (1205-

τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς συνθήκης. Τότε δὲ κατὰ διαταγὴν τῆς δημοκρατίας τῶν Γενουηνσίων παρέστησαν ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ αἱ ἀρχαὶ τῆς ἀποικίας αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπως ὑποβάλωσι τὸν σεβασμὸν αὐτῶν καὶ τὰς εὐχαριστίας.

Ἀπὸ τοῦ χρόνου δὲ τούτου τὸ ἐμπόριον τῶν Γενουηνσίων προστατευόμενον ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου εὐρύτατα προήχθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ, διότι ἡ συνθήκη τοῦ Νυμφαίου κατέστησεν αὐτοὺς κυρίους ἀπολύτους τοῦ ἐμπορίου τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ἀνέπτυξε τὰ ἐμπορικὰ αὐτῶν πρακτορεῖα εἰς διαφόρους πόλεις καὶ χώρας τῆς Ἀνατολῆς. Τὰ περὶ τούτου δὲ σαφῶς ἱστορεῖ ὁ Παχυμέρης, ἐπιλέγων ὅτι, ἀφ' ἧς οἱ Γενουήνσιοι ἐγένοντο κύριοι τοῦ Εὐξείνου Πόντου τῇ ἀδείᾳ τοῦ βασιλέως, παρασχόντος αὐτοῖς πᾶσαν ἐλευθερίαν καὶ ἀτέλειαν, ἀπέκλεισαν οὐ μόνον τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῶν θαλασσίων ὁδῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἑνετούς. Ἐκ τούτου δὲ πολλοὶ τῶν ἰσχυρῶν οἰκῶν τῶν Γενουηνσίων, ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, ἐγένοντο κύριοι σημαντικῶν ἑλληνικῶν ἡπειρωτικῶν πόλεων καὶ νήσων¹.

1208) ἐγένετο καὶ σκέψις μεταφορᾶς τῆς πρωτεύουσας τῆς Δημοκρατίας ἀπὸ Βενετίας εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἐγγύτερον προστατεύωνται αἱ πολυάριθμοι ἐμπορικαὶ ἀποικίαι αὐτῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ (Lebeau, T H', σ. 98 σημ.).

¹ Παχυμέρης, σ. 419. Sera, σ. 129. — Ὁ Ἀλέξιος Μακρεμβολίτης ποιητής, καὶ ἱστορικῶν λόγων συγγραφεύς, ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τῆς ἸΔ' ἑκατονταετηρίδος, ἱστορῶν τὰ τοῦ πολέμου τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Γενουηνσίων (1348) σφόδρα καταφέρεται κατ' αὐτῶν. Ἀθαν. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἀνάλεκτα, Ἱεροσολ. σταχυολογίας, σ. ιδ' καὶ 144 ἐπ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος.

Πρόσκλησις ἀποίκων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ Παλαιολόγου. — Διανομὴ γαιῶν. — Ναυπήγησις στόλου. — Τὰ κατὰ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως. — Δευτέρα στέψις Παλαιολόγου ἐν Κωνσταντινουπόλει. — Τὰ μετὰ τὴν στέψιν. — Ἐπίλογος.

Μετὰ τὴν ἀποίκησιν τῶν Γενουηνσίων καὶ τῶν ἄλλων ξένων, καὶ τὸν καθορισμὸν τῆς συνοικίας αὐτῶν, ὁ Παλαιολόγος, ὅπως προσελκύσῃ νέους ἀποίκους εἰς τὴν ἐρημωθεῖσαν πόλιν, καὶ μάλιστα εἰς τὰ πρὸς τὴν θάλασσαν τμήματα, διένειμε γαίας καὶ οἰκόπεδα ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως εἰς τοὺς ἐν τέλει, ἐξαιρέσας τῆς διανομῆς μόνον τὴν χώραν, ἣν ὥκουν οἱ θεληματᾶριοι, οἵτινες τοσοῦτο συνετέλεσαν εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως. Ἐπ' ἴσης δὲ παρεχώρησε γαίας εἰς τὰς λεηλατηθείσας Μονὰς ὑπὸ τῶν Λατίνων, καὶ ἀνεγνώρισε τὰς κτήσεις, αἷς εἶχον ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐναυπήγησε δὲ καὶ στόλον, ὅπως παρακωλύσῃ πᾶσαν ἐπίθεσιν ἐν τῷ μέλλοντι ἀπὸ θαλάσσης κατὰ τῆς πόλεως¹.

Τούτων γενομένων ἐμερίμνησε καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἀπέκτα ἤδη μετὰ τὴν ἄλωσιν τὸν κανονικὸν αὐτῆς θρόνον, καὶ ἥτις ἐστερεῖτο πατριάρχου· διότι εἶδομεν ἄνωτέρω ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου ὁ Ἀρσένιος ἀπεδέχθη αὐθις τὴν πατριαρχίαν, ἣν εἶχε παραιτήσῃ, ἀλλὰ δὲν προσῆλθε νὰ ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντά του εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν, οὐδὲ παρηκολούθησε

¹ Παχυμ. σ. 163. Μετὰ πολλὰ ἔτη ἀνφοδομήσεν ὁ Παλαιολόγος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τὴν Μονὴν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, ὃν ὀνομάζει ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του πατρῶον προστάτην τοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων.

τὸν Παλαιολόγον εἰς Κωνσταντινούπολιν, βαρυθυμῶν, διότι εἶδεν ὅτι τὸ πᾶν ἀπώλετο ὡς πρὸς τὸν βασιλόπαιδα Ἰωάννην, ὃν οὐδὲ παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Παλαιολόγος, ὅπερ διηγείρεν ἐπὶ πλεοντὰς ὑπονοίας περὶ τῶν ὑπὸ τούτου παρασκευαζομένων¹.

Πρὸς κανονισμὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, καλέσας ὁ Παλαιολόγος τοὺς ἱεράρχας τοῦ κράτους ἠρώτησε περὶ τοῦ πρακτέου, ἀλλ' οὗτοι διηρέθησαν τὰς γνώμας, ἄλλων μὲν προτείνοντων ὅτι πρέπει νὰ ἀνακληθῇ ὁ Ἀρσένιος, ὁ τέως πατριάρχης, ἅτε τῆς παραιτήσεως αὐτοῦ μὴ γενομένης κανονικῶς, ἄλλοι δ' ἀντέλεγον προτείνοντες ὅτι πρέπει νὰ ἐμμείνωσιν εἰς ὅ,τι πρότερον ἀπεφασίσθη, ἱκανῆς οὕσης τῆς δηλώσεως τοῦ Ἀρσενίου, ὅτι παρητήθη, καὶ τῆς ἀξιώσεως αὐτοῦ νὰ μὴ ἀπαντᾷ εἰς τὰς παρακλήσεις αὐτῶν, ἀλλὰ νὰ ἀποπέμψη τοὺς ἀπεσταλμένους.

Ἐν τῇ διχογνωμίᾳ ταύτῃ καὶ ὁ βασιλεὺς ἔμεινεν ἀμφίρροπος· καὶ ἐπεθύμει μὲν νὰ μετακαλέσῃ τὸν Ἀρσένιον, καὶ καταστήσῃ ἄρχοντα τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ διάγῃ μετ' αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ, ἐπεθύμει δὲ καὶ ἐκλογὴν ἐτέρου πατριάρχου, ἀλλ' ἐφοβεῖτο μὴ προσκρούσῃ εἰς τὰς γνώμας τῶν ἀντιφρονούντων ὁπαδῶν τοῦ Ἀρσενίου, καὶ γεννήσῃ οὕτω νέας ἔριδας καὶ νέα σκάνδαλα. Τοιαῦτα διαλογιζόμενος ἀφῆκε νὰ παρέλθωσιν ἡμέραι τινὲς πρὸς ὠρίμανσιν τῶν διαφορῶν σκέψεων. Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ ἐτάρασσε τὸν Παλαιολόγον καὶ ἐφόβιζεν ὡς πρὸς τὴν μετὰκλησιν τοῦ Ἀρσενίου, ἦτο ἡ θέσις τοῦ βασιλόπαιδος Ἰωάννου, ὃν οὐδὲ κατ' ὄνομα ἤθελε κοινωνὸν τῆς βασιλείας, ὅπερ ὁ Ἀρσένιος ἀπέκρουε, θεωρῶν νόμιμον διάδοχον αὐτὸν τὸν Ἰωάννην Β'. Πλὴν τῆς ἀδελφῆς δὲ τοῦ Παλαιολόγου Εὐλογίας, ἣτις ἐξηρέθιζεν αὐτὸν πρὸς τὴν ἀναφανδὸν ἀρπαγὴν τῆς βασιλείας, καὶ αὐτὸς ὁ Παλαιολόγος ἐθεώρει προσβολὴν τῆς ἰδίας φιλοτιμίας καὶ ὑπερηφανίας, ἥδη μάλιστα ὅτε ἀνεκτῆθη ἡ Κωνσταντινούπολις, νὰ μὴ καταλίπη

¹ Παχυμέρης, σ. 167.

τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ἀνδρόνικον, ἀλλ' εἰς τὸν Ἰωάννην Β' Λάσκαριν, ἐνηλικιούμενον. Διὰ τοῦτο δ' ἐπεζήτηε τρόπον, ἵνα καταστήσῃ τὸν Ἰωάννην Β' ἐκποδὼν.

Αἱ σκέψεις αὗται δὲν ἐλάνθανον τοὺς πολλοὺς, καὶ μάλιστα ὅτε εἶδον ὅτι δὲν παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Ἰωάννην, ὅπερ ἐκρίθη ὡς σφετερισμὸς τοῦ θρόνου, καὶ ἀγρία πλεονεξία, καὶ ἀμάρτημα κατὰ τοῦ θεοῦ, ἅτε παραβιαζομένων ὁρκων¹.

Ὅπως ἐξέλθῃ ὁ Παλαιολόγος τῆς δυσχερείας ταύτης, ἀπειράθῃ νὰ ἐρωτήσῃ τὸν πατριάρχην Ἀρσένιον, ἂν συγκατανεύῃ νὰ ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ εἰσέλθῃ ὁ βασιλόπαις Ἰωάννης εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου νὰ μείνωσιν ἐκκρεμῇ, ὡς εἶχον ἤδη, καὶ νὰ στέψῃ αὐτὸν ἐκ νέου ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, θεωρῶν δίκαιον καὶ πρέπον νὰ στεφθῇ ἐν αὐτῇ ὁ πρῶτος τῶν βασιλέων μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων. Ἡλπίζε δ' ὅτι ὁ πατριάρχης ἤθελεν ἀποδεχθῇ ταῦτα, καὶ διότι πολλὰ ὑπέστη ἐν τῇ ἐξορίᾳ, καὶ διότι θὰ ἐφοβεῖτο μὴ ἕτερος ἀντικαθίστα αὐτὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπερ καὶ προηγουμένως ἐγένετο, καὶ διότι ἡγάπα τὴν δόξαν, καὶ ἄδικον θὰ ἦτο, κατὰ Γρηγοῤῥαν, νὰ περιφρονήσῃ τὸν λαχόντα αὐτῷ κληρὸν. Ἐγνώριζε δ' ὁ Ἀρσένιος ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ προσέλθῃ μετὰ τῆς προσηκούσης τιμῆς καὶ δόξης εἰς τὴν Πόλιν, ἂν δὲν ὑπῆκουεν εἰς τὰς θελήσεις τοῦ βασιλέως.

Πρὶν ἢ ὅμως ἀποπειραθῇ ὁ Παλαιολόγος νὰ ἐρωτήσῃ τὸν πατριάρχην, προσεκάλεσεν ἐκ δευτέρου τοὺς ἀρχιερεῖς ἐν συνόδῳ, ἀλλὰ τούτων διαφωνούντων ἔτι, ἡ ψῆφος αὐτοῦ ἔλυσεν τὸ ζήτημα, προστεθεῖσα εἰς τοὺς θέλοντας τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ἀρσενίου. Ἡ σύνοδος δὲ ἀπήτησε τότε μόνον ὅπως ὁ πατριάρχης ἀποδεχθῇ ὡς νόμιμον τὴν χειροτονίαν τῶν ἀρχιερέων ὑπὸ τοῦ προκατόχου τοῦ Νικηφόρου, ἣν κατεδίκαζεν ὁ Ἀρσένιος ὡς ἀντικανον-

¹ Παχυμέρης, σ. 165-167.

νικήν, καὶ ὡς φέρουσαν διχασμὸν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς ἐκκλησίας.

Ἡ σύνοδος ἀνεκοίνωσε τὴν ἀπόφασιν ταύτην διὰ πρεσβείας εἰς τὸν Ἀρσένιον, ὅστις δυσηρεστήθη μαθὼν τὰ κατ' αὐτήν, διότι ἡ πρόσκλησις τοῦ ἐγένετο κατὰ τρόπον ἀπαιτητικὸν καὶ οὐχὶ παρακλητικόν, ὅπως παράσχη συγγνώμην εἰς τὰ παρελθόντα. Ἐπὶ τέλους καταπραῦνθεις ἀνεχώρησε καὶ ἔφθασεν εἰς τοῦ Ῥουφίνου¹, ὅπου παρέμεινε μικρὸν πρὸς ἀνάπαυσιν, καὶ ὅπως, ἐγγύτερον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εὕρισχόμενος, ἀπαντήσῃ εἰς τὰς γενομένας αὐτῷ προτάσεις. Προλαβὼν δ' ὁ Παλαιολόγος τὴν εἰσοδὸν τοῦ εἰς τὴν Πόλιν ἀπέστειλεν εἰς προὔπαντήσιν αὐτοῦ ἀπεσταλμένους, ὅπως καταπείσωσιν αὐτὸν νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὰς γνώμας τοῦ, ἰδίως εἰς τὴν μὴ ἀναγνώρισιν τῶν πράξεων τοῦ προηγουμένου πατριάρχου Νικηφόρου, διότι ἄλλως δὲν ἐδέχετο αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οἱ ἀπεσταλμένοι δὲ συνήντησαν αὐτὸν εἰς τὸ Σκούταρι, ὅπου, ὡς αὐτὸς οὗτος γράφει, πολλὰς ὑπέστη θλίψεις. Ὁ Παλαιολόγος μαθὼν τὴν ἐπιμονὴν τοῦ εἰς τὴν μὴ ἀναγνώρισιν τῶν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου χειροτονηθέντων ἀρχιερέων, οὓς ὁ Ἀρσένιος ἀπεκάλει ἀποτροπαίους καὶ βδελυροὺς, σφόδρα ἠγανάκτησεν, οὐχ ἥττον ἐπέτρεψε τὴν εἰσοδὸν τοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν², καὶ καταπνίγων τὴν ὀργὴν τοῦ ὑπεδέχθη αὐτὸν ἐν πάσῃ τιμῇ ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, καὶ ἐνεθρόνισε, παρόντων πάντων τῶν ἐν τέλει, τῶν ἀρχόντων, προκρίτων, καὶ πολλοῦ ἄλλου πλήθους, καὶ ἐπιλαβόμενος τῆς χειρὸς αὐτοῦ εἶπεν « Ἐχεις ἤδη τὸν θρόνον σου, δέσποτα, οὗτινος πρὸ πολλοῦ ἐστερεῖσο. Ἀπόλαυε νῦν τῆς καθέδρας ταύτης »³.

¹ Ἀνάκτορα τῶν Ῥουφινιανῶν, σήμερον Χαϊδάρ-Πασᾶ, Mordtmann, σελ. 32.

² Διαθήκη Ἀρσενίου.

³ Ἀκροπολ. 198. Ὁ Ἀκροπολίτης ἀπὸ σκοποῦ, δυσμενῶς πρὸς τὸν Ἀρσένιον διακείμενος, δὲν ἐξιστόρησε τὰ μετὰ τοῦ Παλαιολόγου καὶ ἐκείνου διατρέξαντα. Ἐηρῶς δ' ἀφηγείται τὴν εἰσοδὸν τοῦ πατριάρχου εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὅπως καταπραύνῃ δ' ἔτι μᾶλλον τὸν χόλον τοῦ πατριάρχου, ἀπέδωκε μετ' ὀλίγον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ πατριαρχείου τὰς πρώτας αὐτῆς προσόδους, ἀνεκαίνισεν ἰδίᾳ δαπάνῃ τὸ ἱερὸν τοῦ ναοῦ, κατεστραμμένον ὃν ἐν πολλοῖς ὑπὸ τῶν Φράγγων, ἀνψκοδόμησε τό τε βῆμα καὶ τὸν ἄμβωνα καὶ τὴν σολέαν αὐτοῦ, καὶ ἐδώρησε πέπλα καὶ ἱερὰ σκεύη εὐπρεπῇ εἰς τὸ ἱερὸν τέμενος, καὶ κτήματα νέα ἀφιέρωσεν, ἵνα μὴ οἱ ἱερεῖς ἐνδεῶς διάγωσιν. Ἐταξε δ' ἔφορον πασῶν τούτων τῶν ἀνακαινίσεων τὸν μοναχὸν Ῥουχᾶν, διακρινόμενον ἐπὶ δραστηριότητι.

Ὁ Ἀρσένιος πάντα ταῦτα ἐθεώρει ὅτι ἐγίνοντο καὶ χάριν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ χάριν ἑαυτοῦ ἰδίως· ἐφ' ᾧ καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἀποδεχθῇ τὴν ἐκ δευτέρου στέψιν τοῦ βασιλέως, ἄνευ τῆς παρουσίας τοῦ βασιλόπαιδος Ἰωάννου· συνεχώρησε δὲ καὶ τοὺς κατ' αὐτοῦ καταφερομένους ἀρχιερεῖς, καὶ ἀνεγνώρισε τοὺς χειροτονηθέντας ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου, καὶ πάντα τὰ δικαιώματα αὐτῶν, πλην μόνον τοῦ μετ' αὐτοῦ συλλειτουργεῖν.

Τέλος ὁρισθείσης τῆς ἡμέρας τῆς στέψεως ἐτελέσθη αὕτη μεθ' ὅλης τῆς μεγαλοπρεπείας. Κατ' αὐτὴν δ' οὐδόλως ἐμνημόνευσαν ἐν ταῖς δεήσεσι τοῦ ὀνόματος τοῦ βασιλόπαιδος Ἰωάννου, ἀλλὰ μόνον τοῦ καίσαρος Στρατηγοπούλου, ἅτε δι' αὐτοῦ ἀλωθείσης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐμνημονεύετο δὲ πάντοτε ἐπ' ἐκκλησίαις τὸ ὄνομα τούτου μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πατριάρχου ἐν ταῖς συναπταῖς¹.

Οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι δὲν κατέλιπον ἡμῖν οὐδεμίαν

¹ Συναπτὴ εἶνε ὁρος λειτουργικὸς, συνώνυμος τῷ Ἐκτενῇ (δέησις), οὕτως ὀνομαζομένων τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τοῦ διακόνου ἐκφωνουμένων δεήσεων εἰς τὸν θεόν, ὡς «ὕπὲρ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης κτλ.» «ὕπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν κτλ.». Ἡ Ἐκτενὴς διαιρεῖται εἰς μεγάλην καὶ μικράν· ἡ μικρὰ λέγεται καὶ Συναπτή. Ἰ. Ε. Μεσολωρᾶς, Ἐγχειρ. λειτουργικῆς, σ. 86. Ὁ Γρηγορᾶς, Α', σ. 89, λέγει ὅτι τῇ προσταγῇ τοῦ Παλαιολόγου ἐμνημονεύετο τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξίου ἐν τοῖς ὑμνητηρίοις καὶ εὐφήμοις ἄσμασι πανταχοῦ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας ἐπὶ ἕν ἔτος μόνον. Παχυμ. Α', 174.

ιδιάζουσαν περιγραφὴν τῆς στέψεως. Ὁ Ἀκροπολίτης μόνον, θαυμαστής τοῦ Παλαιολόγου, ὃν ἀνεγνώριζεν ὡς διαρκῆ ἄρχοντα καὶ βασιλέα, ἀναφέρει ὅτι εἶχεν ἕτοιμον ὅπως ἐκφωνήσῃ λόγον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς στέψεως ἐν τῷ ναῷ, οὗτινος θέματα ἦσαν εὐχαριστία πρὸς τὸν θεὸν ἐπὶ τῇ ἀγαθοεργίᾳ τούτου πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ τῆς εὐσπλάγγνου κηδεμονίας καὶ ἀντιλήψεως, εὐφημία ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐν τέλει προτροπὴ εἰς τοὺς ἐν τῷ ναῷ παρευρισκομένους νὰ ἀναγνωρίσωσι βασιλέα μετὰ τοῦ Παλαιολόγου καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο πολλοὶ τῶν ἐν τῷ ναῷ ἡγνόουν, καὶ μάλιστα οἱ θεωροῦντες τὴν βασιλείαν τοῦ Παλαιολόγου προσωρινήν. Ὁ ἀδελφὸς δὲ τοῦ βασιλέως Ἰωάννης καὶ ὁ πενθερὸς τούτου, ὁ σεβαστοκράτωρ Τορνίκης ἐγνώριζον μόνον ὅτι ἐπρόκειτο περὶ πανηγυρικοῦ λόγου. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτοι ἡγνόουν τὰ τῆς προτροπῆς τοῦ λαοῦ εἰς εὐφημίαν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἠνάγκαζον τὸν βασιλέα νὰ μείνῃ νὰ ἀκροασθῇ τοῦ λόγου· ἀλλ' οὗτος ἐδυσχέραινεν· εἶχε δὲ καὶ ὁ ἥλιος μεσουρνήσει, καὶ ἡ ὥρα τοῦ προγεύματος παρέλθει. Τούτων ἕνεκα ὁ λόγος δὲν ἐξεφωνήθη, τοῦ βασιλέως ἀρνηθέντος νὰ παραμείνῃ¹.

Ὁ Ἀκροπολίτης καὶ οἱ ὁμόφρονες αὐτῷ ἤθελον ἴσως ἐν τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ τῆς χαρᾶς καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ νὰ ὑφαρπάσωσι τὴν κοινὴν ψῆφον, προτρέποντες τὸν λαὸν νὰ συναναγνωρίσῃ καὶ τὸν ὀκταετῆ υἱὸν τοῦ Παλαιολόγου βασιλέα. Ἀλλ' ὁ Παλαιολόγος, ὅστις δὲν ἦτο βεβαίως ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πράγματος, σωφρόνως ποιῶν, ἀπηγόρευσε τὸ τοιοῦτον, ὅπερ βεβαίως ἤθελε καταδείξει αὐτὸν ἀληθῆ ἄρπαγα τοῦ θρόνου, καὶ προκαλέσει εὐθὺς ἀμέσως στάσεις τῶν θιασωτῶν τῆς προκατόχου δυναστείας, ἐχόντων ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τὸν πατριάρχην.

Μετὰ τὴν στέψιν ἀμέσως ἐτελέσθη πολυανθρωπότατος καὶ

¹ Ἀκροπολ. σ. 197 καὶ 198 Ὁ Ἀνώνυμος, σελ. 555, λέγει ὅτι ὁ Ἀκροπολίτης ἐξεφώνησε τὸν λόγον. Ὁ Ἀκροπολίτης ὁμῶς ῥητῶς λέγει ὅτι ἡ ἐκφώνησις δὲν ἐπετράπη.

περιφανέστατος θρίαμβος, τῇ κελεύσει τοῦ αὐτοκράτορος, πρὸς τιμὴν τοῦ καίσαρος Ἀλεξίου Στρατηγοπούλου, ὅστις περιβεβλημένος οὐ μόνον τὰ τοῦ καίσαρος σύμβολα, ἀλλὰ καὶ στέφανον φέρων ἐπὶ κεφαλῇ πολυτελεῖ, οἰονεὶ βασιλικόν, διῆλθε διὰ πάσης τῆς πόλεως ἐν θριάμβῳ, διότι εἰς αὐτὸν κυρίως ἀνῆκεν ἡ δόξα τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς ἀναβιώσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας¹.

Ἡ ἐκ δευτέρου στέψις ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὡς βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος Ῥωμαίων, ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖον γεγονός τοῦ παρόντος ἡμῶν ἔργου, οὗ σκοπός, ὡς ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ εἵπομεν, ἦτο ἡ ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῶν μέχρι τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Εἰς τὸ τέρμα ἤδη τῆς μακρᾶς ταύτης ἱστορίας ἀφικόμενοι, ἐπισκοπήσωμεν ἐξ ἀπόπτου τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ ἀναζητήσωμεν τὴν πραγματικὴν θέσιν τῶν δύο βασιλείων Ἀνατολικοῦ καὶ Δυτικοῦ ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ ἐξετάσωμεν τὴν δρᾶσιν, ἣν ἔσχον εἰς τὰς τύχας αὐτοῦ.

Ἀμφότερα τὰ βασίλεια ταῦτα ὑπῆρξαν γεννήματα τῆς ζωτικῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ δυνάμεως, ἣν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκμηδενίσῃ ἡ ἐπιδρομὴ τῶν σταυροφόρων, ἢ μᾶλλον ἡ ἐπιδρομὴ τῆς Δύσεως κατὰ τῆς Ἀνατολῆς. Σχηματισθέντα ἐκατέρωθεν τῆς ἐπὶ ἡλυδος Λατινικῆς αὐτοκρατορίας συγχρόνως τῇ ἐγκαθιδρύσει αὐτῆς, περιέκλεισαν καὶ συνέσφιγξαν αὐτὴν, μηδεμίαν ἄλλως πολιτικὴν ἢ ἐθνικὴν ἐκπροσωποῦσαν ἀρχήν, εὐθὺς ἀπὸ τῆς συστάσεώς της ἐν στενῷ χώρῳ, οὕτως ὥστε διεκώλυσαν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ὀργάνωσιν αὐτῆς ὡς κράτους βιωσίμου, καὶ συνετέλεσαν εἰς τε τὴν διάσωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ μελλούσης τελικῆς καταστροφῆς, ὑφ' ἧς ἠπειλεῖτο, καὶ εἰς τὴν

¹ Γρηγοράς, Α', σ. 89.

ἀνάκτησιν τοῦ Βυζαντίου, τῆς καθέδρας αὐτοῦ, ἥτις ἐπήνεγκε νέαν ἀναβίωσιν τοῦ ἔθνους. Τοιαύτη δὲ εἶνε καὶ ἡ ἔννοια τῶν λόγων τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας, πρώτου δ' ἐν Βυζαντίῳ μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οὓς εἶπεν, ὅταν ἔφθασεν εἰς Βιθυνίαν ἡ εἰδησις τῆς ἀλώσεως, ὅτι διὰ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνέκτα τὸ γένος τὴν πατρίδα αὐτοῦ, καὶ εἰσῆρχετο εἰς νέαν ζωὴν, ἀπολαῦσαν ἤδη τῆς καρδίας του, ἥτις ἦτο τέως νενεκρωμένη.

Οἱ πρῶτοι ἰδρυταὶ τῶν Ἑλληνικῶν τούτων βασιλείων ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις τοῦ Ἀνατολικοῦ, καὶ ὁ Μιχαὴλ Α' Ἀγγελος τοῦ Δυτικοῦ, ὡς ἀρχηγοὶ καὶ πατριάρχαι τοῦ δουλωθέντος ἔθνους, ἀνέλαβον τὸ μέγα ἔργον, εὐθύς ὡς ἔπεσεν ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ κατέρρευσε σύσσωμον τὸ πολιτικὸν οἰκοδόμημα τῆς προαιωνίου Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, νὰ πραγματώσωσι τὸν γεννηθέντα τότε κοινὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων, τὴν ἀποδιώξιν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς τῶν ἐπηλύδων κατακτητῶν, καὶ ἀναστηλώσωσι τὸ πεσὸν λάβαρον τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Προέβησαν δὲ ἀμφοτέροι ὡς τάχιστα ἐπὶ τὸ ἔργον τοῦτο, κατ' ἰδίαν ἕκαστος, ἀντλήσαντες δυνάμεις καὶ πόρους ἐκ παντὸς ὅ,τι παρεῖχε πρόχειρον ἡ κοινωνικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ κατάστασις τῶν σχηματισθέντων κρατῶν.

Ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις καὶ ὁ διάδοχος τούτου, ἄνδρες μεγαλουργοῦ διανοίας, κατέστησαν ἀδύνατον τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Φράγγων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, πολυτρόπως καταπολεμήσαντες καὶ ἐκδιώξαντες αὐτούς, ὁ δὲ Μιχαὴλ Α' καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Θεόδωρος Ἀγγελος ἔπραξαν τι πλεόν, ἀποδιώξαντες τοὺς ἐγκατασταθέντας Φράγγους ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ. Ὁ Θεόδωρος δὲ κυρίως καταλύσας τὸ ὑπὸ τὸν Βονιφάτιον τὸν Μομφερρατικὸν βασιλεῖον τῆς Θεσσαλονίκης, πρὶν ἢ ἐδραιωθῇ καὶ συμπαγῇ ἐντελῶς, κατέρριψεν ἐν τῶν ἰσχυροτέρων ἐρεισμάτων τῆς ἐν Βυζαντίῳ Λατινικῆς αὐτοκρατορίας. Πλὴν τούτου δὲ ἀπεδιώξεν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, καὶ περιώρισεν εἰς τὰ φυσικὰ

αὐτῶν ὄρια τοὺς Βουλγάρους, ὧν τὴν συμμαχίαν, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἄλλως, τῆς ἀποδιώξεως τῶν Φράγγων, πολλάκις ἐπεκαλέσθησαν οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀνατολῆς Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις καὶ Ἰωάννης Βατάτσης. Δικαίως δέ, καθ' ἡμᾶς, ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος, σχηματίσας κράτος μέγιστον, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Ἰονίου μέχρι τοῦ Αἰγαίου, ἀνηγορεύθη ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἐστέφθη βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων. Ἀλλ' εἵμαρτο τὸ κράτος τοῦτο νὰ καταπέσῃ εὐθὺς ὡς ἤχμασε, διότι ὁ Θεόδωρος ἀναλαβὼν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πόθων τῶν ὑπηκόων του, ἐκέκτητο μὲν τὰς ἀρετὰς τῆς πολεμικῆς δεξιότητος καὶ ἀνδρείας καὶ τόλμης καὶ δραστηριότητος, ἀλλ' ἐστερεῖτο τῆς πολιτικῆς συνέσεως καὶ εὐβουλίας, ἣν εἶχον οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, καὶ δι' ἧς μᾶλλον, ἢ διὰ τῆς στρατιωτικῆς αὐτῶν δεξιότητος καὶ παρασκευῆς, ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ αὐτῶν.

Ἐν τῇ δράσει ταύτῃ τῶν δύο βασιλείων τὸ γεγονός τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν ὡς πρὸς τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅτι ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου. Ἀξίον σημειώσεως μόνον εἶνε, ὅτι μετὰ ἀγῶνας ἡμισεῖας ἑκατονταετηρίδος ἀμφοτέρω τὰ βασιλεία, ἐν οἷς καὶ λειψανδρία καὶ ἐρήμωσις ἐπεκράτει, κατὰ πολεμίων ἰσχυρῶν ἐν ἀρχῇ, καὶ προστατευομένων ὑπὸ τῶν κρατούντων τῆς θαλάσσης Ἑνετῶν, Γενουησίων, Πισατῶν, τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως καὶ τῶν παπῶν, ἠδυνήθησαν, ἐξ ἑαυτῶν καὶ μόνον ἀντλοῦντα δύναμιν, νὰ ὑποσκάψωσι μικρὸν κατὰ μικρὸν τὰ θεμέλια τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας καὶ καταρρίψωσιν αὐτήν. Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Στρατηγοπούλου δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ βεβαίως ἔνδοξον πολεμικὸν κατόρθωμα ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν μονομερῶς ἐξεταζομένη, ἀποτελεῖ ὅμως μέγιστον γεγονός ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἀποτέλεσμα τῶν πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν ἀγώνων αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτοτελείας, καὶ μαρτύριον τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπιδεικνύουσαν κυβερνωμένης καὶ πηδαλιουχομένης.

Εὐθύς ὡς τὰ δύο κράτη ἐσχηματίσθησαν, οἱ Ἑλληνικοὶ λαοὶ ἀνέπνευσαν, αἱ ἐλπίδες περὶ μελλούσης ἀποκαταστάσεως ἀνεπετερώθησαν, καὶ εἰς πόθος, μία ἐπιθυμία ἐγεννήθη, νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Πόλεως. Τοὺς πρώτους ἡγεμόνας αὐτῶν ἐθεώρησαν ἐκ θεοῦ ἀπεσταλμένους, καὶ περιέβαλον διὰ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς στοργῆς αὐτῶν, ἐφ' ἧς οὗτοι στηριζόμενοι προέβησαν, μονομερῶς ἕκαστος, εἰς πραγμάτων τῶν πόθων τῶν ὑπηκόων των, κοινὴν ἀναλαβόντες ἀποστολὴν.

Ἄλλ' ἡ κοινὴ αὕτη ἀποστολὴ, καὶ ἡ ἔνεκα ἐσωτερικῶν ἐκάστου βασιλείου λόγων διατήρησις τῆς αὐτοτελείας ὑπῆρξαν καὶ τὸ ἀνυπέρβλητον κώλυμα πρὸς συνασπισμὸν αὐτῶν καὶ πρὸς ἀμοιβαίαν σύμπραξιν, ἣν ὁ ἀναγνώστης ὁ διελθὼν ἤδη τὰς σελίδας τῆς ἱστορίας ταύτης μάτην ἀνεζήτησεν. Εὐχὴ πρὸς τοιαύτην ἔνωσιν καὶ σύμπραξιν ἐξηνέχθη ἐκ τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, διότι εἰδομεν τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ, καὶ τὸν δεσπότην τῆς Θεσσαλονίκης Μανουὴλ ἐν ταῖς πρὸς τὸν πατριάρχην Γερμανὸν ἐπιστολαῖς των ἐκφράσαντας τοιαύτην, καὶ οἶονεὶ ζητοῦντας τὴν μεσολάβησιν τῆς ἐκκλησίας πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἀνατολῆς· ἀλλὰ πᾶς τοιοῦτος συνασπισμὸς ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὃπερ ἐπεδίωξε μόνον τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα, ἥτις εἶχε διασπασθῇ, ὑπέθαλψε δὲ τὴν πολιτικὴν διαίρεσιν, ὑπεῖκον εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν.

Σπεύδοντες οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ Δυτικοῦ βασιλείου εἰς κατάληψιν τοῦ αὐτοῦ θρόνου, καὶ οὐδετέρου ὑποχωροῦντος, ἕκαστου δὲ θεωροῦντος ἑαυτὸν νόμιμον ἐκ θεοῦ αὐτοκράτορα Ῥωμαίων, κατ' ἀνάγκην συνεκρούσθησαν. Οἱ δὲ μεταξὺ τούτων ἀγῶνες πληροῦσι τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν σελίδων τῆς παρούσης ἱστορίας, ἀγῶνες ἐμφύλιοι, ὧν τελικὸς σκοπὸς ἦτο ἡ ἐξαφάνισις τοῦ ἐνὸς τῶν βασιλείων, ὅπως τὸ ἕτερον ἐπιζήσῃ καὶ ἐπικρατήσῃ.

Ἐναρξιν τοῦ ἐπιθετικοῦ ἀγῶνος ἐπεχείρησε πρῶτον τὸ Ἀνατολικὸν βασίλειον, διότι οἱ βασιλεῖς τούτου ἐθεώρουν ὅτι εἶχον

πλειότερα δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Καισάρων τοῦ Βυζαντίου. Ῥητῶς ὁ Βατάτσης ἀνέγραψε τοῦτο ἐν τῇ πρὸς τὸν πάπαν ἀγερώχῳ ἐπιστολῇ, ἣν κατεχωρίσαμεν ἐν τῷ κειμένῳ. Οἱ δεσπότες δὲ τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου δὲν ἀπεσχόπησαν εἰς ἐπέκτασιν τῶν κτήσεών των πέραν τοῦ Βοσπόρου, οἱ ἀγῶνες αὐτῶν περιωρίζοντο κατὰ τῶν Φράγγων καὶ Βουλγάρων. Ἰσως δὲ ἂν ὁ Θεόδωρος Ἄγγελος, ἀναγορευθεὶς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ἐν Θεσσαλονίκῃ, προελάβανε τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥθελεν ἡ ἐκπλήρωσις αὐτῇ τῶν πόθων τῶν Ἑλλήνων ἐκμηδενίσει τὸ βασίλειον τῆς Νικαίας, τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων τούτου μὴ ἔχόντων λόγον πρὸς ἀντίστασιν, καθὼς πληρωθέντων τῶν πόθων των, ὅπως καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου τὸ Δυτικὸν βασίλειον δὲν εἶχε λόγον ὑπάρξεως. Ἀλλ' ἡ ἥττα τοῦ Θεοδώρου ἐν Κλοκοτινίτζα, οὐχὶ ὑπὸ Ἑλλήνων, ἀλλ' ὑπὸ Βουλγάρων, συντελέσασα εἰς κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου, οὗ ὁ κατόπιν δεσπότης οὐδὲν ἔπραξε μεγαλουργόν, ἀνέδειξε καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς βασιλεῖς τῆς Νικαίας, οἵτινες μόνοι ἀνέλαβον τὸν κατὰ τῶν Φράγγων ἀγῶνα, καὶ ἤγαγον εἰς πέρας τὴν ἀποστολὴν των, κατὰ διαδοχὴν ἐφαρμόζοντες τὸ αὐτὸ σχέδιον, καὶ ἀτενίζοντες πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Διὰ τοῦτο θεωροῦμεν ὅτι ὁ Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος, συνειδὼς ὡς ἄριστα τὴν ἀποστολὴν τοῦ Ἀνατολικοῦ βασιλείου, ἔπραξεν ἔργον συνέσεως καὶ φιλοπατρίας, σπεύσας παντὶ τρόπῳ θεμιτῷ καὶ ἀθεμίτῳ, χάριν ὑψηλοτέρου συμφέροντος τοῦ γένους, νὰ ἀρπάσῃ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδώρου Β΄, τὰ ἡνία τῆς βασιλείας ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ὀκταετοῦς Ἰωάννου Β΄, καὶ τοῦ μισητοῦ τοῖς πλείστοις ἐπιτρόπου αὐτοῦ Γεωργίου Μουζάλωνος, οὗ τὴν διάνοιαν δὲν ἔτρεφεν ὑψηλότερα τις σκέψις, καὶ καθολικωτέρα φροντίς. Ἄν δὲ τὴν φιλοπάτριδα ταύτην πρᾶξιν τοῦ Παλαιολόγου κατόπιν ἐκηλίδωσεν διὰ τοῦ ἐγκλήματος τῆς τυφλώσεως τοῦ Ἰωάννου, τοῦτο ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀτομικὸν αὐτοῦ βίον.

Τοιαύτη ἡ ἀποστολὴ καὶ ἡ δρᾶσις τῶν δύο τούτων Ἑλλη-

νικῶν κρατῶν εἰς τὰς τύχας τῆς Ἀσιατικῆς καὶ Εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος. Μάτην δὲ ἠθέλομεν ἀναζητήσει ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν ἄλλην ἀποστολὴν καὶ ἄλλην ἔννοιαν. Ὑπῆρξαν ἀμφοτέρω ὡς δύο κιβωτοὶ ἐπιπλεύσασαι τῶν ὑδάτων τοῦ κατακλυσμοῦ, ὅστις κατέκλυσε καὶ ἐξηφάνισε τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, εἰς ἃς κατέφυγεν ὅ,τι ἔζοχον περιεῖχε τὸ Βυζάντιον κατὰ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἷς ἐσώθη ἐκ τῆς καταστροφῆς καὶ διετηρήθη, μέχρις οὗ ἐπανῆλθεν εἰς Βυζάντιον, ὅπου ἀνέθαιεν αὖθις καὶ ἐκαρποφόρησε, βιωσαν ἐπὶ δύο ἔτι ἑκατονταετηρίδας. Ἐὰν τὰ δύο βασιλεία Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικὸν δὲν ἐσχηματίζοντο, οἱ πλόκαμοι τοῦ φραγγικοῦ πολύποδος ἤθελον ἀπορροφήσει πᾶσαν τὴν ἱκμάδα τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία ἤθελε τελείως ὀργανωθῇ, οἱ δ' Ἑλληνες καὶ ἡ Ἑλλάς πᾶσα ἔκτοτε θὰ ἀπετέλει ἱστορικὸν ὄνομα, ὡς τὸ τῶν Φοινίκων, τῶν Μήδων, τῶν Βαβυλωνίων.

Τὴν ἱστορίαν τῶν βασιλείων τούτων γράψαντες ἐν περισσῇ λεπτομερείᾳ, ἴσως πολλαχοῦ καὶ πέρα τοῦ δέοντος ἐκταθέντες, ἠθελήσαμεν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς μνημείοις, ἅτινα σοφοὶ ἱστορικοί, Ἑλληνες καὶ ἀλλοδαποί, ἤγειραν εἰς διαφόρους περιόδους τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, νὰ στήσωμεν καὶ ἡμεῖς, δειλῶς προσερχόμενοι, τὸ εἰδικὸν τοῦτο τοῦ πρώτου ἡμίσεος τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος, ἐν τῷ ὁποίῳ περιλαμβάνονται ἀγῶνες καὶ πόθοι τῶν Ἑλλήνων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας τῆς δουλωθείσης πατρίδος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄

(Σελ. 20, σημ. 1)

Ἑλλησπόντιοι Πηγαί.

Ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς χρονογράφοις μνημονεύονται δύο πόλεις ὑπὸ τὸ ὄνομα Πηγαί, κείμεναι ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἡ μία τούτων, μεσόγειος, ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Γρανικοῦ ποταμοῦ, διατηρήσασα μέχρι σήμερον τὸ ὄνομα, καλουμένη Πήγα (ή), ἡ ἑτέρα δὲ ἦτο παράλιος ἔχουσα καὶ λιμένα, ἣν ὁ Χωνιάτης διακρίνει τῆς μεσογείου διὰ τῆς ὀνομασίας Πηγαὶ Ἑλλησπόντιοι. Οἱ χρονογράφοι τῆς Δύσεως καλοῦσι τὴν δευτέραν ταύτην Spiga καὶ Espigal (ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ ᾽ς τὰς Πηγὰς). Ἡ πόλις αὕτη κατφεῖτο ὑπὸ ἀποίκων Ἑνετῶν ἰδρυσάντων αὐτόθι ἐμπορεῖον, οὗς ὁ Χωνιάτης, σ. 795 ἐπ., ἀποκαλεῖ Ἑλλησποντίους Λατίνοους. Ἐκ τοῦ Ἑφραιμίου δέ, στίχ. 6667, κατὰδηλον ἔτι μᾶλλον ὅτι ἡ πόλις ἦτο παράλιος, διότι ὁμιλεῖ περὶ νηὸς «εὐρείας πάνυ, Ἑλλησποντίαίς Πηγαῖς καθωρμισμένης». Καὶ ὁ Παχυμέρης, Β΄, σ. 415 «Πηγαὶ παραθαλασσία πόλις». Καντακουζηνός, Α΄, 339 «ἀπὸ Κυζίκου εἰς Πηγὰς, πόλιν τὴν κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον».

Ἡ θέσις τῆς πόλεως ταύτης δὲν εἶνε γνωστή. Ὁ Heyd ἐν τῇ συγγραφῇ του, *Le colonie commerciali degli Italiani*, ἔγραψεν ὅτι αἱ Πηγαὶ ἦσαν πόλις παράλιος· ἀλλ' ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ γραφείσῃ *Histoire du commerce du Levant au Moyen-âge*, T. Α΄, σ. 243, σημειοῖ ὅτι ἐπλανήθη καὶ παραδέχεται τὴν γνώμην, ἣν διεβίβασεν αὐτῷ ὁ Kiepert, ὅτι αἱ Πηγαὶ ἦσαν ἐνθα νῦν ἡ σημερινὴ Πήγα.

Ὁ ἐκδότης τοῦ Geoffroi de Ville-Hardouin, Natalis de Wailly ἐν σελ. XX, καὶ ἐν τῷ συνοδεύοντι τὴν ἔκδοσιν γεωγραφικῷ πίνακι, θέτει τὰς Ἑλλησποντίους Πηγὰς ἐν τῇ μεταξὺ Κυζίκου καὶ Καραμπογᾶ παραλίᾳ, ὅπου καὶ λιμὴν. Ὁ γεωγρ. πίναξ 113 τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τοῦ Ὁρτελίου θέτει ταύτας ἐν Καραμπογᾷ. Ὁ Paulus Ramnusius, *De bello Constantinopolitano*, σελ. 246, ὀρίζει τὴν

θέσιν αὐτῶν εἰς τὴν Προποντίδα, οὕτω καλουμένης, ὡς γράφει, τῆς Κυζίκου. Ὁ Σχολιαστὴς τῶν ἀρμενικῶν χρονογράφων, *Recueil des historiens des Croisades. Armén. T. A'*, σ. 643, ὀρίζει τὴν θέσιν μεσημβρινοανατολικῶς τῆς Λαμψάκου ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ (sur le canal de S. George). Ὁ Mas-Latrie, *Trésor de Chronologie*, συγχέει τὰς Μεσογεῖους πρὸς τὰς Ἑλλησποντίους Πηγὰς· διότι ἐπισκοπον Λατίνον εἶχον μόνον αἱ Ἑλλησπόντιοι Πηγαί, ὡς ἐκ τῶν πολυαρίθμων ἐν αὐταῖς Λατίνων, ἐξαρτώμενον ἐκ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατινικοῦ πατριαρχείου, φέροντα τίτλον *episcopus Spigalensis*, διορισθέντα ἐκεῖ τὸ πρῶτον τῷ 1209, κατ' αἵτησιν τῶν κατοίκων (*Tafel und Thomas, Urk. B'*, σ. 116)¹.

Ὁ μνημονευόμενος κατὰ τὴν Ἡ' οἰκουμένην σύνοδον ἐπίσκοπος Πηγῶν καὶ Παρίου εἶχεν ἔδραν τὰς Μεσογεῖους Πηγὰς. Τὸ Πάριον δ' ἦτο πόλις ἀρχαία παραλία, κατὰ Στράβωνα (588), «ἐν τῷ παρά-πλῳ, τῷ ἀπὸ Παρίου εἰς Πρίαπον, ἥ τε παλαιὰ Προκόννησός ἐστιν», ἣν θέτουσιν ἐν Καραμπογᾷ.

Τὸ ἐφ' ἡμῖν, ὑποθέτομεν ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἑλλησποντίων Πηγῶν ἔκειτο ἐν Καραμπογᾷ, λιμένη πρὸς Δ τῆς χερσονήσου Κυζίκου, ἐνθα ἐκβάλλει ὁ Γρανικὸς ποταμός, ἐφ' οὗ μεσημβρινώτερον κεῖνται αἱ Μεσόγειοι Πηγαί. Ἴσως δ' οὗτος ἐκαλεῖτο κοινῶς καὶ ποταμός τῶν Πηγῶν, ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς σημαντικωτέρας πόλεως δι' ἧς διήρχετο, ὡς καὶ σήμερον καλοῦνται οὕτω πολλοὶ τῶν ποταμῶν παρ' Ἑλλησιν. Ὡνομάσθη δὲ καὶ τὸ αὐτόθι ἐπίνειον ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς πόλεως τῶν Μεσογείων Πηγῶν.

Περὶ τῆς γεωγραφίας καὶ τῶν σημερινῶν διοικητικῶν διαιρέσεων τῆς Πηγᾶς ἢ Βίγας καὶ Καραμπογᾶ, Ὁρα Μηνᾶ Χαμουδοπούλου, *Γεωγραφία*. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1882, *Τεῦχος Ε'* (Ἀσία), σελ. 117-120. Περὶ τῆς πόλεως ὡς ἐπισκοπῆς ὄρα Parthey, *Notit.* 11, 22. 12, 22. Πρὸς καὶ Ville-Hardouin, § 305, 319, 341, 387, 453. καὶ W. M. Ramsay, *The historical geography of Asia Minor*, σ. 162, 20 καὶ 187 σημ.

¹ Ἐν ταῖς Ἑλλησποντίοις Πηγαῖς εἰκάζομεν ὅτι εἶχον ἀποικίαν ἐμπορικὴν καὶ οἱ Μονεμβασιώται. Zachar. Lingenthal, *Novel. Const.* σ. 635, 646.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

(Σελ. 47, σημ. 1)

Τὸ νόσημα μιᾶς βασιλείσσης παραμορφούμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ¹.

Περὶ τὰ τέλη τῆς 12ης ἑκατονταετηρίδος, ὠρισμένως δὲ πρὸ τοῦ 1198, δύο βασιλικοὶ οἱκοί, ὁ τοῦ Βυζαντίου καὶ ὁ τῆς Σερβίας, συνεδέθησαν διὰ συγγενείας ἐξ ἀγχιστείας, λαβόντος εἰς δεύτερον γάμον τοῦ Στεφάνου, υἱοῦ τοῦ ζουπάνου τῆς Σερβίας Στεφάνου Α΄ Νεμάνια, σύζυγον τὴν Εὐδοκίαν, μίαν τῶν τριῶν θυγατέρων τοῦ Ἀλεξίου Γ΄, αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, καὶ τῆς Εὐφροσύνης, τὸ γένος ταύτης Καματηροῦ.

Αἱ λοιπαὶ θυγατέρες τοῦ Ἀλεξίου συνεζεύχθησαν ἡ μὲν Εἰρήνη τὸν Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον, ἡ δὲ Ἄννα, ἡ ὑπερέχουσα τῶν λοιπῶν κατὰ τὸ κάλλος, τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου τὸν Θεόδωρον Α΄ Λάσκαριν, ὅστις μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων ἱδρυσε τῷ 1204 τὸ Βασίλειον τῆς Νικαίας.

Ὁ εἰρημένος Στέφανος Α΄ Νεμάνια εἶχε τρεῖς υἱούς, τὸν εἰρημένον ὁμώνυμον αὐτῷ Στέφανον, τὸν Ῥάστοκ καὶ τὸν Βοῦλκον ἢ Βουλκᾶνον. Ἐκ τούτων ὁ Ῥάστοκ, ἀπελθὼν τῷ 1186 εἰς Ἀθων, ἐγένετο μοναχὸς μετονομασθεὶς Σάββας· κατέπεισε δὲ μετὰ τινα χρόνον καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ ζουπάνον νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ὅπερ οὗτος καὶ ἔπραξε μεταθὰς εἰς Ἀθων, ὅπου καρεῖς μοναχὸς μετωνομάσθη Συμεών, καταλιπὼν τὴν ζουπανίαν τῆς Σερβίας εἰς τὸν υἱόν του Στέφανον Β΄, ἔχοντα σύζυγον ἤδη τὴν Εὐδοκίαν, καὶ τέκνα ἐξ αὐτῆς.

¹ Τὴν μελέτην ταύτην ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς Ἑστίας τῷ 1895 ἐν τοῖς τεύχεσι 1 καὶ 2. Ἀναδημοσιεύομεν δ' ἐνταῦθα μετὰ μικρῶν διορθώσεων καὶ προσθηκῶν.

Ἀμφότεροι οἱ δύο οὗτοι μοναχοὶ Σέρβοι ἐκ βασιλικοῦ γένους, πατὴρ καὶ υἱός, ἐγένοντο ἐν Ἀγίῳ Ὄρει κτίτορες τοῦ αὐτόθι ἔτι καὶ νῦν διατηρουμένου Σερβικοῦ Μοναστηρίου τοῦ Χιλιανδαρίου, δαπάνη ἰδίᾳ, καὶ τῇ γενναίᾳ χορηγίᾳ τοῦ ἐκ τοῦ εἰρημένου γάμου τῆς Εὐδοκίας συγγενοῦς αὐτῶν Ἀλεξίου αὐτοκράτορος, πρὸς ὃν μετέβη ὁ Σάββας, ὅπως ζητήσῃ τὴν ἄδειαν τῆς ιδρύσεως μονῆς Σερβικῆς, καὶ ἐφοδιασθῇ διὰ τῶν ἀναγκαίων χρυσοβούλλων.

Ἐγένετο δὲ δεκτὸς ὁ Σάββας ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ πολλῶν τιμῶν, λαβὼν ἄφθονα δῶρα καὶ ἀφιερώματα, ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Χιλιανδαρίου ἐπιδεικνύμενα.

Ὁ Συμεὼν ἀπεβίωσεν ἐν Ἀγίῳ Ὄρει τῷ 1200, ὁ Σάββας δ' ἐπιζήσας ἐπορεύθη μετ' ὀλίγον εἰς Νίκαιαν παρὰ τῷ βασιλεῖ Θεοδώρῳ Α' Λασκάρει, ἔνθα ἔτυχεν ἐξαιρετικῶν τιμῶν διὰ τε τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν πρὸς τὸν Λάσκαριν συγγένειαν. Ἐν Νικαίᾳ δὲ κατ' αἵτησίν του καὶ τῇ συναινέσει τοῦ βασιλεῖος Θεοδώρου Α' καὶ τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ Α' Σαραντηνοῦ, τοῦ ἐπικαλουμένου Χαριτοπούλου, ἐχειροτονήθη ἀρχιεπίσκοπος αὐτοκέφαλος Σερβίας¹. Ἐπανελθὼν δ' εἰς Σερβίαν, εἰς ἣν ἐκόμισεν ἐξ Ἀθῶ καὶ τὰ ὅστ' αὐτοῦ πατρός του, ἔστεψε τὸν ἀδελφόν του Στέφανον Β' βασιλέα Σερβίας, θέσας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του βασιλικὸν στέμμα, ὅπερ ἔπεμψεν αὐτῷ ὁ πάπας Ὀνώριος Γ', διότι ὁ Στέφανος Β' καὶ ὁ ἀδελφός του Βουλκᾶνος εἶχον ὑποτάξει τὴν ἐκκλησίαν τῆς Σερβίας εἰς τὴν Ἀγίαν Ἐδραν. Ἐπέζησε δ' ὁ Σάββας καὶ ἔστεψε δύο ἔτι βασιλεῖς τῆς Σερβίας, τὸν Ῥαδοσλαῦον (1228) καὶ τὸν Βλαδισλαῦον (1234). Ἐπιχειρήσας δὲ κατόπιν ταξείδιον εἰς Παλαιστίνην, Αἴγυπτον, Συρίαν, Ἀρμενίαν, Μικρὰν Ἀσίαν, ἀπεβίωσε κατὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἐν Τυρνόβῳ τῆς Βουλγαρίας τῷ 1237.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς ἀναμόρφωσιν τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας, εἰς συμφιλίωσιν τῶν διισταμένων ἀδελφῶν του ζουπάνων Στεφάνου Β' καὶ Βούλκου, καὶ εἰς ἀντίστασιν κατὰ τῶν προσπαθειῶν τῶν Ἰννοκεντίου Γ' καὶ Ὀνωρίου Γ', ἐπιζητησάντων, καὶ ἐν μέρει ἐπιτυχόντων, τὴν ὑποταγὴν τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Ἀγίαν Ἐδραν. Τούτου δ' ἕνεκα ὁ Σάββας, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Συμεὼν μνημονεύονται καὶ ὡς ὅσοι ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκ-

¹ Περὶ τῆς πρώτης συστάσεως τῆς αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς Σερβίας διὰ μακρῶνπραγματεῦμεθα ἐν τῷ ἐπομένῳ Παραρτήματι.

κλησίας, καὶ τιμῶνται ὡς πολιοῦχοι Ἅγιοι τῆς Σερβίας, ἑορταζομένης τῆς μνήμης αὐτῶν τῆς μὲν τοῦ Σάββα τῇ 14 Ἰανουαρίου, τῆς δὲ τοῦ Συμεῶνος τῇ 13 Φεβρουαρίου. Ἀλλὰ καὶ ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία ἑορτάζει ὡς Ἅγιον τὸν Σάββαν τῇ 14 Ἰανουαρίου, καὶ μακρὸν συναξάριον περὶ τούτου εὐρηται ἐν τῇ Συλλογῇ τοῦ Bollandus, *Acta Sanctorum*. Ὑπάρχουσι δὲ συναξάρια τῶν βίων αὐτῶν Σερβικόν, γραφέν ὑπὸ τοῦ Δομιτιανοῦ μαθητοῦ τοῦ Σάββα, καὶ Ἑλληνικὸν ἐν τῷ Νέφ Ἐκλογίῳ.

Μετὰ τὴν σύντομον ταύτην ἱστορικὴν σημείωσιν περὶ τῶν Ὁσίων Συμεῶνος καὶ Σάββα, ἀναγκαίαν πρὸς κατανόησιν τῶν κατωτέρω, εἰσερχόμεθα εἰς τὸ θέμα ἡμῶν.

Ἡ συμβίωσις τῆς Εὐδοκίας μετὰ τοῦ Στεφάνου Β' δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, διότι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς ἱστορικοὺς ὁ Στέφανος ἀπέπεμψε τὴν Εὐδοκίαν ἕνεκα νοσήματος, ὅπερ ἐφάνη πάσχουσα. Τὰ περὶ τούτου δὲ ἀναγραφόμενα ὑπὸ τοῦ Νικήτα Χωνιάτου καὶ Γεωργίου Ἀκροπολίτου, κυρίως δὲ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐκτίθενται, ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς παρανοήσεις ἱστορικὰς περιέργους καὶ εἰς κακολογίαν καὶ δυσφημισμὸν τῆς βασιλείσσης ταύτης.

Πρὶν ἢ εἰσελθωμεν εἰς τὰ καθ' ἕκαστον τῶν ἀναγραφομένων ὑπὸ τοῦ Ἀκροπολίτου καὶ Χωνιάτου, προοιμιαζόμενοι λέγομεν ὅτι ἡ Εὐδοκία διαζευχθεῖσα τὸν Στέφανον ἢ ἀποπεμφθεῖσα παρ' αὐτοῦ, συνεζεύχθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν Ἀλέξιον Δούκαν Μούρτζουφλον, μετὰ τὸν θάνατον δὲ τούτου, ἔλαβε σύζυγον τὸν μέγαν τοπάρχην Ναυπλίου, Ἀργεῖος καὶ Κορίνθου Λέοντα Σγουρόν.

Ἐν τοῖς πρώτοις παρατηροῦμεν ὅτι καὶ τὰ περὶ τοῦ πρώτου γάμου τῆς Εὐδοκίας διαφοροτρόπως ἐκτίθενται. Ὁ Χωνιάτης, σ. 704, ἱστορεῖ ὅτι ταύτην ἔδωκεν εἰς γάμον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ μνημονευθέντος ἀνωτέρω ζουπάνου τῆς Σερβίας Στεφάνου Α', ὁ θεῖος τοῦ Ἀλεξίου Γ' Ἰσαάκιος, ἀπόντος τούτου ἐν ἐκστρατείᾳ ἐν Παλαιστίνῃ. Ἀλλ' ὁ Δοσίθεος πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, οὐκ οἶδαμεν τίνας συγγραφεῖς ἀνεκδότους ἔχων ὑπ' ὄψιν, ἱστορῶν τὰ περὶ τῆς συστάσεως τῆς αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς Σερβίας, γράφει ὅτι ὁ Σάββας, ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεπιδημῶν, συνετέλεσεν εἰς τὸν γάμον τοῦτον, ὅπερ δὲν εἶνε ἀπίθανον, συνδυαζόμενον μάλιστα πρὸς τὰ περὶ τῶν λοιπῶν θυγατέρων τοῦ Ἀλεξίου Γ'

λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Χωνιάτου, σ. 673, ὅτι ὁ Ἀλέξιος «τὰς θυγατέρας ὁρῶν ὀργάδας ἐπὶ λέχος, δεύτερον δὲ διὰ νεότητα καὶ ὥραν σώματος» ἐφρόντισε νὰ συζεύξῃ πρὸς δυνάστας ἐθνῶν, τὰ τῶν Χριστιανῶν πρεσβεύοντας.

Ὁ Lebeau, ἐν τόμῳ ΙΖ', σ. 52 τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας του, παρερμηνεύσας τὸν Χωνιάτην, γράφει ὅτι ἡ Εὐδοκία ἦτο σύζυγος τοῦ Στεφάνου Α', καὶ ὅτι, τούτου μοναχοῦ γενομένου, ὁ υἱὸς του Στέφανος Β', εἰς ὃν κατέλιπε τὴν βασιλείαν, κατέστησε τὴν μητρικὴν του κυρίαν μεγάλου μέρους τοῦ βασιλείου του, ἀλλὰ κατόπιν καταληφθεὶς ὑπὸ σφοδροῦ πρὸς αὐτὴν ἔρωτος, ἐνυμφεύθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, παραβιάζων τὰ ὅρια, ἅτινα ἔταξαν οἱ νόμοι πάντων τῶν ἐθνῶν καὶ ἡ φύσις αὐτὴ ἐπὶ τοιούτων σχέσεων. Ἀλλ' ὅλα ταῦτα τοῦ ἱστορικοῦ Γαλάτου εἶνε ἱστορικαὶ παρερμηνεῖαι, οὐδὲν τούτων τοῦ Χωνιάτου, εἰς ὃν παραπέμπει, φθεγγομένου

Τὰ μυθολογήματα δὲ ταῦτα τοῦ Lebeau ἔχαψε καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς Βυζαντινῆς Χρονολογίας Muralt (Α', σ. 264) γράφων «Eudocie . . . qui après avoir épousé Etienne de Serbie fils de son premier mari, avait été honteusement chassée par lui».

Ἀγνωστον πόσον χρόνον συνέζησεν ἡ Εὐδοκία μετὰ τοῦ Στεφάνου Β', γνωστὸν μόνον ὅτι οὗτος ἀπέπεμψεν αὐτὴν περὶ τὸ 1202. Φέρεται δὲ ὡς λόγος τῆς ἀποπομπῆς ὑπὸ τοῦ Ἀκροπολίτου, σελ. 10, ἐκ φήμης ἀναγράφοντος αὐτόν, πάθος τι. «Ἐπὶ τινι δὲ πάθει, ὡς ἔφασκον, ταύτην οὗτος φωράσας, ἐπὶ τὸν πατέρα πάλιν ἐκπέμπει».

Ὁ ἱστορικὸς Ἀκροπολίτης, ἀκμάσας ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως Ἰωάννου Βατάτση, περιέλαβεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ του ὅ,τι ἤκουσε περὶ Εὐδοκίας καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Ἀλεξίου Γ' λεγόμενον, προσθέσας τὸ «ὡς ἔφασκον», μὴ θέλων νὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην τῶν γραφομένων. Ἀλλ' ὁ Λατίνος μεταφραστὴς τοῦ Ἀκροπολίτου ἀντὶ νὰ μεταφράσῃ τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν χωρίον τοῦ Ἀκροπολίτου κατὰ λέξιν, ὡς ἔπραξεν ἐπὶ τοῦ λοιποῦ κειμένου τῆς ἱστορίας, ἠθέλησε νὰ ῥίψῃ, παραχαράττων τὸ κείμενον, σκανδαλώδη ὑπαινιγμὸν μεταφράσας οὕτως «ἦν (Εὐδοκίαν) ἐκεῖνος (ὁ Στέφανος), ὡς ἔλεγεν, ἀγνωῶ εἰς τί φωραθεῖσαν, ἀπέπεμψεν εἰς τὸν πατέρα της» (quam ille, ut aiebat, nescio in quo deprehendam, patri remisit).

Ὁ Χωνιάτης δέ, σ. 704, ὁ μῖσος ἄλλως τρέφων κατὰ τοῦ Ἀλε-

ξίου Γ', πολλά ἐξιστορῶν κατὰ τούτου καὶ τῆς γυναικὸς τοῦ Εὐφροσύνης, λεπτομερέστερον ἀφηγεῖται τὰ τῆς ἀφορμῆς τῆς ἀποπομπῆς τῆς Εὐδοκίας καὶ τοῦ νοσήματος αὐτῆς. Ἐν τοῖς πρώτοις ἀναγράφει ὅτι ἀπέκτησε τέκνα. Τὸ τελευταῖον τοῦτο βεβαίῳ καὶ ὁ Δημήτριος Χωματηνός, αὐτοκέφαλος ἀρχιεπίσκοπος τότε τῆς Α' Ἰουστινιανῆς ἢ Ἀχρίδος, προϋστάμενος τῆς ἐκκλησίας τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, ἥτις, τέως ὑποκειμένη εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, εἶχεν ἀποσπασθῇ ἐξ αὐτοῦ ὅτε μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Φράγγων ἰδρύθη τὸ δεσποτάτον εἰς αὐτόνομον βασιλείον. Τὸν Χωματιανὸν τοῦτον, τρίβωνα τοῦ κανονικοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀστικοῦ τῶν Βυζαντινῶν, ὁ Στέφανος Β' συνεβουλεύετο ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων, ἀπῆντα δὲ ὁ ἱεράρχης προθύμως, προσφωνῶν αὐτὸν ἐν ταῖς ἀποκρίσεσι «Δεσπότην ὑψηλότατον», «ῥῆγα Σερβίας καὶ Διοκλείας», καὶ ἐπαινῶν «τὸ περὶ τὰ εὐσεβῆ καὶ ἀρέσκοντα Θεῷ φιλομαθές τε καὶ φιλόπονον».

Ἐκ τοῦ Χωματιανοῦ λοιπόν, οὗ ἐσώθησαν μέχρις ἡμῶν αἱ πρὸς τὸν Στέφανον Β' ἀποκρίσεις, μανησόμεν ὅτι οὗτος ἀπέκτησεν υἱὸν ἐκ τῆς «Κυρᾶς Εὐδοκίας», ὡς ὀνομάζει ταύτην, ὃν ἐζήτει νὰ νυμφεύσῃ μετὰ τῆς Θεοδώρας θυγατρὸς τοῦ Κομνηνοῦ· ἠκύρωσε δὲ ὁ Χωματηνὸς τὴν περὶ τούτου ἀπόφασιν τοῦ προηγουμένου ἀρχιεπισκόπου, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι κατὰ τοὺς κανόνας δὲν ἠδύνατό τις νὰ νυμφεῖται τὴν δισεξαδέλφην τῆς μητρὸς του. Ὁ Κομνηνὸς δὲ οὗτος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ Χωματηνοῦ, ἦτο ὁ Μιχαὴλ δεσπότης τῆς Ἡπείρου, συγγενὴς τοῦ Ἀλεξίου Γ'.

Ἐξακολουθῶν ὁ Χωνιάτης τὴν ἀφήγησίν του ἐπιφέρει, ὅτι ἐφ' ἱκανοὺς ἐνιαυτοὺς συνέζησεν ὁ Στέφανος μετὰ τῆς Εὐδοκίας, μετεχούσης καὶ ταύτης τῶν βασιλικῶν τιμῶν, ἀλλ' ἡ ὁμόνοια αὐτῶν δὲν διήρκεσε μέχρι τέλους τοῦ βίου, «ὅπερ τοῖς ἐχέφροσι συζυγίταις πλήρωμα τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας κρίνεται», ἀλλ' ἐπῆλθε διάστασις· διότι ὁ μὲν Στέφανος ἐμίμνετο αὐτὴν ὅτι ἔπασχεν ἐκ κνισμῶν, προσερχομένων ἐκ ψωριάσεως, ἐκείνη δὲ αὐτὸν ὅτι ἅμα τῇ αὐγῇ παρεδίδeto εἰς τὴν κραιπάλῃν τῆς μέθης, ὅτι δὲν ἔπινεν ὕδατα ἐκ τῶν οἰκείων ἀγγείων, καὶ ὅτι ἐτρέφετο διὰ κρυφίων ἄρτων. Παραθέτομεν αὐτολεξεῖ τὸ χωρίον τοῦ Χωνιάτου «οὐκοῦν ὁ μὲν τῇ γυναικὶ ἐνεκάλει τὸν τῆς ψωριώδους ἀκρασίας ὁδᾶξισμόν, ἡ δὲ τῷ ἀνδρὶ προσῆπτε τὸν εὐθὺς ἐξ

έωσφόρου άκροχάλικα, και τὸ μὴ πίνειν ὕδατα ἐξ οἰκείων ἀγγείων, και τὸ κρυφίῳν ἄρτων ἐμπίπλασθαι».

Ἐκ τῶν ῥημάτων τούτων σαφῶς καταφαίνεται ὁποῖόν τι νόσημα ὁ Χωνιάτης ἀποδίδει εἰς τὴν Εὐδοκίαν, και ὁποῖαν ἔννοιαν περικαλύπτουσιν αἱ κατὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς αἰτιάσεις. Τὸ νόσημα σαφῶς ἀναγράφεται ὅτι ἦτο ψώρα, ἐξ ἧς ἡ Εὐδοκία ὑπέφερεν ἀκρατήτους κνισμούς, ἐκ τῶν ξεσμῶν δὲ θὰ ἐπληρώθη τὸ σῶμα αὐτῆς πληγῶν, ἅς προξενεῖ ἡ νόσος αὕτη, ἥτις σήμερον, ὅτε εὐρέθη τὸ φάρμακον αὐτῆς, θεραπεύεται ἐν βραχεῖ, και εἶνε πάντῃ ἀκίνδυνος, τὸ πάλαι ὁμως κατετυράννει ἐπὶ πολὺ τοὺς πάσχοντας, καθιστῶσα αὐτοὺς ἀηδεῖς και ἀπεχθεῖς ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν ξεσμάτων πληγῶν, ἐξ οὗ ἔμεινε και παρὰ τῷ λαῷ μέχρι σήμερον ἡ λέξις «ψωριάρης» ὡς ὑβριστική.

Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα Χωνιάτου, τῇ γενομένη μετὰ τῶν λοιπῶν ἱστορικῶν Βυζαντινῶν ἐν Βόννῃ, ὑπὸ τὸ κεῖμενον τοῦ συγγραφέως ὑπάρχει και γραφὴ ἐξ ἄλλου χειρογράφου μεταγενεστέρου ἀντιγραφείως, ὅστις ἠθέλησεν οὕτως εἰπεῖν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς λέξεις τοῦ Χωνιάτου. Πῶς δ' ἐκφέρει τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Χωνιάτου, ἐν ᾧ ἀναγράφεται ὅτι ὁ Στέφανος ἐνεκάλει «τὸν τῆς ψωριώδους ἀκрасίας ὀδαξησμόν» τῆς Εὐδοκίας; ὡς ἐξῆς «ὡς περιπλοκάς και συνουσίας ἀνδρῶν ἀγαπῶσα». Ἡ κακοήθεια τοῦ ἐρμηνευτοῦ τούτου εἶνε πασιφανής. Ἡθέλησε νὰ προσάψῃ εἰς τὴν Εὐδοκίαν μομφήν, ἣν ὁ Χωνιάτης οὐδαμοῦ ἀναφέρει. Τοιαῦται δὲ προσθηκαὶ σκανδαλώδεις ὑπάρχουσι και ἀλλαχοῦ· φέρει δὲ και γνώμην ἐπὶ τούτων, οἰοεὶ πρὸς ἠθικοποίησιν, ὅπερ δίδει ἡμῖν τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἦτο καλόγηρός τις. (Ὅρα Χωνιάτου και σελ. 73. 590. 647).

Ἄλλ' ἅς ἐξακολουθήσωμεν τὴν ἀφήγησιν τοῦ Χωνιάτου. Ἐνεκα τῆς διαστάσεως τῶν δύο συζύγων, γράφει, «προβαινούσης οὕτω τῆς »διχονοίας αἰεὶ ἐπὶ μέγα, σκέπτεται τι βαρβαρώτερον ἔργον ὁ Στέφανος . . . πλάσάμενος γάρ, ἦτοι και φάμενος ἀληθῶς, μοιχευομένην »ἀλῶναι τὴν Εὐδοκίαν, παντὸς ἀπογυμνοῖ περιβλήματος γυναικείου, »τὸν ἔσχατον αὐτῇ και λεπταλέον χιτῶνα καταλιπών, και τοῦτον »κύκλῳ περικοπέντα, ὡς μόλις περιστέλλειν τὰ τῶν μελῶν ἀσχήμονα, »και διαφίσιν οὕτως ἀτίμως, ἔνθα και διοργῶ πορεύεσθαι. Πρὸς δὲ »ταυτηνὶ τὴν πρᾶξιν, τὴν ὄντως ἄσεμνον και ἀπότομον, και τὴν »ὑπέρογκον ἀμυντηρίαν, ὁ ἀδελφὸς ἀντιστάς ὁ Βόλκος, ἐς τε τὸ ἀπάν- »θρῳπον ἦθος ὠνειδίσει τὸν κασίγνητον, μεθαρμοσθῆναί τε τῆς ὀργῆς,

» καὶ καθυφεῖναι τι μικρὸν καθικέτευσεν, ἀπιδόντα πρὸς τὸ μεγαλεῖον
» τοῦ γένους τῆς Εὐδοκίας, καὶ ἑαυτὸν δὲ οἰκτερήσαντα, γεννησόμενον
» οὕτως ἐπ' ἀσχήμοσιν ἔργοις ἀοίδιμον». Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἡδυνήθη νὰ
μετατρέψῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ, «αὐτὸς τὴν Εὐδοκίαν τῆς προσηκού-
» σης κομιδῆς ἀξιώσας παραδίδωσι τοῖς ἀπάξουσιν δεόντως εἰς Δυρρά-
» χιον». Μαθὼν τὸ γεγονὸς ὁ πατὴρ Ἀλέξιος πέμπει εἰς αὐτὴν
ἀμφικέφαλον καθέδραν, κοσμήματα καὶ ἄλλας λαμπρὰς βασιλικὰς
στολὰς καὶ φέρει τὴν θυγατέρα εἰς Κωνσταντινούπολιν¹.

Πᾶσα ἡ διήγησις αὕτη τοῦ Χωνιάτου, παρὰ μόνου τούτου μνημο-
νευομένη εἶνε καθαρὸς μῦθος καὶ ἀπλὴ ἀναγραφὴ σπερμολογιῶν τῶν
χρόνων ἐκείνων. Ὁ Ἀκροπολίτης οὐδὲν ἀναφέρει πλὴν τοῦ ἀνωτέρω
χωρίου περὶ τοῦ νοσήματος αὐτῆς. Ἐπίσης καὶ ὁ Ἀνώνυμος Βυζαν-
τινὸς συγγραφεὺς ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Νικαίας ζήσας, ἐν Χρονικῷ αὐτοῦ,
ὅπερ ἐξέδωκε πρό τινας ὁ Κωνσταντ. Σάθας (Τόμ. Ζ', Μεσαιωνικὴ
Βιβλιοθ.), ὅπερ εἶνε παράφρασις τῆς ἱστορίας Χωνιάτου καὶ Ἀκρο-
πολίτου, κατὰ μέγα μέρος, τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Χωνιάτου ἐντελῶς
παραλείπει (Ὅρα σελ. 429 Χρονικοῦ ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν τοῦ
Χωνιάτου).

Ὁ Χωνιάτης ἀναγράφας τὴν φήμην, ἣ καὶ πλάσας, οὐδαμῶς ἤθελε
νὰ παραστήσῃ καὶ τὸν Στέφανον Β' ἀδικούμενον, ἐνῶ περὶ τῶν Σέρ-
βων οἱ Βυζαντινοὶ δὲν εἶχον καλὴν γνώμην. (Χωνιάτης, σελ. 23, 119,
569. Ἀκροπολ. σελ. 185)

Ὅτι δὲ ἡ διήγησις περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀπογομπῆς τῆς Εὐδοκίας
εἶνε ψευδολόγημα, ἀποδεικνύει καὶ ἡ σκέψις ὅτι ὁ Στέφανος Β' ἦτο
γέννημα οἰκογενείας φιλοθρήσκου, καὶ αὐτὸς οὗτος ἐφοβεῖτο μὴ πράξῃ
τι ἐναντίον τῶν κανόνων, καὶ ἡρώτα τὸν Χωματηνόν· ὑπὸ τοιούτους
δὲ ὄρους, καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκείνῃ τῶν Σερβικῶν ἡθῶν, ἀδύνατον ἦτο
καὶ κοινὴ γυνὴ νὰ ἐξοκεῖλῃ εἰς παραβίασιν τῆς συζυγικῆς πίστεως,
πολλῶν δὲ μάλλον βασιλῆς. Καὶ ἐὰν δὲ τοιοῦτό τι συνέβαινεν, οὐδέ-
ποτε ἤθελε προβῇ ὁ Βουλγαῖνος εἰς ὑπεράσπισιν τοσοῦτον ἐνθερμον τῆς
Εὐδοκίας, γενομένης παραβάτου τῆς πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν πίστεως.

¹ Ὁ Χωνιάτης ἡρέσκετο εἰς τοιαύτας περιγραφάς· οὕτω περιγράφων τοὺς ἔρωτας
τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τῆς Φιλίππας, σ. 182, σημειοῖ ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἦτο ἐξαλλος
«διὰ τὰς ἐξάλλους στολὰς, καὶ τούτων ὅσαι περὶ γλουτὸν καὶ μηροὺς καταβαίνουσαι
διασχίζονται καὶ οἷον εἰσὶ πως συνυφασμέναι τῷ σώματι». Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἀντιγρα-
φεῖς Ἕλληνας εὗρον καὶ ἐπὶ τούτου τοῦ χωρίου εὐρὺ στάδιον ἐρμηνείας. Ὅρα καὶ σ. 192.

Ἄλλὰ πλὴν τούτων ὄλων, τὸ μυθῶδες τοῦ ἱστορήματος ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Σάββας μεταβὰς εἰς Νίκαιαν ἔτυχε παρὰ τοῦ Θεοδώρου Α΄ Λασκάρεως, οὗ ἡ γυνὴ Ἄννα ἦτο ἀδελφὴ τῆς Εὐδοκίας, μεγάλων τιμῶν, ὧν ἀναμφιβόλως δὲν ἤθελε τύχει, πρὸ παντὸς δὲ δὲν ἤθελε τύχει τῆς χειροτονίας αὐτοῦ ὡς ἀρχιεπισκόπου αὐτοκεφάλου Σερβίας, μέλλοντος νὰ στέψῃ βασιλεῖα αὐτῆς τὸν διαπομπεύσαντα διὰ τοιοῦτου ἀσέμνου τρόπου τὴν γυναικαδέλφην αὐτοῦ.

Οὐχὶ ὀρθῶς δὲ ὁ Lebeau καὶ ὁ Muralt κατακρίνουσι τὸν Ἀλέξιον, ὅτι δὲν ἀπέπλυνε τοιαύτην ὕβριν στυγεράν κατὰ τῆς θυγατρὸς του. Δὲν τὴν ἀπέπλυνε, διότι οὐδέποτε συνέβη.

Ἄλλ' ἡ ἱστορικὴ κατάκρισις τῆς Εὐδοκίας δὲν λήγει ἐνταῦθα. Οἱ λόγοι τοῦ Χωνιάτου ἐξωγχώθησαν καὶ παρεμορφώθησαν ὑπ' ἄλλων μεταγενεστέρων. Εἶδομεν πῶς ὁ μεταφραστὴς Λατίνος τοῦ Ἀκροπολίτου, χάριν τοῦ σκανδαλώδους θέματος, διέστρεψεν ἐν τῇ μεταφράσει τοὺς λόγους αὐτοῦ· ὁ τοῦ Χωνιάτου ὁμῶς προέβη ἔτι πρὸς. Οὗτος παρέλιπεν ἐντελῶς ἐν τῇ μεταφράσει τὸ νόσημα τῆς ψώρας, τὸ δὲ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Χωνιάτου μετέφρασεν ὡς ἐξῆς ὅτι «ἐκεῖνος (ὁ Στέφανος) προσῆπτεν αὐτῇ κνισμὸν ἀσελγείας! αὕτη δὲ φιλοποσίαν ἀπὸ χαραγῆς τῆς ἡμέρας καὶ ὁμιλίαν μετ' ἄλλων γυναικῶν»· nam ille uxori pruritum bibidinis, ea contra marito bibacitatem a primo diluculo et aliarum mulierum consuetudinem obiciebat.

Ἐκ τοιούτων πηγῶν, οὕτω θολωθεισῶν ὑπὸ Ἑλλήνων ἐρμηνευτῶν καὶ Λατίνων μεταφραστῶν, ἀντλοῦντές τινες τῶν ἱστορικῶν τῆς Δύσεως λούουσι διὰ τῶν θολῶν αὐτῶν ὑδάτων τὴν ἀγνότητα τῆς αὐτοῦ Εὐδοκίας, παραμορφοῦντες τὸ νόσημα αὐτῆς, καὶ κατακρίνοντας καὶ δυσφημοῦντες τὸν βίον τῆς.

Ὁ συγγραφέας τὸ λατινικὸν συναξάριον τοῦ Ἀγίου Σάββα, Τόμκο Μάρναβιχ, Σέρβος καθολικὸς ἐπίσκοπος Βοσνίας τῷ 1639, δὲν περιέλαβε μὲν ἐν βίῳ Ἀγίου τοιαῦτα σκανδαλώδη διηγήματα, ἐθεώρησεν ὁμῶς καὶ οὗτος πρέπον νὰ μνημονεύσῃ τῆς κακῆς διαγωγῆς τῆς ὀρθοδόξου Εὐδοκίας, καὶ νὰ παραπέμψῃ εἰς τὸν Νικήταν Χωνιάτην, ἡ μᾶλλον εἰς τὸν τούτου Λατῖνον μεταφραστήν, διότι τοῦτον μόνον κατενόει, ἅτε ἀγνοῶν τὴν ἐλληνικὴν. Τὸ Σερβικὸν δὲ συναξάριον τοῦ Ἀγίου Σάββα γεγραμμένον ἐν τῇ παλαιᾷ σλαυικῇ, καὶ τὸ Ἑλληνικὸν οὐδαμῶς μνημονεύουσι τῆς Εὐδοκίας. Τούναντιον ἀμφοτέρα ἀνα-

γράφουσι τὴν συγγένειαν καὶ φιλίαν τῶν βασιλικῶν οἰκῶν Σερβίας καὶ Βυζαντίου καὶ Νικαίας. Ἐπὶ τῆς συγγενείας δὲ ταύτης καὶ μόνον σχεδὸν στηρίζουσι τὰς παροχὰς καὶ γενναιοδωρίας τοῦ Ἀλεξίου, τοῦ Θεοδώρου Α΄ Λασκάρεως καὶ τοῦ Ἰωάννου Βατάτση, καὶ τοῦ ἐν Νικαίᾳ πατριάρχου πρὸς τὸν Σάββαν.

Ὁ Lebeau (T. IZ', σ. 52) πλὴν τοῦ μνημονευθέντος μύθου, ὃν ἔπλασε περὶ τοῦ γάμου τῆς Εὐδοκίας, ἐξακολουθεῖ ἀναγράφων ὅτι ἡ ἡγεμονίς, εἴτε διότι ἦτο πράγματι ἔνοχος, εἴτε διότι ἄδικος ὑπόνοια ἐρρίφθη κατ' αὐτῆς, ὑπέστη φρικωδεστάτην τιμωρίαν, ἥτις ἡδύνατο νὰ κάμψῃ καὶ τὴν μᾶλλον οὐτιδανὴν ἐταίραν. Ἐπιρρίπτει δὲ κατὰ τοῦ πατρός της Ἀλεξίου μομφήν, μὴ θελήσαντος νὰ ἀποπλύνῃ τοιαύτην καιρίαν προσβολήν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Muralt, ὡς εἶδομεν, καταληφθεὶς καὶ οὗτος, ὡς καὶ ὁ Lebeau, ὑπὸ ἱερᾶς ἀγανακτήσεως, ἣν ἐγέννησεν ἡ ψευδὴς διήγησις τοῦ Χωνιάτου.

Ὁ Hopf (Gesch. Griech. T. 5', σ. 171) ἐν ὑποσημειώσει ἐιδικῇ περὶ τούτου, ἀκολουθῶν, παρὰ τὴν συνθήειάν του, τὰ τετριμμένα ἐπιρρίπτει καὶ οὗτος τὰς αὐτὰς μομφὰς κατὰ τῆς Εὐδοκίας.

Πάντας ὅμως τούτους ἀρχαίους καὶ νέους, ξένους καὶ Ἑλληνας, ὑπερηκόντισεν ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος, ὅστις ἀκμάσας 4 ἑκατονταετηρίδας μετὰ τὸ γεγονός, οὐκ οἶδαμεν τί παθὼν ἢ πόθεν ἀρῦόμενος τὴν εἰδήσιν, ἐν τῇ ὀγκώδει ἱστορίᾳ αὐτοῦ περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, ἐκδοθείσῃ τῷ 1715, ἀναγινώσκων τὸν Χωνιάτην κατελήφθη καὶ οὗτος ὑπὸ τῆς φαγούρας τῆς κακολογίας, καὶ ἱστορεῖ ὅτι ἡ Εὐδοκία ἔπασχεν οὐχὶ ἐκ ψωριάσεως, ὡς ῥητῶς γράφει ὁ Χωνιάτης, ἀλλ' ἐξ ἐτέρου νοσήματος ἀσέμνου, βδελυροῦ, προσβλητικοῦ τῆς τιμῆς οὐ μόνον τῆς ἡγεμονίδος ταύτης, ἀλλὰ καὶ πάσης γυναικός.

Ὁ ἱεράρχης οὗτος, ἀναγράφων τὰ περὶ Σέρβων καὶ Σερβικῆς ἐκκλησίας, ἀγνοοῦμεν, ἐπαναλαμβάνομεν, ἐκ τίνος θολερᾶς πηγῆς ἀντλήσας καὶ τί παθὼν, ἐν τοῖς ἱεροῖς τούτοις ἱστορήμασι, παρενείρει ὅτι ἡ Εὐδοκία ἀπεπέμφθη ὑπὸ τοῦ Στεφάνου, διότι ἔπασχεν ἐκ γαλλικοῦ πάθους!

Ἴσως καθ' ἣν ὥραν γράφομεν ταῦτα, ἃν που περιίπταται ἡ ἀγνή σκιά τῆς Εὐδοκίας, ἡδύνατο, πρωθυστέρως μὲν, ἀλλὰ καταλλήλως νὰ ἐκφωνήσῃ τὸ τοῦ Γαλιλαίου, ὅστις καταδικασθεὶς ὡς ἄθεος εἰς τὸν

διὰ πυρὸς θάνατον, καὶ ἰδὼν γραῖαν ρίπτουσιν ἐπὶ τῆς πυρᾶς τεμάχιον ἀχύρου, ἐφώνησεν, ὁ sancta simplicitas! Ἡ διαφορὰ μόνον εἶνε ὅτι ὁ Δοσιθεὸς ἀντὶ ἀχυριδίου ἔρριψεν εἰς τὴν πυρὰν ὀλόκληρον δαυλόν.

Μεθ' ὅσα ἐγράψαμεν, θεωροῦμεν περιττὸν νὰ ἐξιστορήσωμεν, ἂν τὸ ὑπὸ τοῦ Δοσιθέου ἀναφερόμενον νόσημα ὑπῆρχεν ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὸ τέλος τῆς 12ης ἑκατονταετηρίδος.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ νοσήματος τῆς Εὐδοκίας καὶ τῆς ἀποπομπῆς αὐτῆς ἐκ Σεβθίας. Ἡ ἱστορικὴ ὁμως κατάκρισις δὲν ἀφῆκεν αὐτὴν καὶ εἰς τὸν ἐπίλοιπον βίον. Καὶ ὁ μὲν Χωνιάτης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν κατόπιν χρόνων μνημονεύων τῆς Εὐδοκίας οὐδὲν ἐπαναλαμβάνει τῶν ὧν ἀνέφερε. Γράφων δὲ περὶ τῆς ἀναχωρήσεως τῷ 1204 τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Δούκα Μουρτζούφλου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀπλῶς σημειοῖ, σ. 755, ὅτι οὗτος ἀπῆλθε τῆς Πόλεως θέσας ἐν λεμβαδίῳ τὴν βασιλίσταν Εὐφροσύνην καὶ τὴν θυγατέρα τῆς Εὐδοκίαν, ἣν περιπαθῶς ἠγάπα. Κατωτέρω δέ, σελ. 804, μνημονεύων τοῦ Λέοντος Σγουροῦ, ὃν καὶ ἐξυβρίζει, διότι κατεπολέμησεν ἐν τῇ Ἀκροπόλει Ἀθηνῶν τὸν μητροπολίτην αὐτῶν Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτον Χωνιάτην, ἀδελφόν του, ἀναφέρει ὅτι ὁ Σγουρὸς ἐνουμφεύθη τὴν Εὐδοκίαν, ἥτις πρότερον συναφθεῖσα Στεφάνῳ τῷ ἀρχηγοῦντι τῶν Τριβαλλῶν (Σέρβων) παρὰ τούτου «ἐμβριθῶς ἀποπέμπεται» κτλ.

Ὁ Ἀκροπολίτης ὁμως, σ. 11, ἱστορῶν τὰ τῆς κατόπιν τυφλώσεως ἐν λουτρῷ τοῦ Ἀλεξίου Μουρτζούφλου ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς Εὐδοκίας παρεισάγει τὴν εἰδήσιν, πάλιν κατὰ τὰ ἀδόξενα, «ἔφασκον δὲ οἱ ξυντυχόντες», ὅτι ἡ Εὐδοκία ἰσταμένη παρὰ τὴν θύραν τοῦ λουτροῦ εἰς τὸ ἀπαίσιον ἐκείνο θέαμα τῆς τυφλώσεως ἐξύβρισε τὸν πατέρα αὐτῆς, τὸν δρᾶστην τοῦ ἀνοσιουργήματος, ἐκεῖνος δὲ ἀνθύβρισεν αὐτὴν διὰ τὸν ἀσελγῆ καὶ ἀναιδῆ ἔρωτα, ὃν ἠσθάνετο πρὸς αὐτόν. Αὕτη δὲ εἶνε ἡ τελευταία κατάκρισις τῆς ἱστορίας ἐν ταῖς πηγαῖς περὶ τῆς βασιλείσεως ταύτης.

Ἐνταῦθα καταλήγοντες σημειοῦμεν ὅτι τὸν Μούρτζουφλον τοῦτον περιπλανώμενον ὡς τυφλὸν ἀλήτην ἀνὰ τὰς πόλεις τῆς Θράκης, συλλαβόντες οἱ κάτοχοι ἤδη ὄντες τῆς Κωνσταντινουπόλεως Φράγγοι ἐφόνευσαν διὰ κατακρημνίσεως ὡς φονέα τοῦ Ἀλεξίου Δ', οὕτω δὲ ἀπέμεινεν ἡ Εὐδοκία χήρα, παρακολουθήσασα μετὰ τῆς μητρὸς τῆς τὸν πατέρα τῆς εἰς τὰς πλάνας τοῦ ἀνὰ τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ Θεσσαλίαν, ὅπου συντυχῶν ὁ Ἀλέξιος τὸν Λέοντα Σγουρὸν μετὰ στρατοῦ, πρὸς

ἀπόκρουσιν φραγγικῆς εἰσβολῆς, ἔδωκεν αὐτῷ τὴν Εὐδοκίαν σύζυγον. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἱστορία, ἀφοῦ ἐπὶ τοσοῦτον ἐδυσφήμησεν ἀδίκως τὴν βασιλίδα ταύτην, σιωπᾷ περὶ τῆς περαιτέρω τύχης της.

Ἀσχολούμενοι περὶ τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας (1204-1261) καὶ τοῦ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, ἐν ἣ σχεδὸν ὅλα τὰ μνημονευθέντα πρόσωπα παρέρχονται ἀλληλοδιαδόχως ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς, ἐνομίσαμεν καθῆκον ἐπιβαλλόμενον εἰς ἡμᾶς, ἱστορίαν γράφοντας, ἀφοῦ παρατηρήσαμεν τὴν ἱστορικὴν ἀδικίαν, νὰ ἀναιρέσωμεν ἐν ἰδίᾳ μελέτῃ τὰς ψευδολογίας, τὰς παρερμηνείας τῶν ἱστορικῶν πηγῶν, καὶ τὰς ἐκ προθέσεως ἢ ἐκ κουφότητος δυσφημίας κατὰ βασιλίδος ὅλως ἀθώας, ἥτις ὑπῆρξε σύζυγος τοῦ Λέοντος Σγουροῦ, ἐνὸς τῶν πρώτων προμάχων τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας, ἐν ᾧ χρόνῳ οἱ Φράγγοι κατελάμβανον τὴν χερσόνησον τοῦ Μορέως.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ'

(Σελ. 101, σημ. 2· καὶ 177 σημ. 2· 216. 258)

Ἱστορία τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας.

Ἵνα κατανοηθῶσι κάλλιον τὰ ἐκτεθέντα ἐν Κεφαλαίῳ Γ' τοῦ Βιβλίου Α' περὶ συστάσεως καὶ ἀναγνωρίσεως τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Πεκίου ἀνάγκη νὰ ἀναδράμωμεν εἰς τὸν βίον τοῦ ἱεράρχου Σάββα, τοῦ πολιούχου Ἀγίου τῆς Σερβίας.

Ἡ κυριωτέρα πηγὴ τοῦ βίου τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅστις μετὰ τῆς θρησκείας συνεδύασε καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τῆς ἰδίας πατρίδος μέριμναν, εἶνε τὰ περὶ τούτου συναξάριον, τὸ Σερβικόν, γραφέν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ του Δομιτιανοῦ τῷ 1260 εἰς παλαιὰν Σλαυικὴν, τὸ Ἑλληνικόν, ὅπερ φαίνεται μετὰφρασις τοῦ Σερβικοῦ πρωτοτύπου κατὰ

περίληψιν, καὶ τὸ Λατινικόν, ὅπερ συνέγραψεν ὁ Τόμκο Μάρναδικ Σέρβος καθολικὸς ἐπίσκοπος Βοσνίας. (Ἀπέθ. τῷ 1639¹).

Κατὰ τὰ συναξάρια ταῦτα ὁ Σάββας ἦτο ὁ νεώτατος τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ ζουπάνου τῆς Σερβίας² Στεφάνου Α' Νεμάνια, καλούμενος πρὶν ἱερωθῆ Ῥάστοκ. Ἐχων δὲ κλίσιν ἐκ νεότητος πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ μετέβη τῷ 1185 εἰς τὸ ἐν Ἀθῶ ῥωσικὸν μοναστήριον, ὅπου καρεῖς μοναχὸς μετωνομάσθη Σάββας. Μετά τινα δὲ χρόνον κατέπεισε καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ὅπερ οὗτος καὶ ἔπραξε, διότι καταλιπὼν τὴν ζουπανίαν εἰς τὸν πρωτότοκον υἱόν του Στέφανον Β' τῷ 1195, ἀπῆλθεν εἰς Ἅγιον Ὅρος, παρακολουθούμενος καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων ἐπισήμων Σέρβων, ὅπου προεχειρίσθη μοναχὸς ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Βατοπεδίου, μετονομασθεὶς Συμεὼν. Ἐκτίσε δ' εἶτα ὁ Στέφανος ἐν Ἀθῶ τῷ 1198 ἰδίᾳ δαπάνῃ, καὶ τῇ γενναίᾳ χορηγίᾳ τοῦ Ἀλεξίου Γ' τὸ Μοναστήριον τοῦ Χιλιανδαρίου, καὶ συνετέλεσεν ὅπως κατασταθῇ ἀποκλειστικῶς Σερβικόν, οἷον παραμένει μέχρι σήμερον³. Πρὸς τοῦτο δ' ἀπέστειλε καὶ τὸν Σάββαν

¹ Légendes Slaves du Moyen-âge (1169-1237). Les Némania. Vies de St Syméon et de St Sabba. Traduction de Paléoslavie en Français avec texte en regard par A. Ghodzko. Paris 1858. Ἱασπις τοῦ νοητοῦ Παραδείσου, ἦτοι Μεγάλῃ Συλλογῇ βίων πάντων τῶν Ἀγίων, Κωνστ. Χ. Δουκάκη 1889. Τόμ. Α', 14 Ἰανουαρίου. Βίος καὶ πολιτεία τῶν Ὁσίων Πατέρων ἡμῶν Συμεὼν καὶ Σάββα. Ὁ βίος οὗτος ἐλήφθη ἐξ ἄλλου βιβλίου, καλουμένου Νέον Ἐκλόγιον. I. Bollandus, Acta Sanctorum, Januarii, Τόμ. Β', σελ. 261· ἐν τούτῳ περιλαμβάνεται τὸ γράφειν συναξάριον ὑπὸ τοῦ Μάρναδικ. Περὶ ἄλλων γραφάντων τὸν βίον τοῦ Ἀγίου Σάββα ὅρα ἐν σελίδι 48 τοῦ Ph. Meyer, Die Haupturkunden für die Gesch. der Athos-Klöster 1864. Ἐξεδόθησαν δὲ ῥωσιστὶ καὶ τὰ Ὀδοιπορικὰ τοῦ Ἀγίου Σάββα ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Λεωνίδα ἐν τῇ « Ὁρθοδόξῃ Παλαιστινῇ Συναγωγῇ ».

² Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἀδαφώρως μεταχειρίζονται τὴν λέξιν Ζουπάνος, Ἀρχιζουπάνος, Σερδάρης, Ἡγεμὼν Τριβαλλῶν, Κράλης, Κνάζ, Ῥήγας. Χων. 120, 122, 569, 704. Ἀκροπολ. 5. Χωματηνός. Δοσίθεος.

³ Ἰω. Κομνηνοῦ, Προσκυνητάριον τοῦ ἁγίου ὁρους τοῦ Ἀθωνος, σ. 37. Ὁ Δοσίθεος, Ἱστορ. τῶν ἐν Ἱεροσ. σ. 814, γράφει ὅτι ἔλαθεν ὁ Σάββας τὸ Χιλιανδάριον διὰ βασιλικοῦ χρυσοδούλλου.

Τῆς παραιτήσεως τοῦ Στεφάνου Α' ἐκ τῆς ζουπανίας, χάριν τοῦ μοναχικοῦ βίου μνημονεύουσιν οὐ μόνον πάντες οἱ συναξαρισταί, ἀλλὰ καὶ ὁ Χωνιάτης, σ. 704, γράφων ὅτι οὗτος, μικρὸν χρόνον κρατήσας τὴν ἀρχήν, ἀπῆλθεν εἰς Παπίκιον ὄρος (Ῥίλαν), ἐφ' οὗ ὑπῆρχον σεμεῖα καὶ φροντιστήρια, καὶ ἐνεκολπώθη τὸν μοναχικὸν βίον. Περὶ τῆς θέσεως τοῦ ὄρους τούτου ὅρα ἐμὴν μελέτην « Καθορισμός τῆς θέσεως τοῦ Παπικίου ὄρους », δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ Ὁρακικῇ Ἐπετηρίδι, τῆς ἐν Ἀθήναις Ὁρακικῆς Ἀδελφότητος, 1897, σελ. 70-78.

Πρὸλ. καὶ Gass, Zur Gesch. des Athos-Klöster. Victor Langlois, Le mont

εἰς Κωνσταντινούπολιν παρὰ τῷ Ἀλεξίῳ Γ', ὅστις ὑπεδέχθη αὐτόν δι' ἐξαιρετικῶν τιμῶν, καὶ ἐνεχείρισεν αὐτῷ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ἐπικυρωτικά χρυσόβουλλα. Πιθανὸν δὲ τότε ὁ Σάββας νὰ συνετέλεσεν, ὥστε νὰ δώσῃ ὁ Ἀλέξιος Γ' τὴν θυγατέρα του Εὐδοκίαν εἰς γάμον εἰς τὸν Στέφανον Β', ζουπᾶνον τῆς Σερβίας, ἣν οὗτος μετὰ συμβίωσιν ὀλίγων ἐτῶν ἀπέπεμψε¹.

Μετὰ ταῦτα ὁ Σάββας ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Νικολάου, ἐπισκόπου Ἱερισσοῦ διάκονος καὶ εἶτα ἱερέυς². Μεταβὰς δ' ἐντεῦθεν εἰς Θεσσαλονίκην εἰς προσκύνησιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ τότε ἐκεῖ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντίνου Μεσοποταμίτου ἀρχιμανδρίτης Χιλιανδαρίου³.

Ἀλλ' ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ὡς πρὸς τὸν Συμεῶνα καὶ Σάββαν, ἐν Σερβίᾳ ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Στεφάνου Α', Βόλκος ἢ Βουλκᾶνος, ἤγειρε τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας κατὰ τοῦ ζουπάνου ἀδελφοῦ του, κηρυχθεὶς ἡγεμὼν Δαλματίας καὶ Διοκλείας⁴. Ἀμφότεροι δὲ οἱ ἐρίζοντες ἀδελφοὶ ἀνεγνώριζον ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σερβίας τὴν ἱεραρχίαν τῆς ἐν Ῥώμῃ Ἀγίας Ἐδρας, τηροῦντες τὰ δόγματα καὶ τὰς συνθηεῖας τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Τούτου ἕνεκα ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ', ἵνα κανονίσῃ κάλλιον τὰ τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν δυτικὴν, ἀπέστειλε πρὸς αὐτοῦς, ἰδίᾳ δὲ

Athos et ses monastères, σ. 7. Meyer, Der Athos-Klöster, σ. 184, ἔνθα «Τυπικὸν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς Σάββα κτλ.». Μ. Γεδεών, Ὁ Ἄθως, σ. 179.

¹ Ὁ Χωνιάτης, σ. 705, τὰ τοῦ συνοικεσίου τούτου ἄλλως ἱστορεῖ, λέγων ὅτι τοῦ Ἀλεξίου ἐν ἐκστρατείᾳ ὄντος εἰς Παλαιστίνην, ἔδωκεν εἰς τὸν Στέφανον τοῦ Νιεμάν σύζυγον ὁ θεὸς τοῦ βασιλέως Καὶ ὁ Δοσίθεος, Ἱστορία τῶν ἐν Ἱερ. σελ. 814, ἱστορεῖ ὅτι τὴν Εὐδοκίαν ἔλαβε σύζυγον ὁ Στέφανος τῇ προτροπῇ τοῦ Σάββα.

² Ταῦτα κατὰ τὰ συναξάρια. Ὁ ἐπίσκοπος Ἱερισσοῦ εἶχε μόνον τιμητικὸν τίτλον «Ὁ Ἱερισσοῦ ἡτοῖ Ἀγίου Ὁρους». Διότι ἀπὸ τοῦ 1060 τὰ ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὁρει μοναστήρια ἀπετέλεσαν ἰδίαν πολιτείαν, μὴ ἐξαρτώμενα οὔτε ἐκ τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, οὔδ' ἐκ τῶν ἐπισκοπῶν Θεσσαλονίκης καὶ Ἱερισσοῦ. Langlois, Le mont Athos, σελ. 7. Πρβλ. καὶ Ph. Meyer, Die Haupturkunden für die Geschichte der Athos-Klöster, σελ. 48.

³ Τὰ συναξάρια δὲν ἀναφέρουσι τὸ ἐπώνυμον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ μόνον τὸ ὄνομα. Καὶ ἐν μὲν τῷ Ἑλληνικῷ γράφεται Κωνστάντιος, ἐν δὲ τῷ Σερβικῷ Κωνσταντίνος. Εἶνε δὲ οὗτος ὁ τῷ 1198 χειροτονηθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνος Μεσοποταμίτης. Χων. 649. Ὅρα καὶ τὰς ἐν Muralt, T. Α', σ. 247, 255, 256 καὶ 257 παραπομπάς. Τὸ Σερβικὸν συναξάριον μνημονεύει καὶ τῶν ἐπισκόπων Κασσάνδρας Μιχαὴλ καὶ Ἀδραμερίου Δημητρίου, εὐρεθέντων τότε ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ghodsko. Légendes Slaves, σελ. 45.

⁴ Χων. 705.

γνωρίζομεν πρὸς τὸν Βουλκᾶνον, ὃν προσφωνεῖ *Vulcano illustri regi Dalmatiae et Diocliae*, ἀλλὰ τοῦ δὲ *magno Zupano totius Serviae*, τῷ 1198 τὸν Ἰωάννην δὲ Καζεμάριο φέροντα τὸν τίτλον *praepositus sacello pontifici* καὶ ἄλλους κληρικούς μετ' ἐπιστολῶν πρὸς τε τοὺς εἰρημένους ζουπάνους καὶ τὰς συζύγους αὐτῶν, καὶ πρὸς τοὺς ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς τῆς Σερβίας. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐλθόντες εἰς Διόκλειαν, τὸ νῦν Ἀντίβαρι, περιέβαλον τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτῆς μὲ τὸ *pallium*, σημεῖον τῆς ἀπολύτου ἀσκήσεως τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καὶ κυρώσεως τοῦ ὅρκου τῆς πίστεως καὶ ὑποταγῆς. Κατόπιν δὲ συνεκάλεσαν τῷ 1199 σύνοδον τοπικὴν, ἣτις ἐκανόνισε τὴν ἀγαμίαν τοῦ Σερβικοῦ κλήρου, τέως μὴ ἐπικρατοῦσαν παρ' αὐτῷ, ὥρισε δὲ καὶ ὅπως οἱ τέως ἔγγαμοι ἱερεῖς ἔχῃσι τὸ δικαίωμα τοῦ ἱερουργεῖν μόνον ὅταν αἱ γυναῖκες αὐτῶν ὑποσχεθῶσιν ἀγνείαν ἐνώπιον τοῦ Ἐπισκόπου (*nisi eorum (τῶν ἱερέων) conjuges in manu episcopi votum fecerint continentiae*). Ὡρίσεν ἐπ' ἴσης τὰ τῆς περιουσίας τῆς Ἐκκλησίας, καὶ διέταξε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Λατίνων αἰχμαλώτων¹.

Πᾶσαι ὁμῶς αὗται αἱ διατάξεις τῆς συνόδου προσέκρουσαν εἰς τὰ ἔθιμα τῆς ὀρθοδοξίας τοῦ Σερβικοῦ λαοῦ, καὶ εἰς τὸ φιλελεύθερον αὐτοῦ ἦθος. Τὰ μέγιστα δὲ εἰς ἀπόκρουσιν αὐτῶν συνετέλεσεν ἀναμφιβόλως ὁ μοναχὸς Σάββας, ὅστις, κατελθὼν ἐξ Ἀγίου Ὁρους εἰς Σερβίαν τῷ 1203, συνδιήλλαξε τοὺς διαμαχομένους ἀδελφούς του ζουπάνους, ἐν ταύτῃ δ' ἐκόμισε καὶ τὰ λείψανα τοῦ πατρὸς του, ὅτε καὶ ἐγένοντο κατὰ τὴν μετακομιδὴν πομπῶδεις θρησκευτικαὶ τελεταί, καὶ ἀνεγνωρίσθη Ὁ Ἅγιος ὁ Συμεὼν ὑπὸ τοῦ Σερβικοῦ λαοῦ.

Ὁ Σάββας ἐκ φιλοπατρίας ποθῶν νᾶ ἀναμορφώσῃ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Σερβίας καὶ ἐδραιώσῃ τὴν πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν πίστιν τοῦ λαοῦ,

¹ Ch. I. Hefele, *Hist. des Conciles*, Τόμ. Η', σ. 27. A. Thiers, *La Serbie, son passé et son avenir*. Ἀνωνύμου, *Les Serbes de Hongrie*, Α', σ. 24 ἐπ. Ἀνωνύμου, *Τὰ κατὰ τὰς ἐπισκοπὰς Ἀχριδῶν καὶ Πεκίου ἐν Κωνσταντινουπόλει*. Chopin, *Servie* (ἐν *Univers pittoresques*), Α', σ. 247. Innocentii *Lib. I*, ep. 526 καὶ *Lib. II*, ep. 176.

Ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Andreae Danduli (ἐν Murat. IB'), σ. 340, φέρεται τὸ ἐξῆς ἐν τῷ ἔτει 1205 «*Stephanus quoque Dominus Raxiae et Serviae qui Megavipanus appellatur, dum neptem quondam Henrici Dandulo Ducis accepisset in Conjugem, ex suasione uxoris abjecto schismate per Nuntios a Papa abstinuit, ut Regio titulo decoratus esset, et per Legatum Cardinalem ad hoc missum una cum Coniuge coronati sunt*».

καὶ συντελέσῃ εἰς ἡθικοποίησιν αὐτοῦ μετέβη εἰς Νίκαιαν ἐν συνοδίᾳ Σέρβων κληρικῶν¹, τῇ συναινέσει ἀναμφιβόλως καὶ τοῦ ζουπάνου ἀδελφοῦ του, καὶ ἐζήτησε παρὰ τοῦ Λασκάρους τὴν χειροτονίαν ἱεράρχου Σέρβου ὁμιλοῦντος τὴν Σερβικὴν γλῶσσαν· διότι οἱ στελλόμενοι ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡγνόουν αὐτήν. Κατὰ τὰ συναξάρια Σερβικὸν καὶ Ἑλληνικὸν ὁ Λάσκαρις προσεκάλεσε τὸν πατριάρχην, τὴν σύνοδον καὶ τοὺς ἐν τέλει, εἰς οὓς ὑπέβαλε τὴν αἴτησιν. Οὗτοι δ' ἐξέλεξαν ἀρχιεπίσκοπον αὐτὸν τὸν Σάββαν, καὶ οὐχὶ τοὺς παρὰ τούτου ὑποδεικνυομένους, ὃν καὶ ἐχειροτόνησεν ὁ πατριάρχης. Τὸ Σερβικὸν συναξάριον ἀναγράφει ὅτι τὴν χειροτονίαν ἐξετέλεσεν ὁ πατριάρχης Γερμανός, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε ἱστορικῶς ἀνακριβές, διότι, ὅτε ὁ Γερμανὸς ἐξελέχθη ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Λάσκαρις, οὐ μνημονεύει τὸ συναξάριον, δὲν ἦτο ἐν τῇ ζωῇ². Τὸ Ἑλληνικὸν συναξάριον δὲν μνημονεύει τοῦ ὀνόματος τοῦ πατριάρχου, ἀλλ' ἀπλῶς ὅτι ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιεπίσκοπος πάσης Σερβίας, παρόντος τοῦ βασιλέως μετὰ πάσης τῆς αὐλῆς.

Μετὰ τὴν χειροτονίαν ὁ Σάββας παρεκάλεσε τὸν αὐτοκράτορα, ὅπως παράσχῃ αὐτῷ τὴν ἄδειαν νὰ χειροτονῇ αὐτὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Σερβίας, διότι ἕνεκα τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ Σερβίας καὶ Νικαίας ἦτο δύσκολον νὰ μεταβαίνωσιν οἱ Σέρβοι ὑποψήφιοι εἰς Νίκαιαν. Εἰς τὴν αἴτησιν ταύτην ὃ τε πατριάρχης καὶ ὁ αὐτοκράτωρ κατ' ἀρχὰς ἐδίστασαν· διότι διὰ τῆς τοιαύτης παραχωρήσεως ἀνεγνώριζον αὐτὴν τὴν αὐτονομίαν τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ δὲν ἠθελον, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐνέδωκαν, καὶ δι' ἐπισήμων ἐγγράφων ἀνεγνώ-

¹ Τὸ Σερβικὸν συναξάριον ἀναφέρει ὅτι μετέβη παρὰ τῷ Θεοδώρῳ Λασκάρει εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπερ δὲν εἶνε ἀκριβές. Εἶνε δὲ περιέργον ὅτι ἀλλαχοῦ λέγει (σελ. 61), ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις εὕρισκετο εἰς χεῖρας τῶν Φράγγων καὶ τῶν Ἑνετῶν, καὶ ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον διηρεῖτο εἰς δύο, εἰς τὸ τῆς Βιθυνίας ἐν Ἀσίᾳ καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἐν Εὐρώπῃ, ὅπου ἐβασίλευεν ὁ Θεόδωρος Δούκας Κομνηνὸς Ἀγγελος, οὗ ἀναφέρει καὶ τὴν τύφλωσιν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ἀσάν.

² Ὁ Schafarik, *Slavische Alterthümer*, Τόμ. Β', σ. 254, ἀντλῶν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς τοῦ συναξαρίου τοῦ Δομιτιανοῦ, ἀναφέρει ὅτι ὁ Γερμανὸς ἐχειροτόνησε τὸν Σάββαν. Προσθέτει ὅμως ἐν τῇ ὑποσημειώσει 3ῃ τῆς εἰρημένης σελίδος ὅτι αἱ Σερβικαὶ πηγαὶ δὲν συμφωνοῦσιν εἰς τὰς χρονολογίας. Τὴν χειροτονίαν τοῦ Σάββα ἀνάγει εἰς τὸ 1224. Περὶ τῆς ἐλλείψεως ἀκριβῶν πηγῶν τῶν ἀρχῶν τῆς Σερβικῆς ἱστορίας ὅρα Ranke, *Serbien und Turkei*, σελ. 7.

ρισαν τὰ δικαιώματα ταῦτα, ἐπικυρωθέντα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ¹.

Ἐπανελθὼν ὁ Σάββας εἰς Σερβίαν ἐπέδόθη εἰς βελτίωσιν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῆς πατρίδος του. Μία δὲ τῶν ἐπισημοτέρων πράξεών του, δηλοῦσα τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας, ἦτο ὅτι ἰδίᾳ χειρὶ ἔστεψεν ἐπὶ σήμῳ τὸν Στέφανον Β' ἀδελφόν του βασιλέα τῆς Σερβίας. Εἶνε δὲ οὗτος ὁ πρῶτος ἐστεμμένος Σέρβος βασιλεὺς. Ἔθεσε δ' ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του αὐτὸ τὸ στέμμα, ὅπερ ὁ πάπας Ὁνώριος ἔπεμψεν εἰς αὐτὸν τῷ 1222 ². Τοῦτο ὁμως ἔπραξεν, οὐχὶ διότι ἀνεγνώριζε τὴν ἱεραρχίαν τοῦ πάπα ἐπὶ τῆς Σερβίας, ἀλλὰ χάριν πολιτικῶν σκοπῶν.

Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας ἐγένετο μὲν διὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, θεωροῦντος ὅτι ἔχει ἄμεσον δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς προσταγῆς ἀναμφιβόλως τοῦ Λασκάρως. Τοιαύτας παραχωρήσεις τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἔδιδε μόνον πιεζόμενον ὑπὸ τῆς προΐσταμένης κοσμικῆς ἀρχῆς, ὅτε οὐδὲν ἔχον νὰ ἀντιτάξῃ, ἀνεγνώριζε σιωπηρῶς τὰς πράξεις ταύτας τῶν αὐτοκρατόρων, ὡς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καθιέρωσιν τῆς αὐτονομίας τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς, καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου Βατάτση ἀναγνώρισιν τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἐπισκοπῆς Τυρνόβου τῆς Βουλγαρίας, περὶ ἧς κατωτέρω. Τούτου δ' ἔνεκα ἐπὶ μεταγενεστέρων χρόνων αἱ ἀρχιεπισκοπαὶ αὗται κατηργоῦντο, ὡς ὅτι δὲν ὑφίστατο ὁ πολιτικὸς λόγος ἢ ἄλλος προσωπικὸς τῶν βασιλέων τῶν ἱδρυσάντων αὐτάς. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐθεώρει τὰς τοιαύτας ἀρχιεπισκοπὰς ὡς σχισματικὰς, καὶ καταστρεφούσας τὴν διοικητικὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ πράξει τῆς ἐκ νέου ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν Σερβίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως τῇ γενομένῃ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Φιλοθέου τῷ 1371 καλεῖται ὁ χειροτονῶν ἐπίσκοπος Πεκίου ἀποστάτης. Ταῦτα δὲ περίπου διαλαμβάνει καὶ ἔγγραφον προγενέστερον τοῦ δεσπότη τῆς Σερβίας Ἰωάννου Οὐγγλεση, αἰτοῦντος παρὰ τοῦ πατριάρχου τὴν ἐνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν τῷ 1368 ³.

¹ Τὸ Λατινικὸν συναξάριον διαλαμβάνει ὅτι ὁ Σάββας ἐγένετο ἐπίσκοπος Σερβίων καὶ ὅτι αὐτόθι ἐπεζήτησε νὰ ἐμπεδώσῃ τὴν καθολικὴν πίστιν. Acta Sanctor. 261 ἐπ.

² Ὁ Mas-Latrie, Trésor de Chron. σ. 2187, γράφει ὅτι ταῦτα συνέβησαν τῷ 1220.

³ Miclosich et Müller, Acta Patr. T. A', σ. 553. Γρηγορίου, Πραγμ. σ. 189. Κατὰ τὸν Δοσίθεον ὁ Ἱεράξ, μέγας λογοθέτης, ἐσημείωσεν ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν

Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ χειροτονία τοῦ Σάββα ὡς ἀρχιεπισκόπου Σερβίας ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως διήγειρε τὴν ὀργὴν τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ, θεωροῦντος ὅτι κατεπατήθησαν τὰ ἐνοριακὰ αὐτοῦ δικαιώματα ἐπὶ τῆς Σερβίας, ἥτις ὑπήγετο εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς. Τοῦτου δ' ἕνεκα ἀπηύθυνεν εἰς τὸν Σάββαν τὸ ἐπόμενον ἔγγραφον, προκαλῶν αὐτὸν εἰς ἀπολογίαν¹.

«Δημήτριος ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας, καὶ ἡ τῶν ἀρχιερέων τῶν ὑπὸ τὴν κατ' αὐτὸν ἐπαρχίαν ἱερά καὶ θεία ὁμήγουρις, τῷ τιμιωτάτῳ ἐν μοναχοῖς καὶ υἱῷ τοῦ μεγάλου ζουπάνου Σερβίας, κυρῷ Σάββα, χάριν ἀπὸ Θεοῦ καὶ τὸν ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἀσπασμόν»².

— Πρὸ πολλοῦ ἡκούσαμεν περὶ τῆς σῆς τιμιότητος ὅτι καταλιπὼν τὴν γῆν σου, καὶ τὴν συγγένειαν, καὶ πάντα τὸν πατρῶον κλῆρον, τὸν κόσμον, καὶ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡσπάσθης τὸν μοναχικὸν βίον, καὶ μεταβάς εἰς Ἅγιον Ὅρος, ἐφάμιλλος γέγονας τοῖς ἐκεῖ ἀσκηταῖς.

— Ἡ φήμη ὅμως κατόπιν διέδωκεν ὅτι ἐπαλινώδηςας, καὶ ἀνεσκεύασεν οὕτω τὸ μεγαλεῖον τοῦ σοῦ κηρύγματος· ὡς δηλαδὴ ὁ ἀσκητὴς Σάββας τὸν Ἄθων καταλιπὼν, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ διατριβάς, ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω, ἐπανελθὼν εἰς τὸν πρῶτον βίον· «οἱ τῆς πατρίδος ἔρωτες αὐτὸν ἤχμαλώτισαν, ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἀγίου Ὁρους τοῦτον σκυλεύσαντες καὶ πάλιν τὴν Σερβίαν κατώκησε» καὶ τὸν ἀσκητὴν μετέλλαξεν εἰς πραγμάτων διοικητὴν καὶ ἐπίτροπον, καὶ εἰς πρεσβυτὴν τῶν περικύκλων κεχειροτόνηκε δυναστῶν, καὶ οὕτω τὴν μοναχικὴν ἀφάνειαν ἀπέβαλε, καὶ ἀνείχθη εἰς τὰς φροντίδας τοῦ κόσμου, καὶ τὴν ἐν τούτῳ δοξοκομίαν, «συσσίτια συνιστῶν, καὶ ἵππους ἐποχούμενος εὐγενεστάτους τὴν φύτλην», καὶ θεραπείαν πολλὴν ἐπαγό-

Τούρκων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡθροίσθη σύνοδος, ἐν ἣ λόγος ἐγένετο ὅτι κακῶς ᾔτησαν οἱ βασιλεῖς τὸ αὐτοκέφαλον τῶν ἐκκλησιῶν των, καὶ ὅτι τότε τῆς ἐκκλησίας μὴ δυνηθείσης νὰ ἀνταχθῇ, καιρὸς εἶνε νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἔχειροτόνησαν μητροπολίτας. Εἰς τὴν διάταξιν ταύτην ὑπήκουσε μόνον ἡ Τύρνος, αἱ λοιπαὶ δὲ Ἀχρίδος καὶ Πεκίου ὑποσχεθεῖσαι φόρους κατ' ἰδίαν τῷ Σουλτάνῳ ἀπηλλάγησαν. Πρὸλ. καὶ Ami Boué, La Turquie d'Europe, T. Γ', σελ. 454, καὶ Δ', σελ. 85.

¹ Δημ. Χωματηνός, σ. 382. Ὅρα ἀνωτέρω καὶ σελ. 178.

² Ἐν τῇ προσφωνήσει, ἣν κατὰ λέξιν παρεθέσαμεν, παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης ὅτι δὲν ἀποκαλεῖ τὸν Σάββαν ἀρχιεπίσκοπον, μὴ ἀναγνωρίζων τὴν χειροτονίαν αὐτοῦ νόμιμον, ἀλλὰ μοναχόν.

μενος, καὶ ἐν προόδοις σοβαρευόμενος, καὶ πολυτελῶς καὶ πολυτρόπως δоруφορούμενος. Ἐντεῦθεν δὲ προβαίνων καὶ ἀξίας ἱεραρχικῆς ἐπεθύμησε, καὶ ἀπελθὼν, δὲν γνωρίζομέν που, καὶ τυχὼν τῆς ἀξίας ταύτης ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα « Σερβίας ἀρχιερεὺς μεγαλωστὶ κηρυττόμενος· ἔνθα δὲ καὶ πολλοὺς ἀρχιερεῖς προεχειρίσατο, εἴτε δῆλα δὴ ἀπολελυμένως, εἴτε καὶ ἐν ὠρισμένοις τόποις τισὶν οὐ γινώσκομεν, καὶ τὸ ὅλον εἰπεῖν οὐ μόνον ταῖς μοναχικαῖς ἐπαγγελίαις ἐμπεπαρώνηκεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων κατάστασιν ἀνεκύκησε »¹.

Εἰς ταῦτα τὰ περὶ σοῦ τά τε πρῶην καὶ ἄρτι δὲν ἐπιστεύσαμεν καθ' ὁλοκληρίαν. Δὲν ἐξετάζομεν πῶς ἀπῆλθες ἐξ Ἀγίου Ὁρους εἰς Σερβίαν, καὶ πῶς ἐν τῷ μεταξὺ διήγαγες τὸν βίον, δὲν ἐδιδάχθημεν νὰ ἐρευνῶμεν τοὺς βίους τῶν ἄλλων, ἵνα ψέγωμεν αὐτούς, διότι τοῦτο ἀπαγορεύεται παρὰ τῆς θείας ἐντολῆς, « Μὴ κρίνετε ἵνα μὴ κριθῆτε ».

Προσῆκον ὁμως ἡμῖν θεωροῦμεν νὰ ζητήσωμεν παρὰ σοῦ, ἐὰν προεχειρίσθης ἀρχιερεὺς, καὶ πῶς, καὶ παρὰ τίνος ἐκκλησίας, ἐν Σερβίᾳ ἢ παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως; Διατί; Διότι ἐὰν ἐγένεσο μητροπολίτης, κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν δικαιοδοσίαν ἔκπαλαι εἰς τοὺς βασιλεῖς, τοῦ νὰ κανονίζωσι πόλιν, καὶ ἐπισκοπὴν τινα κατωτέρας τάξεως ἀνάγειν εἰς μείζω μητροπολιτικὴν ἢ ἀρχιεπισκοπικὴν, περὶ τούτου διαλαμβάνουσιν οἱ κανόνες τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου ὁ ἰβ' καὶ ὁ ιζ', καὶ ὁ λη' τῆς ἐν Τρούλλῳ, ἀλλ' ἔπρεπε σὺ νὰ ᾔσο ἐπίσκοπος πρότερον· σὺ δὲ οὔτε ἐπίσκοπος ᾔσο· τὴν δὲ βασιλικὴν δικαιοδοσίαν οὐδόλως ἔχεις, τὴν σὴν συγκρατοῦσαν προχειρίσιν. Ποῦ δὲ ὑπάρχει βασιλεία σήμερον, πολλῶν ἄρτι κατὰ τόπους ἐξουσιαζόντων, καὶ μηδενὸς ἀποσφύζοντος ἀκέραιον τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα; Καὶ ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει βασιλεία, πρὸς ἐπικύρωσιν τοῦ τοιοῦτου ἀξιώματος ἔχεις εὐλογον δικαιολογίαν;

— Ἐὰν δὲ εἰς τὴν Σερβίαν ἐκαινουργήθης ἀρχιερεὺς κρύφα, δὲν ἄγνοεῖς, ὡς πᾶς ἄλλος, ὅτι ἡ Σερβία τελεῖ ὑπὸ τὸν θρόνον τῆς Βουλγαρίας, καὶ ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Σερβίας Ῥάσσου² χειροτονεῖται παρὰ

¹ Ἐν τῷ περιθωρίῳ τοῦ χειρογράφου ὑπάρχει ἡ ἐρμηνεία διὰ μὲν τὸ « ἐμπεπαρώνηκεν, παρήκοος γέγονεν ἢ κατὰ φρόνησιν », διὰ δὲ τὸ « ἀνεκύκησεν, ἤγουν διέσεισε καὶ ἐτάραξε ».

² Ῥάσσα, Ῥασκία εἶνε τὸ καλούμενον σήμερον Νόβι-Παζάρ. Ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρξεν ἔδρα τῶν Σέρβων βασιλέων κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον· βραδύτερον ἐγένοντο ἄλλαι πόλεις Πριστίνα, Πρισρένη, Σκόπια κτλ. Schafarik, Slavische Alterth. Τόμ. Β',

τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Βουλγαρίας. Οὕτω δὲ σὺ παρὰ τοὺς κανόνας περιεβλήθης τὴν ἀρχιεπισκοπικὴν ἀξίαν, καὶ ἐγένεσο ἐπιβήτωρ ἀλλοτρίας ἐνορίας, καὶ ἐλησμόνησας ἑαυτόν, ἐξ ἀπονίας καταστήσας ἑαυτὸν ὑπεύθυνον παραβάσεως τῶν θείων κανόνων, τῶν καλῶς τεθέντων ὑπὸ τῶν πατέρων, «κάντεῦθεν τὴν ἀρὰν ἐκείνων ἐνεδύσω ψαλμικῶς ὡς ἱμάτιον».

Ἐὰν δέ, ἵνα τὴν ἀλήθειαν εἴπωμεν, ἐξέλεξας τὴν ἀρχιερωσύνην ἕνεκα ζήλου εὐαγγελικοῦ, ἔπρεπε κατὰ τὸν μέγαν θεοκήρυκα Παῦλον νὰ μὴ εὐαγγελίζῃσαι ὅπου ὁ Χριστὸς ὠνομάσθη, ἵνα οἰκοδομῇς ἐπὶ θεμελίον ἀλλότριον, ἀλλ' ὅπου οὗτος δὲν ἀνηγγέλθη, καὶ ὅπου δὲν ἤκουσαν τῆς φωνῆς αὐτοῦ, ὅτε οὐδεὶς ἤθελε κακίσει τὴν σὴν χειροτονίαν, ἐκ ζήλου σαφῶς ἀποστολικοῦ προεληθοῦσαν. Ἀλλ' ἡ Σερβία, χάρις τῷ Θεῷ, εὐσεβῶς διάγει καὶ χριστιανικῶς, ἐπὶ τοῦ θεμελίου στηριζομένη τῶν Ἀποστόλων, καὶ ἐπισκοπούμενη παρὰ τοῦ ἀρχιερέως, ὃν ἔδωκαν αὐτῇ οἱ πατέρες. Ἄρα ἐπεπῆδησας εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς ἀρχιερωσύνης, οὐχὶ διὰ ζῆλον τοῦ εὐαγγελίου, ἀλλὰ διὰ δοξομανίαν «καὶ εἰς κρῖμα ἑαυτοῦ καὶ κίνδυνον τοῦτο ἀνέλαβες».

— Ἀληθὲς εἶνε καὶ τοῦτο ὅτι εὐρὼν καθεστῶτα κανονικῶς ἐπίσκοπον τὸν Πρισδριᾶνον, τυραννικῶς τοῦ ἐπίσκοπέου ἐξέβαλες, καταναγκάσας τὸν δειλαῖον νὰ παραιτηθῇ «ἵνα δῆθεν καὶ ἀνεύθυνον τὸ κακὸν λογίζεται τῷ τῆς παραιτήσεως σχήματι». διώρισας δὲ ὃν σὺ ἤθελες, «καὶ οὕτως ἐπλεόνασας ἐφ' ἑαυτὸν τὴν τῶν κανόνων ἀγανάκτησιν».

— Ἐὰν δὲ εἰς τὴν σὴν ἐπιθυμίαν θελήσωμεν νὰ δώσωμεν τόπον, ἔπρεπεν, ὡ βέλτιστε, ὅχι εἰς ἄλλον τινά, ἀλλ' εἰς τὸν προκαθήμενον τῆς Βουλγαρικῆς ἐπαρχίας ὡς αὐτοκέφαλον καὶ εἰς τοὺς κατ' αὐτὸν ἐπαρχιώτας ἱεράρχας νὰ προσδράμης καὶ ζητήσης τὸ ἀξίωμα, καὶ πάντως ἤθελες τύχει τούτου «μετὰ οἰκονομίας πρεπούσης δοκιμασίᾳ κανονικῇ». Οἷον δὲ ἄτοπον ἐπῆλθεν ἐκ τῆς παρ' ἐτέρου χειροτονίας σου εἰς τύπον αὐτοκεφάλου ἀρχιερέως, γνωρίζουσιν οἱ τῶν νόμων καὶ κανόνων τὰς δέλτους ἐξακριβώσαντες.

Ἴνα δὲ τοῦτο ἐμφανῶς ἀποδείξωμεν, αὐτὰς τὰς περιλήψεις τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων ῥητῶς ἀναπτύξωμεν (Παραθέτει δ' ἐνταῦθα ὁ Χωματιανὸς τὰ κείμενα τοῦ λε' κανόνος τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τοῦ θ' τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τοῦ η' τῆς ἐν Ἐφέσῳ, τοῦ

ιγ' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ, τοῦ ιβ' τῆς ἐν Χαλκηδόνι διαλαμβανόντων περὶ ἐπαρχιῶν καὶ τῶν ὑπερορίως χειροτονούντων καὶ χειροτονουμένων).

« Ταῦτα τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων διακελευομένων, ἐπειδὴ οὐκ » ἔδει ἡμᾶς ἐν σιωπῇ τὰ τοῦ πράγματος γενέσθαι », οὕτω προφανοῦς δεικνυομένου τοῦ ἀτόπου, ἰδοὺ συνοδικῶς παραδηλοῦμεν τῇ σῇ τιμιοτήτι, « ὥς εἰ μὲν ὑπεκστῆς ἡμῖν τῶν ἀνέκαθεν ἀρμοζόντων τῇ καθ' ἡμᾶς ἐπαρχίᾳ δικαίων, ἃ κατέχεις νῦν ἐπιβατικῶς, εὖ ποιήσεις » ὥς μεταμελόμενος, « καὶ ἐν συναισθήσει τῆς ἀκανονίστου ταύτης ἐπιχειρήσεως γεγρονώς, καὶ εἰς τὴν ὁδὸν ἐπανελθὼν, ἣν ἀνέκαθεν οἱ σοὶ πατέρες ἐβάδισαν, καὶ τάχ' ἂν καὶ συγγνώμης τεύξῃ διὰ τὴν σύνεσιν, εἰ δὲ τολμήματι στέρξεις ἀμεταθέτως, καὶ τῆς ἰδίας μονοτονίας ἀνθέξει τῆς ἡμετέρας ταύτης καταφρονήσας γραφῆς, ὑπόδικον αὐτὸς σεαυτὸν ποιήσεις ἐπεξελεύσει κανονικῇ, ἣν δὴ καὶ ἐνδίκως ἐπανατείνονται σοὶ μετὰ τῆς τοῦ δικαίου δυνάμεως, ἀφορισμῷ ἀπὸ τῆς Ἀγίας καὶ ζωαρχικῆς Τριάδος καθυποβάλλομέν σε καὶ τῆς τῶν πιστῶν κοινωνίας ἐκκόπτομεν, ὥς παραβάτην τῆς τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων διαταγῆς, καὶ ὥς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν, ἣν ἀρχῆθεν οἱ ἅγιοι πατέρες ὥρισαντο συνταράζοντα καὶ συγχέοντα· ἐντεῦθεν δὲ καὶ οἱ κοινωνοῦντές σοι ταῖς αὐταῖς εὐθύναις ὑπόδικοι ἔσονται εἴτε τοῦ βήματός εἰσιν, εἴτε τῆς λαϊκῆς τάξεως καὶ καταστάσεως ».

« Διαγωγέα δὲ τῆς παρούσης συνοδικῆς ἡμετέρας γραφῆς τὸν ἱερῶτατον ἐπίσκοπον Σκοπίων, ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὸν ἡμῖν ἀδελφὸν καὶ » συλλειτουργὸν κυρὸν Ἰωάννην ἐχειροτονήσαμεν, ὥς ἂν καὶ διὰ ζωότητος φωνῆς τὰ ἀναγεγραμμένα διασαφήσῃ τῇ σῇ τιμιότητι. Μηνὶ » Ματίῳ, ἰνδ. η' ».

Τὸ ἔγγραφον δὲν φέρει ἔτος, εἰμὴ μόνον μῆνα καὶ ἰνδικτιῶνα. Ἐὰν ὁμως κρίνωμεν ἐκ τῆς σημειουμένης ἰνδικτιῶνος ὁγδόης, τὸ ἔγγραφον ἐγγράφη τὸν Μάτιον τοῦ 1220, τῆς ἰνδικτιῶνος ἡ' ἀρχομένης τῇ α' Σεπτεμβρίου 1219 καὶ ληγουσῆς τῇ α' Σεπτεμβρίου 1220· ἡ χειροτονία ἐπομένως τοῦ Σάββα ἐγένετο περὶ τὸ τέλος τοῦ 1219 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1220, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρως, καὶ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ Α' Σαραντηνοῦ τοῦ Χαριτοπούλου¹.

¹ Ὁ Χρύσανθος, Περὶ ὀφικίων, σ. πη', σφάλλεται γράφων ὅτι τὸ Πέκιον ἐγένετο ἀρχιεπισκοπὴ ἐπὶ Θεοδώρου Β' τοῦ Λασκάρως καὶ Ἀρσενίου πατριάρχου. Ἐπ' ἧσης καὶ ὁ Δοσίθεος, σελ. 814, γράφων ὅτι ἐγένετο ἐπὶ Λασκάρως, συγγάμδρου τοῦ Στε-

Δὲν γνωρίζομεν ἂν καὶ τί ἀπελογήθη ὁ Σάββας εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Χωματηνοῦ, γνωστὸν ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Πατὴρ οὗτος τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας διετέλεσεν αὐτόνομος ἀρχιεπίσκοπος τῆς Σερβίας, ὅτι ἔσπεψε τρεῖς βασιλεῖς, τὸν ἀδελφόν του Στέφανον Β' τῷ 1222, τὸν ἀνεψιόν του Ῥαδοσλαῦον τῷ 1228, καὶ τὸν διάδοχόν του Βλαδισλαῦον (1234). Ἐπορεύθη δ' ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐξ ὧν κατόπιν, ἐπιστρέφων διῆλθεν ἐκ Νικαίας τῷ 1231, ἐνθα ἐβασίλευε τότε ὁ Ἰωάννης Βατάτσης, ὅφ' οὐ ἐγένετο δεκτὸς μετὰ πολλῆς φιλοφροσύνης, εἴτα μετέβη εἰς Ἅγιον Ὅρος διὰ πλοίου, ὅπερ παρεχώρησεν αὐτῷ ὁ Βατάτσης, σύναμα δωρήσας καὶ πολύτιμα δῶρα. (Ὅρα ἀνωτ. σ. 258). Ἐπανελθὼν εἰς Σερβίαν μετήνεγκε τὰ λείψανα τοῦ πατρὸς του ἐκ τῆς Μονῆς τῆς Στουδενίτσης εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Γκίτσας, ὅτε καὶ ἀνεγνωρίσθη ὁ πατήρ του ὑπὸ τῶν Σέρβων ἅγιος. Ἐπεχείρησε δ' εἴτα ὁδοιπορίας εἰς Αἴγυπτον, Λιβύην, Θηβαίδα, ἀπῆλθεν ἐκ νέου εἰς Ἱερουσαλήμ, μετέβη εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, εἰς Βαβυλῶνα, διῆλθε τὴν Ἀρμενίαν. Ἐκ τῆς Ἑλλάδος δὲ διῆλθε τὴν Θεσσαλίαν, Ἰλλυρίαν, Θεσσαλονίκην βασιλεύοντος τοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου, ὃν ὁ Σέρβος χρονογράφος ἀποκαλεῖ ἅγιον. Μετέβη ἐπ' ἴσης εἰς Βουλγαρίαν παρὰ τῷ Ἀσάν. Τέλος ἐν Τυρνόβῳ τῆς Βουλγαρίας ἀσθενήσας ἀπέθανε τῇ 14 Ἰανουαρίου τοῦ 1237¹, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ².

Κατὰ τοὺς προμνημονευθέντας συναξαριστὰς ὁ Σάββας συνετέλεσε διὰ τῶν ἀρετῶν του καὶ διὰ τοῦ κηρύγματος εἰς τὴν ἠθικοποίησιν τοῦ Σερβικοῦ λαοῦ, διαδῶσας πανταχοῦ τῆς χώρας του τὴν ὀρθοδοξίαν,

φάνου καὶ τοῦ Ἀρσενίου πατριάρχου ἐν ἔτει 6622 (=1113). Ἐνταῦθα ὑπάρχει σύγχυσις τῶν δύο Λασκάρων καὶ ἐσφαλμένη χρονολογία. Τὸ Σερβικὸν συναξάριον μνημονεύει τοῦ Λασκάρους, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ ἀναγράφει τὸν Γερμανόν, ἐνῷ, ὅταν οὗτος ἐγένετο πατριάρχης, ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις δὲν ἦτο ἐν τῇ ζωῇ. Ἀνακριθεὶ τὰ ὑπὸ Γεδεών, Πατριαρχικοὶ πίνακες, σελ. 382, γραφόμενα, ὅτι ἐγένετο τὸ Πέχιον αὐτοκέφαλος ἀρχιεπισκοπὴ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Β'. Ὁ Ghodzko, Légendes Slaves, ἐν τοῖς προλεγομένοις τῆς μεταφράσεως τοῦ συναξαρίου τοῦ Δομιτιανοῦ (σελ. II), ἀναφέρει τῷ 1221, τὸ αὐτὸ καὶ ὁ Schafarik, Β', σ. 254. Τὸ Ἑλληνικὸν συναξάριον δὲν ἔχει χρονολογίας, οὐδ' ἀναγράφει τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου. Αἱ ἐν τῷ πονήματι τοῦ Σωφρ. Καλλιγᾶ, Ἀθωνιάς, σελ. 98, χρονολογίαι ἐν τοῖς γραφομένοις περὶ Χιλιανδαρίου εἶναι ἐσφαλμέναι.

¹ Δὲν εἶναι ἐξηκριθωμένον τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ ἁγίου Σάββα, οὐδ' ἡ ἡμέρα, διότι ἄλλαι μὲν πηγαὶ ὀρίζουσι τὸ ἔτος 1235, ἄλλαι δὲ τὸ 1237. Ὡς πρὸς τὴν ἡμέραν δὲ ἄλλαι τὴν 12, ἄλλαι δὲ τὴν 14 Ἰανουαρίου, ὅτε καὶ ἐορτάζεται ἡ μνήμη του.

² Μετὰ 3 αἰῶνας οἱ Τοῦρκοι τῷ 1595 ἔκαυσαν τὰ λείψανά του ἐν Βελιγραδίῳ, Ghodzko, Légendes Slaves, σελ. II.

ἐφ' ᾧ καὶ ἐτιμήθη ὡς πολιοῦχος Ἅγιος τῆς Σερβίας μετὰ τοῦ πατρός του Συμεῶνος. Ἡ Ἀνατολικὴ καὶ Δυτικὴ ἐκκλησία ἐορτάζουσι τὴν μνήμην αὐτοῦ ὡς Ὁσίου τῇ 14 Ἰανουαρίου¹, τοῦ δὲ πατρὸς του Συμεῶνος μόνον ἡ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία τῇ 14 Δεκεμβρίου².

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ'

(Σελ. 148 σημ. 1)

Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς προσωνομίας Δεσπότης.

Ἡ ἀπὸ τῆς Σ' ἑκατονταετηρίδος ἐν ἐπιγραφαῖς, καὶ ἀπὸ τῆς Η' ἐν νομίσμασι χάραξις τοῦ τίτλου τοῦ δεσπότη ἀντὶ τοῦ βασιλέως ἔχει ἀναμφιβόλως ἐννοίαν τινα καὶ λόγον. Ὑποθέτομεν ὅτι ἡ λέξις δεσπότης ἀντὶ βασιλεὺς ἢ αὐτοκράτωρ ἐπὶ νομισμάτων εἶχε θεοκρατικὴν τινα ἐννοίαν, πλὴν τῆς ἐνεχομένης τοῦ κύριος, τοῦ δεσπόζοντος, ὡς ἐπιθέτου ἀποδιδόμενου τῷ Θεῷ. Εἶχον δὲ οἱ αὐτοκράτορες τοῦ

¹ Ἐν τοῖς Μηναίοις Ἰανουαρίου καὶ Φεβρουαρίου δὲν ἀναγράφονται ὕμνοι ὑπὲρ τῶν δύο τούτων Ὁσίων, ἀλλ' ἀπλῶς γίνεται μνεία αὐτῶν ἐν μὲν τῇ 14 Ἰανουαρίου «Μνήμη τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Σάββα, ἀρχιεπισκόπου Σερβίας. καὶ κτίτορος τῆς ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Χιλιανδαρίου» καὶ ὁ στίχος

«Φωστὴρ ἐδείχθης, φωτίσας τὴν Σερβίαν
ἔργοις, λόγοις τε Σάββα, τῶν Σέρβων κλέος».

Ἐν δὲ τῇ 18 Φεβρουαρίου «Ὁ Ὁσιος Συμεών, ὁ κτίτωρ τῆς ἐν Ἀθῶν Μονῆς, ὁ ἀκμάσας, ἀρῦ ἐν εἰρήνῃ τελειοῦται», καὶ ὁ στίχος

«Τίς οὐκ ἐπαινέσειε, Συμεὼν πάτερ,
σὲ τὸν βλήσαντα μύρον ἐκ τοῦ σοῦ τάφου;»

Κατὰ τὸν Δοσίθεον, Ἱστορ. σ. 814, ὁ Σάββας καθιέρωσεν ὅπως κατ' ἔτος, τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, συνέρχωνται πάντες οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Σερβίας εἰς Πέκιον ἐν τοπικῇ συνόδῳ καὶ συσκέπτωνται περὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν.

² Ἡ Λατινικὴ ἐκκλησία, ἥτις δὲν ἀνεγνώρισε μετὰ τὸ σχίσμα ἀγίους, κατέταξε τὸν Σάββαν μετὰ τῶν ἁγίων, διότι ἡ Σερβικὴ ἐκκλησία ἀπὸ τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος ὑπέκειτο εἰς τὸν πᾶπαν Ῥώμης, ἀλλὰ δὲν ἀπεξενώθη καὶ τῆς ὀρθοδόξου. Ἡ σύγκυσις δὲ αὐτὴ ἐπεκράτησε μέχρι τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος. A. Hilferding, Gesch. der Serben und Bulgaren (ἐκ τῆς Ῥωσικῆς μετὰφρασεως). Ὅρα καὶ Acta Sanctorum, 14 Ἰανουαρίου, σελ. 262. Πρβλ. καὶ Nicol. Nilles, S. I. Kalendarium manuale utriusque ecclesiae Orientalis et Occidentalis, T. A', σελ. 446 (6' ἐκδ. 1896/97).

Βυζαντίου περιβληθῇ τὸ imperium, ἤτοι ἦσαν καὶ ἱερεῖς καὶ βασι-
 λεῖς. Τὸ ἐπίθετον δεσπότης ὡς προσωνυμία τοῦ Θεοῦ ἀπαντᾷ πολ-
 λάκις ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, Λουκ. 2, 29 «νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν
 σου, δέσποτα». Πράξεις Ἀποστ. 4, 24 «δέσποτα σὺ ὁ Θεός»,
 Παύλου πρὸς Τιμόθ. Α', 5', 1, «Ὅσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι τοὺς
 ἰδίου δεσπότης, πάσης τιμῆς ἀξίους ἡγείσθωσαν, ἵνα μὴ τὸ ὄνομα
 τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημῇται». Τοῦ αὐτοῦ, πρὸς Τιμ.
 Β', 2, 21, Ἰουδα ἐπιστ. Δ', «τὸν μόνον δεσπότην Θεόν». Ἀποκάλ.
 6, 10.— Καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δὲ ᾠσμασιν ἀπαντῶσιν ἀμφό-
 τεροι αἱ ῥήσεις ὡς τὸ «Σὲ τὸν βασιλέα καὶ δεσπότην». Ἡ βασιλίςσα
 ἐλέγετο δέσποινα ἐπίθετον ἐπ' Ἰσῆς τῆς Θεοτόκου. Ἡ χρῆσις τοῦ
 ὀνόματος δεσπότης καὶ δέσποινα εἰσῆχθη ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (Πα-
 παρ. Ἑλ. Ἱστορ. Δ', 12). Σὺν τῷ χρόνῳ ὁ τίτλος τοῦ δεσπότης
 ἀπεδόθη καὶ εἰς κατώτερα τοῦ βασιλέως πρόσωπα, εἰς τρὺς υἱοὺς αὐ-
 τοῦ, εἰς μεγιστᾶνας τοῦ κράτους. Προσελήφθη δὲ καὶ ὡς προσηγορία
 τοῦ ἀρχιερέως ἀπὸ τοῦ Ε' ἔτι αἰῶνος (Ὅρα Δοσίθεον 959)· καὶ ἀπὸ
 τοῦ Θ' αἰῶνος γινώσκουμεν ὅτι ὁ θρόνος τοῦ ἀρχιερέως ἐλέγετο «θρό-
 νος δεσποτικός» (Ἑλ. Πατρολ. 87, σελ. 3985), διατηρηθεῖσα μέχρι
 τοῦ νῦν, καὶ ἐν τῷ πολυχρονίῳ ψάλλεται τὸ «Τὸν δεσπότην καὶ ἀρχι-
 ερέα ἡμῶν». Ἴσως δὲ εἰς παλαιότερους χρόνους ἡ μία τῶν λέξεων τού-
 των ἀνεφέρετο εἰς τὸν βασιλέα ὡς δεσπότην, ἡ ἑτέρα δὲ εἰς τὸν ἀρ-
 χιερέα, ψαλλομένου οὕτω τοῦ πολυχρονίου, ὅταν ἀμφότεροι παρί-
 σταντο ἐν τῷ ναῷ. Τοῦτο εἰκάζομεν, διότι ἐν τῷ πολυχρονίῳ ὁ εἰς τῶν
 δύο τίτλων παρέλκει. Ταῦτα ἐγράψαμεν ὡς ἀπλὴν εἰκασίαν ἡμῶν.
 Ὁμολογοῦμεν δὲ ὅτι τὸ θέμα δεῖται εὐρυτέρας ἐξετάσεως καὶ ἐρεῦνης.

Ἐνεῖχε δὲ ἡ προσηγορία Δεσπότης καὶ τὴν κυρίαν αὐτῆς ἔννοιαν,
 τῆς ἰσχύος, καὶ δυνάμεως, θεωρουμένου τοῦ φέροντος ταύτην ὡς
 ὑπεράνω παντὸς νόμου. Δι' ὃ καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Νικαίας, ὡς εἶδο-
 μεν ἀνωτέρω, ὠνόμαζον τὸν Ἰωάννην Βατάτσην πατέρα, τὸν Λά-
 σκαριν δὲ Δεσπότην.

Καὶ ὁ Βαλδουῖνος εἰς τὰ νομίσματά του (1204-1205) ἐγράφετο
 «Βαλδουῖνος δεσπότης». (Buchon, Rech. et mat. T. A', σ. 17). Ὅρα
 ἐν Ἀννῇ Κομνηνῇ ἐν τέλει Β' τόμου εἰκόνα τοῦ νομίσματος, παρα-
 τεθειμένην εἰς τὰ σχόλ. τοῦ Δουκαγγίου. (Du-Cange, Glossar. infi-
 mae latinit. ἐν λέξει Despotus, καὶ ἐν τῷ Gloss. inf. Graec. ἐν
 λ. Δεσπότης). Ἀπαντῶσι δὲ πολλάκις καὶ τὰ δύο ἐπίθετα δεσπότης

καὶ βασιλεὺς (Boeckh Corp. 8795. Legrand, Description des œuvres d'art et de l'église de Sts Apôtres. Poème en vers iambiques par Constantin le Rhodien. Πασπάτη, Βυζαντιναὶ μελέται τοπογραφικαὶ καὶ ἱστορικαί, σελ. 34, 46, 49, 58).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε'

(Σελ. 164)

Πρᾶξις συνοδική περὶ τῆς τοῦ δεσπύτου Θεοδώρου Ἀγγέλου εἰς βασιλέα ἀναγορεύσεως.

Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος περὶ τῆς εἰς Χριστὸν διαλεγόμενος πίστεως καρδίᾳ μὲν, φησὶν, πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν (Πρὸς Ῥωμ. 10, 10). Τοῦτο τὸ ἀποστολικὸν οἰκισούμενοι καὶ ἡμεῖς, οἱ κατὰ μοῖραν ταύτην τὴν δυτικὴν ἐπίσκοποι πάντες, ὅσοι θρόνων ὑψηλοτέρων καὶ ταπεινοτέρων ὑπάρχοντες πρόεδροι, ὅπερ ἐπιστεῦσαμεν εἰς δικαιοσύνην καρδίας, τὴν ἀναγόρευσιν δὴ καὶ στεμματοφορίαν καὶ χρῆσιν τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως κὺρ Θεοδώρου τοῦ Δούκα, τοῦτο καὶ στόματι ὁμολογοῦμεν, καὶ χειρὶ γράφομεν. Αὐτὸς γὰρ ἐγένετο ῥύστης μετὰ Θεόν, καὶ σωτὴρ ἡμέτερος καὶ αὐτοτελὴς σωτηρία, πολλοὺς μὲν πόνους ὑπομείνας ἕνεκα τῶν ἐνταῦθα χριστιανῶν, πολλοὺς δὲ ἰδρώτας κενώσας ὑπὲρ ἡμῶν, καί, τὸ τοῦ ποιητοῦ ἐγκαίρως εἰπεῖν, νύκτας ἀύπνους ἰαύων καὶ ἡμᾶς διαμετρῶν αἱματόεντα ('Ιλιάδ. 9, 325), ἐκ τῶν πολεμικῶν ἀγώνων καὶ συμπλοκῶν ὑπὲρ ἀφανισμοῦ μὲν τελείου τῶν καταπολεμησάντων ἡμᾶς ἀθέων Λατίνων, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἐκ τοῦ Αἵμου Σκυθῶν. Ζυγὸν αὐτὸν ἡ κοινὴ συνήθεια ὀνομάζει. Ἐκ τούτων τῶν κόπων, ἐκ τούτων τῶν ἰδρώτων, ἐκ τούτων τῶν ἀγώνων, καὶ ἐκ τοῦ τὰ πάντα τὰ καθ' ἡμᾶς μέρη ταῦτα τὰ δυτικὰ ἰδρῶσιν ἀμέτροις καὶ πόνων ὑπερβολαῖς ἀπαξάπαντα αἰχμαλωτισθέντα τε καὶ ἀφανισθέντα εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀποκαταστήσας διαγωγὴν καὶ κατάστασιν, καὶ πολλοὺς μὲν καὶ δυσαρίθμους ἀνακαθάρας ὄχθους Λατινικοὺς τε

καὶ Σκυθικοὺς, πολλὰ δ' ἐπισκοπεῖα Θεοῦ καὶ ἱερὰ μοναστήρια τῆς Λατινικῆς καὶ Σκυθικῆς λυτρωσάμενος μιαρίας, ἐν τούτοις μὲν τοὺς φυγάδας τοῦ Κυρίου ἀρχιερεῖς ἐμπρέπειν ταῖς σφετέραις ἐπισκοπαῖς ὥκονόμησεν, ἐν τούτοις δὲ τοὺς ἡγουμένους αὐθις ἀποκατέστησεν, ὡς καὶ τούτους κάκείνους τῶν οἰκείων προβάτων αὐθις ἀγελαρχεῖν. Τὸ δὲ μεῖζον εἰπεῖν, καὶ ὃ παρὰ παντὸς ὡμολόγηται στόματος, ὡς διαφόρων βασιλείων ἀπόγονος, καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν ἀναγωγὴν δικαιοῦμενος, ὡς στρατιώτης ἔμπειρος, ὡς ἄγρυπνος φύλαξ, τὴν τῆς βασιλείας ἀντιμισθίαν ἀντέλαβεν ἐπισκοπικαῖς ὁμολογίαις, καὶ λοιπῶν ἱερέων καὶ μοναχῶν καὶ στρατιωτῶν ἐπικρίσει, καὶ πάντων τῶν ἐνταῦθα χριστιανῶν, καὶ εἰς τὸ τῆς βασιλείας οὕτως ἀναβέβηκεν ἀξίωμα. Καὶ τοῦτον μόνον βασιλέα ὁμολογοῦμεν, καὶ τοῦτον στέφομεν καὶ τοῦτον χρίομεν, καὶ τὰ πιστευθέντα παρ' ἡμῶν καὶ ὁμολογηθέντα εἰς δικαιοσύνην, εἰς σωτηρίαν καὶ ταῖς οἰκείαις ὑπογραφαῖς βεβαιούμεθα. Ἀμήν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5'

(Σελ. 610)

Ἐν τῷ κειμένῳ τῆς ἱστορίας διελάβομεν περὶ τοῦ ἱστορικοῦ ζητήματος, ἃν οἱ Γενουήνσιοι παρέσχον τῷ Παλαιολόγῳ πραγματικὴν βοήθειαν ἢ μὴ διὰ τῶν ἀποσταλέντων πλοίων. Εἶδομεν δὲ ὅτι τινὲς τῶν χρονογράφων τῆς Δύσεως ἀναγράφουσιν ὅτι ὁ Παλαιολόγος ἀνέκτισε τὴν Κωνσταντινούπολιν τῇ βοηθείᾳ τῶν Γενουηνσίων, ἐφ' οὗ βασιζόμενοι νεώτεροι ἱστορικοὶ τῆς Γενούης ἀνέγραψαν τοῦτο. Ἵνα κατανοηθῇ δ' ἔτι κάλλιον τὸ μὴ ἀξιόπιστον τῶν ἱστορικῶν τούτων, παραθέτομεν ἐνταῦθα τὰ σχετικὰ χωρία αὐτῶν.

Ἀρχαιότερος τῶν χρονογράφων εἶνε ὁ Monachus Patavinus (1207-1270) (ἐν Murat. T. H', σ. 716). Οὗτος ἐν ἀκριβεῖ ἐκθέτῳ τὰ τῆς ἀλώσεως, μνημονεύων ἔτι καὶ τῆς ὑπὸ τὸν Ἐνετὸν ποτεστᾶτον ἐκστρατείας τῶν Φράγγων εἰς Δαφνουσίαν, οὐδὲν γράφει περὶ πραγματικῆς βοηθείας τῶν Γενουηνσίων· ἀλλ' ἀπλῶς ὅτι εὐθύς ὡς ἤκουσαν οὗτοι τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου, ὑπερεχάρησαν καὶ διαρρήξαντες τὰς πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς συνθήκας, ἃς τῇ ἐντολῇ τοῦ

Πάπα συνῆψαν, προσῆλθον εἰς τὴν φιλίαν τοῦ Παλαιολόγου «Cum audissent autem Januenses aemuli Venetorum, quod Palaeologus Constantinopolim invasisset, alacres sunt effecti; statimque pacis foedere violato, quod de mandato Summi Pontificis inter ipsos et Venetos erat factum, societatem cum Palaeologo contra Venetos statuerunt». Ὁ χρονογράφος οὗτος ὁ ἐν τῷ χρονικῷ αὐτοῦ τὰς χειρίστας μεταχειριζόμενος ὕβρεις κατὰ τῶν Ἑλλήνων, οὐδόλως ἤθελε παραλίπει νὰ ἀναφέρῃ λεπτομερῶς τὴν βοήθειαν τῶν Γενουησίων, ἐὰν ἐπήρχετο, ὅπως μετριάσῃ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ κατορθώματος τῶν Ἑλλήνων. Κατωτέρω δὲ μνημονεύων τῶν προσπαθειῶν τῶν Ἑνετῶν πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κινδύνου, ὅστις ἠπείλει τὰς ἐπὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου κτήσεις των, γράφει ὅτι εἰχον οἱ Ἑνετοὶ τόσῃν δύναιμιν, ὥστε νὰ καταλάβωσι πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, ἐὰν οἱ Γενουήνσιοι δὲν προσήρχοντο εἰς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων «nisi Januenses Graecis auxilium praebuisent». Ἡ βοήθεια ὁμως αὕτη ἀνάγεται εἰς χρόνον μεταγενέστερον τῆς ἀλώσεως· εἶδομεν δ' ἐν τῷ κειμένῳ (Σελ. 613) καὶ ναυμαχίαν συμβᾶσαν περὶ τὰς Σπέτσας μεταξὺ τοῦ ἐνετικῆς στόλου καὶ τοῦ συμμαχικοῦ Παλαιολόγου καὶ Γενουησίων.

Τοὺς λόγους τοῦ Παταβινοῦ ἀναγράφουσι καὶ δύο τῶν τελευταίων χρονογράφων τῆς Δύσεως ὁ Laurentius de Monacis καγγελλάριος Ἑνετὸς ἐν Κρήτῃ (Ἀπέθ. 1429), Chronicon de rebus Venetis, σελ. 150, καὶ ὁ M. Antonius Sabellicus (Rerum Venetarum ab urbe condita ad Marum Barbadicum. Decadis primae liber X, 1260). (Ἀπέθανε 1506).

Ἄλλος σύγχρονος τῶν γεγονότων Φλωρεντινὸς χρονογράφος ἔρχεται ὁ Ricordano Malespini (1200-1281), ὅστις ἐν τῇ Istoria Fiorentina, ἣν κατέλιπεν, ἄλλα φθέγγεται, μνημονεύων ἐν παρόδῳ τῆς ἀλώσεως. Οὗτος ἀναγράφει ὅτι ὁ Παλαιολόγος ἀνέκτησε τὴν Κωνσταντινούπολιν τῇ βοηθείᾳ τῶν Γενουησίων, «Paglialoco imperadore de' Greci, colla forza de' Genovesi, i quali con loro navi l'atarono e colla forza di loro, e per dispetto de' Viniziani furono presi e cacciati i Franceschi e' Viniziani κτλ.» (ἐν Murat. T. H', σ. 986).

Ὁ Guillelmo de Nangiaco ἢ Gul. de Nangis (ἀπέθ. 1300), χρονογράφος Γάλλος ἀναφέρει «Graeci quemdam nomine Perio-

logum imperatorem creant; Francis et Latinis ac Balduino imperatore de Constantinopoli expulsis, dominium imperii Constantinopolitani recuperaverunt, *faventibus* eisdem Januensibus in odium Venetorum». (Chronique latine de Guillaume de Nangis de 1113 à 1300 T. A', σ. 223. Έκδοσις H. Géraud, 1843).

Ὁ Will. Rishanger (ἀπέθ. 1322) ὁ συνεχίσας τὸ χρονικὸν τοῦ Matthieu Paris, ἀναφέρει ὅ,τι περίπου καὶ ὁ Guil. de Nangis. Τούτου παραθέτομεν τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν μὴ ἔχοντες τὸ λατινικὸν κείμενον (Grande Chronique de Matthieu Paris traduite en Français par A. Huillard-Breholles, T. Θ', σελ. 94). Cette année, Baudouin, empereur des Grecs, fut chassé avec les Français et les Latins par les Grecs, qui étaient secondés par les Génois, en haine des Vénitiens». Ἑλλ' αἱ τελευταῖαι λέξεις «qui étaient secondés κτλ.» δὲν ἔχουσιν οὕτως ἐν τῷ κειμένῳ τῷ λατινικῷ, ἀλλ' ὡς ἐξῆς «per auxilium Januensium et Venetorum». Δῆλα δὴ τῇ βοηθείᾳ τῶν Γενουηνσίων καὶ Ἑνετῶν. Ἑλλ' ὁ μεταφραστὴς Huillard-Breholles, παρεδέχθη ἐνταῦθα ἄλλην γραφὴν παραλαβὼν ἐκ τοῦ Gul. de Nangis τὰς λέξεις in odium Venetorum. Παρεδέχθη δὲ τὴν διόρθωσιν ὅπως εἶνε μᾶλλον σύμφωνος εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν διαπληκτισμῶν μεταξὺ Ἑνετῶν καὶ Γενουηνσίων.

Ὁ Giovanni Villani (ἀπέθ. 1348), (Historie Fiorentine ἐν Murat. T. ΙΓ', σ. 202) γράφει Paleologo imperadore de' Greci con la forza de' Genovesi, i quali con loro galee e navilio *l' adjutarono per dispetto de' Vinitiani* loro nemici la prese (Κωνσταντινούπολιν). Μετὰ τοῦτο ἐξακολουθεῖ ἀφηγοῦμενος τὰς δωρεὰς τοῦ Παλαιολόγου πρὸς τοὺς Γενουηνσίους.

Ὁ ἐκ Πιστόγιας χρονογράφος Sozomenus (1387-1429), (ἐν [Tartini] Rerum italicarum scriptores, T. A', σελ. 130, γράφει ὅτι «Michael Palaeologus Graecorum Imperator, fretus *Januensium auxilio*, Constantinopolim . . . recepit. Unde imperator Januensibus pene oppidum concessit pro tanto beneficio recepto».

Τὰ αὐτὰ γράφει καὶ ὁ Ἑνετὸς ἱστορικὸς Andrea Navagiero (ἐν Murat. T. ΚΓ', σ. 999), ὅτι ὁ Παλαιολόγος ἐκυρίευσεν τὴν Κωνσταντινούπολιν «coll' ajuto de' Genovesi et Ungheri». Οὗτος προσθέτει ὡς βοηθοὺς καὶ τοὺς Οὐγγρους.

Ἄλλα δὲ χρονικὰ ὡς τὸ *Breviarium Pisanæ historie*, τὸ τοῦ *Ptolemæi Lucensis*, τὸ τοῦ *Franc. Pipini*, τὸ τοῦ *Bernardi Guidonis*, τὸ τοῦ *Andrea Danduli*, τὸ τοῦ *Marini Sanuti* μνημονεύοντα τῆς ἀλώσεως ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου σιωπῶσι περὶ Γενουησίων.

Ἐκ τῶν λόγων τῶν χρονογράφων τούτων, πλὴν τοῦ *Μοναχοῦ Παταβινοῦ*, ὧν ὁ τελευταῖος καὶ οἱ πρὸ τούτου ἀντέγραψαν τοὺς προγενεστέρους ἐπαναλαμβάνοντες σχεδὸν τὴν αὐτὴν φράσιν, μανθάνομεν ὅτι οἱ Γενουήνσιοι παρέσχον βοήθειαν· ἀλλ' οὐδαμῶς ὁποῖαν. Ἡ εἰδησις αὕτη τῆς παροχῆς βοηθείας, καθ' ἡμᾶς, προέκυψεν ἐκ τῆς μεταξὺ Γενουησίων καὶ Παλαιολόγου συνθήκης, ἥτις ἦτο μέγα γεγονὸς πολιτικὸν τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ ἥτις μετεφράσθη καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας, ἐξ ὧν ἐσώθη μόνον τὸ γαλλικὸν κείμενον, ἐν ᾗ ἀνεγράφετο ὅτι ἡ Γένουα ἤθελε παράσχει τῷ Παλαιολόγῳ βοήθειαν ὡς ἀντάλλαγμα τῶν παροχῶν, ἃς οὗτος ἐδίδεν αὐτῇ. Ἠκούσθη δὲ καὶ ἡ φήμη ὅτι ἐστάλησαν πλοῖα ἐκ Γενούης, ἀλλὰ ταῦτα, ὡς εἶδομεν ἐν τῷ κειμένῳ, ἔφθασαν βραδέως, οὐδὲν λαβόντα μέρος.

Ἐκ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν τῆς Γενούης ὑποστηρίζουσι τὴν συμμετοχὴν τῶν Γενουησίων εἰς ἀνάκτησιν τῆς *Κωνσταντινουπόλεως* ὁ *Serra*, *La storia dell' antica Liguria e di Genova*, T. B', σ. 125, καὶ ὁ *Canale*, *Nuova istoria della repubblica di Genova*, T. B', σ. 158, ἴσως καὶ ἄλλοι, οὓς δὲν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν. Ὁ *Pagano*, *Delle imprese e del dominio dei Genovesi nella Grecia* σ. 29 σημ. 1, μνημονεύων τῶν λόγων τοῦ *Γρηγοῤῃ*, ὅτι ἄνευ τῆς βοηθείας τῶν Γενουησίων ὁ Παλαιολόγος ἀνέκτησε τὴν *Κωνσταντινούπολιν*, ἐπιφέρει ὅτι ἡ μετὰ τῆς πολιτείας τῆς Γενούης συνθήκη τοῦ Παλαιολόγου, καὶ τὰ πρὸς αὐτὴν ἀνταλλάγματα δύνανται νὰ ἀποδείξωσι καὶ τὸ ἐναντίον « *ma i doni e le convenzioni fatte col comune di Genova da Michele Paleologo citate dagli stessi autori Greci, possono provare il contrario* ».

Ὁ *Sauli* ὁ εἰδικὴν ἱστορίαν γράψας τῆς ἀποικίας τῶν Γενουησίων ἐν *Γαλατῇ* (*Della colonia dei Genovesi in Galata*, T. A', σ. 61), ἀρνεῖται τὴν συμμετοχὴν τῶν Γενουησίων εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς *Κωνσταντινουπόλεως* « *Non è ben noto che i Genovesi abbiano avuto parte in questa ricuperazione di Constantinopoli. Matteo Villani e Ricordano Malaspina positivamente le affermano, e*

positivamente lo nega Niceforo Gregora, l' autorità del quale per questo fatto è apresso di me maggiore che non quella degli storici Fiorentini». Κολάζει ὁμως τοὺς λόγους τούτους ἐπιφέρων, ὅτι δύναται ὁ Γρηγορᾶς ἐκ φιλοπατρίας ὀρμηθεὶς νὰ ἀπέδωκεν εἰς μόνους τοὺς Ἑλληνας τὴν δόξαν τοῦ κατορθώματος.

Ὁ Depping, Histoire du commerce entre le Levant et l'Europe depuis les Croisades, T. B', σ. 63, αὐθαιρέτως γράφει, ἐπ' οὐδεμιᾶς ἱστορικῆς πηγῆς στηριζόμενος, τὰ ἐξῆς παρ' οὐδενὸς ἱστορούμενα « L'empereur installé par les Génois paya cher le service des alliés ». Ὅρα καὶ T. A', σ. 206.

Ὁ Buchon, Recherches historiques, T. A', σ. 27, σημ. 1, καὶ ὁ Heyd, Histoire du commerce du Levant au moyen-âge, T. A', σ. 428, οὐδαμῶς ἀποδέχονται τὴν συμμετοχὴν τῶν Γενουηνσίων.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

A

"Αγγελιοι 500.
 "Αγγελος 539. 546.
 "Αγγελος Α' Σανουῶδος 158.
 "Αγγελος Β' Σανουῶδος 265.
 'Αγία Παρασκευή 247.
 'Αγιοθεοδωρίτης 551.
 'Αγιος 'Αντώνιος (ναός) 345.
 'Αγιος 'Ιωάννης (ναός) 345.
 'Αγιος Λαυρέντιος (ναός) 121.
 'Αγιος Μάρκος (ναός) 61. 149. 262.
 "Αγιος Παντελεήμων (ναός) 527.
 'Αγία Σοφία (ναός) 5. 121. 619.
 'Αγιος Χριστόδουλος 184.
 'Αγνή θυγ. Βονιφατίου 69. 120.
 'Αγνή σύζυγ. Θεοδώρου Βρανᾶ 249.
 'Αγνή βασίλ. Γαλλίας 391.
 'Αγνή θυγ. Πέτρ. Κουρτεναί 123. 389.
 'Αζατίνης ὄρα 'Ιαθατίνης.
 'Αζατίνης 566.
 'Αθανάσιος ('Αναλς) 299.
 'Αθανάσιος (Κορώνης) 188.
 'Ακομινᾶτος ὄρα Μιχαήλ 'Ακ.
 'Αχροπολίτης ὄρα Γεώργ. 'Ακρ.
 'Αλδεμβραντίνος 14.
 'Αλέξανδρος υἱός 'Ανδρ. Βέλλα 123.
 'Αλέξανδρος Δ' πάπας 401. 459.
 'Αλέξιος Αὐτωρειανός 442.
 'Αλέξιος Α' Μεγάλ. Κομνηνός 14. 44. 74.
 'Αλέξιος Β' αὐτοκρ. 45. 190.
 'Αλέξιος Γ' 6. 8. 9. 10. 41. 47. 49 ἐπ.
 80 ἐπ. 96. 136. 163. 180 396,
 'Αλέξιος Δ' 41. 49.
 'Αλέξιος Ε' 5.
 'Αλέξιος ἄδελ. Θεοδ. Α' Λασκ. 8. 156.
 'Αλέξιος Παλαιολόγος 8. 504.
 'Αλέξιος Πηγονίτης 321.
 'Αλέξιος Πυρρός 190.
 'Αλέξιος 'Ραούλ 349. 396. 445. 521.

'Αλέξιος Στρατηγόπουλος 393. 427. 480.
 496. 500. 506 ἐπ. 519. 523. 525. 530.
 547. 549 ἐπ. 589. 594 ἐπ. 597. 620.
 'Αλέξιος ἀνεψιός Στρατηγοπούλου 592
 ἐπ. 597. 600 ἐπ.
 'Αλέξιος Φιλανθρωπηνός 427. 431. 551.
 'Αλέξιος Φιλῆς 550.
 'Αμαλρίχος 248.
 'Αμεδαῖος Βούφα 47.
 'Αμμώνιος 309. 311.
 'Ανδρέας Λογκζουμῶ 336.
 'Ανδρέας ῥήξ Οὐγγαρ. 123. 126. 282.
 'Ανδρέας Σκουταριώτης 188.
 'Ανδρόνικος αὐτοκρ. 49.
 'Ανδρόνικος Γ'δος 75.
 'Ανδρόνικος Κομνηνός 10.
 'Ανδρόνικος Μουζάλων 445 ἐπ. 450.
 497. 551.
 'Ανδρόνικος Νεστόγγος 234 ἐπ. 256.
 'Ανδρόνικος Παλαιολόγος 92. 135. 260.
 349. 366. 375. 402 ἐπ. 551.
 'Ανδρόνικος ἀνεψ. Παλαιολόγ. 551.
 'Ανδρόνικος υἱός Μιχ. Παλαιολόγ. 410.
 603. 618.
 'Ανδρόνικος (Σάρδεων) 108. 400. 542.
 556. 560 ἐπ.
 "Αννα ἄδελ. Θεοδ. 'Αγγέλου 242.
 "Αννα θυγ. 'Αλεξίου Γ' 3. 81.
 "Αννα θυγ. 'Ασάν 366.
 "Αννα σύζυγ. 'Ιωάν. Βατάτση 185. 275.
 357. 549.
 "Αννα σύζ. Θεοδ. Α' Λασκ. 7. 8. 130.
 135 ἐπ. 151.
 "Αννα θυγ. Μιχαήλ Β' 502. 520.
 "Αννα ἀνεψ. Μανουήλ 'Αγγέλου 322.
 'Ασάλδο Δόρια 614.
 'Ανσώ δὲ Καγιώ 23. 67. 69. 71. 136.
 239. 245. 279. 334. 379. 551.
 'Ανσώ δὲ Τουσί 530. 534. 547.
 'Απρηνοί 153. 500.

Ἄρσένιος πατρ. 400. 423. 435 ἐπ. 454.
479. 501. 504 ἐπ. 536 ἐπ. 556 ἐπ.
565 ἐπ. 569 ἐπ. 605. 616 ἐπ.

Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ (ναός) 156. 297.
Ἀσάν Α' 30. 166.

Ἀσέλ Δεκαέ, ὅρα Ἀνσώ δὲ Καγιώ.
Αὐληνός ὅρα Κωνσταντ.
Αὐτωρειανός 295.
Αὐτωρειανός ὅρα Μιχαήλ.

B

Βαλανειδιώτης 475. 551.
Βαλδουῖνος Α' αὐτοκρ. 9. 18. 26. 28.
34. 44. 81. 120 ἐπ.

Βαλδουῖνος Β' 123. 247 ἐπ. 274. 279.
334. 336 ἐπ. 341. 380. 388 ἐπ. 401.
502. 514. 590. 595. 597 ἐπ. 607.

Βαλδουῖνος δὲ Βωδοάρ 23.

Βαλδουῖνος δὲ Νεβίλ 245.

Βαλδουῖνος δὲ Χαινδῶ 338.

Βάλος Τζαμάς 188.

Βαρδάνης ὅρα Γεώργ.

Βαρηνός 76.

Βαρθολομαῖος 204.

Βαρῖνος 161. 337.

Βασίλειος Βουλγαροκτόνος 29. 196. 564.

Βασίλειος Καβαλλάριος 551.

Βασίλειος Καματηρός 41. 151.

Βασίλειος Πεδιαιδίτης 114. 183. 186 ἐπ.

Βασιλικοὶ 567.

Βατάτσαι 153. 155. 500.

Βατάτσης ὅρα Ἰωάννης Βατ.

Βατοῦ 339.

Βεατρίκη 511.

Βέλλα 135.

Βέλλα Δ' 274. 341.

Βιγίλιος πάπας 196.

Βίκτωρ Γ' πάπας 28.

Βλεμμάδης ὅρα Νικηφόρος

Βονδασάλλο Οὐζοδιμάρε 284.

Βονιφάτιος 29. 46 ἐπ. 51. 69. 80 ἐπ.
121. 142.

Βονιφάτιος Γ' 170.

Βορίλλας 30. 32. 63.

Βουλκᾶνος ἢ Βοῦλλκος 179. 642 ἐπ.

Βρανᾶς ὅρα Θεόδωρος.

Γ

Γαβράς ὅρα Θεόδ.

Γαβριήλ (Ἀετονεῖας) 299.

Γαγγρηνή 327.

Γερβάσιος 117. 123.

Γερμανός Β' πατριάρχ. 11. 54. 144.
153. 156. 169. 185. 206 ἐπ. 221.
230. 259. 285 ἐπ. 290 ἐπ. 323. 397.

Γερμανός (ὁ Ἀδριανοῦ) 542.

Γερμανός ἡγοῦμ. 573.

Γεώργιος (Ἄγλας) 299.

Γεώργιος Ἀκροπολίτης 153 ἐπ. 343.
393. 395. 448 ἐπ. 455. 457. 467. 470
ἐπ. 489. 517. 524. 547. 552. 605.

Γεώργιος (Ἀδραμυττίου) 299.

Γεώργιος Βαρδάνης (Κερκύρας) 10. 53
ἐπ. 62. 103. 143. 152. 163. 193. 199
ἐπ. 221 ἐπ. 230. 240. 324.

Γεώργιος Δαιμονογιάννης 193.

Γεώργιος Ζαγαρομμάτης 480. 496.

Γεώργιος Θεοφιλόπουλος 92.

Γεώργιος υἱός ἐπισκ. Καρύστου 201.

Γεώργιος Κλειδάς (Κυζίκου) 605.

Γεώργιος (Κυζίκου) 399.

Γεώργιος Μακρηνός 234.

Γεώργιος Μαρσίλιος 262.

Γεώργιος Μουζάλων 425 ἐπ. 430. 445.
451. 480. 484. 489. 491 ἐπ.

Γεώργιος Νεστόγγος 447. 500. 507.

Γεώργιος (Σμύρνης) 108. 301.

Γιράρδος Δέλλα Τρουὶ 134.

Γλαβᾶς 393.

Γλαβᾶτος 594.

Γοδοφρέδος Βιλλαρδουῖνος 71. 73.

Γοδοφρέδος Α' 54.

Γοδοφρέδος Β' 123. 273. 323. 382. 389.

Γοδοφρέδος Καμπανός 70.

Γοδοφρέδος Καριταίνης 530. 534. 547.

Γοριανίτης (Θεσσαλίας) 175.

Γουαρνέριος Γιούδιτζε 579. 587.

Γουῆς Πολιτσίνος 257.

Γουίδας Παλαδιτζίνης 47.

Γουλάμος 394.

Γουλιέλμος ἐκ Βερόνης 333.

Γουλιέλμος κόμης Βεντιμίλια 483.

Γουλιέλμος Α' Βιλλαρδουίνος 249. 510.
520. 524. 529. 531 ἐπ. 547. 550.
Γουλιέλμος Βισκόντη 579. 587.
Γουλιέλμος Βοκκανίγρα 579.
Γουλιέλμος Δελλαρός 518.
Γουλιέλμος δὲ Μαρί 338.
Γουλιέλμος Μομφερρατικός 170.
Γουλιέλμος δὲ Περσοῦ 71 ἐπ.
Γουλιέλμος δὲ Σαίνς 19. 68.
Γουλιέλμος Σαμπλῆτης 54.
Γρηγόριος (Ἀγκύρας) 542.
Γρηγόριος (Θεοδοσιουπόλεως) 299.
Γρηγόριος Θ' πάπας 242. 246. 248.
258. 274. 281. 302.
Γρηγόριος Ι' πάπας 598.

Δ

Δαβὶδ 14. 44 ἐπ. 74. 78. 102.
Δερμοκαΐτης 91.
Δημήτριος Ἀγγέλος 354. 371.
Δημήτριος Βαρδάνης 199.
Δημήτριος υἱὸς Βονιφατ. 47. 121. 160.
170. 245.
Δημήτριος Ἱατρόπουλος 564.
Δημήτριος (Καρύσου) 201.
Δημήτριος Καρύκης 153. 294. 311 ἐπ.
317.
Δημήτριος Μακροπολίτης 582.
Δημήτριος Τορνίκης 151. 349. 393. 402
ἐπ. 621.
Δημήτριος Χωματηνὸς (α' Ἰουστινιανῆς) 36. 103. 144. 163. 172 ἐπ. 178.
189. 191 ἐπ. 230. 291.
Δοκειανὸς (Δυρραχίου) 103.
Δομένικος Σανοῦδος 270.
Δραγωτᾶς 367. 428 ἐπ.
Δριμὺς 362.
Δωρόθεος (Ἀντιοχ.) 314.

Ε

Εἰρήνη θυγ. Ἀλεξίου Γ' 8.
Εἰρήνη θυγ. Θεοδ. Ἀγγέλου 329. 374.
Εἰρήνη Κομνηνὴ Βραναίνη 375.
Εἰρήνη θυγ. Θεοδ. Α' Λασκάρ. 7. 135.
258. 268. 280. 284. 343. 346. 394. 419.

Εἰρήνη θυγ. Θεοδ. Β' Λασκ. 409. 478.
590.
Εἰρήνη Λασκαρίνα Παλαιολογίνα ἀδελ.
Μιχ. Παλαιολόγου 345.
Εἰρήνη μάμμη Μιχ. Παλαιολ. 503.
Ἑλένη θυγ. Ι. Ἀσάν 267. 483.
Ἑλένη ἀνεψιὰ Δημητρίου βασιλ. Θεσσα-
λονίκης 333.
Ἑλένη Μελισσηνὴ 190.
Ἑλένη θυγ. Μιχ. Β' 502. 598.
Ἑρρίκος Γ' βασιλ. Ἀγγλίας 339.
Ἑρρίκος αὐτοκρ. 22 ἐπ. 24. 26. 29 ἐπ.
32. 44. 47. 57 ἐπ. 62 ἐπ. 67-73. 77. 80.
87-93. 116. 120 ἐπ. 146. 156. 160.
Ἑρρίκος Βούφα 62.
Ἑρρίκος δὲ Γράγγεριν 94.
Ἑρρίκος Κουρτεναί 123.
Ἑρρίκος δὲ Σαίντ Πώλ. 112.
Εὐδοκία θυγ. Ἰω. Ἀγγέλου 410.
Εὐδοκία θυγ. Ἀλεξίου Γ' 8. 47. 80.
379. 630 ἐπ.
Εὐδοκία θυγ. Θεοδ. Α' Λασκάρ. 7. 135.
ἐπ. 156. 239. 245. 280.
Εὐδοκία θυγ. Θεοδ. Β' Λασκ. 482.
Εὐλογία 550. 566. 598 ἐπ. 600. 617.
Εὐστάθιος 58. 64. 67. 69. 71.
Εὐφροσύνη 41. 80.

Ζ

Ζωὴ Δούκαινα 49.

Η

Ἡσαΐας (Κύπρου) 185.

Θ

Θάμαρ 366. 404.
Θεληματάριοι 554.
Θεοδώρα θυγ. Θεοδ. Β' Λασκ. 482.
Θεοδώρα Καντακουζηνὴ 445.
Θεοδώρα Μακροδοῦκαινα 191.
Θεοδώρα σύζ. Μουζάλωνος 550.
Θεοδώρα ὁσία 50. 326. 376. 453.
Θεοδώρα σύζ. Μιχ. Παλαιολόγου 156.
409 ἐπ.

Θεοδώρα ἀνεψ. Παλαιοιολ. Μάρθας 475.
 Θεόδωρος ᾽Αγγελος 11, 36. 49. 53 ἐπ.
 64. 103. 105. 124-129. 140-145.
 159-170. 189 ἐπ. 192. 199. 202 ἐπ.
 208. 212, 216. 218. 228 ἐπ. 237-
 243. 244. 251. 255. 267. 291. 326.
 329. 349. 351. 374 ἐπ. 393. 395.
 Θεόδωρος Βρανᾶς 249. 391. 506. 539.
 Θεόδωρος Γαδρᾶς 13.
 Θεόδωρος Δούκας 5.
 Θεόδωρος Β' Εἰρηνικός πατριάρχ. 100.
 Θεόδωρος ᾽Εξαπτέρυγος 154.
 Θεόδωρος (Τζερινίκου) 59.
 Θεόδωρος ᾽Ικανῆτος 257.
 Θεόδωρος Καδάσιλας 527.
 Θεόδωρος Καλαμπάκης 457.
 Θεόδωρος Κάλλιστος (Σμύρνης) 301.
 Θεόδωρος (Καλός) 299.
 Θεόδωρος Καντακουζηνός 10.
 Θεόδωρος Κοντοστέφανος 383.
 Θεόδωρος (Κρότωνος) 127.
 Θεόδωρος Κρυδισσιώτης 578. 587.
 Θεόδωρος (Λαοδικεῖας) 100.
 Θεόδωρος Α' Λάσκαρις 5-154 passim.
 Θεόδωρος Β' Λάσκαρις 422-444 pas-
 sim.
 Θεόδωρος Μαγαφᾶς 13. 23. 44.
 Θεόδωρος Μετοχιτῆς Νικαεὺς 16 ἐπ.
 Θεόδωρος υἱὸς Μιχαήλ Β' 469.
 Θεόδωρος Μουζάλων 492. 497.
 Θεόδωρος Νεστόγγος 428.
 Θεόδωρος (Περίβόλων) 299.
 Θεόδωρος Πετραλείφας 326. 393 ἐπ.
 525.
 Θεόδωρος Φιλῆς 375. 480. 493. 496.
 523.
 Θεοδόσιος (᾽Ατάνδρων) 299.
 Θεοδόσιος Πελοποννήσιος 570.
 Θεοφύλακτος 497.
 Θεοφύλακτος (Θυρέων) 299.
 Θιερρί δὲ Βαλιγκούρτ 134. 160. 245.
 Θιερρί δὲ Λός 18. 23. 67 ἐπ. 71-73.
 Θιερρί δὲ Μαινῶ 160. 245.
 Θιερρί δὲ Τενρεμόνδ 23.
 Θωμᾶς (Δρυϊνουπόλεως) 205.
 Θωμᾶς Μοροζίνης 55. 62. 115. 121.

I

Ἰαθατίνης 13. 44. 80 ἐπ. 87. 130. 420.
 Ἰαθατίνης 353.
 Ἰάκωδος Βαλινιᾶνος 515.
 Ἰάκωδος Κουιρίνης 591. 608.
 Ἰάκωδος Δογκζουμῶ 336.
 Ἰάκωδος Μαζούκης 587.
 Ἰάκωδος Τιεπόλος 132. 149. 250. 262.
 Ἰάκωδος Χαλαζᾶς 569.
 Ἰατρόπουλος 371.
 Ἰθαγκός 8.
 Ἰερεμίας Γκίζης 158.
 Ἰννοκέντιος Γ' πάπας 27 ἐπ. 57. 62.
 76, 97 ἐπ. 113. 115 ἐπ. 121. 186.
 Ἰννοκέντιος Δ' πάπας 359. 381. 390.
 401.
 Ἰολάνδα αὐτοκρ. 121 ἐπ. 125. 132.
 Ἰολάνδα θυγ. Ἰολάνδας 123.
 Ἰορδάνης Σάν Φελίτσε 515.
 Ἰουλιανός Μικέλης 274.
 Ἰουστινιανός 22. 36. 109. 196.
 Ἰσαᾶκ (Σμύρνης;) 569.
 Ἰσαᾶκ ᾽Αγγελος 10.
 Ἰσαᾶκ ᾽Αγγελος αὐτοκρ. 151.
 Ἰσαᾶκ ᾽Αγγελος Μούρτζουφλος 464.
 Ἰσαάκιος ᾽Αγγελος αὐτοκρ. Μούρτζου-
 φλος 46.
 Ἰσαάκιος Δούκας 578. 587.
 Ἰσαάκιος Δούκας σεβαστοκρ. ἀδελφός Βα-
 τάτση 409 ἐπ.
 Ἰσαάκιος Δούκας ἀδελφ. Βατάτση 156.
 409 ἐπ.
 Ἰσαάκιος Δούκας Μούρτζουφλος 395.
 Ἰσαάκιος ἀδελφ. Θεοδώρου Α' Λασκάρ.
 8. 156.
 Ἰσαάκιος ἱερομόν. 185.
 Ἰσαάκιος Κομνηνός αὐτοκρ. 8. 80. 328.
 Ἰσαάκιος Νεστόγγος 234 ἐπ. 461. 471.
 Ἰσαάκιος Ταρωνᾶς 190.
 Ἰσαβέλλα (;) 323.
 Ἰσαβέλλα Κουρτεναί 123.
 Ἰσῆς 236. 238 ἐπ.
 Ἰσφρὲ 342.
 Ἰωάννης ᾽Αγγελος υἱὸς Θεοδ. ᾽Αγγέλου
 330. 348. 351. 354. 371.

Ἰωάννης Ἀγγελος υἱὸς Μιχαήλ Β' 530.
532. 547. 548.
Ἰωάννης Ἀγγελος πρωτοστράτωρ 428.
445. 544.
Ἰωάννης Ἀπόκαυκος (Ναυπάκτου καὶ
Ἄρτης) 103. 105 ἐπ. 107. 128. 144.
164. 171. 188 ἐπ. 202. 230. 241. 293.
Ἰωάννης (Ἀρχαδιοπόλεως) 299.
Ἰωάννης Ἀσάν Β' 123. 247. 251 ἐπ.
267 ἐπ. 274. 280 ἐπ. 318. 329. 388.
Ἰωάννης υἱὸς Ἀσάν Α' 30.
Ἰωάννης Α' Βατάτσης 13. 17. 101. 108.
135. 137. 154-421, *passim*.
Ἰωάννης Βέκκος 562.
Ἰωάννης Βελισσαριώτης 150.
Ἰωάννης δὲ Βεθούμ 334.
Ἰωάννης (Βουλγαρίας) 100.
Ἰωάννης Βριέννιος 131. 247 ἐπ. 259.
263. 271 274 ἐπ. 279. 344.
Ἰωάννης Γαθαλάς 271. 381.
Ἰωάννης (Γαρδικίου) 205.
Ἰωάννης Γουέρτσιο 284.
Ἰωάννης Δούκας υἱὸς Ἰσαακίου Βατάτση
409 ἐπ.
Ἰωάννης Δούκας Κουρτίκης 270.
Ἰωάννης (Ἐξερῶ) 108. 110.
Ἰωάννης (Ἐφέσου) 298.
Ἰωάννης Καδάσιλας 527.
Ἰωάννης Καματηρὸς πατριάρχ. 7. 41 ἐπ.
95 ἐπ. 98. 180.
Ἰωάννης Καμύτσης 236. 238 ἐπ. 256.
Ἰωάννης Καντακουζηνὸς 382 ἐπ.
Ἰωάννης Κασταμονίτης 190.
Ἰωάννης Κολούμνα 122. 125.
Ἰωάννης (Κορώνης) 488.
Ἰωάννης (Κύμης) 299.
Ἰωάννης Β' Λάσκαρις 467. 491 ἐπ. 508.
539. 545. 565 ἐπ. 604. 617. 620.
Ἰωάννης Μακρηνὸς 393.
Ἰωάννης Μακρωτὸς 393. 404. 408.
Ἰωάννης υἱὸς νόθος Μιχαήλ Β' 506.
Ἰωάννης Μουζάλων 349.
Ἰωάννης ἀνεψ. Παλαιολόγ. 551.
Ἰωάννης Παλαιολόγος 501. 506. 523
ἐπ. 530. 539. 547. 549. 621.
Ἰωάννης ἐκ Πάρμας 399.
Ἰωάννης Πετραλείφας 326. ἐπ. 338. 349

Ἰωάννης Πλυτὸς καὶ Πλυτᾶς 188. 242.
Ἰωάννης (Πριήνης) 299.
Ἰωάννης Ῥαοὺλ 506. 523. 530. 547.
550.
Ἰωάννης σεβαστοκρ. 49. 52.
Ἰωάννης Στορλάδος 265.
Ἰωάννης (Τράλλεων) 298.
Ἰωάννης Φύλαξ 595.
Ἰωάννης Χαμάρετος 193.
Ἰωαννίκιος 26 ἐπ. 69 ἐπ. 104. 152. 179.
Ἰωαννίκιος Κυδωνίας 438. 569.
Ἰωαννίκιος (Φιλαδελφείας) 556. 561 ἐπ.
Ἰώβ 50. 327.
Ἰωνᾶς 338. 388.
Ἰωσήφ Μεσοποταμίτης 393.

Κ

Καβαλλάριοι 153. 500.
Καβαλλάριος 475.
Καΐχσρὸς ὄρα Ἰαθατίνης.
Καλλιμᾶνος Α' 30.
Καλλιμᾶνος Β' 31. 348. 365. 404. 477.
Κάλλιστος πατρ. 319.
Καλογιάννης Κομνηνὸς Βατάτσης 328.
Καλοσπίτης (Λαρίσης) 103. 171.
Καλοφόρος (Σμύρνης) 560.
Καμπανὸς 371-373.
Καμύτσαι 153. 500.
Καντακουζηνοὶ 153. 500.
Κάρολος ὁ ἐξ Ἀνδεγαυῶν 512-514.
598.
Κάρουλος 498.
Καρνανίτης 496. 500. 544.
Καστάλδος Ἀβονάλε 266.
Κλεόπας 447.
Κλήμης Δ' πάπας 512. 612.
Κόλα Πελεγᾶνος 514.
Κοντοστέφανος 349.
Κονὼν δὲ Βεθούμ 58. 70 ἐπ. 122 ἐπ.
134. 247.
Κορράδινος 512.
Κορράδος 511.
Κοστομύρης (Νέων Πατρῶν) 175. 205.
Κότς 456.
Κουρίναι Γ. καὶ Ἰωάν. 13.
Κουτσουλάτος 371.

Κουτριτζάκης 592 ἐπ. 597.
 Κυριακούτσικος 257.
 Κωνσταντία 357-359.
 Κωνσταντίνος Ἄγγελος (;) 332.
 Κωνσταντίνος Αὐληνός 105. 294.
 Κωνσταντίνος Βαρυπάτης 301.
 Κωνσταντίνος Δρακοντόπουλος 265.
 Κωνσταντίνος Καδάσιλας 193 ἐπ. 332 ;
 527.
 Κωνσταντίνος Κομνηνός 243.
 Κωνσταντίνος Κρατερός 199.
 Κωνσταντίνος ἀδελ. Θεοδ. Α' Λασκάρ.
 8. 23. 92.
 Κωνσταντίνος υἱός Θεοδ. Α' Λασ. 132.
 Κωνσταντίνος Μαλιασηνός 64. 66. 355.
 395. 572.
 Κωνσταντίνος Μαργαρίτης 432 ἐπ. 446.
 Κωνσταντίνος Μέγας 16.
 Κωνσταντίνος (Μελαγγείων) 542.
 Κωνσταντίνος Μεσοποταμίτης 162. 224.
 232. 396.
 Κωνσταντίνος υἱός Μιχαήλ Α' Ἀγγέ-
 λου 61.
 Κωνσταντίνος ἀδελ. Μιχαήλ Α' Ἀγγέ-
 λου 49. 53. 241.
 Κωνσταντίνος Παλαιολόγος 501. 506.
 536.
 Κωνσταντίνος Πηγονίτης 321.
 Κωνσταντίνος Στρατηγόπουλος 480. 493.
 500.
 Κωνσταντίνος Τοῖχος. Τέχ 478. 483.
 552.
 Κωνσταντίνος Τορνίκης. Τορνίκιος 427.
 480. 496. 506. 525. 539. 549 ἐπ. 565.
 570.
 Κωνσταντίνος Χαδάρων 457. 460. 512.
 518. 524.
 Κωνσταντίνος (Κ'ου) 100.
 Κωπᾶς ὄρα Θεόδωρος Β' Εἰρηνικός.

Λ

Λάζαρος κνάξης Σερβίας 179.
 Λακερᾶς 594.
 Λαμπέτης 395.
 Λάσκαρις Τσαμάντουρος 550.
 Λαυρέντιος 380.

Λαυρέντιος Τιεπόλος 598.
 Λεβούνης 131.
 Λεονάρδος Κουιρίνης 270.
 Λεόντιος (Σολέας) 286.
 Λεόντιος ἡγούμε. 286.
 Λέων ἀρχιδιάκ. 578.
 Λέων Β' βασιλ. Ἀρμενίας 131.
 Λέων Ε' αὐτοκρ. 22.
 Λέων Γαβαλᾶς 14. 92. 158. 259 ἐπ.
 270. 272. 381.
 Λέων καρδινάλιος 27.
 Λέων (Μελαγγείων) 100.
 Λέων Σγουρός 8. 46 ἐπ. 54. 56. 80.
 Λέων ὁ Σοφός 417.
 Λιθαδάριοι 153. 500.
 Λουδοβίκος Θ' 336 ἐπ. 389. 391. 598.
 Λουδοβίκος δὲ Βλοᾶ καὶ δὲ Σάρτρ 18 ἐπ.
 26. 34. 112.

Μ

Μακάριος δὲ Σαῖντ Μενεχούλδ 18. 24.
 68 ἐπ. 71 ἐπ.
 Μαμφρέδος 357. 501. 510. 513 ἐπ. 524.
 529. 531 ἐπ. 548. 598.
 Μανασσῆς (Ἐφέσου) 291.
 Μαναστρᾶς 29.
 Μανιχαῖοι 290.
 Μανουήλ Ἄγγελος ἀδελ. Μιχαήλ Α'
 49. 53. 232. 254. 291. 321. 325.
 330. 333.
 Μανουήλ Δισύπατος (Θεσσαλονίκης)
 472. 542. 560 ἐπ.
 Μανουήλ Δρακοντόπουλος 265.
 Μανουήλ Κοντοφρᾶ 342. 349.
 Μανουήλ υἱός Μαρίας Οὐγγαρικῆς 46.
 80. 84.
 Μανουήλ Λαμπαρδᾶς 469.
 Μανουήλ ἀδελ. Θεοδ. Α' Λασκάρ. 8.
 425. 432 ἐπ. 446.
 Μανουήλ (Μελανιτζίου, Κορίνθου;) 299.
 Μανουήλ Α' πατριάρ. ὁ Χαραυτόπουλος
 101. 104-108. 133. 135. 156. 177 ἐπ.
 184. 419.
 Μανουήλ Β' πατριάρ. 380. 398. 415.
 423. 434.
 Μανουήλ Ῥαματᾶς 471.
 Μάξιμος Β' 100 ἐπ.

Μαργαρίτα Κουρτεναι 123.
Μαργαρίτα ὄρα **Μαρία** Οὐγγαρική.
Μαργαριτόνης Φόσκαρις 266.
Μάρθα θυγ. Ἰω. Βριεννίου 248.
Μάρθα ἀδελ. **Μιχ.** Παλαιολ. 550. 566.
Μαρία σύζ. Ἰω. Ἀσάν 267. 282. 329.
Μαρία θυγ. Ἀσάν, σύζ. Μανουὴλ Ἀγγέλου 251. 255. 366.
Μαρία σύζ. Βαλδουίνου Β' 391.
Μαρία Οὐγγαρική σύζ. Βονιφατίου 46. 80. 121. 160.
Μαρία δούκαινα σύζυγ. Θεοδ. Ἀγγέλου 127. 128. 144.
Μαρία σύζ. Θεοδ. Α' Λασκάρως 123. 132. 135 ἐπ. 137.
Μαρία θυγ. Θεοδ. Α' Λασκάρ. 7. 135. 282. 399.
Μαρία θυγ. Θεοδώρ. Β' Λασκάρ. 376. 453. 483.
Μαρία ἀδελ. **Μιχαὴλ** Α' 66.
Μαρία Μομφερρατική 132.
Μαρία ἀνεψ. Μ. Παλαιολόγου 550.
Μαρία θυγ. **Μιχαὴλ** Α' 64. 355.
Μαρία σύζ. Σφραντζῆ 460. 512. 518.
Μαρτίνος Ζένος 55.
Μαρτίνος **Μαρτίνου** 266.
Μαρκεζίνη 360 ἐπ.
Μᾶρκος Γουσσόνης 270.
Μᾶρκος Γραδένικος 591. 597.
Μᾶρκος ἱερομόν. 185.
Μᾶρκος Κουιρίνης 266.
Μᾶρκος Μινόττος 241.
Μᾶρκος Σανουῶδος 265.
Μαρτίνος δὲ Φάνο 579.
Μαρτίνος Βοκκανίγρα 612.
Ματθαῖος δὲ Βαλιγκούρτ 24.
Ματθαῖος δὲ Βαλλαιγκούρτ 483.
Ματθαῖος Οὐρσίνο 49. 242. 355.
Ματθαῖος πατρ. λατ. 123.
Μεθόδιος πατρ. 317. 397.
Μελήχ 566.
Μελισσηνοὶ 50.
Μητροφάνης (Καισαρέας) 108.
Μιλόν δὲ Βραβάντ 70 ἐπ.
Μιχαὴλ Α' Ἀγγελο 11. 32. 38-66. 95. 103. 105. 140 ἐπ. 188. 222. 225.
Μιχαὴλ Β' Ἀγγελο 325 ἐπ. 355. 374.

376 ἐπ. 386. 392 ἐπ. 404. 460. 467. 501. 510. 519.
Μιχαὴλ Ἀχομινᾶτος 43. 45. 86. 97 ἐπ. 142. 189. 199 ἐπ. 203.
Μιχαὴλ Ἀρχολέος 255.
Μιχαὴλ υἱὸς Ἀσάν 365 ἐπ.
Μιχαὴλ Δ' Αὐτωρειανὸς πατριάρχ. 42. 96. 98 ἐπ. 131.
Μιχαὴλ Βελισσαριώτης 150.
Μιχαὴλ ἡγεμ. Βουλγαρίας 30. 31. 447.
Μιχαὴλ (Ἐρυθρᾶς) 293.
Μιχαὴλ Κακὸς Σιναχηρεῖμ 537. 538. 551. 602.
Μιχαὴλ (Θερμοπουλῶν) 241.
Μιχαὴλ ἀδελ. Θεοδώρ. Α' Λασκάρ. 8. 425. 457. 461. 467. 469.
Μιχαὴλ Λάσκαρις 371.
Μιχαὴλ (Μαγνησίας) 299.
Μιχαὴλ Μαυροζώμης 13. 44.
Μιχαὴλ Μελισσηνὸς 265.
Μιχαὴλ (Μηθύμνης) 108.
Μιχαὴλ Νεστόγγος 551.
Μιχαὴλ Ξηρὸς 300.
Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος 154. 156. 332. 375. 393. 396. 402 ἐπ. 455 ἐπ. 466 ἐπ. 471. 494. 502. 521 ἐπ. 598. 627.
Μιχαὴλ ἀνεψιὸς Μ. Παλαιολόγου 551.
Μιχαὴλ Παλαιολόγος υἱὸς Ἀνδρ. Παλαιολόγου 403.
Μιχαὴλ Παντεχνῆς 180.
Μιχαὴλ Πλαστηρὸς 190.
Μιχαὴλ Ὑαλέας 395.
Μιχαὴλ (Ὑπαίπων) 298.
Μιχαὴλ Φωκᾶς 379.
Μοναστηριώτης (Ἐφέσου) 153.
Μοροζίνης ὄρα Θωμάς.
Μπιάγκα Λαντοῖα 358.
Μυτζῆς 31. 478.
Μωροθεόδωρος ὄρα Θεόδ. Μαγκαφᾶς.

N

Ναργιὺ δὲ Τουσί 249. 338. 388.
Νεκτάριος 185.
Νεόφυτος (Κύπρου) 285.
Νεστόγγιοι 153. 500.
Νικήτας (Δυρραχίου) 569.

Νικήτας ('Ηρακλείας) 558 ἐπ.
 Νικήτας Χωνιάτης 150.
 Νικηφόρος 'Αλυάττης 393. 480. 496.
 524.
 Νικηφόρος Βλεμμύδης 153. 219. 259.
 290. 294. 312. 316. 361 ἐπ. 397.
 423. 434 ἐπ. 480 ἐπ. 605.
 Νικηφόρος ('Εφέσου) καὶ πατριάρ. 398.
 559. 561. 569 ἐπ.
 Νικηφόρος (Κυζίκου) 100.
 Νικηφόρος (Λοπαδίου) 100.
 Νικηφόρος υἱὸς Μιχαήλ Β' 376. 395.
 453. 532. 549.
 Νικηφόρος (Ποντοηρακλείας) 108.
 Νικηφόρος 'Ριμζῆς 535.
 Νικηφόρος (Σάρδεων) 100.
 Νικηφόρος Ταρχανειώτης 283. 349. 392.
 Νικόλαος (Βαρέττων) 299.
 Νικόλαος 'Εμδριάκος 257.
 Νικόλαος ('Εφέσου) 100.
 Νικόλαος ἱατρὸς 'Ιω. Βατάτση 343.
 Νικόλαος Καναβός 41.
 Νικόλαος Κοτέρζης 269.
 Νικόλαος Κουρίνος 335.
 Νικόλαος (Λεβέδων) 299.
 Νικόλαος Λιτοδόης 367.
 Νικόλαος Μαγκλαβίτης 367 ἐπ. 402.
 404.
 Νικόλαος Μαλιασηνός 572.
 Νικόλαος δὲ Μαλλὺ 23.
 Νικόλαος Μουάτζος 266.
 Νικόλαος πατριάρχ. Λατ. 391.
 Νικόλαος (Πυργίου) 299.
 Νικόλαος (Σμύρνης) 152.
 Νικόλαος Σορέλ 336.
 Νικόλαος Τονίστος 266.
 Νικόλαος (Φιλαδελφείας) 100.

Ξ

Ξηρὸς (Ναυπάκτου) 395.
 Ξυλέας Σκουτέριος 457. 461. 468. 471.

Ο

'Οδέρτος Βιαδράντε 47.
 Οἰκοδομόπουλος 195.

'Ονώριος Γ' πάπας 121. 125. 127. 129.
 160. 245 ἐπ.
 Οὔγων Δ' 382.
 Οὔγων 309. 311.
 Οὔγων Βουργουνδίας 598.
 Οὐρβανὸς Δ' πάπας 512. 598.
 Οὔρος 468.
 Οὔρος 'Ρῶσος 30 ἐπ. 448 ἐπ. 477.
 Οὐρσίνος ὄρα Ματθαῖος.

Π

Παγὲν δὲ 'Ορλεὰνς 19. 26. 67. 69. 71.
 Παλαιολόγοι 153. 500.
 Παμμακαριστὴς ('Αμάστριδος) 102.
 Πανταλέων 'Ιουστινιάνης 597.
 Παῦλος Κράπας (Χράπας;) 515.
 Πελάγιος καρδιν. 115. 289.
 Πεπαγωμένος 294.
 Πετραλείφρας 32. 127.
 Πέτρος 'Αλτομάνο 249.
 Πέτρος δὲ Βρασιέ 18 ἐπ. 21. 26. 67.
 69. 71. 76. 78 ἐπ. 247.
 Πέτρος δὲ Δοναῖ 58.
 Πέτρος Ζιάνης δόγης 59. 614.
 Πέτρος Κουρτεναῖ 121. 124 ἐπ. 127.
 140. 159.
 Πέτρος ἐκ τῶν κηρύκων 309. 311.
 Πετρίλος 36.
 Πουλάρχας 471.
 Πρόδρομος 153.

Ρ

'Ραβαῖν Καρτσέριο 333.
 'Ραβάνο 47.
 'Ραδοσλαῦος 136. 650.
 'Ραδοῦλφος 309. 311.
 'Ραινέριος Ζένος 518.
 'Ραοὺλ (οἱ) 152. 500.
 'Ραοὺλ Κοῖσταῆς 445.
 'Ροδέρτος αὐτοκρ. 101. 122 ἐπ. 134.
 ἐπ. 156. 244 ἐπ. 282.
 'Ραοὺλ δὲ 'Ρονσοῶ 24.
 'Ρόσσος Σουλιᾶκος 515.
 'Ρουκρατῖνος 50.
 'Ρουπῆνος Γ' 131.
 'Ρουχᾶς 620.

Ῥωμαῖος 64.
Ῥωμανός (Δυρραχίου) 108.

Σ

Σάββας 13.
Σάββας ὁσιος 33. 177 ἐπ. 216. 258.
530 ἐπ. 640-651.
Σγουρός ὄρα Λέων.
Σεβαστός Νικόλαος Δαιμονογιάννης 265.
Σεναχειρήμ 50 ἐπ. 64.
Σέργιος (Προύσης) 100.
Σθλάβος 31. 63. 127. 237.
Σιδύλλη θυγ. Π. Κουρτεναί 123.
Σικιδίτης 98. 138.
Σορόνιος 338.
Σουκουγούλος Ζ. 13.
Σοφ(α ;) θυγ. Θεοδ. Α' Λασκ. 136.
Σπαρτηνός 371. 373.
Στασηνός 234.
Στειριώνης 45. 71.
Στεφανία 131.
Στέφανος Β' Νεμάνια 8. 33. 47. 177.
184. 192. 322. 641 ἐπ.
Στέφανος Γ' Ῥαδοσλαῦος 323.
Στρατηγόπουλοι 152. 500.
Στρατηγόπουλος ὄρα Ἀλέξιος.
Στράτιος, Στρέζας Στρεάζος 32 ἐπ. 63.
249.
Συμεών (Θαυμακοῦ) 104. 205.
Συμεών Κουνάλης 59.
Συμεών Β' Νεμάνια 641.
Συναδηνός 44.
Συναδηνός Ταρχανειώτης 234. 475.
Σφραντζῆς 460. 512.

Τ

Ταρχανειῶται 153. 500.
Ταρχανειώτης ὄρα Συναδηνός.
Ταρωνᾶς 530. 532.
Τζιρίθων 371.

Τζίρος (Ναυπάκτου) 293.
Τοῖχος. Τέχ ὄρα Κωνσταντίνος.
Τορνίκαι 499. 507.
Τρύφων ἄγιος 426. 485.
Τσαμάνδουροι 152. 499. 507. 509. 544.
Τσουλούκωνες 367.
Τύραννος Γουδέλης 393.

Υ

Υψ-οὔδ-διν Καίκαδούς 463.

Φ

Φιλανθρωπηνοί 153. 500.
Φιλῆ (οί) 153. 500. 507.
Φιλίππα 130 ἐπ. 132. 136.
Φίλιππος κόμης 122.
Φίλιππος Κιννάρδος 512. 516. 519. 598.
Φίλιππος Μομφερρατικός 585.
Φίλιππος δὲ Τουσί 391.
Φλαμούλιος 234.
Φριδερίκος δούξ 136.
Φριδερίκος Α' 49.
Φριδερίκος Β' 170. 242. 274. 329. 334.
337. 357. 376. 380. 384 ἐπ. 488.
Φριδερίκος Βαρβαρόσας 257.
Φριδερίκος Σιφόλε 514.
Φωκᾶς (Φιλαδελφεῖας) 108. 395. 406.
413.
Φώτιος πατρ. 472.

Χ

Χαδηνός 472 ἐπ.
Χαλαμάς (Κυζίκου) 294.
Χαλκούτσης 151.
Χαλκούτσης (Δυρραχίου) 467. 472.
Χαριτόπουλος ὄρα Μανουήλ Α' πατρ.
Χωνιάτης (Ναυπάκτου) 292.

ΠΙΝΑΞ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Α

- 'Αββάδων χωράφ. 301.
 "Αβυδος 22.
 'Αγαρηνοί 212. 222.
 'Αγγέλου φρούριον 63.
 'Αγγλία 391.
 'Αγία 299.
 'Αγία Σοφία φρούρ. 72. 73.
 "Αγιον Όρος 195. 220. 258. 416. 641.
 "Αγιος Βασίλειος λίμνη 451.
 "Αγκυρα 293. 574.
 'Αδραμύτιον 22-24. 43. 93. 299. 491. 581.
 'Αδριανούπολις 26. 28 έπ. 40. 69. 72. 102. 175. 236. 238-240. 244. 248. 252. 256. 426 έπ. 430. 447. 565.
 'Αετονεία 299.
 'Αζοφική 282.
 'Αθῆναι 98 έπ. 114. 518. 597.
 "Αθως="Αγ."Όρος.
 Αἴγα 576.
 Αἴγατον 24. 45.
 Αἴγυπτος 263. 382.
 Αἰθίοπες 306.
 Αἶμος 27. 280 έπ. 423.
 Αἶνος 598.
 Αἰτωλία 50. 59. 375.
 'Ακαρνανία 59. 128. 159. 240. 326.
 'Αλαβάνον 98.
 'Αλανοί 306.
 'Αλδανοί, -ία 61. 198. 461.
 "Αλδανον="Ελδασάνιον.
 'Αλεξάνδρεια 105. 117 έπ. 174. 313. 416.
 'Αμαζοκόραξ 398.
 "Αμαστρις 75. 102. 212. 222.
 'Αμισός 13.
 'Αμοργός 158.
 'Αναία 299. 580.
 'Ανακτοριούπολις 192.
 'Ανάπλους Βοσπόρου 206. 416.
 'Ανδραδίδα 21. 241.
 'Αντιμάχεια 576.
 'Αντιόχεια 82 έπ. 105. 117 έπ. 130. 174. 313. 416. 575.
 'Αξαρα 458.
 'Αξιός 32. 128. 467.
 "Αξυλος 289.
 'Απολλωνία 20 έπ. 24.
 'Απολλωνιάς λίμνη="Αρτυνία.
 'Απολλωνίου χώρα 463.
 'Απουλία 598.
 "Αραβες, -ία 22. 484. 566.
 'Αργέντης 59.
 "Αργος 46. 54. 56 έπ.
 'Αρχαδούπολις 299.
 'Αρμενία, -ιοί 12. 22. 26. 34. 99 έπ. 131. 263.
 "Αρτα 51. 60. 81. 103. 140. 164. 188. 204. 293 έπ. 327. 532. 547.
 'Αρτάμυτος 260.
 'Αρτυνία 20. 435.
 'Ασάνη αὐλάκι 301.
 'Ασησός 576.
 'Ασκανία 15.
 'Ασσύριοι 346.
 'Αστακηνός κόλπος 68.
 'Αστύτζιον 545.
 'Ατάδυρος 261.
 "Ατανδρος 299.
 'Αττάλεια 14. 330.
 'Αττική 416.
 Αὐλῶν 55. 515 έπ. 526.
 Αὐλωνία 24.
 Αὐρηλιούπολις 299.
 Αὐστρία 337.
 Αὐτεσιόδωρον 121.
 'Αφάμεια 553.
 'Αφνίτις 20. 24.
 'Αχαΐα 246. 510. 520. 598.

Ἄχελῳς 60.
Ἄχριδῶς 31. 237.
Ἄχρις 51. 101. 164. 178. 180. 195-
198. 212. 217. 396. 459. 461. 525.
527 ἐπ.
Ἀχυράους 93. 235. 575. 604.
Ἄψος 59.

B

Βαβυλώνιοι 346.
Βαγδάτιον 117.
Βαγενετία 55. 60.
Βαλίοδον 177.
Βαρδάριος = Ἀξιός.
Βαρδαριώται 451.
Βαρέττα 299.
Βάρη 300.
Βάρις 24.
Βαρίσπη 24.
Βάρνα 27.
Βατκούσιον 432.
Βελεβούδιον 369.
Βελέγραδα 51. 517 ἐπ. 526. 528.
Βελεσσός. Βελεσά 369. 395. 430. 457.
Βελλᾶ 109.
Βερδινιάκον 157.
Βερόη 426 ἐπ.
Βέρροια 188. 193. 369. 459. 461. 467.
506. 530.
Βέστα (Vieste) 548.
Βιδίνη 104. 181.
Βιζύη 239. 378 ἐπ. 447.
Βιθυνία, -οἱ 9 ἐπ. 15. 24. 43. 153. 156.
219. 341. 523. 589. 592. 599.
Βισαλτία 396.
Βιτώλια 253. 369.
Βλαχέρναι 70. 416. 605.
Βλαχία 25. 179.
Βλάχοι 328. (Κερκύρας).
Βοδενά 180. 333. 375. 393. 395. 402.
429. 468. 524. 528.
Βοδενίτσα 47.
Βοεμία 340.
Βολερόν 253. 453.
Βόλος 66.
Βόνιτσα 51. 405. 189. 202. 535.
Βορίλλα-Δόγγος 530.

Βοσνία 281.
Βόσπορος 100. 102. 134. 246.
Βόστρον 528 = Στρόδον.
Βουθρωτός 192. 515 ἐπ.
Βουλγαρία, -οἱ 27 ἐπ. 65. 69. 73. 95.
101. 103 ἐπ. 114. 120. 127 ἐπ. 159.
176. 180. 195-199. 213. 217. 247.
253. 267. 281. 283. 306. 317. 337.
348. 369. 423 ἐπ. 430. 446. 446.
477 ἐπ.
Βουλγαρόφυγον 447.
Βουνάρ-Μπασί 343.
Βουργουνδία 245. 598.
Βουρνόδας 300.
Βρενδήσιον 122. 125. 400.
Βυζάντιον, passim.

Γ

Γαλατᾶς 552. 563 ἐπ. 613.
Γαλατία 43.
Γάλλοι = Φράγγοι passim.
Γάνος 269.
Γαρδίκιον 173. 205.
Γαρέλλα 575.
Γένουα. Γενομήσιοι 257. 270. 274.
279. 284. 335. 347. 381. 502. 577
ἐπ. 608 ἐπ. 611 ἐπ. 654.
Γερμανία, -οἱ 340. 529.
Γκιουμουλτζίνα 238.
Γλαβινίτσα 55. 60. 180.
Γλυκὺ 55.
Γότθοι 306.
Γράνδη 69.
Γρανικός 76. 263.
Γρατζιανὰ 238.
Γρατιανόπολις 238.
Γρεβενά 193. 202 ἐπ.

Δ

Δακία 196.
Δαλματία 642.
Δακύνδριζα 341 ἐπ.
Δαρδανία 196.
Δαμασκός 117.
Δαφναία 289.

Δαφνουσία 591. 595. 611.
 Δεαβόλεις 394. 396. 525. 527 ἐπ.
 Δέδρσαι. Δέδρη. 193. 459. 461.
 Δημητριάς 331. 575. 572.
 Διδύμιον 49.
 Δίδυμον 50.
 Διδυμότειχον 40. 42. 95 ἐπ. 155. 238.
 248. 253. 430. 432 ἐπ. 446.
 Διόκλεια 192. 642.
 Δομενίκος 331.
 Δούρας 528.
 Δραγουδίται 180.
 Δρυϊνούπολις 60. 205.
 Δύο Βουνά 59.
 Δυρράχιον 51. 55. 57. 61. 103. 105.
 108. 122. 125. 145. 173. 193. 221.
 225. 386 ἐπ. 400. 454. 459. 467.
 515 ἐπ.
 Δωδώνη 202.

E

Ἐβδομον 564.
 Ἐβρος 236. 238. 240. 252. 269. 365.
 369. 379. 423. 426. 433.
 Ἐγνατία ὁδός 386.
 Ἐζερὸς 108. 110.
 Ἐλαιὼν τοῦ Κουντούρου 55.
 Ἐλδασάνιον 125. 127. 159. 253. 394.
 457. 459. 464. 518.
 Ἐλενόπολις 561.
 Ἐλλαδικοὶ 53.
 Ἐλλήσποντος 71. 157. 248. 379. 392.
 426. 598.
 Ἐνετία, -οὶ 45. 51. 55-62. 65. 70 ἐπ.
 98. 116. 121 ἐπ. 125. 127. 132. 142.
 147. 149. 158. 241. 249. 262. 270.
 274. 279. 284. 347. 502. 578 ἐπ.
 595. 608 ἐπ.
 Ἐξωκαστρηνοὶ 328.
 Ἐπίδαμνος 52. 467.
 Ἐρβανον (Orvieto) 459.
 Ἐρσέκιον 177.
 Ἐρυθρὰ 299.
 Ἐστία 206.
 Ἐῤβοια 47. 142. 151. 333. 581. 598.
 Εὐδρομάριον 576.
 Εὐξείνος Πόντος 282. 583. 591. 615.

Εὐρίπος 246.
 Εὐφράτης 566.
 Ἴεφετος 43. 100. 153. 261. 291.
 Ἴφραιμ 424.

Z

Ζαγορά 182. 217 = Βουλγαρία.
 Ζάκυνθος 115. 322.
 Ζαρνάτα 114.
 Ζίχνα 365.

H

Ἡπειρος 51 ἐπ. 55. 59 ἐπ. 101. 103.
 122-125. 133. 141. 186. 240. 242.
 253. 329. 375. 514. 518. 519. 525.
 Ἡράκλεια Ποντική 44. 45. 74. 75. 94.
 108. 298. 575.
 Ἡράκλεια Θράκης 609.

Θ

Θαυμακὸς 104. 205.
 Θεοδοσιούπολις 299.
 Θερμοπύλαι 46 ἐπ. 80. 241.
 Θεσπρωτία 60.
 Θεσσαλία 22. 46. 52. 142. 159. 240.
 242. 253. 327. 331. 375. 547.
 Θεσσαλονίκη 28 ἐπ. 46. ἐπ. 99. 114.
 121. 129. 142. 160 ἐπ. 169. 195.
 200. 220. 237. 249. 253. 320. 333.
 337. 350. 371 ἐπ. 393. 396. 403.
 416. 453. 457. 469. 569. 598.
 Θετταλομαγνησία 66.
 Θῆβαι 21. 47. 548.
 Θράκη 22. 29 ἐπ. 80. 120. 282. 349.
 392. 446. 448. 471. 525.
 Θρακική Χερσόνησος 158. 236. 268 ἐπ.
 Θύρα 299.

I

Ἰήρες 44. 306.
 Ἰδη 22.
 Ἰερουσαλήμ 94. 105. 117 ἐπ. 174. 302.
 313. 416.
 Ἰκόνιον 50. 80. 130. 300. 353. 365.
 390. 419.
 Ἰλλυρία 182. 196. 218. 240. 253. 519.
 528.

Ἰόνιος κόλπος 529.
 Ἰουστινιανή Α', 36. 103. 163. 178. 189.
 192. 195. ἐπ. 319.
 Ἰσαυρία 99 ἐπ. 131.
 Ἰσθμός Κορίνθου 46.
 Ἰσμαηλῖται 77.
 Ἰσμαρος 238.
 Ἰσνίχ = Νίκαια.
 Ἰστρος 196.
 Ἰταλία, -οὶ = Φράγγοι 39. 204. 242.
 246. 275. 324. 347. 391.
 Ἰψάλα 269.
 Ἰωάννινα 51. 60. 140. 182. 193. 547 ἐπ.

Κ

Καβάλλα 350. 366 = Χριστούπολις.
 Καβαλλάρης 463.
 Καισάρεια 21, πολίχνη Βιθυν.
 Καισάρεια 108.
 Κακή Πέτρα 459.
 Κάλαμος 93. 463.
 Καλλίπολις 158. 268 ἐπ. 563. 590.
 Καλόη 299.
 Κάνινα 515 ἐπ. 528.
 Καντζουρίων 301.
 Καραμπόγα 24.
 Καρδιανὰ 158.
 Καππαδοκία 43. 108. 566.
 Καρία 43. 49.
 Καρίταινα 530.
 Κασσάνδρα 581.
 Κασταμόνα 458.
 Καστορία 181. 193. 394. 396. 459.
 525. 528. 530 ἐπ. 534.
 Καύκασος 282.
 Κάϋστρος 82.
 Κεγχρεαὶ 264.
 Κελλιῖδαρα 184. 289.
 Κέλται 504. 542. 545.
 Κεραμιδᾶς 264.
 Κεράτιος κόλπος 595.
 Κερκινίτις 365.
 Κέρκυρα 51. 55. 61 ἐπ. 65. 103. 193.
 199. 202. 240 ἐπ. 328 ἐπ. 512. 516.
 Κεστενδήλιον 177.
 Κεστρίνα 60.

Κεφαλληνία 115. 242. 322. 535.
 Κέως 45. 86. 98. 189. 193.
 Κῆπος Προδατᾶ 350.
 Κιανός κόλπος 68.
 Κιλβιανόν πεδῖον 43. 93.
 Κιλίκη 99 ἐπ. 131. 316. 566.
 Κιμινᾶ 93.
 Κίος 19. 68-71. 100. 575.
 Κιπτσάχ 282.
 Κισσός 365. 369.
 Κλοκοτινίτσα 252. 254. 326.
 Κλυζομένη 553.
 Κνίδος 260.
 Κοζάνη 217.
 Κολώνεια (Πόντου) 458.
 Κολώνεια 60. 528.
 Κόνιτζα 109.
 Κορινθιακός κόλπος 243.
 Κόρινθος 46 ἐπ. 54. 56 ἐπ. 80. 299 (;).
 Κουλοῦρα 576.
 Κουμανία 282.
 Κουμαῖοι 26. 28. 69. 252. 282. 338-
 340. 349. 431. 446. 457. 530. 594.
 Κουρίκη λάμπη 301.
 Κουρτεναὶ 389.
 Κρήτη 152. 262. 265 ἐπ. 581.
 Κρισάτος κόλπος 528.
 Κρόια 193. 395.
 Κρυβοῦ 424.
 Κρυτζιμός 424. 427.
 Κύζικος 18. 20. 67 ἐπ. 71 ἐπ. 100. 264.
 294. 298. 574. 605.
 Κόθηρα 266.
 Κύμη 299.
 Κύπρος 263. 285. 305.
 Κύτσαδης 459. 468.
 Κύψελλα 79. 575.
 Κωνσταντία 27.
 Κωνσταντινούπολις, passim.
 Κῶς 573. 598.

Λ

Λαγκαδᾶ 451.
 Λαγκαδί 301.
 Λαζοὶ 306.
 Λαμία 114.
 Λάμψακος 13 ἐπ. 156 ἐπ. 258. 264. 268.
 352. 433. 445 ἐπ. 485. 548. 563.

Λαοδίκεια 100. 464.
 Λάρισα 47. 103 ἐπ. 171. 174. 220.
 298. 331. 375. 395.
 Λάσκαρα (;) 314.
 Λατερανόν 117. 309.
 Λάτμος 184.
 Λάτρος 50. 184. 289. 291. 300. 398.
 Λεδάδεια 548.
 Λέβεδος 299.
 Λέμδος 257. 300. 399.
 Λεντζᾶ 453.
 Λεντιανὰ 24. 91 ἐπ. 157. 374.
 Λέρος 576.
 Λέσβος 108. 158. 291. 598.
 Λευθεριῶται 355.
 Λευκάς 103. 175. 294. 535.
 Λεχώνια 521.
 Λίνδος 382.
 Λομβαρδοὶ 47. 121.
 Λοπάδιον 20 ἐπ. 26. 89. 93. 100. 314.
 541. 575.
 Λούπαρκος 89 ἐπ. 146.
 Λυδία 108. 223. 409.
 Λυών 360.

M

Μάγγανα 269.
 Μαγίδιον 93.
 Μαγνησία 235. 298. 344. 417. 443.
 463. 492. 539. 545. 555. 604.
 Μάδυτος 158. 269. 598.
 Μαίανδρος 13. 43 ἐπ. 349. 353.
 Μακεδονία 22. 29. 32. 46. 104. 142.
 160. 180. 196. 198. 240. 253. 327.
 349. 369. 470. 501. 525.
 Μάχιστος 89.
 Μάκρη 238. 598.
 Μακρολιβάδα 431.
 Μακρυνίτισσα 66.
 Μάλγαρα 79.
 Μαλέσσοδα 193.
 Μαξιμιανούπολις 238.
 Μαρίτσα = Ἐβρος.
 Μαρμαρᾶς νῆσος 71.
 Μαρώνεια 298.
 Μάττη 459.
 Μαυροβούνιον 177.

Μαῦροι 270.
 Μέγα Παλάτιον 595. 606. 609.
 Μεγάλη Βλαχία 253. 331.
 Μεγαλοδλαχίται 530.
 Μέγης 89.
 Μεθώνη 54.
 Μελάγεινα 100. 575.
 Μελανίτζιον 299.
 Μελανούδιον 49.
 Μελένικον 31. 238. 367. 369. 372. 375.
 402. 424. 428. 430.
 Μελιτούπολις 100.
 Μεσημβρία 478.
 Μεσοθυρία 409. 455.
 Μετεώριον 599. 601.
 Μήθυμνα 108. 110.
 Μῆλα 300.
 Μικρά Ἀσία 12. 14. 17 ἐπ. 22. 26.
 44. 68 ἐπ. 91. 93. 108. 134. 142. 152.
 157. 244. 263. 341. 376.
 Μικρά Πύλη Θεσσαλονίκης 373.
 Μίλητος 575.
 Μίλιον 7.
 Μιτυλήνη 572. 581 = Λέσβος.
 Μνειάκον 424.
 Μοργόλοι. Τάταροι 22. 340. 464. 566
 Μογλενὰ 181. 193.
 Μολδαυία 198.
 Μολδοδλαχία 198.
 Μολυσκος 527. 531.
 Μονή Ἀγάλματος 557.
 Μονή Ἀκατονίου 472.
 Μονή Ἀκοιμήτων 100 ἐπ.
 Μονή Ἀγίου Ἀνδρέου 572.
 Μονή Ἀπολλωνιάδος 435.
 Μονή Ἀριστῶν 572.
 Μονή Ἀσωμάτου 184 (Λάτρος).
 Μονή Ἀψινθίων 286.
 Μονή Βατοπεδίου 641.
 Μονή Βηρὸς 365.
 Μονή Ἀγίου Γεωργίου 327 (Ἄρτα).
 Μονή Ἀγίου Γεωργίου 301 (Σμύρνη).
 Μονή Ἀγίου Γεωργίου 574 (Μιτυλ.).
 Μονή Ἀγ. Γεωργίου 207 (Ἀχυράνης).
 Μονή Ἀγίου Γεωργίου 572 (Μιτυλ.).
 Μονή Ἀγίου Γεωργίου Τοποκοβίου 332.
 (Θεσσαλία).

Μονὴ Ἀγίου Γρηγορίου 363.
 Μονὴ Ἀγ. Γρηγ. 572 Γέρας (Μιτυλ.).
 Μονὴ Διομήδους 558.
 Μονὴ Δοχειαρίου 356.
 Μονὴ Δυσικοῦ 184.
 Μονὴ Εἰρηγούντων 184.
 Μονὴ Ζιγρίτσα 289.
 Μονὴ Ζωοδόχου Πηγῆς 592.
 Μονὴ Ἀγ. Θεοδώρ. εἰς Κρομποῦς 331.
 Μονὴ Θεολόγου 564 (Κων/πολις).
 Μονὴ Θεολόγου 573 (Κῶς).
 Μονὴ Θεομήτορος Γοργοπηκόου = Σω-
 σάνδρων.
 Μονὴ Θεοτόκου 300.
 Μονὴ Θεοτόκου 399.
 Μονὴ Ἰεήρων 195.
 Μονὴ Ἀγ. Ἰλαρίωνος 66. 355.
 Μονὴ Ἀγ. Ἰωάννου (Ἐφεσος) 153.
 Μονὴ Ἀγ. Ἰωάννου (Δάτρος) 184.
 Μονὴ Κάζολι 204. 324 (Ἰταλία).
 Μονὴ Κελλιθάρων 184.
 Μονὴ Καρυωτίσσης 320.
 Μονὴ Κεχιονισμένης 576.
 Μονὴ Κισσῶν 184.
 Μονὴ Κοσμιδίου 605.
 Μονὴ Κῶ 410.
 Μονὴ Λέμδων 301. 375. 382.
 Μονὴ Νέα (Χίος) 575.
 Μονὴ Ἀγίου Νικολάου 327 (Ἄρτα).
 Μονὴ Ἀγίου Νικολάου τοῦ Σώζοντος
 190 (Ναύπακτος).
 Μονὴ Ξηροποτάμου 569.
 Μονὴ Ἀγίου Ὀνουφρίου 572.
 Μονὴ Ὁξειάς 442.
 Μονὴ Παντοκράτορος 595. 605. 609.
 Μονὴ Ὀσίων Πατέρων 572.
 Μονὴ Ἀγίου Παύλου 184. 289. 398
 (Δάτρος).
 Μονὴ Ἀγίου Παύλου 356 (Ἄθως).
 Μονὴ Περιβλέπτου 335.
 Μονὴ Πέτρας 290.
 Μονὴ Κάτω Πτωμαίων 572.
 Μονὴ Ῥουφινιανῶν 289. 416.
 Μονὴ Σινᾶ 416.
 Μονὴ Σιών 416.
 Μονὴ Σπονδῶν 573. 576.
 Μονὴ Στουδίου 606.

Μονὴ Σωσάνδρων 108. 344. 412. 420.
 438. 482. 496. 569.
 Μονὴ Σωτήρος 565. (Σηλυμβρία).
 Μονὴ Σωτήρος Χριστοῦ 108 (Σωσάνδ.).
 Μονὴ Ἀγίας Τριάδος 205.
 Μονὴ Ὑακίνθου 83. 136. 397.
 Μονὴ Φαλακροῦ Βουνοῦ 184.
 Μονοπάσιον 266.
 Μορέας = Πελοπόννησος.
 Μόρρα 31.
 Μοσυνόπολις 238.
 Μουνδανῆς κόλπος 68. 89.
 Μοῦρτος 515.
 Μπελιγράδιον 177.
 Μπενεβέντο 512.
 Μπόζ-Κιογιού 108.
 Μπόσσα 177.
 Μύλασα, Μυλασηνή 49.
 Μυλοπόταμον 266.
 Μυσία 23. 91. 93.
 Μυσία = Σερβία 196.
 Μωκησός 575.

N

Ναζιανζηνός 185.
 Νάξος 98 ἐπ. 110.
 Ναύπακτος 51. 60. 103. 140. 188. 240.
 243. 294.
 Ναύπλιον 54. 56.
 Νέαι Πάτραι 175. 205. 547.
 Νεκροθάλασσα 184.
 Νεόχαστρα 43. 93. 248.
 Νευστάπολις 369 430.
 Νιάνουστα = Νευστάπολις.
 Νίκαια 7. 9 ἐπ. 12. 14 ἐπ. passim.
 Νικητιάτου φρούρ. 341 ἐπ.
 Νικομήδεια 18. 24. 26. 44. 67 ἐπ. 72-
 75. 244. 294. 298. 341. 381. 574.
 Νικόπολις 50 ἐπ. 60. 203.
 Νύμφαιον 17. 91. 259. 314. 352. 378.
 383. 411. 417. 422. 446. 552.
 Νύσσα 177.

Ξ

Ξάνθη 238.

Ο

Ὀλκός 157. 263.
 Ὀλμία 177.

᾽Ολυμπος Βιθυνικός 15.
᾽Ολυμπος Μουσικός 89.
᾽Οξεῖα ᾽Επίσκεψις 66.
᾽Οστρικὸν = Αὐστρία.
᾽Οστροβοῦ λίμνη 393.
Οὐαλεντινιανὰ = Λεντιανὰ
Οὐγγαρία 340.
Οὐγγροβλαχία 198.
Οὐλπιανὰ 177.
Οὔστρα 424.
᾽Οχρὶς = ᾽Αχρίς.
᾽Οψίκιον 23 ἐπ. 93.

Π

Παλαιστίνη 49. 117. 246. 274. 277.
390. 391.
Παλάτια 576.
Πανονία 196.
Πάνορμον 20.
Παπίκιον ὄρος 641.
Παρθένιον 576.
Πάριον 103.
Παρίσιοι 598.
Πάτμος 184.
Πάτμος φρούρ. 431.
Πάτραι 114. 520.
Παφλαγόνες, -ία 44. 457. 469. 506. 561.
Πεδεμόντιον 358.
Πέκιον 101. 177-179. 643.
Πελαγονία 63. 192. 253. 321. 369.
375. 461. 527 ἐπ.
Πελοπόννησος, Μορέας 50. 54 ἐπ. 64.
142. 321. 598.
Πέργαμον 43. 93. 575.
Περβόλα 299.
Περίκλυστρα 343. 412.
Περίπατος 576.
Περουγία 248. 281.
Περπεράκον 424.
Πέρσαι, -ία 22. 85. 422. 446. 458.
484. 501. 539. 553. 566 ἐπ.
Περσοσχύθαι 297.
Πέτρα 528.
Πετρόρεια (τὰ) 576.
Πηγαὶ ᾽Ελλησπόντιοι 20. 22. 26. 38.
67. 76. 88. 94. 102. 108. 244. 628 ἐπ.

Πηγαὶ Μεσόγειοι 24. 43. 76. 103. 264.
349. 352 ἐπ. 376. 552. 628.
Πηγῆς Πύλη 593 ἐπ.
Πηλοπιθία 289.
Πισᾶται 45 70. 270. 274. 279. 502.
608 ἐπ.
Πισιδία 298.
Πλάντζη 19.
Πλαταμῶν 128. 331. 375. 534.
Ποιμανηγόν 20. 24. 91 ἐπ. 156 ἐπ.
160. 297.
Πόλογος 528.
Πολωνία 340.
Ποντοηράκλεια = ᾽Ηράκλεια ἡ Ποντική.
Πόντος 175.
Porta Pila 614.
Πρεδαλία 196.
Πρέσπα 394. 396. 461. 527 ἐπ.
Πριήνη 299.
Πρίλαπον 253. 369. 375. 395. 430.
457. 459. 462. 468 ἐπ. 527 ἐπ. 531.
Πρινοδαρῖται 300.
Πρισρένη 177.
Πριστίτζα 424. 427.
Προποντις 68.
Προῦσα 21 ἐπ. 26. 43. 68. 93 ἐπ. 100.
298. 541. 575.
Προύσακον 32. 128. 160. 369
Προυσιὰς 74.
Πυργίον 299.
Πύργος 575.
Πυρηναῖα ὄρη 525. 547.

P

᾽Ραγοῦζα, -αῖτοι 52. 55 ἐπ. 59. 322. 328.
᾽Ραιδεστός 447.
᾽Ράσχα. ᾽Ράσσα. ᾽Ρασχία 177. 647.
᾽Ραυενίκα 47. 114.
᾽Ρεθύμνη 266.
᾽Ρεντίνια 350.
᾽Ρηγίνα 446. 448. 453.
᾽Ρήγιον 590.
᾽Ροδόπη 27. 29. 31. 236 ἐπ. 369. 424.
427. 431.
᾽Ρόδος 14. 158. 259. 261 ἐπ. 381 ἐπ.
567. 575.

Ῥοπέλιον 428 ἐπ.
Ῥούσιον 79.
Ῥουφίνου 619.
Ῥύνδακος 21. 89.
Ῥωμανία 17.
Ῥώμη 118. 121. 125. 133. 196. 274.
285. 307. 323. 364. 399. 401. 512.
598.
Ῥωσσία, -σοι 86. 282. 305. 340.

Σ

Σαγγάριος 15. 74. 456.
Σάκαινα φρούρ. 464
Σαμακόδιον 177.
Σάμος 598
Σαμφοῦς 13.
Σαράγιον 177.
Σαρακηνοὶ 118.
Σάρδεις 100. 108. 463. 561. 569. 574.
Σασάβαρις 24.
Σελσουκίδαί 16.
Σεμπέσιον 177.
Σέρβια 193. 217 ἐπ. 326. 331. 454. 459.
Σερβία, -οι 101. 103. 176 ἐπ. 192. 196.
ἐπ. 198. 216. 322. 461. 468. 640 ἐπ.
Σέρραι 29. 128. 160. 175. 245. 253.
366. 375. 402. 424. 427. 430.
Σηλυμβρία 553 ἐπ. 561 565.
Σηστός 158.
Σθλάνιτζα 180.
Σιγρηνή 263. 352.
Σιδηρόκαστρον 461.
Σικελία, -οὶ 357 ἐπ. 512. 519.
Σῖναι 346.
Σκάμανδρος 44. 153. 545.
Σκλαδουνία 248.
Σκόπια 177 ἐπ. 193. 242. 369.
Σκούταρι 619.
Σμύρνη 43. 93. 108. 383. 412. 569.
575. 580.
Σολέα 286.
Σουγδία 102.
Σουγδουφούλαι 102.
Σούδα 265.
Σπέτσαι. Πέτσαι 613.
Σταγείρας ὄρος 238.

Σταδία 260. 263.
Στανόν 531.
Σταριδλάχα 177.
Σταρίδολα 332. 375. 528.
Στενίμαχος 369. 424. 431.
Στερεά Ἑλλάς 46. 253.
Στούμπιον 369.
Στρόδον = Βόστρον 333. 375. 528.
Σρούμνιτζα 29. 192. 430.
Στρυμών 350. 428.
Σύδοτα 545 ἐπ.
Συρία, -οι 263. 306. 566. 578.
Σύρροια 463. 541.
Σφηνάρτσα Σφηνῆται 55. 517.
Σωσκός 527. 531.

Τ

Τάρας 511.
Ταρσία 523.
Τάταροι = Μογγόλοι 282. 339. 440.
351. 353. 365. 458. 463. 501.
Τατάρ-Παζαρτζικ 432.
Ταυρήσιον 177.
Ταχάριοι = Τάταροι.
Τεμένια 576.
Τεμισδάριον 177.
Τζέπαινα (ή) 360. 424. 427 ἐπ. 431.
448.
Τζερνίκον 59. 528.
Τζετίνα 177.
Τήμνος 89. 93.
Τοῦρκοι. Μουσουλμᾶνοι 83. 147. 235.
330. 346. 351. 353. 455. 530.
Τουρκομᾶνοι 130. 458.
Τραϊανούπολις 298.
Τράλλεις 298.
Τράνον 513.
Τραπεζοῦς 44. 101 ἐπ.
Τραχεῖται 75.
Τρικόρυφος 549.
Τρίπολις Λυδίας 353. 463.
Τρωάς 19. 22. 26. 44. 93.
Τσουρουλός 269. 282. 333. 338. 341.
378 ἐπ. 388.
Τύρνοδος. Τρίνοδος. Τρένοδος 27 ἐπ.
177. 208. 268. 281. 283. 317. 477.
552.

Υ

Υδρα 613.
Υδροῦς 204.
Υπαιπα 298.
Υπάτη = Νέαι Πάτραι 127. 528. 547.
Υψηλὴ φρούριον 464.

Φ

Φάρσαλα 331. 375.
Φᾶσις 44.
Φθιώτις 128. 159. 240.
Φιλαδελφεία 23. 43 ἐπ. 100. 108. 298.
422. 539. 574.
Φιλέρημος (ή) 382.
Φίλιπποι 366. 396. 402. 409.
Φιλιππούπολις 30. 248. 368.
Φιλόμολποι (;) 43.
Φλέβια 553.
Φοῦλαι 102.

Φρυγία 24. 89. 349.
Φύγελλα 576.
Φωτική 109. 528.

Χ

Χάζαροι 306.
Χαλκηδών 298.
Χάραξ 19. 68. 72. 341.
Χαρίορος 157.
Χαρταλιμὴν 74.
Χειμάρρα 515.
Χερσών 102.
Χίος 158. 581. 598.
Χλέρα 463.
Χλίαρα 43. 93.
Χοτοδόν 369.
Χουναθία 459.
Χριστούπολις 350.
Χρυσή Πύλη 554. 566. 640 ἐπ.
Χρυσούπολις = Καβάλλα.
Χῶναι 83. 464.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. 153	στ. 5	Καρύτσης	γράφε Καρύκης
» 163	» 4	Ἄγγελου Γ'	» Ἀλεξίου Γ'
» 164	» 1 κάτ.	Παραρτήματι Δ'	» Παραρτήματι Ε'
» 177	» 2 κάτ.	Παραρτήματι Ε'	» Παραρτήματι Γ'
» 184	» 16. 17	Καλλιθέρων	» Κελλιθέρων
» 189	» 9 κάτ.	Βουδίτζης	» Βονδίτζης
» 249	» 4	Στατίου	» Στρατίου
» 299	» 3 καὶ σημ.	Ἀνεία	» Ἀναία
» 342	» 11	Μιχαήλ	» Μανουήλ.
» 416	» 19	Ῥουφιανῶν	» Ῥουφινιανῶν
» 461	» 6 κάτ.	Δέδρης	» Δέδρης.
» 510	» 3 κάτ.	Γουλιέλμος Β'	» Γουλιέλμος
» 588	» 13	27 Ἰουλίου	» 25 Ἰουλίου
» 588	» 15	17 ἡμέρας	» 15 ἡμέρας
» 610	» 1 κάτ.	Παράρτ. Ε'.	» Παράρτ. Γ'.
» 613. 481. 581. 582	ἐν ταῖς παραπομπαῖς ἀντὶ	Du Gange	
		γράφε Du-Cange.	

EYPETHPIA

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Δυστυχῶς, ὁ Πίναξ τῶν κυρίων ὀνομάτων τοῦ Μηλιαράκη θέτει ἐκ τῶν πραγμάτων κάποιους κανόνες γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ συμπληρωματικοῦ *Εὐρετηρίου*, ποὺ δὲν θὰ εἶχαν υἰοθετηθῇ ἂν ἡ δουλειὰ γινόταν ἐξ ἀρχῆς. Ἀλφαβητίζει, λ.χ., μὲ τὸ μικρὸ ὄνομα (: Ἀνδρέας, Γεώργιος, ἢ Γρηγόριος) κι ὅχι μὲ τὸ ἐπίθετο· ἔτσι ὁ Ζαγαρομάτης δὲν εἶναι στὸ Ζ, ἀλλὰ στὸ λήμμα: *Γεώργιος*, ὁ Παλαιολόγος στὸ Α (*Ἀνδρόνικος*) κ.ο.κ. Ἐξ ἄλλου, ὅλη ἡ ἀλφαβήτιση τῶν Φράγκων γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει ἐνὸς βεβιασμένου «ἐξελληνισμοῦ», ποὺ χρειάζεται ἐπιστράτευση φαντασίας ἐνίοτε γιὰ νὰ μαντέψῃ ὁ ἀπλὸς ἀναγνώστης τὸ ξένο ὄνομα. Τοῦτο προσδιώρισε κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ συμπληρωματικὸ *Εὐρετήριο*. Τὸ σύστημα τοῦ Μηλιαράκη ὅμως ἀγνοήθηκε ὡς πρὸς τοὺς ναοὺς πιά, ποὺ τοὺς καταχώριζε ὡς κύρια ὀνόματα (!) — π.χ.: «Ἅγιος Ἀντώνιος (ναός)»! —, σάν... «ἐπώνυμα» Ἀγίων δηλαδή!.. Κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴ δεοντολογία, τὰ συμπληρωματικὰ λήμματα ναῶν ἐντάχθηκαν φυσικὰ στὸ *Εὐρετήριο τοπωνυμίων*.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

(ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ)

- Ἄβουλφεδᾶ, Ἄραβας ἱστορικὸς καὶ γεωγράφος, 130.
Ἄγαθάγγελος ἐκ Μαγνησίας, σεβαστοκράτωρ Ἐφέσου, 418.
Ἄγιοθεοδωρίτης, 495.
Ἄγνή, βασίλισσα Γαλλίας, 338.
Ἀζατίνης, σουλτάνος [Aseddin Kaikaus II: 1247-66], 566.
Ἀθανάσιος Κορώνης, 190.
Ἀκροπολίτης → βλ. Γεώργιος Ἀκροπολίτης.
Ἀλέξιος Α΄, Μέγας Κομνηνός, αὐτοκράτωρ Τραπεζοῦν-
τος, 75, 190.
Ἀλέξιος Γ΄, 50, 81-4, 151, 630-3, 638, 641-2.
Ἀλέξιος Δ΄, 639.
Ἀλέξιος Ε΄ (Μούρτζουφλος), 6, 632, 639.
Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος, 493, 507, 535, 550, 588, 590-
3, 595, 600, 603, 606, 622, 624.
Ἀλέξιος, ἀνιψιὸς Στρατηγόπουλου, 593.
Ἀλλάτιος, Λέων, φιλόλογος, 488.
Ἀνδρέας, βασιλιάς Οὐγγαρίας, 30.
Ἀνδρόνικος Κομνηνός, 249.
Ἀνδρόνικος Κοντοστέφανος, 630.
Ἀνδρόνικος Μουζάλων, 430, 446, 492.
Ἀνδρόνικος Νεστόγος, 235.
Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος, 261, 403-4, 421, 504.
Ἀνδρόνικος, γιὸς Μιχαὴλ Παλαιολόγου, 621.
Ἀνδρόνικος Σάρδεων, 561-2.
Ἄννα, κόρη Ἀλεξίου Γ΄, σύζυγος Θεοδώρου Α΄ Λασκά-

ρεως, 136, 139, 630, 637.

Ἄννα, κόρη Μιχαήλ Β΄, 511, 521.

Ἄννα, σύζυγος Ἰωάννη Βατάτζ(σ)η, 358-61.

Ἄνσῶ δὲ Καγιὼ [Anseau de Cayeux], 280, 552.

Ἀρσένιος Αὐτωρειανός, πατριάρχης, 154, 436-8, 440-4,
481-2, 485, 538, 540, 543, 545, 555, 557-62, 570-1,
573-4, 617-20.

Βαλδουῖνος Α΄, αὐτοκράτωρ, 22, 29-30, 121-2.

Βαλδουῖνος Β΄, 248, 333, 335, 337-9, 389-91, 592, 598,
604, 609.

Βασίλειος Πεδιادίτης, 187-8.

Βέλλα, βασιλιάς Οὐγγαρίας, 30.

Βέλλα Δ΄, βασιλιάς Οὐγγαρίας, 135, 274, 341.

Βελλᾶς, ἐπίσκοπος, 109.

Βλαδισλαῦος, 631, 650.

Βλεμμύδης → βλ. Νικηφόρος.

Βονιφάτιος, ὁ Μομφερρατικός, 112, 120, 622.

Βορίλλας, 78.

Βουλκᾶνος ἢ Βοῦλκος, 630-1, 636, 642-3.

Γερμανός Β΄, πατριάρχης, 201, 207-10, 212, 216-7, 222,
224, 227, 232, 266, 268, 286-9, 291-7, 300, 302-3,
306-7, 310, 312, 317-20, 398, 434, 574, 624.

Γεώργιος Ἀκροπολίτης, 6, 50, 52-4, 73, 92, 115, 130-1,
137-8, 140-1, 154, 163, 168-9, 235-6, 252-3, 259-60,
264, 267-8, 271-2, 280, 282, 297, 317-8, 320, 337,
344, 353, 357, 359, 369-70, 372, 374, 383, 398, 404,
406-8, 413, 433-6, 441, 449-52, 454, 459-61, 471,
483-4, 487, 498, 532-5, 548, 610, 621.

Γεώργιος Αὐρηλιουπόλεως, 299.

Γεώργιος Βαρδάνης, 54, 144, 188-90, 200-1, 204, 222,
224, 229, 231.

Γεώργιος Μουζάλων, 426, 446, 485, 490, 492-501, 626.

Γεώργιος Πισσᾶς, 300.

Γίββων [Gibbon, E.], ιστορικός, 613.

Γιούδιτζε (Giudice), ιστορικός, 517, 521, 534.

Γοδοφρέδος Β΄, Βιλλαρδουϊνος, 321.

Γοδοφρέδος Βιλλαρδουϊνος, θεῖος τοῦ ὁμωνύμου πρίγκιπα τοῦ Μορέως, ὁ χρονογράφος, 20, 51, 67, 72, 74.

Γοδοφρέδος δὲ Μαρί, κοντόσταυλος, 338.

Γουίδων Βοδενίτσης, 47.

Γουλιέλμος Α΄, Βιλλαρδουϊνος, πρίγκιψ Μορέως/Ἀχαΐας, 382-3, 521, 532-4.

Γουλιέλμος Μπέρτος, βασιλιάς τῆς Φλανδρίας, 419.

Γουλιέλμος δὲ Περσοά, 72.

Γρηγορᾶς, Νικηφόρος, 6, 50, 52-3, 73, 81, 137-8, 141, 157, 168-9, 237, 254, 267, 271-2, 318, 320, 344, 346-7, 357, 359, 361, 363, 392, 412, 434, 437, 441, 483, 487, 502, 529, 532-3, 543, 600, 610-12, 618.

Γρηγόριος Θ΄, πάπας, 307.

Δαβαντζάτη (Davanzati), 515-7.

Δαβίδ, 45, 75.

Δάνδολος Ζιλβέριος, 613.

Δερμοκαΐτης, 92.

Δημήτριος Ἀγγελος, 352, 372-5.

Δημήτριος Καρύκης, 312.

Δημήτριος Τορνίκης, 403.

Δημήτριος Χωματηνός, 32, 164, 168-9, 173, 179, 183-4, 186, 192-3, 195, 198-9, 204, 208-10, 212-3, 216-7, 219, 221-2, 231.

Δοσίθεος, 178-9.

Δούκαινα, σύζυγος Θεοδώρου Ἀγγέλου, 128.

Δραγωτᾶς, 368, 429.

Δωρόθεος Μονεμβασίας, 520.

Ειρήνη, κόρη Ἀλεξίου Γ΄, 630.

Ειρήνη, κόρη Θεοδ. Α΄ Λασκάρεως, 344, 357, 365, 388.

Ειρήνη, κόρη Θεοδώρου Ἀγγέλου, 30, 330, 375.
Ἑλένη, κόρη Ἰωάννου Ἀσάν, 268, 490.
Ἑλένη, κόρη Μιχαήλ Β΄, 511, 513, 516.
Ἑρρίκος, αὐτοκράτωρ, 23, 30, 34, 58-9, 63-4, 67-70, 72-3, 77-80, 120-1, 130, 260.
Ἑρρίκος δὲ Βαλανσιέν, 58, 74.
Εὐδοκία, κόρη Ἀλεξίου Γ΄, 631-40, 642.
Εὐδοκία, κόρη Θεοδώρου Α΄ Λασκάρεως, 136.
Εὐδοκία, κόρη Θεοδώρου Β΄ Λασκάρεως, 483.
Εὐστάθιος, 59.
Εὐφροσύνη, 163, 630, 634.
Ἐφραίμιος, 318, 485.

Θεοδώρα, κόρη Θεοδώρου Β΄ Λασκάρεως, 483.
Θεοδώρα (όσια), σύζυγος Μιχαήλ Β΄, 327, 454.
Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις, 6-15, 17, 20, 22-3, 25-6, 34-5, 37, 40-8, 52-4, 64-5, 67-94, 96-9, 101, 105, 107, 116, 120-1, 123, 129-40, 143, 146-51, 155-7, 166, 176-7, 191, 201, 228-9, 239, 245, 259, 263, 279, 290, 348, 399, 412, 419-20, 425, 483, 623-4, 630-1, 633, 637-8, 649.
Θεόδωρος Ἄγγελος Κομνηνός, 32, 54, 56, 175, 178, 180-2, 187, 190, 203-4, 213-4, 219, 221-2, 224, 231, 236, 247-9, 252, 254, 256, 321, 332-3, 348-9, 352, 366, 374-7, 623-4, 626.
Θεόδωρος (Β΄) Εἰρηνικός, πατριάρχης (Κωπᾶς), 100.
Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις, 280, 317, 344, 349, 351, 365, 412, 415, 418, 420-3, 425-36, 439, 442-6, 448, 451, 453-9, 462-71, 475-92, 495-500, 502-4, 507-8, 510, 517-9, 524, 527, 537, 542, 544-5, 555, 560, 576, 590, 626, 650.
Θεόδωρος Βρανᾶς, 338.
Θεόδωρος Δούκας, 190, 192.
Θεόδωρος Κρυβιτσιώτης, 588.
Θεόδωρος Πετραλ(ε)ίφας, 394.

Θερειανός, Διονύσιος, 198.

Θιερωὶ δὲ Λός, 68.

Θωμᾶς Μοροζίνης, 112.

Ἰαθατίνης, σουλτᾶνος (Καΐσχροής [=Ghajaseddin Kai-kosru I: 1193-1211]), 81-2, 101.

Ἰαθατίνης, σουλτᾶνος, γιὸς Ἀζατίνη [Ghajaseddin Kai-kosru II: 1237-47], 353.

Ἰάκωβος Κουιρίνης, 612.

Ἰννοκέντιος Γ΄, πάπας, 29-30, 32, 59, 98-9, 103, 112, 116-7, 179, 188, 579, 631, 642.

Ἰννοκέντιος Δ΄, πάπας, 400.

Ἰολάνδα, αὐτοκράτειρα, σύζυγος Πέτρου Κουρτεναί, 122, 134-5.

Ἰσαάκιος Νεστόγγος (Φλαμούλιος), 235.

Ἰωάννης Ἀγγελος, γιὸς Θεοδώρου Ἀγγέλου, 410.

Ἰωάννης Ἀγγελος, νόθος γιὸς Μιχαὴλ Β΄ [κακῶς ὁ Μηλιαράκης ἔχει δύο λήμματα], 531, 533.

Ἰωάννης Ἀπόκανκος, 106, 166, 173, 186-7, 189-92.

Ἰωάννης Ἀσὰν Β΄ (1218-41), 30-1, 141, 249, 252-5, 268-73, 281-4, 321, 330, 337, 359, 365, 368, 374, 490.

Ἰωάννης Β΄ Λάσκαρις, 483, 497, 505, 522, 536-7, 540-3, 546, 555, 560, 566, 618, 626.

Ἰωάννης Βατάτζ(σ)ης (1222-54), 140, 155-8, 160, 163, 166-9, 176, 207-8, 220, 232, 234-6, 238-9, 242, 244-5, 247, 256-9, 262-75, 279-84, 290-2, 296-7, 300, 302, 311, 313-5, 317-8, 323-4, 328, 330-1, 333-4, 336, 338, 340-2, 344-55, 357-60, 362, 364-7, 369-88, 390, 392-3, 395-405, 408-9, 411-3, 415-20, 422-3, 425, 427-8, 433-4, 442, 445, 456, 459, 480, 482-3, 491, 499-500, 502, 504, 537, 545, 560, 576, 624, 626, 633-8, 645, 650, 652.

Ἰωάννης Βαπτιστῆς Πίτρα (καρδινάλιος), 194.

Ἰωάννης Βριέννιος, 248-50, 264, 270, 272-3, 275-8, 278, 280, 334.

Ἰωάννης Γαβαλᾶς, 383-4.
Ἰωάννης Καματηρός, πατριάρχης, 40, 42, 96.
Ἰωάννης Καμύτσης, 239.
Ἰωάννης Καντακουζηνός, 383.
Ἰωάννης Οὐγγλεσης, 645.
Ἰωάννης Παλαιολόγος, ἀδερφὸς Μιχαὴλ Παλαιολόγου,
509, 525, 527, 531, 548, 550.
Ἰωάννης Πετραλ(ε)ίφας, 32.
Ἰωάννης Στορλάδος, 266.
Ἰωαννίκιος ἢ Ἰωάννης ἢ Σκυλοῖωάννης [1197-1207], 27-
30, 32-3, 47, 96-7, 247, 367.
Ἰώβ, βιογράφος, 50, 327.

Καλλιμᾶνος Β΄, 268.
Κάλλιστος Ξανθόπουλος, Νικηφόρος, 99-100, 207, 398.
Κάρολος [Α΄] Ἀνδεγαυικός, 515-6.
Καρυανίτης, 445.
Κονὼν δὲ Βεθούμ, 71, 79, 123.
Κορράδος, 419-20.
Κορράδος δὲ Μιλένα, 266.
Κουτριτζάκης, 593.
Κωνσταντῖνος, ἀδερφὸς Θεοδώρου Ἀγγέλου, 242.
Κωνσταντῖνος Αὐληνός, 171.
Κωνσταντῖνος Μαλιασηνός, 356.
Κωνσταντῖνος Μαργαρίτης, 433, 447.
Κωνσταντῖνος ὁ *Μέγας*, 86.
Κωνσταντῖνος Μεσοποταμίτης, 163, 642.
Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, 539.
Κωνσταντῖνος Τοῖχος (Τέχ), 31.
Κωνσταντῖνος Τορνίκης, 550.
Κωνσταντῖνος Χαβάρων, 461.
Κωνσταντῖος Κίου, 100.

Λέων, ἀρχιδιάκος, 587-8.
Λέων Γαβαλᾶς, 260-1, 263, 271.

Λέων Σγουρός, 47, 630, 639-40.

Λέων Στυπής, πατριάρχης, 573.

Λουδοβίκος δὲ Βλοὰ [Blois], 19.

Λουδοβίκος Θ', 122, 337, 382.

Μαγκλαβίτης → βλ. Νικόλαος.

Μακάριος δὲ Σαῖντ Μενεχούλδ, 69, 72.

Μαλιασηνός → βλ. Κωνσταντῖνος/Νικόλαος, Μαλιασηνός.

Μαμφρέδος, βασιλιάς τῆς Σικελίας, 511, 514-21, 530, 532, 535.

Μανουήλ Α' Χαριτόπουλος, πατριάρχης (Σαραντηνός), 111, 171-2, 185-6, 206, 289, 631, 649.

Μανουήλ Ἀγγελος, ἀδερφός Μιχαήλ Α', 251, 255, 293, 322-5, 328-9, 332.

Μανουήλ Β', πατριάρχης, 409.

Μανουήλ Δισύπατος Θεσσαλονίκης, ὁ Ὁψαρᾶς [στὸν Παχυμέρη: Ψαρᾶς], 556, 561, 625.

Μανουήλ Μάξιμος, πατριάρχης, ἀδερφός Θεοδώρου Α' Λασκάρεως, 433, 447.

Μάξιμος Β', 101.

Μαρία, σύζυγος Ἰωάννη Ἀσάν Β', κόρη Ἀνδρέα Β' Οὐγγαρίας, 30.

Μαρία, κόρη Μιχαήλ Α', 66.

Μαρία Οὐγγαρική, σύζυγος Βονιφατίου, 47.

Μαρκεσίνη [στὸν Ἀκροπολίτη], 361-4, 413.

Μαρτῖνος Βοκκανίγρα (Boccanigra), 588.

Ματθαῖος, κόμης Κεφαλληνίας, 66.

Ματθαῖος Παρίς, χρονογράφος, 246, 310, 339, 357, 380, 400.

Ματθαῖος Σπινέλλι, χρονογράφος, 548.

Μεθόδιος, πατριάρχης, 398.

Μελέτιος, ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικός, 185.

Μιλὸν δὲ Βραβάντ, 71.

Μιχαήλ [Α' Ἀσάν], ἡγεμὼν Βουλγαρίας, 423-4, 426.

Μιχαήλ Α' Ἀγγελος, 48-59, 61-6, 80, 124, 141, 143, 161,

189, 252, 326, 623.

Μιχαήλ Ἀκομινᾶτος, 42, 98-9, 139, 150-3, 190, 200-1.

Μιχαήλ Β΄ Ἀγγελος, 326-7, 329, 332-3, 356, 375, 393, 395, 443, 452-4, 461-2, 468-72, 483, 506, 511, 514, 516-8, 521, 523-5, 527-35, 547-9, 589, 598.

Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος, γιὸς Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου, 403-10, 413, 420, 436, 456-8, 467-70, 472-6, 483, 495, 497, 499-501, 503-10, 522-5, 528-32, 534, 536-8, 540-8, 550-9, 561-7, 569-72, 575-80, 583-4, 587-91, 599, 601-3, 605, 607-23, 626, 654-7.

Μιχαήλ Κοντοφρέ, 342.

Μιχαήλ Λιβαδάριος, 350.

Μοναχὸς Παταβινός, χρονογράφος, 610, 612, 654, 657.

Μουσκέ, χρονογράφος, 272.

Νικήτας Χωνιάτης, 6, 10, 13, 37, 45-6, 50, 52, 73, 75-6, 84, 138, 141-2, 153-4, 162, 169, 418.

Νικηφόρος Βλεμμύδης, 152, 154, 220, 260-1, 295, 317, 343, 362-4, 435-44, 481.

Νικηφόρος, γιὸς Μιχαήλ Β΄, 483, 533-4.

Νικηφόρος Ἐφέσου, 542, 560, 570, 574.

Νικηφόρος Μελιτουπόλεως, 100.

Νικόδημος Ἀγιορείτης, 417-8, 420.

Νικόλαος Μαγκλαβίτης, 368.

Νικόλαος δὲ Μαινβώ, 160, 245.

Νικόλαος Μαλιασηνός, 573.

Οὔρος Ρῶσος, 31, 449.

Παγὲν δὲ Ὁρλεάνς (Payen d' Orleans), 20, 79.

Παχυμέρης, Γεώργιος, 359, 400, 404, 415, 421, 467, 471-2, 476, 483, 486, 494, 498, 516, 519, 527, 532-3, 538-9, 545-6, 553, 562, 595, 597, 601, 603, 610, 615.

Πεδιαδίτης, ἐπίσκοπος Κερκύρας, 183.

Πέτρος Ἀλτομάννος, 250.

Πέτρος δὲ Βρασιὲ (ἢ ἐκ Πλάντζης, κατὰ Χωνιάτη), 19, 79.

Πέτρος Κουρτεναί, κόμης Αὐτεσιοδώρου [Auxerre], 122, 125.

Ραδοσλαῦος Σερβίας, 323, 631.

Ροβέρτος, αὐτοκράτωρ, 79, 123, 135, 159, 241, 245-7, 251.

Ρωμανὸς Ἰωάννης, ἱστορικός, 324, 521.

Σάββας, ὄσιος (Ράστικο), 178, 630-2, 637-8, 640-6, 649.

Σάθας, Κωνσταντῖνος, 41, 154.

Σανουῶδος, Μαρίνος (Τορσέλλο), ἱστορικός, 516, 521.

Σανουῖτος (ἢ Σανουῶδος), Μαρίνος (ὁ νεώτερος), ἱστορικός, 270, 612.

Σεναχειρήμ, 51.

Σέρρα, ἱστορικός, 613-4.

Σθλάβος, ἡγεμόνας Μελενίκου, 236.

Σκρίβα (Scriba), Βαρθολομαῖος, χρονογράφος, 611-2.

Στασηνός, 235.

Στέφανος Β΄ Νεμάνια, κράλης Σερβίας, 178, 630-9, 642, 645, 650.

Συμεὼν [Β΄ (;), κατὰ Μηλιαράκη] (=Στέφανος Α΄) Νεμάνια, μέγας ζουπάνος Σερβίας, 630-3, 642-3, 651.

Συναδηνὸς Ταρχανειώτης, 566.

Φιλῆς → βλ. Θεόδωρος.

Φιλίππα, ἀπὸ τὴν Ἀρμενία, κόρη ἢ ἀνιψιὰ Λέοντος Β΄ (Λεβούνη), 131, 137.

Φίλιππος, κόμης Ναμουρκίου, 122.

Φριδερίκος Β΄, 249, 336, 358-60, 381, 385-7, 390-1, 400, 511-2.

Φριδερίκος, δούξ Αὐστρίας, 136.

Φωκᾶς Φιλαδελφείας, 407.

Χαδηνός, 473-4.

Χαλκούτσης, 152.

Χάυδ [Heyd, W.], ιστορικός, 347.

Χόπφ, Κάρολος, ιστορικός, 324.

Χωματηνός → βλ. Δημήτριος Χωματηνός.

Χωνιάτης → βλ. Νικήτας Χωνιάτης.

Χωνιάτης Ναυπάκτου, 293.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Κατὰ τὴ σύνταξιν τοῦ συμπληρωματικοῦ *Εὐρετηρίου Τοπωνυμίων-Ἑθνικῶν* πέρα ἀπ' τὴν ἐπαλήθευσιν καὶ τὴ διεύρυνσιν τῶν λημμάτων, ποὺ ἀνέλαβε ἡ Κατερίνα Παναγοπούλου, ἰδιαίτερον βάρος δόθηκε στὴ βελτίωσιν, ὅσο τὸ δυνατόν, τῆς ὅλης εἰκόνας τοῦ ἔργου. Γιὰ τὸν προσεκτικὸ ἀναγνώστη δηλαδὴ, τὸ *Εὐρετήριο* συνιστᾷ ἓνα εἶδος σχολιασμοῦ πάνω σὲ πλεῖστα ἱστοριογεωγραφικὰ θέματα (ταυτίσεις τοπωνυμίων, σφάλματα τοῦ Μηλιαράκη ἢ τῆς ἐπιστήμης τῆς ἐποχῆς του κ.λ.). Γιὰ τὴν ἐργασία αὐτὴ χρησιμοποιήθηκαν εἰδικώτερα: τὸ *εὐρετήριο* (*Index nominum et rerum*) τοῦ Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Α. Heisenberg· ἡ νέα, σχολιασμένη, ἔκδοσις τοῦ Παχυμέρη, τῶν Α. Faillet - V. Laurent (δίχως *εὐρετήριο* δυστυχῶς)· ὁ *Συνέκδημος* τοῦ Ἱεροκλέους, ἔκδ. E. Honigsmann, Bruxelles, 1939· τὸ πολῦτιμο τοπωνυμικὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὰ *εὐρετήρια* τοῦ Γεωργίου Κυπρίου, ἔκδ. H. Gelzer, Lipsiae, 1890, καὶ τοῦ Th. Preger, *Scriptores originum Constantinopolitanarum*, Lipsiae, 1901· R. Janin, *Constantinople byzantine*, Paris, 1964· F. Papazoglou, *Les villes de Macédoine à l' époque romaine*, Paris, 1988· καὶ βέβαια, ἡ *Paulys Realencyclopädie* (RE), ὅπως κ' ἡ *Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία* τοῦ «Πυρσοῦ» (MEE).

Ἄς σημειωθῇ, τέλος, ὅτι πολὺ γενικολογικὰ λήμματα, ὅπως: Ἑλλάς, Βυζάντιον, Ρωμαῖοι κ.ἄ., ποὺ ἀπαντῶνται συνεχῶς, σκοπίμως παραλείφθηκαν.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ-ΕΘΝΙΚΩΝ

(ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ)

Ἀβασγοί, 282.

Ἀγαρηνοί, 211-2.

Ἀγία Γῆ (Ἅγιοι Τόποι), 76, 113, 117, 274, 277.

Ἀγία Σοφία [φρούριο Νικομηδείας] → βλ. *Πίνακα*
Μηλιαράκη.

Ἀγία Σοφία (ναός), 5-6, 68, 121, 619.

Ἅγιοι Τόποι → βλ. Ἀγία Γῆ.

Ἅγιον Ὄρος → βλ. Ἄθως.

Ἅγιος Ἀντώνιος, ὁ μέγας (ναὸς Νικαίας), 345.

Ἅγιος Γεώργιος (μετόχιον), 576.

Ἅγιος Γεώργιος (ναός), 300.

Ἅγιος Γεώργιος (ναὸς Γένουας), 614.

Ἅγιος Δημήτριος Θεσσαλονίκης (ναός), 642.

Ἅγιος Λαυρέντιος (ναὸς Ρώμης), 121.

Ἅγιος Μάρκος (ναὸς Ἐνετίας), 262, 590.

Ἅγιος Ὀνούφριος (μετόχιον), 572.

Ἅγιος Παντελεήμων (ναὸς Ἀσησοῦ), 576.

Ἅγιος Πέτρος (ναὸς Ρώμης), 195.

Ἀγχίαλος, 426, 478.

Ἀδραμύτιον [στὸν Παχυμέρη: Ἀτραμμύτιον · σημερινὸ
Edremit] 14, 347, 425, 586.

Ἀδριανοῦς-τσάι (ποταμὸς) → βλ. Ρύνδακος.

Ἀδριανοῦ Θῆραι, 604.

Ἀδριανούπολις, 2, 124, 152, 280, 351, 424, 431-2, 589.

Ἀδρία, 226, 460.

Ἀδριατικὸν πέλαγος/κόλπος, 162, 240, 248-9.

Ἀθῆναι, 41-2, 45, 97, 151, 193, 199-201, 203-4, 329, 641
 - ἀκρόπολις, 639.
 Ἄθως (Ἅγιον Ὄρος), 199, 294-5, 356, 630-1, 642-3, 646.
 Αἰγαῖον, 158, 162, 624 - *θέμα*, 24.
 Αἴγυπτος, 199, 414, 631.
 Αἰθίοπες, 306.
 Αἶμος, 431, 483.
 Αἶνος, ἡ, 581, 586.
 Αἰολίς, 299.
 Αἰτωλία, 51, 528.
 Ἀκαρνανία, 526, 528.
 Ἀκιντὶ → βλ. Ἑστία.
 Ἀκρίτας (ἀκρωτήριον), 342.
 Ἀκροκεραύνια ὄρη, 526.
 Ἀλαμανία/Ἀλαμανοί, 185, 357.
 Ἀλανοί, 306.
 Ἀλβανία/Ἀλβανοί, 395, 528, 613 -Κάτω, 459.
 Ἀλβανον [Ἑλβανον] / σημ. Ἑλβασάν(ιον) → βλ. *Πίνακα*
 Μηλιαράκη.
 Ἀλεξάνδρεια, 198, 320.
 Ἀλμυρός, 355-6 - *θέμα*, 575.
 Ἄλπεις, 337.
 Ἀμαξόβιοι, 282.
 Ἀμαστρίς, 229.
 Ἀμβρακικὸς κόλπος, 202, 526.
 Ἀναία, 581.
 Ἀνακτορ<ι>ο(ύ)πολις [κατὰ Μηλιαράκη = Ἐλευθερο(ύ)-
 πολις/Λεύτερον· πρβλ. ὅμως *Διορθώσεις-Προσθή-*
 κες] → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.
 Ἀνάπλι → βλ. Ναύπλιον.
 Ἀνάπλους Βοσπόρου (Μέγα Ρεῦμα/Ἀρναούτ-κιοῖ [βλ.
 καὶ Janin, 468]), 156, 207.
 Ἀντίβαρι → βλ. Διόκλεια.
 Ἀντιόχεια, 198, 314, 320.
 Ἀξαρα (Κολώνεια, Τάξαρα [σημ. Aksaray, βορειοδυτικὰ

τῶν Ἀδάνων]) → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.
 Ἀξιὸς ποταμὸς (Ναξειὸς/Βαρδάριος), 33, 501, 510.
 Ἀπολλωνία, ἡ ἐπὶ Ρυνδάκῳ (Pulinach) → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.
 Ἀπολλωνιάς [Φρυγίας;], 442.
 Ἀπολλωνιάς λίμνη [ἡ Ἀπολλωνιάτις. Ὁ Μηλιαράκης, *Πίναξ Γεωγραφικῶν Ὀνομάτων*, σελ. 668, B10, παρασυρμένος μᾶλλον ἀπ' τὸ χάρτη τοῦ Kiepert, τὴν ταυτίζει κακῶς μὲ τὴν Ἀρτυνία (βλ. *RE*, II, 1,118, *Ἀπολλωνιάτις* 2, τοῦ G. Hirschfeld). Σημερινὴ Abulonia], 435.
 Ἀποστόλων (ναὸς Κωνσταντινουπόλεως), 416.
 Ἀπουλία, 513.
 Ἀραβες, 85.
 Ἀραχθός, ποταμός, 327.
 Ἀργέντης ποταμὸς [σωστότερη μορφή: Ἐργκενέτ] → βλ. Ἄψος [κατὰ τὴν αὐθαίρετη ταύτιση τοῦ Μηλιαράκη].
 Ἀργυρόκαστρον, 60.
 Ἀρδα (ἡ), ποταμός, 31, 424.
 Ἀρισταί, 572.
 Ἀριστεραί (σημ. Ραστερὴ/Σπετσοποῦλα), 613.
 Ἀρκαδιούπολις (Θράκης) [*RE*, II,1,1156-7, *Arkadiupolis* 1] → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.
 Ἀρκαδιούπολις (Μικρᾶς Ἀσίας) [*RE*, II,1,1157, *Arkadiupolis* 2] → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.
 Ἀρμενία/Ἀρμένιοι, 22, 26, 34, 132, 299, 631 - Μικρά, 263.
 Ἀρναούτ-κιοῖ → βλ. Ἀνάπλους Βοσπόρου.
 Ἀρτα (Larta), 202-3, 231, 326.
 Ἀρτυνία λίμνη [→ βλ. καὶ Ἀπολλωνιάς λίμνη], 604.
 Ἀρχαγγέλου (ναός), 297.
 Ἀσία, 54, 80-1, 228, 298-9, 644 - Κεντρῶα, 340.
 Ἀστακηνὸς (κόλπος)/Νικομηδείας, 342.
 Ἀσφενδοῦ (Σπονδαί), 573.

Ἀτάβυρος (ὄρος)/Ἀταΐρου [σωστότερα: σημ. Ἀττάγια-
ρο], 260.

Ἄτανδρος [σωστότερη γραφή: Ἄντανδρος· ἀκατανόητη
ἢ γενική πληθυντικοῦ Ἀτάνδρων στή σελ. 299] →
βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.

Ἄτραμ(μ)ύτιον → βλ. Ἀδραμύτιον.

Ἀττάλεια, 332.

Ἀττική, 111.

Αὐλών, Ἡπείρου (Valona [Βλιόρα]), 514.

Αὐστρία (Ὅστρικόν) → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.

Ἀφάμεια (σημ. Μπασμὰ-Χανέ· [κατὰ Janin, 443, ἴσως
τὸ σημ. Bosnaviran· βλ. καὶ carte VIII]) → βλ. Πίνα-
κα Μηλιαράκη.

Ἀχαΐα, 249, 515, 521.

Ἀχάτκιοϊ, 298.

Ἀχελῷος ποταμὸς (Achilo) → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.

Ἀχينوῦ λίμνη, 365.

Ἀχριδῶς [Ἀχριδὸς στὸν Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Heisenberg,
38 (: Ῥοδόπη ὄρος, ὅπερ καὶ Ἀχριδὸς ὠνόμα-
σται)· ἄλλοῦ ὅμως δὲν εἶναι συνώνυμο], 32, 424.

Ἀχρεῖς (Ἀχριδῶν ἀρχιεπισκοπή)/ἀρχ. Λυχνιδὸς/σημ.
Ὀχρεῖς-Ὀχρίδα, 110, 127, 169, 189, 231, 332, 365,
634.

Ἀχυράνη, 207.

Ἀχυράους, ἢ [τὸ κάστρον τῶν Ὀχυρῶν, ὃ καὶ Ἀχυρά-
ους παρὰ τισι λέγεται: Σκουταριώτης, ἔκδ. Heisen-
berg, 278· σημ. Balıkesir] → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.

Ἄψος ποταμὸς [κατὰ τὴν ἀνθαίρετη ταύτιση Μηλιαρά-
κη]=Ἀργέντης [Ἐργκενέτ] (Vrecus/Ursus;), 394.

Βαβυλὼν/Βαβυλώνιοι, 228, 627.

Βαγενετία (ἐπαρχία Ἡπείρου/θέμα/καπετανίκιον) →
βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.

Βαλαβίσδα → βλ. Λαβίσδα.

Βαλκανικὴ Χερσόνησος, 240, 248.

Βαρδάρ(ε)ιος ποταμός → βλ. Ἀξιός.
 Βάρεττα [προτιμητέα γραφή ἀντὶ *Βαρέττα*: βλ. Honigmann, σελ. 72· Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος (*Index* στήν ἔκδ. Gy. Moravcsik, *Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio*, Washington, 1967: *Βαρέτα*)] → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.
 Βαρη-ακλῆ (Σμύρνης) → βλ. Βάρη.
 Βάρη / Μῆλα (προάστειον Σμύρνης) / σημ. Βαρη-ακλῆ, 300.
 Βάρις (Σασάβαρις / Βαρίσπη) → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.
 Βαρίσπη → βλ. Βάρις.
 Βατκούνιον (ἀρχ. Βησσαπάρα / νεώτ. Τατὰρ-Παζαρτζίκ) → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.
 Βελεβούδιον / Βελεβούσδα / Βελεβούσδιν / Βελεβούσδιον / Βελμάνδιν → βλ. *Παυταλία*.
 Βελεστίνου κουρατωρία, 575.
 Βελ(λ)ᾱ (βλ. καὶ Φωτική) → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.
 Βελ(λ)έγραδα / Βελλάγραδα / Βελέγραδον (Βεράτιον / Μπεράτι), 527 - φρούριον, 526.
 Βενετία / Βενετοὶ → βλ. Ἑνετία.
 Βερβενιάκον, 157.
 Βερόη / Βεροή (Τραϊανέων πόλις / Στάρα Ζαγορά / Ἑσκή Ζαγορά / Σελεζνίκ) → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.
 Βερόνα, 333.
 Βέρροια, 393.
 Βήρα → βλ. Μονὴ Βηρός.
 Βησσαπάρα → βλ. Βατκούνιον.
 Βιζύη, 388.
 Βιθυνία / Βιθυνοί, 2-3, 17, 99, 215, 223, 289, 352, 354, 365, 372, 380, 417, 423, 426, 430, 455-8, 492, 499-500, 575, 644.
 Βιτέρβον [Viterbo], 515.
 Βιτώλια → βλ. Πελαγονία.
 Βλαχία → βλ. Θεσσαλία.
 Βλάχοι, 328.

Βοδενά[στών Ἀκροπολίτη: *Βοδηνά*· στών Παχυμέρη,
ἔκδ. Failler: *Βοδεεινά*], 396.

Βοεμία (Βοημία) → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Βόιον ὄρος, 526.

Βοιωτία, 142.

Βολερόν, 523.

Βόνιτσα/Βόνδιτσα/Βούδιτσα/Δωδόναι ἢ Δωδώνη (λαν-
θασμένη ταύτιση!)/Bendesa, 105, 203.

Βορυσθενεῖται, 282.

Βόσπορος, 18, 77, 108, 156, 206-7, 626.

Βόστρον → βλ. Στρόβον.

Βουλγαρία/Βούλγαροι, 28, 30-2, 34-5, 47, 53, 68, 96-7,
100, 124, 141-2, 147, 161, 163-4, 167, 172-83, 186,
189-90, 192, 208-11, 268, 284, 298, 318, 339, 351,
366-70, 388, 399, 404, 423-30, 445-9, 453, 485, 590,
624, 626, 631, 645.

Βουλγαρόφυγον (σημ. Μπαμπά-Ἐσκιζι) → βλ. *Πίνακα*
Μηλιαράκη.

Βουνὰρ-Μπασί → βλ. Περίκλυστρα.

Βουργουνδία/Βουργούνδιοι, 383.

Βουρνόβας → βλ. Πρινοβάρη.

Βουρτούδιζ, 447.

Βούτελη [*Βουτέλιον*, στοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς] →
βλ. Πελαγονία.

Βρενδήσιον [Brindisi], 386-7.

Βρεσκία [Brescia], 4.

Γαλατᾶς → βλ. Πέρα.

Γαλατία/Γαλλία/Γάλλοι [πρβλ. Κέλται, Λατίνοι, Φράγ-
κοι], 29, 112, 121-3, 115-6, 134, 245, 249, 337-9,
389-90.

Γαλίτζιτσα → βλ. Πυρηναῖα.

Γένουα / Γενουήνσιοι / Γεν(ν)ουῖται, 382-3, 586-8, 624.

Γεν(ν)ουῖται → βλ. Γενουήνσιοι.

Γερμανία, 49, 123, 170, 185, 248, 274, 279, 329, 340.

Γέρρα, 572.

Γκέπζε → βλ. Δακίβυζα [Λακίβυζα].

Γκίρτζα, 528.

Γλίστρα, 572.

Γότθοι/Γοτθοί, 282, 306.

Γράνδη (Grandis), 60.

Γρανικός ποταμός, 24, 264, 629.

Γρατζιανά → βλ. Γρατιανόπολις.

Γρατιανόπολις (Γρατζιανά [στον Ἀκροπολίτη ὅμως,
ἐκδ. Heisenberg: *ἡ Γρατζιανούς*] / Γριτζάν-Ἀσάρ)
→ βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.

Γρεβενά, 173, 189.

Γριτζάν-Ἀσάρ → βλ. Γρατιανόπολις.

Γυναικόπολις [σωστότερη γραφή κατὰ τὸν Στέφανο Βυ-
ζάντιο, ἐκδ. Meineke: *Γυναικόσπολις*], 207.

Γυναικῶν λιμήν, 207.

Δακία Μεδιτερράνεα [Mediterranea], 196 -Ριπενσία, 196.

Δακίβυζα, ἡ [Λακίβυζα, σωστότερα, στὴν ἐκδ. Heisen-
berg] (φρούριο)/Γκέπζε → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.

Δαλμάται (Σκλαβοῦνοι), 249.

Δεαβόλεις → βλ. Δεάβολις.

Δεάβολις [στὸν Παχυμέρη: *Διάβολις*] (Δεβόλ), 525, 527-
8 -Μεγάλη, 394, 396 -Μικρά, 394, 396.

Δεβόλις ποταμός (Ἑορδαϊκός), 394.

Δέβρη [στὸν Ἀκροπολίτη, ἐκδ. Heisenberg· *Δεῦραι*,
στὸν Παχυμέρη, ἐκδ. Failler· ἡ νεώτερη Δίβρη/
Δέβρα ἢ Δέβραι, Dibra καὶ Debar στοὺς ξένους
χάρτες, στὸ Δρῖνο ποταμό. Βλ. καὶ *Διορθώσεις-
Προσθήκες*], 459-61.

Δεμίρ-Καπού → βλ. Προύσακον.

Δερβέν, 429.

Δεσνίτσα, 528.

Διαβατὸν/Διαβὰτ (Σιδηρόκαστρον;), 462.

Διδύμιον (βυζ. Δύο Βουνά;), 49-50.

Δίδυμον τείχος (Καρίας) → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.
 Διδυμότειχον [Διδυμότοιχον] → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.
 Δίνδυμον ὄρος, 298.
 Διόκλεια (σημ. Ἀντίβαρι), 643.
 Δομένικο (βλ. καὶ Κυρεταί/Χυρεταί) → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.
 Δομοκός, 331.
 Δούναβις ποταμός, 282.
 Δοῦραι [Λανθασμένη γραφή. → βλ. Δέβρη].
 Δράμα, 365.
 Δρῖνος ποταμός, 460.
 Δύο Βουνά → βλ. Διδύμιον.
 Δυρράχιον (Ἐπίδαμνος), 59-60, 124, 127, 146, 194, 226, 460, 513, 526, 528, 636.
 Δωδόναι/Δωδώνη → βλ. Βόνιτσα.

 Ἐβρος ποταμός (Μαρίτζα), 253, 263, 298, 430, 453, 493.
 Ἐγνατία ὁδός, 79, 238.
 Ἐλαιατικὸς κόλπος, 299.
 Ἐλασσών, 217, 331.
 Ἐλβασάνι(ον) → βλ. Ἄλβανον.
 Ἐλευθερο(ύ)πολις → βλ. Ἀνακτορ<ι>ο(ύ)πολις [κατὰ Μηλιαράκη· πρβλ ὁμως *Διορθώσεις - Προσθήκες*.]
 Ἐλλησπόντιοι Πηγαὶ → βλ. Πηγαὶ Ἐλλησπόντιοι.
 Ἐλλήσποντος, 18, 24, 39, 44, 77, 88, 146, 158, 239, 349, 446, 628-9 -ἐπαρχία, 24, 248.
 Ἐνετία/Βενετία/Ἐνετοὶ [στὸν Ἀκροπολίτη: *Βενετικοί*], 20, 24, 51, 112, 115, 126, 133-4, 250, 326, 334, 336, 413, 584, 590, 613-5, 628.
 Ἐξωκαστρηνοὶ (Κερκύρας), 328.
 Ἐορδαϊκὸς ποταμός → βλ. Δεβόλις.
 Ἐπίδαμνος → βλ. Δυρράχιον.
 Ἑπταπύργιον → βλ. Κυκλόβιον.
 Ἐρζερούμ → βλ. Θεοδοσιούπολις.
 Ἐρμος ποταμός, 299, 418.

Ἑστία, ἀκρωτήριο (σημ. Ἀκιντὶ) → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.
Εὐβοία, 46, 111, 586.

Εὐξείνιος Πόντος, 248, 478, 523.

Εὐριπος, 333.

Ἐφεσος, 299, 570, 576 -μητρόπολις, 571.

Ἐφραΐμ (Ἐφραΐμκιοῖ) → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.

Ἐφραΐμκιοῖ → βλ. Ἐφραΐμ.

Ζαγαρηνοὶ → βλ. Ζαγορά.

Ζαγορά (= βουλγαρικὸ βασίλειο Τυρνόβου)/Ζαγαρηνοὶ
→ βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.

Ζαγόρια Μελενίκου, 183.

Ζάκυνθος, 111.

Ζικχοί, 282.

Ζίχνας, ὁ → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.

Ἡπείρου θέμα/ἐπαρχία, 202 -Νέα, 519, 525-6, 528
-Παλαιά, 525-6, 528.

Ἡράκλεια Θράκης, 298.

Ἡράκλεια Ποντικὴ/Πόντου/Ποντοηράκλεια, 447.

Θεοδοσιούπολις (Ἐρζερούμ), 299.

Θεοδοσιούπολις (Πεπερίνη), 299.

Θεσσαλία (Βλαχία/Μεγάλῃ Βλαχία), 2, 25, 66, 79, 108,
110-1, 127-8, 170, 175, 521, 526, 572, 623, 639.

Θεσσαλονίκη/Θεσσαλονικεῖς, 1-2, 15, 25, 32, 80, 124,
128, 140, 168-70, 179, 189, 192-3, 199, 212, 217-8,
222, 224, 226, 232, 242, 255, 271, 291, 321, 325-6,
329-30, 332, 348, 354, 364, 378, 386, 404, 429, 451,
454, 522, 568, 581, 623-4, 626, 639, 642, 644 -δε-
σποτᾶτον, 291, 374-5.

Θῆβαι (φρούριον), 58, 521.

Θράκη, 1, 46, 79, 88, 102, 111, 237, 240, 267, 269, 298-9,
379, 382, 423, 427, 521, 575, 589, 639 -Θρακησίων
ἐπαρχία/θέμα, 155, 270, 379, 382.

Θυνία, 24, 455.

Ἱερουσαλήμ (Ἱεροσόλυμα), 29, 104, 131, 135, 178, 190-1, 248, 261, 279, 320, 331, 586, 632, 638.

Ἰκαρος, 158.

Ἰκόνιον, 81, 85, 88.

Ἰλλυρία/Ἰλλυριοὶ -ἀνατολική, 203, 528.

Ἰνδία, 414.

Ἰόνιον πέλαγος/κόλπος, 240, 624.

Ἰουστινιανή Πρώτη [βλ. ὑποθέσεις ταυτίσεων: 197, ὑ.1], 169, 191, 209, 216, 231, 634, 645-6.

Ἰσανος ποταμὸς → βλ. Ἴσμος.

Ἰσματος ὄρος → βλ. Σταγείρας ὄρος.

Ἴσμος ποταμὸς (Ἰσανος), 460.

Ἰσνίκ → βλ. Νίκαια (γὰρ τὸ τουρκικὸ Ἰσνίκ: 15).

Ἰσραήλ, 39, 307.

Ἰστίπ → βλ. Στόβοι.

Ἰταλία/Ἰταλοὶ (=Φράγκοι), 14, 24, 122, 138, 160, 297, 337, 357, 390.

Ἰψαλα → [βλ. Ὑψαλα].

Ἰωάννινα, 109.

Ἰωνία, 299, 576.

Καβάλ<λ>α, Νέα (Χριστούπολις) [κατὰ Μηλιαράκη·
πρβλ ὁμῶς: Καβάλα] → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.

Καβάλ<λ>α (βυζ. Νεάπολις) [κατὰ τὸν Μηλιαράκη·
πρβλ. ὁμῶς Διορθώσεις-Προσθήκες.] → βλ. Πίνακα
Μηλιαράκη.

Κακὴ Πέτρα (Κιάφα-Μουρισέσε;), 60.

Καλαμᾶς ποταμὸς, 109.

Καλλίπολις [στὸν Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Heisenberg: Καλλι-
ούπολις], 269.

Καλόη/Κολώνη (Λυδίας) → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.

Κάνινα, τά, 516.

Καραμπογά → βλ. Πηγαὶ Ἑλλησπόντιοι.

Καρὰ-χισσάρ, φρούριον (Μελάγινα), 575.
 Καρδία, 158.
 Καρία, 50, 260, 353, 581.
 Καρτὰλ → βλ. Χαρταλιμήν.
 Κάρυστος, 201.
 Κασπία Θάλασσα, 282.
 Κασσάνδρα, 586.
 Κασσωπία χώρα, 60.
 Καστάμονα/Κασταμονή, 459.
 Καστορία, 393.
 Καστρηνοὶ (Κερκύρας), 328.
 Καυλωνία → βλ. Κολώνεια.
 Κάυστρος ποταμός, 93, 298-9 -Καῦστρου κόλπος, 299.
 Κεγχρεαὶ (στὸ Σκάμανδρο) → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.
 Κελβιανὸν πεδίων, 43, 93.
 Κέλται (Φράγκοι) → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.
 Κεραμιδᾶς (φρούριο) → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.
 Κερκίνη (ὄρος), 429.
 Κέρκυρα/Κερκυραῖοι/Κορφιᾶται, 115, 143, 163, 186,
 203, 231, 355, 515.
 Κεσάν/Κεσιὰν κώμη, 79, 269.
 Κεστενδὶλ (βλ. καὶ Παυταλία)/Κεστεντήλιον, 369.
 Κεφαλληνία, 111, 355.
 Κέως, 142, 190, 200.
 Κῆπος τοῦ Προβατᾶ (Χίλια Δέντρα;) → βλ. Πίνακα
 Μηλιαράκη.
 Κιανὸς κόλπος (Μουδανιᾶς) → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.
 Κιάφα-Μουρισέσε (ἴσως ἡ Κακὴ Πέτρα;), 460.
 Κιβυραιωτῶν θέμα, 49.
 Κιμινᾶ, τοῦ, ὄρος → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.
 Κιουτσιουῦκ-Ίκμετζε → βλ. Ρήγιον.
 Κιπτσᾶχ → βλ. Κουμανία.
 Κισσοῦ, τοῦ, φρούριον (σημ. Κεσάν;) → βλ. Πίνακα
 Μηλιαράκη.
 Κλαζομεναὶ → βλ. Κλυζομένη.

Κλοκοτινίτσα [στὸν Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Heisenberg: *Κο-
λοκοτινίτζα*] (σημ. Σέμιτζε/Σεμιζίτζα), 253, 321,
626.

Κλυζομένη [(*Κλυζομενή* στὸν Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Heisen-
berg) = ἀρχ. Κλαζομεναί] → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Κόγαμος ποταμός, 299.

Κολωνείας ἐπαρχία/Κολών(ε)ια (ἀρχ. Καυλωνία) [*MEE*,
ΙΔ', 738-9] → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Κολώνη (Λυδίας) → βλ. Καλόη.

Κόμανοι → βλ. Κουμᾶνοι.

Κόνιτζα (Κόνιτσα), 528.

Κοντέσσης κόλπος → βλ. Στρυμονικός.

Κόρινθος (ὄχι ἡ γνωστή), 300.

Κοριτσά (Κορυτσά), 193, 394.

Κουβάν/Κουμάν ποταμός, 282.

Κουλούρας (κτῆμα) → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Κουμανία/Κουμᾶνοι (Κιπτσάκ), 147, 298, 388, 447,
461, 503.

Κουντούρου ἐλαιών, Μεθώνης, 55.

Κουρτεναί (Γαλλίας) → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Κουρφάλιον (Ἀλμυροῦ), 356.

Κουσάνδασι → βλ. Ἀγία.

Κρήτη, 263, 586.

Κρίτσεβον, 460.

Κρόια (φρούριον Ἀλβανίας), 460.

Κρομποὶ (Θεσσαλίας), 331-2.

Κρυβοῦς → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Κύζικος, 24, 69, 628-9.

Κυκλάδες νῆσοι, 158, 262.

Κυκλόβιον (Ἑπταπύργιον [κατὰ τὴν ἐσφαλμένη ταύτι-
ση Μηλιαράκη· βλ. Janin, 273· 451]), 554.

Κύμη [Αἰολίδος] → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Κύπρος, 24, 185, 286, 288-9, 516.

Κυρεταί/Χυρεταί (σημ. Δομένικο), 331.

Κύτζαβις, 460.

Κύψελ(λ)α [βλ. καὶ Ὑψαλα] → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.
Κωνσταντία (σημερινὸ Κωστενὲκ) → βλ. *Πίνακα Μη-*
λιαράκη.

Κῶς, 158, 576.

Κωστενὲκ → βλ. Κωνσταντία.

Λαβίσδα (Βαλαβίσδα), 369.

Λαγκαδᾶς (τοῦ Λαγκαδᾶ) → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.

Λαγκαδί, 302.

[Λακίβυζα] → βλ. Δακίβυζα.

Λάμψακος, 235, 263, 629.

Λάρισα, 110.

Λατερανόν, 187, 390.

Λατινικὴ Αὐτοκρατορία (κράτος/βασίλειον)/Λατῖνοι
(Φράγκοι), 18-9, 22, 35-6, 42, 51, 63, 65-6, 71, 79,
82, 89-90, 95, 107, 117-9, 120, 122-4, 126, 129,
132-4, 136, 139, 141, 157, 161, 164, 169, 175, 194-5,
234, 239, 242, 244-5, 247-8, 250, 253, 256, 258,
263, 274-5, 279-81, 283, 285-7, 290, 297, 301, 304,
315, 334, 336-9, 355, 381, 388, 390, 401, 420, 488,
497, 502-3, 523, 577-8, 583, 590-1, 616, 618, 622-4,
628-9 -Βυζαντίου, 147.

Λατινικὸν βασίλειον → βλ. Λατινικὴ Αὐτοκρατορία.

Λατινικὸν βασίλειον Θεσσαλονίκης → βλ. Θεσσαλονίκη.

Λατινικὸν κράτος → βλ. Λατινικὴ Αὐτοκρατορία.

Λατινικὸν πατριαρχεῖον, 629.

Λατμιακὸς κόλπος (σημ. Νεκροθάλασσα), 184.

Λάτμος ὄρος (Λάτρος/Μπὲς Παρμάκ), 182, 299.

Λάτρος ὄρος → βλ. Λάτμος.

Λέμβος ὄρος → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.

Λεντζᾶ, τοῦ (ἴσως περὶ τὸ Λουτζιά-κιοϊ;) → βλ. *Πίνακα*
Μηλιαράκη.

Λεντιανὰ [Λεοντιανὰ/Λεαντιανὰ/Λεντίανα]/Οὐαλεντι-
νιανὰ, 90, 92, 260 -φρούριον, 157.

Λέρνη/Λέρνα, 573.

Λέρνος (Λέρος), 573.
 Λέρος → βλ. Λέρνος.
 Λέσβος, 110, 265.
 Λευκάς, 140, 173.
 Λεύτερο → βλ. Ἀνακτορ<ι>ο(ύ)πολις [κατὰ Μηλιαρά-
 κη· βλ. ὅμως τὸ λῆμμα].
 Λεωσθένειον [Λασθένης/Σωσθένιον/Σωσθένης/σημ.
 Istenia], 207.
 Ληιτὸν [λανθασμένη(;) γραφή γιὰ τὸ φρούριο *Λίνδου*]
 → βλ. Λίνδος.
 Λίβυσσα, 342.
 Λόγγος → βλ. Βορίλλα Λόγγος.
 Λομβαρδοί, 586.
 Λοπάδιον (σημ. Λουπάτ), 24.
 Λούκα, 14, 347.
 Λούπαρκος ποταμὸς → βλ. Ρύνδακος.
 Λουπάτ → βλ. Λοπάδιον.
 Λουτζιά-κιοϊ (Φερῶν) → βλ. Λεντζᾶ, τοῦ.
 Λυδία, 43, 298-9, 353.
 Λυκία, 193.
 Λύκος ποταμὸς → βλ. Ρύνδακος.
 Λυχνίτις/Λυχνιδὸς λίμνη [σημ. Ὀχρίδα], 394, 526.
 Λυών, 390.

Μαγιδία [στὸν Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Heisenberg, κι ὄχι *Μα-
 γίδιον*] → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.
 Μαγνησία, 414, 418-9, 421, 495, 505 -φρούριον, 235,
 493.
 Μάδυτος [βυζ. Μάδυτα/σημ. Maidos, Maito] → βλ.
Πίνακα Μηλιαράκη.
 Μαϊάνδρος ποταμός, 50, 82, 184, 298, 575.
 Μαιῶτις, 282.
 Μακεδονία/Μακεδόνες, 1-2, 30-1, 104, 111, 127, 217,
 236, 238, 374, 394, 396, 402, 426, 459, 510-1, 519,
 526-8, 589, 623.

Μάκεστος ποταμός [Μέγιστος· σημ. Σουσουρλού τσάι],
89.

Μάκιστος ποταμός [ὀρθὸς τύπος: Μάκεστος].

Μάκρη, ὄρος → βλ. Σταγείρας ὄρος.

Μάκρη, Θράκης, 238.

Μακρολιβάδα (σημ. Ούζουνδζόβα) → βλ. Πίνακα Μη-
λιαράκη.

Μαλικίου λίμνη, 394.

Μαξιμιανόπολις → βλ. Μοσυνόπολις.

Μαραθῶν, 297.

Μαρίτσα [σωστότερη γραφή: *Μαρίτζα*] → βλ. Ἔβρος.

Μάτης ποταμός (Ματίας), 460.

Μαυροβούνιοι (=Σκλαβούνοι), 249.

Μαυροβούνιον → βλ. Τζέτινα.

Μέγα Ρεῦμα → βλ. Ἀνάπλους Βοσπόρου.

Μεγάλη Βλαχία → βλ. Θεσσαλία.

Μέγιστος ποταμός → βλ. Μάκεστος· Ρύνδακος.

Μεθώνη, 55.

Μελασὸς (Καρίας) → βλ. Μύλασα.

Μελένικον [στὸν Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Heisenberg: *Μελέ-
νικος*], 127, 183, 370, 404-5, 429.

Μενοίκιον ὄρος, 429.

Μεσόγειοι Πηγαὶ → βλ. Πηγαί.

Μεσοθυνία, 456.

Μεσσαρία, 414.

Μεσωγίς (ὄρος), 299.

Μῆδοι, 627.

Μῆλα → βλ. Βάρη.

Μικρὰ Ἀρμενία → βλ. Ἀρμενία.

Μικρὰ Ἀσία, 2, 9, 15, 34, 66, 82, 88, 90, 146, 158, 265,
330, 349, 374, 378, 389, 409, 446, 580, 623, 628,
631 -μητρόπολις, 575.

Μικρὰ Πύλη (Κωνσταντινουπόλεως)· [ὀνομασία ἀνεύ-
ρετη στὸν Janin!], 554.

Μίλητος/Μιλήσιοι (βυζ. *Παλάτια*), 50, 576.

Μιχαλῖς-νεχρὶ (σημ. ὀνομασία Ρυνδάκου ποταμοῦ μετὰ τὴ συμβολή του με τὸν Μάκεστο), 89.

Μνεΐακος [κατὰ τὸ *Index* στὸν Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Heisenberg], φρούριον → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.

Μογγόλοι (Τάταροι/Ταχάριοι [στὸν Παχυμέρη, ἔκδ. Failler, 181: Τόχαροι, οὕς ἡ κοινὴ Ἀταρίους λέγει *συνήθεια*]), 341, 343, 364, 381.

Μολδαυία (Κουμανία) → βλ. *Πίνακα Μηλιαράκη*.

Μοναστήρι(ον) → βλ. Πελαγονία.

Μονεμβασία/Μονεμβασιῶται, 42, 55, 520, 629.

Μονὴ Ἀγίου Γεωργίου Νυμφαίου, 572.

Μονὴ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Πανευμόρφου (Ἀχυράνης), 207.

Μονὴ Ἀγίου Γρηγορίου, 361.

Μονὴ Ἀγίου Δημητρίου Μυροβλήτου (Κωνσταντινουπόλεως), 616.

Μονὴ Ἀγίων Θεοδώρων (Σερβίων), 331-2.

Μονὴ Ἀταβύρου, 260-1.

Μονὴ Βλαχερνῶν, 290.

Μονὴ Θεολόγου (Πάτμου), 459, 478, 573, 575-6.

Μονὴ Θεομήτορος (Μακρυνίτης) Θεσσαλίας, 572.

Μονὴ Θεομήτορος Σωσάνδρων (Σουδάντρων), 289.

Μονὴ Θεοτόκου Κουβουκλιανῆς (Σπονδῶν, Κῶ)/«στ' Ἀσφενδοῦ», 410.

Μονὴ Θεοτόκου (Λάτρου), 300.

Μονὴ Θεοτόκου (Λέμβου), 257, 300-1, 375, 382, 399.

Μονὴ Ἰβήρων (Ἄθω), 345.

Μονὴ Κελλιβάρων, 185, 289.

Μονὴ Κῶ → βλ. Μονὴ Θεοτόκου Κουβουκλιανῆς.

Μονὴ Μακρυνίτης → βλ. Μονὴ Θεοτόκου Θεσσαλίας.

Μονὴ Μπασκόβου, 424.

Μονὴ Ὁσίου Γρηγορίου Γέρρας, 572.

Μονὴ Πάτμου → βλ. Μονὴ Θεολόγου Πάτμου.

Μονὴ Περιστερίου → βλ. Μονὴ Ἀσωμάτου.

Μονὴ Προδρόμου (Κέω), 86, 190.

Μονή Σουδάντρων → βλ. Μονή Θεομήτορος Σωσάνδρων.

Μονή Σπονδῶν (Κῶ) → βλ. Μονή Θεοτόκου Κουβουκλιανῆς.

Μονή Σωσάνδρων → βλ. Μονή Θεομήτορος Σωσάνδρων.

Μονή Ὑακίνθου, 398.

Μονή Χιλανδαρίου (Ἄθω), 631, 641.

Μορέας → βλ. Πελοπόννησος.

Μοσνὶκ Καλασσὶ → βλ. Μοσυνόπολις.

Μοσυνόπολις [Μοσυνούπολις] (ρωμ. Μαξιμιανόπολις/Μοσνὶκ Καλασσὶ; Ἡ Μεσορόπη/Μουσουρώπη/Μοσυρόπολη/Μισυρόπολη;) → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.

Μουδανιάς κόλπος (Κιανὸς) → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.

Μουσουλμάνοι, 12, 147, 330, 353, 455.

Μπαμπά-Ἐσκιζὶ → βλ. Βουλγαρόφυγον.

Μπεράτι → βλ. Βε(λ)λέγραδα.

Μπὲς Παρμάκ, ὄρος → βλ. Λάτμος.

Μπρέντιστα → βλ. Πρένιστα.

Μύλασα (Μελασός)/ἐπαρχία Μυλάσης/Μυλασηνὴ (Καρίας) → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.

Μυσία, 90, 483.

Μυτιλήνη, 572, 581.

Νάξος, 265.

Ναὸς [σωστότερα: μαντεῖο] Διδυμέως Ἀπόλλωνος, ἐν Βραγχίδαις, 50.

Ναύπακτος (Natolico), 144, 164-5, 172, 190, 202, 231, 293, 317.

Ναύπλιον, 206.

Νέα Καβάλ<λ>α → βλ. Χριστούπολις.

Νέα Μονή Χίου, 575.

Νέαι Πάτραι → βλ. Ὑπάτη.

Νεάπολις (Ἰταλίας/Napoli), 63, 359, 516.

Νεάπολις (Μακεδονίας) → βλ. Καβά<λ>α.

Νεκροθάλασσα → βλ. Λατμιακός κόλπος.

Νεόκαστρα, 432 -θέμα, 93.

Νέστος ποταμός, 424.

Νευροκόπιον, 424.

Νευστάπολις [ἥ — στὸν Ἀκροπολίτη ἔκδ. Heisenberg — *Εὐτζάπολις/Εὐτζα πόλις*] (Νιάουστα [ή σημ. Νάουσα]) → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Νιάουστα [Νάουσα] → βλ. Νευστάπολις.

Νίκαια (βασιλείον/αὐτοκρατορία/κράτος/Ἀνατολικὸν βασιλείον/βασιλείον τῆς Ἀνατολῆς) - σημ. Ἰσνίκ, 1-4, 10-1, 13, 15, 17-9, 21, 26-7, 31, 34-5, 37, 40-3, 45-6, 48, 52-4, 67-8, 70-4, 78, 83-4, 86, 93, 95-8, 100-8, 110, 116, 120, 135, 138, 140, 142-3, 146-7, 150-4, 162-6, 168-9, 170-1, 173, 176-7, 180-1, 191, 201-2, 208, 222, 226-7, 232, 234, 250, 253, 258, 264, 268, 290, 302-3, 310-1, 314, 320, 323, 331, 335, 346, 349, 351, 359-60, 364, 374, 376, 380, 393, 397, 399, 401-2, 411-2, 423-5, 434, 449, 455, 478, 487-8, 501-2, 504, 507-8, 510, 523, 574-5, 585, 622, 625-6, 630-1, 636-9, 644.

Νικητιάτου φρούριον (σημ. Τοῦζλα, στὸ ἀκρωτήριο Ἀκρίτας [ἄλλη ἄποψη στὸν Janin, *carte XIV*]) → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Νικομήδεια, 19, 71, 523 -φρούριο, 72.

Νικομηδείας κόλπος → βλ. Ἀστακηνός.

Νικόπολις (Nicopola)/Νικοπολίται, 51, 426 -δουκάτον, 50.

Νύμφαιον, 90, 316, 341, 353, 412, 572, 579-80, 585, 587, 615.

Ξάνθη [στὸν Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Heisenberg: *Ξάνθεια*] → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

ὝΟρτονα, 519.

Ὅστροβον (Ὅστροβὸς/Στρόβον/Στροβὸς/Βόστρος [νεώτ.
Ὅστροβο, μετωνομασμένο σήμερα σέ: Ἄρνισσα]),
333, 375-6, 528.

Ὅστροβου/Ὅστροβοῦ (λίμνη), 375.

Οὐγγαρία, 30, 123, 126, 135-6, 274, 282, 341, 380.

Οὐζουνδζόβα → βλ. Μακρολιβάδα.

Οὔστρα [στὸν Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Heisenberg: *Οὔστρα*]
(Οὔστριτζε Ροδόπης) → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.

Ὅχρῖς → βλ. Ἀχρίς.

Παγγαῖον ὄρος, 192, 238.

Παισιστίνη, 242, 631-2, 642.

Παλάτια (βυζ.) → βλ. Μίλητος.

Παναγία Παντάνασσα (ναός), 327.

Παπίκιον ὄρος (Ρίλα), 424.

Πάριον, 629.

Παρίσιοι, 391, 488.

Πάρμα, 387, 399.

Πάτμος, 575.

Πάτρα Νέα (σημ. Ὑπάτη) → βλ. Ὑπάτη.

Πάτραι, 528.

Παυταλία (Βελεβούδιον/Βελεβούσδα/Βελεβούσδιον/
Βελεβούσδιν/Βελμάνδιν/Κεστενδίλ), 369.

Παφλαγονία/Παφλαγόνες, 14, 63.

Πέκιον, 640.

Πελαγονία (Βιτώλια/Βούτελη [Βουτέλιον]) → βλ. Πίνα-
κα Μηλιαράκη.

Πελοπόννησος/Μορέας, 1-2, 21, 54-5, 57, 111, 123, 193,
243, 274, 279, 323, 326, 333, 570, 640 -*χρονικὸν*
τοῦ Μορέως, 25, 55, 520.

Πεπερίνη → βλ. Θεοδοσιούπολις.

Πέρα/Γαλατᾶς, 613-4.

Πέργαμος (Πέργαμον) → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.

Περίβολος/Περίβολα → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.

Περλεπὲς → βλ. Πρίλαπος.

Περουγία (Perugia) → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.
 Περπεράκιον (Ροδόπης) [κοιλάδα Περπερὲκ-Δερρέ],
 424.
 Πέρσαι (Τοῦρκοι), 11-2, 138, 456, 459, 500.
 Περσοσκύθαι, 298.
 Πετάκη γωνία (*χωράφιον*), 576.
 Πετρίνα → βλ. Πυρηναῖα.
 Πήγα (τουρκ.) → βλ. Πηγαὶ Ἑλλησπόντιοι.
 Πηγαί, Ἑλλησπόντιοι (Καραμπογὰ/Πήγα,ή/Βίγα,ή/Spi-
 ga/Espigal), 24.
 Πηγαί/Πηγαὶ Μεσόγειοι, 20, 38, 57, 67, 90, 94, 399,
 629.
 Πιέρια → βλ. Πυρηναῖα.
 Πίζα/Πίσα/Πισᾶται, 14, 581-2, 584, 586, 624.
 Πικαρδία, 280.
 Πίνδος, 526.
 Πλιάσ(σ)α, 394.
 Ποιμανηνόν, 21, 90.
 Πόντος, 75.
 Πορὸς (Λάτρου), 289.
 Πρεμετή, 193.
 Πρένιστα/Μπρένιστα, 327.
 Πρέσπα, 394, 396, 461-2, 526-8.
 Πρίαπος, 629.
 Πριγιπόννησοι, 74.
 Πρίλαπος (Περλεπές), 460, 510.
 Πρινοβάρη (Βουρνόβας)/Πρινοβαρῖται → βλ. *Πίνακα*
 Μηλιαράκη.
 Πριστίτζα [Περιστίτζα (Περουστία;)] → βλ. *Πίνακα*
 Μηλιαράκη.
 Προβατᾶ Κῆπος → βλ. Κῆπος τοῦ Προβατᾶ.
 Προκόννησος, 629.
 Προποντίς, 18, 68, 201, 263, 629.
 Προῦσα/Προυσαεῖς, 20-1, 26, 33, 43, 68, 93-4, 100, 345,
 509.

Προύσακον [στὸν Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Heisenberg: *Πρόσακος*] (Δεμίρ Καπού;), 32-3, 128, 160, 369.

Πρώτη Ἰουστινιανή → βλ. Ἰουστινιανή Πρώτη.

Πτολεμαῖς [Φοινίκης· ἡ ἀρχ. Ἀκη/ἀραβ. Akka], 579, 614.

Πύργος (μετόχιον), 576.

Πυρ(ρ)ηναῖα ὄρη (Πιέρια ἢ Γαλίτζιτσα ἢ Πετρίνα;), 526.

Πυρραία (ἀρχαῖο ὄνομα τῆς Θεσσαλίας), 526.

Ραγούζα [σημ. Ντουμπρόβνικ]/Ραγουζαῖοι → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Ραδίκας ποταμός, 460.

Ράσκα → βλ. Σταριβλάχα.

Ραστερή → βλ. Ἀριστεραί.

Ραυενίκα [Ραβέννικα], 47, 114.

Ρεντίνης κόλπος → βλ. Στρυμονικός.

Ρηγία Πύλη (Κωνσταντινουπόλεως) [Janin, 277: *πόρτα Ῥηγίου/πόρτα Ῥησίου/Πολύανδρος ἢ Μυριάνδρος ἢ Κολιάνδρος* (βλ. καὶ Preger, 182)· σημ. Yenimevlevihanekari], 590.

Ρήγιον (σημ. Κιουτσούκ-Ἰκμετζέ [σωστά: Τσεκμετζέ]) → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Ρίλα → βλ. Παπίκιον ὄρος.

Ροδόπη (βλ. καὶ Ἀχριδός), 32, 180, 237, 432.

Ρόδος/Ρόδιοι, 127, 271.

Ροπέλιον (σημ. Ροῦπελ) → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Ρούσιον/Ρούσκιοϊ → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Ρουφινιανὰ/τοῦ Ρουφίνου (σημ. Χαϊδὰρ Πασὰ [τὴν ταύτιση αὐτὴ ὅμως τὴν ἀπορρίπτει ὁ Janin, 504-5]) -μονή, 289 -ἀνάκτορα, 618.

Ρύνδακος/Ρυνδακὸς ποταμὸς (ἐσφαλμένη ταύτιση μετὰ τὸν Μέγιστο/Μάκεστο)· Λούπαρκος/Λούπαρκον/Λύκος/Luparc/Ἀδρανοῦς-τσάν· βλ. καὶ Μιχαλῖς-νεχρί, 90.

Ρωμανία, 152, 160.

Ρωσ<σ>ία/Ρῶσ<σ>οι, 30, 306, 478, 499 -μεσημβρινή, 340.

Σαγγάριος ποταμός [στών Παχυμέρη: *Σάγγαρις*], 523.

Σαλαμίσ, 297.

Σαμακόβιον (Σαμικόν) → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Σαμάρεια, 304, 309.

Σαμικόν → βλ. Σαμακόβιον.

Σάμος, 158, 299, 581.

Σαμψοῦς, 44.

Σάνδρα → βλ. Σώσανδρα.

Σάντα Μαρία, ναὸς (Κωνσταντινουπόλεως), 581.

Σάρδεις, 17, 400.

Σασάβαρις → βλ. Βάρις.

Σελεζνίκ → βλ. Βερόη.

Σέμιτζε/Σεμιζίτσα → βλ. Κλοκοτινίτσα.

Σερβία/Σέρβοι, 33, 136, 184, 186, 258, 631, 639-46
-ἀρχιεπισκοπή, 631-2, 637.

Σέρραι, 365-7, 428-9, 522.

Σιδηρόκαστρον (Διαβατόν, Διαβάτ;), 462.

Σικελία/Σικελοί, 185, 226, 517, 589.

Σιών, 305, 416.

Σκάμανδρος (πόλις) → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Σκάμανδρος (ποταμός), 264, 478.

Σκόπια, 197.

Σκούμπι ποταμός, 459.

Σκράπαρι, 528.

Σκύθαι, 141.

Σμύρνη, 17, 152, 300-1, 343, 581-2, 586.

Σόλοι → βλ. Σολέα, στών *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Σουγδία [Σουγδαία· ἀρχ. Συκίδαβα/Συκιδάβα; Πρβλ.
RE, IV A, 1, 560, *Sucidava*, τοῦ M. Fluss] → βλ. *Πί-
νακα* Μηλιαράκη.

Σπάρτη, 229.

Σπέτσαι/Πέτσαι (*Settepozzi*), 613.

Σπετσοπούλα → βλ. Ἀριστεραί.
 Σπονδαί → βλ. Ἀσφενδοῦ.
 Σταγείρας ὄρος [ὃ δὴ *Μάκρην* ὀνομάζουσιν οἱ πολλοί:
 Ἀκροπολίτης, ἔκδ. Heisenberg, 39· ὁ Μηλιαράκης
 τὸ ταυτίζει μὲ τὸ ὄρος Ἰσμαρος(;)], 238.
 Σταδία (κατὰ Μηλιαράκη, ἴσως ἡ Κνίδος). [Κατὰ L. Bür-
 chner, *RE*, IIIA, 2, 1930, *Σταδία* εἶν' ἡ Ντάτσα, στὴ
 χειρόνησο τῆς Κνίδου· προβλ πάντως Παχυμέρη,
 ἔκδ. Failler, I, 288-9.] → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.
 Στάρα Ζαγορά → βλ. Βερόη.
 Σταριβλάχα (Ράσκα) → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.
 Σταρίδολα [στὸν Παχυμέρη: *Στερίδολα*], 376.
 Στενίμαχος, 427, 432.
 Στερεὰ Ἑλλάς, 111, 142, 199.
 Στόβοι → βλ. Στούμπιον.
 Στούμπιον (βυζ.) / Στόβοι (ἀρχ.) / Στόβ (βουλγ.) / Ἰστίπ
 (τουρκ.) → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.
 Στρόβον → βλ. Ὅστροβον.
 Στρούμνιτσα [στὸν Ἀκροπολίτη: *Στρουμμίτσα*] → βλ.
Πίνακα Μηλιαράκη.
 Στρυμονικὸς κόλπος (Ρεντίνης/Κοντέσσης), 350, 396.
 Στρυμὼν ποταμός, 270, 396, 429.
 Συρία/Σῦροι, 191, 306, 383, 579, 631.
 Σωζόπολις, 4.
 Σώσανδρα (Σάνδρα), 108.
 Τατὰρ-Παζαρτζίκ → βλ. Βατκούνιον.
 Τάταροι → βλ. Μογγόλοι.
 Ταυροσκήθαι, 282.
 Ταχάριοι → βλ. Μογγόλοι.
 Τεκὲ-Μπάς, 356.
 Τεπελένι, 193.
 Τζέπαινα, 369, 432.
 Τζέρνικος [ἀρσενικὸ κατὰ Failler, 150· σημ. Černik,
 κοντὰ στὸ Ἑλβασάν] → βλ. *Πίνακα* Μηλιαράκη.

Τίρανα, 460.

Τμῶλος (ὄρος), 298-9.

Τοποκόβιον, 332.

Τουῦζλα → βλ. Νικητιάτου φρούριον.

Τουρκία/Τούρκοι (βλ. καί: Πέρσαι), 44, 82, 272, 298, 646.

Τραϊανέων πόλις/Τραϊανούπολις → βλ. Βερόη.

Τραπεζοῦς (βασίλειον), 1-3, 14, 37, 40, 74-5, 265, 299.

Τραχεῖαι (Νικομηδείας) → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.

Τρίκκαλα → βλ. Τρίκκη.

Τρίκκη (σημ. Τρίκκαλα), 528.

Τρίνοβος → βλ. Τύρνοβον.

Τροῦλλος, 301.

Τρωάς, 12.

Τρῶες, 85.

Τσαγκώνι (χωρίον), 394.

Τσουλούκωνες [*Τζουλούκωνες* στὸν Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Heisenberg, 75], 367.

Τσουμέρκα (Τζουμέρκα), 327.

Τσουρουλὸς [*Τζουρουλὸς* (ὁ) στὸν Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Heisenberg], 283, 339.

Τύρναβος (Θεσσαλίας), 331.

Τύρνοβον *Μέγα*/Τύρνοβος [(Γρηγορᾶς:) *Τέρνοβος*/(Ἀκροπολίτης:) *Τύρναβον*/Τρίνοβος/Τρίναβος/Τρίβανος/Στρίναβος/σημ. Βελίκο Τύρνοβο], 124, 177, 182-3, 217, 318-9, 631, 645.

Ὑπαιπα, 299.

Ὑπάτη (Νέαι Πάτραι/[Πατρατζίκι]), 128, 175, 205.

Ὑπιος ποταμός, 523.

Ὑψαλα [ἀρχ. Κύψελα/βυζ. Κύψελλα/Κύψαλα· ἀδικο-λόγητη ἢ γραφή: *Ίψαλα*, τοῦ Μηλιαράκη], 269.

Φηρὰ (βυζ.) [τουρκ. Φερετζίκ/νεώτ. Φέρραι], πρωτεύουσα τοῦ καζὰ Φερῶν, 365.

Φιδάλεια, στὸ Βόσπορο [*RE*, III, 1, *Bosporos*, 748], 207.

Φιλαδέλφεια, 13, 353, 423.
 Φιλέρημον/Φιλέρημος, 383.
 Φιλιππούπολις, 124, 240, 252, 424, 426, 431.
 Φλάνδρα, 1.
 Φλωρεντία, 387 -Λαυρεντιανή Βιβλιοθήκη, 488.
 Φοίνικες, 627.
 Φραγγική Αυτοκρατορία/Φράγγοι (Φράγκοι) [βλ. Γαλα-
 τία/Γαλλία], 2-3, 8, 19, 20-3, 26-30, 32-4, 42, 45, 51,
 53-4, 61, 63-6, 69, 72, 74-5, 77-9, 87, 90-5, 105, 111,
 114, 120, 127-9, 134-5, 137, 141-3, 146-7, 151, 154,
 157-61, 167, 188, 200, 283-4, 298, 305, 321, 323,
 332, 335, 338, 340-1, 349, 351, 358, 381, 388, 431,
 495, 589-91, 620, 623-4, 626, 634, 639.
 Φρυγία, 353 -Πακατιανή, 298.

 Χαϊδάρ-Πασά → βλ. Ρουφινιαναί.
 Χαλκηδών, 182, 289.
 Χαλκιδική, 192.
 Χαρταλιμήν ([Janin, 499: Καρταλιμήν/Κάρτου λιμήν]
 Καρτάλ/Chalongorum;), 314.
 Χέρεκε → βλ. Χάραξ (στον Πίνακα Μηλιαράκη).
 Χίος, 574, 586.
 Χλίαρα [στον Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Heisenberg: Χλιαρά] →
 βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.
 Χοτοβός [στον Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Heisenberg, κι ὄχι
 Χοτοβόν] → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.
 Χουναβία/Χουνοβία (Μάτι;), 460.
 Χουνοβία → βλ. Χουναβία.
 Χριστοῦ ναὸς (Σμύρνης), 412.
 Χριστούπολις (Νέα Καβά<λ>α) [κατὰ Μηλιαράκη
 βλ. ὅμως: Καβάλα], 124, 365-6.
 Χρυσὴ Πύλη/Χρυσέαι Πύλαι/Χρυσὴ Πόρτα/Χρυσήλα-
 τος Πύλη/Μεγάλῃ Πύλῃ [κατὰ Μηλιαράκη· πρβλ
 Janin, 269-73] → βλ. Πίνακα Μηλιαράκη.
 Χρυσουπόλεως ἀκρωτήριο, 289.

Χυρετίαι → βλ. Κυρετίαι.
Χώματα, 193.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ
ΛΑΤΙΝΙΚΩΝ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ-ΕΘΝΙΚΩΝ

Achilo → βλ. Ἀχελῷος.
Apulia, 613.
Bendesa → βλ. Βόνιτσα.
Chalongorum → βλ. Χαρταλιμήν.
Chorynte → βλ. Κόρινθος.
Espigal → βλ. Spiga.
Grandis → βλ. Γράνδη.
Larta → βλ. Ἄρτα.
Lascara/Lychara, 314.
Luparc ποταμὸς → βλ. Ρύνδακος.
Lychara → βλ. Lascara.
Natolico → βλ. Ναύπακτος.
Nicopola → βλ. Νικόπολις.
Perugia → βλ. Περουγία.
Porta Pila, 614.
Romagna, 534.
Romania 242, 534.
Spiga/Espigal → βλ. Πηγαὶ Ἑλλησπόντιοι.
Trani/Tranum, 513.
Ursus/Vrenus → βλ. Ἄψος.
Vallona → βλ. Αὐλών.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ - ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ

[Ὁ 1^{ος} ἀριθμός: τῆς σελίδας· ὁ 2^{ος}: τῆς γραμμῆς· ὑ.: ὑποσημείωση· τὸ κεφαλαῖο Α ἢ Β, πρὸ τοῦ δεύτερου ἀριθμοῦ, δηλώνει τὴν ἀντίστοιχη στήλη τῶν *Πινάκων*.]

1,3: ἑκατονταετηρίδας [σωστότερα: ἑκατονταετίας]

11,ὑ.1,3: corciresi

24,ὑ.1,19: 158

43,9: Κελβιανὸν

50,ὑ. (ἀπὸ προηγ. σελ.), 3: Διδυμέως

60,ὑ.1,7: Κασσωπίας

84,ὑ.1: [Βλ. τὴ νεώτερη ἔκδ. τῆς ἐπιγραφῆς: *Inscripfen griechischer Städte aus Kleinasien*, IX,1 (*Museum Iznik-Nikaia*), Bonn, 1979, σελ. 259a, ἀρ. 515.]

89,ὑ.1,4: Μουδανιάς

Ὅ.π.,9: στίχ. Α1165b

Ὅ.π.,10: ὁ νῦν Μέγιστος [βλ. καὶ κριτικὸ ὑπόμνημα στὴν ἔκδ. C.Wendel, σελ. 105.]

Ὅ.π.,13: [Τίποτε σχετικὸ περὶ Λύκου στὸ Στράβωνα!]

Ὅ.π.,ὑ.2,4: Rigaltii

93,10: Μαγιδία [κατὰ τὴν ἔκδ. Heisenberg.]

Ὅ.π.,11: Κελβιανοῦ

100,9: Θεουπόλεως

125,10: Ἐνετοὶ [κατὰ τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ Μηλιαράκη, καὶ ὅχι τὴν κρατουῖσα.]

Ὅ.π.,ὑ.1,3: corciresi

143,ὑ.1,1: 329 (ἀντὶ 327)

157,8: Βερβενιάκον

192,ύ.2: [Ἡ ταύτιση Ἀνακτορο(υ)πόλεως μετὰ τὴν βυζαντινὴν Ἐλευθερούπολιν ὑποστηρίχθηκε καὶ ὡς πρόσφατα, ἀλλὰ μὲν μιὰ συγκεκριμένη ἀποδεικτικὴ συλλογιστικὴ: 1. Οἰσύμη (ἀρχ.)=Ἀνακτορο(ύ)πολις (βυζ.) 2. Ἀλεκτρούπολις=Ἐλευθερούπολις (βυζ.), μετὰ τὴν ὑπόθεσιν πῶς ὁ τύπος Ἀνακτορόπολις ἦταν παραφθορὰ τοῦ Ἀλεκτρούπολις. Πλὴν, ἡ Papazoglou, 401-3, ἀπορρίπτει τὴν παραπάνω ἀστηρικτὴ κατασκευὴ, δεχόμενη τὴ σύγχρονη ὑπαρξὴ δύο πόλεων: 1. Ἀλεκτρούπολις / Ἐλευθερούπολις· 2. Ἀνακτορο(ύ)πολις (= ἀρχ. Οἰσύμη);. Βλ. *carte 18*.]

197,ύ.1,9: Ὀχεῖς

Ὁ.π.: H. Gelzer

202,ύ.2,1: Δωδονῶν [βλ. ἔκδ. Honigmann, σελ. 19.]

204,ύ.1,3: corciresi

238,ύ.1,4-5 (καὶ 18): Tafel, *Via militaris Romanorum Egnatia, [qua Illyricum, Macedonia et Thracia iungebantur. Pars occidentalis*, Tubingae, 1841], 23-31.

240,ύ.1,1: corciresi

242,ύ.1,3: nonnullis

252,ύ.1,3: *Die Heerst* [rasse von Belgrad nach Konstantinopel und die Balkanpässe]

260,23: Ἀταβύρου

268,13: συνεννοήθησαν

269,ύ.1,5: Ὑψάλων

282,ύ.2,4: Γοτθούς

Ὁ.π.,5: Βορυσθενεΐτας

Ὁ.π.: Οὔννοι

298,27: Πακατιανῇ

347,ύ.2: Γρηγ[οράς], σ. 43-4.

350,ύ.1, 1-2: [Καθὼς ὁμοῦς ἐπιβεβαιώθηκε καὶ ἀπὸ νεώτερες ἐρευνες καὶ ἀνασκαφές, ἡ ἀρχαία (καὶ ὄχι βυζαντινὴ) ἀποικία τῶν Θασίων *Νεάπολις/Νέα πόλις*, μνημονεύεται μ' αὐτὸ τ' ὄνομα τὸ πολὺ ὡς καὶ στὸν Προκόπιον· *Χριστούπολις* ἦταν τ' ὄνομα

- τῆς ἴδιας πόλης ἐπὶ Βυζαντίου, καὶ *Καβάλα* τὸ
νεώτερο: Papazoglou, 403-4.]
- 357,ὑ.1,2 καὶ 3: Μαρκεσίνης
- Ὅ.π.,3-4: τῆς ἐξ Ἀλαμανῶν συζύγου βασιλίδος Ἄννης
- 365,11: Ζίχνα
- 369,13: τὸν Στενίμαχον
- 376,ὑ. (ἀπὸ προηγ. σελ.), 2: [Ἀνεύρετη ἢ παραπομπή
σὲ Δήμιτσα !]
- 387,ὑ.1,5: Miklosich
- 394,ὑ.1,6: Ἄψον
- 407,12: μητροπολίτης
- 424,3: τὸν Στενίμαχον
- Ὅ.π.,5: Περπεράκιον
- 424,ὑ.1,13: Ἐφραῖμ
- 426,ὑ.2,7: *Die Heerstrasse [von Belgrad nach Konstanti-
nopol]*
- 427,16: τὸν Στενίμαχον
- 429,6: Βουλγάρους
- 447,ὑ.1,3: Βουρτούδγιζ [πρβλ *Itinerarium Antonini*, 230,
4: Burtudizo.]
- 451,25: Λαγκαδᾶ
- 454,ὑ. (ἀπὸ προηγ. σελ.), 4: Σεπτέβριος [βλ. ἔκδ. Hei-
senberg, σελ. 132.]
- 460,ὑ. (ἀπὸ προηγ. σελ.), 19-20: Δέβρην/Δέβρης
- 465,ὑ.1,4: Gasquet
- 525,ὑ.1,2: φθάνουσι περὶ Ἀχρίδαν τε
- 526,ὑ.1, 18-9: [Ἀνεύρετη παραπομπή!]
- 528,13: δηλ.
- 552,ὑ.2,1: καὶ αἱ ἐορτάσιμοι
- 553,ὑ.1,3: σ. 187
- 601,ὑ.1,13: Grote
- 613,ὑ.2,4: Urkunden
- 615,ὑ.1,1: Serra
- 645,ὑ.3,1: Miklosich
- 649,ὑ.1,1: ὀφφικίων

655,27: Malaspina

657,3: Andreae

661, B25: 599 (ἀντὶ 598)

662, A4: 169 (ἀντὶ 170)

665, B5: 265 (ἀντὶ 255)

668, B21: [Ὅνομασία Ἀρτάμυτος δὲν ὑπάρχει! Βλ. τὸ σωστό: Ἀτάβυρος.]

669, A44: 105 (ἀντὶ 405)

Ὁ.π., B31: 60 (ἀντὶ 69)

670, A10: Δομένικο

Ὁ.π., 11: [Λανθασμένα κατ' αἰτιατικὴ (Δούρας)! Ὁ Μηλιαράκης ἐντελῶς ἀδικαιολόγητα ἔχει δύο λήμματα γιὰ τὸ ἴδιο τοπωνύμιο, διότι προφανῶς δὲν συνδύασε τὴ μορφὴ τοῦ ὀνόματος ποὺ διάβασε στὸν Ἀκροπολίτη, ἔκδ. Βόννης, σελ. 149, μ' ἐκείνη τοῦ Παχυμέρη, ἔκδ. Βόννης, σελ. 107 (Δούρας-ἐνῶ: Δεύρας στὴν ἔκδ. Failler)!.. Βλ. ὅπωςδῆποτε τὸ λῆμμα Δέβρη/Δεῦραι στὸ συμπληρωματικὸν *Εὐρετήριον Τοπωνυμίων*.]

670, A14: 50 (ἀντὶ 59)

671, A25: Καρδία [κι ὅχι: Καρδιανά!]

672, B6: [Δὲν ὑπάρχει τέτοιο ὄνομα! Βλ. *Μέγιστος*.]

673, B12: Μουδανιάς

Ὁ.π., 23: Ναζιανζὸς

674, A37: Περπεράκιον

675, B14: Σφηναρῖται

676, B14: Χοτοβὸς

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ
1204-61

Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις	1204-22
Ἰωάννης Γ΄ Βατάτζης	1222-54
Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις	1254-8
Ἰωάννης Δ΄ Λάσκαρις	1258-9
Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος	1259-61

ΤΗΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣ
ΙΑΤΟΥΠΡΟΛΟΓΟΥΚΑΙΤ
ΩΝΕΥΡΕΤΗΡΙΩΝΕΚΑΝΕ
ΟΣΠΥΡΟΣΝΤΑΒΡΗΣΠΑ
ΑΤΕΙΑΘΕΑΤΡΟΥ24ΤΗΛΕ
ΦΩΝΟ3214766ΤΗΜΑΚΕ
ΤΤΑΤΟΥΕΣΩΦΥΛΛΟΥΟΤ
ΥΡΟΓΡΑΡΗΕΝΦΩΤΗΣΚ
ΙΤΣΕΛΗΣΖΗΝΟΔΟΤΟΥ9
ΖΩΓΡΑΦΟΥΤΗΛΕΦΩΝΟ
7750076ΤΗΜΠΕΛΑΛΙΔΙ
ΚΗΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗΑΠΟ
ΤΟΚΑΚΟΤΥΠΩΜΕΝΟΠ
ΡΩΤΟΤΥΠΟΚΑΙΤΟΜΟΝ
ΤΑΖΕΚΑΝΕΜΕΜΕΡΑΚΙ
ΟΦΩΝΤΑΣΔΟΥΡΟΣΚΟΔΡ
ΑΤΟΥ20ΤΗΛΕΦΩΝΟ522
4021ΤΗΝΕΚΤΥΠΩΣΗΑΝ
ΕΛΑΒΑΝΟΙΑΡΙΣΤΟΤΕΧΝ
ΕΣΜΑΤΣΟΥΚΗΔΕΣΛΕΩ
ΦΟΡΟΣΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
69ΝΕΑΛΙΟΣΙΑΤΗΛΕΦΩΝ
Ο2686221ΚΑΙΤΗΝΠΡΟΣ
ΕΓΜΕΝΗΣΚΛΗΡΗΒΙΒΛΙ
ΟΔΕΣΙΑΟΑΠΟΣΤΟΛΟΣΠ
ΕΤΡΕΛΗΣΟΔΟΣΣΩΚΡΑΤ
ΟΥΣ10ΚΑΜΑΤΕΡΟΤΗΛΕ
ΦΩΝΟ2318945ΤΗΝΕΠΙ
ΜΕΛΕΙΑΤΗΣΕΚΔΟΣΗΣΣ
ΕΟΛΕΣΤΙΣΦΑΣΕΙΣΕΙΧΕ
ΟΣΤΑΝΤΗΣΡΑΠΟΣΤΟΛ
ΙΔΗΣΚΑΙΗΤΙΝΑΠΟΛΥΜ
ΕΡΙΔΟΥ

ΤΟ ΕΣΩΦΥΛΛΟ ΤΗΣ *ΙΩΝΙΑΣ* ΣΧΕΔΙΑΣΕ
Ο ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟΣ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ
Π. ΓΡΑΒΒΑΛΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ
ΠΑΝΟΡΑΜΑ

ΓΙΑ ΤΟ ΧΑΡΤΗ

Χρησιμοποιήθηκαν τὰ ἐξῆς βοηθήματα:

H. Kiepert. *Atlas antiquus*. Berlin, 1898.

W. Ramsay. *The historical geography of Asia minor*. London, 1890/Amsterdam, 1962.

A. Gardner. *The Lascarids of Nicaea. The story of an empire in exile*. London, 1912.

E. Honigmann. *Le Synekdèmos d' Hiéroklès et l'opuscule géographique de Georges de Chypre*. Bruxelles, 1939.

M. Angold. *A byzantine government in exile. Government and society under the Lascarids of Nicaea (1204-1261)*. Oxford, 1975.

Τὰ τοπωνύμια σημειώθηκαν κατὰ τὶς θέσεις τοῦ Μηλιαράκη, ἐκτὸς τῶν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων ὅπου οἱ ταυτίσεις του εἶχαν πλήρως ἀνατραπῇ ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἔρευνα.

